PIERRE BOURDIEU vd.

DÜNYANIN SEFALETİ

PIERRE BOURDIEU vd.

DÜNYANIN SEFALETİ

HERETIK

Pierre Bourdieu (der.), *La Misère du monde*

Heretik Yayınları: 24 - Pierre Bourdieu Dizisi: 6
ISBN: 978-605-84466-5-6

1. Baskı: 2015, Ankara

Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı
Türkçe Söyleyenler: Levent Ünsaldı, Aslı Sümer, Hatice Esra Mescioğlu, Özlem İlyas, Laçin Tutalar, Baran Öztürk, Zeynep Baykal, Özlem Akkaya
Redaksiyon: Berkay Çetin, Aslı Sümer, Levent Ünsaldı
Dizgi: İsmet Erdoğan
Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara
Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00
İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr
Twitter: twitter.com/heretikyayin
Facebook: facebook.com/heretikyayin
E-mail: heretikyayin@gmail.com

Pierre Bourdieu
ve
A. Accardo, G. Balazs, S. Beaud, F. Bonvin, E. Bourdieu, P. Bourgois, S. Broccolichi, P. Champagne, R. Christin, J.-P. Faguer, S. Garcia, R. Lenoir, F. Matonti, F. Muel-Dreyfus, F. Oeuvrard, M. Pialoux, L. Pinto, A. Sayad, C. Soulié, B. Urlacher, L. Wacquant, A.-M. Waser

Dünyanın Sefaleti

La Misère du monde

Yayına Hazırlayan
Levent Ünsaldı

Türkçe Söyleyenler
Levent Ünsaldı, Aslı Sümer, Hatice Esra Mescioğlu, Özlem İlyas, Laçin Tutalar, Baran Öztürk, Zeynep Baykal, Özlem Akkaya

İçindekiler

TAKDİM (L. ÜNSALDI) 9
OKUYUCUYA (P. BOURDİEU) 31

BİRİNCİ BÖLÜM
BAKIŞ AÇILARI UZAMI 37
Jonquilles Sokağı 41
Yerinden Edilmiş Bir Aile 67
Herkes Kendi Evine 87
Medyanın Bakışı 101
Eşyanın Tabiatı 123
Uyum Sağlamış Bir Aile 153
Kötü Bir Yatırım 169
İyileştirme 179
Son Ayrım 195

İKİNCİ BÖLÜM
MEKÂN ETKİSİ 223
Tersten Ütopya Olarak Amerika 235
The Zone 251
El Barrio'da Evsizlik 289

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEVLET ELİNİ ÇEKİNCE 307

İmkânsız Görev 319
Kurumsal Kötü Niyet 341
Çifte Kısıt 345
Devletin Bakış Açısı 355
Düzenin Koruyucuları Arasında Kargaşa 369
Kadın ve Polis 377
Canlı Bir Sitem 397

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çöküş 421
Kadrolu ve Geçici İşçiler 421
Yaşlı İşçi ve Yeni Fabrika 437
Geçici İşçinin Hayali 459
Gece Çalışmak 483
Sahiplik 503
Bir Dünyanın Sonu 517
Sendika Temsilcisinin Yıkılan Dünyası 523
Çalınan Emek 547
Sessiz Şahit 571
Kırılgan Bir Denge 581
Pamuk İpliğine Bağlı 595
Yitip Gitmiş Bir Hayat 613
Düşüş 631
Bitmiş Kariyerler 655

BEŞİNCİ BÖLÜM

İçerinin Dışlanmışları 677
Hey Gidi Günler! 685
Kayıp Cennet 709
Sarmal 731
İkili Bir Hayat 743
Fransızca Sınıfı 775
Güç İlişkisi 781
Kurumun Şiddeti 787

ALTINCI BÖLÜM

VERASETİN ÇELİŞKİLERİ 811
Eğitim Yazgısı 821
Riskli Başarı 843
Çelişkinin Özü 853
Hem Eş Hem Meslektaş 875
Özgürleşme 895
Yanlızlık 907

ANLAMAK 919
DERKENAR 947
KISALTMALAR LİSTESİ 953

TAKDİM

Levent Ünsaldı

La misère du monde [Dünyanın Sefaleti], Pierre Bourdieu külliyatının başyapıtlarından biri. Gerek hacim, yoğunluk gerekse de devasa bir kolektif mesainin ürünü olması açısından doğrudan *la distinction*'la[1] karşılaştırılabilecek türden bir eser. Ancak kurulabilecek benzerlikler neredeyse tamamıyla bununla sınırlı. 60'lar başı-80'ler sonu Bourdieu üretiminin en seçkin örneği olan *la distinction*, sınıfsal düzeyde kurulabilecek homolojilerin peşinde istatistiki yöntemlerin (bilindiği üzere Bourdieu'de bunun adı mütekabiliyet analizidir) en yoğun ve kompleks biçimde kullanıldığı çalışma olarak ön plana çıkar. En az bir o kadar hacimli olan *la misère du monde* ise, başından beri kamusal bir müdahale olarak tasarlanmış olması hasebiyle, özellikle epistemolojik ve metodolojik açıdan bambaşka bir araştırma protokolü çerçevesinde kurgulanır ve karşımıza alışık olmadığımız türden bir Bourdieu çalışması çıkartır.

1990'h yılların başlarından itibaren 3 yıl boyunca, Bourdieu'nün yönetiminde bir araştırma ekibi, toplumsal "sefalet"in çağdaş veçhelerinin izinde Fransa'yı boydan boya arşınlar. Amaç, neoliberal kasırga altında acı çeken Fransa'yı konuşturmak[2], şimdiye

1 *La Distinction, Critique sociale du jugement*, Paris, Les Editions de Minuit, 1979 [*Ayrım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Ankara, Heretik, 2015].

2 Bu ifade doğrudan, orijinal Fransızca baskısının kapağında "Fransa konuşuyor" [*France parle*] şeklinde yer alır.

dek söz hakkı tanınmamışlara bu hakkı vermek, bugün kelime dağarcığımızda artık sabitlenmiş "neoliberal politika ve yeniden yapılandırmalar"ın şiddetine maruz kalmış olanların şahsi tanıklıklarına başvurmaktır. Oldukça "serbest" biçimde yapılandırılmış mülakatlar, çalışmanın omurgasını oluşturur (hacim olarak eserin yarısından fazlasını kaplar). Toplamda 182 mülakat gerçekleştirilir ancak bunun sadece 60'a yakını çalışmaya aktarılır.[3] Bu mülakatlar için oldukça geniş bir ekip seferber edilir ve Bourdieu'nün kendisi de bu görüşmelerin bazılarına doğrudan iştirak eder. Burada sıradan olmayan, görüşmelerin yürütülüş, işleniş ve sunum şeklidir. Genel olarak yapıldığı şekliyle, çeşitli nitel teknikler vasıtasıyla (içerik analizi, vb.) ham verilerin-metinlerin analize tabi tutulması yerine, belli kriterler ışığında seçilmiş 60'a yakın görüşme (ki bu kriterlerin ne olduğunu bilmiyoruz), çalışmaya doğrudan, neredeyse olduğu gibi aktarılır. Aktarılan her mülakatı, onu gerçekleştirmiş araştırmacının gözlem ve analizleri, teorik veya yöntemsel tespitleri, bazen de farklı kaynaklardan devşirilmiş destekleyici veriler önceler. Yorum derinliği ve niteliği açısından eşit olmayan biçimde dağılmış bu ön analizler, bazı araştırmacıların bu çalışmada sergiledikleri pratiğin (örneğin L. Wacquant ve Philippe Bourgois'nınkinin) daha "gömülü" bir etnografiye kaydığını işaret eder niteliktedir. Lakin genel olarak çalışmayı, sınırları belli bir konvansiyonel yöntem dâhilinde kıymetlendirmek olanaksızdır.[4] Bourdieu, yöntem tapınağının Ortodoks muhafızlarına meydan okuyarak bilinen tüm ezberleri, hatta kendininkileri dahi bozar.[5]

3 Hak sahibi Fransız yayınevinin (Editions du Seuil) sunduğu sözleşme koşulları gereği, *La misère du monde*'un Türkçe telife konu olan elinizdeki versiyonunda (aynen diğer başka ülkelerdeki çevirileri gibi), 1993 tarihli orijinal Fransızca baskısında yer alan bazı mülakat ve kısımlar bulunmamaktadır.

4 Bu çerçevede, Pierre Bourdieu'nün, bu çalışma üzerinden, 60 öncesi Cezayir çalışmalarının ayırt edici niteliği olan etnografiye geri döndüğünü söylemek de doğru olmayacaktır.

5 *Lectores*'i (sadece okuyup aktarmakla yetineni, malumatçıyı, takip edeni), *auctores*'den (zihin açandan, ezber bozandan, yeni bir şey söyleyenden-ekleyenden, hatta dâhiden) ayıran da bu değil midir? Gerek teoride gerekse de pratikte kimsenin vakıf olmadığı kadar vakıf olduğu bir kuralın-ilkenin marjında kendisine bir serbestlik tanıyabilme kapasitesi...

Nesnenin ve hipotezlerin öncelikli ve incelikli inşası (kavramsal tanımlamalar), araştırmacının epistemolojik veya yöntemsel ihtiyatı, elde edilen verilerin derinlikli sorgusu ve analizi gibi Bourdieucü temel kaide ve kutsallar, yine aynı ustanın (rahibin), yetkinliği ve mahareti sorgulanamaz bir putkırıcı özgüveni ve serbestliği vasıtasıyla bir "doğurtma" iradesine, bir nevi kolektif bir "yüzleşme" (acıyı kusturma) seansına tahvil edilir.

Sosyolog artık bir ebeye [*accoucheur*] dönüşmüştür; doğurtulması çok çetin bir mesai gerektiren bu zengin ve önemli tanıklıklar, burada ziyadesiyle Bourdieucü bir hamle üzerinden, ilişkisellikleri -karşıtlıkları, yakınlıkları vb.- içerisinde mana kazanacak şekilde bir araya getirilir. Eserin genel morfolojisi (ana başlıklar, bölümler, kısımlar vb.), birbirlerine (aktörlerin kendilerine dahi) "mesafeliymiş-uzakmış" gibi görünen farklı bakış açılarını, genel uzamdaki ilişkiselliklerinde okuyucuya kavratacak biçimde kurgulanır: "Elinizdeki kitaptaki mülakatlar her ne kadar kendi kendilerine yeterli, ayrı ayrı (ve istenilen herhangi bir sırayla) okunabilecek bütünler olarak düşünülüp inşa edilmiş olsalar da metnin yapısı, fiziksel uzamda yakın ve hatta karşı karşıya olma ihtimali bulunan toplumsal kategorilerden kişileri (...) okuma esnasında da birbirlerine yaklaştıracak şekilde tasarlanmıştır."[6] Gündelik hayatlarında az ya da çok karşılaşan, karşı karşıya gelen (örneğin toplu konutlarda çalışan görevlilerle, onlara "sorun" çıkartan gençler), ancak ızdırabı deneyimlemede benzer tazyikler altında buluşan aktörleri aynı topografyanın ilişkisel noktaları olarak raptiyelemek, bu önemli eserin en kayda değer katkılarındandır.

Her biri farklı bir tematiği ele alan toplam 6 bölüm dâhilinde gruplanmış tanıklıklar birbirini izler. Mekânlar, insanlar ve yaşam kesitleri, "dillendirilmemiş-dillendirilemeyen" ortak bir toplumsal ızdırabın tanıkları olarak arz-ı endam ederler: banliyöler, kenar mahalleler, göçmenler, gençler, işçiler, fabrika, sendikalar, devlet, memurlar, esnaflar, polisler, okul, öğretmenler, yargı mensupları, öğrenciler, emekliler, işsizler, çiftçiler... Hemen her seferinde filigranda yer alan sert bir neoliberalizm (ve bazen de küreselleşme) eleştirisi üzerinden yıkımın ve sefaletin boyutu, sıklıkla birbirini

6 Elinizdeki kitap, s.38.

kesen tematikler vasıtasıyla ele alınır: göçmen sorunu, yabancı düşmanlığı, yoksulluk, işsizlik, sosyal devletin iflası, tarım politikalarının çöküşü, küçük esnafın güçlükleri, okulun krizi, ailelerin dağılması, suç... Mülakatları önceleyen analizler de dâhil dil olabildiğince sade ve akıcı, eleştiri ise olabildiğince yalın ve dolayımsızdır.[7] Bourdieu'nün önceki dönem çalışmalarında, ortak kanıdan kopuş ve nesnenin bilimsel inşası (yeniden kazanılması) noktasında elzem saydığı ezoterik dilden, bunun yanı sıra o alışık olduğumuz retorik-polemik hesaplaşmalardan ve école normale'in incelikli münazara üslubundan da burada eser yoktur. Başta "sefalet" kavramı olmak üzere, çalışmada geçen temel-anahtar kavramlar, herhangi bir tanımsal çabanın nesnesi olmaksızın "ham" hâlleriyle, ortak kanının bilgi stokunda veya okuyucunun zihninde yer alabilecekleri şekliyle bırakılmış gibidir. Sanki bilimin o alışılagelen karmaşık ve mesafeli dili o hissiyatı vermeye yetmeyecek, araştırmacının nesnesiyle kurduğu o hissî ilişkiyi tüm samimiyetinde aktarmada kifayetsiz kalacak; sosyoloğun, sözcüsü olmaya soyunduğu o insanların ızdırabını içinde hissetmesine ve bu duyguyu, öfke ve isyanı olabildiğince sadık biçimde aktarmaya olanak tanımayacakmış gibi... Yalın ve dolayımsız "gerçeklik": Sefalet! Başka bir sosyoloji pratiği, başka bir Bourdieu... Bourdieu, Bourdieu'ye karşı: "Kendim de bu nesnellik ahlakçılığının, bilim insanının müdahil olmama ahlakçılığının bir kurbanı oldum. Saha çalışmalarımın bazı aşikâr sonuçlarını görmeyi haksız biçimde kendime yasaklıyordum. Yaşın verdiği rahatlıkla ve elbette itibarla ve gerçek bir siyasal aciliyet olarak gördüğüm şeyin tazyiki altında, siyasal denilen alana müdahalelerde bulunma noktasına geldim." (Le Temps, 28 Mart 1998)

Bu türden bir müdahil olma kaygısı *la misère du monde*'u ve ona temel oluşturan araştırma programının kurgulanış şeklini anlamak açısından önemlidir. 1990'lı yıllar, bir "oyuncu" olarak içerisinde bulunduğu akademik alanı büyük ölçüde domine etmiş

7 İçeriği "sürükleyici" kılan ve Bourdieu'yü, bu kitap üzerinden, bir sosyoloğa pek de "nasip olmayan" bir medyatik görünürlük ve raf başarısı ile buluşturan da biraz budur. Cep kitabı şeklinde de piyasa sürülecek ve sonrasında bazı kısımları defalarca tiyatroya da uyarlanacak bu çalışma, sosyolojik bir eserin de *best-seller* olabileceğini kanıtlayacak cinstendir.

ve mevcut tüm onanmışlık ve itibar sembollerine ulaşabilmiş (örneğin 1981 yılında Collège de France'a seçiliş) bir Bourdieu'nün, neoliberalizm ve küreselleşme eleştirisi üzerinden, kamusal-medyatik alana müdahalelerini sıklaştırdığı yıllardır. Bu elbette Bourdieu'yü, Sartre figürü üzerinden yılmaksızın eleştirdiği "total entelektüel" figürüne dönüştürmeyecektir. Lakin kamusal tartışmalara, yetkinliğiyle, itibarıyla veya ikrar gören çeşitli vasıflarının verdiği meşruiyetle müdahil olan entelektüel figürü, Fransa'da tarihsel bir süreklilik arz eder. Dolayısıyla, müdahalelerinin farklı bir sistematiği olsa da ("bilimin verdiği meşruiyetle kamusal tartışmalara müdahalede bulunma"), 1990'lı yılların Bourdieu'sünün, Emile Zola'dan Sartre'a, oradan da Foucault'ya kadar giden bir tarihsel hattın son halkalarından birini teşkil ettiği düşünülebilir. Bu bağlamda *la misère du monde*, en başından beri, yani bir araştırma programı safhasındayken dahi, vurucu bir müdahale olarak tasarlanmış gibidir: "Son sayfası çevrildiğinde anlaşılacaktır ki bu kitap, siyaset yapmanın başka bir biçimini önermektedir".[8] Öyle görünüyor ki, "ezilenlerin epistemolojisini yapmak" şeklinde tezahür etmiş ve elbette meşru sayılabilecek bu müdahale kaygısı, daha önceki çalışmalarda etkin biçimde iş görmüş ve "bilimsellik garantisi" olarak ön saflarda sahaya sürülmüş "eski epistemolojik-yöntemsel teçhizatın" bu eserde esnetilmesini-yenilenmesini bir zaruret olarak dayatmakla kalmamış, kurgulandığı şekliyle çalışmanın imkân ve sınırlılıklarını da belirlemiştir.

Siyasal bir saik veya itirazın bilimsel bir çalışmayı öncelemesinin kendisinde hiçbir beis yoktur. Ancak sığ ve zaten olanaksız bir "tarafsızlık" yanılsaması sunağında kurban edilmek pahasına bu türden bir itirazda bulunulabilir. Lakin çalışmayı önceleyen derdin (ki bu sadece siyasal olmak zorunda da değildir) araştırmacıyı, belli bir sorunsala belli bir teorik yönelimle sevk etmesi bir şey; bu sorunsala, çıkış noktası ne olursa olsun olabildiğince bütüncül bir şekilde (ki bu da hiçbir zaman tamamıyla mümkün değildir), "ezberin" bozulma riskini de göze alarak nüfuz etme kaygısı başka bir şey; önceliği, bir argümanın kendisini tavizsiz bir tümdengelimci-dedüktif çerçevede (yani sadece "tık diye" oturanın peşinde)

8 Kitabın orijinal versiyonunun arka kapak tanıtım yazısı bu ifadeyle biter.

temellendirmeye ve buradan hareketle de bir müdahalede (siyasal ya da başka türden) bulunmaya vermek ise bambaşka bir şeydir. Araştırmacının bu kavşakta yapacağı ve meşru olup olmaması, kendi yörünge ve konumuna ve özellikle de içerisinde bulunduğu alanın genel morfolojisine-güç dengesine göre değişkenlik gösterecek olan her tercih, farklı bir epistemolojik ve yöntemsel teçhizata ister istemez gerek duyacaktır.

O hâlde *la misère du monde*, sadece işlediği sorunsalın "aciliyeti", "can alıcılığı", çok güç ve uzun soluklu bir kolektif mesainin sonucu olarak içerdiği devasa ampirik malzeme, sevk ettiği tefekkür veya işaret ettiği siyasal angajman açısından değil, farklı bir Bourdieu ve sosyoloji pratiğiyle bizi temasa geçirmesi bakımından da önemli ve "ezber bozucu" bir yapıt. Öyle ki ele alınan sorunsal ("toplumsal sefalet") görece özgün olmasa da, bu "ham" araştırma nesnesinin işleniş biçimi ve dolayısıyla da Bourdieu'nün bilim pratiğinde düştüğü yer atipik. Bu tespite, bunun hiç de atipik olmadığı, zira Bourdieu'nün daha önceki çalışmalarında ele aldığı merkez sorunsalların da dar anlamıyla özgünlük içermediği[9] ama onun vurucu ve keskin sosyoloji pratiğinin özelliğinin, tam da bu "sıradan-ham" nesneleri sıradan olmayan biçimde işleyişinde yattığı argümanıyla karşılık verilebilir. El cevap: Elbette, lakin burada atipik olarak nitelenen, seçilen konuların sıra dışılığı değil,[10] *la misère du monde*'da karşımıza çıkan modus operandi'nin, Bourdieu'de alışık olduğumuz türden, "keskin", "ortak kanıdan kopmuş", "ezoterik", "bilim mabedinde o tüm kavramsal ve yöntemsel seremonilerle vaftiz edilmiş" ve böylece diğer türden yazım egzersizleriyle (örneğin edebiyat veya gazetecilik) arasına net bir mesafe koymuş araş-

9 Örneğin toplumsal-sınıfsal eşitsizlikler ve eğitim sistemi arasındaki ilişkiye odaklandığı çalışmaları; *Les Héritiers* (1964) [Türkçe baskısı Vârisler, 2014, Heretik], *La Reproduction* (1970), [Türkçe baskısı Yeniden Üretim, 2015, Heretik].

10 Zaten bir araştırma nesnesini özgün kılan, o konunun daha önce "az veya çok" çalışılmış olması değildir. Tez önerileri sırasında, hocanızın veya başkalarının, "ama bu daha önce çalışılmış" itirazına kesinlikle itibar etmeyiniz. Asıl mesele, bir "nesneyi" nasıl çalıştığınızdır, daha önce çalışıp çalışılmamış olması değil. Kimsenin daha önce çalışmadığı veya aklına gelmediği "müthiş konular, fikirler" bulma takıntısını terk ediniz!

tırma dili ve pratiğinden belirgin ölçüde farklı olmasıdır. Eğer hâl böyleyse, bu magnum opus'u tefrik eden en önemli hususlardan bir diğeri, eserin, Bourdieu'nün sosyal bilim pratiğinde işaret ettiği net dönemeçtir.

Takip edilen ana önceliğin (sefaletin sessizliğini bozmak, sözü ezilene vermek veya ızdırabı doğurtmak) sevk ettiği ilk zorunlu değişiklik, Bourdieu'nün bizzat kendisinin ısrarla vurguladığı "epistemolojik ihtiyat" seviyesinin aşağı çekilmesinde kendini gösterir. Bourdieu, Fransa'da tüm bir araştırmacı neslinin sosyolojiyle tanışmasında, ona yönelmesinde ve sosyoloji yapma biçimlerinde belirleyici olmuş olan, sarsıcı ve kapsamlı tek epistemoloji kitabında (*le métier de sociologue*'da -Sosyolog Zanaatı-[11]), toplumsal olgunun (nesnenin) ancak ve ancak, ön kavramlardan, ortak kanının sahte aşikârlıklarından kurtarılarak kazanılabileceğini (inşa edilebileceğini) defaatle vurgular: "Bir araştırma nesnesi, ne kadar kısmi ve parçalı olursa olsun, ancak ve ancak, kendisine sorulan soru vasıtasıyla birbiriyle ilişkilendirilmiş gerçekliğin veçhelerinin sistematik biçimde sorgulanmasına olanak tanıyan bir teorik sorunsala göre tanımlanabilir veya inşa edilebilir."[12] *La misère du monde* ise bu kaideyi takip etmez. Yarı âlimlerin, kanaat tacirlerinin, medyatik bigânelerin, araştırma kuruluşlarının, kamuoyu anketlerinin tatbik ettiği sembolik şiddetin eleştirisi, her zamanki sertliği ve vuruculuğuyla özellikle son bölümde ("Anlamak") yerini bulsa da, çalışmanın omurga tematiğini teşkil eden [toplumsal] sefaletin ve onun yan tematiklerinin (acı, ızdırap vb.) özenli bir tanımlamasına, teorik bir inşasına girilmez. Büyük sefalet, küçük sefalet, konum sefaleti, koşulların sefaleti gibi ayrımlara gidilir ama bunlar çok fazla geliştirilmez. Ayrıca, işlenen konular üzerine hâlihazırda mevcut literatürden de hemen hemen hiç yararlanılmaz.[13] Neredeyse tek istisna, L. Wacquant'ın, siyah bir dümenci-

11 Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon, Jean-Claude Passeron, *Le métier de sociologue: préalables épistémologiques*, Paris, Mouton de Gruyter, 1968.

12 *A.g.e.*, s. 61-62.

13 Lakin Bourdieu'nün genelde böyle bir eğilim içerisinde olduğunu da hatırlatmak gerekir. Bunun en manidar örneği için bkz., Pierre Bourdieu, *La domination masculine*, Paris, Seuil, 1998 [*Eril Tahakküm*, İstanbul, Bağlam,

nin [*hustler*] tanıklığı üzerinden, Chicago gettolarındaki yaşamı betimlediği kısımdır.

Ortak kanının (inançlar, kolektif temsiller, kanaatler vb.) Bourdieu'cü epistemolojideki yeri bilinir. Bilim, ortak kanıya karşı verilen bitmek tükenmek bilmez bir mücadelenin adıdır. Bilimsel ilerleme, her zaman, ortak kanıya karşı kazanılmış mevziler üzerinden gerçekleşir. İktidar/güç ilişkilerine gömülü sembolik şiddetin de sinsice içine sızdığı ortak kanı, en ufak bir dikkatsizlik veya yorgunluk anında araştırmacının üzerine kapaklanacak bir düşman gibidir. O pusuları bozacak ise epistemolojik ihtiyattır, refleksivitedir. Nesnenin bilimsel inşası her zaman ortak kanıya karşı veya ona rağmen yapılan bir inşadır. Bu "düşmanın" en belirgin biçimde cisimleşmiş hâli ise medyadır, yarı âlim kanaat teknisyenleridir. O hâlde bilimin başlangıç noktası, bu mevzilere yöneltilecek sert bir taarruzdur. Zira bu kanaat üreticileri, ortak kanıyı (dolayısıyla da güç ilişkilerini) yeniden üretmekten ve bilimin (rasyonalitenin) ilerlemesi önüne engel çıkartmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Bu tuzağa düşme ya da ortak kanının cazibesine kapılma riskine karşı Bourdieu, *le métier de sociologue*'da bir kez daha uyarır: "Konuşan bir nesneye sahip olmak, belki de İnsan Bilimlerinin bir talihsizliğidir. Gerçekten de sosyolog, ona olguları inşa ve analiz etmeye imkân tanıyan teorik kavramları ve sorunsalı yine olgulardan çekmek istediğinde her zaman, onları yine muhataplarının dilinden [sözcüklerinden] çekme riskiyle karşı karşıya kalır. Sosyoloğun, özneleri dinlemeye koyulması, onların davranışlarını ve hatta sundukları sebepleri açıklamak için ifadelerini ve gerekçelerini sadık biçimde kaydetmesi yetmez. Bunu yaparken basitçe ve sadece, kendi ön-fikirleri yerine, incelediği öznelerin ön-fikirlerini veya "âlimin" spontane sosyolojisiyle, nesnesinin spontane sosyolojisinin sahte biçimde nesnel ve sahte biçimde "âlimane" karışımını ikame etme riskiyle karşı karşıya kalır."[14]

Oysa *la misère du monde*'da sosyoloğa biçilen görev, tam da

2015].

14 Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon, Jean-Claude Passeron, *Le métier de sociologue: préalables épistémologiques*, Paris, Mouton de Gruyter, 1968, s.64.

burada eleştirilendir. Sosyolog neredeyse bir "arzuhâlcidir" ama hiç de sıradan olanından değil. Görevi, büyük ölçüde, "kendisine emanet edilmiş mesajı" layıkıyla almak (bilişsel bir kırılma gerektirir), biçime sokmak (nesnelleştirme de içerir) ve aktarmaktır (yeni bir siyaset biçimine olanak tanıyacak şekilde). Eserin, Pierre Bourdieu tarafından kaleme alınmış ve genel amacı ve yöntemi detaylandırdığı son kısmı ("Anlamak") bu açıdan oldukça faydalı. Bilime ve sosyoloğa biçtiği görevler dolayısıyla okuyucu etkilemesi pek muhtemel bu kısım, iki Bourdieu arasındaki bu farklılık ve zıtlıkları aşmaya dönük bir uzlaşım çabası sanki. Bir taraftan, ortak kanının "inşalarına" ihtiyatla yaklaşılması gerektiği yeniden vurgulanır ve onun müdavimleri/gardiyanları (kanaat teknisyenleri, gazeteciler vb.), yine her zamanki gibi Bourdieu'nün delici eleştiri oklarının hedefi olur; diğer taraftan da onların bir anlamda layıkıyla yapamadıkları veya "kötüye" kullandıkları, "sokaktaki insanı" anlama görevi bu sefer sosyoloğa verilir (Bourdieu burada Spinoza'ya müracaat eder: "üzülmemek, gülmemek, nefret etmemek ama anlamak). Lakin bu görev, hem sosyoloğu hem de anlamaya çalıştığı kişiyi sarsacak-sorgulatacak cinstendir (ortak kanıdan kopuşun bedelidir bu). Mülakat vasıtasıyla gerçekleşen "anlama" edimi, araştırmacının, gündelik hayatın sıradan akışında ötekine yöneltttiği bakışının, bir nevi kendini unutma-ortadan kaldırma vasıtasıyla dönüşümünü hedefleyen bir bilişsel [manevi] egzersize çevrilir.[15] Maharet; ötekinin (ötekilerin) bakış açısını alabilecek bir açıda konumlanabilmek, fikrî düzeyde ötekinin yerine kendini koyabilmek (*se mettre à sa place en pensée*) ve sonuçta faili, onu sarmalayan zaruretler içerisinde kavrayabilmektir. Lakin bu özel iletişim şekli (bir nevi müşterek psikanaliz) diğer tarafın da, yani anlama nesnesi olan failin de en az bir o kadar çaba sarf etmesini gerektirir. Sosyolog burada sadece eşlik eden ebedir (bu refakat kendisini de dönüştürse de), işin asıl yükü "doğuranın" sırtındadır. Sancıyı çeken ama bunu dillendir(e)meyen, zaruretleri bir kader gibi yaşayan, bunun bilincinde olan ya da olmayan, farkında olsa dahi her zaman bununla yüzleşmek istemeyen (nesnelleştirmeye direnç) odur. O hâlde başarılı olduğu takdirde, sosyologla-muhatabı arasında kurulmuş bu özel ilişkinin terapötik bir işlevi de

15 Elinizdeki kitap, s. 926.

olacaktır zira sosyoloğun müdahalesi, "acı çekenlerin, ızdıraplarını toplumsal nedenlere havale edebileceklerini keşfetmelerine ve böylece kendilerini temize çıkmış hissetmelerine"[16] imkân tanıyacaktır. "Ebe-sosyologdan", "terapist sosyoloğa", oradan da tekrardan yapısalcı bir pozisyon üzerinden siyasal eyleme (Mesihçiliğe), tahakküm kırıcı-dövüş ustası sosyoloğa böylece kapı aralanır ("sosyoloji bir dövüş sporudur" - *sociologie est un sport de combat*). Görülüyor ki sosyoloğun bu zorunlu "refakati" (zorunlu çünkü bu görevden kaçması, "yardım yükümlülüğünün yerine getirilmemesi suçu" kapsamına girer -*non asistance à personne en danger*) son derece politiktir, tahakküm kırıcıdır; en azından, sembolik taarruzlar karşısında savunma tabyalarını güçlendirecek cinstendir. Öyle ki bu tahkimata, muhatabın kendisine rağmen girişilmelidir; nesnelleştirmeye-tahakkümün ifşasına karşı failin bizzat kendisinin gösterebileceği direnç bilinmektedir (hiçbir "doğum" sancısız olamaz).[17] Böylece, sosyolog ve muhatabı arasında, gerçek bilimin araçlarıyla tahkim edilmiş bu özgün ilişki ve buradan çıkabilecek mesaj, özgürlüğe, yani siyasal eyleme bırakılmış o nadir manevra alanlarını (zira yapılar her yerde) olabildiğince kullanmanın tek rasyonel aracını sunabilir.[18]

---

16 Dar anlamda kimsenin hiçbir şeyden "sorumlu" olmadığı -"kendilerini temize çıkmış hissetmelerine"- ve mekanizmaların (yapıların) bir nevi otomatik biçimde etkilerini (veya tahakkümlerini) sürdürdüğü bu türden bir sosyolojik tevekkül örneği olarak "Eril Tahakküm"e bir kez daha bakılabilir. Söz konusu çalışmaya, bu yönü de içine alarak, Bourdieu'deki Cezayirli, tahakküm altındaki kadın tasvirinden hareketle feminist perspektiften geliştirilmiş sağlam bir eleştiri için bkz., *Camille Lacoste-Dujardin, La vaillance des femmes: Relations entre femmes et hommes berbères de Kabylie*, Paris, La Découverte, 2008.

17 Bourdieucü eleştirel sosyoloji pratiğinin bu "ifşa edici" ve "uyandırıcı" karakterinin çok derinlikli bir eleştirisi, Bourdieu'nün bir dönemler çok yakınında bulunmuş Boltanski'de bulunabilir: *De la critique: précis de sociologie de l'émancipation*, Paris, Editions Gallimard, 2009.

18 Elinizdeki kitap, s. 951. Sosyoloğa burada biçtiği "sözcü" görevinin temelinde yatan, vekâlet veren-vekâlet alan ilişkisinin ve bunun vekâlet veren üzerinde yarattığı "yabancılaştırıcı-mülksüzleştirici" etkinin muhteşem bir eleştirisini yine Bourdieu kendisi verir. Bkz., "La *délégation* et le *fétichisme politique*", *Actes de la recherche en sciences sociales*, Sayı 52-53, s. 49-55, 1984.

Eleştirel bir yerden bakan hiçbir sosyoloğun, bu derece cazip bir sosyal bilim pratiği (projesi) karşısında kayıtsız kalması elbette düşünülemez. "Neoliberal" katı harcın, uçucu "post-modern" boyalarla beraber tarihin sonunu işaret ettiği bir dönemde Bourdieu, bilimi o yüksek itibarlı mevkinde, sosyal bilimciyi ise Mesihçi muhalif misyonunda yeniden tesis eder.[19] "Anlamak" başlıklı son kısmı inanılmaz cazip kılan da budur. Bourdieu bu projeyi enfes bir üslup ve açıklıkla serimler. Lakin bu türden bir sosyoloji pratiğini layıkıyla tatbik etmek güçtür. Bourdieu bu güçlüklerin üzerinde uzun uzadıya durur. Mülakatın kendisi, özellikle de yürütülüş biçimi tüm bu "büyünün" merkezinde yer alır. Burada söz konusu olan, bilinen konvansiyonel nitel yöntemlerden birini seçmek ve tatbik etmek hiç değildir. Mesele, dar anlamıyla metodolojik çerçeveyi fersah fersah aşar. Bourdieu, bilinen tüm standart yöntemleri, sosyoloji derslerinde anlatılabilecek türden yöntemsel "zırvaları", sıradan metodoloji kitaplarının kuru ve anlamsız tasniflerini unutun der gibidir: Yakın yöntem kitaplarını! *Le métier de sociologue*'da tecrübe ettiğimiz görece daha "tedrisi" Bourdieu bu sefer zanaatı, daha "alaylı", daha "sahada öğrenilen" bir yerden tanımlar; yapılan ama tam olarak da aktarılamayan, hemen hemen tüm bir ömür boyunca tecrübe edilmiş bir saha deneyiminin ürünü olarak zuhur eden, sanatçının-zanaatkârın o tarif edilemez maharetli dokunuşunda tecessüm eden bir enigma. Sosyolojik göz... vardır veya yoktur, hepsi bu.[20]

Dolayısıyla esas olan, mülakatın o kuru ve sahte havasını dağıtmak; mülakat etkisinin [*effet d'enquête*] o resmî, ket vurucu, bir sorgulamaya da dönüşebilecek olan ("söyle bakalım") -mülakatı

19 Bu, Bourdieu'nün, Türkiye gibi, akademisinin/entelektüel yaşamının bu türden bir bilimci-eleştirel-siyasal Mesihçiliğe fazlasıyla yatkın olduğu ülkelerde ilgi görmesinin başlıca sebebidir. Dolayısıyla, Habermas veya Giddens cinsi "sabun köpüklerine" kıyasla "Bourdieumania" bir süre daha devam eder hocam!

20 Tarif edilemez, doğuştan gelen ("Tanrı vergisi") bir inayet olarak "yetenek", sanat veya sanatçı üzerine diskuru niteleyen en temel "doksa"lardan biridir; bolca tözcülük içerir; eğitim sistemine aktarıldığında ise eşitsizlikleri meşrulaştıracak cinstendir. Bourdieu'nün burada tasvir ettiği "üstün yetenekli-hisli sosyolog" (öyle ki böylesini bulmak neredeyse olanaksızdır) yer yer bu doksa'ya oturacak emareler taşır.

gerçekleştirenin sınıfsal konumu daha yüksekse sıklıkla da dönüşen[21]- sembolik şiddetini olabildiğince asgari seviyeye çekmek (ki bunu sıfırlamak olanaksızdır); bu kısa süreli etkileşimi yine olabildiğince samimi bir sohbet havasına dönüştürebilmektir. Yukarıda bahsedildiği şekliyle, her iki tarafın da kendisini diğerine açtığı, birbirlerini keşfettikleri ve yine her iki taraf nezdinde de bilişsel kopuşların yaşanacağı o müşterek yakınlaşma-doğurtma-dönüşüm ancak böyle bir çerçevede söz konusu olabilecektir. Sosyolog bu noktada, muhatabının her sözünü, jestini, vücut hareketini; tereddütlerini, açık sözlülüğünü, çekingenliğini, öfkesini; bakışını, nefes alış verişini, göz kaçırışını, potlarını, terlemesini, tüm bu fiziksel ve sözel emareleri tanımlayabilecek ve kodlayabilecek maharette olmalıdır. Sosyolojik göz burada da yine ya vardır ya da yoktur. Mülakat, "iki soru sordum geldim"in çok ötesinde bilişsel ve hissî bir angajmandır Bourdieu için. Bu angajmanın olabildi-

21 Muhatabın sosyal-sınıfsal konumuna göre mülakat esnasında karşılaşabilinecek güçlükler çeşitlilik gösterir. Eğer muhatap, burada olduğu gibi, mülakatçıya kıyasla daha aşağı bir sınıftan geliyorsa daha en baştan, görüşmeyi bir sorgulama olarak alması ve meşru ya da doğru olduğunu düşündüğü cevabı aceleyle vermeye çalışması pek muhtemeldir. Bourdieu'nün yukarıda bahsettiği "anket etkisi" özellikle bu türden bir konfigürasyonu tasvirler. Bu etki, sadece sınıfsal konum üzerinden değil, mülakatçının cinsiyeti, etnik veya bölgesel aidiyeti veya sorulan soruların "hassaslığı" neticesinde de tatbik olabilir. Mülakatçıya kıyasla daha üst sınıftan gelen biriyle mülakat gerçekleştirildiğinde ortaya çıkabilecek sorunlar ise başka türdendir. Bu türden bir durumda muhatap, kendisinin sorgulanır bir vaziyette olduğunu düşünen tedirgin biri olmaktan çok uzaklarda ve sınıfsal konumun verdiği özgüvenle, yöneltilen soruların içeriğini ve soruluş gerekçesini sorgulayabilir. Her iki durumda da ortak olan şey, ilk etapta (veya hatta ilk görüşmelerde) ifade edilenin, tam da ilk görüşmede (veya ilk etapta-soruda) söylenebilecek olan olduğudur. Nasıl ki bir kavşakta bir tren diğerini örtebilir, bir kanaat da diğerini saklayabilir. Dolayısıyla mülakatı, aktörün çok katmanlı-katlı fikrî dünyasının keşfi gibi düşünmek gerekir. Bu katlar arasında çelişkiler, tutarsızlıklar olabilir (hatta böyle olmaması düşünülemez). Sosyolog, elinde yalan makinesiyle dolaşan kişi değildir. Aktörün birbiriyle çelişen ifadeleri (ki bu sıklıkla olur, 5 saniye önce dediğinin tam tersini söyleyebilir), gerçek-yalan (sahte) ayrımı üzerinden okunamaz. Çelişik veya değil bu ifadelerin tümü, sözel mümkünler evreninin bir parçasıdır ve her biri diğeri kadar, en azından sonuçları itibarıyla "gerçektir". Maharet, tüm zıtlık ve tutarsızlıklarıyla o evrene olabildiğince nüfuz edebilmektir.

ğince optimal koşullarda gerçekleşmesi ve her mülakatın zorunlu olarak içerdiği sembolik şiddet seviyesinin olabildiğince aşağı çekilmesi içinse oldukça cüretkâr bir risk alır. Kendisinin de belirttiği üzere, Harlem'deki sokak dilini analiz ettiği çalışmasında, o bölgeden siyahi gençleri mülakatçı olarak kullanan W. Labov'un örneğini takip eder.[22] Çalışmaya katılan araştırmacılara, öncelikli olarak yakınlarından ve arkadaş çevrelerinden kişilerle görüşme yapma talimatı verir: "Böylece mülakatçılara, muhataplarını, tanıdıkları insanlar veya bu tanıdıkların onları yönlendirebileceği kişiler arasından seçme özgürlüğünü bıraktık. Toplumsal yakınlık ve samimiyet, gerçekten de "şiddet içermeyen" bir iletişimin iki temel koşulunu sağlar."[23]

Garfinkel'in diliyle konuşmak gerekirse, "kabile"nin diline vakıf bir araştırmacı tarafından sürdürülen bir araştırmanın, mesafeli ve dismetrik bir mülakatta ulaşılması güç olana erişebilmeye ve o samimiyet ve yakınlığın, kognitif anlamda daha derinlerde sondajlama yapmaya imkân tanıdığı elbette sabittir. (Örneğin etnografik yöntemler, başka türden güçlükler içermekle beraber, burada bir adım öndedir.). Lakin bunun tam tersi de mevzubahis olabilir; kişi, bildiğinin, karşısındaki mülakatçı tarafından da bilindiğini varsayabilir ve bu durumda, örtük olanın sessizliği devreye girer.[24] Bourdieu'nün kendisi de bu güçlüğün farkındadır. Bunun, gerçekleştirilen ilk mülakatların başarısızlıkla sonuçlanmasının temel sebebi olduğunu ifade eder.[25] Ayrıca, aynı "kabileye" mensup olmanın ve [toplumsal-yörüngesel] yakınlığın, ifadelerin samimiyet ve doğrudanlığını ("olduğu gibi söylemek") zaruri surette teminat altına aldığı da şüphelidir. Özellikle "hassas" konular söz konusu olduğunda, mülakatın muhatabı olan bir kişi için, onu yakından

22 William Labov, *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1972.

23 Elinizdeki kitap, s. 924.

24 Örneğin Garfinkel ve öğrencilerinin deneyleri bu örtük olanın "deşilmesi" üzerine kuruludur. Bu çalışmalar gösterir ki, dillendirilmeyen, zira herkes için aşikâr olan gündelik kavrayışların açığa çıkartılması da bir o kadar güçtür. Bkz. Harold *Garfinkel, Etnometodolojide Araştırmalar*, Ankara, Heretik, 2015.

25 Elinizdeki kitap, s. 925.

tanıyan bir mülakatçıya kıyasla, daha sonra bir daha hiç görmeyeceği bir kişiye bunlardan bahsetmek daha kolay olabilir.[26]

Mülakatçıyla muhatabı arasındaki ilişkinin yakınlık derecesi başka türden bir sorun daha doğurabilir. Mülakatın muhatabı olan kişi, karşısındaki mülakatçıyı yeterince tanıması sebebiyle, ona istediğini vermekte fazlasıyla gayretli olabilir. Bu risk genel olarak tüm mülakat tiplerinde mevzubahis olmakla beraber[27], aranan yakınlığın, mülakatın omurgasını bu derece teşkil ettiği durumlarda samimiyetin bir "işbirliğine" dönüşmesi ciddi bir ihtimaldir. Bu, *la misère du monde*'da ihtimal olmaktan çıkmış gibidir. Kitabın kurucu hattını oluşturan bir dizi önerme (örneğin, küreselleşme ve ırkçılığın yükselişi, işsizlik ve yabancı düşmanlığı ya da sosyal devletin iflası ve banliyö sorunu gibi), "tipik" olduğu düşünülen tanıklıklar üzerinden işlenmiş ve temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu tanıklıkların neden "tipik" olduğu ve hangi örneklem kriterine göre seçildikleri bilinmemektedir. Aynı şekilde, yapılan 182 mülakatın neyi temsil ettiğini (istatistiki bir temsiliyet anlamında değil, odaklanan durum, mekân, kişi ve profillerin, sorunsal açısından "örnek" teşkil edebilirliği anlamında), içlerinden seçilen yaklaşık 60'ının da hangi kritere göre muhafaza edildiğini de bilmediğimiz gibi.[28] Biraz daha açmak gerekirse örneğin, "küreselleşme ve

26 Örneğin, psikolog veya psikiyatristler için de elzem olan ve muhakkak korunması gereken şey, bu mesafedir. Bu, hasta için de böyledir çünkü gereğinden fazla yakınlık (samimiyet), kişi için, yargılanma ihtimalini ufukta belirtir. Katolik kültüründeki günah çıkarma da benzer bir mesafe algısı üzerinden yürür. Papaz, her açıdan doğrudan Vatikan'a bağlı olması hasebiyle, içinde bulunduğu toplumda hem vardır hem de yoktur; eş zamanlı olarak hem yerlidir hem de yabancı. İmana çağırmak söz konusu olduğu zaman yerli, kendisine yüzleşmeye gelindiğinde ise "yabancı", sır verilebilecek "öteki". O hâlde, yakınlık ve aşinalığın, eğer "doğurtma" tarzında bir sözel etkileşim hedeflenmişse, her zaman işlemeyeceği akıldan çıkarılmamalıdır.

27 Mülakat yapılan kişi, çeşitli saik veya kaygılarla (meşru olanı veya "doğru cevabı" vermek kaygısı, beklenileni verdiği takdirde bir getirisinin olduğunu düşünmek, "alışılanı" söylemek otomatizmi, zamanı olmamak, görüşmek istememek, başından savmak, mülakatı anlamsız bir zaman kaybı olarak değerlendirmek vb.), mülakatçıya istediği "hikâyeyi" vermeye meyilli olabilir.

28 Örneğin, toplumsal sefalete "dokunmak" açısından neden hemşireler değil

ırkçılığın yükselişi" arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir. Lakin bu önerme, geniş bir bağlantılı hipotez zinciri üzerinden[29] ve bu teorik inşayı olabildiğince bütünlüklü biçimde temellendirdiği düşünülen bir örneklem vasıtasıyla[30] sınanmak durumundadır.[31] Oysa yöntemsel fetişizme düşmeksizin bu hususlarda gösterdiği özeniyle bildiğimiz Bourdieu, *la misère du monde*'da bizi şaşırtır. Her biri tek başına geniş bir örneklem üzerinden detaylandırılması (istisnalarıyla, koşullarıyla, ihtimalleriyle vb.) gereken kapsayıcı önermeler (işsizlik ve yabancı düşmanlığı, sosyal devletin bertaraf edilmesi ve yoksulluk vb.), her zaman değil ama çoğunlukla, tipik olduğu düşünülen ve neredeyse "cuk oturan" tanıklıklar, "pürüzsüz" hikâyeler üzerinden çalışılır. Bu hikâyeler, genel bağlam verilmediği takdirde, yani sunulan-çözümlenen mekân ve aktörlerin tipikliği veya atipikliğini sorgulatacak/kavratacak cinsten verilerle desteklenmediği müddetçe (bu, her türden, nicel, tarihsel veya etnografik veri olabilir) o "cilalama etkisi" kendini çok daha yoğun biçimde hissettirecektir.[32] Kısacası, bu özenin gösterilmediği her

de öğretmenler, neden hapishaneler değil de banliyöler? Araştırma mutfağına ilişkin bu türden detayların, yazarlar tarafından okura verilmesini beklemek elbette biraz zorlama gelebilir. Ancak, çalışmayı sürekli olarak "bilimsellik" argümanı üzerinden kurmak/sunmak ve bunu sadece yazarların/isimlerin tartışılmaz meşruiyeti üzerinden "verili" saymak da yeterli olmayabilir.

29 Zira her koşul ve her yerde bu böyle olmayabilir. Bütünlüklü bir kavrayış hedefleniyorsa hipotez paneli geniş olmak zorundadır. Şu koşul ve durumlarda veya hatta şu türden gruplar söz konusu olduğuna böyle bir yükseliş mevzubahis olabilir demek daha uygun kaçacaktır. Bigânenin kesinlikten bahsettiği yerde bilim ihtimalden bahseder.

30 Nitel yöntem söz konusuysa bu örneklem, örneğin seçilen mekân ve gruplar, tamamıyla teorik inşanın öncelik ve hipotezlerine riayet eder. İstatistiki temsil aramaz.

31 Sahada elde edilen sonuçların, "ezberi" bozarak başlangıç hipotezlerinin yeniden formüle edilmesine sevk edebileceğini de her zaman akılda tutarak. Her araştırma zaruri surette çevrimseldir. İstisna olarak addedilen bulgular, çevrimsel dinamikte, daha güçlü ve kapsayıcı hipotezlerin inşası için zihni kurcalamalıdır.

32 Örneğin, bu türden bir nitel yönelimi şiarı yapmış Chicago Ekolü'nün en melez yöntemlerinde bile, tekile en çok yoğunlaşmış ve yaşam hikâyelerini merkeze almış saha pratiklerinde dahi, "anlatılar" sürekli olarak genel bağ-

durumda, istediğini bilen mülakatçı ve ona bunu vermeye gayretli muhatabı arasındaki yakınlık, iddiayı temellendirmede, bilinçli veya farkında olmadan gelişmiş bir işbirliğine dönüşebilir. Çalışmadaki mülakatların yürütülüş biçimi de benzer bir yönü işaret etmekte. Lakin bazıları örnek teşkil edecek derecede başarıyla yapılandırılmış, örneğin özellikle L. Wacquant, M. Pialoux, R. Christin'inkiler bunlardan sadece birkaçı. Bu çalışmaları güçlü kılan ortak husus, ismi geçen araştırmacıların, uzun süreden beri aynı sahayla (sırasıyla, Amerikan gettoları, Fransız işçi sınıfının dönüşümü ve Fransız ortaöğretim sistemi) sürdürdükleri yakın ve bütünlüklü ilişkinin, onları herhangi bir tipleştiremeye karşı korumuş olmasıdır.

Bu araştırmacıların çalışmalarında söz konusu olan, sorunsalın aranan "hikâye"yi doğurtacak şekilde kurgulanması değil, "hikâye"nin kendisinin bütününe, tüm zıtlık ve çelişkileriyle ama aynı zamanda ortak kurucu hatlarıyla da nüfuz edebilmektir. Bu ortak kurucu hatlar, her zaman için yaklaşık ve kısmi bir inşa olarak kalacak olan ve hiçbir zaman tam olarak "oturmayacak-kapsayamayacak" bir ideal tipler serisi üzerinden veya tipolojik bir çerçevede yapılandırılabilir. Bunda bir beis yoktur. Sorun, buradan hareketle, fazlasıyla net bir "iyiler ve kötüler" dünyasında kazananları/kaybedenleri veya "cuk oturanı" aramaktır.[33] Eğer öyleyse, gettoda yaşayan siyahi bir dümenciyi (Rickey) analizinde, Wacquant'ın yaptığı şu uyarıyı bir kez daha hatırlamakta fayda var: "(...) Rickey'de derli toplu ve kişiselleştirilmiş hâliyle vücut bulan dümenci, siyahların gettosunun sosyal ve sembolik uzamında *merkezî konuma sahip, genel bir figürdür*. Rickey, burada gözlemleyebileceğimiz en katışıksız hâliyle bile, istatistiki açıdan nadir bulunan bir kişilik değildir. Daha da önemlisi Rickey, -yaşayan bir

lamın gelişimine ilişkin çeşitli verilerle "kesiştirilir".

33 Sosyal bilimler alanında, Türkiye'deki araştırma pratiklerinin bir diğer özelliği/sorunu da buradadır kuşkusuz; sadece başlığın bile "hükmü" işaret ettiği çalışmalar, fazlasıyla net hikâyeler, pürüzsüz bir argümanlar dizisi içerisine pürüzsüz biçimde oturan "örnekler", iyiler-kötüler, kazananlar-kaybedenler... Bu hikâyelerde, sapan yoktur, gri bir alan yoktur. Yaşam, muhteşem bir barok makinenin tekdüzeliğinde ve kuruluğunda akıp gitmektedir sadece.

ideal tipmiş gibi- geniş bir pratik özellikler ve beceriler repertuarını kendinde birleştirir. (...) Öte yandan, onu tam anlamıyla izah edebilmek için, birbirine simetrik iki tuzağa da düşmemek gerekir. Bir yanda insanları pasif, bahtsız mağdurlar olarak tasvir edip kişiyi şefkate sevk eden "acıma dolu" bir yorum söz konusu. Diğer yanda ise, kahramanca "direniş" stratejileri tasvir eden ve tahakküm edilenlerin erdem ve yaratıcılıklarını öven *popülist* bir okuma mevcuttur. (...) Bu tuzaklara düşmemek için bir nevi *ahlaki bir parantez* açmak gerektiğini, ilk başta duyduğumuz sempati, öfke veya korku duygularım geçici olarak da olsa askıya alıp bu dünyaya Rickey'nin bakış açısından bakmak gerektiğini kabul etmemiz gerekir. Olan biteni doğal karşılayabilmek için, Alfred Schutz'ün deyimiyle, günlük hayatın 'doğal tavrı'nı takınmamız gerekiyor."[34]

Bu "doğal tavır", Wacquant'ın bahsettiği "ahlaki parantezi" dayatmakla kalmıyor sadece, fazlasıyla "oturan" bir örneğe-vakaya ilişkin de sürekli bir ihtiyat gerektiriyor. Bu sefer de Rosine Christin'i dinleyelim: "Görüşme dışında öğrendiklerimizin üzerinden geçip görüşmenin deşifrelerini yeniden okuduktan sonra, son derece yaygın ve ifşa edilmiş olmasından ötürü gerçekliğini yitirmekte olan bir rahatsızlıktan fazlasıyla muzdarip olmuş Fanny'nin kendisinin görüşmede âdeta yok olmuş olduğu çarptı gözümüze. Sanki pek çokları için, hatta tüm bir meslek için geçerli olan alışılageldik cümlelerin arkasında yitip gitmişti. Bunu başlangıçta kendimiz de kabullenememiş olsak da, iyi bir portreye sahip olmaktan aldığımız tatmin hissinin bizi şeylerin derinine inmekten alıkoyduğunun yavaş yavaş farkına vardık.[35]"

Lakin bu ikili ihtiyatı (ahlaki parantez ve oturan portreyi aramamak), elinizdeki çalışmanın tümünde bulmak güç. Bazı kısımlarda (örneğin R. Lenoir ve P. Champagne'nın kaleme aldığı kimi kısımlarda) "anlamak", Wacquant'ta tanımlandığının aksine, aranılan "sözü" çıkarmakla/bulmakla eş anlamlı gibi. Söz hakkı tanımak burada, görüşme yapılan kişinin bilişsel derinliklerine (tüm çelişkileriyle) dalmak ve çıkartılan "ham cevheri" işlemek (yani veriyi inşaya tabi tutmak) değil. Söz vermek burada, o söze, o sak-

34 Elinizdeki kitap, s. 268.

35 Elinizdeki kitap, s. 744.

lanılan (zira ortaya çıkmasına müsaade edilmeyen) ifadeye, sanki hep ordaymışçasına, hep veriliymişçesine, hep bizi bekliyormuşçasına muamele etmek ve onu sadece gidip almak (inşa yok burada, keza ilişkisellik de). Lakin burada paradoksal olan şu ki: Bu bir nevi yarı tözcü, yarı pozitivist aşikârcılık içerisinde fiiliyatta yapılan, "doğurtma" fikrinin kendisinin örtük olarak içerdiği "verili olana sadık kalma" fikri üzerinden, "aradığını bulmak", "görmek istediğini görmek" ve esasında tam da en inşaya tabi olanı, yani sorunsalı dayatmak. Böylesi bir riske karşı (verili hiçbir şey yoktur, her şey inşadır) bizi defalarca uyarmış Bourdieu'nün, François ve Ali isimli, kenar mahalle gençleriyle gerçekleştirdiği mülakat bu açıdan manidar.

Bu mülakatta[36] Bourdieu'nün, çeşitli müdahalelerle, doğrudan veya örtük biçimde muhatabı iki genci sürekli olarak bir yöne sevk ettiği görülür. Bir yöne sürükleme, her mülakatın mantığında öyle veya böyle vardır lakin burada, cevabı içeren sorularla, bazen fazlasıyla onaylayıcı (gençlerin işlediği ufak çaplı kabahat ve suçlardan bahsederken, "Evet ama yarısı oyun bunun"; "Öyle, başka yapacak bir şey yoksa anlaşılır bir şey") ve işbirlikçi ifadelerle ("Bu iğrenç, buna hakları yok!"; "Bu çok isyan ettirici", "Evet, yalandan stajlar"), bazense tersine, sorgulayıcı tarzdaki yeniden sormalarla ("Bana bütün hikâyeyi anlatmıyorsun", "Bana söyleyebilirsin, biliyorsun polis değilim"), görüşülen gençler pasif bir konum almaya ve beklenen cevabı vermeye itilirler. Bu cevaplar, neredeyse "malumun ilamı" üzerinden, oldukça karmaşık mekanizmalara riayet ettiği başka yerlerde bizzat Bourdieu tarafından ısrarla vurgulanmış karmaşık meselelere bir çırpıda ampirik temel sağlar.

PB: Liseye veya üniversiteye giden hiç genç yok mu? Ya da grandes écoles'e? Bir tane bile mi?

Ali: Hayır.

[...]

PB: Peki aranızda siyaset konuşuyor musunuz? Yoksa pek ko-

36 Elinizdeki kitap, s. 130.

nuşmuyor musunuz?

Ali: Hayır.

PB: Umursamıyorsunuz yani, yani aslında umurunuzda olmadığından değil ama ne düşüneceğinizi mi bilemiyorsunuz?

Ali: Siyasetle pek işimiz yok.[37]

Bu şekilde yürütülmüş bir mülakatta neyin "usul hatası" olarak değerlendirilebileceğini anlamak için sözü yeniden *le métier de sociologue*'un yazarına bırakalım: "Gerçekle olan mesafesinin ve gerçek üzerindeki eyleminin bilinçli ve kontrollü inşasını reddeden sosyolog, deneyimlerinin onları sürüklemediği soruları öznelere dayatmakla ve tersine, bu deneyimlerin onlara sorduğu soruları da kaçırmakla kalmaz, öznelere nesnel biçimde kendini dayatan sorularla, bilinçli biçimde kendi kendine soruduğu sorular arasındaki pozitivist kafa karışıklığı dolayısıyla, özneler hakkındaki kendi sorularını safça onlara sorar."[38]

"Gerçekle olan mesafesinin bilinçli ve kontrollü inşası", diğer Bourdieu klasiklerine kıyasla *la misère du monde*'ün farkı belki de bu cümlede yatmakta; yani sorunsal inşasının farklılığında ("serbestliğinde"?) ya da daha doğru bir ifadeyle, bu inşanın daha başından beri, bir "müdahaleye" olanak tanıyacak şekilde yapılmış olmasında (Döndük mü başa?). Bu açıdan bakıldığında, paradoksal gelebilir ama kullanılan yöntemsel teçhizatın buna en uygun olan olduğu da açık! Tedrisi bir yöntem fetişizmi içerisinde, bir eseri işlediği sorunsaldan bağımsız olarak metodolojik tasnifler/saplantılar doğrultusunda eleştirmekşadece, başka diyecek bir şeyi

37 Elinizdeki eserde, D. Podalydès'in ırkçı bir Ulusal Cephe militanıyla gerçekleştirdiği mülakat da aynı sorunlardan muzdarip (hatta daha da çarpıcı ve açık biçimde). Lakin genel olarak hatırlatılmalı ki oldukça hacimli olan bu çalışma, gerek mülakatlar gerekse de analizlerin derinliği açısından fevkalade heterojen bir yapı göstermekte. Bundan ötürü keskin bir yargıda bulunmak olanaksız. P. Bourdieu'nün kendi yürüttüğü mülakatlar ve kaleme aldığı analizler dahi niteliksel farklılıklar taşımakta. Örneğin, "Yitip Gitmiş Bir Hayat" ve "Verasetin Çelişkileri" başlıklı kısımlar, nefis bir Bourdieu klasiği.

38 Pierre Bourdieu, Jean-Claude Chamboredon, Jean-Claude Passeron, *Le métier de sociologue: préalables épistémologiques*, Paris, Mouton de Gruyter, 1968, s.64.

olmayan tedrisatçının hususiyetidir.[39] Yöntemsel melezlenmelere, ezberi bozabilecek yöntemsel yaratıcılığa açık olmak gerekir. Zira esas olan sorunsaldır, o sorunsalın nasıl inşa edildiğidir, yöntem ise ikincil. Bu inşayı yetkinlikle ve bütünlükle sınamaya (ki eğer dert buysa tabii) imkân tanıyacak her yöntem, uygun yöntemdir. İyi çalışmayı daha az iyisinden veya kötüsünden ayırt eden, yeterince güçlü biçimde artiküle edilmiş bir sorunsal-yöntem bağından hareketle, incelediği nesneye ne kadar bütünlükle nüfuz edip edemediğidir. Meslektaşların, aralarında tesis etmeleri gereken eleştirel diyaloğa bu noktada her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır. Tekrar hatırlatalım: Kullanılan yöntem tek başına, bir çalışmayı ne iyi yapar ne de kötü. Elimizde, check edebileceğimiz yöntemsel bir katalog yok; sosyolojinin araştırma protokolleri hâlen (ve belki de ne iyi ki) dağınık. Elimizde olan tek şey, maharetli ustaların birbirinden çok farklı ve zengin sosyoloji pratikleri, bıkmadan usanmadan dönüp müracaat etmemiz gereken de bunlar.[40] Bourdieu de kuşkusuz bu ustalardan en önemlisi, belki de en maharetli ve üretkenlerinden biri. Zaman içerisinde sosyoloji pratikleri değişkenlik göstermiş bir usta. Bu takdimin başından beri yapmak istediğim şey tam da buydu (ve üzgünüm, yine uzun oldu!); 90'ların başında aldığı siyasal-kamusal pozisyonun, bu kitap üzerinden, onu nasıl farklı bir sorunsala (veya "yarım" sorunsal inşasına), oradan da farklı bir epistemolojik-metodolojik teçhizata (özenlice inşa edilmiş nesneye olabildiğince nüfuz etmekten ziyade, yarı "ham" bir sorunsal üzerinden okuru sarsmaya imkân tanıyabilecek bir teçhizat) ve gayeye (müdahale etmek) sevk ettiğini göstermekti.

La misère du monde'un, diğer Bourdieu eserlerine kıyasla,

39 Ülkemiz akademisinde pek görülen bir türdür bu. Her TİK'te (Tez İzleme Komitesi) ya da tez savunmasında, "Ama şimdi metodolojik olarak olmamış bu!" nidaları atan "yöntem dersi" müdavimleridir bunlar.

40 *Heretik*'in temel yayın çizgisini de bu hat oluşturur. "Tasnifçi tedrisat" eleştirisi üzerinden mesleği, o alandaki ustaların üretimlerine nüfuz ederek (ama mekanik bir tekrarcılığa da düşmeden) ve bunun tetikleyebileceği melezlenmelere de imkân tanıyarak, yaparak öğrenme üzerinde durur. Bundan ötürü, bu ustaların temel eserlerini (anlamsız "güzellemeler" içerisinde de boğulmaksızın), okuyucuyla buluşturmak temel gayesi olmuştur ve gelecekte de olacaktır.

"bilimsel" çıpasını daha sığ sulara atıp atmadığı sorusu da hangi kriterin temel alınacağına göre değişkenlik gösterecektir. Eğer Bourdieu'nün kendi pratiği içerisinden (50-90 aralığındaki diğer eserleriyle kıyaslayarak[41]) cevap verecek ve özellikle de kurucu epistemoloji kitabı *le métier de sociologue*'da tesis ettiği kaidelerle (nesnenin inşası ve çalışılmasına ilişkin) karşılaştıracaksak hüküm açıktır: usul hataları sebebiyle bilimsellik iddiasının düşmesine! Lakin hatırlatmak gerekir ki farklı bir sosyoloji pratiği (ve evet bilim pratiği) olarak *la misère du monde*'un işaret ettiği araştırma ve yazım türü çok uzun zamandan beri bilimsel meşruiyeti sorgulanmaz bir türdür de. Sözlü tarih veya yaşam hikâyesi temelli etnografik veya monografik etütler, hatta ve hatta edebiyat ve bilimsel araştırma arasındaki sınırların iyice silikleşebildiği çalışmalar (örneğin Amerikalı antropolog Oscar Lewis'in, daha sonra sinemaya da uyarlanacak olan "Sançez'in Çocukları" başlıklı çalışması/romanı[42]) benzer bir modus operandi'ye riayet etmektedir.

Her sosyoloji pratiği kendi kırılganlıkları ve güçlü yanlarıyla vardır. Araştırma protokollerinin sabitlenmediği (ve belki de hiçbir zaman sabitlenmeyeceği), bilimsel sıfatını almaya layık olanın riayet etmesi gereken kaidelerin de her zaman çok net olmadığı bir sosyoloji alanında, hangi pratiğin diğerinden daha meşru olup olmadığına karar vermek her zaman kolay değil. Bu noktada, yukarıda ifade ettiğim türden, "âlimler cemiyetinin" kendi içerisinde tesis edebileceği bir eleştirel diyalog üzerinden kıymetlendirilmeye gidilmesi belki de tek yol. Lakin şunu söylemek sanırım daha kolay: Bizi bir sosyoloji pratiğinden diğerine kaydıran (veya kaydırmayan, olduğumuz yere çivileyen! Memlekette çok var böylesi!); biraz da kendi yörüngemiz, deneyimlerimiz, hikâyemiz, alan içerisindeki konumumuz (konum değiştirmelerimiz), yaşamdaki iniş

41 Zira *Méditations pascaliennes* (1997) ve *Sur l'Etat*'yı (2012) [ki bu sonuncusu, Collège de France'da 1989-1992 arasında verdiği derslerden derlenmiştir] bir kenara koyarsak, 1990 sonrası Bourdieu üretimi, önceki dönemlere kıyasla, *Sur la télévision* (1996) veya *Contre feux 1-2* (1998, 2001) gibi, kamusal müdahale gayesi daha açık kitaplardan oluşur (*La Domination masculine*, 1998 dâhil).

42 *The Children of Sanchez: Autobiography of a Mexican Family*, New York, Random House, 1961.

çıkışlarımız, değişen dertlerimiz, önceliklerimiz. Çok daha basit bir ifadeyle, 20'sinde yazdığı gibi yazmıyor insan 40'ına gelince! Konumu da değişiyor, üslubu da. Kuru kuru yazan "tedrisi tedirgin" kalmıyor ortalıkta yaş ve mevki değişince. Dertleri de değişiyor elbette, pratiği de. Örnek mi? Yeniden Bourdieu'ye kulak verelim: "Alttan alta gelen o bilimci tazyikin, araştırmalarımızın en sıradan işlemlerinde bile, örneğin mülakat yaparken, bize pusu attığını düşünüyorum. Örneğin *la misère du monde*'da yaptığım şeyi düşün. Mülakatın bilişsel [manevi] bir egzersiz olduğunu söylemenin bana bir bedeli oldu. Her zaman bunu düşündüm, her zaman bunu hissettim. Ama sanki içimde pozitivist bir tazyik de vardı: Sorular keskin ve nesnel olmalıydı... Tarafsızlık... hissiyat devreye girmemeliydi... Mesleki faziletle ilişkilendirilmiş bu bir nevi mazoşizmi sen de deneyimlemişsindir. Bunu ihlal edebilmek için, geldiğim yaşa gelmek ve biraz daha toplumsal cürete sahip olmak gerekti."[43]

İzmir, 13/08/2015

43 Jacques Maître, *L'autobiographie d'un paranoïaque; L'abbé Berry (1878-1947)*, Paris, Economica, 1994. Eseri, yazarın Pierre Bourdieu ile gerçekleştirdiği bir diyalog önceler.

OKUYUCUYA

Pierre Bourdieu

Burada, kadın ve erkeklerin, varoluşları ve var olma güçlükleri hususunda bizimle paylaştıkları tanıklıkları sunuyoruz. Bu tanıklıkları, okuyucunun da onlara, bilimsel yöntemin icaplarının bize dayattığı ve onlara böyle bakmamıza imkân tanıyan bir *anlayıcı* bakışla bakmasını sağlamak için düzene soktuk ve sunduk. Tam da bu sebeple, okuyucunun sunulan yöntemi takip etme inceliğini göstereceğini umut ediyoruz. Bunu, bazılarının, farklı "vaka çalışmalarında" ufak havadisler türünde şeyler görebilme ihtimalleri sebebiyle, yöntemsel öncülleri ve teorik analizleri yok saymayı tercih edebileceklerini bilsek de umuyoruz. Oysa bu öncüller ve analizler, bizce, mülakatların yerinde kavranışı için tamamıyla gereklidir.[1]

Gerçekten de, sadece ve sadece iki kişi arasında tesis edilebilecek bir güven ilişkisinde toplanmış ifşaatları veya *özel* söyleşileri *kamuya* mal etme sırasında nasıl olur da bir tedirginlik duyulmaz? Kuşkusuz, görüşmelerin kullanımı hususunda tüm muhataplarımız bunu bize bırakmayı kabul etmişlerdir. Ancak hiçbir sözleş-

1 Anket ve çözümleme işlemlerine ve aynı şekilde mülakatların analizine ilişkin epistemolojik öncüllerin detaylı bir sunumunu çalışmanın sonuna ekledik [bkz. "Anlamak" başlıklı bölüm].

me, güven sözleşmesi kadar üstü kapalı gereklerle yüklü değildir. Dolayısıyla öncelikle, bize kendilerini açanları korumaya gayret göstermeliydik (özellikle, onları teşhis etmeye yol açabilecek yer ve kişi isimleri gibi göstergeleri sıklıkla değiştirerek); ancak aynı zamanda ve bilhassa, muhataplarımızın söz ve ifadelerini anlam çarpıtmalarına korumasızca terk ederek, onları maruz bırakabileceğimiz tehlikeden de sakınmaya çalışmamız gerekirdi.

"Üzülmemek, gülmemek, nefret etmemek ama anlamak": Bu şiara riayet edecek araçları kendisine vermedikçe, sosyoloğun Spinozacı ilkeyi benimsemesi hiçbir işe yaramayacaktır. Oysa anlamanın, yani insanları oldukları gibi almanın araçlarına nasıl ulaşılabilir; onları [insanları] *zorunlu* olma sıfatlarıyla kavratacak, yani onları, oldukları şeyi olmalarına yol açan sebep ve nedenlerle metodik biçimde ilişkilendirerek zarurileştirecek araçları sunmak dışında? Ancak "iğnelemeksizin" nasıl açıklanabilir? Örneğin bir mülakat çözümlemesine, analitik girişiyle beraber, sınıflayıcı bir teşhisin öncelediği bir klinik vakanın araştırma protokolü görünümü vermekten nasıl sakınılabilir? Araştırmacının müdahalesi zorunlu olduğu kadar güçtür de: En ufak bir gizlenme içinde olmaksızın hem orada olduğunu belli etmeli hem de durmaksızın kendini unutturmaya çalışmalıdır. Örneğin, bu çalışmada incelenmiş vakaların dağılım düzeni, bakış açıları tamamıyla farklı olmakla birlikte fiiliyatta karşılaşma ve karşı karşıya gelme şansları olan kişileri, okuma faaliyetinin içerdiği zaman diliminde birbirlerine yaklaştırmayı hedeflemektedir. Bu yordam, verili bir vaka etrafında (bir öğretmen, bir esnaf, vb.) bu vakanın "varyantları" olan diğer "vakaları" bir araya getirerek, doğrudan incelenen vakanın temsiliyetini de gün ışığına çıkarmaya imkân tanır. Sözlü söylemi kati bir dönüşüme maruz bırakan mülakat çözümlemesi karşısında, (her zaman muhatapların sözlerinden ödünç alınmış) başlıklar, alt başlıklar ve bilhassa diyalogları önceleyen metin, dalgın ve savunmasız algının kaçıracağı anlamlı noktalara okurun bakışını yöneltmek için oradadır. Tüm bunlar, söylemin sahibinin ürünü olduğu toplumsal koşulları ve belirlenimleri, yörüngesini, eğitimini, mesleki deneyimlerini; kısacası hem metne dökülmüş söylemde hem de bu aktarma tarafından silinmiş tonlama ve telaffuzda, diğer yandan da tüm vücut dilinde, jestlerde, duruşta,

mimiklerde, bakışlarda, aynı zamanda susmalarda, yanlış anlamalarda ve ağızdan kaçırmalarda hem saklanan hem de kendini ele veren her şeyi hatırlatmak amacını taşırlar. Ancak, araştırmacı en kaçınılmaz müdahalelerini, sadece ve sadece, iki yönden çelişen amaçları uzlaştırmak için gerekli olan *yazma* faaliyeti pahasına kabul edilir kılabilir:

1- Görüşülen kişinin konumunun nesnel analizi ve konumlanışlarının anlaşılması noktasında, onu entomolojik bir merak nesnesine indirgeyecek nesnelleştirici mesafeyi tesis etmeksizin gerekli tüm unsurları devreye sokmak;

2- Bizim için istesek de istemesek de her zaman bir nesne olarak kalacak olan bu *alter ego* yerine kendimizi yersizce koymaksızın (böylece öznenin bakış açısını kendimizinki yapmaksızın) onunkine [görüşülen kişininkine] en yakın bakış açısını kazanmak.

Böylece araştırmacı; eleştirel düşüncesinin tamamıyla yuvalandığı inşalara ulaşmayı ve [anlattığı/aktardığı] aşikârmış veya doğalmış ya da hatta veriye safça boyun eğiyormuş görünümünü vermeyi başarırsa eğer, katılımcı nesnelleştirme girişiminde hiç olmadığı kadar başarılı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bakış Açıları Uzamı

Pierre Bourdieu

"Siteler"[1] veya "toplu konutlar" ve dahi belli türden okullarda, yani hiçbir müştereki bulunmayan, ya karşılıklı bir bilgisizlik veya birbirini anlamama ya da örtülü yahut açık bir çatışma içinde -ve bu durumun yol açtığı tüm ızdıraplarla- birlikte yaşamaya zorlanan insanların bulunduğu yerlerde neler olup bittiğini anlamak için, birbirlerinden kopuk hâlde dile getirilmiş bakış açılarını ayrı ayrı izah etmek yeterli değildir. Bütün bu bakış açıları, imgeleri karşı karşıya getirme oyununu sonsuza dek devrede bırakarak göreceleştirilmek üzere değil, tam tersine, böyle basit bir yan yana getirme etkisiyle, farklı yahut zıt mahiyetteki dünya görüşlerinin karşılaşmalarından doğacak sonuçlar ortaya çıkacak şekilde, gerçekte nasıllarsa tam da o şekilde bir araya getirilmelidirler (bu bazen, birbirleriyle kati surette bağdaşmayan bakış açılarının, top-

1 Türkçe Söyleyenler Notu [T.S.N.]: Çoğunlukla şehirlerin çeperinde, banliyölerde inşa edilmiş ve ekseriyetle büyük bloklardan oluşan bu siteler, Fransa'da büyük ölçüde yoksul kesimleri barındırmaktadır. Dolayısıyla "site" ifadesinin Fransa'da, Türkiye'dekinin zıddı bir anlama denk düştüğünü ve buna mukabil, kelimenin çağrışımının da taban tabana zıt olduğunu, kitabı okurken akılda tutmak gerekli.

lumsal aklın alanında eşit derecede müesses olmalarından ötürü uzlaşmaya ve tavize yer bırakmayacak şekilde karşı karşıya getirilmelerinden doğan *trajik son* olacaktır).

Elinizdeki kitaptaki mülakatlar her ne kadar kendi kendilerine yeterli, ayrı ayrı (ve istenilen herhangi bir sırayla) okunabilecek bütünler olarak düşünülüp inşa edilmiş olsalar da metnin yapısı, fiziksel uzamda yakın ve hatta karşı karşıya olma ihtimali bulunan toplumsal kategorilerden bireyleri (HLM'lerin[2] site görevlileriyle genç veya yetişkin sakinleri, işçileri, esnaf veya zanaatkârı gibi) okuma esnasında da birbirlerine yaklaştırmak üzere kurulmuştur. Bu nevi bir inşanın iki etkisi olmasını umuyoruz. Öncelikle "zorlu"[3] denen mahallerin (günümüzde site veya okul gibi) her şeyden önce *tasvir edilmesi ve hakkında düşünülmesi zor* mahaller olduğu açıklığa kavuşturulmalı ve (özellikle medyada bolca rastlanan) basit ve tek yönlü imgeler yerine, aynı gerçeklikleri farklı ve bazen de birbiriyle uzlaşmaz suretlerde ortaya koyabilecek karmaşık ve çok katmanlı bir temsile başvurulmalıdır. İkincisi, Faulkner, Joyce veya Virginia Woolf gibi romancıların yolunu izleyerek, gözlemcinin -ve en azından meselenin kendisini kişisel olarak bağlamadığını hissettiği müddetçe, okurunun da- oldukça rahat bir şekilde konumlandığı tekçi, merkezî, egemen, kısacası yarı-ilahi bakış açısını terk etmeli, bunun yerine bir arada var olmanın çoğulluğuna tekabül eden çoklu perspektifleri ve bazen doğrudan doğruya birbirleriyle rekabet hâlinde olan bakış açılarını benimsenmelidir.[4]

Bu perspektivizmin kişiyi sinizme veya nihilizme çıkarabile-

2 T.S.N.: HLM : *Habitation à loyer modéré* : Düşük kiralı konut olarak karşılanabilir. Kamunun sunduğu düşük kiralı ve ekseriyetle yüksek bloklardan oluşan toplu konutlardır. Metinde geçen tüm kısaltmalar kitabın sonunda listelenmiştir.

3 T.S.N. : Yoksul ve hayli sorunlu yerleşim yerlerinden ve okullardan, "zorlu", yani *difficile* sıfatıyla bahsetme alışkanlığı, son yıllarda Fransa'da özellikle medya diline sağlam bir şekilde yerleşmiştir.

4 Bu noktada *Don Kişot* modelinden bahsedilebilir. Söz konusu roman aynı karakterlere, türlü etimolojik gerekçelerle farklı isimler vermek veya farklı üslup seviyeleri üzerinde gezinmek suretiyle, "sözcüklerin, farklı zihinler hesabına tasarrufunda tuttuğu çok-yönlülüğü" ve aynı şekilde,

cek öznel görececilikle hiçbir ilişkisi yoktur. Tersine, toplumsal dünya gerçekliğinin tam ortasında temellenmiş olan bu perspekivizm, bugün toplumsal yaşamda olan biteni, özellikle de, farklı çıkarların, yatkınlıkların, hayat tarzlarının, bunların her birinde farklılık gösteren insanların iş veya meskende bir arada bulunması sonucunda çatışmasının sonucu olan bunalımları mebzul miktarda açıklamaya yardım eder. Farklı sınıfları, etnik grupları veya nesilleri birbirinden ayıran ve özellikle yaşam tarzı söz konusu olduğunda belirginleşen kutuplaşmalar, tüm tecrübelerin hayata geçmiş sınırı konumundaki kalıcı gruplar içerisinde (mahalle veya apartman komşuları, iş arkadaşları vb.), perdeleme etkisinden kaynaklanan tüm hatalarla (özellikle hedef hususundaki) hissedilir ve yaşanır. Hem konumlarının hem de toplumsal yörüngelerinin, bölünmüş ve parçalanmış bir bakış açısına meylettirdiği kimselere rastlansa da ("zorlu" bir sitede spor ürünleri mağazası olan, kendini gençlerin saldırgan davranışlarına karşı sertlikle korumanın hakkı olduğunu düşünse de, onlara bakışı son derecede anlayışlı olan kadın geliyor bu noktada aklıma), farklılıkların birbirleriyle doğrudan karşılaştırılması polemiğin kısmi ve ilgi yönelimli açıklığını teşvik edici mahiyettedir. (Bir İspanyol göçmen kadının, düşük doğum oranlarını ve sıklıkla güçlü bir yaşam disiplinini bir arada bulunduran Avrupa aile yapısıyla; yabancı bir memlekette sürgünlükten mütevellit, kendini, adapte olamamış, hatta bazı zamanlar çocuklarına bağımlı hâlde bulan babanın otoritesinin kriziyle sıklıkla anomiye mahkûm olan, doğum oranları da hayli yüksek Mağripli aileler arasındaki farka vurgu yapan durumunda mevzubahis olan tam da budur.)

Toplumsal makro-kozmosta işgal edilen konuma dair deneyimi dahi, toplumsal mikro-kozmoslardaki (ofis, atölye, küçük işletme, mahalle, geniş aile) toplumsal etkileşimlerin doğrudan etkisi belirler; ya da en azından değiştirebilir. Patrick Süskind'in oyunu *Kontrbas,* tıpkı orkestralardaki kontrbasistler gibi, itibarlı ve ayrıcalıklı bir evrende aşağı, görünmez ve ücra bir konumu işgal

insan varlığının karmaşıklığını ve belirsizliğini oluşturan perspektiflerin çoğulluğunu yeniden tesis etmeye çalışır (bkz. Leo Spitzer, *Perspectivism in the 'Don Quijote', Linguistics and Literary History: Essays in Linguistics,* (Princeton: Princeton University Press, 1948, s.41-85).

eden insanların toplumsal yaşamı nasıl sancılı bir şekilde tecrübe edilebileceğine dair hayli başarılı bir tasvir sunar. Ayrıca görece aşağıdaki durumlarını hissedebilecek kadar dâhil oldukları bu evren genel uzamda ne kadar yüksekte ise bu deneyim kuşkusuz o kadar acı verici olacaktır. Mikro-kozmosun sınırları dâhilinde tecrübe edilen bu *konuma dair sefalet,* makro-kozmos görüş açısından bakılarak koşullardaki büyük sefaletle kıyaslanırsa (ya teselli -"senden çok daha kötü durumda olanlar var, biliyorsun"- ya da kınama -"şikâyet edecek hiçbir şeyin yok"- amaçlı sıklıkla başvurulan referans) "tümüyle görece", yani büsbütün gerçek dışı görünecektir. Ancak büyük sefaleti tüm sefaletlerin yegâne ölçütü olarak teşkil etmek, mevcut toplumsal düzenin ayırt edici vasfı niteliğindeki ızdırapların önemli bir kısmını farkına varıp anlamanın önüne geçer. O toplumsal düzen ki, büyük sefaleti hiç şüphesiz azaltmış (ancak çoğunlukla iddia edilenin altında bir oranda), lakin aynı zamanda, farklılaşmak suretiyle, toplumsal uzamları da çeşitlendirmiş (alanlar ve uzmanlaşmış alt-alanlar) ve daha önceden rastlanmamış türde küçük sefalet biçimlerinin gelişmesi için gerekli koşulları ortaya çıkartmıştır. Bu türden küçük sefaletlere fazlasıyla maruz kalanlara, yani vazifesi sefaletle uğraşmak veya sefaletten söz etmek (bakış açılarının kendine özgü karakteriyle bağlantılı çarpıtmalarla) olan tüm mesleklere bakış açılarının evreni içerisinde yer açmasaydık, toplumsal kozmos gibi, kendisine dair sınırsız sayıda temsil üretme ayrıcalığına sahip bir dünyanın tam bir temsilini sunmuş olamazdık.

Jonquilles Sokağı

Pierre Bourdieu

İlkin bürokratik bir kısaltmayla ZUP[5] olarak tarif edilen, daha sonra mahallelerin toplumsal kalkınma (DSQ: *Développement social du quartier*) "operasyonları"ndan sorumlu yetkililerin, yenilenecek bölgelerin "imajını değiştirmek" amacıyla kullandıkları bir tür yumuşatıcı ifade olarak "Val Saint Martin" şeklinde yeniden adlandırılan bu heterojen konutlar bütünü, içinde yaşayan insanlar gibi, Saint Martin Tepesi'nin eteklerine ve Romanesk Kiliseye kadar uzanan eski tarım arazilerinde yürütülen sanayi politikalarından geriye kalan tortunun göze çarpan bir izidir. Bölgedeki 14 katlı yüksek bina 1990'ların başında yıkıldığı için, onun yerine bugün yalnızca, vasıflı işçiler, vardiya müdürleri veya maden endüstrisindeki ustabaşıların oturduğu, "ev sahibi etme" kapsamında inşa edilmiş bir dizi küçük müstakil ev bulunuyor. Çelik endüstrisindeki farklı "yeniden yapılandırmalar"ın akabinde, çoğunluğu yabancı ve özellikle de Cezayir kökenli olan bu işçilerin neredeyse yarısı ya işsiz ya da erken emekliliğe sevk edilmiş.

Claude ve Ahmed Beyler Jonquilles Sokağı üzerinde, karşılıklı evlerde oturuyorlar. Burası küçük bir duvarla çevrili ve genelde envaitürden çöp, kırık oyuncaklar ve kullanılmayan malzemeler saçılı minicik (dört metrekare) bahçeleri olan evlerin sıralı dur-

5 T.S.N.: *Zone à urbaniser en priorité*: Öncelikli Kentleşme Bölgesi.

duğu ağaçsız, geniş bir cadde. Her konut, giriş katında çamaşır odası ve banyo bulunan, garajın üzerinde konuşlu ve hayli dik bir merdivenle çıkılan üç odalı bir haneden oluşuyor. Ahmed Bey'in evindeki merdiven, paspas kabîlinden birkaç tahta bezi dışında olduğu gibi, çıplak betonuyla bırakılmış.

Okulların dağılıp mahallenin çocuk parkına döndüğü zamanlar dışında, normalde şehir mekânını canlandıran hiçbir şeyin -kasabın, fırının, bakkalın, kahvenin, gazete veya tütün bayininbulunmaması nedeniyle Jonquilles Sokağı neredeyse hep bomboş. Bu da tabiatıyla akla "çöl" sözcüğünü getiriyor (ki bölge insanının, fabrikaların kapatılmasından ve binaların yıkılmasından bu yana mahallelerinin aldığı vaziyeti tarif etmek için kullandıkları ifade de bu). Tüm bunlar muazzam bir boşluğa yol açmış ve sadece şehrin görüntüsünde de değil.

Jonquilles Sokağı sakinleri korkunç bir toplu afetten sağ kurtulanlardan pek farklı değiller ve bunu onlar da biliyor. Varoluş sebepleri fabrikalarıyla birlikte kaybolmuş. Fabrikaya genelde çok erken bir vakitte, 14 yaşında, ilköğretim diplomalarını aldıktan hemen sonra, gayet doğal bir şekilde, büyüklerinin yolunu izleyerek başlarlarmış ve kendi çocuklarının da doğal olarak kendilerini izleyecekleri düşüncesiyle yaşamaktaymışlar. Zaman içinde kaybolup giden şey: aynı zamanda hem geçmişleri hem de koca sabahı sohbet ederek geçirdikleri kahve veya süpermarket gibi mekânlar üzerinden kurdukları ama artık evleriyle aralarına yol girmiş yerlerde birbirlerine rastlamak için her fırsatı kullanarak iyi-kötü sürdürmeye çalıştıkları topyekûn bir iş ilişkiler çemberi. Ama her şeyden önemlisi de geçmişlerinin devamı ve gerekçesi olan geleceklerini kaybetmiş vaziyetteler: yani çocuklarının, işsizlikten başka bir şey vaat etmeyen uzatmalı ve yarım bir tahsil sürecine mahkûm olan oğullarının ve kızlarının geleceğini.

Claude Bey ve eşi Marine Hanım uzak bir akrabanın tavsiyesi üzerine bizimle görüşmeyi kabul etti. Claude Bey o sabah çalışmıyordu, kızlar da okuldaydı. Arabamızın sesini duyunca biz daha inmeden evlerinin ön kapısını açtılar. Marine Hanım ilkin yukarıdaydı ama hızlı biçimde basamakların başında belirdi. Özenle giyinip kuşanmışlardı: beyin üzerinde kareli bir gömlek; hanımı-

nınsa çiçekli bir elbise, saçları yapılı. Görüşmemiz sanki birlikte geçmeleri gereken bir sınavmışçasına bizi çift olarak, beraberce ağırladılar. Böylelikle, hiç şüphe yok ki her ikisi de birbirlerinin varlığıyla güven tazeliyordu. Kendilerinden ne beklendiğini tam olarak bilmedikleri için biraz çekingen görünüyorlardı (bittikten sonra, "Peki siz tüm bunlarla ne yapacaksınız?" diye sordular); onlar da bizim gibi, bu tür durumlarda genelde yapıldığı üzere nazik selamlaşmaların ardına saklandılar. Marine Hanım kocasına, tabiri caizse yapışıp kaldı ve mutfağa kahve getirmeye gitmek dışında bir saniye bile ondan ayrılmadı (kahveler çoktan yapılmıştı, büfeden çıkardığı porselen fincanlarda servis yaptı). Marine Hanım iki ayrı diyalog kurmaya dair çabalarımıza direndi. Kocası, hanımını ufak bir bakışla konuşmaya dâhil etti hep ve o konuşurken, gözlerinde onay aradığı kocası ağırbaşlılıkla kafasını sallayıp sanki saygı gereği, sözün arasına hiç girmedi.

Neredeyse bütün yemek odasını kaplayacak büyüklükteki masanın iki tarafına birbirimizi görecek şekilde oturduk. Burası aile yaşamının merkezi; anneleri dikiş veya örgüyle uğraşırken (rafta bitmemiş bir süveter, kâğıtlar, kızların defterleri, paçaları yapılacak kotlar var) kızlar da ev ödevlerini burada yapıyorlar. Bu odada, kızların fotoğraflarıyla süslenmiş, büyük kızın ortaokul diplomasını çevreleyen biblolarla dolu, sevgiyle donatılmış büfenin de içinde olduğu âdeta kendi içine kapalı, kendi kendine harikulade yeten, minik ve sıcak bir dünya kurmuşlar. Yine biblo ve fotoğraf kaplı, üç rafında ansiklopedi sayıları ve genel kültür kitapları bulunan kitaplık; televizyonun karşısındaki, üzerinde parlak renkli oyaları olan yumuşak yastıklar yerleştirilmiş kanepe; ev bitkileri ve ziyadesiyle şımartılmış ufak bir köpek: Tüm bunlar, Leblond çiftinin iç açıcı, tebessüm eden, güven göstermeye yatkın ancak mahallenin bazı sorunları üstü örtülü bir biçimde geçtiğinde kaygı (şayet korku değilse) ifadesi okunan yüzleriyle oluşturdukları imgeyle son derece uyumlu. Marine Hanım mülakatın sonunda şunu belirtti: "Buralarda, bu civarda saysan, 7 Fransız'ız, 7 Fransız aile çünkü sokağın karşısında bile, oradaki küçük evlerde..."; ve hemen ardından: "Yani doğrusunu isterseniz, çok fazla dışarı çıkmıyorum."

Bölgedeki sanayi kuruluşlarının toplu çöküşüne eşlik eden bi-

reysel çöküşün işaretlerinden yalnızca biri ve hiç şüphesiz en acı verici olanı bu. İşten çıkarma rüzgârlarından (işte bir diğer tabu sözcük: "çelik endüstrisinin yeniden yapılandırılması"ndan sorumlu insanlar buna "istihdamın bir sosyal plan dâhilinde azaltılması" diyorlar) bir bakıma mucizevi bir şekilde kurtulan ve işlenmiş metal kalite kontrolörü görevinde kalmayı başaran Claude Bey, kendi çalışma şartlarındaki bozulmanın aşama aşama derinleşmesini tasvir etti. Maaşlarda yüzde 30 ila 40 oranlarında azalma (döküm işinde sürekli çalışmadığı ve dolayısıyla artık hafta sonları işe gidemediği için); 9 kişiden 4'e düşürülmüş kendi ekibinde olduğu gibi, çalışma ekiplerindeki işçi sayısının bazen yarıya varan oranda budanması ve üstüne üstlük, vasıfsızlaştırılmış (emekliliklerine kadar bir yerlere yerleştirilmesi gereken eskiler) veya üstünkörü görevlendirilmiş işçilere gittikçe daha çok rastlanması: Tüm bunlar; üretim sabitken, hatta artıştayken gerçekleşmiş. Sonra, hastalık durumunda dahi izinleri asgariye indirmek için baskı ve kontrollerin artması ("Hastalanmaman lazım, yerine çalışacak kimse yok!"; "Artık hastalanman için izin alman gerekli..."; "Tesiste biri kolunu yahut bacağını kıracak olursa fabrikaya ait bir araba onu her gün evine götürüp getiriyor."); sendikaların, özellikle, en azından bir işi olduğu için şanslı hissetme noktasına çekilen ümitsiz işçileri harekete geçirmenin güçlüğünden ötürü zayıflaması ("Bize sürekli aynı şeyi söylüyorlar, 'bir işiniz var, kendinizi şanslı sayın!' diyorlar, temcit pilavı gibi... Evet, yalnızca bu: 'Kendinizi şanslı sayın, bir işiniz var!' Yedi yıl boyunca tek gün hastalıktan yatmamıştım. Eylül ayında ara verdim, midem rahatsızlanmıştı, evde dokuz gün geçirdim, tamı tamına ve sadece dokuz. İşe döndüğümde şefim beni çağırdı ve mühendis bana kötü niyet sergilediğimi söyledi. Ancak ondan sonradır ki 'Neyin vardı?' diye sordu.") ve gençlerin işe alınmaması ki bu sonuncusu, iş yerinin ve beraberinde ona bağlı ailelerin yeniden üretim döngüsündeki bir kesintiye işaret etmekte: "-İşe alman gençler var mı hiç?" "-Şu sıralar yok. Bizim istediğimiz de iş bulmaları ama... Özellikle yaş piramidi, Longwy'de piramit hayli ihtiyar, insanların 50-55 yaşlarında işi bırakmaları yönündeki sendikal mücadele de bundan kaynaklanıyor; onların yerine gençler girebilsin diye."

Büyük ölçüde okul etkisiyle bağlantılı bu yeniden üretim krizi

hiç şüphesiz en kaygılandıran meselelerden biri. Konu ister fabrika, ister kızlarının tahsili, isterse de hemşire olmak isteyen ve "çocukları seven" ("Ona bakması için bir sürü çocuk verin, severek bakar.") büyük kız yahut "geçiş sınıfı"ndaki, sebze soymaya ve kreşteki çocuklara kek veya krep yapmaya başladığından bu yana okula severek gitmeye başlayan küçük kız olsun, söz dönüp dolaşıp doğal bir biçimde bu aynı meseleye geliyor. Gençlerin fabrikaya ilgilerini kaybetmesini ("O zamanlar bugünün gençlerine göre muhtemelen daha az seçiciydik...") açıklamak adına öne sürülen sebeplerin arasında insanların ilk sözünü ettikleri şey, okul ve okulun ürettiği fazlasıyla net, çok fazla sınırlandırılmış beklentiler oluyor. Şöyle diyor Claude Bey: "Gençlere okulda çok şey öğretiyorlar, kafalarına çok fazla şey sokuyorlar, yani bir meslekte çıraklık yaparsan o mesleğe sahip olursun. Çocuk elinde CAP [*certificat d'aptitude professionnelle*: mesleki yeterlilik sertifikası, t.s.n.] ile mezun olduğunda, bulduğu az çok uygun bir işi kabul etmiyor çünkü bu onun uzmanlığı değil. İşte bence bu da okulların bir hatası." Ama aynı zamanda, pek çok ailenin, fabrikanın bahsini hiçbir surette duymak istemeyen çocukların isteklerini kendi istekleri olarak kabul ederek "çocukların okulda olabildiğince çok kalması için Yüce Tanrı'ya dua ettiğini" de görüyor. İş arkadaşlarından birinin, bir tür büyülenmişlikle söz ettiği oğlu (aşçılıkta CAP'ı olmakla birlikte teknik bakaloryaya[6] hazırlanmakta ve sonrasında şarap gurmesi olmak için eğitim almak istemekteymiş) gibi, diğer bütün çocuklar da, "okulda kaldığım sürece işsiz değilim" diyebilecek durumda. "Bu iyi değil" diye ekliyor Claude Bey, "ama vaziyet de bu..." ve dolayısıyla, hemşire olmak isteyen kızının önümüzdeki yedi yıl boyunca okulda olacak olmasını gayet doğal buluyor.

Ne var ki, okulun fazla önemli bir rol oynamadığı kendi kuşağını (kendisi şu an 40'ın biraz üzerinde) sonraki kuşaktan ayıran

6 T.S.N.: Fransa'ya has bir uygulama olmasından ötürü aynı şekilde Türkçeleştirmeyi uygun gördüğümüz bu kavram, Fransız eğitim sisteminin belkemiğini oluşturan bir sınavı ifade etmektedir. İşlevi ve ulusal düzeyde gerçekleştirilmesi bakımından Türkiye'deki ÖSS'ye denk düşen bakalorya [*baccalauréat*], hem uygulama hem de yükseköğretime yerleştirme biçimi bakımından önemli değişiklikler gösterir.

her şeyi gayet açık bir biçimde ifade ediyor. İlkokuldaki, okula ha gitmiş ha gitmemiş şeklinde geçen son yılından (öğretmeni, babasıyla olan bir tartışmanın akabinde kendisini sınıfın en arka sırasına sürgün edip orada unutmuş) ve sınavını kıl payı geçtiği ilköğretim diplomasından (sınavdaki tam 52 yazım hatasına bugün gülüyor) sonra 14 yaşında, son derece doğal bir şekilde, babasının çalıştığı fabrikanın çıraklık merkezine yönlendirilmiş. İki yılın ardından babasıyla aynı iş hattına ama başka bir fabrikaya girmiş. Burada, üretim bölümlerine ve şantiyelere yapılan, tam da bu amaçlı "ziyaretler"den sonra, yavaş yavaş fabrikanın gerçek dünyasını, o güne dek babasının hikâyelerinden az çok bildiği ve pek çok insanını tanıdığı dünyayı keşfetmiş: "İşte yani şantiyelere giderdik... Oralarda insanların çok da, ne bileyim, şey olmadığı yerler olduğunu görürdünüz... Büyük fırınlara, çelik fabrikalarına giderdik, böyle yerler... İşte orada şoka uğrardınız, karıştırıcıları, kömür madeni işleme tesislerini gördüğünüzde, işte içeride sekiz saat çalışan adamı, yani çok..." Fabrika yıllarının hikâyesinde söz Marine Hanım'a düştüğünde de olduğu gibi, yalnızca belirli ses tonlamaları, korkunç ve dile gelmez bir deneyimi ifade eden belirli bakışlar giriyor devreye. Bunlar ve özellikle de bazı sessizlikler, kişinin tüm hazırlığına ve rızasına rağmen fabrika hayatıyla ilk temasta ortaya çıkan şokun derecesini ve şiddetini (yukarıda alıntılanan üç cümle sanki konuşulamayacak bir şeyin karşısında askıya alınmışçasına yarım bırakılmıştı) yansıtıyor.

Mesleği iş üstünde, diplomasız olarak, çıraklık yoluyla öğrenmiş: "Elimin altında herhangi bir diploma falan, hiçbir şeyim yok; zaten metalografide kontrolör olmak için CAP her hâlükârda hiçbir işe yaramaz." Aslında evlendiği yıl, yani fabrikaya girdikten tam 13 yıl sonra CAP'a hazırlanmasını istemişler. O ise "kesirlerden öteye geçememiş" biri olarak cebir konusu anlatılmaya başlandığında bu işten vazgeçmiş. Bugünden geriye baktığında fizikte veya kimyada bile olsa, pratikte edinmediği saf teorik eğitimin kendisine ne getireceğini göremiyor : "Sadece yapmak, yalnızca yapmak... Biz gayet iyi biliriz ki şu kadar karbon ile şu kadar manganezi olan bir çeliğiniz varsa şunu elde edersiniz, şayet fazla sülfürü olan bir parçanız varsa başka bir şey elde edersiniz, olay budur. Bu pratik, tecrübeden gelir, öyle." Eski usul eğitilen işçi-

lerle okul tedrisatından geçenler arasındaki zıtlığı kurarken, hani aslında hesabını yapmadan ve en ufak da bir kibir göstermeden az biraz kendi portresini çiziyor: "Onların diplomaları var, teknikleri var ama pratikleri yok ve şu anda fabrikada eksik olan şey tam da bu. Eksikliğini çektiğimiz şey pratiği olan, düzeneği bilen elemanlar. Her zaman anlatırım, eski günlerde düzeneğini tanıyan bir kıdemli olurdu. Ona madende bir sorun olduğunu söylerlerdi, gelir bakar giderdi, çelik hattı bir yukarı bir aşağı iki kez dolanırdı ve dönüp, 'Sorun tam şurada!' derdi ve yamlmazdı. O yanılmazdı; ne var ki şu an bir arıza olduğunda, bir problem belirdiğinde her yere bakarız ve neyin yanlış gittiğini buluruz ama sebebinin ne olduğunu kimse bilmez çünkü bunu bulup söyleyecek kimse yoktur." Böylesi bir devamlılıkla ifade olunan ayrıcalığın ifade ettiği müphemliği, yani zaruret karşısındaki kesif bir teslimiyetle beraber bir çeşit gururun eşlik ettiği müthiş içsel bir iş uyumunu tek bir cümleyle, kendi kendini düzeltme etkisiyle ifade edebiliyor: "Sorun orada: Çıraklık merkezi sayesinde biz hiç olmazsa fabrikayı tanıma şansına sahiptik. Artık, şans ya da şanssızlık, her neyse..."

Claude Bey'i Cezayir asıllı olup 1980'lerdeki toplu işten çıkarma dalgasında işsiz kalan ve sokağın öte yakasında, biraz yukarıda oturan Ahmed Bey'den dinî geleneklerden ve hatta yaşam tarzından kesinlikle çok daha fazla ayıran, hiç şüphesiz sanayi düzeniyle ve neticesinde de toplumsal düzenle bu sağlam bütünleşmişliktir. Claude Bey bu bütünleşmenin bazı belirtilerinden laf arasında bahsediyor. Evlendiğinde basketbol kulübünün başkanının bastırması sayesinde kendisine tahsis edilen apartman dairesini, tam taşınmak üzereyken, müdürünün HLM Ofisi üzerindeki müdahalesi sonucunda bir komşusununkiyle değiştirme hakkını kazanmış. Basketbol hakemi olmak, ona mahalledeki ve hatta tüm bölgedeki gençler üzerinde belirli bir otorite sağlamış. Okul aile birliğine üye olması sayesinde pek çok kişiyi tanıyor; sendikal yaşamda da yerini almış ve daha sonrasında herhangi bir şekilde aktivizmle iştigal etmemişse de 1970'lerde çelik sanayisindeki parçalanmaya karşı yürütülen mücadeleye şartsız destek vermiş. Claude Bey ve Ahmed Bey arasında, aileleri ve hatta evleri arasında (Ahmed Bey'in evinin, suni deriden mindersiz kanepesi, cami desenli ucuz duvar halısı ve ferforje sehpasıyla soğuk ve ruhsuz bir havası var) bir pro-

leteri eski bir işçiden ayıran koca bir boşluk uzanıyor. Konumu düşmüş yahut düşüşe geçmiş olsa da, miktarı azalmış ama her şeye rağmen yatmaya devam eden maaşı, düzenli banka hesapları ve görece güvence altındaki geleceğiyle proleter bir statü bir yanda dururken, işsizliğin lümpen proleter konumuna düşürdüğü eski işçi, korunmasız ve güvencesiz, yoksullaşmış, altüst olmuş, ödenmemiş kiralara ve ödenemeyecek borçlara boğulmuş bir vaziyette, o günü çıkarmanın endişesine gömülmüş bir şekilde öbür yanda durmaktadır.

Ahmed Bey 1960'da Fransa'ya vardığı ilk zamanlarda birkaç farklı şirkette çalışmış. Birinde altı ay, öbüründe iki hafta ("patron çok sertti, ben ayrıldım"), bir üçüncüsünde bir buçuk ay vb. Her seferinde inşaat sektöründeki en ağır ve en düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmış. Aralık 1962'de, iki yıllık bir ara hariç (Dört aylığına Cezayir'e tatile gitmiş ve döndükten sonra iki ay Marsilya'da ve sonra Chambery'de çalışmış. Ardından Usidor'un bir yan kuruluşu olan Longwy'deki şirketine, yine orada çalışan bir kuzeni sayesinde, çelik yapımından kalan yan ürünlerin kullanıldığı inşaat malzemeleri imalatında yük kaldırma aracı operatörü olarak dönmüş.), 22 yıl çalışacağı ve yine Longwy'de bulunan bir şirket tarafından işe alınmış. 1984'de emekliliğini alamadan (50 olan emeklilik yaşının altındaymış) işten atıldıktan sonra Haute-Savoie'da, gene bir kuzeni aracılığıyla iş bulmuş. Ama düşük ücretler ve kötü iş şartlarından ötürü (günde dokuz saatlik çalışmanın karşılığında 3.600 frank kazanıyormuş) üç ayın sonunda tekrar Longwy'e dönmüş. 1989'da boyacılık, fayansçılık ve aynı zamanda okuma-yazma öğrendiği bir kursa gitmiş (buna rağmen hâlâ yarı okuryazar ve Fransızcayı hayli kötü konuşmasından ötürü ilk hayıflanan da kendisi.) Sonra gene işsiz kalmış, ta ki bir sübvansiyon programının parçası olarak aylık 3.900 franka bir okulda yarı zamanlı bir iş edinene dek. Bunun yanı sıra 700 frank da işsizlik yardımı alıyor. Bu gelirin yarıdan fazlası sabit giderlere gidiyor; 1.400 frank kiraya (kira bedeli aylık 2.400 frank, 1000 frank kira yardımı var), 500 frank yerel vergilere ve buna ek olarak elektrik, gaz, su vb. var.

Böylece Ahmed Bey'in dört çocuklu altı kişilik ailesini (karısı

ve iki çocuğu kendisinin yanına Fransa'ya 1981'de gelmişler, diğer iki çocuk bu tarihten sonra doğmuş) doyurmak için en fazla 1.500 frank ayırabileceği gibi bir hesaba varabiliriz. Ancak bu hesaba çok çeşitli ve yüksek meblağlı borç ve onlardan doğan davaların meblağları dâhil değil: gaz, kira (Mülakat sırasında orada bulunan bir arkadaşı bunun ona yapılmış bir şaka olduğunu iddia etse de Ahmed Bey CAF'a [*Caisse d'allocations familiales*: Aile Yardım Sandığı, t.s.n.] 20.000 frank borcu olduğuna inanıyor.); SNCF [Fransız Demiryolları, t.s.n.] ("2.000 frank için geçen yıl karıma dava açtılar, tren biletini kaybetmişti ve ödenecek rakam 2.200 franka çıktı, şimdi hepsini ödemek zorundayım."); hastane ("o da 2.000 ile 3.000 arasında") vb. Yani bu mali akrobasisi asla bitmiyor, 1 ila 1.2 milyon (eski) frank arasında olduğunu tahmin ettiği borcunu tek seferde ödeyemeyeceği için ("Herkes karnını doyurmayı nasıl beceriyor? Ne yiyorlar?"), "yavaş yavaş ödemeye" çalışıyor; "alacaklıları biraz susturmak için" 150 frank buraya, 200 oraya. Buna rağmen, yoksullar için parasız kafeteryalar olan *Restaurants du Coeur*'e erişim sağlayabilmek için kavga etmek ve ekonomik durumunun bütün detaylarını vermek zorunda kalmış.

Sözleşmesi 5 Temmuz'da bitiyor. Sonrasında ne yapacağım bilemiyor: "Bilmiyorum, ne yapacağımı bilmiyorum. Bıktım artık. Buradan gidiyorum. Bıktım, yokum artık. Olay bu. Neden devam edeyim? İki kazanıyorum, dört kaybediyorum..." Ama kendisinin de karısının da arzu ettiği gibi Cezayir'e gerçekten geri dönebilir mi? Birkaç kere tersini iddia etse de, defalarca ve ısrarla "korkmadığını" tekrarlayıp bir evi ve işlenecek toprağı ("Eşim küreği alır, bahçeyi kazar, ben de dikerim.") olduğunu söylese de gerçekte o da biliyor ki her yandan sıkışmış durumda. Orada iş bulması için artık çok geç ve gitmesi hâlinde Fransa'da işsizlik için aldığı cüzi miktarda parayı da kaybedecek. Mülakata katılan Cezayirli komşu, muhabbeti şu şekilde bağlıyor: "Şimdi bizler de 'kara ayaklar'[7] gibiyiz: Oraya gidiyorsun Cezayirli değilsin, burada kalıyorsun Fransız değilsin."

Kendisine komşuları (ki bununla Fransızları anlıyor) ve on-

7 T.S.N.: *Pieds-noirs*: Cezayir 1962'de bağımsızlığını kazanınca Fransa'ya dönen, çoğunluğu Fransız Avrupalılar.

larla ilişkileri sorulduğunda hemen hemen Marine Hanım'la aynı minvalde cevaplar veriyor. Böyle yapıyor çünkü çeşitli sebeplerden ötürü ne iyi ne de kötü olduklarını söyleyebildiği için onlardan sanki hiç yoklarmış veya etkisizlermiş gibi bahsediyor. Yani ilişkiler "merhaba-merhaba" ilişkisine indirgenmiş ki 1960'ların Cezayir'inde mülakat yaptığım işçiler için bu durum, iş hayatındaki ilişkilerin insaniyetsizliğinin bir özeti veya sembolü idi. Kendisinin Cezayir kökenine veya Cezayir'e dönme olasılığına dair en ufak imaya karşı olan muazzam hassasiyeti, Cezayirlileri, Fransızların işlerini ellerinden alıyorlar diye suçlayan ve onları evlerine dönmeleri yönünde baskılayan saldırılara karşı ne denli hassas olduğunu gösteriyor.

Kendisinin söylediğine göre -ki buna inanmamamız için hiçbir sebep yok- Cezayirlilere saygı duyan ve karşılığında onlardan saygı bekleyen Claude Bey'in durumu bu değil. Ama eşinin dudaklarını büzüp gözlerini tavana dikişi gibi, bazı ifadeleriyle mimikleri ve dışarı hiç çıkmadığını ve komşularla temasını asgaride tuttuğunu sabırsızlıkla belirtmesi, komşularla ilişkiler ve mahalledeki hayatın sıkıntıları konusunda söylenecek her şeyi söyleyemediğini gösteriyor. Claude Bey'in kendisinin de bazı hususlara vurgusu var: okullardaki göçmen çocuk oranının yüksekliği (1988'de ilkokullarda 651 öğrenciden "yalnızca" 224'ünün Cezayirli, 144'ünün Faslı olmasına ve CES'te[8] 463 öğrenciden 260'ının yabancı olmasına rağmen o, oranı % 80 olarak koyuyor), okul aile birliklerinden bildiği kadarıyla bölge okullarındaki öğretmenlerin karşılaştıkları zorluklar, Cezayirli meslektaşlarından bahsettiğinde dile getirdiği çekinceler ("Bir tane çok iyi vardı, hakkını vermek lazım, bir Arap için iyiydi.") veya ramazan ayında yararlandıkları ayrıcalıklı muameleye dair eleştirileri. Bunların hepsi; eğitimleri ve politik mücadeleleri neticesinde edindikleri (ilk kızı doğana kadar Marine Hanım da bir fabrikada beş yıl süreyle çalışmış) ve ayrımcılık ile etnik ön yargının resmî düzeyde kınanması yoluyla da desteklenen evrenselci ve ırkçılık karşıtı gelenekle inançların, her gün bir

8 T.S.N.: *Collège d'enseignement Secondaire* (CES), ilkokuldan sonra okula devam etmek isteyen ancak liseye devam edecek seviyede addedilmeyen öğrencilere yönelik olarak 1960-1975 arasında tesis edilmiş eğitim kurumlarıdır.

arada yaşamanın gerçek zorluklarıyla karşı karşıya gelmek suretiyle sınandığını göstermektedir. (Bu durum, karşıdaki kişiye kişisel yakınlıktan ötürü, anlatanın kendini daha rahat hissettiği, herhangi bir gizleme ihtiyacı veya şüpheye düşmeksizin dile getirilen hikâyelerle de teyit edilebilir. Sözgelimi, özellikle yaz ayları ve tatil günlerinde binadaki gürültüye ve kokuya dayanamayıp kendini orada mahsur kalmış hisseden eski sosyalist militan kadın veya aynı sebeplerle taşınmak zorunda kalan, kalpleri vicdan azabının yüküyle, düşünce ve inançlarına layık bir şekilde yaşamadıkları hissiyle ağırlaşmış eski komünist çift.).

Claude Bey'in hoşgörü veya (daha basitçe) anlayış gibi değerleri pratiğe geçirmeye yönelik bariz çabasında (birçok kez "kendimi onların yerine koyuyorum" diyor), mülakat şartlarınca dayatılan ve kendini sezdiren, sözüm ona meşru değerler neferliğine yönelik görünüşlere taviz verildiğini okumak hiç şüphesiz tamamıyla hatalı olacaktır. Ama aynı zamanda, onun ramazan ayının kendisi için ne kadar "berbat" olduğuna dair sözlerini de işitmemiz gerekir: "Aman, aman... Berbat çünkü, yani berbat diyorum çünkü kendileri gün içinde uyuyor, büyükler sessiz ama çocuklar... Çocuklar sokakta... Bağırıp çağırıyorlar. Gürültülerini duymanız lazım. Akşam 10'da yaşamaya başlıyorlar, siz yatmak istiyorsunuz, işte o zaman, o zaman hoş geldin gürültü." Göçmenleri kendi aralarında, Fransız tarzı yaşama uyum kabiliyetleri üzerinden ayırırken de onu işitmek gerekir (göçmenler derken "Cezayirliyi ve Faslıyı" bir tarafa koyuyor ama bir anda "Portekizliler ve İtalyanlarla da aynı sorunların yaşandığını" hatırlıyor ve bölgedeki pek çok sıkıntının Fransız kökenli tek bir aileye atfedilebileceğini de kabul ediyor); bu uyumu da "çocukların birer Fransız gibi davranma" derecesine göre ölçtüğünü de görmemiz lazım.

Birlikte yaşamanın, gürültü, kavga, vandalizm veya tahrip gibi, hoş görülmesi en zor sonuçları; yoksunluğa ve yoksulluğa, en önemlisi de -hiçbir şey kendilerini oraya hazırlamadığı için- okulda başarısızlığa ve aşağılanmaya mahkûm (ilkokullardaki 651 öğrenciden 240 tanesi ve CES'teki 463 öğrenciden 274'ü bir ya da daha fazla kez sınıfta kalmış) bu çocuklara ve ergenlere bilfiil atfedilebilir durumda. Bu çocuklar, Ahmed Bey'in iki büyük oğlunda

da olduğu üzere, bazen tamamıyla ailenin kontrolünden çıkıyorlar. Anne çay ikram etmeye kalktığında dairenin kapısında müstehzi ve saldırgan bir tavırla beliren çocuğa tek bir kez bakmakla durum tahmin edilebiliyor; kadın öğretmenlerinden birine topla vurup babasına 2.000 frank ceza çıkaran çocuk olsa gerek bu. Röportaj boyunca en küçük kızını şefkatle kucağında taşıyan bu adamın iki oğlundan bahsederken sesinin aldığı tonu, yani görünüşte kayıtsız ama biraz içerlemiş, gerçekte ise fena hâlde çaresiz çınlayan o sesi dinlerken de bunu anlayabiliyorsunuz: "Ah, onlar umurumda değil..." [sanki birer yabancıdan bahseder gibi bahsediyor onlardan], "Neden umurumda olsunlar ki? [...] Beni dinlemiyorlar, onlar beni dinlemiyor... Öyleyse..." Komşusu düzeltiyor: "Aslında onlarla çok ilgileniyor ama onlar onu dinlemek istemiyorlar..." Hayal kırıklığını, henüz suçlanacak bir şeyleri olmayan ("Şu an her şey yolunda, 12-14 yaşlarına kadar, sonra, bilmiyorum, her şey gene aynı olacak...") en küçük çocuklarına yansıtırken bir anlamda onların da, okuldan sonra, ister çok çalışsınlar ister az, en nihayetinde hiçbir şeyin değişmeyeceğini keşfederek kendi kontrolünden çıkacakları zamanı şimdiden kestirebiliyor ("En sonunda hiçbir şey bulamıyorsunuz, sıfır! Öyleyse, ister çok çalışsınlar ister az, hep aynı, hepsi aynı..."). Birlikte yaşamanın güçlüklerini Mağripli ailelerdeki iç otorite krizine atfeden Claude Bey'i haklı bulsa da Ahmed Bey, göçmen çocukların isyanına bahane değilse de bir açıklama arıyor ve okulun veya daha kesin olarak okuldaki başarısızlığın ya da diplomalarına rağmen iş piyasasında yenilgiye uğramanın bu gençlerde yarattığı hayal kırıklığına işaret ediyor. Son sözü ona bırakmalı: "'Val Saint Martin' sokaklarının, 'kentsel sosyal kalkınma'dan sorumlu bilmem hangi teknokratın basiretsizce koyduğu çiçek isimlerini hak etmesi isteniyorsa şayet, ilk önce ortadan kaldırılması gereken, okuldaki başarısızlığın ve ayrımcılığın kurbanlarının iki misli maruz kaldığı, istihdam eksikliğinden kaynaklanan bu kaderdir."

İki işçi ailesiyle

Mülakat: Pierre Bourdieu ve Rosine Christin

"Bir arada yaşıyoruz..."

[*Söyleşi, fotoğrafları evin büfesi üzerinde durmakta olan iki kızı üzerinden başlıyor.*]

- *Büyük kız hemşire... Küçük ise...*

Claude Bey: Ne yapmak istediğini bilmiyor.

- *14'ünde...*

Claude Bey: "Oyuncak bebekle oyna..." da deseniz "Doktor olmak ister misin?" diye de sorsanız "Olur..." der. Büyük dert velhasıl.

- *Peki hep burada mı gitti okula?*

Marine Hanım: Evet, evet, hep o liseye gitti.

Claude Bey: Buradaki CES'e.

- *Hangi sınıfta şimdi?*

Claude Bey: Geçiş sınıfında, sonrasında bir teknik dördüncü sınıfa veya CAP için dördüncü yıl gittikleri bir sınıf diyelim. Biraz neye eğilimli olduklarını görmek açısından...

- *Ne yapmak istediğiyle ilgili bir fikri var mı az da olsa? Yoksa pek yok mu?*

Claude Bey: Şimdilerde kreşte bir şeylerin kabuğunu soyuyor (...), seviyor o işleri. Bazen kek yapıyor okulda, bazen... Yani işte seviyor.

Marine Hanım: Evet, gayet iyi gidiyor.

Claude Bey: Sorun yok. Bu yıl okula daha istekli gidiyor vallahi.

- *Önceleri sevmiyor muydu?*

Marine Hanım: Hayır.

Claude Bey: Eskiden, bazı konuları anlayamıyor ve okuldan çıkıyordu... Okula gidiyordu ama sadece gitmekle kalıyordu diyelim... Öğretmenleri bile onu bu yıl daha iyi buluyor... Demek ki iyi değildi. İşte pek rahat değildi.

- *Anlamıyor muydu yoksa sevmiyor muydu?*

Marine Hanım: Anlamadığı şeyler oluyordu ama öğretmenine sormaya

çekiniyordu. Öylece durup anlamamaya devam ediyordu. Biz ona "öğretmenine sor" diyorduk...

- *Şimdi yaptığı hoşuna gidiyor ama?*

Marine Hanım: Hı-hı, seviyor, sebze soyuyor. Bugün kreşteki çocuklara krep yapacaklar. Evet, evet seviyor.

- *CAP veya bir sertifika gibi bir şeye yönelebilir*

Marine Hanım: Evet, aşçılık falan.

Claude Bey: Evet, ne deniyordu ona? Hatırlayamadım...

- *Burada iş imkânı var mı?.. Yani en azından tam bilmiyoruz...*

Claude Bey: İş imkânı! [*gülüyor*] İşsizlik bürosunda iş çok ama gerçekteyse çok fazla iş yok. İş, iş, eskiden iş imkânı diye bir şey vardı da şimdi... Hep aynı şeyler, görüyoruz. Bir sürü firma kuruluyor, kuruldukları hızla kapanıyorlar. Longwy Belediyesinde yaptıkları değerlendirmeye bakarsak bu, istihdam yaratıyor, doğru. İstihdam yaratmaya dair bir değerlendirme yaptılar, istihdam yaratılmış. Ama aslında hiçbir şey yarattıkları yok, sadece isim değişikliği var. Bir şirket kurulmuş çünkü isim değişmiş. Kurulan çok fazla küçük şirket var, doğru ama kapanan da çok fazla, maalesef böyle.

[...]

- *Doğru. Bir de pek çok yerde gençler, okula gitmiş oldukları için fabrikada çalışmayı istemiyorlar, sorun o.*

Claude Bey: Sorun orada. Şöyle ki, çıraklık merkezi sayesinde biz hiç olmazsa fabrikayı tanıma şansına sahiptik. Artık şans ya da şanssızlık, her neyse... Çünkü giderdik, erişimimiz vardı, ziyaretler düzenlenirdi...

- *Bir geçiş aşamasıydı bu...*

Claude Bey: ...gider görürdük, yani, şey... CAP'a hazırlananlar, alanlarına göre, gitme ihtimalleri olan bölümde çalışır, staj yaparlardı. Dolayısıyla insanlar işlerinin neye benzeyeceğini bilirlerdi, bugünlerde gençler, okuldan çıkıyorlar, onlara da aynı şeyi söyle bakalım...

- *Evet, 16 yaşına kadar kalıyorlar ve sonra...*

Claude Bey: Ve sonra, başka okullara gidiyorlar, başka okullara gidiyorlar ve sonra işe başladıklarında... Şöyle diyelim, çalışmaya gelecek olanlar, yeni gelecek gençler, teknik açıdan, teoride belki daha nitelikli olabilirler ama

pratikte, işi olduğu gibi öğrenmeleri gerekir.

- *Peki şimdilerde gençlere yönelik ne türden iş alanları var?*

- *Bir de iş arkadaşlarınızla konuşuyorsunuzdur bunları herhâlde?*

Claude Bey: Çocuklarının olabildiğince uzun süre okula gitmeleri için Tanrı'ya yalvarıyorlar, bunu söylemek çok kötü ama böyle. İşte bir arkadaşım var, oğlunun aşçılık CAP'ı vardı, teknik bir BAC'a [Bakaloryanın kısaltılmış kullanımı, t.s.n.] hazırlanıyor ve bu yıl mesleki, teknik BAC'ını alacak ve şimdi de şarap gurmeliği okuluna gitmek istiyor, çünkü kadro yok...

- *Öğrendikleriyle hiçbir alakası yok bunun...*

Claude Bey: Orası öyle ama şanslı işte; ne de olsa, işsiz olmayacak!

- *Tam bir saçmalık bu, şaka gibi... Peki fabrikaya gitmek istemiyor mu?*

Claude Bey: Kesinlikle hayır. O ve fabrika... Fabrikadan bahsetmemelisin bile, her koşulda fabrika işinden başka bir şey okudu. Öte yandan sağda solda birkaç staj yapma şansı oldu ve işlerin nasıl olduğunu gördü. Şimdi şarap gurmeliği okulu bulduysa... Şarap gurmeliği okuyacak. Sonra belki gider biraz daha okur. Okulda daha uzun kalmış olur, kendisinin dediği gibi: "Okulda olduğum sürece işsiz değilim." Otel işine girebilir veya kendi işini açabilir, kendi restoranını, ama parası yok...

- *Evet sorun bu, sermaye lazım.*

Claude Bey: ...sermayesi yok ve ailesinin de ona bir şey alacak parası yok. "Orada burada yamaklık yapmam!" diyor.

- *Ama nasıl olur? Böyle bir çocuk masraflı olmalı, nasıl başa çıkıyor? Ufak tefek işlerle mi?*

Claude Bey: Otel işindekiler bir şekilde hallediyorlar. Bakıyorum, o oğlan neredeyse her hafta sonu çalışıyor. Hafta sonunu iyi değerlendiriyorlar; ya bir otelde ya bir restoranda çalışıyorlar; ya da, ya da... Yemek yapmayı bildiği için bir yolunu buluyor, yemek yapıyor...

- *Anladım, o idare ediyor yani ama bazıları...*

Claude Bey: Bazıları idare edemiyor...

- *Ne bileyim, bir muhasebe CAP'ı olanlar mesela...*

Claude Bey: Onlar, onlar ne yapar bilmiyorum. Tatil kamplarında vardiyalı işler olduğu doğru, o tür işler, ama bir BAFA sertifikan olması lazım [kamplarda veya kültür merkezlerinde çalışabilmek için bir kurs sertifikası, t.s.n.] ve

bugünlerde BAFA 1.800 frank.

Marine Hanım: 1.800 kâğıt... Bizim büyük alsın istiyoruz. Evet, evet istiyor...

Claude Bey: Ne yapmak istiyor?

Marine Hanım: Tatilde bir kampta çalışmak. BAFA alması lazım ancak o da 17 yaşından önce alınmıyor, yani...

Claude Bey: Sonracığıma, çocuklarla iletişimi gayet iyi...

Marine Hanım: Çocukları seviyor, yani iyi, eğer ona bir sürü çocuğu emanet edersen bilirsin ki onlara bakacak, bu işi seviyor, dolayısıyla... Ama o da aynı, 17 yaşında olmak zorundasın, sınavı geçerse güzel olur, geçemezse... O para...

Claude Bey: Ve bu sadece ilk sınav, eğer devam etmek isterse iki tane daha sınava girmesi gerekiyor, sorun bu...

- *Hemşire olmak istiyor değil mi?*

Marine Hanım: Evet, evet. İyi gidiyor, gayet iyi öğreniyor, iyi idare ediyor.

- *Sınav mı var? Bu işlerin nasıl olduğunu unuttum.*

Marine Hanım: Sonra bir giriş sınavı var, evet. Galiba 7 yıl daha okulu var, tam emin değilim ve ondan sonra yine...

Claude Bey: En az 7 yıl. Seçtiği yol böyle...

[...]

- *Şimdi işinizden olsanız, gidip hemen bir iş bulabilir misiniz?*

Claude Bey: Hayır! Şimdilerde hayır, çünkü hep aynı şey oluyor, tecrübe sahibi gençler arıyorlar.

50'sindeki adama, "hadi yoluna" diyorlar

- *Tam bu işte! Sanki böyle bir şey mümkünmüş gibi!*

Claude Bey: Nereye baksan, tecrübe ve genç. Ne olacak, ben gideceğim oraya, tecrübem var belki ama 40'ından sonra...

[...]

- *Öyle denir ya hani: Her şeyi istiyorlar ama karşılığını ödemek istemiyorlar...*

Claude Bey: Bazen öyle şeyler görüyoruz ki, gülüyoruz: 20-25 yaşla-

rında, 5 yıllık tecrübesi olan... 5 yıllık iş tecrübesi olan gençleri ben de bulabilmek isterdim, ama pek yok! Yani sorun şu ki, 40'ınızı geçtiniz mi, nereye gitmek isteseniz... Artık istenmediklerinden değil ama işte...

- Evet, bir de erken emekliliğe sevk edilenler var... Belli ki bazıları için çok zor bu durum, bunu çok kötü yaşayanlar varmış...

Claude Bey: Evet, bazıları çok zor kabullendi. Kendini onların yerine koymalı, yani cidden bir anda... 50 yaşında işten ayrılanlar gibi. Bazıları kendilerini 50 yaşında kapının önünde buldu; fabrikaya 14 yaşında, hatta belki daha küçük yaşta girenler var çünkü o zamanlar... Adam 50 yaşına geliyor ve "Git buradan, sana artık ihtiyacımız yok!" deniyor ona, çünkü... Onlara daha fazla ihtiyacımız olmadığını söylemek zorunda kaldık, onları resmen atmak zorunda kaldık çünkü...

- İyi bir emeklilik maaşıyla bile olsa...

Claude Bey: Evet iyi bir emeklilikle bile olsa... Çünkü elleri boş ayrılmadılar, ilk gidenler hiç de kötü şartlarda gitmediler ama en son gidenler, onlar çok daha az aldılar. Ama kötü durumda da değiller açıkçası, hani şey yapmamalı...

- O zaman sorun ne, işin kendisi mi?

Claude Bey: İşleriydi. Adam bütün hayatını fabrikada geçirmiş, aynı yerde, aynı bölümde çalışmış, orada...

- Orada arkadaşları...

Claude Bey: Evet... Ve birden... Özellikle başlarda, birden gelip, "50 yaşında emeklilik alıyorsun ya da erken-emeklilik; gençleri işe alacağız!" diyorlardı...

- Evet ve ayrıca belki de doğru değil bu.

Claude Bey: Evde çocukları olan belki daha istekli ayrılıyor ama bir yılın sonunda bakıyor ki çocuk hâlâ evde, işe girmemiş. Son gidenler işten ayrılmak istemiyorlardı. Burada, işlerini güzel halleden Faslılar vardı bir tek. Fas'a gidip 5-6 yaş daha yaşlanmış olarak dönüyor, sonra tekrar gidiyorlardı, ama...

- Ama ötekilerin durumu öyle değil...

Claude Bey: Faslılar dedim ama hepsi aynı demek de istemedim, çünkü bazıları, aynı şekilde işten atıldı. Ama pek çoğu, durumdan faydalandı. Özellikle bu son birkaç yılda, sonun yaklaştığını gördükleri zaman, Haziran ayında gidiyorlardı, daha emekliliğe 4 yılları varken mesela, Temmuz, Ağustos gibi tekrar geliyorlardı ve bir anda 50 yaşında oluyorlardı... Ellerinde, Fas'tan ge-

tirdikleri, onların 50 yaşında olduğuna dair belgeler oluyordu. Ne yapılabilir ki bununla ilgili? Orada hepsi çalılıkta doğmuş...

- *Tabii nüfus kaydı işleri biraz...*

Claude Bey: Şurada, şu ayda doğmuşlar gibi bilgiler... Sadece gün ve ay yazıyordu, kimse hangi yıl olduğunu bilmiyordu... Aman neyse, ne mutlu onlara! Kalanlar için durum kötü, sonradan bazıları... Ayrılmak gayet güzel, bu doğru ama... Bazıları ayrılıyor ve evde mutsuz oluyorlar çünkü meşgale bulamıyorlar, hiçbir şey...

Marine Hanım: Evet, etrafta dolanıyorlar...

Claude Bey: Ayrıca bazılarının dışarıda yaptıkları aktiviteler vardı ve hepsini bıraktılar.

- *Kendilerini bıraktılar...*

Claude Bey: Hepsi de fabrikadaydı oysa ve sonra eve geldikleri gün, şöyle diyelim aslında, bağlantılarını daha avantajlı kullanabilirlerdi, bütün köprülerini yaktılar, bıraktılar.

- *Öyle... Ayrıca belli ki bu durum aile içi kavgalara falan da yol açmış. İşler pek yolunda değil yani?*

Marine Hanım: Çiftler için evet, bu doğru.

- *Peki siz hep burada mı yaşadınız? Burası hoş, güzel bir ev...*

Claude Bey: Evlendiğimizde yüksek bir blokta oturuyorduk, orada en uçta bir bloktaydık ve benim için blok...

- *Kirada mıydınız?*

Claude Bey: Evet, burası gibi. Benim için, bloklar... Ben asla apartman bloklarına alışamadım ve hiçbir koşulda apartmanı sevmiyordum. Blokları sevmiyorum ve elimden ne geliyorsa yaptım, yaptım... Sadece 4 kat vardı, demek istediğim, apartmanda fena durumda değildik ama... Daire iyiydi ve huzurluyduk aslında ama müstakil bir ev için yapabileceğim her şeyi yaptım. Bir sürü şeyden sonra, araya basketbol takımımın başkanını koydum. E.'de kupada oynuyorum. Ona, "Bana ayrı bir ev buluyorsun, yoksa basket takımından ayrılırım!" dedim. Bazen iyice zorlamanız gerekiyor... Ve sonunda, evi aldım.

- *Alttaki garaj da sizin...*

Claude Bey: Alttaki garaj, mutfak, oturma odası ve yukarıda üç yatak

odası. Üç yatak odası ve bir banyo.

- *Ve burası kira... Eğer sormam uygunsuz değilse, ne kadar ödüyorsunuz?*

Claude Bey: Değil, şu an kira 1.900 frank (...) ama kira yardımım var. Cebimden 1.600 veriyorum.

- *Kira yardımınız var, o iyi... Barınma şartlarınız da iyi.*

Claude Bey: Evet ama sorun da bu. Her şeyi kapatmayı başarıyorsun. Daha az çocuk olduğu doğru. Burası öncelikli eğitim alanı. CES'te okulun toplamının %80'i yabancı.

- *Ne kadar dediniz?*

Claude Bey: %80 yabancı.

- *Sahiden mi? Bilmiyordum, burada... Nereliler? İtalyan mı?*

Claude Bey: Cezayirliler, Faslılar, Tunuslular, Portekizliler, burada büyük bir yabancı nüfusu var...

- *Peki nerede çalışıyorlar?*

Claude Bey: Göçmenler... Hepsi fabrikada, yani hepsi fabrikadaydı, maalesef şimdi çoğu ayrıldı, gençlerin çoğu da işsiz. Kendilerine işsiz diyorlar... Çünkü orada da dolaplar, dolaplar... Ama burada bunu tartışmıyoruz...

Marine Hanım: Buralarda, bu civarda saysan 7 Fransızız, 7 Fransız aile, çünkü sokağın karşısında bile, oradaki küçük evlerde...

[...]

- *Memnunsunuz ama...*

Marine Hanım: Yani doğrusunu isterseniz, çok fazla dışarı çıkmıyorum.

Claude Bey: Burası sakin, yani sakin diyelim, ama en azından bir zamanlar olduğundan çok daha iyi.

Marine Hanım: Evet, daha gürültülüydü. Ama şey olmadıkça evden çıkmıyorum... Evde kalıyorum, yoksa da merhaba-merhaba, o kadar, daha fazlası değil. Hoşuma gitmiyor. Yani yabani değilim ama... Şeyi sevmiyorum.

Claude Bey: Yok, geçen sene sakindiyse de ramazan dönemi genelde biraz sıkıntılı oluyor.

- *Öyle mi, nasıl?*

Claude Bey: Aman, aman... Berbat çünkü, yani berbat diyorum çünkü

kendileri gün içinde uyuyor, büyükler sessiz ama çocuklar... Çocuklar sokakta... Bağırıp çağırıyorlar. Gürültülerini duymanız lazım. Akşam 10'da yaşamaya başlıyorlar, siz yatmak istiyorsunuz, işte o zaman, o zaman hoş geldin gürültü.

Marine Hanım: Havalar güzel olduğunda çocuklar dışarıda oluyor.

Claude Bey: Çocuklar dışarıda oluyor, okul korkunç oluyor, çocuk okula gün içinde gidiyor, gittiğinde yani. Ama bazen de çocuklar uyumak için gidiyorlar çünkü akşamları... Çocuk akşam saat 11'de hâlâ dışarıda ve bu, onları rahatsız etmiyor. Sonra yoruluyor ama çocuğu yatağa götürmek istemiyorlar çünkü yetişkinler yemek yiyor, şenlik yapmaya hakları var...

Marine Hanım: Camlar da açık...

Claude Bey: Çocuk dışarıda, tamam mı? Gün içinde bağırıp çağırıyor çünkü aç, ama yiyecek bir şey vermiyorlar, çocuklar oruç tutmamasına rağmen çocuklarına yiyecek vermek istemiyorlar. Özellikle de ramazanın son dönemlerinde. Başlarda daha az sıkıyorlar onları, ama sonlara doğru, onlar için de zor olmalı... Kendimi onların yerine koyuyorum, çocuk için atıştırmalık bir şeyler yapıyorsun, bir parça ekmek veriyorsun ama senin o ekmeği yemeye hakkın yok, yani "hakkı olmaması" aynı şey çünkü öyle istiyorlar...

- *Ama aslında çoğu oruç tutmuyor, değil mi?*

Claude Bey: Gittikçe azalıyor. Sadece, sadece yaşlılar tutuyor diyebiliriz.

- *Yaşlılar, evet.*

Claude Bey: Gençlerle birlikte azalıyor, çünkü sonuçta, aç kalmak...

Marine Hanım: Ee, okula gidiyorlar...

Claude Bey: Yani! Aç kalmak, bir sürü şey yapıyorlar... Bizimle birlikte basket oynayan birinden biliyorum, evde oruç tutuyordu ve bizle maça geldiğinde, biz bir şeyler atıştırırken bizimleydi, yaşıyordu... Sorun da yoktu... Yalnız, söylediğim bir şey var, bu bilinmeli. Ben fabrikada oruç tutmalarına hoşgörü gösterilmesine hiç tahammül edemiyorum. Çünkü kendi vardiyamda yemek için 20 dakikam var, yarım saate müsaade edildiğinde bunun adı hoş görmek oluyor; hakkım 20 dakika. Onlarınsa ramazanda iki 20 dakikaya hakları var çünkü akşam vardiyasının başında, saat onda yeme hakları var; sonra sabah güneş doğmadan önce, vardiyanın sonunda bir kez daha yemeye hakları oluyor, yani iki kez 20 dakika almış oluyor. Zavallı Fransız veya İtalyan veya artık her kim oruç tutmuyorsa, onların işleri zor mu, yorucu mu veya başka bir şey mi, bununla ilgilenen yok. Yemeğini yemek için 20 dakikaya hakkın var, sessiz kalıyorsun, bir şey söylemiyorsun. Mecburiyet olmamasına

rağmen, bence mecbur olmadıkları hâlde oruç tutuyorlar, iş doktorları buna nasıl izin veriyor onu da anlamıyorum. Çünkü yemek yemeyen için gece sorun yok ama günün sıcağında su içmeden 8 saat çalışan gördüm...

- *Bu tehlikeli aslında.*

Claude Bey: Bence iş doktorları bu duruma hayır demeliydi.

- *Kesinlikle.*

Claude Bey: Belki kimi bunu kaldırabiliyordur ama bir an gelir ve... Bir gün çelik fırınının içine düşerse parçalarını toplayamazlar. Yere düşerse sorun değil ama çelik fırınının içine düşerse... Yani çelik bölümünde çalışanlar var; değirmenlerin olduğu yerde ve silindire düşen biri, silindirin içinden geçerse nasıl çıkacak sonra?

- *Sizin ekibinizde de Cezayirliler var, değil mi?*

Claude Bey: Artık yok. Artık yok. Bir tane çok iyi vardı, hakkını vermek lazım, bir Arap için iyiydi. Bir keresinde kantinde bir hadise yaşamıştık. Çünkü... Bir arada yaşıyoruz... [*gülüyor*] Bu normal, bu insanlar ne de olsa kendi ortamlarının dışındalar, dolayısıyla birbirlerini buluyorlar. Kendimi koyuyorum, yurt dışına çalışmaya gitsem, ben de bir Fransızla karşılaştığımda onunla konuşmaktan ve çalışmaktan mutluluk duyardım.

- *Evet, ama nezaket gereği, etrafta Fransızlar olduğunda onlarla konuşmalılar... Peki ya bu gençler, çoğunlukla işsizler, değil mi? Bu Cezayirli gençler...*

Claude Bey: İki kategori var diyebiliriz. Birincisi Mağripliler, yabancılar yani, ama özellikle Cezayirli ve Faslı Arap diye muamele ettiklerim var. Bu gruptakiler buradalar, burada olmaktan memnunlar, arkasından şikâyet etmeye başlıyorlar, biraz yardım alıyor ve sakinleşiyorlar. Sonra bir de yan komşu var, Fransız hayatını kabul etti, iyi uyum sağladı, çocuklarını Fransız gibi davranmaları için yetiştiriyor. Spor için konuşursak, bende çok sayıda Arap kız var ve daha kötü değiller. Niye? Çünkü hepsi de kız. Diğerlerinden daha kötü değiller. Bazı aileler var ki...

- *Evet, her yerde var...*

Claude Bey: Okulda da aynı, bazı ailelerle problemler oluyor ve sonuçta hep aynı aileler. Çok da şikâyet etmemeli, anaokulundan itibaren aynı problem var, ama sadece yabancılar da değil, sadece Faslılar veya Cezayirlilerle

değil, Portekizliler veya İtalyanlarla da aynı problemler oluyor.

- *Ama İtalyanlar, onlar geleli çok oluyor... değil mi?*

Claude Bey: Evet, buradakiler öyle... Ee ama aslında buradaki Cezayirliler geleli de uzun zaman oldu. Olan aslında şu ki bir ara, ama şimdi artık daha az oluyor, bir ara pek çoğu evlenmek için Cezayir'e gider ve eşlerini getirirdi. Bir Türk grubu da geldi bir ara. Geldiklerinde gül bahçesi değildi ama şimdi, Türklerle ilgili pek bir şey duymuyoruz. Yerel yönetimlere sitem ettiğim konu, yani ZUP'ta, çünkü daha önce ZUP deniyordu, bu insanlar için bir şey de yapılmadı, çünkü hepsini... Demek istediğim bütün o insanları bir araya yığdılar. Eskiden burada kocaman bir apartman vardı ve o apartmanın 4 girişi vardı...

Marine Hanım: Hayır 5.

Claude Bey: 5 giriş ve ikisinden içeri adımını atmaya dahi çalışamazdın...

CAF bütün o insanları bir araya koydu

- *Cidden mi?*

Claude Bey: İçeri giremezdiniz! Kesilen boğazlar, ne ararsan... Ama neden? Çünkü sadece o insanları bir araya koymuşlardı, balkonda koyun, banyoda tavşan yetiştirenler vardı, devamlı olarak; neyse yani CAF ne yaptı? Bütün o insanları bir araya koydu. Oysa ilçe yönetimi olarak yapılması gereken bu değildi. O insanlar biraz dağıtılmalıydılar, alıştırılmalıydılar. Artık kendi çöplüklerinde değiller. Kendimi onların yerine koyuyorum; bir adam buraya geliyor ve hâlâ kendi çöplüğünde olduğunu düşünüyor, istediğini yapıyor. Ama bu olmaz. O insanları toplumda yaşamaya alıştırmak gerekiyor.

- *O gökdelen artık yok mu?*

Marine Hanım: Yok. Yıktılar şimdi.

Claude Bey: Yıktılar, CAF'a, çok fazla tamirata, bakıma mal olacağından değil, her koşulda çok tehlikeli hâle gelmişti. Bir sürü insan oraya konmak için uğraştı, bir şeyler yapmak için ve sonra... Buradaki durumun sonucu olarak, evet bazıları...

Marine Hanım: Şimdi o binanın olduğu yere, güya yeni bir...

Claude Bey: Bir sosyal merkez, etrafını kapattılar, hava düzelir düzelmez

inşaat başlar...

- *Peki bu semt, kızlar için tehlikeli değil mi?*

Marine Hanım: Hayır, hayır sorun yok!

Claude Bey: Başka yerlerden daha tehlikeli değil...

Marine Hanım: Değil, iyi... Onlar burada hep...

- *Sorun gürültü gibi şeyler...*

Marine Hanım: Benim kızları rahatsız etmiyor. Ne kadar oldu, ne kadar?.. 14 yıldır bu sokaktayız, geldiğimde C.'ye hamileydim. Onlar ön tarafta uyuyorlar ve yazın dışarıda hep çocuklar oluyor. Ee tabii bağırışlar ama bu, benim kızlarımı uyumaktan alıkoymadı hiç, gürültüyle bile...

Claude Bey: Yani! Bana benzemişlerdir, benim uykumu bölmüyor.

- *Ufak tefek hırsızlıklar falan oluyor mu?*

Marine Hanım: Yoo, hayır, hayır.

- *Sizin rahatsızlığınız gürültü...*

Marine Hanım: Evet.

Claude Bey: Her koşulda, herhangi bir yerden daha kötü değil. Şikâyetleri olanlar var ama önce hakiki mi değil mi, ona bakmalı. Yani gerçek mi?...

Marine Hanım: Evet çünkü öncelikle görmek zorundasın...

- *Ne anlatıyorlar?*

Claude Bey: Bazılarının çamaşırları çalınmış, lastikleri patlatılmış, böyle şeyler. İyi de ben evlerinde hiç polis görmedim, yani sigortaları veya öyle bir şeyleri varsa karşılar. Çalınan bir araba radyosu, çalınan herhangi bir şey...

- *Evet ama bu tür şeyler her yerde oluyor.*

Marine Hanım: Biraz daha aşağıda evler var, orada Fransızlar var. Durmadan bir şeyleri çalındı diye şikâyet ediyorlar, lastikleri patlatılıyor vb. Ama evlerinde hiç jandarma görmüyorsun, yani onlardan biri de yapıyor olabilir, hayat işte...

Claude Bey: Hayır ama kabul etmek lazım, çamaşır telini gece kapının önünde görüyorsun, akşam çamaşır asıyorlar ve biliyorsun...

- *Aranıyorlar yani?*

Marine Hanım: Yani, evet. Bizim arka taraf kapalı ve akşamları çamaşırları dışarıda bırakmıyorum.

Claude Bey: Arabayı dışarıda bırakıyorum, bunu söylemeye de utanıyo-

rum ama iki ev aşağıdaki Fransızlar geldiğinden beri kilitliyorum, eskiden hiç kilitli olmazdı. Bütün gün dışarıda açık dururdu. Arabada belgelerim dururdu, her şeyim arabadaydı ve hiçbir şey çalınmadı. Arabayı spor merkezine park ediyorum, hem de spor merkezinden her hafta birilerini kovarım ama arabama hiçbir şey olmadı. Bu sanırım biraz da tarzla...

- *Biraz da kişiliğinizle ilgili...*

Claude Bey: Bir şeyleri nasıl yaptığınla ilgili, o insanların senin korktuğunu görmesine izin veremezsin, senin korktuğunu görürlerse kendilerini güçlü hissederler. 3 yaşındaki en küçüğünden en büyüğüne, çünkü hepsi dener... Tahtaya vurayım, 6-7 yıldır M.'de spor yapıyorum.

- *Evet sizi spordan tanıyorlar ve size saygı duyuyorlar.*

Claude Bey: Ben onlara saygı duyuyorum, dolayısıyla bana saygı duymamaları için bir sebep yok.

- *Evet bu, işte bu.*

Claude Bey: Şey yapmamalısın... Spor merkezinde takılıyorlar, fazla gürültü çıkarmadıkları sürece sorun yok, ama kendi deyimleriyle yaygara çıkardıklarında onları kovuyorum ve kovarken "Arabam dışarıda, bir şey olursa suçlunun kim olduğunu biliyorum!" diyorum, çünkü çok fazla insan burada, "Yapanlar şu şu ve şu ama polise gitmiyoruz çünkü korkuyoruz." diyor. Ben biliyorum ki bir gün birini kovduğumda arabama bir şey olursa jandarma gelecek ve kimin yaptığını biliyor olacağım. Belki düşündüğüm kişi çıkmayacak ama onun evine gidecekler ve ben de onlarla gideceğim, yapan o değilse bile, kim olduğunu söylese iyi eder. Maalesef burada jandarma da bir şey yapmıyor. Jandarma ve polis... İki yıl önce bazı sorunlarımız oldu, bu doğru, öğretmenlerleydi, problemi polise ve jandarmaya götürmek yerine kendimiz çözmemiz gerekti gibi bir şey. Jandarma ilgilenmiyor çünkü bu, polisin işi ama polis de, biliyorsunuz...

- *Bunu velilerle mi çözdünüz, okul aile birliğiyle mi?*

Claude Bey: Veliler ve öğretmenler arasında.

- *Sorun neydi?*

Claude Bey: Öğretmenlerin arabalarına zarar veriyorlardı, lastiklerini patlatıp camlarını kırıyor, benzin deposuna tuz atıyorlardı, iyice çığırından çıkmaya başlamıştı... Ta ki bir gün iş sarpa sarpana dek. Çünkü öğretmenlerden biri çıktı ve bir çocuğu yakaladı. Sonra hiç yapmaması gereken bir şey yapıp burnunu morarttı [*gülüyor*]. Aileler de kanunları biliyorlar, öğretmenden şikâyetçi oldular. Şans ki olay okul sınırları içinde olmamıştı. Dolayısıyla Eği-

tim Bakanlığı tarafından bakılınca bu olay kimseyi ilgilendirmez denildi. Aileler doğrudan Bakanlığa şikâyette bulunup öğretmenin elinden yetkisinin alınmasını istediler... Ama o konuda, fazlasıyla kötü bilgilendirilmişlerdi.

- Peki buradaki lise öğretmenleri buralardan mı? Ya da ilkokul öğretmenleri, onları tanıyor musunuz?

Claude Bey: Buralardan, evet. Bazıları buralardan ve bu iyi oluyor. Bir genç öğretmen, buraya geldiğinde...

- Başlarda zor mu oluyor?

Claude Bey: İki kez düşünüyorlar, eğer muhitten değillerse sadece bir şeyi düşünüyorlar genelde: buradan gitmek.

- Onları tanıyor musunuz, bu bölgedenler mi?

Claude Bey: Birçoğu şey durumundaki gençler... Yani işte bu bölgede doğup burada kalmışlar. Veyahut da burada eğitim görüp kariyerlerine burada devam eden yaşlı öğretmenler.

- Fabrikada çelik işlerinde çalışanlardan çocukları burada ilkokul öğretmeni, lise öğretmeni olarak kalanlar var mı hiç?

Claude Bey: Pek yok, hayır.

- Okulda iyi olanlar...

Claude Bey: Buradaki gençlerden, eskiden metal işçisi olup da polise, jandarmaya, çevik kuvvete giren çok oldu; onlar iyi yararlandılar. Gerçekten faydalandılar. 68-69'da polis ve çevik kuvvet çok fazla insan alımı yaparken bizim gençlerden çoğu girdi. Hepsi genç değildi ama burada zar zor geçinenlerin çoğu...

- Ayrıca, okula gidebilmiş bir neslin ardından... Çünkü 70'ler civarında başlamışlardı...

Claude Bey: Biri yük kaldırma aracıyla fabrikadan ayrıldı mı onu ikna etmek gerekirdi, öbür türlü, önüne ne çıkarsa indirirdi. Bizim gösterilere silahla, tüfekle gelenler gördük. Yapılacak iş değil. O raddede değildik. Onları anlar, silahlarını alır ve başka birine emanet ederdik ve mesele hallolurdu. Ama yani silahla geliyordu işte herif, karşıdaki güvenlik güçleri de pek şefkatli değildi hani...

- Yok ama bunun inanılmaz bir şok olduğunu söylemeli, öylesine sertti.

Claude Bey: Bazı sağlam kavgalar yaşandı, kelimenin iyi anlamıyla. Kelimenin hiç iyi olmayan anlamıyla da sağlam kavgalar olurdu ama nihaye-

tinde... Olan olmuştur. Benim şimdi tek pişmanlığım gazete kupürlerini falan biriktirmemiş olmak...

- Peki bugünün gençleri, bütün bunlarla ilgili ne düşünüyor? Pek umursamıyorlar, değil mi?

Claude Bey: Umurlarında değil çünkü o dönemleri yaşamadılar. Bugünün çocuğu bunlar. Bu yüzden kupürleri biriktirmemiş olmam çok kötü diyorum. Diyelim ki kızlarıma "burada bir fabrika vardı, burada şu, bu vardı," dediğimde, yani kısmen hatırlarlar... E.'de olan ailemin yanına gittiğimizde, fabrikanın karşısında yaşıyordum, yani işte orada bir şey vardı.

- Çok apolitikleşmiş vaziyetteler, pek umurlarında değil.

Claude Bey: Evet ve şimdiki çocuklar her yolla manipüle edilebiliyorlar, her durumda. Mesela sağcı biri gelecek, onlara dünyaları vaat edecek, oy verebilecek olan gençler ona oy verecekler veya öteki taraftan biri gelirse aynısı olacak. Öyle biraz idare edilecek ve sonra genç hayal kırıklığına uğrayacak. Peki ne yapacak? Sorun orada. Çocuklara biraz fazlaca şuyun buyun olacak diyoruz -okulla ilgili söylediğim şey-. Kuaför çırağı olan genç kız, kadın kuaförü olacak. Kadın kuaförü erkekleri de tıraş edebilir ama diyor ki: "Hayır, bu işi erkek berberi olmak için seçmedim, ben kadın kuaförüyüm, o işe girmem."

Şubat 1992

Yerinden Edilmiş Bir Aile

Abdelmalek Sayad

Paris'in hemen dışındaki bir işçi sınıfı mahallesi. Devasa apartmanları ve yan yana dizilmiş binalarıyla banliyölerin tipik kurulumuyla tezat teşkil eden bir muhit, dikkatleri üzerinde topluyor. Görece ayrı kurulmuş, "değirmen taşından evler" diye anılan iki katlı eski müstakil evlerle dolu bir bölge burası. Satılığa çıktıkça Belediye bu evlerden belli sayıda almış ve genellikle acil durum prosedürüne göre, herhangi bir onarım-yenileme yapılmaksızın göçmen ailelere tahsis etmiş. Normal şartlarda sosyal konutların (HLM'ler) en mahrum durumdaki ailelere devrini yöneten mevzuata aykırı olan bu tahsis biçimi, yeni bir semt çekişmesi türünü üretmiş. Bir taraf, yani göçmenler için bu çekişmeler, sebep olmakla suçlandıkları rahatsızlıkların, "gürültü" yahut "koku"nun gerçekten ne anlama geldiğini, hangi sosyal ilişki biçimlerinin (sıklık, yoğunluk, süreklilik vs. açısından) toplu konut düzeniyle uyumlu olmak adına kabul edilebileceğini değerlendirmeye götüren çekişmeler. Mahallenin Fransız ahalisi içinse bu çekişmeler, genelde olduklarının aksine artık bireysel ve bireyler arası (yahut tamamen öznel) ilişkilerle sınırlı değiller. Durum daha ziyade (göçmen ailenin Fransız komşusunun gayet güzel ifade ettiği üzere), meseleyle ilişkili herkesi kolektif açıdan ilgilendirmektedir. Bütün bu insanlar; tüm sosyal varoluşlarını, yani kendilerine dair imgelerini veya bugünlerde moda olan dili kullanırsak, toplumsal kimliklerini (ki bu örnekte bu aynı zamanda bir ulusal kimliktir ve dolayısıyla ziyadesiyle kolektiftir) bu çekişmelere topyekûn müdahil etmektedirler. Bu çekişmelerin neredeyse hiçbir nesnel temele sahip olmaması onları daha da çarpıcı kılıyor. Aynı zamanda, toplumun söz konu-

su kesiminin yakalanmaktan korktuğu çöküş, değerini yitirme ve dışlanma sürecine karşı koymak amacıyla ortaya konan direnişin son tezahürleri olarak da anlaşılmalıdırlar. O kesim ki nicedir özlemini duyduğu müstakil evi ve onunla bağlantılı (coğrafi ve toplumsal) mekânı, toplumsal yükselişe dair tüm özlem ve umutlarını yansıttığı, madden ve manen tüm yatırımını yaptığı bu mekânı, yaşamının geç bir döneminde elde edebilmiştir.

Aynı sosyal gerçekliğe dair ayrı ve hatta birbirlerine zıt toplumsal konumlardan yola çıkan ve tamamıyla farklı iki bakış açısını verecek şekilde tasarlanan iki anketin karşı karşıya konulması üç tip anlatıyı ortaya çıkarıyor. İlki; göçmen aile tarafında, babanın anlatısı ve ailenin tüm göç sürecindeki barınma hikâyesinin üzerinden geçmekte. Baba, tamamıyla ve münhasıran kendisini ilgilendiren ve doğrudan doğruya kendisinden gelen tek hikâye olan bu tarihçeyi Arapça anlattı. İkincisi, çocukların kolektif anlatısı olup mevcut vaziyet ile şimdiki yerleşimlerinin durumuna dairdir. Son olarak ise göçmen ailenin yakın çevresinin, bitişiklerindeki Fransız komşuları olan kadının anlatısı. Bu anlatı ikili bir yapıya sahiptir. Bir tarafta belli bir kesimin özel (münhasır anlamında) maddi ve sembolik çıkarlarının korunması vardır ki bu, belli bir kesime ayrılmış bir yaşam alanı imtiyazına hak tanıyan niteliklerin hem savunusu hem de resmedilmesi niteliğindedir. Diğer tarafta çöküşteki, aşağılanan, hor görülen bir grupla, aşağılayıcı ve alçaltıcı olarak algılanan bir beraber yaşama durumuna katlanma zorunluluğuna karşı bir öfke ve protesto vardır.

Ben Milud ailesi güney Cezayir'in Biskra bölgesinden 1960 yılında gelmiş. Fransa'ya tam olarak 1960 yılında, Samia Hanım'ın da kocasına katılmasıyla yerleşmişler ve bütün çocukları Fransa'da doğmuş. Rabah Bey Fransa'ya ilk defa 1949 yılında 21 yaşındayken gelmiş, şimdi 64 yaşında. Uzun bir ücretli hastalık ve sakatlık izninin ardından şimdi emekli. Hastalığının ciddiyetinden ötürü yoğun bir tedavi görüyor ve sıklıkla hastaneye yatması gerekiyor. Hastalığından bağımsız olarak, çalışma hayatı yüzünden çok yıpranmış görünüyor.

Ebeveynler ile çocuklar arasındaki, her birinin merak ve yeterliğine dayalı sessiz bir anlaşmanın sonucu olarak, daha çok çocukların, özellikle de kızların anlattığı "şimdi" yerine, Rabah Bey, geç-

miş zamandan daha bir istekle bahsediyor ve herkese (özellikle de çok dikkatle dinleyen çocuklarına) ailenin geçmişteki göçmenlik deneyimini hatırlatmaya çok önem veriyor: " [*Fransa'ya*] 1949 yılında, güçlü kuvvetli bir delikanlıyken geldim (...) İlk yıllarda herkes gibi yaptım, o zamanlar öyleydi. Fransa'da bir süreliğine çalışır, sonra ülkenize dönerdiniz; bir daha hiç geri dönmeyecekmiş gibi ayrılır ama birkaç ay sonra geri gelirdiniz. Ve 'yeni' gelmiş olurdunuz. En nihayetinde, Fransa'da memlekettekinden daha çok vakit geçirmiş olurduk. Bugün yılları, ayları, günleri saydığımda ömrümün yarısından fazlasını -çok daha fazlasını!- Fransa'da geçirmiş olduğumu görüyorum. (...) Başlarda fabrika işçisiydim, Paris'te bile değil, Doğu'da. Ama 1960'tan sonra, otuz yılı geçmiş, inşaat işine geçtim. Sürekli çalışıyordum, tek bir gün dahi izin yoktu. Çünkü ailem vardı; evimi burada, Fransa'da kurdum; sonra çocuklar geldi [*doğdu*]. Çok para gerektiriyordu bütün bunlar, sıkı çalışmak zorundaydım. (...) Aile burada olunca mekik dokumanın [*Fransa'yla Cezayir arasını kastediyor*] bir anlamı kalmamıştı, hep beraberdik. Ailecek Cezayir'e tatile gittiğimiz oldu ama çok pahalıya mal oluyordu. Şimdi çocuklar da büyüyünce daha az gider olduk. Hepsi büyüdüler, ne istediklerine kendileri karar veriyorlar. Bizlerin sağlığı yola çıkmaya, seyahat etmeye falan pek el vermiyor artık. Bu yüzden artık buradayız, bekliyoruz."

Karısının Fransa'ya yanma gelişi -çiftin o sırada çocuğu yoktur- kamu inşaatları işine girip bu sektöre kalıcı olarak yerleşmesi (hastalığı sebebiyle işten uzaklaştırılıp sonra da emekli edilene kadar) sürecine denk gelmiş. Rabah Bey'in eşini getirebilmesine vesile olan evi edinmesi, inşaat işindeki ilk patronu sayesinde olmuş. Ailenin bu ilk eve dair gayet nostaljik anıları var. Geçmişe şamil bu mutluluğun sebeplerini anlamak öyle zor değil: Şehir merkezinden uzakta, neredeyse kırsal alanda müstakil bir evmiş burası. Uzunca bir süre, içinde kimselerin ikamet etmediği ev hayli harap vaziyetteymiş, orası doğru. Ancak kırsal bir coğrafyadan gelen ve şehir hayatım ilk kez tanıyıp tecrübe edecek bir aileye gayet uygunmuş. Burası, yanında yöresinde komşusu olmayan, üç katlı, ferah bir evmiş ve (bir bölümünü ailenin sebze bahçesi hâline getirdiği) geniş bir arazi üzerinde kuruluymuş. Tüm bunlar, bir zamanların köylü ailesine eski geleneksel yörelerindeki âdetlerini yeniden canlandırıp hayata geçirebilme yanılsamasını verecek ni-

telikler. Şehir yaşamına uyumu kolaylaştıracak daha iyi bir geçiş tarzı düşleyebilirler miydi? Üstelik bu terk edilmiş mesken, şirket ["*patron*"] tarafından aileye ücretsiz olarak tahsis edilmiş. Maaşın yanı sıra sunulan bu ayni katkı çok ciddi bir tasarruf kalemidir; zira bir taraftan söz konusu dönem, işçilerin erişebileceği türdeki konutlarda büyük kıtlığın yaşandığı, dolayısıyla da kiraların tavan yaptığı hassas bir dönemdi; diğer taraftan da Fransa'ya yanlarında, günlük olağan zaruretlerini görmeye bile yarayacak tek parça eşya olmaksızın çıkıp gelen bu göçmen ailelerin akla gelebilecek her kalemde çok fazla ihtiyaçlarının bulunması, ailelerin yerleşmesini ciddi şekilde maliyetli kılmaktaydı.

Otoyol geçeceği için yıkım vakti gelene kadar kapatılmış olan bu ev, Ben Milud ailesine geçici surette tahsis edilir. Yıkım günü gelip çattığında evin "orada bulunmaması gereken" sakinleri kendilerini sokakta bulurlar. Böylelikle, ister yurttaş olsunlar ister olmasınlar, çoğu, inşaat bölgelerinde çalışan vasıfsız işçi olan talihsiz arkadaşları gibi onlar da "cehennem" denilen gecekondu bölgesinde bir "umutsuzluğun ve son çarenin ikametgâhı"nı edinmek üzere savaş verirler. Nanterre'deki bir dizi kentsel dönüşüm operasyonu neticesiyle çoktan haritadan silinmeye başlamış olan bu gecekondu bölgesine muhtemelen son yerleşen ailelerden olan Ben Milud ailesi, o sırada dört küçük çocuğa sahip olduğu için acil durumlar için ayrılmış konutların tahsisinde öncelik sahibi olmuş. İlk olarak, kendilerinin söylediğine göre, aynı katta yabancı başka ailelerle birlikte yaşamanın nasıl bir şey olduğuna dair ilk tecrübelerini edindikleri Gennevilliers'e taşınmışlar. Samia Hanım bu tecrübeyi hatırına getirmekten haz alıyor çünkü bazı Fransız ailelerin yalnızlıklarıyla manevi sefaletlerine ve gene aynı ailelerin çok çocuklu Mağripli komşularından ve onların bitip tükenmek bilmeyen ziyaretçilerinden rahatsız olmaları olgusuna dair ilk dersini burada almış. Farklı sosyal hizmet çalışanlarının (bölgesel sosyal hizmet çalışanları, şirketin sosyal hizmet birimi) yardımıyla her kanalı zorlayarak en nihayetinde Paris'in içine taşınmayı başarmışlar ama yeni daireleri epey küçükmüş. Daha geniş bir yere taşınabilmek adına tekrar girişimlerde bulunduktan sonra, en nihayetinde şu anda yaşadıkları yere yerleşmişler.

Bir işçi sınıfı mahallesi sakinleriyle

Mülakat: Abdelmalek Sayad

"Komşumuz kalmadı, artık konuşmuyoruz birbirimizle."

Kız: Burayla ilgili şikâyetlerimiz var, memnun değiliz. Şikâyetlerimiz de makul ama buradan asla ayrılmayacağız; bu, söz konusu bile değil. Annem ve babam buraya alıştı; artık yaşlandılar ve hastalar. Sürekli tedavi görmesi gereken babam sık sık buradaki hastaneye kaldırılıyor. Hiç dışarı çıkmayan, toplu taşımayı bile kullanmayı bilmeyen annem kapının önüne kadar bir taksi çağırıyor ve hastaneye öyle gidip geliyorlar. Gidiş geliş yüz frank tutuyor. Kabul edilebilir bir rakam. Ee peki bizi kilometrelerce öteye yolladıklarında ne olacak? Sırf bu sebepten bile kabul etmeyiz.

Oğlan: Hepsi bu da değil. Büyük bloklara dönmemiz söz konusu değil. Daha çocuktum ama Nanterre'i, gecekondu bölgesini olmasa da binaları, bugün dedikleri gibi siteleri hatırlıyorum. La Courneuve'e veya Val Fourre'e[9] gidelim bari. Bugün herkes biliyor artık, öylesine gürültü kopardı.

Kız: Dahası buna alışık da değiliz. Aksine, ben isterdim ki hep... Yani hiçbir zaman büyük bloklarda yaşamadık diyebilirim. Ee şimdi onun için [kavgalı oldukları Fransız komşuları, t.s.n.], kara kaşı kara gözü için ya da onun yüzünden buradan ayrılacak değiliz. Onun tek istediği bu. Gitmemiz onu çok mutlu ederdi. Sırf bunun için bile olsa kavga vereceğiz... HLM'lere karşı, Belediyeye, Valiliğe, özellikle de güya bütün bu evleri yenileyecek olan ofise karşı. O arada bize ne olacak? Ne zaman? Nasıl? Ne olacağıyla ilgili hiçbir şey bilmiyoruz. Bilmediğimiz bununla kalsa yine iyi.

- *Anlamıyorum, kim bu kişi?*

Baba: Komşumuz olan kadın, hemen yan evdeki. Sadece bu duvar ve birkaç santimetre ayırıyor bizi.

Kız: [*açıklamak için aceleyle ve babasının sözünü keserek*] O kendi evinde biz kendi evimizdeyiz. Ama bizimle uğraşmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyor [*babadan sert bir bakış*].

Baba: Hayır, kibar ol. Beyefendi bunları duymak zorunda değil. Ne söy-

9 T.S.N.: Her ikisi de 1980'lerde ayaklanmalara sahne olan toplu konut bölgeleri.

lemen gerekiyorsa onu söyle ve doğruyu söyle. Başka insanların arkasından kaba ve aşağılayıcı olmaya gerek yok. Hem ayrıca ona hiç hakaret etmemişsindir, o da sana etmemiştir inşallah.

Kız: Sen öyle söylüyorsun. "lütfen hanımefendi" ve "rica ederim hanımefendi' sözleriyle birbirimize ettiğimiz hakaretleri bilseydin... Kelimeler böyle, ama gözlerindeki bakış, o farklı bir şey, ateşten ve zehirden bir bakış.

- *Tüm bunların sebebi ne?*

Kız: Ben de onu söylemek istiyordum. Örnek vermek gerekirse: İkinci kata çıkan şu merdivenleri görüyorsunuz değil mi; hanımefendi, bizim inip çıkarken çok gürültü yaptığımızı düşünüyor. Hayal edebiliyor musunuz? Tahta merdivenler ve bir evden diğerini duyabiliyorsun! Böyle şeyler söylemek için deli olmak gerekir. Nevrotik bile olsa, onu uyutmayan bu değil, iddia ettiği gibi. Üç tane kedim var... Ne diyebilirim, bence harikalar! Gel gör ki onları her yere şikâyet etti: komşulara, sokaktakilere, polise, belediyeye. Neyse ki kimse onu ciddiye almıyor. Her türlü mektubu yazdı, "toplum düzenini ve mahallenin huzurunu bozmak" mazeretiyle bizi buradan attırmak için imza toplamaya çalıştı. Ondan sonra (...). Kediler için de bulabildiği en iyi şey, çok ses çıkardıklarıydı. Deli saçması! Ses çıkartan bir kedi hiç gördünüz mü? Kedi havlamaz. Onunsa bir köpeği var ama köpeğin beni uyutmadığını söyleyemem. Son şikâyeti kedilerin merdivenlerden aşağı inerken çok ses çıkardıkları. Onu rahatsız ediyor ve uyutmuyorlarmış (...).

Gürültü dedikleri şey de bu, tüm bunlar... Akşam buluşmaları

Oğlan: Kadın öyle işte, mesele bu. Bize karşı bir şeyi var, komşu olarak bize katlanamıyor, doğru. Şık ve kalburüstü olarak gördüğü bu bölgede Arapların olmasına katlanamıyor, ama etrafa bir bakın. Tek yapmanız gereken etraftaki çöplüklere bakmak. Ama herkesin kendi tarzı var, ben de ona pabuç bırakmıyorum. Bana polisler söyledi, bizden önce burada oturanlara da aynı şekilde davranıyormuş... Bir süre önce, uzun değil. Onlar Arap da değilmiş (...). Bunu biliyorum çünkü benim de polisle işim oldu. Onlara her şeyi anlattım. Bize karşı birkaç şikâyet formu doldurduğunu da onlar söyledi bana. Dosyalıyorlar sadece. Tabii ki. Polislerle onların kulübünde futbol oynuyorum. Aramızda, arkadaşlar arasında, bazı şeyleri konuşuyoruz. Ona pabuç bırakmam için bir sebep yok. Şansına küssün. Ayrıca, sadece ona karşı koymak için bunlar, kendimizi savunmak için, hepsi bu. Biz ondan şikâyet ediyor değiliz.

Kız: Hepsi bu değil. Asıl kavga bahçeye dair. Hanımefendi o bahçenin kendisine ait olduğunu, kendi özel mülkü olduğunu zannediyor. Bana öyle dedi. Yalan söyledi. (...) Gürültü... Kediler... O kadar umursamıyorum, geçip gitmesine izin veriyorum... Ne söylerse söylesin. Eee hazır başlamışken,

meydan ve bahçe dışında sokağı da kaldırımları da neden almıyor! O konuda tavizsizim. Kıskanç bir kadın. Cumartesi, pazar ve bizde oldukları diğer günler, çocuklarının [*karısından boşanmış olan ve iki çocuğunu bayramlarda ve tatillerde alıp kendi anne babasına bırakan kardeşini gösteriyor*] bizde olduğu günler, onları bahçede oynamaya çıkartmama tahammül edemiyor. Tabii ki bununla ilgili resmî düzeyde şikâyet edemiyor, kedileri bahane ediyor. Benim kedilerimin -ama sadece benimkilerin- oyun alanını tırmaladıklarını, tuvaletlerini kum havuzuna yaptıklarını ve bunun çocuklara ve tabii köpeğine de mikrop bulaştıracağını söyleyerek belediyeye şikâyet etti... Hijyen birimine çağırıldım. Kedilerimin sağlık sertifikalarını, aşılarını, isimlerini, doğum tarihlerini, künyelerini, kısacası bütün bilgilerini yanıma alıp gittim. Her şey kitabına uygun! Bu noktadayız.

Oğlan: Hep aynı hikâye. Araplarla komşuluk etmenin kötü olduğunu çünkü onların pis olduklarını, kötü koktuklarını, çok ses çıkardıklarını, evlerinde hep çok fazla insan bulunduğunu söyleyemeyince, bunlar olmadığı zaman başka bir şey icat ediyorlar, hep bir şeyler buluyorlar...

Kız: Oysaki bizim de onlara dair söyleyebileceklerimiz var. En nihayetinde, düşünüyorum ki, hatta eminim ki onlar bizden daha pisler. Makyajlarının altında... Bu, suratı parlak göstermek; hepsi bu. Bence makyajın tek işlevi bu.

Baba: Ne güzel demişler: "Dışın süslenmiş süslenmesine de içinden ne haber ?" [*Arap atasözü*]

Oğlan: Gürültü dedikleri, bütün arkadaşların dediği, aslında gürültü, yani desibel değil, sevmedikleri, anlamadıkları, onları rahatsız eden Arapça şarkılar... "Raï" şimdi moda ya, belki bir şeyleri değiştirebilir. Gürültü yapan, gürültü dedikleri bu. Aslında, karşılaştırırsanız, rock şarkıları Arap şarkılarından çok daha gürültülü gelir kulağa.

Kız: Kokuyla ilgili de aynı hikâye. Gazetede okumuştum. Hani şu mergez [Arap sucuğu, t.s.n.] kokuları meselesi vardı ya, o zaman... Gazeteler aynen söyledi: "Fransızlar kuskusu ve mergezi seviyorlar. Ama kendileri için yapılmadığında Arap mutfağının kokusuna katlanamıyorlar!"

Baba: Size bir hikâye anlatayım. Çocuklar zaten biliyor. HLM binalarında yaşadığımız günlere uzanıyor. Katımızda, ufak bir dairede iki yaşlı komşumuz vardı: bir bey ve karısı. Çocuklarını hiç görmedik ve varlıklarından, ancak aramızda sıkıntılar çıktıktan ve onları biraz tanımaya başladıktan sonra haberdar olduk. O komşular da -ki yaşlıydılar- doğru ve onlara çok yardım ederdik, alışverişlerini yapar, sık sık kuskus kuskus götürürdük -ondan hatırladım zaten bu hikâyeyi- bizi çok gürültü yapıyoruz diye şikâyet etmişlerdi. Onlarla konuştuktan sonra gürültü dediklerinin ne olduğunu anladım. Gerçekte, hiç

kimseyle görüşmeyen ve kimsenin, çocuklarının bile gelip görmediği, -iki çocukları olduğunu sanıyorum, hayırsız çıkan bir oğlan ve bir kız- bu iki ihtiyar, olan biten her şeyi gözlüyor ve dinliyordu. Onlara sahiden de acıyorum, özellikle de o zamanlar çok acıyordum, gençtim ve kendi ailemin o durumda olmasını istemezdim, bir gün gelip benim de yaşlanacağım aklımda yoktu tabii o sıralar, onlar için çok üzülüyordum. İçten içe çok mutsuzlar, hayat onlardan elini eteğini çekmiş ve ölümü bekliyorlar. Bunların hepsini bana, apartman koridorunda onları görüp de hâl hatır sorup sohbet etmeye çalıştığımda pek çok kez kendileri söylemişti (...) Ve bir gün, bir sohbet sırasında, bizimle ilgili söyledikleri şeyler için, onlara sert çıkmak istemedim. Karşımda kendi yaşımda biri olsaydı yumruğu yapıştırmıştım o zaman. Konuşmayı gürültü meselesine getirdim. Söyledikleri beni çok şaşırttı. Gürültü dedikleri, evimize gelen misafirlermiş. Bizim eve misafir çok gelir, bu doğru. Geleneklerimizde böyledir. Cumartesi ve pazarları akrabalar, kuzenler, arkadaşlar eve doluşurdu. Hele bir de o zamanlar Fransa'da çok fazla aile yoktu, bekâr yaşayan bütün o erkekler bizim eve geldikleri zaman aile havası buluyorlardı. Ve tabii ki, hepsi hediyelerle gelirdi: meyveler, koca koca kuzu butları... Çiçek buketleri değil tabii [*gülüşmeler*], birbirimize ziyarete gittiğimiz zaman verdiğimiz türden hediyeler işte. Gürültü dedikleri şey buydu, bu geliş gidişler, akşamüstü toplanmaları... Çekememezliğin söz konusu olduğuna şüphe yok! (...)

Kız: Buraya ilk taşındığımızda çok mutluyduk, tertemizdi ve baştan aşağı yenilenmişti diye biliyorduk. Aslında yaptıkları şey bize anahtarları vermeden önce bir "hızlı temizlik" yapmaktı. Bunun sadece göze hitap olduğunu anlayana kadar biraz zaman geçti. Bu kimin suçu? Bilmiyoruz. Bunu isteyen Belediye miydi? HLM'ler mi? Hangileri? Tadilatı yakından takip etmek istemedikleri için onlar da mı kandırılmıştı? Yoksa bilerek ve isteyerek, kararlaştırılarak mı yapılmıştı böyle? Hâlâ kendimize soruyoruz (...) Elimizden gelenin en iyisini yaptık. Evi tamir etmeye, daha rahat yaşanabilir bir yer yapmaya devam ettik. Pek uygun olmayan pencereleri değiştirdik. Duvar kâğıtlarını da biz yapmıştık. (...) O zamandan beri bir kez daha badana yaptık. Ama şimdi ne yapacağız? Niye yapacağız?

Baba: Hangi güvence ile yeni masraflar üstlenelim ki? Hepimiz [*baba ve oğulları*] bu işlerden biraz anlarız. Hepsini kendi başımıza ve ustalardan da profesyonel şirketlerden de daha iyi yapabiliriz. Kaba bir tahminle, adam etmek için, kendi işçiliğimizi katmadan, sadece malzemeler için 3 milyon [*eski*] frank lazım [*30,000 frank*].

Kız: Neye kimin karar verdiğini buraya taşındığımızdan beri bilmiyoruz. Hangi yapılar var işin içinde bunu da bilmiyoruz. Kirayı kime verdiğimizi bile bilmiyoruz, bana sorduğunuz bu muydu? Kirayı ödüyoruz orası kesin çünkü para bizim cebimizden çıkıyor ve kimse de kirayı ödemediğimizi söylemeye

gelmiyor, yani para doğru yere gidiyor. Bedavaya oturmuyoruz (...). Şimdi tadilat yapacak olanlar geliyor. Kim olduklarını bilmiyoruz. Kimin hesabına çalışıyorlar? Kendilerinin mi, HLM'nin mi, Belediyenin mi, Vilayetin mi? Gayet kibar insanlar, sıkça gelip bakıyorlar ama işler ilerlemiyor. Ne yaptıklarını bilmiyoruz; neyden sorumlular? Ve bize bir şey söylemiyorlar. Bize ne zaman olacağını söylesinler, 1 yıl sonra mı, 10 mu yoksa hiçbir zaman mı! Tek istediğimiz bu. İşlerin hangi noktada olduğunu bilmek istiyoruz. Kime bağlı? Neye bağlı? Neden böyle bekliyoruz? Daha fazla da sürebilir! Bizi bezdirip buradan uzaklaştıracaklarını düşünüyorlarsa... İstedikleri buysa yanılıyorlar. Burayı asla bırakmayacağız. Buradayız, burada kalacağız. Bizi atmak için hiçbir sebepleri yok (...).

[*Herkes onaylıyor. Herkes kızın, ev konusuna müdahil olan taraflar ve bu tarafların niyetleri konusundaki sözlerine katılıyor; yine bu tarafların samimiyeti konusundaki şüphelerini de paylaşıyor. Ailenin, tadilat projesi olsa da olmasa da, restorasyon olsa da olmasa da burada kalma istekliliğine dair de fikir birliği var. Bu konuda, erkek çocuklardan biri, kız kardeşinin söylediğinin de ötesine geçiyor ve restorasyon projesinin oturanları bölgeyi boşaltmaya zorlamak için bir oyundan ibaret olduğunu söylüyor.*]

Oğul: Tadilat, buradaki herkesi kapının önüne koyabileceklerinden emin olduktan sonra başlayacak -ki böylelikle kendi istedikleri aileleri yerleştirebilsinler-. Her durumda, şayet bir şey yapacaklarsa bunun bizim için olmadığını hanidir biliyoruz. Ya da kirayı öylesine yükseltecekler ki daha fazla kalamayacağız. O vakit ya biz kendimiz buradan gideceğiz ya da bizi, ödemediğimiz çok fazla kira olduğu gerekçesiyle berbat sitelerden birine yerleştirecekler. Bu, iyi bilinen bir taktik. Eminim ki bütün istedikleri bu, başka bir şey değil. Uzun zamandır bunun farkındayım ben... Aileme bunu tekrar tekrar söyleyip duruyorum. Biz umurlarında değiliz, o kadar. Biz hiçbir şey almayacağız, istediğimiz kadar bekleyelim. Bizim için çalışmıyorlar. *Oynuyorlar bizimle.* [*Arapça ifade. Mülakat boyunca gençler tarafından kullanılan tek Arapça cümle bu oldu. Ebeveynler ise sadece Arapça konuştu.*]

Şikâyetçi olunan kediler değil, biziz

Kız: Gerçekten de "ev kedisi" olan üç kedi. Onlar ailenin bir parçası. Çatışma bunun üzerine, onlarla ilgili şikâyette bulunuyorlar. Şikâyet ettikleri şey kediler değil, biziz. Kedilerin sahipleri yani. Benim kedilerim böyle gürültü yapıyormuş! Peki nasıl? Sıkı durun: merdivenlerden paldır küldür inerek! İşte söylediğim gibi... Kedilerin koşmasını duyuyorlarmış! Bulabildikleri en iyi şey bu... Ve bir de hayvanları sevdiklerini söylüyorlar. Hangilerini? Şüphesiz ki Arap komşularını hayvanları olmadıkları sürece hepsini seviyorlar! Bahsettiğimiz aynı kadının bir köpeği var. Onu karşıdaki parka bırakmayı uygun gö-

rüyor; tasmasını takmıyor bile, parkta sanki kendi evindeymiş gibi davranma hakkı olduğunu düşünüyor. Park onunmuş, öyle dedi bana. Neden ve nasıl onun olabilir ki anlamıyorum... Bu onun, "Fransa benim!" deme şekli, Fransa onun, biz onun Fransa'sından değiliz, ne Fransa bize ait ne de biz Fransa'ya. Kendini buna inandırmış. Bana evin karşısındaki park için ona minnettar olmamız gerektiğini söyledi, Vali'den parkın yapılmasını o istemiş, oysaki o park yüz yıldır orada. Bize parkı yasaklatmakla tehdit ediyor bizi, yani kamuya ait bir alanı. (...)

Oğul: Akan sudan bahsetmiyoruz bile... Musluklar... Tuvaletler... Bütün bunlar güya gök gürültüsü gibi gürültü çıkartıyormuş, katlanılamaz bir baş belası diyor bunlar için. Bizi, evi haddinden fazla kişinin işgal ettiği gerekçesiyle şikâyet etmişti. Kapasitesinden fazla dolu, onun kelimeleriyle... Ya da ona söylemesi söylenen şekli buydu. Çünkü aramızda kalsın ama onun bunu yazabilecek kadar akıllı ve eğitimli olduğunu düşünmüyorum. Bunun anlamı, biz çocukların burada yeri olmadığı. Tabii ki ev, anne babamızın üzerine, burada yetiştirildik, burada büyüdük, burası bizim de evimiz. Bize burada yaşama hakkımız olmadığını söylemek onların haddine değil...

Kız: Burada yaşayıp yaşamamamız sadece bizi ilgilendirir, bizim meselemiz... Başka kimsenin değil, özellikle de komşuların hiç değil. Onların işi kendi evlerinin içinde ne olduğuyla...

Oğul: İşin özü, hepimizin kalabileceği bir yer var, burada kalmamızın sebebi gidecek bir yerimiz olmaması değil. Bu, doğru değil. Bunu her an kanıtlayabiliriz, kira faturaları elimizde, bilmek isteyene gösteririz. Bak, büyük ablam, kendi evinde yaşıyor ve tabii ki her gün buraya uğruyor, onu hep görürsün, ailesini görmeye geliyor, bundan doğal ne olabilir! Her şeyin yolunda olduğundan emin olmak istiyor, bazen gece burada kalıyor. Burada hepimizin bir odası veya bir yatağı var. Ama yine de kendi evi var... Bizde böyle: Ailelerimizi terk etmiyoruz ya da kırk yılda bir gelip görmüyoruz. (...)

Kız: İki abimin de evi var, birininki buradan uzak olmayan bir stüdyo daire. O da buraya bolca gelip gidiyor. Diğer abim, yeniden evlenene kadar, onun da evi var. Bize ailemizin üzerinden geçindiğimizi söylemekten vazgeçsinler (...). Tabii ki hepimiz burada kalabiliyoruz, hepimizin burada bir yatağı var, masada bir yerimiz var ama ev anne babamıza ait. Burası onların evi. Her neyse, kim olduklarını zannediyorlar? Onlar kendi evinde, biz kendi evimizdeyiz, biri geliyor ve bize misafir getiremeyeceğimizi buyuruyor, içeri burnunu sokuyor ve evdeki, masadaki insanları sayıyor. Bizi besleyenler onlar değil (...). Bu tamamen kıskançlık. Evet, hepsi bu (...). Gelip kontrol edebilirler... Neyse ki şu an bunlar sadece dedikodu, komşuların kıskançlığı: Çok kalabalıksınız, bu yüzden gürültü oluyor veyahut da, HLM veya toplum bunca insanı barındır-

mak zorunda değil! Bu safi hasetlik! Anne babamız küçük bir deliğe yerleşsin istiyorlar, içinde kimseye yer olmayan bir hiçliğe.

Oğul: Buradan çıkan tek bir mantıklı sonuç varsa o da bizi burada istemedikleri. Eğer buradaysak da görüşmemeliyiz ve görünmemeliyiz. Kedi yok, köpek yok, sokak yok, park yok, çocuk yok. Ve bir sürü şey daha. Ama biz evimizdeyiz. Bize ailemizin yanında olmaya hakkımız olmadığını söylüyorlar resmen (...). İşin sonunda durum bu, her şey bununla ilgili, mesele bizim evdeki, mahalledeki veya şehirdeki yerimiz değil... Toplumdaki yerimiz mesele. Gel gör ki hepimizin, hem kızların hem erkeklerin, hepimizin Fransız vatandaşlığı var. Ama gel de bunu onlara anlat. Her koşulda, bu onlara asla söylemeyeceğim bir şey, zira duymak istedikleri budur belki.

Kız: Pek emin değilim... O zaman da, "Fransız vatandaşlığı bile verildi onlara!" diye konuşabilirler. Onlar için en kıymetli şey...

Oğul: Umurumda değil... Her hâlükârda kendimi savunmak için söyleyeceğim bir şey değil bu. Onlara gidip "Neden ırkçılık yapıyorsunuz? Ben de Fransız'ım!" demeyeceğim. Ne yani babama karşı ırkçılık yapabilirler mi? Size söylüyorum, eğer babama ırkçılık yapıyorlarsa bana da yapsınlar. Fransız vatandaşlığım bile... Bu bir gurur meselesi.

Baba: [*toparlamak maksadıyla*] Bunların hiçbirinin önemi yok. Bilinmesi gereken tek şey var, o da bizim buradan asla ayrılmayacağımız! [*Uzun bir sessizlik oluyor, babanın vakar dolu ses tonu herkesin dikkatini bir anda üzerine topluyor, en başta da benimkini.*] Çünkü bu yaşımızda gidecek hiçbir yerimiz yok... [*Bu; şüphesiz, bir göçmen için, yani bütün hayatını dönecek bir ülkesi ve bir "yeri" olduğuna inanmaya çabalayarak geçiren biri için itiraf etmesi en zor şey.*]

Hesap vermeliler: bana değil ama Fransa'ya!

[*Anketi meşrulaştırmak için gerekli olan gerekçe bizi kişinin toplumsal özelliklerine dair soru sormaktan menetse de, Paris'te küçük bir stüdyoda kalmış olan bu çocuksuz ailenin buraya 1975'te taşındığını öğrendik. Çift, buradaki evlerine kadının ailesinin ölümünden sonra kalan miras sayesinde sahip olmuş. Koca, Paris toplu taşıma şirketinde çalışıyor; tahminen ondan daha yaşlı olan karısıysa hiç çalışmamış.*]

- Mahalleyi geziyorum. İnsanlarla konuşmak, sadece müstakil evlerin olduğu bu mahallenin sakinleriyle tanışmak, yaşam çevreleriyle ilgili ne düşünüyorlar, mahallelerinin geleceğini nasıl görüyorlar, buraya geldiklerinden beri mahallelerinde ve tüm çevrelerinde ne gibi değişiklikler olmuş, bu değişiklikler barınma ve yaşam koşullarının daha iyi bir hâle gelmesi yönünde mi yoksa tam tersi bozulma yönünde mi gerçekleşmiş bunları öğrenmek istiyorum (...)

Size soracak belirli sorularım yok, sadece fikirlerinizi, izlenimlerinizi öğrenmek için biraz sohbet etmek istiyorum...

Elisabeth Hanım: Hah tamam. Başka bir deyişle, bugün artık neyin peşinde olduklarını itiraf etmek durumundalar. Çünkü bunu daha fazla saklayamazlar. İfşa oldular, her şeyin farkındayız. Uyanıyorlar... Çünkü bizi kör sanıyorlardı, ne iş çevirdiklerini anlamadığımızı düşünüyorlardı.

- *Mesele ne? Nasıl bir iş çevriliyor? Neyi daha fazla saklayamazlar? Ne yapıyorlar ve ne yaptıklarını itiraf ediyorlar?*

Elisabeth Hanım: Bilmiyor musunuz? Buna inanmamı mı bekliyorsunuz benden? Herkesin bildiği, herkesin gördüğü şey...

- *Görünen ne?*

Elisabeth Hanım: Yakında bütün mahallenin ahalisi değişecek. İnsanlar gidiyor. Etraftaki her şey satılık. Mahalleyi gezdirsem size, iki evden birinin satılık olduğunu görürsünüz. Emlakçılar son derece memnun bu işten... Tabii umurlarında da değil... Para kazansınlar yeter. En yüksek fiyatı teklif eden veya gelip ilk teklifi yapan... Umurlarında değil çünkü burada yaşamıyorlar, sadece kazandıkları parayı düşünüyorlar.

- *Ev sahipleri neden evlerini satıyorlar? Konut satışları bu mahallede diğerlerinden daha mı çok oluyor, yoksa buna benzeyen bütün mahallelerde durum bu mu?*

Elisabeth Hanım: Bilmiyorum. Bu mahalleyi biliyorum ben, başka mahallelerden haberim yok. Ama eğer burada böyleyse diğer yerlerde de böyledir kesin... Bu evi dişimizle tırnağımızla aldık, kendi evimizi alabilmek için çok bedel ödedik, fedakârlıklar yaptık ve daha ödemeleri bitmeden mahvoluyor.

- *Neden mahvoluyor diyorsunuz?*

Elisabeth Hanım: Kocam burada olsaydı daha iyi cevap verirdi size. Mahallenin eski ahalisi... Kaç sokaktı burası? (...) Yani böyle bir mahalle... Buraya geldiğimizde yaşlı insanlar vardı, ev sahiplerinin hepsi emekli ve yaşlı insanlardı. O zamandan beri, burası boşaldı; bazıları burayı terk etti, bazıları da huzurevlerinde. Çocuklar da burada yaşamaya devam edemiyor. Nerede olduklarını bilmiyoruz... Dolayısıyla evler yabancılara kiralanıyor, bu semte yabancı insanlara, sadece göçmenlere de değil. Kiracılar bile çok kalmıyorlar.

- *Kimler satın alıyor?*

Elisabeth Hanım: Hep yabancı kimseler. Her yerden gelen yabancılar. Hatta evlerin yeni sahipleri de kalmıyorlar, çok kalmıyorlar burada. Çoğunluk-

la 3 yıldan, 5 yıldan sonra onlar da satıyor.

- *Neden?*

Elisabeth Hanım: Çünkü işlerine gelmiyor, ya da daha fazla gelmiyor, semt onları hayal kırıklığına uğratıyor. Bütün bu müstakil evler genelde küçük, kullanışlı değil... Hep yapılacak bir tamirat oluyor. Bizim durumumuz da böyle: ısıtma sistemi, su tesisatı, çatı hep tadilat istiyor ve bunların hepsi çok pahalı. Dolayısıyla satın aldıktan birkaç yıl sonra satıp ayrılıyorlar. Ahali hep değişiyor... Ve iyi bir şekilde değil.

- *Nasıl iyi bir şekilde değil?*

Elisabeth Hanım: Bütün mahalle bundan muzdarip. Biz neredeyse 15 yıldır buradayız, bütün değişimlerin farkındayız. Kimseye sataşmak istemiyorum, suçlamak istemiyorum, söyleyeceğim şey de ırkçı bir şey değil. Hoş olmayan şey bu, şikâyet ettiğin zaman, mahallenin kötüye gittiğini, kötü bir ünü olduğunu söylemeye yeltendiğin zaman ırkçılık yapmakla suçlanıyorsun. Burada gün geçtikçe daha fazla göçmen aile olduğunu, Arap ailelerin olduğunu söylemek ırkçılık değil. Ne olduklarını bilmiyorum; Cezayirli, Faslı, Mağripli aileler. Bu da mahalleyi daha iyi yapmaya yaramıyor. Yani her şey aynı anda baş aşağı gidiyor.

- *Bu "Araplar" dediğiniz göçmen aileler nereden geliyorlar? Buradaki müstakil evler, HLM gibi ev edindirme projesi kapsamında evler değiller. Burada bir ev almayı, burada yaşamayı herkesin maddi durumu karşılayamaz.*

Elisabeth Hanım: Yoo, hayır! Düşündüğünüz gibi değil, gittikçe artıyor sayıları, hemen her gün birileri geliyor. Mesela, buradaki esnafın hepsi Arap, bütün bakkallar onların elinde. Ama hepsi bu değil, en kötüsü bu değil, en kötüsü burası da bir HLM'ye dönüşüyor, hep o bahsedilen sitelere. Olacakların büyük **H** harfiyle çok **H**ızlı bir şekilde gelişi görünüyor! Eskiden olduğu gibi bir yerleşim yeri değil artık burası, aldığımız zaman olduğunu sandığımız gibi... Verdiğimiz paranın karşılığı değil. Kandırıldık! Soyulduk ve bizi soymaya devam ediyorlar. Fena hâlde borçlandık ve aptalca yüksek bir faiz ile ödüyoruz. Kandırıldığımızı, oyuna geldiğimizi şimdi anlıyoruz.

- *Nasıl yani? Mesela evinizi satmak zorunda kalsaydınız, zarar edeceğinizi söylemeyeceksiniz değil mi bana? Bu imkânsız.*

Elisabeth Hanım: Hiç de değil... Kesinlikle zararlı çıkarız. Her şey baş aşağı gidiyor. Her tarafı bozuluyor. Verdiğimizi asla kurtaramayız. Mesela burada evimizi satıp başka bir yerde, daha güvenli, kötüye gitmekte olmayan başka bir kentte ev almaya kalksak bunu yapamayız. Paramız yetmez. Çok çok uzağa, dünyanın öteki ucuna, mesela her gün Paris'e işe gitmek için çok

uzak bir yere gitmediğimiz sürece...

- *Pek anlamıyorum. Bu mahallenin her yanı dökülüyor, kötüye gidiyor derken neyi kastediyorsunuz? Öyle bir şey göremiyorum. Burası sakin, temiz ve düzgün.*

Elisabeth Hanım: Hayır. Onlar sadece görünüşte, insanı aldatıyor. Burayı tanımayan, daha önceden nasıl olduğunu bilmeyen biri için haklı olabilirsiniz. Ama biz 15 yıldır buradayız ve nasıl çöktüğünü gördük. Her şey kötüye gidiyor.

- *Bu kötüye gidiş nereden kaynaklanıyor? Kamu hizmetlerinden mi, binalardan mı, oturanlardan mı?*

Elisabeth Hanım: Evet o. Tam olarak o. Dediğiniz gibi. Mahalle; ahalisini, gerçek ahalisini, bu evlerin çoğunu kendi yapmış olan eski sahiplerini kaybettiğinden beri mahalle korunamıyor. Her şey terk edildi, insanlar hiçbir şeyi tamir etmiyor. Köhne gözüküyor. Bakın, siz de söyleyebilirsiniz, bu sokakta tek bir çiçek, camın arkasında tek bir bitki gördünüz mü? Bir tek ben varım, benim evimde var. Kendime bunun ne işe yaradığını sorduğum zamanlar oluyor, ne için yaptığımı. Eşek hoşaftan ne anlar? Ama yine de yapıyorum. Kışkırtmaysa da ne yapalım! Ayrıca da neden olmasın? Bir ev terk edildiğinde olan budur. 1977'den beri buradayız, mahallede tanıdığım hiç kimse kalmadı. Bütün gün dışarıda olduğum, etrafta yürüyüş yaptığım veya evin karşısındaki parkta saatlerimi geçirdiğim olur, kimse bana selam vermez ve etrafta bir sürü insan olmasına rağmen ben de selam verecek kimseyi bulamam, insanlar da eksik değil hani. Artık kimse yok, eskiden burada oturanların hiçbiri yok. Artık konuşmuyoruz, komşumuz yok, güvenecek kimsemiz yok, karşılıklı yardımlaşacağımız kimse yok. Mahvolan bu aynı zamanda. Artık bir mahalle hayatı yok. Dolayısıyla ondan sonra işlerin değiştiğini görüyorsun ve doğru yönde bir değişim olmadığını.

- *Neler mesela?*

Elisabeth Hanım: Posta mesela. Düzenini kaybetti, postacılar eskiden hep aynı insanlardı, sen onları tanırdın ve onlar da herkesi tanırdı. Eskiden hep aynı saatte gelirlerdi, birkaç dakika oynasa da. Saat gibilerdi, onların gelişinden saati anlayabilirdin. Şimdi durmadan değişiyor, artık bel bağlayamazsınız, saat 9'da da gelebilirler, 1'de de. Her şeyde böyle: gaz, elektrik, su, çöp toplama, bütün hizmetlerde aynı. Umursamazlığı her yerde hissediyorsun ve bir şey diyemiyorsun. Belediyenin bu mahalleden vazgeçtiğini hissediyorsun,

önemsemiyor; başka yerlere, daha önemli bulduğu yerlere bakıyor.

- *Neden, sebepleri ne?*

Elisabeth Hanım: Siz söyleyeceksiniz bana... Gidin sorun onlara. Ne söyleyeceklerini görürsünüz... Eğer ki size bir şey söylemeye cesaret edebilirlerse, doğruyu söylemeye! Ben de bilmek çok isterdim. Ama yine de benim gördüğüm durum bu.

- *Şikâyet etmeyi, belediyeye gidip daha düzgün hizmet istemeyi denemediniz mi hep beraber?*

Elisabeth Hanım: Ama bunu yapabilmek için birkaç kişi olmak zorundasın, fazla olmak ve fikir birliğinde olmak gerekiyor. Az önce ne dedim: Birbirimizi tanımıyoruz, birbirimizle konuşmuyoruz. Komşularıma benimle şikâyet etmeye gelmelerini söyleyemiyorum; birlik olmayı, ne yapılması gerektiğini öğrenmelerini, şikâyet etmeyi, imza toplamayı veya sadece bir mektup yazmalarını söyleyemiyorum. Durum her yerde böyle.

- *Komşularınız kimler?*

Elisabeth Hanım: Aa, onları görmediniz mi? Benim evime gelmeden önce görmüşsünüzdür... Her hâlükârda onları görmeye gideceksiniz, madem herkesle konuşmaya geldiniz. Size her şeyi anlatmam en iyisi. Böylece onları ıskalamazsınız. Anlatacaklarımdan sonra, onları görmeye gitmeyecek olsaydınız bile, koşarak gideceksiniz... Size söyleyeceklerimi onlara da söyleyin. Bu iyi bir şey, onlarla ilgili ne düşündüğümü öğrensinler... Sanki bilmiyorlarmış gibi. Ama bal gibi biliyorlar. Hiçbir imkânı kaçırmıyoruz. Anne babalarla pek bir sorun olmuyor, onlar sessiz. Onları çok görmüyorsun, duymuyorsun. Problem çocukları, özellikle de kızları. Kendini ne sanıyor bilmiyorum. Hep tepeden bakıyor. Onu yakalayabildim mi yakalıyorum. Belki yanlış yapıyorum ama itiraf ediyorum, böyle.

Bize kâle alınmadığımızı gösteriyorlar

- *Kim onlar?*

Elisabeth Hanım: Biliyorsunuz, canım. Eğer sizi buraya gönderen Belediyeyse, ya da HLM ya da kimse, bu onlar içindir, benim için değil. Ben önemsizim, umursamıyorlar, kimsenin umurunda değilim ben, yokum... Burada hiçbir şey için önemsenmiyoruz artık. Bizi saymadıklarını, sayılmadığımızı gösteriyorlar, burada bir önemimiz olmadığını. Önemli olanlar onlar.

- *"Onlar" kim? Burada oturan herkesle ilgiliyim, bazı insanlarla öbürleri arasında bir ayrım yapmıyorum, sizin dediğiniz gibi kimin önemli olup kimin olmadığına karar vermek benim işim değil. Sizi dikkatlice dinlemeye ve bana*

söylediğiniz şeyleri hatırlamaya hazırım. Sizin için sorun değilse not alabilir ve kaydedebilirim bu sebeple. Sizin fikriniz de buradaki diğer herkesin fikri kadar önemli. Şimdi kim bu komşular, kim "onlar"?

Elisabeth Hanım: "Onlar"... Arap bir aile. Mağripliler. Emin değilim ama sanırım Cezayirli bir aile.

- *Yolunda gitmeyen nedir?*

Elisabeth Hanım: Her şey. Gidemez de zaten. Anlaşamayız. Aynı zevklere, aynı alışkanlıklara sahip değiliz. Aynı şekilde yaşamıyoruz. Olayları aynı şekilde görmüyoruz. Yani anlaşamıyoruz, anlaşamayız, hiçbir şey üzerinde...

- *Satın mı aldılar? Evin sahibi onlar mı? Buraya nasıl geldiler?*

Elisabeth Hanım: Anlatacağım. Biraz evvel size her şeyin değiştiğini söylemiştim. Derdim tam da buydu, lakin bununla başlamak istemedim çünkü bana ırkçı derdiniz. Ne kadar ırkçı bir kadın derdiniz, ya da diyebilirdiniz içinizden! Ama şimdi anlayacaksınız. Benim yan komşularım, aramızda bir duvar var bizi ayıran. Biz onlardan önce buradaydık, geldiklerinde buradaydık, Belediye onları buraya yerleştirdiği zaman... Çünkü onları buraya yerleştiren Belediyeydi.

- *Belediye onları buraya nasıl getirdi?*

Elisabeth Hanım: Ne, size söylemediler mi belediyede? Buradaki her ailenin isimlerini size verdiklerini sanıyordum. Yaşadıkları ev yerel idareye ait. (...) [*Sahiplerinin ölümünden sonra boş kalan ve "Belediye yahut HLM Ofisi tarafından" bir aileye verilen bu evin hikâyesini anlatıyor.*] Hep böyle başlıyor, başlarda bir aile, iki aile. Sonra biri öbürünü getiriyor ve sonu yok. Yakında burası da bir siteye dönüşecek; aynen Minguettes, Courneuve veya Val Fourre gibi. Konuşulup duruluyor bu... Herkes kendi hesabına bunu istiyormuş! Çünkü bunu isteyen Belediyeydi. Aynen ötekiler gibi bir HLM olacak burası da. Varımızı yoğumuzu bir eve harcadık... Bir evimiz oldu sandık.

- *Ama buradaki varlıkları neyle, hangi zararlarla kendini gösteriyor? Onların komşuluğu sizi nasıl rahatsız ediyor? Bu evler müstakil, birbirlerinden ayrı. Yan yana daireleri olan ve sesten, koşuşturmacadan veya kokudan rahatsız olabileceğiniz apartmanlar gibi değil.*

Elisabeth Hanım: Daha neler! Nasıl olduklarını biliyorsunuz. Kaç kişi olduklarını asla bilemiyorsunuz. Kim aileden, kim değil. Birileri gidip geliyor ve bu hiç bitmiyor. Hep çocuklarla dolu oluyor ev. Her yerdeler: sokakta, bahçede; bağırışlar, ağlayışlar... Sokakta, kapının önünde, bahçede böyle şeyler olması doğru değil, bunu söylemeli. Bu yakışık almayan bir şey. Arabalar bile geçtiğinde, bu, çocuklar için de tehlikeli. Herkes için tehlikeli, çocuklar için de

arabalar için de... Bu, müstakil evleri olan bir mahallede oluyor, sakin bir yer olması gereken bir yerde, hemen kapının önünde! Bunu onlara söylediğinde bu hoşlarına gitmiyor. Memnun kalmıyorlar, "Bu ırkçılık!" diye bağırıyorlar; ırkçılıktan dolayı, onları istemediğinizden dolayı böyle söylediğinizi düşünüyorlar. Eğer birileri onları istemiyorsa da kendilerine bunun nedenini sormalılar, kendilerine bakmalı ve merak etmeliler. Belki o zaman nedenini anlarlar (...). Aramızda kalsın, anne baba değil beter olan. Onları görmüyorsun, duymuyorsun. Baba hasta sanırım, dışarı çıkmıyor; anne ise, onu hiç görmüyorsun, kocası hastanedeyken bile. Sorun gençler, çocukları. Ne isterlerse yapıyorlar, akıllarına ne gelirse ve bir şey söylesen de söylemesen de sana hakaret ediyorlar. Ağızlarındaki tek şey bu. Kabalar, nefret dolular, sana kötü kötü bakıyorlar, uzun uzun bakıyorlar. Sürekli seni dövmek istediklerini düşünüyorsun... Beni çok korkutuyorlar.

- Komşuluk sorunumuza dönelim. Onların davranışlarında bir ayrım yaptınız: kendi hâlinde gözüken anne-baba ve çocukları...

Elisabeth Hanım: Öyle! Çocuklar kibirli... Alınganlar da (...). Sen bir şey bile söylemeden önce seni ırkçılıkla suçluyorlar, onlara göre onlarla anlaşamayan herkes ırkçı. Asıl ırkçı kendileri.

- Peki örnek verebilir misiniz? Siz ve başkaları arasında, diğer komşularla tartışmalar oldu mu? Bu tartışmaların en yaygın sebebi nedir? Birkaç örnek verebilirseniz daha iyi anlayabilirim.

Elisabeth Hanım: Yani, tartışmalar... Eğer tartışma isteseydim her an tartışma olurdu. Durmadan. Yani hep şiddetli tartışmalar olmuyor, gürültülü tartışmalar... Ee çünkü duymazlıktan geliyorum, kafamı çeviriyorum, görmek istemiyorum... Bu demek ki kaçındığımız tartışmalar oluyor hep. Bu tartışmalar... Nasıl söylesem, sessiz oluyor. Konuşmanın bir anlamı yok! Birbirinize bakmanız yetiyor. En küçükleri, bebek... İki taneler, torunları... İşte bu ikisi, beni görür görmez bir tavır takınıyorlar, dil çıkartıyorlar. Ki ben onlara bir şey yapmadım ama yine de böyle davranıyorlar. Aileleri öğretmiş olmalı yani. Ee madem öyle, ben de hiçbir şansı kaçırmıyorum. Bana deli deseler de, acısını çocuklardan çıkaran yaşlı bir şirret kadın deseler de umursamıyorum. Yine de yapıyorum çünkü sorun onlar değil, anne babaları. O zavallı çocuklar bana hiçbir şey yapmadı. Böyle bir şey bile işin sonunda bir arbede çıkartıyor.

- Peki nasıl oluyor tam olarak? Şikâyet etmeye ailelerine gidiyorsunuz ve arbede mi çıkıyor? Çocukları azarlıyorsunuz da aileleri mi müdahale ediyor? Ne oluyor?

Elisabeth Hanım: Ah! O bile değil. Asla gidip de şikâyet etmem, kapılarını çalmam. Gitsem neler duyacağım kim bilir? Benim tarafımdan bir pro-

vokasyon gibi olur ve bana bunu bir güzel ödetirler. Benim asıl problemim kızlarıyla, kızlarından biriyle, burada yaşayan ve hastanede çalışan kızla... Ne olarak çalışıyor bilmiyorum. Hiç anlaşamıyoruz. Kadın-kadına, bu kadınlar arası bir şey, kocamın dediği gibi (...). Olan bu. Ben kendi tarafımda yalnızım. Eğer o kızla konuşsam... Sadece konuşsam, sadece kelimeler, abartmamalıyım, birbirimizin saçını başını yolmuyoruz, birbirimize laf atıyoruz, hepsi bu, sadece beni bağlar. Oysaki aslına bakarsanız, herkesin çıkarlarını savunuyorum; Belediyenin, bütün toplumun. Bu tartışmalar benimle... Benim aramda. Kocam bile bu tartışmalarda yer almıyor. Ona bile bel bağlayamam, bir şey anlatmıyorum. Kadınlar arasında olduğu sürece diyorum, böyle kalmalı. O kızsa, eminim herkes adına konuşuyor, bütün ailesi adına: annesi, babası, abileri, ablaları, yeğenleri ve kuzenleri adına, hepsi adına. Yani onlar için sadece kızla benim aramda değil bu tartışmalar. Bir kişiye karşı on kişi savaşıyormuşum gibi hissediyorum, o yüzden direkt dalıyorum, sineye çekmiyorum. Ne yapalım! Ceremesini küçük çocuklar çekmek zorunda kalsa bile. Onların suçu değil ama benim de değil. Ateşkes yok.

- *Peki diğerleriyle, erkeklerle mesela? Herhangi bir ihtilaf yok aranızda.*

Elisabeth Hanım: Dedim size. O kızla olması yetiyor. O geri kalan herkes için savaşıyor. Onların aralarındaki anlaşma böyle, savaşçıları o. Böylece geride kalıp izleyebiliyorlar. Tarafsızmış gibi gözüküyorlar. Ona güveniyorlar. Görüyorsunuz... Affedersiniz ama boktan bir durumda olduğumu görüyorsunuz. Ve kötü olan benim! Onlar iyi, nazik. Ben ırkçı, kötücül Fransız! Asıl tuzak o, rolleri değiştik.

- *Ya evin erkekleri, oğullar?*

Elisabeth Hanım: Onlarla bir iletişimim yok... Çünkü eğer onlarla bir kelime konuşursam, konuya kocam da dâhil olur diye düşünüyorum. O zaman kavga olur, kan çıkar işte. Bana öyle geliyor ki herkes biliyor bunu: Kocamın umursamazmış hâlinin ardında, böyle bir olayı beklediğini düşünüyorum. Bence onlar da bundan şüpheleniyor olsalar gerek, eğer sınırı aşarlarsa işin ciddileşeceğinin farkındalar bence.

- *Ve kadınlar arasındaki tartışmalar, tam bu konuda ne hakkında oluyor?*

Elisabeth Hanım: Doğruyu söylemek gerekirse, ortada ciddi bir şey olduğu söylenemez. Her şey ve hiçbir şey hakkında. Havadan sudan şeyler. Ama işte durum bu.

Önemsiz ıvır zıvır

- *Aranızda ufak da olsa en son sorun nerede, nasıl, ne üzerine yaşandı?*

Elisabeth Hanım: Hep aynı şey, önemsiz ıvır zıvır şeyler işte. Kediler...

Köpek... Çocuklar.

- *Nasıl oluyor bu?*

Elisabeth Hanım: Evet kediler. Kedilerle başlayalım. Kızları... Yine burada, ailesinin yanında olan aynı kız... Kaç yaşında olduğunu bilmiyorum ama 30'unda olsa gerek. Gel gör ki ailesiyle yaşayan bir çocuk gibi, hep burada. İşte, bir kedi sürüsü var... Üç, dört, beş. Bununla bir sorunum yok. Ben de hayvanları seviyorum. Küçük bir köpeğim var. Görünen o ki tam bir kedi aşığı bu kız. Herkesin bir tutkusu vardır... Onun tutkusu da kediler... Bu kediler... Benim bile değiller ve onlar için üzülüyorum! Sabahları, kapı açılır açılmaz, sokaktan karşıya koşarken görüyorum onları, parka doğru koşarken. Düşünebiliyor musunuz? En çok trafik olan saatte. Bir gün parçalarını toplayacaklar bir arabanın altından. Ben bu sahneyi tahayyül edemiyorum, çok üzüyor beni. Kedileri, kendi kedilerini seven ve işin bu yönünü düşünemeyen bir kadın! Peki parktayken ne yapmalarını beklersiniz? Tarhları kullanıyorlar, çiçek tarhlarını ve çocukların kum havuzunu... Kedi kumu gibi kullanıyorlar, ihtiyaçlarını gidermek için. Düşünebiliyor musunuz? Bu hiç temiz değil ve hijyenik de değil. Ama işte olan bu. Başa çıkmak zorundasın bununla. Gidip de söyleyeyim bakalım bunu onlara... Ne cevap vereceklerini, bana nasıl bağıracaklarını işitebiliyorum: "Senin evinde değiliz! Park sana ait değil! Kendi köpeğinle ilgilen, bu sana yeter. Biz gelip senden hesap sormuyoruz! vb. vb." Ama bilseler... "Senin evinde değiliz!"[10], oysaki benim evimdeler, Fransa'dalar, ben değilim onların evinde. Roller değiştirilmemeli. "Biz gelip senden hesap sormuyoruz!". Aslında olması gereken tam olarak bu. Hareketlerinden hesap verebilir olmalı insan, hesap vermeliler: bana değil ama Fransa'ya! "Ben Fransa'yım" demiyorum. Yalnız bunu fark etmeliler, kafalarına sokmalılar, özellikle de gençler (...) Hep böyle ıvır zıvırdan tartışma çıkıyor ama bu çok şey anlatıyor (...). Tartıştığımız zaman, hep haricî şeylerden dolayı oluyor. Tabii ki evlerinde ne olduğu benim sorunum değil. Benim ilgilendirmez. Yaptıkları gürültü bile umurumda değil! Biraz rahatsız ediyor ama... Çok da sorun değil. Evlerinde ne oluyorsa, ona müdahale etmiyorum, bazı şeyler duysam bile.

- *Mesela...*

Elisabeth Hanım: Bunun söylendiğini bile duydum ama hiç evlerine girmedim, beni ilgilendirmeyen şeylere müdahale etmem. Banyolarını hamama

10 T.S.N.: Burada, "senin evinde değiliz" şeklinde karşıladığımız "*on n'est pas chez toi*", Fransızcada aynı zamanda "senin ülkende değiliz" anlamına da gelebilir.

çevirmişler, kendi ülkelerindeki gibi.

- *Nasıl oluyor bu?*

Elisabeth Hanım: Bir gaz ocağında, koca bir kazanın içinde su ısıtıp buhar elde ediyor ve buhar banyosu yapıyorlarmış, hamamlarında olduğu gibi. Ama sonunda, bunu tekrar edip dururlarsa ne olacağı ortada... Bir tek bunu söylüyorum size. Ee sonra buyurun hasarlar: boyada, su tesisatında, ahşap kapılarda, pencerelerde. Şimdiden görebiliyorum... Her hâlükârda söylenen bu. Ve dahası (...) Sonsuza kadar gitmez böyle. Bununla ilgili bir şey söylemelisiniz, bilinmesi gereken bir şey bu. (...) Dışarısı bile olsa yaptıkları hiçbir şeyi hoş göremiyorum. Halalarıyla parka gelen çocukları bile. Her şeyi kirletiyorlar, kırıyorlar, her şeyi bozuyorlar. Parkta topla oynamak yasak. Onlar oynuyorlar. Onlar aşağıdayken köpeğimi... Köpeğimi çıkartmıyorum. Yapabilir... Kızdırırlarsa ve korkuturlarsa onları ısırabilir ve o zaman da bunu ödeyen ben olurum. Bir sürü bela ondan sonra ve ben olduğum için uğraşacaklardır, belanın büyümesi için... Ondan sonra burada ipleri ellerine alırlar. Bunun gibi iki veya üç aile daha olursa bundan sonra dışarı çıkamayız artık. Tüm bunlar onların olacak! Bu yüzden kendime, çok geç olmadan bir şeyler yapılması gerektiğini söylüyorum.

1992

Herkes Kendi Evine

Rosine Christin

Françoise'ın annesiyle 1962 yılında tanıştım. Kendisi Paris'in On Üçüncü Bölgesi'nde kapıcılık yapıyordu, kocası ise Renault otomobil fabrikasında yarı-vasıflı işçiydi. Taşınmalara rağmen mesafeli arkadaşlık ilişkimizi yıllar boyu koruduk; ne var ki asıl olarak, büyük kızı Françoise'la kaldı dostluğumuz.

1987'de aile çok sıkıntılı bir dönem geçirdi. Françoise bana evinin hemen bitişiğindeki evin sahibiyle yaşadığı problemlerden ve artık tahammül edilemez olduğunu düşündüğü bu duruma bir son vermek adına başlattığı yasal süreçten çeşitli vesilelerle bahsetmişti. O zamanki sıradanlığı içinde, Françoise'ın hikâyesini *fait divers*[11] türünden bir olay olarak dinlemiştim. Ona ve ailesine dair bildiğim şeyler bu hikâyeye bir anlam vermeme olanak sağlamalıydı. Ancak aileyi, gözlemlemek için fazla yakından tanıyordum. Bu anlaşmazlığın olumlu getirisi (bütün aile artık "yönetici konumundaki SNCF [ulusal demir yolu şirketi, t.s.n.] çalışanlarına ayrılmış bir konutta" oturuyor) yapacağım bir konut araştırmasının kapsamına giren bir röportaj için bana mazeret sunmuş oldu. Françoise, üst üste taşınıp yaşadığı farklı mekânları, bu taşınmaların neden ve sonuçlarını odağına alarak bana anlatabilirdi.

27 Mart 1991 günü, genç bir "Bör"ün[12] (Djemel isimli bu genç, Euromarché süpermarket zincirinin güvenlik görevlileri ta-

11 T.S.N.: *Fait divers*, Fransızcada günlük kullanımda "ezilen köpekler" diye anılan, Türkçede ise üçüncü sayfa haberleri dediğimiz günlük aktüalite haberleri.

12 T.S.N.: *Beur*: Argo, Fransızcada "Arap" anlamına gelir.

rafından vurularak öldürülür) katledilmesinin yol açtığı "Sartrouville Olayları"ndan bir gün sonra, sözleştiğimiz saatte Françoise bana geldi. Epey klasik bir zevki vardır ve o gün İngiliz tarzı bej bir gabardin palto; toprak renginden diz altı, düz bir etek; siyah hırkasının altından yakası görünen çiçekli bir bluz ve kadınsı, siyah makosenler vardı üzerinde. Saçları kısa ve küttü, yüzünde ise hiçbir makyaj izi yoktu. Her daim sakin ve hanımefendi ancak huzursuz bakışları ile onay bekleyen mütereddit ses tonu onu ele verir. Meseleyi çabucak kavrayıp bu "krizi" ailevi hadiseler ve yaşadığı yerlerin kronolojik bağlantısı içinde anlatmaya koyuldu.

Ebeveynleri 1948'de Achères'de evlenmiş ve birkaç ay büyükannesine ait ufak bir bahçe sundurmasında yaşamışlar. Sonra... Bu böyle söylenebilir mi pek emin değil ama... "Achères'de bir konağı işgal etmişler. O zamanlar iyi, bakımlı, kimselerin yaşamadığı güzel evler vardı ve bir başka çiftle beraber... O zamanlar bu durum kabul görüyordu, yani şimdiki gibi değildi..." "İşte böyle başladılar." Babası o dönem Poissy yakınlarında, "Fibrociment" fabrikasında çalışıyormuş.

Annesi 1950 yılında, bütün On Üçüncü Bölge'ye [Paris] bulantı verici kokular salan şeker rafinerisinin epey bir yakınında, Paris Belediyesine ait, dış cephesi kırmızı tuğla döşeli bir binada kapıcı olarak iş bulduğunda Françoise iki yaşındadır. Bir salon, bir yatak odası ve bir mutfaktan oluşan ev "güzeldi, küçük bir apartman dairesi gibiydi," diyor. Annesinin Françoise'ı besleyebilmek için Belediyeye süt kuponu almaya gittiği kısa bir işsizlik döneminin ardından babası, ömrünün sonuna kadar çalışacağı Renault'da işe girer. Zaman zaman sıkıntılar yaşamış çünkü hiçbir zaman bir sendikaya üye olmamış, "Böyle şeylere karşıydı,", "her zaman işe gitmek isterdi.": 68 grevlerinde sendikalı işçiler yaşadıkları yerin belediyesinden ek prim alırken Françoise'ın babası, kartı olmadığı için eli boş kalırmış. Greve gitmeyi göze alamazmış. Yarı-vasıflı işçiymiş ve "asla daha çok yükselememiş", yani pek fazla bir maaşı olmamış; ailesi ise "geçinebilmek için her şeyden kısmış": ne tatil ne de akşam gezmeleri. 1957'de annesi çok hasta düşmüş ve ev işleri, iyileşme süreci için fazla ağır geleceğinden kapıcı dairesini terk etmek zorunda kalmışlar. Françoise bu dönemden söz eder-

ken bir de itirafta bulunuyor: "Annemle bazı zamanlar aramızda düşünürüz, nereden gelip nereye vardığımıza şöyle bir baktığımızda bunun ne denli korkutucu olduğunu görürüz."

Aile böylelikle, gene aynı binanın bu sefer ikinci katında, bir önceki dairenin hemen üstünde konuşlu olup, bir mutfak ve iki odadan mürekkep bir yere çıkar. İkinci kız çocuğu Patricia dünyaya prematüre olarak gelir ve böylece "ödenmesi gereken bir kira ve bakmak gereken ikinci bir çocuk ile işler daha da zorlaşır". Annesi civar binalarda temizliğe gitmeye başlar. Bebek üç ay boyunca kuvözde yaşamış ve "onu geri verdiklerinde, bebeği hangi koşullarda bakıp yetiştirebileceklerini görmek isteyen birkaç sosyal hizmet uzmanı" da ziyaretlerde bulunmuş. Yani maddi güçlüklerin üzerine bir de annelik ile ev kadınlığındaki yeterliliğine saldırılar yüklenmiş, her ne kadar bu özellikleri mahallede herkesçe çok iyi bilinip takdir edilse bile. Bazı zamanlar bundan da bahsederlermiş ama çok sık değil; zira insanların unutmayı tercih edecekleri şeyler vardır. 1965'de şeker rafinerisinin tam karşısında yeni binalar yükselir ve annesi bir daire talebinde bulunur: "Çünkü evimiz harap hâldeydi ve iki çocuktuk..." Havadaki kara bulutları görmemişler bile: "Bu bizim zirvemizdi... Ev çok iyiydi ve biz de evin ilk kiracılarıydık, Patricia öyle mutluydu ki banyo küvetinde uyumak istiyordu zira hiç küveti olan bir banyomuz olmamıştı. Hayatımız güzelleşiyordu, önümüzü daha net görmeye başlamıştık, ne var ki... Kira yükseldiği için sıkıntılar da artmaya başladı ama konut yardımı alıyorduk ve bu da kabul edilir bir standartta yaşamamızı sağlıyordu."

"Azıcık rahat bir nefes" almışlardı. 1968 yılında Françoise'ın annesi, babasının Pornichet'deki evinden kendisine düşen 30.000 franklık mirası aynı şehirden, "yazlık" bir daire alarak değerlendirir; az bulunur bir ayrıcalıktır bu. Françoise muhasebe diplomasını aldıktan sonra çalışmaya başlar ve 1972'de, uzun bir süredir tanıdığı ve demir yollarında makine tamirci yardımcılığı yapan Thierry ile evlenir. Thierry'nin babası demir yolu işçisidir ve ufaklık dört yaşındayken "trenlerde çalışmaya" karar verir; 14 yaşına geldiğinde artık demir yollarında çıraktır; orada üç yıl kalıp elektromekanik alanında CAP sınavını vererek basamakları adım adım

tırmanır: makine tamirci yardımcılığı, makine tamirciliği ve altı yıl boyunca akşam derslerine devam ettikten sonra da şef makinistlik. Thierry trenlere olan çocukluk tutkusunu hep korumuş. Mesleki hiyerarşide fazla yükselmek istememiş çünkü o zaman asıl sevip istediği gibi "lokomotifte" değil, "ofiste" olurmuş. Bu biraz fazla özel, fazla şahsi merak Françoise'ın canını sıkmıyor değil ama artık buna alışmış. Ayrıca böylelikle o da aile işlerini kendi istediği gibi yürütüyor, çocukların eğitimini yönlendiriyor, bütçelerini yönetiyor ve Thierry de bununla uyum içinde işine bakıyor. Sanki kaçınılmaz ve dürüst bir şekilde yürüyen evlilikleri eşyanın tabiatındanmışçasına, Françoise, Thierry'den pek sık söz açmıyor.

Babası 1976 yılında, 52 yaşında kanserden ölmüş: "Bu olay kırılma noktasıydı, hayat o dakika durdu ve biz de ikinci bir hayata yelken açtık... Bu diğer hayat her şeyden fenaydı, bir felaketti." Annesi iki yıl boyunca "hiçbir şey alamamış" çünkü henüz 48 yaşındaymış ve emeklilikten yararlanabilmesi için 50'sine kadar beklemesi gerekiyormuş. Bir yıl sonra da sosyal güvencesini kaybetmiş. "'Bu bir felaket, bir daha hiç iki ayağımız üzerinde duramayacağız!' diyorduk." Bu ölüm tam da Françoise'ın kendi arzusuna uygun bir hayat kurmaya başladığı zamana denk gelmiş. Artık çalışmamakta, ("bütün günü kâğıtları karıştırarak geçirmek heyecan verici değil") kızı Carole'u büyütmekte ve bütün vaktini ev işleriyle, örgü örüp bir yandan da annesiyle düş kırıklıkları dolu sohbetler yaptığı uzun öğleden sonraları arasında bölüştürmüş. Thierry'nin demir yollarındaki geleceği umut vaat edici görünmekle beraber maaşı hâlâ epey düşükmüş; 19 yaşındaki kız kardeşi Patricia henüz iş bulamamış ve artık herhangi bir geliri olmayan annesiyle beraber "her şeyin baş aşağı gitmekte olduğunu" düşünüyorlarmış. Kendisini, tüm ailesiyle birlikte bir tehdidin gölgesinde hissediyormuş. "Ailenin reisi" rolünü üstlenmeye karar vermiş, pek yorucu araştırmaların altına girmiş ve annesinin, kocasının beş yıllık maaşına denk düşen bir ikramiyeye hakkı olduğunu öğrenmiş: "Şayet biz talep etmeseydik... Yani yalvarmak insana kendini iyi hissettirmiyor ama yaşamak zorundaydık."

Ancak bu ikramiye, sadece yarım emekliliğe hak kazandığı ve sosyal sigorta hakkından da mahrum olduğu için ufak bir miktara

tekabül etmekteymiş... O hâlde bir çözüm bulmak zorundalarmış ve o "çözüm de müstakil ev" olmuş. Babanın vefatından gelen ikramiye evin peşinatına gidecek; annesi onlarla beraber yaşayacak; Françoise faturaları ödeyebilmek için işine geri dönecek ve Thierry, Saint-Lazare İstasyonu'ndaki görev yerine yaklaşmış olacaktı.

Mantes [Paris'in kuzeybatısında, Seine Nehri üzerinde, t.s.n.] yakınlarında bir yerlerde, modern ancak "Île-de-France" tarzı bir evmiş hayal ettikleri. Evin ağaçları, yeşilliği, büyük aydınlık bir mutfağı, herkes için birer yatak odası ve en az iki banyosu olacakmış. Fakat satın aldıkları ev, Sartrouville'in [Paris'in yoksul banliyölerinden, t.s.n.] alelade bir sokağındaki "eski tarz" bir ev olup bir miktar tadilat gerektirir. Mutfağı dar olan ev, beş kişilik bir nüfus için hayli küçük olsa da en büyük defosu, komşu eve yaslanıyor olmasıdır. Her şeye rağmen, Françoise mutludur; eve, yaşlıca bir teyzesinin kendisine bıraktığı mobilyaları yerleştirir: odayı hemen hemen tümden kaplayan 2. Henry tarzı bir yemek odası takımı ve göğsünü kabartan "eski" bir yatak. "Gerisini de elimizde kalanlarla ve ailemden gelen azıcık bir parayla hallettik."

Hayat, iki yıl boyunca oldukça sakin bir şekilde akar. Thierry akşamları sınavlarına hazırlanır, maaşı artar, ikinci çocuğunun, Jean-Baptiste'in doğumundan sonra Françoise bir kez daha zerre pişmanlık duymadan işini bırakabilir. İlk görevinde doğrudan bağlı olduğu üstünün sahteciliklerini ve zimmetine para geçirdiğini keşfettiğinden beri meslek yaşamına karşı bir tiksinti ve güvensizlik beslemiş. Dünya sahtekârlıkla doludur ve insanın ailesini koruyabilmesi için her şeyini ona vermesi gerekir. Bu, Françoise'ın annesiyle paylaştığı en büyük kesinliklerden biri.

Hemen bitişikteki mülkün sahipleriyle o güne kadar normal olan ilişkileri -"merhaba-merhaba, daha fazla değil"-, duvar ustası olan bu Portekizli komşunun herhangi bir uyarıda bulunmaksızın evine bir kat daha çıkmaya başladığı gün aniden bozulur. Üstelik komşu, içeri ışık girmesini sağlamak adına, yukarıdan Menager ailesinin çatısına bakan balkonlu bir pencere yaptırmaya karar verir. Menagerler, bahçelerine bu teklifsiz müdahaleye sessiz kalmayıp, haklılıklarından emin bir şekilde planlama yetkililerine yazı göndermişler. Bir soruşturma yapılmış, Portekizli komşu ha-

karete uğradığı düşüncesindeymiş ve bu da çekişmelerin tohumu oluyormuş. Françoise ve Thierry bu oyunun güçlü tarafı değillerdir. Gürültüden yana çekincesi olmayan Portekizli aile Lizbon Radyosu'nun ritmine göre yaşamakta olup üçüncü çocukları henüz doğmuş olduğundan ev de genişletilmek durumundadır. Bunun için aile reisinin mesleki meşguliyetlerine ve mevsimlere göre değişiklik gösterecek hızda, birkaç yıl sürecek kapsamlı bir inşaat gerekmektedir. Ufak düzensizlikler bu can sıkıcı komşuyu rahatsız etmez. Tüm itirazlara rağmen küçük bahçelerini kısa zamanda bir tavuk kümesine ve domuz ahırına çevirir; söz konusu pencereden aşağı çöpünü sallamakta veya Thierry'nin özenle diktiği domatesleri çalmakta da tereddüt etmez.

Françoise ve kocası şaşırmış vaziyettedirler; yasanın kendilerinden yana olduğunu bilseler de adaletin yerini bulmasını sağlayamazlar. Planlama yetkilileri ailenin taleplerine arka çıkmış ama komşu, söz konusu pencerenin sadece yarısını tahtayla perdelemiş ki bu da yasal adımların yeniden atılmasını gerektirmekte. İlçenin Komünist Partili Belediye Başkanı birkaç kez son derece nazik bir biçimde onları kabul etse de bu ziyaretler herhangi bir sonuç vermemiş. Mahalleyi örgütlemeye, dilekçe dolaştırmaya, Cumhuriyet Savcısı'na yazı göndermeye çalışırlar, zira alışıldık idari ve hukuki yollar sonuç verecek gibi görünmemekteymiş. İşleri başlarından aşkın idarecilerin, şüphesiyle değilse de nezaketi elden bırakmayan kayıtsızlığıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. En çok da ömründe kimseyi rahatsız etmemiş Françoise etkilenir. Haysiyetle, ahlak ve âdetlere saygı içinde ve ülkesinin kanunlarına uygun bir biçimde hareket etmeye çalışan bir kadındır. Bir kez daha güvensizlik duygusunu tadar. Yaşamlarından sonsuza dek çıkıp gittiğini düşündüğü tehlikelerin, iyi hâlliliğin, mülkiyetin ve "yuvada olmanın" simgesi olan bu yarı-müstakil evin satın alınması sayesinde bir süreliğine kurtulmuş göründükleri çoğunluk çiğliğinin tekrar yaklaşmakta olduğunu görmektedir. "Bunun" (bu söze gelmeyen tehlikeyi mülakat boyunca dillendireceği üzere) varacağı tek bir yer vardır: kendisinin veya karşı tarafın ölümü.

Evin satışından sonra hepsi de SNCF yöneticilerinden oluşan "rezidans" kiracılarından gördüğü hoş karşılama, özlemlerini gide-

recek ve yeni umutlarını sağlamlaştıracaktır: Françoise orada hem sıcak hem de saygıdeğer bir çevre bulur. İlk aylarda bu kıdemli yöneticiler karşısında biraz çekingen kalan Thierry ve Françoise'ın, bazı kutlamalara katılmayı ihtiyat gereği reddederken, ertesi gün gelip "geceden kalanları yemeleri" için yapılan davetleri ise kabul ettikleri olmuş. Genel olarak bu ilişkiler iyi davranış düstûruna uygundur ki Françoise tüm o naifliğiyle, bunu bir ahlak düsturuna dönüştürmüştür.

Şimdiyse, yani 1991 yılında işler artık değişmiş ve SNCF, evleri yalnız beyaz-yakalılara değil, hemen herkese kiralıyormuş; yani durum eskisi gibi değil. Eski kiracılar yaşlanmış, çıkmaya pek gönülleri yok ve yeniler de kayıtsız. Ortam artık daha farklıymış.

Françoise çok fazla düşündüğünü ve bunun da yalnızlığını pekiştirdiğini söylüyor. Üstelik söylediğine göre çocukları da kendisine benziyor, diğer akranlarından farklılar ve bu belki de pek iyi bir şey değil; zira etraflarında fazla arkadaşları yok. Françoise "ailesinin başına neler gelebileceğini hâlâ düşünüyor, felaket tahminleri yapıyor"; ne var ki kendisi ne babasının ölümünü öngörebilmiş, ne belli belirsiz tehlikeleri, ne hepten uzayıp sünen bu kötüye gidişleri, ne de bu rezillikleri: kendi deyimiyle "tüm bunları". Şimdi ise daimî bir korku içinde yaşıyor, özellikle de çocukları için. Caddenin diğer tarafında, evlerinden pek de uzak olmayan bir muhitte Achères, Chantelouples-Vignes ve Sartrouville siteleri yer alıyor ve buralarda "Mağripliler, gençler, işsiz insanlar" ikamet ediyor. Bu bölgelerden çetelerin belirli günlerde çıkıp geldiği ve amaçsız gibi görünen bir şiddetin yahut ne olduğu bilinmeyen hesaplaşmaların peşinde, yerleşim merkezine saldırdığı olmuş. Çocukluğunu geçirdiği Nationale Sokağı'nın bulunduğu mahalle o zamanlar Cezayirli yoğunluğuna sahipken "her şey yolundaydı"; Cezayirli çocuklarla oyun bile oynarmış. Ama artık anlayamadığı bir biçimde "hiçbir şey eskisi gibi değil". "Mağripli" gençler, "seviyesi epey düşük" bölge okullarında giderek daha kalabalıklaşmaktalarmış ve Françoise çocuklarını hayli uzaktaki bir dinî okula[13]

13 T.S.N.: Fransız eğitim sisteminde iki tür okul mevcuttur: devlet okulları ve çoğunluğu dinî nitelikte olan özel okullar. Özel okul sistemi kendi içerisinde farklılaşmaktaysa da bu okulların çoğunluğu, Milli Eğitim Bakanlığı de-

yazdırmak zorunda kalmış; bu sebeple de araba sürmeyi öğrenmesi gerekmiş. "Çocukları o okula vermenin bazı sonuçları olduğunu" kabul ediyor; çok sayıda dinî kutlama ile merasimden ve "cep harçlığı bakımından fazla şımartılmış" çocuklarla okul arkadaşlığından söz ediyor ama başka bir seçeneği yok. Çocuklarının işine yarayabilecek her türlü fırsatı vermek istiyor onlara.

Françoise evinin düzenine çok bağlı; annesi şakayla karışık, onu bu durumdan koparamadığını ve her gezme öncesi, en ufak bir ayak işi için olsa dahi en iyisinden bir yarım saati hazırlıkla geçirmek zorunda olduklarını söylüyor: gaz vanasını kontrol etmek, tüm pencereleri ve bazı perdeleri kapatmak, kapıda birkaç kilit. "Bütün bu takıntıları benden almadı" diye ekliyor, geceleri kızının son derece düzenli salonundaki kanepede konaklamaya başlamadan önce her zaman kaygısız bir düzensizlik içerisinde ve kimseden saklayacak bir şeyi olmayanların savsaklığıyla yaşamış olan Roger Hanım. Hiç şüphesiz o da benim gibi Paris'in On Üçüncü Bölgesi'ndeki iki odalı dairesini düşünüyor. Yemek odasındaki, üzerinde kızlara ait okul defterlerinin, doldurulmayı bekleyen sosyal güvenlik formları veya el işi örgülerle yan yana durduğu masayı kaldırmak kimsenin aklına gelmezdi zira yemekler çoğunlukla mutfakta yenirdi. Ayrıca yaşlı kadın, "kendine ait bir yer"e en sonunda malik olmakla bağlantılı bunca kaygıya nasıl sahip olunabileceğini bazen hiç anlayamıyor.

netimine bağlı Katolik okulları olup yıllık ücretleri her ailenin erişebileceği seviyenin üzerindedir.

Müstakil bir banliyö evinin sahibi ile

Mülakat: Rosine Christin

"Cehennemi yaşadık"

[...]

Françoise: Gürültülerle başladı ama sonra kişisel saldırılara ve ölüm tehditlerine kadar geldi... O raddeye kadar! Bir gün... O kadar bunalımda olmam ondandı bu arada, bir gün bir çekiç vardı... Galiba o kadar çileden çıkmıştım ki hanelerimizi bitiştiren şu ortak duvara vurdum. Dışarı çıktı, tabii ben de çıktım. Sadece ikimiz arasında geçti çünkü Thierry bahçedeydi. Kimse bir şey anlamadı, birbirimizi yüz yüze bakarken bulduk. Elindeki aleti sallayarak "Seni haklayacağım!" dedi ve bana öyle geliyor ki o andan itibaren benim için her şey berbat bir hâl almaya başladı. Sonra bu olay peşimi bırakmadı, evin dışında da... Sokakta da, okulda da... Kişilere, ilişkilerime yansıdı (...).

O noktaya varmıştı

Çocuklar okula birlikte gidiyorlardı, üç çocukları vardı onların. Biri yeni doğmuştu, daha küçüktü ama diğer iki çocuk Carole'dan büyüktü. Maalesef çocuklar da ebeveynleri gibiydi, okula giden ve Carole'u okulda tehdit eden çocuklardı. Bir arabaları vardı; ben Carole'u okula götürürken kim bilir kaç kez üzerimize sürdüler arabayı. O noktaya varmıştı! (...)'in evine ve posta kutusunun oraya kadar gittiğimde, evimin olduğu yerin köşesinde bir kafe vardı, bir keresinde, kutuya bir posta atmak için gittiğimde köşeden arabayla çıkıp üstüme doğru sürmeye başladılar, beni köpek gibi ezeceklerdi. Sokakta bile güvenli değildim, kuruntularım vardı. Evden çıkamayacağım bir noktaya kadar geldi, çoğu zaman çocukları okula Thierry götürüyordu. Olayları anlatmak için müdireyi görmeye gitmek zorunda kaldım çünkü Carole'u rahatsız ediyorlardı; ona vuruyor, tehditler savuruyorlardı. Bu noktaya kadar gelmişti işte. Bu şekilde yaşamak imkânsızdı. Gürültüyle bitmiyordu, gürültü başka şeyleri tetiklemişti. Gürültü katlanılamaz olsa da tehditler devreye girmeseydi, inşaatları da herhâlde sonsuza kadar süremeyeceği için -belki- ortam sakin-

leşebilirdi. Hâlâ umuyorum...

- *Banliyölerde böyle şeyler sık oluyor mudur sence?*

Françoise: Gürültüden bahsedenleri duydum, çünkü bu olaydan sonra sonra gürültü yüzünden taşınmak zorunda kalan başkalarıyla iletişim kurdum, ama tehditler dersen... Hayır, tehditlerle ilgili bir şey duymadım, bu ilk. İçen insanlardı, akli melekeleri tam yerinde değildi, o kesin. Ayrıca biz, başına bunlar gelen ilk kişiler de değiliz. Çünkü resmî süreçlere başvurmaya başladığımızda ortaya çıktı ki bu evde oturan herkes ve hatta diğer taraftaki evlerde oturanlar da bu sebeple ve yine fiziksel tehditler yüzünden taşınmak zorunda kalmış.

- *O mahalleyi genel olarak düşündüğünde güzel bir yer miydi?*

Françoise: Kesinlikle. Daha doğrusu ilk geldiğimizde... Banliyöler, sanırım biraz kapalı yerler; insanlar fazla sosyal olmuyorlar. Hayli zaman aldı... Jean-Baptiste doğana kadar, yani üç yıl boyunca, evimizin içinde yaşadık; eve girip çıkıyorduk ama kimse bize selam vermiyordu. Sadece taşındığımız gün bir kişi gelip kendini tanıttı; iyi insanlardı, bize "Bir şeye ihtiyacınız olursa..." deyip gittiler ve hepsi bu. Onlarla bir daha karşılaşmadık. Görüşemedik çünkü eve giriş çıkış saatlerimiz farklıydı. Başka da kimse bizimle konuşmadı. Bu yan dairedeki insanlar bile konuşmazdı bizimle. İnsanların iletişim kurmaya başlamaları Jean-Baptiste'nin doğumuyla oldu. Biraz merak ve biraz da... Ama üç yıl boyunca kimseyi tanımadan yaşadık diyebilirim. 6 yıl sonra, oradan ayrılırken bizim tarafta, sokağın karşısında yaşayan insanları hâlâ tanımıyorduk.

O insanlara dokunamazdın

Yani burası zaten insanların sosyalleşmeyi pek tercih etmedikleri bir banliyöydü. Ama en sonunda, bize yapılan bütün şeylerden sonra, insanlar bizim tarafımızdaydı, bizi destekliyorlardı. Şaşırdığımızı itiraf etmeliyim, çünkü bizimle konuşmayan, selam bile vermeyen insanlar, polisi çağırdığımız günden sonra -polis çağırmıştık çünkü daha fazla dayanamıyorduk- gelip bize ne olduğunu sordular, bizi anlamaya ve bize destek vermeye çalıştılar. Ondan sonra dilekçeler yazmaya başladık, herkes Belediye Başkanı'nın ofisine geldi, bütün o... Bunu inkâr edemem. Thierry'le birlikte, ofis saatleri sırasında birkaç kez Başkan'ı görmeye gittik. Ona gidip her şeyi açıkladık, bütün olanları... Ama bilirsin hep bahaneler olur... O insanlara dokunamazdın. En sonunda, insanlar bulunduğumuz durumu gördüklerinde, çünkü her geçen gün moralimiz daha da bozuk oluyordu, bütün aile bıkmış durumdaydı... Tam da bu noktada, insanlar imza toplamaya başladılar, başka evlere gidip bizim için imza topluyorlardı. İnsanlar imzaladılar, çoğu yani, tanımadığımız insanların imzalarını toplamıştık. Kapı kapı dolaşmaya ve ne olduğunu insanlara açıklamaya baş-

ladık. Onlar da rahatsızlardı çünkü bazılarının bahçeleri o evle birleşiyordu, dolayısıyla herkes o ya da bu şekilde bu insanlardan rahatsızdı. İnsanlar anlayışlıydı ve bizi desteklediler. Bunların sonucunda Belediye Başkanı'na bir dilekçe daha yolladık, onun yanına çağırıldık ve gittik. Bir işe yaramayan ve saatler süren bir konuşma yaptık. Böyle olduğunu gördükten sonra, biri "Savcıya dilekçe gönderelim!" dedi. Karakolda bize bunu önermişlerdi. [*Daha hızlı konuşmaya başlıyor, ne dediği net değil ve fazlasıyla duygusal bir hâle geliyor.*] Savcıya gönderdik ve bize eğer mutlu değilsek (...) bile dediler. İşte bu yüzden (...) geri döndük. Bu şekilde bir yıl yaşadık. Sağlığımızı etkiledi bu durum. Ve çocuklar... Tabii ki de bir çocuk, olaylara bir yetişkinden daha iyi tepki verir çünkü bütün detayları görmez. Ama benim moralim çok bozuktu ve tabii ki de çocuklar da bunun farkına vardı. Carole'un okulunu etkiledi tüm bunlar. Jean-Baptiste küçüktü dolayısıyla ne olduğunu anlamıyordu. Şimdi Portekizli insanlar gördüğünde bununla ilgili konuşuyor, onun için onlar "Portolar". Bu konuyu artık hiç konuşmuyoruz çünkü geçti ve bitti. Bizi fazlasıyla meşgul etti ve yordu. 14 kilo verdim, annem de hastalandı. Ama ben birkaç kez uzaklara gitmek zorunda kaldım çünkü daha fazla katlanamıyordum, mümkün değildi. Doktor, bana "Ayrılmak zorundasın, kalamazsın orada." demişti. Yemek yemiyordum, uyuyamıyordum. Psikolojik bir durumdu ve yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Kafamdaki tek şey o gürültüydü ve beni tehdit edişi, o günden beri fazlasıyla korkuyordum. Korku içinde yaşadım. Ayrıca bu insanlar vahşiydi, o adamın normal bir geçmişi olmadığı biliniyordu.

Yapmak istediğim tek bir şey vardı: onu öldürmek

Olanlar kabaca böyle. Önemli olan bir şey de, evdeyken, başka insanlarla iletişim kuramıyor oluşumuzdan dolayı birbirimize de tahammül edemiyorduk. Bütün aile için dramatik bir durumdu, birbirimize katlanamıyorduk. Birbirimizi suçladık, bununla ilgili bir şey yapamıyorduk, sorumlu olan biz değildik ama komşuyu da dövemiyorduk. Önemli olan bir şey daha, daha önce böyle fikirlerim olmazdı, Thierry'nin de çünkü o da böyle bir insan değil, ama bir noktadan sonra tek istediğim komşuyu öldürmekti. Benim gibi biri için bu kerteye gelmek! Kavgacı insanlar vardır ama ben... Açık söyleyeyim onu gördüğümde, sesini bile duymak yetiyordu... O an elimde bir şey olsa sanırım bunu yapardım. O kadar çileden çıkmıştım ki onu kolayca öldürebilirdim. Bunun bir işe yaramayacağını, başına dert açacağını kendime telkin etmeyi başarıyorduysam da çoğun bunu düşünüyordum, Thierry de öyle. Bence bu önemli çünkü bu noktaya gelmek fazlasıyla dramatik bir hâl. Gürültüden nasıl rahatsız olup bunu yapan insanları gayet iyi anlıyoruz. Artık anlıyorum. Çünkü başta anlayamıyordum, "insanın aklına böyle şeyler gelmesi imkânsız" diyordum kendime. Ama başıma geldikten sonra "bal gibi de olabilirmiş" diyorum. Çileden çıktıktan sonra insan her şeyi yapabilir. Tabii ki sonrasında pişman

olursun ama o an yapabilecek durumda oluyorsun.

Bir gün bunu yapmayı o kadar çok istedim ki Thierry beni doktora götürmek zorunda kaldı. Saint-Denis'deydi, hatırlıyorum... Gezmekten dönüyorduk, hızlı treni görmeye gitmiştik... Ufak bir anekdot bu... Çok ilginç bir şey değil... Hızlı treni görmeye gittik çünkü gürültüyü duymamak için sık sık dışarı çıkardık, o sesten kaçmak için komşularımıza bile gittiğimiz olurdu. Dışarı çıktığımız o gün tehdit etmişti beni, hani beni haklayacağını söylediği zaman vardı ya, işte bu oydu... Thierry beni doktora götürmek zorunda kaldı çünkü kim bilir neler yapacaktım, kendimi gerçekten de kaybetmiştim... Her şeyi yapabilirdim... Hatta kendime bile bir şey yapabilirdim; öyle bir noktaydım. Oysaki güzel bir gün geçirmiştik, mutluydum, her şey güzeldi ve onun tek bir sözü bütün bunları alt üst etmeye yetti. Komşularımızın cumartesi ve pazarları bizimle vakit geçirmeleri de önemliydi. İnsanlar evde kalmak zorunda olmayalım diye bizi evlerine davet ediyorlardı. Neyse ki destek gördük, hakkını vermeli onun. Eğer insanlar bize destek olmasalardı sanmıyorum ki orada o kadar uzun süre kalabilelim (...).

Söylenmesi gereken bir şey daha var: Gerçekten de çok küçük olan bir bahçemiz vardı, orayı hiç kullanmıyorduk çünkü çok fazla yerden görülüyordu. Bahçeden de diğer evlerin içi görünüyordu yani. Yan komşumuz bir kat daha çıkarınca odaları da bahçeye bakar oldu. Bu da tuz biber ekti çünkü tehditler zaten olduğu gibi duruyor ve bahçemiz de çöple doluyordu. Bahçeyi kullanmamız söz konusu bile değildi. Üstüne üstlük bizim duvarın hemen yanında hayvan besliyorlardı, duvar sürekli sızıntı yapıyordu. Ah o kokular... Velhasıl, iç açıcılık adına her şey tamamdı! O konuda da il hijyen birimini çağırdık; o duvar onundu ve ne isterse yapabilirdi. Tavşan besliyordu, domuz besliyordu; saçmalığın daniskası. Hatta yetiştirdikleri bir domuzu, bebeğin vaftizinde kestiler. Banliyöde domuz, pek de makbul değil ama! Kırda olur o. Bütün bunların üstüne bahçemiz briketle çevriliydi. Yani ufacık kare bir bahçe, etrafındaki briketlerin oluşturduğu duvar insana bir hapisteymiş gibi hissettiriyor, insanın üstüne üstüne geliyorlar çünkü. Hiç hoş değildi çünkü bir çimlik alanımız vardı ve orayı küçük bir sebze yetiştirme alanına çevirmiştik, domates yetiştiriyorduk onları da geceleri komşu alıyordu. Onun dışında, bahçeden hiç ama hiç istifade etmedik. Tavşan kokuları ve bütün bunlar pek (...). Bir anda karar verdik ve evi satılığa çıkardık çünkü yeterince çekmiştik.

- Peki burası, ne deniyor buraya?

Françoise: SNCF'de yönetici konumunda çalışanlar için bir konut. Sade-

ce aynı meslekte olan insanlar (...).

- *Burada rahat hissediyor musunuz kendinizi?*

Françoise: Evet, çünkü... Böyle söylemek pek hoş değil ama burada oturan insanlar akıllı insanlar, olayları olduğu şekliyle gören insanlar, muhakeme yeteneği olan, diyalog kurabilen insanlar. Bir sıkıntı olduğunda birbirimizle konuşuyoruz, neden ve nasıl olduğunu anlatıp durumu çözüyoruz. Çok da sık olmuyor bu. Sadece 6 çiftiz zaten... Yani az kişiyiz ve birbirimizi anlayabiliyoruz; kendi içine kapanan 1-2 tane her zaman oluyor ama rahatsız edici bir hâl değil. Herkes kendi evinde rahat olmaya çalışıyor sanırım ama birbirimize de yardım ediyoruz. Bir şey olduğu zaman birbirimize güvenebileceğimizi biliyoruz ama tabii ki hepimiz bağımsızız. Zaman zaman birbirimizi eve davet ediyoruz, birbirimize yemek yapıyoruz. Bu sefer dışarı çıkmaya, Club Mediterranée'ye gitmeye karar verdik ki yemek yapan hep kadınlar olmasın. Bu kez ortaya biraz para koymaya karar verdik, herkes bu para havuzuna biraz katkı yapıyor, Kasım ayında Club Mediterranée'ye gideceğiz, dışarıda yemek yiyip güzel vakit geçireceğiz. Değişiklik olacak bizim için. Böylece kadınların da iş yapmasına gerek kalmayacak. Geçen yıl Noel yemeği için toplanmıştık. Hazırlıkları önceden yaptık, bir menü hazırladık ve her kadın bir şey yaptı: aperatif, ana yemek, tatlı. Herkes biraz para koydu ve alışverişi de birlikte yaptık. Ortak parayla alışveriş yaptık ve sonra herkes ayrı olarak da ufak tefek bir şeyler getirdi. Mesela ben, trüf çikolata yaptım, bazıları meyveli şekerlemeler yaptılar, bunlar ortak paraya dâhil değildi, ekstradan getirdiklerimizdi. Sonra tabii ki de artan şeyler olduğu için ertesi gün tekrar toplanıyorduk. Bizim katılamadığımız bir maskeli balo olmuştu, dışarıda olduğumuz için gidemedik. Maskeli balo da aynı şekilde, o kadar çok yiyecek içecek vardı ki 3 gün sürdü parti! Maskeli geceye gidememiş de olsak ikinci gün çağırdılar bizi. Gitmek istemediğimizden değil, gidemediğimizden orada değildik; bu yüzden arka arkaya iki gün davet ettiler bizi. Burada olduğumuz için kapıya gelip çağırdılar.

Mart 1991

Medyanın Bakışı

Patrick Champagne

Toplumsal huzursuzluklar yalnızca medyaya konu olduklarında, yani gazeteciler tarafından bu sıfatla ikrar edildiklerinde görünür bir varlığa sahip olurlar. Oysaki söz konusu huzursuzluklar; ne yalnızca medyatik olarak teşkil edilmiş huzursuzluklara, ne de medyanın, farkına vardığında onlara dair çizdiği imgeye indirgenebilirler. Gazeteciler, hakkında konuştukları meseleleri işin aslı astarına dayanmaksızın uyduruveriyor değildirler elbette. Hatta gazeteciler bu meselelerin bilinir kılınmasında ve "kamuoyu tartışmasına" açılmalarında payları olduğu düşüncesine de haklı olarak sahip olabilirler. Lakin bu tespitle yetinmek naif olur. Bütün huzursuzluklar medyada eş ağırlıkta yer bulmaz ve bulanlar da medyanın eline geçer geçmez bir dizi çarpıtmaya maruz kalır. Zira olan biteni salt kayda almanın ötesinde, gazetecilik alanı onları, büyük ölçüde mevzubahis faaliyet alanına özgü ilgi ve çıkarlara bağlı olan etkin bir inşa çalışmasına tabi tutar.

Basında yer bulan "huzursuzlukları" şöyle bir sıraladığımızda, önümüzde her şeyden önce "gazeteciler nazarındaki huzursuzluklar" denebilecek bir liste bulacağımız dahi söylenebilir. Bunun anlamı bunların ya toplumsal temsilleri açıkça gazetecilerin dikkatini çekmek üzere imal edilmiş ya da "sıra dışı" veya dramatik veya etkileyici, dolayısıyla da ticari açıdan getirisi olan, yani manşet olmaya değer olaylara dair toplumsal tarife uymaları hasebiyle gazetecileri cezbeden bir doğaya sahip "huzursuzluklar" olduklarıdır. Medyanın bu huzursuzlukları seçme ve işleme tarzı, en az söz

konusu toplumsal gruplar üzerine söylediği kadarını, gazetecilik çevresi ve bu çevrenin çalışma biçimleri hakkında da söylemektedir bize[14].

"Olay"ın İnşası

Olaylara yönelik gazeteci bakış açılarındaki çeşitlilik -ki bu da gazetecilik türlerindeki çeşitlilikle bağlantılıdır- analiz edilebilmelidir, ancak buradaki amacımız bu değil. Şurası doğrudur ki hangi basın türünde çalışırlarsa çalışsınlar gazeteciler birbirlerini okur, dinler ve seyrederler. "Basında bugün" onlar için mesleki bir zorunluluktur: İşlenecek konuları önlerine getirir çünkü "diğerleri" bunlar hakkında konuşup durmaktadırlar, onlara bir haber için fikir verebilir veya en azından kendi konumlarını belirlemelerini ve kendilerini rakiplerinden ayıracak özgün yaklaşımlar tanımlamalarını sağlar. Ayrıca tüm gazeteci bakış açıları, mesleğin içerisinde ve özellikle de dışında, toplumsal temsillerin teşkil sürecinde aynı ağırlığa sahip değildir. "Körfez Savaşı", 1990 Kasım'ının "lise hareketi" veya "Vaulx-en-Velin İsyanları" gibi olaylar hakkında yazılıp çizilebilmiş her şeye olaylar soğuduktan sonra yeniden bakınca, konuya dair hayli yerinde makale yahut röportajlar illa ki bulunup çıkarılabilir. Fakat bu yorucu ve *a posteriori* okuma, bu metinlerin okur kitlesinin büyük çoğunluğunca fark edilmeden geçip gittiği ve havası genelde oldukça farklı olan bir kitlenin içinde boğulup kaldığı hakikatini gözden kaçırır[15]. Lakin medya o anda eylemekte ve müştereken toplumsal bir temsil, bir piyes imal etmektedir.

14 Medyatik bir biçimde sahneye konulan bu huzursuzluklar, bazen gerçekliğin oldukça fantastik bir imgesini verebiliyorlar. Son günlerde televizyonlardan verilen ve gençliğin son 20 yıllık tarihini, basmakalıp imgelerin birbirlerini izlediği bir silsile olarak sunan "geçmişe dönük bakış" buna bir örnektir: hippilere, Bob Dylan konserleri ve *Hair* müzikaline, ev işgalcilerine, hard rock'a, *SOS-Racisme* [80'lerde Fransa'da çok aktif olan ırkçılık karşıtı örgüt, t.s.n.] konserlerine, arabaları ateşe veren banliyö gençlerine, dazlaklar ve benzerlerine, rapçilere, grafiticilere ve Patrick Bruel'in konserinde [ünlü bir varyete şantörü, t.s.n.] çakmaklarını ateşleyen gençlere ait birbirini takip eden sekanslar.

15 "Yerinde" metinleri çekip çıkarmak meseleyi hâlihazırda bilmeyi gerektirir. Belirli bir anda ve hakkında çok az şey bilinen -veya hiçbir şey bilinmeyen- konularda kişi yalnızca bir şeyler söylemekte olan kimselere bel bağlayabilir.

Bu temsil gerçekliğin hayli uzağına düştüğünde bile sonrasında gelen itirazlara ve tekziplere rağmen baki kalır, zira yaptığı sıklıkla, spontane yorumları baştan ayağa pekiştirmek ve böylelikle ön yargıları önce harekete geçirmek ve bu suretle de büyütmekten mürekkeptir. Üstelik olağanüstü yaygınlığının -hele de akşam haberlerinin- olaylara dair, öne çıkan başat temsilin kurulup oluşturulmasında bilhassa sağlam bir etki alanı verdiği televizyonun, bizzat gazetecilik alanının içerisinde muazzam güçlü bir tahakküm uyguladığı gerçeğini de hesaba katmak gerekir. Ayrıca, "imgelere dönüştürülmüş" haberler doğrudan kolektif duygulara oynayan, dramatize edilmiş bir etki üretirler. Son olarak da imgelerin aşikârlık etkisi [*effet d'evidence*] çok kuvvetlidir: Aynı türden, az ya da çok sarih bir ayıklama ve kurgulama çalışmasının ürünü olsalar da, imgeler sözlerden daha tartışmasız bir gerçekliğe işaret edermiş görünür. Her ne kadar büyük oranda matbu basından veya onunla aynı kaynaklardan (esasen haber ajanslarından) malzeme çekiyor olsa da, televizyonun, olayların imalinde büyük etkisi olan bir iş mantığı ve özgül kısıtları vardır. Televizyon, sıradan televizyon seyircisinin yanı sıra, diğer basın organları üzerine de tesir sahibidir; bugün artık matbu basın gazetecileri, akşam haberlerindeki baş hikâyeyi göz ardı edemezler.

Sözgelimi, 1990 Ekim ayındaki ilk lise protestoları televizyon haberlerinde işlenmeye karar verildiğinde -esasen başlangıcında, Paris'in kuzey banliyölerindeki birkaç okulla ve öğretmen eksikliğini ve bazı öğrencilerin saldırıya uğramalarını protesto eden birkaç yüz öğrenciyle sınırlı basit bir hareketti- matbu gazetecilik eğitimi alanındaki bir grup Parisli uzman, böylesi bir medya faaliyetini muhtemel örnek teşkil ediciliği hasebiyle sorumsuzlukla suçlayacaktı ("Şuurlarını yitirmişler!", "Akşam haberlerini bununla açmak için çıldırmış olmalı!", "Ortalığı kırıp geçiren 3.000 kişi olmasına rağmen sanki bütün liselilerin sokaklarda olduğu izlenimini aldık," vb.)[16]. Öte yandan, televizyon gazetecilerinin bu protestolardan bir kesiti ana haber bülteninde verme kararlarının bütünüyle iyi niyetli olduğuna şüphe yok. Önlerinde,

16 Bu notlar "liseli" hareketini merceğe aldığım bir çalışma kapsamında Dominique Marchetti'nin gazetecilerle yaptığı mülakatlara çok şey borçludur.

televizyonda gösterilmeye son derece uygun bir konu ve imgeler vardı. ("Televizyon gazetecileri," diyordu Paris matbu basınından bir muhabir, "eğitim sistemindeki problemleri nasıl tasvir edeceklerini asla bilemezler ve bu konuda çoğun bize akıl danışırlar.") Buna ek olarak, akıllarında muhtemelen 1986 Kasım'ındaki lise ve üniversite protestoları vardı; bu gösteriler de eğitim yılının aynı döneminde ve tek bir kurumda boy veren bir grevle ateşlenmişti. Çoğu gazetecinin akıllarında tazeliğini koruyan bu örnek, bir devrimi haberlerine taşımakta geri kalmama kaygısı ve bir kez daha geniş çapta bir ayaklanmanın başlangıcına şahit olduklarına dair samimi inançları, belli bir bölgeyle sınırlı bu protestolara daha en başından bahşettikleri bu ayrıcalıklı muameleyi açıklamak için herhâlde yeterlidir. Lise grevleri büyük oranda bu televizyon haberlerinin etkisi altında bilfiil çoğaldıkça -misal, hareketi izleyen Parisli bir gazetecinin sözleriyle: "Televizyon, ayaklanmanın bir nevi barometresiydi; mademki haberlerde bu konu konuşuluyor, herkes müdahil olmak durumundaydı."- Parisli günlük gazetelerin yayın yönetmenleri, konuyu "derinlemesine inceleyen sayfalar" hazırlamaları için eğitim sayfalarından sorumlu yazarlara bastırıyordu. Eğitim sorunları üzerinde uzmanlaşmış bazı gazetecilerin bu olayları işleme hususundaki gönülsüzlükleri; sadece mesleki tecrübelerinin kendilerini kolayca şaşkınlığa düşmeye karşı aşılamış olmasından değil[17], aynı zamanda büyük oranda televizyon tarafından imal edilmiş olan bu ayaklanmanın zor kavranır mahiyette olmasındandı: Ne olan biteni anlayabiliyor, ne de meselenin sorumlularını ve amaçlarını teşhis edebiliyorlardı. Buna rağmen olaylar üzerine konuşma zorunluluğuyla, o arada "lise öğrencilerinin huzursuzluğu" veya daha genel olarak "gençliğin huzursuzluğu" adı altında, medyatik açıdan gerçek bir toplumsal problem hâlini almış olan bu olaylara verilen önemin üretimine kasıtsız da olsa katkıda bulunmuş oldular. Lise koordinasyon komitelerinin,

17 Paris'te çıkan bir günlük bir gazetenin genel yayın yönetmeni, kendi alanlarını çok iyi bilen uzmanların sıra dışı olanı görüp seçmeye genellikle pek yanaşmadıklarını anlatmıştı bana. Mütevazı biçimde gazetelerin iç sayfalarım dolduran bu insanlar olayları sıradanlaştırma eğiliminde olup şaşırtılmaları hayli güçtür. TV haberlerinde yaratılan ortama özel olarak duyarlık gösterip söz konusu uzmanları tavır almaya zorlamak durumunda kalanlar genelde genel yayın yönetmenleri oluyor.

hareketin içinden gelen ve medya stratejileri konusunda kendilerinden daha deneyimli olan yetişkinlerden (Komünist Parti, *SOS-Racisme*, Sosyalist Parti vb. yetkilileri) tavsiyeler alan liderleri, kendilerini fazla ciddiye almaktan, Liseliler Genel Meclisinde sanki, Millet Meclisindeki konuşmaları Çarşamba öğleden sonraları televizyonda yayımlanan politikacılarmışçasına konuşmaktan kendilerini sakınamadılar. Paris'in büyük günlük gazetelerinden birinin, olaylar sürecinde onlarla epey yakın olan muhabirine göre: "Koordinasyon komitelerinin liderleri kendilerini yıldız gibi görüyorlardı. Fazla ciddiye alındılar. Yalnızca TV kameralarına konuşuyorlardı. Çok ileri giden bir yıldızlaştırma süreci oldu. Her şeyi yapmaya hakları olduğunu düşünüyorlardı. Elysée'ye [Başkanlık Konutu, t.s.n.] kabul edildiler, Jospin'le [dönemin Milli Eğitim Bakanı, t.s.n.] kahvaltı yaptılar..." Dolayısıyla, büyük oranda medyanın ürünü olan bu hareketlerin, medya onlardan bahsetmeyi bıraktığında çoğunlukla hızlı bir şekilde ortadan kalkmalarındaki sebep de anlaşılabilirdir. Genelde yapılanı yapmak ve sadece basını ilgilendiren şeye bakmak yeterli değildir. Tüm gazetecilerin, evvelinde üretimine katkıda bulundukları olaylara daha sonra giderek ilgilerini yitirmelerine yönlendiren süreci araştırmak da önemlidir. Özel büyük radyo kanallarının yayın yönetimleriyle aşinalığı olan genç bir muhabir bir parça mizaha başvurarak anlatıyor: "Radyo kanallarının toplantılarında her zaman şöyle konuşacak bir yayın yönetmeni bulunur: 'Bu kadarı yeter, insanlar bezdi. Bu lanet banliyöler canımızı sıkmaya başladı, yeter artık, başka şeye geçelim.' Mevcut olaylar içinde eskisinin yerini alacak bir tanesi her zaman bulunur. Le Monde [merkez sol gazete, t.s.n.] sükûnet çağrısı yapar. Libé [Le Monde'un biraz daha solunda addedilen Libération gazetesinin kısaltması, t.s.n.]; yorumlar, analizler, saha çalışmaları arayışına koyulur. İlgili sansasyonel haberleri verenler konuyu tekrar ele alırlar ama kimse artık takip etmez."

Sahte bir Nesne

"Olay" denen şey, hiçbir zaman salt meseleye adını koymak üzerinde belirli bir süreliğine mutabık kalan medyanın söz konusu hadiseye yönelik spontane veya güdümlü bir hareketliliği değildir. Marjinal veya mağdur gruplar gazetecilerin dikkatine mazhar ol-

duğunda, meselenin medyaya yansımasının etkileri, söz konusu toplumsal grupların bekleyebileceğinin olabildiğince uzağına düşer. Zira olayın imalinin, neredeyse tamamen ilgili grupların kontrolü dışında gerçekleşmesinden mütevellit, verili vaziyette, gazetecilerin olayın teşkil edilmesi üzerindeki güçleri özellikle kayda değerdir.

Basının "problemli banliyöler" üzerine yeni bir söylem geliştirmesi, 1980'lerin başında, Minguettes bölgesindeki -Lyon'un Venissieux banliyösüne dâhil, göçmen nüfusunun hayli yoğun olduğu bir mahalle- olayların akabine denk gelir. Bu hayli çarpıcı hadiseler (yanan arabalar, kurulan barikatlar, polise fırlatılan fişekler ve Molotof kokteylleri vb.) basının tamamında geniş yer bularak dikkatleri yeni bir halk kategorisine, göçmen ailelerden gelip okulda başarısız olmuş, vasıfsız ve işsiz gençlere ("Börler") ani ve şiddetli bir biçimde çektiler. Belli başlı banliyölerin harabe hâlleri ve yıkılmış, yağmalanmış, HLM örgütlerince kaderlerine terk edilmiş binalar da böylece gün ışığına çıkmıştı. Sosyalistlerin 1981 yılında iktidara gelmesinin üzerinden iki ay geçmeden patlak veren bu olaylar sol hükümetin önündeki gerçek bir meydan okuyuş olarak değerlendirildi. Belli HLM'ler dâhilinde peyderpey oluşan bu yeni türdeki gecekondu mahallelerini ıslah etmeye yönelik çeşitli önlemler alındı. Ek olarak okullarında başarısızlığa uğramış genç işsizlerin mesleki eğitimlerini ve iş piyasasına entegrasyonlarını teşvik etmek adına bir dizi yapı teşkil edildi. Bütün bu önlemler DSQ [mahalle merkezli sosyal kalkınma, t.s.n.] operasyonları dâhilinde koordine edildi. 1990 yılı itibarıyla 400 civarında bölge bu türden faaliyetlerden faydalanmaktaydı.

Fakat banliyöler sorunu, medya tarafından, yine Lyon'un bir başka banliyösü olan ve 1987'de DSQ olarak tasnif edilen Vaulx-en-Velin ilçesindeki 1990 tarihli olaylar bağlamında tekrar ortaya konuldu. 1990 Eylül'ünün sonunda, ilçenin yeni ıslah edilmiş bir muhiti olan Mas-du-Teureau'da, toplumsal yaşama alanının tam ortasına bir yıl evvel yapılmış yeni alışveriş merkezinin önünde bir eğlence düzenlendi. Önde gelen siyasi figürlerin huzurunda bir tırmanma duvarının açılışı yapıldı ve başarılı ıslah operasyonları kutlandı. Bundan bir hafta sonra bir polis kontrolü sırasında bir

motosiklet devrildi ve arkada oturan 18 yaşındaki, çocuk felci geçirmiş İtalyan kökenli genç bu düşüş sonucu hayatını kaybetti. Sitede yaşayan yüz kadar genç bir araya toplanarak olaydan sorumlu tuttukları polise hakaretler yağdırdı. "Kusur" olduğunu düşündükleri bu olayı kolluk kuvvetlerinin basit bir kaza şeklinde sunmaya çalışıyor olmasından şüpheleniyorlardı. Gerilim yükseldi: Aynı akşam taşlar havada uçuştu ve üç araç ateşe verildi (bölgede pek de yeni olmayan bir olay). Polis konuşmalarını yüksek frekanslı alıcılarla sürekli olarak dinleyen yerel basın, haberleri çabucak yaydı ve olayın resmî versiyonu aynı akşam ulusal medyada yayma sokuldu. Ertesi gün, 14 ila 20 yaşları arasındaki gençler Vaulx-en-Velin bölge karakoluna (içeride mevzilenmiş olan polisi dışarı çıkartmak için) taş yağdırdılar; sonrasında, öğlene doğru, çalıntı bir arabanın fırlatıldığı Mas-de-Teureau alışveriş merkezinin yanı sıra civardaki belli sayıda mağaza yakıldı. Gençler polisi, itfaiyeyi ve gazetecileri geri püskürtürken mahalleden ve civar yerlerden pek çok muhit sakini âdeta bir festival ortamındaymışçasına, ateşler arasında ne de olsa yok olup gidecek olan her çeşitten malzemeyi yüklenip kaçmanın yolunu arıyordu. Olaylara şahit olan yerel basına mensup az sayıdaki gazeteciden biri; kucaklarında şekerlemeler, sigara paketleri ve spor ayakkabılarıyla mağazalardan uzaklaşan çocuklar gördüğünü anlattı. Yaşlıca bir kadın, ağzına kadar doldurulmuş alışveriş arabalarının hızlıca arabaların bagajlarına itilmesini kolaylaştırmak adına süpermarketin kapısını tutuyormuş. Hülasa, olasılıkla da önceden tasarlanmış bir alışveriş merkezi yağmasının vuku bulduğu aşikârsa da[18], Paris basınından ve özellikle televizyondan gazetecilerin yaptığı üzere bir "isyan"dan söz etmek aşırıya kaçmaktır.

Ezilenler kendilerine ilişkin temsillerin kontrolünü elinde tutmaya en az muktedir kesimlerdir. Gazeteciler için onların gündelik hayat manzaraları boş ve sıkıcıdır. Üstüne üstlük, kültürel yönden mahrum olmalarından ötürü, kendilerini ana-akım medya tara-

18 Vaulx-en-Velin'in bazı sakinleri bize, olaylara bahane yahut tetik işlevi gören bu dramdan çok önce, gençlerin böylesi bir faaliyeti akıllarında gezdirdiklerini işitmiş olduklarını söylediler. Benzer şekilde, alışveriş merkezi talan edilmeden kısa bir süre önce orada olan bir gazeteci de bize, bazı gençlerin kendisine, kalması gerektiğini çünkü birtakım olayların çıkacağını söylediklerini söyledi.

fından talep edilen biçimler içinde ifade edemezler. Bir politikacının profesyonel televizyoncuların düşüncelerini emsal alarak dile getirdiği üzere: "Bir programa, içinde bulunulan ruhsal durumu göstermek ya da fikir beyan etmek için çıkmak makbul değildir; kendinizi net bir biçimde ifade etmeyi öğrenmelisiniz." Kentsel meselelerde derinleşmiş Lyonlu bir basın ajansı olaylardan birkaç gün önce banliyölerdeki vaziyetin araştırılmasını teklif etmiş ama hiçbir yere varamamıştı (aldıkları cevap "Burada ilgi çekici bir durum yok, hiçbir şey olmuyor..." şeklindeydi). Rekabet mantığı; gazetecileri, olayları "sıcağı sıcağına" çalışmaya ve "nerede olay varsa oraya" gitmeye zorlar. Vaulx-en-Velin'deki dramatik olaylar her biri banliyölerde neyin yanlış gittiğini izah etmeye çalışan koca bir haber selini büyük bir hızla doğurdu. Bu banliyölerdeki gündelik yaşamın tüm sıradan sorunlarıyla beraber yakından bir gözlemi daha aydınlatıcı olacak olsa da gazetecilerin çoğu, en fazla dikkati çeken ve bu yüzden de istisnai olan şiddete odaklanma eğilimindedir[19]. Medya bu surette, olayla doğrudan ilgisi olmayan halkın geneline yönelik, mevzubahis sorunların, olağan dışı olana vurgu yapan sunum ve temsillerini üretir. Halk yalnızca şiddet eylemlerini, polisle çatışmaları, vandallığı, süpermarket veya araba kundakçılığını aklında tutmaya teşnedir. Bu sıkıntılara sebep olarak da basının derlediği karman çorman açıklamaları öne sürmeye meyleder: polisin kusurları, gençlerin atıllığı, suça sürüklenme, banliyölerdeki "depresyon havası", barınma koşulları, sevimsiz yaşam çevresi, spor ve boş vakitlere yönelik tesislerin yokluğu, göçmen nüfusun aşırı yoğunlaşması vb.

Kısır Döngü

Şayet bu temsil, ezilenlerin söylemine çok az alan tanıyorsa bu, söz konusu kesimin sesi bilhassa güç işitildiği içindir. Bu insanlar

19 Nitekim örneğin alışveriş merkezinden ateşlerin yükseldiğinin ertesi günü bir televizyon kanalı, Lyon'daki bir video prodüksiyon şirketinden "maskeli de olsalar, Vaulx'un çapulcu ve torbacılarına dair" bir haber istemişti. Söz konusu haberle görevlendirinler -ki Cezayir kökenliydiler- az ya da çok imal edilmiş bir çarpıcılık yerine, meselenin seyrini değiştirip bu toplu konutlardaki gençlerin hayatlarını anlaşılır kılmak için çalışmaya karar verdiler. "Ne çapulcu ne de torbacı; sadece işsiz ve gençlik merkeziyle ilişkili" olan üç genç Arap'ı konu edinen haberleri şu güne kadar yayına verilmiş değil.

konuşmaktan çok konuşulurlar ve egemenlerle konuştuklarında da ödünç bir söylem kullanırlar: tam da egemen grubun onlar hakkında konuşurken kullandığı söylemi. Bu, özellikle televizyonda konuştuklarında böyledir. Bir gün önce haberlerde veya banliyölerdeki huzursuzluğu güncel olaylar münasebetiyle işleyen özel yayınlarda duydukları şeyleri tekrarlar ve bazı zamanlarda kendilerinden üçüncü şahıs kipinde bahsederler (örneğin bir haberde "gençler bir araya gelebilecekleri bir mekân istiyor" demektedir o gençlerden biri). Daha doğrusu gazeteciler, kendileri de farkında olmaksızın banliyöler üzerine kendi söylemlerini toplamaya gelmeye meyillidirler ve kendi mahallelerinde gezinip medya için fırsat kollayan ve "televizyona çıkmak için", onlara duymak istedikleri şeyi söylemeye hazır birilerini her zaman bulurlar.

Gazeteci tipi "araştırma" ki bu, Parisli büyük gazeteciler kadar bölgesel basının mütevazı habercisi için de geçerlidir, sosyal bilimler alanında "araştırma" denilen şeyden daha ziyade, polisiye tipte bir soruşturmaya daha yakındır. Araştırmacı gazeteci, bir sosyologdan daha fazla olarak bir model teşkil eder; o bazen bir hikâyede polisi "geçmeyi" başarabilen kişidir. Ek olarak, özellikle büyük ulusal medyada (televizyonda ama aynı zamanda basın ajanslarında) taraf tutmamak ve toplumsal açıdan epey heterojen olan dinleyicileri şoka uğratmamak konusundaki (ticari kaynaklı) kaygı, mevcut bütün bakış açılarının yapay ve etkisiz bir temsiline yol açmaktadır. Gazeteci tipi araştırma adli soruşturmayla akrabadır: Tıpkı bir duruşmada olduğu gibi, nesnellik, davayla ilgili bütün taraflara söz verilmesine dayanır. Gazeteciler açıkça her örnekte, davacı ve davalı taraflar, "yanında" ve "karşısında" olanlar, olayın resmî versiyonu ile tanıkların versiyonundan yana duranlar için temsilciler belirlemeye çalışır. Saha çalışması denilebilecek kısım, habere "bir miktar renk katmak" üzere, zorunlu olarak birkaç gün, hatta bazen birkaç saat sahada geçirilen zamanla sınırlıdır. Genelde senaryo metni yazı işleri toplantılarında önceden yazılmıştır ve yalnızca tasvire ihtiyacı vardır[20].

Gazeteciler bazen medyanın hesabına, bir olayı bizzat tetik-

20 Bu mütalaaların gazetecilik mesleğine (sözcüğün sıradan ve gazetecilik anlamında) bir "eleştiri" olmadığını hatırlatmak gerekir mi? Bu mesleğin

leyebilir. Mesela AFP Lyon merkezinden bir gazeteci, Vaulx-en-Velin'deki dramatik günlerin ardından, tüm basının yeni olayların beklentisiyle ilçeyi göz hapsine aldığını ve gazetecilerin bölgedeki bu mevcudiyetinin, beklenilen olayların çıkmasına katkı yaptığını söylemişti[21]. Ortada hiçbir şey olmasa da gazetecilik makinesi kendi etrafında dönmeye meyillidir. Nitekim banliyöye haber yapmaya gönderilen bir televizyon muhabiri, ortalık süt liman olmasına rağmen, bölgeye nakledilen pahalı teknik ekipmanın masrafını karşılamak adına, akşam haberlerine iki dakikalık bir canlı yayın hazırlamak yönünde Paris'teki genel yayın yönetmeninden talimat almıştı. Her ne kadar pek çok gazeteci olayın ötesine geçmeye çalışsa da (Lyon yerel basınından bir gazetecinin sözleriyle: "*Fait divers* gerçek sorunları açığa çıkarıcı niteliktedir, bunları deşmek gerekiyordu ama zamanımız yok ve ayrıca olaylar birbiri ardına devam ediyor"). Her şey onları olaya yönlendirir. Rekabetin dişlileri arasında sıkışmış bir vaziyette, meslektaşları neredeyse oraya gitmek zorundadır."Eğer başka bir kanal bir şey bulmuşsa, yayın yönetmeni size döner ve 'Daha ne halt ediyorsun burada, orada olman lazım!' der." diye anlatıyor bir televizyon habercisi. AFP Lyon'dan bir başka muhabirin sözleriyse şöyle: "Vaulx-en-Velin'e odaklanmıştık. Vaulx'da herhangi bir şey olur olmaz, insanlar bundan bahsetmeye başlıyorlardı; kayda değer olduğu için değil, sırf orası Vaulx olduğu için. Ama Marsilya'nın banliyölerinde daha kötü olayların olduğunu bilmiyorduk. Paris [*Parisli yayın yönetmenleri*] çeliyordu akılları. Rekabet baskısı; haddinden fazla el yükseltmeye, hataya götürür. Buna direnmemiz zor çünkü müşterileriniz fazla talepkâr ve 'Vaulx-en-Velin' istiyorlar. Kundaklanan iki arabanın haberini geçmemiz gerçekten de gerekli miydi diye düşündüğümüz oldu zaman zaman. (...) Bir ay sonra genişçe bir

---

bedensel risklerden azade olmadığını ve pek çoklarının hayatına mal olduğunu biliyoruz. Burada sadece gazetecilik uğraşı üzerindeki farklı kısıtları ve bunların entelektüel etkilerini anımsatmak istiyoruz.

21 Televizyon gazetecilerinin gün geçtikçe daha sık bir biçimde böyle etiketlemeksizin "yeniden canlandırmalar" (arabaları ateşe veren, grafiti yapan, kavgaya girişen gençler vb.) için ödeme yaptıkları biliniyor. Bu pratiklerin zaten mevcut olmasından ötürü haberde hile yapmış sayılmayacakları bahanesine sarılırken, en sahih ve yerinde haberin başka yerde aranması gerektiğini görmüyorlar.

yazı hazırladık ama olaylar durulduktan sonra artık kimse ilgilenmez. Söz konusu haberler daha az okunur ve o süreçte yapacağınız düzeltmelerin de daha az etkisi olur."

Eğer Vaulx-en-Velin isyanları medyada geniş yer bulduysa bunun bir sebebi de söz konusu isyanların işsizlik, kasavetli banliyöler, göçmenler, güvenlik eksikliği, uyuşturucu, çeteler, gençler, Le Pen, dinsel köktencilik gibi, medyatik olarak teşkil edilen bir dizi toplumsal sorunu yankıladıkları içindir. Gelgelelim medyanın bu yoğun alakası, olan biteni anlaşılır kılmak şöyle dursun, banliyöler ve büyük toplu konutlarla ilgili bütün klişelerin yeniden diriltilmesine mahal vermiştir. Son otuz yıldan bu yana üçüncü sayfa haberi türü olaylar etrafında teşkil edilmiş olan söz konusu klişe kalıplar, Vaulx-en-Velin olaylarının üzerine de boca edilmiştir; her ne kadar orada olan biteni anlamak için uygun olmadıkları aşikâr olsa da. Bazı gazeteciler "koğuş-siteler" sorununu tekrar gündeme taşıyarak eleştirdi; hâlbuki gerçekte bölgede açılan iş yerlerinin sayısı artmaktaydı. Başkalarıysa bir ruh ve ahenkten yoksun olan banliyölerin hastalığı ile şehirlerin griliği ve insansızlaşması söylemlerine sarıldılar; oysaki tam da söz konusu ilçe, son 3 yıl içerisinde toplumsal yaşama alanının büyük çaplı bir ıslahına girişmiş ve faal bir alışveriş merkezini yeniden hayata kazandırmıştı. Bu çelişkilerden rahatsızlık duymak şöyle dursun, medya "yerleşik düşüncelerin yerle bir olmasından" söz etmekteydi ki bu, "birkaç milyon yatırarak merdivenleri yeniden boyayıp biraz çimlendirmekle toplu konutlara tekrar can verilebileceği" inancından ibaretti. Medyanın büyük bir kesimi kentsel planlamayı sorgulayarak hiç kimsenin kimseye herhangi bir şey söylemediği bu dışlamışlık ve kasvet şehirlerin mimarlarını kınayan kimselerin sesine yankı verdi. Son olarak, bu olaylara neyin yol açtığının da (kötü biten bir polis kontrolü) farkına varmak gerektiğinden, neredeyse hepsi, gençler ile polis arasında iyiden iyiye açılmış uçurumdan bahsetti: O hâlde bu problemlerin çözümü de diyalog ve güven ortamının yeniden tesis edilmesinde yatmaktaydı.

Farklı gazeteler, bu temaları çok açıktır ki kendi ideolojileri yönünde geliştirdiler. Örneğin *Libération* [sol eksende] en fazla, polisin aşırı tepkisine vurgu yaptı ve polis kontrol noktasında

hayatını kaybeden kurbanların (10 yılda 10 kadar) uzun listesini yayımladı; kendi görüşüne göre genç isyancıların polise olan öfkesini bu olaylar beslemişti. Bu genç isyancıların tarafını tutmakla gazete, bir nesil zarfında vücut bulmuş "ZUP'lardan illallah deme" ruh hâlini gündeme taşımış ve bugün "her yeri ateşe veren bu gençlere devletin biber gazı kapsüllerinden başka sunacak bir şeyi olmalı" yönünde bir umut eşliğinde sorunu bu gençlerin nasıl entegre edilecekleri zeminine yerleştirmeye girişmiştir. "İsyanlardan" bir hafta sonra, bu gazetenin genel yayın yönetmeni olan Serge July, kolektif fantezileri uyandırıcı nitelikteki vahşi analojilerle dolu başyazısında Vaulx-en-Velin'i gazetecilik noktainazarından bir dünya tarihi anlatısı içinde yeniden konumlandırıyordu: "Bu hikâyedeki her şey ibret vericidir. (...) Başlangıç noktasına döndük: ayrışmış bir kent manzarasının kapkara işaret ettiği Aparteid. (...) Kimlikten yoksun bir toplumsal marjın gerçek metropolü (...), Vaulx-en-Velin çaresiz bir sosyal parçalanmanın umutsuz bir ifadesidir. Üçüncü Dünyalılaşma hayaleti bu banliyölerin üzerinde dolaşmaktadır: Son birkaç günkü şu isyan ve yağma, Filistin İntifadası kadar Caracas'taki yiyecek ayaklanmalarından da bir şeyler almıştır." Bunun aksi yönde olmakla birlikte bir öncekiyle bir çift oluşturan görüş uyarınca ise *Le Figaro* [merkez sağ yelpazede] tüm bu olaylarda şiddet yoluyla (İslamcı) bir devrimi beslemeye çalışan bir grup profesyonel ajitatörün eylemliliğinden başka bir şey görmemekteydi ve yağma sahneleri ile genç protestocuların öfkesine dair tasvirlerinde bu yaklaşımı oldukça rahat ve kayıtsız bir biçimde sergilemişti. Okurlara bu bölgelerdeki yüksek suç oranını hatırlatan söz konusu gazete, "kaşarlanmışların lafazanlığı" (yani solcuların ve banliyölerdeki "kronik mutsuzluktan" söz eden bazı sosyal hizmet görevlilerinin söylemi) dediği şeyle kendi bölgelerindeki yaşam koşullarıyla ilgili problemden söz açmamış insanların söylemi arasında olduğunu iddia ettiği uçurumu suçluyor ve ayaklanmayı büyük oranda mesnetsiz olarak değerlendiriyordu. Gerçeklerin daha yakınında duran bölgesel gazeteler (*Lyon Matin* ve *Le Progrès de Lyon*) Parisli muhabirlerin bazı kestirmeciliklerini laf arasında iğnelemiş ve sözgelimi "getto, koğuş-kentler, zulmedilen göçmenler, polis vahşeti, banliyölerdeki şiddeti vb." gibi basmakalıp sözcüklerin ötesinde çok daha sıradan bir hakikat bulunduğu-

nu ifade etmiştir: "bir kaza, bir duygu patlaması ve bunun, çabalarıyla (ıslah, spor, dernekler vb.) örnek bir bölgedeki, ufak çaplı bir örgütlü suç şeklinde istismar edilmesi."

Gerçekliğin temsiliyle daha yerinde araştırmaların ortaya koyabileceği gerçeklik arasındaki uçurum televizyonun olaylara yaklaşımı özelinde çok daha derindir[22]. Muhabirlerin dikkati, nesnel koşullardan daha yoğun biçimde bu koşulların tetiklediği çatışmalara odaklanır. Bu çatışmalar, somut durumdan bağımsız olarak yaklaşılmaya meyledilen, daha genel bir toplumsal krizin semptomları hâline gelirler[23]. Paradoksal olarak, muhabirler bölgesel araştırmalarında yerel koşullara oldukça az kulak verirler. Bu nedenledir ki imal edildiği hâliyle bir medya hadisesi konu edilen muhtelif sosyal aktörlere yönelik bir tür yansıtma deneyi işlevi görebilmekte; diğer herkes de bu deneyin içinde hâlihazırda uzun zamandır sahip oldukları düşüncelerin teyidini bulabilmektedir.

Damgalama

Çoğu gazeteci her ne kadar mesleklerinin en kuşkulu pratiklerini reddederek kınayıp en açık ve anlaşılır olma iddiasındaki haberlerin dahi işlenişinde ön yargının kaçınılmaz mevcudiyetini seve

22 Nitekim kundaklanan alışveriş merkezi, bütün çevrenin alevler içinde olduğu izlenimini verecek şekilde bütün açılardan kameraya alınacaktır. Kısa bir süre sonra FR3'te [Fransız devlet televizyonunun bölgesel yayın yapan kanalı, t.s.n.] söz konusu olaylara eğilen ve başlığı dramatik bir biçimde "Bunca nefret niye?"olan bir program yayımlandı; "isyanlardan" hemen hemen iki gün sonra özel bir yayında FR1 kanalı "çapulcular" (yahut öyle oldukları varsayılanlar) etrafında bir gösteri-program hazırladı. Maskeli suratlarıyla bu kimseler büyük oranda peşinen televizyonlar tarafından provoke edilen basmakalıp marjinal birey söylemini arz ediyordu. Vaulx-en-Velin'in bazı sakinleri bu televizyon programının başka yerlerde yaşayan akrabalarını endişelendirdiğini söylediler.

23 Böylesi bir bağlamda muhtelif her olay, -söz konusu olayların içinde yol gösterici hususlar veya kullanılabilecek iyi bir bakış açısı gören muhabirler tarafından- ırkçılıktan hareketle ve "kötü banliyö koşulları" retoriğinden yola çıkarak okunma eğilimindedir. Mesela Kuzey Fransa'dan bir polis komiseri bana, "baktığı her yerde Vaulx-en-Velin gören" basın tarafından "ırkçı suç" hâline getirilen sıradan bir kişisel intikam olayından bahsetti. Bunun tek sebebi, hadisenin aktörlerinden birinin Yugoslav olması ve olayın bir toplu konut bölgesinde gerçekleşmesiydi.

seve teslim etseler de, hangi güçlükler ve tahrifatlar söz konusu olursa olsun hiçbir şeyin sessizlikten daha kötü olamayacağını düşünürler. Medya çalışanları; banliyöler sorununa, kendilerinin söyledikleri üzere, gereken şekilde eğilmiyor olsa da sıradan ve her günkü gerçekliğin zararına olacak şekilde sırf daha çarpıcı olduğu için meselenin marjinal veya ufak unsurlarını seçip çıkardıklarını itiraf etseler de, bu sorunların kamuoyuna taşınması noktasında katkı sağlamaları gibi basit bir gerçek yüzünden bile faydalı olduklarına inanmaktadırlar. Bu türden bir iyimserlik en hafifinden abartılıdır; zira sembolik düzlemdeki, özellikle de kültürel yönden mahrumiyet yaşayan kitleler üzerinde tatbik ettiğinde ziyadesiyle kuvvet arz eden etkileri hesaba katmaz. Vaulx-en-Velin Belediyesinde, olayların bir acil durum ortamı yarattığını ve bunun da ıslah ve sosyal faaliyet programlarına ayrılan fonların biraz daha hızlı bir şekilde kullanıma sokulmasına imkân tanıdığı kabul ediliyor. Ne var ki bu durum hiç şüphesiz olan bitenin yegâne olumlu yan-getirisidir (ve bu durumda bile söz konusu tedbirlerden esasen kimin faydalandığını görmek gerekebilir). Öte yandan bu maddi getiri sembolik düzeyde epey pahalıya mal oldu. Bölge sakinlerinin oyuna gelmedikleri, olaylar sonrası, ihanete uğradıklarını hisseden güçsüz insan isyanlarının bir ifadesi olarak gazetecilere karşı giderek olumsuzlaşan tepkilerde görülebilir. Muhabirler, polis tarafından tanınıp fişlenmek istemeyen suça bulaşmış gençler tarafından tabiatıyla reddedilmektedir. Ama aynı zamanda, bu sitelerin, televizyonlarda ve gazete sayfalarında banliyöye dair olumsuz bir imajın imalatını seyreden sakinleri tarafından da reddedilmekteler. Bu banliyölerde yaşayan insanlara yardımcı olmak şöyle dursun, medya, paradoksal şekilde, bu insanların damgalanmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu mahalleler fasit ve uğursuz, sakinleri ise suçlu olarak sunuluyor. İş arayan genç insanlar, manşetlere çıktığı için şimdi her yerde kötü ünüyle bilinen bu sitelerde yaşadıklarını söylemeye cesaret edemiyorlar. Bir televizyoncu Dreux yakınlarındaki Chamards bölgesinin, dünyanın dört bir yanından gelen muhabir gruplarınca her gün ziyaret edildiğini nakllediyor çünkü Dreux, Ulusal Cephe'nin yükselişinin [*Dreux 1983'de Le Pen'in aşırı sağ Ulusal Cephesi'nden bir belediye başkanı seçmişti*] sembolü hâline gelmiş

durumda. Kuşkusuz kasti olmayan ve bizzat gazetecilik alanının işleyişinin sonucu olan bu damgalama, onu tetikleyen olayların epey ötesine geçerek söz konusu insanlar kendi bölgeleri dışındayken bile üzerlerinde kalır. Nitekim Güneyde, Gard'daki, gençler için bir pansiyonda geçen ve Vaulx-en-Velinli gençlerin de içinde yer aldıkları olaylardan söz eden bir ajans haberi bütün basın tarafından kapılacaktır. Gene bu minval üzere, Jura'da dağ tatili yapan Val-Fourrélu bir grup genç, semtlerindeki olayların kapsamlı yayınını yapan medya (özellikle de televizyon) tarafından güvensizleştirilmiş yerel halkın muhtelif saldırılarına ve öfkesine maruz kalacaklardır. Böylelikle, yaratılmış olan bu gerilimli ortam, yeni olayların tetiklenmesine ve gene aynı yoldan, başlangıçtaki medya klişelerinin döngüsel bir şekilde teyit edilmesine bizzat yol açmış olur.

Banliyölere yönelik bu gazetecilere has bakış açısı, bu mahallelerin ahalisinin genelde en politize veya en militan olan küçük bir grubunun şiddetli reddiyesi ve infialiyle karşılanır: "Şayet gazetelerde yansıttıkları gibi olsaydı, içinde yaşadığım banliyöde yaşamayı asla istemezdim.", "Ailem beni burada ziyaret etmek istemiyor, buranın fena hâlde tekinsiz bir yer olduğunu ve her köşe başında birilerinin tecavüze uğradığını sanıyorlar!", "Bunların yaptıkları haberler baştan ayağa süprüntü, onlara gazeteci müsveddeleri diyorum. Ne söylemek istiyorlarsa söylesinler ama bizi de karşılarına koysunlar ki, onlara katılıp katılmadığımızı söyleyelim. Şiddete yönelmeyeceğiz, çünkü ben şiddetsizlik yanlısıyım ve nasıl konuşulacağını bilirim." Medyanın Vaulx-en-Velin'e dair ürettiği karalayıcı imajla mücadele etmek ve ilçenin diğerlerine nazaran çok da kötü olmadığını kamuoyuna duyurmak için bir kiracılar örgütlenmesi dahi ortaya çıkmıştı. Gene de bölge sakinlerinin ekserisi, büyük ölçüde kültürel mahrumiyetlerinden ötürü, bu çıkar sahibi ve bir bakıma da röntgenci seyirci kitlesinin, yani tabiatıyla gazetecilerin kendilerine dair ürettiği bakış açısını içselleştirir ("burası bir getto", "bizim bir kıymetimiz yok" vb.).

Pek çok Vaulx sakini, olaylar karşısında şaşkınlığa ilk uğrayanlardan oldu; bazıları mahallelerinde olup bitenlerden utanç bile duymuştu. Dükkân sahipleri gençlerle genelde iyi ilişkilere sahip

olduklarını anlatırken öğretmenler, özellikle ortaokulda büyük zorluklar yaşasalar da buna rağmen bir "toplumsal patlamadan" söz etmenin abartılı olacağını söylemekteler. Bazı mahalle sakinleriyse daha alelade bir söylemle, mevzubahis huzursuzlukların gerçekten de kısıtlı bir grubun -çoğu, polis kaydı bulunan bir avuç genç- işi olduğunu ve alışveriş merkezi yağmasının da üzücü bir olayın (polis kontrolü) çoğu Vaulx dışından gelen sabıkalı yetişkinler tarafından istismar edilmesi sonucu gerçekleştiğini ileri sürmekte. Yerel gazeteciler olaylara dikkat çekmek konusunda teşvikkâr davransalar da oyuna gelmiş değiller ve bölge sakinlerinin düşüncelerine epey yakın duruyorlar: "Vaulx'da şöyle bir yürüseniz oraya getto denemeyeceğini anlarsınız. Çok daha kötü yerler gördüm. Kelimelerin altının nasıl doldurulacağını bilmek lazım. Banliyöleri bir miktar şeytanlaştırdık." (Lyon bölgesel basınından bir muhabir); "Belki de en beteri kendilerini yıldız zanneden kovboy muhabirlerdir: Körfez Savaşı'nda bulunmuş, ardından banliyölere, sonra da liselere merak salanlar." (Paris yazılı basınında çalışan bir gazeteci).

"Medya-politik" Çareler

Şu bir gerçek ki medya bugün gerçekliğin bütünleyici bir parçasını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle gerçekliğe dair, tasvir etme iddiasında bulunduğu gerçekliğin üretimine katkı sağlayacak olan medyatik bir bakış açısını üretmek suretiyle gerçeklik tesirleri yaratır. Bugün bilhassa felaketler ile sosyal talepler, toplumca tanınan bir mevcudiyete sahip olma umudunu taşıyabilmek ve siyasi iktidarlar tarafından şu yahut bu şekilde "dikkate alınmak" için medya aracılığıyla ifade edilmek durumundadırlar. Siyasi aktörler, gazeteciler ve "kamuoyu uzmanları" arasında tesis edilen ilişkilerin mantığı öyle bir vaziyet almıştır ki medyanın haricinde ve hele de ona karşı eylemlilikte bulunmak politik olarak epey güçtür. Basının, "aktüalite" denen şeyi kontrol etmeye -tabii aktüalitenin imalatına basın sözcüleri aracılığıyla bizzat katkıda bulunmadığında- çalışan siyasi iktidar tarafından hiçbir zaman kayıtsızlıkla karşılanmamış olmalarının nedeni budur. Şaşkınlığa uğramaktan, olan bitene sonradan yakalanmaktan hoşlanmayan siyasi sorumlular, gündemdeki toplumsal sorunların tarifinin ve ele alınma şeklinin

başkalarınca, son dakikada ve baskı altında kendilerine dayatılmasına karşı tetikte dururlar. Kısacası kendi gündemlerinin efendisi olarak kalmak isterler ve beklenmeden patlak verip (büyüyen bir yerel olay) yazılı basın ile TV haber bültenlerince ele geçirilmiş olmaları nedeniyle de siyasi sahanın ortasına saplanıveren olaylardan özellikle korkarlar[24]. Belli başlı büyük şirketlerin, öngörülemeyen olayları simülasyon pratikleri aracılığıyla yönetmeye çalıştıklarını sözgelimi, biliyoruz; bu suretle olay vuku bulduğunda gazetecilerin karşısında nasıl gerekiyorsa öyle davranabileceklerdir (EDF [*Fransız Elektrik Kurumu*] medyaya verilecek "uygun yanıtlar"ı hazırlamak üzere büyük çaplı nükleer patlamalara dair senaryolar tasavvur etmişti). İktidar, özellikle bazı zamanlarda, yalnızca gazetecilik alanının kanunlarına riayet ettiklerinde (medyatik paketleme, gazeteci tacizleri, dramatik canlandırmalar vb.) gazetecilerin bizzat beslediği bu tip olayların, medya tarafından üretilebileceği (ya da ortak-üretilebileceği) endişesini taşır; zira saman alevi gibi de olsalar, bu olaylar sorumluları telaşa düşürecek ölçüde dikkate değer bir politik boyut alabilirler. 1990 Ekim'indeki Vaulx-en-Velin olayları ve aynı zamanda bir sonraki ayın lise protestolarındaki durum tam olarak buydu. Medya farkına vardıkça mevzubahis protestolar yayılırken, politikacılar bu genç eylemcilerin ne istedikleri -ki esasında ne istediklerini her zaman kendileri de bilmiyorlardı- konusunda tam bir bilisizlik içindelerdi.

Bu tür olaylar vuku bulduğunda meydana gelen şartlar, kamuoyunun dikkatleri aniden üzerlerine çekilen en mahrumlara mı yarıyor? Bunlar sözgelimi, iktidarı banliyöler ve lise öğrencileri meseleleriyle ilgilenmek zorunda bırakmamış mıydı? Hiçbir şey bundan daha şüpheli olamaz. Asli mücadele, esasında basın ile siyasi iktidar arasında geçmektedir. Her şey öylesine cereyan etmektedir ki, sanki politikacılar medyayı ellerinden geldiği kadar kontrol etmeye (bugün yalnızca dolaylı yollardan) çalışmakta;

24 Örneğin 1990 Eylül ayında, Vaulx-en-Velin olaylarından hemen önce gündeme oturan "İslami başörtüsü" olayını hatırlayın. [Ortaokul ve lise öğrencilerinin okula başörtüsüyle gelip gelmemesi etrafında yıllar süren yoğun tartışmalar, bu kitabın Fransa'da yayımlanmasından on bir yıl sonra, 2004 yılında "görünür dinî sembollerin" okullarda yasaklanmasıyla sonuçlanmıştır, t.s.n.]

gazetecilerse siyasetçileri güç durumda bırakmak suretiyle onlarla ilişkilerinde mesleki özerkliğe sahip olduklarını kendilerine kanıtlamak istemektedirler. Diğer bir deyişle, mücadele asıl olarak medyanın sahasında geçmekte ve burada kalmaya meyilliyken, iktidarda olanlar iletişim uzmanlarının da yardımıyla medya ajitasyonuna ve bu münasebetle de ajitasyonun bizzat kendisine bir son verme stratejileri geliştirmektedirler. Nitekim Eğitim Bakanlığının iletişim uzmanları, zamanla çığırından çıkıp 1986'da olduğu üzere bir "drama" yol açmalarından korkulan 1990 lise protestolarını durdurabilmek adına bir "Bayan Acil Durum Planı" ile çıkıp geldiler. Bu, güven telkin eden bir eda kuşanmış, anaç ve anlayışlı bir kadındı; ortaokullarda ve liselerdeki bütün sorunlara hızlı bir çözüm getirmesi bekleniyordu ve bütün görsel-işitsel medyayı turlamaya yönelik hazırlanmıştı.

Vaulx-en-Velin'de olaylardan birkaç hafta sonra bir "Kent Bakanlığı" kurulması, zor durumdaki bu kitleyle ilgili bakanlıkların faaliyetlerini yerel düzeyde koordine etmeye yönelik bürokratik bir ihtiyaca cevap veriyor olsa gerekti. Ne var ki her şey, bu girişimin, medya nezdindeki faaliyetlerden sorumlu resmî bir sözcüyle muhatap etmek suretiyle söz konusu problemlere odaklanan basını kontrol altına alma ve tüm anarşik ve bireysel konum alışların ötesinde, devletin kamusal bakış açısını cisimlendirme kaygılarından esinlendiğini düşündürüyor büyük ölçüde.

Anlamaya çalışmak için sıradan insanlara günlük hayatları hakkında sorular sormak ve yüzyılın başında ufak bir topluluktan müteşekkil olan, 1921 yılında yalnızca 1.588 sakini bulunan ve sonra 1925 yılında kurulan yapay lif fabrikasıyla beraber yüksek bir nüfus artışına şahit olan Vaulx-en-Velin'in tarihini yeniden oluşturmaya zaman ayırmak gerekir[25]. Güç durumdaki geniş aileler için tasarlanıp 1953 ve 1959 yılları arasında inşa edilen ilk sosyal konutlardan ve 1964'te ZUP'ların kurulumuyla beraber şehrin 1960'lar boyu yaşadığı hızlı nüfus artışından bahsetmek gerekir. Hepsinden de öte 1971 ve 1983 yılları arasındaki 9.000 yeni konut inşasının ve 1982'de neredeyse 45.000'e ulaşan muaz-

25 Burada verdiğimiz özet bilgiler *Vaulx-en-Velin: un centre pour demain* başlıklı, Lyon İl Yönetiminin birimlerince, Vaulx-en-Velin Belediyesi ve Courly Şehirleşme Ofisinin birimlerinin iş birliğinde Pierre Suchet ve Jean-Pierre Charbonneau editörlüğünde yayımlanmış çalışmadan alınmıştır.

zam nüfus patlamasının etkilerini hesaba katmak durumundayız. Son olarak 1979'da sahipsiz konutların artışıyla beraber ZUP'ta, özellikle de 1985'de süpermarketinin kapatılmak zorunda kaldığı Mas-du-Taureau bölgesinde durumun nasıl hızla bozulduğunu analiz etmemiz gerekir. Vaulx-en-Velin'in diğer pek çok problemli siteyle belirli yapısal özellikleri paylaştığını görebiliriz: yakın tarihli yapılaşmalar, yaşam alanının büyük ölçüde kolektif olması, nüfusun gençliği, geniş ailelerin oranının hayli yüksek olması, önemli oranda yabancı kökenli nüfusun varlığı, ikamet değiştirmelerin sıklığı, normal bir yaşayışı alt üst eden yoğun işsizlik vb.

Kriz öncesi Fransa'ya gelen birinci nesil göçmenler, büyük ölçüde kendilerini burada hâlâ yabancı görmelerinin etkisiyle (özellikle kadınlar arasında Fransızca bilmeyenlerin sayısı hayli yüksektir) bugün hayatlarını sarsan işsizliği nispeten tevekkülle karşılamaktadır. Bu durum yalnızca Fransa'yı bilen ve başka herhangi bir Fransız yurttaşı gibi muamele bekleyen çocuklar için öyle değil. Tam da kendilerini ülkeyle bütünleşmiş hissetmelerinden ötürüdür ki, nesnel bütünleşmemişlik hâlleri onlara tahammül edilemez gelmektedir. Bu gençler, kendilerini diğer Fransızlardan çok daha fazla vuran işsizliği bir adaletsizlik olarak tecrübe ediyor: Kültürel sebeplerden ötürü tahsil hayatlarında başarısız olmuş ve dolayısıyla yeterince vasıflı olmayan bu gençler, -fazla açılmadan söylemek gerekirse- bugünlerde yabancı kökenli gençleri tercih etme yatkınlığından epey uzakta duran işverenleri suçlamakta.[26] Hâl buyken bu genç insanlar tepkileriyle, kendilerini marjinalize eden kısır döngüyü, kasıtsız da olsa beslemiş oluyorlar. Dışlanmışlık hissi içinde, dışlanmalarına neden olan davranışları daha da fazla geliştirmeye yöneliyorlar ve kendilerine nadiren gösterilen iyi niyet jestlerini de boşa çıkarıyorlar: Kullanımlarına verilen müşterek mekânlar çoğun tahrip ediliyor, kendilerini işe alan işverenler bazı zamanlar belli sorunlarla (hırsızlık, şiddet vb.) uğraşmak durumunda kalıyor.

Bu banliyölerdeki durum, mantıkları sitelerin kendilerinden

26 T.S.N.: Ailenin kültürel sermaye yoksunluğuyla okuldaki başarısızlık arasındaki ilişki, Pierre Bourdieu ile Jean Claude-Passeron'un, her ikisi de *Heretik Yayınları* tarafından Türkçeye kazandırılan *Yeniden Üretim* ve *Vârisler* eserlerinde ayrıntılı biçimde gösterilmektedir.

değil, iskân politikaları veya ekonomik kriz gibi daha genel mekanizmalardan kaynaklanan süreçlerin bir sonucudur. Bu da bölgede faaliyet göstermekle yükümlü insanların -özellikle sosyal hizmet çalışanları ile eğitimcilerin- neden çoğun gülünç ölçüde önemsiz sonuçlar adına büyük gayretler sarf etmeye mahkûm olduklarını açıklar: Genel mekanizmalar, yapmaya çalıştıkları işleri durmaksızın boşa çıkarır. Kent işlerine yönelik bakanlığın kuruluşunun da hiç şüphesiz gerçek olmaktan ziyade medya-politik bir çözüm oluşunun sebebi de budur. Bu banliyölerdeki durumun hususi biçimi (küçük suç oranın yüksekliği, vandalizm, uyuşturucu, araba hırsızlığı, alışveriş merkezi talanı vb.) tüm bu olumsuz mekanizmaların, aynı mekânda üst üste binmesindendir. Ne görüyorsanız odur. Kuzey Fransa'dan bir polis komiseri banliyölerdeki suçları yatay yerleşimlerin (müstakil evler) karşısına koyduğu dikey yerleşimlere (çok katlı binalar) fatura etmişti. Ne var ki bu sorunları üreten, konutlarda yaşayanların "dikey yoğunlaşması" değil, problem ve zorlukların dikey yoğunlaşmasıdır. Gayrimenkul piyasasının çalışma tarzı ve toplu konut dağıtım prosedürlerinin bir etkisi, çoğunluğu göçmen ailelerden oluşan zorluk içindeki insanların mekânsal bir kümelenme içinde bir araya getirilip ırkçı imalarla yüklü reaksiyonlar uyandıracak bir mekânsal yoğunlaşma içine çekilmeleri olmuştur. Bu duruma bir de idari otoritelerin ve Sosyal Hizmetlerin "belalı" (suça karışmış veya en azından poliste kaydı bulunan) aileleri bu bölgelere toplama politikası eklenmiştir. Sayıları nispeten sınırlı (Lyon'un ilgili yoksul banliyösünün tamamında birkaç yüz kadar), elinde avucunda olmayan ve yasallığın kıyısında yaşayan bu aileler ZUP'ları kendi bölgeleri hâline getirmişler -ki ilgili yerleşim birimlerinin mimari yapısı da buna mahal vermekte-: Kasıtlı olarak ana caddelerden uzak yerlerde inşa edilmişler ve bu durum da ister istemez buraların şehir merkezinden kopuk gerçek birer adacığa dönmesine yol açmış. Bu ailelere mensup bazı gençler geçimlerini esas olarak hırsızlığa, son zamanlarda ise uyuşturucuya dayanan bir yeraltı ekonomisinden sağlamakta.

Son olarak, işsizliğin bugün her zamankinden çok daha zor tahammül edilebilir hâle geldiği gerçeğini de eklemeli. Son yirmi yıllık ekonomik büyüme ile dağıtım kanallarının yaygınlaşması, dişe dokunur sayıdaki tüketim malını kolay ulaşılır hâle getirdi.

Büyük mağazalardaki hırsızlıkların sadece geliri olmayan genç işsizlerin işi olmadığını biliyoruz. Söz konusu kesime, süpermarketlerde "kendi işlerini görmenin" gün geçtikçe daha olağan bir çözüm olarak görünebilmesi anlaşılırdır. Hatta çalmak, bu tür gruplar içerisindeki hiyerarşiyi sıkça belirleyen gerçek bir performans sergilemeye yönelik değilse şayet, meşgalesiz bu gençlerin boş zamanlarına ritim katan bir çeşit spordur. Bu işsiz gençlerin tüketim arzularıyla ellerine geçen para arasındaki makas şüphesiz hiç bugünkü kadar açılmamıştı. Sitelerden gelen bu gençlerin, şiddet eylemlerinin en gözde hedeflerden biri olarak, bir taşla iki kuş mantığı uyarınca bu alışveriş merkezlerini seçmeleri bununla açıklanabilir: Kendilerini dışlayan bir tüketim toplumunun gerçek sembolü olan bu yerleri tahrip edip yağmalamakla, aynı zamanda maddi kazancı da gözeten baskınlar gerçekleştirmiş oluyorlar. Otomobillerin çalınması, tahrip edilip yakılmasındaki devamlılık da bununla açıklanabilir: Bu gençler için, hem sayısız yatırımın (ekonomik, ama aynı zamanda psikolojik, toplumsal, özel zamanlarda kullanılan vb.) nesnesi hem de vazgeçilmez ulaşım ve eğlence aracı olan otomobil *par excellence* tüketim ürünüdür. Otomobil başarıyı ve iş piyasasına uyumu sembolize eder; düzenli bir iş bulup da "başlarını bağlamayı" (evlenmeyi) başardıklarında ilk satın aldıkları, bir otomobildir.

Medyanın manşetlerine taşıdığı olağanüstü şiddet eylemleri, bütün bölge sakinlerini berdevam etkileyen küçük çaplı sıradan şiddet unsurlarını gizlemektedir. Bu noktada genç suçlular *dahi* kurbandırlar çünkü ne de olsa uyguladıkları şiddet erken çocukluk dönemlerinden itibaren okulda, iş piyasasında, cinsel pazarda vb. maruz kaldıkları daha örtülü şiddet pratiklerine bir karşılık olmaktan ibarettir. Ancak, bu banliyölerde yaşayan ve "gerçek Fransızlar" oldukları iddiasıyla "kendi memleketlerinde" yaşadıkları düşüncesine sahip "yoksul beyazlar"ın bu göçmen çocukların mahallelerde yol açtığı daimî sıkıntılardan özellikle huzursuz olmaları da anlaşılırdır. Bazen birer dram hâlini alıp haberleri besleyen bu aralıksız çatışmaların, istismara açık kolay öfkelere zemin hazırlamaması nasıl mümkün olabilir ki?

Eşyanın Tabiatı

Pierre Bourdieu

Fransa'nın kuzeyindeki ufak bir şehrin banliyösünde, başka pek çoklarına benzeyen harap bir site; parmaklıklı pencereleri ve yarım yamalak tamir edilmiş kırık kapılarıyla (sonuncusu geçenlerde olmak üzere, içerisi, kapı birkaç defa kırılıp girilmek suretiyle yağmalanmış ve tahrip edilmiş) geçici olması gerekirken kalıcılaşmış prefabrik bir bina içinde, "koruyucu önlemler, toplantı ve boş zaman faaliyetleri kulübü" yer alıyor. Burası formika masalar ve sandalyelerle, köşede duran bir lavabo ve eski bir buzdolabıyla, artık kullanılmayan bir okul kafeteryasını andıran büyük gri bir oda. İçeride ümidi kırılmış, biraz ironik "sosyal görevliler"; kendileri ya korkmuş vaziyette veyahut da sizi korkutmak için, "Chicago" göndermeleri yapıyorlar.

Sabah, "iyi bir örnek" olarak takdim edilen genç bir Bör; lise son sınıfın eşiğinde, yakında 20 yaşını dolduracak, bir sonraki sınıfa kabul alıp almayacağının kararını birkaç gün içinde verecek olan "müracaat komitesi"nden haber bekliyor: "Geleceğim orada masanın üzerinde; hakikaten, ya lise son sınıfa geçerim ya da hepten şutlanıp başka bir okul aramak zorunda kalırım. Başka bir devlet lisesi bulabileceğim de şüpheli..." (önceden de birkaç kez kendi başına okul bulmak zorunda kalmış). Mucize (mahalledeki bütün arkadaşları arasından yalnızca iki tanesi lise sona kadar gelebilmiş) ile başarısızlık (tahsil hayatının bittiğini içten içe biliyor) duyguları arasında bölünmüş vaziyette, okul ve "mahalle" arasındaki uçurumu tecrübe ediyor ve büyük açıklıkla dile getiriyor ("Buradaki

çocuklarla çevirdiğimiz muhabbetler mahallede deneyimlediğimiz sorunlar üzerinde yoğunlaşıyor cidden. Ee ama okula gittiğimizde bütün bunlar unutuluyor." -gündelik hayatla okul arasındaki çizgi daha iyi tarif edilemez-). Cezayir'in Guelma bölgesinde bir köylü ailesinden gelen, kimya işlerinde tekniker olarak "hayli iyi" kazanan bir babanın oğlu olarak, çalışmalarında her zaman yüreklendirilmiş ama aynı zamanda bir başına da kalmış. "Çok az okuma yazması olan" annesi ve okuryazarlığı olmayan babası evde Arapça konuşurmuş ve "bütün umutlarını" ona "bağlamışlar" (yaşı kendisinden çok büyük olan ağabeyi tamirci, bir yaş büyük olan diğer ağabeyi ise BEP [*brevet d'études professionnelles*: mesleki-teknik eğitim sertifikası, t.s.n.] sınavını geçememiş). Ders çalışması için hep yüreklendirilse de o, niye olduğunu ifade edememekle birlikte "bir engel olduğunu" hissediyor; zira yeteri kadar çaba göstermiyor, çok büyük ihtimalle "okulun önemli olduğunu fark etmemesinden". Annesi "çok üzgün çünkü o da başarılı olmasını" istiyor ve "yaşamın sonraki aşamalarında büyük zorluklar çektiğini görmek" istemiyor: "Çalışmamı söylüyor, bunun benim için olduğunu söylüyor ve buna benzer şeyler ama ne bileyim. Belki de bu, anlamayan insanlardan geldiği için böyledir, yani hayatın ne olduğunu anlamayan insanlardan; mesaj belki de bu yüzden iletilemiyordur. Yine de bu, ailemden geliyor; çünkü ailem onlar; belki de, ne bileyim, belki bunları bana ciddi olarak söyleyen, iyice anlayacağım şekilde söyleyen insanlardan gelseydi bu, belki işler o zaman değişebilirdi."

Öğleden sonra bin bir gizemle çevrili ("Şu çocuk var ya, o başka bir şey olacak!", "İçeriden yeni çıktı!" vb.) yirmili yaşlarındaki, kendisi gibi, gayet doğal bir biçimde "La Roseraie" (gül bahçesi) diye adlandırılmış, kötü şöhrete sahip bir sitenin en kötü binalarından birinde oturan dostu François ile birlikte gelen genç Bör işte o: Ali. Sürekli olarak birbirlerine sorgulayan yahut onaylayan bakışlar atarak haşin bir üslupla ve söyledikleri bazı şeyleri hemen hemen anlaşılmaz kılan koyu bir kuzeyli aksanıyla konuşuyorlar. Ne olduğumu ve ne yaptığımı açıklamaya ve taşımaları muhtemel şüphe ve korkuları dağıtmaya çalışırken ("benim işim dinlemek ve anlamaya çalışmak ve sonra bunları yeniden anlatmak; ne polisim ne de yargıç," vb.) beni, utangaçlıklarını gizlemek istercesine başka

bir yere bakarak dinlediler (bilhassa da, onların yaşında oğullarım olmasından ötürü, siz yerine sen diye hitap etmek için izinlerini isterken; zira bunca ihtimama alışık değiller). Bana öyle geliyor ki, başlarını çevirmelerinin bir sebebi de üstesinden gelememe, yeterince iyi anlayamama korkularını gizlemek içindi. Soru da sormadılar (sonlara doğru, aramızda bir güven bağı kurulduktan sonra bir çift soru geldi). Sorularımı beklediklerini söylediler bana, hepsi o kadar.

Ali, 70'lerin sonlarına doğru küçük bir Fas şehri olan Oujda'dan çıkıp ailesiyle birlikte gelen bir işçinin oğlu. Ali o zaman sekiz yaşındadır. Okulda yaşadığı zorlukların ve bunların üstesinden gelebilmek için daha sonra benimseyeceği meydan okuyucu tavrın başlangıç noktası da burasıdır. Geç başladığı okuluna gittiğinde tek bir kelime Fransızca bilmemektedir ve evde ailesiyle yalnızca Arapça konuşmaktadır. Okuryazar olmayan bir baba ve çok az yazabilen bir anneye sahip olan Ali okumayı çok zor öğrenir (röportajın sonlarına doğru bugün bile "robot gibi okuduğunu" itiraf etti). Her şey, Ali'nin okulu reddinin ve onu "sert çocuk" rolüne yönlendirip gitgide bu rolde esir eden meydan okuyucu tavırlarının arkasındaki düzenleyici ilkenin, diğer öğrenciler önünde yüksek sesle okuma güçlüğünden doğan aşağılanmayı önleme isteği olduğunu sezdiriyor. Kendisini uygulamadan ve öğrenmekten men etmek suretiyle başarısızlığa ve bu başarısızlığı arttıran bir reddiye girdabına daha derin gömülüyor -mecburiyetten fazilet çıkarmanın paradoksal bir yolu bu, devamında eğitimde başarısızlık ve suç şeklinde tezahür edecek olan bir yol-.

François ortaokulun son sınıfına kadar okula devam etmiş; BEP'i alamamış (çünkü kendi söylediğine göre, on kilometre uzaktaki, otobüsle gitmek zorunda olduğu okula fazla gitmemiş: "çünkü hemen yakındaki okul iyi öğrenciler için, en iyiler için"). François ve Ali ayrılmaz bir ikili ve yollarının ayrılacağı zamandan büyük bir üzüntüyle söz ediyorlar ama bu ayrılık hayatın doğal akışında var. Eşyanın tabiatının ne olduğunu bildiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz... Şeylerin apaçık ortada olduğunu ifade eden, cümlelerin sonlarında biraz yükselen ama hiçbir zaman öfkeye veya isyana çalmayan sabit ses tonlarıyla mülakat boyunca bundan

bahsediyorlar. Bu duyguyu tam olarak vermek adına, ses kaydının, Ali'nin, arkadaşı kolaylıkla içeri alınırken kendisinin disko kapılarından nasıl sık sık geri çevrildiğini ("ve buralarda bir kulübe gitmek istediğimizde bile, ben kendim sözgelimi, yani Araplar içeri kabul edilmiyor") ağırbaşlılık ve vakarla ("ben kendim sözgelimi") anlattıktan sonra, noktayı büyük bir sadelikle, "bir süre sonra insanın canını sıkıyor" diye koyduğu bölümünü dinletebilmek güzel olurdu.

Ali ve François ile *bir arada* tanışmamı sağlayan talihe en baştan itibaren minnet duydum (sonradan bunun onların arkadaşlıklarının bir sonucu olduğunu anladım). İkisinin sözlerini okuyanların, bir kez bile gönderme yapmadıkları etnik köken dışında, esasen bütün özelliklerinin ortak olduğunu ve hem siyasi söyleme hem de vatandaşların zihnine göçmenler/Fransızlar dikotomisini sokanların ne denli gülünç olduklarını gözden kaçırması imkânsız. Ali yalnızca François'nın, bir nevi en uç noktasına dek çekilmiş hâli: Tenine, yüz hatlarına ve aynı zamanda ismine kalıcı surette kazılı olan etnik damgası, kültürel ve özellikle de dilsel sermayenin eksikliğiyle bağlantılı diploma ve vasıf noksanlığıyla ilintili engelleri pekiştiriyor veya daha ziyade radikalleştiriyor. "Göçmen" ve "yerli" (başka zamanlarda ve başka yerlerde, "Fransız Cezayiri"nde sözgelimi, bu etiketler aynı sonuçları verecek şekilde tersine çevrilebilirdi) aynı sorunları, aynı zorlukları yaşamakta ve aynı tecrübeler üzerinde şekillenen bir dünya görüşünü paylaşmaktalar: çocukluktaki kavgalarda; okuldaki nahoşluklar ve hayal kırıklıklarında; "dökülen" bir mahallede yaşamaya ve polisçe mimlenmiş bir aileye mensup olmaya eşlik eden damgalanmada (her ikisi de sürekli olarak şüphelerin ve suçlamaların nesnesi olan ağabeylere sahip); hoş bir ceket veya pantolon gördüklerinde para isteyebilecekleri kimsenin olmamasından ötürü kendi başlarının çaresine bakma mecburiyetlerinde; şehre gitmek için ulaşım araçlarının, otobüsün, mopedin (entrikayla almadığınız veya çalmadığınız sürece), otomobilin (zaten ehliyetleri de yok) olmayışından, toplanılacak bir alanın olmayışından, futbol oynayacak bir sahanın olmayışından ötürü birlikte geçirdikleri uzun ve sıkıcı zaman dilimlerinde; hepsinin de ötesinde, her yanından kendi içine kapalı, ne okul ne de iş konusunda hiçbir gelecek, hiçbir ihtimal sunmayan bir ev-

renle sürekli ve acımasız bir şekilde karşı karşıya olmakta hep aynı deneyimi yaşadılar -tanıdıkları herkes ya işsiz ya da zor durumda, yardım ve rehberlik bekleyebilecekleri kişiler olarak aileleri sorulduğunda ise sözünü ettikleri kişiler ya işsiz ya da sakat-.

Aralarındaki mutlak dayanışma, her ikisini de kapsayan "biz" kullanımında, "göçmen"e has sorunlara "yerli"nin de sahip oluşunun mükemmelen kavranışında kendini her an gösteriyor: Açıklamalara, ırkçılık karşıtı büyük laflara başvurmaksızın, kulüplerin kapısını arkadaşı reddedildikten sonra terk edişinde; muhtemelen onun için acı verici olacağından ötürü, çevresinde kızlar olduğu zaman dahi durumun keza aynı ("kızlar olduğunda onlar bir şey söyleyebilirler, 'bakın, bu benim erkeğim, benimle birlikte' falan diyorlar ama yine işe yaramıyor) olduğunu izah edişinde; sanki mahcup veya rahatsız olmasını engellemek ve aynı zamanda tarafsız bir gözlemci olarak onun lehine tanıklık etmek istermişçesine bazı sorulara onun yerine cevap verişinde hep bu var. Ali polisle ve yargıyla başının derde girdiği durumları "aptallıklar" diye tanımlarken -bir yandan otoritelerin resmî bakış açısını benimserken söz konusu hatayı asgariye çekmeye yönelik bir tür örtmece- kendini onunla özdeşleştirip hafifletici şartları dile getiren de François oluyor: "*Bizim* paraya ihtiyaç duyduğumuz zamanlar da oldu. Sağlam paraya ihtiyaç duyduğumuzda, mesela güzel bir ceket veya bir pantolon *gördüğümüzde*, işte böyle." François, kendisinin farkının ("Bu, öncedendi... Benim için artık bitmiştir, onlarla takılmıyorum; önceden, takılırdım.") başka herhangi özel bir faktörden kaynaklanmadığının altını çizercesine, "başının bağlandığı" gerçeğini öne çıkarıyor ve Ali, arkadaşının bu pek hayırlı tecrübesinden bir ders çıkarırcasına noktayı koyuyor: "İhtiyacımız olan şey bir kız. -Neden bir kız?- Aptallıklar yapmayı bırakmak için."

François'nın Ali'yle dayanışmasının böyle apaçık ve tastamam ifade edilmesi, bunun son derece doğal olmasından kaynaklanmakta ve sadece, kendi dünyasında tasarladığı şekliyle arkadaşlığın sonucu da değil; ikisi, tabiri caizse, aynı gemideler: Eşit şekilde damgalanmışlar; gençlere en düşman mahalle sakinlerinin, bekçilerin, polisin ve en çok da dedikoduların eşit bir şekilde "hedefi" konumundadırlar. O söylentiler ki tüm kötülükleri onların sırtına yüklemekte, onları meydan okumaya, bir tür hıncı abartmaya sü-

rüklemekte. Kendilerinin kötü bir resmini çizen bu anonim dedikoduların karşısına herhangi bir inkâr yahut iyileştirme koymak niyetinde değilim; onlar da bunu istemiyor zaten. Sadece, benim iki "banliyö serserim"den birinin, gece eve geciktiğinde televizyon ve radyolarda söylenen bütün o şeylerden ötürü ailesinin kendisi için nasıl kaygılandığım müthiş bir doğallıkla ifade eden o cümle var...

Bu mülakatta kendilerine dair verdikleri imaj, bütünüyle yanlış olmamakla birlikte, mülakat hâlinin tesis ettiği o son derece müstesna, fevkalade toplumsal ilişkiye çok şey borçludur: Anlaşılıyor ve kabul görüyor olma duygusuyla, mümkün hakikatlerinden bir tanesini ve muhtemelen normal şartlarda akran grubu sansürünün etkisiyle ("caka" dedikleri şeyle) ve aynı zamanda şiddetin yükselmesinin sebep olduğu kolektif kısıtların etkisiyle (Ali ve François, devrimci savaşlarda veya bazı sembolik devrimlerde gözlenen, aktif bir azınlığın, tecritle pekiştirilen bir korkunun pençesindeki, baskının dayattığı bir dayanışmayla birbirine tutunan bir kitleyi peyderpey şiddet sarmalına itmesine cevaz veren süreçlere çok benzer durumlardan söz ediyor) en etkin şekilde gizlenileni açığa vurabilmekteler. Bu nedenle, samimiyetle ve herhangi bir kandırma niyeti taşımaksızın takdim ettikleri hakikatle yetinmekte ısrar etmek naiflik olur (bolca hatırlatıldığı üzere, "küçük melekler" yok karşımızda ama muhtemelen "oyuna getirilmekten" kaçınmak için birlikte çıkıp gelmeleri, tanıklıklarının gerçekliğinin de teminatı). Lakin özellikle de ırksal ön yargılarla veya okul, Sosyal Hizmetler veya emniyet görevlilerinin, tatbik ettikleri *kader etkisiyle,* ifade ve ilan edilen kaderlerin üretiminde güçlü rol oynayan, çoğunlukla damgalayıcı nitelikteki sınıflandırıcı yargılarıyla karşı karşıya geldikçe şüphesiz daha az makul hâle gelmeye yazgılı bu mümkün hakikati reddetmek çok daha naifçe olur. İyi çocuklar mı? Yoksa kötü mü? Sorunun da davet ettiği ahlakçı yanıtın da anlamı yok. Gerçekten de mülakatta kendilerini anlattıkları gibiler mi? Görünürde daha meşru olan bu soru da bir o kadar yanlıştır. Mülakatın formatı, dünya kendilerine daha farklı davransaydı olabilecekleri şeyi daha sık ve bütünüyle açığa vurmalarına izin veren istisnai bir durum yaratmıştı.

Eşyanın tabiatındaki "atıl şiddet" -yani iş piyasasının, okul

piyasasının, ırkçılığın, vb.nin amansız çarklarına kazılı olan (ve prensipte onu bastırması gereken "güvenlik kuvvetleri"nde de bulunan) şiddet- hem sözlerinde hem de tutumlarında öylesine mevcuttu ki, bu iki genç adamın, çok fazla şey açığa vurmanın veya fazla şoke edici olmanın korkusuyla bağlantılı duraksamalar ve sessizliklere rağmen, hayatlarım, site hayatını ve hatta "aptallıklarını" veya bir yahut birden fazla kimse tarafından başvurulan şiddeti (bir "çocuğu" kölesi yapan kişi gibi) müthiş bir doğallıkla anlatışlarını dinledikçe tüm bunlar bana son derece doğal geldi.

Her söze, her cümleye ve daha da önemlisi ses tonlarına, yüz ifadelerine ve beden dillerine nakşolmuş olan *toplumsal sürgün* mekânlarında bir araya konmuş bütün o insanlara bir kader gibi yapışmış bu toplu uğursuzluğun aşikârlığı duygusunu paylaşmak için kendimi zorlamak durumunda kalmadım. Söz konusu mekânlarda, herkesin kişisel sefaleti, tüm sefillerin bir arada bulunuyor ve yaşıyor olmasıyla ve belki daha da önemlisi, damgalanmış bir gruba mensup olmanın kader tayin edici etkisinin doğurduğu tüm sefaletlerle ikiye katlanmaktadır. Ali sekizinci sınıftayken, siteden çocuklardan müteşekkil bir sınıfa düşmesiyle birlikte tahsil hayatının kötüye gittiğini söylüyor; yalnızca siteden insanların takılmasından ötürü yakınlardaki gece kulüplerinin ilgi çekici olmadığını belirtiyor ve sitedeki kızların neden ilgiye ve kıymete layık olmadığını açıklamak için de kendisi yahut onun gibi insanlarla çıkıyor olmalarını yeterli görüyor. Groucho Marx'ın, komik olma gayesinin devreye soktuğu etkisizleştirici unsurun devreden çıkartılması hâlinde öz-nefreti değil ama *öz-umutsuzluğu* pek güzel ifade eden, "beni üyeliğe kabul edecek kulübü ben neyleyeyim" şeklindeki meşhur esprisine mükemmel bir örnek teşkil etmekte bu durum.

Fransa'nın kuzeyinden iki gençle

Mülakat: Pierre Bourdieu

"Bir süre sonra insanı sinir ediyor"

- Bana buranın pek de eğlenceli olmadığını söyledin. İşten dolayı mı, yoksa boş vakit uğraşlarından mı, nedir?

François: Evet, hem boş vakit uğraşları hem de iş. Burada girecek iş yok. Bizim mahallede bile, hiç.

Ali: Boş vakitlerde yapacak hiçbir şey yok.

François: Bir sosyal tesis var ama yan taraftakiler söyleniyor.

Ali: Doğru, komşular biraz cins.

- Neden şikâyet ediyorlar, yoksa...

François: Çünkü bahçede takılıyoruz ve akşamları da mahallemizde yapacak hiçbir şey yok, dışarısı soğuk olduğunda içeri hole girmek zorunda kalıyoruz. Çok fazla gürültü falan çıktığında polisi arıyorlar. Bir de üstüne, bizim için olan mekân var.

- Evet, orayı kullanmanıza izin vermiyorlar mı?

François: Aynen, bize anahtarları vermiyorlar.

- Niye ama? Bu mekân sizin bir işinize yaramıyor öyleyse.

François: Hiç bi' işe yaramıyor.

- "Yan taraftakiler söyleniyor" diyorsun; kim bunlar?

François: Apartman dairelerinde oturanlar. Apartman girişlerinde çok gürültülü konuştuğumuzda aşağı inip şikâyet ediyorlar falan filan.

- Ee çünkü gidecek başka bir yeriniz yok...

Ali: Yok, nereye gideceğimizi bilmiyoruz.

- "Bizim için bir mekân var" demiştin, o ne?

François: Büyük bir oda. Eskiden, açıkken, bir masa tenisi masası vardı ve oynuyorduk.

- Anladım, şimdi niye açık değil peki? Ortalığı çok mu birbirine katıyordunuz?

François: Hayır, çünkü soyuldu.

Ali: Yok, yok öyle değil. Bazen başka sitelerden gelip ortalığı karıştıranlar oluyordu ve sonra (...).

- *Siz de onları kontrol etmeyi başaramıyordunuz.* Zor bir durum...

François: Artık sorun yok, her şey yolunda. Siteler arasında daha iyi anlaşıyoruz birbirimizle.

- *Spor tesisiniz de yok...*

François: Var, bir hentbol sahamız var ama yandakiler kullanıyor.

- *Evet, anlıyorum. İki siteye bir tane düşüyor. Bu gerçekten fena. Siteler arasında rekabet var mı? Biraz olsun dahi?*

François: Evet, fazlasıyla.

- *Ne peki, çeteler mi?*

François: Evet, bi'kaç çete.

- *Bu çeteler, nasıl organize oluyorlar? Okul gibi yerler etrafında mı? Birbirini tanıyanlar mı, mahalleden veya...*

François: Ya birkaç çete var (...). Çalışanlar, spor yapanlar falan filan. Sadece parti verenler...

- *Sen onda mısın?*

François: Hayır!

- *Niye gülüyorsun?*

Ali: François beni güldürüyor.

- *Bana bütün hikâyeyi anlatmıyorsun...*

Ali: Bize sitede hakaret edip duruyorlar. Daha dün mesela biber gazı yedik apartmanda oturan bi' heriften. Vücut geliştirici. Şişik.

- *Bir adam mı o adı taktığınız? Kim o?*

Ali: Apartman girişinde birileri olduğunda biber gazı atan bir herif.

- *Niye ki, ne yapıyordunuz? Rahatsız ediyordunuz herhâlde onu?*

François: Yok, girişte durduğumuzda, birinci katta yaşıyor, girişteyken konuşuyoruz, bazen bağırıyoruz.

- *Bu olay gündüz vakti mi oldu, akşam mı?*

François: Sadece akşamları.

- *Geç mi?*

François: Geç, 10-11 civarı.

- *Ama kestirmeye hakkı var değil mi? Biber gazı atmak abartılı da, bütün*

akşam sinirlerini gerdiyseniz, biraz anlaşılır ama değil mi?

Ali: Evet ama aşağı gelip...

- *Evet tabii aşağı gelip güzelce "başka bir yere gidin" diyebilirdi...*

Ali: Biber gazı yerine...

- *Haklısın, bunu yapmasına gerek yok. Ayrıca biber gazını nereden atıyor bu adam?*

Ali: Camından dışarı. Biber gazından biz suçlu bulunduk sonra, biz gençler. Yani büyük olanlar.

François: Evet çünkü yukarıdakilere, site görevlisine gidip, daha önce yaşandığından biliyorum, "hep aynı gençler yapıyor" diyorlar.

- *Kim bu site görevlisi?*

François: Bilmiyorum, ortalarda gözükmez. Burada yaşamıyor, galiba birkaç sitede birden çalışıyor.

- *Böyle problemler çok sık oluyor mu? Suçlanan hep aynı kişiler mi oluyor?*

François: Evet, çoğunlukla büyükler. Onun [*Ali'nin*] abisi, bir de başka bir eleman.

- *Ama neden, onların mı sorumlu olduğunu düşünüyorlar?*

François: Evet, o ikisinin lider olduğunu düşünüyorlar. Ondan olmalı.

- *Peki yakaladıkları zaman onlarla kim uğraşıyor? Kiracılar mı? Yoksa polisi mi arıyorlar?*

Ali: Ya polisi arıyorlar ya da ertesi gün gidip site görevlisine anlatıyorlar.

- *Ve sonra azarı yiyorlar?*

François: Evet, azarı yiyorlar. Onlar da anne babalara şikâyet ettiklerinden...

- *Ve aileler kızıyor...*

François: Ya aslında şimdi alıştılar artık. İlk seferinde evet, ama sonra yine geliyorlar, yine geliyorlar...

- *Peki, sen ne tahsil gördün?*

François: Ortaokulu baştan sona okudum. BEP'e yazıldım. BEP sınavına girdim ve sonra...

- *Olmadı mı?*

François: Hayır, çaktım. Okula pek gitmiyordum, ondan.

- *Dersleri asıyordun yani?*

François: Evet.

Ali: Evet çünkü bizden epey uzak, yan taraftaki liseye gitseydik iyiydi de

kilometrelerce ötedeydik...

Yan taraftaki lise iyi öğrenciler için

- *Ya, sizi çok mu uzağa gönderiyorlar?*

François: Evet, evden 10 kilometre çekiyordu.

- *Nasıl gidiyordun?*

François: Otobüsle.

- *Otobüsle... Peki neden yan taraftaki liseye göndermediler?*

François: O lise iyi öğrenciler için, en iyiler.

Ali: Gerçekten dirsek çürütüp çalışanlar için.

- *Peki okulda, küçükken, anne baban derslerine yardım eder miydi?*

Ali: Yok canım! Babam ne okur ne de yazar. Annem okuyabiliyor bir tek, ama onun için de zor. Abilerimdi...

- *Sana yardım eden...*

Ali: Evet, ama etrafta olduklarında tabii.

- *Yani kimse sana "bir sonraki güne ne ödevin var" diye sormazdı?*

Ali: Yok, ben etüde giderdim. Çünkü eskiden okuldan sonra bir saat etüt olurdu ve babam hep götürürdü.

- *Bu hiç fena değil...*

Ali: Evet, fena değildi (...) Ama her gün yoktu ve belli bir süre sonra şey olmaya başladı...

- *Ne zaman başladı ters gitmeye?*

Ali: Sekizinci sınıfta. Bütün arkadaşlarımla aynı yere düştüğümüzde.

- *Semtteki herkesle aynı sınıfta mıydınız?*

Ali: Aynen.

François: Evet, çünkü okul sitenin hemen yanındaydı.

- *Peki seviye genel olarak çok iyi değil miydi? Hepinizin mi problemleri vardı?*

Ali: Evet, hepimizin...

- *(...) Ama ortaokulun ilk yılı zor, çünkü bi' yığın yeni şey öğrenmeniz gerekiyor. Kolay değil bu.*

Ali: Aynen, ama hepsini öğrenebilirdik, o zaman başarabilirdik. Sorunsuz. Ama eğlenmeyi tercih ediyorduk. [*Ali bu dönemde yaşça büyük, 19 yaşında olan, okulu bırakmış bir arkadaşıyla takılmaktaymış ve okuması gerektiğini*

çok geç anlamış.]

- *Peki öğretmenler size demiyor muydu ki....*

Ali: Öğretmenler mi? Öğretmenlerin umurunda değil.

- *Umurlarında değil mi?*

Ali: Bizim sitede okula giden kimse yok.

- *Nasıl yani?*

Ali: Yaşça daha büyük olanlar yahu.

- *Liseye veya üniversiteye giden hiç genç yok mu? Ya da grandes écoleslere? Bir tane bile mi?*

Ali: Hayır.

- Hiç? Bir tane bile?

Ali: Yani var, iki veya üç tane. Geri kalanlar çalışıyor, geri kalanlar kodese giriyor ve sonra...

Aptalca şeyler yaptık

- *Ya kodeste, ya işsiz ya da çalışıyor. Devam et, bir şey söyleyecektin. Hayır mı? Spor yapmayı düşündün mü? Güçlü kuvvetlisin, ne bileyim belki öylelikle...*

Ali: Biraz spor yaptık ama sıkıcıydı. Uzun süre uğraşmadık.

- *Neden uğraşmadınız, yapacak çok mu işin vardı?*

Ali: Saçma sapan şeyler yapıyorduk.

- *Ne mesela? Bana söyleyebilirsin, biliyorsun polis değilim.*

Ali: Değilsin, çaldık çırptık falan işte.

François: Ama bütün bunlar bir süre devam etti.

- *Evet ama yarısı oyun bunun.*

Ali: Bir vakit geçirme yoluydu. Ölümüne sıkıldığımızda yapardık.

- *Ama ne tür, ufak tefek şeyler mi yoksa ciddi şeyler mi?*

Ali: Biz mi? O zamanlar daha küçüktük.

- *Kaç yaşındaydınız?*

Ali: On iki.

- *Anladım, 12-13...*

Ali: Şeker, kurabiye, parfüm gibi şeyler. Büyükler içki çalardı. Birçoğunu mahveden bu oldu: alkol ve uyuşturucu.

- *Öyle, başka yapacak bir şey yoksa anlaşılır.*

Ali: Tabii. Buralarda bir kulübe gitmek istesek, mesela ben, giremem. Araplar alınmıyor. Sonuçta akşamları dönüp ne yapacağız, ortalığı birbirine

katıyoruz.

- *[François'ya dönerek] Sen onunlayken bile mi?*

Ali: O girmez. Ben girmezsem o da girmez.

- *Tamam da onun girmesine izin verip sen mi durduruyorlar?*

Ali: Kaç kere... Kızlarlayken bile. Kızlarla girmeyi denememi söylediler, ama o zaman bile herkesin önünde "Hayır, bizim müşterimiz değilsin, müdavimlerden değilsin!" diyorlar.

- *Bu iğrenç, buna hakları yok.*

François: Ayrıca, en nihayetinde müdavim olabilmek için de içeriye en az bir kez girebilmek gerekiyor.

Ali: İçeri almıyorlar, sebebini bilmiyorum.

- *Bu çok isyan ettirici.*

Ali: Yani evet, bir süre sonra insanın canını sıkıyor.

- *Ve bu senin başına geldi, ikinizin; beraber gidiyorsunuz, seni alıyorlar ama onu durduruyorlar?*

François: Evet, birçok kere bunu yaptılar.

- *Ve sinirlenip sebebini soruyorsun ve cevap vermiyorlar...*

Ali: Ne diyebilirdim ki?

- *Haklısın, yapabileceğin bir şey yok.*

François: Var aslında. Kızlar olduğunda, onlar bir şey diyebilir aslında. "O benim erkeğim, benimle birlikte!" diyebilirler ama yine işe yaramıyor.

- *O bile işe yaramıyor?*

Ali: Defalarca denedik.

[...]

François: Evet, müdavim olmak gerekiyor ama Ali olamıyor! Onlara söylediğimiz buydu aşağı yukarı: "En azından içeri alın, böylelikle alışabilir."

Onları satın alacak paraları yoksa kırıp döküyorlar o zaman

[...]

Ali: Polisler bile birkaç kez bizim siteye geldi ve bir seferinde, hani bize biber gazı attıkları zamanı hatırlıyor musun?

- *Peki neden?*

Ali: Apartman girişindeydik ve elemanın biri kendini mi öldürmeye çalışmıştı ne, öyle bir şey... Onlar sonra geldi, polisler yani. Onlar gelirken bizimkilerden biri "Domuzlara ölüm!" diye bağırdı. Geri dönüp bizi bulmaya çalıştılar, bizse sesimizi kestik. "Ödlekler ordusu!" diye bağırıp ayrıldılar. İçerideki her-

kes ıslıklamaya başladı, sonra geri dönüp bize biber gazı attılar, biz de kaçtık.

François: Evet birini de tekmelediler.

Ali: Jean-Marie miydi?

François: Jean-Marie, evet. Onlara vuramayacağımızı biliyorlar, dolayısıyla bizi kızdırmaya çalışıyorlar.

- *Peki Fransız çocuklarla Arap çocuklar arasında dayanışma olduğunda polisler bundan rahatsız oluyor mu? Ne bileyim, "bu iğrenç" diyen sen olsan umurlarında olmaz...*

Ali: Kesinlikle, umurlarında değil. Bir kere siteden bir Arap, aynasızlar tarafından sitenin ortasında dövülmüştü. Bir Fransız yardımına gelip polise "Bunu yapmaya hakkınız yok, bu doğru değil." dediğinde onu da aldılar ve karakola götürdüler. Onu bile dövdüler ve ertesi sabah saldılar.

- *Kimdi o?*

Ali: Bizim siteden bir arkadaştı, Gilles. Şimdi burada bir sokak kermesi olacak, her yıl olduğu gibi kavga çıkacak ve biz suçlanacağız. Cumartesi etrafta kalmayıp başka bir yere gideceğiz.

François: Cumartesi ve pazar.

- *Anlıyorum, çünkü işin sonunda hesap veren siz oluyorsunuz...*

François: Evet çünkü diğer siteden insanlar, bizimkiler değil ama diğer sitedekiler, onlar şeyle geliyor [*sessizlik*]...

- *Hadi ama, söyle...*

François: Onlar bir şeyler getiriyorlar...

Ali: Söyle yahu.

François: Tamam. Uyuşturucu getiriyorlar. Almak için yeterli paraları olmadığı zaman da her şeyi kırıp döküyorlar [*sessizlik*]...

Ali: Biz üstesinden geliyoruz, 18 yaşın üstündeyiz, hallediyoruz. Yakın zaman önce mahkemedeydik. Bir yönetici yüzünden.

- *Ne yöneticisi?*

Ali: Kamp yöneticisi.

- *Peki ne hakkındaydı bu mahkeme?*

Ali: Ufak bir tartışma hakkında. O bizim üzerimize yıktı, hâkim yani, çünkü hüküm giyerken kıkırdıyordum, sekiz gün ertelenmiş ve 1.200, sanırım 1.200 frank ceza verdi. Sırf dalga geçtim diye.

- *Çünkü o, hükmü okurken kıkırdıyordun...*

Ali: Evet. Yani çünkü arkadaş getirmene izin vermediklerini bilmediğim-

den bazı arkadaşlarımı getirmiştim, onlar da beni güldürdü.

- *Sizin yaşınızdakiler için buralarda iş yok mu?*

Ali: Yok, ya da staj yapıyorlar.

- *Evet, yalandan stajlar...*

Ali: Evet, bir şey etmiyorlar. 1.200 frank kazanıyorsun ve buna değmiyor. Bu kadar parayı bir saatte kazananlar var (...)

- *Ayrıca artık bundan sonra doğru bir çözüm gibi de durmuyor. Peki hiç... Ne bileyim mesela biriniz bir iş bulur ve ötekileri de oraya sokar...*

Ali: Evet, yaşça büyük olanlar öyle yapıyor.

François: Ama Paris'e gidiyorlar. Aynen o şekilde, bizim sitedeki büyüklerin hepsi şimdi Rouen'a, bir Peugeot fabrikası var, oraya gitti. Hepsi orada çalışıyor.

- *Bu işi nasıl buldular? Biri girdi ve diğerlerini de mi aldırdı?*

Ali: Askerlik işi benim önümde engel. Yoksa ben de gitmiştim.

- *Çalışmadığın müddetçe para da yok. Peki şimdi nasıl geçiniyorsun, ailen mi biraz yardım ediyor?*

Ali: Evet, zaman zaman (...).

[...]

- *Hangi dövüş sporunu yapıyordun sen? Karate mi, yoksa?..*

François: Her şeyden biraz, sokak dövüşü. Ama o da yalan.

- *Yalan mı? Nerede yapıyordun bunu?*

François: Karakolun olduğu sokakta.

- *Apartmanın hemen yanındaki mi?*

François: Evet, yalandandı.

- *Yeterince ciddi değil miydi?*

François: Bize öğrettikleri her şeyi zaten biliyorduk. Öğrendiğimize değmiyordu...

- *Boksu düşünmedin mi?*

François: Bir kez gittim ama yeri çok uzak. Ulaşım aracım yok.

- *Bir ufak motosikletiniz veya onun gibi bir şey yok mu?*

François: Hiçbir şeyim yok.

- *Ufak bir motosiklet ne kadar ediyor?*

François: 2.000 kâğıt.

Ali: Mağazada? 3.000.

François: Delirmişsin! Mağazada en az 4.000-5.000. Entrikayla alman

lazım, başka birinden alman lazım, tek yolu bu.

- *Entrikayla dediğin, nasıl yani?*

Ali: Kullanılmış işte, almanın kestirme yolu bu.

[...]

Ali: Bizim sitede polis müfettişleriyle bir sorun olmuştu. Müfettişin biri, sitenin ortasında dayak yedi.

- *Anlıyorum, neden?*

Ali: Çünkü kimliğini göstermedi. Başka çocukları dövüyordu, diğer sitelerden birkaç çocuk, bizim çocuklardan biri onları savunmaya gitti ve polis normalde kimliğini gösterir, o göstermedi.

- *Dolayısıyla dayak yedi?*

Ali: Sonradan silahını çıkardı ve benim arkadaş kaçtı, ama sonra yakalandı.

- *Ama içeriye...*

François: Bir haftalığına. Mahkeme öncesi görüşmede serbest bırakıldı.

- *Ve sen, hâkim sana... O zaman içeri alınmadın mı?*

Ali: Bir yetişkin olarak ilk sıkıntımdı. 7 ay oluyordu galiba yetişkin olalı.

- *Daha önce problemlerin oldu mu?*

Ali: Reşit değilken (...).

- *Hırsızlık falan mı, öyle şeyler mi ?*

Ali: Belçika'da, evet. Ufak problemler; küçük, saçma şeyler.

- *Evet ama sonrasında bu senin peşini bırakmıyor. Ne zaman kımıldasan enseliyorlar.*

Ali: Bunlar yapmaman gereken şeyler.

- *Ama yapıyorsun çünkü sıkılıyorsun...*

François: Aslında, paraya ihtiyacımız olduğundaydı. Bir sürü paraya ihtiyacımız olduğunda, güzel bir ceket veya güzel bir pantolon görünce mesela. Para lazım. Bu öncedendi, eskiden.

- *Niye gülüyorsun? [Ali'ye]*

François: Gülüyor işte.

- *Her şeyi anlatıyor musun sen?*

François: Benim için bitti o iş. Artık onlarla gezmiyorum, eskiden gezi-

yordum.

Ali: Başı bağlandı.

- *Artık başın mı bağlandı? Peki o işlerle ilgili ne düşünüyorsun?*

François: Hayır, yaptıkları şeyleri gördüm ve ayrıldım. (...)

Ali: Bize lazım olan bir kız.

François: Neden bir kız?

Ali: Fazla saçmalamamak için.

[...]

Slayt projektörleri vardı ama slayt yoktu

Ali: Yani bir aracın ve paran yoksa nereye gidebilirsin ki?

- *Otobüs yok mu? D.'ye giden herhangi bir şey?*

Ali: Evet, otobüs var...

- *Ama çok sık değil...*

Ali: Sadece D.'ye gidenler var. Ama geçici süreyle boş olan kadroları dolduruyorsan her yere gidebilmen gerekiyor. Lens'e gitmen lazım, Lilie'e gitmen lazım, bir otomobile ihtiyacın var ama...

- *Ama sizin aracınız yok. Arkadaşlarınızın da mı yok?*

Ali: Yok, aslında ablam var ama bir işi yok, hiçbir şeyi yok. Ama bizim sitede, hepsi ehliyet sınavlarına giriyor bugünlerde. Belki ondan sonra bir şeyler hareketlenir.

- *Evet anlıyorum, cumartesi falan da burada tıkılıp kalıyorsunuz...*

François: Hareketlenmeye başlayacağız. Reunion Adası'na giden biri var, onu bekliyoruz. Ondan sonra, daha iyi olacak. Sanıyorum onun ehliyeti olacak azından.

- *Evet, üstüne üstlük çoğunuzun ehliyeti yok... Nasıl öğrenebilirsiniz ki, bir sürücü okulu veya onun gibi bir şey olmadan...*

Ali: Bir keresinde gençlik kulübünde yapmak istediler, organizatör bunu yapmayı istedi.

- *Bu iyi bir fikir, değil mi?*

Ali: Evet ama slaytlara da ihtiyaç vardı.

- *Doğru ya, anlıyorum.*

Ali: İçimizden birinin, gittiği sürücü okulundan onları ödünç alması lazımdı. (...) Onda o şey vardı, hani makine, slaytlar için ama trafik kanuna dair slaytlarımız yoktu. Arabayı sürebilmek başka, çoğu yapabiliyor zaten, ama

kurallar var. Sınava iki kez girip veremeyen arkadaşlarım var.

- *Trafik kurallarına dair yazılı sınavdan dolayı mı?*

François: Evet, kurallar. Bir de ehliyetsiz kullanan biri var, Paris'e gidiyor, çalışmaya. Bir sorun yaşamadı.

- *Ne tür bir işi var?*

François: Çalışıyor... Ne yaptığını tam hatırlayamıyorum.

Ali: Bana Paris'te çalıştığını ve 10.000 küsur kazandığını (...).

[...]

- *Evet, bana bunu söyleyen sendin, pek çok kişinin askerden kaçtığını. Çünkü askerliğin yürümediğini.*

Ali: Evet çünkü askerlik insanı çileden çıkartıyor.

- *Pek çok derken, kırk kişi değil herhâlde?*

Ali: Hayır, beş ya da altı kişi.

- *Yine de az değil. Onlar nereden?*

François: Bizim siteden ve yan taraftan.

- *Sizin yaşlarınızda mı?*

Ali: Askere hiç gitmemiş bir tanesi bile vardı, canına tak etmişti herhâlde. Gitmeden önce bazı haplar aldı.

- *Nasıl haplar?*

Ali: Hani... Ne deniyordu onlara?

François: Uyku hapı.

- *İntihar etmek için mi?*

Ali: Evet, intihar girişimi ama yalandan.

- *Anlıyorum, çürüğe çıkmaya çalışmak için mi?*

Ali: Evet.

- *Peki işe yarıyor mu bu?*

Ali: Yaradı, çürüğe çıktı.

François: Evet de delilerle çürüğe çıktı.

Ali: Doğru ama P4 [*psikolojik kategori 4*] değmez, hiç değmez.

- *P4 ne? Nereye gönderiyorlar?*

Ali: P4 normal olmadığınızda veriliyor ama sonra iş bulmak çok zor. As-

kere git, daha iyi.

- *Bana bir paraşütçüden bahsetmiştin, sonra kaçan?*

Ali: Evet çünkü onu başka bir yere hapsettiler...

- *Ne yapmıştı?*

Ali: Kavgaya karıştı, çok sık kavga ediyordu. Bir disiplin kışlasına yolladılar galiba. Dayanamadı, oradan sıvıştı.

- *Ve onun gibi bir sürü kişi var. Bunu hiç duymamıştım. Disipline mi gelemiyorlar? Sıkılıyorlar mı?*

Ali: Emir almaya alışık değiller.

- *Evet, anlıyorum. İşte, işte de aynı sorun yok mu? Geçici, bir sebeple boş kalan kadroları doldurmalık işler falan yok mu?*

Ali: Çalışan bazıları var; mesela Jean-Luc, altı ay maaş almadan çalıştı.

- *Altı ay sonra da parası ödenmedi mi?*

Ali: Ödenmedi, hâlâ da sözleşmesini yapmadılar.

- *Ve hâlâ devam ediyor?*

François: Evet ara sıra devam ediyor ama sadece 2.030, yok dur, 2.300 frank kazanıyordu.

- *Peki çalışma saatleri fazla mı?*

François: 260 saat fazla mesaisi var, bana söylediğine göre. Özel bir kontratı var, bir staj.

- *Anladım; bu, insanı iş aramaya motive etmiyor.*

François: Etmiyor, lanet bir durum.

Üstelik sert adamı oynamayı seviyoruz

- *Daha önce dövüş sporlarından çok bir şey öğrenmediğini söylüyordun. Nasıl öğrendin peki, çok fazla kavga mı vardı?*

Ali: Ah, gençken, küçükken çok fazla kavga ederdik...

- *Evet, okulda, diğer sitelerdekilerle...*

Ali: Bazen kendi aramızda bile. Herkes patronculuk oynamak istiyordu.

François: Ama beş dakika sonra barışıyorduk, sahte kavgalardı.

- *Hem oynaması da zevklidir hani...*

Ali: Sert adamı.

- *Demek durum bu. Ama hiç de öyle kötü insanlarmış gibi gözükmüyorsunuz, ikiniz de. Bu garip...*

Ali: Hayır, biz (...).

- *Peki aranızda siyaset konuşuyor musunuz? Yoksa pek konuşmuyor*

musunuz?

Ali: Hayır.

- Umursamıyorsunuz yani, yani aslında umurunuzda olmadığından değil ama ne düşüneceğinizi mi bilemiyorsunuz?

Ali: Siyasetle pek işimiz yok.

[François ve Ali'ye, kayıt cihazı açıkken, sırayla birbirleriyle röportaj yapmalarını önerip bir süreliğine yanlarından ayrılır. P.B.]

- Ee devam ediyor musun ona sormaya?

Ali: Hayır o bana soruyor, öyle dedi.

- O mu? Hadi bakalım, iyi yapacak mısın?

François: Onun bana sorduklarının aynısını mı sorayım?

- Hayır, ona söylemek istemediği şeyleri söyletmelisin. (...) - O dönemde hâkim sana ne kadar para cezası verdi? 1.200 frank?

Ali: 8 gün [*ertelenmiş*].

- Daha önce hiç ceza almış mıydın?

Ali: Hayır, reşit değildim.

- Reşit değilken yaptıkların sonradan peşini bırakmıyor değil mi?

Ali: Evet, yine aptalca bir şey yapıp enselenirsem, aldığım o günler... Onları yatmam gerekir. (...)

- Başını nasıl sıkıntıya sokmuştun?

Ali: Bir motosiklet hırsızlığıydı galiba. Fotoğraf çektiler ve parmak izi aldılar. Ufacık bir şey için.

- Kaç yaşındaydın?

Ali: Sekizdeydim. 15-16 sanırım.

- İş üstünde mi yakaladılar?

Ali: Hayır, sonradan enselendim. Koşamıyordum.

- Suçüstü yakalandın yani? Sonra seni tutukladılar, götürdüler ve sonra...

Ali: Fotoğraf ve bir sürü şey.

- Ama seni orada tutmadılar?

Ali: Ailemi aradılar. Reşit değildim. Benimle o gün epey uğraştılar. Tut-

mak istediler ama babam beni almaya geldi.

- *Babana ne söylediler?*

Ali: Bütün hikâyeyi anlattılar.

- *Sana kızdı mı?*

Ali: Evet, ağzımı burnumu kırmak istedi. Normal ama. Anlıyorum onu.

- *Evet, fazlasıyla sinirlenmiş olmalı.*

Hep aynılarının başına kalıyor

Ali: Evet. Ama şimdi daha iyi, François sağ olsun, onun sayesinde bir daha başım belaya girmedi. Ben ona bir soru sorayım mı şimdi ha?

- *Tabii. Daha cevaplamadı mı?*

Ali: Hayır, ona taşınmak isteyip istemediğini sormak istiyorum. Bu hoşuna gider miydi, gitmez miydi diye.

François: Taşınırsam mı? Evet, taşınacağım, belki biraz daha yaşlanınca.

Ali: Peki şimdi?

François: Şimdi...

- *Siteyi özler miydin o zaman?*

François: Hayır çünkü zaten 19 yıldır burada yaşıyorum.

- *Yani herkesi tanıyorsun?*

François: Herkesi tanıyorum, bütün dostlarım burada (...). Ama taşınsam, belki...

- *Evlenmek için mi?*

François: Evet, evlenmek için, hayatıma devam etmek için.

- *Peki elinde olsa, sen ister miydin taşınmayı?*

Ali: Taşınmak mı? Güzel olabilirdi. Ama bazı şeyleri de özlerim. Çünkü taşınmak zor iş, ona buna alışkın değilim ve tamamen nereye düşeceğine bağlı.

- *Evet ama problemlerinizin çoğu bu sitede oturmaktan kaynaklanıyor. Sorun burada.*

Ali: Evet, haklısın. Taşınmak iyi olur, bazı insanlar (...).

[...]

- *Belki gerekli olan biraz daha iyileşmesidir... Binalar... Çok çirkinler, siz de öyle düşünmüyor musunuz?*

François: Binalar... Tahribatlardan falan bahsediyorsanız, ne kırılsa, bo-

zulsa gençler suçlanıyor.

- *Sorun nereden başlıyor? Pencereleri kıran futbol topları gibi şeyler mi?*

Ali: Hayır, ana kapılar, pencereler, posta kutuları. Ana kapılar.

- *Peki kim yapıyor bunları? Gençler değil mi az biraz?*

Ali: Evet, gençler az biraz.

François: Tabii ama her zaman değil ve ayrıca suçlananlar hep aynıları. Hiçbir şey yapmayanların başına kalıyor.

- *Demin söylemeye çalıştığın da bu muydu, mimlenenlerin üstüne mi kalıyor, onu mu demek istiyorsun? Senin de durumun bu değil mi biraz, mimlenmişsin küçükken?*

Ali: Evet ama artık değil. Kendimden daha büyüklerle takılıyorum, onun abisi [*François'nın*] ve başka bir büyük eleman. Ama hep onlara kalıyor... Üstüne üstlük, bize yapmayın diyen de onlar.

François: Onlar için zor bir durum.

- *Peki neden? Onların çete lideri olduğu falan mı söyleniyor?*

Ali: Yani peşlerinden sürükleyenlerin onlar olduğunu söylüyorlar. Bize akıl verdiklerini.

- *Evet ama az evvel siteler arasında kavgalar olduğunu söylüyordun, yani çeteler var.*

Ali: Evet birkaç çete var. Dışarıdan geliyorlar, her şeyi kırıp döküyorlar ve bizim üstümüze kalıyor.

- *Ama neden, kavgalar olduğu için mi?*

Ali: Çünkü sitelerdekilerden bazıları sert adam olmak istiyor. Kimin patron olduğunu, kimin en sert olduğunu falan göstermek istiyorlar. Ama şimdilerde işler daha iyi. Daha iyi anlaşıyoruz. Bir disko açıldı ve daha çok Arap var girebilen ve gidebildiğimiz tek yer de orası.

- *Yani artık daha iyi?*

Ali: Evet, ama doğruyu söylemek gerekirse, herkesi tanıdığımız için işkence oluyor. Bir diskoda, anlamı yok bunun pek. (...)

- *Daha uzağa, sizi kimsenin tanımadığı yerlere gitmeniz gerekiyor, yeni insanlara tanışmak için.*

Ali: Ama nasıl? Eskiden yapardık, kendimizi dışarı atmak için neler ya-

pardık... Ama artık kimse çocuklara bisiklet vermiyor.

- Neden, çünkü çok mu pahalı, çünkü...

Ali: Önceden hepimizin bisikleti vardı ...'ya falan giderdik ama artık yok.

- Neden, çok mu yorucu?

François: Çünkü okuldaydık, trene binerdik. Hem çoğu da taşındı...

- Sizin grubunuzdan, arkadaş çevrenizden yani.

[...]

Televizyonda söylenen her şeye inanıyorlar

- Anlıyorum, peki ya sen? Askerlikten sonra şey yapacaktın, ne diyordun?

Ali: Gidersem eminim ki Paris olacak... Ya Fransa'nın güneyi ya da Paris. François ile yaparız diyordum ama şimdi onun başı bağlandı, kalması daha iyi. Yoksa çok daha önce yapmalıydık bunu, güneye taşınmalıydık.

- Ya sen? Ne olacak elinde?

François: Şey, diplomalarım... Bir CAP.

- Ee belki onunla aynı yerde iş bulabilirsin...

François: Evet ama daha önce söylediğim gibi, hayatımızı birlikte geçirecek değiliz. Bir yerden sonra ayrılmak zorundayız.

- Doğru, ama arkadaş olduğunuza göre, neden denemiyorsunuz?

François: Evet zaten bir şey bulursak bu, herkes için oluyor. Biri çalışıyorsa gerisini de oraya sokuyor. Hem sonra (...) öyle daha iyi.

- Kuzenlerin falan yok mu diye sormamın sebebi de buydu... Bazen birileri öyle...

Ali: Bazen, ailemiz bize güvenmiyor. Kaybolacağımızı falan sanıyorlar... Mesela ben bu sene Fas'a gidecektim tek başıma ama sonra annem olmaz dedi. Bana çocuk muamelesi yaptı. Fas mevzuunda olan buydu.

- Evet, özellikle akrabalarla, bu çok şey değil...

Ali: Eskiden akşamları dışarı çıkmazdık. Akşamüstleri giderdik, çok geç değil yani. Korkuyorlardı, televizyonda söylenen her şeye inanıyorlar.

- Anlıyorum, sitenin tehlikeli olduğunu düşünüyorlar, demek istediğin bu mu? Evet, çocuklardan biri bana babasının korku içinde yaşadığını söylemişti. Ne zaman postadan bir kâğıt veya öyle bir şey gelse, okuması olmadığından korkuyormuş. Bu anlaşılır çünkü onlar için de pek hoş değil. Okuyup yazamıyorsan cidden zor.

François: Bizim sitede de var, okuma ve yazmayla ilgili problemi olanlar

var.

- *Gerçekten mi? Sizin yaşınızda...*

François: Evet ve daha büyüklerde de.

Ali: Evet, daha büyüklerde bile var. Okumayı bilseler de zorlanan en azından, robot gibi okuyorlar mesela...

- *Gerçekten mi? Çoğu mu peki?*

Ali: Çok var, en az yüzde seksen.

- *Yüzde seksen diyorsun, bu doğru olamaz, yüzde seksen. Farkında mısın ne demek bu? 10 kişiden 8'i!*

Ali: Evet ama bizden, bizim gruptan vallahi.

- *Senin grupta?*

Ali: En az 20-30 kişiyiz. Kaçı okuma biliyor? İyi okumaktan bahsediyorum. 10 kişi falan var, gerisi zar zor okuyor.

- *Bir gruptan bahsederken, hep birlikte olanlar yani...*

Ali: Hep birlikte olanlar, birlikte futbol oynayanlar. Okumaya gelince herkes biliyor ama kötü okuyorlar.

- *Zorlanarak yani? Kelimelerde tereddüt ediyorlar, iyi anlamıyorlar?*

Ali: Evet ve ayrıca robot gibi okuyorlar, kelime kelime yani. Bazıları bazı kelimelerde takılıp kalıyor.

Ben bile robot gibi okuyorum. Okuyabiliyorum ama robot gibi

- *Buna asla inanamazdım doğrusu.*

Ali: Ben bile robot gibi okuyorum. Okuyabiliyorum ama robot gibi.

- *Neden robot gibi okuyorsun?*

Ali: Çünkü ben X'teyken hiç okumadım, okulda hiç okumadım.

- *Yüksek sesle okutturmuyorlar mıydı?*

Ali: Evet, ama reddediyorduk.

François: Allah bilir ne oynuyorduk.

- *Neden, arkadaşlarınızı etkilemek için mi? Sert gözükmek yani?*

Ali: Hayır, sadece bunu sevmiyorduk. Okumayı sevmiyorduk. Ee yani

okumak aslında basit, ama biz zorlanıyoruz.

- *Ortaokulu bitirdin sen, okuyabiliyor olman gerekiyordu.*

Ali: Evet, okuyabiliyorum, okuyabiliyorum zaten.

- *Ama kolayca değil?*

Ali: Evet, zorlanıyorum.

- *Peki gazete falan okuyor musun? Hiç mi? Okuman lazım ama.*

Ali: Evet iyi olur. Diğer türlü, okumak, yazmak, matematik ve diğerleri. Herkes biliyor bunları. Hepimiz biliyoruz.

[*PB'nin yokluğunda bir ara verildiği sırada François, Ali'ye La Roseraie üzerine sorular soruyor, -"çok pis", gençlik kulübü hakkında- "her zaman kapalı" vesaire.*]

Ali: Evet, bizim bloğa girdiğimde, 2. katta oturan kadın vardı, kız kardeşi gelir ve bize bağırırdı.

- *Kız kardeşi, orada yaşamıyor mu?*

Ali: Hayır orada yaşamıyor, müstakillerde yaşıyor.

- *Peki kim o kadınlar? Buralı, Fransız kadınlar mı?*

Ali: Aman işte Mağriplileri sevmeyen Fransız kadınlar...

François: İki kız kardeş, sitenin iki ırkçısı (...).

- *Onlar gibi başkaları da var mı?*

Ali: O ikisi ve...

François: (...) Yok, bir tane var.

- *Peki, site görevlileri? Onlar nasıl, iyiler mi?*

Ali: Onlar öğleden sonra, 1'den 1.30'a kadar buradalar.

François: Ve sabahları da, ama burada yaşamıyorlar. Site görevlisinin mahallede yaşaması gerekir normalde.

Ali: Evet ama birisi burada yaşamaya geldi. 28 yaşında ve çok iyi. O sağ olsun dışarı falan çıkabildik. Çok yardımcı oldu.

- *Kim o?*

Ali: Karim. Çok iyi biri, ama o bile, şimdi Paris'te çalışıyor, eskisi kadar görmüyoruz. Eskiden, akşamüstleri bizimle konuşur ve nasihat ederdi.

- *Peki bu adam, ne tür bir işi var?*

Ali: Her işi yapan bir tip. Şoförlük yapıyor.

- *Tahsilli mi?*

Ali: Cezayir'de yaşamış. Orada 5 yıl askerlik yapmış. Orduda kalmak istemiş ama sonra bırakmış. Buraya geldi, diplomalarını aldı ve buradan ayrıldı,

şimdi çalışıyor, geçici işlerde çalışıyor.

François: Bize de yardımı dokunuyor. (...)

- *Yani bu Karim, size iyi davranıyordu, öylesine?*

Ali: Bizimle her şeyi yapardı, futbol oynardı, iyilikleri dokunurdu... Bizi istediğimiz yerlere götürürdü. Ona sadece sorardık ve o götürürdü. (...)

- *Yani aslında birkaç iyi insan daha olsa her şey daha güzel olabilirdi...*

Ali: Gençleri anlayan bir o vardı.

- *Kaç yaşındaydı, 28?*

Ali: 28-29.

- Şimdi gitti mi?

François: Yok, hâlâ X'te yaşıyor ama dışarıda çalışıyor. Cumartesi ve pazarları burada.

- *Peki bu adam, onlara açıklamayı deneyebilir miydi?*

François: Kimseyi dinlemiyorlar [*gençler*]. Artık ortalık daha sakin, kadınlar sakinleşti. Ama bir ara hiç durmuyorlardı. Bir grup vardı, bizim grup değil, biraz daha büyükçe olanlardan bir çete. 5 kişiler. Şimdi hepsi içeride. Ama çıktıklarında, cidden... Sadece ikisi çıktı. Hâlâ üç ya da dört tane var.

- *Neden tutuklandılar? Uyuşturucuyla ilgili mi?*

François: Evet, ayrıca araba hırsızlığı ve bir de kaçırma. Bir arada olduklarında içiyorlar, uyuşturucu kullanıyorlar ve sonra...

- *Ortalığı birbirine katıyorlar?*

Ali: Kesinlikle.

- *Sitede mi yaşıyorlar?*

Ali: Hayır, sadece ikisi sitede yaşıyor sanırım.

- *Yani başka yerden geliyorlar?*

Ali: Aynen öyle, dikkat çekmemek için. İçlerinden biri de patron.

François: Evet, 3'ü salıverildi.

Ali: Doğru, biri daha çıktı.

François: Ama hiçbir şeyden anlamıyorlar. Bilmiyorum, ama bana olsaydı, bir gece döndükten sonra, bırakırdım. Ama onlar anlamıyor. Ev ve hapis arasında gidip geliyorlar.

- *Ayrıca silahları da var, değil mi?*

François: Silahları var, uyuşturucuları var, her şeyleri var.

- *Yani biraz terör estiriyorlar...*

François: Teröre gelince aslında onlar tam... Aralarında biri, sadece biri

en (...). Ötekilere gelince, onları şey yapabilirsin, anlarsın... Bu çok berbat.

- *Doğru ve onlar salındığında herkes biraz korkuyor değil mi?*

François: Tabii, hepimiz korkuyoruz. Hem sonra, birkaç aile arasında kan davası var, sitede bile, inanabiliyor musun (...)? Aile kavgaları tehlikeli.

- *Kan davaları derken neyi kastediyorsun?*

Ali: İki aile kavga ediyor ve cidden herkes birden kavga ediyor.

- *Ne sebeple?*

Ali: Hiç yoktan. Saçma sapan şeyler üzerine, gerçekten aptalca şeyler için.

- *Evlilik meseleleri falan mı?*

Ali: Hayır, boktan bir radyo için mesela.

- *Bir radyo?*

Ali: Eric diye biri vardı, işte bunun bi' radyosu vardı, başka biri Eric'in radyosunu almaya çalıştı ve arkadaşı yardıma geldi. Kavga ettiler, abisi geldi, o da abisini çağırdı.

- *Anlıyorum, sonra bütün aile dâhil oldu. Bunlar büyük aileler mi?*

Ali: Evet, büyük aileler.

- *Çok mu kalabalıklar? Nereliler? Cezayir mi?*

Ali: Cezayir.

[...]

Hatunlarla konuştuğunda ve onlara "La Roseraie'de oturuyorum" dediğinde...

Ali: Evet ama artık bitti. Artık daha sakin. La Roseraie'de artık pek bir şey olmuyor. Sadece kaybolan biraz saygınlık. Kötü bir şöhret. Komik mesela, diyelim ki daha temiz bir siteden kızlarla konuşup onlara La Roserie'de yaşıyorum dediğinde...

- *Hemen tedirgin oluyorlar...*

Ali: Hayır, bırakıp gidiyorlar. Onun için pek iyi değil. Onları tavlamak için çok uğraşman gerekiyor.

- *Anlıyorum, aynısı senin için de geçerli mi?*

Ali: Hatunlarla konuşup "La Roseraie'de yaşıyorum" dediğinde...

François: Bi' dur, ben konuşayım. (...) Bize suçluymuşuz gibi davranı-

yorlar. (...)

- *Senin kız arkadaşın da siteden mi?*

François: Evet, siteden.

- *Onunla mı yaşıyorsun?*

François: Nasıl onunla mı yaşıyorum?

- *Onunla birlikte mi yaşıyorsun yani, daha evli değilsin.*

François: Hayır, daha evli değilim. Onunla birlikte yaşamıyorum, yok.

- *Askerden sonra mı evleneceksin?*

François: Hayır, önce iş bulması lazım ve benim de tabii ki.

- *Ya sen, senin kız arkadaşın var mı?*

Ali: Benim için işler daha basit. Kolay gelen, kolay gider. Bende hızlıdır... [*gülüyor*]. Ben, bazı şeyleri sevmiyorum kızlarda. Yani kız sahiden iyi olmalı. Çünkü tanıdığımız kızlar, ciddi değiller. Daha iyi ve ciddi olan kızlarla tanışmak lazım ama onları bulmak zor.

- *Peki sizinle takılanlar, onlar değil mi?*

Ali: Onlar ciddi değiller. Sırtını bir dönüyorsun, yok. Başka birini bulmuş bile.

- *Daha önce siteden, sizinle dışarı çıkan bir kızdan bahsediyordun...*

Ali: Evet ama o bir arkadaşımın kız kardeşi. Onu bir arkadaş olarak görüyoruz. Bizimkilerden biri yani, bir erkek arkadaş gibi, iyi bir kız o.

- *Peki diğer kızlar, onlarla nasıl tanışıyorsunuz? Diskoda falan mı?*

Ali: Evet dışarı çıktığımızda, okulda veya arkadaşlarımızın ablaları vasıtasıyla.

[*Siteden bir kadınla ilgili tartışıyorlar: "onlarla güzel konuşan" bir Fransız. "İnsanlar bizim hakkımızda konuştuğunda bize bunu söylüyor, uyarıyor." Şiddet üzerine konuşmaya devam.*]

François: Sitedeki küçük çocuklar bile, aptalca şeyler yapmaya başladılar.

- *Kimler?*

François: Küçükler, siteden. 9 -10 yaşındalar.

Ali: Ortalığı karıştırıyorlar, başkalarının bahçelerine girip kiraz çalıyorlar.

- *Tamam da sen de yapıyordun bunu...*

Ali: Yani hepimiz yaptık ama...

François: Onlar her şeyi yapıyorlar, bisikletler...

- *Anlıyorum, daha kötüye gittiğini söylüyorsunuz, işler çok daha kötüye*

gidiyor.

Ali: Evet, biz böyle başlamadık. Bisikletlerle başlamadık. Şimdi sitedeki bütün küçükler içiyor. 13-14 yaşlarında olanlar...

- *Ne içiyorlar? Esrar mı?*

Ali: Hayır sigara.

- *Sigara, anlıyorum.*

Ali: Küçük çocuklar, 14 yaşında sigarayla başlıyorlar, 15'lerinde...

- *Ama parayı nereden buluyorlar?*

Ali: Bir şeyler satıyorlar veya başka türlü buluyorlar.

- *Ama sen gerçekte işlerin daha kötüye gittiğini söylüyorsun, daha da dibe...*

Ali: Evet, sigara ne yapacak onlara sonra, daha sonra alışkanlığa dönüşüyor. Sonra, iyi hissetmek istiyorlar. Esrar içmeye başlıyorlar. Bizim sitede bir çocuk var, kaç yaşında? 15 falan olmalı ve her şeyi yapıyor: haplar, esrar, alkol. Bizim siteden değil o, (...)'dan, başka bir site. Okulu falan bıraktı. Sapıttı yani. Ama ona imrenmiyorum, daha iyi bir şeyler yapabilirdi, yapılı biri. Bizden daha yapılı ve 15 yaşında, ama kendini harcadı. Çok kötü.

- *Çok yazık...*

Ali: Ve o çocuk, kendi için çalmadığını, başkaları için çaldığını fark edemiyor.

- *Neden? Hırsızlık mı yapıyor? Ne çalıyor?*

Ali: Patronu için.

- *Çetesi için çalıyor yani...*

François: Keş olmasaydı, belki...

Ali: Ya işte, daha sonra anlayacak. Çünkü hiçbir şey kazanmıyor. Neden devam ediyor? Çalıyor ama hiçbir şeyi yok, başkaları için hep.

- *Anlıyorum, çalınanları toplayan bir çete lideri mi var?*

Ali: Toplayan lider bile değil. Sadece sürekli onunla gezen bir herif. Her

şeyini o alıyor. Gelip ona "git bunu al" diyor, o da gidip alıp getiriyor.

- *Yani o bir köle...*

Ali: Öyle oldu, bu çok kötü.

- *Ama bu çok oluyor mu? Öyle insanlar yani?*

Ali: Hayır, bunu yapan sadece ikisi.

François: Evet, ama...

Ali: Hayır, sadece ikisi var, çünkü onu avucunun içine almış.

François: 15 yaşında olan korkuyor.

- *Anladım, ondan.*

François: "Bunu yapmazsan suratını dağıtırım."

- *Peki nasıl başardı kendini dayatmayı? Çocuk kendini koruyamıyor mu?..*

Ali: Bir çocuk hiçbir şey yapamaz.

- *Korkuyor, ama abisi veya başka biri yok mu? Yalnız mı?*

Ali: Küçük kız kardeşi ve annesi var. Babası gitti.

- *Ne kötü, yazık çocuğa. Tanıyor musunuz?*

Ali: Tabii tanıyoruz. Bizim etrafımızda takılıyor.

- *Size neler söylüyor?*

Ali: Ne söyleyebilir? Hiçbir şey söylemiyor. Bazı günler utanıyor ama bir şey söyleyemiyor. Bazı şeylerle ilgili konuşamayacağını söylüyor.

- *Çocuk korkuyor. Siz ona yardım edemiyor musunuz? Ama gerçi müdahale etmek zordur.*

Ali: Evet, bu onların kendi işi. Onların problemi.

Uyum Sağlamış Bir Aile

Patrick Champagne

Maria D., Villeneuve'de, yirmi yıl önce büyükçe bir şehir merkezinin kıyısında kurulmuş bir sitede yaşıyor. Hayatının on senesini geçirdiği şehir merkezinden kentsel dönüşüm yüzünden atıldıktan sonra 1970'lerin başında, o dönem inşaatlarına henüz başlanmış olan ZUP sayesinde yeni evine yerleşmiş. Kendisiyle 1987'de DSQ olarak sınıflanan bu ZUP projesinin başkanı aracılığıyla tanıştım. İspanyol kökenli bu kadın, iyi bir hitap yeteneği olan ve bu yüzden de etkili bir grup sözcüsü olarak değerlendirilen bir "yerel figür". Komünist Parti'nin etkin bir üyesi ve aynı zamanda, mahalle iyileştirme projesiyle eş zamanlı olarak kurulmuş olan kiracılar birliğinde de faal. Ufak tefek, sinirli, etki altında kalmayan ve sözünü sakınmayan bir kadın. Çoğunlukla esprili ve hızlı hızlı konuşuyor, hatta bazen ne söylediğini zar zor anlayabiliyorsunuz. Kendini, yüksek ve güçlü bir sesle, İspanyol göçmenler Fransızca konuştuğunda sıklıkla rastlandığı üzere, bariz bir aksanla ve dile tam olarak hâkim olmamakla birlikte bundan hiç gocunmadan ifade ediyor.

Beni çiçek desenli bluzu, yeleği ve koyu renkli eteğinden mürekkep ağırbaşlı giyimiyle evinde ağırladı. ZUP'un hâlihazırda yenilenmiş bir bölgesinde bulunan dairesi son derece düzenli: Ortalıkta ne bir dağınıklık var ne de tozun zerresi. Yemek odasındaki masanın başında yaptığımız görüşme boyunca eli, gayriihtiyari, masadaki görünmez ekmek kırıntılarını süpürüp durdu. Bu

bakımlı ama aşırıya da kaçmayan, ellilerindeki kadında her şey, kendini akışa kaptırmanın veya havailiğin zerresini taşımayan dirength bir karaktere işaret ediyor: "Bakın ben öğleden sonralarını kadınlarla geçiren biri değilim, hayır ben onlardan değilim. Daha ziyade toplantılara, bu gibi şeylere katılmayı tercih ederim. Kadınların bahsettiği saçmalıklarda -tırnaklar, saç tarzları falan- hayır. Onda yokum."

On çocuklu bir köylü ailesinin ferdi olarak 1960'ların başında, henüz 18 yaşındayken Fransa'ya geliyor çünkü köyünde iş yokmuş; oysa "Fransa'da, 1959-60'ta bir yığın iş vardı." Fransız işverenler bu uysal ve ucuz iş gücünü Katolik bir misyon aracılığıyla buluyorlarmış: "Biz kırsal bir yerdeydik ve aynı zamanda gençtik; çok fazla bir... [ihtiyacımız, hırsımız] yoktu... Başka yere gitme ihtimaline dair net bir fikrimiz yoktu. (...) Bize sözleşme gönderirlerdi, biraz iterlerdi yani. Ayrıca yol paramızı karşılamayı teklif eder ve azıcık da cep harçlığı verirlerdi." Eski kumaşları geri dönüştüren bir fabrikada işe alınmış. Daha sonra kardeşlerinden bazıları da kendisine katılıp aynı bölgeye yerleşmiş (birbirlerini sık sık görmeye devam ediyorlar). Kendisi de İspanyol olup kendisiyle hemen hemen aynı şartlarda ülkesini terk etmiş olan kocasıyla Fransa'da tanışmış: İspanya'da askerî bir okulda dökümcülük ve kaynakçılık eğitimi aldıktan sonra, 23 yaşında, otomobil sektöründe iş yapan bir Fransız fabrikası tarafından işe alınmış. Birkaç yıl evvel oto tamircisi olarak kendi işini kurmuş. Maria D. ise iki çocuğunu (görüşmemiz esnasında 24 ve 16 yaşlarındaki iki erkek) büyütmek için verdiği aradan sonra hep yarı zamanlı çalışmış ve bugün ise epey varlıklı kimselerin evlerine temizliğe gidiyor.

Villeneuve'deki ilk yıllarından hüzünlü bir şekilde söz ediyor. Şehir merkezindekinden daha iyi bir konutta, çevresi yeşilliklerle sarılmış binaların büyüsü ve güzelliğinin tadını çıkarmış. Yeni binaların çoğalıp nüfusun da giderek değişmesinin ardından, özellikle de gençler arasındaki işsizliğin artışıyla birlikte nasıl birkaç yıl içinde "problemlerin" belirmeye başladığından söz ediyor. Başlarda sütçülerin şişeleri kapı önlerine, kiracılarınsa parayı paspas altlarına bırakabildiklerini hatırlıyor Maria. Sonra hırsızlık (önce bisikletler, sonra otomobiller) hızla artışa geçmiş ve buna, giderek

kontrolü ele geçiren gündelik ufak suçlar ile binaların, gidebilen aileleri evlerini boşaltma noktasına sürükleyecek derecede çürümesi eklenmiş. Ardından, Avrupa kökenli nüfusla gittikçe sayıları artan Arap kökenli nüfus arasındaki, bir arada yaşamaktan kaynaklanıp büyüyen sorunlardan bahsediyor: "İnsanlar şikâyet etmeye başladı... Buralara çok Arap yerleştirdiler... Pek çok kimse belli Arap ailelerden yakınıyordu. Şimdi baktığımda ise çok fazla insanın şikâyet etmesinden ötürü durumun daha iyi olduğunu düşünüyorum. (...) Çünkü gerçekten dışarıda sürekli eğlence yaptıkları yılları yaşadık... Cezayir'de olduğunuza yemin edebilirdiniz." Ama ona göre sitedeki günlük hayat, asıl 1980'lerin başında "hayli kötü nam salmış" "sorunlu ailelerin" ZUP'ta sayıları giderek artan boş evlere yerleştirilmeleriyle "cehennem" hâlini almış: "Herkes hırsızlık yapıyordu. Daha doğrusu başka yerlerden de çalıyorlar mıydı bilmiyorum ama o zaman gerçekten de herkesin başına geldi. Seyahatteyken, geceleri, bayramlarda... Herkesin başına geldi."

Her şey, kendileri dahi farkında olmaksızın entegrasyonlarını başarıyla gerçekleştiren ve ayrıca işsizlik tehlikesinden de uzakta bulunan bu göçmen aileyi, diğer pek çok ailenin de yaptığı üzere siteyi terk etmeye yöneltmeliydi. Maria D. gün geçtikçe daha çok maruz kaldıkları bütün bu güçlüklere rağmen (çalınan otomobil, boşalan kiler, soyulan daire vb.) şayet ZUP'ta yaşamaya devam ettiyse bu, yalnızca bağlandığı ve kendisini ait hissettiği bu siteyi terk etmek istemediği için değildir. Bunun bir diğer sebebi ise, pek çok göçmen ailede olduğu üzere "memlekete dönüş" yanılsamasını (Maria ve kocası İspanyol uyruklarını bırakmamışlar örneğin) uzun süre koruyup Fransa'da, ebediyet kazanan ve ciddi planları engelleyen bir geçicilik algısıyla yaşamış olmalarıdır: "Başlarda burada mı kalacağımızı yoksa İspanya'ya mı döneceğimizi bilmiyorduk, dolayısıyla ev satın alıp almamak konusunda bir karara varamamıştık. Hep sürüncemedeydi, ta ki çocuklar büyüyene ve sonra garajı satın alana kadar... Ondan sonra dedik ki paramız olur olmaz [*siteyi*] terk edeceğiz."

Ancak Maria D., bu sitede kalmak suretiyle çocuklarını; gençleri suça ve marjinalize olmaya sürükleyen bir sarmalla karşı karşıya bıraktığını ve bu yüzden onları "yanlış arkadaşlardan",

sokaklardan ve sokakların kestirme yolları ile sahte cazibelerinden kurtarabilmek için ilgi ve çabasını arttırması gerektiğini de biliyor -birini kıl payı kurtarmış nitekim- : "Eğer burada çocuk sahibiyseniz onları yakından izlemelisiniz. Şayet başarılı olmalarını istiyorsanız onları [buradaki] okuldan da almanız gerekir. Yani gençler [evliler], bu sorunları görüyor ve sonra buradan gidiyorlar."

Sitedeki bir dizi Cezayirli ailenin aksine kendisini geçindirmeyi ve özellikle de çocuklarını korumayı başarabiliyorsa bunun sebebi, onu Mağripli göçmenlerden sistematik bir biçimde ayıran belli başlı bazı özellikleridir. Eşlerinin yanma gelmek üzere köylerini terk eden Mağrip doğumlu kadınların çoğunun aksine Maria D., henüz genç ve bekârken iş bulmak amacıyla göçmeye kendisi karar veriyor. Mağrip'ten kadın göçü aile mantığına ve eril tahakküme sıkıca tabi kalırken Avrupa'dan kadın göçü, iş piyasası ve toplumsal yükselme mantığına daha doğrudan riayet ediyor (Maria D. göç ettiğinde aile ilişkilerine değil, kendisine işini ve evini bulan Katolik örgütüne bel bağlamıştı). "Fransız değilim ama Avrupalıyım, bu tamamen aynı şey." diyor. Ayrıca onu ev sahibi ülkeden ayıran kültürel ve sosyal mesafe, hâlâ kendi soy-toplumuyla sıkıca bütünleşik bulunan Mağripli kadınlarda görülenden bilfiil daha az. Bu kadınların pek çoğu, sözgelimi, evden dışarı nadiren çıktıkları için Fransızca öğrenmiyorlar. Maria, Cezayirlilerden yalnızca erkeklerin toplantılara geliyor olması hususunda rahatsız: "Erkekler resmen yalnız geliyorlar, kadınlar evde!"

Dahası Avrupalı göçü, ev sahibi ülkede toplumsal yükselmeyi kolaylaştırıcı türden özelliklere (bilhassa eğitimle) sahip göçmenlerin çokluğu nedeniyle Mağripli göçüne nazaran sosyal yönden bir parça daha seçicidir. Maria D. ve kocası bu işin üstesinden gelmiş olma hissini taşıyabilirler. İşsiz olmayan erkeklerin dahi hayatları boyu vasıfsız fabrika işçisi olarak kaldıkları Mağripli ailelerin çoğunluğu içinse durum böyle değildir. Bu durum, çocukların mesleki beklentileri üzerinde de tesir sahibidir. Maria D.'nin büyük oğlu babasının garajında çalışıyor ve gene onun yolunu izleyip bu küçük aile işini bir gün devralmayı tasavvur edebiliyor. Ne var ki Mağripli göçmen ailelerin çocuklarının çoğu, son derece ağır işçi-sınıfı koşullarını reddetmekle kalmayıp, "sömürü" olarak

algıladıkları bu durumu itirazsız kabullendikleri için ailelerini çoğunlukla hor görüyorlar. Maria D. öyle iyi uyum sağlamış ki, bugün bir yabancı nasıl bahsederse, kendi ülkesinden öyle söz ediyor: "Bu yıl," diyor, "İspanya'daki bir eve [*kiralık yazlık ev*] 11.000 frank verdim; bu az para değil. Bana fiyatı söylediklerinde buna inanmamıştım! Hırsız bu İspanyollar!"

Çocuk sayısı da başka bir büyük ayrım teşkil ediyor. Maria D. geniş bir aileden geliyor olsa da doğurganlığını kendi isteği uyarınca sınırlandırmış. Yalnızca iki çocuk yapmış ve onların eğitimlerinin her aşamasını yakından takip etmiş. Bilinçli bir tercihle (bulundukları sitede de başarılabileceğini kanıtlamak için) yazdırdığı Villeneuve Ortaokulunda arkadaş grubu tarafından yoldan çıkarılmak üzere olan küçük oğlunu son anda kurtarmış ve ona alternatif çözümü, yani babasının garajında çalışmayı teklif etmeden önce, çıkıp iş araması için, işsiz olan büyük oğlunun başının etini yemiş. Bu sitelerdeki en önemli sorunların, çok çocuklu ailelerden -Mağrip kökenli nüfus arasında bilhassa yaygın bir durum- kaynaklanması tesadüfi değildir. Bu ailelerin büyüklükleri, eskiden köylerde olandan farklı olarak, kentsel alanlarda ebeveynlerin -veya cemaatin daha geniş bir grubunun- çocukların tamamı üzerinde katı ve etkili bir kontrol sağlamasını hemen her zaman imkânsız kılıyor. Sosyal hizmetler tarafından, aile ilişkileri veya kökenleri dikkate alınarak değil de boş ev durumuna ve gelirleri uyarınca konut sahibi yapılan bu aileler tecrit edilmiş, kendi hâllerine bırakılmış ve kendilerinden başka kimseye bel bağlayamaz vaziyette. Baba, oğullar evi terk edip "büyük biraderin kötü örneğini" izlemeden önce onları bundan sakınmak adına sertçe ama etkisizce disipline eden bir figüre indirgenmiş. Dahası bu "doğurganlık stratejileri", gençlerin eğitiminin uzun vadeli ve güçlü bir yatırım (tedrisi, maddi ve duygusal) gerektirdiği ve bunun da işçi sınıfından çok çocuklu aileler için pratikte mümkün olmadığı gelişmiş toplumlardaki doğurganlık ve toplumsal yükselme gerekliliklerine uygun değil.

"Irkçı değilim ama..."; site sakinlerinin kendilerine karşı bilhassa medyadan yöneltilen ve herhangi bir trajik vaka sonrası ilgili bölgede Ulusal Cephe oylarının artması olgusuyla da desteklenen

ırkçılık suçlamasına karşı kendilerini savunmak amacıyla mülakatlarımızda kırk kere zikrettikleri bu kalıbı, bu reddiyeyi ciddiye almak gerekir. Bu sitelerde yaşayıp da Mağripli olmayan pek çok kişi gibi Maria D. de bu zorluklar içindeki kitleye hem anlayışla hem de öfkeyle bakıyor. Bu aileler içinde neler olup bittiğini ve onları hangi sıkıntıların kuşattığını bilmiyor olamayacak kadar onlara yakın. Söz konusu ebeveynlerin kudretsizliklerini ("Babaları onları neredeyse ölümüne dövüyor ama bu, doğru yolda yürütmüyor onları.") gayet iyi anlıyor zira kendisi de o durumda kalmaktan son anda kurtulmuş. Villeneuve HLM'sinin görevlisinin bir başka mülakatta söylediğini, epey ayrı yönlerde oy kullanmalarına rağmen Maria D. de söyleyebilirdi: "Biz de çocuklarımızla aynı sorunları yaşıyoruz. İşte 13-14 yaşlarına geldikleri zaman. Ufaklarken her şey iyi, ne isterseniz yapabiliyorsunuz onlarla ama 14-15'lerine basar basmaz, bilmiyorum, iş bir anda değişiyor; okulda, ortaokulda takıldıkları arkadaşlar... Daha agresif hâle geliyorlar. 15 veya 16 yaşlarından sonra onlarla ilgili hiçbir şey yapamıyorsunuz. Değişmiş oluyorlar. Sizinle konuşuyorlar ama hissediyorsunuz, yani sizi istemediklerini... Bir şekilde savuşturuyorlar... Adam olduk sanıyorlar! Aileler 'İşte bu kadar, 14-15 yaşındalar, tamam artık. Yapacak bir şey kalmadı...' diyorlar". Maria D. düzenli olarak hapse düşen gençleri ve bu gençlerin, ailelerinde yarattıkları umutsuzluğu da, hiç de mülakat şartlarıyla alakalı olarak ortaya çıkmayan o aynı merhametle gündeme getirebilirdi: "Tanıdığım bazı çocuklar var ama otomobil çalmaktan üç-dört kez içeri girmişler. Hapisten çıkıyorlar, ihtiyarın bir güzel dayağını yiyorlar ama bu onların yeniden başlamalarını engellemiyor. Olay burada bitiyor [*parmağıyla kafasını işaret ediyor*]. Biliyorsunuz bu konuda yapılabilecek bir şey yok. Oysaki ebeveynler -garibanlar-... Onlara acıyorum! Ah o Cezayirliler... Zavallı ihtiyar, doğruya doğru, onu gördüğümde üzülüyorum. Ona rastladığımda hissettiğim bu. Ne kendisi ne de karısı bunu tahayyül edebilirlerdi. Böyle çocukları hak etmiyorlar, o kadar."

Ama Maria D.'nin bu ailelerden illallah dememesi de imkânsız; çünkü hem günlük hayatını zorlaştıracak şekilde bazı gençlerin muhtelif rutin şiddet eylemlerine maruz kalıyor hem de daha da önemlisi, kendisi, söz konusu gençlerin yüklenmek istemezmiş

göründükleri yoğun çaba ve mahrumiyetler sayesinde başarılı olmuş. Yaşam koşullarının artık aynı olmadığını bilse de ("İçinde olduğumuz çağda onları nasıl mahrum bırakabilirsiniz?") gençlerin, kendi geçtiği yollardan geçmemelerini kabullenemiyor: "Kendi çocuklarıma da böyle söyledim, biz çalışkandık ve şimdiki genç nesilden daha dürüsttük. Uyuşuklar, her zaman yorgunlar, her şeyleri de var; e peki problemleri ne..." Maria D.'nin hem politik hem de sivil toplum alanındaki aktivizmi, toplumsal hareketlilik noktasındaki göreli başarısından ayrı tutulamaz; zira politik aktivizm burada çok daha genel bir toplumsal aktivizmin, onu ilişkileri ve bilgileriyle besleyen basit bir unsurudur. Bu, aynı zamanda ağır ama kesin bir toplumsal yükselmeyi mümkün kılan ahlaki ilkelerin beyanının da bir yoludur: "Ben şunu görüyorum beyefendi: Çalıştığınız zaman, düşük bir ücretle dahi olsa... Çalışmak her şeydir. İş her şeydir, iş özgürlüktür." Tevekkülden ve kadercilikten, yahut tersine, genellikle işçi sınıfının en alt kesimlerinin ayırt edici özelliği olan, bütünüyle gerçek dışı planlardan uzakta duran Maria D., makul taleplerden yana bir tutum benimsiyor: İmkânsızı istemeden, mücadele ederek durumunuzu iyileştirmeye bakmalısınız. Elinizde olanı harcamalısınız, daha fazlasını değil; yalnızca sahip olabileceğiniz şeyi istemelisiniz. Kısacası, kendinize sınırlar koymalısınız: "Gençlerin neler istediğine dair toplantılar yaptık, bütün gençlere sorular sordular. Bu durum beni biraz sinirlendirdi çünkü ben gençken hiçbir şeyim yoktu ve mutluydum, hoşnuttum ama şimdiki gençler öyle değiller". Görüşme bittikten sonra, ayrılmadan önce, ses kayıt makinesi kapalıyken bana temizliğe gittiği kadının o muhteşem evinde üst komşunun düzenli aralıklarla çıkardığı topuklu ayakkabı seslerinin yankılandığını ("tıkır, tıkır, tıkır...") anlattı. Patronuna dönüp şöyle demiş: "Şehir merkezinde büyük ve güzel bir daireniz olabilir ama burası gürültülü. Bense Villeneuve'daki ufak dairemde çok daha iyi ve çok daha huzurluyum!"

HLM konutlarının birinde oturan bir kiracı ile

Mülakat: Patrick Champagne

"Bize ırkçı denmemeli"

- *İki çocuğunuz var. Villeneuve'de düzgün bir eğitim alabildiler mi?*

Maria D.: İkisini de Viileneuve'deki okuldan aldım; büyüğü altıncı sınıfta, küçüğü yediden itibaren (...). Büyük [*şu an 24 yaşında*], ortaokulu bitirdi ve sonra elektronik BEP'i [mesleki-teknik eğitim sertifikası, t.s.n.] aldı. Devam etmesini istedik ama beyefendi istemedi. Küçük, çalıştığım yere uzak olmayan bir ortaokulda altıncı sınıfa gidiyordu, şimdi lisede. Hatta küçük olan için, [*Komünist*] Partili olduğumdan ötürü, "çocuğumu Villeneuve'deki okulda okutuyorum çünkü gayet güzel çalışıyor ve Villeneuve'de de başarılı olunabileceğini gösterecek" diyordum. İlkokulda çok çalışıyordu, bu yüzden onu Louis Aragon Ortaokuluna gönderdim. İlkokuldayken öyle iyiydi ki dersleri, onu başarısından dolayı tebrik bile etmişlerdi.

Eğer okuldan atılırsan Frederic, kelleni koparırım!

Maria D.: Ortaokulda çok değişti ve ilk sene, amannl Zar zor geçti sınıfı. Yani işte, oraya gidince değişiyor insan. Sınıfını zar zor geçti ve öğretmenlerine kulak asmamaya başladığı için falan iki üç kez okula çağrıldım. "Ne demek bütün bunlar?" diye bir güzel payladım, işlerin düzeleceğini düşünüyordum. Zar zor geçmişti altıncı sınıfı ama geçmişti. Yedinci sınıfta ise geçemedi bile, o seneyi tekrarlamak zorunda kaldı. Müdürü ve personeli görmeye gittim ve ne göreyim? 17 gün devamsızlığı vardı ve benim bundan haberim bile yoktu. Gitmediği günleri de nasıl öğrendim biliyor musunuz? Onu İngiltere'ye göndermek istiyordum ve hazırlıklara başlamıştım. (...) Okulun sosyal hizmet uzmanını görmeye gittim, İngiltere durumunu açıkladım ve ona öylesine sorular sordum; uyuşturucu problemleri, okuldaki olaylar ve tüm bunları, yalnızca meraktan. "Hayır, hayır, neden?" diye sordu, "Oğlunuzla ilgili problemleriniz mi var?" "Yok, hayır, hayır!" dedim. "Oğlunuzun ismi nedir?" diye sordu. "Frederic D." Bana, "Ama sanırım Frederic D.'nin 17 gün devamsızlığı var (...) ve bunu Akademiye bildirmek zorunda kaldık." cevabını verdi. "Hayır, hayır bu doğru olamaz, o olamaz, yanılıyorsunuz!" dedim.

[...]

Ama gerçekten de oydu, doğru olamaz demiştim. Müdürü ve öğrencileri okulun girişinde karşılayan görevliyi görmeye gittim. "Nasıl olur? Oğlumun

okula gitmediği günler var ve benim bundan haberim yok!" Bir keresinde bir şey yaptığı için bana telefon etmişlerdi, ne olduğunu unuttum. "Bakın hanımefendi, eminim ki size bir not yollamışızdır." "Hayır, üzgünüm yollamadınız" dedim. Kapıdaki görevli kadına, "Bakın hanımefendi, eğer bana bir not yolladıysanız ve ben cevap vermediysem neden telefonla aramadınız? 17 gün çok fazla!" dedim ve bana ne cevap verdi dersiniz? "Hanımefendi, okulda 500 öğrencimiz var, her biri için arayacak olsak bunun sonu gelmezdi". "Tamamdır" dedim. Öğretmenlerine artık itaat etmediğini öğrenince onu artık orada bırakamayız dedim. Çünkü bıraksam, zaten öğretmenleri dinlemeyen çocuklar, durum daha da kötüye gidecekti. Dosyasını istedim. Oysaki şimdiye kadar güçlü durmuş ve onlara, "Çocuğu sizden almayacağım; burada, sizde bırakacağım!" demiştim. Ama dedim ki: "Dinleyin, okul için mücadele etmeye devam edeceğim ama çocuğumu burada bırakırsam işi biter ve herkesin sadece bir hayatı var".

- Peki bütün bunları sonradan oğlunuzla konuştunuz mu?

Maria D.: Tabii ki. Evet, evet, onunla iyi geçindiğimizden bana her şeyi anlattı. Ona, "Okulda değilken ne yapıyordun?" diye sorduğumda "Aman işte, etrafta dolaşıyorduk." dedi. Bazen, okula gittiğinde okulun kapısında arkadaşları, "Hadi gidip marketten bir şeyler alalım!" diyorlarmış. Yani vakit öldürüyorlardı, sabah öyle geçiyordu, sonra okula gitmiyorlardı işte. Bazen de öğleden sonraları oluyormuş. "Ne yapıyordun?" diye sorduğumda "Dolanıyordum işte." diyordu. "Ama böyle olmaz!" diyordum. "Senin dışarıda olduğunu gören kimse olmuyor muydu?" "Tabii, iki üç kez saklanmak zorunda kaldım çünkü tanıdıkları görüyordum ve 'Frederic, dışarıda ne yapıyorsun?' diye sorarlardı..." dedi. "İki üç kez koşup garajların altına saklanmak zorunda kaldım." "Olamaz!" dedim. Kendi bile okuldan ayrılması gerektiğini çünkü arkadaşlarına hayır diyemediğini söyledi; derste saçmalamaya başlıyorlarmış ve o da onları takip ediyormuş! En az onlar kadar suçluydu o da, yani şey yapmamalı... Ama oraya gittiğinde [*şehir merkezinde bulunan başka bir ortaokul*] oof, of, disipline gönderildi ve ilk yıl iki veya üç kez eve not yolladılar çünkü o Villeneuve'e alışıktı tabii. "Eğer okuldan atılırsan Frederic, senin kelleni koparırım!" dedim ve ilk başta eve notlar gelse de sonradan düzeldi. İyiydi, hatta geçen sene ona, "Aman Frederic, hiçbir şey gelmedi bu sene eve! Hiçbir şey! Bütün yıl boyunca hiç hem de!" dedim, o da "Evet, görüyorsun değil mi, insanlar değişiyor." diye cevap verdi.

Mahalle ölüydü! Kimse burada yaşamak istemiyordu

- Mahallenin iyileştirilme projesi 2-3 yıl önce mi başladı?

Maria D.: Evet çünkü mahalle gerçekten ölüydü! Kimse burada yaşamak istemiyordu. İyileştirme başladığında kim bilir kaç boş daire vardı; kimse

gelmek istemiyordu; her şey, her yer dökülüyordu. Dışarısı harabe gibiydi. Ayrıca biliyorsunuz ki sorun, çok fazla yabancıyı buraya yerleştirmiş olmaları. Çok fazla Mağripli. Bazen onlar için üzülüyordum çünkü iyi insanlar da var aralarında. Bu bölgede yaşadım, çok sevdiğim insanlar var. Çalışmak isteyen insanlar bunlar ve bazen bir kenara atılmalarının bir tercih olduğu doğru, yani adil olmak lazım. [*İnsanlar*] Onların kötü olduklarını söylüyorlar, hırsız olduklarını. Nam salmışlar. Ama diğer yandan, hayatlarını kolaylaştıracak herhangi bir şey de yapılmıyor (...) Gidip iş istemelerinin anlamı yok, kimse iş vermiyor onlara. Böyle olunca ne beklenebilir ki, hırsızlık daha fazla hırsızlık ve... Ama bazen, küçük hırsızlıklar yapan oğlanlar iş bulduklarında ciddileşiyorlar, kendi yollarına bakıyorlar, meşguliyetleri oluyor açıkçası. 18, 20 veya 24, 25 yaşlarına kadar etrafta dolanıyorlar çünkü çalışmıyorlar ve çalışmamaya alıştığın zaman kendini zorlamıyorsun artık. Çünkü bazen, birileri onlara bir iş önerdiği zaman, hiçbir şeyleri olmamasına rağmen hayır diyorlar! Bizim zamanımızdaki gibi değil, kendi çocuklarıma da böyle söyledim, biz çalışkandık ve şimdiki genç nesilden daha dürüsttük. Uyuşuklar, her zaman yorgunlar, her şeyleri de var, e peki problemleri ne...

- *Bunların ötesinde, burada bir uyuşturucu problemi var mı?*

Maria D.: Aman Tanrı'm... Bu sene biraz sakin. Ama çok var, gerçekten çok! Geçen yıl günün hangi saatinde geçerseniz geçin, merdivenlerde oturan yedi sekiz genç olurdu; orası bir toplanma noktasıydı. Gelenler, gidenler buluşmaları ayarlıyorlardı, uyuşturucu trafiği gözlerimizin önünde oluyordu! Ve biz buranın sakinleri, bazen aşağı inerken orada oturuyor olduklarında, "En azından merdivenden inmemize izin verin!" deyince... Olmaaz, onlarla öyle konuşmamalısın. Işığı sürekli açık tutuyorlardı [*otomatlı*] ve ben birkaç kez attım onları dışarı: "Kusura bakmayın ama burada ışığı ben ödüyorum ve sizi istemiyorum!" Çocuk yaşta değillerdi ama bağırmaya meyilliyimdir ben: "Sizi burada görmekten bıktım!" Bazen, "Sessiz olun, biz size iyi davranıyoruz." derlerdi. - "Ama sizi burada görmek istemiyorum, neden girişte duruyorsunuz? Ve burada ne yapıyorsunuz?" - "Size bir zarar vermiyoruz!" -"Ama sizi burada görmek istemiyorum!" Bir veya iki kez, artık alkollüler miydi yoksa uyuşturucu mu almışlardı bilmem, aralarında büyük bir oğlan vardı, kıvırcık saçlı, size yemin ediyorum korktum ondan! Korkuttu beni: "Buraya bakın bayan, bağırırsanız sizi öldürürüm!" dedi. Aman Tanrı'm, ben de "İyi tamam, yukarı çıkıyorum." dedim. Belediye Başkanı'yla olan toplantılarda bunu söyledik. Nereye gittiler bilmiyorum ama her hâlükârda burası biraz sakinleşti.

Ama uyuşturucu... Tanrı'm!

Hiç o kadar kötü durumda değiliz diye düşünüyorum

- *Güçlendirilmiş kapılar mı taktılar?*

Maria D.: Evet, yenilemede.

- *Kapınızı zorlamışlar mıydı?*

Maria D.: Evet, evet. Evi soyduklarında kapıda bir delik açmışlardı... [*dirençsiz*] kapılardandı, kapıda bir delik açıp girdiler. Tatil zamanıydı, orada değildik. Bol bol zamanları vardı. Televizyonu aldılar; videoyu, çocukların ses sistemini, kasetler, şişeler. Kocamın koleksiyonu vardı, onlara çok düşkündü ve bayağı da parası vardı, hepsi gitti, hepsini aldılar.

- *Ne koleksiyonuydu?*

Maria D.: Fransız paraları. Ama son 4 yılda ZUP iyileşti. Bütün mahalle daha temiz ve her şeyi yenilediler (...). Lüks bir mahalle olmasa da, kiracılar biraz daha dikkatli olursa... Hiç o kadar kötü durumda değiliz diye düşünüyorum açıkçası. Şehir merkezindeki kadar iyiyiz burada da. (...) Sosyal konut da olsalar iyi bir ısınma sistemi var; sıcak su ve asansör, çöp için oluklar... Hizmetler iyi. Yaptıkları daireler fena değil. Dikkatli olmaları gereken, kendilerine dikkat etmesi gerekenler insanlar (...).

- *Ev almak istiyorsunuz ama sadece almak için mi yoksa Villeneuve'den ayrılmak için mi?*

Maria D.: Yok hayır, hayır, Villeneuve'den ayrılmak istemiyorum. Bir ev alabiliriz. (...) Villeneuve'den ayrılmak istemiyorum, burada çok insan tanıyorum, çiçek gibi insanlar. Buradan ayrılmak istemiyorum yani. Kötü insanlar ve hırsızlar varsa eğer, her yerde varlar; sadece Villeneuve'de değil. Kız kardeşim T.'de [*yakındaki bir ilçe*] yaşıyor ve geçen gün arabasını çaldılar, yani... Çalanların Villeneuve'den olduğunu söylüyor ama bilmiyoruz. Her yerde aynı problemler var.

[*Yenilemeler başladığından beri kiranın iki katına çıktığını söylüyor. Şu an 4 oda (artı mutfak ve banyo) ve garajı olan bir daireye hizmet bedeli ve ısıtmasıyla birlikte 2.410 frank ödüyormuş. Ayrıca kiracılar belli bir gelir seviyesinin üstüne çıktığı zaman kiralar da iki katına çıktığı için durumu iyi olan aileler buralardan ayrılıyormuş zira Villeneuve'ü terk edip başka bir yerde ev almayı tercih ediyorlarmış.*]

Gençken hiçbir şeyim yoktu ve mutluydum

- *Topluluklara katılıyor musunuz? Yerel komitelere?*

Maria D.: Evet, bu yıl biraz aksattım çünkü öğleden sonralarımı çok fazla dolduruyordu, açıkçası insanların nasıl hareket ettiklerini görmek de beni ba-

zen rahatsız ediyor. (...) 2-3 kez Araplarla kavga ettim, kavga değil de işte... İstekleri bitmiyordu. Gençlerin neler istediğine dair toplantılar yaptık, bütün gençlere sorular sordular. Bu durum beni biraz sinirlendirdi çünkü ben gençken hiçbir şeyim yoktu ve mutluydum, hoşnuttum ama şimdiki gençler öyle değiller... Bir mekân istiyorlardı, onu istiyorlardı, bunu istiyorlardı. Ben de X Bey'e gidip, "Evde otursam daha iyi olacak, yoksa Araplarla kavga edeceğim ve sonra da..." dedim. Sosyal merkezle çalıştık, kültürel temalı bir akşam yemeği düzenledik, çeşitli şeyler yaptık. Fransız değilim ama Avrupalıyım ben, kesinlikle aynı şey. Bilmiyorum, insanlar farklı. Din yüzünden. Domuz eti olup olmadığını sordular, onlar gelecek diye özellikle domuz eti koyulup koyulmadığını! Likör vardı ve tahmin edeceğiniz gibi onlar içmediler. Yok, yok, yok çünkü yasak. Ahmed Bey, "Yok, yok Tanrı içmemizi istemiyor!" deyince ben de ona, "Bakın Tanrı uyuyor," dedim, akşamüstüydü, "Tanrı uyuyor, Tanrı'yı rahat bırakın." (...) Hatta Cezayirliler... Müslüman Siyahlar'ın bir derneği vardı, onlar yine kadınlarla geldiler. Ama Cezayirlilerin Derneği, resmen sadece erkekler geldi, kadınlar evde! Ben de "Bu insanlarla bir daha eğlence düzenlememem!" dedim. Yapmadık da. Bizim gibi değiller, biliyorsunuz ve onu da... Irkçı değiliz ama bir şeyleri bir defa, iki defa, üç defa gördüğünüz zaman bazen öyle bir noktaya geliyorsunuz ki (...). Aynen öyle, ben herkesi seviyorum ama diyorum ki: Eğer ben kendime düşeni yapıyorsam başkaları neden yapmıyor? Denemekten ne olur! Dini bırakmak gerekiyor. İspanya'da Katolik olarak yetiştirildim, ayinlere gitmek zorundaydık o zaman ama buraya geldim ve bitti, artık ayin için kiliseye gitmiyorum. Hâlâ gidiyor olsaydım da Araplarla veya Çinlilerle eğlenceye katılmamama sebep olmazdı bu. Benim anladığım bu. Bazen kapıdan içeri bakıp da çok fazla Avrupalı gördüklerinde içeri girmiyorlar. Çoğunluk olmak zorunda hissediyor Araplar. Onların tipik hareketi bu, bize ırkçı dememelisiniz, asıl ırkçı onlar. Komünist Parti ile de... Bazen eylem falan olduğu zaman ben de gidiyorum, ama onlar da hep bunları haklı görmeye meyyal, bir şekilde, çalışamıyorlarsa, para kazanamıyorlarsa bu, insanlar onlara ırkçılık yaptığı için oluyor diyorlar veya başka şeyler. Bazen, "Bakın ama onlar da ırkçı!" dediğinizde, yok, deme... Bu yıl dernek işlerini falan biraz bir yana bırakmamın sebebi bu.

[*"Sadece öyle istedikleri için camdan dışarı çöp, muz kabuğu, yoğurt kapları, çocuk bezi, süt kutuları atan" ve ortalığı pislikle dolduran kiracıları anlatıyor. Ardından da "çalışmak isteyen ve işi olmayan" insanların karşılaştıkları*

zorlukları ele alıyor.]

- *Gençlerin işsizlik sıkıntısı var mı?*

Maria D.: Hem de çok.

- *Peki sizin çocuklarınız için?*

Maria D.: Hayır hayır. Hayır böyle bir problemim yok. Villeneuve'deki çoğu problem, benim için sorun değil (...) Herkesin sorunları aynı değil. ZUP'ta rahat yaşayan aileler de var, orada herkesin kötü yaşadığını düşünmeyin, bu doğru değil. Çalışan aileler var, iki-üç kişiler evde, iki-üç otomobilleri var. (...) Dışarıda biraz yoluna giren çok fazla şey var, onarım vesaire yapıldı. Ama içerideki sorunlar, öyle sanıyorum ki önceden bu tür sorunları olanlar hâlâ aynı şeyle karşı karşıyalar. Aynı şeyler: işsizlik.

- *Hangi ailelerin sorunları var?*

Maria D.: Özellikle büyük ailelerin. Hangi milletten olurlarsa olsun, her zaman büyük aileler. 5 veya 6 çocuktan fazlası olup da yani nadirdir -şimdi tabii bu tek başına bir neden değil ve yani hepsi de değildir tabii, istisnalar vardır-ama 5 veya 6 çocuktan sonra nereli olurlarsa olsunlar sorun çıkarıyorlar. (...) İspanyol bir aile var; anne baba boşanmış, baba sürekli sarhoş, annenin de tek yaptığı çocukları yüzünden herkesle kavga etmek. Şurada bir İtalyan aile var, onların da bazı problemleri oldu, doğruyu söylemek gerekirse kalabalık aileler problem oluyor. Hangi milletten olurlarsa olsunlar. Tabii sıkı ve sert anne babalar olduğunda o ayrı... Ama çoğunlukla Araplar. Bu büyük ailelerde, kaç kişi olduklarına bağlı olarak, yıllarca etrafta boş, işsiz dolanan, içeri girmiş bir-iki kişi mutlaka oluyor. Villeneuve'de, tanıdığım bütün aileler arasında, içlerinde hapse girmemiş bir-iki kişi olmayan aile kaldı mı bilmiyorum. Bir iş sahibi olmadan etrafta yıllarca geziyorlar, bazen birileri onlara 2-3 aylık işler veriyor, bazen 6 ay, 6 ay sonra da işsizlik hakları oluyor tekrar ve bu böyle sürüp gidiyor. Yaşı 30'a gelmiş erkekler var, hâlâ hiçbir iş yapmamış olanlar. Böyle bir erkek çocuk benim evimde olacak, daha neler! Kendi iş arayacak kapasitede değilse ben ararım ona! İyi bir iş değilse eğer, yani kendisine yeterli değilse, yapmaları gereken tek şey okulda daha çok çabalamak. Araplara da bunları söylüyorum.

- *Peki onlar size ne cevap veriyorlar?*

Maria D.: Bunu çok söylüyorum ve bazen bana, "tabii, tabii" diyorlar. "Peki neden okulda daha çok çaba göstermiyorsun?" diyorum. "Sonra iş bulamadığınızı, bulduğunuz işin iyi olmadığını ve daha bir sürü şey söylüyorsunuz. Mücadele etmek lazım! Mücadele! Okuldan itibaren..." diyorum. "Doğru, ama bu zor!" - "Ya iş zor değil mi?" - "Evet, evet haklısınız Maria Hanım. Maria

Hanım çok iyi, bize ne güzel tavsiyeler veriyor." Onlara binlerce kez söyledim ben! "Televizyonlarda görüyorsunuz, Arap muhabirler var, her yerden gelen birileri var. Okulda başarılı olursanız ayrımcılığa uğramazsınız, ama çalışmak zorundasınız!" Gülüyorlar, hepsi tanıyor beni. Hepsini tanıyorum ben de. Buradaki gençlerin hepsini ya küçüklüğünden ya da bebekliğinden beri tanıyorum. Söylediğim gibi, 20 yıldır buradayım. (...) Geçmişe baktığım zaman, 10 çocuktuk, o zamanlar farklıydı her şey, babam çalışıyordu ve bir sürü eksik vardı. Bir şeylerimiz eksik olsa da mutluyduk. Ama şimdikiler öyle değil. 6-7 çocuklu aileler var, ya da 4 veya 5, sayı değişiyor, bu evlerin çoğunda da ailenin babası çalışmıyor, çalışanlarsa düşük maaşlar alıyorlar.

Annen olduğu sürece sana işsizlik yok

- *İş bulmak problemli bir şey mi burada?*

Maria D.: Temel problem iş burada, çünkü ben görüyorum, yani her şey çalışmaktan geçiyor, maaşın düşük olsa bile çalışmak her şeydir beyefendi, çalışmak özgürlüktür. Ama çalışacak bir iş olmadığı zaman, o zaman başlarının çaresine başka türlü bakmaya başlıyorlar. Anahtar kelime iş! Çünkü gençlere bir kez iş buldun mu akılları başlarına geliyor. Sadece ortalıkta dolanmayı sürdüren gençler dışında yani, demin anlattıklarım gibi, ama onlar gerçekten azınlıktalar (...). Her şey yüzde yüz istediğin gibi olmayabilir. İnsanlardan, koşullardan faydalanmak zorundasın. İşsizlikten faydalanan erkekler de var, benimki mesela, babasıyla çalışmaya başlamadan ve askere gitmeden önce bir sene çalıştı. Ona elektronik piyasasında bir iş verdiler; arabalara güvenlik sistemleri, telefon falan takıyordu. Ona 6 aylık bir sözleşme yapmışlardı, 6 ay sonra işsizlik maaşı alabileceğini biliyordu ve bırakmak istedi ama ona, "Dinle çocuk, ben hâlâ buradayım!" dediğimde bana izne çıkacağını söyledi. Ağustos'ta tatile gittik ve Eylül'de döndüğümüzde ona tekrar iş bulması gerektiğini söyledim. İstemediğini söyledi, istemediğinden değil de işte sürüncemede bırakıyordu. Ben de onu öyle dolanırken görüyordum, aman yarabbi! Kocam işe gidiyordu. Ben kalkıyor, onun 9'a kadar uyumasına müsaade ediyordum, 9'da perdeleri açıp örtüsünü çekiyordum. Artık büyümüştü! 18 yaşına gelmiş, okulu bitirmiş, büyümüştü. "İşsizlik Bürosuna gidiyorsun ve iş arıyorsun!" dedim. "Tamam yahu, daha dün oradaydım!" - "Bugün de gidiyorsun." Büyümüş insana bak sen! Yeterince sinirlendirdiğim zaman, giyinip çıkıyordu. "Hadi bakalım, en azından yatakta pinekleme!" diyordum. Eylül ayı boyunca etrafta dolandı, beraber nasıl bir Eylül geçirdiğimizi siz tahmin edin! Her gün kavga ediyorduk; okula devam etmek istemiyorsa bunun, onun problemi olduğunu söylüyordum; özel okulunu ödemeye hazırdık. Ama beyefendi hayır dedi. "Annen olduğu sürece sana işsizlik yok!" diyordum ona. Eğer sağlık durumunuz iyiyse işsizlik maaşı almanız yanlış bence. Her gün kavga ederek 1 ay geçirdik, her gün ona bunu yapıyordum! Ta ki bir ajansa gidip geçici bir iş

bulana kadar. Birkaç ay çalıştı. Ondan sonra, eşimin tamirci dükkânını alması işleri yoluna soktu. Ama bir ay evde kaldı, her gün beyefendiyle kavga ettik. Ona, "Özür dilerim ama olmaz, olmaz!" deyip duruyordum. Oğlumun nasıl bir kafa yapısı olduğunu anlamışsınızdır. Size başından beri anlatmak istediğim de bu. İşsizlik maaşı alabilen gençler var ve bunu aldıkları sürece kendilerini zorlamaktan kaçınıyorlar. Ödeme durduğu zaman, 3 aylık, 6 aylık işlerde çalışıp tekrar bırakıyorlar ve bu böyle devam ediyor. Az da olsa böyle insanlar var. Başkaları da var tabii, iyi bir iş veriyorsun ve tamam çalışmaya başlıyorlar, çalışıyorlar (...). Benimleyken ikisi de çalışıyor, emin olun. Küçük olan, şu an için durumu iyi, dersini çalışıyor. Ama... Yok hayır! Her gün 6.30 veya 7'de kalkıp işe başlıyorum, çocukların uykularına karışmayıp aylaklık etmelerine müsaade mi edeceğim? Ben ve kocam köpekler gibi çalışırken hem de! Yok, olmaz! Ama biliyorum ki herkes de benim gibi değil.

[...]

Görüyorsunuz, çalıştık, hepimiz çalıştık. Akrabaların çocuklarına da çalışmaları için baskı yapıyoruz. Erkek kardeşimin evli bir oğlu var, o da karısı da çalışıyor, iki kızları var okuyan, bir de dördüncü var, o da dersini çalışan bir oğlan. Bizler ve genelde İspanyollar, az ya da çok orta hâili işlerde çalışıyoruz, orta hâili de olsa hayatlarımızı kazanıyoruz. Etrafta gezen ve başkalarını rahatsız eden aileler değiliz. 5.000 kazanıyorsan 5.000 kazanıyorsundur, bu kadar. Sosyal merkezdeki herkesi tanıyorum, herkes kazandığıyla yetiniyor, bazen işsizlik alan da oluyor ama eninde sonunda yetiniyorlar... 5.000 kazanan ona göre yaşıyor, 10.000 kazanan da... Yani çocuklara da her zaman söylediğim gibi, her zaman akıllarında tutmalılar, kazananın, çalışanın ruhuna sahip olmalılar, kendilerini bırakıp ortalıkta dolanmamalılar. Çalışarak her yere gelebilirsin ama sağa sola sürüklenmeye başlarsan... Umutsuzluğa düşmemelisin, bırakmamalısın. İnsanın cesaretinin kırıldığı zamanlar olur, ama devam etmelisiniz, her hâlükârda devam etmelisiniz... Bence insanların aileleri onları motive etmek için vardır, moral bozmak için değil. Onlara da söylüyorum, ne kazanıyorsan onunla yetinmelisin, hayatım boyunca hiçbir şüpheli iş yapmadım. Asla! Hiçbir zaman kötü yerlere çıkmadım, gayriresmî hiçbir şey edinmedim, tek bir şey bile. Harcayabileceğim kadarına bel bağlıyorum ve şayet idare edebilecek gibiysem... Doğrusu budur, çocuklarıma "Kazancınızdan büyük hayallere kapılmamalısınız." diyorum. Bir yerde oturmak konusunda veya başka bir konuda... 20 yıldır burada oturuyorum, gayet de güzeldi, iyi bir semtte yaşayıp 4.000 frank kira vermeye değmez... Burada kalacağım, dürüstüm, kalacağım, ne yapalım. Buraya gücüm yetiyor, başka yere yeter mi? Bilmiyorum.

Mart 1991

Kötü Bir Yatırım

Gabrielle Balazs

Catherine Hanım, bulunduğu şehirdeki esnaf birliği komitesinin başkanı. Bir yıl önce açtığı spor malzemeleri mağazası yağmalanıp ardından kundaklanmış. Geriye yalnızca binanın kömürleşmiş iskeleti kalmış.

Bu çok katlı büyük apartmanların bulunduğu bölgede temel tüketim ürünleri satan yalnızca 20 civarında ufak perakende mağazası kurulmuş. Bu işçi sınıfı yerleşimlerinde mağaza açmak, hırsızlık başta olmak üzere bazı açık riskler taşıyor. Şayet büyük marketler güçlü çekincelere rağmen, yönetmelikler gereği bu riskleri almak zorundalarsa da aynı türden gözetim ve sigorta imkânlarından mahrum küçük perakendeci mağazalar bu bölgelerden sakınma yoluna gidiyorlar. Ufak alışveriş merkezlerinin yağmalanmasına evrilen olaylar sürecinde, restorandan, gözlükçüden veya ayakkabıcıdan evvel öncelikli hedef, sitedeki çocuklar ve gençler için epey kıymetli ve edinilmeleri de nispeten imkân dışı ürünler satan spor malzemeleri mağazasıymış.

Özellikle Catherine Hanım'ın mağazası bu mahallede yanlış bir yatırım gibi duruyor. Pek çok küçük esnafın aksine mağaza anne veya babadan kalmamış ona. Ömrünün geç bir döneminde, 50'lerinde, perakendecilikle ilgisi olmayan 2 farklı iş (ofis işi) yaptıktan sonra esnaf olmuş. Mağazasının, bir parça da tecrübesizliğinden kaynaklanan yıkımının kendisi için temsil ettiği başarısız-

lık, aynı zamanda, toplumsal yükselme adına sabırla inşa edilmiş bir planın yıkımı olduğu için de üzücü.

Öyle görünüyor ki genellikle söz konusu alanda tecrübe sahibi olanların (özellikle ilgili ticaret alanının ekonomik açıdan güvenilirliğine dair bir değerlendirme) kuşandığı güvencelerin tümüne sahip olmasa da, bu mağazanın kuruluşu rastgele gerçekleşmiş bir iş de değil. Catherine Hanım spora yoğun bir alakayla büyümüş. Kendini, "sahalarda yetiştim" diye tanımlıyor. Babası antrenör, annesi basketbol oyuncusu ve erkek kardeşi de beden eğitimi öğretmeni. Ancak sporu iş edinememiş: Onun zamanında, ait olduğu çevredeki kız ve erkek çocukları okumak konusunda aynı desteği göremezlermiş ("Annem bana, 'Bak, sen evleneceksin her şeyini kocan temin edecek.' derdi"). "Her iş bilgisayarlarla görüldüğü için artık bugün mevcut olmayan" bir meslek olan muhasebe sekreterliği eğitimi aldıktan sonra, hem oğlunu hem de kızını sporcu olmaları yolunda teşvik etmiş (jimnastik öğretmeni olan oğlu yarışmalara katılıyor ve antrenör olma yolundaymış; beden eğitimi öğretmenliği okuyan kızınınsa hâlihazırda kendi alanında Fransa şampiyonluğu var). Yani kariyer değişikliği yapma vakti geldiğinde Catherine Hanım, spora olan ilgisini bu ticari faaliyette kullanmaya karar vermiş.

İlkin küçük bir iç çamaşırı firmasında çalışmış ama firma ihtiyari tasfiye kararı alınca bir kez daha meslek değiştirmek durumunda kalmış. Firma temelli olarak kapanmadan önce iki yıl için çalışanları tarafından işletilmiş. Bu harekette önemli bir rol üstlenen Catherine Hanım, firma çalışanlarını destekleyen belediyelerle yakın irtibat hâlinde kalmış. Onun bu mücadeleciliği belediye seçimlerinde "adını listede bulmasını" sağlamış. Bu süreçte "meslek hayatıyla aile hayatı arasındaki dengeyi nasıl bulacağım bilemediğini", "ödevlerini fabrikada yapan" çocuklarına veya hepsinden de fazla, ilkokul öğretmeni olan ve kısa bir süre sonra da ayrıldığı kocasına az zaman ayırabildiğini söylüyor. Ama Belediye Meclisine seçildikten sonra ilçenin spor faaliyetlerinde yetkilendirilmiş. Spor malzemeleri mağazasını kurarken nihayet artık tecrübesi ile eğilimlerinin birleşiminden para kazanabileceğini ve bunca

yıllık "mücadelesini" sermayeye dönüştürebileceğini düşünmüş.

Mağazasının yıkımı onda çok güçlü bir adaletsizlik duygusu uyandırıyor. Belediye meclisindeyken enerjisini yalnız spor faaliyetlerine değil, aynı zamanda "gizli ızdıraplarını" bildiği site sakinlerinin savunusuna da hasretmiş ve örneğin haciz uygulamalarına karşı çıkmış, resmî makamlara uyarılar göndermiş. Göğüs germek zorunda olduğu bu korkunç duruma rağmen görüşmemiz boyunca sitedeki insanların "çok yoksul" olduklarını, "gelecek perspektifleri olmadığı sürece gençlerin hayatlarını kuramadıklarım, evlenemediklerini, meslek sahibi olup olamayacaklarını bilmediklerini...", sosyal hizmet ödeneklerinin veya RMI'nın [*revenu minimum d'insertion*: asgari gelir desteği-işsizlik parası, t.s.n.] "kiraları bile karşılamadığını" hatırlatmayı ihmal etmiyor. Ama aynı zamanda, "gecesini gündüzüne katması" gerekmesine rağmen, belini doğrultmak için verdiği onca çabanın bir anda hiçe dönüşmesinden ötürü "artık uyku tutmadığını" da kabul ediyor. Başına gelen şeyle politik kanaatleri arasındaki çelişki "burnunun dibinden çalınan malları (...) ve hakaretleri" olduğu kadar, mağazayı yakıp yağmalayan çocukların hızla salıverilmesi gerçeğini de dayanılmaz kılıyor: "Ertesi gün gene aynı çocuğu görüyorsunuz... Bırakmışlar. Bunun, insanı sinirlendirdiği doğru. Tükeniyorsunuz (...) yani hatta gelip mağaza vitrininde arsızlaşmaları tehlikeliydi de. Ve hatta... [*duraksıyor*] Nasıl söylenir... Yani benim yüzümden tutuklandıkları için intikam bile alabilirlerdi. (...) Kudretsiz hissediyorsunuz."

Her şeye rağmen kendini nefrete veya hınca teslim etmemiş ve inançları uyarınca yaşamaya devam ediyor. İlk yıl mağazasında birini çalıştırmaya gücü yetmediği için bir stajyer tutma yoluna gitmiş örneğin: "Çünkü gerçekten gelip yalvarıyorlardı." Ama bir yandan da bu yöntemlere karşı: "Bu ucuz iş gücüne giriyor." Stajlara verilen farklı farklı isimler kendisini "gülümsetiyor" çünkü "Falan filan, yeni plan, yeni planlar... Ama en nihayetinde söz konusu olan, olmayan istihdamlar." Yanma aldığı stajyerle ilgili olarak da kendini kötü hissetmiş: "Herhangi bir şey yapmasını istemeye cüret dahi edemiyordum... Yani geçmişimden ötürü,

buna karşı olduğum için... Bu durum beni hasta ediyordu."

Şiddetin ("Bütün işe yaramazları, üstelik de konut krizini çözmek için aynı ilçede toplarsan!..") toplumsal ve hatta politik açıdan halledilebilir olduğunu ve insanlara yüklenemeyeceğini, hatta fıtratlarına hiç yüklenemeyeceğini düşünmeye devam ediyor. İnsanları sefaletlerinden sorumlu tutmayı reddediyor ve eğitim ile iş gücü piyasasının siyasal bir analiziyle, başına gelen şeye tahammül edebilmenin değilse de onu anlayabilmenin imkânını arıyor.

Bir mağaza sahibiyle

Mülakat: Gabrielle Balazs

"Mağazadan geriye hiçbir şey kalmamıştı..."

- *Daha önce esnaflık yapmamıştınız değil mi?*

Catherine Hanım: Hayır, hiç. Onun da ötesinde, bu işi ben kendi başıma kurdum... Çok sorunlu bir mahallede çektiğim zorlukları siz hayal edin. Size anlatabileceğim çok şey var. Gelgelelim bu mağaza bir buçuk yıl açık kaldı çünkü 89 Mayıs'ında açtım ve 90 Ekim'inde... Geriye hiçbir şey kalmamıştı... Önce yağmalanıp sonra yakılan mağazalardan biriydi bu, işe benimkiyle başlamışlardı.

- *Sporun simgesiydi, öyle değil mi? Arzulanan şeylerin simgesi...*

Catherine Hanım: Evet, bunlar gençlerin çok aradığı ürünler, öyle, bu... Arzuladıkları şeyi ödemeden almak isteyen gençlerden çok olmuştu, evet; o şeylerin fazlaca istendiği doğrudur. Ayrıca civarda görüyorsunuz işte, inanılmaz sayıda genç, spor şeyler giyiyor. Bugünlerde klasik giysiler, deyim yerindeyse, artık mevcut değil; bugün işte kotlar, kazaklar ve spor ayakkabıları var. Onların en çok aradıkları giysiler bunlar... Hem bu şeyler epey para tutuyor ve onların alabileceği türden değil, o yüzden...

- *Mağazanızda sunulanla... kendi imkânları-olasılıkları arasında bir uçurum vardı, yani sizin mağazanız onlara...*

Catherine Hanım: Evet, bu bir provokasyon olarak görüldü, yani bu ürünleri edinmeleri mümkün olmayanlar... mağazama iki-üç kez girmişlerdi... ilkinde çatıyı kullandılar, ikincisinde duvardan, üçüncü sefer... şeyden önce... durdular... Ama Molotof kokteylleri yedim, görülmüş şey değildi...

- *Üstelik hepsi de bir yıl içinde?*

Catherine Hanım: Evet öyle, bir yıl içinde. Bir buçuk yıl içinde molotof kokteyllerine kadar geldi, daha önce hiç olmamıştı bu, buralarda hiç yaşamamıştık böyleslni. Kredi kartı hırsızlığından dolayı biri tutuklanmıştı ve sonra misilleme yaptılar. Çok zor bir seneydi. Ben de vazgeçecek, havlu atacak yapıya sahip olmadığım için, işte yani... Direndim ama aynı zamanda gayet

destek de gördüm, müşterilerim vardı, neyse ki bir tek serseriler yoktu. Son derece cana yakın müşterilerim vardı ve ayrıca söylemeliyim ki onları buraya geldiğim günden beri tanırım. Ama belki bu da bu şeyin sonuçlarındandır... Bazı zamanlar benim de inişlerim çıkışlarım oldu açıkçası, yani buna maruz kalmak... Çok fazla, çok.

Daha erken tepki vermek gerekirdi

- Bu doğru, yani ticaret şartları bilhassa zorluydu ama bunu, karar verdiğinizde biliyordunuz... Bölgeyi iyi biliyordunuz...

Catherine Hanım: Evet biliyordum ama bu raddede olduğunu bilmiyordum açıkçası. Yani işlerin... bu denli zor olacağını hiç düşünmedim. Bir de bu isyanlardan önce, hâlihazırda bir mesele vardı ki bu yeniydi. Buralarda dolaşan korkunç sayıda uyuşturucu müptelası vardı ve bunu polise haber vermiştim. Belediyeyi de uyardım; herkes haberdardı ama gene de kimse bir şey yapmadı; bir şeylerin olacağı konusunda da uyarılarda bulundum çünkü dükkânlar gerçekten sözün, sesin yankılandığı yerlerdir, pek çok şey duyar öğrenirsiniz. Üstelik, beni görmeye, sohbete gelen gençler olduğu hâlde çevremde, gene de hedef alındım... Yani daha ilk etapta kurulmaya başlanması icap eden ilişkiler vardı, çünkü onları kendim tanıyordum, oyun sahalarından. Yani konuşmak, diyalog kurmak yine de daha kolaydı... Taşların, yani kaldırım taşlarının binalara depolandığını biliyordum, barikat hazırlıyorlardı (...) Yani bir şekilde daha erken tepki vermemiz gerekirdi. Bu öngörülebilir bir şeydi. Bunu yetkililerle konuştum, ama kanıtlamak lazımmış güya... Eğer bu gençlerle ilgili bir şeyler yapılmazsa işin sonu felâket, bunu bilirim, bunu söylerim. Haa bu da öyle... Yenilemelere tabii ki karşı değilim ama... binalara falan 2 fırça darbesi vurmakla çözülecek problem değil bu. Böyle olmaz. Sorunlar aynen kalır. Hem ayrıca mahalle güzelleşiyordu, daha hoş görünüyordu falan filan ama bakın olanlara. Olayların bu boyutu alacağını asla tahmin edemezdim (...)

- Bütün mağaza sahipleri etkilendi...

Catherine Hanım: Evet. Etkilendikleri doğru çünkü yangın oldu... Ama gerçekten özellikle hedef alınan işletmeler, restoran -molotof kokteyli için gereken şişeleri, içki şişelerini ilkin buralardan temin ettiler- ve sonra da benim mağazam elbette. Bir gözlükçü vardı, muazzam sayıda ürünü çalındı, sonra da tütüncü. Ayakkabıcı da tabii, bir de süpermarket yağmalandı... Ama bütün mağazalar ateşe verilmeden önce yağmalanıp talan edildiler. Benim özelimde, diyebilirim ki bir tür sosyal hizmet işi yaptım, onları tepeden tırnağa bedavaya giydirdim. İnanılmazdı, yani hepsi daha sonra sokakta satıldı, herkes biliyordu, şaka gibi! Ve daha da fazlası, provokasyon vardı, bir miktar duyum almıştım çünkü mahalledeki büroda ben duruyorum sürekli... Mağaza sahip-

lerine bir yer tahsis edilmişti ve yani ben sıklıkla mahalledeyim ve gençler de orada, tamamen kışkırtma amaçlı...

- *Yani siz yeniden bir yer edinebildiniz öyle mi?*

Catherine Hanım: Geçici bir yer. Bana pek uymuyor çünkü benim işim biraz sezonluk, yani spor malzemelerini altı ay önceden sipariş etmeniz gerekiyor. Yaz siparişi artık geçti. Yani öyle bir anda yeniden başlamak mümkün değildi. (...)

[*Sigorta şirketlerinden tazminat alabilmek için atması gereken adımlardan ve mesuliyeti belirlemek için gereken bir dizi ekspertizden bahsetti. Yalnızca aynı mahallede yeniden dükkân açmak şartıyla tazminat temin edilebiliyormuş.*]

İsimsiz aramalar

[*Telefon çalıyor. Catherine Hanım isimsiz aramaları başından savmak için telefonuna telesekreter taktırdığını söylüyor.*]

- *Özel hayat üzerinde bile nihayetinde bir etkisi var.*

Catherine Hanım: Evet o olaylardan sonra, tabii Mağaza Sahipleri Birliğinin savunma komitesinin başkanı olmamla birlikte, konuşmak amacıyla TV'ye falan çıkarıldım. Gençler konusunda bir şeyler yapılması gerektiğinin anlaşılmasına imkân sağladım ve dikkat edin bu işi bir ölçüde kendi irademle, çünkü biraz katılık da şart bir noktada, fazlaca gevşeklik vardı ve biz şayet... Çünkü olaylar durmadı, devam etti: araba hırsızlıkları, mahalledeki provokasyonlar, silahlanan gençler ve bu hâlâ devam ediyor, problemler devam ediyor (...). Mahallede bir şeyleri tartıştığımda birinin silahtan bahsetmemesi oldukça nadir... Yani öyle, gerilim var.

- *Peki kim? Gençler mi, mahalle sakinleri mi?*

Catherine Hanım: Hepsinden biraz.

- *Mağaza sahipleri mi?*

Catherine Hanım: Tüm tabakalardan: mağaza sahipleri, mahalle sakinleri. En son gene, bir oto hırsızlığı sırasında bir silah patladı. Ama bu iş fena sonlanacak... Kronikleşti. Ayrıca, Belediyenin koyduğu şeyler çalındı. Yani bilmiyorum, bunun da ötesinde, şimdi yaşça biraz daha büyük olan devriyelerle olayları tartışma fırsatım var, yani onlar... işlerini nasıl yapacaklarını artık bilemiyorlar; yani hakarete uğrayan onlar, müdahale etmeme emri almışlar... Yani provokasyona gelmemek adına hiçbir şey yapılmıyor! Peki hiçbir şey yapmadan bu işin nereye gitmesini bekleyeceksiniz? Sıkıntı burada. Bugün insanlar, polisi rahatlıkla yere seriyorlar, hiçbir tepki yok, hiçbir...

Kendilerine gösterilen bütün o güzel şeylere ulaşamıyorlar

Catherine Hanım: İşte bu yüzden size bu mağaza işinde ve zor bir mu-

hitte yalnız olduğumu söylüyordum... Olanlara göğüs germeniz lazım, bir gözünüz üzerlerinde olmalı, yani müşteridir, gelen gençlerdir, çalmanın bir yolunu arıyorlar... Üstelik küfürler, hakaretler. Saldırganlar, çok saldırgan. Yani hakaret de olmasa o ses tonları... Alacaklılar onlar. Bu gençler için zor olan şey bu... Kendilerine gösterilen bütün o güzel şeylere ulaşamıyorlar; tüketim toplumu bu işte. Hatta gözümün önünde, olayın hemen öncesinde çalmaya geldiler. Hâlbuki daha önce usul usul yaparlardı, denerlerdi, bazılarını da yakaladım. Vitrindeki ayakkabıları aldılar. Ayakkabının teki vardı sadece, ben de fark etmemiştim, yani ayakkabıların çiftini bırakıp tekiyle ayrılmak nasıl bir mantıktır? Öylece ayrıldılar, sonra gene geldiler ve kutuların arasında dolaştılar. Vitrindeki ayakkabının eşini bulmak için kutulara bakıyorlardı, aradıkları ayakkabı da mağaza çıkışına yakın bir yerdeydi. O anda da atışmalar oldu: "Oraya bakmaya hakkınız yok!" vb. Tam ayrılacağı sırada, ayakkabının tekiyle çıktı, ben kapının önündeydim, beni ittirip çıktıktan sonra vitrini gördüm, o zaman anladım yani niye tekini aradığını, vitrindeki ayakkabı artık orada değildi, yani bu epey... Ve her zaman ama her zaman diken üstündesiniz... Her defasında kendinize soruyorsunuz...

- Pek kolay değil?

Catherine Hanım: Hayır, hayır, hiç değil. Gecelerden hiç bahsetmeyeyim, uyuyamıyordum artık. Mağazama iki keresinde de sabahın ikisinde girdiler ve güvenlik firmasının sizi, "Doğruca mağazaya gidin, her şeyi yıkıp döküyorlar!" diye uyarması çok acayip oluyor.

- Ortak bir güvenlik firması mı...

Catherine Hanım: Evet, bir hattım vardı, doğrudan karakola bağlanan bir hattım vardı; bu yüzden mağazaya gittiğimde polisler çoktan varmış oluyordu ve gençler beni...

- Bu çok huzursuzluk verici...

Catherine Hanım: Evet, bir daha huzur bulmadım; aklımda hep mağaza vardı ve işler de çok iyi gitmiyordu, satışlar çok değildi... Yani en sonunda bu geçen yılı geçirmek...

- Şayet bir yere gitmiş olsaydınız hani, taşınmaktan daha mı zordu?

Catherine Hanım: Evet kesinlikle.

Üstü örtülü bir sefalet bu

Catherine Hanım: 1967'de buraya geldiğimizde ZUP daha ortada yoktu, boş bir araziydi, şehrin uzağında boş araziler... Neredeyse bataklıktı, şeyleri duyabiliyordunuz, hatırlıyorum, bir gün antrenmandan döndüğümde kurbağa sesleri duymuştum, burası gerçekten de kırlık yerdi. Mesela hâlâ sebze bahçeleri var, hâlâ pek çok çiftçi var, bir alan var buna yönelik...150 hektarlık

sebze bahçesi var. (...) Problemler vardı, ZUP'un beraberinde gelen bütün o şeyler. Alım gücüyle, işsizlikle vs. ilgili şeyler, ekonomik kriz de tuz biber ekti. Buradan sefaleti görmezsiniz; binalara, dairelere girmeniz, insanların nasıl yaşadıklarını görmeniz gerekir. Seçilmiş bir yetkili olarak benim buna fırsatım oldu...

- *Her gruptan insanın evine girmeye mi?*

Catherine Hanım: Evet hacze vb. karşıydım, içeride olanları görmeliydiniz: bir masa, yerde bir minder falan ancak. Yani eskiden bildiğimiz gecekondu mahalleleri gibi değil, üstü örtülü bir sefalet bu. Gözümün önünde, görme fırsatım oldu, işte bir bacağı kırık bir masa, çürük sandalyeler ve sonra bir ocak. Masada konserve kutuları... Evet, bunlar görünür şeyler değil; gecekondu mahallelerini biliyorduk ama bazı binalar var ki...

- *Ve sonra oldukça düşük maaşlarla çalışan pek çok insanla beraber... Yani bunlar çoğunluktalar ama bir de RMI ile yaşayanlar var.*

Catherine Hanım: Aylık 1.900 frank gelir getiren TUC [kamu yararı güden işler, t.s.n.] öneriyorlardı gençlere, RMI ise 2.000 frank olmalı sanırım; düşünebiliyor musunuz? Ne yapılır o parayla? Kiraya bile yetmez. Bu yüzden gerçekten bazı araştırmalara ve yeniliklere ihtiyaç var, işin aslı bu... Ama meselenin kökenindeki kötülüğe savaş açmadığınız sürece ancak yüzeye temas edebilirsiniz. Hiçbir şeyi, kesinlikle hiçbir şeyi çözemezsiniz. Yani insanlar bu kadar berbat bir alım gücüne sahip oldukları sürece, genç insanların bir gelecek ufukları olmadığı sürece... Ve bu çok korkunç, anlıyor musunuz? Hayatlarını kuramıyorlar, evlenemiyorlar, bir işlerinin olup olmayacağını bilmiyorlar... İnsanların çalışma hakkının, barınma hakkının olması gerektiğinden laf açınca bana bunun ütopik olduğunu ima ettiler; dinlemek istemiyorlar böyle şeyleri. Şirketler kapanmaya devam ediyor, görüyorsunuz; radyoyu açıyorsunuz, Fransız Havayollarında veya başka bir yerde kaç kişi işinden atılmış. İşletmeler bir bir kapanıyor, insanların doğru dürüst yaşamalarını nasıl beklersiniz? Yani maddi sorunlar olduğunda pek aşikâr ki her şey çöker, her şey arıza verir. Sonra okullarda öğretilen şeyler... Yani müfredat, dersler, gençlerin bugünkü beklentilerine uygun mu? Ben mesela, en ufak kızım geliyor şöyle diyor: "Anne bana okumamı telkin ediyorsun ama gidip işsizlik ofisine başvuracağım...", "DEUG'ümü [ön lisans diploması, t.s.n.] almaya çalışacağım ve sonra bakacağım." Yani işin ucunda bir kariyer olmayacağını pek tabii bildiği hâlde okulda dört yılını harcamak istemiyor. Seçildiğim dönemde, hatırlıyorum, inanılmaz rahatsız olmuştum... Emeklerini 3 kuruşa satmaya hazır, diplomalı kaç genç beni görmeye geliyordu... Benden, belediyede iş istiyorlardı; stadyumu süpürmeye, stadyum güvenliğine veya spor salonu temizliğine razılardı. Bu genç insanlara sunulabilen bundan ibaretti -ki onları işe alamıyordum bile-.

Size iş başvurularını anlatamam...

[...]

[*Bana bir türden alaylı eğitim olarak -"siyasetin, seçilmişler arasına girmenin hâliyle bir okulu yok"- belediyedeki tecrübesinden ve "siyasi hayatının" onu nasıl güç bir duruma soktuğundan bahsediyor: "Bir daha iş bulabilmek benim için zor olurdu, üzerime 'kırmızı' çizgi çekildi."*]

Cidden şaşırmış vaziyetteyim

- *Peki bir kez açtıktan, yani işler yoluna girdikten sonra, bir başka yerde mağaza açma niyetiniz olur mu?*

Catherine Hanım: Hayır ticarete devam etmeyeceğim. [...]

- *Geleceğinizi... biraz sisli mi görüyorsunuz?*

Catherine Hanım: Aman Tanrı'm! Sisten daha fazlası, ne yapacağımı gerçekten bilemez vaziyetteyim.

- *Yine de bir karar vermişsiniz. Yani zarar tazminatı için tekrar açsanız bile, gerçekte ticaretin size göre bir çözüm olmadığı düşüncesinde misiniz? Resmî bir göreve seçilmiş olmaya nazaran, örneğin daha az zenginleştirici bir deneyim bu...*

Catherine Hanım: Kesinlikle! Ama hep öyledir, şimdilik önümdeki hedef o, ticarete dönmeyeceğim. Ama ya başka bir şey bulamazsam? Otomatik olarak takılıp kalacağım, seçeneğim olmayacak. Önümde başka seçenek olmadığı bir yaştayım artık...(...) Üniversite geçmişiniz de olmayınca iki kat daha fazla mücadele etmeniz gerekiyor... Benim eğitimim yok.

- Evet, şayet anladıysam, doğrusu bütün cephelerde savaşmak zorunda kalmışsınız.
Catherine Hanım: Tam olarak öyle.

Mart 1991

İyileştirme

Gabrielle Balazs

Habib Bey sitenin en eski kiracılardan biri. Kundaklanan mağazaların yakınındaki binası boşaltılmak durumunda kalmış. Bina o zamandan beri badana görmüş. Buraya 70'lerde gelmiş. Kendisi de bir demir yolu işçisinin oğlu olan Habib Bey, Tunus demir yollarında vasıflı işçi konumunda on yıl kondüktörlük yaptıktan sonra kamyon üreten bir firmanın montaj hattında yarı-vasıflı işçi olarak görev almayı kabul ederek Fransa'ya göç etmiş. Motor tamirciliği meslek sertifikasını ve bir yıllık bir endüstriyel tasarım eğitimini gerektiren vasfa haiz olmadığı için bu işi bırakmış ve Tunuslu bir arkadaşının yardımıyla bir sanayi kimyasalları şirketinde makine gözcüsü olarak iş bulmuş. Tam da bu aşamada, o dönem kaldığı göçmenler pansiyonunu terk ederek siteye yerleşmiş.

O vakitler bu sitede bir yer elde etmek ona mucize gibi gelmekteymiş. Yaşamını değiştiren bu daireyi ilişkileri sayesinde -antrenman yaptığı futbol kulübünün onursal başkanı- edinmiş: Böylelikle evlenebilmiş ve Tunuslu bir ilköğretim okulu öğretmeni olan eşini de yanına alabilmiş (üç çocukla birlikte sonradan biraz daha geniş bir eve yerleşmişler).

80'lerde site; dengesiz, istikrarsız ve genelde de işsiz yeni kiracılarla çürümeye yüz tutar. Bu kişiler bölgeye uyuşturucuyu, şiddeti ve polis gözetimini getiren "sorunlu aileler"dir... Fatma Hanım çocuklarını sokaklardaki şiddetten sakınmak için evde tutuyor; kendisi "daha sakin" bir yere taşınmayı istermiş ama kocası bu fikre karşı. Dayanışmaya ihanet etmek kendine ihanet etmektir düşüncesinde; mahallenin dönüştürülmesi çalışmalarına bizzat katılıyor. O zamanlar Habib Bey sebatkârca kiracıların savunu-

sunu üstlenmiş. HLM Ofisinin bakım hizmetleri ile hesaplarını kontrol ediyor (görüşmemiz esnasında birtakım ayrıntılı evraklar, fahiş aydınlatma ve su faturaları çıkarıyor) ve kiracılara bütün idari işlerinde destek oluyor (görüşmemiz devam ederken, komşularından ne yapacağını şaşırmış yaşlıca bir kadın gelip bir meseleyi HLM Ofisiyle nasıl çözebileceği konusunda kendisinden akıl alıyor). Hepsinden de ötesi, kendini dayatma eğilimindeki getto imajına karşı, sitenin sağlam bir imajını savunmaya çalışıyor. Mülakatın ileri aşamalarında bize olaylardan bu yana biriktirdiği gazete kupürlerini gösterecek. Olayları titizlikle analiz ediyor ve bir televizyon kanalıyla (site sakinleri hakkında yazılıp çizilen şeylere karşı isyanını da dile getiriyor bu arada) itinayla korumuş. Bize bir televizyon programını hazırlayan bir muhabire yazdığı mektup ile bu mektuba gelen cevabı okutuyor. Konu ister basit bir fatura ödemesi, isterse de sitenin ıslahı, her bir kiracının akıbeti yahut Komünist Belediyeyle [Komünist Parti'nin elinde bulunan belediyeyle, t.s.n.] -ki kendisi de destekçisi- veya medyayla ilişkiler olsun, tehdit altındaki bir işçi sınıfı kimliğinin sözcüsü olarak konuşuyor. Sitedeki bakım hizmetleri ile bunların pürüzsüz işleyişinin de ötesinde, bunun onun için, aynı zamanda, giderek kaybolmakta olan bir yurttaşlık bilinci mücadelesi olduğu da aşikâr. Sitedeki kıdemi, işçi olma nitelikleri, çıkarsız tutumu (HLM Ofisi kendisine başka bir yerde daha iyi bir daire teklif ederek onu "satın almaya" çalışmış) kendisini kusursuz bir sicile sahip bir aktivist hâline getirmiş.

Her cephede; ister mahallenin imajını iyileştirmek için, isterse de haysiyetini korumak noktasında (ırkçılık sergileyen bir meslektaşıyla yaptığı bir kavgadan sonra derhal işinden ayrılmış), özel hayatında karşılıklı anlayış ve katı bir eğitimin egemen olduğu ailesi için de kendini feda ederek (karısı röportajın bir kısmına iştirak etti, çocuklar bir süre odaya girip babaları konuşurken saygılı ve dikkatli bir sessizlik sergilediler) mücadele ederken hep, kendine dair imgeyi muhafaza etme yahut onarma gayretinde.

Site sakinlerini eğitmek yönündeki bu gönüllü girişimde mevzubahis olan, 60'ların sonunda büyük bir sanayi merkezinde gördüğü türden bir işçi sınıfı dayanışması imgesini yeniden tesis etmek ve bu suretle Fransa'da göçmen imgesini iyileştirmektir (göçmenler ona göre, hiç hata yapmamalı ve hatta örnek olmalıdırlar).

HLM konutlarından bir kiracı ile

Mülakat: Gabrielle Balazs

"Burayı gettoya çeviren biz değiliz"

- *Buraya ilk gelenlerdensiniz, birbirinizi daha iyi tanımanız da bu yüzden...*

Habib Bey: Evet, ilklerdeniz. Güzel bir ortam vardı. (...) "Bir sıkıntın mı var? Yanındayım." gibi, anlıyor musunuz?

- *Herkes birbirine yardımcı oluyordu öyle mi?*

Habib Bey: Tam anlamıyla. Herkes birbirine yardım ederdi. Sonrasında ne oldu gerçekten bilmiyorum, Fransızlar buradan ayrılmaya başladı, Arapları yerleştirmeye başladılar, yani benim kendi ırkımdan olanları... Ama durun, buna daha sonra döneceğiz. Buranın bir gettoya dönüşüne gelirsek, burayı bir gettoya çeviren biz değiliz. Öncelikle devlet, sonra Valilik, sonra da bizi buraya yerleştiren HLM Ofisi; Belediye Başkanı'na gelince, bu durumu (Komünist) Belediye Başkanı ile görüştüm ama sorumlu o değilmiş, bu durum ondan değil HLM Ofisinden kaynaklanıyormuş.

- *Fransızlar daha sonra mı gitmeye başladılar?*

Habib Bey: Evet, gitmeye başladılar. Bazı göçmenler, Araplar almayı tercih ediyordu ama açıkçası bilmiyorum, bilseydim... Çünkü bakın, geleceği tahmin edemezsiniz. Geleceği tahmin edebilseydim, yarın öleceğimi görebilseydim mesela, bütün bunları yapmanın, çalışmanın, çabalamanın ne anlamı kalırdı? "Burada 5 yıl daha kalıp sonra ülkeme döneceğim." dedim. Yoksa ötekiler gibi satın alırdım.

- *Satın mı alıyorlardı? Buradan ayrılanlar, ev sahibi olmak için mi?*

Habib Bey: Müstakil evler almak için. Ayrı evler yani. Birer birer gitmeye başladılar, of! Yerlerine daha çok Arap, sonra Asyalılar, sonra Vietnamlılar yerleştirildi. Bozulmaya başlamıştı... Artık eskisi gibi değil, eskisi gibi değil...

- *Artık aranızda eski dayanışma, eski ruh yok muydu?*

Habib Bey: O eski ruh kalmadı ve herkes kendi evine çekildi artık, bir şeyler duyduğumda bile... Başkalarının işine karışmamayı tercih ediyorum.

[Yaşlıca bir kiracı komşu tavsiye almaya geliyor.]

Eski kiracılar buradan ayrıldılar

- Kitlenin değiştiğini söylüyordunuz...

Habib Bey: Net bir şekilde değişti, eskiler ayrıldılar, yeni insanlar geldi. Onlarla da anında, hızlıca bir arkadaşlık kuramıyorsun, onları tanıman gerekiyor (...). İlk geldiklerinde bunu denedik. Ama hiç kimseyle konuşmak istemeyen insanlar vardı. İyileştirme çalışmaları başlamadan önce etrafın çok pis olduğunu tespit ettik; insanlar yedinci, sekizinci kattan aşağıya çöp torbaları atıyorlardı. Müdahale etmeye çalıştık, bunu da kibarca yaptık: "Lütfen, dinleyin, temiz ve yaşanabilir bir yerde oturuyoruz ve hemen oturduğunuz yerin önünde bir çöp kanalı var, çöpünüzü oradan atabilirsiniz." Ama anlamak istemiyorlar... İyileştirme çalışmaları tam da o zamana denk geldi. Komşum gelip "bir komite oluşturuyoruz," dedi, tamam dedim.

- Tamam şimdi anlıyorum, "kiracı komitesi" böyle başladı yani...

Habib Bey: Evet çünkü bizi gerçekten aldattılar. Geniş aile olarak sınıflandırılan aileler, sıcak ve soğuk su için 4.000 - 5.000 frank civarında fazladan para veriyordu.

- O dönemde kiralar ne kadardı? Makul müydü?

Habib Bey: Makuldü, evet, yani maddi yardımlarla vesaire, önceden, iyileştirmeden önce kiraya 570 frank veriyorduk... Masraflarsa biraz daha fazla, sonuçta 4.000 küsur. Bizi kandırıyorlardı, hesaba ekledikleri şeyleri makul gösterebilmek için sokak lambalarına 500 ampul takmışlardı, hayal edebiliyor musunuz? Her yıl 500 ampul parası alıyorlardı bizden. Burada 94 kişi yaşıyor (...). İşte o zaman, "Tek yol bir kiracı komitesi kurmak!" dedim. Sizi temin ederim, ondan önce, bu dertleri istemiyordum, "Bir komite kurun, size yardım ederim." demiştim. Kiracıları davet ettik, CNL'yi [ulusal kiracılar birliği, t.s.n.] davet ettik ve epey katılım oldu. O kadar katılım beklemiyordum, emin olun. Peki ne yaptılar? Dışarı çıkmıştım, bir kadına kapıyı açmaya mı ne... Döndüğümde, ne konuştular bilmiyorum ama, hop! "Habib Bey'i komitenin başına getireceğiz." Geldiğimde bana "Bu iş tamam Habib Bey, komiteyi kurduk, siz de..." bense "Hayır, kabul etmiyorum." dedim. "Bakın, bu alan benim alanım değil ve ayrıca zamanım da yok, yardıma ihtiyacınız olursa buradayım, yardım ederim ama... Bana bu görevi teklif etmeyin, yapamam!.." Israr ettiler, CNL bile ısrar etti, "Bu işi bir tek siz yapabilirsiniz..." dediler.

Fatma Hanım: Öte yandan HLM Ofisinin masraflarına gelirsek, bu normal çünkü kırılan şeyler oluyor, çocukların yaktığı şeyler oluyor... Bir şeylerle oy-

nayıp ampulleri kıranlar oluyor ve Masraflar da var yani. Böyle de dememeli.

Habib Bey: Evet masraflar var ama her durumda kârlı çıkıyorlar.

- *O dönemden beri kiralar arttı mı?*

Habib Bey: Daha kira yardımları yürürlüğe girmemişken ve ıslah işi bitmeden arttırdılar. (...) Bir dilekçe yazdık, komite de kurulmuştu ya, anlattığım gibi... Komitemizi kurmuştuk; başkan, başkan yardımcısı, sekreter, sekreter yardımcısı, haznedar vb. 8 kişiydik. Artık iki kişiyiz ama yine de işimizi yapıyoruz.

- *Sizinle birlikte olan diğerleri, heveslerini kaybetti...*

Habib Bey: Evet, çok iş var, büyük bir iş ve bunun da ötesinde, bazı kiracılar arasında büyük anlaşmazlıklar, kavgalar var. Benim dediğim şey, çalışmak istiyorlarsa çalışırlar, istemiyorlarsa bir şey diyemem...

- *Peki kiracılar arasındaki geçimsizlikler neyle başladı?*

Habib Bey: Yeni kiracıların gelmesi ve kiraların yükselmesiyle başladı. İyileştirme çalışmalarına başladıklarında beni görmeye geldiler çünkü bazı insanların evlerinin içinin yapılması lazımdı, ben de işe karışıyordum dolayısıyla. Her şeyi baştan yaptılar. Beni görmeye gelip "Habib Bey, bakın, sizin iç bir şey yapacağız, kapı eşiklerinizi ve daha bir sürü şeyi yenileceyeceğiz." dediler. "Hayır, gerek yok, ihtiyacı oianlarınkileri yapın, ben evimden memnunum." dedim. Evin bazı yerlerinde delikler olmasına rağmen böyle dedim çünkü ben ilk geldiğimde çok kötü bir durumdaydı, her şeyi yaptım: badanayı, duvar kâğıtlarını. Bana yapmak istediler ama hayır dedim. "Bana yapmayın, başkalarına yaptığınız gibi, neye ihtiyaç varsa onu yapın." dedim. "Kapılar şunlar, güzel camlar, halıfileksi kaldırıp yerine bir... başka döşeme koyun. Herkese yapın bunu. İhtiyacı olanların dairelerini yapın çünkü bazıları gerçekten çürüyor, ara duvarlar çökmek üzere. Yapmanız gereken bunlar, benim ev değil, benim sorunum yok." Onları izledim, kapıları yaptılar: devletle HLM Ofisi arasında yapılan bir anlaşmayla, 2.375 yerine 4.000 ödettiler bize "dertsiz" kapılar için...

- *Nasıl kapılar?*

Habib Bey: Güçlendirilmiş kapılar. (...) Araya girdim, bunun için kavga ettim ve hatta işi ileriye götürdüm. İşin sonunda geri geldiler. (...) HLM Ofisi ve DDE [Bölge Teçhizat Müdürlüğü, t.s.n.] arasında anlaşma olduğunu sonra fark ettim. Belediye Başkanı'yla ve ulusal kiracılar topluluğu ile görüştüm ve "Bakın, artık uğraşmamın anlamı yok, bana yetti!" dedim. "Hayır, devam et Habib, bir problem olursa ben senin arkandayım." diye beni tekrar cesaretlendiren Belediye Başkanı oldu. Diğerleri geldiğinde de Fransızlar çoktan

ayrılmaya başlamışlardı bile; [*az önce gelen*] kadın mesela, yakında gidiyor...

- Evet, bir örnek, epeydir de -82'den beri- burada o.

Habib Bey: Yaşlı teyzelerden birini getirirsem, sanırım 87 yaşındaki bir kadını... Kuruluşundan beri buradadır... Buna kefil olabilirim, istiyorsanız getireyim buraya, o size söylesin. Bana gelince, size de söylediğim gibi, hassasım ben çünkü bu dünyaya sadece bir kez geliyoruz, her zaman (...). Fransız olduğu için değil, Arap da olsaydı, Yahudi de, aynı şeyleri yapardım. Hastalanmıştı, kızları, çocukları var, kimse onu görmeye gelmedi. Bir ben varım, sabahları işe gitmeden onun evine gidiyorum çünkü bana anahtarlarını verdi. Onu görmeye gidiyorum, hasta olduğu zaman ona kahvaltı hazırlıyorum, yatağına götürüyorum, ilaçlarını veriyorum, anahtarı alıp tekrar kilitleyip çıkıyorum ve anahtarları karıma veriyorum, sabah 8'de kontrol etmeye gidiyor. O burada, gelip size anlatabilir hanımefendi, o burada ve şu ana kadar...

- Bu kadın, HLM'lerin en başından beri burada tek başına yaşıyor!

Habib Bey: Evet, garibim önceden tek başına değildi... Şimdi kocasını kaybetti, yapayalnız kaldı. Bu yüzden bugün buradayız, yarın ne olacağımız belli olmaz diyorum ya. Ama kendisi size anlatabilir, eskiler gayet güzel geçinirdi. Ama yenilerle öyle değil (...).

Artık eskisi gibi değil

- Peki gidenler arasında... Fransızlar gidiyor dediniz, mesela az önceki hanım başka yerde ev bulmuş. İnsanlar gitmeye mi çalışıyorlar?

Habib Bey: Evet, gitmeye çalışıyorlar çünkü artık burası eskiden olduğu gibi değil. Söylediğim gibi, herkes... Herkes kendi içine çekilmiş durumda, çünkü çok fazla çirkinlik görüyorlar; evlere zorla girenler, dağıtanlar görüyorlar ve müdahale etmeye cesaret edemiyorlar. (...) Buraya bir aile geldiğinden beri, sadece bir de değil, 2-3 aile var ve buradaki 94 kiracıyı kirlettiler. Müdahale ettik, onları görmeye bizzat gittim, eve geldim ve onlara biraz ahlak dersi verdim: "Sizi gördük, üstelik de aileniz... Doğduğunuzdan beri tanıyoruz sizi, neden böyle şeyler yapıyorsunuz? Yapmak mı istiyorsunuz? Beni bağlamaz, gidin başka yerde yapın. Uzakta yapın." Sabah 1'de, 2'de daaat daaat, korna seslerini duyuyorsunuz, burada uyuşturucu buluşmaları yapıyorlar.

- Bu herkesi rahatsız ediyor mu?

Habib Bey: Tabii ki herkesi rahatsız ediyor, tabii ki ediyor! Burada kendi evindesiniz diyelim... Bir gün bir arkadaşınız geliyor ve döndüğünde ne diyor? Buranın sadece Araplarla dolu olduğunu söylüyorlar. Geliyorlar, "Bakın Arap-

lar nasıl davranıyor!" gibi şeyler saçmalıyorlar.

- *Bu da herkesin itibarını zedeliyor?*

Habib Bey: Evet bu doğru, çünkü görmüyorlar (...) herkese gidip "hepsi aynı" gibi şeyler söylüyorlar, anlıyor musunuz? Her şeyi denedik, emin olun denedik... Ee ben de o zaman dedim ki... Biraz yükseltmem lazım sesimi. Müdahil oldum. Ailelerini görmeye gittim. Bunun onların problemi olduğunu söylemeye gittim: "Dinleyin, bir şeyler yapmalısınız, sizler ebeveynsiniz, siz tepki göstermeyecekseniz kim gösterecek?" Bu doğru değil. Benim de üç çocuğum var, pahalı bir şey getirdiklerinde "Bunu nereden buldun?" diye soruyorum. Hiçbir şey söylemeyen, tepki bile vermeyen ailelere söylüyorum: "Bir şeyler yapın, çocuklarınız var, eğitin onları, etrafta böylece dolaşmalarına izin vermeyin, onlara göz kulak olun ve düzgün yetiştirin." Ebeveynlerden biri bana "Dinleyin, bugünlerde... Yeni nesil..." diyecek oldu. Ben ise "Hayır," dedim, "Hayır, problem yeni nesil değil, asla çocukları suçlamam, sizi suçluyorum, sizleri! Bu işten sorumlu olanlar sizsiniz, çünkü çocuklarınızı başta sıkarsanız, zamanla, çocuklar büyüdükçe gevşetebilirdiniz. Başta sıksanız, hayatlarıyla ilgili ne yapacaklarını daha iyi bilirler." Bazı aileler durumu anlıyor ve bazıları da "Bu seni ilgilendirmez!" diyor. Problemi anlıyorsunuz değil mi? Bunları söylemek istiyorum çünkü burayı getto yapan biz Araplar değiliz. Burayı gettoya biz çevirmedik, bunu HLM Ofisi yaptı ve idareyi de suçlamak istemiyorum; dairelerden şu kadar yüzdesi onların, şu kadarı Belediyenin. HLM Ofisinin derdi neydi? Onlar için öncelikli mesele, kasaya para girmesi. Memleketim Tunus'tayken ben, birine ev vermeden önce o kişiyle ilgili bilgi toplardınız, onları öylece eve yerleştirmezdiniz. Toplantılarda da sayısız kere anlattım bunu: "Dinleyin, buraya birilerini yerleştirmenize karşı değilim, aksine, ben de onlar gibi işçi sınıfından biriyim ama en azından gelenlerle ilgili biraz bilgi edinin. Yeterince problemimiz var zaten." (...) Buradan ayrılanların çoğunluğu Fransız; peki, kim getiriliyor onların yerine? Araplar. Burayı gettoya çeviren sizsiniz, Araplar değil. Sonra gelip "Site getto olmuş!" diyorlar. Burası bir getto değil, kendi ellerinizle siz yarattınız onu. Arapları suçlamamalı, Araplar birlikte yaşayabilirler, anlaşabilirler. Ama burayı böyle yapan sizlersiniz, sonra da her olayda "Araplar yaptı" oluyor. "En küçük olay bile gazetelerde 'bir Mağripli' diye çıkıyor. Ama olayın sorumlusu bir Fransız veya Avrupalıysa yok öyle bir şey!" diyorum. Üstelik de Fransa demokratik bir ülke, yani açıkça konuşabildiğin bir ülke. Ama sizi temin ederim ki az kaldı sorun yaşıyordum bir... Basınla bile. Açık sözlülüğümden dolayı istemiyorlardı... İstemiyorlardı. Bu ne demek?

- *Duymak istemiyorlar mıydı?*

Habib Bey: Evet, duymak istemiyorlardı. Yine de hâlâ buradayız. Kira-

cıları savunuyoruz. Göçmenleri, onlara problem çıkartanlardan koruyoruz. Çünkü göçmenler; İspanyollar, Portekizliler veya Türkler değil... Göçmenler Mağripliler! Tunuslular, Cezayirliler, Faslılar. Böyle söylüyorum çünkü geçenlerde, mahalleler kurulu toplantılarından birinde UDF'den [merkez sağ parti, t.s.n.] bir adam, "Evet, göçmenler..." diye söze başlayınca, "Beyefendi, göçmenler de... Bu kelimeyi kullanmadan önce göçmenlerin kimler olduğunu söyleyebilir misiniz? Kimlerden bahsediyorsunuz?" dedim. (...) Neredeyse Belediye Başkanı'nın falan önünde dövüşecek noktaya gelmiştik. En sonunda ona, "Dinleyin, size söylüyorum, bir daha birlikte bir toplantı yaptığımızda kelimelerinize dikkat edin, 'göçmen' sözünü daha fazla kullanmayın!" dedim. Sonrasında, masadan kalktığımızda bana gelip "Habib Bey, kusura bakmayın..." dedi. "Bu, kusura bakılmayacak bir durum değil. Yuvarlak bir masada tartışıyoruz, beni tanımadığınızı da göz önüne alırsak nereden çıktı bu?" Onlarla böyle çatışmak zorunda kaldığım çok zaman oldu.

"Göçmenler" lafını duyduğum zaman... kendimi kontrol edemiyorum

- Evet, bazılarıyla tartıştığınızda...

Habib Bey: Evet ama aynı zamanda sizi temin ederim, bam telime dokunuyor bu! Cezayirli, Tunuslu veya Faslı, sadece bir Arap, benim gibi bir göçmen; onlara neden ihtiyacınız vardı daha önce? Onları memleketlerinden getirdiniz, Fransa'nızı inşa ettiler, Fransa'nızı onlara yeniden kurdurttunuz ve şimdi de artık onlara ihtiyacımız yok mu diyorsunuz? Mantıklı olmak zorundasınız. Özür dilerim hanımefendi eğer sizi... Sizi gücendirmek için değil ama ben böyleyim. Böyleyim. Toplantılarda veya başka bir yerde "göçmen" lafını duyduğum zaman kendimi tutamıyorum artık. Benim sizden ne fazlam var ya da sizin benden ne fazlanız var? Hepimiz insanız hanımefendi. Bulunduğumuz bu durumda, yaşadığımız dünyada birbirimize yardım etmeliyiz. Hele de şimdi çok zor bir kriz varken... Zengin, fakire yardım edebilir mesela; orta hâlli, fakire yardım edebilir vesaire.

[*Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki durum ve Körfez Savaşı üzerine değerlendirmeler yapıyor.*]

- Eviyle ilgili olarak bir kadın geldiği sırada, HLM Ofisinin size buradan ayrılmanızı önerdiği ve size başka bir yerde konut verdiği ama sizin kabul etmediğinizden bahsediyordunuz?

Habib Bey: Ayrılmak istemedim, ayrılmak istemedim çünkü 72'den beri buradayım ve çocuklarım burada doğdu, başka bir yere taşınmak, tekrar baş-

ka bir ülkeye gitmek gibi olur.

- *Evet, öyle, başka bir yerde sıfırdan başlamanız gerekecekti.*

Fatma Hanım: Ben şahsen, taşınmak istiyorum.

Habib Bey: O taşınmak istiyordu ama ben...

- *Nereye gitmek istiyordunuz?*

Fatma Hanım: Sessiz sakin bir yerlere. Aradığım şey o. Gerçekten de sessiz ve sakin bir yer istiyorum...

- *Burada rahatsız mısınız?*

Fatma Hanım: Rahatsız edildiğimizden değil ama artık burası çok karışık hâle geldi, ırkçı bir insan değilim ama bu çok fazla, çok... Eskisi gibi değil. Eskiden komşularımız olan herkes buradan ayrıldı ve artık eskisi gibi rahat hissetmiyoruz, mesela bu yıl Tunus'a tatile gittiğimizde duvarlara tırmanmaya çalışmışlar. (...)

- *Huzurlu değilsiniz yani.*

Fatma Hanım: Hayır değiliz ve çocuklarım, neredeyse hiç dışarı çıkmıyorlar. Hep evdeler...

Habib Bey: Bu doğru çünkü ben bile onların burada sosyalleşmelerini istemiyorum.

- *Peki dışarıda hiçbir faaliyetleri yok mu?*

Habib Bey: Birkaç faaliyetleri var... Bilmiyorum... Dışarı çıkabilirler bunda bir sorun yok. Bir çarşamba okulla kar tatiline gitmişlerdi mesela. Ama çıkmalarına izin verdiğimizde kendilerini otomatikman arkadaşlarını görmek mecburiyetinde hissediyorlar.

- *Peki siz bunu istemiyor musunuz?*

Habib Bey: Deniyorum, istemediğimden değil ama deniyorum çünkü önce eğitim geliyor. Hayatta ilk ve en çok ihtiyacımız olan şey eğitim. Çocuklara, "Bunları şunları yapma, onu yapmamalısın, o sana böyle bir şey yapsa bile karşılık vermemelisin..." gibi şeyler söylemeli. Böylece çocukların bazı şeyleri anlamasını sağlarsınız. Ama onların çıkmasına izin verdikçe, tatillerde mesela her gün dışarıda olduklarında ne oluyor sonunda? Sizce? Etkileniyorlar. Bazen onlara biraz dışarı çıkmalarını söylüyorum. Onların bana hayır dedikleri oluyor. Bana hayır diyorlar çünkü hiçbir eksikleri yok, ondan! Her şeyleri var.

Fatma Hanım: En son, [*oğullardan birini gösteriyor*] bir bilgisayar istedi,

biz de aldık.

Habib Bey: Evet, her şeyi var.

Fatma Hanım: [*gülümsüyor*] Küçüklerin de oyuncakları var.

Benim tek başarım çocuklarımızın tahsili

- *Hangi okuldalar?*

Fatma Hanım: İkisi ortaokulda; küçük altıncı, büyük sekizinci sınıfta. Ufaklıksa sokağın karşısında. Evden çıktığında okula girene kadar balkondan izliyorum onu, okula girene kadar ve eve geldiğinde (...).

- *Peki okuldan sonra ne yapacaklar? Ortaokuldan sonra yani?*

Fatma Hanım: Büyük olan pilot olmak istiyor, bilmem devam eder mi hevesi. Diğerinin henüz bir fikri yok, derslerine çalışıyor.

- *Ortaokuldan sonra liseye mi devam etmek istiyor?*

Fatma Hanım: Tabii ki.

Habib Bey: Evet, liseye. Burada bazı memleketlilerimiz var, iyi insanlar. Mesela karşıda bir aile var, onların kızı...

Fatma Hanım: Kızları üniversiteye devam ediyor, hatta şu an ikinci yılında...

Habib Bey: İkinci yılı. Başka bir memleketlim daha (...) fakültenin üçüncü yılında o da.

- *Anlıyorum, tahsil hayatları iyi...*

Habib Bey: Evet, evet çok iyi tahsilliler.

Fatma Hanım: Evet, onlar iyi insanlar. Sakinler. Burada 6 ya da 7 Tunuslu aile var böyle...

Habib Bey: Burada bizden çok kimse yok. Altı aileyiz, altı Tunuslu aile, çok da iyi geçiniyoruz birbirimizle. Bir de Cezayirliler var, birbirimize karşı tabii ki anlayışlıyız ama yine de biraz çekincelerimiz var.

Fatma Hanım: Karakterlerimiz aynı değil. Irkçılık değil bu ama aynı değiliz... Ne bileyim... [*sessizlik*]

Habib Bey: Eğer benim çocuğum yanlış bir şey yapıyorsa ve biri bunu görüyorsa gelip bana söylemesini isterim. Ama ben bir başkasının çocuğunu görüp gidip söylediğimde bana "Hayır benim çocuğum bir melek!" diyor! Dolayısıyla ben de bu tür problemlerle uğraşmak istemiyorum. Oğullarımın benimle birlikte olmasını istiyorum, iyi olmalarını istiyorum, kimlerle oynadıklarını

da biliyorum ve (...) onlara, "Dinleyin, arkadaşlarınız, beni ilgilendirmez, evin dışı umurumda değil ama temkinli olun, dikkatli olun, erkek arkadaşlarınız, kız arkadaşlarınız, evin kapısından girdiğiniz anda önemini kaybeder, kimseyi tanımam. Dışarıda dostlarınızı siz seçersiniz, yeterince büyüdünüz, çok fazla şansınız yok, istediklerinizi arkadaş olarak seçin ve sonra eleyebilirsiniz." diyorum.

[...]

Ben çalışıyorum, kendimi bazı şeylerden mahrum ediyorum, karım da öyle. Ama onlar etmiyor. Onlara, "Herkes üstüne düşeni yapsın, benim tek başarım sizin iyi bir tahsil görmenizdir. Hepsi bu, sizden bir şey istemiyorum, hiçbir şey istemiyorum çünkü büyüdüğünüzde beni... Hayır hayır, istemiyorum. Büyüdüğünüz zaman kendi başınızın çaresine bakabilin. Bir geleceğiniz olduğunda, benim yaptığım gibi siz de kendinize bir ev kuracaksınız. Sizden hiçbir şey istemiyorum, sadece ve sadece okulunuzu iyi bir şekilde bitirin." diyorum. "Çünkü ben önemli değilim, az da olsa emekli maaşımla geçinirim. Ama siz, sizin geleceğiniz, daha gençsiniz, önünüzde koca bir hayat var, çaba göstermelisiniz... Çünkü artık 40'larda 50'lerde değiliz, artık eskisi gibi değil hiçbir şey..." diyorum.

[...]

Sorun şu ki, buradaki yangını çıkaranlar buradaki gençler değildi. Belediye Başkanı'nı sabote etmek isteyen gençlerdi. (...) Sonradan öğrendik ki Ulusal Cephe [Irkçı parti, t.s.n.] falan da oradaymış; aşırı sağ, adamcağızı sabote etmeye çalışmış resmen. 3 Avrupalıyı kameradan yakaladım ama tam buranın açısındandı kamera. Kırıp dökmeye başladıklarında tam, gençleri süpermarketi yakmaya ikna eden üç kişiyi gördüm. Üç metre ötedeydim sadece.

Fatma Hanım: Bazı gazeteciler ne istiyor bilmiyorum, skandallar istiyorlar, oysaki işleri bu değil.

Habib Bey: Ayarlanmış bir olaydı bu kesinlikle. [*Bir komşunun gelişi ve çocukların tatiliyle, eğitimleriyle ilgili kısa bir konuşmayla görüşmemiz bölünüyor.*]

- Onlar okula başladıktan sonra, artık Tunus'a gidip çalışmayı falan düşünmediniz galiba daha fazla?

Habib Bey: Hayır.

- Şimdi burada kalmayı mı düşünüyorsunuz?

Habib Bey: Burada kalacağız çünkü artık ben 50 yaşındayım, hayatıma orada tekrar başlamak... Çocuklarım var; eskiden, bekârken umurumda

değildi ama artık bir sorumluluğum var; sonuna kadar gitmek zorundayım. Fedakârlıklar yapmak zorundayım yani. Kimin için? Kendim için değil tabii, onlar için. Çünkü bu işin sorumluluğu sadece bende. Onlardan devlet sorumlu değil, ben sorumluyum, en başta ben. Yani her şeyi onlar için feda ediyorum şu anda. Onlar da birer yetişkin olduğunda, zamanı geldiğinde onlar da bu fedakârlıkları yapacaklar. Bazen masada oturup konuşurken, "Dinleyin beni, şu an benim yaptığımı yapmayın, çünkü görüyorsunuz, emirlere uyuyorum, sabah çıktığımda, akşam geldiğimde... Sizin de benim gibi emir almanızı istemem, siz başarılı olmalısınız, ne gerekiyorsa yapın çünkü yeterli zamanınız var..." diyorum onlara. En azından bunu biliyorlar. "Hiçbir şeyiniz eksik değil, belki benim eksiklerim var biraz, ama sizin şu anda yok, her şey elinizin altında, başkalarından emir almamaya çalışın."

- *Onların sizinki gibi bir işe sahip olup da başkalarından...*

Habib Bey: Evet başkalarından emir almalarını istemem.

[*Habib, maruz kaldığı bir ırkçılık olayı yüzünden on yıl çalıştığı fabrikadaki işçi pozisyonunu bırakmak zorunda kaldığını ve daha sonra çalışma arkadaşlarıyla yüz yüze daimî bir görüşme hâlinden kaçınmasını sağlayan geçici işlerde çalıştığını söylüyor. Geçici işler sunan iş kurumu Habib Bey'e başka bir şehirde bir iş önermiş.*]

- *Siz kalmayı tercih ettiniz?*

Habib Bey: Evet. Buraya fazlasıyla alıştım. Ama hanımefendi, ırkçı olanlar Fransa'nın Fransızlar için olduğunu söylüyorlar. Peki biz neyiz? Önceden neydik biz? Fransızlarla birlikte yaşadık, Fransızlarla aynı yerlerde yaşadık, onlarla birlikte okula gittik, onlarla komşu olduk. Kendim için konuşacak olursam eğer, Fransa'dan hiç ayrılmadım, Fransa'yı hiç inkâr etmedim. Fransa benim ikinci ülkem. Görüyorsunuz, ben Fransa'ya minnettarım. Bütün kalbimle umuyorum ki bir gün, sizinle yaptığımız gibi onlarla da oturup konuşabiliriz, tartışabiliriz. Çünkü onların eğitim seviyesi benimkinden daha yüksek, ama yine de onların karşısında durabilirim, onlara ne düşündüğümü söyleyebilirim. Ama o noktaya gelmek, zor bir iş.

[*Habib Bey, televizyon habercilerinin geçenlerde site sakinleriyle, mahalleyi konu alan bir programa ilişkin yaptıkları anlaşmaya uymamış olmalarını yeriyor: Haberlerini, iş birliğine hazır muhit sakinlerini dışlamak suretiyle hazırladıkları yetmezmiş gibi, sözünü verdikleri 1 saatlik programı 7 dakikaya indirmiş ve liselerle ilgili bir başka programın sonuna iliştirmişler.*]

Banliyölerle ilgili söyledikleri her şey

Habib Bey: Genellikle genç insanlar gelir akla, bu normal. Ama bütün

kenti, bütün banliyöyü düşünmek lazım. Gençlerin daha zamanları var. Ama kendisi kalkıp da gelmiş, kendisi bize teklif etmiş... Yapacak başka işleri olan insanlar vardı, işlerini bırakıp onu görmeye geldiler. Sonra bakın ne yaptı... Söyledim ona, yakaladım ve ağzıma ne geliyorsa söyledim: "İnsanları bilgilendiriyorsunuz, Fransa'yı, bütün Fransa'yı, neredeyse bütün dünyayı, onlar sizi dinliyorlar ve siz gidip onlara burası bir koğuş-site diyorsunuz." Koğuş site nedir? Koğuş-site gettosu nedir?

- Nedir?

Habib Bey: Kesinlikle, aynısını ona ben de sordum "Nedir o?" Ama o bana "Beyefendi, bunu başka meslektaşlarımdan duydum." dedi. "Hayır, ben sizden duydum, bunu ilk söyleyen sizdiniz, olaylar olduğunda bu daha önce söylenmemişti. Bu kelimeyi ilk siz telaffuz ettiniz: koğuş-site gettosu.'"

- *Bu da mahalleye ilişkin kötü bir imaj...*

Habib Bey: Kötü bir imaj ve ona, "Siz (...) burada yaşadınız, burayla ilgili böyle kötü düşünceleriniz olmamalı!" dedim. Bana "Hayır Habib Bey, sizi temin ederim duydum..." dedi ve ben, "Dinleyin bayım, yanlış anlamayın ama haberlerde söylediğiniz şeyler, sizin ve iş arkadaşlarınızın, yalan. Gerçeği saklıyorsunuz. Bunu haberi doldurmak için yaptığınızı biliyorum, görünümü biraz daha karmaşık hâle getirmek için bir şeyler eklemeniz lazım. Size değil, yöneticilerinize sitemim, o günden beri..." Emin olun ona biraz sempatim bile var ama o şeyi söylediği günden beri...

- *Televizyon programlarının menfi bir rol oynadığını mı düşünüyorsunuz?*

Habib Bey: Ah, evet. Yalan bilgi bu...

- *Site sakinleri programlarda kendilerinden bir şey bulmadılar mı?*

Habib Bey: Hayır bulmadılar. Çünkü banliyölerle ilgili söyledikleri her şey, olan biten her şey, sizi temin ederim ki yanlış. Bilmiyorum, bunu söylemek için en münasip kişi ben olmayabilirim, benden daha uygun konumda olanlar vardır belki: Banliyölerle ilgili söyledikleri her şey yanlış. (...) Olaylar sırasında buranın gençleri de vardı, ama çoğunluğu dışarıdan gelenler oluşturuyordu. Neler olduğunu görmek için gelenler ve sonra mağazaları gördüklerinde, bingo! Girdiler ve her şeyi aldılar... O gün görseydiniz eğer... Tahmin edemezsiniz... Açlıktan ölmek üzere olduklarını düşünürdünüz, her şeyin üzerine atlıyorlardı, sanki...

- *Sanki her şeyden mahrum bırakılmış gibi ve...*

Habib Bey: Evet, süpermarket yanıyordu, yanarken alışveriş arabaları ağzına kadar dolu: tütün, viski, sigara... Hayal edemezsiniz bile, görmeniz

lazımdı. Sonra yangın yayıldı ve bütün çocukları uzaklaştırmak zorunda kaldım ve... Bütün binalar...

- *Tehlikenin farkında değillerdi, çocuklar yani?*

Habib Bey: Yetişkinler bile vardı, dediğim gibi, haberi duyan aileler "Bakın neler oluyor!", hurra! Herkes gelmişti, arabalarıyla gelenler her şeyi arabalarına doldurdular. Sonra yangın her yere yayılınca 7 ve 8 numaralı koridorları tahliye etmek durumunda kaldım çünkü o sırada rüzgâr o yöne esiyordu... Herkesi çıkardım. Herkes tahliye edildi, bütün aileler, kimse kalmadı geride, kimse! Bakmaya gittim ama o sırada asansör çalışmıyordu, hiçbir şey çalışmıyordu. Bütün bunların üstüne bir de biber gazı... Çevik kuvvet diğer taraftaydı, insanlar orada olmasına rağmen gaz bombaları atıyorlardı. Gördüğünüz gibi, cehennemi yaşadık o akşamüstü. Akşam bile bir yerlerde patlayan bir şeylerin sesini duyabiliyorduk, her yerde, her yerde... Böyle şeyler olduğunda korkuya kapılan biri değilim, önden giderim hatta... Ona rağmen... Doktor yoktu, kimse yoktu, en azından insanları suyla dağıtabilecek bir hortum vardı. Ama bakın, ayarlanmıştı bu, Belediye Başkanı'nı ne pahasına olursa olsun sabote etmeye çalışıyorlardı. Çünkü o çok şey yaptı. Çok şey (...).

- *Peki o zamandan beri, olaylar Ulusal Cephe'ye yaradı mı?*

Habib Bey: Hayır, bilakis... Çünkü ben ısrar ettim, ikinci gün gördüm... Tütüncüyü yine yaktılar. Peki düzeni koruma işini kim üstlendi? Buranın gençleri, bizim gençlerimiz! Onları gördüm, arabalar giremesin diye barikatlar kuruyorlardı. İtfaiyecilerin ve hatta polisin işini kolaylaştırdılar. Bu işin içinde değillerdi. Basını tarayın, yazmadılar, hepsi burada, bende. [*gazeteleri gösteriyor*] Hepsi!

- *Bir basın dosyası mı hazırladınız?*

Habib Bey: Evet, doğru şeyleri yazmıyorlar. Bakın, gerçekler değil bunlar, burada değil gerçekler, bakın!

Mart 1991

SİTE SAKİNLERİNİN BİR TELEVİZYON GAZETECİSİNE AÇIK MEKTUBU

Siteye hasredilen 6 Kasım programının hazırlanışına dair yapılan toplantıda bize programınızın amacını ve kurallarını açıkladınız ve sadece bütün koşullar sağlanırsa programın yapılacağını hatırlattınız. Mutabık kalınan bu çerçevede katkıda bulunmayı kabul ettik çünkü burada yaşayanların kendilerini ifade edebilmelerini sağlıyor-

du ve şehrin imajının düzelmesine katkıda bulunabilirdi. Gözlemlerimizi ve düşüncelerimizi sizinle paylaştık, siz de not aldınız. Bundan bir hafta sonra, ailelerden birinin evinde sizin de katılımınızla bir yemek ve toplantı organizasyonu için, aramızdan bazılarıyla, belirlenmiş kuralların dışında iletişime geçildi. Böyle bir tutum, yaptığınız teklif çerçevesinde kabul edilemez. Bundan sonra da öğrendik ki program iptal edilmiş. Bazı şartların bunu gerektirebileceğini anlıyor ve sizi bundan ötürü suçlamıyoruz. Ancak, lise hareketine hasredilmiş bir programda siteye azıcık yer verildiğini görünce gerçekten şaşkınlığa uğradık. Hele de tartışmamızın zenginliğinden sonra, bu hiç dürüstçe değil! Yedi dakikalık, kentin sakinlerinin ve temsilcilerinin içinde olmadığı bir programın sitemizle ilgili ciddi bir fikir verebileceğini nasıl düşünebilirsiniz? Ayrıca içimizden, Cumartesi akşamı sizinle buluşup konuşabilmek için çaba harcayanlardan hiçbiriyle, gençlerle bile bu program için iletişim kurulmadı. Sözlerimizin hiçbiri de dikkate alınmadı; bu, tam bir saygısızlık. Bu tecrübeden bize kalan aldatıldığımız hissidir ve size artık hiçbir şekilde güvenemeyiz. Bununla beraber, sitemize ilişkin dürüst ve açık bir programın yapılması gerekliliği baki. Bunu gönülden diliyoruz ama bunu sizsiz yapacağız.

Semt meclisi temsilcileri ve kiracılar komitesi

GAZETECİNİN CEVABI

[Programdan sorumlu gazeteci]

Bana gönderdiğiniz mektup beni ziyadesiyle etkiledi ve programın hazırlanmasına gösterdiğiniz ilginiz dolayısıyla size teşekkür etmeyi borç bilirim. Ne yazık ki, bizim dışımızdaki sebeplerden ötürü tartışma gerçekleştirilemedi. Yazılı basından da öğrenmiş olabileceğiniz üzere, sitenizin sakinleriyle bir araya gelmesi gereken Kültür ve İletişim Bakanı Jack Lang, kendisiyle irtibata geçtikten iki gün sonra vazgeçti. Gündemden ötürü, programımızın konusunu, sitenizde meydana gelen olaylara da yer ayırarak lise öğrencilerinin problemleri üzerinde yoğunlaştırmaya karar verdik. Öte yandan hatırlatmak isterim ki, sitenizden üç temsilcisi o gün stüdyomuzdaydı ve şehriniz ve sakinleriyle ilgili bir haber de yapıldı. Bütün üzüntümle (...)

Son Ayrım

Patrick Champagne

Bina görevlileri, "problemli" sitelerin kiracılarının pek çoğunun tecrübelerini, belki de en keskin suretinde ifade edebilmek için en uygun konumdadırlar. Gerçekten de bu mahallelerdeki yaşama damgasını vuran olaylara veya gerilimlere ilk maruz kalan onlardır (durmadan tekrar eden soygunlarla zıvanadan çıkan mahalle sakinleri veya dükkân sahiplerinin gençlere ateş etmesi, polisin kontrollerdeki "aşırılıkları", mağazaların yağmalanması vb.). Binaların bakımından sorumlu olarak, fiziki saldırılara ve/ya arabaları ile dairelerine yapılan misillemelere uğramadıkları sürece, devamlı olarak, verilen zararların giderilmesi ile uğraşıyorlar. Bu muhitlerde görev ifa eden diğer toplumsal aktörlerin (eğitimciler, öğretmenler, polisler, sosyal hizmet görevlileri vb.) aksine bu insanların çoğunun, yıpratıcı olan bu koşullardan kendilerini çekip çıkarma fırsatları yok -görüşülen site görevlilerinden biri "stresten" bahsediyordu-; zira görev mahallerinde ikamet etmekteler ve gündüz olsun gece olsun mahalle sakinleri tarafından her an çağrılabilirler. Hatta bu sitelere, sakinlerine nazaran daha çok saplanıp kalmış vaziyetteler ve genelde hayal kırıklığıyla sonuçlanan tek umutları, bir gün, daha sakin bir siteye tayinlerinin çıkması.

Ellili yaşlarında, evli, çalışma hayatıyla hayli yıpranmış yedi yıllık HLM görevlisi Raymond T. beni, mavi renkli iş tulumuyla, tumturaksız karşıladı. Üzerinde yine, günlük giydiği gri bir bluzuyla (o da HLM Bürosunda çalışıyor), kocasının açıklamalarını

ya onaylamak ya da bir detayı düzeltmek üzere zaman zaman sohbetimize iştirak eden karısı da yanında. Yaşadıkları geniş ama loş daire, 1970'lerde Villeneuve [Yenişehir] diye anacağımız hacimli bir kenar mahalle projesi dâhilinde inşa edilen, benzeri çokça olan binalardan birinin ikinci katında yer alıyor. Basit mobilyalar salonu doldurmuş: bir masa; sandalyeler; camlı kapaklarının ardındaki rafları, çoğunluğu kutularının içinde sergilenen biblo ve oyuncak bebeklerle dolu bir dolap. Duvarda plastik bir geyik kafası asılı duruyor. Bitkiler ve çiçeklerle doldurulmuş küçük balkonun hemen yanında bulunan mutfağın köşesindeki büyük kafesin içinde yaşayan bir sürü kuşun seslerini duyabiliyorsunuz.

Şayet Raymond T., bu sitede her gün olan biteni bir bilgi sağlayıcının serinkanlılığı ve âdeta donuk kayıtsızlığıyla açıklayacak sözcükleri bulabiliyorsa bu, burada biraz da yabancı olarak yaşamasındandır. Onu buraya, kendisi için bir iş yerinden fazla bir şey ifade etmeyen bu büyük siteye getiren, yaşamın seyri. Hafta sonları ve tatillerde tek düşündüğü, arabasının arkasına koşulmuş bir karavanla şehir dışına, kırlara gitmek, yani ona kırsal kökenini hatırlatan "doğaya" ve "kuşların şarkılarına" kavuşmak. Nitekim Dijon yakınlarındaki küçük bir şehirden geliyor. Annesi hemşire, babası ise "şimdilerdeki gibi okula gitmemiş" ama buna rağmen "olağanüstü eğitimini" kendi kendine kotarmış ve ahşap doğrama ustası olmuş. Raymond ise 13 yaşında, "herhangi bir diploma almaksızın" okulu bırakmış çünkü "okul pek ona göre" değilmiş ve hayli erken bir yaşta tersane işçisi olarak çalışmaya başlamış. Memleketinde kalan bir kız kardeşi var; bir doğramacıyla evlenmiş ve artık çalışmıyormuş ama bir dönem bir temizlik firmasında şeflik yapmış. Raymond'un eşi de kendisiyle aynı yerden geliyor ve o da okulu çok erken bırakmış. Çok mütevazı bir ailenin kızı: ebeveynleri oduncuymuş ve iki kardeşinden biri boyacılık yapıyor, diğeri ise büyük bir malikânede temizlik ve bakım işçisi.

İşini bedensel olarak çok güç, buna mukabil ücretini de az bularak memleketini terk edip daha büyük bir şehir merkezine taşınmaya karar verdiğinde Raymond 25 yaşındaymış. Orada dokuz yıl doğramacılık yapmış ama epey ciddi bir kazadan sonra meslek değiştirmek durumunda kalmış (iskele çökünce birkaç metreden aşağı çakılmış). Yüzde elli engelli olarak "daha az güç" bir iş arama-

ya başlamış. Kapı kapı çiftlik ürünleri satan ve mahalledeki "herkesi tanıyan" bir pazarlamacı, ona bugün de sürdürmekte olduğu HLM'de site görevliliği işini bulmuş. Kendisi binaların bakımından sorumlu (garajları tamir ediyor, borulara kaynak yapıyor, badanalara rötuş atıyor); daha önce hiç çalışmak zorunda kalmamış karısı ise ortak mekânların (merdivenler ve sahanlıklar) temizliğini yapıyor. HLM Ofisi onları ücretsiz barındırıyor ve ayda 10.000 frank civarında da bir maaş ödüyor.

Zor bir hayat yaşamış olan ve bu işi kapabildiği için kendini şanslı sayan Raymond T., talihsizliklerini bir nebze paylaştığı bu gençlere belirli bir müsamaha ve anlayışla yaklaşıyor. Villeneuve'deki, sözlerini okuyacağımız diğer iki görevli, büyük oranda doğup büyüdükleri bölgede çalışıyor oldukları için çok daha az "anlayışlılar". Bunu, epey şiddetli bir öfkeyi açığa vuran, mesafe koy(a)mayan konuşma tarzlarında görebiliyoruz: Kendilerini evlerinde hissediyorlar ve "kendi" sitelerini gelip işgal eden "yabancılara" karşı savunuyorlar. Mülakat, ZUP'un bu muazzam ölçüde harap olmuş bölgesinde yalnızca birkaç aydır site görevliliği yapan Thierry C.'nin dairesinde gerçekleştirildi. Thierry bugüne dek gene yakınlarda bir yerlerdeki buna benzer bir sitede yaşamış ve bu yüzden bir parça da kendisine ait olan bu mahalledeki yaşamı gayet iyi biliyor. Sorularımızı yanıtlamak üzere, bu bölgenin proje başkanının iletişime geçtiği Thierry, bölgede kendisinden çok daha uzun süre çalışmış olan bir başka site görevlisi olan Christian T.'ye tartışmaya katılıp katılmayacağını sordu. Çoğu Mağrip ve Afrika kökenli olan kiracıların tadilatlar için gerekli formları doldurmalarına yardım ettiği HLM Bürosunda geçici suretle çalışan karısı Sylvie de spontane bir biçimde tartışmaya müdahil oldu. Böylece meydana gelen grup; mülakatı, Sylvie'nin bakış açısının kocasınınkinden epeyce farklı olmasının da etkisiyle, giderek samimi ve canlı bir sohbete dönüştürdü.

Thierry ve Christian olaylara birbirine yakın noktalardan bakıyorlar ve çoğunlukla aynı yönde tepkiler veriyorlar. Her ikisi de halk sınıfı kökenli olup, acı yahut zorluklar yaşamış (birinin annesinin erken vefatı ve diğerinin babasının başına gelen ciddi iş kazası) kalabalık ailelere mensuplar. Her ikisi de zorunluluktan ötürü kendi yollarınca bina görevlisi olmuşlar ama gene her ikisi

de içinde büyüyüp hiçbir zaman da terk etmedikleri bu siteyi ve banliyölerini seviyorlar. Her ikisi de, biri çok kısıtlayıcı olmadığı, diğeri de pek çok insanla karşılaşmasını sağladığı için işlerini ilgi çekici buluyorlar: "Bu sevdiğim bir iş, insanlarla konuşabiliyorsun, her zaman dışarıdasın (...) ve sonra bazen gayet güzel dostluklar kurduğun da oluyor." Gelirleri dikkate alınınca, kira ödememek çok önemli bir avantaj teşkil ediyor ve şayet siteler yaşanmaz hâle gelmeseydi "kafaları rahat" yaşıyor olacaklardı. Kısacası, hem geçmişleri hem de bugünleriyle bağlı oldukları (iki anlamda) bu muhitlerin mütemadiyen çürümesini çok zor kabulleniyorlar.

Gene de birtakım ufak farklılıklar onları birbirlerinden ayırıyor -ki bunlar büyük ölçüde, halk sınıfının aynı kesimlerine ait olmamaları itibarıyla toplumsal güzergâhlarının aynı olmamasından kaynaklanıyor-. Kısa boylu, yuvarlak yüzlü, uzun ve dağınık saçlı, biraz da kilolu olup mülakatı yaptığımız vakit 35 yaşını süren Christian yoksulluğun ne demek olduğunu biliyor. Bu gençleri elbette kınıyor ama aynı zamanda onları anlıyor da çünkü kendisi de vaktiyle bu gençler gibi çaresiz ve kaybolmuş vaziyetteymiş. Nitekim, eskimiş ve biraz da kirli siyah deri ceket ile siyah eşofman altı içinde, kötü yoldan dönmüş bir serseri intibası bırakıyor. Hayatın kendileri için kolay olmadığı beş çocuklu bir aileden geliyor. Annesi, bir engelli çocuklar okulunda hademe olarak çalışıyormuş. Şu an 70 yaşında olan babası ise yol işçisiymiş ancak çalıntı bir aracın neden olduğu bir kaza sonucu 20 yılı aşkın süre önce çalışmayı bırakmış. Aile hayatı bu dramdan çok etkilenmiş. Christian, erkek ve kız kardeşleriyle birlikte Sosyal Hizmetler tarafından bir süreliğine bir koruyucu aileye (civardan çiftçiler) verilmiş çünkü anneleri kendileriyle ilgilenemeyecek durumdaymış ve eşyalarının çoğuna da hacizle el koyulmuş. Herhangi bir diploma edinmeden 16 yaşında okulu bırakmış ve iki yıl paketçilik yaptıktan sonra 10 yıl kadar inşaatlarda farklı işler yapmış. Daha sonra bir staja devam ederek ağır taşıt ehliyeti almış. Bir iş bulmuş ama ertesi yıl gene açıkta kalmış çünkü şirket ekonomik sebeplerden ötürü kapanmış. Kirasını daha fazla ödeyemediği için HLM Ofisi kendisine site görevliliği teklif etmiş. Hâlâ bekâr olan Christian, her biri birbirine faydalı olmaktan ziyade birer sıkıntı kaynağı teşkil eden aile üyelerinin hepsiyle kötü ilişkilere sahip. Bakıma muh-

taç hâldeki anne babasının bakımını üstlenmiş ve kardeşlerinden ikisiyle kavgalı vaziyette. Bunlardan biri işsiz bir döşemeci, diğeri ise Ardeche'de bir "otel-restoran" işletmecisi ("hâli vakti yerinde" diyor) olan iki kardeşiyle nadiren görüşüyor.

38 yaşındaki Thierry ise çok daha sert, hemen parlayan bir öfkesi var ve sorunlarından dolayı öncelikle kendilerini sorumlu tuttuğu gençlere acımaya pek meyilli değil. Sekiz çocuğun en büyüğü olan Thierry mütevazı bir çevreden geliyor. Annenin erken ölümü aileyi altüst etmiş. Toplumsal düşüşünü, babasının verdiği terbiyeden kaynaklanan katı bir ahlak sayesinde engellemiş ve bu durum dış görünüşünde bile kendini gösteriyor. İnce bedeni, düzgünce taranmış kısa saçları ve bakımlı bıyığı, tertemiz kotu ve kazağından müteşekkil spor giyimiyle, Thierry çok daha derli toplu. Kamyon şoförü olan babasının, dul kalışının ardından "bütün aileyi en iyi şekilde bir arada tutmak" için nasıl uğraştığını, bunu bazen becerdiğini, bazen de beceremediğini anlatıyor. Terzilik CAP'ı [mesleki yeterlilik sertifikası, t.s.n.] alan üç kız kardeşi, büyük oranda, yaptıkları evlilikler sayesinde az çok durumlarını kotarmışlar: biri Béziers'de restoran, diğeri *Galeries Lafayette*'te butik işletirken üçüncüsü ise bir ecza laboratuvarında tekniker olarak çalışıyor. Ailenin erkeklerinin güzergâhları daha kaotik: Çok erken yaşlarda civardaki dükkânlara (fırıncı, kasap) çırak olarak verilen dört kardeş, askerliklerini yaptıktan sonra zaten hiç hoşlanmamış oldukları bu işleri bırakmışlar ve ya babaları gibi kamyon şoförlüğü ya da ambar memurluğu yapmışlar. Thierry okulunu oldukça erken bir zamanda, 15 yaşında bırakmış ve babasının çalıştığı firmada paketçi olarak işe başlamış. Fazla yorucu bulduğu bu işten kısa sürede ayrılmış ve 10 yıl boyunca kamyon şoförlüğü yapmadan evvel geçici işlerde çalışmış. 35'ine geldiğinde "mesai saatlerinden bıktığı için" bu işi de bırakmış ve bir stadyumda bekçi olarak iş bulmuş. Kendine daha geniş bir daire ararken HLM Ofisi kendisine hâlihazırda oturmakta olduğu daireyle birlikte, bu zorlu bölgede site görevliliği teklif etmiş. On yıldır evli ve okul çağında iki çocuğu var. Bir partide tanıştığı eşi Sylvie, kendisinininkinden biraz daha yüksek bir sosyal çevreden geliyor. Kardeşlerinden biri ilkokul öğretmeni olan Sylvie'nin diğer kardeşi babası gibi rugby antrenörü. Muhasebe CAP'ı olan Sylvie'nin, akşam eğitimleri ara-

cılığıyla edindiği bir bilgisayar sertifikası da var, ancak ilgili sektörde iş bulamıyor. Şu anda geçici işlerde çalışıyor ve "ne iş olsa yapıyor" -ki bu da liselerde hademelik anlamına geliyor-.

Şüphesiz kendisinin katı bir ahlak çizgisinde kalmak yoluyla tutunmasından, yani sosyal düşüşünün karşısındaki bu yegâne koruması sayesinde başarıya ulaşmış olmasından ötürü, Thierry, sitedeki gençlerin davranışlarına şiddetli tepkiler vermeye ve anlaşılabilir hıncından dolayı neticede baskıcı bir hâle gelmeye eğilimli. Çoğunlukla Kuzey Afrikalı olup da "kendi" sitesinde ona kendi kanunlarını dayatan söz konusu çeteleri nasıl mazur görebilir ki? Neden sıkı yöntemler kullanılmasın ki (polisin devriye gezmesi)? Kendisi de kendi çocukluğunda benzer karışıklıklar esnasında bu tip bir şeyi tecrübe etmiş ve bahsi geçen yöntem işe yaramış. Bir anne olarak gençlerden yana daha hoşgörülü olmaya meyil gösteren Sylvie, kocasına nazaran daha az katı bir terbiyeden geçmiş. Bunun kolay iş olmadığını yürekten itiraf etse de gençlerle diyalog ve tartışma geliştirme taraftarı ve kendinizi onların yerine koymak için bir çaba sarf etmek koşuluyla ikna yönteminin baskıdan daha etkili olacağını düşünüyor. "Kendini o çocukların yerine koy," diyor kocasına, "her durumda hiçbir şeyin değişmeyeceğini biliyorlar... Arkalarını yaslayabildikleri tek şey şiddet, zarar verme amaçlı bir şiddet değil. Daha çok bir yardım çağrısı gibi, bakın bize, biz buradayız diyorlar." Bu tutum büyük ölçüde, Sylvie'nin sosyal hizmet görevlilerinkine yakın duran toplumsal özelliklerinden (bilhassa da kültürel sermayesinin göreli yüksekliği) ama aynı zamanda da "sol" aktivist geçmişinden (geçmişte "Hristiyan Emekçi Gençliği"ne ve sonra bir süreliğine "Komünist Gençlik"e katılmış) kaynaklanıyor. Ancak bir türden karışıklık, Sylvie'nin içini dip akıntısı gibi kurcalıyor; aktivizmini, doktrinini ve kesinliklerini yitirmiş. Vasıflarına ve beklentilerine uygun bir mesleki konum bulmasını engelleyen ekonomik kriz, komünizmin bir gerçeklik ve umut olarak çöküşünün de etkisiyle, Sylvie'yi politikanın tümden reddiyesine yöneltiyor. Aklı karışmış vaziyette o da ahlakın kesinliğinin ardına sığınıyor; bütün siyasi partilerden, "başkalarına ahlak dersleri vermek" istedikleri hâlde kendileri "baştan aşağı çürümüş" oldukları için iğreniyor.

Bu site görevlileri, çelişkilerinden kafa karışıklıklarına dek,

hayli tipik örnekler teşkil ediyorlar. Bu sitelerin sakinlerinin çoğu gibi, tercihleri uyarınca değil ama ister ekonomik olsun isterse de idari bir sebepten ötürü, zorunluluk neticesi oturuyorlar burada: Başka bir yere gidemiyorlar veya gitmeyecekler ve her şeyin çatışmaya, toplumsal çöküşe ve sosyal yardıma bağımlılığa ittiği bu bölgelerde kalmaya mecburlar. Toplumsal güzergâhları onları gençlik isyanının alabileceği şiddetli ve bazen de yıkıcı formları anlamaya veya hatta kabul etmeye pek de yatkın kılmıyor. Kendileri de halk sınıflarından gelen bu kimseler hırslarını ve ihtiyaçlarını düşürebilmeyi, özetle, ayakta kalmak veya sıyrılmak için göstermek zorunda kaldıkları gayreti katı, hatta zalimane bir çocuk terbiyesinden geçmiş olmalarına borçlular. Bu genç insanları yalnızca temel bir ahlaki bakış açısından yargılayabilirler: "yeteri kadar disiplin yok", "tek yapmak gereken, doğru yolu izlemek istemeyenleri hizaya sokmak, hepsi bu" vb. İşsizliğin tembelliğe kötü bir bahane olduğunu düşünüyorlar: "bütün işler onlar için fazla yorucu, bir hırsızlık var sadece [*onları yormayan*]", "gerçekten isteyen birinin bir iş bulabileceğini itiraf etmelisiniz" vb. Hırsızlık, asalak bir yaşamın arsız yüzünden başkaca bir şey değildir: "Çalışmıyorlar, ufak hırsızlıklarla geçinip gidiyorlar." Gençlerin tüketim arzuları, söz konusu şikâyet sahiplerinin kendi yakın geçmişlerinde sahip olduklarına ve bugün hâlâ kendilerine dayatmak durumunda olduklarına kıyasla orantısızlık sergiliyor: "ölçülülük nedir bilmiyorlar", "her şeyi istiyorlar ve elde ettikleri zaman ise memnun kalmıyorlar", "onlar için mesele, 'bunu istiyoruz, bunu istiyoruz, bunu istiyoruz'." "Vandalizm" ile uyuşturucular bahsinde ise, bu vaziyet ailelerin ihmalinin doğrudan sonucundan başkaca bir şey değil: "Buradaki çocuklar ne isterlerse yapıyorlar, aileleri izin veriyor."

Gene de kendileri de aynı şeylere göğüs germek zorunda kalmış oldukları için bu şartların gerçek sebeplerinden bihaber değiller: İşsizliğin bu çocukları muhtemelen kendilerini olduğundan daha ağır bir şekilde etkilediğini biliyorlar ve söz konusu "sapkın" davranışların, aile otoritesinin çöküşünün zeminini hazırlayan göçler -bilhassa da sitelerdeki yeni gruplaşmalar- nedeniyle meydana gelen anomik şartlara tahvil edilebileceğini rahatlıkla teslim ediyorlar. Aynı zamanda televizyonun, reklamların her yeri dol-

durmasının ve bu yoksul mahallelerin tam kalbine (yasal zorunluluklarla) kurulan hipermarketlerin varlığının gençlerin beklentilerini değişime uğrattığını da biliyorlar. Ne var ki her şey aslında bunları bilmek istemiyorlarmış gibi cereyan ediyor; belki de sanki vaziyetin fazlasıyla farkında olmanın, ahlaki olarak kabul edilemez gördükleri bu davranışlara bir özür, bir gerekçe oluşturabileceği korkusuyla. Nitekim içlerinden biri, Doğu Bloğu ülkelerinden gelen atletlerin ziyaretini anlatırken, sporcuların şehrin alışveriş merkezine götürülmesinin, bunun tetikleyebileceği tatmin edilmemiş arzulardan ötürü yanlış olduğunu söylerken, hırsızlıkların ve hatta kendi sitelerinde konuşlu market yağmalamalarının da büyük ölçüde aynı mantığa riayet ettiğini görmüyor.

Bu genç insanların "yoksul beyazlar" tarafından reddi -"ırkçılığa" indirgenmesi hayli kolaycılık kaçacak bir ret-, mülakatta görülebileceği üzere, muhataplarımızın tüm ihtiyatlarına rağmen hayli güçlü. Site görevlileri, muhataplarını çok şaşırtabilecek mimli sözcükleri zikretmemek için cümlelerini sıklıkla yarıda bırakıyorlar: "Buraya uyum sağlayamazlar, görüyorsunuz, onlar yalnızca...", "Çok fazlalar. ... ile geçinen var.", "Hükümet fazla..." vb. Şartlar dayanılmaz hâle geldiğinde buraları terk edebilecek olan, daha varlıklı toplumsal sınıflara mensup olanların aksine bu "küçük beyazlar", burada çakılı kalmaya mahkûm oldukları için daha da şiddetli tepkiler veriyorlar. Kendilerinden sonra gelmiş bu kesimin [göçmenlerin] kendilerine meydan okuduğu duygusundalar ve onların saldırgan tavırları ile girdikleri her çeşit temasta sessiz kalmak zorunda kalmaya tahammülsüzler. Sessiz bir öfkeyle "en iyi" kiracıların taşındıklarını görüyorlar ("Gerçek Fransızlar, yani işte buraları terk ettiler..."). Bir noktada, yardım etmek için sarf ettikleri tüm gerçek gayretlere karşın, bu gençlerin sapkın davranışlarının temelindeki adaletsizlik hissini anlayamıyorlar. Bu gençlerin, paradoksal bir biçimde, kendilerini yerli Fransızlardan daha Fransız hissettiğini nasıl tahayyül edebilirler ki? Fransa'ya 30 sene önce gelen ve yoksul bir yaşama rağmen hiç şikâyet etmeden oldukları yerde duran, kendilerini buyur eden ülkeye müteşekkir ve minnettar kalan göçmenlerin aksine, her zaman için Fransa'da yaşamış olan göçmen çocukları Fransız addedilmek istiyorlar ("Onlara bir şey verdiğinizde müteşekkir dahi olmuyorlar!" diyor görevlilerden

biri şaşkınlıkla) ve buna mukabil, marjinalize edilmeleri karşısında hınç bileniyorlar.

Bu da hiç kuşkusuz, katı metotları ve hadlerini bilmeyen ve daha beteri, kendilerini her yerde evlerinde hisseden bu "yabancıların" sınır dışı edilmelerini savunan tüm siyasi söylemlerin, sıradan adi suçların tehdidi altındaki işçiler ve küçük esnafa son derece ayartıcı gelmesinin temelinde yatan sebeplerden biridir ki bu, inkârlarında bile belirgindir: "Diktatörlükten yana değilim ama örnek olması şart."

HLM site görevlileri ile

Mülakat: Patrick Champagne

"Le Pen'e oy vereceğim; bu, onları fazlasıyla korkutur"

- *Burada ne zamandan beri yaşıyorsunuz?*

Christian: Ben burada, Villeneuve'de doğdum. 1956'da doğdum ve hep Villeneuve'de yaşadım. Yani tabii, buradan hiç ayrılmadım da demiyorum.

- *Ne zaman yapıldı burası?*

Christian: Binaların bazıları 20 yıldan fazladır var, sanırım 64'te başlanmıştı. Cezayir'den gelen kara-ayakların [*Pieds-noirs: Cezayir 1962'de bağımsızlığını kazanınca Fransa'ya dönen, çoğunluğu Fransız Avrupalılar*] olduğu dönemlere denk geliyor. Onlar içindi çünkü geldikleri zaman hepsi bölgedeki çadırlara yerleştiriliyordu. O zamanlar burada hiç apartman yoktu; HLM, apartmanları buraya yapıyordu. Çocukluk dönemimiz olduğunu hatırlıyorum çünkü ilk yapılan binaların hepsi burada, şuradaki binalar. Raylarla yapıyorlardı binaları. Levhalarla hani. Katları üst üste yaparken rayları koyar ve levhaları da onların içine yerleştirirlerdi, çok hızlı giderdi. O zamanlar, sadece kara-ayaklar vardı ve herkes geçinirdi burada. Sonra.(...). Çünkü insanların canına tak etti ve buradan ayrıldılar. Nasıl yaşayacaksınız ki burada? Evlerde balık istifi gibi yığılmış insanlar. Burada, tam benim üst katımda, benimkiyle aynı 3 odalı bir daire ve... Dokuz tane çocukları var, evde on bir kişiler yani, onların üst katında da on iki kişi var ve o çocuklar, ne isterlerse yapıyorlar, ne isterlerse. Aileleri onlara karışmıyor. Şurada bodrum kısmında bir scooter âlemi, o ses hiç durmuyor, kesinlikle hiç durmuyor. Sabahın 2'sine kadar uğraşıp duruyorlar o scooterlarla, koridorlarda yağ birikintileri kalıyor, değiştirdikleri yağı oralarda bırakıyorlar, gerçekten leş gibi. Bazen de akşam 10'a veya 11'e kadar dışarıda kalıyorlar. (...) İlk başlarda, burası gayet iyiydi, bu binaların hiçbiri yoktu, tüm bu çevre yoktu, daha az çocuk vardı, daha az... Nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum... Daha az karmaşa vardı... Hem ayrıca, itiraf etmek lazım ki işler değişiyor. Bir ara, daireleri tekrar kiraya vermeye karar verdiler ve kimi istiyorlarsa yerleştirdiler. (...) Kara-ayaklarla aynı zamanda Cezayirli aileler de yerleşti. Ama onlar dairelerini hiç bırakmadılar, hep kaldılar burada. Diğer aileleri rahatsız eden aileler bunlar değiller. Apartmanların bazıları Valiliğe ait, bazıları Belediyeye ait ve o daireler... Yani şunu söylemek

de lazım, Valilik, kendine ait olanlara kimi isterse onu yerleştiriyor. Yani bu durum, buraya önceki yönetimler esnasında burada istenmeyip de atılanları buraya yeniden getiriyor.

Thierry: Christian'ın söylediği bütün o istenmeyen aileleri kimin sırtına yıktılar? Kim onlarla uğraşmak zorunda? Burası, Villeneuve! (...) Daireler boştu ve idarenin kasasına para da girmesi lazım dediler, böylece Villeneuve'e yeni insanlar getirmeye karar verdiler. Bir sürü insanı getirdiler ve şimdi, büyüyen o bütün çocuklar birer baş belası hâline geldiler.

- Bu insanlar, hangi çevrelerden geliyorlar? Çalışıyorlar mı?

Thierry: Ebeveynler genelde çalışıyorlar, evet... Çoğu ailede gördüğün, 53'te veya 54'te gelmiş olan, hayatı boyunca çalışmış ve şimdi emekli olmuş babalar. Karıları hiç çalışmamış, çocuklardan büyük olanlar işsiz, iş bulamıyorlar. Öyle olunca ne yapıyorlar? Araba çalıyorlar, dükkânlara giriyorlar, öyle şeyler ve uyuşturucu. Bir de şu var, şimdi artık bu çocuklar, bütün mahallelerdeki çocuklar birbirlerini tanıyorlar, yani bir yerde toplanmak istediklerinde onları durdurabilmenin hiçbir yolu yok.

- İşler ne zaman kötüye gitmeye başladı?

Christian: Burada 81 gibi başladı. Katlanılmaz bir durumdu, uyuyamıyorduk, beş dakikada bir araba çalınıyordu. Silah sesleri, garaj kapılarına çarpan çalıntı arabalar, caddelerde, her yerde, caddelerde araba yarışları... 13 yaşında BMW kullanan çocuklar, sadece kafalarını görebiliyordunuz arabanın içinden, saçma sapan hareketler yapıyorlardı, polisler de bir yerden sonra bıktılar ve gelmeyi bıraktılar. Herkes kafasına göre davranıyordu ve inanılmaz bir çürüme başladı.

Az çok iyi insanların hepsi gidiyor

Thierry: Villeneuve'de yeterince disiplin yok, 3 yıl M.'de [*komşu ilçe*] yaşadığım için biliyorum. Bu tarz olaylar M.'de olduğu zaman, çevik kuvvet ekibini çağırıyorlardı, çevik kuvvet orada birkaç ay kaldı, altı ay kaldılar; makineli tüfekler, coplar, postallar, sırtlarında telsizler, sabah akşam orada kalıyorlardı ve sonunda ortalık sakinleşti vallahi... Ama Villeneuve'de ne isterlerse yapıyorlar, ne isterlerse... Hele de şimdi [*Körfez Savaşı yüzünden*] büyük bir gerginlik olduğu için. Karmaşanın tekrar başlayacağını bile söylüyorlar, çok daha kötü olacağını.

Christian: Bunları yapanlar bir tek onlar. Kişiselleştirmek istemiyorum, ırkçılık yapmak da istemiyorum, diyorum ki...

Thierry: [*iğneleyici bir tonlamayla*] "Bör kuşağı!"

Christian: Aynen! Bir tek onlar değil, aralarında Fransızlar da var, onlara katılan ve durumlarından memnun Fransız gençler, memnunlar şey yapmaktan... Hani olur da gecenin 2'sinde sokağa çıktığında kendini 40 gencin

arasında buluyorsun, hepsi sarhoş, sana hakaretler yağdırıyorlar, artık hayır diyorum.

- Kaç yaşlarındalar?

Thierry: 18 - 20 arası...

Christian: Daha büyük olanlar bile var... Bir şey var, bu benim fikrim, anlamadığım şey ebeveynler, ortalama 14-15 yaşındaki çocuklarını nasıl oluyor da dışarıda bırakıyorlar? Bütün gece... Akşamları onları, grup hâlinde, sokakların birinden scooterlarıyla çıkıp şehre inerken görüyorsun, sonra çaldıkları scooterlarla geri geliyorlar ve bu onları rahatsız etmiyor. Polis çağırdığınızda -söylemesi üzücü ama gerçek bu-, onları çağırıyorsun Villeneuve'e ve "artık oraya gelmek istemiyoruz" diyorlar. Artık gelmek istemiyorlar çünkü korkuyorlar. Korkuyorlar, hepsi bu. (...)

Thierry: Evet, ne bekliyorsun, her şey korkunç bir hâl aldı. Sürekli kötüye gidiyor...

Christian: Boyacılarımız var, gençten birini gönderdik, bütün girişlerin badanasını yaptı, gerçekten iyi iş çıkarttı, tertemiz ve güzeldi vallahi. Yeni posta kutuları da gerçekten güzel olmuştu. Hepsini yok ettiler! Her şeyi kırıp döktüler! Her şeyin kırık dökük olmasını seviyorlar. Çalışıyorsun, her şeyi değiştiriyorsun, şirketleri çağırıyorsun ve ertesi gün her şeyi tekrar parçalanmış buluyorsun. Bazı kapılara elektrikli kilitler takıyoruz, Pazartesi sabahı takıyorsun, salı akşamına geriye hiçbir şey kalmıyor, hepsini kırmışlar.

Thierry: Bence bu tür insanlara bir çözüm bulmalıyız. Çünkü C. Bey (Villeneuve Belediye Başkanı) "problemli ailelere sosyal konutlar yapacağız" derken gayet güzel. Peki nereye yapacak bu sosyal konutları? Bir tarlanın ortasına yine koca binalar dikip oralara mı yerleştirecek? Bence uğraşmasın. Villeneuve'ün uzağında bir yer bulup bu istenmeyen ailelere teklif etmeliler, onları oralara gönderip kendi hâllerine bırakmalı... Bu şekilde konuşmak kötü biliyorum ama bence en iyi çözüm bu. Çünkü burada 18-20 yıldır yaşayan, HLM Ofisi için müşteri konumunda olan bazı aileleri işitmelisiniz. Dedikleri şey: "Artık bıktık, her şey harap oldu, yeni posta kutuları koyuyorlar, paramparça oluyor!" Artık çelik kapılarla da uğraşıyorlar, o kapıları açıp evinizdeki her şeyi alıyorlar; balkon varsa, sahibi içeride uyuyor olsa da içeri girip televizyonu çalıyorlar. Öğrendiğimiz bir şey var ki bunu yapanlar hep aynı kişiler. (...) Bu tür insanlardan ne bekleyebilirsin! Bir de tabii araba işi var... Villeneuve'de yaşıyorsan, kesinlikle bir çelik kapın olmalı, pencerelerine parmaklıklar taktırmalı ve eski araba kullanmalısın... Ama olmaz ki böyle!

Christian: Arabanı park edip iki dakika eve çıkıyorsun ve indiğinde bir bakıyorsun camını kırıp radyonu çalmışlar. Yaşanır olmaktan çıktı artık. Anlamadığım şey şu, yani bilmiyorum... [*gülünç ve efemine bir tonla*] "Rahat bıra-

kın çocukları, bırakın yazık çocuklara!", ama bu artık mümkün değil! Ondan sonra da merak ediyorlar, neden ZUP'ta Mağriplilerden başka kiracı kalmıyor diye. Herifler sabahın 3'üne kadar sokaklarda konuşuyorlar, içiyorlar, sigara içiyorlar, esrar sarıyorlar. Sonra darmadağın oluyorlar, aynı anda hem tüttürüp hem içtiklerinde. Dışarı çıkıyorsun, bir şeyler söylemeye başlıyorsun ve bildikleri her hakareti ediyorlar; ertesi gün, arabanla işe gitmeye çalışırken bir bakıyorsun bütün tekerlerini patlatmışlar, camlarını kırmışlar, her şey paramparça (...). Onlara bir şey söyleyemezsin. Kendi hâllerine bırakacaksın. Biz... Biz site görevlileri kendi aramızda konuştuk ve "Artık her şeyi kırabilirler, artık tamir etmek istemiyoruz, bir anlamı yok zaten!" dedik.

[...]

Yeterince disiplin yok

- *Gençlerle ne türden bir iletişiminiz var?*

Christian: Gençlerle bir iletişimimiz yok, buna değmez. Onlar için biz muhbiriz, kokuşmuşuz, oyuz, buyuz, aklınıza ne gelirse oyuz, onlarla konuşmak anlamsız. Onlarla tartışmalarım oluyordu ve söyledikleri şey: "Bir yer istiyorum ben, bir yer istiyoruz biz [çeşitli aktiviteler için, t.s.n.], artık daha fazla vandalizm olmayacak, o duracak, bu duracak..." (...) Bina restorasyonları yaptığımızda elektrik şirketleri ve boya işleri için mahallelerden gençleri almamız gerekirdi. Bir sürü genç var, "Eğer elektrik şirketleri ve boyama ile ilgili işleri yapan biz olsaydık başkalarının mahalleye girmesini engellerdik!" diyorlar çünkü hep söyledikleri gibi: "Merdivenlerin badanasına, işlerin bazılarına biz de katılsaydık görürdünüz o zaman, zarar gelmezdi hiçbir şeye!"

Thierry: Hayır, katılmıyorum buna.

Christian: Onların dedikleri bu.

Thierry: Sebebini az önce söyledin: "Çünkü başkalarının buraya gelmesini engelleriz!" O başkaları ne yapacak o zaman, diyeyim mi sana? Başkaları bize kök söktürecek onların yerine, çünkü "Bizim için hiçbir şey yapılmadı!" diyecekler. Çünkü Ofis bir şeyler yapmak istese de başkaları hiçbir şey yapmıyor. Herkes bir şeyler yapmalı. Herkes, herkes. Bu işin iki tarafı var. [*Sonra çocuklara tahsis edilen bir mekânın nasıl yağmalanıp kapatıldığını anlatıyor.*] "İş bulamıyoruz, bize kimse iş vermiyor!" diyorlar. Tahsis edilen yere bile sahip çıkamayan insanlara nasıl iş verebilirsin ki? Her şeyi çalıyorlar, odayı bir hafta bile tutamadılar ellerinde. Her şeyi kırdılar, her şeyi. Boyacının yeni boyayıp bitirdiği pencerelerin üstünü boyadılar. Boyacıyı dışarıda elinde boyalarla, soğuktan donarak, bir hiç için o işi yaparken görünce içim burkulmuştu. Bir hafta sonra harap olmuştu mekân, mahvettiler! Her binanın arkasına bir Kongre Sarayı yapacak değiliz ya. Abartmamak lazım. Ben de 25 yıl orada, otoyolun yanındaki bir sitede yaşadım, şuradaki koca şeylerde. 6 yaşında gittim ve 16 yıl orada kaldım. Yaptığımız en kötü şey bazen bir cam kırmak olurdu, -büyük

balkon camları vardı çünkü- çimlerde futbol oynarken, bazen top fazla dışarı kaçıyordu, şanssız bir top giderdi ve bum, bir cam inerdi ama o camın da parasını verirdik, hatırlıyorum ben. Öyle büyük bir cam için 50 kâğıt öderdik. Ama şunu istiyoruz bunu istiyoruz diye koca binaları harabeye çevirmezdik. Olmaz... Villeneuve'de yeterince disiplin yok, fazla gevşek herkes ve sorun bu. Hayatları boyunca bir iş yapmayacak bazı çocuklar var ve sebebi ne biliyor musunuz? Sevdikleri tek şey entrika! Araba çalıp parçalıyorlar. Çalmak çalışmaktan daha kolay. Silahlı soygun yapıyorlar, 2 ay veya 1 yıl hapiste kalıyorlar, çıktıktan sonra birkaç hafta uslu duruyorlar ve sonra her şey tekrar başlıyor, arkadaşlarını buluyorlar. Her şey baştan başlıyor ve her şeyi yakıp yıkıyorlar.

Christian: Ayrıca bunların üstüne... Hapse girmek bir gurur kaynağı onlar için. (...) Büyükler küçükleri ittiriyor ve küçüklerin de işin içine girdiklerini... Yaptıklarını görüyorsun... Bu, utanç verici bir şey.

Thierry: Devam eder böyle sonsuza dek. Olan şeylerin bazıları artık haberlerde bile yer almıyor. M.'de bu duruma bir son verdiklerinde insanlar, "Evet, bir savaş alanı gibi oldu burası!" diyorlardı. Ben de bu sorunu yaşadım... Çevik kuvvet birini durdurduğunda, senin de başın yanıyordu, o zamanlar saçlarım kıvırcıktı ve bana bu yüzden hakaret ediyorlardı, Arap olduğumu düşünüyorlardı (bana "pis Arap" diyorlardı) ve arabanın üstüne kollarımı gerip yatırıyorlardı, üst araması ve benzeri şeyler. Ama bunlardan sonuç aldılar.

Onlara bir şey dediğin an, ırkçı oluyorsun!

Christian: (...) Yani bilmiyorum ama üstlerde bir yerde de bir problem olmalı, HLM Ofisinde yani, bir çözüm bulmalılar. Belediye de aynı şekilde çünkü Belediye Başkanı bu alandan sorumlu, bir şeyler yapmaya çalışmalı (...). Onlara [*gençlere*] bir şey söylediğimiz an ırkçı oluyoruz. Buna katılmıyorum. Bazılarını tanıyorum. Cezayirli, Tunuslu arkadaşlarım var benim...

Thierry: Benim de öyle.

Christian: İyi arkadaşlar hem de. Gençlere de bir kez söylediğim gibi: "Aptallara karşı ırkçıyım sadece, bu kadar!" Onların bir şeyleri sebepsizce kırıp dökmesini kabul edemem. Canları sıkıldı diye bir şeyleri kırıyorlar. Gidip bir iş bulmalılar. Onlara iş verilmediğini söylüyorlar ama bir işe girdikleri zaman hırsızlık yapıyorlar. Patron, hırsızı işte tutmaz değil mi? Sanayi bölgesinde yaşadıkları soruna gidip bakabilirsin: [*bir işveren*] Genç bir çocuğu işe alıyor, ona güveniyor ve daha 2 hafta olmadan çocuk sekreterin suratına iki yumruk, kasayı çalıp kaçıyor. Polisler yakaladı... Bir kurusıkı silahı vardı ve polislere de ateş etti. Ne siz sorun ne ben söyleyeyim, yakaladıklarında nasıl patakladıklarını. Diğerleri [*gençler*] çıkıp "Pis polisler, geberin, pis ırkçılar!"

diye bağırdı durdu.

[...]

Christian: Bir şirkette çalışan bazı site görevlileri tanıyorum, tehditler alıyorlarmış.

Thierry: Ben de tehdit edildim.

Christian: Benim iki arkadaşımın evlerini yaktılar.

Thierry: Beni de tehdit ettiler. İkisi bana geldi ve "Otoparkta gezinmeyi bıraksan iyi edersin!" dedi. Onlara "Gezinmiyorum, işimi yapıyorum, hepsi bu, asıl sizin otoparkta işiniz yok, ben işimi yapıyorum ve kimse bana ne yapmam gerektiğini söyleyemez!" dedim. Sonrasında tekrar geldiler ve "Otoparkta dolaşmayı bırak yoksa bir gün orada kurşunu yersin!" dediler. Bana söyledikleri şey bu! Bir de ben 2 yıl önce öbür taraftayken çocuğumla uğraşan bir tanesi var. O 20 yaşındaydı ve çocuğum 9 yaşındaydı. Yakaladım ve "Bu [*oğlumun saçına*] son dokunuşun çünkü elbet bir gün yalnız olacaksın, etrafında seni kollayacak arkadaşların olmayacak ve o gün, yalnızken yakalarım seni!" dedim. Ağzından tek kelime çıkmadı, kekeliyor ve ayakkabılarına bakıyordu.

Christian: Akşamları oralarda bir sürü hâlinde duruyorlar, en az 50 kişi ve bütün gece orada duruyorlar. Havaların geçen haftaki gibi güzel olduğu zamanlar, biz işe gitmek için uyanırken onlar uyumaya gidiyorlardı. Bütün gece saçmalıyorlar. Bütün gece "Yaşasın Saddam Hüseyin, yaşasın Falanca!" işitiyorduk ve sonra scooter'larla... Bütün gece nasıl bir dingonun ahırı durumunda olduğumuzu görebiliyor musunuz? İnsanlar "Artık dayanamıyoruz, polisi çağırıyoruz!" diyorlardı. Sabahın ikisinde polis karakolunu arıyordum ve onlara, "Bakın, onları tutuklamalısınız, size söylüyorum, çıldırmış gibiler!" diyordum. Onlara bir mekân tahsis edilmesinin üstüne oluyor bunlar bir de. Dışarı çıkıyorlar ve sabaha kadar avazları çıktığı kadar bağırıyorlar, uyumaya çalıştığına değmiyor, işe gitmek için kalkmak gerekiyor. Görüyorsunuz; bu, hayat değil. Bu yüzden diyorum ki...

Kiracılara, "Ayrılmamalısınız buradan!" diyorum

Thierry: Onlara bir şey söylediğinde de hınçlarını arabalardan çıkartıyorlar.

Christian: Veya lastikleri patlatıyorlar.

Thierry: Hep arabalardan çıkartıyorlar. Dolayısıyla artık insanların sınırlarını zorluyorlar, buraya kadar geliyor artık... [*ıslık*] Başka bir yer bulurlarsa ayrılıyorlar, sana, "Başka bir yer bulduk site görevlisi bey, taşınıyoruz." diyorlar ve gidiyorlar.

Christian: Bu yüzden kiracılarıma, "Ayrılmamalısınız buradan!" diyorum. Onlara, "Kalmalısınız, evinizde kalmalısınız. Çünkü siz ayrılırsanız bu

onları çok mutlu edecek." diyorum. Hepsi bu değil, her zaman söyledim: "İyi kiracılarımızın hepsi er ya da geç gidecekler. Burada bir sürü boş daire olduğunu görecekler ve ne yapacaklar? Bunun gibi ailelerden daha çok getirecekler! Herkes ayrılıyor, olacağı bu. Tek bunlar kalacak!" Bazen bizi öldüren iş olmuyor, stres oluyor.

Thierry: Oof, of. Stresimiz çok burada. Eskiden kamyon şoförü olarak çalışıyordum, günde 13-14 saat çalıştığım oluyordu ve buradaki bazı günlerimden daha az yorucu oluyordu...

Christian: Ve sonra, hep diken üstündeyiz.

Thierry: Tehditler yüzünden. İşini doğru yaptığın anda tehdit ediliyorsun.

"Bör kuşağı"

[...]

Thierry: Ben anlamıyorum. Yapmaları gereken tek şey çevik kuvvet ekibini göndermek, ama insanlar çevik kuvvetten yana değiller. Çevik kuvvet ekiplerinin elinde bir ton ağır silah var ve istediklerini tutuklayabiliyorlar, umurlarında değil hiçbir şey. Korkmuyorlar, işlerin kızışmaya başladığını gördükleri anda coplarını çıkartıyorlar ve pat! küt! Bu veletlere o lazım; hapis değil, zaman zaman pantolonlarının arasına hızlı bir tekme onlara yeter. Bu, onları hapse girip çıkmaktan daha fazla sakinleştirir. Çünkü hapse bir veya iki ay atılıyorlar ve geri geldiklerinde... Kendilerini "Baba" sanıyorlar oradayken (...). Bunlar "Bör kuşağı"! Bu gençler ne istiyorlar bilmiyorum. Gerçekten. Onlarla konuşuyordum, onlara "Neden üzüm toplayıcılığı yapmıyorsunuz? İyi para var ve ortamı da güzel..." diyordum ama cevapları [*dalga geçer bir ses tonuyla*] "Ah yook, iki gün denedik ama böbrekleri ağrıtıyor ve bıraktık." oldu. Faslı bir çocuk vardı, 1.90 boyunda, bir giysi dolabı kadar geniş ve bana dedi ki "İki gün sonra böbreklerim ağrıdı." İş bulmalarını nasıl bekliyorsunuz ki, hasat kaldırmaya gidiyorlar ve yoruluyorlar, canlarım benim!

Christian: [*o da dalga geçerek*] Evet doğru, bütün işler çok yorucu geliyor onlara, ama çalmaya gelince...

Thierry: Hem ayrıca çok fazla şey oldu... Kayınvalidemin, Beaujolais bölgesinde üzüm bağları olan bir arkadaşıyla konuşuyordum ve bana, "Artık yetti, onları daha fazla istemiyoruz, çok fazla şey çalındı, çok fazla!" dedi. [*Mağripli olmayan*] Yabancıları işe alıyorlar artık ya da Fransızları; çünkü o bölgede üzümü hasat etme işini yapan çok yabancı var. Dolayısıyla dediğim gibi, ne istediklerini bilmiyorum. İş belki, bazılarının sorunları olabilir. Bu kesin çünkü sonunda herkese aynı şekilde davranılıyor.

- Peki ne yapılmalı? Sizin bir fikriniz var mı?

Thierry: Bir fikrim yok, bilmiyorum... Ama öncelikle polis bu duruma bir

son vermeli.

Christian: Ne yapılmalı bilmiyorum.

Thierry: Biz işimizi yapıyoruz, herkes işini yapmalı ve hepsi bu işte.

- Gençlerle bütün bu problemleriniz olmasaydı, severek yaptığınız bir iş mi bu?

Thierry: Evet!

Christian: Evet bu doğru, hoş bir iş.

Thierry: Evet, güzel bir iş. Hep dışarıda veya kamyon şoförlüğü yaparken yalnız çalıştığım için seviyorum ben. Burada insanlarla konuşuyoruz, hep dışarıdayız.

Christian: Evet, bunlar güzel şeyler ve bazen yeni dostluklar bile kuruyoruz. Ama bu tür ailelerle değil tabii!

Thierry: Eğer bununla ilgili hiçbir şey yapılmazsa böyle kalacak, Villeneuve hep bu şekilde kalacak. Eğer gerçekten hiçbir şey yapılmazsa burası bir gettoya dönecek.

- *Başka bir yere gitmeyi düşündünüz mü, yoksa kalmak mı istiyorsunuz?*

Thierry: Dürüst olmak gerekirse, başka bir yere gönderilmeyi istemedim çünkü hep burada yaşadım ve burada birçok kişi tanıyorum...

Christian: Gitmek durumunda kalmamalısın zaten! (...) Bu aileler, maddi yardımlarını aldıktan sonra kiralarını ödemeyi bırakıyorlarmış. O yüzden benim söylediğim şey, bu ailelerin çok uzun süre önce buradan atılması gerektiğiydi; kira ödemedikleri gibi herkesi rahatsız edenler de onlar.

Thierry: Evet atalım atmasına da onları kimse istemiyor! Onları sadece Villeneuve tutuyor. Sorun da burada zaten. Neden hep Villeneuve? Neden başka yere kabul edilmiyorlar? Hepsini buraya istiflemek yerine biraz dağıtmaları gerekiyordu. Ya da onlara HLM kurmak lazım, ama şehrin dışında. Belediye Başkanı böyle söylemişti. Onların dışarıya yerleştirilmesi gerekiyordu. Hepsinin bir araya koymak üzücü bir şey ama ancak bu şekilde biraz ilerleme kaydedebiliriz.

- *Belediye Başkanı hangi politik çizgide?*

Christian: Villeneuve uzun zamandır Komünist. Ondan diyorum size, ırkçı olmak istemiyorum onlara karşı ama belediyeye gittiğinizde kimi görüyorsunuz? Orada çalışan ailelerin hepsi Mağripli. İş istemeye kalkarsanız... Size hiçbir şey yok, hiçbir şey.

Thierry: Evet ama Belediye Başkanı'na oy verenler onlar...

Christian: Her şey onlar için. Siz hastaysanız veya başka bir şey, gidip işiniz olmadığı için bir şeyler istediğinizde, dişçiye gitmek için sigorta öde-

neği istediğinizde mesela, aldığınız cevap "hayır" oluyor, davul gibi bir apseyle geziyorsunuz etrafta. Onlar içinse, şu kadarcık bir şişlikleri olduğunda direkt hastaneye gönderiyorlar. Villeneuve'de eğer sigorta kapsamına girmek istiyorsan çalışmayı bırakmalı ve hırsız olmalısın. O zaman her türlü hakkın oluyor!

Thierry: Söylediğimiz şey bu, biraz bronzlaşmamız, azıcık ayakkabı boyası sürmemiz lazım suratımıza, onlar gibi olursak her şeyi alabiliriz. Ama cidden böyle!

Bu adam, ırkçı değil ama katı biri

- *Peki sizce politika/siyaset bir şeyleri değiştirebilir mi?*

Thierry: Bana kalırsa, Villeneuve'den komünistler gittiği zaman işler değişmeye başlayabilir. Çünkü bir süre önce, onun için biraz üzücü bir durum ama bir doktor var, seçilemedi. RPR'nin adayıydı [merkez sağ parti, t.s.n.]. Bu adam, ırkçı değil ama katı biri. Her şeyin onlar için olmaması gerektiğini söylüyor, başkalarına da bir o kadar olmalı diyordu. Bir merkez var, meşhur sosyal merkez, "Eğer Villeneuve belediye başkanı olarak seçilirsem orayı kapatacağım!" dedi. Kapatmak derken, hepten değil. "Yaşlılar ve zor durumda olanlar için olacak." demişti. Onlara hiçbir şey yok da demiyordu, sadece şu anda her şeyin onlara olduğunu söylüyordu. Küçük bir çizik için bile hastaneye gönderiliyorlar ve tek kuruş ödemiyorlar. Bu, artık sınırları zorlamak (...). Villeneuve'nin politikası iyi değil, eğer işler böyle gitmeye devam ederse Villeneuve'de göçmenler dışında kimse kalmayacak. Buna şaşırmak için herkesin gitmesini beklemeye gerek yok. Çünkü sonra insanları geri getirmek çok zor olur.

[...]

- *Siz bunlara, sadece kiracı olanlardan daha çok maruz kalmıyor musunuz?*

Thierry: Ahh! Biz en ön cephedeyiz, bu kesin!

- *HLM Ofisi site görevlilerine yönelik toplantılar düzenliyor mu?*

Thierry: Yani normalde, idareden sorumlu kişiyle sorunları tartıştığımız bir toplantı oluyor.

- *En çok gündeme gelen problemler neler?*

Thierry: Hasarlar, kırılan şeyler, hiç çözülemeyen şeyler, hep aynı problemler yani. Tamir faaliyetleri için bütçeler, bütçeler hazırlıyoruz. Bazen kendimize artık değmeyeceğini söylüyoruz. Biz tamir ediyoruz, hemen arkamızdan gelip kırıyorlar, biz yapıyoruz, onlar yıkıyor, bütün yıl böyle geçiyor.

Christian: Hiçbir şey dayanmıyor onlara, süper modern şeyler de yap-

sak...

Thierry: Hiçbir şey bir işe yaramıyor.

[...]

- Le Pen'in çözüm önerileri, bazıları tarafından tatmin edici bulunuyor olsa gerek değil mi?

Thierry: Bilmiyorum. Bir onu bekliyorum ben, neler olacağını görmek istiyorum. Çünkü bizim ırkçı olduğumuzu söylüyorlar, Fransızlar ırkçı diyorlar...

Christian: Bu saçmalık, tamamen saçmalık.

Thierry: Dediğim gibi, Fransız bir ırkçı gelip de Villeneuve'de oturmaz. Bana ırkçı olduğumu söylediklerinde onlara "Mantıksız konuşuyorsunuz, ırkçı olsaydım ZUP'ta site görevlisi olmazdım, başka iş yapardım, kamyon şoförlüğüne geri dönerdim!" diyorum. Irkçılığı yükseltenler onlar. Bu yüzden gelecek seçimlerde neler olacağını görmek için bekliyorum. Görmek istiyorum. Bekleyen çok fazla insan var. Her çeşit insanı, "Umurumda bile değil; Le Pen nasıl biri olursa olsun, seçimlerde ona oy vereceğim!" derken duyuyorum. Bunları duyuyorsun. "Kimse bir şey yapmıyor. Belediye Başkanı bir şey yapmıyor, polis bir şey yapmıyor, kimsenin bir şey yaptığı yok, o zaman Le Pen'e oy vereceğiz, o bir şeyler yapacak..." diyorlar.

Christian: Ona bir yıl verilsin, bir yıl hükümette kalsın... [*Uyuşturucuyla bağlantılı suçlardan bahsediyor.*]

Thierry: Söylediğim gibi, uyuşturucu oldukça burası dingonun ahırı olacak. Uyuşturucu büyük bela, bela...

Christian: Ayrıca bundan para kazanıyorlar, çalışmak zorunda kalmadan böyle para kazanıyorlar.

[*İki site görevlisi, uyuşturucu saklanan yerleri nasıl bulduklarını anlatıyor -asansörlerdeki paneller, avizelerin içleri vb.- ve polisi ararlarsa yahut uyuşturuculara dokunurlarsa diye yapılan satıcı tehditlerinden bahsediyorlar*]

Canlarına tak etmiş vaziyette, hiçbir gelecekleri yok

[*Thierry'nin karısı Sylvie, kızlarıyla birlikte içeri giriyor. Ona mülakatın amacını hızlıca anlatıyorum.*]

Sylvie: Aşağıda bir saatten fazla konuştum gençlerle, canlarına tak etmiş vaziyette, hiçbir gelecekleri yok, onlara hiçbir şey teklif edilmiyor... Ufukta hiçbir şey görmüyorlar, bazı işverenler de ırkçı üstelik. Ama söylenmesi gereken

bir şey daha var ki bazı işverenler de bıkmış durumdalar.

Thierry: Evet bu da söylenmeli...

Sylvie: Evet, katılıyorum ama işte bu bir kısır döngü...

Christian: Bizim de söylediğimiz buydu, kötülerin cezasını iyiler çekiyor...

Sylvie: Bazıları iyi, bazıları çok iyi.

Thierry: Evet ama yine de çok fazla çürük elma var.

Sylvie: Çocukları ebeveynlerinin gözleri önünde hırsızlık yaparken görüyorsun ve ebeveynler bir şey demiyor. Çocuk yaşta buna alışıyorlar, 4 ya da 5 yaşlarında, bir şeylerin satın alındığı gerçeğini bile bilmeden büyüyorlar. Bu yüzden bu... bir zihniyet hâline geliyor. Hiçbir şeyle özdeşleşemiyorlar. Bir mekân, bir şeyler veriliyor ve her şeyi yakıp yıkıyorlar. Büyük bir huzursuzluk var, sadece ZUP'ta da değil. Jean Zay Lisesinde çalıştım ben, bölgenin en iyi ikinci lisesi, oraya giden gençlerin hepsi cidden seçkin, tam kaymak tabaka. Ama orada da aynı şey var, Villeneuve'le aynı dili konuşuyorlar, aynı kelimeler, öğretmenlere karşı aynı davranışlar. Ben çok şaşırmıştım vallahi. Öğretmenlere karşı müthiş bir saygısızlık... Pisler... Yani sadece bura değil...

Thierry: Çünkü en nihayetinde sorun şu ki, kimseye saygıları yok. Ne öğretmenlerine ne başkalarına saygı gösteriyorlar.

Sylvie: Hiçbir fikrim yok, nasıl çıkacağımızı buradan... Kanser gibi, nasıl çıkartacağız bilmiyorum, çünkü... Onlarla tartışamıyorsun, sana güvenmiyorlar. Geçen gün bana, "Kesin senin bir çıkarın vardır!" dediler, onlara, "Konuşuyorum çünkü konuşmak istiyorum," diyorum, "hiçbir çıkarım yok..." Belki olumlu bir şeyler görsem kişisel olarak tatmin olurdum.

Christian: [*şüpheyle*] Ne çıkarın olabilir ki?

Sylvie: Hep onları kandırmak istediğini, onları soymak istediğini düşünüyorlar burada...

Thierry: Ama asıl soyanlar onlar! Hırsızlık yapmayı bıraksalar ve binalar temiz kalsa...

Sylvie: Ama onlara söylemeyi hiçbir zaman bırakmıyorum, "çünkü siz Fransa'sınız"... Onlar geleceğin gençliği ve yetişkinleri, bunu kendimize söylemeliyiz, onlar... Bu korkutucu değil mi? Villeneuve'de onlar için açılan mekânların, gençler için olan şeylerin aldatıcı bir görüntü olduğunu söylediler, hepsi kandırmaca dediler. Gençlerin bu mekânlara erişimi yokmuş.

Thierry: Onlarınki "verin, verin, verin,"; sonunda veriyorsun ve bu onları hırsızlık yapmaktan alıkoymuyor.

Sylvie: Onlarla biraz konuşmaya çalışmak, bazıları için en azından, iyi oluyor... Bazen bir boşluğa konuştuğunu hissetsen de... Hep arada bir kelime,

bir cümle oluyor ve öyle bir izlenimim var ki...

Thierry: [*fazlasıyla şüpheli bir şekilde*] Evet, izlenimin var. Çünkü ben gayet iyi görüyorum. O mekânı onlara verdiklerini, getirilen bütün eşyaları, sandalyeleri, masaları, badanayı... Sonra onlara neler olduğunu gördüm. Bir hafta sonra orayı kapatmak zorunda kaldık, her şeyi paramparça etmişlerdi.

Sylvie: [*onlar adına bir gerekçe arayarak*] Bir sebebi olmalı...

Thierry: [*hararetli bir tonla*] Ahh, her şeyin her zaman bir sebebi vardır. Hep yanlış bir şeyler olur, her zaman.

- Bu ailelerde, ebeveynler ne durumdalar, durum onları aşmış vaziyette mi?

Sylvie: Bana söyledikleri buydu. Bir tanesinin bir problemi vardı -tam hatırlayamıyorum- sanırım üvey annesiyle anlaşamamak gibi bir şeydi ve ona, "Ama sorunlarınızı konuşmalısınız, hep bir çözüm bulunur." dedim; "Ah, daha neler, babam, ben, onunla konuşmuyorum, o benimle konuştuğunda ise beni dövmek için oluyor bu konuşma!" diye cevap verdi.

Christian: Arabayı vermediği için babasını döven bir çocuk tanıyorum ben.

Sylvie: Bana, "Nasıl bir cehennemde yaşadığımızı gördün mü sen? Bu kenar mahalleler... Neyimiz olacak ki?.. Her yerde hamamböceği var, içerisi kirli, dışarısı kirli ve biz, biz de kirli hissediyoruz!" dedi. Eve giderken, caddelerin oraya geldiğim zaman ben bile kötü hissediyorum kendimi. Pis bir yer, yani işte, insanın içinde oraya karşı bir saygı uyandırmıyor. Kişiliğim gereği her şeye saygı duyarım, ben öyleyim ama dışarıda koşan çocuklar, buraları onları dengeli bir hayat kurmaya teşvik edecek türden değil. Ebeveynlerini görüyor, bazen bir odada 10, 12, 15 kişi yaşıyorlar, mahremiyetleri yok, kendilerine ait bir köşe yok küçük çocukken, yok yani...

Thierry: Abartmamak lazım ama...

Sylvie: Ama bir çocuk için önemli, kendine ait bir köşesi olması.

Thierry: [*hararetle*] Ee ama bize bak, 4 odalı bir dairede 10 kişiydik, hiç travmaya uğramadık, bütün semti yerle bir etmiyorduk!

Sylvie: Sen şanslıydın, kendi yolunu buldun ve önceden böyle değildi. İşinden memnun değilsen, geçici işler de olsa, o işi bırakabilir ve ertesi günü başka bir iş bulurdun. Artık bulunacak iş kalmadı, hiçbir şey kalmadı. Eğer Arap isen sana iş yok.

Thierry: Evet ama neden?

Sylvie: Bilmiyorum...

Thierry: Uyuşturucu kullanmayı bıraksalar... [*daha önceden söylenenle-*

re atfen] Ve ayrıca bağ bozumları var?

Sylvie: [*şarap üreticileri*] İstemiyorlar onları!

Thierry: Onları istemiyorlar, doğru. Bunu başkasıyla da tartışmıştım... Peki neden istemiyorlar onları?

Sylvie: Bilmiyorum...

Thierry: Oralarda hırsızlık yapmayı bıraksalar...

Sylvie: Ama kendini bu gençlerin yerine koymaya çalış. Ne yaparlarsa yapsınlar onlar için bir gelecek olmadığını biliyorlar... Arkalarını yaslayabildikleri tek şey şiddet ama bu şiddet, zarar verme amaçlı bir şiddet değil. Daha çok bir yardım çağrısı gibi, bakın bize, biz buradayız diyorlar, biz de varız ve kalabalık olduğumuz zaman neler yapabildiğimizi görün (...). Bence işin sonunda ebeveynler... Bazen okulda toplantılar oluyor... Okuldaki öğretmenlerden biri bir Mağriplinin saldırısına uğramış çünkü öğretmen, küçük kardeşine bir şeyler söylemiş. Bir öğretmen öğrencilerden birine çattı ve ona küçük bir tokat attı. Annesi gelip hocanın iki kaburgasını kırdı. Sopayla! Bütün aile üşüştü, bu yüzden bir toplantı yaptık. Toplantıya kaç kişi geldi bilmek ister misiniz? Okulun başından beri gördüğümüz aynı aileler, hep aynı -okuldaki 300 çocuktan- sadece 20 ebeveyn vardı ve onlar da aynı ebeveynler zaten, hep gelenler yani. Genelde de sorunsuz çocukların ebeveynleri! Öğretmenler için de zor bir durum. Ama işlerini çok seviyorlar, onları takdir ediyorum. Dünyaları verseler semtlerini değiştirmezler. (...) Burada çalışan öğretmenler, müthiş işler başardılar; bütün yaptıklarını gördün değil mi?

[...]

- Sizce çözüm nedir? Mevcut belediye başkanını mı desteklemeli yoksa bir şok etkisi için, mesela Ulusal Cephe'yi mi desteklemeli?

Sylvie: Tartışmaları seven biri olduğumdan, insanları konuşurken duyuyorum. Çok fazla insanı dinliyorum ve bu sefer çok fazla Ulusal Cephe adayı seçilecek... Büyük bir artış olacak, kesin. Devasa bir artış. Bana kalırsa, bence şu anki belediye başkanını desteklemeliyiz, çok güzel işler yaptı, çok fazla şey yaptı...

Christian: [*şüpheyle*] Yani tabiatıyla güzel işler yaptı ama... Tam olarak ne yapmak istediklerini, nereye varmak istediklerini bilmiyorum.

Sylvie: Gençlere diyorum ki, aklınız fikriniz yıkmakta, tahrip etmekte. Yapmakta hiç değil! (...) Birleşin ve gerçekten ne istediğinize dair bir dosya hazırlayın, hatta biriniz de sorumlu olsun. Sorumluluk istemiyorlar. Kendi kıymetlerine güvenleri yok.

Christian: Çok zaman olmadı, toplantı yaptık. Belediye Başkam'nı görmeye gittiler, spor salonu istediler. Belediye Başkanı da iyilik yaparak anahtarı verdi. İki hafta sessiz geçti, sonra bir akşam onları orada görmeye geldi. Bir

şeyler içiyorlardı, her yerde içki şişeleri vardı, ortada da bir kamp ateşi yanıyordu. Belediye Başkanı da "Anahtarları geri alıyorum, buraya kadar!" dedi.

[...]

Thierry: Belediye Başkanı bana söyledi, onlara bir süreliğine verdiğimiz odanın geldiği hâle inanamazsınız, orayı ne durumda bulduğumuza. Her yer talan edilmişti. Sonra da gelip "Evet, hepiniz ırkçısınız, mekânımızı istiyoruz, vermiyorsunuz!" diyorlar. Hep aynı hikâye. İşsizsen boşuna değil!

Sylvie: Ben de işsiz kaldım.

Christian: Ama kabul etmelisin, bir erkek iş bulmak isterse bulur.

Sylvie: Hayır o kadar kolay değil. Bu gençlerin hiçbir vasfı yok.

Thierry: Hadi ama! Neydi onun adı? Habib, o bir iş buldu, Fransız vatandaşlığını alabilmek için çalışıyor, çok çalışıyor. Çok mu hoşuna gidiyor acaba? Sitenin bütün kaldırımlarını boyadı, kendini verdi. Bir hafta sonra hepsini katlettiler. Kovalarını alıp oraya tekrar gidecek. O da onlardan biri aslında, gerçekten öyle, abartmamalı...

Sylvie: Evet biraz baskı olması gerekiyor kesinlikle... Baskıya mecburuz.

Thierry: Ne derlerse desinler, gevşeklik diz boyu!

Sefaleti saklamaya çalışsan bile

Thierry: (...) Hükümet bir şeyler yapmalı...

Sylvie: Neden hep hükümet ama? Hayır, ille de o değil.

Thierry: Yani, bütçeyi belirleyen onlar biraz...

Sylvie: Evet ama bu para meselesi değil, zihniyet meselesi. İnsanların zihniyetini değiştirmek gerekiyor...

Christian: İnsanların zihniyeti... Amann! Birincisi, saçmaladıklarında...

Sylvie: ...çünkü her şeyi baştan, tertemiz yapıp yoksulluğu saklasan da sorun bitmemiş olacak. Cephesi boyanmış evlerin arkasında sorunlar devam edecek. Bu, sorunları bitirmeyecek.

Thierry: [*öfkeli*] Ee o zaman onları geri göndermeliyiz! Bu manyakça ama...

Sylvie: [*sükûnetini koruyarak*] Hayır, sorunları konuşmalısın, insanları dinlemelisin, onları yüzüstü bırakmamalısın, neredeyse beyin yıkamak gibi, ama bu iş böyle... Konuşmalısın, her zaman konuşmalısın...

Thierry: Onlarla istediğin kadar güzel güzel konuşabilirsin, onlar senin arkandan ne istiyorlarsa onu düşünecekler...

Sylvie: Evet, yani? İlk başta belki evet ama sonradan fikir kafalarına girmeye başlayacak. Paranın çözüm olmadığını söylüyorum, hiçbir şeyi çözme-

yecek.

Thierry: Evet ama neden biz? Neden site görevlilerinden istiyorlar bunu, polisler bile "konuşun onlarla, konuşun onlarla" diyor. Ama biz sadece bina görevlileriyiz...

Sylvie: Evet ama aynı zamanda aile babasısın.

Thierry: Ne yapmamızı istiyorsun? Bizimle ilgili ne düşündüklerini biliyor musun?

Sylvie: Seninle ilgili ne düşündükleri önemli değil.

Thierry: Onlara merhaba dediğimde cevap bile vermiyorlar.

Sylvie: Evet, kabalar... Burada polis olmana gerek yok ama yine de...

Thierry: Hayır ama sorun tam olarak da bu. Onların entrikaları umurumda değil. Sabahın ikisine kadar bir scooterın üstünde bir şeyler yapıyorlar ve onlara "bunu yapmamalısınız" dediğinde polis oluyorsun. Irkçısın, pisliğin tekisin, öyle olunca onları bırakıp evine gidiyorsun. Durum bu. Ne yapmamız gerekiyor böyle olunca? Kim bir çözüm bulacak?

- Bu kolay değil, çok sabırlı olmak gerekiyor.

Sylvie: Psikanaliz gibi, bazı insanlarda bazı analizler yıllar sürüyor, bir anda kilitler açılıyor ve her şey ortaya çıkıyor, böyle!

Thierry: İnsanlarla aynı şeyleri yıllar boyunca da konuşamayız.

Sylvie: Hayır tabii! Ama demek istediğim, ben mesela, her fırsatta onlarla konuşuyorum, bir diyalog kurulana kadar sürdürüyorum bunu. Benimle dalga geçtiler başlangıçta, nasıl olduklarını biliyorsunuz, sonra onlarla sohbet ettim, 1 saatten fazla. Zaman zaman bir tanesi rahatsız oluyordu ve "Ne konuşuyoruz burada? Neyden bahsediyoruz?" diyordu, bir başkası onu sakinleştiriyordu. Yani gerçekten konuşmak istiyorlardı, konuşmak hoşlarına gidiyor. Bizi bir yere götürmese de sadece konuşmak... Onları dinleyen insanlar olması, dinlemeleri ve...

Thierry: Yine de kolay değil.

Sylvie: Her koşulda bazı pislikler olacaktır...

Thierry: İyi de VIlleneuve'de onlardan çok var.

Sylvie: Evet çünkü burası bir toplama yeri, çok kişi var [*gülme*] ve çok fazla...

Christian: Pislik.

Sylvie: Son tahlilde, çocuklarla ilgilenmeli, buna değecek olanlarla, en genç olanlara, iyi gençlerle. Ve sonra, pislikler pislik kalmaya devam ediyor, onları kendi hâllerine bırakmalıyız, hepsi bu. Bir gün tutuklanacaklar ve sonra

ne olacağını biliyoruz...

[...]

Thierry: Kardeşlerimden biri ırkçı. Villeneuve'ye hiç gelmedi.

Sylvie: Fıtratı ırkçı, sebebini bilmeden, öyle...

Thierry: Herkese karşı ırkçı ayrıca. Kamp yapmaya gitmiştik, İngilizlere, Almanlara da... Ama Araplar olunca bu ırkçılık en üst seviyeye çıkıyor... Yani hiç gelip Villeneuve'de oturmadı.

Sylvie: Hayır, bir anlamda çocuklarımın farklı ırklarla bir arada yaşamasından memnunum... Demek istediğim, bir sorun olmuyor... Basit bir şey...

Thierry: Onları ırkçı olarak yetiştirmiyoruz, kardeşimin yaptığı gibi yapmıyoruz yani. Onun küçük olan çocuğunu ele alalım, 4-5 yaşlarında bir kız, anaokuluna gidiyor ve babası ona sürekli "Araplar pistir!" diyor.

Sylvie: O kızın da problemleri olacak. Çünkü şu an anaokulunda, ama normal okula başladığı zaman!..

Kendimi bir şeylerle özdeşleştiremiyorum artık, hiçbir şeyle

- *Bir topluluğa üye misiniz?*

Sylvie: Bir zamanlar Hristiyan Emekçi Gençliğinde aktivisttim. Hatta küçük bir birimin başındaydım. Sonradan artık bana pek... Yani hayır, üye değilim herhangi bir yere, kendimi bir şeylerle özdeşleştiremiyorum, hiçbir şeyle. Politik olarak bile biraz...

- *Kafanız mı karışık?*

Sylvie: Kafam karışık. Bir ara Komünist Gençlik aktivistiydim. O zaman da aynı... Parti'nin eğitiminden geçtim. Kendimi bir şeylerle özdeşleştiremiyorum yani, hiçbir şeyle. Hiçbir parti bana hitap etmiyor. Artık bilmiyorum. Le Pen'e oy vereceğim diyerek bazen kendimi bile şaşırtıyorum, bu onları çok korkuturdu ve... Ama o da benim tavrım değil... Yani şey yani... Nereye gideceğimi bilmiyorum, bilmiyorum... Ayrıca partilerin hepsi midemi bulandırıyor. Bence artık partiler insanların beklentilerine cevap veremiyorlar, düzinelerce üçkâğıt var ama buna rağmen... başkalarına ahlak dersi vermeye kalkıyorlar. [politikacılar] Entrikaları bırakmıyorlar. Milyarlarla oynuyorlar ve küçük bir aktivist umurlarında bile değil. Ayrıca Komünist Parti kadar kapalı bir parti görmedim. Belki şimdi, yeni gelenlerle [yenilikçiler] bir şeyler değişmiş olabilir ama... Bir şey söyleyemezsiniz: "Parti dedi ki...", o kadar işte. Toplantılarda hep böyleydi ve ben her zaman, "Bu doğru değil, bunları tartışmalıyız, yoksa anlamı ne? Aidatımızı ödüyoruz ve bizden tek istediğiniz bu!" diyordum. Paris'teki binalarına bakın... Şaka gibi!

İKİNCİ BÖLÜM

Mekân Etkisi

Pierre Bourdieu

Bugünlerde "sorunlu mahalle" ya da "getto" denildiğinde akla hemen "gerçekler" değil, birtakım fantasmalar geliyor. Zira "gerçekler", bu "gerçekleri" dilinden düşürmeyenlere de malum değil. Fantasmalar ise, bulvar gazeteleriyle ya da siyasi propaganda veya dedikodular yoluyla dizginsizce yayılan söz ve imgelerin kışkırttığı duygulardan besleniyor. Öte yandan, genellikle sandığımızın aksine, kanıksanmış fikirleri ve sıradanlaşmış söylemi kırmak için ne olup bittiğini "gidip görmek" de yeterli değildir. Aslına bakılırsa, özellikle de gerçeklik ile doğrudan karşılaşmanın zor, hatta riskli olduğu ve bu nedenle de takdir edilmesi gerektiği bu tür vakalarda, ampirist yanılgıya düşme ihtimali şüphesiz daha yüksektir. Oysa *sahada* ne olup bittiğine, buradaki en çarpıcı tanıklıklara ve en dramatik tecrübelere açıklık getirebilecek temel ilkenin, ancak sahadan başka bir yerde bulunabileceğine inanmak için çok ikna edici sebepler bulunmaktadır. Buna da esasen *yokluğun* hüküm sürdüğü, terk edilmiş Amerika gettolarından daha iyi bir örnek olamaz. Bu gettolarda devlet de, onun polisi, okulu, sağlık kurumları, kuruluşları vb. de yoktur.

O hâlde, *para-doksal bir düşünce biçimine* [doksa: genel kanaat, devralman, inançlar idealler, t.s.n.] geçmek her zamankinden daha elzemdir. Hem sağduyuya hem de iyi niyet dileklerine şüphe ile yaklaşan bu düşünme biçimi nedeniyle, bir kesim tarafından

"burjuvayı şok etme" arzusunu taşımakla, diğer kesim tarafından da toplumumuzun en dezavantajlı insanlarının acılarına tahammül edilemeyecek derecede kayıtsız kalmakla itham edilmeyi göze almak durumundayız. Öte yandan, *mekân* hakkındaki yanıltıcı görüngülerden ve tözcü düşüncenin getirdiği yanılsamalardan kurtulmanın tek yolu, toplumsal uzam ile fiziki uzamdaki yapılar arasındaki ilişkileri titizlikle incelemektir.

Fiziki Uzam ile Toplumsal Uzam

Eşyalar gibi, bedenleri olan varlıklar (ve biyolojik bireyler) olarak insanlar da ancak belli bir mekânda mevcut bulunabilirler (aynı anda birden fazla yerde bulunamazlar) ve bir yer kaplarlar. Bir failin ya da eşyanın *fiziki uzamda* yerleşik olduğu, "yer aldığı" ya da mevcut bulunduğu nokta tam da *mekân* olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle mekân, bir *yerleşim* ya da ilişkisel bir bakış açısıyla bir *konum*, bir düzendeki sıra olarak düşünülebilir. Kaplanan *yer* ise, bir kişi ya da eşyanın fiziki uzamdaki boyutu, yüzeyi ve hacmi, yani boyutları ya da daha doğrusu (araç ve mobilyalar için söylendiği gibi) "kütle"si olarak tanımlanabilir.

Gerek toplumsal failler gerekse de bu failler tarafından temellük edilerek mülkleştirilen eşyalar, *toplumsal uzamda* (ya da daha doğrusu alanlarda) ve toplumsal alanla ilişki içinde kurulurlar. Bu fail ve eşyaların bulunduğu toplumsal uzam ise, bu uzamın öteki yerlerle olan ilişkisine (üstündeki, altındaki, arasındaki vb. yerine) ve bu yerlerden uzaklığına göre tanımlanır. Fiziki uzam, karşılıklı olarak birbirini dışlayan parçalardan oluşurken; toplumsal uzam da birbirini karşılıklı olarak dışlayan (ya da birbirinden ayrılan) konumlardan, yani yan yana bulunan toplumsal konumlardan oluşur.

Böylece çok çeşitli bağlamlarda toplumsal uzamın yapısı, uzamsal karşıtlıklardan oluşur. İskân edilen (ya da temellük edilen) uzam, toplumsal uzamın bir şekilde kendiliğinden sembolleştirilmiş hâli olarak düşünülebilir. Hiyerarşik toplumlarda, kendisi hiyerarşik olmayan ve hiyerarşi ve toplumsal mesafelerin kendisinde az çok çarpık bir biçimde ifade bulmadığı hiçbir uzam yoktur. Her şeyden önemlisi, toplumsal gerçekliklerin uzun süredir

doğal dünyaya kazılı olmasının beraberinde getirdiği *doğallaştırıcı etki*, söz konusu hiyerarşi ve mesafelerin üstünü örter. Bu nedenle de tarihsel farklar, eşyanın tabiatından ileri gelen farklarmış gibi görünebilir (örneğin "doğal sınır" tabirini düşünelim). Mesela, cinsiyetler arasındaki toplumsal farkların uzamsal yansımaları da (kilisede, okulda, kamusal alanda ve hatta evde) buna örnektir.

Aslına bakılırsa toplumsal uzam, fiziki uzama tercüme edilebilir; ancak bu tercüme her daim biraz *bulanık* kalacaktır. Muhtelif biçimlerde sermayeye sahip olmakla uzam üzerinde kurulan iktidar; temellük edilen fiziki uzamda, faillerin uzamsal dağılımının yapısı ile özel veya kamusal olan mal ve hizmetlerin uzamsal dağılımının yapısı arasındaki ilişkide ifade bulur. Bir failin toplumsal uzamdaki konumu, söz konusu failin fiziki uzamdaki yerinden anlaşılabilir (bu durumda, örneğin "yersiz yurtsuz" ya da "evsiz" olan kişilerin toplumsal mevcudiyetinden neredeyse hiç söz edilemez). Faillerin toplumsal uzamdaki konumları, bulundukları geçici (mesela onur makamları, protokoldeki oturma yeri) ve özellikle de kalıcı yerleşimlerin (ev ve iş adresi), öteki faillerin bulunduğu yerleşimlere kıyasla nerede konumlandığına bakılarak anlaşılabilir. Bu; aynı zamanda, az çok hacimli ya da başka bir deyişle (edinilen hakla) "yer tutan" mülklerin (ev, apartman ya da ofisler ile tarım, inşaat ya da kullanıma açık mevcut arsalar) kapladığı yerden de anlaşılabilir. Ne azamette yer tutulduğu, sahip olunan iktidarın en mükemmel göstergelerindendir. Toplumsal uzam, yapıların *devinimsizliğiyle* ve -kısmen de olsa- bu yapıların fiziki uzama kazınmış olmasıyla açıklanabilir. Bu durum ancak eşyaların taşındığı, insanların yerinden edildiği ya da tehcir edildiği *nakiller yoluyla* değişebilir ki bunun kendisi, fazlasıyla zor ve maliyetli toplumsal dönüşümlerle neden olacaktır.

Bu durumda, şeyleşmiş (yani fiziki olarak gerçekleşmiş ya da somutlaşmış) toplumsal uzam; fiziki uzamda farklı türden mal ve hizmetlerin yanı sıra, bu mal ve hizmetlere daha az ya da çok erişim imkânları bulunan bireysel failler ile (belirli bir kalıcı yerdeki birimler olarak) fiziki olarak yerleşik grupların dağılımı olarak tanımlanabilir. Kişilerin mal ve hizmetlere erişimi de hem sermayelerine göre hem de sermayelerine bağlı olarak söz konusu mallarla

aralarında bulunan fiziki mesafeye göre değişir. Farklı bir biçimde şeyleşmiş toplumsal uzamların değeri ise, toplumsal uzamda faillerin dağılımı ile mal ve hizmetlerin dağılımı arasındaki ilişkiye göre değişir.

Farklı alanlar -ya da başka bir deyişle, fiziki olarak somutlaşmış farklı toplumsal uzamlar- en azından kabaca üst üste binme eğilimi gösterir. Bunun sonucu olarak, zorlukla bulunabilen mallar ile bu malların sahipleri fiziki uzamda belirli mekânlarda yoğunlaşır (New York'ta Madison Caddesi ya da Beşinci Cadde, Paris'te Faubourg Saint-Honoré Caddesi). Bu mekânlar; çoğunlukla, bazen yalnızca en dezavantajlı grupların toplandığı mekânlarla (yoksul kenar mahalleleri, gettolar) karşıtlık içindedir. Olumlu ya da olumsuz (damgalayan) niteliklerin özellikle yoğunlaştığı bu mekânlar, araştırmacı için bir tuzak teşkil eder; zira araştırmacı, bu mekânları olduğu gibi kabul ederse çok temel bir hususu gözden kaçırmış olur. Buna göre, Madison Caddesi gibi Faubourg Saint-Honoré Caddesi'nde de yüksek tabaka sanat galerileri, antikacılar, tasarımcı salonları, şık çizmeciler, ressamlar, iç mimarlar vb., yani kendi alanlarında üst mertebe konumlarda (dolayısıyla benzeş konumlarda) bulunan çok sayıda işletmeci bir arada bulunur. Bu işletmelerin kendine has özellikleri ise, ancak aynı alanda ama daha düşük konumlarda ve farklı bir fiziki uzamda bulunan işletmelerle ilişki içinde anlaşılabilir. Mesela, Paris'in merkezindeki Faubourg Saint-Honoré Caddesi'ndeki iç mimarlar, işçi sınıfı caddesi olan Faubourg Saint-Antoine Caddesi'ndeki "doğramacılar" ile bariz bir karşıtlık içindedirler. Aralarındaki farkı aristokratik isimlerinden bariz bir biçimde ayırt edebiliriz; ancak aynı zamanda, buralarda sunulan ürünlerinin özellikleri, mahiyeti, kalite ve fiyatları ile müşterilerin toplumsal statüsü vb. de bu farkı ortaya koyar. Aynı mantıkla saç stilistlerini mahalle berberleriyle, çizmecileri ayakkabı tamircileriyle karşılaştırabiliriz. Bu karşıtlıklar, gerçek anlamda sembolik bir ayrım sisteminde tesis edilir. "Kreatör" ve "kreasyon"un benzersizliğine yapılan referanslar, uzun bir geleneğe sahip olunduğu zikri ile kurucuların ve onların eylemlerinin genellikle İngilizceden ödünç alınmış soylu etiketlerle taçlandırılan asilliği, bu sembolik düzende kurulur.

Aynı şekilde, en azından Fransa için geçerli olmak üzere, başkent[1] sermayenin de mekânıdır; yani, tüm alanların olumlu kutuplarının ve bu egemen konumlarda bulunan faillerin çoğunlukla yoğunlaştığı fiziki uzamdır. Bu nedenle, başkenti taşra ile (ve "taşralılık" ile) ilişkilendirmeden yeterince analiz emek mümkün değildir. Taşralılık da sermayeden ve başkentten (tamamen göreceli anlamda) yoksun olmak demektir.

Fiziki uzamda vücut bulan büyük toplumsal karşıtlıklar (başkent ile taşra gibi), dil ve düşüncede de, belli bir görüş ve ayrım ilkesi oluşturacak karşıtlıklar olarak, algılama ve değerlendirme kategorileri veya zihin yapıları olarak (Parisli/taşralı, şık/şık olmayan, vb.) yeniden üretilirler. Bundan ötürü, haritalarda ve tiyatro seyircileri ile galeri sanatçılarının özelliklerine ilişkin yapılan istatistiki analizlerde "Sağ Yaka" ile "Sol Yaka" arasında kurulan karşıtlık; muhtemel seyircilerin yanı sıra oyun yazarlarının, ressam ve eleştirmenlerin zihninde de avangart sanat (Broadway olmayan tiyatro) ile "burjuva" sanatı (Broadway gösterileri) arasında kurulan karşıtlığa tekabül eder. Bu karşıtlık, bir algı ve beğeni kategorisi olarak iş görür.

Daha genel anlamda ise, toplumsal yapılar, temellük edilen fiziki uzamdaki yapılardan gelen sessiz buyruk ve çağrıların dolayımıyla yavaş yavaş zihin yapılarına ve tercih sistemlerine dönüşür. Daha doğrusu, toplumsal düzenin yapıları, geniş ölçüde, toplumsal mesafeyi tasdik eder nitelikteki uzamsal mesafenin uzun süre boyunca ve sayısız kere tecrübe edilmesi sonucunda kanıksanır hâle gelir. Daha da somut bir biçimde dile getirmek gerekirse bu yapılar, uzamsal yapılara dönüşüp *doğallaşan* toplumsal yapıların harekete geçirdiği *yer değişimleri ve beden hareketleri* yoluyla kanıksanır. Bu türden hareketler; inip çıkmak ("Paris'e çıkmak"), girmek (içermek, asimile olmak, benimsemek) ya da çıkmak (dışlamak, ihraç etmek, aforoz etmek) gibi fiillerle düzenlenip ifade edilir; ancak bu fiiller aslında, merkezî ve kıymet verilen bir mekâna ne kadar yakın ya da uzak olunduğunu niteler. Bununla ilgili olarak, mesela yüksek ve ihtişamlı yapıların (anıtlar, söylev

1 T.S.N.: Fransızcada sermaye ile başkent kelimeleri (sırasıyla *le capital* ve *la capitale*) sesteştir.

kürsüleri ya da platformlar) ve binaların ön cephelerindeki heykel ve resimlerin, bizi nasıl da hürmetkâr bir tavır sergilemeye çağırdığını düşünüyorum. Ya da uzamın toplumsal olarak düzenleniş biçiminin (masanın başı, rayın sağ tarafı vs.) daha da gizliden gizliye hürmetkâr ve saygılı bir biçimde davranmayı telkin ettiğini düşünüyorum. Uzamdaki bölgeler arasında kurulan hiyerarşileri düşünüyorum (uydu kent/kent merkezi, Doğu Yakası/Batı Yakası, ön plan/kanatlar, mağazanın önü/arka oda, sağ taraf/sol taraf vb.).

Toplumsal uzam, hem uzamsal yapılara hem de kısmen de olsa bu yapıların cisimleşmesinin bir sonucu olarak üretilen zihin yapılarına kazılı hâlde olduğundan, bu uzam, iktidarın şüphesiz en sinsi hâliyle, şiddet olarak algılanmayan sembolik şiddet olarak ifade bulup icra edildiği alanlardan biridir. Mimari uzamlar; doğrudan, bedene sessizce telkinlerde bulunurlar ve bulundukları mesafe sayesinde, yani çok uzakta, saygı uyandıran bir mesafede bulunarak bedende saygı ve hürmet uyandırırlar. Görünmez olduklarından ötürü bu uzamlar (Schramm'ı[2] takip eden tüm tarihçilerin yaptığı gibi, araştırmacılar da genelde sembolik iktidarın ancak en görünür olan işaretlerine -asa ve taç gibi- dikkatlerini yöneltirler), iktidarın sembolik düzeninin şüphesiz en önemli parçaları ve sembolik iktidarın tamamen gerçek sonuçlarıdır.

Uzama El Koyma Mücadeleleri

Uzamın -ya da daha doğrusu şeyleşmiş toplumsal uzamın- mekân ve yerleri ile bunların getirdiği kâr, (farklı alanlarda) mücadele konusudur. Mekânın ***bulunduğu yer*** üzerinden iki şekilde kâr elde etmek mümkündür: nadir bulunan ve talep edilen fail ve mallara (mesela eğitim, kültür veya sağlık kurumlarına) yakınlıktan elde edilen gelir ile ***konum veya sıranın getirdiği kâr*** (mesela itibarlı bir adreste oturmak). Bu ikinci türden sembolik kâr, ayırt edici belli bir mülkün üzerinde tekel kurulması yoluyla elde edilir. (Fiziki mesafe uzamsal olarak ölçülebilir. Daha doğrusu, bir yerden başka bir yere ne kadar zamanda gidilebileceği özel ya da kamusal ulaşım araçlarına erişim imkânlarına göre belirlendiğinden, bu mesafe za-

2 T.S.N.: Alman tarihçi Percy Ernst Schramm (1894-1970), *A History of the English Coronation* (çev., 1937) adlı bir kitabın ve *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik* (1954-1978) adlı üç ciltlik bir yapıtın yazarıdır.

mansal olarak ölçülebilir. Bu nedenle farklı sermaye biçimleriyle sadece mekân üzerinde değil, zaman üzerinde de iktidar kurulur.) Mekânın yerinin getirdiği kârlar arasında, *işgal kârını* (ya da sıkışıklık kârı) da düşünebiliriz. Buna göre, fiziki uzam (geniş arsalar, apartmanlar vb.) sahibi olunduğunda, istenmeyen fuzuli işgalleri de belli bir mesafede tutup dışlamak mümkün olur (mesela Raymond Williams'ın *The Country and the City* adlı kitabında gözlemlediği gibi, İngiliz malikânelerinin baktığı "hoş manzaralar", kırsal kesim ve bu kesimde yaşayan köylüleri, malikâne sahibine zevk veren bir manzaraya dönüştürür; tıpkı bugünkü gayrimenkul reklamlarının "benzeri olmayan manzaraları" gibi).

Uzam üzerinde, özellikle de söz konusu uzamda dağıtılan ve nadir bulunan (kamusal ya da özel) mallara (maddi ya da sembolik olarak) el koyarak egemen olabilmek için, gerekli sermayeye sahip olmak gerekir. Sermaye sayesinde, bir yandan istenmeyen kişi ve eşyaları belirli bir mesafede tutmak, diğer yandan da arzu edilen kişi ve eşyalara (bu arada bu kişi ve eşyalar sermayeyi arttırdıkları için de arzulanabilir) erişebilmek mümkündür. Böylece söz konusu kişi ve eşyalara erişimin maliyeti (özellikle de vakit açısından) asgariye indirgenir. Fiziki uzamdaki yakınlık, sosyal sermaye birikimini kolaylaştırıp teşvik ettiğinden, toplumsal uzamdaki yakınlığın daha etkili olmasını sağlar. Daha doğrusu, sürekli uğrak yeri olan mekânlara gitmenin önü açıldığında, tesadüfi ve aslında öngörülebilir olan buluşmalardan sürekli faydalanabilmenin imkânı doğar. (Dahası, sermaye sayesinde, aynı anda birden fazla yerde -genelde vekâlet yoluyla- bulunmanın önü açılır ve böylece, hem ekonomik hem de sembolik ulaşım ve iletişim kanallarına hâkim olmanın imkânı doğar; yani vekâlet yoluyla, belirli bir mesafede var olup eylemde bulunabilme iktidarına sahip olunabilir.)

Buna karşılık, sermayesi olmayanlar ise toplumsal olarak nadiren bulunabilen metalardan fiziki veya sembolik olarak uzak tutulurlar; en istenmeyen ve en az nadir görülen kişi ve metalarla birlikte yaşamaya zorlanırlar. Sermayesizlik, sınırlanmışlık hissini arttırır; kişiyi belirli bir mekâna bağlar.[3]

3 Fransa'daki illerin hem ekonomik, kültürel ve hatta sosyal sermayesine ilişkin, hem de bu idari birimlerde sunulan mal ve hizmetlere ilişkin mevcut

Uzama el koyma mücadeleleri *bireysel* bir hâl de alabilir. Nesiller içi veya nesiller arası *uzamsal hareketlilik* -gerek sermaye ve taşra arasında her iki yönde de gerçekleşebilen hareketlilikler, gerekse de sermayenin hiyerarşik uzamında yapılan adres değişiklikleri-, bu mücadelede başarılı olunup olunmadığının ve daha genel anlamda da toplumsal yörüngenin iyi bir göstergesidir. Tabii bu arada farklı yaş ve toplumsal yörüngeden faillerin -üst kademe yönetici pozisyonlarındaki gençler ile orta kademe yönetici pozisyonlarındaki daha yaşlı faillerin- geçici olarak aynı meslekleri icra ediyor olabileceğini ve aynı şekilde, geçici de olsa birbirine komşu bölgelerde ikamet edebileceklerini akıldan çıkarmamak gerekir.

Bu mücadelelerde başarı, (farklı türlerde) sahip olunan sermayeye bağlıdır. Aslına bakılırsa, belirli bir habitatta yaşayan kişilerin, bu habitatta mevcut bulunan farklı maddi ya da kültürel mal ve hizmetleri temellük edebilme ihtimalleri, her birinin sahip olduğu (hem maddi anlamda -para ve özel ulaşım yolları gibi- hem de kültürel olarak) belirli temellük etme kapasitelerine bağlıdır. Bir habitatın sakini, belirli bir habitusla söz konusu habitatı iskân etmenin zımni gerekliliklerini yerine getirmiyorsa, bu habitatı fiziki olarak işgal ettiği ama kelimenin tam anlamıyla iskân edemediği söylenebilir.

---

istatistiki veriler bir araya getirildiğinde, genelde coğrafi belirlenimlere isnat edilen bölgesel farklılıkların, aslında *sermaye farklılıklarından* kaynaklandığı gösterilebilir. Bu sermaye farklılıkları tarihsel sürekliliklerini, tarih boyunca sürekli icra edilen döngüsel pekiştirmelere borçludur (zira özellikle de ikamet yeri ve kültürle ilintili olarak neyin arzu edildiği, büyük oranda arzu edilen şeyleri nesnel olarak elde etme imkânlarına bağlıdır). Ancak fiziki uzamın bir kuvvetiymiş gibi görünen fakat aslında ekonomik ve toplumsal farklılıkları yansıtan bu gözlemlenmiş olgular tespit edilip ölçüldükten sonra, safi fiziki uzamdaki yakınlık ve uzaklığın farklılıklar üzerindeki etkisi hakkıyla ayırt edilebilir. Bu durum, antropolojinin doğrudan gözlemlenen mevcut şeylere ve aynı yerde mevcut bulunan nesne ve faillerin (doğrudan komşuların) bulunduğu görünür ve hissedilebilir alana tanıdığı imtiyazın bir sonucu olan *üstünü örtme etkisi* için de geçerlidir. Yani örneğin, fiziki uzamdaki yakınlığa atfedilen düşmanlıklar (komşular arasındaki tartışmalar gibi); toplumsal, ulusal ve uluslararası uzamda sahip olunan konumla ilişkili dayanışma biçimlerinin üstünü örter. Aynı şekilde, lokal toplumsal uzamda (köy gibi) işgal edilen konumla ilişkili bakış açısının dayattığı temsiller, ulusal toplumsal uzamda sahip olunan konumun anlaşılmasının önüne geçebilir.

Habitat habitusu şekillendirdiği kadar, habitus da habitatı az çok yeterli toplumsal biçimlerde kullanarak şekillendirir. Bu durumda, toplumsal uzamda birbirine çok uzak olan faillerin, aynı fiziki uzamda bir araya getirildiklerinde toplumsal olarak birbirlerine yakınlaşacakları yönündeki inanış şüpheye düşer. Aslında toplumsal olarak mesafeli olan insanları, (gelişigüzellik olarak algıladıklarından) fiziki olarak birbirlerine yakın bulunmaktan daha fazla rahatsız eden bir şey yoktur.

Belirli bir mekânda iskân ediyor olmanın getirdiği varsayılan niteliklerin bazıları -ki bunların belirleyiciliği hiç de az değildir-, yalnızca bu mekânda uzun süre bulunularak ve bu mekânın meşru sakinleri ile süreklilik arz eden bir ilişki tesis edilerek elde edilebilir. Mesela kişinin ilişkilerinin, irtibat veya bağlarının (özellikle de çocukluk veya ilk gençlik dönemlerindeki arkadaşlıkların getirdiği imtiyazlı bağların) getirdiği sosyal sermaye ile beden hareketleri ve telaffuz biçimi (örneğin aksan) vb. gibi kültürel ve dilsel sermayesinin en ince veçheleri için bu durumun geçerli olduğu aşikârdır. Tüm bu nitelikler, kişinin doğum yerini (ve biraz da ikamet yerini) önemli kılar.

Kendilerini *yerinden edilmiş* hissetme riskini göze alarak yeni bir yere taşınan bireylerin, bu yerin sakinlerinin -yerine getirilmesini bekledikleri- zımni koşullarını sağlamaları gerekir. Söz konusu gereklilik, belirli bir kültürel sermaye sahibi olmak olabilir. Bu kültürel sermayenin eksikliği, kamusal olduğu varsayılan malların gerçek anlamda temellük edilebilmesinin ya da hatta bunları temellük etme niyetinin kendisinin önüne geçebilir. Elbette bu noktada akla müzeler geliyor; fakat bu durum, daha evrensel çapta gerekli olduğu düşünülen tıbbi ve yasal kurumların sunduğu türden hizmetler için de geçerlidir. Kişinin nasıl bir Paris'te oturduğu, hem sahip olduğu ekonomik sermayeye hem de kültürel ve sosyal sermayeye göre değişir (Pompidou Müzesini ziyaret etmek, Modern Sanatlar Müzesine el koymak için yeterli değildir). Belirli yerlerde, özellikle de en kapalı ve "seçkin" olanlarında, sadece ekonomik ve kültürel sermaye sahibi olmak yetmez; sosyal sermaye de gereklidir. Sosyal sermaye ile sembolik sermaye, kişi ve eşyaların (şık muhitlerde veya lüks evlerde) uzun süre boyunca bir araya

toplanmasının getirdiği *kulüp etkisi* ile üretilir. Bir araya gelen bu insan ve eşyalar, çoğunluktan farklıdırlar ve zaten onların ortak yönleri de sıradan olmamalarıdır. Diğer bir ifadeyle, arzu edilen özelliklerin hepsine sahip olmayan veya arzu edilmeyen (en az) bir özellik taşıyan herkesi dışlarlar. Öteki insanlar, yasal ("sınırlı sayı ilkesi" [*numerus clausus*] gibi bir yöntemle) veya fiilî yöntemlerle dışlanabilirler (davetsiz misafir, kaçınılmaz biçimde tecrübe edeceği dışlanma duygusu nedeniyle, o yere ait olmanın getireceği belirli getirilerden mahrum kalır).

İstenmeyen kişilerin sürekli dışlanmasının üzerine kurulu bir kulüp gibi, revaçta olan mahalle de tüm mahalle sakinlerinin, birlikte üretilen sermayeden pay almasına müsaade ederek onları kutsar. Benzer bir şekilde, yaftalanmış bir mahalle, sembolik olarak bu bölgenin sakinlerinin de saygınlığına gölge düşürür; buna karşılık olarak mahalle sakinleri de sembolik olarak, mahallenin saygınlığına gölge düşürür. Muhtelif toplumsal oyunlara katılabilmek için gerekli kartlara sahip olmadıkları için, bu mahalle sakinlerinin paylaştığı tek şey, aforoz edilmiş olmalarıdır. Mülksüzleştirilmişlerin tek bir mekânda bir araya gelip homojen bir topluluk oluşturması, özellikle de kültür ve kültürel pratikler açısından mülksüzlüklerini arttırır. Sınıf ya da okul düzeyinde veya kamusal hayatta en dezavantajlı kesimlerin ya da varoluşu "normallikten" en uzak olan kesimlerin oluşturduğu baskı, seviyeyi genel olarak aşağıya çeker. Bu durumda başka mekânlara kaçmaktan başka bir kurtuluş yolu yoktur (ki kaynaksızlık da bunu imkânsız kılar).

Uzam üzerindeki mücadeleler daha kolektif biçimlerde de yürütülebilir. Mesela, ulusal seviyede konut politikalarına ilişkin, yerel seviyede ise devlet destekli konut inşa ve tahsisleri ile kamusal hizmetlere ilişkin mücadeleler yürütülebilir. Bu mücadelelerin en belirleyici olanları hükümet politikalarıyla ilgili olanlardır zira bu politikalar; toprağa, konut inşasına ve büyük oranda da iş ve eğitime değer biçme kapasitesine sahip olduklarından uzam üzerinde büyük bir tahakküm kurarlar. Bu nedenle, konut kredisi işlemlerine doğrudan müdahil olan finans kurumlarının üyelerinden (kendi aralarında bölünmüş) yüksek mevki devlet görevlileri ile yerel yönetim ve kamu hizmetleri temsilcileri arasındaki karşılaş-

ma ve ihtilafların bir sonucu olarak, vergilendirme politikaları ve özellikle de inşaat sübvansiyonları yoluyla *uzamın gerçekten siyasal bir biçimde* inşa edilmesine yol açan bir konut politikası ortaya çıkmıştır. Köhneleşmiş toplu konutlarda ve devletin terk ettiği toplu konutlarda olup bitenden büyük oranda, *uzam üzerinden homojen grupların inşa edilmesini* amaçlayan bu konut politikası sorumludur.

Tersten Ütopya Olarak Amerika

Loïc J. D. Wacquant

Seksenli yıllar kentsel eşitsizliğin artışına, yabancı düşmanlığına ve işçi sınıfı veya alt sınıf "banliyölerindeki" gençlerin eylemliliklerine şahit oldu. Önceleri kentin çeperindeki mahallelere verilen ad olan *banliyö* terimi, artık gerilemekte olan işçi sınıfı mahallelerine verilen ad hâline gelmiştir. Bu mahallelerde kesişim hâlinde bulunan birtakım toplumsal koşullar, yeni "kent sorunu"nu tanımlar olmuştur. İşsizlik, konutların yıpranmışlığı, şiddet, tecrit ve göç[4] bu koşulları teşkil eder. Bunun yanı sıra patlak veren yeni bir "gettolaşma" söylemi de Fransa ve Amerika kentlerinin mülksüz mahalleleri arasında ani bir benzeşimin ortaya çıktığını ileri sürer. Sadece birkaç yıl içerisinde, kentin çeperindeki bozulmakta olan *şehirlerin* (kamu konutu projeleri) "gettolaşmanın" eşiğinde olduğu -hatta aslında çoktan bu hâle geldiği- yönünde bir ahlaki panik ortaya çıktı. Buna göre "gettolar", Fransa toplumunun alt tabakalarının muzdarip olduğu tüm kötülüklerin birikip mayalandığı yuvalardı. Nereden geldiği belli olmayan ve birden ortalığa çıkıp Atlantik boyunca (Chicago, the Bronx, Harlem...) yayılan kalıp yargılardan [stereotip] beslenen bu mecaz, kent üzerine yürütülen güncel tartışmalarda karşılaşılan klişelerden biri olmuştur. "Toplumsal meseleler"de

4 Adil Jazouli, *Les années banlieues* (Paris: Editions du Seuil, 1992).

uzman addedilen kişiler, gazeteciler, kamu politikalarını belirleyen kişilerle kamu yöneticileri, medya entelektüelleri ve yeni bir meşruiyet arayışında olan örgütler bu tahayyüle sarılırlar. "Mahalle", "getto" veya "göçmen gettosu" gibi genelleyici kavramlar, ulusal olduğu varsayılan [küçük burjuvaya (alt orta sınıf) ait] bir normdan azıcık da olsa sapan tüm semtlere uygulanır olmuştur. Bu kavram, hafif sulandırılmış hâliyle, tam olarak tanımlanamamış tüm toplulukları dramatize etmek için kullanılabilmektedir. "Öğrenci gettoları", "ihtiyar gettoları", "eşcinsel gettoları" vb. böylelikle gündeme gelmiştir.[5]

Sosyolojik cehaletle siyasi sorumsuzluğun aşık attığı bu büyük oranda fantastik olan söylem, feci sonuçlar doğuruyor olmasa pek dikkate değer değildir. İlk olarak, bu felaket tellalları, "ABD'de üretilmiş" (çarpıcı olduğu kadar bulanık olan) sansasyonel ve egzotik imgeleri abartıp her seferinde takıntılı bir biçimde "Amerika sendromu"nun hayaletinden dem vurarak Fransız işçi sınıfının çözülüşünün ardında yatan nedenlerin gereğince araştırılmasının önüne geçmiştir. Ayrıca bu tellallar, emek piyasası ile siyasi alanda eş zamanlı gerçekleşen dönüşümlerin bir sonucu olarak, kendilerini kolektif olarak yeniden üretip temsil etmelerini sağlayan geleneksel araçları kaybetmiş olan toplulukların içinde bulundukları büyük çaresizliğin de analiz edilmesini engellemiştir. İkinci olarak, bu kâhinler, -genelde kendi iyi niyetli dileklerine rağmen- işçi sınıfı için düzenlenen toplu konutların gayrimedeni ve toplumsal düzenin bulunmadığı mekânlar olarak damgalanmasına neden olmuşlardır. Böylece, bu toplu konutlarda yaşayan insanların, sosyo-ekonomik dışlanmanın *üstüne* yaşadıkları sembolik tahakkümün ağırlığına ağırlık katmış ve sonuçta, bir yaftalama döngüsünü besler hâle gelmişlerdir.[6]

5 Herve Vieillard-Baron, "Le ghetto: approches conceptuelles et représentations communes", *Annales de la recherche urbaine*, 49 (Nisan, 1991), s. 13-22.

6 Loïc J. D. Wacquant, "Urban Outcasts: Stigma and Division in the Black American Ghetto and the French Urban Periphery", *International Journal of Urban and Regional Research* 17, no. 3 (Eylül,1993), s. 366-83; ayrıca

Son olarak, -paradoksal bir biçimde- "getto" meselesi; Fransız "entegrasyon" modeli ile bu modelin Amerikalı emsali arasında ideolojik bir karşılaştırma yaparak değil (bu modeller, bize ulusal sosyolojiden çok, ulusal mitoloji hakkında bilgi verebilir), bir *sınır vaka* olarak ABD gettolarının güncel gerçekliğini ampirik bir analize tabi tutarak bilgi elde edebileceğimiz gerçeğinin üstünü örtmüştür. Toplumsal-tarihsel karşılaştırmalar, Amerika gettoları ile Fransa banliyölerinin her ikisinin de ilgili kent hiyerarşilerinin dibinde yer alan toplumsal dışlanma alanları olduğunu; ancak buna rağmen toplumsal yapıları, kurumsal dokuları ve metropol sistemindeki konumları bakımından farklılaştıklarını ortaya koymuştur. Özellikle de ortaya çıkmalarına neden olan ayrışma ve toplanma mekanizmaları birbirinden oldukça farklıdır. Özetle, dışlanma, Amerika'da yüzyıllardır iş görmekte olan ve devlet ve ulusal ideoloji tarafından hoş görülen veya teşvik edilen bir kast sistemine dayalı olarak kurulurken, Fransa'da çoğunlukla sınıf temellidir ve kamu politikalarıyla kısmen de olsa hafifletilir. Bunun sonucu olarak, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kent Bantustanlarının[7] aksine, Fransa'nın durumu kötüleşen *banliyöleri* etnik olarak homojen değildir; zira devlet tarafından teşvik edilen ikici bir ırksal ayrıma dayalı topluluklardan oluşmazlar. Dahası, banliyölerde ileri bir iş bölümü ya da kurumsal özerklik ölçüsü söz konusu olmadığından, bütünlüklü bir kültürel kimlikten de söz edilemez.[8]

bkz. Colette Peronncr, *On est tous dans le brouillard* (Paris: Galilée, 1978); Christian Bachmann ve Lue Basier, *Mise en images d'une banlieue ordinaire* (Paris: Syros, 1989); Serge Paugarn, *La disqualification sociale: essai sur la nouvelle pauvreté* (Paris: PUF, 1991).

7 T.S.N.: Güney Afrika'da siyahi kabilelerin yoğun biçimde yaşadığı bir bölge. Kentsel mekânın ırksal ayrımı anlamında kullanılmıştır.

8 Yöntemsel olarak daha nüanslı bir karşılaştırma için bkz. Loïc J. D. Wacquant "Pour en finir avec le mythe des: 'cités- ghettos', les differences entre la France et les Etats-Unis", *Annales de la recherche urbaine*, 52 (Eylül, 1992), s. 20-30; "The Comparative Structure and Experience of Urban Exclusion: 'Race', Class and Space in Paris and Chicago", in Katherine McFate, Roger Lawson ve William J. Wilson (der.), *Poverty, Inequality and Future of Social*

Max Weber'in çok sevdiği fikir jimnastiklerinden (*Gedankenexperiment*) birini yaparak Amerika'nın karanlık gettoları sosyolojik bir model olarak ele alındığında, şimdilerde Fransa'nın dezavantajlı mahallelerinde başlamakta olan kutuplaşma süreçlerinin radikalleşmesi durumunda neler yaşanabileceğine dair bir tablo çizilebilir. Gösterdiği şeyin biçimini de bozan bir büyüteç gibi Amerika'nın gettoları da; devlet, karmaşık herhangi bir kent topluluğunun iş görebilmesi için zaruri olan altyapı organizasyonunu sağlama görevini yerine getirmediğinde, ***kamu kurumlarını sistematik olarak yozlaştıracak*** politikalar ürettiğinde ve piyasa güçleri ile "herkesin hesabı kendine" mantığına, yani muktedirlerin işine yarayacak şekilde çıplak güç ilişkilerine boyun eğdiğinde ortaya ne tür toplumsal ilişkilerin çıkacağına dair gerçekçi bir tablo sunmaktadır. Ekonomi sosyolojisinde yakın zamanlarda yapılan çalışmalar, "piyasa"nın toplumsal bir kurgu olduğunu, fakat bu kurgunun çıkarcı bir kurgu olduğunu ortaya koymaktadır. Herkesin eşit çıkarlara sahip olmadığı bu kurgunun; toplumun tüm kesimleri açısından, özellikle de ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeye erişimleri devletin vatandaşlık haklarını etkin bir biçimde kabul etmesine bağlı olanlar açısından, oldukça gerçek ekonomik ve toplumsal sonuçları bulunmaktadır.

Ellili yıllarda altın çağını yaşamış olan siyahların gettolarında durum, bu tarihten itibaren hızlı ve büyük çaplı bir biçimde kötüye gitmiştir. Bu durumu, getto sakinlerinin sürekli göç ediyor oluşundan; ev ve fiziki altyapılarının hızla harabeye dönmesinden; işsizliğin, şiddet içeren suçların ve genelde derinleşen yoksulluk ile zaman içinde bu yoksulluğun birey ve kolektiflerde yol açtığı manevi bozulmaların sonucu olarak ortaya çıkan marazi semptomların (alkolizm, madde bağımlılığı, intihar, kardiyovasküler hastalıklar ile zihinsel hastalıklar) astronomik derecede artış göstermesinden anlamak mümkündür. Beyaz aileler ile

Policy: Western States in the New World Order (New York, Russell Sage Foundation, 1994), s. 543-70.

zengin haneler, uydu kentlerdeki meskûn bölgelere sığınırken, mali kaynakları gittikçe azalmakta olan kentlerde âdeta kent içine sürgün edilmiş toplumları yönetmenin gittikçe daha masraflı hâle gelmesi de bu durumun bir göstergesidir.

"Kent içi"nde durumların neden kötüye gitmekte olduğuna dair yakın zamanlarda Amerika'da yürütülen akademik ve siyasi tartışmalar; sırayla ırkçılığa, yoksulluk kültürü ile sözde "alt sınıfların" hastalıklı davranışlarına, kamu yardımlarının farz olunan ters etkilerine, sanayisizleşme baskısı altında emek piyasalarının yeniden yapılanışına ve siyahi orta sınıfın, merkezî kent mahallelerinden taşınmasına odaklanmıştır. Öte yandan, gettoların maruz kaldığı toptan ve görünüşe göre de kendiliğinden süregelen toplumsal düzenin bozulması süreci, en iyi şekilde, Amerika hükümetinin, altmışlardaki isyanlara karşılık olarak bu mahallelerde izlediği, *bilinçli terk etme politikası* ile açıklanabilir. Amerikan hükümetinin sosyal ve kentsel alanlardan kendini geri çekmesi ile sonuçlanan bu politika; gettonun kurumlarının işleyişi için zaruri olan kamu programlarını sekteye uğratmış, getto sakinlerini[9] desteklemek için ayrılan kaynakları büyük oranda kısıtlamış ve gettonun sistematik bir biçimde çözülmesini tetiklemiştir. Hükümetin tüm kademelerinde (federasyon, eyalet ve belediye düzeyinde) gözlemlenebilir olan bu politika, onun da tüm bileşenlerini (ekonomik, sosyal, eğitimsel, adli vb.) etkilemiştir. Bu politika, örgütsel ağların çözülmesine, ekonomik yapının zayıflamasına ve kişiler arası ilişkilerde huzurun bozulmasına neden olarak gettoyu, gerçek anlamda kentin arafına dönüştüren başlıca kuvvettir.

Los Angeles'ta 1992 yılında Rodney King'i darp eden beyaz polislerin suçsuz bulunmasının ardından yaşanan öfke patlamasına medyanın gösterdiği ilgiye bakıp da *günlük hayattaki sessiz*

9 Fred Block, Richard A. Cloward, Barbara Ehrenreich ve Frances Fox Piven, *The Mean Season: The Attack on the Welfare State* (New York: Pantheon, 1987); Michael B. Katz, *The Undeserving Poor: From the War on Poverty to the War on Welfare* (New York: Random House, 1989).

isyanları göz ardı etmemek gerekir. Düşük yoğunluklu, rutin ve kişiler arası olarak gerçekleşen şiddet, daha az dikkat çekici olsa da daha az yıkıcı değildir. Bu şiddet, siyahi gettonun kalıntılarını bir savaş alanına çevirdi; bu savaş alanında kişinin hayatta kalıp güvenliğini muhafaza edebilmesi için sürekli savaşması gerekir. Fransız *banliyölerindeki* alt gelir grubuna hitap eden toplu konutlarda duyulan güvensizlik hissinin temel kaynağı, gençlerin işlediği adi suçlar ve ucuza mal edilmiş yüksek katlı binaların oluşturduğu baskıcı ekolojidir. Öte yandan Amerika'da ise, kent merkezlerinin üstüne çöken gergin havanın kaynağı, günlük hayatı saran ve sürekli bir tehdit unsuru teşkil eden cinayet, tecavüz ve saldırıların iç karartıcı gerçekliğidir.

1988 yılında, 3 milyon nüfuslu Chicago kentini de içeren Cook eyaletinin ceza mahkemesinde görev yapan 32 hâkim; 3.647 ağır ceza gerektiren darp suçu, 8.419 tecavüz vakası, 1.584 silahlı soygun, 2.569 ağır ceza gerektiren saldırı ile 2.009 cinayet ve adam öldürme suçu dâhil olmak üzere 56.000 civarında ceza davasına bakmıştır. Bu suçların çoğu; siyahi gettolarında, bu gettoların sakinleri tarafından ama daha da önemlisi, onlara *karşı* işlenmiştir -sokak şiddetinin birincil kurbanlarının, kentlerde yaşayan yoksul siyahlar olduğu çoğu kez unutuluyor-. "Siyah Gangster Müritleri"nin [*Black Gangster Disciples*] eski bir lideri de evinden her çıktığında neden sağına soluna baktığını sorduğumda şöyle söylemişti: "Çünkü buralar şarapçılarla, keşlerle dolu. Buralarda takılırlar. İçki dükkânları burada. Yani tetikte olacaksın buralarda, bu mahallede Louie. *Tetikte olmalısın* anladın mı? *Ormanın kuralı* budur Louie: *Ya yersin ya yenilirsin.* Ben kararımı çoktan verdim: *Yenilmeyeceğim* ben, asla! Sen hangisini seçersin?"

Çeteler ve sokak avcıları ile dolu olan toplu konutlarda, saldırı ve yaralamaların sıklıkla vuku bulduğu bilinmektedir. Öyle ki anneler, çocuklarına serseri kurşunlardan kaçmak için nasıl yere eğileceklerini henüz onlar çok küçükken öğretirler. Çoğu, en kötüsüne hazırlar kendini; kıt kanaat geçinirken çocuklarına

yaptırdıkları ölüm sigortasının aylık taksitlerini öderler. Yaz aylarında tek bir hafta sonunda beş ila on arası cinayet işlenebilir; genelde hareket hâlindeki araçlardan ateş açılır. İşin aslı, tabanca bulmak kolaydır. Sokakta "temiz" silahlar yarı resmî ücret olan 300 dolara satın alınabilirken, bu ücretin yarı fiyatına da ikinci el, kullanılmış bir "parça" satın almak mümkündür. Kentin güney yakasının merkezindeki Wentworth Polis Merkezindeki bir polise göre, "burası kaybedilmiş bir toprak gibidir". Aslına bakılırsa, bölgede her 277 şiddet içeren suç için bir polis memuru mevcuttur. Bu sayı, üst-orta sınıf beyazların oturduğu ve çok sayıda özel güvenlik görevlisinin ekstra yakın koruma tahsis ettiği -ünlü "Altın Kıyı"nın (*Gold Coast*) da bulunduğu- yakın kuzey yakasındaki polis sayısının altı misli altındadır. Wentworth'taki polisler ise her gün işe gider gitmez, görevleri bitene kadar durmaksızın gelen acil çağrılara bakmak durumundalar. Yine de polis merkezine gelen pek çok çağrı cevapsız kalıyor; zira mevcut memurların hepsi zaten müdahale taleplerine cevap vermek üzere dışarıda oluyorlar.[10]

Şiddetin bu şekilde yaygınlaşması, getto sakinlerini evden daha az çıkmaya, sokakta geçirecekleri zamanı asgariye indirgeyecek şekilde günlerini planlamaya ve toplu taşıma araçları ile kamusal mekânlardan olabildiğince sakınmaya zorluyor. Oysa kendi evlerinde de huzur yok; zira Wentworth'taki bir polis memurunun söylediği gibi: "Yangın çıksa evlerinden çıkamazlar; çünkü içeride kalmaları için demir parmaklık ve ızgaralarla barikat kurulmuştur; onlar da sokağa çıkmaktan korkarlar." Binaların arasında metal dedektörlerin kullanıldığı ve kişilerin üstleri arandığı hâlde, okullar bile, öğrenci ve öğretmenlerinin fiziki bütünlüğünü koruyabileceklerini taahhüt edemiyor. Okul çevresinde vurulan ya da bıçaklanan öğrencilerin ölümlerine dair haberlere, gazetelerde düzenli olarak yer veriliyor. Öte yandan bu tür olaylar karşısında, kentteki görevliler, geçici ve ri-

10 "849 Homicides Place 1990 in a Sad Record Book", *Chicago Tribune*, 2 Ocak 1991.

tüelleştirilmiş bir şefkat gösterisinde bulunmaktan başka hiçbir tepkide bulunmuyorlar. Gettoda, çocuklarını güneydeki ya da çevre kentlerdeki akrabalarının yanına göndererek en azından öldürülmeden okullarını bitirmelerini sağlamaya çalışan ailelerin sayısı hiç de az değil.

Kişilerin, kendilerini ve ailelerini kendi güçleriyle savunmaya her daim hazırlıklı olması gerekiyor. Kullandığı vahşi yöntemlerden korkulan polisler, aynı zamanda çetelerin, mağdurlar ile onların ailelerinden intikam almaya kalkması durumunda suçun mağdurlarını korumaktan acizdir. Gözaltı merkezleri aşırı kalabalık olduğu için, şiddete başvurmuş çok sayıda suçlunun yakalandıktan sonra serbest bırakılması bu ihtimali yükseltiyor. 1929 yılında 1.200 mahkûmu barındırmak üzere inşa edilmiş Cook Eyaleti Hapishanesinde bugün, yeterli yer ve karyola bulunmadığından, hücrelerde, geceleri yere atılan şiltelerde uyuyan bin kadar kişi ile birlikte toplam 8.000'den fazla tutuklu bulunmaktadır. Sadece 1988 yılında, hapishane aşırı kalabalık olduğundan ceza infaz kurumu yetkilileri 25.000'den fazla tutukluyu serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Bu koşullar altında getto sakinlerinin, kolluk kuvvetlerine güvenmekte neden tereddüt ettikleri anlaşılabilir. Bir rap grubu Public Enemy'nin şarkılarından birinin başlığı durumu özetliyor: "911, bir şaka".

Gettolarda kamusal alanların neredeyse yok olmasına neden olan suç artışı, yerel ekonominin çöküşüyle de yakından ilgilidir. Başkan Johnson tarafından, ülke boyunca yüzden fazla kentte ortaya çıkan ırksal isyan dalgasının nedenlerini tespit etmekle görevlendirilen Kerner Komisyonu, 1968 yılında, "özel sermaye, büyük kentlerimizin en fazla ayrımcılığa uğrayan bölgelerinden, büyük oranda geri çekilmiş durumdadır"[11] şeklinde bir uyarıda bulunmuştur. Bu süreç yirmi yılda tamamlanmıştır. Yatırımların geri çekilmesinin, bölgeye verilecek mali ve idari teşviklerin erozyona uğramasının ve sanayinin yeniden yapılandırılmasının bir

11 *The Kerner Report: The 1968 Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders*, New York, Pantheon, 1989 (ilk baskı 1968), s. 399.

sonucu olarak el emeğine dayalı on binlerce istihdam imkânının kaybedilmesinin ardından, gettoda neredeyse tüm ticari faaliyetler sona ermiştir. Mesela savaş sonrası Chicago'nun en işlek ticari caddelerinden biri olan Woodlawn'daki 63. Cadde'nin dönüşümüne bakalım. Bu cadde; terk edilmiş binaların, yolları çöplerle dolu sokakların ve harap olmuş yüksek tren hatlarının altında çürüyen hayalî mağazaların bulunduğu metruk bir alana dönüşmüştür. 1950'de Woodlawn'da 700 civarı sanayi ve ticari kuruluş vardı; tek bir boş alan ya da bina yoktu. İşler öylesine hareketliydi ki 63. Cadde "Mucize Mil" lakabıyla övünür olmuştu. Şimdilerdeyse geriye kalan yüz civarındaki dükkân ve mağazanın iflas ve hacizden kurtulması bir mucize.

Bilginin yoğun olduğu hizmetlere doğru sektörel bir geçişin yaşanmasıyla birlikte mesleki bileşimi daha karmaşık bir hâl alan metropole kıyasla, Chicago'nun gettosunun toplumsal yapısı, işsizlik ve eksik istihdamın önü alınamayan artışı nedeniyle daha fazla homojenleşmiştir. Bu durumda, siyahi işçi sınıfın büyük bir kesiminin proleter olmaktan çıktığını söyleyebiliriz. 1950 yılında Güney Yakası'nda ikamet eden yetişkinlerin yarısından fazlası iş sahibiydi, (o zamanki adıyla) "Bronzeville"de de iş gücüne katılım oranı kentin tümünün katılım oranının çok az altındaydı. 1980 yılı itibarıyla ise, neredeyse her dört yetişkinin üçü işsizdi. Bu 30 yıllık dönem içerisinde kol emekçilerinin sayısı 35.800'den 5.000 civarına, beyaz yakalı çalışanların sayısı da (yönetici ve profesyonellerin yanı sıra, perakende satıcıları ve ofis çalışanları da dâhil olmak üzere) yarı yarıya azalarak 15.300'den 7.400 civarına düşmüştür. Öte yanda "Greater Chicagoland" bölgesinde siyahi orta sınıf, beş kat büyüyordu. Siyah Kuşak'ın merkezinde oturan her on kişiden altısı, artık hayatta kalmak için devlet yardımı almak durumunda; her on kişiden dördü ise sosyal yardım veya başka türden bir yardım alarak geçinen yoksul bir ailede büyümüştür.

Ücretli emek piyasasının çöküşü ile sosyal yardımların tamamen yetersiz kalmasından muzdarip olan çok sayıda getto saki-

ninin, sokağın enformel ekonomisine ve özellikle de onun en dinamik sektörü olan uyuşturucu sektörüne yönelmekten başka bir çaresi yoktur. "Vice Lords", "Disciples" ile "El Rukns" olmak üzere kent merkezindeki dağıtım çemberlerini kontrol eden üç ana çetenin kokain ve türevlerinin perakende satışına da katılmasıyla birlikte, Chicago'da kokainin kilosu 55.000 dolardan 17.000 dolara düşmüştür. Günümüzde 10 dolar gibi makul bir fiyata, her türden "otu" satın almak mümkün. Ekstazi ile birlikte, bireysel ve kolektif olarak, artık yoksullar da kendi kendilerine zarar verebilir hâle gelmişlerdir. Müşteri kitlesini genişleten uyuşturucu ticareti, karmaşık bir iş bölümüne sahip olan ve yıllık milyon dolarları bulan miktarda satışın gerçekleştiği gerçek bir endüstri hâline gelmiştir. Günümüzde uyuşturucu ticareti, hem okulun hem de yasal işverenlerin dışladığı getto gençlerinin kolaylıkla erişebileceği temel iş imkânını teşkil etmektedir. Yüksek risk taşısa da (ki uyuşturucunun önlenmesi yönündeki agresif kampanyalarla birlikte bu risk daha da artmaktadır), bu işe erken yaşta başlanabilir (ayakçı ve gözcüler için 10 yaş altında) ve işin gerektirdiği beceri asgari düzeyde, saatleri esnek, ücreti de -yereldeki durgun ücret standartlarına göre- oldukça caziptir.

Uyuşturucu ticaretinin öncülük ettiği bu (Max Weber'in deyimiyle) "yağma kapitalizmi"nin hızla büyümesi, gettoda yaşanan şiddet salgınlarının temel sebeplerinden biridir. Tüketim açısından bakıldığında uyuşturucu bağımlıları için günlük dozlarını tedarik etmenin en doğrudan yolu, hırsızlık yapıp adi suçlar işlemektir. Dağıtım açısından bakıldığındaysa fiziki şiddete düzenli olarak başvurmak, bu ticari faaliyetin olmazsa olmazıdır. Şiddet, hiçbir satıcının rakipleri tarafından harcanma riskini göze alıp da es geçemeyeceği bir iş trafiğini yönetme ve düzenleme aracıdır.[12] Her hâlükârda, uyuşturucu ticaretinin olağanüstü derecede artış göstermesi, *getto ekonomisinin "Üçüncü Dünyalaşması"* gibi daha geniş bir sürecin tezahürlerinden yal-

12 A. Hamid, "The Political Economy of Crack-Related Violence", *Contemporary Drug Problems,* 17 (1989) s. 31-78.

mzca biridir. Sokak temizlemek, teneke toplamak, desteyle gazete satmak, park edilmiş araçlara göz kulak olmak ya da ışıklarda araçların ön camlarını silmek ve market poşetlerini taşımak gibi proletarya altı sokak işlerinin artması; merdiven altı atölyeler ve ev ve parça başı işlerinin yeniden canlanması ve kan plazması satmaktan seks işçiliğine, tefecilikten, yemek kuponu ve tıbbi yardım kartlarının ticaretine kadar bin bir türlü şüpheli işlerin filizlenmesi bu sürecin diğer görünür belirtileri arasındadır.

Gettoda piyasa ekonomisinin geri çekilmesi ve yaşam koşullarının genel olarak kötüleşmesi ile birlikte, kamu sektörü de artık güvenlik, sağlık, eğitim, barınma ve adalet gibi temel kamusal hizmetleri temin edemez hâle gelmiştir. Daha da kötüsü, kullanıcıları artık, beyaz olmayan proletaryanın en marjinalize edilmiş kesimlerinden oluşan kent içi kamu hizmetleri, terk edildiği yozlaşmış bölgelerde gözden ırak tutulması gereken nüfusun gözetimi ve denetimi için kullanılabilecek araçlara dönüştürülebilir. Bu hizmetler, kullanıcılarının maruz kaldığı eşitsizlikleri hafifletmek şöyle dursun, onların daha da fazla tecrit edilip damgalanmasına neden olmaktadır. Öyle ki bu hizmetlerin *gettoyu* gerçek anlamda, *fiilen* toplumun geri kalanından ayırdığını söyleyebiliriz. Kamu makamı, yoksulluğa karşı savaşmak yerine, yoksula karşı kullanılan bir savaş makinesine dönüşmüştür.

Federal ve yerel hükümet, kontrolü fiilen elden bıraktığı bölgelerde, sorumlu olduğu kurumları yönetmeye zorlanmaktadır. Kamu konutlarını düşünelim. Kamu tarafından inşa edilmiş, kentin düşük gelirlilerine hitap eden konutları (bu konutların neredeyse hepsi gettodadır) yöneten Chicago Konut İdaresi, elindeki boş daire sayısının bir listesini vermekten acizdir. Chicago Konut İdaresi; 200.000 resmî sakinin yanı sıra, 60.000'den fazla aile bekleme listesindeyken 60 ila 100 bin arası yasa dışı sakine de ev sahipliği yaptığını kabul etmektedir. Bazı toplu konutlarda resmî olarak kayıtlı sakin sayısının iki katı kadar sayıda insan oturmaktadır. 1989 yılında Chicago Konut İdaresinin yeni müdürü, Güney Yakası'ndaki toplu konutlardaki çeteleri ve

buraları yasa dışı biçimde mesken tutmuş kişileri atmayı amaçlayan muhteris projesini, gizlilikle planlanan bu "sürgün" medyaya ifşa edilince sürekli ölüm tehditleri almaya başladığı için iptal etmek durumunda kaldı.

Tehlike ve şiddet seviyesi yükselince kentin sosyal hizmetleri de gettodan çekildi. Wentworth'a atanan sosyal hizmet görevlileri, "müşterilerini" evde ziyaret etmeyi reddediyorlar; dosya yüklerine göre onları, yaklaşık olarak her altı ayda bir, kent merkezindeki ofislerine çağırıyorlar. Sosyal yardım çekleri de artık posta ile dağıtılmıyor; sürekli olarak posta kutularına girildiği ve devlet yardımı kartları çalındığı için bu çekler, alıcılara doğrudan kambiyolar (belli bir ücret karşılığı çek bozdurma ve fatura ödeme hizmetleri sunan özel para bankoları) üzerinden veriliyor. Her hâlükârda Sosyal Hizmetler, ihtiyaç sahibi ailelerin refah seviyesini yükseltmekle değil, beyaz seçmenlerin çoğunluğunun tahammül edilemez bulduğu sosyal harcamaları düşürmek için, *sosyal yardım alıcılarının sayısını asgariye çekmekle* ilgilenmektedir. Buna kanıt olarak, kriterlere uyulduğunu teyit etmek için kılı kırk yaran idari kontrollerini arttıran ve şimdi de bütçesinin bir kısmını, sırf olası "sosyal yardım sahteciliklerini" ortaya çıkarmak amacıyla, yardım alanları gözetlemeye ayıran Illinois Kamu Yardımları İdaresini gösterebiliriz. Sosyal yardımlardan yararlananların sayısını düşürmek noktasında, ücretsiz ve anonim ihbar hattı kurmak, yerel gazetelerde açık açık muhbirlik çağrıları yapmak, yakın gözetimde kullanılacak muhbirleri ödüllendirmek ve yardım alanların ikamet adreslerine habersiz ziyarette bulunmak gibi türlü teknikler tek tek ya da birlikte kullanılıyor. Getto sakinlerinin, kentin sosyal hizmet birimlerini KGB'ye sıklıkla benzetmesine şaşmamalı.

Öte yandan, tecrit edilmiş kent merkezinde kamu sektörünün ileri derecede zayıflamış olduğunun en iyi göstergesi okullardır. Beyazlar ile orta ve üst sınıfların batan bir gemiyi terk eder gibi terk ettiği Chicago'nun okul sistemi, getto çocuklarının alternatifsizlik yüzünden âdeta "istiflendiği" bir tedrisi yı-

ğına dönüşmüştür. Bu okullara, neredeyse sadece, (yüzde 70'i) resmî yoksulluk sınırının altında yaşayan siyahiler ve Latin kökenli aileler (yüzde 86) kayıt yaptırmaktadır. Kademeler arası standartlaştırılmış bir sınav sistemi olmasa da yalnızca her dört öğrenciden biri ortaokulu zamanında bitirebiliyor. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, pek çok eğitim ve meslek çıkmazlarından oluşan meslek edinme yoluna yönlendiriliyor. Derslerde başarısızlığa öyle müsamaha gösteriliyor ki, Güney Yakası'ndaki Martin Luther King Lisesinde tam bir cümle yazamayacak ya da basit bir matematik işlemini bile gerçekleştiremeyecek hâlde olan öğrenciler dahi mezun edilebiliyor. Chicago bölgesindeki okullara, çocuk başına, çevredeki zengin uydu kentlerinde bulunan öteki *devlet okullarının* harcadığı miktardan daha az miktarda bir para harcandığı doğrudur. Getto kurumlarının idare etmek durumunda kaldığı büyük çaplı, öğretmen, sınıf ve tedarik eksikliğinin nedeni budur. Chicago'nun son beş belediye başkanından hiçbiri, çocuklarını devlet okullarına göndermemiştir. Mevcut okul müdürü ile öğretmenlerin yarısından fazlası da çocuklarını devlet okullarına göndermiyor. Bir keresinde açık yüreklilikte bulunan bir Belediye Meclisi üyesi, "çocuklarımı devlet okuluna göndermek için deli olman lazım" demişti.[13]

Kamu kurumlarının terk edilmesi, gettonun örgütsel anlamda çölleşmesini beraberinde getirir; zira yapılan binlerce sayıda kesinti, yerel kurum ve bu kurumlara bağlı özel çıkarları ölüme mahkûm eder. Yarısından fazlası federal yoksulluk sınırının altında yaşayan 61.000 civarı siyahi Chicagolunun yaşadığı Batı Yakası'ndaki mahallede durum budur. Mahalle sakinlerinden biri, mahalleyi bir "kara deliğe" benzetti: "Orada neyin bulunmadığını, neyin bulunabildiğinden daha kolay bir şekilde sayıp dökebildi. Banka yoktu; müşterilerinin sosyal yardım çeklerini bozdurmak için 8 dolara kadar masraf çıkaran bürolar vardı. Halk kütüphanesi, sinema, buz pateni alanı ya da mahalle ço-

13 Jonathan Kozol, *Savage Inequalities: Children in America's Schools* (New York: Crown Books, 1991), s. 53.

cuklarının eğlenebileceği bowling salonları yoktu. Hastalar için sadece iki mahalle kliniği vardı... İkisi de iflasın eşiğindeydi ve 1989 yılı itibarıyla kapanmışlardı. Öte yandan, yeni doğan bebeklerin ölüm oranı; Şili, Kosta Rika, Küba ve Türkiye gibi Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki yeni doğan ölümleri oranlarını da aşıyordu. Dahası, madde bağımlılığı çok yüksek olduğu hâlde tek bir rehabilitasyon merkezi bile yoktu."[14]

Gettonun bu bölgesindeki kamu hizmetleri öylesine eksikti ki, 1982'de bölgeyi ziyaret eden Rahibe Teresa, Henry Horner toplu konutuna Hayırsever Misyonerler'den iki rahibe gönderdi. Rahibeler; burada, evsiz kadınlar ve çocuklar için bir sığınak, bir kreş ve aşevi açtı. Özetle, Amerikan devletinin kenti terk etme politikası, gettonun kamu kurumlarını mahvetmiştir. Bu kurumlar, getto sakinlerini toplumun geri kalanına entegre etmek bir yana dursun, birer tecrit aracına dönüşmüştür. Gettoda devletten geriye ne kaldıysa, sırf farklı dışlanma biçimlerini teşvik etmekten başka bir iş görmez -ki getto da zaten dışlanmanın bir sonucudur-.

Avrupa, Amerika gibi değil. Fransa'nın çözülmekte olan kent çeperindeki toplu konutlar, kelimenin Amerikan toplumu bağlamında sahip olduğu anlamda "getto" değildir. Fransa'da işçi bölgelerinin çöküşü, bu bölgelerin kendi tarihlerine ve çok farklı bir kurumsal ve siyasal çerçevenin beraberinde getirdiği imkân ve kısıtlılıklara uygun düşen bir mantık izler. Bu bölgelerde ayrımcılık, şiddet, mahrumiyet ve toplumsal tecrit, Amerika'nın "kent içi"ndeki kadar yoğun ve yaygın değildir. Bu arada Amerikan metropollerindeki dışlanmanın ırksal temelini maskeleyen bir örtmece olan "kent içi" ifadesinin Avrupa bağlamındaki karşılığı da süreklilik arz eden başka bir farkın kaynağına işaret eder.

Bununla birlikte, biçim, ölçek ve ağırlıklarındaki bu çarpıcı farklara rağmen, Fransa'daki kent eşitsizliğinin son on yılda

14 Alex Kotlowitz, *There Are No Children Here* (New York: Doubleday, 1991), s. 12.

gösterdiği *eğilim*, uzun vadede Atlantik ötesindeki koşullara yaklaşılacağının sinyalini veriyor. Fransa'da da hem sağ hem de sol cenahtaki yönetici elitler, teknokrat miyoplukları yüzünden ve kısa vadeli mali performanslara takılı kalarak, yetmişlerin ortalarından beri izledikleri kamu sektörünü "küçültmeyi" ve toplumsal ilişkileri hızla metalaştırmayı amaçlayan yeni muhafazakâr politikada ısrar ederlerse, bugün hâlâ bize uzakmış gibi gelen bu korkunç distopya, bir gün bize çok yakın ve tanıdık gelen bir gerçeklik hâline gelebilir.

The Zone

Loïc J. D. Wacquant

Issız bir kent caddesi olan State Caddesi'nden baktığınızda uzakta, birkaç mil ötede, şehir merkezindeki Çevre Yolu boyunca sıralı, çelik ve camdan yapılmış ışıl ışıl kulelerin çizdiği bir ufuk çarpar gözünüze. Birkaç sene boyunca dünyanın en uzun binası unvanını taşımış olan Sears Kulesi'nin yanı sıra, Citibank binasının eğimli kenarıyla oluşturduğu çarpıcı profili ile Menkul Kıymetler Borsası'nın pek uzağında olmayan ABC Kulesi'nin Fars tarzındaki kubbesi, Chicago mimarisinin diğer kıymetleriyle birlikle bu manzarayı oluşturur. Yoldaki çukur ve obruklara dikkat edip yavaş gitmekte fayda var. Daha derin çukurların etrafı ise turuncu renkle işaretli kasnaklarla çevrilidir, direksiyonunuzu sola kırarak bu çukurları geçebilirsiniz. Çocuklara da dikkat edin; zira özellikle de trafik ışıkları her zaman çalışmadığı için, çocuklar yola ansızın atlayabiliyorlar. Bu esnada, "Koruyor, Kolluyoruz" şeklinde sahte, yatıştırıcı bir sloganın capcanlı bir mavi renkle kapısında yazılı bulunduğu bir polis arabası ise, sireniyle ortalığı inleterek hızla caddeden geçip cadde boyunca dizili yüksek binaların kümelendiği bir bölgeye doğru sıyırdı kendini.

Sol tarafta ise Robert Taylor Evleri'nin 10-15 katlı çöküntü beton yığınları, kardeşi Stateway Gardens binaları ile birlikte 20 blok boyunca neredeyse hiç boşluğu olmayan bir beton duvar teşkil ediyor. Devasa mezar taşları gibi, ufku gözün alabildiğine kapatıyorlar. Biraz yavaşlarsanız, kafes işi ile "kafeslenmiş" balkonlarının

bir sığınağa benzettiği binaların grafiti ile kaplı, çaresizlik içinde olduğunu fark edersiniz. İlk kattaki kapıların hepsi güven(siz)lik gerekçesiyle üstlerine ya duvar örülerek ya da tahta çakılarak kapatılmış. Öteki katlarda ise perde niyetine çarşaflar, karton kutular ve yırtılmış battaniyeler kullanılıyor. Orada burada bulunan siyah pencere çerçeveleri de yakın zamanda bir yangın çıktığının göstergesi.

Çok sayıda apartman, onları iyileştirmek için yeterli kaynak bulunmadığından dolayı âdeta terk edilmiş. Kentin bu tarafındaki kamu konutlarının farelerle, kurtçuk ve hamam böcekleriyle dolu olduğu bilinir; 20 yıldan fazladır pek çok bloğun yüzü bir kat boya bile görmemiş; yaşamaya uygun olmayan binlerce sayıda evde insanlar yine de kalıyor. Chicago Konut İdaresi bu binalarda kaç kişinin ikamet ettiğini bile hesap edemiyor. Buraları yasa dışı biçimde mesken tutmuş olanları, sayısı ikiye katlanan aileleri, yasa dışı bir şekilde kiraya verilen konutlarda oturanları ve haneler arasında dolaşan "sahipsiz" çocuk ve erkekleri hesaba katarsak bazı toplu konutların nüfusu, resmî olarak idarenin kayıtlarında bulunan nüfusun iki katı olabilir. Yolsuz, ışıksız, kırık girişlerin altında toplanan işsiz genç takımı "geyik yaparak", kavga edip itişerek zamanını geçirir. Rap müziğin sesi doldurur ortalığı; cadde kadar boğuk olan kafa yapıcı ritimleri, binaların altındaki az sayıda arabanın bulunduğu park alanında yankılanır.

Sağ tarafta da döküntü ve yıkıntıların bulunduğu boş arsalar ile terk edilmiş, yarı döküntü binalar aynı bloğu paylaşıyor. Terk edilmiş bir benzin istasyonu ile sadece duvarları ayakta kalan eski bir mobilya mağazası, bir zamanlar bu mahallede yaşanmış olan hayatın şahidi. Bölgede çoğu 24 saat açık olan, dar kafesli pencerelerinde en son çıkan altılı Colt 45'in, yayın balığının ve Night Train'deki özel indirimin reklamını yapan renkli flamaların bulunduğu tuğladan yapılmış birkaç yemek yeri ile çok sayıda indirimli içki dükkânı bulunuyordu. Chicago'yu kuran Haitili kâşifin adını taşıyan, son zamanlarda astronomik sayıda öğrencinin hamile kalmasıyla ülke çapında ün yapmış olan ve Tudor tarzında inşa edilmiş bir kaleye benzeyen DuSable Lisesinin hizasında ise, yükseltilmiş toplu taşıma sistemindeki Jackson Park tren rayı, bom-

balanmış gibi duran bu manzaranın ortasında paslı bir iskelet gibi uzanır.

Çok uzakta olmayan bir reklam panosunda ise, ay ışığında zorla belli olan ateş kırmızısından kalın harflerle "Çocuklarımızın Yaşamasına Müsaade Etmenin Vakti Gelmedi mi?" sorusu yazılı. Bir diğeriyse "Akıllı Ol: Okulda Kal" diye öğüt veriyor. Üçüncü panoda ise "Mahallenizdeki Uyuşturucu Satıcısını İhbar Edin, Hayat Kurtarın" yazılı. Alakasız bir posterde ise -muhtemelen reklamcılık ajansı yeri karıştırmıştır-, fildişi tenli ve sarışın küçük bir kız çocuğu hastane yatağında yatıyor: "Onun Kana İhtiyacı Var, Bağışlamayı Unutmayın." Garfield Bulvarı'ndaki Trinity Church of God [Tanrı'nın Teslis Kilisesi] iki yıl kadar önce kapandı. Caddenin karşısında ağır metal ızgaralarla set çekilmiş bir Head Start[15] merkezi de mavi ön cephesiyle bloğu aydınlatmaya çalışıyor. Bloğun doğu tarafına doğru eski Michigan Tiyatrosu'nun kalıntıları çürümekte. Bazıları, buranın yerel uyuşturucu tüccarları tarafından bir depo ve tevzi merkezi olarak yeniden düzenlendiğini söylüyor.

Döviz büroları bölgesinin neon ışıkları (bu bürolar, getto sakinlerinin devlet yardımı çeklerini bozdurduğu veya faturalarını ücret karşılığı ödediği yoksul bankalarıdır) benzersiz bir sarı ışıltı ile titreşiyor. Trafik ışıklarında durduğunuzda elektrik direklerine asılmış küçük eğreti kartonların üzerine düzensiz bir el yazısıyla yazılmış olan yazıları okuyabilirsiniz: "Düğününüzü Videoya Kaydedelim, Gerçekten Profesyonel Çalışıyoruz", "Evde TV Tamiri, Sadece 8 Dolar, 24 Saat Hizmetinizdeyiz". Kırmızı ışıkta, seyyar satıcıların sattığı yer fıstıklarının, tişörtlerin, oyuncak bebeklerin bulunduğu yerden dönünce genç ve yaşlı kadınlar, yakınlardaki Dan Ryan Expressway'den gelen trafiğin içinde, arabaların arasından geçiyorlar. State Caddesi ile 55. Cadde'nin köşesindeki benzin istasyonunda sekiz on yaşlarındaki iki mahalle çocuğu, bozuk para karşılığında benzin pompasını tutabilmek için kavga ediyor. Sert bakışlı olanın üstünde eski bir sweatshirt var; ablak suratında kocaman bir gülümse duran diğeriyse, Michael Jordan tarzı bir ceket çekmiş üstüne.

15 T.S.N.: Head Start Programı, ABD'de düşük gelir düzeyindeki ailelerin çocuklarına yönelik bir federal eğitim programı.

Rickey ile erkek kardeşinin aracılığıyla tanıştım. Kardeşiyle Chicago'daki boksörler üzerine yaptığım bir araştırma sırasında, gettonun merkezinde, çökmekte olan yüksek binaların gölgesindeki bir spor salonunda tanışmıştım. Ned, "O da profesyonel boksördü dostum, bu işlere geri dönüyor. Onunla da konuşman lazım." demişti.[16] Gerçekten de birkaç gün sonra Rickey, spor salonuna geldi. Çalışmamın amacını açıkladığımda onunla mülakat yapmama izin verdi ancak ne zaman mülakat yapmaya kalksak, son anda elimden kaçar ya da günlerce ortadan kaybolurdu. Boksör salonunda başarısızlıkla sonuçlanan bir dizi randevulaşmadan sonra, ancak ilgili kişilerce "güvenilir" olduğuma kanaat getirildiğinde, 1991 yılının Ağustos ayında kendisiyle nihayet mülakat yapabildim.

Bütün hafta boyunca spor salonunun etrafında koca motoruyla dolaşan ve ara sıra yakınlarda bulduğu tuhaf işleri yaparak hayatını idame ettiren Rickey'nin kardeşiyle zaten mülakat yapmıştım. Bu nedenle Rickey'nin ailevi geçmişine aşinaydım. Herkes Rickey'nin başarılı olacağı yönünde kolektif bir kurmacayı yaşatmak için elinden geleni yapıyorsa da, Rickey'nin eski antrenörü, onun beş yıl ara verdikten sonra ringlere geri dönmek için gösterdiği gönülsüz çabanın başarısızlıkla sonuçlanacağını söylemişti. Mahalledeki başka bir muhbirden de Rickey'nin yeraltı faaliyetlerine ilişkin kıymetli bilgiler elde edebilmiştim. Buna göre, Rickey "profesyonel bir dümenci"ymiş. Tuhaf bir semantik ve toplumsal alanı kapsayan bu ifade, daha fazla incelemeyi gerekli kılıyor ve siyahların gettolarındaki toplumsal eylemlerin mantık ve yapısının daha yakından araştırılması için bir imkân sunuyor.

Dümen çevirmek fiili, *belirli tür bir sembolik sermayenin sahibi* olmayı gerektiren bir faaliyetler alanına işaret eder. Yani doğrudan maddi çıkar elde etmek için, gerekirse hilekârlık ile cazibenin yanı sıra şiddete de başvurarak başkalarını manipüle etme, ayartıp aldatma becerisine sahip olmak gerekir. Bu faaliyetler, nispeten zararsız ve tehlikesiz olanlardan tutun da (ev yapımı alkol üretimi

16 Rickey (bir takma isim) ile onun akraba ve dostlarının anonim kalmasını sağlamak için birtakım küçük, teşhis edici detaylar (bazı bireylerin isimleri, yer ve tarihler vb.) değiştirilmiştir.

ve satışı -özellikle de "mesai sonrası kulüplerinde" satılır-; çalıntı mal alıp satmak; yasal olarak yasaklanmış şekillerde şans oyunları oynamak/oynatmak -kart ve zar oyunları-; sayı oyunları olarak bilinen, gettonun yeraltı loto oyunlarına katılmak) adi cürümler ile (adi yağmalama ve hırsızlıklar; haneye tecavüz; araba çalmak ve soymak; terk edilmiş binalardan tuğla, boru, cam ve kapı çerçeveleri sökmek; dalavere ve üçkâğıtçılık) düpedüz suçlara kadar (gasp, silahlı soygun, pezevenklik, mahalle esnafından haraç kesmek, kundaklamakla veya başka şiddet eylemlerinde bulunmakla tehdit ederek mağazalardan "sigorta parası" istemek, toptan ve perakende uyuşturucu satışı ve. hatta taksirle adam öldürmek -ki gettonun belirli sektörlerinde bu suçun piyasası bilinir-) uzanan bir çeşitlilik arz eder.[17]

Bu tanım açıklıktan yoksunsa bunun nedeni, dümencinin kendisinin ele gelmez ve kaçak bir karakter olmasıdır. Dümenciyi durağan bir gerçeklik içinde kavrayıp tespit etmek zordur; zira onun işi genellikle kendini fark ettirmeden belirli yerlere girmek ve etrafında hile üzerine kurulu bir ilişkiler ağı örerek bu ilişkilerden az buçuk bir kâr koparmaktan oluşur. Dahası, dümenci, fiziki şiddet ve tehdit yerine hileye başvurup "serinkanlı oynama" yolunu seçerek onu gettonun bir diğer toplumsal tipi olan "goril" olmaya zorlayan çıplak şiddete karşı gelmeye çalışsa da koşullar, en azından haysiyetini ve fiziki bütünlüğünü korumak için onu şiddete başvurmaya sevk eder. Dümenciyi, sokağın kısıtlı kaynaklarına el koymak için yarışan diğer toplumsal avcılardan ayıran sınırlar o kadar da kesin değildir.

Dümencilik dünyası; iş formları ve maaş bordrolarının kanıt teşkil ettiği şekilde her şeyin en azından teoride yasal, tanınmış,

17 Örnekler için bkz. B. Valentine, *Hustling and Other Hard Work: Life Styles in Ghetto* (New York: Free Press, 1978); Elliott Liebow, *Tally's Corner. A Study of Negro Streetcorner Men* (Boston: Little Brown, 1967); Elijah Anderson, "The Hoodlums", in *A Place on the Corner* (Chicago: University of Chicago Press, 1976) ve "The Story of John Turner", in A. V. Harrell ile Peterson (der.), *Drugs, Crime, and Social Isolation: Barriers to Urban Opportunity* (Washington Urban Institute Press, 1992). Otobiyografik bir bakış için bkz. Henry Williamson, *Hustler!,* (der. Charles Keiser, New York: Avon Books, 1965).

düzenli ve düzenlenmiş olduğu, yasa tarafından tescil ve tasdik edildiği ücretli emeğin yapısal olarak karşısındadır. Kanunsuzluğun ve yasa dışılığın gri dünyasının ne bir kaydı vardır ne de resmiyette bir izi. Bu dünya, onu paylaşanlar da dâhil olmak üzere tüm toplum tarafından kınanıp bastırılır (işlerin ters gittiği bir araba hırsızlığı sırasında iki kez topuğundan vurulan Rickey, "yaptığının hesabını vereceksin" diye düşünüyor). Ama herkes de bilir ve zımnen hoş görür bu dünyayı; zira bu dünya hem *sıradan* hem de *gereklidir* çünkü yaşamak, kendine bakmak zorundasındır. İşten ya da sosyal yardımdan alman para hep yetersiz kaldığından, neredeyse tüm getto sakinleri hayatlarını idame ettirebilmek için bir noktada dümene başvurmak durumda kalır.[18]

Dediklerine göre Rickey'nin tipi, tam işine göreymiş. Rickey'nin boyu çok uzun, ince uzun bacaklarının üstünde geniş bir gövdesi var. İmitasyon geyik derisinden yapılma, büyük göbeğinin üzerini yeterince kapatan ve kahverengi deri apoletleri olan, yandan cepli, yeşil renk bir avcı kıyafeti çekmiş üstüne. Ringlerdeki formuna dönmesi için daha yaklaşık bir 15 kilo vermesi lazım. Bembeyaz, markalı ayakkabıları onun rahat ve kurnaz havasını ortaya çıkarıyor. Geniş, bakır rengi alnının altındaki küçük gözlerini, yansıtmalı güneş gözlükleri saklıyor. İhtiyatla beslediği düşünceli insan havası da ince siyah bıyığıyla yeni yeni bıraktığı top sakalından ileri geliyor. Ensesinin çok yukarısından başlayan simsiyah saçlarının üstüne, ters çevirdiği kestane rengi beyzbol şapkasını dikkatle geçirmiş.

Rickey'nin "konuşkanlığı" ile ün yaptığı konusunda uyarılmıştım. Hitabet maharetinin her daim üstün tutulduğu sözlü ve hareketli getto kültüründe konuşkanlık, büyük saygı duyulan bir özelliktir.[19] Yine de Rickey'nin konuşkanlığı beni şaşırttı; ama belki

18 Otobiyografisinde Malcolm X şöyle anlatıyor: "Harlem'de hayatta kalmak için herkesin bir dümen çevirmesi gerekiyordu, bir de hayatta kalmak adına ne yaptıklarını unutmak için de kafaları güzel olmalıydı.": *The Autobiography of Malcolm* X, der. Alex Haley (New York: Ballantine Books, 1964), s. 101. Bu hususu Douglas Glasgow, *The Black Underclass: Poverty, Unemployment, and Entrapment of Ghetto Youth* (New York: Vintage, 1980), özellikle 6. bölümde ele alıyor.

19 Bkz. Roger Abrahams, "Rapping and Capping: Black Talk as Art", in John

de daha çok mahallesinden, çocukluk arkadaşlarından, hayattaki umut ve başarısızlıklarından, dilek ve talihsizliklerinden ve kendi deyimiyle "günü kurtarmak" için sürekli sarf ettiği çabadan söz ederken ihtiyatlı, hatta tedbirli davranması beni şaşırtmıştı. Rickey, etrafındaki bu bozuma uğramış dünyayı âdeta klinik bir gözle görüyor; onu ne abartarak ne de dramatize ederek anlatıyor; onu ne allayıp pulluyor ne de karalıyor. Bu dünyayı ne sahipleniyor ne de inkâr ediyor. Gayet basiti, bu dünya burada; bu onun dünyası ve durum bundan ibaret. Bu dünyanın onun kaderi olduğunu bildiğinden, acı verici derecede bir netlikle kendine acımanın bir anlamı olmadığının farkında.

Mülakat ilerledikçe beni en çok çarpan -ancak yazılı transkriptte maalesef yiten- şey; Rickey'nin kişiliği, onun fiziki yapısı, konuşma ve duruş tarzı ile çevresi ve yaşam stratejileri arasındaki derin benzerlikti. Rickey, hareket ederken yakalanmış da bir an için "dondurulmuş" izlenimi verecek şekilde öne doğru hafifçe eğilmiş hâlde duruyor ve uzun uzuvlarının miskin arabesk duruşu, konuşma hızına eşlik ediyordu. Bu benzerlik; bazen neşe ve ahenkle, bazen sarsak ve ahenksiz bir biçimde kesik kesik konuşmasından, şaşkınlığın getirdiği uzun suskunluklarla bölünen anlatısının hızından ve tüm enerji ve becerisini sarf ettiği yağmacı sokak ekonomisinin tam anlamıyla temsil ettiği en düzensiz işlere dair bulunduğu çelişkili öngörü ve uyumsuz değerlendirmelerden de anlaşılıyordu. Bu mülakatla, Rickey'nin bir durup kendine dışarıdan bakma şansı elde ettiği hemen anlaşılıyor. Yani görünüşe göre, kendisinin de sorunlu giden hayatına yeni bir yön çizme ihtiyacı hissettiği bir zamanda, hayatının bir bilançosunu çıkarma fırsatı çıkmıştı karşısına ("yat kalk hâline şükret"). Bu nedenle, konuşmasını sürekli küçük şaşkınlıklarla ("vay bee!") kesip, fazla yakın ve tanıdık olmalarının getirdiği sıradanlıklarıyla insanı ken-

F. Szwed (der.), *Black America* (New York: Basic Books, 1970); Edith A. Folb, *Runnin' Down Some Lines: The Language and Culture of Black Teenagers* (Cambridge: Harvard University Press, 1980); Michael J. Bell, *The World from Braum's Lounge* (Urbana: University of Illinois Press, 1983). Ticari alanda rap müzik, "performans olarak sözel eylem"in merkezîliğine kanıt teşkil eder, bkz. R. Bauman, "Verbal Art as Performance", *American Anthropologist*, 77 (1975), s. 290-311.

dine kör eden dramlar karşısında ne kadar endişeli ve güçsüz olduğunu teyit ediyor. Olan biteni bir yabancıya anlatması ve böylece bir *gösteriye* dönüştürmesi gerekene kadar, bunlar onun da dikkatinden kaçmış: "Şöyle bir düşününce, bunlar çok *önemli* dostum."

On bir çocuklu ailesinin yedinci ve son oğlu olarak Chicago'da dünyaya gelen Rickey, tüm hayatını, ülke çapında yüksek riskli bölge olarak bilinen ("haberlerde gördüğün yerler buralarıdır") Güney Yakası'ndaki büyük bir toplu konutta geçirmiş. Tennesee'den buraya 1956 yılında, on binlerce Güneyli siyahı Chicago'ya getiren İkinci Büyük Göç sona ermek üzereyken gelmiş olan ilkokul mezunu annesi, onu ve kardeşlerini tek başına büyütmüş, (bir süre bir kâğıt tabak fabrikasında çalıştıktan sonra gettodaki çeşitli taverna ve barlarda) temizlik işleri ile aile üyelerini açlıktan ölmekten zar zor kurtaran kamu yardımları arasında savrulmuş. Rickey, henüz kendisi onlu yaşlarına gelmeden ölen babası hakkında pek az şey hatırlayabiliyor. Tek bildiği, babasının "fabrikalarda, bu civarda, her yerde, bir sürü işte" sürekli köle gibi çalıştığı ama bunun pek bir getirisinin olmadığıydı. Kendi neslinin alt sınıf kentli siyahları arasında yaygın olduğu üzere, o da büyükanne ve büyükbabasını tanımamıştı.

Rickey "zorluklarla" büyümüş. Kentin güney yakasının[20] en sert mahallelerinden birinde yetişmiş. Mahalle daha sonra *El Rukns* adını alan *Disciples* [Müritler] çetesi tarafından yönetiliyormuş. Çetenin ana merkezi, önünde "Müslüman Din Merkezi" yazılı bir levha bulunan, göze çarpmayan bu üç katlı bina, yakın zamanda yapılan büyük ölçekli bir askerî operasyon sonrasında FBI tarafından yıkılmıştır. Operasyonda büyük miktarda uyuşturucu ve bir yığın askerî teçhizat, onlarca silah ve el bombası, makineli tüfekler ve hatta bir roketatarın bulunduğu ciddi bir mühimmat deposu ele geçirilmiştir. Burası, Rickey'nin şu anda yaşadığı toplu konutla aynı sokakta. Sokak dövüşleri, silah sıkma, fuhuş, uyuşturucu ticareti, rakip çeteler arasında sürekli olan ve gittikçe de daha fazla ölümle sonuçlanan karşılaşmalar... "Aklına ne gelirse, gel

20 Güney yakasının bu kısmında yetişen erkeklerin kişisel portreleri için bkz. Sylvester Monroe ve Peter Goldman, *Brothers: Black and Poor - A True Story of Courage and Survival* (New York: William Morrow, 1988).

iste bulursun." Ağabeylerinden biri, bir süre yereldeki uyuşturucu zincirinin "infazcısı" olarak çalışmış; işi, uyuşturucu ağına borçlu olan sokak satıcılardan, ödemeleri nasıl gerekiyorsa öyle tahsil etmekmiş. Gettonun bu kısmında, mahallenin "The Zone" [Bölge] olarak bilinmesi tesadüf değil. Rickey ise, bu ifade yerine, gettonun bu bölgesinin ne kadar çok tehlikeli olduğunu korkutucu bir kesinlikle, tüm ölüm istatistiklerinden daha iyi anlatan "Cinayet Tarlaları" ifadesini tercih ediyor.[21]

CHİCAGO GETTOLARININ KALBİNDE YOKSULLUK VE GÜVENSİZLİK

1990 yılında Chicago kentinde 849 cinayet vuku bulmuştur (100.000 kişide 28.3 kişiye denk gelen bu oran New York City ve Los Angeles ile karşılaştırılabilir ancak Washington DC ile Detroit'deki oranın çok daha altındadır). Hayatını kaybedenlerin 253'ü 21 yaşının altındaydı (27'si de 10 yaşının altındaydı), onda dokuzu da ateşli silahla öldürülmüştü. Bu gençlerin yarısından fazlası, kentin tarihî "Siyah Kuşak"ındaki altı farklı polis bölgesinde oturuyordu; 186'sı da (ya da yüzde 73.5'i) Afro-Amerikan'dı. Güney Yakası'nın merkezini kapsayan 20 kilometre çapında bir alan olan Wentworth bölgesinde (40. Cadde'den güneye doğru 59. Cadde istikametinde, Cottage Grove Bulvarı'ndan da batıya doğru Dan Ryan Expressway istikametinde) resmî cinayet oranı 1990 yılında 100.000 olup bölge sakini başına 106 kişiyi aşmış, bölge nüfusu azalmaya devam ettiyse de bu yılda işlenen 96 cinayetle birlikte cinayet sayısı bir önceki yıla kıyasla 20 kişi artış göstermiştir. Azımsanamayacak sayıda cinayetin de kayıtlara geçmediğine dair çok sayıda belirti ve kanıt bulunmaktadır.

Wentworth Bölgesi Emniyetinden umutsuzluğa kapılmış bir polis memuru, "Burada her gün cinayetler işleniyor ama hiç haberlere çıkmıyor. Kimse ya hiçbir şey bilmiyor ya da umursamıyor." diyor. "Unutulmuş bir bölgeyiz sanki." Özel müdahale ekibinden bir meslektaşı da aynı fikirde: "Suçlular daha genç ve cüretkârlar. Yüksek ateş gücü olan silahlara erişimleri de daha kolay. Burada bir şeyler dönüyor ama ne olduğundan emin değilim. Şiddet oranı delicesine arttı. Eskiden çocuklarda sopa ve bıçak olurdu. Şimdi bizimkilerden daha iyi silahları var." Hâlihazırda 1980 yılında Wentworth polisi (9.300 kişilik bir gruptan) 10 ila 17 yaşları arasındaki 2.867 genci tu-

21 Bu vaka bir istisna değildir. Batı Yakası'ndaki Henry Horner Evleri'ne, sakinleri "Mezarlık" adını vermiştir. 63. Cadde yakınındaki Chicago Konut İdaresine ait yüksek bir apartman ile Woodlawn'daki King Drive da hiç de daha farklı bir çağrışımı olmayan "Cinayetkent" adıyla meşhur.

tuklamış ve bu yaş kategorisindeki bölge sakinlerinin yüzde 10'undan fazlası da mahkemeye sevk edilmiştir. İlk polis memuru şunu da ekliyor: "Bu bölgede iyi insanlar da var; birçoğu, ekonomik nedenlerden buraya mahkûm olmuş. Yangın çıksa binalarından çıkamazlar; zira demir parmaklıkların ardına hapsedilmişler; gece sokağa çıkmaya korkuyorlar."

Yakın zamanda yapılan epidemiyolojik bir çalışmaya göre, Harlemli genç erkeklerin şiddete maruz kalıp ölme ihtimali, Vietnam Savaşı'nın zirvesinde cepheye gönderilen askerlerin ölme ihtimalinden daha yüksek. Bu durumda, sessiz bir iç savaş misali astronomik sayılara ulaşmış suç ve ölü oranları ile ekonomik faaliyetlerden yoksun bırakılmış ve devletin, zor kullanma gücü dışında neredeyse her şeyini geri çektiği bu kent bölgesinde görülen ezici yoksulluk arasında nedensel bir irtibat kurmamak zor.

Tamamen siyahların ikamet ettiği yaklaşık 54.000 nüfuslu bu mahallenin (kent içi için en son güvenilir sayıyı veren 1980 yılının nüfus sayımlarına göre) yüzde 37'si 18 yaşının altında ve hanelerinin yarısından fazlası resmî "yoksulluk sınırı"nın (1989 yılı itibarıyla üç kişilik bir aile için 9.885 dolar, dört kişilik bir aile içinse 12.675 dolar) altında yaşamaktadır. On yıl önce ise ailelerin yüzde 37'si yoksulluk sınırının altındaydı. Kent genelindeki rakamın üçte birine tekabül eden ortalama hane gelirinin 6.900 dolar olduğu bölgede, sadece 20 aileden birinin geliri ulusal ortalamanın üstünde. Dört ailenin üçünde aileyi sadece kadınlar geçindiriyor, üç yetişkinin ikisi de sınava girmelerine gerek olmadığı hâlde lise eğitimini tamamlamamış.

Resmî işsizlik oranının yüzde 24 olması her dört erişkinden üçünün işsiz olduğu gerçeğinin üstünü kapatamıyor. Bu nedenle bölge sakinlerinin yüzde 63'ü kamu yardımı alıyor. Başka çalışmalardan da bilindiği üzere, Chicago'daki getto sakinlerinin yüzde 71'i (güney yakası ile batı yakası birlikte olmak üzere) hayatını idame ettirebilmek için gıda yardımına başvurmak durumunda. Bunun için ya hükümetin dağıttığı (nakit ihtiyacı olduğunda sokakta nominal değerinin yarısına bozdurulabilen) gıda pullarından ya da kilise ve yerel örgütlerince idare edilen aşevlerinde dağıtılan yemeklerden alabilirler. Ayrıca sadece üçte birinin, hapishaneye benzeyen mahallelerinden geçici olarak da olsa kaçabilmelerini sağlayabilecek bir arabası var. Bir de sadece yüzde 10'undan azının bir mevduat hesabı var.

Bölge nüfusu hızlı bir düşüş gösterse de (bölgeyi 1970'lerde 30.000'e yakın, 1950 ile 1980 yılları arasında da 61.000 civarı insan

terk etmiş), Grand Boulevard'ta [Büyük Bulvar] yaşayanların dörtte biri, aşırı kalabalık evlerde yaşıyor. Çünkü on yıl içerisinde, özellikle de bölge sakinlerini taşınmaya zorlamak için dönem dönem yapılan kundaklamaların bir sonucu olarak -ateşli silahlarla ölüm oranında Chicago, ulusal rekoru elinde tutuyor-, konut stoku beşte bir azaldı. Yerinden edilen sakinler de düşük gelirlilere uygun konutun neredeyse hiç bulunmadığı bir kira piyasasında başlarını sokacak yer aramaya zorlanıyor. Bu nedenle 1975 ile 1980 yılları arasında beş yaş ve üstü kişilerin üçte biri, en az bir kez adres değiştirmiş; evlerin sadece yüzde 6'sında sahipleri oturuyor ve bu evlerin neredeyse yarısı bakımsız ve köhne.

*Kentin genelinde kamu konutu oranının yüzde 3 olduğu düşünülürse, Grand Boulevard'ta kamu konutları yüzde 20 ile alışılmadık bir yoğunluk göstermektedir. State Caddesi boyunca sıralanmış 28 adet 16 katlı binadan oluşan devasa bir proje olan Robert Taylor Evleri bu konutların belkemiğidir. Bu toplu konut, ABD'de ve dolayısıyla da Batılı sanayileşmiş dünyada kent yoksulluğunun yoğunlaştığı en büyük fiziki yapıdır. Öte yandan, bu bölgenin batısında zambak beyazı bir mahalle, Bridgeport Mahallesi bulunuyor. 1955 ile 1976 yılları arasında siyahları ayrı bölgelerde (*apartheid*) yaşamaya zorlayan uygulamayı sürdüren (1989 yılında da oğlu Richard J. Daley'in kenti miras aldığı) Belediye Başkanı'nın uzun zamandır kalesi olan bu mahallede, toplam 14 kamu projesi bulunmaktadır. Ailelerin sadece yüzde 10'unun "yoksulluk sınırı"nın altında olduğu mahallede, cinayet oranları ise sekiz kat daha düşüktür.*

Kaynak: *The Chicago Community Fact Book* (Chicago: Chicago Review Press, 1985); Loïc J.D. Wacquant ve William Julius Wilson, "The Cost of Racial and Class Exclusion in the Inner City", *Annals of the American Academy of Political and Social Science,* 501 (Ocak 1989), s. 8-25; ile Federal Soruşturma Bürosu'nun bir raporundan, "849 Homicides Places 1990 in a Sad Record Book", *Chicago Tribune,* 2 Ocak 1991, s. 1-14, alınan veriler.

Rickey, ilk ve ortaokul öğrenimini mahalle okullarında tamamladı. Eğitimi pek çok kez bölündüyse de en sonunda Wendell Phillips Lisesinden mezun oldu. Çeşitli rakip toplu konut bölgeleri arasında sıkışmış, (destekli çelik kapıları, parmaklıklarla kapalı pencereleri ve eskimiş spor tesisleri ile) kışlaya benzeyen çöküntü bir binada bulunan (ana bina 1930 yılından önce inşa

edilmiş) bu liseye, sadece civardaki Afrikalı Amerikalılar gidiyor.[22] Rickey, okul sistemine karşı hem kinle hem de pişmanlıkla dolu. Bu sisteme *kin* güdüyor; zira az biraz aldığı eğitimin de hiçbir kıymetinin olmadığını görmüş: "Ne işe yaradı ki okul yani? Ne işe yaradı? İşte ben okulu dalgaya alıyordum daha çok, *okulda olmam şaka gibiydi*, o yüzden gerçekten de okul... Yani ben de okula bel bağlamadım. Geldi geçti işte." Rickey Belediyenin ön lisans programlarından birkaç ders almış ancak kendisi de ne için bu dersleri aldığını bilememiş. Bu kısa kampüs macerası hemen sona ermiş çünkü: "Hayatımı toplamam lazımdı, tamam mı, para falan kazanmak gerekti... Doktor ya da avukat falan olacak hâlim yoktu ya, ondan." Rickey aynı zamanda pişmanlık duyuyor çünkü doğru dürüst bir eğitim almadan büyük ihtimalle asla düzenli bir iş sahibi olamayacağının da farkında. Ayrıca okula dair anıları, geriye dönüp baktığında şimdiki hâline kıyasla neredeyse şanslı olduğunu düşündüğü çocukluğuna dair anılarıyla iç içe geçmiş. Tekrar Kennedy King College'a kaydolup "iletişim" okumak istediğini de söylüyor; ancak bu sözleri, bir yandan gettodan bir şekilde kaçmak istediğinin, diğer yandan da mülakat etkisinin dayattığı ideolojik görev çağrısının da bir ifadesidir.[23]

22 Chicago'daki devlet okullarının nasıl tamamen harap hâle geldiği şu kaynaklarda anlatılmaktadır: Jonathan Kozol, *Savage Inequalities: Children in America's Schools* (New York: Crown, 1991), 2. Bölüm, özellikle s. 52-72 ile *The Worst Schools in America*, haz. *Chicago Tribune* çalışanları (Chicago: Contemporary Press, 1992).

23 Gettoda neredeyse herkes, eğitimin insana imkân sağladığı ve eğitim almanın gerekli olduğu görüşünde. Komşu mahalle Woodlawn'daki genç bir adam, bu durumu şöyle çarpıcı bir biçimde ifade ediyor: "Okula rağbet oluyor çünkü yakında aerodinamik uzay teknolojisi okumayana McDonald's'ta bile iş vermeyecekler galiba." Eğitimden gelen unvanlara en fazla değer biçenlerin, kültürel açıdan en mülksüz olanlar olması, onun görüşüne göre buradaki paradokslardan sadece biri. Gettoda neredeyse herkes, mecburiyetten geçici olarak "ara vermek" zorunda kaldıkları eğitim maceralarına devam etmek üzere olduklarını ifade ediyor (ve buna inanıyor). Gettoda kendisiyle mülakat yaptığım ve bazısı yaklaşık on yıldan fazladır kamu yardımları ile hayatta kalmaya çalışan, kısa vadede de durumlarının değişmesi nesnel açıdan hiç mümkün görünmeyen yalnız annelerin nerdeyse tamamı, âdeta bir ritüeli icra eder gibi şöyle söylemişti: "GED (Genel Öğrenimi Geliştirme) almak için derslere kaydolacağım." Ne zaman? "Gelecek Eylül'de,

Rickey, büyüdüğü toplu konuttan çok uzak olmayan bir apartmanın üçüncü katındaki iki odalı bir dairede, tercihi olduğu için değil de sırf mecbur olduğu için yalnız yaşıyor. 29 yaşına gelmiş ancak hiç düzenli bir işi olmamış; hep bir dümenler çevirerek, mecburen az çok yasa dışı olan çeşitli faaliyetlere katılarak geçinmek durumunda kalmış. Rickey, çalışıp çalışmadığını sorduğumda önce kendini serbest bir işportacı olarak tanıtmıştı: "Hep koşuşturdum durdum ben biliyor musun, yani sadece bir şeyler satıyorum orada burada. Çoraptır, balondur, sigarası, kolonyası ne bulursam." Daha sonra bazen kumardan çok para kazandığını kabul etti ve onun için "çalışan" veya ondan cinsel hizmetler satın alan çok sayıda kadının da kendisine maddi destekte bulunduğunu ağzından kaçırdı.[24] Rickey, sokakta yaptığı çeşitli işler üzerine doğrudan konuşmaktan çekiniyor ve uyuşturucu işiyle herhangi bir bağı olduğunu neredeyse tamamen inkâr ediyor. Oysa daha sonra gayet iyi bir muhbirden Rickey'nin bazen yereldeki uyuşturucu zincirinin sokak satıcısı olarak çalıştığını ve karaçi, melek tozu ve kokain sattığını öğrendim. Mülakat ilerledikçe de Rickey, gelirinin ayda 600 ila 1.000 dolar arasında değiştiğini (hatta aniden 3.000'e kadar çıktığını) ifade ediyor. Bu miktarlar Rickey'nin kendisine dair ve kendi için çizmek istediği çeşitli imajların bir göstergesi. Fakat sonunda, Rickey de uzun bir sessizlikten sonra

çocuklara bir bakıcı bulunca. Sonra da kendime iyi bir iş bulup bu mahalleden kurtulacağım."

24 Bu ekonomik strateji, pezevenklik ile karıştırılmamalı fakat pezevenkliği de içerebilir (Christine Milner ile Richard Milner, *Black Players: The Secret World of Black Pimps,* New York: Bantam Books, 1972). Argoda *kadın parası,* genelde fiziki bir zorlama olmadan somut hizmetlerde bulunan (koruma, şefkat, refakat, evdeki çocukların terbiye edilmesi karşılığında) erkeklere verilen paradır. Bu tür bir düzenlemenin olması, gettodaki siyah erkeklerin ekonomik olarak ne derece marjinalize edildiğini ortaya koyuyor. Bu erkekler, çocuklara bakmakla yükümlü olan ancak daha çeşitli ve daha kolay erişilebilen (kalifiye olmayan fabrika işleri, ev işleri veya ev içi emek, devlet yardımı, seks işçiliği) gelir kaynaklarına sahip kadınlara maddi anlamda bağımlıdırlar. Erkeklerin yaptığı bu iş, cinsel açıdan, klasik anlamda pezevenklikten ziyade bazen erkek seks işçiliğine daha yakın gibidir (Iceberg Slim, *Pimp: The Story of My Life,* Los Angeles: Holloway House, 1968); ancak erkeklerin anlatılarında görüldüğü üzere bu iki iş birbirini dışlar nitelikte değildir.

utanarak itirafta bulunuyor: "Böbürlenecek bir şey yok gerçekten, duruma göre değişiyor, sadece faturaları ödeyecek kadar işte." Kişinin değerini gelirinin belirlediği, en alt kademelerinde bile her şeyin para ile satın alınabildiği bir toplumda beş parasız, "züğürt" olmak kimse için kolay değil.

Rickey'nin ekonomik durumunun belirsiz olmasının bir nedeni de her biri belirli bir *belirsizlik katsayısından* etkilenen ve farklı kaynaklara dayanan gelirinin oldukça düzensiz olmasıdır. Ara sıra, normalde şartlarını karşılamadığı sosyal yardım programlarından (aylık 180 dolar ve birkaç gıda yardımı kuponu veren Genel Yardım) yararlanan Rickey; bunun dışında, kısmen, aldığı devlet yardımı ile geçinen (ancak diğer sosyal hizmet birimlerinden daha büyük miktarlar alan) ya da daha iyi bir ihtimalle Loop'ta [şehir merkezinde] sekreter veya banka memuru olarak çalışan çok sayıda "kadın arkadaşından" da para alıyor. Bir de son olarak çevirdiği dümenlerden ve sahtekârlıklarından aldığı para var. Rickey'nin ne bir banka hesabı ne de evinde kayda değer kıymette bir malı var. Sadece bir telefonu (numarasını sorunca niyetimden şüphe duyuyor) ve arıza yapınca kendisinin tamir ettiği -ki sıklıkla arıza yapan- eski bir Plymouth Valiant marka arabası var: çünkü fiziksel hareketlilik, işinin olmazsa olmazı.[25] Kirasını ise hep zamanında ödemeye çalışıyormuş, gerekirse hanım arkadaşlarından birinden yardım istiyormuş. Bu, Rickey'nin en büyük önceliği: "Faturalarımı hep öderim, her zaman. O ay için bir süreliğine param olmasa da, ne olursa olsun faturaları öderim; ödeyince de bir rahatlarım, kafam rahatlar; şansım yaver gider de elime para geçerse, işte o para ilaç gibi gelir." İşte bu yüzden, onu aynı anda birkaç kadına

25 Mekânı temellük etme aracı olarak taşıdığı kullanım değeri dışında otomobil, bir de erkekliğin nişanesi, kişisel stilin göstergesi ve çokça kıskanılan bir nesne olarak büyük bir sembolik değer taşır. Para ve kıyafetin yanı sıra "profesyonel oyun"da merkezî önem taşıyan ve bariz bir statü göstergesi olan otomobil, gettodaki genç erkeklerin hiç aklından çıkmıyor (Folb, *Runnin' Down Some Lines*, s. 83-6, 109-16). Bu nedenle "ayaklarını yerden kesecek iki çift tekerlek" almak uğruna bu gençler birçok şeyi feda etmekten geri durmuyor. Woodlawn'daki ana muhbirlerimden biri, aldığı yeni 4x4 Jeep Cherokee aracı gururla sürüyor; ancak tahmin edilebileceği gibi, ailesinin kısıtlı gelirinin yarısından fazlasına denk gelen aylık taksitler başlayınca zaten sallantıda olan mali kaynakları mahvoluyor.

birlikte bağlayan bu belirsiz ilişkileri "ne olursa olsun" sürdürmeye çalışıyor. Bu kadınların hepsi, kendilerinin Rickey'nin "bir tanesi" olduğunu sanıyor; ancak Rickey, biraz ısrar edilince itirafta bulunuyor: "Güvenebilecekleri, yani birlikte yuva kuracakları bir adam arıyorlarsa eğer, o adam ben değilim."[26]

Rickey'nin dümencilik işi ve mahallesinin günlük atmosferi -yani gettonun toplumsal alanında müzakere etmenin "toplumsal sanatı"- ile ilgili olarak bana anlattıklarını, aşağıdaki edit edilmiş transkriptte bulabilirsiniz.[27] Bu transkript; Rickey ile onun çocukluğu, sokakta gün boyu yaptıkları, iş piyasasında boşa çıkan tutunma çabaları ve profesyonel boksörlük dünyasındaki deneyimleri üzerine konuştuğumuz uzun (gergin ve hızlı bir tempoda yaklaşık 3 saat süren) bir mülakattan alınmıştır.

Rickey'i marjinal bir *meraklıymış*, sabıkalı yeraltı dünyasına yakın veya "suçlu" olarak analiz edilebilecek bir *düşkünler* grubuna ait, egzotik bir karaktermiş gibi görmek büyük hata olur. Aksine, Rickey'de derli toplu ve kişiselleştirilmiş hâliyle vücut bulan dümenci, siyahların gettosunun sosyal ve sembolik uzamında *merkezî konuma sahip, genel bir figürdür*. Rickey, burada gözlemleyebileceğimiz en katışıksız hâliyle bile, istatistiki açıdan nadir bulunan bir kişilik değildir. Daha da önemlisi Rickey, -yaşayan bir ideal tipmiş gibi- geniş bir pratik özellikler ve beceriler repertuarını kendinde birleştirir. Bu repertuar, sokak aklını dışavurumcu bir yaşam tarzının[28] temeli hâline getirdiği için, yerel değer sisteminde çok önemsenir. Sokak aklı denen bu "yerel akıl", gettoda herkese

26 Bu tür özgüvensiz ve sömürücü toplumsal cinsiyet ilişkileri gettoda uzun zamandır yaygındır. Karşılaştırma için mesela bkz. Liebow, *Tally's Corner*, 5. Bölüm, "Lovers and Exploiters"; Folb, *Runnin' Down Some Lines*, 4. Bölüm.

27 "Toplumsal sanat" kavramını Marces Mauss'tan ödünç alıyorum: Marcel Mauss, *Essais de sociologie* (Paris: Editions de Minuit/Point Seuil, 1968).

28 Siyahların popüler "hayat tarzı"nın dışavurumcu yönünün arz ettiği önemi anlamak için bkz. Lee Rainwater, *Behind Ghetto Walls Black Family Life in a Federal Slum* (New York Aldine, 1970), s. 377-84; Ulf Hannerz, "The Rhetoric of Soul: Identification in Negro Society", *Race*, vol. 9, no. 4 (1968), s. 453-65; H. S. Becker (der.), *The Other Side: Perspectives on Deviance* (New York: Free Press, 1964), s. 281-97.

karşılıksız olarak bahşedilen tek sermaye biçimidir. Sadece böylesi bir hayat tarzı, gettonun günlük düzeninin gergin ve baskıcı pençesinden insanı biraz kurtarıp hayatı biraz daha katlanılabilir hâle getirebilir. Rickey ne bir toplumsal anomali, ne de sapkın bir mikro toplumun temsilcisi. Aksine Rickey, gettonun tüm sakinlerinin gittikçe daha şiddetli bir biçimde maruz kaldığı *ekonomik ve ırksal dışlama mantığının alevlenmesinin bir sonucudur.*[29]

ÇOK SAYIDA DÜMENCİDEN BİRİ

Harlem sokaklarına, geriye kalan tüm dümencilerin arasına dönmüştüm. Ot satamıyordum; sersem dedektif ekipleri bana fazlasıyla aşinaydı. Tam bir dümencinin tekiydim, eğitimsizdim, saygıdeğer herhangi bir şeyi yapacak becerim yoktu. Bir de kendimi cesur ve zeki gördüğümden, mal veren herkesi aklımı kullanarak sömürebileceğimi sanıyordum. Her şeyi riske atmaya hazırdım.

Dünün ve bugünün okul kaçakları, şimdi aynı benim yaptığım gibi, birtakım dümenler çevirerek kıt kanaat geçinmeye çalışıyor. Gittikçe daha kötü, daha yasa dışı ve ahlaksız işler çevirmeleri kaçınılmaz. Tam zamanlı dümenciler asla durup da ne yapıp ettiklerine, nereye savrulduklarına bakmazlar. Tüm vahşi ormanlarda olduğu gibi, dümenci de uyanık geçirdiği her saati, kendini salıverse ya da

29 Bettylou Valentine; *Hustling and Other Hard Work* adlı kitabında, getto sakinlerinin büyük çoğunluğunun, sürgün edildikleri bu dar toplumsal uzamda hayatta kalabilmek için ücretli emeklerini sürekli devlet yardımları ve dümencilik ile desteklemek zorunda olduklarını ve bu farklı kaynakları bir arada kullanmanın kendisinin, dümencilik denen toplumsal sanatın bir parçası olduğunu gösterir. 1980'lerin sonunda Greater Chicago'da devlet yardımı alan 50 yalnız anne ve onların çocukları ile yapılan ayrıntılı bir çalışma; *istisnasız* hepsinin, hayatlarını asgari düzeyde idame ettirebilmek için sürekli olarak, akraba, sevgili veya "ortada olmayan babalar"dan ve/ veya dile getirdikleri işlerinden kayda değer miktarda katkı görmeye ihtiyaç duyduklarını ortaya çıkarmıştır (Kathryn Edin, "Surviving the Welfare System: How AFDC Recipients Make Ends Meet in Chicago", *Social Problems* 38, no. 4 (Kasım, 1991), s. 462-74; ayrıca bkz. William Moore Jr, *The Vertical Ghetto, Everyday Life in an Urban Project* (New York, Random House, 1969); Jagna Woicika Scharf, "The Underground Economy of a Poor Neighborhood", L, Mullings (der.), *Cities of the United States: Studies in Urban Anthropology* (New York: Columbia University Press, 1987)). Dümenci karakterinin Afro-Amerikan edebiyatı ve otobiyografilerinde sürekli karşılaşılan bir karakter olması tesadüf değildir (örn. Claude Brown'ın 1965 tarihli klasik eseri *Manchild in the Promised Land* -New York: Signet-).

yavaşlasa, beraberindeki diğer aç ve huzursuz tilkilerin, gelincik, kurt ve akbabaların kurbanı olacağını hem pratikte hem de bilinçaltında bilerek geçirir.

Kaynak: *The Autobiography of Malcolm X*, der. Alex Haley (New York, Ballantine Books, 1964), s. 108-9.

Amerika'da siyahların yaşadığı ve hapishaneyi andıran günümüz gettolarında, *belirli zorunlulukların* oluşturduğu ve Rickey'nin kırgın bir gerçekçilik ile kaderci hülyalar arasında gidip gelen ruh hâlinde "öznel" ifadesini bulan, toplumsal bir mantık iş görür. Bu mantığın en derin kökleri ve olağanüstü dayatmacı kuvvetini dışarıda, piyasanın yeniden yapılandırılması ve devletin geri çekilmesinden[30] oluşan ikili bir kısıtlamada bulabilmek mümkünse de bu mantık aynı zamanda gettoyu içeriden de düzenler. Öte yandan, onu tam anlamıyla izah edebilmek için, birbirine simetrik iki tuzağa da düşmemek gerekir. Bir yanda insanları pasif, bahtsız mağdurlar olarak tasvir edip kişiyi şefkate sevk eden "acıma dolu" bir yorum söz konusu. Diğer yanda ise, kahramanca "direniş" stratejileri tasvir eden ve tahakküm edilenlerin erdem ve yaratıcılıklarını öven *popülist* bir okuma mevcuttur. Oysa getto sakinleri, tahakküm olarak bile görülmeyen ve dolayısıyla zora sokulabileceği de düşünülmeyen topyekûn ve acımasız bir tahakküm karşısında, kendi hayatlarını idame ettirebilmek için ekonomik birtakım taktikler geliştiriyor sadece.[31] Bu tuzaklara düşmemek için bir nevi *ahlaki bir parantez* açmak gerektiğini, ilk başta duyduğumuz sempati, öfke veya korku duygularını geçici olarak da olsa askıya alıp bu dünyaya Rickey'nin bakış açısından bakmak gerektiğini kabul

30 Loïc J. D. Wacquant, "The New Urban Color Line: The State and Fate of the Ghetto in Postfordist America", in Craig J. Calhoun (der.), *Social Theory and the Politics of Identity* (Oxford: Blackwell, 1994).

31 Tahakküm edilenlerin her yerde "direndiğini" iddia eden yöntemli ancak son kertede hatalı bir çalışma için bkz. James Scott, *Domination and the Arts of Resistance* (New Haven: Yale University Press, 1990). Proleterya altı (*sous prolétariat*) insanların "direnişinin" entelektüel bir biçimde romantize edilmesini çürüten güçlü bir etnografik çalışma için, Nancy Scheper Hughes'ın Kuzey Brezilya sakinlerinin durumlarını inceleyen çalışmasına bakınız: Scheper-Hughes, *Death without Weeping: The Violence of Everyday Life in Brazil* (Berkeley: University of California Press, 1992), özellikle s. 528-33.

etmemiz gerekir. Olan biteni doğal karşılayabilmek için, Alfred Schutz'ün deyimiyle, günlük hayatın "doğal tavrı"nı takınmamız gerekiyor.

Konuya ilişkin, Amerika'da egemen olan araştırma geleneğine de karşı çıkmalı; erken Chicago Ekolü'nden miras alınan ahlakçı şemayla natüralist akıl yürütme biçimini reddetmeliyiz. Gettonun "toplumsal düzensizlikten" muzdarip olmadığını, bunun yerine, incelikle farklılaşmış ve hiyerarşikleşmiş, *düzenli bir toplumsal entropi* oluşturan belirli ilkelere göre örgütlenmiş bağımlı bir evren teşkil ettiğini ortaya koymak gerekir. Bu düzenleyici ilkelerden ilki, Hobbesçu "herkesin herkesle savaşı" formülü ile özetlenebilir. Egemen toplumun düzenlemelerinin pek işlemediği, kıtlık ve aciliyetin hâkim olduğu bu dünyada, devlet ve piyasanın iki taraflı kısıtlamaları sonrasında kişiler arası ilişkileri denetleyen (Foucault'nun kullandığı anlamıyla) normal polislik kurumlarının zayıfladığı ya da yok olduğu görülür. Bu durumda ne polis, ne sosyal çalışmacılar, ne öğretmenler, ne dinî liderler ne de yereldeki muteber kişiler ile mahallenin demirbaşları (bilge işlevi gören bu "demirbaşlar" savaş sonrası dönemde gettoda 1960'lara kadar barış hâkimleri olarak iş gördüler)[32] etkin birer başvuru merci veya aracı merci teşkil edebildiler. "İşimi seninle halledeceğim": buna ilk karşılık, adaleti kendi eline almak olabilir ancak: Güçlü olan haklıdır. Sürekli bir topyekûn savaş hâlindeyken, en fazla sınanmış dayanışma biçimlerinin bile çıkara dayandığından şüphe duyulduğu bir yerde -ki her an aldatmak ile aldatılmak, öldürmek ile öldürülmek arasında seçim yapılması beklenen bir dünyada başka ne olabilirdi ki?- şüpheciliğin kural hâline geldiği ve herkesin sadece kendine güvendiği aşikârdır. Kısaca Rickey, "hep kaçağın teki oldum, tek tabancayım," diyor.[33]

32 Elijah Anderson'ın Güney Philadelphia'da yaptığı etnografide eski demirbaşların düşüşü (bunların önemi ne abartılmalı ne de romantize edilmelidir) anlatılmaktadır: Anderson, *Streetwise: Race, Class, and Change in an Urban Community* (Chicago: University of Chicago Press, 1991).

33 "Gelirin düzensiz ve yetersiz olduğunda arkadaş ve akrabaları sömürmek gerekir. İstikrar yokluğu maksimum güvensizliğin garantisidir." (Abrahams, "Rapping and Capping", s. 128). "Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma!" şeklindeki Hristiyan öğretisinin buruk bir çeşitlemesi olan şu

Uyuşturucunun yaygınlaşması da sıradan varoluşun tüm unsurlarını daha da derin bir güvensizliğe iterek bu şüpheci ve ihtiyatlı tavrı alevlendiriyor. Rickey, uyuşturucunun gelişi ve yayılışını, her şeyi yok eden, arkadaşları birbirinden ayıran ve tüm insan etkileşimlerini dolaysız ve sınırsız bir sömürü ilişkisine düşüren bir epidemiye ("veba") benzetiyor. Rickey, bu acımasız düzeneğe takılıp ne olursa olsun paranın peşinden gitme çılgınlığına karşı son kale niteliğinde olan arkadaşlığın kutsallığını da ihlal eden, hatta kendi annelerine bile uyuşturucu satan kişilere karşı duyduğu iğrenme ve tiksinti hissini pek bastıramıyor. Bu durum Rickey'e göre, bugünlerde bütün meselenin "bu içine ettiğimin yeşil otu" olduğunu gösteren uğursuz bir işaret.[34]

Rickey gençliğinden şikâyet etmediği gibi, emek piyasasından dışlanışını da büyük bir travma olarak yaşamamış. Her zaman kendisinden daha kötü durumda olan insanların bulunduğunu özellikle de gençken öğrenmiş ("Benden bile *daha kötü* durumda olanlar var." ifadesi getto sakinlerinin sıklıkla kullandığı bir ifade. En kötü durumda bulunanları bile kendilerini rahatlatmak istercesine böyle söylüyor. Kullandıkları çifte karşılaştırma, toplumun en dibindeki ince farklılıklar içeren mikro hiyerarşiler hakkında da bir şeyler söylüyor). Bu yüzden Rickey'nin, bir nebze güvence sağlayabilecek, "yasal", düzenli ve iyi ücretli bir iş sahibi olmak gibi bir beklentisi gerçekten de hiç olmamış. Marjinalleştirme *eşyanın tabiatı* hâline gelince kişi, dışlandığının bilincinden de yoksun kalır. Dahası, Rickey bunun sorumluluğunu üstlenmeye hazır. Hiperaktif olduğunu ve enine boyuna düşündüğünde ücretli emek disiplinine girebilecek becerisi olmadığını ifade ediyor. Rickey'nin hiperaktifliğini, çocukluğundan beri maruz kaldığı[35]

getto deyişi durumu açıklıyor: "Onlar sana yapmadan *önce* sen onlara yap!" (Folb, *Runnin' Down Some Lines*, 3. Bölüm).

34 Rickey, bu kişilere, sözlü bir sokak kuralını bozdukları için de öfkeli. Bu kurala göre: "Hayatını idame ettirmek için [*ihtiyaç duyduğundan*] fazlasının peşine düşme. Tecrübeli tüm dümenciler, açgözlü olanın soluğu hapiste alacağını bilir." (*The Autobiography of Malcolm* X, s. 109).

35 Çocuk psikolojisi alanında yapılan son çalışmalar, Chicago'nun gettosundaki kamu konutlarında büyüyen çocukların, travma sonrası stres bozukluğu ile savaş mağdurlarına benzer kronik psişik durumlardan muzdarip

sürekli şiddet ortamına ve maddi prekariteye bağlamamak ve en başta "hiper" olmasaydı da fiilen yapmaya mecbur kalacağı standart altı marjinal işlerin, onu yine bu hâle getireceğini görmemek mümkün müdür? Dahası, iş deneyimi eksikliğini açıklamak için kullandığı ifade ("Sekiz saat boyunca aynı yerde duramam!"), bu hususta sorumluluğu paylaştığını yeterince ortaya koyuyor; zira sözünü ettiği imkânsızlık, aynı anda ve birbirinden ayırt edilemeyecek bir biçimde hem nesnel hem de öznel bir imkânsızlık. "Beni işe almazlar çünkü hiperaktifim; ama öyle olmasaydı bile, ben de bir tezgâhın arkasında sekiz saat kalmazdım zaten.": Rickey'nin hâlihazırda yarı zamanlı olarak çalıştığı ve sevdiğini de söylediği bir işi varken, çalışma saatlerini patronu düşürmemiş miydi? Rickey ve akranları için ufukta sadece "tezgâh ardında", "hamburger çevirerek" veya "pislik temizleyerek" yapılabilecek, terfi olanağının var ile yok arasında olduğu, iş güvencesinin olmadığı, ücretli izin, sosyal güvence veya sağlık sigortası temin etmeyen ve ücretlerin de en iyi ihtimalde bile zar zor karın doyurduğu vasıfsız hizmet sektörü işleri görünüyor.[36]

McDonald's'ın temsil ettiği bu düşük ücretli ve onur kırıcı işler, son on yıldır taş kokain [*crack*] gibi "büyük çaplı tüketime yönelik" uyuşturucuların ortaya çıkışıyla inanılmaz hızda büyüyen

olduğunu tespit etmiştir (James Garbarino, Kathleen Kostelny and Nancy Dubrow, *No Place to be a Child* , Lexington: Lexington Books, 1991, 6. Bölüm).

36 1989 yılında (ücretlerin yükselen enflasyona uyum sağlamadığı yaklaşık on yıl sonunda) 3.35 $'dan 3.75 $'a az bir artış gösteren saatlik asgari ücret, 1968 yılından beri reel değerinin üçte birinden fazlasını kaybetmiştir. 1988 yılında yıl boyunca asgari ücretle tam zamanlı çalışan bir kişi 6.968 $, yani resmî "yoksulluk sınırı"nın yüzde 20 altında bir ücret alıyordu. Düşük ücretli işlerin artışı ile bunun siyahların ekonomik imkânları üzerindeki etkisi Barry Bluestone ile Bennett Harrison tarafından yeterince ortaya koyulmuş: *The Great U-Turn* (New York: Basic Books, 1988). Frances Fox Piven ile Richard A. Cloward ise asgari ücretteki keskin düşüş ile bunun işçi sınıfının alt kesimleri üzerindeki yıkıcı etkisini daha geniş ele alan muhteşem bir çalışma yapmıştır: Piven ile Cloward, *Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare*, genişletilmiş yeni baskı (New York: Pantheon, 1993), 11. Bölüm.

uyuşturucu ekonomisiyle nasıl rekabet edebilir ki?[37] Çok az getirisi olan ve neredeyse daha büyük risklerle de olsa daha doğrudan bir şekilde sonuç veren sokak ekonomisi kadar belirsiz olan "yasal yolu" tutmanın ne faydası var? Sokak ekonomisi -getto kültürünün temel taşı olan "eril gurur"un değerlerinin de gerçekleştirilebileceği bir açık tiyatro sunmanın[38] yanı sıra- gerçekte değilse de en azından hayalî olarak, kişiye kendi kendisinin patronu olduğu hissini vererek ona, yeni hizmet sektörünün "köle işlerine" razı olmuş olanların her gün maruz kaldığı kişisel hakaret ve ayrımcılıklardan kurtulma imkânı vermiyor mu? "Bizimkilerin çoğunun, bu işleri yapacağı yok."[39]

Yine de dümenciliğin enformel ekonomisi oldukça yıkıcıdır; peşi sıra katıldığı cenazeler de Rickey'e bu işlerin bir yere varmadığını hatırlatıyor. Rickey, kazandıkları parayı lüks harcamalarla (yani gettoda), kadınlara, arabalara, kıyafet ve mücevherlere ve uyuşturucuyla heba eden uyuşturucu satıcılarını eleştirirken yağma ekonomisinin neden olduğu *yapısal öfkeyi* de dile getirmiş oluyor; böylece çark tamamlanıyor. Dümencilikle geçinen insanlar gibi dümencilikten gelen paranın da "bir yere gittiği yok"; bu para bulunduğu an harcanır, zira yarının garantisi yokken bugünün sefası kârdır.

Rickey çok geç olmadan bu işleri bırakmak istiyor ama nasıl?

37 Kent içinde, sokaktaki uyuşturucu ekonomisinin yükselişi ile ilgili olarak bkz. Terry Williams, *Cocaine Kids* (Reading: Addison-Wesley, 1989) ve Bourgois, "Homeless in El Barrio" [bu kitabın ilerleyen sayfalarında]. 1990'ların başı itibarıyla Chicago'nun güney yakasında, bir parça ya da bir taş kokaini $10 gibi düşük bir ücrete satın almak mümkün.

38 Piri Thomas, *Down These Mean Streets,* yeni basım (1967; New York: Vintage, 1981); Richard Majors, "Cool Pose: The Proud Signature of Black Survival", in M. S. Kimmel ve M. A. Messner (der.), *Men's Lives* (New York: Macmillan, 1989); Philippe Bourgois, "Searching for Respect: The New Service Economy and the Crack Alternative in Harlem", *Pauvreté, immigrations et marginalités urbaines dans les sociétés avancées,* konferansında sunulan makale Maison Suger, Paris, Mayıs, 1991.

39 Deneyimli her sokak avcısı, "sadece eski kafalıların kölelikle bir şey elde edilebileceğine inanmaya [devam ettiğini]" bilir *(The Autobiography of Malcolm* X, s. 139).

Dümencilik işlerinin geri dönüşü de yok.[40] Ayrıca sahip olduğu tek sermayenin değeri de oldukça bağlama dayalı ve süreksiz; çünkü sokak aklı sadece sokakta geçerli, "manipüle etme sanatı"nın getto dışında pek bir kıymeti yok, fiziksel ve cinsel kapasiteler de sonsuza dek sürmez. Rickey'nin hayali postanede çalışmakmış. Tarih boyunca bu devlet kurumu, siyahi Amerikalılar için "orta sınıf" olmanın birincil yollarından biri olmuştur. Yani gıpta edilen bu statüyü sembolize eden şeylerin -bir aile, ev, iki araçlık bir garaj ve üniversiteye giden çocuklar- maddi olarak erişilebilir olmasını sağlayan, güvencesizlikten hâllice bir işti bu. Fakat bir yandan ekonominin yeniden yapılandırılması ve hizmet piyasasının oldukça kutuplaşmasının, diğer yandan da eğitimin tam da her zamankinden fazla önem kazandığı bir dönemde devlet okullarının çöküşünün mağdur ettiği Rickey ve akranları, enformel (ve yasa dışı) sokak ekonomisi ile onun "muteber" benzeri olan profesyonel sporlar dışında, gettodan kurtulma imkânlarının hepsinin ortadan kalktığına tanık oldu.[41]

Gerçekten de Rickey'nin arkadaş ve tanıdıklarının çok azı, şu sözde Amerikan rüyasını yaşayıp bu korkunç yoksulluk ve sürgünden kurtulabildi. Kardeşi Ned "üniversiteye gitmiş"; bir basketbol bursuyla Missouri'de küçük bir ön lisans programına kaydolmuş ama bu da pek işe yaramamış. O da Chicago'da günlük yevmiye ile çalışıyor (iç dekorasyon, boya badana işleri yapıyor, özel konutların inşasında kayıt dışı inşaat işçisi olarak çalışıyor) ve bir gün boksör olup Mike Tyson gibi genç yaşta ringlerde multi-milyoner olacağının hayalini kurarak dolaşıyor. Ailesindeki 11 çocuktan sadece, Cook County Hastanesinde yardımcı hemşire olan kız kardeşi Berenice'in (düşük ücretli de olsa) nispeten düzenli bir işi var. Rickey'nin şahsen tanıdığı "paçayı sıyırmış" tek kişi, yandaki toplu

40 Nadiren de olsa işin zirvesinde emekliye ayrılan ve elde ettiği kârla mahallede çamaşırhane, taverna ve güvenlik şirketi gibi meşru işlere gizlice yatırımda bulunabilen uyuşturucu toptancıları hariç olmak üzere.

41 Arne Duncan'ın mülakat yaptığı komşu Kuzey Kenwood'taki siyahi gençlerin, gettodan bir çıkış sunabileceğini düşündüğü tek meslek, basketbol, beyzbol ya da futbol gibi profesyonel sporlar olmuştur: Duncan, *The Values, Aspirations and Opportunities of the Urban Underclass*, Lisans Tezi, Harvard University, Cambridge, 1987.

konutlardan birinde oturan eski "kankası" LeRoy Murphy imiş. LeRoy Murphy, bir ara boksta dünya şampiyonu olmuş; bunun üzerine ringde kazandıklarıyla şatafatlı Hyde Park civarında bir daire satın aldığı söyleniyor (işin aslı, LeRoy sağlam ama mütevazı bir orta sınıf apartmanında bir daire kiralamış ve Chicago Parkı bölgesinde tam zamanlı olarak şeriflik ve spor eğitmenliği yapıyormuş). Rickey için, spordan başka geriye kalan tek seçenek, ona bakmayı kabul edecek bir kadın bulmak (ki onun nezdinde en zayıf ve bağımlı varlık olan kadına bağımlı olmak, en büyük utanç kaynağı ve zayıflık göstergesidir).

Rickey'nin "yasal" yolu tutturan "kankası" hakkında biraz da gıpta ederek konuşuyor oluşu, kafa karışıklığıyla beraber, işleri karıştırıp şansını kaybettiğinin farkında olduğunu ve bundan pişmanlık duyduğunu da açık ediyor. Pişmanlığını -kısmen de olsa- üstü kapalı olarak yaşıyor Rickey; aksi takdirde bu, ona çok acı verirdi. Oyunun en alt kademesinde de olsa, bir zamanların ödüllü profesyonel dövüşçüsü olan LeRoy Murphy'yi, mahallenin uyuşturucu satıcıları nasıl kendilerinden üstün görüyorsa, Rickey de bu "eski" arkadaşını öyle kendinden üstün görüyor.[42] Oturduğu toplu konuttaki genç erkeklerle ilgili konuşurken Rickey'nin "biz" ile "onlar" arasında gidip gelmesi de bir şeyin belirtisidir. Rickey, sanki onlardan biri olup olmadığına karar verememiş ya da sanki, şimdilik tamamen sahiplendiği bu felaket dolu dünyadan boks sayesinde kaçabileceği yönünde (hem kendi hem de başkaları için) bir izlenim oluşturmak istiyor. Rickey, unutulmaya yüz tutmuş spor kariyerine öyle birden geri dönemeyeceğini, okul kariyerini de mucizevi bir biçimde yeniden canlandıramayacağını, bu gerçek dışı umutların, her ikisinin de muhtemel olmadığını ve dahası birbirleriyle uyumsuz olduğunu aslında kafa karışıklığıyla da

42 Uzaktan, yukarıdan bakarak gettodaki hayata dair tespitte bulunan gazetecilerin yaydığı genel geçer görüşlerin aksine, uyuşturucu satıcıları etrafındaki insanlarca sevilmez; aksine onlardan nefret edilir. Uyuşturucu satıcıları örnek olarak gösterilmez; onlar da kendilerini, yerel sakinlerin imreneceği "rol modeller" olarak görmezler ve görünüşte elde ettikleri maddi başarı da (Chicago'nun güney yakasında "ırk ve itibar" konulu yakın zamana ait bir raporda bulunan mitolojik bir anlatıda gösterildiği üzere) kent içinde, ahlaki çöküntünün hâkim olduğuna işaret etmez.

olsa içten içe biliyor. Hayatın, günlük hayatta kalma mücadelesine indirgendiği, insanların sürekli, sahip oldukları az biraz kıymetli şeylerle ellerinden gelenin en iyisini yapmak zorunda oldukları, sosyal ve ekonomik güvencesizliğin insafsızca her şeyi kuşattığı bu koşullar altında, içinde bulunulan zaman o kadar belirsiz hâle gelir ki geleceği yutar; artık geleceğin ancak fantezisi kurulabilir.

Kurtarılması artık mümkün görünmeyecek derecede terk edilmiş olan; en temel dayanışma biçimlerinin bile, biraz başarı gösterme şansı yakalamış herkesi alaşağı etmekle ve yukarıya doğru hareketliliğe işaret eden her türlü eğilimi yok etmekle tehdit ettiği ("sonunda kaybedenlerden olursun") ve kaçınılmaz olarak biriken felaketlerden anlaşılacağı üzere, işlerin sadece kötüye gidebileceği bir dünyaya, ancak bir komplo teorisi açıklık getirebilir. Rickey de Afro-Amerikalı topluluğunun geniş kesimlerinde yaygın olan bir fikre katılmaktan geri durmuyor.[43] Bu fikir, Richard Wright'ın deyişiyle bir nevi "grup bağı" işlevi gören, onları isteksizce kabul eden beyazlar ile kentin derinliklerinden kurtulmak için kimliklerini reddetmekle itham eden siyahların arasında kalmış "proleteryavari entelijensiya" arasında da kabul görür. *Plan* olarak bilinen bu komplo "teorisi"ne göre, bugün gettonun çöküşü, atılımlarda ve kolektif taleplerde bulunan siyah topluluğunu uyuşturucu denizinde boğarak engellemeyi amaçlayan hükümetin -gizliden gizliye ama kasıtlı olarak- güttüğü politikaların bir sonucudur.

Dahası, *Rickey'nin anlatısında beyazların adının geçmemesi* de çok çarpıcı. Şeytani ve en nihayetinde gayrişahsi ve yakışıksız olan bu ırksal komploda, beyazların ancak üstü kapalı bir biçimde bahsi geçiyor. Bir önceki ırksal tahakküm rejiminde siyahların gördüğü zulüm bariz bir biçimde, açık açık beyaz adamın sorumlu tutulduğu uluslararası bir eylemin sonucuydu.[44] Argoda beyazlara dair

43 Parricia A. Turner, *I Heard it through the Grapevine: Rumor in African-American Culture* (Berkeley: University of California Press, 1993).

44 Mesela şu analizlere bkz. James Baldwin, "Fifth Avenue, Uptown", *The Enduring Ghetto,* der. D. R. Goldfield ve J. B. Lane (Philadelphia: J. B. Lippincott, 1973); Robert Blauner, *Racial Oppression in America* (New York: Harper and Row, 1972); The Kerner Commission, *The Kerner Report: The 1968 Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders* (1968; New York: Pantheon, 1989).

ifadelerin artmasından bunu anlayabiliyorduk: Adam, "Charlies", beyazlar, "paddies" [İrlandalı] ve dahası. Bir zamanlar tüm algı ve şikâyetleri şekillendiren beyaz-siyah ikili karşıtlığı, Rickey'nin bakış açısında ortadan kaybolmuşa benziyor. Ortaya çıkan gerilla savaşında, herkes, her şeyden evvel *kendinden olana karşı*, kardeş kardeşe, yoksul daha yoksula karşı savaşıyor. Tarih acımasız bir biçimde tersine dönünce İkinci Dünya Savaşı sonrasında, komünal getto zirvesindeyken Ralph Ellison'ın yazdığı "görünmez adam" artık siyah değil, o artık beyaz ve zengin (Avrupalı ya da Afrikalı olsun fark etmez). Sanki artık "kapalı devre" işleyerek kendi kendini içten içe tüketen getto, "mükemmel" bir biçimde öylesine saf, öylesine opak bir tahakküm aracına dönüştürüldü ki kurtuluş ve direniş stratejisi olarak geriye sadece kendi kendini mağdur etme taktikleri kaldı. Hiç kuşku yok ki bu taktikler de birike birike gettoyu kolektif bir intihara sürükleyebilir.

Amerika'da bir siyahi gettoda yaşayan bir dümenciyle

Mülakat: Loïc J. D. Wacquant

"Fakirdik ama dişimizi sıkardık"

- *Ailenin yoksul olduğunu düşünüyor musun?*

Rickey: Hmm [*uzun süre duraksar*] ııh, hıı... Fakirdik ama hep beraberdik; yani, ııh, annem okulda *temiz* tuttu bizi; belki bir iki çift pantolonumuz vardı ama temiz tutardı annem onları ve ben, yani işte... Yani diyemem ki fakirdik, *açlıktan ölüyorduk*, yiyecek bulamıyorduk, yok hiç öyle olmadı. Hiç öyle bir günümüzün geçtiğini hatırlamıyorum.

- *Yani sen çocukken sofranızda hep bol miktarda yemek olurdu, değil mi?*

Rickey: Yaa yemek *boldu* diyemem. Yiyecek *yemeğimiz* vardı, yani işte. Çocukken daha iyiydi durumlar; yani işte, gerçekten güzeldi yani...

- *Neden çocukluğunu tercih ederdin?*

Rickey: Yoo, yani ııh, sadece ben ilkokuldayken daha *rahattı*.

- *Okulu seviyor muydun? Neler yapıyordun?*

Rickey: Yani işte bir şeyler yapıyormuş gibi görünüyordum, baştan savma gidiyordum. Bir dolu şey yapılıyordu da ben gerçekten *göremedim* yani şimdi, belki şimdi görüyorum neyin ne olduğunu ama ne bileyim ben pek şey değilim... O zamanlar göremedim, o zaman da gerçekten eğitimin *değerini* bilemedim, gerçekten...[*çok nostaljik*] Ben pek şey değildim, annem istedi okuyayım, zorladı beni, laf anlatmaya çalıştı da ben çakmadım ne kadar şey olduğunu, yani işte, evet doğru. Sadece "git okula" derdi işte, ne bileyim. Ben de *hiç* beladan kurtulamadım.

- *Nasıl bir bela?*

Rickey: Yani işte hep müdürün odasına giderdim, kavga dövüş işte.

- *Çocukluğun zor mu geçti, zorlukla mı büyüdün sence?*

Rickey: Yok ya, pek sayılmaz. Beni uykularımdan uyandıracak bir şey gelmedi başıma ama sadece bazen soğuk terler içinde uyanıp "şimdi hatırlıyorum" diyorum. Çünkü hep kavgalara karışırdım ya da dövüşmeye çalışırdım işte. Yani yetiştiğim mahalle böyle.

- Zor bir mahallede yetiştin yani?

Rickey: Evet ya, *kesinlikle* zordu ama biliyor musun, insanlar *insan* gibiydi. Artık öyle eskisi gibi insanlık kalmadı. O zaman öyleydi, hissederdik. [*hızlıca*] O zamanlar biri bir şey söylediğinde doğruyu söylerdi ama sonra çok şey değişti; uyuşturucu, uyuşturucular *veba* gibi yayıldı; yani her şey değişti adamım; artık herkes maddiyata bakıyor. Gerçek dost kalmadı; herkes cebindeki paraya bakıyor; biliyor musun, artık böyle..

- O zaman böyle değil miydi?

Rickey: Yok, yok, harbiden değildi! Ben de paramın peşindeyim de hep *gerçek ve hakiki* dostlarım da olsun istemişimdir, anlıyor musun? Bayağı bir arkadaşım başka işlere bulaştı, işte bu yüzden, yani görünce konuşuyorum falan ama o kadar. Ama dediğim gibi yüzde 90 tek başıma takılırım biliyor musun? Birkaç kız arkadaşım var ama önemli kimse ya da hiçbir şey yok.

- Peki mahallenin nesi zor?

Rickey: Yani işte çok hırsızlık oluyor, tanıdığım birkaç adamı öldürdüler biliyor musun?

- Nerede oldu bu olay?

Rickey: Xxxx South Cottage Grove, Granowell Evleri'nde. Böyle şeyler çok oluyor, kaptı kaçtılar falan... Kendine dikkat etsen yeter. Buralarda hep bir olay oluyor, bütün gece boyunca silah sesleri duyuluyor, yollarına çıkmayacaksın bunların, yani böyle nam salmış heriflerin yoluna çıkmayacaksın. Tanıdığım bir sürü adam böyle 15 yıl hapis yedi; tamam mı, cinayetten, 20 yıl falan... Çok eskiden tanırım, biliyor musun, birlikte okula gittiğim herifler bunlar. İkisi müebbet aldı. Birlikte okuduğum, büyüdüğüm bir sürü herifi de ölü buldular.

- Sen de sokak dövüşçüsü müydün, sokakta hep dövüşüyor muydun?

Rickey: Evet ama ben zorunda kalınca dövüşürdüm. Öyle vahşi değildim ya da tutup millete sataşmazdım ama dövüşmem gerekirse de dövüşürdüm.

Bir hiç uğruna vururlar adamı

- Bunca zaman boyunca, büyürken hiçbir cinayete tanık oldun mu?

Rickey: Tabii adamım, *hem de kaç kere*! İşte daha on gün önce falan, gözümün önünde iki adamı öldürdüler. [*ciddi biçimde, yavaşça*] Adamın birini kafadan vurdular, öldü, adamı arayıp buldular, vurdular biliyor musun?

- Toplu konutlarda mı?

Rickey: Ida B. Wells'te evet. Güpegündüz vurdular adamı, aynı şimdiki gibiydi hava, ya da aslında biraz daha açıktı çünkü güneşliydi çok. Oluyor böyle şeyler adamım, oluyor yani ne yapacaksın! Cenazesine gidersin işte. Sonra aynen devam. Para için ya da her neyse değişmen lazım tamam mı? Bazen böyle yerlere, kumara falan gidiyorum; adamlar var yaaa *çat diye vururlar adamı*; sonra da gider bir 6'lı *[bira]* alırlar kendilerine tamam mı? Yani işte böyle, bunların *kafa* böyle.

- *Neden peki, yani neden böyle olmuşlar?*

Rickey: Gerçekten de şey, gerçek. Bunlar, çocukları olan çocuklar gibi.[45] Çocuklar onlardan daha hızlı büyüyor, onlara da öğretmemişler, onlar da böylesini biliyor. Buradan kurtulmaya çalışmayı biliyorlar sadece ve işte [*çok yavaşça*] "çaat", sonra diğer kardeş aynen devam ediyor. Bu kadar basit; biri ölüyor, sonra diğer kardeş iyi görünmeye, *kendini büyük göstermeye* çalışıyor. Onun işini devralıp parayı saklamaya çalışıyorlar, tamam mı, dediğim gibi: Her şey paraya bakar. Para için *her şeyi* yaparlar adamım. Anasına ot da satar *adamım* [*kendi kendine güler*]. Böylesini de gördüm. Anasına ot satıyor herif, adamım, *para için* yani, *paranın gözü çıksın*. Vay be arkadaş!

- *Etrafta herkes birbirini vururken, sen de hiç vuruldun mu ya da bıçaklandın mı?*

Rickey: Vuruldum. Evet, vurulmuştum. O zaman gençtim; vurdular beni; kolumdan, bir de sol ayak bileğimden vurulmuştum. [*ayak bileğinin kemiğinin üstündeki büyük ve kirli bir yara izini göstermek için pantolonunu sıyırdı.*]

- *Adam seni uyarmak için falan mı vurdu bileğinden?*

Rickey: Aynen, aynen. İşte yani yakındık bayağı, ama işte böyle, sırtından kafandan falan vururlar yine de, ama... Beni öldürmeye çalıştığını sanmam, yani, öyle.

- *Nasıl oldu? Anlatsana.*

Rickey: Araba soyuyordum, arabasına girmeye çalışıyordum, açığım vardı. Dediğim gibi gençtim, bir boktan haberim yoktu, arabasına girmeye

45 Burada Rickey, gettodaki (bekâr) ergen anneler için gazetelerde kullanılan bir ifadeyi ödünç alıyor (mesela Washington Post gazetecisi Leon Dash'ın şu kitabına bakınız: *When Children Want Children: An Inside Look at the Crisis of Teenage Parenthood* (New York: Penguin, 1989). Kristin Luker, ergen yaşta hamile kalan (siyah) kadınların etrafında kurulan ahlaki paniğin arka planı ile anlamına ilişkin çok iyi bir incelemede bulunmuştur, bkz. Luker, "Dubious Conceptions: The Controversy Over Teen Pregnancy", *The American Pros/Jeet* (Eylül 1991), s. 74-83.

çalışıyordum. Oracıkta yakaladı beni, biliyor musun? Ne yapsaydım, kaçsa mıydım, yani adam tanıyor beni, çare yoktu. O da bileğimden vurdu işte. Ben de pek takmadım çünkü arabasını soymaya kalkmışım. Suç benim, işte dediğim gibi: Yaptığının bedelini ödeyeceksin... Geldi böyle şeyler adamım başıma. Bir keresinde hatırlıyorum bir arkadaşla birlikteydik... Bir çeteye rastladık, elimizde de bir silah var sadece. Silahta da tek bir *kurşun* kalmış, kavga ediyorduk işte, koştuk sonra bir apartmanların oraya, dışarıda da bir sürü herif, bir apartmanın sekizinci katındayız, ııh sonra işte bu herifler dışarı çıkın dedi, tamam mı, çıkın dediler. Bizim de bir kurşunumuz kalmış. Karşı duvarı geçip öbür apartmana geçmemiz lazım ki kaçalım biliyor musun?

- *Neden kovalıyorlardı sizi?*

Rickey: Kavga ediyorduk, biriyle kavgalıydık. O da gitti topladı bütün adamlarını.

- *Onlar başka bir toplu konuttan mıydı?*

Rickey: Evet, tabii. Yakaladılar bizi, çıktık, şanslıydık, diğer duvarı geçip kaçmamız gerekti, adamım diyorum ya, böyle işlerde ben... Bu heriflerle kumar oynadım ben, oynuyorum da işte hayatım boyunca. Alırsan paralarını, çeker vururlar işte biliyor musun adamım, bunları ben hep yaşadım. Nelerden geçtim. Soyulmuşluğum var, biri silahı dayadı kafama, biliyor musun, emanetimi aldı gitti.

Ben her zaman asiydim

- *O zamanlar bir çeteye üye miydin? Ya da şimdi üye misin?*

Rickey: Yok, yok asla, *kimsenin emir eri olmaya hiç hevesli değildim.* Hayır, dediğim gibi, ben hep tek başıma, yalnız takılırım, kimsenin kuyruğuna takılmam, tamam mı, takıldın mı birinin kuyruğuna soluğu çetede alırsın. O yüzden daha da sert olmam gerekiyor burada. Çünkü gidip de yani bir kerede elli kişi, yüz kişi toplayıp gelemem ben; ama diğer yandan da biri bana bir şey yaparsa gidip çeteye bakmam, yapana bakarım ve hesabımı da gider ondan sorarım, sonra da yoluma devam ederim ama önce işimi kendim hallederim tamam mı? Olaya öyle gidip bin kişi toplayabiliyor musun diye bakmıyorum, anladın mı? Ya işi kökünden halledersin ya da ölürsün.

- *Ama hiç seni bir çeteye katılmaya zorlayan olmadı mı? Hele de boksör olduğun için seni zorlayan çeteciler olmadı mı?*

Rickey: Şöyle diyeyim, bir sürü adam dedi tabii gel bize katıl diye, anladın mı? Hiç ama şöyle [*sert sert*] "Katılacaksın!" diyen olmadı. Hiç yani bana hiç böyle sormadılar, hani şöyle oldu [*kararlı ama ölçülü bir şekilde*] "Bize katılmanı isteriz..." dediler, biliyorsun dövüşçüydüm ben. Ben hep kaçak dö-

vüştüm, tamam mı, tek tabanca takılıyordum. Adamın biri gelip de bana "Hadi şuraya gidelim de şunu bunu yapalım!" diyecekmiş de, bilmem ne, beni bağlamaz. Olmaz, ben kendi başımın çaresine bakarım.

- *Hiç içeri girdin mi? Hapse falan, tutuklandın mı?*

Rickey: Evet, şey olmuştu, ıhhh, One Stop'u [*yakındaki bir market*] soymuştum, 60 gün verdiler ama sonra hapse atmadılar, sonra bayağı bir süre hapse girmedim. O zamanlar 19 falandım... 1981 yılıydı galiba. Hapse girmedim, sonra en son 1988'de falan girdim. Silahla yakalamışlardı beni, biliyor musun? 5 gün verdiler, ondan beri de hapse girmedim.

- *Normalde silahla mı geziyorsun?*

Rickey: Yok, şimdi değil. Bazen çıkarken üstümde emanet falan oluyor; o zaman, koltukların arasında [*arabada*] ya da koltuğumun altında falan saklıyorum. Onun dışında silahım yok, yani işte biliyorsun her an her şey olabilir, *keşke silahım olsaydı* dediğim zamanlar da oldu hani. Hani soyulduğum zaman, biliyor musun? Keşke o zaman silahım olsaydı ama yani eeeh [*düşünceli*] işte bazı ortamlarda aklı fikri yalan dolan olan tipler oluyor, anladın mı? Kimseye bir şey yapmam tabii, kimsenin bir şeyini alacağım falan da yok da işte biliyorsun kimseye de ezdirmem kendimi, öyle gelip de elimdekileri alamazlar. İşte öyle.

- *Böyle yerlerde hep tetikte olman lazım, değil mi?*

Rickey: Tabii, lazım, hep tetikte olacaksın. Geçen sene çoğunlukla silah taşırdım, 1990 yazında galiba birkaç kez silahlı dolaştım çünkü o zaman çok kumar oynuyordum. İşte kumar oynadığım yerlerde yani biliyor musun?

- *Kumar oynarken soyulduğun oldu mu?*

Rickey: Oldu ama kumar oynarken hiçbir *tanıdık* tarafından soyulmadım. En son ooo hoo çok zaman oldu, az bir paraydı, 78 miydi neydi sene, öyle bir şey, tabii kumar oynarken soyulmaktan bahsediyorum, ondan beri olmadı.

Sekiz saat tezgâhın başında duramam ben

- *Liseye giderken küçük ek işler yaptığın oldu mu?*

Rickey: Bir keresinde işe girmiştim, liseyi terk ettiğim zamandı. GNC diye bir sağlık merkezindeydi, Washington şehir merkezinde bir beslenme merkezi. Orada çalışıyordum. O iş olmadı ama zaten düzgün para vermiyorlardı. İşi gerçekten sevmiştim de para vermiyorlardı.

- *Ne yapıyordun?*

Rickey: Depocuydum işte envanter falan çıkarıyordum, sonra bir gün

müdüre çıktım, benim saatimi arttıramayacağını söyledi. Bir de aslında *yine* benim saatimi *kesecekmiş*, ben de gittim ne yaptım, dükkâna girdim anladın mı? Dükkâna girip kasada ne varsa, o günkü hasılat neyse hepsini aldım tamam mı? Sonra iş bitti tabii.

- *Sonra ne oldu? Senin olduğunu anladılar mı?*

Rickey: İşte bundan paçayı sıyırdım. Bundan paçayı sıyırınca bir daha yaptım. Onlar beni yakalamadı gerçekten. [*pişmanlıkla*] Ben kendimi yakalattım, yani bilmem gerekiyordu biliyor musun, girdiğimde biri daha benleydi, çıkmamı bekliyordu dışarıda, o yüzden yani...

- *Sonra mahkemeye mi çıkardılar seni?*

Rickey: Evet, suçumu itiraf ettim bu sefer. Eyalet'te [*hapishane*] 20 gün falan yattım sanırsam.

- *Sonra hiç başka bir işe girdin mi?*

Rickey: Yok.

- *Ama okul bitince neden düzenli bir iş arayamaya başlamadın?*

Rickey: Evet, yani önce şeyi fark ettim, hep gerçekle yüzleşmek lazım anladın mı? Gerçeği görmen lazım, *kendine dürüst olacaksın*. Bir kere, bu hâlimle, *hiperaktif* bir insanım ben, sekiz saat aynı yerde duramam; yapamam. Yapamam yani, olmaz. Kendimi kandırmamın bir manası yok: Sekiz saat tezgâhın başında bekleyemem ya da işte sekiz saat temizlik yapamam, kendimi biliyorum. İşte geriye ne kalırsa, dediğin gibi, böyle şeyler... Burada kazandığımı şimdi sokakta *üçe katlardım* biliyor musun? Mesele sürekli para gelsin, parayla işi devam ettirmek lazım ki sürekli aynı şeyi yapmak zorunda kalmayasın, anladın mı? Hani şu *yasal yolu* bulan arkadaştan bahsetmiştim ya... Onun bir yılda kazandığını, sokakta *üç aydan az bir sürede* kazanırlar zaten. Onun bir senede kazandığını bir ayda kazanan var ama o [*yasal adam*] tabii bir ayda o parayı kazanandan daha fazla öne çıkıyor, anladın mı?

- *O zaman gerçekten de senin için en iyi iş kumar mı?*

Rickey: Evet, evet. Dümencilik, evet aynen öyle.

- *Hâlâ kumar oynuyor musun?*

Rickey: Evet, bazen. Ara sıra ek olsun diye oynuyorum. Sokaktan tanıdığım çok adam var... *Şimdi eline geçeni yer, sonra havaya bakarlar*, anladın mı? Uzun lafın kısası, burada durumlar böyle.

- *Peki, şimdi buralardan, bu toplu konutlarda oturanlardan Chicago'da asgari ücretli bir iş arayan olsa, hemen bulabilirler mi?*

Rickey: Galiba bulurlar. Muhtemelen McDonald's'ta, Burger King ya da Wendy's'de bulurlar yani işte.

- *O zaman neden Ida B. Wells'teki bu adamlar gidip bu işlere girmiyorlar?*

Rickey: Yok ya ne girecekler. Sokakta daha çok kazanıyorlar.

- *Peki, sence iyi iş nasıl olur? Nasıl bir işin olsun isterdin?*

Rickey: Dediğim gibi, yani işte... [*duraksar*] Nasıl bir işle hayatımı idame ederim, ailemi geçindiririm, faturalarımı ödeyip bir ev sahibi, iki arabalı bir garaj sahibi olabilirim ki? Biliyor musun? Gördüğüm eğitimle nasıl bir iş olurdu ki o? Böyle işleri dağıtan mı varmış ki? Yani anladın mı, *üniversiteye gidip de doktor ya da avukat falan olacağım yoktu* ya, tamam mı, yani işte...

- *O zaman mantıklı...*

Rickey: Yaaani, o zaman mantıklı. Böyle bir işin olunca rahat rahat arkana yaslanıp faturalarını ödersin tabii. Yoksa hep *mücadele, uğraş, didin, çalış...* Yani bu insanların kalkıp da "Ha tamam o zaman bu işi bırakayım da asgari ücretli bir iş bulayım!" diyecekleri yok. O iş zor. Çoğu, böyle bir şeye yanaşmaz.

- *Peki, genel olarak, sence iyi iş nasıldır; nasıl bir işin olsun isterdin?*

Rickey: Şöyle diyeyim, işte postanede olabilir, yani otobüs şoförlüğü olur, güvencesi olsun yani biliyorsun. Demem o ki kalıbına göre değişir. Bu işler ne ki belki ama kurtulmaya çalışan [*parmaklarını şaklatır*] biri için bir şeydir, anladın mı?

- *Sence sonunda böyle bir işin olur mu?*

Rickey: [*sızlanır*] Yani bilmem ki... Şimdi, şimdilik umarım boks kariyerimin arkası gelir. Dediğim gibi, ben kendimi kandırmıyorum. Gerçekten iyi dövüşüyorum, şimdi iyi insanlarla çalışıyorum, acelem yok yani. Bir de aynı zamanda okula gideceğim, olmazsa da bir işe girer çalışırım.

- *Bu iyi işlerden bir tane bulsan, ücreti iyi olan sigortalı bir iş bulsan boksu bırakır mısın?*

Rickey: [*kararlı bir şekilde*] *Yoook, hmmm.* Bırakmam, şimdi bırakmam. Şimdi olmaz.

Bir ton dalavere

- *O zaman ayın sonunu getirmek için sürekli olarak bir yandan da "dümen" çevirmen lazım değil mi?*

Rickey: Evet. İyi bir sokak dümencisiydim ama bıraktım biliyor musun,

bütün gece lak lak etmeler, dümenler falan. Orada birkaç kadın, burada birkaç kadın, kumar falan, böyle şeyler.

- *Dümen işlerinin en iyi gittiği zamanlarda ne kadar kazanırdın?*

Rickey: Şöyle diyeyim adamım, bazen bir seferde on iki, on üç bin falan yani, ben *binlerden* bahsediyorum adamım, anladın mı? Ama biliyorsun...

- *Haftada mı, ayda mı yoksa?*

Rickey: Değişiyor, bazen *bir günde*. Günde yedi yüz dolar, bin dolar falan kazanırdım. Sadece kumardan. Hiç uyuşturucu satmadım, sadece kumar.

- *Kumarda o kadar para var mı?*

Rickey: Tabii adamım! Kumar bu ne diyorsun! Şansın yaver giderse var yaaa...

- *Kumar oynamaya nereye gidiliyor, böyle belirli yerler var mı yoksa her yerde oynanıyor mu?*

Rickey: Burada her yerde oynanır. Bazen işte köşe başında başlarsın, sonra başka bir yere gidersin. İşte şimdi olsa şuraya gidip mesela "Sizce niye gelmişlerdir?" derim, başlar. Öyle işte, zar oyunu başlatır gibi, aynen öyle. Onlar da katılırsa hemen kumara başlarız.

- *Ne kadarlık iddiada bulunuyor oynamaya gelenler?*

Rickey: Bazen aaah, yerine göre değişir; iki, üç yüz falan, yani.

- *Gerçekten o kadar var mı?*

Rickey: Tabii ya.

- *Parayı nereden buluyorlar ki?*

Rickey: Dümen çeviriyorlar, uyuşturucu satıyorlar, öyle yani...

- *Yani uyuşturucu satıp sonra kazandıklarını kumarla ikiye katlamaya çalışıyorlar?*

Rickey: Evet.

- *Sen neden bıraktın bu işleri?*

Rickey: Yani işte bazen aklını başına toplayacaksın tamam mı, hâline şükretmesini bileceksin. Yani çok hatam oldu, ne haltlar yedim...

- *Nasıl? Yasa dışı şeyler mi?*

Rickey: Evet, evet. Bu dümen işlerinde, işin gücün yokken karnını doyur-

mak için mecbur yasa dışı işler çevireceksin, öyle yani. Benim yaşadığım yer de, aynı Ida B. Wells gibi: Ida B. Wells'i biliyor musun? O da bir toplu konut, orada da hep, başını belaya sokacak birilerini bulursun yani.

- Evet, duymuştum. Robert Taylor Evleri kadar fena mı? Robert Taylor ile Stateway Gardens hep haberlere çıkıyor da...

Rickey: Bence daha da fena. Ida B. Wells var ya, çok berbattır. Oraya *Bölge* derler; biliyor musun: *Bölge*. Ben *Ölüm Tarlaları* diyorum. Çünkü ne adamlar gördüm orada adamım [*parmaklarını şaklatır*]. Şimdi bile biliyor musun? Aslında orada olmam lazım şimdi, birini öldürmüşler de.

- Orada ne yapıyorlar peki?

Rickey: Uyuşturucu satıyorlar. Uyuşturucu olsun, gevezelik olsun.

- Orada da iyi para kazanılır mı?

Rickey: Tabii canım! *Bazen* aaah [*kafadan sayar*] bazen günde iki üç bin dolar kazanırdım biliyor musun? İşler iyi gittiğinde yani, çene çalarak dokuz, on bin falan kazanırdım.

- Nerede?

Rickey: Bahisten falan yani, sadece kumardan, kumarın her türü. Bir de ek olarak birkaç kadın var onlardan, [*kendini savunarak*] pezevenksin falan demeyen, yani... Ben hiç uyuşturucu satmadım, asla. Çünkü dediğim gibi, bana göre değildi o iş. Şöyle söyleyeyim: Uyuşturucu satarak bir tek kuruş kazanmadım. Asla, hiç bana göre bir şey değildi yani. Bana gelmez. Hiç bulaşmadım. Ama yani *işi olan bir kadın falan tuttum hep yedekte* biliyor musun, ki ondan bir şeyler alabileyim.

- Nereden, bu konutlarda nerede oturuyorlar?

Rickey: Buralardan, evet. Ida B. Wells.

- Böylece birden fazla kadın olursa birinden diğerine gidebilirsin diye mi?

Rickey: Evet, evet.

- Böyle ne kadar kazanıyorsun?

Rickey: Bazen 100 dolar, bazen 50, kimisi 200 dolar verir, öyle işte. Hep böyle biraz kenarda tutarım.

- Kolay mı bu iş, yoksa çok uğraşıyor musun?

Rickey: Yani, evet uğraşıyorum. Çoğu adamda olmayan bir özelliğim var: Ağzım laf yapıyor, biliyor musun, sokak ağzı konuşuyorum, lafı dolandırıyo-

rum, çok işletiyorum insanları. Böyle bir yanım var işte. Yani bununla gurur duyuyorum demiyorum tabii ama işte konuşacaksın, tamam mı çok konuşuyorum ben. Çenem kapanmaz, konuşur da konuşurum, yani sende laf biter bende bitmez... Herkese bir lafım vardır.

Paçayı sıyıran tek tük adamdan, benim harbiden tanıdığım hiç yok

- Peki, birlikte büyüdüğün, 15-16 yaşlarında birlikte takıldığın arkadaşlarına ne oldu, onlar ne yapıyor?

Rickey: Yani o zamanlar genelde *paçayı sıyırabilenler* kadındı, biliyor musun, genç kadınlar akıllarını başlarına toplayıp başarılı olabildiler yani. Adamlar ise...

- Neden kadınlar başarabildi?

Rickey: Okula gittiler, iyi işlere girdiler, öyle yani. Sadece birkaç kadın başarılı olabildi o da. Mahallede başarılı olan erkekler ise, onlar da eğitimliydi, ortak bir noktamız yoktu yani, anladın mı? Tamam mı?

- Nasıl yani? Düz tipler miydi onlar?[46]

Rickey: [*şaşırmış*] Öyle de denmez yani, aah, sen onları öyle etiketlersen onlar da seni etiketler. Aynı şey. Sen, "Serseri o!" dersin ya da "Odunun teki o!" dersin ama *yok yani hiç de öyle kolay değil, hiç de o kadar basit değil,* tamam mı? Kim paçayı kurtarır da yırtarsa. Asıl mesele bu, tamam mı?

- Peki, erkeklere ne oldu? Burada kurtulabilen çok adam oldu mu?

Rickey: Yok, dediğim gibi, hayır, buradan tanıdığım ancak birkaç adam kurtulabildi. Biri şeydi, aah, şimdi iyi arkadaşız, tamamen farklıyız ama iyi arkadaşız. Şimdi de [*ayindeymiş gibi saygıyla söyler*] kendine bir bina aldı, kendi evi oldu, her gün çalışır, hiç belaya bulaşmadı. Hiç içeri girmedi, hiç tutuklanmadı, kumar oynamadı, tamam mı? *Yasal yollardan* gitti; yani çalıştı, didindi, durdu. O hep çalışırdı, ben de dümen çevirirdim. Birlikte sokağa çıkınca ben dümen çevirirdim; yani biz birlikte büyüdük; insanlarla *o* farklı konuşurdu, *ben* farklı ve... Öyleydi işte. Sonra da, işte çoğu kadın şey erkekleri sever, biliyor musun, mücevherli falan: Kadının ne aradığına da bağlı tabii. Eğer kadın güvenebileceği, ne bileyim, birlikte yuva kurabileceği bir adam arıyorsa, *o adam ben değilim* anladın mı? O, böyle bir adam. Bir kadının kendisi için böyle seçici olması lazım.

- Peki, başarılı olamayan adamlara ne oldu, onlar şimdi ne yapıyor?

---

46 Buradaki "düz" ifadesi; "sosyal açıdan deneyimsiz", "sokakları pek bilmeyen", "başkalarının pek ya da hiç saygı duymadığı" kişi anlamına gelir (Folb, *Runnin' Down Some Lines*, s. 244).

Rickey: Onlar hâlâ orada; çoğu, birlikte büyüdüğüm adamların çoğu, *bildiğin ahmak herifler* be adamım. Geçen bir taksici hem ilkokulu hem de liseyi birlikte okuduğum birini gerçekten de vurmuş, geçen hafta öldürüldü. Aslında cenazesi de dündü, biliyor musun, gitmiş taksiciyi soymaya kalkmış taksici de onu vurmuş.

- Nerede?

Rickey: Konutların orada [*dalgın dalgın*], konutların orada. Tanıdığım bir sürü kız, adamım, güzel kızlar yani uyuşturucu bağımlısı olmuşlar; iki üç çocuk, nerede olduklarını bilmiyorlar. Adamım işte burada kafayı buluyorlar, biliyor musun? Düşününce gerçekten çok önemli adamım [*gerçekten ciddi ve düşünceli*]. Yaa bir düşününce... Ama işte ben kenara biraz para koydum *dövüşe* devam edebilmek için tamam mı, yani gidip bir daha o tür işlere bulaşmayacağım diyorum. Çünkü o zaman gerçekten de her gün *suçlu* gibi yaşıyorsun [*sesini yükselterek*], ölmeyip, yaralanmayıp ya da cezaevine düşmeyip de ne kadar yaşayabileceğin ne malum? Tanıdık bir sürü arkadaş tekerlekli sandalyeye mahkûm oldu, kimisinin bacağı gitti, kimi felç oldu, oraya buraya ateş ederken işte. Burada çok olay oluyor adamım, bir sürü genç 13'ünde 14'ünde okul terk, çetelere katılıyorlar... Hiç okula gittikleri yok.

- Onları görünce ne yapıyorsun, konuşuyor musun onlarla? Keşke eğitimi ihmal etmeseydim demiştin, onlara böyle nasihat ediyor musun?

Rickey: Yani dediğim gibi, gidip de onlara bir şeyler demek benim işim değil; onlar gelip bana sorarsa, evet [*ısrarcı*] o zaman fikrimi söylerim ama gidip de onlara bir laf edeyim, fikrimi söyleyeyim, *yapmam.* Onlar da ilerde beni anlar, anladın mı? Onlar da ilerde beni anlar.

Çok şanslıydım aslında ben

- Bir sürü insan gettoda durumların -son 10 ya da 20 yıldır falan- daha da kötüye gittiğini söylüyor. Gerçekten de durum daha mı fena?

Rickey: Tabii tabii! Kesinlikle öyle, kesinlikle. Öldürüyor adamım, uyuşturucular hemen sardı ortalığı. Bir gecede falan sanki sardılar ortalığı. Bir bakmışız "hoop" [*parmaklarını şaklatır*] diye başımıza bela olmuşlar, yürüdü gittiler! Ne olup bittiğini anlamadan bir bakmışsın olmuş.

- Hangi yıldı peki?

Rickey: Hatırladığım kadarıyla 1983 falan olabilir, o zaman uyuşturucular gerçekten de... Yani sanki 1980'de gerçekten, gerçek anlamda ortalığı uyuşturucu sarmadan önce... Beni yanlış anlama! Uyuşturucu o zamanlar da vardı tabii ama *asla* [*çok ısrarcı*] *şimdiki gibi* değildi. Bence adamım... Sanki böyle bir *büyük bir plan* yapmışlar yani, anladın mı? Halk olarak biz -yani

siyahlar- önümüze bakıyorduk, ne yaparız diye anladın mı, ama bu uyuşturucu işi vurdu bizi adamım! Öyle bir vurdu ki 50 yıl geriledik tamam mı? Öyle oldu işte, kardeş kardeşe düştü. Kendi cebimi doldurayım da sen umurumda falan olmazsın, yani [*şaşkın bir ses tonuyla*] *o parayla da hiçbir şey yaptıkları yok*, gidip anca araba alırlar adamım, araba alırlar ya da kendilerine karı falan tutarlar biliyor musun? Demem o ki git bak işte... 29. Cadde'den başla, State'den, sonra 119'uncuya kadar git bak siyahların yaşadığı bu mahallelerin hepsinde, siyahların toplasan toplasan 10'dan fazla dükkânı yoktur.[47] Bunu bir düşünmek lazım. Bir düşünmek lazım.

- *Peki bu paralar nereye gidiyor? Yani birileri bu paralarla bir şey yapıyordur?*

Rickey: İşte dedim ya, daha demin dedim ya, bu adamlar sadece araba alır, kadın tutar kendilerine, yani bazısının üç dört arabası oluyor. Yani [*biraz sinirli*] bir insan kaç araba sürebilir ki? Anladın mı?..

- *Ama uyuşturucu satıcılarından çok para alan kadınlar vardır, onlar ne yapıyor?*

Rickey: Yani bazı kadınlar, işte onlar para alıyor tamam mı? Onlara para veriyorlar, onlar da her gece sokaklarda. Gerçekten bir şey yaptıkları yok... *İlerisini düşünmezler*, anlıyor musun? Hayatta bir hedefin yoksa, arkadaşlara dediğim gibi, uyuşturucu satıcılığı geçimlik bir iş değil. Bir hedefin yoksa yani, bir adam var ya bir milyon dolar elinden geldi geçti de bir şey olmadı. Bu adam 1983'ten beri uyuşturucu satıyordu, şansı yaver gitmişti. Eline bir milyon dolar geçmişliği var, şimdi ise üç bin dolar falan bile geçmez. [*ısrarcı*] Oysa bir keresinde *eline bir milyon dolardan falan fazla para geçmişliği var.*

- *Saklayabilir miydi bu parayı?*

Rickey: Saklayabilirdi, gelir olarak. Şimdi ise eline beş bin dolar bile geçemez bence. Onun için beş binin lafı mı olurdu, bir haftaya kazanırdı zaten. Yani işte şey gibi: Bir zamanlar istesem Wendy's benim olurdu, şimdi gitsem orada yemek bile yiyemem, anladın mı? Bunu bir düşünmek lazım, tamam mı? [*çok düşünceli*] Ondan şey diyorum, yani gençleştiğim falan yok, gençleşmiyorum yani. Hâlâ boks yapabiliyorken bir şansımı deneyeyim yani. Eylül'de, dediğim gibi kenara biraz para koydum. Eylül'de okula döneceğim. Bokstan

47 Genelde beyazların işlettiği küçük işletmeleri Asyalı göçmenler (Koreliler, Çinliler ve Filipinliler) ile Orta Doğulu göçmenler (özellikle Lübnanlılar ile Suriyeliler) devralıyor. Küçük işletmecilik sektöründe Afro-Amerikalıların neden pek temsil edilmediğine dair bkz. Roger Waldinger, Howard Aldrich, Robin Ward v.d., *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies* (Newbury Park: Sage, 1990).

bir şey çıkmazsa da kendime birini bulup evleneceğim, etrafımdan birini bulurum, bir yuva kurarım, *yaşar giderim* işte. Yaani! Denedik işte adamım! Çok şanslıydım aslında ben, bir zarar görmedim, kimseye zarar vermek zorunda kaldığım da olmadı, kimse de bana zarar vermedi...

Ocak 1992

El Barrio'da Evsizlik

Philippe Bourgois

Teybe kaydettiğim bu mülakatı, Ramon ile 1989 yılında Ağustos ayının sonlarındaki bir gece yarısı yapmıştım. Son birkaç yıldır gecelerimin çoğunu geçirdiğim, taş kokain [*crack*] alabildiğimiz bir "botanika"yı[48] barındıran bir binanın bulunduğu caddenin karşısındaydık.[49] Amerika'da "taş kokain salgını"nın zirvede olduğu dönemde (1985-91), New York'ta Porto Rikoluların yaşadığı ve sakinlerinin El Barrio dediği İspanyol Harlem'inde ailemle birlikte yaşadığım, çatısı akıtan, sıçanlarla dolu evin iki bina aşağısındaydı bu bina. Yüksek sübvansiyonlu bir toplu konut yığınının girişinde, parçalara ayrılmış ve grafitili bankların üstüne tünemiş, botanikamn gece sorumlusu olan Julio'nun yirmi beşinci doğum gününü kutluyorduk. Polisin dikkatini çekmemek için, birlikte içtiğimiz 40 ons'luk [yaklaşık 1.18 litre] "Olde English 800" malt biraları, kahverengi manav keseleriyle sarmıştık. Buna rağmen Julio da, onun taş kokain evinin [*crack house*] değnekçisi Willie de konutlara doğru giden merdivenlerde boş şişeleri neşeyle kırmaktan geri durmadı. Arkadaşlar bir yandan da aralıklarla, Julio'nun kucağında duran bir dolar banknotuna sarılmış küçük miktarda kokaine ev anahtarlarım veya serçe parmaklarının uzamış tırnaklarını daldırıp duruyordu. Bembeyaz tozu kaldırıp burun deliklerine dayıyor, kafalarım hafiften eğip yüzlerini buruşturarak öbür burun deliklerini kapatıyor ve tozu, aniden içlerine çekiyorlardı;

48 Botanika, Afro-Karayiplilerin *Santeria* pratikleri için kullandıkları dinî objelerin satıldığı bitki eczaneleridir.

49 Ayrıca bakınız: Philippe Bourgois, *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

bunların hepsini de el alışkanlığıyla tek bir seferde, tek bir zerre bile dökmeden yapıyorlardı.

Benim oturduğum blok da farklı değildi; bloğun 200 metre yarıçapında eroin, taş kokain, toz kokain, hipodermik iğne, metadon, valium, marihuana, PCP [fensiklidin] ve meskalin bulabiliyordum. O zamanlar, daha ucuz olduğu ve diğerlerinden daha kolay bulunabildiği için taş kokain tercih ediliyordu. Mesela oturduğum binanın 30 metre çevresinde, birbiriyle rekabet hâlinde olan üç farklı aktif taş kokain satış noktası vardı. Julio ile Willie yeraltı dünyasının sokak kültürü üzerine yazdığım kitabın ana karakterleri olduğu için ses kayıt cihazımı açık bırakmıştım. Sevgilileri, 18 yaşındaki Maria ile onun ablası Carmen de bizimleydi. Carmen'in iki yaşındaki oğlu Yilt (önceki erkek arkadaşından) keyifsizce inleyip kıvranıyordu. Etrafımızdaki boş bira şişesi kırıklarıyla oynadığı için, her zamanki gibi Willie'den dayak yedikten sonra, kırık dökük, lekeli ve eski bir bebek arabasına sıkıca bağlanmıştı. Carmen, Willie'yle birlikte yaşamak için küçük oğlunu alıp Willie'nin büyükannesinin -iki kat üstümüzdeki- evine yeni taşınmıştı. Willie, iki yaşındaki Yilt ile girdiği ebeveynlik ilişkisini fazlasıyla ciddiye alıyor; ona tek bildiği biçimde, yani şiddetle yaklaşıyordu. Küçük Yilt'in gözleri de istismar edilen çocukların gözleri gibi buğulu buğulu bakmaya başlamıştı. Bu geceyse daha da çaresizce direniyordu Yilt; bu yüzden Willie'den daha fazla dayak yemişti. Sonunda Julio, Willie'yi durdurdu; Yilt'in ağlamasının sinirlerini bozduğunu söyledi: "Yeter çocuğa vurduğun! Daha da beter ağlatıyorsun onu, görmüyor musun? Nefret ettim şu huyundan!"

Alkol ve kokainin etkisinde geçen olaysız birkaç saatten sonra Ramon -bir yandan uyuşturucu kullanırken-, maddi konulardaki ikilemlerinden şikâyet eden Julio'nun lafını kesti. Birden, Ramon'un ağzından kendi hikâyesi dökülmeye başladı. Normalde utangaç ve sessizdi Ramon, böyle birdenbire dilinin açılması beni şaşırtmıştı. Ne zaman ses kayıt cihazını açsam Ramon, genelde bir kenara çekilip bizi izlemeye koyulurdu. Önceden yanlışlıkla Ramon'un, sokak işlerinde "beyaz adam" ile yüz göz olmak istemeyen insanlardan biri olduğunu düşünmüştüm.

Ramon'un alışılmadık bir biçimde, ortalık yerde dilinin açıl-

masının bir nedeni, yeniden kazandığını sandığı özgürlüğünü kutlamak üzere normalden daha fazla alkol ve kokain almış olmasıydı. Aynı gün Ramon, bir sivil polise beş viyal taş kokain satmaktan suçlu bulunmuştu. Fakat Ramon'un beklentisinin aksine hâkim, mahkemeden serbest çıkmasına izin vermişti. Ramon da cezasının tecil edildiğini sanmıştı. Bir de karısı Iris'in sübvansiyonlu bir apartman dairesi için kapora ödemiş olması onu heyecanlandırıp umutlandırmıştı.[503] Her şey yolunda giderse, yaklaşık bir yıl önce Ramon'un annesinin evinden tahliye edildiklerinden beri oğluyla birlikte yaşadığı kent merkezindeki sığınaktan ayrılabilecekti. Ramon çekirdek ailesini yeniden kurabilmeyi umuyordu ("Şimdi karım da bir apartman dairesi bulduğuna göre, sokaklardan uzak durmam gerekir... Buna artık gerek yok. Şimdi tek yapmam gereken, sokaklardan uzak durup rahatlamak ve işe gitmek. Eve gidip çocuk yapabilirim!").

Karısının sevgisine güvenmiyordu ve son bir yıldır Wall Street'teki bir hukuk şirketinde yasal olarak yaptığı kuryelik işinden aldığı yetersiz ücrete ek olsun diye satıcılık işine geri dönüp dönmeme konusunda kararsızdı. Yasal işi sabitti, hatta Wall Street'teki işvereni onu o kadar beğeniyordu ki uyuşturucu satışından tutuklandıktan sonraki yargılanma süreci için Ramon'a ücretsiz izin vermişti. Sorun, Wall Street Hukuk Şirketinin ona asgari ücret vermesiydi. Bir de rakip bir satıcı, Ramon'u, Güney Bronx'ta geceleri satış yaptığı yere geri dönerse öldürmekle tehdit ediyordu. Düşmanı olan bu satıcı onu bir kere vurmuştu bile. Ramon tehdidi ciddiye almış olmalı ki üzerinde silah taşımaya başlamıştı. Silahını sakladığı, bezden yapılma spor çantasını dikkat çekmemek için öylece bankın altına koymuştu.

Ramon, karısı Iris'e bağlılıkla duyduğu büyük aşkı anlamadı-

50 1989 yılında New York City'deki sübvansiyonlu apartman daireleri için yaklaşık 17-18 yıl sıra beklemek gerekiyordu. Bekleme listesinde 88.000'den fazla aile vardı. New York City'de belediyeye ait sübvansiyonlu daire sayısı ise sadece 178.000, resmî boşluk oranı ise yüzde 0.1 idi. Iris ise sırf 10 ay kadar evsizler sığınağında çocuğuyla birlikte kaldığı ve New York City, çocuklu ve evsiz ailelere öncelik tanımaya karar verdiği için, bekleme sırasında 80.000'den fazla aile olduğu hâlde, 43.421 konuttan oluşan 8. Kısım'dan bir apartman dairesi almayı başarabilmişti.

ğı için Julio'ya gizliden gizliye, derin bir öfke duyuyordu. Tüm öfkesine ve sözlerine rağmen ("Artık hiçbir şey hissetmiyorum... Hayatın sillesini yedim ya artık umurumda bile değil.") Ramon'un duyguları aslında hiç değişmemişti; o, karısını seviyor, oğluyla da ilgileniyordu. Ramon'un mülakat boyunca sürekli dile getirdiği koşulsuz sevgisi, sokakta, erkeklere yakışmayan bir davranış olarak görülüyordu. İşin kötüsü, Ramon'un karısı Iris'in sığınaktaki diğer kadınlarla duşta seviştiği de biliniyordu.

Sokak kültüründen gelen homofobisine rağmen Ramon, sığınağın duşlarında karısını başka bir kadınla yakalamanın ona yaşattığı travmayı dolaylı olarak da olsa -gayrişahsi bir dil kullanarak- dile getiriyordu. ("Orada bir sürü lezbiyen var. Sürtük dolu orası. Bazen onları banyoda sevişirken yakalardım...") Ama karısını öyle seviyordu ki onun cinsel birlikteliklerini, evsizlik koşullarının bir sonucu olarak görüyordu ("Karım... İhtiyaçları var..."). Asla karısına kişisel bir sorumluluk ya da suç yüklemiyordu, sadece kendi sadakatsizliklerini açık açık anlatıyordu.

Öte yandan Julio, geleneksel patriarkal düzenin ihlal edilmesini asla hoş göremiyordu. "Manteca[514] çeken gizli bir keş" olalı, Iris'in "birkaç dolar için gizlice milletin sikini yaladığını" söylüyordu. Son birkaç aydır Julio, Ramon'a aptallık etmemesini, karısını dövüp terk etmesini salık veriyordu. Bu mülakattan yaklaşık altı hafta sonra, Ramon "bir ila iki yıl" arasında bir hapis cezasına çarptırılınca Julio, Iris'e çok daha düşmanca davranmaya başlamıştı. Ramon duruşmanın sonucunu yanlış anlamış. Hâkim cezasını tecil etmemiş, sadece New York City'deki belediye hapishaneleri aşırı kalabalık olduğundan cezasını çekmeden önce onu serbest bırakmıştı. Hepimiz Ramon'un hapse mahkûm edilmesine çok şaşırmıştık ama özellikle de kendisi, Iris ve iki buçuk yaşındaki oğulları travmaya uğramıştı. Anlaşılmaz ve zalim bir bürokrasinin ailesini kontrol etmesi karşısında güçsüz kalan Iris, sokaklardaki uyuşturucuya geri döndü. Bu mülakatın yapıldığı gece, Ramon başına gelecekleri elbette ki bilmiyordu; doğum günü vesilesiyle muzaffer bir biçimde Julio ve onun kokain evi güruhuna bira ve kokain ısmarlamıştı.

51 *Manteca*, Porto Riko argosunda eroin anlamına gelen sözcüktür.

Harlem'de Porto Rikolu bir satıcıyla

Mülakat: Philippe Bourgois

"Hayatta kalmak değil, yaşamak istiyorum"

Ramon: [*Julio'ya dönerek*] Benim yaşadıklarımın hiçbirini yaşamadın sen. Kendini sokakta bulmadın hiç, başını sokacak bir yerinin olmaması nedir bilmezsin. Ne kadar fedakâr olduğundan bahsedip duruyorsun. Ama hiçbir şey feda etmişliğin yok. Bense ettim. [*Bana doğru dönüp gizlice ses kayıt cihazıma göz attı.*] Ben fedakârlıkta bulundum, yetmeyecek bir para ama haftada 145 dolara Wall Street'te kurye olarak çalıştım. Bu parayla... Ailemi ancak geçindirebilirdim -yiyecek alabilirdim- oğluma bir çift ayakkabı alırdım, kendime bir şey kalmazdı, bana hiçbir şey kalmazdı, ne bana ne de karıma bir şey alabilirdim.

Uyuşturucu satmayı da bu yüzden istedim. Çünkü oğluma da bir şey almak istiyordum. O daha iki yaşında. Oyuncaklarla oynamak istiyor ama hiç oyuncağı yok; şimdi, karımla birlikte bir sığınakta yaşıyor.

Yani anladın mı, hayatımı kazanmanın peşindeydim. Kendime bir araba almak da istiyordum -araba lazım- birkaç mücevher almak da istiyordum, tamam mı? İstediğim bu, tüm istediğim buydu.

Hayatta kalmak değil, yaşamak istiyorum. Hayatımı kazanmak istiyorum. Ama burada... [*Bir hışımla toplu konutlara, evlere, etrafımızdaki camla kaplı betonlara doğru işaret ettikten sonra tırnağını batırdığı Julio'nun kucağındaki dolar banknotunun üstündeki kokaini yavaşça içine çekti ve üstüne de beraber içtiğimiz 40 onsluk bira şişesinden büyük bir yudum aldı.*] Sadece hayatta kalıyoruz, ayın sonunu bile zor getiriyoruz [*ikinci kez biradan bir yudum alıp şişeyi bana uzatıyor*].

Bunu yapmak istemiyorum. Ben... Ben yeterince param olsun, dilediğimce istediğimi gidip alayım istiyorum anladın mı? Ve... Parayla işimi görebildiğim için mutlu olayım. Sadece böyle birkaç şey daha yapabileyim.

Hayattan daha fazlasını istiyorum. Elimdekiyle yetinmeyeceğim. İnancımı yitiririm yoksa. Bu yüzden uyuşturucuya -uyuşturucu satmaya- başladım biliyor musun? Şimdi de yeniden satmaya başlamayı düşünüyorum.

[*Julio ona oturmasını teklif ettiyse de Ramon daha yumuşak bir sesle*

doğrudan kayıt cihazına konuşmak için bana daha fazla yaklaştı, ben de -ayaktaydım- cihazı onun ağzına doğru tutuyordum.] Kız ve erkek kardeşlerimle birlikte annemlerde yaşıyorduk ama kardeşlerim de kokainmandır. Kendilerine hayırları yok. Sonra annem evi terk etti. Kendi hayatını kurması için evden çıkması gerekti; benim de kendi hayatımı kurmam gerekiyordu, aynı şekilde kız ve erkek kardeşlerimin de.

Annem evi bana bırakmıştı ama işe bak ki yeterince para kazanamıyordum o zamanlar, işim yoktu. Şehir merkezindeki bu kuryelik işini bulmadan önceydi. Kendime, oğluma ve karıma bakmam lazımdı; kirayı çıkarmak için gidip bir şey yapmalıydım. Diyeceğim o ki, kirayı ödemeye para lazımdı.

Maalesef bunu beceremedim, iş bakmaya giriştim. Hemen bir iş bulamadım, kira da birikiyordu, anlıyor musun?

İşte o zaman taş kokain ve öyle maddeler satmaya başladım. Annemin bana bıraktığı kirayı ödemek için sadece.

Önce arkadaşlarıma söyledim; onlara, "Hayatta kalmak için uyuşturucu gibi şeyler satmak istiyorum." dedim. Yani... Yeterince para biriktirip evde kalabilmek ve... Yaşamak için anladın mı? Adamım, biliyorsun derdim hayatımı sürdürmekti; daha iyi... Daha iyi bir hayat kurmaktı, çaktın mı?

Sığınakta hayat rezil

Kendi başıma taş kokain satıyordum ama *çok zorlandım*. Olmadı. O yüzden başkası için satmaya karar verdim. Ama elime yüzüme bulaştırdım, yeni birini aradığım ilk gün yakalandım. Kuryelik işini de yeni bulmuştum: Hâlâ o işteyim.

Hapse girdim ama kefaletle hemen serbest bıraktılar, ben de işime devam ettim. Ama ev sahibi "çıkın artık" dedi. Karım daireyi kurtarmaya çalıştı ama ev sahibine ancak ek süre için para verebilmiş, süre de dolmuştu.

Kış geliyordu ve Hoop! Ailemle birlikte soluğu bir sığınakta aldım. Beş ay bir sığınakta kaldım; süründüm beş ay boyunca; sığınakta kalmak, hapiste kalmak gibi. Yirmi farklı insanla... Tanımadığın bilmediğin, daha önce hiç görmediğin yirmi farklı insanla birlikte uyuyorsun! Neyin nesidirler bilmezsin; AIDS falan da olabilirler. Ah... Bir de bunlar banyo da yapmazlar. Banyolar pistir. Karım, her gece, o ya da ben yıkanacak olsak önce gidip banyoyu yıkardı. Yani şey gibi... Stres yani. Stresli bir şey, biliyor musun?

Sığınak korkunçtu, berbattı. Keşke hapiste olsam derdim bazen. Çünkü sığınakta kimse sana saygı duymuyor. Düzgün insanların, yani sessiz, çalışan insanların yeri değil orası. Senin benim gibi insanların yeri değil. [*Birayı uzattığı gibi aynı el hareketiyle sıcakkanlı bir biçimde beni de dâhil ederek,*

gizlice Julio, Willie ve onların kız arkadaşlarını dışladı. Biraz çelişkili oldu ancak sonra da nazikçe serçe parmağının tırnağını Julio'nun kucağındaki kokaine daldırdı.]

Bu yerler; sokakta yaşayan insanlar için, uyuşturucu kullananlar için. Takılmayı etmeyi seven insanlar için.

Bense para kazanıp eve gitmek, dinlenip evde ailemle birlikte olmak isterim. Sığınak hiç öyle bir yer değil, orası kavga yeri.

Sığınakta kalanların çoğu kadın. Sığınakta erkekten çok kadın vardı. Her gün kavga ederlerdi. Büyük kadınlar vardı, çok sayıda eşcinsel kadın vardı orada. Bir sürü sürtük falan doluydu orası. Banyoda sevişiyorlardı... Sevişiyorlardı!

Bazen onları banyoda sevişirken falan yakalardım, biliyor musun? Orası bütün vahşiliği çekiyordu, yani vahşi orman gibiydi. Sinir bozucu bir yer [*daha fazla kokain çekip kafasını salladı*].

Uyurken bazen kavga çıkardı aniden. Gece gece yan odadaki birileri bir sebepten kavga eder, bizi uyandırırlardı.

Ya da biriyle anlaşmaya çalışırsın, tam dibindeki insanı tanımaya çalışırsın, sonra birden onlar ayrılır ve yanına başka biri gelir. Sonra aniden o insan da ayrılır çünkü çoktan bir daire falan bulmuştur ya da onları otele taşımaya karar vermişlerdir.

Sen de orada öyle bekliyorsundur hâlâ. Şimdi yanındaki yatağa yeni biri gelecek diye endişelenirsin. Kim gelecek belli değildir. Katil midir, cani midir, AIDSli midir nedir ne bileceksin. Bilemezsin. Bu yüzden yeni geleni görünce endişelenirsin. Gelen kişi uyuşturucu da kullanıyor olabilir. Böyle olur yani, illa böyle biri düşer yanına sığınakta.

Aynen böyle! Yanına illa ya bir katil, ya bir tecavüzcü ya da ibnenin teki veya ibneler ya da uyuşturucu kullanan biri falan düşer. İlla düşer yani. Bu yüzden de sığınakta berbat bir hayat sürmeye başlarsın, yanına verilen insanla yaşamak zorundasındır çünkü. Karımla en çok bundan bıktık.

Herhangi birini öldürebilirdim

Karınla da sevişemezsin, herkes izler çünkü. Onlar... Yatakları, hemen dibinizdedir; [*bebek arabasından bizi pürdikkat dinleyen Yilt'e işaret ederek*] herkesin içindesin.

Karım... İhtiyaçları var. Ben kendim de ihtiyaç sahibiyim, anlıyor musun? Otele gitmeye falan param yok, e sonra ne oluyor? Sonra gidip bir şeyler yapmam gerekti.

Ben de öyle yaptım. Uyuşturucu satmaya karar verdim. Uyuşturucu satmaktı niyetim: "Uyuşturucu satacağım... Karımla oğlumun hayatını iyileştirmek için ne gerekirse yapacağım. Birini öldürmem gerekirse bile öldüreceğim. Öldüreceğim! Kiralık da yaparım [*kiralık katillik*]. Hayatta kalmak için, para için her şeyi yapacağım!" Böyle düşünüyordum.

Ama çok uzun süre süründüm. Karım ve oğlumla sığınakta geçirdiğim on ay, hiç kolay olmadı. Çok zordu. Önüme geleni öldürmek istedim; uyuşturucu satarak işleri yoluna koyan, para kazanan, araba alan, mücevher alan herkesi. Onların kafasını patlatmak istedim; sırf, ben onların yaptığını yapamadım diye çünkü bencillik ediyordum. Bencil biriydim.

Sığınakta olduğum için çok perişandım. O puştların ise mücevherleri, arabaları falan olurdu. Ben de puştun teki gibi meteliksiz, beş parasızdım; o insanlarınsa, uğruna ölecek kadar çok istediğim tüm bu şeylere sahip olduklarını biliyordum.

Ben öyle bencilken, biri beni kiralasın diye kıvranıyordum... Biri beni fedaisi yapsın istiyordum. Herhangi biri olurdu... Birini öldürtmek isteyen herhangi biri. Yapardım, paramı da alırdım yani. İki üç bin ödese biri, yapardım biliyor musun? Sırf... Sırf ay sonunu getirelim diye. Sadece... Hayır! Sadece ayın sonunu getirmek için değil, istediğim -hep istediğim- şeyleri alabilmek için de para kazanmak istiyordum.

Ama olmadı, bu yüzden yine uyuşturucuya geri döndüm, uyuşturucu satmaya başladım. Hedefim... Niyetim buydu. Yine, ikinci kez uyuşturucu satmaya başladım; o zamandan beri de satıyorum biliyorsun.

Daha fazla dayanamadım. Sığınakta çok zorlandım. Beş ay boyunca eziyet çektik, karımla kavga etmeye başladım. Daha fazla dayanamıyordum.

Beş ay dayandım sonra da "Daha fazla katlanamayacağım!" dedim. Ayrıldım. Böyle bir yerde kalmaktansa sokakta kalmayı yeğlerim dedim!

Karımla sığınağın dışında kavga ettik. Öyle bir kavga ettik ki neredeyse boğacaktım onu. Ve ah... Ayrıldım. Büyük kavgaydı.

Onunla orada yaşayamayacağımı fark ettim, öldürebilirdim onu. Karımla oğlumu seviyorum ama sığınaktan ayrılmam gerekti, bir daha da oraya dönmedim.

Civarda bir hafta kadar sokaklarda kaldım; sonra, "uyuşturucu satacağım" dedim.

Dediğimi de yaptım. Gelir vergisi iadem geldiğinde uyuşturucuya para yatırdım ve satışa başladım. Vergiden aldığım paranın hepsiyle uyuşturucu

aldım. Sokakta kalıp uyuşturucu satmaya karar vermiştim.

Gelir vergisi iadesini, sığınak üzerinden almayı göze alamayacaktım; orası hırsız doluydu. Sana gelen postayı falan çalarlar. Hele de gelir vergisi olduğunu öğrenirlerse.

O yüzden gidip ofisten aldım, gelir vergisini de kız kardeşime bozdurttum. Sonra da dosdoğru Bronx'a gittim, aynen böyle yaptım. Paramı, 400 dolar falanı uyuşturucuya yatırdım. Önce sadece 100 dolarlık uyuşturucu aldım. 100 dolardan 200 dolar kazandım. İyi kazanıyordum. Taş kokain satıyordum. Pişirmem falan gerekiyordu.

Orada öyle dört ay boyunca uyuşturucu sattım. İyi bir şey tutturamadım fakat en azından cebimde para vardı, sonra kuryelik işinden ödeme alınca da işlerim biraz daha iyileşti.

Ama o kadar da kolay olmadı, zor zamanlardı. Sonra şu bloktaki insanlarla... Onlarla kavga ettim, beni şimdi öldürmek isteyen adamla... [*Silahının olduğu spor çantasını bankın altından alıp ona sarıldı, sonra da şişeyi kafasına dikti.*]

Hayatta kalmam lazımdı

- *Ramon bekle, yavaşla! Baştan anlat. Bütün hikâyeyi anlat bana.*

Ramon: [*neredeyse sitemle, Julio'ya bakarak*] Ama hayatta kalmam lazımdı. Resmen... Resmen sokaklarda yaşıyordum. Karımla oğlumu sığınakta bırakmıştım, kokain yerinde yaşıyordum. [*bana geri döndü*] Kokain yeri, çok fazla kokainin satıldığı, müşteriye apartmanın içinde hizmet verildiği bir yerdir.

Orada yaşayarak risk aldım; çünkü polisler başıma yığılıp, hiçbir şey yapmamış olsam da, sırf kalacak bir yer bulmaya çalıştığım için beni hapse atabilirlerdi.

Binanın kapıcısıyla anlaşmıştım. Daha önce orada yaşayan insanları tahliye ettikleri bir binadaydım. Şerif geldi ve herkesi çıkarttı oradan. O zamanlar ailem çoktan sığınaktaydı.

Yani apartmanımın kilitli olması gerekiyordu. Ama kapıcı, riski göze alarak bana kapıyı açıp beni içeri aldı -iyi bir adam olduğum için- çünkü uyuyacak bir yere ihtiyacım vardı. Haftada 40 dolar ödüyordum ona, iki ay fazladan kaldım orada.

Bir keresinde satsın diye bir kadına büyük miktarda kokain verdim ama parayı ödemedi. Bağımlılığı çoktu, arkadaşlarıyla falan çekerdi. Verdiğim malı arkadaşlarıyla çekmiş.

Ondan ancak yedi günde parayı geri alabildim. Çok müşterisi vardı. Millet çekmeye onun evine giderdi, o da bundan para kazanırdı. Bana parayı yavaş yavaş ödedi.

"Paramı versen iyi olur. Vermezsen olacaklara karışmam!" dedim ona.

Peşine düşmesem parayı vereceği yoktu. Ona baskı yaptığım için, her gün baskı yaptığım için -onu fena benzeteceğimi bilirdi- bana günde 10-15 dolar verirdi. Böyle böyle bana borçlu olduğu 120 doları ödedi.

Sonra parayı aldım, mal aldım ama iyi değildi, getirisi iyi olmadı. O yüzden o aracıdan mal almayı bıraktım. Başka bir kokainciye gittim.

Para yatırdığım yeni kokain de iyi değildi. İki gram almaya karar verdiğimden 60 dolarım gitti. Para kaybettim.

Keyfim kaçtı. Gidip şikâyet ettim satıcıya. Dedim ki -yeni satıcıya- senden bir daha uyuşturucu almayacağım. Ama sonra bana 50 dolara iki gram verdi. 100 dolar yatırdım. Satışa geri döndüm.

Ama bir keresinde, yine hiç param kalmayınca iş bitmişti. Erkek kardeşime biraz iş vermiştim, kardeşim beni salladı, satış yapacak param kalmamıştı. Ama mücevherim vardı, bir künyem vardı. Onu alıp 185 dolara rehin verdim, yine işe başladım.

Bu arada işimi de kaybetmedim

Para kazanmaya başladım ama bu, bir buçuk ayımı aldı; bir buçuk aydan sonra, her şey yolunda gitmeye başladı.

Bazen erkek kardeşimle birlikte satış yapıyordum. Ona, "bana para getir" derdim. Bazen eline yüzüne bulaştırırdı ama sonra ödetirdim. O yüzden beni pek zarara uğratmadı. Künyemi rehin vereli, hiç para kaybetmedim.

Bir de kuryelik işinden de ödeme alıyordum, ödemeyi alınca yarısını kokaine yatırırdım. Böylece satış yaparak ayakta durabilirdim.

Çünkü bu arada işimi de kaybetmedim, çalışıyordum. Uyuşturucu satarak gecelesem bile [*bütün gece ayakta kalmak*], olduğum yerden direkt işe giderdim; işimi kaybetmek istemiyordum.

Böylece işten para alınca biraz daha belimi doğrultabilirdim çünkü uyuşturucudan az biraz daha fazladan para kazanmaya başlamıştım, anlıyor musun? Böylece maaş çekimle bir şeyler yapabilirdim.

Ama işi kaybetmeyi göze alamazdım çünkü kokain işi daha tam oturmamıştı. Bu yüzden göze alamazdım. Hâlâ işe ihtiyacım vardı, bu yüzden çalışmaya devam ettim. İşten sonra uyuşturucu satardım.

İşleri idare ediyordum; ta ki müşterisi olan şu adam, benim için çalışmaya başlayana kadar... Para kazanıyordum. Tam da o zaman sistem bana bunu yaptı! Tam ayaklarımın üstünde duruyordum ki iflas ettim [*kokain çeker ve içkiden içer*].

Bu arada, karımı her hafta ziyaret ediyordum. Önceden onu beş gün boyunca görmüyordum, sonraları, cuma, cumartesi, pazar ve pazartesileri görmeye başladım, oğlumu da tabii!

Bu, insana baskı yapıyor; anlıyor musun? Üç buçuk yıldır karımlayım, onu seviyorum. Birbirimize alıştık bile; ayrı olmak, bizim için gerçekten çok zor.

Şimdi onu göremiyorum, bu çok zor. Saçma sapan şeyler yaptırıyor bu bana. Hatta başka kadınlarla düşüp kalkmak bile istiyorum ki düşüp kalktım da. Bunu ondan çıkarmak istemedim. Ama yani... Çok tuhaf. Gerçekten kendime zarar veriyordum. Kimseye değil, kendime yapıyordum.

Ne yaptığımı bilmiyor. Anlayışlı değildir. Anlamaz. Çok inatçıdır. Ona bir şey anlatmam. Kendime saklarım. O kadar da ileri gitmesine izin vermem. Çünkü karımı seviyorum... Çok seviyorum, onunla olmak istiyorum.

Yardım için yaşamıyorum

Süründüm. Bir yıl kuryelik yaptım. Hâlâ her gün kuryelik yapıyorum. Bir gün bile atlamam.

Yarın, oğlumu almak için izinliyim. İki buçuk yaşında, tıpkı Yilt gibi [*bizi dikkatle dinlemek ve kayıt cihazındaki yanıp sönen ışığı görmek için, bağlı bulunduğu bebek arabasında çırpınmayı kesen Carmen'in küçük oğluna işaret ediyor*]. Okula gidiyor, yarın akşamüstü onu okuldan almam lazım. Bana ücretsiz izin veriyorlar çünkü güvencesiz bir iş bu, sadece ücretimi ödüyorlar.

Biliyor musun, karım sosyal yardım alıyor; sağlık yardımı da var. Sadece bir çocuk için ödeme alıyor: oğlum için. İki haftada bir 144 dolar alıyorlar, yemek fişi olarak da 129 dolar alıyorlar ayda. Ama yaşamaya yetmez bu. Kesinlikle çalışmak gerek.

Bu nedenle onunla evli sayılmıyorum. Yardım alalım diye ben yokum, yoksa parasını ve sağlık yardımını geri alırlar.

Ama annemim evini kaybedince, karımla birlikte sığınağa girmek için sosyal yardım kurumuyla yüzleşmem gerekti. Onlara, "bakın, şimdi karımla birlikte yaşıyorum; çalışıyorum," falan dedim. O yüzden onunla aynı sığınağa koydular beni. Ama sonra sosyal hizmet ondan kesinti yapmaya başladı. Dediler ki: "Sığınakta yaşıyorsunuz, size günde üç kez yemek veriyorlar, bu yüzden yemek fişinizden kesinti olacak. Ayrıca, kira da ödemiyorsunuz. Sığı-

nakta kalacak yeriniz var. Bedava yemek yiyorsunuz."

Bu yüzden artık iki haftada 144 yerine 85 dolar alıyor; yemek fişi de 75 dolar çünkü yemeği sığınakta bedava veriyorlarmış.

Karım buna sinir oldu; o para, hiçbir şeye yetmez. Giyecek alamaz. Sadece yemek alabilir. Yemeği de artık bitiyor çünkü sığınakta yemek yese de bebek için ev yemeği falan almak istiyor, mısır gevreği falan...

Morali bozuk. Hele bir de şimdi yaşadığı sığınak Manhattan'ın ortasında. Çok pahalı orası. Bazen sırf alışveriş yapmak için kentin yukarısına geliyor [*uyuşturucu çekiyor, içkiden içiyor*].

Sonunda karım daireye yerleşince bunun, uyuşturucu satmayı bırakmam için bir işaret olduğunu düşündüm

- Ama Ramon daha önce bize karının, sonunda bir daireye yerleştirilebileceğini söylemiştin. O nasıl oluyor?

Ramon: Daire için, Sosyal Hizmetlerden yardım ettiler. 8. Kısım'dan verdiler; çünkü ihtiyaç sahibi bir kadın, evet, ihtiyaç sahibi bir kadın. Dokuz ay o sığınakta oğlumla birlikte kaldılar. Bu yüzden daireye yerleşebildi.

Dairenin kirasını 8. Kısım ödeyecek. Sosyal yardımdan ayda sadece 50 dolar ödeyecekler, anladın mı? Doğrudan maaşından kesiyorlar. Benim hiçbir şey ödememe gerek yok adamım, artık hakkımda hiçbir şey bilmiyorlar.

Bu arada ben kuryelik işine devam edeceğim, maaş çeki bir işe yarar. Haftada temizinden 145 dolar... Belki durumumuz düzelir. Artık para biriktirip ihtiyacım olan şeyleri alabilirim.

Artık karımın bir dairesi olduğuna göre işler düzelebilir diye düşünüyorum. Yani artık bir rahat nefes alıp ne yapmak istediğime karar verebilirim. Biraz daha iyi hissediyorum. Karım da fark etti. Karım da daha iyi hissettiğimi biliyor, iyileşiyorum. Sonunda daireye yerleşince bunun, uyuşturucu satmayı bırakmam için bir işaret olduğunu düşündüm.

Çünkü biliyorsun şu iş geldi başıma [*içinde silah olan ayak ucundaki çantaya işaret ediyor*], diğer satıcıyla kavga ettim. Adam beni öldürmek istiyor yani.

Artık karımın bir dairesi olduğuna göre, sokaklardan uzak durmam gerekiyor demektir; artık oralarda takılmamam lazım [*ışıklardaki bir Jeep Renegade'in yüksek güçlü modifiye stereo sisteminden "Fight the Power" adlı şarkı -Public Enemy grubunun 1989 yılında en çok satan rap şarkısı- çalındığı sırada, karşıdaki kokain evini işaret etti*]. Sanki bana, "Ayda sadece 50 dolar ödemen gereken bir evin var. Şimdi bir sakin ol, işe git. Eve dön ve çocuk

sahibi ol!" diyorlar.

[*Julio, Ramon'un azmi karşısında gözlerini devirip ona kokain ikram etti. Ramon, kokaini çekmek için duraksadı; sonra düşünceli bir biçimde devam etti.*] Bilmiyorum, belki uyuşturucu satmaya geri dönmem lazım. Daha güvenli bir yerde satabilirim. Bilmiyorum. [*Ramon, Olde English malt biramızın dibini içtikten sonra şişeyi caddeye fırlattı; parçalanan şişe, Yilt'i neşelendirdi. Neredeyse aynı anda cebinden çıkardığı iki doları, köşedeki dükkândan bir şişe daha alması için Julio'ya verdi.*]

Çünkü umarım daireyi gerçekten alır. Kira kontratı falan yaptık hep ama ev sahibi, ona daireyi vermekte biraz ayak diriyor. Karım peşinatı da verdi. İki gün önce, Sosyal Hizmetlerden bunun için para vermişler. Bir aylık kira ile bir ayın depozitosunu ödemiş, - Sosyal Hizmetler vermiş parayı- 8. Kısım da geri kalanı ödemiş. Yani her şey halloldu.

Dairenin tamiratlık işleri var ama yaşanılabilir hâlde. Karıma bir tek anahtar lazım. Elektrikçiyi çağırdı bile, ışığı halletsin falan diye. Yarın lambaları takıyoruz, yarın gelip daireye bakacaklar her şey yolunda mı diye, yani daireyi alıp almadığımı yarın öğreneceğim. Yarın olacak [*endişeyle yumruğunu sıkıyor*].

Daireye yerleşirsek iyi! Yerleşemezsek başka bir daire için bir iki ay daha beklemek gerekecek. Sorun şu ki: Şu anda kaldığım yerde ancak bu zamana kadar kalabilirim çünkü karımın kuzeniyle kalıyorum, o da kirasını ödemeyi bıraktı, evden kovulacak. En fazla iki hafta daha onunla kalabilirim.

Kuzenim evden çıkarılacağını biliyor. Çalışıyor ama daha iyi bir yerde kendi dairesini almak için para biriktiriyor, o yüzden umurunda değil.

Ben de karımın daireye geçmesini bekliyorum ki çıkabileyim, sonra eşyalarımı alıp onun yanına taşınırım, oğlum ve karımla birlikte yaşarım.

Vermeleri lazım daireyi, karım kontratı imzaladı, bir ayın kirası kadar bir depozito bile ödedi. Daireyi alması lazım [*yine yumruğunu sıkıyor ve bankın üstünde duran kokaine tırnağını daldırıyor*]. Ev sahibi her şeye tamam dedi.

- *Daire olmazsa ailenden başka birileriyle birlikte kalamaz mısın?*

Ramon: Kız ve erkek kardeşlerim, karımınki gibi bir sığınakta üç kişilik bir odada kalıyorlar. Yani sığınakta kendilerine ait özel alanları falan var hep.

Diğer ablam, kocasıyla kalıyor şimdi. Kocası hapisten yeni çıktı. Şimdi otelde kalıyorlar.[52]

52 New York City'de sığınaklar dolu olduğunda evsiz aileler otellerde barındırılıyor.

Diğer küçük kız kardeşim hapiste. En küçük erkek kardeşim de hapiste.

Yani bir tek benle, dışarıda olan abim ve ablam var.

Annem Queens'e taşındı. Kendi evi var ve mutlu. İyiymişim gibi davranıyorum, o da iyi olduğum için seviniyor. Annemin sürünmesini istemiyorum. Onu ziyaret edeceğim zaman üstüme çekidüzen veriyorum; ona da "merak etme, iyiyim ben" diyorum.

Bir ara nerdeyse bir daire satın alacak kadar para vardı elimde

Julio: [*araya girip Ramon'a yeni bira şişesi veriyor*] Ailen yanlış bir şekilde yaşıyor dostum!

Ramon: [*Şişeyi açıp Porto Riko geleneğine uygun bir şekilde ölmüşlerin ruhuna gitsin diye yere bir iki damla döküyor. Sonra, sadece küçük bir yudum alıyor; yeni şişenin soğuk olacağını unutmuş. Yüzünü buruşturup onun yüzüne bakmadan şişeyi Julio'ya uzatıyor.*] Neredeyse üç buçuk yıldır ev arıyorum. Şansım yaver gitmedi, bulamadım.

Bir ara neredeyse bir daire alacak kadar bir para geçti elime. Bin dolarım vardı, bir daire almak için sadece 200 dolar lazımdı. Ama bulamadım, o yüzden olmadı.

Bir kere de bana daire vereceğini söyleyen bir adama 400 dolar verdim. "Kiralık Daire" yazan bir binaya bakıyordum, içeriden bakmak için binaya girdim. İster inan ister inanma bu adam da tam oradan çıkıyordu.

"Bana 400 dolar verirsen bu daireyi hemen sana veririm." dedi. Bana odaları falan gösterdi.

"İyi" dedim ben de, Brooklyn'deydik. Meğer yanımda da para varmış, tamam mı [*hayalî bir tomarı sallıyor*]? "Ver bana parayı, sana makbuz keserim [*hayalî bir kâğıda bir şeyler karalar gibi yapıyor*]. Sana fatura keseyim." dedi.

Verdim ona 400 doları, bana bir makbuz verdi [*cüzdanından kenarı kıvrılmış bir kâğıt çıkarıp havaya kaldırdı*], imzaladı, ben de imzaladım [*köşedeki lekeli bir yere işaret ediyor*]. Sonra bu makbuzu bir kuruma... -Sosyal Hizmetlere galiba... Şimdi unuttum- götürmem lazımmış. Ama adam parayı aldı kaçtı. Uyuşturucu bağımlısıymış.

Annesine gidip dedim ki: "Paramı alsam iyi olur, ben dışarıda sürüneyim, kendime bir ev bakayım... Sokaklarda ailem için didinip durayım, sonra şerefsizin teki gelip o parayı benden almaya kalksın! Kimseye kaptırmam paramı ben. Paramı bulsanız iyi olur yoksa bu evde olacaklara karışmam."

Ciddi olduğumu biliyordu. Ona dedim ki: "Parama bir şey olursa biri bunun

hesabını öder. Birinin bunun bedelini ödemesi lazım. O kim olur bilmem. Ama umarım sen olmazsın."

İnanabiliyor musun: Bu piç, annesini gerçekten böyle tehlikeye atmış?

Sonra, ah... [*kokain çeker yine*] İki üç günde paramı buldu. Adamdan almadım parayı. Staten Adası'ndan... Gerçekten uzaklardan ağabeyi gelmiş, ondan aldım. O, parayı annesine verip gitmiş; annesi arayıp durumu anlatmış.

Birkaç gün sürdü bu, ben de onun peşindeydim. Görsem öldürürdüm o herifi. Param onda değilse öldürecektim onu ya da hastanelik ederdim. Her neyse... Paramı ödeyecekti.

Ne zaman bu şeye baksam [*kıvrılmış "makbuza" bakıyor*] benim 400 dolarımla nasıl kaçtığını hatırlıyorum. Bir daha ondan haber almadım [*derin bir yudum alıyor*].

- *Ramon, çok önemli şeyler kaydediyorum sayende. Kitabımda kullanabilirim bunları ama yoruldum. Adamım, ben sizin gibi çekmiyorum, bir de yarın sabah bizim oğlanı okula götüreceğim. Kaçacağım galiba ben.*

Ramon: [*Ağız dolusu soğuk bira yuttuğu için konuşamayan Ramon, kayıt cihazını tutmamı söyledi. Neredeyse aynı hareketle Julio'nun kucağındaki kokaine elini daldırdı ve tozu yavaşça çekti.*] El Barrio'da yetişirken çok şey öğrendim. Öğrendim... [*daha da derinden çekip daha hızlı ve aceleci bir biçimde konuşuyor*] Tehlikeyi nasıl atlatacağımı öğrendim, biliyor musun? Çünkü çocukken gözünün önünde insanlar ölüyor, görüyorsun [*tekrar çekti*]. Kafası patlatılan mı dersin, yüzünden vurulan mı dersin. Vurulunca direkt yüzüstü düşüyorlar [*ifadesiz bir biçimde tökezliyor*]. Tam şuraya [*donakalmış bir vaziyette bizi dinleyen küçük Yilt'in hemen yanındaki oluğu işaret ediyor*]. Ölüyü görüyorsun. Beyinleri duvara sıçrıyor [*arkamızdaki yüksek konutların tuğlalarını işaret ediyor*].

Daha önce gördüm böylesini [*burnunu çekiyor*]. Okuyordum o zamanlar, lisenin ilk senesi... Kulübün[53] olduğu yerde. Tam duvarda... Kulübün içinde değil, dışarıda. Tam da duvarın üstünde, balıkçının yanında. Tam da orada, adamın beyni dağılmış [*etkileyici bir görüntüye hayran kalmış gibi kollarını açıyor*]. Gözümün önünde insanlar vuruldu, soyuldu [*daha da hızlı konuşuyor*], soyuldu, birbirini soydu, bıçakladı, bıçaklandı!

[*Tekrar yavaşladı*] Artık hiçbir anlam ifade etmiyor benim için. Hiçbir şey hissetmiyorum. Silahla üstüme yürüsen "Vur beni!" derim. Zerre umurumda değil. Daha önce bana hiç sıkmadılar ama... Vahşi bir ormanda, hayatta kal-

53 "Kulüp", Julio'nun yönettiği kokain evinin de sahibi olan bir adama ait, beş blok ötedeki başka bir kokain eviydi.

mak için mücadele vermen gereken bir yerde yaşıyorken artık korkmuyorsun. Ya sen ya ben. Ya sen gidersin ya ben.

Hayatta ben bunu gördüm. Hayatın sillesini yedim ya artık umurumda değil. Burada her şeyi öğrendim... El Barrio'nun huyunu suyunu, her şeyini kapmışım...

Ağustos 1989

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Devlet Elini Çekince

Pierre Bourdieu

Olan biteni şahsen ve yakından görme isteği takdire şayan olmakla birlikte, kişiyi, gözlemlenen gerçekliklerin açıklayıcı ilkelerini (en azından hepsini değil) yanlış yerde, yani gözlem yerinin kendisinde aramaya sevk edebilir. "Sorunlu mahallelerde" olup bitenlerin hakikatinin, ara sıra manşetlere düşen bu unutulmuş bölgelerde bulunmadığı aşikârdır.[1] Görüneni tasdik etmekten başka bir şey yapmayan herkese ve bizzat görünene karşı inşa edilmesi gereken gerçek analiz nesnesi; gerçeğin, sezgiye yansıdığı şekilde toplumsal (ya da daha doğrusu siyasal) olarak nasıl inşa edildiği ve gazetelerde, bürokraside ve siyasette nasıl temsil edildiğidir. Bu temsil ve inşaların, tartışmaları şekillendirdikleri siyaset dünyasından bilim dünyasına kadar farklı alanlar üzerindeki etkileri gerçektir.

Devlet Soyluları ve Liberalizm

Burada, temsillerin eleştirel analizine çok fazla yer vermemiz, sırf

1 Etnoloji, sosyoloji, tarih ve ekonomi gibi disiplinler arasındaki ayrışma, araştırma nesnelerinin son derece eksik kalmasını beraberinde getirir: mesela bir yanda etkilerini kaydettikleri mekanizmaları idrak edemeyen yerel monografiler, diğer yanda ise daha sistematik olmayı hedeflerken daha "stilize" modeller inşa edebilmek uğruna karmaşık bir olgular dizgisi içinden az ya da çok rastgele seçimlerde bulunmaya meyil eden analizler.

polemik oyunlarına teslimiyetten değildir. Bu kolektif inşalar, anlamaya çalıştığımız gerçekliğin hem birer parçası hem de büyük oranda müsebbibidir. Mesela, 1970'li yıllarda devletin konut sübvansiyonlarıyla ilgili yürüttüğü ve toplumsal ayrışmayı körükleyen politikanın ardındaki neoliberal bakış açısı için bu durum geçerlidir. Söz konusu ayrışma, uzamda da cisim bulmuş, hatta Saint-Florentin'de olduğu gibi, küçük ev sahipleri ile toplu konut sakinlerinin birbirinden ayrıştırılması için, tek bir sokak bile yeterli olmuştur. Öte yandan, "Vaulx-en-Velin İsyanları" ile "Saint-Florentin Cinayeti" haberlerde ve gazete manşetlerinde ana haber olarak yer aldığında, HLM'ler üzerine "Beyaz Kitabı"; La Barre veya Nora-Eveno Komisyonlarını ya da 15 yıl önce, Giscard d'Estaing ile Konut Bakanı Jacques Barrot döneminde, "kişiye yardım" ve "imarın kendisine yardım" üzerine, yönetici çevreleri pençesine alan tüm o tartışmaları kim hatırlıyordu? Bürokrasilerin hafızası zayıftır; savaş sonrası dönemde, kararların dirayetle ve kolektif bir biçimde alınmasına katkı sunanların isimleri de unutuldu gitti.[2] Aynı şekilde, gazetelerdeki köşelerinde "İslamî başörtüsü" üzerine veya Paris veya Lyon'un şu veya bu kenar mahallesinde vuku bulan "olaylar" üzerine âlimane bir şekilde yazıp duran gazeteciler ile gazeteci filozoflardan, kaydedip analiz ettiklerini düşündükleri "olay"ın üretilmesine bizzat gazeteciliğin ne türden bir katkısı olduğunu sorgulamalarını bekleyebilir miyiz?

Onca denemeciyi/yazarı meşgul eden liberalizm ile devletçilik karşıtlığı, sahici bir gözlem karşısında bir saniye bile ayakta duramaz. Misal, devletin, özellikle de arsa değerlerini, ev kredileriyle kira yardımlarını kontrol ederek gayrimenkul piyasasını kati suretle şekillendirdiğini görüyoruz. Devlet, aynı zamanda uzamın toplumsal dağılımının, ya da daha doğrusu, farklı toplumsal kategorilerin uzamdaki dağılımının tayin edilmesinde de rol oynar -ki, emek ve eğitim piyasalarındaki eylemleriyle de uzamda etkisini gösterir-. Ekonomik kriz ile işsizliğin bir sonucu olarak en yoksul ve en dezavantajlı toplulukların yoğunlaştığı sürgün yerlerinin ya da varoşların ortaya çıkışının temel sebebi, devletin geri çekilmesi

2 Konut politikalarının nasıl oluşturulduğuna dair bir analiz ile isimlerin tümünü 1990 yılı Mart ayında yayımlanan ve "ev ekonomisine" ayrılan *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*'ın 81-82 sayısında bulabilirsiniz.

ve kamu konutlarının inşası için verilen sübvansiyonların kesilmesidir. 1970'lerde kamu konutlarının inşası için verilen sübvansiyonların yerini, bireylere sağlanan yardımlar almıştır.

O hâlde, 1970'lerde başlayan ve sosyalist yöneticilerin[3] de dâhil olmasıyla 1980'lerin ortalarında nihayete erdirilen topyekûn neoliberalleşme sürecini hesaba katmadan ne konut politikalarındaki ne de diğer alanlardaki gidişatı anlamak mümkündür. Bu değişim, medyatik "filozofların", "öznenin geri dönüşü" veya "68'in ölümü" gibi ifadelerle çığırtkanlığını yaptığı gibi, salt ideolojik havanın dönüşümüyle sınırlı değildir. Söz konusu değişime, "düşün dünyasının yeni efendilerinin", hokkabazlık gerektiren ve geçmişte Marksist hasımlarının sıklıkla başvurduğu türden karalama ve kafa karışıklığı dolu kınama mantığına dayanan birtakım teorik aldatmacalar ve düzmece denklemlerle katkılarını sundukları, kamu hizmetleri fikrinin yok edilmesi eşlik etti: Ekonomik liberalizm siyasi özgürlüğün yeter şartı addedilerek devlet müdahaleciliği "totalitarizm"e indirgenir; sosyalizm Sovyetçilikle özdeşleştirilerek, eşitsizliklerin kaçınılmaz olduğu, eşitsizliklerle mücadelenin de etkisiz olduğu (bu durumun en iyilerin şevkini kaçırdığını belirtmekten de geri durmadan) ve her hâlükârda ancak özgürlük pahasına sürdürülebileceği iddia edilir; verimlilik ve modernlik özel sektörle, arkaizm ve hantallık da kamu sektörüyle bağdaştırılarak, ilişki kurulan kişinin artık kullanıcı olarak değil de daha eşitlikçi ve etkin bir ilişki kurmak adına müşteri olarak düşünülmesi istenir ve "modernleşme", kamu hizmetlerinden en kârlı olanların özel sektöre devredilmesi, kamu sektöründeki "hantallık" ve verimsizlikten sorumlu tutulan alt kademe çalışanlarının da tasfiye edilmesi veya hizaya getirilmesiyle özdeşleştirilir.

Devletin Sağ Eli ve Sol Eli

İktidara aç "düşünürler" ile düşünceye aç muktedirler arasındaki etkileşimi teşvik etmek üzere özel olarak düzenlenmiş ortamlarda

3 T.S.N.: Fransa'da merkez solu temsil eden Sosyalist Parti'nin lider kadrolarından "sosyalist yöneticiler" [*dirigeants socialistes*] diye bahsetmek, söz konusu isimleri "sosyalistler" diye anmaktan kaçınmak amacıyla, kendini bu partinin daha solunda konumlayan kesimlerce sıklıkla başvurulan bir yoldur.

(gazeteler, kulüpler ve kolokyumlar) geliştirilip gazete ve dergilerde ısıtılıp ısıtılıp yazılan tüm bu klişelerin ENA[4] çıkışlı, Sciences Po'da[5] eğitim görmüş yüksek devlet soylularının vizyon ve çıkarlarının doğrudan ifadesi olduğunu görmek için bu son özellik üzerinde durmak yeterlidir.[6] Bu kişiler, prim peşinde koşan ve tek harekette özel sektöre atlamak için hazır bekleyen yeni seçkinlerdir. 1960'lı yıllarda "kamu hizmeti" ruhu için (başkaları için) iman tazelemekten, özellikle 1980'den sonra ise şahsi teşebbüs kültüne methiyeler düzmekten bitap düştükten sonra, özellikle personel yönetimi hususunda (kötü) âdetlerini taklit ettikleri kurumlarla özdeşleşmiş finansal veya şahsî kısıt ve risklerden kendileri azade olan bu kişiler, kamu hizmetlerini özel bir girişimi yönetir gibi yönetme iddiasını taşımaktalar. Kazanılmış sosyal hakların korporatist savunusu sayesinde sahip oldukları kaskatı statüleriyle, özel sektörün risklerinden korunan personele, bu tuzu kuru memurlara saldırmak amacıyla modernleşmenin mecburiyetlerinden dem vuran da onlardır, verimlilik adına iş gücünü kademe kademe azaltmaktan bahsetmedikleri zamanlarda iş esnekliğinin faydalarını saymakla bitiremeyen de.

Küçük memurların, özellikle de "sosyal" diye nitelenen işlevleri yerine getirmekle, yani kendilerine gerekli imkânlar sağlanmadığı hâlde piyasa mantığının katlanılması en zor sonuç ve açıklarını telafi etmekle görevli memurların kendilerini -tamamen terk edilmiş değilse de- yüzüstü bırakılmış hissetmeleri anlaşılabilirdir. Polislerle alt düzey yargı mensuplarının, sosyal hizmet görevlilerinin, eğitimcilerin ve hatta artık gitgide daha fazla, ilk ve ortaöğretim

4 T.S.N.: *Ecole Nationale d'Administration* [Ulusal İdare Okulu]. Gerek özel sektördeki gerekse kamu sektöründeki yüksek düzey yöneticilerin ekseriyetle bitirdiği bir okul. Önemli *Grand Ecole*'lerden biridir.

5 T.S.N.: *Sciences Politiques*: Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin karşılığı olarak düşünülebilir. Lakin buradaki Sciences Po Paris'dekidir, en eski ve itibarlı olanı.

6 Devlet soyluları ile onların toplumsal üretim koşullarına ilişkin yürüttüğümüz analiz, elde ettiği başarı bir yana, ENA'dan mezun sosyalistlerin [Sosyalist Parti'ye yakın olanların, t.s.n.] çekinceli yaklaşımına rağmen tamamen geçerli olmaya devam eder. bkz. Pierre Bourdieu ve Luc Boltanski, "La production de l'idéologie dominante", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no. 2-3 (1976), s. 1-73.

öğretmenlerinin de aralarında bulunduğu bu memurlar, ekonomik olarak meşru kılınan bu *Realpolitik*'in kesin bir sonucu olarak ortaya çıkan maddi ve manevi acılarla başa çıkmaya çalışırken yüzüstü bırakılmışlardır. Onlar, sağ eli sol elinin ne yaptığından haberdar olmayan ya da daha da kötüsü, artık haberdar olmak istemeyen bir devletin çelişkilerini, gittikçe daha fazla acı veren "çifte kısıtlar" biçiminde tecrübe etmektedirler. Verimlilik, randıman, rekabet gücü ya da düpedüz kârın kendisi yüceltilirken, genelde belli bir mesleki çıkarsızlıkla, çoğunlukla inançlı bir kendini adamayla yerine getirilen görevlerin temelinin sarsılmakta olduğu nasıl görülmez?[7]

Daha da önemlisi, konut hizmetlerinde ama yanı sıra, mesela asgari gelir garantisinde, hizmete verilen desteklerin yerini, doğrudan bireye verilen yardımların almasıyla birlikte, "sokak düzeyinde bürokrasi" tanımı kökten değişmiş olup, bu iki yardım türünün birbirinden tamamen farklı sonuçlar doğurduğuna dair yeterli kanıt bulunmaktadır. Neoliberal yaklaşımla mükemmel bir uyum sağlayan doğrudan para yardımı, "dayanışmayı basit bir para yardımına indirger" ve tüketilebilmesini hedeflemekle yetinir (ya da daha fazla tüketimde bulunulmasını teşvik eder), ancak tüketimi yönlendirmeye ya da şekillendirmeye çalışmaz.[8] Bu demek oluyor ki, dağıtımın bizzat yapılarını hedef alan devlet politikası, yerini, sadece ekonomik ve kültürel sermaye kaynaklarının eşitsiz dağılımının sonuçlarını düzeltmeye çalışmakla yetinen bir politikaya bırakıyor. Ortaya da "hak eden yoksulların" (*deserving poors*) faydalanabildiği, eski güzel günlerin dinî hayırseverliğine benzer türden bir *devlet hayırseverliği* çıkıyor. Sendikaların ve örgütleyici mercilerin de zayıflamasıyla birlikte, devletin bu yeni faaliyet biçimleri, (potansiyel olarak) mobilize hâlde olan *halkı*, parçalan-

7 Kamu sektörüne, özellikle de "sokak düzeyinde hizmet sunan kadrolara" [*Street-level Bureaucracy*] dâhil olanların, yaptıkları işlere belli bir bağlılık hissettikleri, işlerinin topluma faydalı olabileceğini düşündükleri gözlemlenmiştir; bkz. M. Lipsky, *Street-level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services* (New York: Russell Sage Foundation, 1980), s. xii.

8 Karşılaştırma için bkz. C. Gruson ve J. Cohen, *Tarification des services publics locaux* (Paris: La Documentation française, 1983), s. 47-8 ve P. Chambat, "Service public et neo-liberalisme", *Annales ESC* 3 (1990), s. 615-47.

mış, resmî söylemin deyişiyle "dışlanmış", heterojen bir *yoksullar* kitlesine dönüştürmüş vaziyettedir. Bu yoksullardan artık özellikle (ya da sadece) "sorun çıkardıklarında" ya da "tuzu kurulara", kendilerinin kalıcı bir işe sahip olma imtiyazına sahip olduklarını hatırlatmak için bahsedilir.

Proleter-Altının Okulları

Bugün "sahada" gözlemlediğimiz şeyleri anlayabilmek için devleti ve devletin politikalarını bu şekilde göz önünde bulundurarak, yani devletin gittikçe daha fazla terk ettiği siteler veya banliyölerdeki en mağdur topluluklara temel kamu hizmetlerini -özellikle de eğitim ve sağlık hizmetlerini- temin etmek üzere devlet (ya da belediyeler) tarafından vekil tayin edilmiş "sosyal hizmet görevlileri"nin içinde bulunduğu güç koşulları dikkate almamız gerekir. Bu devlet görevlileri, devletin çelişkilerini en derinlerinde hisseder ve büyük dramlar olarak tecrübe ederler. Özellikle iş ve konut meselelerinde kendilerine yüklenen devasa görevlerle, son derece kısıtlı kaynaklar arasındaki çelişki, bu çelişkilerden bir tanesidir. Yaşadıkları şüphesiz en dramatik çelişkiler ise, kısmen kendi eylemlerinden kaynaklananlardır. Mesela, eğitim sisteminin verdiği umutlarla sebep olduğu hüsranlar arasındaki çelişkide bu durum söz konusudur.

Her gün ekonomik ve kültürel açıdan en yoksun kesimlerle yüz yüze çalışmak zorunda olan bu kişiler; hem ailelerin, çocukları aracılığıyla hem de bizzat çocukların karşılaştığı sorunların çoğunun, doğrudan veya dolaylı olarak Okul'dan kaynaklandığı gerçeğini nasıl bilmezden gelebilir, nasıl kendilerinden saklayabilirler ki? Sıklıkla, gazetecilerin sansasyon dilinin bilimdeki eş değerinden başka bir şey olmayan, tarif edilemez, daha önce eşi benzeri görülmemiş bir dille tasvir edilmekte olan bu "gençlerin" kendilerine has davranışlarının altında yatan asıl ilkeyi bulmak için başka bir yere bakmaya gerek yok. Davranışları ve gelecekle kurdukları ilişki bakımından alt proleterlerin tüm karakter özelliklerini taşıyan bu gençler, haddinden uzun süre boyunca okulda kalmaktan derin ve kalıcı bir biçimde etkilenmektedirler.

Bu gençlerin ne yaşadığına dair tasvirlerin neredeyse hepsi aynı

deneyimlerin altını çizer. Paraları ve ulaşım imkânları olmadığı için onur kırıcı ("çürümüş") bir yere çakılı kaldıklarını düşünmektedirler; bu onur kırıcı hayatın bir lanet gibi ya da daha basit bir dille ifade etmek gerekirse, damga gibi üzerlerine yapışmış olması, onların işe, çeşitli faaliyetlere ve tüketim mallarına erişimlerini engellemektedir. Daha da önemlisi, önce okulda, sonra emek piyasasında ardı ardına uğradıkları başarısızlıklar, geleceğe dair makul herhangi bir umut beslemelerinin önünde engeldir. Bu gençler, zamanı, içinde bulundukları zaman dilimi üzerinde kontrolleri olmayan, pes etmiş veya yapmak istedikleri sürekli değişen *alt proletaryaya mensup kişiler* gibi deneyimlerler. Bunun nedeni, geleceğin tamamen belirsiz olması ve okulun bir yandan körükleyip diğer yandan söndürdüğü beklentilerin iç uyumsuzluğudur.

Kültürel sermayelerinin yetersizliğinden ötürü okulda başarısızlığa mahkûm olan bu gençler, buna rağmen heveslerini körükleyecek varlık koşullarına sokulmakta ve genelde geç yaşlara kadar bu koşullarda kalmaktadırlar. Okul, üretici faaliyetlerden geçici olarak gençleri alıkoyup çalışma hayatından ayırdığında işçi sınıfının yeniden üretimini sağlayan, kendine sunulan ast konumlara beklenildiği gibi adapte olunmasına dayanan "doğal" döngü bozulmuş olur. Fakat okul, onları, kol emeğini, özellikle de fabrikalarda çalışmayı ve genel olarak da işçi sınıfı koşullarını reddetmeye iterek, gençlerin, sahip olabilecekleri tek geleceği ellerinin tersiyle itmelerine neden olur; bunun yanı sıra, görünüşte vaat ettiği geleceği de hiçbir biçimde taahhüt etmez. Aksine okul, yargılarının *kader etkisiyle* bu gençlere, kendilerine vaat edilen gelecekten kesinkes vazgeçmeleri gerektiğini öğretir. Şüphesiz ki bu mekanizmalar, yabancı kökenli, bilhassa da Mağripli gençlerin üzerinde çok daha etkilidir. Zira bu gençlerin eğitim piyasasında karşılaştığı zorluklara ek olarak yaşadıkları zorluklar, iş piyasasında da *negatif sembolik sermayeye* sahip olmalarına neden olur. Bu ek olumsuzluklar arasında, "damga" olarak iş gören beden *hexis*lerinin dış işaretleri, isimleri, aksanları ve artık bir de ikamet yerleri bulunmaktadır.

Özellikle zamana ilişkin yatkınlıkları, dolayısıyla da işle kurulan ilişkiyi şekillendiren bu yapısal faktörler, yatkınlıkları yerleş-

memiş olan bu gençler ile geçici işler arasındaki yakınlığa açıklık getirmektedir. Öte yandan bu gençlerin, özellikle de aralarında en "sapkın" olanlarının yatkınlık ve pratiklerinin tam anlamıyla açıklığa kavuşabilmesi için çok sayıda başka faktör de hesaba katılmalıdır. Öncelikle siyasi örgüt ve sendikalar gibi örgütleyici mercilerin ya yok olması ya da zayıflaması söz konusudur. Genelde söylenilenin aksine bu örgütler, eski "kızıl mahallelerde", sadece "isyanı yönlendirip düzenleme" işini yürütmez, aynı zamanda bütün bir hayatı kucaklayıp (sportif, kültürel ve sosyal faaliyetlerle) isyana, ama aynı zamanda tüm varlığa anlam katmaya yardımcı olurdu.

Dahası, aile yapılarındaki kriz, özellikle Mağripli aileleri vurmuş ve bu aileleri -ve çocuklarını- diğer göçmen ailelerden ayıran temel farkı ortaya koymuştur. Bu ailelerin doğum oranlarının çok yüksek olması (ekonomik ve kültürel sermayeleri arttığında bu oran düşer), içinde bulundukları yeni toplumsal çevrenin zımnen gerekli kıldığı pedagojik projeyi (genel anlamda) yerine getirmelerini çok zorlaştırmaktadır. Dahası, az eğitimli ya da hiç eğitim görmemiş ebeveynler ile okulda uzun süre kalmanın etkilerini tecrübe etmekte olan çocukları arasında, gerek hayat tarzı ve beklentiler, gerekse de dünyaya dair genel toplumsal bakışları açısından büyük bir uçurum bulunmaktadır. Okulda çok uzun süre kalmanın çelişkili ya da en azından paradoksal etkileri vardır. Genç göçmenler için okul, bir yandan, Fransız toplumuna (ayrıca, az ya da çok açık bir biçimde bu toplumun demokratik kültürüne ve bu kültürün ürettiği ırkçılık karşıtlığı gibi evrenselci ideallere) *hukuken* tamamıyla mensup olduklarını, diğer yandan ise bu toplumdan *bilfiil* tamamıyla dışlandıklarını (okulun yargıları [notlar, karneler vb. t.s.n.] bunun ilânıdır) keşfedip deneyimledikleri yerdir. Çocuklarının tüm sarsıntılarının ve ızdıraplarının etkilerine maruz kalan ebeveynler ise, onların geçimlerini sağlayabilmekten de onlara istenmedikleri, fazlalık oldukları düşüncesinden kurtaracak bir *yaşama sebebi* sunabilmekten de âciz bir durumdadırlar. Genelde kendileri de işsizlik yüzünden ekonomik ve sosyal varoluştan dışlanmış olan bu ailelerin, içinden geldikleri toplulukla bağlarının kopmuş olması ve gecekondu mahallelerindeki gibi akrabalık ilişkileri temelinde değil de konutların müsaitliğine ve gelire göre bir araya getirilen bu toplumsal çevrede çelişkili bir biçimde tecrit

edilmiş olmaları durumu daha da vahim hâle getirir. Ne şimdisi için ne de gelecek için çocuklarına sunacakları hiçbir şey olmayan bu anne babalar, çocukların tüketim arzularını kontrol etmekte zorlanırlar. Çocuklar; bu arzuyu, hem okuldaki arkadaşları hem de tüketim ürünlerinin bir yandan erişilemez bir yandan da her yerde hazır ve nazır (güzel arabalarla sokaklarda, süpermarketlerde ve hatta televizyon ve her gün posta kutusuna bırakılan reklam broşürleriyle bizzat evlerinin içinde) olduğu bir toplumsal evrende deneyimlemektedirler.

Beraber yaşamanın kendine has bir etkisi varsa eğer o da, kimsenin kimseye yardım edemediği bu türden bir çevrede, başka toplumsal çevrelerde bulunabilecek olan güvenlik ağlarının noksanlığından ötürü, toplumsal çöküşlerin fren tutmamasıdır. Bir başka beraber yaşama etkisi de, genelde oyun ya da meydan okuma olarak ortaya çıkan "küçük kabahatlerin" (okulu asmak, ufak hırsızlıklar, otomobil hırsızlığı v.b.) veya ani kolektif şiddet patlamalarının (bazı gençleri, kendi talep ettikleri mekânları ya da teçhizatları tahrip etmeye iten gibi) etkin ve örgütlü küçük bir azınlığın peyderpey etkinlik kazanmasının önünü açmasıyla, şiddetin bir nevi el arttırmasıdır. Genelde okuldan itibaren baş gösteren çete yapılanmaları, buradan kurtulmaya çalışanların üzerinde baskı kurarak işe başlar; daha sonra, kendi kendine harekete geçemeyen bu parçalanmış topluluk üzerinde daha geniş çaplı olarak etki gösterebilir. Böylece çeteye maruz kalanlar için, çeteye boyun eğip ızdırap ve nefretin içine kapanmaya boyun eğmekten (bu durumda özcü bir ırkçılığın damgasını vurduğu farklılaşmamış ve genel birtakım kınamalara maruz kalırlar) ya da oradan ayrılmaktan (bu durumda ise ayrıldıkları bölge daha da fazla bozulur ve damgalanır) başka çıkış yolu kalmaz.

Tarihi Baştan Yazmak

Devletin en merkezî mahallerinden, toplumsal dünyanın en mahrum mahallerine kadar uzanan nedensel zincirlerden birini açıklama ve kimsenin aklına gelmemiş, kimsenin de arzu etmemiş olduğu bir duruma yol açmış olan bu süreçlerin (aslında şüphesiz çok daha karmaşıktırlar) salt siyasi boyutlarını vurgulama ihtiyacı hissettiysem eğer, kınama ve mahkeme mantığına teslim oldu-

ğumdan değil. Daha ziyade, tarihin bize verdiğini bozmak veya yeniden yapmak adına rasyonel eylemlerde bulunabilme olasılığının önünü açmak istedim. Bu durumda, iyi temellendirilmiş bir açıklayıcı sistem arayışımız hiç de yersiz değildir. Bu sürgün yerleri ve sakinleri, sebep oldukları sorunlar nedeniyle en önemli siyasi mücadele konularından biridir. Batı geleneğinin en eski fantasmalarım dirilten açıklamaları mat etmek çok önemlidir; zira bu fantasmaların etkisi olmasa söz konusu açıklamaların ne kadar fantastik olduğu zaten fark edilirdi (İslam'a radikal ve koşulsuz bir başkalık atfetmek üzere onun istisnai doğasından dem vuran, hayli zayıf örtmeceli o ırkçı izah var mesela aklımda). Bu nedenle, meseleye bakınca mekanik bir sorumluluklar zinciri görmekten imtina etmek gerekse de devletin geri çekilmesinin teşvik edip körüklediği uzamsal ayrışma ile küçük burjuvaziyi, kolektif yaşam alanından ve böylece "kolektivizm"den ayırıp kendine ait bir müstakil eve veya apartman dairesine -dolayısıyla da yerleşik düzene- bağlamayı amaçlayan neoliberal politikalar arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak faydalı olacaktır. Ayrıca, bu ayrışma ve en göze çarpan sonuçları ile "yerliler" ve "göçmenler" arasındaki karşıtlığın, siyasi alanda ve başka yerlerde kapladığı yer arasındaki ilişkiyi deşmek de önemlidir. Söz konusu karşıtlık, şimdiye dek ilk planda olan, mütehakkimler ile tahakküm altındakiler (ezenler ile ezilenler) karşıtlığının yerini almıştır. Örgütleyici mercilerin, emekçi dünyasının içerisinde ve hatta "yerlilerin" çoğunluğu oluşturduğu yerlerde bile (mesela Paris'in dışındaki Quatre Mille de La Courneuve, Les Minguettes ya da Vitry'deki Balzac Sitesi gibi meşhur "sitelerde") birlikte yaşamayla ilişkili ihtilafların üstesinden, kâh teorik -enternasyonalist geleneği canlandırarak- kâh pratik -yeni dayanışma ağları yaratarak- yollarla gelme kapasitelerinin gerilemesi, durumu daha da kötüleştirmektedir.

Bütün stratejisini yabancı düşmanlığı ve ırkçılık üzerine temellendiren Ulusal Cephe gibi bir partinin siyasi arenaya çıkmasıyla birlikte, siyasi tartışmaların hepsi, az ya da çok doğrudan bir biçimde göç meselesine odaklanır oldu. Meşru konumdaki görme ve bölme ilkesinin dayatılması için karşı karşıya olan merciler, özellikle de siyasi partiler ile sendikalar arasındaki siyasi mücadelede, yeniden dağıtım meselesi ve dolayısıyla, kimlerin ulusal topluluğa

üye olmaktan kaynaklanan tüm avantajlara sahip olma hakkını talep edebileceği meselesi kesinlikle merkezî bir önem kazandı. Tahakküm altındaki "vatandaşlar"ın, "göçmenler"e karşı mütehakkim "vatandaşlar" ile saf tutmaları, vatandaşlık ile ilişkilendirilen bu ekonomik ve sosyal avantajlara erişimin tekeline sahip olmak adına gerçekleşmektedir.

Devletin elini çekmesi veya geri çekilmesinin beklenmedik ya da en azından planlanmamış birtakım sonuçlar doğurduğu aşikârdır. Devletin dile getirdiği niyetleri hayata geçirecek olan gerekli kaynakları temin edecek kararlı bir devlet politikası acilen devreye girerek karşılarına çıkmazsa, ortaya çıkan bu sonuçlar, demokratik kurumların işlevlerini gerektiği gibi yerine getirmesinin önüne geçecektir.

İmkânsız Görev

Pierre Bourdieu

Pascale R., hikâyesini bana anlatmayı, bir sosyal hizmet görevlileri kolokyumu sırasında yaptığım çağrının ardından, kendisi önerdi. Görüşmeyi yaptığımız sırada, Fransa'nın kuzeyinde orta ölçekli bir şehir olan F.'de proje şefiydi. Kendisinin de dediği gibi, konumu muğlaktı; sözleşmeli bir çalışan olduğu için ücretini ödeyen de onu işten çıkarabilecek olan da Belediyeydi; ama sözleşmede, "Belediyenin emrinde" olsa da "öncelikli olarak bir dış yapıya bağlı" olduğu belirtilmekteydi: "Bu, çok muğlak: Hem Belediyenin emrinde hem de bağımsız olmam bekleniyor, onu hem eleştirmem hem de ona itaat etmem bekleniyor." İşlerini gereğince yerine getirmesi için çok farklı ve çeşitli temsilcilerle muhatap olmak zorunda olması da Pascale R.'ye verilen görevin muğlaklığını arttırıyor. İl düzeyinde 17 farklı kamu kurumuyla [özellikle, DDE (teçhizat için, *Direction départementale de l'équipement*), DDASS (hijyen, halk sağlığı ve sosyal işlerle ile ilgili, *Direction des affaires sanitaires et sociales*), DRAC (kültürel faaliyetler, *Direction régionale des affaires culturelles*), Gençlik ve Spor Bakanlığı ve elbette Milli Eğitim Bakanlığı] muhatap ve bu kurumların yetkilileri birbirleriyle -neredeyse hiç- görüşmüyor, çoğu zaman onun bu kişilerden ricada bulunması gerekiyor (oysaki işi, onların yerel seviyedeki faaliyetlerini koordine edip düzenlemek). Bölge düzeyinde ise, kendisinin kullanımına ayrılan kaynaklara ilişkin bütçe kararlarını alanlar

seçilmişler olduğu için onlarla ve teknisyen-uzmanlarla muhatap olmak durumunda.

Pascale R., daha önce yakındaki daha büyük bir kent olan T. kentinde benzer bir pozisyonda çalıştığı için karşılaştırmada bulunabiliyor. T.'de (Belediyeye değil) HLM Ofisine bağlı olarak çalıştığından, yetkileri gerçekten de daha fazlaymış: "HLM için çalışıyordum, bir yenileme işleminin proje şefiydim, bu nedenle inanılmaz yetkilere sahiptim. Zira pratikte konutların sahibi bendim; aileleri yeniden yerleştirme, finansal kaynak bulma ve işleri yürütüp yeni konut tahsis etme yetki ve yükümlülüğüne sahiptim." Başka yerler gibi orası da hâlihazırda irtibat hâlinde olduğu çeşitli gruplara güvenebileceği, "diyalog kurma çabasına girişilmiş" bir yerdi. En temel görevlerinden biri olan, "insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme" görevini yerine getirebilmişti. Öncelikli olarak -ileride göreceğimiz yaşlı kadın ile kedi meselesinde olduğu gibi- konut sakinleri arasındaki ilişkileri, daha sonra konut sakinleri ile Belediye ve devlete bağlı yetkililer arasındaki ilişkileri düzenleyerek kişilerin kendilerini gerçek anlamda yönetebilmelerinin koşullarını yaratmış: "Konut sakinlerinin temsilcileri, evleri tahsis edebilir hâle gelmişti." Pascale R., kendisini vekil tayin eden kurumun ona "daha fazla tahammül edemediğini" bu noktada fark etmiş. Başarısı başarısızlığı olmuş. Temel noktaları sessizlikle geçiştiren bir sözleşmeyi gereğinden fazla uygulamış. Onu vekâletlendiren kurumun ve kendisine resmî olarak verilen görevin kökeninde yatan çelişkiyi, böylesi bir çifte kısıt olarak fark etmiş: Mahalle hayatını canlandırmak, bölge sakinlerinin yönetime katılmasını sağlamak; tüm bu anahtar kelimeler, teknokrasinin kendine biraz ruh katmak için uydurduğu kelimelerden ibaret imiş.

İki deneyim birbirleriyle karşılaştırıldığında bunu net olarak görmek mümkün. Pascale R., halletmesi gereken sorunun faktörlerinden biri -barınma meselesi- üzerindeki müdahale marjının gerçekten geniş olduğu T.'de, kendisine verilen görevin temelindeki büyük çelişkiyi ortaya çıkarabilecek kadar ilerletebilmiş faaliyetlerini. Kendi hâline bırakıldığı, yani sadece kişileri ikna edip inandırmasını sağlayacak sembolik kaynaklarım kullanmasının beklendiği F.'de ise Pascale R., daha en başta insanlara istedikleri

şeyleri veremediğini, sadece istemedikleri şeyleri (mesela işsizliği teskin edici eğreti çare konumundaki "stajlar") teklif edebildiğinin farkına varmış. Değiştirmesi istenen durumun değişmesi ona bağlı değildir, ona bağlı olan şeyler ise esasında hiçbir şeyi değiştiremeyecek türdendir. "Toplumdan bir beklentisi olan insanlarla ilgilenenlerin bu insanların beklentisinin ne olduğunu hemen gördüğünü düşünüyorum: Ekseriyeti iş istiyor! Tam da vermek için orada olamadığımız şey iş! (...) Bu nedenle Sosyal Hizmetler kendi içinde çelişiyor, çözüm bulup bunları farklı yönetim birimlerine önermesi gereken kişi DSQ projesinin müdürü. Ama orada da bir çelişki var; zira bir şey bulduğunuzda onun 'doğru kutucuğa uyması gerekir' diyorlar ama [*yönetim*] her zaman, 'finansal açıdan bendeki kutucuğa uygun değil' şeklinde geri dönüşte bulunuyor."

Bir önceki görevinde sahip olduğu olağanüstü koşullara artık sahip olmayan Pascale R., tüm sosyal hizmet faaliyetlerinin karşılaştığı iki büyük sorunla birden karşı karşıya. Bir yanda, ardı ardına gelen başarısızlık ve hayal kırıklıkları nedeniyle kendilerini geri çekmiş ve cesareti kırılmış bireylerin vazgeçmişliği; diğer yanda ise, günlük işlerinin ve ön varsayımlarının ("kutucuklar") katılığının içine hapsolmuş, parçalanmış ve parçalayıcı bir yönetimin ataleti (ki en işlevsiz olduğu zaman, teknokratik bir "sosyal bürokrasi" kalkanı altında demokrasi işletirkendir). Sosyal hizmet görevlileri ancak ellerinde ne varsa onu verebilirler; yani insanlara özgüven aşılayabilir, içinde bulundukları zorluklardan çıkmaya çalışabilmeleri için onlara asgari umuda sahip olmalarını telkin edebilirler. Sürekli iki cephede birden mücadele vermek zorundadırlar: bir yandan yardım etmek istedikleri, ancak bırakın içinde bulundukları topluluğun çıkarlarını, kendi çıkarlarını savunmak için bile cesaretleri fazlasıyla kırılmış hâlde olan insanlarla; diğer yandan da kendilerini birbirinden ayrı evrenlere kapatmış ve bölünmüş idari makam ve memurlara. Öyle ki, RMI örneğinin gayet güzel gösterdiği gibi, hak sahiplerine ödeme yapan birimler ve memurlarla, onların yeniden işe girmesini sağlamakla sorumlu olanlar aynı değildir. Mesihçi bir aktivizm ya da içten gelen bir yardımseverlik içeren sosyal hizmet mantığı ile bürokrasinin, disiplin ve ihtiyat içeren mantığı arasındaki karşıtlık, en çok da "yukarıdan gelen talimatlara" itaat eden memurlar "bir anda sos-

yal hizmet görevlisi"ne dönüştürüldüğünde ortaya çıkar. Onuncu Plan [İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, düzenli aralıklarla yayımlanan kalkınma planlarına referans, t.s.n.] örneğinde bu durum çok nettir: "Yenilik ve inanç gerektiren, insanlarla ilişki kurduğun bir işten kurumsal bir işe dönüştürülüyor... İşte o... Felaket!"

Bürokratik kurumların hantallığı o seviyededir ki, Max Weber'in ifadesinin aksine, bu kurumlar, paradoksal bir biçimde, kendilerine tayin edilmiş görevlere en az hapsolmuş memurların karizması, bu türden memurların aldıkları inisiyatifler ve yaratıcılıkları sayesinde iyi-kötü işleyebilmektedir. Bürokrasi kendi mantığına terk edildiği takdirde felç olur. Zira bu mantık, merkezî otoritelerin farklı bakanlıklara bölünmüşlüğünü tabanda yeniden üreten ve böylelikle etkin eylemde bulunmanın önüne geçen idari bölünmelerin; sonu gelmeyen, "iletilmesi, teslim edilmesi" gereken dosyaların; bürokratik olarak neyin düşünülebilir olduğunu ("bu öngörülmemiş") tanımlayan bürokratik kategorilerin; ihtiyatın, sansürün ve denetimin bir arada bulunduğu komisyonların mantığıdır. Bürokratik ayrımlardan kaynaklanan bu çelişkilerin bir manevra, inisiyatif ve özgürlük alanı açtığı da şüphe götürmez. Bu alan da bürokratik rutin ve düzenlemelerden koparak bürokrasiyi bürokrasiye rağmen savunan kişilerce kullanılabilmektedir.

Fransa'nın kuzeyinde bir proje yöneticisiyle

Mülakat: Pierre Bourdieu

"Çok fazla şey biliyordum"

Pascale R.: T.'de altı, neredeyse yedi yılımı geçirdim; hepten bunalıma girmek üzere olduğum için de oradan ayrıldım: İnsanlarla ilişkilerimi ilmek ilmek işlemiştim çünkü hem zamanım vardı hem de kadını, erkeği, emeklisi, genciyle konut sakinleri temsilcilerinin oluşturduğu büyük, dinamik bir grup vardı. Özellikle çalışanların iş ve aile dışındaki şeylere vakit ayırması çok zordur ama onlardan da vardı. Başlarda sosyal hizmet görevlileri de vardı -ki onlarla normalde zıt kutuplardasınızdır-. Ben HLM'yi temsil ediyordum. HLM'ler konut verir, sosyal hizmet görevlileri ise konut arar ve kötü kiracıları temsil eder.

[*Sosyal Hizmetten gelenlerle ilk karşılaşmalar zordu ama Dokuzuncu Plan sırasında işler rayına oturdu. Söz konusu sosyal hizmet görevlileri, genellikle, projeye kendi vakitlerinden veren gönüllülerdi: "Böylece başlangıçta, seçilmiş kişilerden oluşan ufak bir grubumuz vardı, yani bu dinamiğin ortaya çıkarttığı bir grubumuz vardı."*]

İnsanlar arasındaki ilişkileri değiştirmek

Pascale R.: Birkaç yıl sonra, işlerin bir kısmını yürüten gönüllüler ve aktivistlerle birtakım ilişkiler kurabiliyorsun, böylece sonunda en azından sorunları masaya yatırabiliyorsun. Ama birkaç yıl geçmesi lazım, öyle pat diye olmuyor... Şimdi F.'de ilk yılım, insanları yeni yeni tanıyorum ama aradan dört-beş yıl geçtikten sonra bana duyacakları güvenle şimdiki aynı değil, çok iyi biliyorum. Bu, zaman alır. Gerçek sorunları nasıl ele alacağımı, T.'deki HLM Ofisi adına çalışırken, bana verilen görevi yerine getirirken öğrendim. "Büyük" bir ıslahtı, herkesi tahliye etmemiz gerekiyordu. Önce bütün ailelere ev bulmam gerekiyordu; bu, çok önemli bir roldü çünkü böylelikle aileleri doğrudan tanıyordum (...) ailede kimlerin yaşadığını biliyordum; daha önce nasıl bir konutta yaşadıklarını, nasıl bir konuta yerleştirildiklerini biliyordum; yani insanları tanıyordum. Sosyal Hizmetten gelenleri, çoğu kez bizzat tanıdığım insanlar hakkında konuşan kiracı temsilcilerini de tanıyorum.

[...]

Evet, şimdi size ilginç bir örnek vereyim. T.'de sonunda ayda bir kere toplanır hâle gelmiştik. Ben de dâhil olmak üzere, HLM temsilcileri ile gönüllü olan ve güvendiğimiz konut sakinleri temsilcileri olarak toplanıyorduk; insanların özel hayatları hakkında konuşulduğu bir gruba herkes katılamaz; bu nedenle, katılan konut sakinlerinin anlatılanları herkesle paylaşmayacağından emin olmamız, onlara güvenmemiz gerekiyordu. Bir de Sosyal Hizmetlerden gelenler vardı, onlar da herkese sır veremezdi çünkü aileleri tanıyorlardı, onları desteklemek için oradaydılar, özellikle de onların zayıflıklarını ortaya dökmemeleri gerekiyordu zira aksi hâlde mali yardım ya da HLM konutu alma ihtimallerini tehlikeye sokarlardı. Sonunda meseleleri masaya yatırmak, bir durumu tartışmak için bir araya gelebildik. Davranış örneği şöyle: Evi kedilerle, etrafı kirleten kedi ve köpeklerle dolu olan, bütün koridoru kokutan ve hakkında pek çok şikâyet dilekçesi yazılmış bir kadın vardı. (...) Sonra bu kadın taşınmak istedi, bir arkadaşının yakınına mı gitmek istiyormuş, neden olduğunu hatırlamıyorum, önemli de değil... Bir dakika, sebebi şeydi... [*gülüyor*] Önemliymiş: Çünkü evi sağlığa zararlı hâle gelmiş!

[...]

İnsanlardan kaynaklanıyor, evde yaşama şekillerinden. Elbette maddi imkân meselesi var. Para harcamamak için kapı-pencereyi sıkı sıkı kapatıyor ve evi ısıtmıyorlar, bu sefer hava dönüşümü kesiliyor: Rutubet oluyor. Parasızlıktan evlerin boya badanasını yapmıyor, duvar kâğıtlarını yenilemiyorlar; sonuç olarak bütün kâğıt yavaş yavaş sıyrılıyor, duvar kâğıdı çözülüyor, boya kabarıyor... Öyle evler var ki, sıvası veya kerpici çok su çekiyor ve tavan olduğu gibi çöküyor. Bunlar gerçekten maddi imkânsızlıktan. Bunu bilip hesaba katman lazım. Sonra bir de yaşam tarzından kaynaklananlar var. Bu noktaya nasıl geliyorlar? Bunun birçok nedeni olabiliyor; kimisinin kocası ölüyor, kadın kendini bırakıyor; tersi de olabilir... Ya da işte kimisi boşanınca, ayrılınca ya da işten çıkarılınca kendini salıyor, kimisi çocuğunu kaybediyor, her şeyi boş veriyor, o zaman davranışlar değişiyor. Ortada bir maddi sebep olmayabiliyor ama bütçelerini yönetmeyi bırakıyorlar, her şeyi boş veriyorlar. Sonra bazı aileler oluyor. Burada durum daha da zor çünkü mesele anne babalara, hatta büyük anne babalara kadar uzanıyor, çocuklar böyle yetiştiriliyor, sen de bunu nasıl değiştirebileceğini bilemiyorsun.

[...]

Sonra kadına [*kedili kadına*], "Tamam taşınabilirsiniz ama önce şimdi oturduğunuz daireyi oturulacak hâle getirmeniz lazım." dedik. Anlaşılmaz bir durum, zira ayrılmak istemesinin nedeni yaşadığı yerin yaşanılamaz hâle gelmesi ama "Burayı eski hâline geri döndür!" diyorlar. (...) Bu da kiracının görevleri arasında: Yaşanılabilecek durumda olan bir daireye taşınıyorlar, da-

ireyi buldukları gibi bırakmaları gerekiyor, yoksa 15.000 franka kadar çıkabilir fatura. Sonuç olarak başka yere taşınmalarına izin verilmez... Bu kadından da istedik, kabul etmesini sağladık. Onunla birlikte olan sosyal hizmet görevlisi ona laf anlatabildi; çünkü HLM'den biri olsa, sanki ona istediğini vermemek için "bahane" arayan bir "polis" durumuna düşerdi. Ona yardım etmek için orada bulunan sosyal hizmet görevlisi, durumu anlatınca ise başka oluyor; o, oraya yardıma gelmiş, bu yüzden toplum ve aile ekonomisi meselelerindeki bir danışman gibi, ona dairesini düzenlemesi gerektiğini anlatabildi. Ama bunu tek başına yapamayacağı için mahalledeki gençleri çağırdık, onlar da zaten boya badana işleri için işe alınmışlardı. Kadının evini boyadılar, duvar kâğıtlarını yapıştırdılar.

[...]

Koca bir ağ kurulmuştu; bu ağda yedi komşusu, bina sorumlusu, mahalle aktivistleri -yani komşulardan mahalleyle ilgili olanlar-, sosyal hizmet görevlileri, HLM ekibi, HLM'nin tahsis bölümü vardı. Hepsi, yaşam tarzını değiştirmesi için uğraşıyordu. Hayvanlarından bazılarını bırakmasını söyledik. Bıraktı. Zorlu tartışmalarda bulunduğumuzu hatırlıyorum; çünkü köpeklerle kedilerin yaşlarını bilmiyorum; sadece sosyal hizmet görevlileri, "Onu değil de şunu bırakmasını söyleyebiliriz..." diyebiliyordu. Çok zaman alıyor, bir sürü detayla uğraşıyorsun, insanların hayatı söz konusu. Köpeğin yaşını bile bilmen lazım. Aynen öyle. Sonunda ayrıldı... Bir köpeği kaldı yanında. Sonra onu taşıdık. Sonra da istifa ettim. Nasıl sonuçlandığını bilmiyorum ama insanlarla birlikte olmaya devam edersen, onlarla yakın olursan topluma yeniden kazanılmalarını sağlayabilirsin; yoksa bu kadın evden atılacaktı. (...) Operasyon aşamasına geldiğimde, mahalleye bırakıldığımda yıllardır sürmekte olan bir koordinasyon çabası vardı. Yani temsilciler vardı, aktivistler, aktivist mahallelerin sakinleri vardı.

- *Peki ya aile dernekleri?*

Pascale R.: Tanıdığım en aktif insanlar CSCV'dendi[9] ama sayıları pek fazla sayılmazdı.

- *Bu insanlar bir nevi öncü, gözcü rolü üstleniyordu...*

Pascale R.: Aynen. Olayları önceden takip ediyorlardı, müdürü sorguluyorlardı. Ben işe alındığımda, ayın ilk günü başlamam gerekiyordu; müdür, zamanından biraz önce orada olmamı istedi; çünkü konut sakinleri kendisine gelip, "Birini alıyorsunuz, bu kişiyi işe alacaksınız (ben işe alınmadan önce)... Ona ne soracaksınız?" diye soruyormuş. Bu yüzden o akşam müdürün ofisine

9 T.S.N.: *Confédération Syndicale Cadre Vie*: Yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlı bir konfederasyon.

gittim, beni CSCV'den iki ya da üç kişi ile mahalledeki sosyal merkezin müdürü bekliyordu. Yıllardır birbirleriyle görüşüyor, tartışıp çalışıyorlarmış. Yani sahada bir miktar koordinasyon vardı zaten.

- *Peki meslekleri neydi?*

Pascale R.: Emekliydiler, onların zamanı oluyor. Çalışanlar da tanıdım sonradan. Şöyle diyebiliriz: Bu grup, işten sonra insanların gelebileceği ilginç etkinliklerde bulunup insanları entegre edebilecek kadar güçlü bir gruptu.

- *Nasıl şeyler mesela?*

Pascale R.: Mesela bir tanesi bir süpermarkette çalışıyordu; üzerinde deliği olan, etiketi düşmüş, satılması mümkün olmayan şeylerin hepsini çöpe attıklarını fark etmişti. Market müdürünü ikna edip bu malların, elinde avucunda bir şeysi olmayanlara dağıtılmasını sağlamıştı.

- *Peki sizinle konuşmuş muydu?*

Pascale R.: Ben işe başlamadan önce yapmıştı, sonra bölgede bir dayanışma ağı olduğunu görünce ona katıldı. Bu o kadar işe yaradı ki her şey mahalle seviyesinde halledilmeye başlandı. Neredeyse tüm temsilciler vardı; arka planda rahibelerle dolaylı irtibat hâlindeydim; daha sonra yereldeki gençlerle çalışan Genç Hristiyan İşçilerden bir rahiple, emekli konut sakinleriyle, sosyal merkezin müdür ve görevlileriyle, sosyal hizmetliler ve tüm yetkilerle daha doğrudan irtibata geçtim... Aile Hizmetleriyle, Sosyal Güvenlik Kurumuyla, Mili Eğitimle, Belediye Başkanı'yla bağlantılarım vardı, belki daha da fazlası vardı ama...

- *Düzenli mi görüşüyordunuz, yoksa belli bir olay ya da etkinlik için mi bir araya geliyordunuz?*

Pascale R.: Kalkış noktası, benim sosyal merkezdeki konut sakinleriyle buluşmamdı. Benden kendimi belli bir şekilde organize etmemi istediler, ben de kabul ettim; mahallede, pazarın kurulduğu günlerde ofis saatleri koymamı istediler, insanların çoğuyla görüşebileceğim bir yer buldular. Çok geçmeden mekânları üçe böldük, her birinin kendine göre kuralları vardı, kaynakları bile bölüştürülmüştü, yani her şey yolundaydı, iyi düzenlenmişti, ne yaptığımızı biliyorduk, o yüzden her pazartesi sabahı buluşacağımızı bilir hâle gelmiştik. (...)

HLM Ofisi bana daha fazla tahammül edemedi

- *Tam olarak ne zamandı?*

Pascale R.: 83'te başlayıp 88'de bitti.

- *Neden bitti?*

Pascale R.: Benim yüzümden, T.'de görevim bitmişti, operasyonun da sonuydu.

- *Anladım, ama yapı devam etti...*

Pascale R.: Yok, yok.

- *Sona mı erdi?*

Pascale R.: Aynen. Aslında işi istemeye istemeye bıraktım çünkü HLM Ofisi bana daha fazla tahammül edemiyordu.

- *Çok şaşırtıcı...*

Pascale R.: Böyle bir karşı gücün yerleşmesine katlanamazlardı.

- *Yani dairelerin nasıl tahsis edileceğine fazla karışıyordunuz. HLM ile çatışmalarınız hangi konulardaydı?*

Pascale R.: Hiç söylemediler.

- *O zaman her şeye dairdi biraz da...*

Pascale R.: Evet, her şeye dairdi: kişiliğim sorgulanır olmuştu; fazla bağımsız olmuşum, fazla... Yani böyle birine söyleyebilecekleri tek şey bu...

- *Çomak sokan birine mi?*

Pascale R.: Evet çomak sokan. Huysuz. Otoriteye itaat etmeyen. HLM yönetiminde değişikliğe gidilmişti; çünkü en baştaki müdürüm bana, "Ona güveniyorum, bildiği gibi organize etmesini istiyorum." demişti; ben de öyle yapmıştım. Belediye değişti, HLM Bürosunda değişiklik oldu. (...) Kişisel olarak ayakta kalabilmek için ayrılmam gerekti. Aniden dışlandım. HLM Ofisi tarafından dışlandım. Kendi kendime sordum, seçilmişler mi acaba, yoksa HLM mi diye... Teknik bir iş yapan biri olarak siyasi alanda fazla yer kaplayıp seçilmişleri zor duruma mı sokuyordum, yoksa HLM Ofisinin işleyişinde mi sıkıntı vardı? Sonunda, işin HLM Ofisinde bittiğine kanaat getirdim. Kadim yöntemlere geri dönüp benim emek verdiğim her şeyi silip süpürmek isteyen bir yönetim vardı işbaşında.

- *Özellikle de dairelerin nasıl tahsis edileceği ile ilgili olarak...*

Pascale R.: Evet, her şey. Tüm o güç. (...) Bence bilmemden gereken- den fazla şey biliyordum.

- *Sonra hepsi boşa gitti: yani sizinle birlikte çalışan insanlar, sosyal hizmet görevlileri, çalışanı, emeklisi, herkes...*

Pascale R.: Hayır, o insanların hâlâ orada olduğunu zannediyorum, aktifler ama sayıları azalmıştır çünkü planlama ekibindeki değişiklikle beraber ekipte sadece konut temsilcileri kaldı.Üç kurum vardı: HLM Ofisi, sosyal merkez ve konut sakinleri. Konut sakinleri çok yeni bir işe girişmişti; bir sekreter işe almışlardı; eskiden ücretsiz gönüllüleri olurdu; artık bir adım daha atıp, "İşleri düzgünce, teknik bir şekilde yürütmek istiyoruz. İşveren gibi hareket edeceğiz." dediler. (...).

Konut sakinlerinin temsilcileri evleri tahsis etmeye başladı

- Başka bir deyişle hayli çomak sokucu mahiyette bir iş yapıyordunuz. Dernekler vesaire, herkes çok seviyor bunları. "Demokrasi işliyor"u göstermeye birebirler: "mahalle sakinleri birliğimiz var", "komşular birliğimiz var" vb. Ama bunlar güç sahibi olmayan, canları istediğinde fikir danıştıkları merciler. Boşalıyor insanlar sadece, etkisizler. Oysa siz farklı bir iş yapmış, gerçek bir güç ortaya çıkartmışsınız.

Pascale R.: Aynen böyle.

- Yani bir nevi tür taban demokrasisi inşa etmişsiniz ki bu tamamıyla...

Pascale R.: aykırı kurallara.

- Yani bu tahammül edilemez çünkü insanların dairelerin nasıl tahsis edileceği konusunda karar alma süreçlerine gerçekten müdahale etmesini, itiraz edebilmesini sağlıyordunuz...

Pascale R.: Evet, o aşamaya gelmiştik...

- (...) *o kademedeki esas yetkililere müdahale etmeye çalışmışsınız; bunun devam edemeyeceği aşikârdı; zira seçilmiş yetkililerle yönetimin hoşuna gitmezdi. Ellerindeki gücü tamamen yitirirlerdi.*

Pascale R.: Doğru. Çok doğru. Mahalleyle gerçekten ilgilenmek isteyen konut sakinleri temsilcileri -onlar güvenebildiğim yegâne insanlardı, yavaş yavaş güvenmeye başlamıştım, karşılıklı güven tesis edebilmiştik-, evleri kendileri tahsis etmeye ufak ufak başlamışlardı. Aktivistlerden biri, HLM Ofisinin maaşlı çalışanı oldu. Model daireler ziyaretlerini gerçekleştiriyordu. Bence bu çok iyiydi çünkü mahalleyi övüyordu. İnsanlar, sadece daireleri görmeye gelmiyordu; bizim bilmediğimiz meseleler hakkında soru da soruyorlardı. O zaman, o, cevap veriyordu; okullar hakkında bilgi veriyor, "bu var, şu var" ya da "şöyle birini tanıyorum, şu sorunu görüşebileceğiniz şu kişiyi tanıyorum" diyordu.

- Peki, etrafınızda böyle örgütlenmiş kaç kişi vardı? Kimlerdi bunlar?

Pascale R.: Ah, çok azlardı.

- 50 kişi... 30kişi?

Pascale R.: O kadar bile değil. Değişiyordu.

- Kimler vardı? Emekliler, öğretmenler, işçiler mi?

Pascale R.: Dairelerde oturanlar, özellikle de emekliler vardı; çünkü meseleleri iyi biliyorlardı, zamanları da vardı. Maaşlı çalışan çok azdı. Çünkü yeni birilerinin geldiğini gördüğümde, gelenler genelde genç oluyordu; sırf işleriyle, çocuklarıyla falan uğraşabiliyorlardı; bu yüzden onları hiç görmezdim. Ev kadını olanlar vardı ya da temizlikçi olarak çalışanlar... İşsizler vardı 30'larında. Yani zamanı olan ve konuşabileceği insanlar bulup kendini tanıtmak isteyenler geliyordu. Bu önemli. Katılmak ve...

- Bir varlık sebebi...

Pascale R.: Evet, varlık sebebi. Bir var olma şekli (...).

- 30'lu yaşlarında olanlar arasında kimler vardı? Sosyal hizmet görevlileri? Gönüllüler, aktivistler?..

Pascale R.: Eğitimciler vardı; mahalle komitesinin işe aldığı sekreter, sosyal merkez ile CAF'tan, Sosyal Güvenlikten gelen danışmanlar vardı; Valilikten, bazen de Milli Eğitimden gelenler oluyordu. Bu sorunlarla ortalama bürokratlardan daha fazla ilgilenen ve bürokratik mantığın hayli uzağında olan sosyal hizmet görevlileri.

- Diğer bir deyişle, alanda çalışmaya gönderilenler?

Pascale R.: Sonra bir sorun olduğunda onların hatası olur.

- El çektirilebilecek öncüler yani?

Pascale R.: Evet, görev sahibi değillerdi.

Gidip konuşabileceğim kimse yok

- Sonra es kaza sizin kurduğunuz gibi bir yapı oluşturabilirlerse çok sinir bozucu olur; çünkü bir şeyler değişmeye başlar...

Pascale R.: İnsanlar ne istiyorsa onun hakkında konuşabiliyordum, neyin ne olduğunu bildiğim için -çünkü gizli saklı yoktu- onları görmeye evlerine giden bendim. Bu, gerçekten çok önemli. Artık böyle bir rolüm yok... Belediye ofisindeyim, konut sakinleriyle aracılar vasıtasıyla görüşüyorum, konut sakinleri üzerinde hiçbir gücüm yok. Belediyenin var, yani şahsen söyleyebilirim ki başkalarının yaptığı şeyleri ben de yapabilirdim, yani kapı kapı dolaşıp insanlarla doğrudan görüşebilirdim. Ama sanırım daha önce bir kere böyle bir deneyimim olduğu için bir daha yapmak istemedim [*F.'de*]. Diyorum ki gidip

insanlarla görüşürsem onlara umut vermiş olacağım, birisi en azından gelip dertlerini soruyor yani... Bu kişinin biraz da olsa hayatlarını değiştirmesini bekleyecekler ama proje şefi olarak benim halledemeyeceğim şeyler isteyecekler; bir ilkokul öğretmeni, bir sosyal merkezin müdürünün halledebileceği bir şey olabilir... Ama ben sadece Belediyenin yaklaşımını, mahalleye müdahale edenlerin yaklaşımını değiştirebilirim; yani yerelde temsilcileri olan "büyük" idari makamlarla görüşebilirim ama benim rolüm insanların arasındaki ilişkileri değiştirmek, mali kaynak bulmak, sonra işim biter ve giderim. Yani insanlar bu rolü oynamazsa, işi hemen halletmezlerse ya da kendileri yapmazlarsa onları yapmaları için teşvik ederim. Kendileri girişmezse ben, işleri biraz da karıştıran ek bir çalışandan fazlası olmam. (...)

- *Yani bir yapıda çalışan biri, o yapıdan sizin gibi -ya da mesela DDE'de genç bir mühendis olabilir bu- kaçmak isterse bir süre kendi çapında bir şeyler yapar; sonra ya oradan ayrılır, ya kovulur ya da hâli kalmaz öyle mi?*

Pascale R.: Bitap düşer, evet.

- *Sonra da kendini salıverir değil mi?*

Pascale R.: Evet, bitap düşer.

- *İnsanlar yıpranıyor yani?*

Pascale R.: Tabii, evet yıpranıyorlar. Kesinlikle yıpranıyorlar.

- *İdari çalışanları koordine edecek bir yapı da yok: çünkü mahalle birlikleri gibi yönetici birlikleri de (geniş anlamda) olabilir ve yenilikçiler...*

Pascale R.: Mesela benim şu anda F.'de en ciddiye aldığım şey, mahallenin ihtiyaçlarını analiz edebilecek kişi olmam; bunları Belediye Başkanı'na söyleyip "Falancayla ilerleyeceğiz!" diyebilirim; böyle bir mahallede en önemli aktör de HLM yapan kurumdur. HLM kurumu işini iyi yapmıyorsa, gelmezse, görüşmezse, yönetim hazır bulunmazsa hiçbir şey olmaz. Ben her şeyi yazarım, anlarım, iletirim ama onlar hiçbir şey yapmamaya, kulaklarını tıkamaya karar verirlerse gidip konuşabileceğim kimse yok.

İnsanlar kendilerini ifade etmiyor

Pascale R.: Ne yapabilirsin o zaman? Konut politikası üzerinde, boş zaman faaliyetleri üzerinde çalışabilirsin. İnsanlara, kendilerine olan güvenlerini yeniden kazanmaları için her alanda bir şeyler sunabilirsin. Yani her meselenin üzerine gitmen lazım, her şeyin (...). Mesele, insanlara kendilerine olan güvenlerini geri kazandırmak, insanlar herhangi bir toplumsal çevrede, kazara hayatlarında olan biten bir şeyden ötürü özgüvenlerini kaybetmiş olabilir. Ama bu genel tablo: Bunun üzerinden gidip her biri için kişisel bir çözüm bul-

man lazım. Çünkü bence insanların kafasında olup biten... Sona gelinmiş... Her şeyin... Sonundalar. Bir çıkış bulmaları lazım. Ama işte kafalarında... Bence... Kaderciliğe düşüyoruz.

[...]

İnsanlar kendilerini ifade etmiyor. Hiçbir şekilde. Yılın sonunda biliyorum ki elimden gelen her şeyi yapmışım, iletişim bozukluğu yok. Sürekli, "Belediye Başkanınız..." diye mektuplar gönderiyorsunuz. Belki Belediye Başkanı yeterince ortalıkta görünmüyordur, HLM temsilcisi olmadığında insanlar Belediye Başkam'nı arıyorlar. Belediye Başkanı yoksa ofis saatleri düzenleyen biri oluyor, belediyeye gelebilirler. Ama gelmiyorlar. Belediye Başkanı'nı görmek için belediyeye gelmiyorlar. Başka yöntemler de var, Belediye Başkanı'na gidip sana gelmesi için randevu alırsın. Ortak bir mekânı kullanıma açarak başlatırız sahadaki varlığımızı göstermeye. Olabilecek en iyi koşullarda başladık: HLM'ler ile Belediye, aynı binayı, mahallede aynı mekânı, aynı saatlerde kullanıyorlar ki insanlar oradan oraya koşturmasın. Herkesin posta kutusuna bırakılan bir mektup yazmıştım; belediye çalışanları 1.000'den fazla mektubu tek tek posta kutularına bıraktı. İnsanların hepsine, Belediye Başkanı'nın, "Şu şu günde, şu saatte yaşadığınız yerin yakınındaki bir yere geleceğim, sizinle görüşebilmeyi umut ediyorum..." dediği ve imzaladığı mektuplar yolladım. 10'dan azdı gelenlerin sayısı...

[...]

Galiba bunun hiçbir işe yaramayacağını söylüyorlar kendi kendilerine. Senin ısrarcı olman lazım; yoksa en büyük tehlike, insanların hiçbir şey söylememesi... Ortaya çıkan sessizliğin ardından ani bir patlama gelebilir.

[*Böylelikle konut sakinleri ile sosyal hizmet görevlileri ve bürokratlar arasındaki mesafe artmakta; bürokratlar, binalar ve ortak alanlarla ilgilenme sorumluluğunu birbirlerine ya da iyice göz ardı edip bireylere, yani hem herkese hem kimseye yüklemekte. Binalar böyle böyle çürümeye terk ediliyor.*]

Pascale R.: İlk ayrım, evleri yöneten kurum ile dış mekânları yöneten Belediye arasında: yani bir sokaklar var, bir de evlerin içi. Tartışma konularından birisi aydınlatma meselesi. İnsanların kırılan ve asla tamir edilmeyen ampulü, Belediyenin mi, yoksa HLM Ofisinin mi değiştireceğini bilmesi gerekiyor.

- *Yani kime şikâyette bulunacaklarını, kimin yapacağını bilmeleri gerekiyor; çünkü her biri diyebilir ki...*

Pascale R.: Kim yapacak?.. Sorunun cevabı daima "Ben değil, öteki yapacak!" olur. Çünkü ofiste telefona cevap veren kişinin kendisi de genelde bilmez. Mülkle ilgili bir mesele olduğundan, kamu mülkü mü özel mülk mü

olduğunu bilmen lazım; uzun süredir orada çalışanlar dışında, yeni işe başlamış olanlar bilemez.

- *Şimdiden bir sorunumuz var: açıklamayı kim yapacak? Çünkü sonuçta insanlar...*

Pascale R.: Evet, "biz ilgilenmiyoruz, başkası gelecek."

- *...bir de bir şey söylemeye çalışıldığında, kime ne söyleneceğinin bilinmesi lazım.*

Pascale R.: Evet, sonra bir de sorumlu kişinin insafına kalmış.

- *Bu ortak sorunlar için yönetici temsicileri oluşturmak da çok zor olmalı zira...*

Pascale R.: Evet, hiç böyle huyları yok.

- *... zaman geçtikçe, gidişat kötüleştikçe, ihtilaflar belirdikçe daha da zorlaşıyor. Arabuluculuk yapacak hiçbir merci yok.*

Pascale R.: Hayır, yok. Ömürleri boyunca normal bir hayat sürmüş emeklilerin yaşadığı kocaman HLM'ler var [*T.'yi düşünüyor*]. Bu evi edinmişler, döşemişler, ömürlerini çalışarak geçirmişler. 1977 mali reformlarıyla birlikte, bazıları küçük bir mülk sahibi olabilirdi ama çok yaşlı oldukları için, "yok, bu bize yaramaz, bizim dairemiz güzel, burada kalacağız," demişler. Yani kendi evlerini satın almaya yanaşmamışlar; bu, akıllarının ucundan bile geçmemiş; kendi dairelerinden, mahallelerinden, oturdukları çevreden, hayatlarından, her şeyden çok memnunmuşlar. Sonra, ekonomik krizle birlikte her şey altüst oldu; başka çareleri olmadığı için oraya gelen yeni bir kitleyle karşılaştık. Başka bir döneme girdik: İnsanlar artık iş buldukları için değil, başka ev bulamadıkları için bu evlere geliyorlardı. Talepte bulunmaya, kendilerini ifade etmeye gelenler, emeklilerdi; kendilerini savunmaya, dilediklerini söylemeye, konuşmaya alışıklardı; bazı hakları vardı ve kendilerini ifade etmeye devam ediyorlardı. Bir şey olduğunda, küçük bir ayrıntı dahi olsa onu masaya yatırırlardı. Binalarının altındaki ofiste kimse onları işitmezse telefon ederler, evden çıkarlar, HLM merkezine giderler, belediyeye çıkarlar ve orada olduklarını gösterirler.

Hiçbir şemaya uymuyordu

[*"Saha çalışması"; sadece, kendi rutinlerine gömülmüş, sosyal hizmet görevlilerinin "bürokrasi dışı" işlerini desteklemeye pek istekli olmayan bürokratlar, sürekli olarak ve tek tek ikna edilmeye çalışıldığında anlamlıdır.*]

Pascale R.: Bir dosyam kabul edilmiş, bana hayır demeyi düşünenleri sinirlendirmişti. Orada, kararın farklı aşamalarını gördüm... Biraz avlanmaya

benziyor: Kimde para var? Cebinde ne kadar kalmış? Benden hoşlanacak mı? Sonra, parası kaldığını kimseye söylemiyoruz, böyle bir anlaşma var, halı satıcılarınınki gibi.

- *Ne dosyasıydı?*

Pascale R.: Mevcut dükkânları ıslah etmek için para elde ettiğim bir dosyaydı ve hiçbir kutucuğa uymuyordu. Para sadece, yeni dükkân açmak için verilebilirdi. Herkes, kocaman toplu konutlarımız olduğunu ama buralarda dükkân bulunmadığını ve insanların sıkıldığını tahayyül ediyordu; dükkânları oraya çekmek lazımdı. Oysa benim bulunduğum mahalle, çok eski bir mahalleydi; 40 yıllık, 50 yıllık dükkânlar vardı. Ben de var olan dükkânları korumak istedim ki bu hiç öngörülmemişti. O yüzden cevap vermediler zira bu, hiçbir kutucuğa girmiyordu. Birkaç kez Ticaret ve KOBİ'lerden sorumlu bakanlığa müracaat ettim çünkü yerel temsilcileri olmayan küçük bir bakanlıktı. Bir memur gelir, kriterleri sayar ve cevabı verirdi: Yenileme söz konusu olamazdı. Konutların yenilenmesi...

- *Kolay!*

Pascale R.: Herkes evini yeniletebiliyordu. Koca mali kaynaklarla apartmanları yeniliyor, sonra binanın altında, atıl hücrelerle kalakalıyordum. Bir mimarın boyamasına engel olacak kadar ileri gittim. "Koca bir bloğu bitirdim, yeniledim, yeniden boyadım, yeni gibi oldu, hâlâ ucubeye benzeyen dört hücre var. Bunları bırakmayacaksın herhâlde?" dedi. "Evet, bilerek yapıyorum; dükkânlar için mali kaynak almak istiyorum; para alamadığımı, bu işi dairelerin parasıyla yapmayacağını bilmelerini istiyorum." dedim. Sonra mimarlar gerçekten hayal kırıklığı içinde ayrıldılar, işleri tamamlanmamıştı, sonra o ucubeler de öylece kaldı. Sonra birileri gelince, "Görüyor musunuz? Boya falan yaptıramam çünkü para yok!" derdim. "Evet, sizin dosyanızı inceleyeceğiz; çok ilginç, gerçekten çok ilginç..." dediler; sonra ofiste saatlerini harcamış, birkaç kez gelip gitmiş, trenlerde çalışmış, her şeyini bu meseleye vermiş biri gelip bana, "Mümkün değil, planda yok bu!" dedi.

[*Pascale R. uzun süre uğraş verdikten sonra bakanlıktan iki yetkiliyi ikna edip kalan fonlardan dükkânları yenilemesi için kendisine para verilmesini sağlamış.*]

En hızlı çözüm bulundu

[*Siyasiler, bürokratik kararları hızlıca uygulamak amacıyla RMI meselesini, ulusal ağa sahip tek kurum olan aile yardımı sandıklarına (CAF) bırakmış ve böylece yeniden topluma kazandırılma ödemeleriyle işe yeniden giriş sözleşmeleri üzerindeki denetimi birbirlerinden ayırmışlar.*]

Pascale R.: Bence RMI bir tuzak: Başta fikir çok iyiydi ama sonra uygulamada batırdılar... Gerçekten batırdılar. (...) Şu meşhur "topluma yeniden kazandırılma sözleşmesi"ni uygulamaya koymaları için her şey hazır değildi ama bu sonradan akıllarına geldi. Öncelikle, ödemeyi kim yapacaktı? Aylarca bu konuda tartışmalar yürüttüler, sonunda CAF'a başvurdular; çünkü onların kayıtları vardı, bu işi yapacak araçları vardı, yardımların hepsini onlar dağıttı, sonunda en hızlı çözüm bulundu... Ama şunu soranlar vardı... Özellikle de sosyal merkezleri, ailelerle doğrudan ilgilenen sosyal hizmet görevlileri açık açık sordular, eminim: "Topluma kazandırma sözleşmesi paralarını biz alalım, böylece doğrudan temasımız olur." "Size parayı veren, topluma kazandırma sözleşmeni yapan benim, yardım alan insanlardan belli beklentilerimiz var, bunların yerine getirilip getirilmediğini ben görmeliyim."

Sanırım işler hızlı ilerlesin diye böyle yapmadılar; çünkü Fransa'nın farklı yerlerinde durumlar çok fazla çeşitlilik arz ediyordu; CAF'ların hepsi, aşağı yukarı aynı modelde idi; sosyal merkezler ise öyle değil; sonra, muhtemelen kapsam dışı kalan bölgeler de var. Fransa'da herkesin RMI aldığından emin olmak çok büyük bir iş olmalı. Bu nedenle CAF paraları ödedi, sözleşmelerle ilgilenecek birilerini ondan sonra aramaya başladılar ama bir yıldan fazla bir süre sonunda hâlâ orada takılmış vaziyette iş. Yine muhtemelen belli bazı insanlara, onların iradesine bağlı olacak... Yine belli kişilerin gücüyle olacak; isteklileriyle bunun nasıl uygulandığını denetleyecek ve her durum, gönüllüsüne göre değişecek.

[...]

Toplumdan bir beklentisi olan insanlarla ilgilenenlerin, bu insanların beklentisinin ne olduğunu hemen gördüğünü düşünüyorum: Ekseriyeti iş istiyor! Tam da vermek için orada olamadığımız şey iş! Bu çabucak fark edilen bir çelişki. Şu ünlü RMI sözleşmesi insanların gelirleri hakkında bilmediğimiz pek çok şeyi ortaya çıkardı. Yani RMI alanların çoğunun, öncelikle... Yani işte sokak serserisi olduğu düşünülüyor. Biz ise şöyle... Bu insanların bir zamanlar emekçi olduğunu, ASSEDIC'ten[10] yardım almış ve bütün haklarını kullanmış olduklarını ve şimdi de hiçbir kaynaktan yararlanamadıklarını düşünüyoruz. Bu kesim var elbette ama bir de resmî olarak işsiz görünmeyen, hiç işe girmemiş, okul hayatını biraz yapay biçimde fazladan uzatmış, hâlihazırda aile kurmuş, ufak tefek işlerle idare eden ve preker bir durumda olan, kafalarını suyun dışında tutmayı başaran ama hele de geride aile de varken, şey mümkün...

Şimdi onlara gidip "gel RMI'dan yararlanabilirsin" dediğinizde tek kuruşu

10 T.S.N.: *Associations pour l'emploi dans l'industrie et le commerce*: Özellikle iş kaybından doğan tazminat ödemelerini yapan kurum.

olmayan, çocuklu çiftler geliyor. Peki nasıl idare ediyorlar? İşte aileleri biraz yardım ediyor ya da geçici işlerde çalışıyorlar... Ya da bursları var. Dediğim gibi: "Kimileri okulu biraz fazladan uzatıyor..." Evet ama yapay olarak uzatıyorlar, aslında uzatmak istemediklerini doğrudan söylüyorlar. Stajlarla zaman kazanıyorlar... Böyle örneklerde RMI ne olacak tam olarak? Şu anda insanlara önermek üzere bulunan tek form stajlar, onlar da... Şimdi, işin ayrıntısını pek iyi bilmiyorum ama bildiğim, insanların artık stajın lafını işitmek istemediği. Çünkü geçici, sadece teskin edici bir çözüm bu, aslında hepsi iş istiyor ve sonunda herkes stajlara kalıyor... Sonra kendilerine verilen stajyerliklere bakacaklar, alacakları paraya bakacaklar. İlk önce paraya bakıyorlar, ne iş olduğu ikinci derecede önemli. Yani, önerecek başka bir şey olmadığından RMI bünyesinde ya da başka yerde staj önerdiğinizde... İş dışında, neyse... Zaten topluma kazandırma talebine, yani iş talebine cevap vermiş olmuyorsunuz. İnsanlarla muhatap olan sosyal hizmetlilerin söylediği bu ve sonra...

- *Peki topluma kazandırma sözleşmesinin içeriği...*

Pascale R.: Belli bir içeriği yok. (...) Şu anki durum şu: CAF'lar gelir kriterine göre ödenekleri dağıttı. Sonra şu meşhur topluma kazandırma sözleşmelerinin imzalanmasını bekliyoruz ve bu insanlarla doğrudan muhatap sosyal hizmet görevlileri "Yalandan sözleşme istemiyoruz!" diyorlar. Sonra "skor-performans" yarışları yapıldığı için de bir baskı ortamı var... F.'deki, "topluma kazandırma komisyonu", RMI'dan yararlanan insanların sayısına kıyasla yeterli sayıda topluma kazandırma sözleşmesi alamadığı için iyi bir performans sergileyemiyor: E.'deki komisyonun çok daha fazla sözleşmesi var. Sayıya bakıyorlar, kimsenin ayrıntılarla ilgilenecek vakti yok, kimsenin meseleyle derinlemesine ilgilenecek vakti yok, bu yüzden topluma kazandırma sözleşmelerinin imzalanmasını istedik. Sosyal güvenlik çalışanı, bu noktada tamamen yanıldığımı söyledi. Ona, "Ama kişi sözleşmeye uymazsa -ki uyup uymadığını gerçekten bilebilirsin- sözleşmenin yenilęnmesinden yana olmadığını söyleyebilirsin..." demiştim. Bana dedi ki: "Evet ama katkım dolaylı... Yapan ben değilim... Ben sadece fikrimi söylerim." Ben de, "Ama senin fikrin önemli çünkü... Senin görüşün sonuçta, okunacak, bakacaklar... Bir tek senin tavsiyen varsa ortada, çok önemli..." dedim. "Ama sadece ben yokum, benden sonra, Vali'nin başkanlık ettiği yerel komisyon var, imzalayan da Vali..."

[*Pascale R.'nin sunduğu projenin geliştirildiği, incelenip değerlendirildiği koşullara dair anlattıklarından anlaşıldığı üzere, sosyal hizmetlerin kurumsallaşması, bürokrasiye içkin zorlukları ortadan kaldırmıyor.*]

Pascale R.: Size hani şu gönderilen memurların tavırlarını anlatmak istiyordum...

- *Talimatla gönderilen ve toplantıya gelen...*

Pascale R.: Aynen talimatla! Bu, gerçekten çok fantastikti: Hükümetin talimatıyla kurumsallaştırıyorlar, herkes bütün toplantılara gelip katılmak zorunda, 1989'un başından beri.

- Projeye dâhil ettiğiniz tüm bu insanların faaliyetlerinin koordinasyonunu mu kurumsallaştırılıyordu?

Pascale R.: Evet. Kaymakam, parayı elinde tutan tüm kurumların temsilcileri ile mahalle mahalle gezip tüm mahallelerin temsilcilerinin katıldığı toplantılar düzenliyor. Görüşmelerin sonuçlarına dair belgeyi rekor bir zamanda hazırlamamız gerekiyordu. 1989'un sonundan başladım çünkü o yıl -bu nedenle bölgelerden, seçilmişlerden ve uzmanlardan bahsediyorum- seçilmişlerle tartışarak geçti, bölgelerin nasıl paylaştırılacağına karar veremiyorlardı.

- Yani...

Pascale R.: Hangi kentlere kaynak verileceği.

- Başlı başına bir mesele tabii, hepsi pay almak istiyordu...

Pascale R.: Evet, şöyle oldu: Bir yılın sonunda gerçekten bir karara varmaları gerekti...

- Bir yıl kavgayla mı geçti?

Pascale R.: Sonunda az bir miktarın dağıtılacağı bir operasyon için...

- Bu parayla siz de alakalı mıydınız?

Pascale R.: Yok, bir alakam yoktu.

- Alakanız yok... Seçilmişler arasında geçiyordu yani her şey. Peki ya idare?

Pascale R.: O da değil, sadece seçilmişler arasında geçtiğini düşünmüyorum.

- Bölge konseyi düzeyinde peki? Sizin gibi insanlara danışmadılar mı?

Pascale R.: Tabii ki danışmadılar!

- İhtiyaçları dile getirecek insan da yoktu...

Pascale R.: Uzmanlar vardı; rakamlarla, istatistiklerle değerlendirmelerde bulunup kriterler çıkarmaya çalışan meşhur uzmanlar...

- Peki bu insanlar bölgede kadrolu memurlar mı, yoksa vakaya göre mi getiriliyorlar?

Pascale R.: Sözleşmeliler.

- *Sözleşmeliler ama sözleşmeleri yenilenebilir, değil mi?*

Pascale R.: Evet, öyle.

- *Yani onlar teknik tipler, istatistikler falan...*

Pascale R.: Evet, kriterlerle...

- *...göçmenlerin oranı, şunun oranı, bunun oranı, ötekiler de muhabbet ediyorlar? Öyle mi?*

Pascale R.: [*gülüyor*] Evet. Gerçekten iki ayrı dünya.

- *Bölge düzeyinde, siyasi görüşleriyle seçilmişler, meşrulaştırıcı belgeleri sunma işini yürüten birkaç uzman. Bir de tüm bunların temelinde...*

Pascale R.: Sonra bir noktada bir karara varıyorlar.

- *Küçücük parçalara bölüp olabilecek en dağınık şekilde paylaştılar tabii...*

Pascale R.: Aynen öyle.

- *Absürt bir hâle geliyor böylece.*

Pascale R.: Evet, doğru.

- *Geniş çaplı, kayda değer bir eylem hiç olmadı mı?*

Pascale R.: Hayır, hiç.

- *Tahsis edilen fonların o amaçla kullanılacağı bile garanti değildi, öyle mi?*

Pascale R.: Yok... O bile yoktu. Hedefler belirtilmemişti.

- *Peki bu toplantılardan sonra ne oldu?*

Pascale R.: Sonra aradan bir yıl geçti, 1989'un sonunda son dakikada proje şeflerini işe aldılar; 90'da her yere proje şefi almışlardı çünkü nerede bulunacaklarını biliyorlardı artık ["*siteler*"]; "proje şefi almak", şartlardan biri; yani Belediye, belirli nitelikleri taşıyan birini işe almak zorunda. [*Burada proje şefinin muğlak konumundan bahis var.*]

- *Peki o toplantıda ne oldu?*

Pascale R.: Demek istediğim, bölge düzeyindeki seçilmiş yetkililer koca bir yılı boşa harcadılar; sonra son dakikada proje şefleri aldılar. Onlar da herkese dair, hiç tanımadıkları insanlara danışmak zorunda. Sonra da...

- *Demek fantezisi bu: sahte müşavereler, sahte demokrasi...*

Pascale R.: Doğru. İşlerin hangi koşullarda yürütüldüğünü bilince, tam bir

delilik! Yani herkesle görüştüğünü, buluştuğunu, onların kendilerini anlattıklarını ve projenin -altı ayda, fantastik!- tam teşekküllü olarak başarıyla oluşturulduğunu belgelemen gerekiyor. Yani evet, bir şeyler yapıyoruz tabii... Üç beş satır bir araya getiriyoruz. Sonra da onu sunuyoruz. İşlerin nasıl yürüdüğünü de çok iyi biliyorum ben...

- *Şu ünlü toplantı hakkında mı?*

Pascale R.: Evet, yönelimlerimize dair bir geri dönüş verecek olan o ünlü toplantı hakkında. Şu şu konuda mutabık mıyız; sizin geliştirmeniz gerekirdi; mahalleniz onu değil, bunu istiyor; siz bunu istemişsiniz (...). Yani, dediğim gibi, nasıl işlediğini, yönetimin ne kadar kötü çalıştığını biliyorum. Toplantıda, herkesin görüşünü belirtmesi için ellerinde bir kopya olması lazım. Bu yüzden Haziran ayında, en geç 10 Haziran'da dosyanızın 16 kopyasını müdürlüğe göndermeniz gerekiyor.

- *Toplantı tarihi neydi peki?*

Pascale R.: Kimse bilmezdi. Yani... Temmuz ya da Ağustos'ta olurdu. Çünkü şunu söylemek lazım: Herkes panikten deli gibi çalışırdı; emek harcardı; birlikte çalıştığım herkes ve tüm memurlar, korkunç koşullarda çalışır, fazla mesaiye kalırlardı; herkes aslında benim durumumdaydı; baskı altındaydık.

- *O insanlar da toplantıya geliyor muydu peki?*

Pascale R.: Evet, evet.

- *Dosyaları gerçekten okuyorlar mı peki?*

Pascale R.: Hayır.

- *Bu şaşırtıcı değil mi?*

Pascale R.: Hayır çünkü müdürlükteki kişi, 60 farklı göndericinin 20 nüshasını almıştı ve bazılarını yollamamıştı, her şeyi onun kontrol etmesi gerekiyordu. Ben de kendi paketimi göndermiştim, on gün sonra tekrar uğradım, ofise girdim.

- *Ve gitmemişler mi?*

Pascale R.: Hâlâ gitmemişti tabii. Sordum, "Vardılar mı? İhtiyacınız kadar nüsha elinize geçti mi? Her şey yolunda, ben geç kalmadım değil mi?" "Yok, yok, her şey tamam." dedi. "Toplantı iki hafta içinde olabilir dediler diye söylüyorum." dedim; "Gerçekten mi? Ama bana kimse bir şey söylemedi." dedi...

- *Daha yollamamış yani metinleri...*

Pascale R.: "O hâlde hemen yollayacağım." dedi. O yüzden, toplantı sı-

rasında, kimsenin dokümanı okumaya zamanı olmadığını biliyordum.

- *Bu toplantıya sizin bölgenizle alakalı tüm yetkililer katılmıştı, değil mi?*

Pascale R.: Evet.

- *Peki kim ne dedi? Ne konuşuldu?*

Pascale R.: Evet. Farklı parçaları, kutucukları vb. bildiğim için sunumu daha okunur olması adına bölümlere ayırmıştım; herkes tebrik etti...

- *Herkes sadece ilgili olduğu bölümü okuyabilirdi...*

Pascale R.: Aynen. Bir de herkesin iki farklı bölümde bulunması gerektiği için kimin ilk bölümü, kimin ikinci bölümü okuyabildiğini anlamıştım. Verdikleri cevaplardan anladım. İnsanların tepki ve davranışlarının nasıl değişebildiğini buradan anlıyorum... Birini, hiçbir şey bilmediği bir konuda fikir beyan etmesi için görevlendiriyorlar. O da önündeki dosyaya bakıyor, hızlıca göz gezdiriyor, "Kültürel aktiviteler, şu sayfadaymış. Hmm, şunu dedi... Ama önemli biriymiş gibi görünmem lazım, bu yeterli değil diyeceğim." diyor. Başka biri de çıkıp "Hayır, bu noktaya dair hiçbir şey anlamamışsınız!" der. Herkes kendi alanıyla ilgili olarak konuşur. Özellikle de şunu çok duyarsın: "Bize verilen talimatlara uygun değil, sadece şu yöndeki işleri finanse edebiliriz. Bize sunduklarınızın yeri yok." Kelimenin tam anlamıyla şok olmuştum.

- *Geçen Temmuz muydu?*

Pascale R.: Geçen Temmuz'da. Özellikle de bunun ortaya çıkarttığı atmosfer beni çok şaşırtmıştı: Kendilerinden isteneni yapamayacak insanları oraya gönderiyorlar -diyalog kurmak için zaman falan olmuyor- ve onlar da cevap vermek mecburiyetinde. Onların da buldukları tek çıkış yolu zavallıya, tek başına olana yüklenmek...

- *Ki o zavallı da sizdiniz?*

Pascale R.: Evet bendim. (...)

Şubat 1991

Kurumsal Kötü Niyet

Pierre Bourdieu

İnfaz hâkimi Denis J., her ne kadar bürokratik alanda, Fransa'nın kuzeyinde proje şefi olarak görev yapan Pascale R.'den çok uzak bir konumda olsa da onunla benzer deneyimleri yaşıyor ve anlatıyor; zira Denis J. de aynı yapısal çelişkiyle karşı karşıya. Hâkimlerin verdiği cezaları "infaz etmek"le, yani çoğu kez bu cezaları azaltmak veya "yarı-özgürlükler, mahkûm çalışma izinleri, şartlı salıvermeler" vererek değiştirmekle görevli bir hâkim olarak, birbirleriyle çelişkili talep ve temsil sistemlerinin kesişiminde duruyor. Mahkemenin hükmünü bozarak hukukun otoritesini zayıflattığı şüphesiyle yaklaşılan infaz hâkimi, "toplumsal olanı" temsil ettiği iddiasıyla, diğer hâkimler tarafından küçük görülür: "Toplumsal olan önemli bulunmuyor; baş ağrıtır (...) ve ikincil önemdedir. (...) Saygın yargı erkiyle alakası yoktur. (...) Yargı erki, adli işlemleri kaleme alabilme erkidir (...) hukuki meselelerdir (...). Ama iş ne yaptıklarını görmek üzere insanlara günlük hayatlarında eşlik etmeye ve yardım etmeye gelince..." Denis J.'nin konumunun zorluğu bir sebepten ötürü daha da katlanıyor. Bir yandan, kanunca öngörülmüş olmalarına rağmen, bazı müsamahakâr tedbirleri, Yargıya kabul ettirmek ve geçmişte işlenen "tatsızlıkları" kullanarak, ihtiyatlı olmalarını haklı çıkarmak için hazır bekleyen hapishane müdürlerine güvence vermek zorunda; diğer yandan, farklı farklı organları, dernek ve vakıfları, farklı yerel kolektiflerin temsilcilerini "kapı kapı dolaşan" bir ricacı konumuna da girmesi gerekiyor.

Yatay ilişkilerin de dikey ilişkilerden daha kolay olduğu söylenemez: "Mesela ben buraya geldiğimden beri, aynı mahkemedeki tüm hâkimlerin katıldığı genel bir toplantı yapılmadı. (...) İç çalışma grupları bile yok. Hapis cezasına alternatif olabilecek şeyler (...) hakkında çok sayıda projem olabilir -ki var da-; ama başkalarına nasıl anlatacağımı bilmiyorum. Mahkeme Başkam'yla her konuştuğumda, 'bak, ben çalışma grubuymuş, kurulmuş, toplantıymış... [*istemiyorum*]' diyor. İlerleme kaydedemiyorum."

Sürekli karşılaştığı "çatışmalara, hayal kırıklıkları ve yanlış anlaşılmalara" açıklama getirmek üzere, bulunduğu konuma içkin çelişkileri müthiş bir berraklıkla ortaya koyuyor: "İnfaz hâkiminin verdiği her karar, en nihayetinde hapis cezasını vermiş olan hâkimi sorgulamaktadır... Savcıyı da sorgulamaktadır çünkü savcı aslında gerçekten mutabık değildir ama bunu dile getirmeye cesaret edemez, yani... Hapishane müdürünü de sorgulamaktadır çünkü cezalı olup da bu cezasını dışarıda çeken insanlarla uğraşmak müdürün hoşuna gitmez, çünkü kendi otoritesi altındadırlar. Yani herkesi sorgulamaktadır! Herkesi! *Dolayısıyla ne kadar aktifseniz,* [*sistemi*] *o kadar sorgulamaktasınızdır...*" Çoğu memurun (psikiyatri hastanelerinde çok iyi bilinen bir mantığa göre) "mahkûm çalışma izni" karşısında duyduğu "rahatsızlık"tan daha da netlikle bahsediyor: "Neredeler? Ne yapıyorlar?" Denis J., kanunun sunduğu imkânların, bizzat hayata geçebilmelerinin reel koşullarınca nasıl kısıtlandığını ortaya koyuyor. Bunların başında, kanunu uygulamakla sorumlu faillerin, hiyerarşiye bağlılık ve bu türden bir kast ruhu nedeniyle, gerçekliklerle, hatta dahası insanlarla -özellikle de kendilerinden daha ast konumdakilerle- doğrudan yüzleşmelerini engelleyen yatkınlıkları geliyor. "Yetkili kişileri bir araya getirmek (...) deveye hendek atlatmak gibi bir şey!"; "Sorun, idarenin, özellikle de cezaevinin, sürekli hiyerarşik ilişkilerle iş görmesi; ortaklarla iş böyle yürümez!"; "Telefonun diğer ucundaki kurumla ortağı gibi konuşmayı beceremeyen -bunu bizzat yaşadım- ve karşısındakine emirler veren bir cezaevi müdürünüz varken... O kadar yani!"

Bundan hareketle Denis J., (tıpkı proje şefi gibi) paradoks içeren iki gözlemde bulunuyor: Öncelikle, yeniliklerde buluna-

rak, hatta yetkilerinin sınırını aşarak atalet içindeki, hatta felçli durumdaki bürokrasiyi sarsan kişilerdir (Kişiler, mevkilerinden, sanıldığından çok daha bağımsızdırlar: "İsim değiştiği anda politika da değişir."); ikincisi, kurum, kuruma bağlı kalan ve kurumun olumlu potansiyellerini geliştirip görevini yerine getirmeye çabalayanları ödüllendirmez. "Yenilik yapmanın yenilikçi için bir getirisi olup olmadığını soruyorsunuz... Hiç yok! Hatta tam tersine! Benden önceki hâkimden örnek vereyim. Y.'de çalıştıktan sonra hocalık yapmak, infaz hâkiminin görevleri hakkında ders vermek istedi. Ama atanmadı. Çok baş ağrıtıcı, patlamaya çok teşne ve hiç... Önce Z.'de, sonra W.'de temyiz mahkemesinde müşavir oldu; tam da bilmiyorum. Ama kurumsal açıdan ağırlık taşıdığı yerde onu istemediler."

Denis J.; Z.'de, kendisinden önceki hâkimin bıraktığı itibar ve otorite sermayesinden güç alıp, hukukun kendisine sunduğu imkânları da heves ve beceriyle kullanarak, kurumun kendisine verdiği görevi başarıyla yerine getirdiğini, bir anlamda gereğinden fazla başarılı bir tecrübenin ardından, nasıl aniden, şu anda çalışmakta olduğu X.'e nakledildiğini, yani rütbesinin indirildiğini de anlattı. Daha sonra nispeten alışılmadık olan kariyerinin aşamalarını, herhangi bir heyecan veya öfke belirtisi göstermeden anlattı: Sol görüşlü bir azınlık sendikası olan *Syndicat général de l'éducation nationale* üyesi imiş; üniversitede kamu hukuku dersleri vermiş; doktorasını bitirdikten sonra da önce avukat, sonra hâkim olmuş. Daha sonra etik olduğu kadar politik bir tercihte bulunarak adli sistemin, en toplumsal alanı olan ve özverili yatkınlıklarını (bunlar onun kelimeleri değil) en iyi ifade edebileceğini düşündüğü kısmına geçiş yapmış. Dennis J., bu yatkınlığım, aktivist bir Katolik olan annesinin onun üzerindeki etkisine bağlıyor (kendisi de ortaokulu bir Cizvit okulunda okumuş). Kendi içinde büyük oranda bölünmüş olan bu kurumun çelişkilerini, hiyerarşik üstleriyle sonu gelmeyen çatışmalar ve acı verici kişisel gerilimler biçiminde keşfedip deneyimlediği yer orası. Sağ el -bu örnekte savcılık- "sosyal meseleler" ile ilgilenen aktör ve organların oluşturduğu sol elin ne yaptığını bilmek istemiyor. Sartre'ın yaptığı gibi, kötü niyeti, kişinin kendine yalan söylemesi olarak tanımlarsak burada da kurumsal bir kötü niyet söz konusu. Zira devlet kurumları, devletin

icra etmesi gereken resmî görevlerle gerçekten uyuşan eylem ve tedbirleri, kolektif olarak arkasında durulan bir tür ikili oyun ve ikili bilinçle reddetme veya zora sokma eğilimindedirler.

Çifte Kısıt

Pierre Bourdieu ve Gabrielle Balazs

Komünist bir entelektüelin oğlu olan Francis T., "ezilenlerden yana" olmaya çok erken karar vermiş. Paris'in kenar mahallerinden birinde ilk mesleki deneyimini edindiğinden beri, gece gündüz sokak eğitmenliği yapıyor. Özellikle de uyuşturucu bağımlıları ile çalıştığından bu iş için kişisel olarak ödediği bedel çok büyük.

1960'larda Maocu bir militan olan Francis T., solcu bir liderin duruşması sırasında yapılan bir gösteride tutuklanıp cezaevine gönderilmiş. "Eğitimini aldığı ve kitaplarını okuduğu" bu işi, asıl olarak "sokakta" öğrendiğini düşünüyor.

Paris banliyölerinden birinin belediyesi tarafından uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele etmesi için işe alındıktan sonra bir "uyuşturucu bilgi hizmet ve destek merkezi" kurmuş; ancak genç bağımlıların doktorlarla, eğitimci ve psikologlarla görüşmeye kendilerinden gelerek uyuşturucuyu bırakmaya hazır olduklarını göstermelerini beklemekle yetinmemiş. Francis T.; zor zamanlarında, "uyuşturucu kullandıklarında", şaşırtıcı derecede uslu ve "küçük burjuva" olan hayallerini dile getirdiklerinde onların yanında oluyor; en vahşi aşırılıklarına gösterdiği anlayışı, dile getirdikleri umutları karşısında da gösteriyor; böylece onların güvenini kazanabiliyor... Yoksunluk sendromu yaşadıklarında onlara eczaneden tıbben maddenin yerine geçen ilaçlar alıyor; karakolda onları bularak, onlar için maaş bordroları uydurarak ve "iyi tanıdığı" hâkim

ve avukatlarla onlara sürekli destek olacağını garanti ederek, tutuklanmalarını, hatta hapse mahkûm edilmelerini engellemeye çalışıyor. Sürekli ulaşılabilir olduğundan, bağımlılarla yakın ilişkiler kurabilen Francis T., kararlı bir biçimde onlardan yana davranıyor; kurumun kurallarını ihlal etmekten, "sahte evrak düzenlemek" ve "hileye başvurmak"tan geri durmuyor. Bağımlının "önünü tıkadığını" düşündüğü "akademik söylem"e de bürokrasinin tedavi anlayışına da karşı. Zira bu anlayış, "uyuşturucuyu bırakma iradesinin önüne engeller koyarken" -zamana yaydığı sürekli görüşmelerle- bağımlının gerçekten detoksifikasyon isteyip istemediğini tespit etmekle meşgul. Francis T., kendi tecrübelerinden, bağımlıların beklemeye gelmediğini ve "[*uyuşturucuyu*] bırakmak istediklerinde derhal harekete geçmek gerektiğini" biliyor; bu nedenle basit bir prosedür kurmuş: Paris'te, karısının da hemşirelik yaptığı önemli bir hastanenin müdürünün desteği sayesinde, detoksifikasyona hazır bağımlılar için istediği zaman kullanabileceği bir hastane odası var. Bağımlı, tedavi sona erdikten sonra, bir "koruyucu aile"nin yanında kalmak üzere oradan ayrılıp iş aramaya başlayabiliyor.

Francis T., kendisine eşsiz hizmetlerde bulunduğu hâlde ondan kurtulmaya yer arayan bir kurumda, bir nevi öncü vazifesi üstlenmiş. "Hayatını ve gecelerini sokaklarda, barlarda geçiren, pek tekin olmayan bir adam" olarak görülüyor ve uyuşturucu bağımlılarının sözcülüğünü yapıyor. Kurumun hem vicdanı hem de vicdan azabı olduğu hissiyatına sahip. Yerel seviyede [Ulusal Cephe lideri, ırkçı] Le Pen ile ittifak kurulmasından yana olan bir gençlik delegesini ifşa ettiğinde patlak veren kriz, kendisine verilen görevin muğlaklığını ve bulunduğu konumun çifte açmazını ortaya çıkarmış. Bunun üzerine işten çıkarılan Francis T., "Belediyenin dayanamadığı şey, karşı-iktidarlar oluşturmuş olmamdı." diyor. Bir anlamda, "sokak eğitmeni" olarak iktidarı sokağa taşıyor; fakat muktedirlere de sokağın gücünü sürekli hatırlatıyor. Francis T.'nin, "sokak düzeyinde hizmet sunan kadrolar"ın cisimleşmiş bir örneği olarak kanalize ettiği bu gücü, harekete geçirebildiğinden de şüphe ediliyor.

Francis T.'nin bu çifte açmazdan dolayı duyduğu rahatsızlık

hissi, "zor bir meslek" icra ediyor olmanın özel hayatına getirdiği kısıtlamaları fark ettiğinde daha da artmış. Genç eğitmenler, "tilt oyunu makinelerinin, langırtların vs. bulunduğu gençlik kulüplerine", "içki içip parasını ödediğin, oyun oynayıp parasım ödediğin bu tüketim alanlarına" kapanarak bu zorlu mesleği icra etmekten kaçınıyorlar. "Eğitimcilerin irtibat ve istihdam bürosu olan CREAI'ye [*Centre Régional pour l'Enfance et l'Adolescence Inadaptée*] gidiyorsun, sokak eğitmenliği kadrolarının hepsi boş... Kimse başvurmamış... Sadece benim gibi deliler yapıyor bu işleri!" Francis T. 44 yaşında ama 50 gösteriyor. Her ne kadar sigaradan çatallaşmış gür sesiyle güçlü bir adam izlenimi verse de, yorgun ve bitkin görünüyor. Daha sakin bir alana, "ev ödevlerine yardıma" geçiş yapmak istiyor. Kendi ailesine, özellikle de en küçüğü dört yaşında olan üç çocuğuna daha fazla zaman ayırması gerekiyor. Bir süre "soluklanma" hakkı talep ediyorsa da "eski refleksiyle" geceleri uyuşturucu bağımlılarının "toplandıkları yerde" onları dinlemeye gidiyor (mülakattan önceki gece saat 2'de yatmış). Hâlâ da eğitimcilerin "onlarla olması" gerektiğini düşünüyor: "Bağımlılar, temsil ettiğim kurumun dışında beni tanıdığında, onlarla duygusal ilişkiler, kurumun dışında ilişkiler kurabildiğimde, ancak o zaman, yaptığım iş gerçekten bir işe yarayabilir." diyor. "Her şeyden evvel ancak bu şekilde aynada kendime bakabilir, hayatım boyunca kendimi küçümsemekten kurtulabilirim." diye düşünüyor.

Bir sokak eğitmeni ile

Mülakat: Pierre Bourdieu ve Gabrielle Balazs

"Sokaktaki insanlar gerçekten korkutucu"

Francis T.: (...) [*Belediye Başkanı*] Beni işe aldığında gençlerin masa tenisi vs. oynamaya geldiği bir sosyal tesiste çalışıyordum. O zamanlar Montparnasse'ta, devletin uzun zamandır hoş gördüğü ve gençlerin haşhaş alıp takılabildiği mekânlar vardı. Olievenstein'ın [*bağımlılar üzerine uzmanlaşmış ünlü bir psikiyatr*] haşhaşın sanıldığı kadar zararlı olmadığı ve bir bardak alkol kadar etkisi olduğu yönündeki açıklamasını duyan pek çok genç neşe içinde sürüye katılmıştı. Tabii sonra şırıngaya geçtiler. Yani bu mahallede büyük bir uyuşturucu dağıtımı şebekesi vardı... Ve aslında kurum aracılığıyla hareket ettiğinizde, bağımlıları bir doktora veya bununla ilgili derneklere göndermek istediğinizde onların tedavi görmeden önce bir sürü mülakattan geçmeleri gerekiyordu. Oysa bağımlılar uyuşturucuyu bırakmak istediğinde derhal harekete geçilmeli. Uyuşturucunun etkisinde dahi olsalar, her zaman [*vurguluyor*] derhal harekete geçilmesi gerekir... Uyuşturucuyu bırakmak istediklerinde, onlara hemen geri dönüşte bulunmanız lazım; anlıyor musunuz? 10 yıl boyunca acaba zihnen hazır mı vb. diye bekleyemezsiniz. Çocuğun hayatı söz konusu. Benim şansım, büyük bir hastanede çalışan, doktor bir tanıdığım olmasıydı; bana bir oda ayırdı. Karımın aynı koğuşta hemşire olması da bir şanstı, hepsi bizim evde az çok yemek yediklerinden onu tanıyorlardı, bu da onları rahatlatıyordu. Yani mahalledeki doktorları, kentin sosyal hizmet görevlilerini işe dâhil ederek çalışıyordum. Onlar beni bağımlı olarak değil, bağımlıların temsilcisi olarak görüyorlardı (...) bununla özdeşleştiriyorlardı, bu noktada sorun çıktı. Kurum, kurumun bir parçası olarak değil de hayatını ve gecelerini sokaklarda, barlarda geçiren, pek tekin olmayan bir adam olarak görüyordu beni. Oysa Belediye Başkanı nasıl çalıştığımı çok iyi anlıyordu. Ama sorun şu ki, belediye kurumu beni kendisinden biri olarak görmedi... Ağzı laf yapan bir bağımlıydım onlara göre. Aslında ağzı laf yapan, belli bir güç sahibi olan bir bağımlıydım... Çok da karşı gelmek istemedikleri bir tiptim onlara göre çünkü Belediye Başkanı arkamdaydı, beni destekliyordu ve yani... Sonuçta durumu bilen bir mevki sahibi...

Bırakmak isteyenlerin önüne engeller çıkarıyorlar

- *Bağımlılarla ilgili hemen harekete geçmek gerektiğini söylediniz... Ku-*

rum onlara ne sunuyordu? Çok uzun süre beklemeleri mi gerekiyordu?

Francis T.: Uyuşturucu bilgi ve destek kurumları vb. var. Bağımlının gerçekten isteyip istemediğini [*kelimeyi vurgulamak için yavaşlıyor*], gerçekten karar verip vermediğini tespit etmek için uzun bir süreçten geçirilmesi lazım... Yani aslında bırakmak isteyenlerin önüne engeller çıkarıyorlar. Bazen aslında bırakmak istemeseler de bir hafta hastaneye kaçmak için öyle söyledikleri oluyor (hatta kötü bir şey yapmış falan da olabilirler)... Sorun değil. Çünkü istiyorlar. Oda varsa kalırlar. Sonra yeniden başlarlar. Bazıları on kere kaldı ama on birincisinde işe yaradı, sonra iş de aramaya başladı, sonrası da öyle yani... Ama bağımlıların pek de anlamadıkları, adli takip mevzubahis olduğu için mecbur oldukları bir akademik söylem, yollarını kesiyor. Direktif yöntemlerin ilkesi bu... [*duraksıyor*] İnsanları ille de zorluyorsanız ama aslında direniyorlarsa... Yani tabii şey için... Başka yolları olmadığı için boyun eğebilirler de... Ama aslında içten içe... Hiçbir şey değişmez ama bunu her ne sebepten olursa olsun kendileri isterlerse, işte o zaman... Yani tabii ben gece gündüz kentteydim [*iç çeker*]. Sabahın 3'ünde telefonun çaldığı olurdu, işte adamın biri karakoldaymış, alınması gerekiyormuş ya da sabahın 3'ünde kapıda biri belirirdi, fenalaştım, sakinleştiriciye ihtiyacım var diye...

[...]

- Belediyenin maaşlı çalışanıydınız değil mi?

Francis T.: Evet, Belediyenin. O zaman bağımlılıklar... Haşhaş ortaya çıkmıştı, iki ya da üç hafta sonra oraya vardım. Bu bağımlılık dalgası tam o zaman başlamıştı. Tesadüf. Bağımlılara [*duraksar*] biraz mesafeliydim. Bana göre iradesiz insanlar falan bağımlı olurdu, yani... Sonra [*eliyle büyük bir çember çiziyor, gülümseyip duraksıyor*] her şeyi tersine çevirmem gerekti, onlara yardım ettim. Bulaştıkları her türlü davadan kurtulmaları için yardımcı oldum. Nanterre'deki mahkemedeydim sürekli, iki-üç yılın sonunda artık o hâle gelmiştik ki, duruşmadan önce hâkimle görüşürdüm, ne olacağını önceden kararlaştırırdık, böylece karar önceden verilmiş olurdu. Çok az hapis cezası çıktı. Yani çünkü... [*duraksar*] bu hâkim, iki üç yılın sonunda benim yöntemi ve dolayısıyla beni ikrar etmiş oldu...

- Yaptıklarınızı destekliyordu...

Francis T.: Doğru. Gençlerle ilgili olarak bir diyalog, bir nevi ortaklık, duygudaşlık, dostluk kuruldu; bu sayede önemli bir adım atıldı. [*biraz durur*] Sonuçta Belediyeden güçlü bir desteğim yoktu ama [*duraksar*] kendimi tanıtmak için iktidar yapılarıyla bazı bağlantılar kurdum, kendilerini güvende hissetmeleri için de çocuklarla bir bağ kurdum. Kendilerini güvende hissettikleri için bütün bu güven ortamı oluşturulabildi [*hızlı konuşmaya başlar*]. Bu, hiç çatışma

olmadığı anlamına gelmiyor... Dedikleri gibi, onlarla benim aramda çok kavga oldu. Hemfikir değilsem patlardı, sonra yumruklar konuşurdu...

- Her iki tarafın da güvenini kazanman gerekiyordu, bu her zaman kolay olmayabilir.

Francis T.: Hayır ama 10 yıl sürdü yine de! [*gülüyor*] [*sessizlik*]

Mahkemeye çıkarsan orada olacağım

- Sonra tüm bu gençler... Başıboş mu kaldılar?

Francis T.: Evet, başıboş ve...

- Gelip sizi görmeye devam ediyorlar mı?

Francis T.: Evet, bazıları uğruyor, bazıları arıyor, bazıları yazıyor. Taşraya taşınanlar oldu, evlenenler oldu... Yani hepsi AIDS taşıyıcısı, yani HIV pozitifler. Hayatlarıyla nasıl... Ama yani bu konuda yapacak bir şey yok, ben de bir şey yapamam... Yapmaya çalıştığım şey, onlara, iyileşebilmeleri için toplumsal bir şans sunmaktı. Tüm çatışmalara rağmen. Mesela Momo var, nakliye şoförü oldu, HIVli ama mikrop ilerlemiyor, şimdilik mutlu... Bir diğeri taşrada aşçı; bir başkası da Fransa'nın güneyinde evli, çocukları var... Çocuklarda HIV yok... Toplumsal açıdan pek çok başarı gösterdim.

[...]

Eve geç geldiğimde, bu gece sabaha karşı 2'de geldim [*nefes alıyor*] yani, alışkanlıkla, buluştukları yerlere de uğruyorum... Hâlâ devam ediyorlardı, şırıngayla. Şırıngayla uyuşturucuyu çekerlerken yanlarında olmak ilginç. Çünkü hezeyanlı olduklarında gerçek endişelerini, gerçek sıkıntılarını, fantezi ve arzularını öğreniyorsun; tüm bunlar ifade ediliyor, ortaya dökülüyor. Bu da çok... Bir sokak eğitmeni bunu paylaşabiliyorsa onlarla güçlü bir bağ kurabilmiş demektir... İyi günde kötü günde... Yani... -onları tasvip etmediğimi bilirler ama yine de- "Hâlâ uyuşturucu çektiğiniz bir aşamadasınız, ben hiçbir şeyi yasaklamıyorum ama uyuşturucuyu bırakmak istediğiniz gün orada olacağım. Mahkemeye giderseniz işleri kolaylaştırmaya çalışmak için orada da olacağım." Kaç kere yalancı şahitlikte bulundum!.. Yani hâkim de yalan söylediğimi bilirdi.

- Küçük şeyler için mi?

Francis T.: Ah evet, iki üç doz almak için yaptıkları küçük hırsızlıklar için... Çünkü bir dozu daha yüksek bir fiyata satınca bir buçuk doz satın alabilirlerdi.

- Umutlarından, arzularından bahsediyordunuz; ne diyorlardı mesela?

Francis T.: Hüsranlar da ifade edilirdi. Bundan bahsetmemiştim. En niha-

yetinde bir istisna dışında çok yoksul bir toplulukla çalışıyorduk, bir evlerinin olması arzusu var mesela. Bu çok önemli. Bir de en çok onlara bir ev ya da oda bulayım diye geliyorlardı. Bu, hepsi için geçerliydi.

- *Peki, nerede yaşıyorlardı? Aileleriyle mi?*

Francis T.: Genelde aileleriyle ya da aileleri onları kovarsa bodrumlarda.

- *HLM'ler mi?*

Francis T.: Evet, HLM'ler, şimdi onları yıkıp yerine güzel ofisler inşa etmeye koyulmuşlar. Belediye Başkanı'nın, "zaten sadece 50 kilometre öteye taşınmaları gerekecek," dediğini duydum. Bence bu gerçekten sorun, bu çok...

- *Kendi evleri olsun istiyorlar dediniz, peki başka ne istiyorlar? Kız arkadaşları?*

Francis T.: Ev ve iş sahibi, çocuk sahibi olmak istiyorlar ["çocuk-aile-vatan" diye anlıyorum ben bunu biraz (Vichy hükümetinin sloganı "İş-Aile-Vatan"a gönderme, t.s.n.)...]. [*gülüyor*]

- *İnanılmaz bir şey, böyle yansıtılmaz hiç...*

Francis T.: Taşraya gidenler ne yaptı? Koruyucu ailelere gittiler. Hastaneye gittiler, toksinden arındılar, ben de koruyucu ailelerin bir vakfı ile çalışıyordum. Onları trene götürürdüm, evlerine uğramaya bile fırsatları olmazdı. Koruyucu ailenin yanında geçirecekleri süre dolduğunda bile o ailenin yanında kalan çok oldu. Çünkü aslında bir aile bulmuşlardı. Orada kalıp iş bulurlar, kendilerine bir kız arkadaş ve daire bulurlar, ehliyet alırlar, araba satın almak isterlerdi. Cehennemin dibinde yaşadıktan sonra kendilerine ideal bir küçük burjuva dünyası kurarlardı.

- *Okulu terk etmişlerdi değil mi?*

Francis T.: Geneli öyleydi. En iyisi orta üçe kadar okumuştu.

- *Okul hakkında ne söylerlerdi?*

Francis T.: Okulda dışlanmışlar, adaptasyon sınıfına alınmışlar! Okulda dışlanmış konumundalarmış zaten, okuldan ayrılınca da dışlanmışlıklarıyla ayrılmışlar. Bir işe girecek durumları olmadığı için yine dışlanmışlar, yardım ve sadaka almaya çalışmışlar. Ben bunu hep reddettim. Onlara para verirken, yemek verirken... Belli şeyler için, net amaçlar için...

- *Sizden beklentileri çok yüksek olmuş olmalı?*

Francis T.: Yani benden istedikleri, sonunda koruyucu ailelerden ayrılıp

kendi düzenlerini kurduklarında sahip oldukları dünyayı inşa etmemdi.

- *Siz ise ancak onları dinleyip koruyabilirdiniz...*

Francis T.: Ben de bir şeyler yaptım. Vilayetten sübvansiyon alıp çalışma yapıları oluşturabildiğim bir dernek kurdum: İki kamyon aldık, arabaların kaportasını yapan bir adam vardı, gittik aletler aldık, şimdi resmen kendi dükkânı var. Nakliyat, satış, boya badana işleri yapıyorduk. Gerçekten işe yaramıştı! Sonra, 10 yıl tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılan bir adamla bir ambulans şirketi kurduk... Bana maliyeti hâlâ çok ama ne yapalım [*gülüyor*]... Bir yer kiraladık ama berbat durumdaydı, dayalı döşeli bir yer değildi tabii. Kullanabildiğimiz bir bodrum vardı, çocukları burada çalıştırdım, Valilikten gelen parayla onlara ödeme yaptım, onları sedyeci olarak işe aldım ama sonra araçları çalıp bir hastanenin güvenlik odasını yıktılar [*gülüyor*]. Ne skandal! Adamın ehliyeti yok, arkadaşı ambulansı ödünç vermiş, süper... Hastanenin şırıngaları çalındı [*nefes alıyor*], ilaçlar da ortadan kayboldu...

- *O kısım "riskliymiş" biraz...[gülüşmeler]*

Francis T.: Almıştım sorumluluğu! Almıştım! Sonra hâkimin yanına gittim, dedim halledeceğim ben her şeyi çünkü yoksa... Elimde imkân olmazsa... Onları bir günde değiştiremem ya! Adama iş verdim diye bir günde melek olacağı yok yani. Yani bir geçiş aşaması gerekiyordu. Şırınga mı istiyor, gider çalar. Demek ki uyuşturucuyu bırakmamış. Ama bir gün onu hastaneye yatırabilirsen, hırsızlık yaptığı yerde kalmış olacak. Ayrıca çok iyi tanıdığı eğitimcinin karısı onunla ilgilenecek, biz de onun bakış açısını değiştireceğiz. Genelde böyle oldu.

- *Uzun zamana yayılmış olarak mı?*

Francis T.: Bağımlılarla hâlâ ilgileniyorum, yakında bırakacağımı düşünüyorum ama hâlâ onlarla ilgileniyorum, üç yıl daha da ilgilenirim galiba. Üç yıl hiçbir şeyden emin olamazsın ama en azından bir seçenek var. İlaçları bırakıp koruyucu aileden ayrıldıktan sonra, işe başladıkları andan itibaren onları izlemen lazım, üç yıllık bir süre belirlemek lazım. 10 yıldır böyle yapıyorum.

[...]

Muktedirler daha fazla katlanamadı

- *Esnaf arasında oldukça çok sayıda sektörden, çok sayıda destekçiniz olmuş, ambulans işi kurmuşsunuz...*

Francis T.: Sübvansiyon aldıysam da kâr amacı gütmeyen o derneği ben kurdum. Dernek, Belediyeye değil, başkanı Francis T.'ye aitti. Sübvansiyonu Belediye sayesinde aldım. Mesai saatlerimde ambulans işini kurmama Bele-

diye izin verdi ama kurum olarak buna dâhil olmadı (şimdi kentteki aracı derneği de Belediye değil, Katolikler kurdu). Kendilerinden daha büyük bir güce bir şeyler katanların her zaman daha az güçlü olanlar olması tuhaf. Çünkü bundan Belediye kazançlı çıkıyor. Siyasi olarak kazançlı çıkıyor... Belediye Başkanı... Tüm iktidar yapıları, az güçlü olanlara bağlı; az güçlü olanlar da işlerine devam edebilmek için iktidardakilere bağlı. Eğer mesaimi harcamama izin vermeseler, ambulans işine asla giremezdim. Bana zaman tanıyanlar onlardı.

- *Dosyaları hazırlamanıza yardım ediyorlardı belki...*

Francis T.: Hayır. Avukat arkadaşım halletti. Aslında Belediyenin katlanamadığı şey, karşı bir güç oluşturmuş olmamdı. Ben kendim bir karşı-güçtüm. Kurduğum yapı mevcut iktidarı rahatsız etmediği sürece sorun yoktu; ama Le Pen ile olan ittifak bozulduğunda, bir gazete çıkarıp -ya da daha ziyade teksir makinesiyle çoğalttığım kâğıtları- Belediye Başkanı'nın yardımcılarına gönderdiğimde, o andan itibaren karşı-gücümüz öyle bir boyuta ulaştı ki muktedirler bunu daha fazla kaldıramadı, sonra ayrıldık.

- *Bir yanda devlet ve onun bir kolu olan belediye var; sizi en iyimser ifadeyle "hiç desteklememiş". Diğer yanda bağlantıda olduğunuz bir sürü insan var: doktorlar, avukatlar, hâkimler... Daha pek çokları, işverenler...*

Francis T.: Eczacılar. Şu ya da bu kişiyi tanıyorum diye ikna etmek için eczacılarla bağlantılar kurardım...

- *Neden? Size ilaç ya da şırınga mı verirlerdi?*

Francis T.: Evet eczaneye kendim gidip "Bir kutu Tranxene verin bana, lazım, bir çocuk var, çok ihtiyacı var şimdi!" derdim. İlacı verirlerdi, reçeteyi sonra getirirdim.

- *Her seferinde zaman mı kazanırdınız?*

Francis T.: Evet [*sessizlik*]. Evet [*duraksar*]. Kentteki iktidar yapısı bana meydan okumuştu ama bu yapı da benim yerime geçip yaptıklarımı yapamayacağı için güçsüzdü, bu da bana güç verirdi. Bir düzen de kurmuştum, bir avukatla birlikte çalışıyordum, o yüzden başka siyasi güçlerim de vardı. İki doktorla irtibat hâlindeydim, genelde ilkiyle çalışırdım ama diğer doktor da yargı yetkililerince yasal olarak tanınmış bir doktordu, kentteki hâkimi tanıyordu, hepimiz birbirimizi çok iyi tanıyorduk. Kentteki bütün sosyal hizmet görevlileriyle, her zaman birbirimizle aynı fikirde olmasak da birlikte çalışırdık. Yani işlevsel bir yapı vardı, bu da... Sonra Belediye Başkanı da göz yumuyordu. [*sessizlik*] Aslında kentin patronunun altındaki güçler engel oluyordu.

- *Küçük şefler mi?*

Francis T.: İşgüzar küçük şefler. Ama bu küçük şefler... Yani çok sorun çıktığında Belediye Başkanı ile görüşme talebinde bulunur ya da onların önünü kesmek için ona bir rapor yazardım.

[...]

Kartvizitimi çıkarır gösteririm

- Çok uzun saatler boyunca mı çalışıyorsunuz?

Francis T.: Yani duruma göre değişiyor. Bazen kendimi bir yerde bulurum, mesela bir polis operasyonunda, yani o zaman kartvizitimi çıkarır gösteririm, derim yani... Ama adamı enselemişlerse o zaman savcıyı ararım ya da daha ziyade vekilini; karakolda müdahalede bulunurum ve müzakereler başlar. Ya da adam çok kötüyse onunla kalırım, onu yalnız bırakamam...

- Doktora mı götürürsünüz?

Francis T.: ...ya da hezeyan içindedir ve kafası güzelken konuşması lazımdır. Biriyle konuşması, birinin onu dinlemesi lazımdır, arkadaşları dinlemez. Bu da ikrar sürecinin bir parçası; çünkü onlarla aynı hayatı yaşamadığımı çok iyi bilirler. Ama onlara yardım edebileceğimi anlamaları için beni biri ya da bir şeyle özdeşleştirmeleri gerekir. Bağımlılar, temsil ettiğim kurumun dışında beni tanıdığında, onlarla duygusal ilişkiler, kurumun dışında ilişkiler kurabildiğimde, ancak o zaman, yaptığım iş gerçekten bir işe yarayabilir.

Ekim 1992

Devletin Bakış Açısı

Patrick Champagne

"Toplumsal rahatsızlıklar"ın "medyatikleştirilmesi", bu "rahatsızlıkları" tanımlama, açıklama ve "giderme" amacı taşıyan bin bir çeşit yayın ve raporun kamusal alanda görünmesiyle sonuçlandı. Bazılarının iddia ettiği gibi, kitle iletişim araçları, kendisini gerçekliği sunmakla ya da en azından sorunları ortaya koymakla sınırlayan basit tanıklardan ibaret değildir. Çünkü bir yandan, sırf bu sorunlar hakkında kamuoyu önünde konuşmak bile, söz konusu sorunların statüsünü değiştirir: "Kişisel" veya "yerel" bir sorun olarak tecrübe edilen bu sorunlar, siyasi olarak çözülmesi gereken "toplumsal sorunlar" hâline gelir; kişisel sorumlulukla ilgili olan sorunlar, kolektif sorumluluk gerektiren sorunlar olur. Kısacası, mahrem ya da özel, bireysel bir "sıkıntı" olarak yaşananlar, önce kamusal alanda tartışma konusu, sonra kolokyum ve seminerlere konu olabilir. Ayrıca ulusal gazetelerde siyasi yorumcularla medyatik entelektüellerin çarpıştığı "tartışmalar"la birlikte, ekonomik getirisi olan ve spontan ya da ısmarlama tanıklık ve anketlerin akınına uğrayan gerçek bir piyasa oluşur. Diğer yandan, toplumsal sorunlara dair, gerek dayattığı kelimelerle ("getto", "ırkçı suç" vb.), gerekse de konuşup mülakat yapmayı tercih ettiği toplumsal faillerle, hem en çarpıcı hem de çoğu kez en yüzeysel olguların büyük oranda dramatize edilmesine dayanan kendi inşasını dayatan medya, böylelikle, tartıştığı "sıkıntılar" hakkında gerçek bir kamusal söylemin ortaya çıkmasına neden olur. "Sıkıntı" bir yandan ad-

landırılırken (mesela "banliyölerin dertleri" ya da "öğretmenlerin sıkıntıları") bir yandan ona dair ne düşünülmesi gerektiği de söylenir. Bu yorumlar sadece bu sorunlarla ilgisi olmayanlara değil, kendilerinin de az çok kafa karışıklığı ile sezdiği ama meşru bir söylem bulamadıkları için dile getiremedikleri bir sorun hakkında meşru bir söyleme kavuşan, ilgili taraflara da dayatılır.

Bu kamusal söylem, gücünü, ortak kanıya çok yakın durmasından ötürü herkese malum şeylerden bahsediyormuş gibi görünmekten almasından ötürü daha da perdeleyici niteliktedir. Ayrıca, siyasi iktidara meydan okuma eğilimi gösteren bu söylem, siyasi nitelikteki sorunsallara sahip bir dizi üretime de yol açar. Bu ürünler, kamuoyu yoklamalarından tutun da sürekli manşet olan bu sorunlara hızlı bir çözüm bulmaları için medya (ve medya aracılığıyla konuşanlar) tarafından kendilerine baskı yapıldığını hisseden siyasi yetkililerin ısmarladıkları raporlardan müteşekkil bir literatüre kadar uzanmaktadır.

Zorluklarla karşı karşıya mahalleler vakası bu açıdan örnek teşkil etmektedir. 1960'ların sonlarından itibaren kent ve göç sosyolojisi alanlarında yapılan çok sayıda çalışma, bu bölgelerde hüküm süren durumu anlamak için gerekli olan neredeyse tüm unsurları hâlihazırda ortaya koymuştu (bu çalışmalardan sadece birkaçını belirtmek gerekirse, örneğin Henri Coing ve Colette Petonnet işçi sınıfının yaşam alanları üzerine, Abdelmalek Sayad göçmeler üzerine, Michel Pialoux ise toplu konutlarda yaşayan gençlerin geçici işlerle ilişkisi üzerine çalışmış; daha yakın zamanda ise *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* dergisinin 81 ve 82. sayıları "ev ekonomisine" ayrılmıştır). Uzmanların haberdar olduğu bu çalışmalar, acil güncel meselelerle ilgili olmadıklarından pek ilgi çekmemişti. Kenar mahalleler ve göç sorununun, önce 1980'lerin başında -özellikle de Minguettes bölgesindeki isyanlarla birlikte-, daha sonra 1990'ların başında -Vaulx-en-Velin'de yaşanan olaylarla birlikte- medyada ve medya için bir mesele hâline gelmesiyle birlikte, söz konusu meselelerle ilgili çok sayıda yayın ve özel dergi sayısı, gerçek anlamda patlak vermiştir. Bunun bir diğer sebebi, aşırı sağın özellikle de bu bölgelerdeki seçim başarılarıyla birlikte, bu meselelerin, gazetecilerin ve potansiyel olarak da genel kamuo-

yunun ilgisini çekebilecek siyasi sorunlar hâline gelmiş olmasıdır. Daha sonra basit tanıklıklardan, sosyolojik anketlere kadar yazılıp çizilen her şey, kendini entelektüel olmaktan ziyade politik olan bir sembolik mücadelenin içinde buldu. Bu mücadelenin meselesi, belli bir bakış açısı ve yorumu "sıcağı sıcağına" dayatabilmekti.

Sosyoloji, sadece söz konusu literatürün, bir anlamda sahayı kaplayarak daha titiz analizlerin yapılmasına doğası itibarıyla engel teşkil etmesinden ötürü değil; aynı zamanda, bu türden yoğun bir faaliyetin, önemli bilgiler ve yerinde analizler üretmemesinin imkânsız olmasından da ötürü bu literatürü görmezden gelemez. "Kenar mahalleler", "gençlik", "göç" ve "kenar mahallelerdeki genç göçmenler" üzerine -bugünlerde bu konuda kapsamlı bir liste çıkarmak zordur- yapılan çok sayıda yayım okuduğumuzda, söylenecek her şeyin söylendiğine ikna oluruz; sosyolojinin de gizli kalmış veya beklenmedik bir olguyu ya da kimsenin aklından geçmemiş bir toplumsal süreci keşfedeceğini pek ummayız. Ancak, muhtelif haber ve analizlerin fazlalığı, hem kafa karıştırıyor hem de bu alanda kısmi ya da yanıltıcı açıklamaların yapılmasına davetiye çıkarıyor. Artık herkes duymak istediği açıklamaları kolayca bulabilir hâle geliyor. "Kenar mahallelerin sıkıntısı" böylelikle, kent planlamasındaki başarısızlığa da bağlanabilir, ekonomik krize de, kolluk kuvvetlerinin yeterince sert olmamasına da (yahut tam tersi), kontrolsüz göçe de, ailelerin çözülmesine de, uyuşturucuya da, bunların hepsine birden de. Bu konuda sosyolojinin birincil görevi -ki bu hiç de kolay değildir-, yerinde olanla pek de olmayan şeyler arasında bir ayrıma gidebilmek; önemli olanı, tali veya ikincil olandan ayırmaktır. Her şeyden önce sosyoloji, işlevsel ağırlıkları hiçbir şekilde aynı olmayan çeşitli faktörleri, hiyerarşik bir biçimde düzenleyip tutarlı bir açıklayıcı sistemde bütünleştirmelidir.

Konuyla ilgili yapılan üretimler arasında, birbirine karşıt kutuplarda duran iki örneğe bakıldığında, hızlıca çoğalan makale ve yorumlar hakkında bir fikir sahibi olmak mümkündür: bir yanda salt siyasi amaçlarla yapılan basit kamuoyu araştırmaları, diğer yanda ise siyasi yetkililer için bilgi toplayıp sentezlemeyi amaçlayan uzman raporları.

Anketlerle yapılan kamuoyu araştırmaları, hem kamuoyu hem de gazeteciler tarafından -hatta bazı uzmanlarca da- "bilimsel" addediliyor; zira "bilimsellik" görüntüsü verecek tüm işaretlere sahipler: temsili örneklemler (sanki asıl mesele buymuş gibi), soru formları, oran ve grafiklerle sunulan yanıtlar vb. Dahası bu araştırmalarla birlikte, sosyoloğun hem varlığı hem de ampirik olarak yürütülen çalışmayı genişletip onun ötesine geçerek toplumsal mekanizmaları analiz etmek amacıyla tasarladığı sorular ortadan kayboluyor. Bu kamuoyu araştırmaları, birkaç satırla özetlenmesi zor ya da imkânsız olan karmaşık yorumlara yer vermedikleri ve verdikleri bilgilerin çabuk işlenebilir hâlde olmasından ötürü özellikle de gazetecilerce çok rağbet görür. Sadece siyasetin sormaya sevk ettiği sorular sorulmuştur. Siyasi sorunsallar nedeniyle ve bu sorunsalların çözümü için sorulan bu soruların, en azından onları ısmarlamış olanlara, kendinden menkul gözükmesinin nedeni de budur. Mesela, çocukların işlediği suçlardan, ailenin mi yoksa toplumun tamamının mı sorumlu olduğunu "halka" sormaktan kendinizi ne adına alıkoyabilirsiniz ki? Özellikle de "kenar mahalle sorunu" meselesi bu derece manşetlerdeyken "herkesin sorduğu" bu tür sorulara karşılık olarak, net ve tartışılmaz istatistiki veriler, "açıklamayı gereksiz kılan" ve yeni bir "toplumsal sorun" ile (işsizlik, medyada şiddet vb.) karşı karşıya olduğumuzu gösteren rakamlar ortaya çıkmıyor mu?

Öte yandan, anket kurumlarının yıllardır aynı terimlerle (değişkenleri titizlikle karşılaştırabilmek adına olduğu iddiasıyla) sorduğu sorular, genel kamuoyuna öylesine malum hâle gelmiş durumdadır ki, artık kimse -ya da neredeyse hiç kimse-, daha önce yüzlerce kez duyulmuş bu soruların sorulmasına şaşırmıyor. Oysa bu sorular, sadece politikayla ilgili olan küçük bir çevrede anlam ve işlev sahibidir. Kamuoyu yoklamaları pratiği, ölçmeleri beklenen gerçekliğin genellikle çok uzağında olan ve asıl sorulması gereken soruların önünü tıkayan yeni tür bir kanaatin -kamuoyu araştırmalarında sunulan kanaat- ortaya çıkmasına neden oldu. Aceleyle yapılıp "ekspres" bilimsel bilginin var olduğu yönündeki yanılsamayı devam ettiren, son derece masraflı ve sonu gelmeyen bu anketler; aslında onları tasavvur edip ısmarlayan, sonra da kullananların zihin kategorilerine dair bilgilendirir. Diğer bir deyişle,

sorular, cevaplardan çoğu zaman daha ilginçtir; zira siyasi yöneticiler ile siyasetçilerin akıllarında ne olduğunu doğrudan açığa çıkarırlar.

Tek bir örnek vermek gerekirse, *Conseil Supérieur Audiovisuel*'in [Radyon ve Televizyon Üst Kurulunun Fransız muadili, t.s.n.], *Le Parisien* gazetesi ile devlet radyosu *France-Inter* için (Başbakanlık Ofisi için ve başka bir anket kurumu tarafından da yapılmış olabilirdi) 1991 yılının Mart ayında (yani Vaulx-en-Velin'de olaylar patlak verdikten ve Kent İşleri Bakanlığı da kurulduktan birkaç ay sonra) yürüttüğü anketi ele alabiliriz. Anketteki sekiz sorunun hepsi, olduğu gibi aktarılmaya değer; zira bu sorular, siyasal tipteki anketlerin ötesinde, kamuoyu yoklamalarındaki bu türden soruların genel olarak aldığı biçimin iyi bir örneğini sunar.

1) *Sizce Fransa'da insanlar arasındaki eşitsizlikler son on yılda... arttı mı?/ aynı mı kaldı?/ azalma eğilimi mi gösterdi?/ fikrim yok.*

ENA'ya giriş sınavında sorulan klasik bir disertasyon sorusu (hele de 10 yıl süren Sosyalist Parti iktidarı sonrasında) olan bu soru, kişinin kanaatini mi sormaktadır, var olanı mı? "İnsanların ne hissettiğini" soran ve asıl siyasi çevrelerin merak ettiği bu soru ile ne yapılabilir? Son 10 yıldaki değişimle ilgili bir fikri olması pek mümkün görünmeyen genç insanların rastgele verdikleri cevaplarla ne yapılabilir? Bu sorunun ardındaki asıl niyeti anlamak için sonraki soruları beklemek gerekiyor.

2) *Sizce, Fransa'da insanların arasındaki eşitsizlik günümüzde... katlanılamaz mı?/ büyük mü?/ çok da büyük değil mi?/ hiç büyük değil mi?/ fikrim yok.*

"Katlanılamaz", "büyük" gibi sıfatlara farklı kategoriden insanlar ne tür bir içerik yükleyebilir? Aslında bunun önemi yok, mesele, cevap verenleri tamamen siyasi olan bir alana çekip sıradaki iki soruya hazırlamak.

3) *Şu meselelerden hangisine, öncelikli olarak müdahale edilmelidir: barınma?/ maaş ve gelirler?/ sağlık?/ eğitim öğretim?/ fikrim yok.*

Öncelikler sorusu aslen siyasetçilerin kendilerine sordukları bir sorudur. Yıllar önce Pierre Mendès France, "Yönetmek, ter-

cihte bulunmaktır!" demişti. Fakat o zamanlar onun için tercih, anketlerde geçici olarak hoşa gitmediği görülse bile, eldeki mesele hakkında tam bilgi sahibi olup ortak faydayı göz önünde bulundurarak karar almak demekti. Gözden düşmenin önüne geçmek üzere, öncelik listesi, doğrudan vatandaşa sorularak belirlenmeye başlandı. Vatandaşların, verdikleri cevaplarda -egoist bir biçimde-doğrudan ve kişisel olarak kendilerini ilgilendiren alanlara öncelik verdikleri varsayılabilir. Başka türlüsü nasıl olabilirdi ki?

4) *Michel Rochard hükümetine, Fransızlar arasındaki eşitsizlikleri azaltma konusunda tamamen mi, kısmen mi, biraz mı güveniyor; yoksa hiç güvenmiyor musunuz?*

En başından beri sormak istedikleri işte buydu. Önceki üç soru bu soruyu tamamlayıcı nitelikte. Yani parlamento çoğunluğunun belirsizlik taşıdığı bir dönemde, Meclisten değil de doğrudan vatandaşlardan; yıllardır Rochard hakkında "iyi düşündüğü" bilinen "halk"tan "güvenoyu" istenmekte.

5) *Sizce, toplumumuzdaki değişimle birlikte, büyük kentlerdeki hayat... çok zor?/ oldukça zor?/ oldukça iyi?/ çok iyi?*

Net veriler toplanmasına imkân sağlamayan bu belirsiz ve genel soru da öncekiler gibi, kendisinden sonra gelen sorulara zemin hazırlamak için sorulmuş. Kenar mahallelerle ilgili olarak sorulan bu sorularda, medyada yer bulan belli olaylar ile yine medyada oldukça geniş biçimde yankı bulmuş siyasal kararlara gönderme var.

6) *Peki, kenar mahallelerdeki hayat?..*

Şimdi, anketi yapanların, baştan beri ağızlarında zorlukla tutabildikleri baklayı çıkaracakları soruya yaklaşıyoruz...

7) *Aşağıdaki kategorilerden hangileriyle, büyük kent ve kenar mahallelerdeki sorunlardan sorumlu yeni Kent İşleri Bakanlığının öncelikli olarak ilgilenmesi gerekir? Yaşlılar?/ Mağaza sahipleri?/ Gençler?/ Göçmenler?/ Sadece kadınlar?/ Fikrim yok.*

Soru sonunda çıktı. Belirli topluluklardan sorumlu olan ve öncelikli olarak onlarla ilgilenecek yeni bir Kent İşleri Bakanlığı kurulduğu, bizzat sorunun kendisiyle hatırlatıyor. Ortak kanıya ait

olan bu kategoriler (mesela, küçük bir dükkân işleten genç, bekâr, göçmen kökenli bir kadını bu kategorilerde nereye yerleştirebiliriz?) asıl sorunları dışarıda bırakmak için birebirdir. Bu sorunun tek ve asıl amacı, insanların, öncelikli olarak göçmenlere yardım edilmesini ne derecede kabul ettiğini gizlice ölçmektir. Zira, kenar mahalle sorunlarının, öncelikli olarak siyasi açıdan o kadar sıkıntılı olmayan bu kategorilerin içerisine karıştırılan göçmenlerle alakalı olduğu konusunda herkes hemfikirdir.

8) *Bildiğiniz gibi, yerel yönetimler, kaynaklarının bir kısmını vergi yoluyla, kendi sınırları içinde yürütülen faaliyetlerden alırlar. Hükümet, ülkenin en avantajlı yerlerinde toplanan bu vergilerin bir kısmının, kendi bölgelerinde az işletme olan ya da hiç işletme olmayan bölgelere dağıtılmasını öngören bir yasa hazırlıyor. Kişisel olarak bu projeyi destekliyor musunuz, yoksa bu projeye karşı mısınız?*

Bu tipik "siyaset mantığındaki" soru, tam da cevap verenlerin çoğu bir şey bilmediği için "bildiğiniz gibi" ifadesiyle başlıyor. Soru daha basit, masum bir cümleyle başlayıp aslında mali hukukla ilgili bir soruya eviriliyor (uzmanlar, yerel vergilerin, hakkında çok şey yazılmış olan karmaşık bir mesele olduğunu bilir) ve hükümetin projesini öyle bir şekilde sunuyor ki ona karşıt olmak zor görünüyor. Gerçekten de cevap verenlerin yüzde 80'i, en zengin il veya ilçelerden biraz para alıp bunu en fakir olanlara vermeyi öneren bu yasayı desteklediğini söylemiş.

Bu anketin kısa bir özeti, işlevinin ne olduğunu ortaya koymaktadır. Maddi bakımdan, içinde hiçbir yorum bulunmayan bir dizi tablodan ibaret ince bir belge formunda takdim edilmiş. Her sayfanın başında kalın ve büyük harflerle soru yazılmış, soruların altında cevaplar var. İlk sayfada genel dağılımlar verilmiş, sonraki sayfalarda cevaplar alışıldık "sosyolojik" değişkenlerle korelasyon hâlinde gösterilmiş. Bu, her soru için yapılmış. Aslında sonuçların siyasi endişelerle bu şekilde sunulduğu belli: İlk sayfada dağılımlar, seçim ya da referandum mantığıyla verilmiş ("Fransızların çoğunluğu ne düşünüyor..."); sonraki sayfalarda ise, siyasiler için inşa edilmiş kaba gruplara göre (cinsiyet, yaş, meslek, siyasi eğilimler ve ikamet yeri) tek tek, değişkenler hâlinde cevapların korelasyonu verilmiş. Bu kategoriler, analizden ziyade, eylemde bulunmak

için daha elverişlidir. Diğer bir deyişle bu korelasyonlar, açıklama getirmek yerine, siyasilerin öne sürdüğü belli bir fikri destekleyen ve desteklemeyen grupları tanımlamayı amaçlar. Gelen cevaplar, siyasilerin iç tartışmalarını besleyecek şekilde tasarlanmıştır. Cevaplar, ikna edilmesi gereken ve ilgili siyasi kampanyaların "hedef kitlesi" olacak grupları tespit etmeyi amaçlamaktadır (gençler ve yaşlılar, erkekler ve kadınlar, avantajlı toplumsal kategoriler ve diğerleri, kentliler ve köylüler). 1977 yasası uyarınca kesin olarak belirtilmesi gereken anket tarihi, şüphesiz en önemli ayrıntıyı teşkil ediyor. Bu tarih, bu tür çalışmaların tek derdinin, kenar mahallelerdeki sorunları anlamaktan çok, anketin yapıldığı tarihte hükümete ilişkin "kamuoyu kanaatinin düzeyini" tespit etmek olduğunu hatırlatıyor (kamuoyu yoklamacılarının fotoğraf metaforuyla ifade ettikleri budur: "kamuoyunun anlık bir görüntüsü"dür mevzubahis olan). Aslında bu tarih bize, "Fransızların toplumsal endişeleri" başlıklı anketin, aslında o zamanın başbakanı "Michel Rochard'ın siyasi endişeleri"ni açığa çıkardığını hatırlatır.

Dolaylı olarak medyanın ortaya çıkarttığı bu literatürün diğer ucunda ise, Kent İşleri ve Planlama Bakanı'na sunulan *Rélégation* [Sürgün] adlı raporu örnek gösterebiliriz. Vaulx-en-Velin olayları sonrasında, sorunlu mahallelerdeki durumun değerlendirilmesi için yeni Kent İşleri Bakanı tarafından 1991'de talep edilen raporun yazarı Jean-Marie Delarue, Danıştay üyesiydi. Birkaç ay sonra teslim edilen raporun niteliği, büyük oranda, yazarın ayırt edici özellikleriyle bağlantılıdır. Toplumsal sorunlarla önceden beri ilgilenen (üst kademe yönetimin "sol" veya "entelektüel" kesiminde sıkça rastlanan bir özellik) ve aldığı sosyoloji eğitimi de bu meseleyi asgari bir yetkinlikle ele almasını sağlayan yazar, özellikle de medyada bu sorunların sunuşunda gösterilen tarafgirliği ortaya çıkarmış. Çeşitli sosyolojik çalışmalar okunduktan ve bu mahallelerde çalışan herkes dikkatli bir biçimde dinlendikten sonra yazılan bu belge, pek çok önemli noktayı geliştiriyor. Kısacası, bu raporun, toplumsal dünya hakkında, çoğu bürokratik raporunkinden çok daha sağlam bir bilgiyi ortaya koymasını mümkün kılan koşullarda üretilmiş olduğu kesin (özellikle de çoğu yüksek bürokratın dezavantajlı topluluklar hakkında sahip olduğundan daha üstün bir bilgi).

Öte yandan bu analizin, üretildiği toplumsal koşullardan kaynaklanan kısıtlılıkları da mevcut. Tespite, yani asıl olarak sorunlu mahallelerdeki durumu anlamaya yönelik kısma ayrılan yer nispeten kısa (yaklaşık 200 sayfalık bir raporun içinde 20 sayfa). Dahası, bu yüksek bürokratlara verilen görevin esasen siyasi nitelikte olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Ama bizzat analizin kendisi de, entelektüelden ziyade siyasi bir mantığa riayet etme eğilimi gösteriyor. Bu yüksek bürokratlar, titiz ve kesin bir entelektüel inşaya neredeyse hiçbir zaman uygun olmayan bir uzmanların fikirlerini alma mantığına göre, herkesi, demokratik ve "tarafsız" biçimde dinlemek durumundadırlar. Kendilerinden genellikle bağlamından koparılmış kısa analizler alıntılanan yazarlar, hayli heterojen (aslında birbirleriyle çatışan) dünyalara aitlerdir (raporda bahsi geçen yazarların listesini, bir sosyoloğun neredeyse manasız bulması mümkündür...). Bu belgenin hazırlanışındaki mantık, açıklamadan ziyade tasvirde bulunuyor; açıklayıcı bir sistem inşa etmek yerine, söz konusu etkenlerin bir derlemesini sunuyor.

Toplumsal gerçeklik, sosyolojik açıdan ille de geçerli olmayan, fakat siyasetçilerin anlayıp çözüm üretmelerini sağlayacak uygun bir çerçeve sunan bazı idari kategorilere göre (örneğin Delarue, üç kategori arasında ayrıma gidiyor: "kentsel", "toplumsal", "gençlik") bölünmüş. Bu türden raporlardan temel beklenti, tercihen medyatikleştirilebilecek, yani görünür olan, hemen etki yaratabilecek olan fikirler, çözümler, çözüm fikirleri üretmeleridir. Bu analizlerin ne kadar yetersiz olduğunu, her şeyden evvel sunulan çözümlerden, bu çözümlerin büyük oranda yüzeysel kalmasından anlamak mümkün. Ya basit bir biçimde "sağduyu"ya dayanan çözümler önerilir (örneğin, mahallelerle ilgilenen farklı kurumların şimdiye dek birbirlerinden ayrı yürüttükleri faaliyetleri koordine etme gereği) -ki mevcut bürokratik mantık ve öneriyi yüksek bir bürokratın sunduğu düşünüldüğünde bu önemli bir adım olsa da durumun analiziyle olsa olsa çok az alakalıdır- ya da yenilikçi olduğunu iddia eden, ancak kendinden önceki analizlere yine dayanmayan ve siyasi iradecilik yanılsamasından pek kurtulamayan çözümler. "Delarue Raporu"nda, kaynağı siyasi olmanın çok uzağında olan sorunları çözebileceği düşünülen "vatandaşlık" kavramına yüklenenler, bu son türe örnektir.

Bu türden raporlar, medyada önceden inşa edilmiş sorunsaldan gerçek anlamda kopamazlar; zira asli işlevleri onlara cevap vermektir. Raporu yazan kişi, analiz edilmesi gerekenin, toplumsal grupların uzama nasıl kazındığı olduğunu; sorgulanması gerekenin, bu grupların toplumsal yeniden üretimleri ve bireylerin izledikleri güzergâh olduğunu; ölçülebilmesi gerekenin, gayrimenkul piyasası, eğitim sistemi ile emek piyasasına ilişkin kamu politikalarının bu grupları nasıl etkilediği olduğunu görmemektedir. Çözümün "kenar mahallelerin" kendilerinde bulunamayacağım anlamak için, bu "kenar mahallelerde" çalışan insanları, sosyal hizmet görevlilerini, devlet istihdam bürolarının müdürleri ile geçici istihdam kurumlarının yöneticilerini gerçek anlamda dinlemek yeterli olacaktır. Zira söz konusu sorunların asıl sebepleri sitelerde değil, çoğunlukla devletin ta kalbindedir.

GÖÇÜN "FAYDA" VE "MALİYETLERİ"

Abdelmalek Sayad

"İdealde" göç ve göçmen, yol açtığı "maliyet"ten çok "fayda" getirmezse anlamlı ve gerekli görülmez. Nasıl azami "kâr" (özellikle de ekonomik) elde edileceği, "maliyetlerin" (özellikle toplumsal ve kültürel) ise nasıl asgariye indirilebileceği, sadece iktisatçıların ele aldığı bir iktisat meselesi değildir; bu soru aynı zamanda, göçe dair neredeyse tüm söylemlere sinmiştir. Mesele sürekli bu şekilde dile getirildiği için, artık kanıksanmış hâldedir. Belli statüdeki bir topluluğu ilgilendiren bu meseleyle ilgili olarak yapılan hesapların, başka bir topluğa ilişkin yapılan benzer hesaplarla hiçbir ortak yanı bulunmamaktadır. Mesela, söz konusu çocuklar, gençler veya yaşlılar olduğunda, mesele, o topluluk için tasarlanmış olan uygulamanın nasıl öngörülebileceği ve bunun için mali desteğin nasıl bulunabileceğinden ibarettir. Göçmenler söz konusu olduğunda ise göç politikalarının, yani göçmen nüfusun varlığı ile "ortadan kalkmasının" fayda ve maliyetleri hesaplanır. Teknikmiş gibi görünen bir soru vasıtasıyla göçmenliğin kendisinin meşruiyeti nesnel biçimde sorgulanır. Göçmenlere dair söylemlerin hemen tamamı, özellikle de "göçün karşılaştırmalı fayda ve maliyetlerinin ekonomik teorisi" gibi açık ve bilinçli bir şekilde göçün işlevlerine dair olanlar, göçü bir açıdan meşru, başka bir açıdansa (büyük oranda) gayrimeşru ilan edeler.[11]

11 Göçmen nüfusun boyutu ile ilgili son zamanlarda yürütülen "rakam tartışmaları", siyasi argümanların daha kabul edilebilir ve halka anlatılabilir

Herhangi bir tartışma yürütülmeden evvel, "göçün karşılaştırmalı fayda ve maliyetlerinin ekonomik teorisi"nin teori olması için gerekli olan her şey üzerinde çoktan mutabakata varılmıştır; artık tek anlaşmazlık konusu, hesaba katılması gerektiği tespit edilmiş olan etmenlerin nasıl farklılaştığına ilişkindir. Mesela, neyin "fayda," neyin "maliyet" olduğunun belirlenebileceği ilkesi ile göçün olumlu veya olumsuz bir bilançosunun çıkarılabileceği ilkesinde vesaire mutabakata varılmıştır. Bu durum, artık düşünülemez hâle gelmiş olan pek çok sorunun üstünü örter; mesela, göçün "maliyeti" kime, "faydası" kimedir? Ama daha da önemlisi, gerçeklik, ekonomik ve siyasi bir bütün olarak ele alınmayıp bazı faktörler rastgele ayrıldığında, sözgelimi sadece "fayda" veya "masraf" olarak nitelendiğinde, söz konusu faktörlere, önceden tayin edilmiş belirli anlamlar dayatılmış olur. Bu dayatma, kimse böyle bir dayatmanın varlığından haberdar olmadığı için daha da etkili olur. Mesela Anicet Le Pors'un, göçün tetiklediği mali akışlar konusunda yürüttüğü çalışmayı, "siyaseti teknikleştirme" işine bir örnek olarak gösterebiliriz. Anicet Le Pors'un vardığı sonuçların, neredeyse aynı verilerle çalışan Fernand Icart'ın vardığı sonuçlardan nasıl ayrıldığına bakmak da faydalı olacaktır.[12]

Göçe yüklenebilecek "maliyetler" denildiğinde akla ilk gelen, bir yandan göçmenlerin kendi tasarrufları, bir yandan da sosyal kurumlar (aile gelirleri, sosyal güvenlik ödemeleri, emeklilik maaşları ile başka türden maaşlar vb.) aracılığıyla gerçekleşen fon transferleri nedeniyle, göç alan ülkelerin tamamının maruz kaldığı parasal maliyetlerdir. Öte yandan maliyet olduğu gayet aşikâr ve tartışmasız addedilebilecek bu maliyetler bile bir başka açıdan "kârlı"dır: "Özellikle tasarrufların yurt dışına transferinin göstergesi sorulabilir (...). Şimdi, 1 milyon frank daha az miktarda para yurt dışına transfer edildiğinde, dış ticaret dengesindeki iyileşme (...) sadece 38.000 frank oluyor. Yurt dışı transferlerinin beklendiği gibi azalmasının gerçekteki etkisi, hane halkı tüketiminin artışıdır; bu artışın önemli bir kısmı, yerel üretimin artışıyla değil, ithalat artışıyla veya ihracat düşüşüyle tedarik edilir. Dahası, tasarrufların yurt dışına transferinde düşüş gerçekleştiğinde bu ülkelerden gelen dövizler azalır ve bu ülkelerin

teknik argümanlara dönüştürülme mantığından azade değildir. Buna göre, göçmen nüfusu ne kadar çoksa topluma düşen "maliyet" de o kadar yüksektir.

12 Fernand Icart, Var bölgesi milletvekili, *Le coût des travailleurs étangers en France* başlıklı raporun yazarı, Paris: Milli Meclis, 1976, 123 sayfa.

-Fransa da dâhil olmak üzere- başka ülkelerden yaptıkları ithalatın oranı düşer.[13]"

Bunun aksine, göç alan ülkelerin doğrudan, daha en baştan elde ettiği ve görünüşe göre maliyeti de olmayan "kâr" ise, yetişkin ve hâlâ genç, dolayısıyla da geldikleri günden itibaren "işe yarar" ve "verimli" olan erkekler "ithal ediyor" olmalarıdır. Alfred Sauvy'nin deyişiyle "yetiştirme masrafı" üzerinden yapılan tasarruftan oluşan bu "kâr", Fernand Icart'ın raporunda büyük oranda hafife alınmış ve hatta neredeyse "maliyet" hâline getirilmiştir. Buna göre, yoksul ve az gelişmiş ülkelerde, "ortalama bir Fransızın maliyeti"nden daha az maliyetle yetişen bu adamlar, onları kullanan topluma adaptasyonlarının maliyetinden ötürü, daha "pahalıya" (ya da en azından düşünülenden daha "pahalıya") mal oluyor.

Bu türden, alınan her bir kriterin "fayda" ya da "maliyet" olarak sınıflandırılabileceği ya da en azından her ikisinden de ihtiva ettiği başka pek çok "çelişki" sayılabilir; çelişkilerin sıralanma kriterleri de "masraf" ya da "fayda" olarak sınıflanabilir. Ekonominin geleneksel olarak öncelik tanıdığı unsurlardan ne kadar uzaklaşılırsa ya da başka bir deyişle, "ölçülmesi" zor olduğundan ekonomi tekniklerinin görmezden geldiği faktörlere ne kadar yaklaşılırsa belirsizlik o kadar artar; dolayısıyla, anlamı çarpıtıp manipülasyonu dayatmak o kadar kolay olur. Dahası, analiz edilip yorumlanan olgular, sadece ekonomik değil, belki de her şeyden önce politik, toplumsal ve kültürel olgu ve gerçekler olarak ortaya çıkmaya başlar. Mesela, genel olarak göçmen aileler arasında, özel olarak da Kuzey Afrikalı aileler arasındaki doğum oranları ile ilgili olarak bu ailelerin, sayıca azalma ve yaşlanma eğilimi gösteren bir topluma getirdikleri nüfus fazlası nedeniyle bazen resmî olarak tebrik edildiğini söyleyebiliriz. Fakat bazen de (genç nüfus, hiçbir yerden göç etmemiş ve Fransa'da doğmuş olsa da) "göçmen nüfus" olarak anılan bu nüfusun artışından (yine bir o kadar resmî bir şekilde) şikâyet edilir; çünkü bu artışın, "maliyetli" olduğu, aile desteği mekanizmalarının üzerine büyük bir yük bindirdiği söylenir; yani "külfetlidir". Ekonomik argümanların ya da başka türden argümanların ekonomik terimlerle ifade edilmesi, daha kolay veya masumane bir biçimde kabul görüyor. Göçmen toplumların doğurganlık oranları -ki burada aile göçü söz konusu; göçmen, eskisi gibi ailesinden ayrı, bekâr bir işçi değil, artık aile reisidir- etrafındaki anlam belirsizliği hakkında söylenebilecek her

13 A. Le Pors, *Immigration et développement économique et social*, Paris, La Documentation Française, 1977.

şey, emek piyasasındaki zorluklar nedeniyle, göçmenin onu göçmen yapan diğer özelliklerine ilişkin olarak, yani işçi oluşuyla ilgili olarak da söylenebilir. Göçmenin getirdiği emek gücünün temsil ettiği "fayda" -kendisine ödenen ve transfer edebileceği maaşta karşılığını bulur-, "maliyet" olarak yeniden tanımlanmaya başlar. Göçmen, işsizken doğrudan bir "maliyet" (zira varlığının anlamını yitirir), işi varken ise, dolaylı bir "maliyet" olarak görülür. Sanki işgal ettiği iş, ulusal emek gücüne zarar veriyor, bir değerin yok olmasına neden oluyordur.

Bu "göç ekonomisinin" kabul edilebilir hâle gelmesi için, tüm diğer "maliyetler"le birlikte saf iktisat teorisinin gözden kaçırdığı "faydaları" da hesaba katan bütüncül bir ekonomi hâline gelmesi gerekir. Aynı mantıktan yola çıkıp aynı soru ve eleştirilerle temellendirildiğinde ve "göçün karşılaştırmalı fayda ve maliyetlerinin teorisi"nin, göç veren ülkelere de aktarılıp benzer bir teorinin inşasına temel oluşturabileceği bilindiğinde mesele daha da karmaşık hâle gelir.

Düzenin Koruyucuları Arasında Kargaşa

Remi Lenoir

"Adalet sisteminin sıkıntısı" veya "adalet krizi" ifadeleri, aslında birbirinden çok da farklı gerçeklikleri kapsar. Bu ifadeler; hem toplumsal bir soruna ("suç oranındaki artış"), hem kamu hizmetlerinden birinde karşılaşılan zorluklara ("adalet sisteminin sefaleti") hem de bir mesleği, yani hukukçuları, siyasal erkle karşı karşıya getiren bir mücadeleye ("yolsuzluk skandalları") işaret eder. Tüm bunların sebepsiz yere bir arada düşünüldüğü söylenemez; zira "küçük ve orta ölçekli suçların" (hırsızlık ve uyuşturucu ticareti) arttığı, adli sistemin kötü işlediği ("hantallık", "hatalar" vb.) ya da "güvensizlik hissinin" arttığı aşikâr.[14] Dahası, hâkimler ile siyasiler arasındaki tartışmalar kamusal alanda ya da daha doğrusu medya alanında yürütülüyor. Öte yandan adalet sisteminin sıkıntısından bahsedildiğinde, düzeni sağlayan yegâne faillerin hâkimler olmadığı unutuluyor. Kamu düzenini sağlayan meslekler arasında bulunan polis, jandarma ve cezaevi gardiyanları arasındaki "kriz"e de aynı şekilde işaret edebiliriz. Fakat onlar söz konusu olduğunda sadece maaşlar, çalışma koşulları, sendika ve eğitim gibi, kısaca "mesleki sorunlar" adı verilen birtakım basit sorunlar gündeme geliyor.

14 "Güvenlik fuarı", "güvenlik piyasası" ve "özel güvenlik kuvvetleri"nin ortaya çıkışı bunu ortaya koyar. Fransa'daki özel güvenlik şirketleri 1989'da 73.000 kişiyi istihdam etmiş, emniyet güçlerinin bütçesinin nerdeyse üçte birine tekabül eden 7,5 milyar frank tutarında da ciro yapmıştır. Karşılaştırma için bkz., G. Carrot, *Histoire de la police française* (Paris: Tallandier, 1992), s. 230.

Aslında belli bir toplumsal grubun karşılaştığı zorluklara işaret etmek için kullanılan terimler, söz konusu mesleklerin itibar ve statüsüne göre değişiklik gösterir. Toplumsal düzen tesis edilirken gidilen iş bölümü, bu açıdan örnek niteliğindedir. Burada görevlerin nasıl dağıtılacağı kurumsal olarak tanımlanmıştır; söz konusu faaliyete ilişkin farklı işlevlerin (tutuklamak, mahkûm etmek, hapis cezası vermek, topluma kazandırmak vb.) nasıl profesyonelleştirildiğine bakarak bunu anlamak mümkündür. Her kategorideki failin yetkileri, hukuken hiyerarşik bir biçimde sabitlenmiştir. Sadece ceza hukuku söz konusuysa hâkimlerin oynadığı rol ağır basar. Adli faaliyetlere ilişkin her şey (kovuşturma istemi, yargılama) hâkimlerin tekelindedir; bunun yanı sıra hâkimlerin yetkisi, başka organlara da uzanır: Mahkeme veya sorgu hâkimleri, polis ya da jandarmanın olay mahalinde yürüttüğü soruşturmaları yönetir; infaz hâkimlerinin, ceza koşullarını sabitleme yetkisi mutlaktır. Hâkimler aynı anda hem hukuken hem de toplumsal açıdan üstündür. Hâkimlerin toplumsal kökenleri, genelde emniyet müdürlerininkinden, cezaevi müdürlerininkinden ve özellikle de jandarma personelininkinden daha üst seviyededir; (bazılarının "kibir" dediği) bu toplumsal üstünlük, pek çok şeyin yanı sıra eğitimde gösterilen üstün başarıdan da anlaşıldığı üzere, kültürel üstünlüğü de beraberinde getirir.[15]

Bu nedenle, söz konusu yargı erki olduğunda insanların bu erkin "toplumsal düşüşü"nden bahsetmeleri tesadüf değil. Bu ifade, yargı erkinin, hem toplumsal uzamda gösterdiği varsayılan düşüşe ("çapı küçük hâkimler", "küçük insanlar için küçük bir meslek") hem de yetkilerini kullanışındaki "çürümeye" ("bağımsızlığını kaybetmesi", "maddi yetersizlik", "her işi yapan hâkimler") işaret eder.[16] Söz konusu polis ya da jandarma olduğunda genelde onların toplumsal konumlarından ziyade, sahip oldukları olumsuz imajdan bahsedilir: Polislerin "usul hataları" ya da "suiistimalleri", jandarmanın "kabalığı" konuşulur. Cezaevi gardiyanlarının

15 Karşılaştırma için bkz., R. Lenoir, "Les agents du maintien de l'ordre: contribution à la construction sociale de l'espace judiciaire", *Les Cahiers de la sécurité intérieure*, HIESI, La Documentation Française, no. 10 (Ağustos-Ekim 1992), s. 149-78.

16 Karşılaştırma için bkz., C. Soyer, *Justice en perdition* (Paris: Pion, 1982).

ise *çalışma koşulları* gündeme gelir. Gardiyanlar, bazen muhafaza ettikleri toplulukta asimile olur veya kendilerini asimile ederler: İşbaşındayken "tutuklu" olduklarını söylerler.

En azından temsil düzleminde, mahkemelerin krizinin, hâkimlerin krizi ile özdeşleştirilmesinin nedeni, belli bir toplumsal faaliyet sektöründe baskın olan tüm zümreler gibi, hâkimlerin de kendi sıkıntılarına getirdikleri tanımı herkese dayatabiliyor olmalarıdır. Toplumsal düzende sahip oldukları egemen konum sayesinde hâkimler; kısmen, mensubu oldukları sınıfla ilişkili olan -"bağımsızlıkları" veya "güçleri"- kendi sıkıntılarını, "hukuk krizi" adı altında genel sorunlara, "yükselen güvensizlik" adı altında da toplumsal sorunlara vb. dönüştürebilirler.

Böylesi genel adlandırmalar kullanıldığında, düzenin tesisine dâhil olan faillerin çok fazla çeşitlilik gösterdiği ve bu faillerin içinde bulundukları kriz veya zorlukların farklı nedenlerden kaynaklandığı gerçeği gözden kaçar. Sırf hâkimler söz konusu olduğunda bile, bu işlevin birbirine tezat durumlarla ilişkili olduğu açıktır; sıradan algıda ancak iki aşırı uç anlaşılabilir: "alt" ve "üst" kademe yargı. "Yargı sistemindeki gerileme" her iki kademedeki hâkimler için de geçerli midir? 1950'li yıllardan beri zümrenin istihdam yöntemi değişmiş ve yargı sistemi o zamana kadar dışlanmış görünen kategorilere, mesela daha alt kademe kamu görevlilerinin çocuklarına da açılmıştır. Öte yandan, her şey hâkimlerin kariyerlerinin toplumsal kökenlerine göre değişkenlik gösterdiğine işaret ediyor. Bu nedenle toplumsal gerileme olarak algılanan bir durum, aslında zümrenin daha fazla çeşitlenmesinden başka bir şey olmayabilir.[17]

Hâkim kategorileri arasındaki toplumsal farklılıkların -oldukça göreceli olarak- artması ve bunun bir sonucu olarak yargı organının genel anlamda heterojenleşmesinin, hukukçu bir aileden[18] gelenlere öncelik veren bir istihdam türünün gerilemesiyle kısmen de olsa ilişkili olduğu şüphe götürmez. Bu gerileme "üst"

17 Daha ayrıntılı bir analiz için bkz. J.-L Bodiguel, *La Magistrature, un corps sans âme?* (Paris: PUF, 1991).

18 Bununla ilgili olarak bkz. J.-P. Royer, R. Martinage ve P. Lecocq, *Juges et notables au XIXe siecle* (Paris: PUF, 1982).

kademeden ziyade "alt" kademe yargıyı etkilemişe benziyor.[19] Hukukçuların esasen yine hukukçular tarafından, yerel seviyede rekabete dayalı olarak seçildiği bir yöntemin yerine geçmek üzere, 1950'lerin sonunda kurulan Ecole Nationale de la Magistrature [Ulusal Yargıçlık Okulu] ile birlikte eğitim standartlaşmış, ancak işe alımlardaki artan toplumsal heterojenlik zayıflamamıştır.[20] Aksine, rekabete dayalı olarak doldurulacak pozisyonların artması ve alım prosedürlerinin buna paralel olması sayesinde (iç sınav ve derecelere göre işe kabul) 1970'lerden itibaren nispeten çok sayıda yargıcın istihdam edildiği hesaba katıldığında, yargı sistemindeki toplumsal farklılaşmanın arttığı görülür. Dahası, hâkimlerin sayısındaki bu ani artış (20 yıl içerisinde zümre % 40 oranında yenilenmiştir), özellikle de genç nesillerin terfi etme olasılıklarını büyük oranda düşürmüştür. Bu nedenle yargı sistemi içindeki rekabet çok daha ciddi bir hâl almıştır. Gerilime yol açan bu unsurların yanı sıra, sayıca artan ve dönüşen ihtilaflar nedeniyle çalışma koşullarının kötüleştiği de düşünüldüğünde bir "kriz"in söz konusu olduğu söylenebilir. Ama tek bir kriz mi mevzubahistir? Bir de bu kriz tüm hâkimleri etkilemiş midir, etkilemişse aynı şekilde mi etkilemiştir?

Belli bir ihtisas okuluna devamlılığın zorunlu hâle gelmesiyle birlikte, salt okulla alakalı bir dizi kriter (özellikle mezuniyet başarı sırası) dayatılmıştır; bu da hâkimlerin birbirlerini değerlendirebilmesini mümkün kılar. Bunun sonucu olarak, görevlendirme ve terfilerin meşruiyetini denetlemek de bunlara itiraz etmek de daha kolaydır. Aslında söz konusu meşruiyet, gittikçe daha fazla tartışmalı bir hâl almaktadır; zira "alt" ve "üst" kademe yargı sistemi arasındaki sınırlar, on dokuzuncu yüzyılda olduğundan daha muğlaktır. Önceden, "sulh hâkimleri"nin sadece "sağduyu" ve "hakkaniyet anlayışı"na sahip olması yeterliydi; genelde yerlisi oldukları ve terk etmeyi pek düşünmedikleri bölgede bir "ileri gelen" olmaktan başka bir amaçları da olmazdı. Artık durum böyle

19 Karşılaştırma için bkz., A. Bancaud, *La haute magistrature judiciaire entre politique et sacerdoce* (Vaucresson: Haziran, 1991).

20 Karşılaştırma için bkz., A. Boigeol, "La formation des magistrats: de l'apprentissage sur le tas à l'école professionnelle", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 76-7 (Mart, 1989), s. 49-64.

değil; okul sisteminin gelişmesi ve sınavla alım süreçlerinin rekabetçi bir hâl almasıyla birlikte, "diploma pazarı" ve kariyerlerin niteliği tüm ülkeyi kapsar hâle gelmiştir. Bu nedenle, hâkimlerin neredeyse üçte ikisinin ebeveynleri üst kademe yönetici veya serbest meslek sahibi olsa da bu hâkimlerin hepsi, unvanlarına geleneksel olarak atfedilen beklentilere denk düşecek bir kariyer sahibi olamamaktadır.

Yani hâkimlerin arasında bile tek bir *sıkıntı* değil, "üst" ya da "alt" kademe yargı sistemine göre değişiklik gösteren çok sayıda sıkıntı söz konusudur. Gerçek anlamda bir "zümre içinde zümreye" benzeyen üst kademe yargı sistemi için esas mesele, bu sistemin devletin diğer önde gelen adli zümrelerinin mensuplarıyla kurduğu ilişkilerle ilgilidir. Aslına bakılırsa bu zümreler, savaş sonrası dönemde idari faaliyetlerin gelişmesiyle birlikte belirleyici hâle gelen ve "üst" kademe yargı mensuplarının aynı derecede sahip olmadığı bir kozu kullanabilir, yani siyasi iktidarın icrasına doğrudan katılabilirler. Bu da onlara, toplumsal düzenin tesis edilmesi için birlikte çalışmak zorunda olan ve sayısı gittikçe artan yetkilileri denetleyebilmeleri için belirleyici bir avantaj sağlar. Bu nedenle, genelde idari yargı erki mensuplarının başkanlık ettiği "komisyonların" çoğalması, hem adli ehliyetin kapsamını doğrudan etkiler hem de yargı erkinin asıl itibarlı figürlerinin nispeten gerilediğine işaret eder. Daha genel olarak, hâkimlerin egemen sınıf içindeki konumu, muhtemelen kamudan ziyade (öte yandan finansal saikler artık kamuda da üstündür) özel sektörde başka mesleklerin yükselişe geçmesiyle beraber gerilemiştir. Yükselişe geçen meslekler -özellikle de ekonomi ve iletişim alanlarında-, hâkimlerin şimdiye dek ilgi alanlarının dışında kalmış alanlardadır.

"Alt kademe yargı erki"nin ("sıradan hâkimler" denilenlerin) "sıkıntısı" da bu erkin diğer kamu yetkililerine (özellikle de valilik veya valilik düzeyindeki idari birime) kıyasla gerilemesiyle ilgilidir. Fakat sıkıntı, her şeyden önce, çalışma koşullarının kötüleşmesi (prosedürlerin çoğalıp karmaşıklaşması, daha az "soylu" davaların artması vb.) veya hiyerarşik otoritenin, toplumsal konumları mesleki faaliyetlerine gittikçe daha fazla dayanan failler üzerindeki etkisi gibi iç etkenlerden kaynaklanır.

Bu meselenin, daha önce bahsettiğim fakat ciddi bir kriz söz konusu olmadığı sürece neredeyse asla dikkate alınmayan bir başka boyutu daha var. Meslekler arasındaki iş bölümünün yeniden tanımlanması ve meslek mensuplarının, kapsadıkları alanı genişletip korumak için sürekli verdikleri mücadeleye ilişkin her şey, bir rahatsızlığın olduğunu ortaya koymaktadır. Hukuk alanındaki meslekler bu açıdan da örnek niteliğindedir. Yargı erkinin yasayı ifade etme üzerindeki tekelinden ileri gelen üstünlüğü, ilk olarak, özellikle de polis ve daha sonra da jandarma olmak üzere, adli alandaki diğer failler tarafından etkin bir biçimde zora sokulmaktadır. Bu failler, mahkeme ile sorgu hâkimlerinin soruşturmayı yönetme biçimlerini sorgulanabilir kılarlar. Yargı erkine, aynı zamanda, hukuk alanındaki diğer meslekler (avukatların yanı sıra hukuk müşavirleri vb.) ve idari mahkemeler ile Danıştay dışında da yarı hukuki yetkileri olan (gümrük vergileri, vergiler vb.) idari makamlar tarafından da meydan okunmaktadır.

Bu durum, sıklıkla, devletin faaliyetlerindeki gelişmelere, davaların karmaşıklığına ("bilirkişilere" başvurma gerekliliği) ve dava sayısının, mahkemelerin kapasitesinin üzerinde bir artış göstermesine bağlanır. Öte yandan, hâkimlerin üstünlüğünün toplumsal temelleri sarsılmamış olsaydı tüm bu farklı faktörlerin etkisi bu kadar güçlü olmazdı. Sadece cezai faaliyetler alanını düşündüğümüzde bile, gittikçe artan sayıda emniyet mensubunun ve daha az oranda jandarma personelinin toplumsal, kültürel ve eğitime dair nitelikleriyle hâkimlere yaklaştığını görebiliriz. Önceki nesillere göre daha donanımlı olan bu yeni nesil adli kolluk kuvvetleri; yargı erkinin temel yetkilerinden birine, yani soruşturmaları yönetme yetkisine göz koymuştur. Özellikle de polisten gelen bu taarruza karşı koymak adına hâkimlerin çoğu, ilkesel itirazlarda bulunuyor; fakat hamlelerinin aslında toplumsal bir temeli olduğunu da pek gizleyemiyorlar. Bu iktidar mücadeleleri, sınıfsal karakterlerini açık edecek şekilde doğrudan çatışmalara bile dönüşebiliyor. Bu nedenle, kamu düzeninin idamesinin, aynı zamanda toplumsal düzenin idamesinin bir bileşeni olduğu çok doğrudur.

Öte yandan farklı zümreler arasında (özellikle de jandarma ile polis arasında) ve her bir zümrenin kendi içinde (mesela, "fark-

lı polis birimleri arasındaki savaş") her kademede süregelen bu mücadeleler, hâkimlerin egemen konumunu daha da pekiştirici etkiye sahiptir. Ayrıca başka ayrışmalar da ortaya çıktı. Mesela emniyet yetkililerinin, yargı organlarının üstünlüğünü tanımaları, bulundukları konuma nasıl geldiklerine göre değişiklik gösterir (daha önce polis içinde hizmet vermiş olmak ya da olmamak). Bu nedenle, mesleğin iş üzerinde öğrenilmesini savunan "alaylılar/eskiler" ile formel eğitimi savunan "mektepliler/gençler" arasında, nasıl emniyet yetkilisi olunması gerektiğine dair süregelen tartışmalar, bu zümre içindeki mücadelelerin bir parçasıdır. Bu farklılıkların temeli de toplumsaldır. Sınıfsal ayrımlar, düzenin idamesi noktasında tesis edilmiş iş bölümlerini artık takip etmiyor ve bu değişim her birim ve grubu derinden etkiliyor. Böylece diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da, özellikle de orduda, zümreler arası ve içindeki mücadeleler artık sadece sınıf çatışmalarına bağlanamaz. Artık sınıf içi mücadelelere, özellikle de en yüksek kademe pozisyonlar için egemen sınıf içinde farklı fraksiyonlar arasında verilen mücadelelere bakmamız gerekiyor.

Kadın ve Polis

Remi Lenoir

Agnès 24 yaşında. Ailesinin tek kızı. *Ecole supérieure de la police nationale*'dan [Ulusal Polis Yüksek Okulu] yeni mezun. Bakalorya G.'yi[21] mansiyonsuz geçtikten sonra sınavla bu okula girmiş. Fransa'nın güneybatısındaki küçük bir kasabadan geliyor. Onunla üç yıl önce, cezai soruşturma alanında öngörülen bir reformla ilgili çalışmaya başladığımda tanışmıştım.

Polis memurlarının hiyerarşiden gelen direktiflerden veya polis örgütlerinden gelen talimatlardan bağımsız olarak görüş bildirmesi zordur. Bu durum, jandarma veya yargıçlar için geçerli olduğu gibi, bir zümreye aidiyetle alakalı olmaktan ziyade, polislerin ("hizmete") yabancı her şeye duydukları ve mesleklerine neredeyse içkin olan *güvensizlikten* kaynaklanır. Mesleki bir erdeme dönüşmüş olan bu şüphecilik -"ihtiyat"-, teşkilatın kötü temsillerini düzeltmek amacıyla "dış dünya" ile kurulan irtibatta da ön planda tutulur. İhtiyat, gizlilik, anonimlik vb.nin işlevsel nitelikler olduğu başka meslekler için bu durum kaçınılmaz olarak söz konusu değildir. Polisin "kötü imajı"yla ilgili bu takıntısı, rütbe ve göreve göre değişkenlik gösterir: Tezahürleri, üst düzey polislerde hukuki usullere sıkı sıkıya riayetten bürokratik yuvarlak laf sanatını icraya ve kusursuz bir dil kullanmaya, alt düzey memurlarda ise felç edici türden bir huzursuzluktan gürültülü gevezeliklere dek uzanabilir.

Dahası, her daim kendini savunma hâlinde olan ve mesleği sorgulama olanlar, anket sürecini kontrol altında tutmayı hedef-

21 T.S.N.: Bakalorya G., işletme ve ekonomi teknikleri alanındaki bakalorya.

lerler ve bunu yapacak araçlara da (sorunların tanımı konusunda kendi versiyonunu dayatmak ve "sır", uygun başlıklar bulmak, geçici iş birlikleri kurmak ve yanlış bilgi vermek gibi sıradan bütün hilelere başvurmak) hâkimdirler.

Meslek ve kurumla tam olarak özdeşleşmemiş kişilerde bu sorun kendini daha az gösteriyor. Bu durum, günümüzde bile meslekte sayıca az olan ve "kadınsı" olduğu telakki edilen görevlerin yüklendiği kadınlar için özellikle geçerlidir. Zira bu eril dünya, "erilliği" ve erillikle ilişkilendirilen her şeyi, mesleki erdem olarak görme eğilimi gösterir. Bu nedenle, konuşmaya ikna olan kadınlar, "polis değerlerini" içselleştirmiş olmakla birlikte, geleneksel tarzda konuşma zorunluluğunu daha az hisseder ve daha özgür ve dürüst bir biçimde, hatta bazen iğneleyici bir mizahla konuşurlar.

Agnès'in bu denli dürüst ve gerçekçi bir biçimde konuşabilmesinin bir başka sebebi de, bu söyleşi sayesinde, bastırılması mümkün olmayan ve akıl karıştıran cinsten bir isyanı ifade etme fırsatını bulabilmiş olmasıdır. Bu akıl karışıklığı, birbiriyle yakından ilişkili üç şekilde ifade bulan bir öfkeden ileri geliyor. Agnès, ebeveynleriyle ve temsil ettikleri hayatla çatışma içinde olan genç bir kadın olarak, bürokrasinin günlük rutini karşısında isyan eden aktif ve dinamik bir kadın olarak ve son olarak da, yeni bir memuru, diğer failler ve kendisinin özdeşleştiği kamu hizmetlerinin kullanıcılarıyla karşı karşıya bırakan bir toplumsal mücadelede yer alan bir kişi olarak ifade ediyor öfkesini. Agnès, bu mülakatta, sadece çalışma koşullarından ve eğitiminden bahsettiyse eğer, bunun sebebi, özel hayatının, ona kendisini "boğan" her şeyden -ebeveynleri, okulu, memleketi- "kaçıp" uzaklaşma imkânı veren mesleki uğraş ve endişelerinin ardında kaybolmuş olmasıdır. Agnès'in bu genel memnuniyetsizliğinden payını almayan tek şey güneydeki "memleketinin" iklimidir.

Görünüşteki narin yapısı, oğlanlarınki gibi kısacık kesilmiş kestane rengi saçları, tetikteymiş izlenimi veren canlı görünüşü ve bununla çelişecek şekilde, artık genç polis memurlarının çoğunun "üniformasının" -spor ayakkabı, kot pantolon ile beyaz bir polo bluzun üzerine giyilen deri ceketten oluşuyor- daha da öne çıkardığı rahat tavırları, Agnès'in "özgür olmak" yönündeki bu inatçı

iradesine işaret ediyor. Agnès'e üzerinde baskı olduğunu hissettiren her şey, onun için "dayanılmaz": Bu ifadeyi çok sık kullanıyor. Mesela, eğitimden sonra atandığı Paris'teki bir mahallenin karakolundaki "hiyerarşi" de, tutuklanan kişi, suçu "inkâr edeceği" için gençlere işi "pek kurcalamamalarını" tavsiye ederek onları "bozan" bıkkın komiserler de bu baskı hissini uyandırıyor.

Agnès'in meslekteki "eskilere" ("para kazanmaktan başka derdi olmayan" yaşlı müdür, "tembel" ve "miskin" yaşlı polisler) ilişkin algısı, ebeveynlerine ilişkin algısıyla benzerlik gösteriyor. Agnès'e göre, hile denetçisi babası (haksız rekabet ve fiyatlarda sahtecilik biriminde) ve hastabakıcı annesi ("Artık işlerini hiç umursamıyorlar, gerçi daha önce umursamışlıkları var mı ki?"), bir de rol modeli olarak gördüğü, sınava girmesi için onu teşvik eden, "hayatta sevdiği" ve yeni işinde yakalayabileceğini düşündüğü her şeyi temsil eden komiser bir kuzeni var. Zira Agnès'in yeni işi, "soruşturma" (yani aksiyon ve macera) içeren, ("işe yaramaz evrak işleri" veya "usul hataları"na kıyasla) net "sonuçlara" ulaşılan "dolandırıcılık ve sahtecilik" biriminde. Böylece, reşit olmayanlarla ilgilenen, kadın komiser oranının en yüksek olduğu ve ailesinin kendisine uygun gördüğü işlere en yakın nitelikte olan çocuk suçları biriminden uzaktadır ("O işten nefret ediyorum!"). "Hemşire olsaydım, kreşte çalışsaydım, sosyal hizmet görevlisi falan olsaydım, en önemlisi de X'te kalsaydım annemle babamın çok hoşuna giderdi."

Agnès, "ben hep polis olmak istemişimdir" dese de polis "olmasının" nedeni, özellikle bu mesleği seçmiş olması değil. Asıl mesele Agnès'in, "durağan" her şeyden, yani ona "ailesini" -özellikle de akrabalarını- hatırlatan her şeyden *nefret* etmesi. Taşralı, köksüz ve yalnız olan Agnès, kurumun işleyişine mâni olan ve özetle, "insanlar üzerlerine düşeni yapmıyor" diye ortaya koyduğu her şeyden nefret ediyor. Suçluların yüzsüzlüğü de ("cüzdanı bırakıyor elinden, hah tamam, o yapmamış"), şikâyette bulunmayan veya şikâyetini geri çeken mağdurların ihmalkârlığı da ("misillemeden korkuyorlar"), yargıçların aşırı müsamahası da ("çok yumuşak davranıyorlar"), avukatların sinizmi de ("müvekkilleri suçu kabul etse bile davada boşluk arıyorlar") ya da bazı meslektaşlarının tembelliği de ("kendilerini salıyorlar, içki içiyorlar") onda aynı

hissiyatı uyandırıyor. Temellerini polisin işlerinin aşırı derecede bölünmüş olması, yasal formaliteler, maddi kaynak yetersizliği ve sıradan insanların polisin işine karşı kayıtsızlığına dayandırdığı verimsizlikten nefret diyor. Dahası, yaptığı işin doğasına aykırı düşen her şeye ("Sigorta için mi, otomobilinizin radyosunu bulmak için mi geldiniz?" "Tabii ki sigorta için!" (...) "O hâlde biz niye varız ki!") ve daha genel olarak da polislerin faaliyetlerini suiistimal eden her şeye karşı öfkeli ["Sahte polisler, kırmızı, beyaz-mavi kartlarla (Fransız bayrağının renklerinden oluşan polis kartı, t.s.n.) nasıl yapıyorlar bilemiyorum, istedikleri yere rahatça girip çıkıyorlar ama biz giremiyoruz!"].

Agnès'in isyanı esasen, geldiği çevreden ziyade, düzenin devamının etkin bir biçimde yürütülmesi gerektiğini savunan ilkeye duyduğu bağlılık ile ilgilidir. Agnès, etkin yönetimi, doğrudan, "bir hiç uğruna mı, yoksa işe yarar bir şey için mi çalıştığını (...) bilmek" olarak tanımlıyor. Agnès, sadece çocukluğunun toplumsal dünyasının can sıkıcı ve küçümseten yönlerine ("şikâyette bulunmaya gelip üç gün sonra şikâyetini geri çekenlere katlanamıyorum") veya küçük meselelerine ("küçük bir mahalle burası, sadece adi suçlara bakıyoruz") doğrudan benzerlik gösteren şeyleri eleştirmiyor. Onu "sinir eden", emniyetteki bürokrasinin neden olduğu engeller: birimler arası koordinasyon eksikliği ("Bazen bir rapor için üç saat bekliyorsun, (...) çok zaman kaybediyorsun."), işlerine inançlarını yitirmiş kıdemli memurların bezginliği ("Hiç değmez, ne yapacaksın? Boş ver (...). Bıkmışlar..."). Agnès'in ironik bir berraklık ve bir nebze kötümserlikle konuşmasının nedeni, şüphesiz, emniyetin içinde bulunduğu boşluk ve atalettir çünkü bu kurum, Agnès'in içinde bulunduğu çevreden kurtulmasını sağlayan enerjisini dizginliyor. Zira hiç beklenmedik bir "yere" gelebilmiş kişiler, ulaştıkları bu konumu, çalıştıkları kurumun nasıl işlediğine ve bu kurumdaki "sosyal ağlara" dikkat kesilerek elde edebilmişlerdir.

Agnès, amirlerini, müdürlerini ("Tek derdi para!") veya şikâyette bulunmak için acele etmeyen, sadece çalınan eşyaların değeriyle ilgilenen esnafı ("Hep değerini soruyorlar, çalınanın değerinden bize ne!") yerme noktasında kelimelerini esirgemi-

yor. Agnès paraya böylesi çıkarsız ve kayıtsız yaklaşarak, ondan ve onun gibilerden (emniyetin orta kademe memuru komiserlerden) nefret edenlere (avukatlar, hâkimler, emniyetin üst kademeleri ve davranışlarını yerdiği küstah mağdurlar) karşı duyduğu küçümsemenin zar zor saklayabildiği kısmını ortaya koyuyor: Onlardan değil o. Öte yandan Agnès, "yoksul, zavallı suçluları"; hapisten yeni çıkmış, işsiz ve iş bulamazsa hapse geri dönecek kişileri; "ya uyuşturucudan ya da fahişelikten geldiği belli" olan "zavallı kızcağızı" veya "şehir eşkıyalarının peşinde sürüklenen" gençleri savunmaktan da asla geri durmuyor.

Toplumsal güzergâhının değişmesine neden olduğunu düşündüğü kuruma tamamıyla bağlı olan Agnès tam da bu nedenle, bu durumun ("Mahkemeye gönderilmeleri sinirimi tepeme çıkarttı!"), söz konusu kurumun zoraki ve acı verici bir yanı olduğunu bildiği için daha da büyük bir hayal kırıklığı içinde. Ama buna rağmen Agnès, yaptığı işten uzaklaşmıyor; bazen hayal kırıklığına yol açan deneyimlerle sarsılsa da ("Evrak işleri yapıyorsun, prosedürü yerine getiriyorsun, sonra dosyalanıp kaldırılıyor, o kadar: Takip edilmiyor!") bu, onun işine duyduğu "ilgiye" halel getirmiyor ("İlginç bir iş.", "Özellikle de dolandırıcılık vakaları ilgimi çekiyor."). Zaman zaman bazı durumlar için "çözüm yok" diye düşünse de bu, bir "sonuca" varabileceği inancını sarsmıyor.

Agnès'in yorumları pek çok açıdan Bertrand Tavernier'in *L.627* adlı filminden birtakım sahneleri hatırlatıyor. Filmde bir yandan polisliğin günlük rutinini görebiliyoruz: bir yanda sahadaki işi yapan, risk ve riskin getirdiği şeyleri üstlenen, aynı tehlike ve engellerle karşılaştıklarından aralarında dostluklar kurulan bir ekip, diğer yanda ise idari bürokrasinin rutini ve anlamsızlığı. Öte yandan polislerin faaliyetlerine ilişkin bu iki temsil, farklı kaynaklardan besleniyor. Film, şüphesiz ki türünün geleneklerine uymak zorunda olduğu için karakter ve durumları öyle şekillendiriyor ki, ister istemez, tipik polis filmlerine benzer hâle geliyor.

Bu kısa ömürlü ve benzersiz etkileşim süresince Agnès, bazen "işini" tehlikeye atan her şeye karşı duyduğu öfkeyi dile getirdi, bazen de yatırımda bulunduğu (özellikle de "taşralı bir küçük burjuva kadını" statüsünden kurtulmasını sağlayan) her şeyi hak-

lı çıkarmaya çalıştı. Agnès'in görüşlerinde dikkat çeken ironinin kaynağı belki de budur. Kendilerine pek değer verilmediğini düşünenler veya çok kötü bir biçimde icra edildiğini gördükleri işlerini ciddiye alanlar arasında yaygındır bu ironi. Bu nedenle Agnès, diyalog ve şakalarında, karşılaştığı sorunları ve bu sorunların neden olduğu sıkıntıları anlatırken alaycı bir tavır takınıyor; zira yaptığı işin en anlamsız yönlerinin -yani pek de önemseyip *özdeşlik* kurmadığı yönlerinin ("Tüm bunları yapıp kâğıda dökmen lazım!")- farkında. "Tanıdığım herkes, benden bir yıl önce gelen meslektaşlarımın hepsi, 'Daha fazla dert etmeyeceğim, ne de olsa memur olacağım...' diyor." Kısacası, Agnès hem rüyasını yaşıyor hem de kâbus görüyor.

Genç bir kadın komiserle

Mülakat: Remi Lenoir

"Gelen çaylakları... Geldikleri yıl bozuyorlar"

Agnès: Mahalle karakollarında öncelikli sorun, zaman ve imkânlarla ilgilidir. Bir şikâyette bulunulduğunda, mesela bir mağaza soyulmuşsa adamı bize getirirler; şikâyetini alırsın; sonra devriyedeki polisten gelecek raporu beklemen gerekir. Rapor yazıldığında kişi, bizim tasarrufumuza girer. Bazen üç saat bu raporu beklersin, memurun yine gitmesi gerekir, sonra gidip raporu yazıya geçirmesi gerekir... Mağaza soyulmuşsa sahibi hemen gelmek istemez: "Çalışıyorlar, yapacak başka işleri var," vb... Muhtemelen daha sonra şikâyette bulunurlar ama adam büyük ihtimalle mahkemeye sevk edileceği için bu şikâyetin kesinlikle elimizde olması gerekir. Yani mağaza sahibini de beklememiz gerekiyor, mağaza sahibi de sağ olsun yediye beş kala gelir!

- *Adamı nezarette mi tutuyorsunuz?*

Agnès: Tutuyoruz. Ortada şikâyet yoksa mağaza sahibinin şikâyetini bekliyoruz. Şikâyette bulunulduğunda hemen gözaltına alıyoruz adamı. Saat altıdan önce hâkimin önünde olması lazım, mesela şimdi saat dört. Cezaevine gitmek için araç çağırıyoruz. Saat altıya beş var ama araç ortada yok, başka bir sorun çıkıyor vb. Hep böyle oluyor. Çok zaman kaybediyoruz.

- *Adam suçüstü yakalandığında ne oluyor? Hemen gerekli işlemler yapılabiliyor mu?*

Agnès: Oldukça büyük bir miktar çalmışsa, tutuklanmaya mukavemet göstermişse veya birini yaralamışsa genelde doğrudan cezaevine gönderilir. Ama miktar küçükse, avucu kaşındığından yapmışsa takip edilmez ama kaydedilir ya da mahkemeye çağrılır; yani savcıdan randevu alınır. Ama bunun için ikamet adresinden emin olmanız gerekir; ikamet adresini teyit etmeniz, oraya buraya koşuşturmanız gerekir ki bu da zaman alır... Mağaza soyguncuları ile ilgili asıl sorun, soyguncu yasa dışı bir yabancı olduğunda yaşanıyor. O vakalarla biz ilgilenmiyoruz, onlar RG'nin [*Renseignements généraux*: Genel istihbarat, t.s.n.] 8. biriminin işi. Ama adli soruşturma söz konusu olduğu için vakanın polisten geçmesi gerekiyor, bu yüzden merkezde dosyası olması lazım, istatistikler için lazım galiba. Yani...: Sécurité Publique'ten [İl Emniyet Müdürlüğünün Fransız muadili, t.s.n.] gelen bir raporla. Rutin formları dol-

dururuz: "Şu şu günde, şu saatte, şu polis memurunun refakatinde, şahsın kâğıtları yok, adli kimlik tespiti için sevki..." Bu kadar, sadece bunu yazıyorsun, gerisini İstihbarat hallediyor. Sahipsiz araç için de aynı şey. İstihbarat büroları olağandışı durumdaki kişileri akşam 5'e kadar alıyor. Kişi, 5'ten önce tutuklanmışsa istihbarata gidiyor; bu saatten sonrakilerle biz ilgilenmek zorundayız. Geçen gün adamın tekini 3.30'da tutukladılar, 6.30'da getirdiler. Resmî gözaltı kararı yoksa adamı dört saat kadar tutabilirdik, saat 6.30'da kimlik kontrolü için İstihbarat Bürosuna götürüldü. Çok geçti...

- *Peki böyle durumlarda ne yapıyorsunuz?*

Agnès: Bu sefer yine de onu doğrudan İstihbarata gönderdik, İstihbarat da hiçbir şey yapmak istemedi çünkü vardıklarında saat yedi olmuştu. Bu yüzden adam karakola geri getirildi ama karakol da geceleri kapanır. Biz de onu 5 numaralı Adli Polis Birimine gönderdik. Hep böyle oluyor. Doğrudan İstihbarat bürosuna gitmek varken! İnanılmaz bir zaman kaybı var.

- *Peki neden?*

Agnès: İstatistikler yüzünden, adli bir vaka oysa İstihbarat adli prosedürle uğraşmıyor, bu yüzden geri dönüyor! İstihbarat yabancılarla ilgileniyor çünkü yabancıların bilgi kaynağı olduğu varsayılıyor! Böyle bilgi topluyorlarsa... Benim aklım almıyor... Gerçekten tuhaf. Bir de şikâyetçilerle yaşanan sorunlar var. Gelip, "Biri arabamı çaldı!" diyorlar. Bilgileri alıyorsun, arabayı, televizyonu buluyorsun, yine de memnun olmuyorlar: "Sigorta tazminat ödemeyecek..." diyorlar.

Şikâyette bulunup üç gün sonra şikâyetini geri çekenlere gerçekten katlanamıyorum

- *Çalınan eşyaları bulundu diye şikâyet mi ediyorlar?*

Agnès: Neredeyse şöyle: "Hanımefendi gelin, arabanızı bulduk. Hemen gelip alabilir misiniz?" diyoruz. Mesela, gece "oto radyo hırsızı" yakalıyoruz; -arabaya girip birinin radyosunu çalmış- hemen suçüstü yapıyoruz. Genelde hafta sonları oluyor. Geceyi merkezde, gözaltında geçiriyorlar. Sonraki sabah mağdurla irtibata geçmemiz gerekiyor. Biz de geçiyoruz: "Hanımefendi, arabanızın ön camını kıran hırsızı yakaladık, merkeze gelip şikâyette bulunmanız gerekiyor." diyoruz. Mağdurları sabah 9'da arıyoruz, öğlen 2'de geliyorlar, çünkü pazar günü (hafta içi de aynısı, çünkü çalışıyorlar). Sonra arabanın radyosunu geri veriyoruz: "Peki hanımefendi şikâyette bulunacak mısınız?" "Hayır, şikâyette bulunmayacağım, arabanın radyosunu aldım. Bu bana yeter, yani mahkemeyle falan uğraşmak istemiyorum." diyorlar. Yankesicilerle de durum aynı. Hırsızı suçüstü yakalıyoruz, kadın da görüyor, cüzdanını geri alınca şikâyetçi olmaktan vazgeçiyor! Bu delilik çünkü çalıntı eşya buldu-

ğumuzda genelde sahibinin adını bilmeyiz. Arama sırasında araç radyoları buluyoruz. Tiplerini, modellerini, seri numaralarını bilgisayara geçiyoruz ama geri gelmiyor; "şu şu kişiye aittir" ama kimse gelip malını geri almıyor. İnsanlar üzerlerine düşeni yapmıyor!

- *Neden şikâyette bulunmuyorlar? Neden korkuyorlar?*

Agnès: İntikam alınmasından korkuyorlar; "adımı, adresimi öğrenecekler" diyorlar. Ama hırsızların umurunda bile değil. Yakalanmışlarsa yakalanmışlardır. Onlar için bu kadar basit.

- *Ama şikâyette bulunmamaları sizin için bir sorun?*

Agnès: Pek değil, savcılık, olan biten kendisine iletildikten sonra vakayı takip etmekte özgür.

- *Savcıyı düzenli olarak arıyor musunuz?*

Agnès: Hayır; suçüstü yakalanmış, gözaltında biri varsa savcıyı hemen arayan adli polis birimidir. Söz konusu reşit olmayan biri ise bile, savcıyı arayıp kişinin tutuklanması mı, yoksa serbest bırakılması mı gerektiğini soruyorlar. Şahsen buna sinir oluyorum. Saldırı ve darp vakalarında karı-koca için de aynısı geçerli: "Kocam beni sekiz gün önce dövdü, şikâyetçiyim!" diyor kadın. Israr ettiğinden şikâyetini alıyoruz. Üç gün sonra kocası mahkemeye çağrıldığında kadının gelip şikâyetini geri çekeceğini biliyorum çünkü boşanmak istemiyorlar, çocuklar yüzünden falan... Yani hep aynı şey oluyor, evrak işlerini yapıyoruz, prosedürü yerine getiriyoruz, sonra dosyalanıp kaldırılıyor her şey; saldırı ve darp bile söz konusu olsa vaka takip edilmiyor!

- *Bu durumda savcılık dava açamaz mı?*

Agnès Karı-koca arasındaki saldırı ve darp söz konusu olduğunda açacağını sanmam, çok ciddi bir durumsa açabilir ama genelde öyle olmuyor. Dava açıyor, doğru ama küçük meselelerde, araba radyosu hırsızlığı gibi vakalarda genelde açmaz, hayır.

Kırtasiye işi yapıyoruz, o kadar

- *Sistematik olarak mı yapıyor?*

Agnès: Evet, gözaltı ve mahkeme çağrıları öyle; ama mağaza soygunları için, 200 frank için dava açmaz. Galiba 500 franktı. Biz vakanın "takipsiz" olarak dosyalanacağını bilsek de mağaza sahipleri şikâyette bulunmakta zaten çok ısrarcı olur. Kişi ısrar etmediği veya suçlu 40 frank çalarken birini de yaralamadığı sürece genelde boş veriyoruz, yoksa şikâyeti kabul ediyoruz. Ama genelde bunlar da dosyalanıp kaldırılıyor! Karşılıksız çeklerde de 150 frank, 200 frank olduğunda dosyalıyoruz, şikâyeti kabul etmenin bir faydası

yok... Dosyalanıyor! Çok şey var...

- Sonuçta polis olarak, ister bir çanta isterse de 2 milyon franklık bir çek çalınmış olsun, olup bitenin ciddiyetinden bağımsız olarak sizlerin yaptığı iş aynı...

Agnès: Teoride, ilgili yasaya göre öyle. Ama gerçekte öyle değil. Soygunlarda, basit bir soruşturma söz konusu olduğunda, adli kimlik teşhisi biriminin yeterli personeli olmadığından, bütün Paris'e bakan dört kişi falan var; bu nedenle soygunlarda raporu kendimiz hazırlıyoruz. Ancak meblağ yüksek olduğunda, yani 100.000 frankın üzerindeyse adli kimlik sorgulamasını arıyoruz; ama camdaki parmak izi iyi hâldeyse, başka hiçbir şey olmasa bile raporu yazabiliriz...

- Önceden parmak izi olduğunu bilmeniz mi gerekiyor?

Agnès: Bize "parmak izi var" diyen şikâyet sahibidir. Biz de gider bakarız, ama mesele şu ki parmak izi ancak belli yüzeylerde, sert bir biçimde basılmışsa etkilidir. Parmak izleri genelde lekelenmiş oluyor... Mesela, 500.000 franklık bir soygun olsun, söz konusu miktar nedeniyle adli kimlik tespiti isteyecek olalım. Parmak izi olmadığını, olan izlerin de lekelenmiş, işe yaramaz hâlde olduğunu bilsek bile kendimizi sağlama almak için çağırmamız gerekiyor. Küçük soygunlarda parmak izi iyi olabilir ama kimlik teşhis birimi sadece 100.000 frankın üzerindeki meblağlarda veya bir bityeniği olduğunda harekete geçer. (...) Öyle yani. Soygunlarda, levyeyi ele geçirmeniz vb. lazım. Levyeyi mühürlemeniz gerekir... Ama mahkeme kâtibinin ofisinde yüzlercesi, milyonlarcası var. Güzel ama işe yaramıyorlar. Aslında kırtasiye işi yapıp duruyoruz, o kadar!

- Çok form dolduruyor musunuz?

Agnès: Evet, evrak işi çok, gittikçe de artıyor. Yaptığımız her şeyi belgelemek zorundayız, "Bugün şuraya gittim, şu kişiyi ziyaret ettim. Telefon geldi." diye her şeyi ama her şeyi!

- Belgeler sigorta için gerekli, değil mi?

Agnès: Şimdi, sigorta... Mağdurlar, hırsızlık olayını haber vermek için değil, sigorta için gerekli olan evrakları almak için polise geliyorlar; çünkü polisten çok, sigorta şirketlerine güveniyorlar

- Sigorta, polisten belge mi istiyor?

Agnès: Evet, sigorta şirketi polisten belge ister. Mağdurlar gelir: "Ne çalındı?", "Televizyonum.", "Ne marka?", "Bilmiyorum ama evraklarım var. Öncelikle televizyon 3.000 frank değerinde." (hep de değerini merak ediyorduk

sanki; değeri umurumuzda bile olmaz), "Markası ne?", "Bilmiyorum ama sigortaya göndermem gereken makbuzlar burada." Sigorta şirketinde modelini de serisini de soracaklar. Orada onlara her şeyi anlatırlar ama polise anlatırlar mı? Hayır. Yakın zamanda bir mağaza soygununun listesi elime geçti. Kadına, "çalınan her şeyi yazın: kaç kazak çalındı, renkleri, markaları neydi diye hepsini." dedim. Liste elime geçti, bir referans numarası yazmışlar: "8536, miktar 2, değeri şu kadar." Ara da bul bununla bakalım! Artık buna bulduğum çözüm şu: Tüm faturaları ya da referansları getirmedikleri sürece, soygun şikâyetlerini kabul etmiyorum. Sigorta şirketleri için çalışır olduk. (...)

Mağdurlar, polisten çok sigorta şirketlerine güveniyor. (...) O hâlde biz niye varız ki!

- İnsanlar beyanda bulunmadığı için...

Agnès: Evet, bazen insanlar, "arabadaki Phillips marka radyom çalındı," diyorlar ama modeli ile seri numarasını vermiyorlar. Böyle bir durumda her şey sarpa sarıyor. Arayıp "soruşturma sırasında bunu bulduk, hırsızlık şikâyeti yapılmışsa lütfen bilgi veriniz," diyoruz. Sonra, öyle bekliyoruz. İnsanların umurunda değil, şaka gibi. Sigorta için olunca akıllarına geliyor, onu anlamıyorum işte. "Sigorta için mi buraya geldiniz, yoksa arabanızın radyosunu bulmak için mi?" diye soruyorum genelde. Tabii ki sigorta için geliyorlar! Çalınan eşyayı bulduğumuzda memnun olmuyorlar. O hâlde biz niye varız ki! "Sigorta ödemeyi yaptı, zamanım yok, zaten çok da eskiydi..." falan diyorlar.

- İnsanlar, kaybolan eşyalarını bulacağınıza inanmıyor mu?

Agnès: Doğru, insanlar eşyalarını bulamayacağımıza kanaat getirmiş; biz de ancak hırsızı suçüstü yakaladığımız takdirde eşyaları kurtarabileceğimizin farkındayız. Soruşturmayla nadiren bulduğumuz doğru çünkü ipucu olmuyor, bir de mahallede soruşturma yürütürken "polis" dediğimizde görüşmüyorlar: "Evimde ceset yok!" diyorlar. Ama sahte polisler, kırmızı, beyaz-mavili kartlarıyla nasıl yapıyorlar da istedikleri yere girebiliyorlar bilmiyorum. Biz ise giremiyoruz: "Ben bir şey görmedim, orada değildim." diyorlar. Görseler bile, "Gelmek istemiyorum, çalışıyorum, yapmam gereken başka şeyler var!", "Adım çıksın istemiyorum!" falan diyorlar. Kimse hiçbir şey görmemiş, duymamış oluyor. Aksine, şikâyetçinin herkesten şüphelendiği de oluyor. O zaman mantıklı düşünmesini sağlamaya çalışıyoruz, "doğru değilse ters tepebilir" diyoruz; çünkü şüphelerinin temelinin olup olmadığını genelde anlıyoruz...

- Biliyor musunuz?

Agnès: Evet, sonra karşımızdaki insanın da nasıl bir insan olduğunu anlıyoruz. Biraz görüyoruz yani...

- *İş sayesinde mi?*

Agnès: Kişinin söylediği şeyin temeli varsa bu sözlerini dikkate alıyoruz; yoksa, komşusu bilmem ne zaman oradaydı da, şunu yapmış bunu yapmış falansa dikkate almıyoruz. Bakmak, görmek lazım her seferinde.

- *Peki, mahkemelerle ilişkiniz nasıl?*

Agnès: Mahkemeye göre değişiyor, bazı mahkemeler çok baskıcıdır, bazıları -onlara "aşırı sol" diyoruz- yumuşaktırlar: "Zavallı yoksullar, onların hatası değil..." derler, yani mahkemeye göre değişiyor.

- *Hâkimlerin gevşekliği sizi sinirlendiriyor mu?*

Agnès: Evet, mesela yankesicilikte, o kadar çok şikâyet alıyoruz ki, sonra onları çalarken görüyorsun; yakalaması çok çetrefilli bir iş; suçüstü yakalamak da zor; çünkü cüzdanı yere attığında o yapmamış oluyor. Birini yakaladığımızda, "mahkemeye çağırılmasına veya beraatine" karar verildiğini duyuyoruz; çünkü zaten bilinen bir tip olsa da, koca bir dosyası olsa da yeterli kanıt yoksa...

- *Kanıt yoksa derken?*

Agnès: Bu tür vakalarda, "polisin sözü, eşkıyanın sözüne karşıdır." Polis, "Alırken gördüm!" diyecek, o da "hayır, hayır, hayır, benim üstümde hiçbir şey yoktu, [*cüzdanı*] yerde buldum, aldım," falan diyecek. Sonra bazıları eşkıyaya inanacak, bu böyle, bazıları inanmayacak. Bu durumda tutuklandığında ne ceza aldığını öğrenemiyoruz, ona ne olduğunu öğrenemiyoruz.

- *Takip etmiyorsunuz...*

Agnès: Bir telefon numaramız var. Bazen iyi iş çıkardığımızda ne ceza aldığını öğrenmek isteriz. O zaman öğrenmek için ararız, adam ya üç ay almıştır ya hiç ceza almamıştır ya da ödeyemeyeceği miktarda bir para cezasına çarptırılmıştır.

- *Takip etmek sizleri ilgilendiriyor mu?*

Agnès: Evet, onlara ne olduğunu öğrenmek için, işe yarayıp yaramadığını öğrenmek için. Evet.

- *Çünkü boşa çalışmışsınız gibi geliyor, adamı eğer...*

Agnès: Serbest bırakırlarsa, tüm görüşmeleri yaptığın, akşam dokuzda eve gittiğin hâlde bırakırlarsa falan... Peki ya sonuç: "Zavallı çocuk, ilk defa yapmış..." Bazen tam aksi olduğu da oluyor. Benim üç kez başıma geldi, o çocukların mahkemeye gönderilmesi sinirlerimi tepeme çıkartmıştı. Tamam suçluydu ama *zavallı bir suçluydu,* yapmıştı ama gerçekten başka çaresi yok-

tu. Bence o iş için mahkemeye sevk edilmemesi gerekiyordu, hayır!

Umutsuzluğa kapılmaya yeter

- *Ne yapmışlardı?*

Agnès: Sadece oto radyosu çalan bir adam vardı... Daha önce altı kez içeri girip çıkmışlığı var. İş bulamamış. O yüzden bu işlere geri dönmüş. Bana dedi ki: "Hapse geri dönmek istemiyorum, dönersem ne yaparım bilmiyorum. Hapisten çıktıktan sonra, orada kazandığım parayla üç hafta geçindim çünkü çalışmıştım ama sonra iş bulamadım; ben de..." Altı kez hapse girdiği düşünülünce, hapse gönderileceği aşikâr, kaçamadı, yedinci keresiydi. Bir keresinde de bir çift vardı: genç bir adam, bir anne ile 20 aylık bir bebek. Kredi kartı ile çek defterinin bulunduğu bir çantayı çalıp alışverişe gitmişler; mücevherler, Cartier marka kalemler almışlar. Adamın kıyafeti düzgündü, kadınınsa zavallı olduğu belliydi. Hırsızlığı yaptılar, çok iyiydiler, olan biteni kabul ettiler, sonra adam teslim oldu, kadın da çocuğu var diye teslim edilmedi. İlk kez yaptıklarını hissediyorduk; kadın, bu adamla yaşamaya devam ederse ya uyuşturucu kullanmaya başlayacak ya da fahişelik yapacaktı. Öyle yani: kadın işsizdi falan... Adam tuhaftı, iyi giyimli, iyi bir aileden. Cüzdanında dairesinin fotoğrafları vardı, gayet konforlu bir yere benziyordu. Bunu neden yaptığı hakkında hiçbir fikrim yok. Önceden hapse girmişti bile, bana biraz Bonnie ile Clyde'ı hatırlattı. Umutsuzluğa kapılmaya yeter!

Üçüncüsü bir soygundu, soruşturmadan sonra öğrenmiştik. Soyguncu, genç biriydi; belki 17-18 yaşlarındaydı. Çetelerin peşine takılmış, pek bir suçlu profili yoktu. Ama hapis yattı, geçici olarak tutuklandı. Bir daha asla çalmayacağından eminim. Diğerleri gerçek suçlular, sadece onlar bunu biliyor, suratına karşı gülüyorlar çünkü elinde delil olmadığını falan biliyorlar. Prosedürü biliyorlar...

- *Evet, sence çözüm ne...*

Agnès: İlk grup için çözüm, onlara iş bulmak, çalışırlar, sorun ortadan kalkar.

- *Diğerleri için?*

Agnès: Diğerleri asla çalışmaz. Tembeldirler. Üç ay çalışacaklarına, beş dakikada 500 frank kazanmayı tercih ederler. Hemen anlarsın, suçluları, sürekli düşenleri. İşleri olsa da çalarlar. Görüyoruz, buluyoruz böylelerini de. Zaten işleri var, garsonluk falan yapıyorlar, yapmaya da devam ediyorlar... Hapishaneye girip çıkmışlar, hepsini biliyorlar. Çözüm yok. Belki kendilerini toplarlar. Scooter falan çalan 18 ila 25 yaşları arasındaki suçlulardan bahsediyorum, belki yaşları ilerleyince kendilerine gelirler, belki ceza yeterince

ağır değildir. Scooter, motorlu bisiklet falan çaldığında para cezası alırsın, "Dikkat et, bir dahakine hapse gidersin!" denir. Yine başlarlar ama yine hapse düşmezler çünkü cezaları üç ay tecil edilir, hapse gerçekten de kim bilir kaç seferden sonra girerler. Neredeyse asla...

- Öyle mi sence?

Agnès: Bu tür suçlarda, araba radyosu çalmak, küçük hırsızlıklar falan olunca bence durum bu, çünkü hapishaneler ağzına kadar dolu. Ya para cezası alırlar ya da cezaları tecil edilir. Bence daha ilk seferinde içeri alınsalar gerçekten korkarlar, en azından bazılarında işe yarar: "Dikkat et, soygunda ilk seferde para cezası, ikinci seferde ise hapis cezası alırsın!" demek lazım. Bazılarını bu da korkutuyor, alışık olmayanları, mesela, kim bilir hangi nedenle hırsızlık yapan bir mühendis oğlunu korkutuyor. Ama oradaki bölgede çetelerle sürekli takılanlar için hiçbir şey yapılamaz. Sert önlemler alman lazım. Hapisten çıkınca işleri güçleri olmuyor; dahası, hapse girdikleri için, her şeye yeniden başlamaları lazım. Zorunlu kamu hizmeti cezası bir işe yaramıyor. Bazılarını gördüm, iyi fikir gerçekten ama yer yoktu; mesela, zorunlu bir kamu hizmetinde çalışarak cezalarını çekmek isteyen 1.000 kişi var ama 1.000 tane yer yok, üstelik oralarda ne yaptıkları da meçhul.

- Peki mahkemelerle ilişkiler?

Agnès: Sorgu hâkimi ile işimiz: Silah ve benzeri şeyleri aramak için, arama izni almalı mıyız, yoksa direkt içeri dalmalı mıyız? Prensipte buna hâkim karar verir. Hâkimi ararız, bize, "Tamam, sorguya siz devam edin ya da bana getirin." der. Orada mahkemeye çıkar ama (...).

Sürekli bir şeyi unutmaktan korkarız

- Peki, mahkeme kararları hakkında ne düşünüyorsun?

Agnès: CMK [*ceza muhakemeleri kanunu*] yüzünden yarıda kalan davalar var; bir şeyi, yasal bir ayrıntı unutulmuş. Bir kelime yazılmış, kenara da başka bir kelime yazılmış ya da cümlenin sonunda şey koyulmuş... Sırf bu yüzden bir süreç yarıda kalıyor! Böyle saçmalıklar yaptığımız oluyor, işleri gerektiği gibi yürütemediğimiz... Bence böyle olmaması lazım, bir prosedür olmalı ama çok sert bir prosedür değil. Müvekkilleri suçu kabul ettiğinde bile avukatlar davada boşluk bulmaya çalışıyor; bu, gerçekten kabul edilemez.

- Adli polis memuru olmak ne demek?

Agnès: Şöyle söyleyeyim: Bir yıl öncesinden korkmaya başlarsın, tam bir işkence. Tüm meslektaşlarım, benden bir yıl önce gelenlerin hepsi, "Adli polis memuru olacağım diye korkuyorum!" diyor. Çünkü her şeyi bilmediğini düşünüyorsun, bilinmesi gereken de çok şey var. İnanılmaz, sürekli bir şeyi

unutmaktan korkuyorsun; çünkü aynı anda yapman gereken çok şey var; küçük bir şeyi gözden kaçırırım diye ya da olur da ne yapacağımı bilemem diye korkuyorsun; çoğu insan korkuyor...

- *Evet, sorumluluklar yüzünden...*

Agnès: Sorumluluklar inanılmaz ağır, çok ağır, sürekli kafanı kurcalıyorlar.

- *Bu sorumluluklara sizleri nasıl hazırlıyorlar?*

Agnès: Hiç hukuk görmedim ben ama Ceza Kanunu enteresan; iş hukuku da görmedim, hiç... Okulda bunları hep teorik olarak anlatıyorlar. Mesela idari polis. Pratik yapmayınca unutuyorsun. Paris'te polis eğitim programları var; idari polisliği öğrenmek için bir hafta kayıp eşya ofisinde, kayıp kimliklerle falan uğraşıyorsun; sonra silah ruhsatlarıyla, evlat edinme talepleriyle ilgileniyorsun... Asla şöyle şeyler sorulmaz: "Doğru form hangisi?", "Ne yapmam lazım?" falan. Bunları işbaşında öğrenirsin, dosyalara bakarken "silah ruhsatları"na bakarsın, gider bir kopyasını alırsın. Sonra bir de park cezaları var... Karakol, okuldur; polis müfettişi olmak istiyorsan burada vakit geçirmen lazım; her şey burada öğrenilir, iki üç yıl sonra da yer değiştirirsin.

- *Yer değiştirmek kolay mı?*

Agnès: Paris'in içine gitmek kolay ama taşraya gidebilmek ayrı şey.

- *Daha mı zor?*

Agnès: Evet, 15 yıl sürer.

- *Gerçekten mi?*

Agnès: Mantığı basit: Polislik sınavına girenlerin ancak yüzde 10'u Parislidir, gerisi taşralıdır; onlar da Paris'te çalışmak istemez, Paris'teki karakollardansa kendi memleketlerinde çalışmayı tercih ederler. Paris'teki polisler çok gençtir, 26 falandırlar. Güneye gittikçe yaşları artar! Benim doğduğum yerdeki komiserler 40-55 yaşları arasında.

- *Peki sen memleketine dönmek istiyor musun?*

Agnès: İstiyorum, havası için falan ama yaşlı komiserlerle ilişki kurmam gerekeceğini düşündüğümde istemiyorum. Kıdemleri mesele değil de zihniyetleriyle uğraşamam.

- *Neden?*

Agnès: Her şeyden bıkmışlar, her şeyi görmüşler: "hayır, yaptığına değmez, takip edilmez," derler. Salmışlar kendilerini, içkiye vermişler. Gençlerde

azalıyor şimdilerde, ortadan kayboluyor bu. Birkaç yıl daha ama sonra kalmayacak. Öyle yani, bezgin bezgin, "içine girmeye değmez, her şeyi inkâr edecek," derler. Makamlarına yerleşmişler, atanmışlar, emekli olana kadar da oradalar, dünya umurlarında değil. Bir tanesi de burada. 14 yıldır burada, hiç dışarıya, herhangi bir şey aramak için çıktığını görmedik. Yeni gelen, arama falan yapmak isteyen gençleri, çaylakları daha ilk yıldan bozuyorlar: "Değmez, ne gelir ki elinden? Boş ver." diyorlar. Miskinler.

- Adli polis işleri daha mı ilginç?

Agnès: Daha ilginç, daha enteresan bir iş, televizyonlardaki gibi... Televizyonlardaki gibi değil o soruşturma; biz burada şikâyetleri kabul ediyoruz. Burada bir vaka vardı, büyük bir çek dolandırıcılığı vakasıydı, hâkimden tam yetki almıştık. Ama işe yaramadı çünkü duruşma Madrid ya da Almanya'da olmak zorundaydı. Bu tür işler bize gelmez, bu konuda uzman olan birime gider. Paris'teki karakollara bu türden yetkilerin nadiren verilmesinin nedeni budur, çok sınırlıdır bu yetkiler, aranan kişi sadece o bölgedeyse verilir. Bu tür soruşturmalarda böyle oluyor çünkü hâkim tam yetkiyi, prensipte, durum çok ciddi olduğunda verir, küçük bir karşılıksız çek için değil. Miktar arttıkça ya Adli Polis Birimi alır ya da BRB [Çetelere Karşı Mücadele Birimi, t.s.n.] harekete geçer. Soruşturulacak herhangi bir şey varsa yukarı gider.

- Hemen uzman bir birime mi gider?

Agnès: 100.000 frankı aşan hırsızlıklar Adli Polis Birimine gider; bununla uğraşacak daha çok zamanları, imkânları var. Çünkü Paris'te suç oranı daha yüksek, cinayet gibi daha ciddi suçlar daha fazla işleniyor. Paris'te bir bölgedekinden çok suç işlenir, Tarn ilinde bilmem kaç kişide bir cinayet... Bilmiyorum, pek alışkın değiller. ...

- Zaten uzman birimler de Paris, Lyon ve Marsilya'da; uzman hâkimler bile var...

Agnès: 7. Kısım, 8. Kısım, 12. Kısım...

- Sen de böyle bir birime girmek ister miydin?

Agnès: Evet. Evet, dolandırıcılık, kredi kartları, Euroçek gibi, sahtekârlıkla ilgili her şeyi severim. Yani Paris'teki 5. Kısım, sonra... Paris'teki Adli Polis Müdürlüğü.

Şahsen, soruşturmaları tercih ederim

- Bunlarla neden ilgilisin?

Agnès: Bilmiyorum, belki soruşturma... Ne kadar soruşturma olursa o kadar başarı elde ediliyor: Mesela soygunlarda, kimse hiçbir şey görmemiş ve

duymamışsa adamları asla bulamazsın ama ara sıra yapılan aramalardan birinde bulabilirsin. Ama kredi kartı dolandırıcılığında, mağaza sahibi kişiyi tarif eder, insanlar da kredi kartı sahibinin söz konusu kişi olup olmadığını tartışır, sonra günün birinde dolandırıcı sadece kartla benzin alarak arabasının sicil numarasını bildirmiş olur... Burada daha fazla soruşturma var.

- *Peki daha fazla mı sonuç alınıyor?*

Agnès: Sahte veya çalıntı çek olduğunda bu çekleri bulma ihtimalimiz artıyor; yani daha fazla sonuç alabiliyoruz; soruşturmaları, soruşturma yapmayı gerçekten çok seviyorum. Sadece tutuklamaların yapıldığı başka polis birimleri de var... Ben soruşturmaları severim.

- *Adli Polis Birimiyle, bu birimin başka yönleriyle ilgilenen başka kadın meslektaşların da var mı?*

Agnès: Evet, öyle görünüyor, karakollarda artık kadınlar da var ama sayıları çok da fazla değil: terfi gruplarının çeyreği, kadın komiserlerden oluşuyor. Karakollarda varlar, sonra herkes gibi terfi edebiliyorlar. BRB'de veya birini sorgulaman gereken başka birimlerde güçlü kuvvetli olman lazım, buralarda kadınların sayısı az ancak yok da değil... Tabii ki kadınlar da var... Çocuk suçlularla ilgilenen kadınlar çok; artık yüzde 50'si kadın, yüzde 50'si erkek sanırım. Nefret ediyorum. Paris'te insanlar polis müfettişlerinin kadın olmasına şaşırmıyor ama taşraya gittiğimde...

- *İnanmıyorlar mı?*

Agnès: Çünkü bilmem kaç, 10 yıl falan önce galiba, bir düzinesi, 1979'da ilk kadınlar mezun olduğundan beri Paris'teler. Çok azı taşraya gitti, bu yüzden.

- *Çocuk suçlular yani. Sadece kadınlara ayrılmış birimler var mı?*

Agnès: Kadınları, başta, çocuk suçlular birimine koyarlardı; diğer birimler yavaş yavaş kadınlara açıldı; bu karakollarda yaş ortalaması oldukça genç, belki de bu nedenle daha iyi karşılandık; diğer birimlere dair bir şey diyemem... Bir arama yapılacağı zaman, yanlarında kadın götürmedikleri kesin.

- *Duruma göre değişiyor, değil mi?*

Agnès: Yani adamın tehlikeli olduğunu biliyorlarsa yanlarında kadın götürmezler.

- *Ama kadını korurlar?*

Agnès: Evet. Karakoldaydık, sokakta, yanı başımızda, "Durdurun, hırsız! Durdurun, hırsız!" diye bağırıldığını duyduk. Herkesi arkada bırakıp peşine

düştüm, hırsızın hemen arkasındaydım, benim arkamda da iki meslektaşım vardı, adamı ben yakaladım, sonra meslektaşlarım, "Hızlı koşuyorduk ama daha da hızlı koşmaya çalıştık, sana bir şey yapar diye korktuk!" dediler. [*hırsızda*] Bıçak ya da göz yaşartıcı bomba var mıdır diye hiç düşünmemiştim, öyle koşmaya başlamıştım. "Korktuk, bu yüzden daha hızlı koştuk..." dediler.

Genelde emniyet amiri bunu para için yapar

- *Adli polis memurlarıyla ilişkileriniz nasıl, onlar ayrı mı?*

Agnès: Karakolda ayrım yok ama hiyerarşi var; müfettiş, onlardan sonra komiserler, sonra soruşturmacılar gelir. Bir de adli polis memurları var. Burada "müfettişim" denir, resmî ilişkiler vardır, adli polis memurları ise başkadır, onlar gerçek polis, ben asıl o işi seviyorum.

- *Peki komiser ne iş yapar?*

Agnès: İmza atar... Karakolu yönetir... Eleştirmiyorum ama komiserlerin genelde para kazanmaktır dertleri; haciz ve tahliye işlerinde, cenaze işinde falan çalışırlar.

- *"Cenaze işi" derken?*

Agnès: Cenaze işi derken, biri gömüleceği zaman, tabut kapanırken karakoldan birinin, tabuttaki kişi ile ölen kişinin aynı kişi olduğunu teyit etmesi gerekir. Bu işi komiserin yapması gerekir ama o bir vekil gönderir, yine de parayı kendisi alır, tabut başına 72 frank alır. Komiserler de farklı farklı: Bazıları işini tutkuyla yapıyor, bazıları da parasına bakıyor. Parasına bakanlar; hastanesi, mezarlığı olan bir bölge seçerler. Bazı karakolların olduğu yerde mezarlık ve hastane sayısı fazla. İyi yerlerde, iyi bir ilçede maaşlarının üstüne ayda 10.000 frank kazanırlar. Tahliyeler, hacizler ve cenaze işleriyle. Mesela, memurlar cenaze işinden 10 frank alıyordu, yaklaşık altı ay önce artık bu 10 frankın verilmeyeceğine karar verildi; çünkü faturada 10 frank yazmışlar, bu da aileleri rencide etmiş. Yani 10 frankımızı bize vermeyecekler ama cenaze yerine uğrama zahmetine bile girmeyen komisere 75 frank vermeye devam edecekler. Bir de ileride bir hata falan olsa, ona bir şey olmayacak, olan bize olacak çünkü belgelerde bizim adımız yazıyor! Genelde komiser, para kazanmak için bu işi yapar!

- *Öyle mi?*

Agnès: Öyle, kendileri pek bir soruşturma yapmaz. Karakol komiseri olmak pek ilginç değildir... Bence bu işi bir, sırf para için yapan beceriksizler var, bir de diğerleri. Yani bulunduğu yere iyice yerleşmiş olanlardan bahsediyorum.

- *Evet, peki uzman birimlerin amirleri?*

Agnès: Gerçek komiserler onlar. Karakollardaki komiserlerse içki sorunları falan olan ya da az çok her şeye bulaşmış ve bir yere yerleştirilmiş tiplerdir. Burası da bu gibi insanların yeri.

Kasım 1989

Canlı Bir Sitem

Remi Lenoir

André S., 35 yaşında yargıç. Bir meslektaşıyla evli, çocukları küçük. Her ikisi de, büyük taşra kentlerinden geliyor ve bu kentlerden birinde çalışıyorlar. Gerek ailevi (birisinin ailesi bu kentte yaşıyor) gerekse de mesleki nedenlerden ötürü burada kalacakları kesin. Terfi için genelde kayda değer bir coğrafi hareketlilik gerektiğinden, adli hiyerarşide terfi etme şansları düşük. Her ikisi de *Ecole Nationale de la Magistrature*'den [Ulusal Yargıçlık Okulu] "ortalama" dereceyle mezun olmuş; "kariyerlerine" Paris'ten uzakta, küçük taşra mahkemelerinde başlamışlar -ki bu durum, muhteşem bir kariyer vaat etmez-. Dahası, her biri farklı bir şekilde ancak aynı dikbaşlılıkla, (iyi) ilişkiler üzerinden kurulan "ayarlamalara" karşılar. Oysa kendi içine kapalı hiçbir zümrede -yargı erki de bunlardan biri- iyi ilişkiler olmaksızın hızlı ilerleme elde etmek mümkün değildir.

Mülakat bir cumartesi günü André S.'nin evinde yapıldı. Mülakat sırasında karısı ev işleriyle ve çocuklardan, kreşe gitmek için henüz çok küçük olanıyla ilgileniyordu. Kendini geri çekmesi bir tesadüf değildi. Mesleki hayatıyla en az kocası kadar ilgili olduğu hâlde André'nin, kendi ifadesiyle, "söyleyecek daha fazla şeyi" vardı. Aslında ev işlerini genelde, neredeyse eşit bir biçimde bölüşüyorlarmış ama iş "hukuk"tan konuşmaya gelince, mülakattan sonraki öğle yemeğinde giriştiğimiz açık uçlu mülakatta bile her şeye cevap veren kocası oldu; sanki André, karısının da meslektaşlarının da itiraz etmediği bir meşruiyete sahipti.

André S.; medyada, "otokratik hükümdarlar", "sorumsuz kanun adamları", "soğuk, alıngan, dar görüşlü insanlar" vb. şeklinde temsil edilen başına buyruk yargıçlara hiç benzemiyor. Bu karikatürvari imgeler, yargıçların faaliyetlerinin kamuda ne ölçüde incelemeye tabi tutulduğunu gösteriyor. Bu incelemeyi de yargıçların yapısal olarak çatışma içinde bulunduğu failler yapıyor (yargıçlar; gazetecilerle soruşturmanın gizliliği hususunda, politikacılarla hukukun bağımsızlığı hususunda, avukatlarla da savunma hakkı hususunda çatışma içindedirler). Söz konusu incelemeyle ilişkili olarak yargıçlar, içinde bulundukları durumu şöyle tasvir edip değerlendiriyorlar: "İnsanlar, hakkımızda çok konuşuyorlar ama biz istediğimiz gibi konuşamıyoruz, konuşsak da şaka sanıyorlar." Yargı erki gerçekten de oldukça hiyerarşik bir sistem, yargıçların dile getirdiği görüşler sıkı bir denetimden geçiyor; hiyerarşide yeterince yüksek bir konuma sahip olmadığı hâlde konuşan yargıçlar, meslektaşlarınca dikkate alınmıyor.

"Yargının rahatsızlığı" şeklindeki toplumsal tanım, André ile aramıza girdi; benimle dürüstçe ve içten konuşmasının nedenlerinden biri, söz konusu imajın düzeltilmesi gerektiğini düşünüyor olmasıydı. Bir iki ipucundan bana güvenebileceğini anlamıştı: Sadece "hiyerarşiyle" veya sadece yargıçlarla mülakat yapmıyordum, akademisyen ve sosyolog idim, yani hukuk oyununun dışındaydım; bir de yazıp çizdiklerim, verdiğim dersler vb. yoluyla kendisinin tecrübe ettiği maraza, toplumu da tanık kılabilirdim. Kısacası, beni güvenle konuşabileceği biri tayin eden André S., buna karşılık olarak, "onun" hukuk dünyasına dair bakış açısını, olabildiğince az bozarak yeniden üreteceğim beklentisine sahipti. İtilip kakılmış, hatta iktidarsız kılınmış "sıradan düzeyde" bir hâkim olarak geriye kalan tek umudu, yargı sistemi hakkında, pek çok şeyden sonra "yargı sisteminin işlevsizliği" adını vereceği bir kitap yazıp bu alanda uzman bir gazeteci olmak. Bu proje, André'nin yargı sisteminde son zamanlarda yaşadığı aksiliklerin hayalî olarak ters yüz edilmesi değil miydi? Her hâlükârda söz konusu marazın dile getirilmesi için tüm koşulların hazır olduğu ortada: fevkalade bürokratik ve hiyerarşik olan bu dünyada, özel hayatında bile kırılgan hâle getirilmiş (Evinin bir türlü düzene oturmamış olmasının neden olduğu ruhsal çöküntünün izleri, gizli ve acı verici bir

şekilde ortada. Sürekli taşınma ve yeniden yerleşmeler neticesinde, aceleyle hep sil baştan düzen kurmaya çalışmış, yalnız kalmış, kendine ve başkalarına olan güvenini yitirmiş vb.) biri ile bir sosyoloğun karşılaşması. André, başkalarını "anlamak" ve muhtemelen onlara yardım etmekle görevli olan, statüsü nispeten belirsiz bir toplumsal fail olarak sosyoloğun niteliklerinin, yargıçlarda da bulunması gereken niteliklere benzer olduğunu düşünüyor.

Özellikle de medyada bu sorunsal ortaya konulurken kullanılan terimler de -"hukukun bağımsızlığı", "adli polis memurlarıyla ilişkiler", "hiyerarşi ile ilişkiler", "statü kaybı", "adalet ihtiyacı" vb.-, bu tür bir öz-analizin oluşturulabilmesine büyük katkı sağladı. Zira bu terimler, başka bir şekilde de olsa, André S.'nin kendisine ilişkin analizi ile örtüşüyor. Bütün hayatı hukuk kurumu tarafından ve bu kuruma karşı şekillenmiş olan bu yargıç; kurumun, kamuoyu önünde "yargının rahatsızlığı" ifadesiyle temsil edilmesini, duyduğu rahatsızlığı ifade etmek için bir araç ve vasıta olarak görüyor. Kendi bireysel kaderi, kamu önünde inşa edilen bu kuruma sıkı sıkıya bağlı olmasaydı André böyle bir rahatsızlık hissetmez, hele de bunu ifade edemezdi. Zira André, kendini, yargı kurumunun savunduğu değerler -"dürüstlük", "doğruluk", "ahlak", "bağımsızlık", "halka hizmet", "kamu yararı" vb.- ile tanımlıyor. Ayrıca André'nin kimliğini onarabilmesi, onu hayal kırıklığına uğratıp dağıtan, istifaya zorlayarak bir nevi kovan bu kurumun kendisini onarabilmesine bağlı. André, kurumun içinde bulunduğu marazi durumu, kendi içinde de hissediyor. Zira kendi savunduğu ilkeler gereği eleştirilmeyi hak eden bu kurum ile kurumun en fazla eleştirilen üyelerinden biri arasında önceden gelen bir uyum var. André, kendi yargılama şeklini açıklarken bunu net bir biçimde ortaya koyuyor: "Hukuku sezgiyle, insanlara duyarlı bir şekilde yaklaşarak uygularken aynı zamanda belli durumlarda gerekli katılığı ortaya koymak, gerekli olanı bulup intikam için değil, hukuku uygulamak için orada bulunduğunuzu göstermek."

André S., kendi kuşağından aynı seviyedeki diğer meslektaşları gibi, mesleklerinin kolektif düşüşünden (en azından diğer idari ve hukuki görevlere kıyasla ve daha genel olarak da yüksek bürokrasiyle karşılaştırıldığında) ve üst seviye ticari mesleklerin yükse-

lişinden etkilemiş. Öte yandan, kolektif olarak tecrübe edilen ve yargı sistemine dair güncel söylemlerde kesinlikle bahsi geçen bu gerilemeye ek olarak André'nin başka bir hayal kırıklığı daha var. "Meslek" ile ilgili beklentileri yüksek olduğundan, hayal kırıklığı da daha büyük olmuş. Aslına bakılırsa her şey, bu mesleğe yaptığı yatırımlardan beklediği getiriyi elde edememesine zemin hazırlamış. André'nin yargıçlığa girişi, 1960'larda orta sınıfın, ekonomik sermayesinin bir kısmını eğitim sermayesine yatırmaya karar vermesinin bir sonucudur. André'nin, toplumcu Katolikliği savunan, varlıklı bir tüccar olan babası, oğlunun yüksek öğrenim görmesi için ısrar etmiş ve onu başkalarına yardımcı olmaya açık olması için teşvik etmiş (dinî inançları da bunu pekiştiriyor). André bu toplumsal farkındalığıyla önce İzcilik Hareketine katılmış, sonra siyasi ve sendikal eylemliliklerde bulunmuş, en son da (genelde özellikle de taşralıların yaptığı gibi) kamu sektörüne girmiş. Pek çok genç yargıç gibi André'nin de (kendi anne babası yargıç olmasa da) akrabaları arasında hukukla ilgili meslekleri icra edenler var (büyük babası avukat, amcası dava vekili imiş). Kendisinin de ifade ettiği üzere, meslek tercihinde bu durumun etkisi var.

Babası, hem kaçtığı şeyleri ("patronlar", "para", "hiyerarşi", "sağ", vb.) hem de ona kaçabilmesi için imkân sağlayan şeyi temsil ediyor. Babasıyla ve aslında kendisiyle de ne kavgalar etmişti André. Ama nihayet babası, "kamu yararını savunmak, özellikle de zor durumda olan insanların çıkarlarını savunmak için elinden geleni yaptığı" mesleğinin olumlu yönlerini kabul edince özgürlüğüne kavuşmuştu; böylece kendini aşabilmek, yani genelde toplumsal hareketliliğin ya da aile geçmişiyle kopuşun getirdiği suçluluk hissinin ötesine geçebilmek için ihtiyaç duyduğu enerjiyi kendinde bulabilmişti. "Sonunda kendi de [*babası*] farkına varmıştı; her seferinde, 'Yargıç olmak, iş adamı olmaktan iyidir!' diyordu."

Kişilerin toplumsal konumlarını değiştirme çabaları risksiz değildir. Zira kişi, rekabetçi bir sınavda başarı göstererek girdiği toplumsal evrenin zımnen gerekli tuttuğu tavır ve davranış değişikliklerine her zaman ayak uyduramayabilir. Bu evrene yeni katılanlar, aşinalık kazanmak adına -ve bunun getireceği kolaylık ve esneklik adına-, söz konusu dünyaların kendini temsil ediş

biçimlerini fazlasıyla, "harfiyen" ciddiye alırlar. André S., hukuk dünyasına, yargıçların mesleki ideolojilerinin inşasında kullandıkları değerlerin bizzat kendisiyle giriş yaptı; oysa yargıçlar, hele de kariyer peşinde olanlar, aslında bu değerlerle hareket etmezler. En kapalı zümrelerin derdi ve değerlendirmeleri "kariyer" odaklıdır. André'yi hayal kırıklığına uğratan, adli sistemin asıl işleyiş biçimi ile André'nin orada bulmayı umduğu "dürüstlük", "bağımsızlık", "halka hizmet" ve "ötekiye saygı" gibi ilkeler arasındaki mesafeydi. André'nin bu hukuk düzenine boyun eğmemesi, kendi ahlakının güçlü olmasıyla olduğu kadar, ahlakın bu evrende -"kariyer" gerekçeleriyle sürekli ihlal edilse de- hâlâ bir gücünün olmasıyla ilişkilidir. "Kariyer yönetimi yargıçların çok düşündüğü bir şey."

André, kariyerini, zorlayıcı serüvenlerden oluşan bir kariyer olarak anlatıyor. Bunun nedeni; -hâlâ bunun etkisinde olsa datavır ve davranışları nedeniyle hakkında "kötü değerlendirmelerde" bulunulmuş olmasından ziyade, erişilmesi imkânsız bir ahlaki idealin, "adalet tutkusunun" peşinden gidiyor olmasıdır. Her şey, onu, hukuk oyununun sarih kurallarına bağlı kalmaya sevk etmiş. Yargıçlık Okuluna gitmeden önce yargıçlığın işlevine dair sahip olduğu inançları doğrultusunda, bu işlevi çarpıtacak, "dürüstlük para etmez" türünden "yazılı olmayan kuralları" özellikle reddetmiş. André S.'nin görüşlerinde en fazla dikkat çeken şey, hâlâ hayata geçirmek istediği adalet anlayışı ile kendisini temsil ediş biçimi arasındaki topyekûn özdeşliktir. Bu dünyadaki her şey, "tüylerini diken diken eden berbat yargıçlar", "hayat arkadaşıyla ayrılmaktayken hırsızlık yapan kadını ağlatan mahkeme başkanı" ona acı veriyor. Yargı sistemiyle derdi var ve bazı yargıçların "acınacak durumda", "berbat", "bağnaz" vb. olması onu rahatsız ediyor: "Böylesi bir acımasızlığa katlanmaktan, daha doğrusu bununla ilişkilendirilmekten huzursuzum; bazen bundan utanç duyduğum doğrudur." Bu çürümüşlük hissini, yargıçlar zümresinin işleyiş mantığı daha da pekiştiriyor. Gerek kendi hiyerarşilerine kıyasla gerekse de hukuk (polisler, jandarma veya avukatlar), hatta siyaset alanındaki (Adalet Bakanlığı, yerel seçkinler) başka faillere kıyasla içinde bulundukları "acizlik", "vasatlık", "tembellik" ve "korkaklık", durumu daha da içinden çıkılmaz hâle getiriyor. André'nin en hafifinden, bundan ötürü acı çektiği söylenebilir;

anlatısı bunu net bir biçimde ortaya koyuyor. Öte yandan, "sakince işini yapmak" ve "işini iyi yapmak", yani "dürüstçe" yapmak için çok çalıştığı hâlde, her şey aleyhine dönmüş. "Hiyerarşi" (hem kendisinin içinde bulunduğu hiyerarşi hem de hukuk oyunundaki diğer tarafların hiyerarşisi) ve Adalet Bakanlığı ile uzlaşmaya hazır sendika [yargıçlar sendikası, t.s.n.] yöneticileri ona karşı. İşten çıkarılmakla tehdit edilince kendisi bile "sistemin değerlerini" biraz da olsa "kabullenmiş" durumdaymış.

Fakat André çektiği acıyı asıl olarak "muhteşem yargıçlar", "işini iyi yapan avukatlar", hatta değer bilen suçlular -kısacası tüm bu "değerli kişiler"- karşısındaki hayranlığında ifade ediyordur belki de. "Asil" bir amaç uğruna (işinde, sendikasında, daha genel olarak da zorda olan herkesle ilgilendiği bu bir nevi gönüllü işinde) her şeyi göze alan André, başka tüm seçeneklerin önünü kapatmış (özellikle de avukat olma seçeneğinin); bu nedenle, kendisine meydan okunduğunda André de her şeye -hem "sisteme" hem de "kendine"- meydan okuyor.

"Yargıcın işini kim yargılamalı?" André, mülakat boyunca bu soruyu cevaplamaya çalışırken, sunduğu "adalet" kavramına ters düşen bir biçimde basamakları tırmanan yargıçlarla ilgili her şeyi analiz ediyor. Ayrıca, maruz kaldığı hakaretler ile onu şok eden muameleleri anlatırken yargı dünyasının "karar alma" ve "yargıda bulunma" şekillerinin bazı yönlerini ortaya koyuyor. Her şeyden evvel André, kurumun saygınlığının ("yargılama meşruiyetinin") onarılmasının tek yolunu -"yargıcın aslında yaptığı işe", bu işi ne "kapsamda" ve "kalitede" yaptığına ve işin tüm faillerce (meslektaşlar, avukatlar, polis memurları ve hatta ilgilendiği hükümlüler) nasıl değerlendirildiğine bakılmalı- etkileyici bir biçimde anlatırken bu alanın gerçek işleyiş mantığını, reddettiği şeyler üzerinden aslında nasıl işlediğini, neleri varsaydığını bize hatırlatıyor.

André, yargıcın bağımsızlığının ardında hiyerarşiye boyun eğmişlik; adaletin gücünün ardında polise, hatta siyasetçilere bağımlılık; sakinliğin ardında nefret; katılığın ardında aşırı müsamahakârlık olduğunu söylüyor. "Sıradan şeyler yapıyorsun, bakıyorsun skandal oluyor." Yargı kurumunun gerekliliğine olan inancından vazgeçemediği için (aksi hâlde herkes "intikam" al-

maya koyulurmuş), hayal kırıklığı daha da büyük oluyor. Kendi yanılsama ve rüyalarının esiri olmuş André için, "eleştirilmesi gereken ve dile getirilmeyen şeyler" hakkında kitap yazmaktan başka bir yol yok. André'nin, değer verdiği, her nasıl olursa olsun tanınmasını istediği her şeyi ("dürüstlüğünü", hatta "insanlığını", yani "iyi olduğunu düşündüğü" ve "para"nın geçerli olduğu diğer mesleklerde kıymetinin bilinemeyeceği her şeyi) kaybetmeyi göze almadığı sürece, bu dünyada işine devam edebilmesinin tek yolu bu. Sunduğu reform önerilerinin kaynağı, ona çok acı çektirip "kurban" eden bu kurumla kurduğu özdeşleşmedir. Ne kadar reddedilirse ona o kadar sarılıyor: sembolik bir biçimde de olsa. André'nin toplumsal rehabilitasyonunun yolu, bu mercinin rehabilitasyonundan geçiyor. André'nin talep ettiği reformlar, onda cisim bulan değer sisteminden izler taşıyor. Kendi reddedilişinin temellerinden, sadece onun olabilecek ve bu şekilde kabul edilmesi gereken bir proje çıkarıyor. Zira tüm hayatı ve tek tutkusunu oluşturan bu dünyayla, ancak bu şekilde tam anlamıyla yeniden barışabilir.

Bir yargıçla

Mülakat: Remi Lenoir

"Bu çok kötü: Sıradan şeyler yapıyorsun, bakıyorsun skandal oluyor"

- *Yargıç olmanın nesi güzel?*

André: Yargıç olmanın getirdiği bağımsızlık güzeldi, meslek olarak... Kamudaki işlevi, kamu yararına çalışmaktı, patron yok... Evet, patronun olmaması, sadece yasanın öngördüğü işlevi yerine getirmek, yasayı gözetip kamu yararına hizmet etmek. Bir de bununla ilişkili olarak, adalet kavramı ile insanlarla irtibat hâlinde olmak hoşuma gidiyordu. Yani hukuku, sezgiyle ve insanlara duyarlı bir şekilde yaklaşarak uygularken aynı zamanda belli durumlarda gerekli sertliği ortaya koymak, gerekli olanı bulup intikam için değil, hukuku uygulamak için orada bulunduğunuzu göstermek. Kısacası, yargı kurumunda ilkeler seviyesinde olumlu olan her şey güzel; zira yargı kurumu, ilkeleri açısından kesinlikle vazgeçilemez bir kurumdur. Bence medeniyette ilerlemişliğin göstergesidir. Bunların hepsi hoşuma gitmişti.

- *Peki yargıç olma fikrine nasıl kapıldın?*

André: Gazeteleri okudum biraz, sonra bir kitap okudum...

- *Yaklaşık olarak kaç yaşındaydın?*

André: Üniversitenin ilk yılı olacak, ilk yıl okumuş olmam lazım, dedem okutmuştu, emekli bir sorgu yargıcının yazdığı bir kitaptı. Kitabı sonra bulmaya çalıştığımda bulamadım. Kitapta sorgu yargıcı mesleğinden bahsediyordu, 18 yaşında hoşuma gitmişti... Bir de o sıralar medyada, yargıçlar sendikasının tartışmaları vardı; insanlar bununla ilgili konuşuyordu; üniversitede farklı sorunlarla ilgili tartışmalara katıldım; insanların çalışma tarzları hakkında, mesleklerini nasıl ilerletebilecekleri hakkında düşünmeleri muhteşemdi. Mesleği ilginç bulmuş olmalıyım. İnsanlarla irtibat hâlinde olduğun, doğrudan sonuçları olan, karşılaşmalar yaşadığın bir iş olması, dahası hayatın her alanına dokunuyor olması, iyi kötü kavramlarıyla ilgili olması bu mesleği ilginç kılıyordu... Yargıcın sorumluluğu önemli, neyin adil olduğuna tamamen tek başına karar vermeli. Ben, meselelere oldukça idealist bir açıdan yaklaşırım; genel olarak hakikate inancım sağlamdır; belki de bu yüzden, "Ama canım hakikat de... Herkesin kendi hakikati var... Hakikat, bir şey demek değil ki!" vs. diyenlerden daha az endişeliydim. Ben daha pragmatiğim, tırnak içinde

"sağduyu"ya sahip olmaya çalışıyorum, bazı şeylerin de yanlış olduğunu düşünüyorum, yani... Hakikatin gücüne de inanıyorum. Bu yüzden insanlar doğruyu söylediğinde hissediyorsun. Bu, gerçekten hoşuma gitmişti. Kariyerle ilgili sorunlar olduğunu, bağımsızlığın sınırları olduğunu elbette biliyordum; ama kendi kendime, "kariyer yapmak istemiyorsan en azından sessizce kendi köşende durabilirsin, sorun olmaz" dedim.

- *Aynı değerlerle... Avukat olabilirdin...*

André: Avukatlıkta, zamanında canımı sıkan...

- *Ya da doktor bile...*

André: Evet, serbest meslek yanı var. Doktorluk -tıp- ilgimi çekmemişti, bilimden anlamıyordum. Avukatlıkta da canımı sıkan iki şey var; biri, düşündüğünün aksine şeyler söylemek; çünkü bazen avukatların, tamamen aynı fikirde olmadıkları konumları savunmak zorunda kaldıkları oluyor, buna değer bir durum olsa bile... Bazıları ne düşündüğünü her zaman dile getirse bile, bir de avukatlığın belli bir mantığı var: Mesele, hep daha çok para kazanmak... Bunu da hiç sevmem, parayla kurulan bu ilişki bana karmaşık gelmişti, düzenli bir maaşının olması iyidir diye düşünüyordum, kamu hizmetlerinde çalışmak da iyidir. Avukatların; paranın peşine düşüp, ofislerini yönetmek uğruna sürüklenip gidebileceğini, iş yükünün altında ezilip en temel şeyleri göremez hâle gelebileceklerini düşünüyordum. Ee, evet... Kamu hizmeti kavramına önem veriyordum. (...) 1970'lerin sonuna doğru sınavı geçtiğimde Tapie [hızla zengin olmuş, o dönemin tartışmalı bir siyasetçisi, t.s.n.] ve kazanmak moda değildi...

- *Evet. Değişen biraz da bu olmuştu?*

André: Evet, kesinlikle. Benim zamanımda insanlar, bir patronun emrinde çalışmak istemezdi; kamu hizmetleri kavramı önemliydi; çok para kazanmak umurumda değildi, aksine bu istek beni çok şaşırtırdı; başka insanlardan para almak istemezdim ama kamu hizmeti vermek için, kamu yararına hizmet etmek için bir maaşının olması iyi bir şey.

- *Gençliğinde aktivist miydin?*

André: Evet, evet.

- *İzcilik falan mı?*

André: Çok aktiftim, inançlı bir Katolik'im, yani hep aktivist olmuşumdur. Sınava girdiğimde Sosyalist Parti'deydim, üniversitede bir öğrenci hareketine dâhildim, önemli örgütleyicilerden biriydim. Orduda da öyleydim.

- *Yani izciydin?*

André: Evet izciydim ama uzun süre değil. Beni pek sarmadı.

- *Evet ama her zaman birileri yararına çalışan biri oldun yani...*

André: Doğru (...). Mesela babam, kendi de kabul etmişti, her seferinde "İş adamı olmaktan iyidir!" derdi. Kendi kendine, "Kendi hesabıma çalıştım ama işimi dürüst bir biçimde yaparken bile bir şeyler eksik kalıyor..." derdi. Yani o da kabul etti. Genel olarak siyasi meselelerle hep ilgili olduğum söylenebilir; kamu yararını, özellikle de zor durumdaki insanları hep savunmaya çalıştım.

- *Evet, ailen teşvik ediyordu...*

André: Kesinlikle, evet: babam bile, iş adamı olan babam bile. Sağcıydı ama yeterince vergi ödemediğini söyleyen bir adamdı, yeterli şey olmadığını... İnsanların yoksullara yeterince para vermediğini söylerdi... Sağdaydı ama toplumsal vicdanı vardı, biraz fazlasıydı...

- *Toplumcu Katolik miydi?*

André: Başkalarını düşünen ve hakkaniyet yanlısı biriydi ya da daha ziyade belli bir toplumsal adaleti savunuyordu, yani bunun... Bunun elbette üzerimde bir etkisi olmuştur.

Adalet tutkusu

André: Okulda, saçma olacak ama... Biraz, yani ilk izlenim itibarıyla meslektaşlarım beni hayal kırıklığına uğratmıştı. Yani hepsi iyi öğrencilerdi, dersleri iyiydi ama kişilikleri biraz zayıftı. Yani bence iyi bir yargıç olmak için biraz özgür olman, yansız, bağımsız ve cesur olman, biraz faal olman lazım; bu insanlar ise daha ziyade... Derslerini çalışan, makaleleri iyi akılda tutabilen ancak bence iyi bir yargıç olmak için fazladan gerekli olan ruha sahip olmayan insanlardı. Belki adalet tutkuları yoktu, en azından bazılarının yoktu, bir de kişilikleri zayıftı, kamu iradesiyle pek ilgilenmiyorlardı, kararlarını gerekçelendirme arzuları da pek yoktu... Genel anlamda kamuya ilişkin algıları zayıftı, çünkü...

- *Özel olarak bu mesleğe bir eğilimleri yoktu, oradaydılar ama başka bir şey yapıyor da olabilirlerdi?*

André: Evet, işlevlerinin ne gerektirdiğini ya da neyi temsil ettiğini, ne yapmaları gerektiğini, insanların hizmetinde olmanın ne anlama geldiğini bilmedikleri hâlde, unvanlara takmışlardı; eleştirel olarak veya temel insani nitelikler açısından ve... Yani evet, genel olarak biraz hayal kırıklığına uğramıştım ama bununla birlikte, çok iyi birkaç insanla da tanıştım. Ama genel olarak ilk izlenimim böyleydi; sonra sınava girip şansını deneyenleri, başarısız olanları,

çok daha sempatik olanlarını gördüm. Bu biraz, evet biraz, tırnak içinde "dedektif hikâyesi"ne benziyordu; bazıları hukuki açıdan başarılıydı ama bence bu yeterli değildi. (...) Bir de zihniyet meselesi var. Yargıçlık Okulu farklıydı; henüz belli bir göreve tayin edilmemiştik; burası daha çok fikir alışverişi yaptığın, belli sorular sorabildiğin bir yerdi. Ama gruba geldiğinde soru sormayı uzun süre önce bırakmış, rutin bir biçimde çalışıp işini umursamayan çok sayıda insanla karşılaşıyorsun. Ama kendi kendime, "en azından işimi huzur içinde yapabileceğim" derdim, işimi iyi yapınca da iyi yapmış olurum, o kadar!

- *Evet, evet bunu hep yapabileceğini düşünüyordun...*

André: Kirlenmeden...

- *Aynen. Başkalarından özerk olabiliyor musun?*

André: Evet, sadece belli bir görevi istediğim için, sorgu hâkimi olmak istiyordum, ondan dedim ki kendime...

- *Başından beri biliyor muydun bunu?*

André: Ah! Hemen karar vermiştim, biliyordum... Öncelikle, suçla ilgili olan kısmı en çok ilgimi çekti; insan ilişkileri söz konusuydu; bir de duruşma öncesi sorgulama, sorumluluk gerektiren, insanlarla irtibat hâlinde olduğun, her şeye rağmen belli bir güce sahip olduğun bir işti; bir de olayları algılayış biçimi, insanları sorgulamak falan, bunların hepsi çok ilginçti. Ayrıca insanları anlamanı gerektiren entelektüel bir yanı, merak gerektiren bir yanı da vardı...

- *Ceza Kanununun en az "polisiye" olan kısmı da bu değil mi?*

André: Evet, en az teknik olan kısmı, en az...

- *En azından görünüşe göre...*

André: Evet ama genel olarak bu iş, ilk bakışta, en azından davaların çoğunda en az hukuk bilgisi gerektiren işti. Ama aynı zamanda en insancıl olan, en çok insanla tanışabileceğin işti. Bu hoşuma gitmişti. Bu işi yapabileceğimi düşündüm, tamamen bağımsız bir şekilde, kendi usulümce, kimse beni rahatsız etmeden yapabilirdim... Bir de dürüst bir şekilde yapabileceğimi düşündüm; ama sonra, ben görevlerimi her zaman dürüst bir biçimde yerine getirdiysem de -yani göreve getirildikten sonra- beni defalarca kapı dışarı etmeye kalktılar; entelektüel olarak dürüst olmayan, işlerini rastgele yapan insanlar gördüm, terfi eden onlar oldu; yanlış işler yapan, davaların üstünü örten ya da aksine, ortada bir şüphe varken bile hüküm verenlerini de gördüm, kariyer yapan onlar oldu vs. Ben kariyer peşinde değildim, sadece işimi huzur içinde yapmama izin vermelerini istedim. Sorgu hâkimliğini bırakmam için defalarca baskı yaptılar, beni kovmak istediler... Tüm hiyerarşinin pespaye olduğunu

gördüm; en azından bana gelince biri de demedi "Dur bakalım durum neymiş..."; sonra hakkımda yalan söyleyenler, beş para etmez laflar edenler terfi ettirildi. En hızlı terfi eden onlar oldu ama entelektüel açıdan zayıf, ahlaken acınası durumdalardı... Acınası. Tabii tüm bunlar midemi bulandırdı biraz.

- *Evet...*

André: Yani diyeceğim şu ki: Yargıçlık Okulunda hep ders çalışmadım, hayatı da yaşadım. Ama bulunduğum görevde hep işimle ilgilendim, hep çalıştım, dürüstlükle çalıştım. İş çevirme peşinde koşmadım. Sanığın yararına ne yapılması gerekiyorsa yaptım; hiçbir şeyi unutmak istemedim; bütün işleri düzgünce yaptım; bazı zamanlar, bir yargıç yok diye günde 12 saat çalıştığım oldu; cumartesileri, pazarları çalıştım; sanıkların, olası hatalarını hapishaneye düşerek ödemelerini istemedim. Kendini kamu hizmetine böyle adadığın hâlde üstlerinin, sadece görüşlerinin savcının veya polisin görüşlerine uyup uymadığına bakması bir skandal! Yani zamanını harcıyorsun, işini iyi yapmak için sağlığına bile zarar veriyorsun, hiyerarşinin tek gördüğü ise... Sorun yarattığın, aldığın kararların tatmin edici olmadığı oluyor, insan gerçekten de şaşırıyor. Hele de dürüstlükle işimi yaptığım için, evet, dehşete düşmüştüm.

[...]

Şimdi hayal kırıklığı yaşadığım için herkesi biraz eleştiriyorum, belki fazla kolaydır... Herkes herkesi eleştirir ama hissettiklerim doğru... İşlerin pek iyi gitmediğini düşünüyorum... Doğruyu söylemek gerekirse, bu dünyaya, yargıç olmak için geldiğimi düşündüm; en azından dürüst bir yargıç olur, işimi düzgün yaparım diye düşünüyorum. Bir de işime belli bir tutkuyla bağlıyım; yani ilgimi çeken, hassasiyet gerektiren bir dava söz konusu ise meseleyi araştırıyorum, derine iniyorum, analiz ediyorum, sonra kavgasını veriyorum... Heyette tartışırken, diğerleri mahkûmiyet isterken ben tahliye kararı çıkmasını istiyor ve bu kararı çıkarırsam -ya da tersine diğerleri tahliyeye hazırken ben mahkûmiyet kararı çıkarırsam- yani benim görüşüm fark yaratıyorsa memnun olurum; işimi iyi yaptığımı düşünürüm. Yani iyi bir yargıç olabileceğimi düşünüyorum. Kin gütmem, sadist değilim, insanım sonuçta; insanların adalete saygı duymasını isterim ama karşılarında insanlıktan nasibini almamış, kendilerine acı çektirmek isteyen biri olduğunu düşünmelerini de istemem. Ama olsun, bu işi çok da hakkıyla yerine getiremezsem de insanların farkındalıklarını olabildiğince olumlu anlamda arttırmak isterim. Elbette avukatlığı bundan dışlamıyorum, avukatlar da adaletin tesis edilmesinde rol oynar. Avukat bir davayı kurtarınca, müvekkiliini kurtarınca çok etkileyici oluyor; mahkemenin fikrini değiştirebilirse, iyi. Yani avukat olma fikrini asla dışlamıyorum ama birtakım maddi, teknik sıkıntılar var; yapar mıyım göreceğiz... Ama evet, şimdilik bu sistemi değiştiremem, yapamam; milletvekili

değilim, cumhurbaşkanı değilim; sistem bu ama en azından görüşlerini yayman gerekir. Adalet anlayışımı savunabilirim. Bu ruhu savunabilirim, evet... Yani evet, açık görüşlü insanlar olması lazım, biraz nitelikli, öz eleştiride bulunabilen, işlerinde iyi değillerse 10 yıl sonra işten çıkarılmayı kabul eden insanlar olması lazım. Eleştiriye alışık bazı siyasetçiler gibi olan insanlar (hem eleştirilmeye hem de kendilerini savunmaya alışık olanlar) tartışmaların bir parçası oluyor. Yargıçlar tartışmanın bir parçası değil. Kendi küçük köşelerinde küçük oyunlarla uğraşıyorlar, orada saklanıp kendi kendilerine, " Başımızı belaya sokmayalım, mahkûmiyet verelim gitsin!" diyorlar; verdikleri karara gerekçe sunmaktan acizler. Mesele sadece iletişim değil; mesele aynı zamanda cesaret meselesi, evet, mesele burada olup olmadıkları, insanlıkları, mesele meşruiyet meselesi. Meşruiyetleri var ya, kendilerini zora sokmuyorlar. Oysa davalının hizmetinde olduğunu bilmen gerek.

- *Ama sendikal örgütler de var...*

André: Yargıçlar bir sorunla karşılaştıklarında hiyerarşi karşısında yalnız değildirler ya da en azından tamamen yalnız değildirler; gerekli maddi olanakları talep etmek, greve gitmek için tüm araçlarımız var; mesela, bütçe seviyesinde daha fazla imkânımız var; katılıyorum, ben de herkes gibi greve gidiyorum. Bence iyi bir şey, doğru olduğunu düşünüyorum; ama çok sayıda yargıcın hiçbir şey yapmadığı gerçeğinin üzerinin grevle kapatılması yanlış, kimse bununla mücadele etmek istemiyor. Korporatizm yüzünden, grup içi sadakat yüzünden, sendikalarda çok aylak var ama fazla mesai istendiğinde kimse gönüllü olmuyor; kendileri hiçbir şey yapmıyor ama "bu bir rezalet" demeyi biliyorlar. Çalışsalar normal görülürdü. Yani sendikacılığın sorunu bu ama en nihayetinde, belli başlı kazanımlar elde ettiği de doğru; ama aynı zamanda belki de bir yorgunluk da vardır: yargıçlar sendikası krizde, belki eleştirilmesi gereken çok şey vardı, sonra bununla ilgili çok tartışmalar yapılmıştır, sonuçta da değişen pek bir şey olmadı. Konuşulanlarla icraat arasında hep bir boşluk var, hapishanelerin kaldırılmasını oylamaya sunduğumuz kongreler düzenleniyor, sonra pazartesi gelip çatınca herkes evine dönüyor, hemen insanları hapse mahkûm etmeye devam ediyorlar, buna hep şaşırmışımdır. Bu tür zamanlarda kendi davranışlarında tutarlılık sağlayarak bunu eylemlerine de yansıtırsan iyi; mahkûmiyet verdiğini, insanları hapse mahkûm etmeye devam ettiğini ve edeceğini söyleyip bu cezaları kısıtlamaya çalışabilirsin; başka ne tür imkânlar olduğuna bakarsın, hangi durumlarda hapis cezasını kabul edeceğini, nasıl idare edeceğini, cezaları uygularken ortaya çıkan sorunları vb. görürsün. Ama bence bu sahte bir söylem ya da daha ziyade, gerçek anlamda kafa yormaktan kaçınan sahte bir entelektüellik. Düşüncelerin yenilikçi olunca, şimdi burada yapıp ettiklerin hakkında düşünme zahmetinden kurtuluyorsun. Artık pek aktivist değilim, belli şeyler yapıyorum, belirli ilkeler

adına bir şeyler yapıyorum; sendikalara sitemimin nedeni, mesele bağımsızlık olunca, "Ah ama önce bağımsızlığını tehdit eden bir eyleme maruz kalan mağdurun kendisinin mücadele edip yardım talebinde bulunmasını beklemek lazım..." demeleri. Bence böyle olmaz; bağımsızlık, saldırıya uğrayan söz konusu kişi adına değil, bir ilke olarak savunulmalı. Sayın X, Y ya da Z'yi savunmak değil mesele; mesele, katiyetle gözetilmesi gereken bir ilkeyi savunmak, işte o kadar. Yani bu hiçbir surette...

En önemli şeylerden biri, seni kimin tanıdığını bilmek

André: O kadar da önemli olduğunu düşünmemiştim ama bir başka önemli kısıtlama da polise bağımlılık, yani tamamen polise bağlıyız. Yani yargıç kendisine saygı duyulmasını istiyorsa poliste tanıdıkları olacak. Bazı yargıçlar neredeyse sürekli ricacı durumunda, bu doğru değil, polisler yargıcın sözünü dinlemeli. Yani sürekli emirleri veren bizmişiz gibi yapmamız gerekiyor; ama aslında emirleri veren onlar; biz onlara, onların bize muhtaç olduğundan daha fazla muhtacız.

- *Evet...*

André: Hep istediklerini yapıyorlar, sonra gerçekten acil bir şey lazım olduğunda, "Beyefendi, lütfen, gerçekten... Yapsanız çok iyi olur..." diye ricacı olmamız gerekiyor. Aksine, hoşlarına gitmeyen şeyler yapılacaksa, yargıçlar da topun ucundaysa geri çeviriyorlar, bütün sorumluluk sana kalıyor... Jandarmanın ne yaptığını kontrol ettiğim için bile eleştirildim; bir sanık, "Jandarma hile yaptı, bu bir komplo, deliller sahte!" demişti. Sanığa inanmadım ama kontrol de ettim; iyi de ettim diye düşündüm ya da adalet açısından doğru bir şey yapmıştım ama suçlanan ben oldum; savcıma, jandarma komutanından bir mektup gönderilmiş ki bu mektubu yazmasını isteyen de muhtemelen aynı savcı. Mektupta, "Bu bir skandal, bu adam meydan okuyor..." diye yazmış. Oysa mesele bu değildi, yani yaptığım bu değildi. Ben işi garantiye almak lazım diye düşünmüştüm, yani yargıç kendi gidip görürse...

- *Yargıcın görevinin icabı...*

André: Evet, bir şey var mı diye bakmak içindi. Zaten her şey ortadayken gidip bakmak yeterli olacaktı. Bunu yapmak zorunda olmak bile korkunçtu. Gelişime dair daha önceden hiçbir bilgi vermeksizin habersizce karakola gittiğimde, iddiaları bertaraf etmek için ellerinden geleni yaptılar; çünkü savcının dürüst olmadığı ortaya çıkabilirdi; sonra da bunun skandal olduğunu söylediler. Yani karakola gitmeden önce onlara haber vereceksin ki olayları belli bir şekilde anlatma konusunda aralarında mutabakata varsınlar! Bu çok yanlış!

[...]

Berbat olan da bu: Sıradan şeyler yapıyorsun, bakıyorsun skandal oluyor; yani hukukun üstünlüğü varmış, büyük ilkeler varmış, yargıç özgürdür, yargıç hakikati arar vs. diye. Sonra bir bakıyorsun belli konularda, mesela polis hataları konusunda veya belli vakalarda, belirli hassas durumlarda yapılmaması gereken şeyler var. Yazılı olmayan kurallar var. Bu her gün olmuyor, ara sıra oluyor ama yetiyor. Yargı sisteminin itibarsızlaşması için böyle bir vaka yeter. Her neyse, ben böyle düşünüyorum. Sonra nelerin örtbas edildiğini gördüm, böyle çok şeyle karşılaştım, öyle de devam ediyor. Tüm bunlar, gerçekten bağımsız olup olmadığımı, görevimin ne anlamı olduğunu sorgulattı bana. Bu işte yetenekli olduğumu düşünmüştüm, belli bir mesleğim vardı, bu işi gerçekten de çok istemiştim. İşimi dürüstçe, cesaretle, herkese, polise, sanıklara, avukatlara, mahkemeye direnerek yerine getirmeye çalıştım. Mahkemeyle gerçekten mücadele ettim, kanıtı da gerçekten her şeyi sineye çekmiş olmam. Yargıç kendine saygı duyulmasını istiyorsa, itibarı olsun istiyorsa ne düşündüğünü herkese söyleyebilmeli, diye düşünüyordum. Olabildiğince nazik olmaya çalıştıysam da işimi olması gerektiği gibi yapmaya çalıştım.

[...]

Daha önce bir yaradan bahsettim. İşimi doğru bir şekilde, sevgiyle, severek yaptığım hâlde takdir edilmediğimi görmek beni gerçekten yaraladı. Bence seni kimlerin takdir ettiğini, birlikte çalıştığın insanların takdir edip etmediğini bilmek en önemli şeylerden biri. Genel olarak herkes bilir. Saygı görüyordum, birlikte çalıştığım polisler bile, onları zorladığım hâlde bana saygı duyuyordu; avukatlar, cezaevi personeli, özellikle de hapse attıklarım bana saygı duyardı. Bu da, yani hapishanede hep takdir edildiğimi bilmek, bu işte beni memnun eden şeylerden biridir. Yani sözümü tutardım, nefret dolu değildim, hakikatin peşindeydim, en azından ben, kendimi böyle görüyorum. Mektuplar ve hapishanede söylenen şeyler aracılığıyla insanların da bunu bildiğine gerçekten inanıyorum. Genel olarak, insanların, yargıladıkları kadar yargılandıklarına inanırım; hapishane de yargılamasını iyi bilir, bu tamam ama beni şoke eden, işimin gerçekliğinin hiç dikkate alınmamasıydı. Yani ben, insanlara işkence etmek için orada olmadığımı göstererek işimi yapmaya çalışıyordum; yani yüce adaletin ilkelerini, olması gerektiği gibi uygulamaya çalıştım... Yani adalet; onları yargılamak, yaptırımda bulunmak için var, onlara işkence etmek için değil. Amacımız intikam almak değil. Amaç, onların, aldıkları hükmü anlayıp yaptıklarına bir son vermelerini sağlamak. Ben asıl kimsenin zahmet edip de işimi iyi yapıp yapmadığıma bakmamasına şaşırdım.

- Mesleki anlamda mı?..

André: Aynen!

- ... başka kriterlere göre işleyen bu mesleki dünyada?

André: Başka kriterlere göre. Oysa aksine, yargıçların gözünden düştüm, kara koyun ilan edildim. Benimle aynı zamanda mezun olan, sonra terfi ettirilenlerden bazılarından gerçekten hiçbir şey olmaz. Evet, kıymetimin bilinmediğini düşünüyordum. Yani tırnak içinde başka bir "değerlendirme" kriteri olsaydı -ben pek not verme yanlısı değilim ama-, yani yargıçları başka türlü değerlendirselerdi, yaptıkları işe, birlikte çalıştıkları kişilerle, sanıklara göre değerlendirselerdi beni de takdir ederlerdi diye düşünüyorum. Tersine, hiçbir halt etmeyenler var, kimse de çıkıp onlara baskı yapmıyor, düzenli bir kariyerleri var. Sanıklara, hüküm vermeyen, işi eline yüzüne bulaştıran, dosyaları incelemeyen bu kişilerden memnun olup olmadıkları sorulsa herkesin hayır diyeceğini düşünüyorum. Bu mümkün değil, yani işin gerçeği ile nasıl değerlendirildiği arasında uçurum var, bu ortada. Yani değerlendirilmek umurumda değildi ama değerlendirilme sonucunda bazı görevlerin elinden alınabileceğini, tayinlerin engellenebileceğini, sonunda da hakkında cezai tedbirler uygulanabileceğini hiç düşünmemiştim. Sonra kendini haklı çıkarmak zorundasın falan. Bir de uyum meselesi var. Başkalarının senin hakkında iyi düşündüğünün falan önemli olduğunu düşünmüyordum; yaptığın işin niteliği, yasal açıdan doğru olup olmadığı, insani açıdan uygun olup olmadığının önemli olduğunu sanıyordum... Meğer öyle değilmiş ama mesela kravat takıp takmadığın önemliymiş, ben takmıyordum, bu bir devrim niteliğindeydi, ilk görevime gelmeden önce toplantılar yapılıyordu, savcı herkesi toplayıp "Kravatsız, kaçığın teki bir yargıç geliyor, dikkat edin!" falan demiş. Sanki gerçekten de... Öte yandan aynı savcı, mühürlü delilleri mahvederdi, sürekli sahtecilik yapardı, polislere sahte delil bulmalarını söylemişti. Şayet üsttekiler dinliyorduysa bunun doğru olma olasılığını göz ardı etmemeleri gerekirdi; ama onu rahatsız eden olmadı. Evet, genel olarak dürüstlük beş para etmiyordu... Sonuçta kimseye köstek olmamak, işe yarıyordu; böylece insanlar, senin hakkında pek bir şey konuşmaz; her şey de tıkırında gider.

[...]

Adaletin cansız bir şey olmaması gerektiğine derinden inanıyorum, adalet üç boyutlu olmalı. Şiddet içermesi gerekmez; bazı durumlarda adaletin sert olması gerekir ancak illa ki... Adalet dağıtılırken kıvılcım çıkar, bazen kıvılcım çıkması gerekir, hesabı sistematik olarak kapamamak gerekir... Çok kesin bir "ölçü"ye göre sistematik yargılarda bulunmaman lazım. Gerçekliğe uymayan, tırnak içinde yanlış bir "ölçü" kullanılıyor; yani mesela bir patronu hapse atarsanız insanlar, "Bu da ölçüsüz oldu, doğru değil!" diyorlar. Uyguladığı şiddet yüzünden bir polise dava açarsanız, "Hayır, bu doğru değil!" diyorlar. Kısacası, sana bildiriyorlar, sonra bunun tersine, kabahat işleyen sıradan insanların acılarını paylaşmaya kalkarsan da seni hassaslıkla, duygusallıkla falan suçluyorlar.

Yargıçların meşruiyetlerini, yaptıkları işten anlayalım

- *"Onlar" derken genel çevreyi mi kastediyorsun, yoksa?*

André: Hiyerarşiyi, mahkeme başkanını, savcıyı kastediyorum; bir şey daha var: Aslında seni savcı değerlendirir, savcı ile mahkeme başkanı iyi geçiniyorsa bu bir felaket. Çünkü ön değerlendirmeyi mahkeme başkanı yapar, temyiz mahkemesine gönderir; fakat sorgu yargıcıysan başkan önce savcı ile görüşür. Savcı, sorgu yargıcı ile anlaşamıyorsa eğer, sorgu yargıcı hakkında kötü bir değerlendirmede bulunulacaktır; sonra da yargıca kınama verirler; aslında yargıç diğer taraflara göre bağımsız davranırsa kınama alabilir; zira savcı da savunma tarafı kadar taraftır. Bence gerçekten bağımsız olup olmadığın, mahkemenin itibarıyla da alakalı; genel olarak da bağımsız değilsin. Sorgu sürecinde tahliye kararı veya mahkemeye sevk etme kararı alındığı doğru; ama sorgu yargıçları, savcılara sanıklardan daha yakın, bunda şaşılacak bir şey yok. Mahkeme lehindeki bu tarafgirlik sinirime dokunuyor.

- *Bu çevrenin düşündüğün gibi çalışmamasının temel nedeni biraz da buydu...*

André: Doğru, bir de hukukun bir anlamının olmaması. Hukukun uygulanmaması gereken zamanlar var. Bir örnek vereyim. Bir keresinde savunma adına tanıklık yapmaya çağrılmıştım zira savcı tüm hileleri yapmıştı. Tanık olarak çağrılanın mahkemede bulunması gerekir, kınamayı o zaman almıştım... Mahkemeye gittim, savcıyı ifşa ettim ya da daha ziyade onu ifşa edebilmek için elimden geleni yaptım. Bu davada tarafsız olmadığını, taraf tuttuğunu falan söyledim. Beni susturdular, söylenmemesi gereken şeylermiş bunlar. Ama doğruyu söylemek istiyorsanız başkalarının hoşuna gitmeyecek şeyler söylemek zorundasınız. Görüyorsun, yine, yanlış ölçütle ilişkili... Bana göre doğrusu, savcıya, "Hayır, sayın savcı, bu davada taraflıydınız, kindardınız, serttiniz, ayrı bir soruşturma yaptınız, yapmamanız gereken şeyler yaptınız!" demektir. Bana göre hakikat budur, başkalarının hoşuna gitmeyecek olsa da hakikati söylemek gerekir. Bu vakada, tanıklıkta bulunduğum için beni suçladılar; oysa teorik olarak, yasal açıdan tanık, duruşmaya gelmezse hakkında yaptırım uygulanır, cezalandırılır. Ama bazı davalarda tanıklık yapman, diğerlerinde de yapmaman gerekiyor.

- *Evet...*

André: Sinirime dokunan bir şey daha var, kamu hizmetlerine yapılan eleştirilerle de belki ilgilidir, bunlarla ilgili bir yanı vardır ama küçük bir yanı; insanlar çalışmıyor; yani, olabildiğince az çalışmaya çalışan, işi bir başkasına paslamaya çalışıp duran insanlar var; bakıyorum da bir sürü meslektaşım tembelin teki. Doğrusu X'teki yargıçların yüzde 50'si ne kadar az çalışsam

kârdır diye düşünüyor. Buna deli oluyorum; bu dar kafalılık, bu aşağılık zihniyet beni delirtiyor; sanıkların çıkarının söz konusu olduğunu unutuyorlar; "bizlik bir durum yok, bu yüzden umurumuzda bile değil, olabildiğince az çalışacağız," diyen tembeller bile var; "Napolyon insanları çalıştırmak için onlara nişanlar, ıvır zıvırlar falan vermiş, bize artık ne nişan ne de madalya veriyorlar, bu yüzden..." diyenler var.

- *Haklı da çıkarıyorlar...*

André: Evet tembelliklerini.

- *...tembelliklerini ya da hatta bundan gurur da duyuyorlar...*

André: Evet, neredeyse gurur duyuyorlar. "Kendimizi paralamayacağız, terfi şansı kalmadı!" diyorlar, teşvik edici şeylerin olmadığı doğru. Bence bir şekilde durumumuz yeterince riskli değil. Bence mücadeleye girmemiz, kıymetimizi göstermemiz daha iyi olur; böylece meşruiyetimiz, verili bir şey değil, kazanmamız gereken bir şey olur. Bence, kim bilir belki de yargıçların yaptıkları işle, aldıkları kararların niteliğiyle meşruiyetlerini ortaya koyması, gerek hukuk mahkemesinde gerek ceza mahkemesinde bu mantaliteyi değiştirebilir...

- *Bu meşruiyet kazanma meselesini kim...*

André: O karışık ama bence genel olarak daha demin bahsettiğim uçurum söz konusu. Yani bir yanda sorun çıkarıp çıkarmadığına, mahkeme başkanıyla veya meslektaşlarınla nasıl geçindiğine, mahkemede bir sorun yaşayıp yaşamadığına göre yapılan değerlendirme var; diğer yanda da yaptığın işi gören kişiler tarafından, yani avukatlar, kâtipler tarafından veya sorgu yargıcıysan polis, jandarma ve tutuklular tarafından gerçekten takdir edilip edilmediğine göre yapılan bir değerlendirme var. Genel olarak hiçbir anlamı olmayan, hiç görmediğin insanların yaptığı bir değerlendirme ile ağızdan ağza dolaşan, genel bir değerlendirme arasındaki fark bu. İnsanlar şu şu kimsenin umursamaz olduğunu, diğerinin adil bir yargıç olduğunu biliyor. Bu "insanlar biliyor", öznel bir değerlendirme olsa da... Bunu tercüme etmenin, en azından daha uygun hâle getirmenin bir yolu olmalı. Herkesin gerçekten yaptığı işin daha fazla dikkate alınması lazım. Çok iyi çalıştığın hâlde, hatta birlikte çalıştığın insanlar bile seni takdir ettiği hâlde berbat bir kariyerinin olması çok şaşırtıcı; öte yandan, çok kötü çalışsan muhteşem bir kariyerin olur. Çünkü ilişkiler meselesi var, ahbaplık sistemi var, çok mesele var... Belki siyasi destekler var...

[...]

Dahası soruşturman gereken ve soruşturmaman gereken davalar da var;

sistematik olarak takip edilmeyen davalar, örtbas edilen davalar var; siyasi meselelerden hiç bahsetmeyeyim bile; burada da genel olarak... Ve bunları söyleyen de bir tek ben değilim; davaların örtbas edildiğini gören insanlar, bütün yargıçlar ya da yargıçların çoğu bundan bıkmaya başladı...

- *Bazı davaları görünce...*

André: İnsanlar bunu biliyor, tutuklular da biliyor, hatta... Fransa hapishanelerinde kalan tutukların yarısından fazlasının, adaletin olmadığını, siyasetçilerin davalarının önemli kişilerce falan örtbas edildiğini bildiğini söyleyebilirim; bu da güven vermiyor. Tüm itibarınızı kaybediyorsunuz. Başsavcı, "Doğru, bu kutsal bir görev değil, yargıcın görevi kutsal değil!" dediğinde ben kendi kendime, anlaşılmak için belli değerleri savunmak gerekir diye düşünüyorum; bu değerlere uygun hareket etmezseniz itibarınız zedelenir.

- *Doğru...*

André: Hukuka olan inancı yeniden canlandırmak istiyorsanız eğer, onu tatbik eden kişiler üzerindeki gücünü, özellikle de polis üzerindeki gücünü yeniden tesis etmeniz gerekir. Değişim talep eden raporlara ilişkin önemli bir eleştirim, bu raporların mahkemelerin siyasi bağımlılığını hiçbir şekilde eleştirmemeleri; bir de hukukun polis üzerinde bir iktidarının olmamasını eleştirmemeleri. Soruşturmanın en temel kısmını polis yürütüyor; yargıçların yapması istisna olmuş, zaten yargıçlar her şeyi de yapamaz; belki daha fazlasını yapmalılar ama her şeyi yapamazlar. (...) Ama hukuk, polise de ulaşmalı, yani polis...

- *Neden polise de ulaşmalı?*

André: Çünkü sadece... Evet, polis çok iyi olabilir ama polisin bakış açısı bile genelde yetersiz. "Bunu sen yaptın!" derler, tamam ama sadece suçun saikine, bağlama bakıyorlar. Adalet başka bir şeydir; bence bunu anlamak için belli bir hassasiyet olmalı, meseleleri tartmak gerek, sanığın nasıl bir hayatı olduğunu anlaman lazım, nasıl... Polisler bu konuda oldukça indirgemeci oluyor. Ama polislere ihtiyacımız var, doğru... Bence yargıç... Zihni hür olmalı, kendini istediği gibi ifade edebilmeli, bağımsız olmalı, kendini savunabilmeli, kararlı ve net olmalı, kararlarında kısıtlanmamalı.

- *Kiminle ilişkili olarak?*

André: Genel olarak, polisle ilişkili olarak... Polis, devlet içinde bir devlet; çok çok önemli, sendika sistemleri vs. Onlar sayıca bizden üstün, inanılmaz bütçeleri var, en büyük bütçe İçişleri Bakanlığının bütçesi; bir de kararı veren, işi yapan onlar, biz de işin sonunda müşteri hizmetleri vermeye çalışıyoruz... Bence biz yargıçlar... Evet, özgür olmalıyız, yargıçlar biraz bağımsız, biraz

cesur olmalı, biraz nitelikli olmalı, canlı olmalı, kararlarını gerekçelendirebilmeli, tırnak içinde biraz "otorite" sahibi olmalı, hep siper almamalı; insanlara kaba veya saygısızca davranmadan, ön yargısız harekete geçerek kendini savunabilmeli; evet, yargıçların bir derece açık fikirli olmaları, eylemlerinde yargılama meşruiyetine sahip olduklarını göstermeleri gerekir.

- *Kendi deneyimini hesaba kattığında bu işi başkasına tavsiye eder misin?*

André: Doğruyu söylemek gerekirse, evet. İlginç olmayan bir iş değil; iş güzel ama çok da yanılsamalara kapılmadan yapmak lazım; mücadele etmek, gerçekten bu işi düzgün yapabilmek için, mücadele etmek lazım.

- *Senin çevrende mücadele verenler var mı?*

André: Evet. Evet, ah evet, çok iyi yargıçlar da var...

- *Evet.*

André: Hayran olduğum yargıçlar var, oyunu kuralına göre oynayan hâkimler, kıymetli insanlar da var; yani bazen avukat, "bak benim müvekkilim iki yıldır hapiste, ama sorgu yargıcı duyarlı biriydi, onun kişiliğini anlamaya çalıştı, insan ilişkileri çok güzeldi," dediğinde, saçma sapan bir şeyler yapmış olan suçlu müvekkilleri onları takdir ettiğinde duygulanıyorum; evet, çok ciddi şeylerle suçlanıyorlar ama hâkimlerine saygı duyuyorlar; bu hâkimlerle gurur duyuyorum. Sert ve titiz oldukları hâlde hakikati arayan, insanların yaptıklarını anlamaya çalışan, topluma entegre edilmek zorunda olacak olan bu insanlarla bir irtibat kuran hâkimler de var; Fransız toplumunda Kuzey Afrikalılar var; bence bizim entegre edici bir rolümüz var. Yasayı hatırlatırken bazı insanlar için biraz babalarının yerini alıyoruz; işimizi düzgün yaparsak, evet, bu muhteşem bir şey. Bazen bir hüküm verdiğinde mahkemedekilerden alkış gelir; yani kelimenin ilk anlamında değil de, insanlar, adaletin gerçekten yerine getirildiğini düşünür, sen hiç demagoji yapmadan mutlu olurlar, sadece biraz riskli bir karar vermişsindir; evet, bazen bunu yapman gerekir, iyi bir karar vermek için bazen risk almak gerekir; yani suça ilişkin bir risk almak değil de tuhaf ve cesur görünen kararlar almak gerekebilir. Zira cezanın uygun düşmesi için bazen alışıldık yolun dışına çıkmak, beklenmeyen, mahkemenin senden istediği şeyle alakası olmayan, şaşırtıcı şeyler yapmak gerekebilir. Bence yerinde bir karar vermek için bazen şaşırtıcı olmak gerek. İstisnai bir şekilde bu tür şaşırtıcı kararlar alınmış da insanlar mutlu edilmişse, verilen karar genel olarak iyi değerlendirilmişse, evet, mutlu olurum. Hatta gurur bile duyarım.

- *Buna hiç örnek verebilir misin?*

André: Evet, tabii.

- Bana bir tanesini anlatabilir misin?

André: Büyük bir uyuşturucu ticaretine bulaşmış bir kadın vardı, kilolarca eroin... Bu kadında çoklu skleroz üriner ve anal inkontinans hastalığı vardı. İki yıldır hapishanedeydi ve gerçekleri hep itiraf etmişti, çok olgun biriydi. Dava iki hafta sürdü, avukat bize, "Doktor, durumunun hapishanede kalmasına elverişli olmadığını söyledi." dedi. Bu durumdaki birinin (bezleniyordu, anlıyor musun, sürekli izin almak zorundaydı vs.) hapiste kalmasının insanlık onuruna yakışmadığını düşünürsün.Ona net sekiz yıl hüküm verecektik ama bu, fikrimizi değiştirdi. Sonra altı yıl verdik, cezasını tecil ettik. O akşam serbest bırakıldı. Bence sorumluluklarımızı yerine getirmiştik. (...) Fikrimizi değiştirebileceğimizi gösterdik. Kendimizi zora koşabildiğimizi, insani meseleleri dikkate aldığımızı gösterdik. O gün, adaletle gurur duymuştum. Mahkemeden çıktım, mutluydum. Kendime, "Y.'de işimizi düzgün yapıyoruz!" dedim.

- Hüküm giymesinin gerekli olduğunu düşündüğün birini cezaya çarptırırken de mutluluk duyar mısın?

André: Evet, tabii ki. Mesela, bir çalışma mevzuatı vakasında, heyette tartışırken herkes, "Bu bir hile!" diyordu; ben bunu tartıştım çünkü gerçeğe, çalışma mevzuatına uymuyordu; adamın biri insanları işe almış, geçici iş vermiş, tamamen yasa dışıydı. Savunmanın argümanları görünüşte pek kötü değildi ama biraz derinine indiğinde tamamen palavra argümanlardı, her tür istismara kapı aralıyordu; diğer iki hâkimi de ikna eden argümanlar buldum, mutluydum; kendime, burada boşuna durmadığımı söyledim. Dosyaları daha önce görmüştüm, gerekçeli kararı yazan da bendim; o yüzden bu davada adil ve tutarlı olduğuma inanıyorum. Doğrudan patrona karşı olmaksızın işçilerin haklarının savunulduğu bir davaydı; söz konusu olan, yasayı uygulamaktı. Oyunlarını bozduğum için de sevinmiştim, sahte bir argümanla kandırılmamıştık (...).

- Bu bir istisna...

André: Ah, hayır! İyi insanlar var çok şükür. İstisnalar var ama sistemin de...

- Evet, sistemin de boğma eğilimi var...

André: Evet, yani bak, ben fazla ses çıkardım, yani her şeyi göze aldım, sonra tüm yargıçlık görevlerimi elimden aldılar, neredeyse işten çıkarıldım, o yüzden ben bile sistemin değerlerini biraz olsun benimsedim. Yani mahkeme başkanına, yaptığı şeyin bir rezillik olduğunu söylemem gerektiğinde artık bunu kibarca söylüyorum, "yani şimdi kendimize bir soralım" diyorum, oysa yani... Bir yargıcın hayır diyebiliyor olması gerekir, bu kabul edilemez, ilkelere, hukuka aykırı... Yani burada ticaret yapmıyoruz sonuçta. Özel sektörün

mantığıyla, üstünün emirlerine itaat etmek zorunda olan orta kademe yöneticilerinin mantığıyla davranmamalıyız. Biz, sıradan insanlar gibi, biraz kamusal görevi olan kişiler gibi, seçilmişler gibi, evet, kamu yararını savunan bir belediye başkanı gibi davranmalıyız, "sizin çıkarınız bu yönde ama toplumun çıkarı bu yönde değil" diyebilmeliyiz, aynı zamanda işleri öyle yürütmeliyiz ki azınlıkların hakları da zedelenmesin...

1991

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çöküş

Kadrolu ve Geçici İşçiler

Michel Pialoux, Stéphane Beaud

1989 Eylül'ünde, Peugeot'nun Sochaux şehrinde bulunan fabrikasındaki grev birkaç gündür devam etmekteydi. İlk olarak şasi-kaporta kısmında başlayan hareket yüzlerce işçiyi grev safına katmıştı. Grevistler ve vasıflı işçilerle onlara katılan bazı uzman kadrolar, yine Eylül ayında piyasaya sürülecek olan yeni modelin (605) üretildiği bandı çevreleyen şasi kısmında sıralanmışlardı. Her şey bir merasim havasına bürünmüştü, yaklaşık olarak her gün aynı şeyler tekrarlanıyordu. Hemen montaj bandının yanı başında gerçekleştirilen direniş meclislerinin ardından işçiler, sıralanıp yuhalamaya ve slogan atmaya başlıyorlardı. Üretim bantlarının etrafındaki bütün alanları kaplayan işçiler, onlu sıralar hâlinde ilerliyorlardı; sendika temsilcileri ise daima başı çekiyordu.

Grevin patlak verdiği şasi fabrikası, grevcilerin sayısı ve grevin etkisi için verilen mücadelenin kilit noktasıydı. Grevi zayıflatmak ve grevin, fabrikada henüz greve dâhil olmayan işçilerle Peugeot grubunun diğer fabrikalarına sıçramasını engellemek ve bir de finans dünyasına durumun kontrol altında olduğunu göstermek için fabrika yönetimi, grevin üretim bandını büyük oranda etki-

lemediği ve araba üretiminin her zamanki gibi devam ettiği iddiasını ısrarla sürdürüyordu. Grevciler, üretimin büyük ölçüde felce uğradığını kendi gözleriyle görsünler diye gazetecileri fabrikalara çağırmaktaydı. Gerçekten de işin büyük bir kısmı durmuş ya da aksamaya başlamıştı, dolayısıyla bütün arabaları tekrar kontrolden geçirmek gerekiyordu.

Fabrikada gerçekleştirilen yürüyüşün, üretimi durdurmak, grevcilerin moralini yüksek tutup diğer işçileri de greve teşvik etmek gibi birtakım amaçları vardı. Grevciler, yavaş adımlarla ilerliyorlardı. Kimi zaman yekpare bir bütün hâlinde bir araya toplanıyorlar, kimi zaman da etrafa dağılıyorlardı. Tecrübeli eylemciler ve sendika temsilcileri, ellerinde megafonlarla genelde ön sıradaydılar. Memnuniyetleri yüzlerinden okunan diğer grevciler ise kendi aralarında konuşarak onları takip ediyorlardı. Hepsi orada, o kalabalıkla bir arada olmaktan hoşnut görünüyordu ve bir kez daha 1981 grevinin bahsi açıldı. Ortama gürültü hâkimdi ama herhangi bir tahribat söz konusu değildi. Ara sıra birkaç kişi aynı anda metal malzemelere vurarak gürültüyü arttırıyordu.

Tüm üretim bandının etrafına, müdürler, teknikerler, personel ve denetçilerden oluşan -bunların çoğu daha yaşlıydı ve takım elbiseli ve kravatlıydılar- bir insan şeridi gerilmişti. (Bazı genç mühendislerin kafası karışmış gibiydi ama bu gençlerle, yani bilgisayar uzmanlarıyla, grevcilerin temasa geçmesini önlemek için tedbir alınmıştı.) Yanlarında bir zabıt memuruyla üretim bandının önünde durarak "üretim araçlarına" zarar gelmesini engellemeye çalışıyorlardı. Aralarında yaklaşık üç metre mesafeyle sıralanmış vaziyette, "konvoy"un geçişini izliyorlar ve grevcilerle göz temasından kaçınıyorlardı. Kimi, yere bakıyor kimi ise başını yana çeviriyordu. Zor bir andı. Grevciler yürürken bu şerittekilere çıkışıyorlar ve bazen aralarında tartışma başlıyordu. Sonrasında anlaşıldı ki buradaki personel (1970'lerden kalma tabirle bunlara fabrikada "kuyruk" deniyordu) sataşmalara ya da "provokasyonlara" karşılık vermemeleri için tembihlenmişti.

Gergin bir ortam vardı. Her an bir sürtüşme çıkabilir, her şey kötüye gidebilirdi; kimse ne olacağını kestiremiyordu. 4 numaralı üretim bandına -hâlâ çalışan ve zaten yönetimin de üretimin

sürdüğünü göstermek için kullandığı- geldiklerinde gerilim arttı. Grevciler tek vücut oldu; hakaretin dozu arttı; megafonlar, yönetim safındakilerin yüzüne birkaç karış mesafeyle doğrultuldu. Birazdan itişip kakışma başlayacak, her iki taraf da durumu yatıştırmaya çalışacaktı.

Aslında, üretim bandının etrafında tuhaf bir durum söz konusuydu. Çalışanların bazıları -ki bunlar genelde ileri yaştakilerdi- işleriyle uğraşmaya devam ediyorlardı. Ara sıra hakaretlere ve yuhalamalara karşılık vermek için başlarını işten kaldırıyorlardı; belli ki kendilerini, grevi desteklemeyenler olarak görüyorlardı. Diğerlerinin tedirgin olduğu her hâllerinden belliydi. Bazıları üzgündü; konvoy, bulundukları kısma yaklaşırken ustabaşlarının izniyle üretim bandından uzaklaşıyorlardı. Konvoy ilerledikçe tekrar yerlerini alacakları anlaşılıyordu. Diğerleri ise yerlerinden ayrılmıyor, biraz geriye çekilip gülümsüyorlar ve genel olarak duruma pek aldırış etmez görünüyorlardı. Bunlar "genç olanlar"dı; geçici işçiler, yani iş bırakanların yerine geçmek için getirilen işçilerdi; dolayısıyla çatışmaya dâhil değillerdi. Sık sık, ellerindeki aletleri bir an için bırakıp göz kırpıyorlar, grevcilerle göz göze gelip tekrar işlerine dönüyorlardı. Onların önünden geçerken grevciler hakaret etmiyor, el kol hareketleri yapıp birkaç iyi söz söylüyorlardı. Geçicileri şahsen tanımıyorlardı, kimse onlara adıyla hitap etmiyordu. Topluca "geçici" olarak anılıyorlar, bu durumu da herkes doğal karşılıyordu. Geçicilerin bir kısmı, üzerinde "geçici" yazan bir kartonu -daha doğrusu bir karton parçasını- yanlarına koyuyordu ama zaten genç olmaları, geçici olduklarını yeterince belli ediyordu. Kartona yazdıkları "geçici" sözcüğü, koruma kalkanı işlevi görüyordu. Diğerlerinden beklenen şeylerin, onlar için geçerli olmadığı ortadaydı (etrafta hızla yayılan bir hikâyeye göre "grev kırıcıların" bazıları hakaretten kurtulmak için geçici işçilerin arasına saklanıyordu). Genel itibarıyla, grev sırasında çalışmaya devam edenler -grevin başarısını yahut başarısızlığını belirleyecek olan temel mesele buydu- iki gruba ayrılıyordu: çoğu, grevcilerin "satılmış" olarak niteledikleri işçiler ve istisna olduğu düşünülenler, yani geçici işçiler.

1981 grevindeki ya da 60'larda veya 70'lerdeki grevlerin getir-

diği kutuplaşmayı hatırlayanlar için bu anlar bilhassa hayret vericiydi[1]. Grev, iki taraftan birinde olmanızı zorunlu kılan bir karar anıdır. Sıradan bir konuşma esnasında (grev söz konusu değilken) birinden "grevci" diye bahsetmek, bahsi geçen kişinin, o grubun politik kültürüne angaje olduğu (sendika temsilcisi ya da üyesi) anlamına gelmese bile, patronun tarafında olmayan işçilerden olduğu anlamına gelir. Grevden birkaç yıl sonra bile greve hiç katılmamış olanlar çok ciddi ölçüde dışlanmaya maruz kalabilirler.

Bu grevde ise, sendikanın bölge sorumluları slogan seçiminde bilhassa dikkatli davranıyorlardı. Ayrıca, geçici işçileri hedef almamaları konusunda grevcileri uyarıyorlardı. Büyük ölçekli bir grev esnasında, geçici işçilerin çalışma "hakkı"nı herkesin kabul edemeyeceğinin farkındalardı. Peki öyleyse bütün işçilerin, hatta emek mücadelesi ve işçi değerleri konusunda son derece inatçı olanların bile (bunlara göre "greve katılmamanın" hiçbir mazereti olamaz), geçici işçiler için makul bir istisna söz konusu olabileceğini düşünmelerini neyle açıklayabiliriz?

Daha ileri yaşlardaki işçilere sorarsanız cevap "belli"dir: "bu, onların suçu değildir", "greve katılmak gibi bir lüksleri yoktur", "bir gün bile greve katılacak olsalar, şirket ve iş bulma kurumu birlik olup onları kapı dışarı edecektir". Riske atılacak şey o kadar büyüktür ki -kadrolu eleman olma şansı- onlardan böyle bir fedakârlık yapmaları istenemez. Greve katılmayanlardan olsalar da

1 Başka yerlere nazaran Sochaux'da, bilhassa bu fabrikanın kendi hikâyesi düşünüldüğünde (1968 grevindeki iki ölüm ve 1970'lerde sendikacılara yönelik baskı politikası) grev, çok daha nadir görülen önemli ve ciddi bir meseledir. "Tarafınızı seçmeniz gereken", iki tarafın da destekçi sayısına önem verdiği, hem yönetimin hem de grevcilerin sürekli olarak birbirlerinin tavrını izledikleri bir an demektir. Greve katılanlar üzerinde "yaptırım uygulayıp" katılmayanları ise "ödüllendirme" özgürlüğünü elinde bulunduran şefler (ikramiyeyi keyfî biçimde dağıtarak, puan sistemi üzerinde oynayıp maaş artışını hızlandırıp yavaşlatarak), grevcileri fişler. Sendikacılar, grev esnasında greve katılmayanları yekpare bir grup olarak görürler; itibar kazanılır veya kaybedilir. Greve birkaç gün katılanlar için bile ayrı bir sınıflama söz konusudur. Bir çeşit dayanışma sergilemişlerdir ve anlaşılır bir konumları vardır. Fakat bilerek katılmayanlar, bariz bir biçimde yaftalanır. Grevden sonra taraflar hesaplaşır, grevciler, "satılmışlara" mesafeli davranır ve onları kara listeye alır.

geçici işçilere "grev kırıcı" gözüyle bakılmaz. Hâlihazırdaki "hafifletici nedenlerden" istifade ederler. Onların, işleri yoluna koymak için tek umutlarının bu fabrika olduğunu herkes bilmektedir. Neredeyse hepsi okulu bırakmıştır, okuldaki başarısızlığın olumsuz sonuçları "bizim zamanımızdakiyle" kıyaslanamayacak ölçüdedir. Yaşları 35 ila 55 arasında değişen grevciler, geçici işçilerin durumuna, kendi çocuklarına ilişkin kaygılarını yansıtmaktadırlar. Bu bakımdan ve bilhassa grevin bu "coşkulu" anında, grevcilerin gözünde geçici işçiler -aslında grevcilerin durumu da farklı değil-, iş yerindeki rakiplerden ziyade evlatlarıyla aynı tecrübeleri yaşayan gençlerdir. Fabrikanın içinden bakıldığında, yerleşik (yani konumu, statüsü resmî olarak belli olan) işçilerle durumu sallantıda olan genç işçiler arasında basit bir anlaşmazlık gibi görülebilecek olan durum, bölgenin sosyal yapısı daha geniş bir perspektifte ele alındığında tümüyle farklı bir anlam kazanır. Daha geniş ölçekli bir yaklaşım, sadece fabrika içinden bakmanın iki işçi nesli arasında statüsel bir mesafe gösterdiği yerde toplumsal bir yakınlık görmemize imkân tanır.

Çaresizlik karşısında duyulan bu türden bir merhamet, ortak bir fayda umudunun yanında yerini alır. Her şey, sanki en politize grevciler, geçici işçilerin kritik bir konumda bulunduğunu ve yöneticiler karşısında, direnen bir tavır sergilediklerini daha baştan kabul etmelerine (geçici işçilerin kendilerinin de az çok desteklediği bir inançtır bu) hazırmış gibi sürmektedir. Grevciler, kendi gençliklerinde sahip oldukları mücadeleci ruhu, bu gençlere atfetmekte ve bu işçilerin gösterdikleri en ufak bir dayanışma belirtisinden memnuniyet duymaktaydılar. Sanki bu genç işçiler, zamanında onların sergileyebildikleri "refleksleri" ve müdafaa tavrını sergileseler omuzlarındaki yük kalkacak gibi. Fakat yaşlı işçiler, aralarındaki mesafenin biyolojik yaş farkından ziyade kuşaklar arasında bir farklılıktan kaynaklandığını anlamıyorlar. İşçi nesillerinin birbirini takibinin, Sochaux örneğinde, en az 10 yıldır işçi alımlarının durdurulmuş olmasıyla sekteye uğramış olduğunu ve nihayet fabrika tekrar işçi alımı yaptığında gelen bu genç işçilerin ise yıllardır onları kemirmiş ufak tefek ve garantisi olmayan işlerin ardından çoktan "boyun eğmeye razı" olduklarını görmüyorlar.

Grevcilerle geçici işçilerin arasında (yanlış anlamaya dayanan) sözsüz bir mutabakat vardı sanki ve grevcilerin geçişi esnasında koyulan "geçici" yazılı kartonlar bir tür "kazan-kazan" olarak yorumlanabilirdi. Bu senaryoya göre geçici işçiler, grevcilerin "cesareti" karşısında duydukları saygıyı ortaya koyuyorlar ve karşılığında grevcilerden peşinen hoşgörü bekliyorlardı. Buna karşılık grevciler, geçici işçilerin greve katılmamalarını "bağışlıyor" ve ileride iş sahibi olduklarında grevcilerin yanında yer almalarını umuyorlardı. En politize olanlar; bu davranışı, emek mücadelesinde geleceğe dönük bir dayanışma teklifi, grevci topluluğa nihai bağlılığın bir emaresi, mücadelenin haklılığını tasdik etmenin bir biçimi olarak -ve hatta bu mücadelenin altında yatan politik kültüre bağlılık yemini gibi- görmeyi tercih ederlerken, onların aksine grevcilerin büyük kısmı, doğal olarak bu davranışı çaresizliğin bir işareti olarak değerlendiriyordu. Bu durumda bu işaret, (gelecekte) gruba dâhil olma ve de grupta birliğin yeniden sağlanması (yaş grupları arasında) vaadi olarak görülebilir. O hâlde farklı kuşaklardan işçilerin aynı yola baş koymaları için yapılacak tek şey, zamanın her şeyi yoluna koymasını beklemektir.

Grevden bir yıl sonra, 1990 Temmuz'unda Fransız otomobil endüstrisini vuran ekonomik durgunluk, Peugeot'nun Sochaux fabrikasını da es geçmedi. Finans tahminleri giderek daha karamsar bir hâl almaktaydı ve Körfez Savaşı, pazardaki küçülme eğilimini (ve dolayısıyla da fabrikayı belirli bir süre için kapatma eğilimini) körüklemişti. Öngörülen yaz tatilinin hemen öncesinde, tesis Eylül'de tekrar faaliyete girdiğinde geçici işçilerin sözleşmelerinin yenilenmeyeceği haberi geldi. Artık fabrikada çalışacak işçi sayısı, kısa dönem üretim tahminlerine göre yeniden ayarlanacaktı. Bu noktada yeni şasi bantlarında (HC1[2]) gerilim had safhadaydı. Üretim kotasını doldurmak; ancak ve ancak, az ya da çok hızlanan üretim programına uygun olarak kuralları esnetmekle ve her şeyden önce, (daha da hızlanan ritmin ve bilgisayar temelli

2 HC1 (*Habillage-Caisses* 1): Eski tesise iki kilometre mesafede inşa edilen bu yeni tesis 1989'da faaliyete geçti. Burada daha bilgisayar temelli bir üretim vardı. İşçiler, floresan yeşili tulum giyiyorlar ve öncelikle bir "mutabakat" imzalamaları gerekiyordu. Ayrıca içeride sigara içilmesi de yasaktı.

modelin getirdiği)[3] bu yeni üretim biçimine alışmaya mecbur bırakılan, üretim bandında artan hızla karşı karşıya kalan ve her şeye hazır olması beklenen işçileri harekete geçirmekle mümkün olabilirdi. Bu ultramodern bantlarda, üretim tekniği daha henüz tam anlamıyla optimum seviyesine ulaşmamıştı. Bu bantları (2000'li yılların fabrikasını) tasarlayanlar, her şeyi biraz fazlasıyla büyük veya fazlasıyla "teknolojik" olarak kurgulamış gibiydiler. Tesisin her yerinde arıza çıkıyordu; bahsedilen "sıfır hata"nın gerçekleşmesi zordu; giderek artan sayıda araba "ayar" için geri çağrılıyor, yani otomatik üretim bandından çekiliyor ve gerekli ayarlamalar için farklı bölümlere gönderiliyordu.

Sinirler son derece gergindi. Belki yeni şasi atölyeleri hoş görünümlü, ferah ve aydınlıktı fakat Temmuz ayında boğucu sıcaklık neredeyse tahammül edilmez bir hâl alıyordu (inşa sırasında ne havalandırmaya ne de soğutmaya yer verilmişti). Yazın en sıcak günlerinde fabrikanın itfaiyecileri, çatılara tazyikli su tutarak atölyeleri serinletiyordu fakat işçiler, bunun aslında bilgisayar sisteminin ısınarak çökmesine engel olmak için yapıldığını söylüyordu. Kendileriyle mülakat yaptığımız işçiler, bu atölyelerdeki ortamın bozulduğunu ve işçiler arasında, özellikle de genç işçilerin dâhil olduğu meseleler çıktığını teyit ediyorlar.

Temmuz 1992: Sochaux'da artık geçici işçi kalmamıştı, kalan son geçici işçiler de 1990 yılı Aralık ayının sonunda işten ayrılmıştı. Önceki yıllarda fabrika civarındaki küçük kasabalarda bulunan ve özel sektörde faaliyet gösteren iş bulma kurumları bir bir kapanmıştı. Mekanik sektöründe sunulan geçici işler neredeyse yok olmuştu; devletin iş bulma kurumunun kapısında kuyruklar oluşuyordu; artık geçici iş bulamayan gençler, buraya "staj" başvurusunda bulunmak için geliyorlardı. İş bulma kurumu görevlileri, "staj"ların, yaklaşık 2.400 franklık bir gelir getirmesi sebebiyle bu kadar önem arz ettiğini görünce biraz şaşırmışlardı. Velhasıl, bir-

3 Üretimin bilgisayara bağlanması, çok çeşitli araba modellerinin aynı bant üzerinde seri üretimine imkân tanır; bu da üretim bandındaki işçilerin araca uygun parçayı bulmalarını (artık aynı parçayı aynı modele X sefer monte etmiyorlardı) ve şaside yer alan talimatı kısa sürede anlamalarını gerektiriyordu.

kaç yüz geçici işçi yine de bu şekilde işe alınmıştı.

Fabrika (1987-90) gelişme dönemindeyken toplu olarak geçici işçi alımları oluyordu. 1989 grevi döneminde, geçici işçi sayısının 1.500'ü bulduğu ve 1990 Temmuz'unda ise sayının 3.500 zirvesine ulaştığı istikrarlı ve ciddi bir büyüme söz konusuydu. İşçiler, parça montajı ya da boyama işlerinin yapıldığı belirli bölümlerde çalışıyorlardı (grev zamanında geçici işçilerin %70'i boyama kısmındaydı). Çok sayıda geçici işçi vardı; pek çok işçi, bu durumu, çok sayıda alımın olacağı şeklinde yorumluyordu. Fabrikadaki ilk günlerinde montaj bandına gönderiliyorlardı; burada görevli bir işçi, onlara ne yapacaklarını anlatıyor, onlar da böylelikle yapacakları işi öğreniyorlardı (ki bu bazen tek bir günde olabiliyordu). Bazıları, özellikle civardan olanlar, sadece tek bir gün kalıp ayrılıyor, diğerleri "işe alınma" (süresiz bir sözleşme) umuduyla daha uzun süre kalıyordu. Ekseriyetle şasi atölyelerinin son kısmı gibi, çalışmanın "en zor" olduğu düşünülen, hem bedenen kuvvetli olmayı hem de çevik olmayı gerektiren işlere -yani "kıdemli"lerin, hızın arttığı bu tempoya ayak uydurmakta güçlük çektikleri işlere- veriliyorlardı. Kıdemli işçiler, bu işçileri, "durup dururken ortaya çıkan" ve çalıştıkları kısma "yukarıdakiler" tarafından gönderilmiş, ne idiği belirsiz gençler olarak görüyorlardı. Tanışma faslı olmuyordu ve genelde bu gençler o kadar kısa süre kalıyorlardı ki işçilerin, bu gelenlerin kim oldukları konusunda bir fikirleri olamıyordu. Çalışmaya devam etseler bile, o kısımda çalışan işçilerle aralarındaki etkileşim sınırlıydı; sanki bir tür karşılıklı güvensizlik vardı ve herkes gardım almak istiyordu.

Alışma döneminin ardından geçici işçiler, artan çalışma hızına alışma noktasında, 20 yıldır üretim bandında olan kıdemlilere nazaran çok daha az sıkıntı yaşıyorlardı. "Kıdemlilerin" sürekli misilleme gayretinde olmasını, oturdukları yerden homurdanıp şikâyet etmelerini anlaşılmaz buluyorlardı. "Yaşlı" ve "genç" işçilerin bir arada çalışmasının sorunsuz olduğu söylenemezdi; aralarındaki gerginlik ve iş hızının giderek daha bunaltıcı hâle gelmesinden çıkan tartışmalar had safhadaydı (geçici işçilerin, çak farklı biçimler alabilen iş yavaşlatmalarına destek vermemeleri hakkında sayısız rivayet dolaşıyordu). Çatışma, yeni gelenlerin (özellikle iş yerinde

alkol almak konusundaki) fabrikadaki gayriresmî kurallara ve gelenek hâlini almış sosyal pratiklere gereken saygıyı göstermemelerinden de kaynaklanmış olabilirdi. 1960'larda ve 1970'lerde fabrikada işe başlayan vasıflı işçilerin kabullendiği bu gelenekler, geçici işçilerin çoğuna şaşırtıcı geliyordu ki bazıları da (özellikle civardan olmayanlar) bu konuda oldukça öfkeliydi.

Vasıflı işçilerin çoğu için (ya da fabrika içi jargonla "kıdemliler" için), geçici işçiler, statü kaybını ve kendi vasıflarının değer görmemesini temsil ediyordu. Bu geçici işçiler, bir anlamda, yaşlı işçilerin yerine günün birinde, tek avantajı "genç" ve bedenen "dinç" olmaları olan eğitimsiz insanların işe alınabileceğinin canlı kanıtıydı. Bu genç ve çalışmaya hazır bekleyen iş gücünün yanı başlarında olması, herkesin açık veya kapalı ama her hâlükârda ister istemez yaptığı mukayese dolayısıyla, kıdemlilerin artık yaşlanmış olduğu gerçeğini daha görünür kılıyordu.

Artık işçiler iki alt gruba ayrılmaktaydı: Bunlar, "eskiler" (1960 ve 70'lerde işe başlamış olan ve işçilerin büyük kısmını oluşturan grup -fabrika, kalıcı işçi istihdamını 1979'da durdurmuştu-) ve "gençler"di (bunların neredeyse tümü, 1988-89 yılları arasında çalışmaya başlayan eski geçici işçilerdi). Sayıları yüzleri bulan bu işçiler, artık son bulan geçici işçi furyasının sonuna yetişmiş olduklarının farkındaydılar. 1992'de artık yeni alım olmadığı için, bu işçilere hâlâ "geçici" deniyordu. Kıdemlilerin karşısında "genç" kuşağı, kısaca BTS [*brevet de technicien supérieur*: yüksek teknisyen brövesi, t.s.n.] terimiyle ayırt edilen, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren istihdam edilmeye başlanan ve kendilerini "işçi" olarak değil de farklı bir grup olarak gören kayda değer sayıdaki genç tekniker temsil ediyordu. Bu iki grup arasındaki fark, biyolojik olarak yaşlı ya da genç olmalarından ziyade, fabrikaya giriş şekillerinden kaynaklanıyordu. Dahası "eskiler"in bir kısmı o kadar yaşlı da değildi. 1970'lerin sonunda fabrikaya geldikleri ve varoluşlarının kimi yönleri ile yaşam tarzları düşünüldüğünde genç olarak da görülebilirlerdi. Öte yandan, genç yaştaki geçici işçilerin bazıları da o kadar "genç" değildi, kimileri otuzlarındaydı.

Bu iki grubu birbirinden ayıran şey, temsil ettikleri kuşaklardı. "Fabrika kuşağı" -krizden önce fabrikaya girmiş olan vasıflı işçi-

ler-, sürekli olarak istikrarlı bir iş arayışında olan "preker kuşakla" karşı karşıyaydı. Bu zıtlığa, birtakım benzer karşıtlıklar da ekleniyordu (politize/depolitize, sendikacı/sendika karşıtı vb.). Bir önceki dönemin genç uzman işçilerinin pek çoğunun 16'lı yaşlarda çalışmaya başladığını ve aralarında diploma olmaksızın bu işe başlayanların sayısının da hiç az olmadığını söylemek mümkündü. Bunların aksine, şimdinin "preker" gençleri ise kendilerini tam bir "başarısızlık timsali" ya da LEP [*lycées d'enseignement professionnels*: meslek lisesi, t.s.n.] veya CAP'tan ötesine gidememiş, eğitim sisteminin "kapı önüne koyduğu" kimseler olarak görüyorlar ve öyle bir hayat sürüyorlardı. Ekonomik sistem ve eğitim sistemi arasındaki ilişkinin değişmesi ve ekonomik "kriz"den ötürü eğitim seviyesiyle ilişkili dezavantajların giderek güçlenmesi, eğitim düzeyi en düşük olanlara büyük zarar veriyordu.

Sochaux fabrikasındaki (teknik, sosyal ve mekânsal) modernleşme, "görece yaşlı adamlar" yaratmıştı; bu adamlar, hem işleri yüzünden yıprandıkları için hem de içinde bulundukları koşulları katlanılır kılan ve onların sınıf bilincinin temel unsurları olan çalışma ve var olma biçimlerini "kaybettikleri" için yaşlıydılar. Yaşları ne olursa olsun, pek çoğu için fabrikadaki yeni çalışma biçimine zihnen alışmak mümkün olmadığı için de yaşlıydılar. Yaşları 32 ila 35 arasında olsa da bu vasıflı işçiler, 15 yıllarını üretim bandının başında harcadıkları için bir anlamda "zihnen" fazla yaşlıydılar; içselleştirdikleri ve artık bugün kopmakta zorlandıkları eylem/çalışma şemalarından ötürü de geride kalmışlardı. Kaçınılmaz olarak kendilerini "modernite"nin dışında kalmış hissediyorlardı. Âdeta kendi benlikleri için mücadele etmeleri ve yıllar içerisinde edindikleri "refleksleri" savunmaları gerekecek şekilde oluyordu her şey. "Muhalefet kültürü" -1970'lerin[4] devasa üretim atölyelerine has kültür- içerisinde sosyalleşmiş olan bu insanlar; umutlarının ve ideallerinin suya düşmesiyle, fabrika karşısındaki direnişlerini destekleyen inançların ve gözleri önünde dağılıp giden ortak tarihlerinin takdir görmemesiyle -kısacası işçi hareketinin dağılmasıyla- yüz yüze geldiklerinde "politik anlamda" da "yaşlanmış

4 Bakınız, Christian Corouge ve Michel Pialoux, "Les Chroniques Peugeot", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 1984-85.

olduklarını" fark ettiler. Çökmekte olan şey, bu işçilerin fabrika yaşamındaki itibarlarını -yani kendi benlik imgelerinin olumlu yönünü- inşa ediş biçimleriydi.

Genç yaştaki geçici işçiler, okulu bıraktıklarında iş bulmakta sıkıntı yaşamışlardı. Çeşitli stajlar yapmışlar, az çok uzun işsizlik dönemlerinin ardından "kısa süreli sözleşme" dönemlerini tecrübe etmişlerdi. Sürekli olarak, kendilerine ait ve kalıcı bir yer arayışındaydılar. Çalışma hayatına (ve tabii yetişkin hayatına) adım atmaları sürekli ertelenmiş olduğu için, Sochaux'daki "büyük fabrikayı", garantili bir işe kavuşmak için eşsiz bir fırsat olarak görüyorlardı. Bu yüzden pek çoğu, uzak bölgelerden (kuzeyden, Lille çevresinden ve Breton bölgesinden, özellikle, uzun dönem işsizlik sıkıntısının pek çok genci zora soktuğu bölgelerden) gelmişti. Üretim bandında yanı başlarında çalışan insanlara baktıklarında yekpare, birlik içinde, "güçlü" bir topluluk değil de bölünmüş bir grup ve yıpranmış, manevi çöküntüye uğramış, vaktinden erken yaşlanmış insanlar, iş yerinde (sabotaja varan) "kötü davranışlar sergileyen" "mızmızlar" görüyorlardı. Buna karşılık kendileri, marifetlerini, ne kadar işe yarar olduklarını göstermek konusunda istekliydiler; geçici işçi olarak sözleşmeleri sona erdiğinde kadrolu olarak işe alınmak maksadıyla göze girmeye çabalıyorlardı. Görevlendirildikleri yerde "iyi çalışmaya" ve onları işverenden (yani geçici işler sağlayan iş bulma firmasından[5]) "koruyan" şefleriyle iyi ilişkiler içinde olmaya gayret ediyorlardı. Sonuç olarak, fabrikada hep varlığım sürdürmüş olan geleneklere saygı göstermek zorunda değillerdi; (çalışırken içki içmemek gibi) kural ve âdetlere karşı gelebileceklerini düşünüyorlardı. "Sendika kartı satmaya çalışanlar" diye tabir ettikleri birkaç sendikacı hariç, etraflarındaki "yaşlı adamlar" da onlara pek aldırış etmiyorlardı açıkçası. (Geçiciler bu türden "faaliyetleri" saldırgan ve hatta ahlaksız olarak görüyorlardı.) (Hem bölgenin hem de "Peugeot ruhunun" yabancısı olan)

5 T.S.N.: *Boîte d'intérim*: Çeşitli firmalara, süreli sözleşmeler çerçevesinde iş gücü sunan ve özel sektörde faaliyet gösteren "iş bulma şirketleri". Böyle bir sözleşme çerçevesinde bir firmada çalışan işçinin bir diğer "işvereni" de ona bu işi sağlayan "iş bulma şirketi"dir. Geçici işler sunan bu firmaların sayısı ve sundukları "iş" hacmi, "süresiz-güvenceli sözleşmelerin" düşüşe geçtiği son yıllarda önemli ölçüde artmıştır.

bu genç yaştaki geçici işçiler, fabrikada şekillenen karmaşık ilişkilerin doğasını kavrayacak kadar uzun süre çalışmamışlardı da Peugeot'da. Farklı yaklaşımları, bölünmeleri, husumet ve nefretleri, yara bereleri ve hatta sendikalar ile bu sendikaların izlediği farklı stratejiler arasındaki farkları vücuda getiren tarih hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Sendikacıların hayatlarının temelinde, onlara kimliklerini kazandıran ilkenin ne olduğunu anlamıyorlardı. Bu ise, çalıştıkları kısımdaki bütün işçilerin tek bir grup olarak, "bütün yaşamlarını fabrikada kazanacak" kadar şanslı olmuş olan tek bir işçi kuşağı olarak algılanması anlamına geliyordu.

Eski tüfek vasıflı işçilerle genç geçici işçilerin bir arada bulunması, karşılıklı -ve yapısal bir niteliğe de haiz olan- bir yanlış anlamanın ortaya çıkışına yol açmıştı. Bir yandan "yaşlı adamlar"; her şeyden çok, hiçbir zaman iş gücünün bir parçası hâline gelememekten ve "dışarıda bırakılmaktan" korkan geçici işçilere, kendi gençliklerini ("tasasız" ve "isyankâr") yansıtıp onları "genç" olarak görüyordu. Sendika kültürüyle yoğrulmuş bu deneyimli işçiler, "politik" bilgi ve tecrübelerini bu gruba aktaramayacaklarını "hissediyorlar" ve fabrikadaki işçi kuşakları arasındaki bağın koptuğunu fark ediyorlardı. Krizin etkilediği ve işçi alımının durduğu yıllarda, bölgede, fabrikanın artık liseden sonra en az iki yıllık bir yüksek öğrenim görmemiş kimseyi işe almayacağı yönünde bir inanış, yaygın bir söylenti vardı. O günlerde ortaya çıkan, "yüksek öğrenim" görmüş olmanın gerekliliğine ilişkin alışılmışın ötesinde bir önem kazanan bu farkındalık, geriye dönüp bakıldığında, zamanında diplomasız olup "hiçbir şey yapmadan" işe girmiş olan vasıflı işçileri "şansı yaver gitmiş" insanlar hâline sokuyordu. Buna karşılık, giderek artan tedrisi rekabet ve kısa dönemlik mesleki eğitimlerin (CAP, BEP) önemini yitirmesiyle, fazlaca vasfı olmayan gençler (özellikle bölge veya ülke çapındaki piyasanın olumsuzluklarıyla karşı karşıya gelenler) fabrikadaki vasıflı işçilerin mensubu olduğu kuşağı (pek çokları için babalarının kuşağıdır bu), onların zamanında iş sahibi olmak daha kolay olduğu için "şanslı" değilse bile sıkıntısız bir kuşak olarak kurguluyorlardı. Yaşlı kuşağın bu gerçeğe dayanarak kurgulanması, meslek hayatının tek bir anma -yani iş piyasasına giriş anma- odaklanmaktadır; bu da yaşlı kuşağı etkisi altına alan tarihsel koşullar (dolayısıyla, mesela "tüketim

toplumunun" sunduklarına erişmek için taşradan ayrılan köylü çocukları) göz ardı edilerek yapılmaktadır.

Tavırlarından (geçicilerin çoğu walkman ve kulaklıkla çalışıyor, mavi iş tulumu yerine tişört giyiyor ve bazen başkalarıyla iletişime geçmeme konusunda ısrarcı davranıyordu) ötürü ya da fabrikada çalışmayı ve buradaki hayatı kötülemeleri, fabrikada uzun zamandır var olan toplumsal kodlara (ki bu kodları diğer işçilerin öğrendiği gibi öğrenmemişlerdi) saygı göstermemeleri dolayısıyla, geçici işçiler -özellikle de Sochaux civarından olmayan ve Peugeot'da işe girmeyi istemeyenler- eski tüfek vasıflı işçilere, "gelip geçici işçi" izlenimini veriyordu. Bu gençler, esasen geçici olduklarını gayet iyi bildikleri için, gayet mesafeli ve "işin canı cehenneme" tarzında bir tavır sergiliyorlardı. Bu görüntü ise Fransız İşçi Hareketinin oluşturduğu işçi imgesiyle, bir ölçüye kadar sendikalı işçilerin cisimleştirdiği işçi imgesiyle -yani üreten, işçi emeğinin asaletiyle ve dayanışma ve ait olunan sınıfa sadakat erdemleriyle donanmış "değer"lerin yaratıcısı olan-, kısacası "işçi sınıfı" denilen "soyutlama" namına ve onun uğruna mücadele etmeyi mümkün kılan her şeyle taban tabana zıttı. Sendikalı işçilerin ya da diğer bir ifadeyle "yaşlı adamların", bu "gelip geçici işçilerde" gördükleri şey -geçicilerin bazı davranışlarındaki "ciddiyetsizlik"-; hâkim sınıflarca üretilmiş olan "hakir" işçi sınıfı temsiline karşı, sendika ve siyasi mücadele vasıtasıyla, itina ve sabırla inşa edilmiş işçi sınıfı "duruşuna" ve "asaletine" âdeta meydan okuyordu. Bu geçici işçilerin atölyelerdeki mütecaviz varlıkları, vasıflı işçilerin, farklı işçi kuşakları arasında geri dönüşü olmayan bir kültürel mesafenin varlığını fark etmeleri anlamına geliyordu. İşçi sınıfı kimliğine yöneltilen bu sorgulama, "içeriden", hatta bazı durumlarda işçilerin kendi çocuklarından geldiği durumlarda çok daha yaralayıcı oluyordu. Eski vasıflı işçilerin pek çoğu için, bu "preker" genç işçiler tam anlamıyla "emekçi" sayılamazdı -çünkü temelde bu ifade; mücadeleyi, tarihi, savaşı, politik ve kolektif bir umudu temsil ediyordu-, yani tek bir kelimeyle söylenecek olursa, onların günün birinde militan-mücadeleci bir işçi olacağı hiçbir zaman düşünülemezdi. Bu preker genç işçilerin iş tecrübeleri ve yazgıları, işçilerin çoğuna bir bakıma gösteriyordu ki hiçbir tedrisi sıfatları olmaksızın artık kendi çocuklarının fabrikada işe başlayabileceklerini düşünmek

hiç de gerçekçi değildi. Kısa süreli mesleki eğitimlerden (CAP ve BEP düzeyinde) geçerek uzun vadeli, istikrarlı bir iş sahibi olma beklentisine girmenin de riskleri vardı. Bunun yerine uzun vadeli eğitimlere "yatırım yapmak" gerekliydi: BTS işsizlikten kurtulmanın minimum gerekliliği gibi görünmekteydi (bu yüzden civarda yetişen, işçi sınıfından gelen pek çok çocuk, toplumsal ve tedrisi manada küme düşürülme anlamı taşıyan LEP'e devam etmek yerine, genel lisede belirsizlikler içeren bir eğitime yönelmişti).

Bu noktada, tedrisi gerekliliklerle karşı karşıya kalan pek çok sendikalı-aktivist işçi; diğer işçilere kıyasla daha donanımlı olmadıklarını fark ettiler. Bu kişiler ve diğer tüm işçilerin, çocuklarının eğitimi ve mesleki geleceği hakkındaki endişeleri, bütün umutlarını boşa çıkaran fabrikaya duydukları öfkeyle alevleniyordu. İşçiler; bunca zamandır uğruna savaştıkları hiçbir şeyi çocuklarına bırakamayacaklarını, yani işin özü, bu tecrübenin aktarılamayacağını keşfettiler. Dahası bu tecrübenin eğitim sisteminde dahi yeri yoktu ve hatta bu, okulun küçümsediği bir şeydi (bu durum pek çok sendikalı-aktivist işçinin, tarih eğitimine ve bu eğitim içerisinde de işçi sınıfının siyasi tarihine yer ayrılması konusuna yaptığı vurguyu anlamlı kılıyor). Kimi işçilerin çocuklarından bahsetme şekli, eski vasıflı işçilerin pek çoğu ile okul arasındaki endişe dolu, gerilimli ilişkiye işaret ediyor. Korku (çocuklarının her daim belirsiz ve kaybedilmesi olası olan okul "başarıları"nm birdenbire sona ermesinden duydukları korku), had safhada gerilim (çocuklarının çabalarının devamlılığı ve özellikle de uygunsuz arkadaşlardan uzak durmaları sorunu) ve umut karışımı bir ilişki bu. Pek çok işçi, aktarmaya gayret ettikleri nefret (fabrikaya yönelik nefret) dışında, çocuklarına "tedrisi anlamda yardım" edecek durumda olmadıkları için de hâl böyledir. Tedrisi dünya, kolektif dayanışmanın varlığını sürdürmeyeceği ve (sendikacı ağzıyla söyleyecek olursak) "uygun güç ilişkileri" kurmanın yeterli olmadığı bir dünyadır.

Sembolik gözdağı içeren tedrisi tipte durumlarla daha önce karşılaşmış olan sendikalı işçiler (idare ile yürütülen pazarlıklar, hükümet temsilcileriyle yapılan görüşmeler, işçi ve yöneticilerin danışma komitelerinde karşılaşması gibi), bu tür durumlarda dile

-yani farklı kültürel sermayelerle geliştirilen bu silaha- hâkim olmanın önemini "kavramışlardı". Tersinden bir ifadeyle, kimi zaman "kültürel sermaye" bakımından görece eksik olmalarından ötürü ödedikleri bedelin de -aşağılanma, gözdağına maruz kalma, güçsüzlük ya da "resmî" ortamda bastırılması gereken öfke- farkına varmışlardı. Ayrıca "akıntıya karşı yüzmek" için -mesela sendikal yaşamla ilgili (çalışma hukuku, yasa metinleri, temel ekonomik mekanizmaların ve istatistiklerin kavranması) okumalar yaparak- göstermeleri gereken çabayı da göz önüne alıyorlardı. Bugün artık, zamanında yaptıkları gibi ekip şefini "paçavraya çevirmenin" ve "sembolik olarak alaşağı etme" stratejilerinin "işe yaramadığının " farkındalar.

Yaşlı işçilerin kendi çocuklarına aktaracakları siyasi herhangi bir şeyin -Peugeot'ya karşı düşmanlık, şefe duyulan nefret, grev kırıcıları "aşağılama"- olumlu olması söz konusu değil. Çocukları vasıtasıyla, kendilerini derinden hayal kırıklığına uğratan dünyadan (fabrikanın ve işçi sınıfının dünyasından) sıyrılmak istiyorlar. Kendileri için yeni bir kader çizmek ve (âdeta çocuklarına verdikleri vekâlet üzerinden) yeni bir ufuk açmak istiyorlar. Kendi yapabilecekleri şeyi "çocuklarında" görmekten memnun oluyorlar (sporda başarılı olmak, beyaz yakalı olacakları iyi bir iş). Bu şey, yorgun ve hayal kırıklığına uğramış ve dönüştüğü şeyden dolayı kendinden de nefret etme noktasına gelebilecek bir işçi haricindeki herhangi bir şey olabilir. Sanki içlerinde taşıdıkları şiddet -kendilerini diğerlerinden yalıtmaya sevk eden yıkıcı şiddet-, çocukları ve gelecek hakkında konuştuklarında bir tür kısa kesintiye uğruyor.

Yaşlı İşçi ve Yeni Fabrika

Michel Pialoux

Christian Corouge'la birlikte 1990 Temmuz'unda bir öğleden sonra saat üç civarında Sochaux'ya 50 kilometre mesafedeki Haute-Saône'a bağlı bir köy olan D.'ye vardığımızda -fabrikada sabah vardiyasında çalışan- Gérard, küçük evinin bitişiğindeki bahçede bizi beklemekteydi.[6] Gérard 1965'den bu yana Sochaux'da vasıflı işçi. Ellisine yaklaşmakta ve "bitiriş montajı" kısmında neredeyse 15 yıl çalışmış; iyi bir konumu olsa da yine de "bantta" çalışmakta. Bizi karışlamak için doğrulduğunda boyu, canlılığı ve sakin enerjisi beni derinden etkiledi; genelde fabrikadaki işçiler yıpranmış, yorgun ve gerçekte olduklarından beş ya da on yaş daha yaşlı görünürler. Gérard, fabrikanın yol açtığı yıpranmaya diğerlerinden daha iyi direnmiş gibi gelmişti bana.

Bahçeyle uğraşmanın "keyfi" ve fabrikada çalışmanın ne kadar yorucu olduğu üzerine alışıldık birkaç kelam ettik. Gérard, Sochaux'ya her gün fabrikanın servisiyle gidiyor. Yol yaklaşık bir saat. Nadiren arabasını (405 sedan tipi bir araba) işe götürüyor. (Uzun yıllar boyunca, tüm bölgede sabah saat üç ya da dörtte yola koyulan bir servis ağı vardı. Artık çok az işçi var ama yine de yönetim, eski servis hatlarını kaldırmıyor.) Ağır ağır, bir yandan da konuşarak evi (beş oda ve büyük bir mahzen) dolaşıyoruz ve

6 Christian Corouge, Sochaux Peugeout fabrikasında çalışan vasıflı bir işçi; 1980'lerde kendisiyle birlikte çalışıp 1984-86 arasında *Actes de la Recherche en Sicences Sociales'de* çok sayıda "Peugeot günlüğü" yayımlamıştım.

pek çok çiçeğin, kenarlarda süs bitkilerinin ve sebze bölümünün olduğu bahçeyle ilgili şakalaşıyoruz. 1973'te, evlendikten kısa bir süre sonra bu evi yaptırmaya karar vermesini anlatıyor bize. Peugeot'daki iş, ona güvence sağlıyormuş; kredi oranları da yüksek değilmiş; "komünist" ve "kıvrak zekâlı bir adam" olan, ne yapacağını bilen, ne zaman arsa almanın uygun olacağına ilişkin ona tüyo vermiş Belediye Başkanı sayesinde araziyi de ucuza kapatmış: neredeyse "yok pahasına". Sonra -yavaş yavaş, biraz kısık bir sesle, ara sıra biraz istihzayla, sanki sorumuzla kendisi arasına bir mesafe koymak istercesine- toprakla uğraşmaya pek eğilimli olmadığını, yazları ara sıra el attığını, "orada burada", akraba ya da komşulara yardım ettiğini ilave ediyor. Babası yakında oturuyor, komşusuna kiraladığı için artık toprakla uğraşmıyor. (Eski evin olduğu tarafı işaret ediyor ve sohbet esnasında kayınbiraderlerinin, kuzenlerinin ve eşinin ailesinin de evini gösteriyor...) Biraz ısrar ediyorum: "İkinci iş olarak" toprakla uğraşıp uğraşmadığını soruyorum. "Hayır" diyor, hiç "bunun cazibesine kapılmadığını" söylüyor. Zaten "artık kimsenin uğraşmadığını" söylüyor. Fabrikada "tutunmaya çalışıp" bir taraftan da çiftliklerinde çalışmaya gayret eden işçiler bir zaman sonra iki taraftan birini bırakmak zorunda kalmışlar ("İkinci iş olarak fabrikada çalışan bir ahbabım vardı" diye ekliyor, "ama bir zaman geldi ikisinden birini tercih etmek zorunda kaldı: ya çiftlik ya da fabrika."). Artık insanlar "fazlasıyla yorgun".

Onun ise köyde yaptığı tek iş, yakındaki ormanda odun kesmek: Bu iş, "arkadaşlar arasında" yaptıkları, alışılmış, dönemlik bir iş ve bu sayede tüm kış evini ısıtacak odunu oluyor ("Kışlar sert geçer, odunsuz evi ısıtmak pahalıya gelir."). Sonra ekliyor: "Kendi odunumu kesiyorum, etrafta dolanıyorum, bahçemle uğraşıyorum ama tüm bunları kendim için yapıyorum, istediğim için." Ava çıkmak onun tutkusu. Üç saat sonra, yaklaşık 7 gibi, tam da biz ayrılmak üzereyken avlanmak üzerine renkli bir tasvire girişiyor: komşularıyla, kayınbiraderleriyle av partileri, bütün köyün erkeklerini harekete geçiren yaban domuzu sürüleri... Bir ara, (temkinlice, çok vurgu yapmadan) çalışmakla geçen bir günün ardından insanın ne kadar yorulduğundan ve beden yorgunluğunu üzerinden atmanın ne kadar zor olduğundan bahsediyor: "Birkaç yıl önce eve gelir, tamir işiyle uğraşır, balığa çıkar ya da ormana

giderdim. Sıkıntı olmazdı. Ama şimdi eve geliyorum, iş yapmak hiç içimden gelmiyor."

Gérard, Christian'ın eski bir dostu. 20 yıldan fazla zamandır tanışıyorlar ve çok ortak anıları var. Fabrika kurulduğunda Christian, Gérard'la aynı kısımda, şasi bölümünde çalışıyormuş. En önemlisi, 1969'da fabrika enerjik, genç adamlarla doluyken sendikalaşma konusunda, Gérard'la birlikte ilk adımı onlar atmış. "Bu, gerçekten insanları birbirine bağlıyor." O zamandan beri sık sık bir araya geliyorlar; gerek "molalarda" fabrikada yahut fabrikanın yakınındaki kafelerde gerekse de sendika toplantılarında. Ama Christian, Gérard'ın köyüne daha önce gelmemiş; yani onun "fabrikadan bir arkadaşı", "komşusu" ya da "köyden bir dostu" değil. Bu da önemli bir fark. 1983-4 yıllarında beraber çalışmaya başladığımızda Christian bana Gérard'dan sık sık söz etmişti. Onun gözünde Gérard, kendi hâlinde yaşayan, köylü uğraşlarını seven, ava, balığa giden, "tipik, köy kökenli işçi"yi temsil ediyordu. İster ülke içinden isterse de ülke dışından göç etmiş olsunlar, diğer bölgelerden ve ülkelerden gelen işçilerin yaşamak zorunda kaldığı sitelerdeki yaşamın tam zıddı olduğu için Christian'a çok ilginç gelen bir hayat tarzını temsil ediyordu. Ayrıca, Gérard'ı Christian'dan ayıran bir husus daha var: Gérard "kızıllardan"; babası ve dedesi köylü olsa da kendisi, "kızıl" olarak bilinen Ronchamp maden bölgesindeki ve civar işçi köylerindeki siyasi geleneğe, çoktandır süregelen kilise karşıtı, cumhuriyetçi geleneğe mensup. Direniş (Nazi karşıtı yeraltı örgütlenme) de önemli bir tesir bırakmış burada, ayrıca sosyalist ve komünist belediyeler hem sayıca çok hem de aktif.

Gérard, hem fabrikada hem de dışarıda "kızıl" olmakla ün salmış. Uzun yıllardır, zamanında önemli bir görev aldığı Komünist Parti'nin faal bir üyesi; 70'lerin sonunda Parti'ye üyelik kartını iade etmişse de kendisini hâlâ "gerçek" bir komünist olarak görüyor. (Komünist Parti'yle bağı olan) CGT'yle [*Confédération générale du travail*: Genel İşçi Konfederasyonu, t.s.n.] bağını hiç koparmamış; ayrıca fabrikaya ve fabrikadaki düzene karşı direnişi cisimleştiren eski sendika temsilcilerinin çekirdek kadrosuna mensup. Gerçek dostlarının bulunduğu sendikal faaliyetlere derinden bağlı. Fakat

hiç sendika temsilciliği yapmamış. Personel Delegesi veya Hijyen ve Güvenlik Komitelerine sendikanın gösterdiği adaylar listesinde sürekli yer alsa da seçilenler arasında hiç yer almamış.

Evi gezme işini tamamlayınca Gérard üzerine bir gömlek giyiyor ve mutfağa -modern, her donanımı mevcut bir mutfak, büfe ve "rustik" sandalyeler de var burada (konuşma sırasında bahsi geçecek olan antika mobilyalar ailesinin evinde kalmış)- geçip oturuyoruz. Gérard bize kahve ve kurabiye ikram ediyor. Maaş pusulası, Morvillars'daki eğitim programına (yeni fabrikada çalışacak olan işçilere verilen üç haftalık bir eğitim programı) ilk başladığında aldığı mektup, bağlı bulunduğu sendika kolları gibi bazı belgeleri getirmek için defalarca yerinden kalkıyor. Belediyede çalışan karısı akşama doğru geliyor. Kendisiyle kısa bir sohbetimiz oluyor ama fabrikadan bahsettiğimiz için kalıp konuşmaya dâhil olmuyor. Köydeki yaşamla fabrikadaki arasındaki farkın ne kadar büyük olduğunu görmek mümkün.

Gérard, Christian'ı yıllardır tanıdığımı biliyor. Aslında, iki ya da üç yıl önce, grevcilerin fabrikadan çıktığı bir esnada fabrikanın dışarısında bir araya gelmiş ve yakınlardaki bir kafede toplanmıştık. Christian mülakat fikrini önermiş ve gerekli ayarlamayı yapmıştı. Ona ne sormak istediğimizi tam olarak bilmese de "bitiriş montajı" kısmı hakkında, yapılan değişiklikler, işin zorluğu, sıkı üretim kotaları, her şeyin "tam zamanında" yapılması gibi konularda onun "şahitliğine" başvurmak isteyeceğimizi düşünüyordu. Ayrıca dört günün sonunda onu geri gönderdikleri, Morvillars'daki "staj dönemi" hakkında da konuşmak istediğimizi biliyordu. Mülakatın kesinlikle "kişisel" bir hâl alacağını -yani en azından lafı gevelemeden, doğrudan, başlangıçta "kendisine saklamak" istediğini söylediği bir konu olan "siyaset"le ilişkisi konusunda soru yönelteceğimizi- düşünmüyor. Ama aynı zamanda, öncelikle onun "arkadaşı" olan Christian'ın nasıl biri olduğunu biliyor ve "siyasi" konulara değinmekten uzak kalınamayacağını o da tahmin ediyor. Ama meseleye derinlemesine girmek niyetinde değil.

Esasında biz de net, fazlaca "kişisel" sorular sormaya girişmiyoruz; diğer meselelere, kaydı tamamladıktan sonra, uzunca bir zaman mutfakta oturduğumuz sırada ya da evden çıkıp 15 dakika

bahçede ayaküstü sohbete devam ederken bu tür meseleler hakkında konuşuyoruz. Başlangıçtaki (sözsüz) anlaşmada, Gérard'ın kendi hikâyesini anlatması ya da kendisinden bahsetmesi yoktu. Fakat babasından, babasının militan bir komünist oluşundan, Nazilere Direniş'teki çabasından ve kasaba meclisinde geçirdiği yıllardan söz açılıyor. (Ben Direniş'in içinde büyüdüm; babam, büyükbabam, hepsi Direniş'in parçasıydı... Büyükannem Direniş'e katılanlara ekmek pişirirdi.") Babasının 30 yıl önce "orta boy" denilebilecek bir çiftliği varmış; ama ne o ne de kardeşi (sonunda bir fabrikada tekniker olmuş) çiftlik işini babalarından devralmayı düşünmüşler ("Babam kimsenin işi devralmayı istemediğini görünce çiftliğe yatırım yapmayı bıraktı, yeni arazi almadı... Sonra da araziyi kiraya verdi."). Anne ve babası, liseye gitmesi umuduyla Gérard'ı "ders çalışma" konusunda âdeta "iteklemişler". Ama o, okulu 14 yaşında bırakmış ("İşler pek yolunda gitmiyordu... Arkadaşlarımın çalıştıklarını görüyordum ve ben hâlâ okula gidiyordum...").

Okulu bırakınca, ailesinin yaşadığı eve iki kilometre mesafede olan ama çok düşük maaş veren bir tekstil fabrikasında işe girmiş. ("Orada ustabaşı olmam muhtemeldi.") Daha sonra, o fabrikayı bırakıp Sochaux'da işe girmeye karar vermiş. O zamanlar, Peugeot'da vasıfsız bir işçinin maaşı, bölgedeki fabrikaların çoğunda, vasıflı bir işçiye ya da hatta bir ustabaşına ödenenden ciddi ölçüde (yüzde 30 ila 40 arasında bir oranda) fazlaydı; bu yüzden Peugeot'da işçi olmak oldukça talep gören bir konum olarak görülüyordu. "Sıkı" bir siyasi aktivizm ile bir çeşit mesleki yükselmenin bir arada olması gayet muhtemel görünüyordu.

Çocuklarının ve onların eğitim ve iş gelecekleri konusu defalarca açıldı. Kendi geleceği ve fabrikanın geleceği hakkında sorulan herhangi bir soruda muhakkak açılan can sıkıcı bir mevzuydu bu. Çocuklarının (büyüğü 17 yaşında, okulun son yılındaydı; küçüğü ise 16'sındaydı, seneye son sınıfa geçecekti) okulda başarısız olması ve sonunda onun yaptığı gibi, fabrikada mavi yakalı bir işe girmeleri sürekli hissettiği bir korkuydu. Aslında gelecekle ilişkisi, çocuklarının geleceğiyle bağlantılıydı. Tebessümle, "gayet iyi gidiyorlar" diyordu ama geleceğin tatsız sürprizler hazırlamış ola-

bileceği korkusuyla çok da iyi bilmediği bu konuda daha da ileri gitmek istemiyordu. Belki en dikkat çekici husus; fabrika haricinde hiçbir olasılık sunmayan -Peugeot'ya karşı hissettiği şahsi antipatiyi bütün sanayi sektörüne yansıtan bir hâli vardı-, Gérard'a değersiz gelen bir eğitimin verildiği teknik meslek lisesinden evlatlarını uzak tutmak için verdiği çabayı anlatırken takındığı tavırdı.

Diğer taraftan -ki bu, onun fabrikayla kurduğu muğlak ilişkinin bir diğer ifadesi-, fabrikaya nefret duyarken, bir yandan da hayatının en güzel anıları ve en güçlü hisleri fabrikayla ilişkili olduğu için ona sevgi de duyuyordu aslında. Çocuklarının yaz tatilinde "stajyer" olarak fabrikada çalışmasının en büyük arzusu olduğunu defalarca söylemişti; bunu, onlara fabrikanın nasıl bir yer olduğunu ve neden oradan uzak durmaları gerektiğini öğretecek cinsten, olumsuz bir deneyim olarak görüyordu. Ama kullandığı bu ifadeler aynı zamanda, çocukların, üretim bandında çalışmanın nasıl bir şey olduğunu ve babalarının nasıl yıprandığını görmelerini, ancak aynı zamanda onun için tutarlılık ve büyüklüğü ifade eden kararlığı edindiği yerin de burası olduğunu anlamalarını istediğini gösteriyor. Ona göre bunların hiçbiri, dünyanın geri kalanında anlaşılacak şeyler değil: "Bir aylığına bile olsa fabrikaya gelmelerini isterdim ama onlar istemiyor, bir ay boyunca sabahın 3'ünde kalksalar canları hiç müzik dinlemek istemezdi."

Mutfak masasındaki yerimizi aldığımızda, ortama hâkim olan mahcubiyeti kırmak istercesine Gérard geçmişi anıyor ve iki dönemin ne kadar farklı olduğunu vurguluyor. Ben tam ses kaydını açarken Christian'a, "Bu adam var ya, onu ben yetiştirdim." diyor. "Öyle, iyi zamanlarımız oldu, o zamanlar beraber çalıştığımız herkes o günleri en iyi zamanlardan sayıyor."

İlk andan itibaren mülakat boyunca tekrar tekrar gündeme gelen üç ana konunun hemen masaya yatırılmış olduğu dikkatimi çekiyor: üretim bandındaki işin giderek zorlaşması, atölyelerdeki "havanın" giderek kötüleşmesi ve sendikal faaliyet yürütmenin giderek daha zor hâle gelmesi.

Gérard ve Christian'ı defalarca "ahbaplardan" ve atölyelerdeki "havadan", yapılan sendikal "faaliyetlerin" şeklinden ve çeşitlerin-

den (ki bu, iş pratikleriyle sıkı bir bağlantı içerisindeydi), belirli bir siyasi duruşa duydukları bağlılıklarından söz ederlerken dinlediğim anda, birden, iş ilişkilerinin (ki aynı zamanda belirli bir tarihin "şekil verdiği" sosyal ilişkilerdi) bütünüyle derinden bağlantılı olduğu siyasi bir kültürün nasıl ve neden ortaya çıktığını, bu kadar uzun süre yeni kuşaklara aktarılabildiğini ve bu politize olma koşullarının nasıl ve neden zaman içerisinde yok olduğunu ya da yok olmakta olduğunu fark ettim.

Mülakatın can alıcı noktası, her şeyden önce, bugünden bahsederken bastırılan şiddet duygusuyla, geçmişten bahsederken ortaya çıkan söylenmeyle karışık bir tür mizahın birleşimi olan bir tondu. Sonra iş yerindeki ilişkilerin giderek kötüleşmesinden ve bu durumla, iş yerindeki topluluğun yaşadığı güven kaybının ilişkisinden -yani neredeyse fiziksel bir sakatlanma gibi tecrübe edilen bir kayıptan- sürekli olarak bahsediliyordu. Şüphesiz ilk odaklanılması gereken şey, fabrikanın nasıl reddedildiğiydi; geri dönüşü olmayan, zalimce, kesin surette bir reddi bu. Bu reddi gözden geçirmek de söz konusu değildi. Zaten bu reddin kendisi de bir acının tezahürüydü.

İster bir gerçeğe işaret etmek için isterse de bir suçlama niteliğinde olsun, Gérard sürekli olarak, çok uzunca bir süre (1985-86'ya kadar) fabrikadaki yaşantıya şekil veren ve işçi "topluluğuna" -bu, sendika temsilcileri ve örgütlü işçilerin önemli bir yer tuttuğu bir topluluktur- güç kazandıran eski toplumsal ilişkiler sisteminin dağılmasından söz ediyordu. Endişelerinin temelindeki mesele; işçi kolektifleri, bu kolektiflerin mevcudiyet biçimleri, kendilerine has sosyalleşme biçimleriyle bir tür politik çaba (ki bu, böyle yaşanmıyordu) ve de bireysel ve kolektif direnişin, "ahlaki" ve "siyasi" veçhelerle bir araya gelip bağlantıya geçmeleri ve bu ortamda birbirlerini yaşatmalarıydı.

Gérard'ı asıl yaralayan şeyi ve bugünle bağlantılı olan fakat tüm bir tarihten kaynaklanan hayal kırıklığını görmek mümkündü. Kendi geçmişine, geleceğine ya da çocuklarının geleceğine olan bakışında ortaya çıkan, bir mucize olmazsa yeni işçi kuşaklarının -geçici işçilerin- eskilerle aynı safta yer almayacağı, artık eski tarz emekçi direnişinin pek çok şekliyle işe yaramaz olduğu

çünkü yeni koşullara uyum sağlayamadığı düşüncesinin temelinde de var olan hayal kırıklığıydı bu. Geçmişe dönüp, fabrikadaki çalışma koşullarının son 10 yılda hep daha kötüye gittiğinden, işçilerin üzerindeki baskının arttığından, işçiler arasındaki güvensizlikten, ikiyüzlülükten, büyük ölçüde bireysel ikramiye sistemi yüzünden işçi topluluklarındaki eski dayanışmanın yok olmasından ve ayrıca işçi kolektiflerinin yeni düzenlemelere gitmesinin ve hatta yenilerinin oluşmasının yönetime toplumsal dinamikleri kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme imkânı sunduğundan tekrar tekrar bahsediyor. Anlattıkları bir kısır döngüye benziyor. Hatıralar silinmiyor. Umutlarının, bilhassa siyasi umutlarının ne hâle geldiğini, eski güven dolu ilişkilerin nasıl ortadan kalktığını görmek hem Gérard'ın şu an fabrikadaki toplumsal ilişkilere dair algısını oluşturup şekillendiriyor hem de geleceğe bakışını daha karamsar kılıyordu. Bir anlamda, bu trajediyle yüzleşmek geçmişi de etkiliyor, çoğunlukla kendisine yönelttiği bir tür küçümseme ve kara mizaha yol açıyordu.

İlk bakışta tepkisi "başkalarına" -eski ahbaplara, kendi kuşağından olanlara- yönelik gibi görünse de burada kendisine de zarar veren bir yön olduğunu, bir şekilde bu tepkinin hep kendisine yönelmiş olduğunu söylemek mümkün. Çünkü nihayetinde Gérard'ın umutlarını gerçekleştiremeyen bu eski topluluktu (kendi topluluğu, yani ait olduğu topluluktu).

Fabrikada işçiler arasında geçen bir "ağız dalaşından" söz ediyor; şakalaşırken birkaç işçi birbirlerine cıvata fırlatıyor, işçilerden biri hafif yaralanıyor. Bu olay -fabrikada günlük hayatın parçası olan ufak tefek olaylardan yalnızca biri-, yeni iş ortamında varlığını hissettiği rahatsızlığın şiddetini ortaya koyuyor. Bu hikâye, "olay çıkarmamak" maksadıyla ve kuşak dayanışması hatırına patronun yaklaşımını benimseyip haksızlığa taraf olan eskilerin acizciliğini eleştirme imkânı olarak görülebilir. Kuşkusuz bu, ufak bir kural ihlali de olsa, sendikal faaliyet geleneğine olan bağlılığının müsaade etmeyeceği cinsten bir ihlal. Aslında bu ufak anekdot, Gérard'ın kendi kuşağından işçilerle, ahbaplarıyla, artık yönetime hizmet ettiğini düşündüğü kıdemlilerle arasına nasıl mesafe koyduğunu -"artık bu adamlarla konuşmamakta kararlıyım"- ve

nasıl genç işçilerle, daha doğrusu, bir noktada yönetimin fabrikaya getirmeye çalıştığı düzene gerçekten karşı çıkan tek kişi olduğunu düşündüğü tek "bir" genç işçiyle dayanışma (ki sadece sözlü bir dayanışma) içerisine girdiğini göstermesi bakımından oldukça önemli. Gérard'a göre, kendisine olan inancını koruması için tüm kudretiyle sisteme meydan okumaya devam etmekten başka çare yok.

Fakat bundan hemen birkaç dakika sonra, geçici işçilerin (onun çalıştığı kısımda çok az sayıda geçici var) işe olan yaklaşımını tasvir edişinden, bu gençlerin "eskilerle" güçlerini birleştireceğine artık umut bağlamadığını anlamak mümkün. Geçici işçilerle arasında büyük bir mesafenin olduğunu, bu gençlerin diğer fabrika işçilerinden daha farklı endişeler taşıdığını hissediyor.

Geriye kalan ve "doğal olarak" öne çıkan tek şey, fabrikaya, çalışanlarına ve yöneticilerine karşı şiddet dolu bir nefret ifadesi. Bugün maruz kaldığı aşağılamalardan, iş yaşamındaki başarısızlık hissinden, onu ve ailesini tehdit eden yoksullaşma korkusundan beslenen bir düşmanlık bu. Ama bunun yanı sıra, daha farklı, daha derinden gelen, daha eskiye dayanan bir hayal kırıklığından, asla tümüyle elden bırakmadığı ve yasını tutmaya devam ettiği, başka türden bir umudun, kolektif bir umudun yitirilmesinden de kaynaklanıyor.

Komünist bir vasıflı işçiyle

Mülakat: Michel Pialoux

Gérard: (...) Artık arıza yüzünden zaman kaybı yok, bir tatil sonundan diğer tatile kadar her şey tam gaz gidiyor, orada burada oyalanıp kaytarmaya vakit yok [*"cinlik yaparak" birkaç saniye "kazanmanın" yollarından bahsediyor*], konuşma imkânı yok (...) [*sessizlik*]. Her şey, 1977-8'de Amerikan SMI firmasının gelmesiyle başladı diyebilirim... Bu adamlar her şeyi düzene koyup plan program getiren adamlar, sonra bir de zamanlama ekipleri çıktı.

Christian: Eskiden hazırlıkları yapanlar, yapılacak işe göre geçici bir program yaparlardı, sonra her işin başına bu zamanlama ekibi geldi çünkü orada da kargaşa çıkıyordu, her seferinde seni biraz daha kenara itip senin yerine işin zamanlamasını yapacak başka birisini geçirmek istiyorlar, biliyorlar ki sen zamanlama işini bozacaksın... İşin başındakiler de zamanlamaya tabi ama bir sürü sorun yarattığı da bir gerçek çünkü bu zamanlamacılara kimse tahammül edemiyor, bu da normal! Zamanlama işini de azaltıyorlar şimdi artık teknik ofiste, teknisyenler bu işi yapıyor, doğrudan teknik ofiste zamanlamayı takip ediyorlar ama artık aynı koşullarda yapılmıyor iş: yiv açma makinelerinde hava akımı var, çalışma şartları sıkıntılı, borulardan geçen onca şey...

- Peki ya bu biraz zaman kazandıran cinlikler?

Gérard: Bu rezaletten kendimizi kurtarmak bizim elimizde! Yani, bir de Allah bilir kaç çeşit araba var önümüzde: sırf 405'lerde 23 çeşit! 605'ler için de 30 çeşit.

- Ve sanırım teknik ofistekiler, bunu, artan bir zihin yükü olarak görmüyorlar...

Gérard: Tabii, hem sonra artık ihracat için araba yapıyoruz, o yüzden elimizde monte edilecek daha çok parça var, bu arabalar bizimkilerden daha iyi yapılıyor ve bir de sözde bu adamların bir üretim hızına göre hareket etmeleri gerekli ama ortada hız denetimi filan yok. Teoride dört arabadan birinin Amerikan arabası [*Amerika'ya ihraç edilecek araçlardan bahsediyor*] olması lazım ama yer olmayınca bazen iki hatta üç Amerikan arabasını ardı ardına koyuyorlar. Bu Amerikan arabalarında da çok cıvata olduğu için işçiler, bantta malzemeyle birlikte ilerliyorlar... Bandın sonuna gelince de birileri gelip onları eski yerine gönderiyor. [*işçilerden biri yeterince hızlı çalışmazsa, bantta ken-*

dinden sonraki işçinin yerine doğru ilerler; böyle bir durumda bölüm şefi, durumun toparlanması ve işçinin üretim bandında olması gereken yere dönmesi için bir denetçi gönderebilir.] Bunu yapan biri olunca hep aynı durum oluyor çünkü söz konusu olan iş gücü olunca durum savaştan farksız. Şu an iş gücü sıfır: 25 nokta var, 25 adam var, tabii bir de zaman. Eskiden gereken yerde el atmak için dolanan adamlar vardı, arıza mekanikerleri filan, artık hiçbiri yok. Hâlâ öyle bir çalışan grubu var ama artık bu adamlar da denetçiler gibi sabit duruyor. (...)

- Üretkenliğin nasıl arttırıldığını görmek ilginç.

Gérard: Yeni fabrikanın HC1 şasi kısmında, ziyaretçi gözüyle bakınca gerçekten her şey çok iyi görünüyor... Ama çalışma şartları ve ortam, bizim olduğumuz kısımdan çok daha kötü. Bir de sonuçta etraflıca bakınca o kadar iyi olan ne var? Cafcaflı ön camlar ve yan kısımları makineler takıyor (...).

Christian: Şimdi bu ufak üretim bantlarında adamlar var... Bunlar ön tarafın hazırlığını yapıyor, sonra bir makine var, bunları alıp arabaya monte ediyor. Sonra araba bütün hâlde geliyor ama işçiler -kim bilir kaç tane-, dünya kadar "7 numaralı" cıvatayı takmak için alın teri döküyor ve bütün gün bununla uğraşıyorlar.

- İşe yeni bir düzenleme getirildi...

Gérard: Üretkenliği çok arttırdılar çünkü asıl mesele her noktada birinin olmasını sağlamak, insanları farklı noktalara yönlendirmek, tabii burada çok zaman kazanıyorlar çünkü her şey adamların elinin altında.

- Yani aslında değişen pek bir şey yok, zaman kazanılıyor ama ana gövde montajı hâlâ elle yapılıyor...

Gérard: Tabii HC1'de her şey o kadar iyi çalışıyor ki sürekli arıza var! Çarşamba günü sendika ofisindeydik, Hamid uğradı... Arızayı hallettiler. Sonra dediler ki bir arıza daha var... Önceki hafta 150 araba gitti, Çarşamba da 100 araba, hız arttıkça ani arızalar da ortaya çıkıyor.

- Fabrikadaki en büyük sorunlar arızalar, değil mi?

Gérard: Hı hı, arızaları bir türlü halledemediler... O tarafta çalışma koşulları giderek kötüleşiyor, tabii ben o tarafta çalışmadım hiç, duyduğumu söylüyorum...

Japonya'dan başka bir laf bilmiyorlar

- Christian, bana HC1 atölyesine gönderilmek üzere olduğunu ama sonra bu işin yürümediğinden bahsetti. Ne olmuştu?

Gérard: Şöyle söyleyeyim, diğer işçilerle beraber beni de bu Morvillars'daki üç haftalık eğitim programına çağırdılar. İlk günden başladılar Japonlardan bahsetmeye, otomotiv endüstrisi (...). Yok efendim grup olarak çalışmak gerekiyormuş da falan filan... Artık kararları veren ustabaşı değilmiş, kısım şefiyle bir alakası yokmuş, her şey gruptaymış da... Tek bir kıdem gününe, tek gün izine ya da tatile, yani bir gün izin alıp almayacağına grup karar veriyor, yani bize söylenen o, "grup karar verir". Kısım şefi, ofisinde, artık hiçbir şeyle ilgilendiği yok; bir denetçi var, grupla yönetim arasında aracı vazifesi görüyor...

- Üç gün boyunca başınızda dikilip bu grup çalışması meselesini anlatıp durdular, öyle mi?

Gérard: Aynen, bütün mesele de gereken her durumda el altında olman! Benim canımı sıkan, el altında olma kısmı, söyledim de yani, imkânı yok, cumartesi günleri kalkıp gelmem dedim [*öfkeli*], hiç yapmadığım bir şey, bu vakitten sonra da yapacak değilim! Bunun ardından bu bir buçuk saat işini tekrar çıkardılar; bundan sonra, G.'ye [*eğitimden sorumlu kişi*] "Şimdi de bu bir buçuk saat meselesi... Ben bunu her akşam, 9.30'da yapmam. Grev başlatırım!" dedim. O da "Madem öyle benim kısmımda işin yok, nereden geldiysen oraya dön!" dedi. Çok sürmedi yani, dört gün kadar...

- Aslında toplantıda, bu işi tümüyle desteklemediğini açıkça söylemediğin müddetçe üzerine gelmiyorlar sanırım.

Gérard: Evet evet. Dördüncü gün şu "müsait olma" meselesini ortaya çıkardılar... Soruyorlar, "Cumartesi, müsait misin?"; "Tabii, ara sıra," dersen iş tamam ama ben "Hayır!" dedim... Çünkü işin nasıl yürüdüğünü biliyorum; işte o gün öğlen birden itibaren bütün öğleden sonra, müsait olma meselesiyle ilgili hep ben konuştum; G. de sürekli "Sakin ol, oraya geleceğiz!" deyip durdu; tabii her şey ortadaydı. Sonunda "Dışarı!" dedi.

Herkes maaş bordrosunu alıyor, sonra da köşeye çekilip öylece bakıyor

- (...) Peki sizin bölümde de geçici işçiler var mı? Onlarla münasebetin nasıl? Çünkü onlar senden rahat 2.000 frank fazla kazanabilirler.

Gérard: Benim yanımdaki iki adam bu hafta maaşlarını aldılar, birisi 9.300 frank kazanıyor, öbürü 10.000'den fazla. Gerçi ben maaş bordrolarını görmedim... Maaşları bu kadar ama Peugeot onlara ne ödüyor bilmiyorum! Bizim yakınımızda çalışan bir adam daha var, onu sürekli işe almak istediler ama o istemedi. Askerliği gelene kadar oradaydı, sonrasında kalmayacaktı, hem kadroya geçmek de istemedi çünkü sözleşmeli olarak daha fazla kazanıyordu. Tabii her ay ne kadar alıyor, onu bilmiyorum.

- 20-25 yıl çalıştıktan sonra başka birisinin aynı işe geldiğini görmek zordur herhâlde... İşler neredeyse 25 yıl öncekinin tam tersi, o zamanlar kıdem, saygı gören bir şeydi.

Gérard: Bugün bile kıdem, az da olsa dikkate alınıyor... Ama geçici işçiler işin içine girmese bile, maaş farkının asıl sebebi performans primleri çünkü eminim ayda 1.000 frank fazla alıyorlardır. Performans primleri rahat bir 15 yıldır filan var, bazıları yılda iki üç kere alıyor.

- Son birkaç yılda daha önemli hâle gelmedi mi?

Gérard: Şimdi asıl sıkıntı... İnsanlar primi alıyor ama kimse ne aldığını söylemiyor, o yüzden bilmek zor. Artık maaş bordrolarını bile göstermiyorlar, herkes kendisinlnkini alıp köşeye çekiliyor, öylece bakıyor... Eskiden performans primi sıkıntı olmuyordu, maaş bordrolarımızı karşılaştırırdık, hata var mı yok mu diye... Bugün yıllık maaş farkı ödemesini aldık. Zarfı orada açtım, okudum, masaya koydum, "İşte benim aldığım bu kadar." dedim ama öbürleri zarfı çantasına atıyor, kimileri fabrikada açmıyor bile. "Ne kadar aldın?" diye soruyorsun ,"Bilmem..." diyorlar. Bilmiyorlar, eve gidene kadar açmıyorlar.

- Peki, önceden maaşı kim dağıtırdı? Kısım şefi mi?

Gérard: Evet, bazıları hâlâ öyle yapıyor ama artık her şey kapalı zarfta geliyor. Şu anki kötü ortamda büyük paya sahip bu bireysel zam meselesi, zamanında 25 frank için her şeyi yaparlardı, feryat figan...

- Bunların hepsi bir süre önce bahsettiğimiz, ücretlerin 80'li yıllarda kısmi düşüşü bağlamında oldu...

Gérard: Evet, kâğıt üzerinde, ücret görüşmelerinde bunu söylediler, kabaca "performans priminde ortalama artış 1.9 oranında" dediler. Ortalama! Ne demek ortalama? Maaş zammından fazla! Bu ortalama 1.9'da kaç kişi var? Sonuçta herkes için ortalama 1.9 değil. Grupta hiçbir iş yapmayan biri olsa bile grubun aldığı aynı... Üretim bandında artık ikramiye olmadığı için, tek aldıkları haftalık bir prim, haftada 75 frank, o da ürün kaliteli olursa. Ama aralarında tembellik yapan biri varsa, grup o ikramiyeyi de alamıyor. Berbat bir durum! Burada oturan bir tanıdığımı gördüm geçenlerde, o da diğer vardiyada çalışıyor... Aynı benim gibi birisi, hiç umurunda değil, bir gün eldivenin birini takmış, diğerini takmamış, primi vermemişler. [*Verilmeyen primlerle ilgili birçok hikâye anlatıyor.*] Geçen hafta bu primlerle ilgili bir şey daha öğrendim: Olur da cenaze için, düğün için ya da bir doğum olduğunda izin alırsan o da primden kesiliyor... Kendi haftamdan bir gün cenaze için izin alırsam primi alamıyorum!

- Ama en ciddi durumlar da grup seviyesinde olur herhâlde; grup, baskı

uygulayınca... Yani eşyanın tabiatı gereği...

Gérard: Morvillars'da, ilk günlerde bir adam işe gelmedi, günlerin işaretli olduğu bir takvim gösterdiler, adamın bayağı işe gelmediği olmuş ama ilk gösterdikleri şey bu: işe devamsızlık. (...) [*Farklı kısımlardaki devamsızlıktan bahsediliyor.*] Bazı kısımlarda bunlar devam ediyor ama şasi kısmındaki en ağır yerlere bakmak lazım!

- *Evet ama artık insanlar daha yaşlı ve yorgun olduğu için muhakkak eskisinden farklı bir devamsızlık da vardır, kronik hastalıklar yüzünden.*

Gérard: Her zaman aynı şey, kimsenin cesareti yok, her zaman ölesiye çalışan birileri var çünkü performans primleri hep sıkıntılı. Ben dersimi aldım, artık işimde gücümdeyim... Geçen gün Michel'e de söylüyordum [*çalıştığı bölümdeki personel temsilcisi*] çünkü hep aynı şey, Michel de bir gün olsun işten kaçmaz. Bir defasında iki yıl boyunca bir gün bile izin almamıştım, tek bir gün hastalanıp işe gelmediğim olmadı... Mazeret izni almadım, hiç geç kalmadım... Ama yine de primlerimi alamadım! Demek ki bu performans primlerinde başka bir şey dönüyor. Çalışmamla ilgili hiç uyarı almadım, hiç... Çünkü iş söz konusu olunca azarlanmak istemem [*öfkeli*]. Ne beni işimin başından kaldırabilirler ne de molamdan çalabilirler. Fikirlerimden dolayı yargılayabilirler, bir sürü şey için... Günün birinde kısım şefime "Defol git!" diyebilirim ama asla hatamı bulamazlar. Ayrıca, bir keresinde... [*Christian'a hitaben söylüyor*] L.'nin olduğu zamanı hatırlıyor musun? Ne olmuştu tam hatırlamıyorum, sanırım bir gün izin istemiştim de vermemişti. Bu adam, köydeki evinde çalışmak için hasta olduğunu söyleyip izin almıştı. O yıl çok sık hastalık izni almıştı ama primini de aldı, her istediğini de elde etti! Bana da dedi ki: "Tabii ama sen cumartesileri gelmedin!"

- *Kriter bu muydu?*

Gérard: Bunu duymak bile istemiyorlar; çünkü geçen gün kısım şefimle konuşuyordum, konuşurken söyledi: "Notlarımızı" verirken "Cumartesileri çalışmanın etkisi yok, bir tek grevler dikkate alınıyor!" dedi.

- *Tabii ki, Peugeot'yla ilişkinizi belirleyen en önemli şey bu...*

Gérard: Yılda bir kez, iki saatlik basit bir iş durdurma eyleminde bile işin bitiyor! 89'daki grevlerden bahsetmiyorum bile. Greve gidenler iki yıl boyunca performans primi alamadı.

- *Ödeme ölçütü bu mu? Kısım şefi bu şekilde mi söyledi?*

Gérard: Üstü kapalı olarak söylüyorlar. Grev sonrasında bir şey daha vardı; greve katılmayanlar prim aldı; kimisi 150 frank, kimisi daha az aldı -greve katılmadıkları hâlde-. Sonra bazıları sendika temsilcilerine gitti, -bu, gerçek-

ten can sıkıcı- "O neden benden daha fazla alıyor?" diye. Aralarındaki fark, fazla alanla almayanın farkı... Biz fabrikada grev için hazırlanırken birisi üretim bandının başındaydı, öbürü saklanıyordu. O yüzden, saklananlar üretim bandının başında kalanlardan daha az ikramiye aldı! Öyle oldu. [*herkes güler*] Greve katılmayanlar da ikiye ayrılmıştı: greve gidenlere burun kıvırıp üretim bandının başında duranlar ve bir de yüzünü göstermeye cesaret edemeyip tuvalette fare gibi saklananlar.

Burada durum böyle

Gérard: Önceki gün fabrikada sorun çıktı... Kısım şefi birisine "aptal" dedi, gençlerden birine. Michel [*sendika temsilcisi*] dosyayla ilgilendi çünkü birisi ispiyonlamıştı. Birou diye birinin gözüne cıvata gelmiş, o da gözümde bir şey var deyip revire gitmiş, o kadar. Ertesi gün, gençlerden biriyle sorun yaşadı; adam, hidrolik krikodaydı. Hepimiz yukarıdaydık, pompa son ayardaydı, sonra kriko dağıldı, adamın bacağına isabet etti. O da kısım şefine "Delirdin mi sen? Tek yapman gereken arabaları bant üzerinde ilerletmek! Bana aptal muamelesi yapma!" dedi. Kısım şefi de dedi ki: "Tamam seninle ilgilenmiyorum, hoşuna gitmiyorsa yarın görüşürüz." Ertesi gün biri, kısım şefine demiş ki: "Birou'nun gözüne cıvata geldi, Christopher [*genç olan*] attı." Dolayısıyla kısım şefi rapor tuttu. Ama ben ufak bir araştırma yaptım çünkü sonuçta çok kalabalık değiliz, on kişi filan çalışıyor bizim kısımda, aslında şakalaştıkları sırada hepsi avuç dolusu cıvata fırlatmıştı Birou'ya... O ispiyonlayan da bir avuç cıvata atmıştı. Ben de Michel'e dedim ki: "Böyle böyle oldu, bu adam, şu adam, bunların hepsi cıvata fırlattı. Birou'nun gözüne gelene bakmak lazım, kimin parmak izi var kontrol edilsin. Git söyle onlara." Sonra genç olan, ustabaşının yanına gidip olan biteni anlattı. Ustabaşı da "Tamam, bakarız!" dedi. Böylece olay tatlıya bağlandı. Öbür türlü adamı işten atarlardı, çok ciddi bir durum! Birou başına gelenleri önceden anlatmadığı için azar işitti.

- Birou, işçi; değil mi?

Gérard: Evet, o da bizim gibi işçi. İşçilerden üç dört tanesi şakalaşmak için cıvata fırlattı buna... Malzeme arabasının öbür tarafındaydı, arabaların camını yerleştiriyordu, cıvataları atarken birisi tam Birou'nun döndüğü sırada gözüne isabet ettirdi. Ama bu işi başlatan kişi de gidip ispiyonlayandan başkası değildi. Burada durum böyle.

- Kötü bir ortam olduğundan bahsediyordun... Kimdi bu genç adam? Geçicilerden mi?

Gérard: Genç biri, kadroya geçen eski geçicilerden, 25-27 yaşlarında ama diğerleri... Nicholas 52, Charles 47, çocuk değil bunlar (...) [*öfkelenir*]. Bu adamlarla bir daha konuşmamaya yeminliyim...

Christian: Ama bu dördüyle iyi geçiniyorsun...

Gérard: Öyle tabii ama gerisi var ya, [*öfkeli*] bıktım onlardan! Bir daha masalarına da oturmam, önümüzdeki hafta tatil geliyor, ellerinde şarapla da gelseler... Hatta o kısım şefi, içecek bir şeyler ikram etse bile... Geçen yıl öyle yaptı... Niye? Çünkü tamir işine yardım gerekince ben hep tamir noktasındayım filan... Geçen yıl bana bir kadeh ayırmış, attım çöpe ama olur da bu yıl yine getirirse bu sefer gözü önünde atarım çöpe. Hiçbir şey doğru gitmiyor. Şunu aklın alıyor mu: Şurada dokuz kişiyiz, beraber çalışıyoruz ve böyle bir iş çeviriyoruz, 25 yaşındaki adamı kapı dışarı ettirecekler? Böyle iş olmaz! Ne biliyor bunlar? Gerçekten bu adamın attığı mıydı isabet eden, belli de değil. Ama sonra ne oldu, bu adam kısım şefine defol git deyince diğerleri de kısım şefine arka çıktı... Ben artık kendimi bunların arasında düşünemiyorum. Gidiyorum çünkü...

- Pek çok kişi böyle hissediyor sanırım.

Gérard: Orası iş sonuçta ama iş ayrı, ortam ayrı... İlk fırsatta, üretimde az bir düşüş olunca, durumdan istifade işten çıkarıyorlar.

- "Artık ahbabım kalmadı" demek çok kötü olsa gerek... Farid de aynısını söyledi.

Gérard: Eskiden 15 kişiydik; arada hep bir çıbanbaşı çıkar ama en az 13, 14'ü ahbabım.

- Yani ahbabın olmayanlar azınlıktaydı!

Gérard: ...bunlara da güvenilirdi yine de; ama şimdi...

Christian: Alsace'dan gelen yaşlı adamı hatırlıyor musun, hani şu sigarasını satan çöpçüyü? Uyuz olmuştuk bu adamın sigara satmasına ama tuvalete filan gittiğinde yine de sigarasını satardık onun için. Eskiden hep böyleydi ama artık böyle şeyler kalmadı. Bireyselleşme son noktasına geldi, artık herkes kendi derdinde. Üretim bandında işin üstesinden gelmek için ahbapların olurdu yanında. Şimdi ise herkes kendi köşesine çekiliyor, beş kişi bir araya gelip konuşamıyorsan ne yapacaksın ki? Her şeyi tek başına yapamazsın, istediğin kadar güçlü ol, bir yere kadar gücün yeter ama tabii kendi sorunun, o dört herifi ilgilendirmiyor...

Denetçi tulumuyla biniyorlar otobüse

- Ahbaplar yavaş yavaş mı ayrıldılar?

Gérard: Hayır, çalışma gruplarını böldüler. Üretimde ya da üretim hızında bir değişim olacağı zaman, grubu küçültme imkânı olunca... Yani mesela aynı grupta, diğerleri üzerinde tesiri olan sağlam karakterli iki kişi varsa ilk fırsatta

birini gönderiyorlar, diğeri tek kalıyor. Sonra bu performans primi dedikleri icat yüzünden kimse kimseye güvenmiyor artık. Bazen birine güvenecek oluyorsun, sonra bir bakıyorsun adam seni kısım şeflerine ispiyonlamış. Çok zaman önce benim başıma geldi... Umurumda değil, hiçbir beklentim yok ama... Kimseye güvenemiyorsun, bu performans primi denen zımbırtı yüzünden ya da 180 puandan 190 puana atlama derdi yüzünden... [*Alt iş gruplarında alınan puanlar, maaşı belirliyor.*] Bazıları her şeyi yapar! İspiyonlama olsun, her tür ucuz oyun olsun! Tam ustabaşlarının istediği şey bu.

- Maaş sıkıntısı var, para sıkıntısı var ama bu bahsettiklerin gerçekten berbat. Denetçi seçimi filan... Birini tutup ona ayda 300 frank fazladan veriyorsun...

Gérard: Bunlardan bir sürü var, tek gereken denetçi kıyafeti... 300 frank meselesi de değil... Başka bir rolü var... Karısı iş tulumunu evin ön tarafına asacak ki herkes görsün, bazıları üzerlerinde iş tulumuyla eve gidiyor, denetçi tulumuyla biniyorlar otobüse!

Christian: Yeni fabrikadaki "yeşil kertenkelelerde" görürsün, üzerlerinde "kertenkeleyle" gidiyorlar eve. Tulumu alır almaz... Görüyorsun, gündüz vardiyasında karşına çıkıyorlar, "kertenkele" arabalarına binip giderken karşına çıkıyorlar...

Gérard: Hepsi de firmanın imajı için... Tulumun ya da pantolonun kirlenirse istediğin kadar değiştirebilirsin, gerekirse günde iki kere bile değiştirebilirsin: hepsi ziyaretçiler için. Ziyaretçiler üzerinde iyi bir izlenim bırakman gerekiyor. (...) Yeni fabrikada önemli olan bu. Bunu, kafana sürekli sokmaya çalışıyorlar. Kısım şeflerinden biri, bir gün "Rüyalarımda Peugeot'yu görüyorum, gündüzleri Peugeot'yu düşünüyorum, geceleri de rüyalarımda görüyorum." dedi. Bu adam tekniker, daha bu sabah üzerinde aslan amblemiyle gördüm; formasının yakasında bir tane, ceketin üzerinde de başka bir tane vardı...

- Tamamen Peugeot'dan giyiniyor...

Gérard: Montlar da var, hatırlıyorsun değil mi? Peugeot montları: sarı, mavi... Kayağa giderken giyiyorlar aslanlı montu. [*gülüşülür*] Morvillars'da bu logo, bayağı mühim bir şey. Orada bir video gösterdiler: Adamın biri Peugeot almaya gidiyor, karısı da kuaförde, yanında da Peugeot'da çalışan bir kadın var. Fön makinesinde yan yana oturuyorlar. Peugeot'da çalışan kadın "Hiç tahammül edemiyorum Peugeot'ya. "Ne zaman bir araba kapısı taksam, taktığım kapıya bir de tekme atıyorum" diyor. Kadın, eve gittiğinde kocasına "Peugeotları nasıl yapıyorlar biliyor musun? Bak, iyi dinle şimdi..." diyor. Adam hikâyeyi dinleyince şöyle bir başını kaşıyor, sonra satıcıya gidiyor. Satıcı onları ağaç edene kadar bekletiyor, onlarla doğru dürüst ilgilenmiyor. Onlar da

dosdoğru Renault'ya gidiyorlar...

- *Videodan sonra bir de vaaz dinlemişsinizdir; ne yapmamanız gerek, ne yapmanız gerek...*

Gérard: Aynen. Mesela üç dört kişi kafedesin, şikâyet etmemen gerek. "Umurumda değil, kapıları takarken tekme atıyorum!" dememelisin mesela. Ne kadar iyi bir işte çalıştığından sürekli bahsetmen ve dışarıda bile kaliteden söz edip durman gerekiyor. Bunu doğrudan söylemeseler bile, fabrikanın dışında dahi düzgün hareket etmemiz gerekiyor.

- *Yazılı hiçbir şey olmamasına, hiçbir şeyin onları ele vermemesine dikkat ediyorlar. "On Emir" hikâyesi gibi [Morvillars'da staja gidenlere imzalatılan "mutabakat"ı kastediyorum]. Basın bunu yaymıştı, insanların Peugeot'dan rahatsız olmasının sebebi biraz da bu.*

Gérard: Ben o kısmı göremedim. Erken ayrıldım. Sırf üç haftalık rahatlık için, hatta yemek yemek için bile stajı tamamlamak isterdim... Hepsi bu değil tabii ama... Tabii sendikada Paul, Louis filan, "devam etseydin keşke" dediler... Ama ben onlara karşı açık olmak istedim, sonradan imalı laflar olsun istemem. Beni orada isteseler devam ettirirlerdi. Bu, onların elindeydi... Ertesi sabah, çalıştığım kısma geri geldiğimde bölüm şefinin suratı öyle asıktı ki görseniz inanamazsınız. Sanırım beni başından savmak için eğitime göndermişti, herhâlde şöyle demiştir kendi kendine: "Bu adamın icabına bakacağız, artık canımızı sıkamayacak!" Cuma günü geri döndüğümde şefin gelmesini bekledim, olanlardan haberi yoktu, kendi kendime "Bakalım beni görünce ne yapacak?" dedim... Benim döndüğümü görünce beyninden vurulmuşa döndü, suratı bembeyazdı... "Ben geldim!" dedim, oldu bitti. Neden diye sormadı, niye geldin demedi. Sonraki hafta konuyu açtım: "Bu gönüllü cumartesi meselesi... Ne demek oluyor 'gönüllü'?" Biraz afalladı, "Gönüllü işte, bildiğin gibi, senden rica ediyorlar, gönüllüler de..." dedi. "Evet ama bu HC1'de 'gönüllülüğün' sözlüktekinden başka bir anlamı var." dedim. "Bilmem. Neden?" diye sordu. Ben de cevap verdim: "Asla gönüllü olmayacağımı söylediğim için geri gönderdiler beni." "Belki" ya da "bakalım" deseydim... Ama onlara göre, bunu demen bile bir şey çünkü biliyorlar ki birçok... Sürekli, "Cumartesi günü gelmezseniz banttaki arkadaşınızla konuşup işleri ayarlamanız gerek, böylece o sizin yerinize bakar..." deyip duruyorlardı; kısım şefi, gelmeyenin yerine bakacak kimse bulmaktan artık sorumlu değil; o kişiyi kendin bulman gerekiyor.

- *Başka tür bir toplumsal ilişki biçiminin muhakkak olması gerek... Ve bu Japon fabrikaları hakkında bilinenler... [Japonya, İtalya, İngiltere hakkındaki konuşma]*

Gérard: Doğru ama hâlâ insanlar korkuyor bundan. Yarın Calvet [Jac-

ques Calvet, Peugeot grubunun 1983'ten 1997'ye kadar yöneticisi, t.s.n.] yerine çekik gözlü bir patron gelse umurumda olmaz. Japonlar Peugeot'yu alırsa... Bizim için asıl mesele iyi şartlar altında çalışmak ve düzgün bir maaş almak. Calvet yerine bir Japon gelirse umursamam bile çünkü zaten Japonlar Peugeot'yu neredeyse tamamen satın aldılar...

Geçiciler mi? Fabrika onların umurumda değil

- *Peki ya gençler, geçici işçiler? İş hâlâ zor geliyor mu onlara?*

Gérard: Tabii ama fabrika onların umurunda bile değil! İş durdurma eylemimiz vardı... Bu yıl bir kere oldu... Geçici işçilèr, grev sırasında... Sayıları fazla değildi, 15-20 kişi, baktım ki pek umursamıyorlar, "Bırakın, boş verin..." dedim. Dört beş geçiciydi, ertesi gün oylamada tekrar greve karar vermişler, sadece bu dört beş kişi, düşün artık!

- *Bu geçici işçilerden kimler oradaydı, sadece küçük bir kısmı mı?*

Gérard: Peugeot'daki 3.000 geçici işçiden 25 kişiydi; (...) ilk gelenlerden, mekanik kısmından gelmişlerdi; dört beş kişilerdi. Ertesi gün, ortalıkta grev lafı dolanıyordu. Yanlarına gittim, şasi bölümüyle mekanik bölümünün etrafındaydık, 15 kişi falan vardık. Ertesi gün için yeniden oylama yapılacaktı... Sonraki gün kantinde altı kişi kadardılar, ben de "Ben işimin başına geçiyorum, 15 kişiyle buna girişecek kadar delirmedim!" dedim. Dört geçici işçi, iki sendika temsilcisi, iki üç örgütlü işçi. Bu kadar insanla bir şey yapılamazdı... O akşam, ertesi günkü grev için başka bir oylama vardı. Biraz ciddiyet lazım bu işlerde! Onlarla konuşunca gördüm ki umurlarında bile değil: "Biz burada bekliyoruz, bizi buradan atarlarsa da umurumuzda değil!" dediler. Umurlarında değildi ama o durumda bile vazgeçmediler. Sonra, iş durdurmaya katılmayan geçiciler atıldı; mekanik bölümünden, grevi idare eden bir adamsa hâlâ fabrikada.

- *Peugeot, liderlere bir yaptırım uyguladı mı?*

Gérard: Hayır... Mesela bu hafta bir adam vardı, pazartesi miydi salı mıydı, işte bu adam işe beşte geliyor, adamı uyarmadılar bile, kısım şefi, "Senin burada işin yok!" dedi. Adam da hiç istifini bozmadan gitti, umursamadı. Ustabaşının ofisine gitti, "Ben de zaten bu cehennemde ömrümü tüketmeye niyetli değilim!" dedi. Adam haklıydı ama ona karşı olmamın sebebi şu: Biz gerçekten grevdeyken de gelip bize katılabilirdi.

- *Katılmadı mı?*

Christian: Hayır katılmadı.

- *Çağrılınca ilgilenmediğini mi söyledi?*

Gérard: Hayır, hiç umurlarında değil. Sadece gelip gidiyorlar.

- Civardan değiller galiba?

Christian: O bahsettiğimiz adam bu civardan, işe bisikletle geliyor.

- Politik bir bilince sahip değiller, öyle mi?

Gérard: Bazılarında o bilinç var. Mekanik kısmında gördüklerimiz mesela; ama onlar da umursamıyor ki, zerre kadar umursadıkları yok! Her şey günden güne... Çok olmadı, birini işten atmışlardı, bu sabah gördüm geri gelmiş... Bu sabah geçici olarak başlamış işe, şasi kısmını ziyarete gelmiş. Eskiden bizim karşımızda kadrolu çalışıyordu. Ne yapıyorsun burada, diye sordum; "İş değiştirdim." dedi. Eskiden, sabahları çalışırken sürekli geç gelirdi... Hatta bir gün saat onda gelmişti, uyuyakalmış.

- Sonra işten mi attılar? Sözleşmesini mi askıya aldılar? Sonra da başka bir yere geçti, öyle mi?

Gérard: Evet... Neredeydi bilmiyorum. Başka bir yere gitti, sonra da fabrikaya geçici işçi olarak geri geldi. (...) İğrenç olan şey şu: 18 ay sonra, gelen herkesi atacaklar. Mesela bu adamla birlikte 30 geçici geldi, 30 kadar da dün geldi. Çünkü 18 ayın sonunda burada kalırlarsa kanuni olarak onları gerçekten işe almaları gerekecek.

- Geçicilerle ilişkileriniz iyi galiba?

Gérard: Tabii, iyi çocuklar... Ama arada tuhaf olanlar da var, bütün gün walkman dinleyerek çalışıyorlar. Gençler işte...

- İşyerinde walkman'e izin veriliyor mu?

Gérard: Evet, kaç genç bütün gün kulaklarında kulaklıkla geziyor, akıl almaz bir şey.

- Çoğunda var mı?

Gérard: Geçici işçilerin yüzde 60'ında kulaklık var. Etkileşime geçmek de istemiyorlar gibi bir izlenim edindim. (...) Bunlarla sıkıntı da yaşandı, bu adamların bazıları iki üç gün işe geldi, hafta sonu şehirden ayrıldı, bir daha da dönmedi, onları da anlamak lazım. Ama işin aslını öğrenince görüyorsun ki çoğu hiçbir şeyi umursamıyor; geliyorlar, sözleşmeleri bitiyor, sonra başka yere gidiyorlar. Ama mücadele için bu yeterli değil, bugün bugündür, yarın yeni bir gün.

- Ama yine de gelip sizinle konuşabilirler, değil mi?

Gérard: Muhakkak, konuşuyorlar ama umursamadıklarını hissedebiliyorsun.

- Şirketin geleceğini mi düşünmüyorlar?

Gérard: Umursamıyorlar, değil şirketin geleceğini, kendi geleceklerini bile umursamıyorlar. Bazıları 20'sinden de küçük, hiçbir şeyi düşünmüyorlar, onlar için sadece bugün var, gerisi yok.

- Sendikalar konusunda da aynı şey mi?

Gérard: Evet. Bir şekilde sendika, politika, oy kullanma: Hiçbiriyle ilgilenmiyorlar.

- Ama yine de 89'daki grev onları etkiledi, değil mi?

Gérard: Evet, o zaman burada olanları etkiledi... Belki bugün olsa değişirlerdi...

- Sizce daha çoğu sendikaya katılır mıydı?

Gérard: Olanları görmüş olsalar, sonra çalışma koşullarını... Çünkü bu adamlara vaatte bulundular, iş vaadi, terfi vaadi... "Her cumartesi işe gel, o zaman işe alınırsın..." Anladılar ki 18 ayları dolacak ve kapı dışarı edilecekler. Benim yanımda çalışan bir adam var, geldikten bir hafta sonra teste girdi. Kısım şefi, "İşe alınacaksın..." dedi. Ama tatilin sonuna kadar mümkün görünmüyor, belki Eylül'de... Şuraya dikkat etmek gerek: "belki!" Adam fırıncı-pastaneci, yani iş arayacak ve bulmak için de...

Haziran 1990

Geçici İşçinin Hayali

Stéphane Beaud

1991 Temmuz'u sonunda, Peugeot fabrikasındaki tüm işçiler tatile girince Montbéliard ilçesi, kavurucu güneşin altında tuhaf bir sessizliğe bürünmüştü. Ağustos ayında insanlar, uzun zamandır süren geleneğe uyarak uzaklara gider ve ortalık yalnızca "ihtiyarlar" ve "parasız pulsuzlar"a kalırdı. Ne var ki son birkaç yıldır işçiler tatillerini fazla uzun tutmuyorlar, yalnızca iki ya da üç hafta uzaklaşıyorlardı; genç işçilerin çoğu ise fabrika çevresindeki sitelerde yaşıyor, kafelerde oturup güney kıyılarına gitme hayalleri kuruyorlardı.

-Sochaux fabrikası çevresinde yoğunlaşmış çok sayıda ilçeden birisi olan ve yaklaşık 15.000 kişilik bir nüfusa sahip- Audincourt'taki genç işçilerin yaşadığı sitede, hepsi altı katlı, iyi bakımlı, yepyeni binalar var. Uzunca bir süre boyunca, sitede sadece göçmen işçilerin kalmasına müsaade ediliyordu; fakat 1988'den beri bu konutların pek çoğunda genç, geçici işçiler de kalmaya başladı. Bir yıldır burada yaşayan ve önceki yıl üç ay Sochaux'da çalışmış olan, Fransa'nın kuzeyinden gelen Alain isimli bir geçici işçiyle burada görüşmek üzere sözleştim. Kendisiyle birkaç ay önce, civarda iş bulmakta sıkıntı çeken ve gelirlerin düşük olduğu bölgelerde yaşayan gençlerin iş bulmasını kolaylaştırmak için devlet tarafından tesis edilmiş bir iş bulma kurumunda tanışmıştım ve onunla birçok kez konuşma fırsatım olmuştu. Sözleşmesinin feshedildiği Eylül ayından beri, Sochaux-Montbéliard civarında -bulmak pek

mümkün olmasa da- bir iş bulmak için "deli gibi uğraşıp duruyordu". Altı aylık bir sürede sadece iki kısa süreli işte çalışabilmişti. Ay başında, Belediyenin temizlik ekibinde sözleşmeli bir iş bulmayı başarmıştı. Kuzey'de, Lille civarında bir iş bulabilmek için uzunca bir süre "uğraşıp didinmiş" karısı (iki yıl önce kuzeyde evlenmişler), Alain'in yanına taşınmış ve kimselere görünmeden sitede yaşamaya başlamıştı. Evlilik hayatları çok zorluydu.

Alain, dördüncü kattaki penceresinden bakıyor ve ona seslendiğimde, beni gördüğüne sevindiği her hâlinden anlaşılıyor. Diğer taraftan, onu yüzüstü bırakacağımdan da şüphesiz ki korkuyor. Dışarıdan bakıldığında sitenin terk edilmiş gibi bir görüntüsü var. Sadece birkaç göçmen -Faslı ya da Türk- güneşten kavrulmuş hâlde çimlerin üzerinde oturuyor, kendi aralarında konuşuyorlar; birkaç genç, kısmen parçalara ayırdıkları bir arabayla uğraşıyorlar. Fakat çok sayıda genç işçi tatile gitmediği ve Ağustos ayını burada, sitede geçirdiği için binanın içinde bir hareketlilik var. Alain'in küçük odası sanki eşya istilasına uğramış gibi: büyük boy, siyah beyaz bir televizyon, yatağın karşısında, sandalye üzerinde duruyor; masanın üstünde bir kasetçalar; tezgâhın hemen yanında ufak bir buzdolabı. Duvarlarda Alain'in kendi çizdiği çizgi romanlarla film afişleri ve bazı hard-rock gruplarının posterleri asılı. Görüşmeyi öneren Alain ve kendisi gibi Peugeot'da geçici işçi olarak çalışmış olan ve sitede yaşayan birkaç arkadaşı...

Bu sebeple, aynı katta yaşayan komşuları Patrick ve Jacques'a, ayrıca posta kutusunu tamir etmekle uğraştığı için o esnada orada olmayan Lucien'e beni takdim ediyor. Patrick, Rennes'deki Citroen fabrikasında beş yıl çalışmış ve ardından 1988'de ekonomik sebeplerle işten çıkarmalar başlayınca işten atılmış 25 yaşında bir Breton[7]. Sonrasında Sochaux'da geçici işçi olarak işe başlamış; fakat üç ayın sonunda sözleşmesi yenilenmemiş ve 1990 Aralık ayından beri de sürekli bir iş bulamamış. 28 yaşındaki Somalili Jacques, vasıflı bir inşaat işçisi. Entelektüel havası, seyrelmiş saçları ve yuvarlak, metal çerçeveli gözlüğü yüzünden herkes ona Gandi diye hitap ediyor. Üç aydan fazla süredir işsiz, etraftaki inşaatlarda iş bulma umudunda.

7 T.S.N.: Fransa'nın Kuzeybatısındaki Bretanya bölgesinden.

Alain bana bilhassa Lucien'den bahsetmişti çünkü Lucien, sitede bir şeylere itiraz etmekten ya da "yetkililer", yani site yöneticisi ve civardaki iş bulma kurumlarında çalışanlar aleyhinde alenen konuşmaktan çekinmeyen bir figür, buranın eskilerinden. Kısaca Lucien'in onların sözcüsü olduğunu söylemek mümkün. Marangozluk alanındaki CAP'ını aldıktan ve az para veren birkaç işte çalıştıktan sonra 1988'de Rennes'deki Citroen'de vasıflı işçi olarak işe girmiş. Sekiz ay sonra, ekonomik sıkıntılar yüzünden işten çıkarılmış. İşsizlik maaşının kesilmesini beklemeden Breton bölgesinden bir arkadaşıyla birlikte altı aylık geçici bir sözleşmeyle çalışmak üzere Sochaux'ya gelmiş. Sadece üç ay üretim bandında çalışmış. Sonrasında, sadece birkaç haftalık kontratlarla civardaki inşaat işlerinde vasıfsız işçi olarak işe girmiş. Orta boylu, neredeyse kırılgan yapılı Lucien'in üzerinde dacron pantolon, kısa kollu mavi bir gömlek, ayaklarında da sandalet var (grupta kot pantolon ve spor ayakkabı giymeyen tek kişi o). Kısa saçlı, dar kot pantolon ve imitasyon timsah derisinden kemer ile fular kullanan Alain'in aksine, Lucien'in, kılık kıyafetine pek aldırır gibi bir hâli yok. Mülakat boyunca oturmuyor ve görüşmenin sonunda duvara yaslanıp çömeliyor. Görüşme boyunca düzenli aralıklarla kafasına dikip içtiği, sonra da diğerlerine uzattığı büyük boy şişede portakallı gazoz getirmiş yanında.

Lucien konuşma boyunca gergin, sanki üzerindeki "gerilimden" kurtulmak istercesine sürekli yer değiştiriyor. Güçlü bir sesle, tutarsız cümleler kurarak konuşuyor ve sık sık, cümlelerinin ardından ufak bir kahkaha atıyor. Görüşmenin başında, Peugeot'da geçici işçi olarak tecrübesinden bahsederken -belli ki yaptığı işin net bir tasvirini yapma gayretiyle- sakin, hatta ciddiyetle, kelimeleri dikkatle telaffuz edip, sesini kontrol ederek konuşuyor. Belli ki kendisini dizginliyor, kontrol altında tutmaya çalışıyor, birden kendisini kaptırmaktan endişe ediyor. Hikâyesinden (hayatını anlatıyor) söz ederken sıra parasızlık, sürekli olarak kalacak bir yer aramak zorunda olmak, borçlar, gençler arasındaki güvensizlik, kimseden destek görememe gibi hayatının en zor yönlerine gelince birden öfke patlamaları yaşıyor.

Buradaki üç adam son derece zor şartlarda yaşıyorlar. Önlerine

gelen her işi kabul etmelerine rağmen, Peugeot'yla olan sözleşmelerinin yenilenmediği 1990 Temmuz'undan bu yana çeşitli iş alanlarında kısa süreli (birkaç haftalık) sözleşmeler haricinde hiçbir iş bulamamışlar. Körfez Savaşı'ndan bu yana civardaki büyük küçük bütün işletmeler, geçici işçi almayı bırakmış. ANPE'nin [Ulusal İşsizlik Ajansı, t.s.n.] listesinde isimleri olsa da on iki ya da on üç aydır hiçbir iş bulamamışlar ve Ağustos ayında civarda iş bulma umutları da yok. Ellerinde avuçlarında kalmış birkaç umuda sığınıp Eylül'de fabrikanın tekrar işbaşı yapmasını bekliyorlar. 18 ay öncesinde Peugeot'da tutunma konusundaki başarısızlıkları yüzünden, muazzam bir kalıcı iş imkânını kaybettiklerinin farkındalar. Montbéliard civarında "takılıp kalmalarının" sebebi, başka bir yerde daha iyi bir şey bulamayacaklarını içten içe hissetmeleri. Gerçekten inanmasalar bile ekonomide işlerin yoluna girmesini umuyorlar.

Lucien aramıza katılınca Alain, görüşmenin ana konusunu kendi ifadeleriyle dile getiriyor: "Bu adam, ne yaptınız da işten çıktınız onu öğrenmek istiyor." Başlangıçta Lucien, sanki kendisini vasıfsız işçilerden yahut iş bulmak için çabalamayanlardan ayırmak istercesine "belirsizlik" içindeki -dengesiz, çok az vasfı olan, işini ciddiye almayan- genç bir adamdan ziyade, çok da olumsuz olmayan bir tablo çizmeye çalışıyor. Peugeot'da üretim bandında "bitiş montajı" kısmındaki işinden gururla söz ediyor ve sanki fabrikada yaptığı şeyleri anlatmaktan, üretim bandındaki konumunu, yapılan işlem ve hamlelerin sırasını tasvir etmekten ya da fabrikadaki atmosferi gayet iyi ortaya koyan anekdotlar anlatmaktan hoşnut görünüyor. Kendisini "iyi bir işçi" (disiplinli, akıllı, yaratıcı) olarak tasvir ediyor ve işteki becerisini, beden gücünü, işin ustalığını hızlıca öğrendiğini ve işe uyum sağladığını vurguluyor. Sochaux'da, büyük bir firmanın dünyası nasıl olur onu öğrenmiş. Yetenekleri kabul görmüş ve burada, "her işe koşulabilecek ve zorla çalışmaya uygun bir işçi olarak kalmaktan", "pis işlere" koşulan bir "geçici" olarak kalmaktan, bir işten öbürüne gönderilmekten ve hiç ses çıkarmadan her şeyi kabul etmekten kurtulma ihtimalini keşfetmiş. Yaptığı iş, çok vasıf gerektirmese de fabrikadaki işinde saygı görmüş.

Onu, bir tür gruba kabul ritüeline razı gelmesini isteyen "yaşlı" bir işçiyle karşı karşıya getiren münakaşa, kuşaklar arasındaki derin farklılığı gayet iyi ortaya koyuyor. Genç adam, "yaşlılardan" söz eder etmez alkol konusu açılıyor ve bu ciddi bir kırılma noktasına işaret ediyor; onlar yaşlıları alkolik olmakla suçlarken sanki kendilerine değer atfediyorlar. Bir yönüyle, Lucien'in kıdemli vasıflı işçiler hakkında söyledikleri, kendisine ilişkin ahlaki bir söylemi de barındırıyor. Sanki kendisi hakkında, patronların yaşlı vasıflı işçiler hakkında söylediklerinin tam tersi -yani genç, ayık, çalışkan, gerektiğinde ulaşılabilen, işine bağlı ve ısrarcı olmayan- bir kimlik algısı üretmeye, kendisini de buna inandırmaya çalışıyor.

Bu anlamda Peugeot, onu, hem toplumsal ve zihinsel dünyasında kaçınılmaz bir kesinlik olarak görmeyi kabullendiği işsizlikten hem de küçük çaplı şirketlerde geçici işçilerin maruz kaldığı belirsizliğe karşı koruyor. Büyük çaplı bir şirket olması dolayısıyla Peugeot, düşmanı olarak gördüğü, "sömürü" aracı olarak kabul ettiği, özel sektörde faaliyet gösteren "geçici iş bulma kurumları"yla[8] pazarlık ederken elini güçlendiriyor. Piyasada son zamanlarda gerçekleşen dönüşüm, yani daha net bir ifadeye pek çoğu taşeron olarak çalışan küçük çaplı firmaların çoğalması, büyük şirketlere "hayranlık dolu" bir bakışı beraberinde getirdi. Bu yüzden Lucien -diğer "kararsız işçiler" gibi-; sorumluluk almak, inisiyatif kullanmak, önerilerde bulunmak ve stres yönetimi gibi konulardaki şirket tavsiyelerini ciddiye alıyor. Geçici iş bulma kurumlarını "dolandırıcılıkla" suçluyor ve temeldeki, işten kâr elde etme odaklı kapitalist kaygıyı kavrıyor. Kemikleşmiş grupların sözcüsü olarak gördüğü, bu yüzden de güvenmediği sendika destekçilerinin savunduğu toplumsal anlayışı da reddediyor. O, sendikaların "patron" ve "işçiyi" karşı karşıya getirme biçimini fazla sinsi görüyor. "Köle gibi didinmekle" geçen yıllar ona patronla geçinmeyi öğretmişti. Hepsinin sendikalar hakkında konuşma tarzı iki kuşak arasındaki mesafeyi açıkça ortaya koyuyor.

Eğer kendisini yaşlı vasıflı işçilerinden ayrı tutmak istiyorsa, yaşıtı olduğu, onun gibi geçici işçi olarak çalışmış ve "kadroya alınmış" olan işçilerden kendisini ayıran duvarı görmezden gel-

8 T.S.N.: Bkz. "Boîte d'intérim" başlıklı dipnot.

mesi gibi bir şansı yok. İşin doğası olarak gördüğü, piyasada işe yarayacak bir vasfının olmaması gerçeğiyle yüzleşmek zorunda. Kontrol edemediği bir duruma uyum sağlamak olarak, kabullenemediği birkaç ufak çaplı teslimiyet olarak ve kendisini korkunç bir aşağılamaya sürükleyen ufak tefek hatalar olarak bahsediyor bunlardan, hem de hiç tereddüt etmeden. Hayatının farklı alanlarında yaşadığı trajedilerden, onları melodrama dönüştürmeden kendi dışında gelişen olaylarmış gibi söz ediyor. Her ne kadar yavaş yavaş mesleki beklentilerini "küçültmek" zorunda kalmış olsa da her şey, -asaletini korumak istercesine- sanki o, hayatının kontrolünü tekrar eline alabileceğine dair ufak bir hayal kırıntısına tutunmak zorundaymış gibi olup bitiyordu.

Lucien ve kendilerini bu belirsiz durumda bulmuş olan diğer gençler, geçici işçilik sarmalından kendilerini bir türlü kurtaramamış gibiler. Çekingen bir reformizme kayanı dışında başka bir politik perspektifleri de yok. Gidişatın tersine döneceğine dair en ufak bir emare de olmaksızın durumlarını yaşanabilir kılmaya, sırtlarına yük olan gündelik hayatın en çekilmez yönlerinden kurtulmaya çalışıyorlar. Onları bir araya getirecek kolektif bir siyasi dilden mahrum oldukları için, bir bakıma, içinde yaşadıkları durumdan daha iyimser biçimde, meselenin daha ziyade psikolojik yönüne eğilerek söz ediyorlar. "Siyasi" bir anlayışları olmadığı için, kendilerine yaşama imkânı sunmayan toplumsal yapı karşısındaki isyanları, "yaşlı adamlara" (politika alanındaki "dinozorlara") şiddetli muhalefet hâlini alıyor. İş yerinde, lojman başvurusu yaparken ve siyasette -kısacası her yerde-, "ihtiyarlar" bütün köşeleri âdeta kapmışlar ve onlara geçit vermiyorlar. İşte bu aşağılanma ve gururlarını müdafaa etme ortamı; onları, göçmenlerin kendilerinden daha iyi muamele gördüğünü ("Göçmenlere hiç böyle bir şey yapmıyorlar...") -kimi zaman açıkça, kimi zaman üstü kapalı olarak ya da ima yollu- söylemeye itiyor. Eğer bu konudaki fikirlerini açığa vurmuyorlarsa bu, araştırmacıyla konuşurken bu türden ifadelerin onları değersiz göstereceğinden korktukları için.

Geçici işçilerle

Mülakat: Stéphane Beaud

Lucien: (...) Peugeot'da her şey iyiydi, iyi bir işim vardı... Âdeta bir çeteydik... [*söylediğini düzeltir*] Yani 30-40'larındaki işçiler arasında her şey iyiydi... Çok ahmak olan birisi vardı, onun haricinde hepimiz çok iyi geçiniyorduk. Onun dışında hiçbir sıkıntı yoktu. Peugeot'da şikâyet edilecek hiçbir şey yoktu. Citroen'e kıyasla çok iyi muamele görüyordum... Evet, orası kesin...

- *Peki ya iş hızı? Üretim bandı ne kadar hızlı ilerliyordu?*

Lucien: Üretim bandı ne kadar hızlıydı dediniz, değil mi? Şey, başlangıçta, oraya ilk gittiğimizde iyiydi; sonra işler iyiye gittikçe hızı yavaşlattılar ama yeni malzeme eklediler.

- *Tek sıra üzerinde iki ayrı araç monte ediyordunuz, değil mi?*

Lucien: Doğru... Bende bir 405, bir 205, bir 405, bir 205 şeklindeydi; ara sıra 405 dizeller de oluyordu. Şunu söyleyebilirim, işe başlamak için eğer arabanın senin hizana gelmesini beklersen asla yetiştiremezsin. Ama ben mümkün olduğunca geriden başlıyordum, benim hizama gelince birkaç rötuş ve bir iki parça kalıyordu... Hep erken başlardım... Çünkü bütün arabaların arasında, hizada durmaları için bir "platform" vardı. Platformlar olmasa bile her şey aksamadan giderdi.

- *Tanıştığımız eski işçiler, yani 40 yaş üzeri olanlar, üretim bandının her geçen gün zorlaştığını söylüyorlar.*

Lucien: Tabii, yıllardır orada olan işçiler için zor. Dayanmak zorundalar, başka çareleri yok... Ama hep söylüyorum, Peugeot'da altı ya da sekiz ay kalmış olsaydım orada kalıcı olurdum! Ama sadece üç ay kaldım, şansım o kadardı!

- *Sabit bir sözleşme ister miydin?*

Lucien: Tabii, her hâlükârda hazırdım ben, kısım şefime de söylemiştim, "Eğer çalıştıracak fazladan işçi arayan olursa, aklında olsun, ben isterim." demiştim. Benim için sorun yok... Kaç defa söyledim: Eğer beni sekiz aylık sözleşmeyle ya da süresiz olarak alırlarsa ben varım... Biliyordu yani. Peugeot'daki ortam Citroen'dekinden çok daha iyiydi... Çok daha iyi!.. Peugeot'daki

ortamla Citroen'deki ortam kıyaslanmaz bile. İkisi tamamen farklı. [*Lucien, Citroen'de çok daha "berbat" olan üretim bandındaki işinden bahsediyor.*]

İçkimi unutmazsan iyi edersin...

Alain: [*kısık bir sesle, neredeyse içinden konuşuyor*] Bu adamlar var ya... [*ücret karşılığı çalışan geçici işçileri kastediyor*] Konuşmalarını mı istiyorsun?.. [*alaycı bir ifadeyle boğazını temizliyor*] Onlara iyi bir şişe içki getirmen gerek.

Lucien: Hafif çakırkeyif olunca adamakıllı konuşurlar! [*herkes güler*]

Alain: Alkol sadece burada, sitede olan bir sorun değil; fabrikaya bak asıl.

Lucien: Ben çalışırken yan tarafımda çalışan adam 45 yaşındaydı, ustabaşı bir gün bunun başında bitti, herif sarhoştu. Hatta işbaşında uyuyakaldı. Zilzuma sarhoştu! Uyarı aldı. Bu bir kez daha olunca tamam ama üçüncüye işten atılırsın, dediler. Hiçbir fabrikada çalışamayacaktı, açıkça söylediler. Bir de bu adamın genç geçici işçilerin tepesine dikilip bir şişe içki isteme alışkanlığı vardı. Bana da aynısını yaptı ama tabii ben, "Hoşuna gitmiyorsa geç kenara konuşalım!" dedim. Yüzüne karşı, "Sırf sen 45 yaşındasın ben ise 25'im diye beni ezmene izin veremem!" dedim. Hatta işte neredeyse kavga ediyordum bu adamla!.. Sürekli itip kakıyordu beni. Mesele de çok basitti. Sabah gelmiştim, insanlara dün ne yaptınız, nasıl geçti vakit filan diyordum, bu da gelir gelmez "Benim içkimi unutmazsan iyi edersin!" demeye başladı. İki kere söyledi, ses çıkarmadım ama üçüncüye defol git dedim... Neredeyse orada kavgaya tutuşuyorduk... İşte üçüncü seferde, "Arkada, arabaları koydukları yerde meselemizi halledelim!" dedim, o sırada diğer ustabaşı geldi. "Ne halt ediyorsunuz burada?" diye sordu; "Hiç, bir mesele var da onu çözmeye çalışıyoruz..." [*hafif alaycı*] Ustabaşının daha kendisinden bile haberi olmadığı için hiçbir şey anlamadı. [*Ardından "denetçilerin" -yani aynı sırada grubun yaptığı işi koordine etmekle görevli olanların- ne yaptığını detaylarıyla anlatıyor.*] (...)

- Peki ne düşünüyorsun bu işçiler -yani uzun zamandır fabrikada olanlar- hakkında?

Lucien: Onlar... Yani, rahatlar diyebilirim, evet doğru kelime bu, çok rahatlar. Ufak bir sorun olursa bu adamlara güvenebilirsin... Citroen'de öyle değil, mesela tuvalete gitmek isteğinde eğer ustabaşın senin yerine bakmazsa, bil ki orada altına yaparsın... Neyin ne olduğu belli ama Peugeot'da ustabaşına sesleniyorsun, iş tamam, beş dakikada yanında, hatta beş dakika bile sürmüyor. Hemen geliyor, hiç dert değil. Citroen'de bu tür sorunlarım olmuştu, iki üç defa kadar seslendim çünkü tuvalete gitmem gerekiyordu ama ustabaşı hangi cehennemin dibindeyse gelmedi, ben de gidemedim. İlkinde bir şey demedim, ikincisinde artık bağırdım, üçüncüsünde de yerimden ayrılıp tuvalete

gittim [*herkes güler*]. Beş altı araba öylece geçip gitti, biri penceresiz, diğerinin parçası eksik...

- Peugeot'daki bu üç ay boyunca işler yolunda mıydı?

Lucien: Şey, hiç sorun yaşamadım diyebilirim, birkaç olumsuz değerlendirme filan aldım ama o kadar. Puan sistemiyle değerlendirme yapılıyor ve her hata yaptığında 10 puanın gidiyor... Mesela "Güvenlik" dedikleri bir şey var, eğer bir devreyi eksik koyarsam 50 puanım birden gidiyor... Bir seferde 50 puan! Diyelim ki başka birisi fren devresini koymayı unuttu, o daha tehlikeli olduğu için bir seferde 100 puanı gidiyor ama sonuçta bunlarla başa çıkmak zorunda kalan kişi ustabaşı, onu azarlıyorlar.

Her zaman dediğim gibi, bir şeyi yapmak istersen yaparsın

- Üretim bandındaki işte bir şeyleri düzeltmek, yoluna koymak için hiç fazladan zaman olmuyor muydu?

Lucien: Tabii, ben de öyle yapıyordum, mümkün olduğunca zaman kazanıyordum... Araba üzerinde çalışmaya, benim olduğum noktadan mümkün olduğunca daha geriye gidip başlıyordum; böylece araba, benim olduğum yere gelince rahat oluyordum.

- Şurası bir gerçek: Herkes üretim bandında çalışmanın nasıl bir şey olduğunu bildiğini zannediyor ama öğrenmen gereken bir sürü incelik var, herkes iki haftada kavrayamaz.

Lucien: Orası kesin! Ama kendi kendine başaramayacağını söyleyemezsin. Kendine tersini telkin etmen gerek, iyi bir gözlemci olman lazım. Sana işi gösteren kişinin ne yaptığını iyi izlemen gerek, bir kere kafana girerse işler kendiliğinden yoluna girer. (...)

- Son montaj kısmında, senin etrafında çok sayıda geçici var mıydı?

Lucien: Benim çalıştığım bantta tek geçici işçi bendim. Önceki ay, benim çalıştığım yerde 10 farklı geçici çalışmış ve bir tanesi de başa çıkamamış işle... Çok da zor bir şey yoktu aslında... Hiç zor değildi...

- Belki Citroen'de çalıştığınız dönemin faydası olmuştur?

Lucien: Hayır, pek öyle olmadı... Her zaman dediğim gibi: Bir şeyi yapmak istersen yaparsın... Ben, bu işte kalıcı olmak istedim, oldum da... Öbürleri kalmak istemeyince, bahane bulmak için işin yürümediğini, sağlık sorunları olduğunu söylemişler filan...

- İşin ilk iki haftasında bile gerçekten alışmışsın sanki?

Lucien: Hem de ilk günden... Daha ilk günden!

- Canıgönülden kendini işe verdin yani?

Lucien: Tabii, kesinlikle... Citroen'de yapığım işi, Peugeot'daki işle kıyaslamak keyifli geliyor. Peugeot'daki çok daha kolaydı... Çünkü Citroen'deyken bir taraftan da malzemelerimi sürekli kontrol etmem gerekiyordu, böylece malzeme tezgâhım daha boşalmadan, eksilmesi muhtemel malzemeyi görüp yeni malzeme isteyebiliyordum, bittiğinde tam zamanında elimde oluyordu bu şekilde. Çünkü böyle yapmazsan... Elimde diyelim ki 50 parça malzeme kalınca haber verirsem, parçaları dağıtan araba tam zamanında benim yanımda olamazdı. Peugeot'da ise malzeme dağıtan araba hemen üretim bandının yanı başında, yani bir yere gitmeden malzeme almak mümkündü, malzeme arabası hemen yanımızdaydı. (...) Eminim benim yerime gelen adam, bunu iki haftada ancak fark etmiştir... Adım gibi eminim... Çünkü bana, "Sen bu işi iki haftada öğrenen tek kişisin!" diyenler bile oldu. Benim yaptığım işi ancak bir ayda kavrayan bir adam vardı. Artık siz anlayın!.. İşte bu tipin, makinelerin ardı sıra koştuğunu tahmin edebiliyorum, eminim koşturmuştur makinelerin peşinden. (...) [*Uzunca bir süre, gayet katı olan üretim akışının organizasyonundan bahsediyor.*]

- Ayakta mı çalışıyordunuz?

Lucien: Tabii, ayakta... [*gururla söyler*] Her zaman ayaktaydım!

- Çömelmiyor muydunuz?

Lucien: Tabii!.. Ben, işin -her anlamda- "altından girip üstünden çıkıyordum"... Her zaman... Bazen araba düz olarak yerde dururdu, ben de ayakta olurdum, bilyeli rulmanları debriyaja takmak için her tarafa eğilmem gerekiyordu, sıkıntı da buydu.

- Bu, bedenen zor olsa gerek?

Lucien: Pek değil... [*sessizce*] Benim için zor değildi... Bana verilen işleri yapabiliyordum diyebilirim. Ne yapmam gerektiğini her zaman anlarım... Ne olursa... CAP'ımı aldığım yerdeki patronla da aynısı olurdu, işçilerden birisi küçük bir yere vidayı takamayacak olursa beni çağırırdı, ben hallederdim...

Otomatik olarak kendini üretim bandının başında buluyorsun

- Zaten sertifikanız var o hâlde?

Lucien: Sertifikam vardı ama doğru sertifika olmadığı için kendimi üretim bandının başında buldum diyelim... Mekanik CAP'ına sahip arkadaşlarım var, onlar gibiler makine kısmında çalışıyor... Bir araba çalışmadığı zaman nerede hata olduğuna bakıyorlar...

- Ne tür bir eğitim aldın sen?

Alain: Benim marangozluk alanında CAP'ım var... Marangozluk işleri... Yapı işindeki her türlü iş... Ben de kendimi üretim bandında buldum, hiç...

Lucien: Herkes gibi

- *Marangozluk alanında CAP aldıktan sonra o alanda iş aradın mı?*

Lucien: Benim alanımda, öyle diyelim... Bir marangozun yanında çalıştım, bir ay kadar, sonra tatile çıktı o... Beni tekrar işe alacağına söz de vermişti, ben de inanmıştım. Kesin gibiydi! Sonra o, tatilden döndüğünde yanına gittim, "Ne zaman işe tekrar başlarım?" diye sormak için. O da "Tekrar geldiğine değmez, çok iş çıkacak gibi görünmüyor..." dedi. Sonra civarda bulduğum işlerde biraz çalıştım, altı ay boyunca evimin yakınındaki bir kereste atölyesinde çalıştım, kasabada, benim evden beş kilometre mesafede... İşte o atölyede altı ay çalıştım, tabii bu söylediğim dört yıl öncesi. O işi tanıdık vasıtasıyla bulmuştum... Hem parası da çok iyi değildi; çünkü asgari stajyer maaşından biraz fazlasını kazanıyordum ve maaşımı da düzenli alamıyordum; bir sefer 500 frank geçiyordu elime, başka sefer 600... "Tamam, zaten ailem yanında yaşıyorum" diye düşünsem de yine de yeme içme masrafım oluyordu, bu kadarı da normal ama yine de geçinemiyordum... İşte o zaman, "Bir şeylerin değişmesi gerek!" dedim. Yine de orada altı ay çalıştım ve altı ayın sonunda işi bıraktım... Sonrasında bir huzurevinde marangoz olarak çalıştım. Orada da altı ay çalıştım, yine bir sıkıntı yoktu ama iş TUC [*travaux d utilité collective*: kamusal fayda içeren işler, t.s.n.] kapsamında olduğu için, yani kamu hizmeti olduğu için maaş fazla değildi çünkü kira ödüyordum. 2.000 küsur frank kira tutuyordu ve maaşım 2.000 franktı, imkânı yoktu geçinmenin. [*Birisi bir kahkaha atar.*] O yüzden başka bir şeyler aramaya başladım, taş yontma CAP'ı almaya çalıştım... Yine şansım yaver gitmedi. Maaşımı ödemeyen bir patrona daha çattım... Bir şekilde bu kötü şansım beni bırakmıyor... Ya hiç maaş vermeyen ya da verince de düzenli ödemeyen berbat patronlarım oldu hep... Pek iç açıcı bir durum yoktu ortada yani... İşte öyle... Derken Citroen'e başvurdum, yanıt geldi, orada işe başladım.

- *Marangozluk CAP'ınla kendini üretim bandında buldun yani?*

Lucien: Hıhı, üretim bandında, evet.

Alain: Her hâlükârda CAP ve dengi sertifikalarla üretim bandından başka yere gelinmiyor...

Lucien: Orası kesin, doğru üretim bandına. Tabii mekanik alanında CAP'ın varsa iş değişir. Mekanik sertifikan varsa muhtemelen "motor montajcısı" filan olursun, hani bu motorun ateşleme başlığı ya da işte onun gibi saçma bir şeyleri takmakla uğraşırsın; olmadı son kontrol kısmında "mekanik kontrolör" olursun, araba çalışmazsa filan neyi var diye bakarsın, işte öyle...

Ama benim gibi inşaat işinden gelme, marangozluk sertifikalı birisi için tek ihtimal üretim bandında çalışmak. (...)

Geçicilerin hiçbir şeye hakkı olmuyor

Alain: Fabrikanın tek iyi yanına, geldiğin ilk gün rastlıyorsun, etrafı gezdirip yemek veriyorlar... Gerisi berbat! [*Etrafta bir gülüşme olur, sonra geçici işçilik meselesi tekrar açılır.*]

Alain: Başka bir bölgeden kalkıp çalışmak için buraya gelince kalacak yer sıkıntısı daima oluyor... Geçicilerin hiçbir hakkı olmadığı için... Yani ne kredi ne de başka bir şey. Yardım eli uzatacaklarına daha da sıkıntıya sokuyorlar.

Lucien: Kesinlikle, geçici işçinin çalıştığı her yerde durum aynı, geçici iş sağlayan aracı şirket, işçinin aldığı paranın iki üç katını alıyor. Birisi 4.000 frank alıyorsa, bu demek oluyor ki aracı kurum üç katını alıyor. Durum böyle.

Alain: Onlardan bir şey isteyince, "Defol git!" diyorlar. Bizim sırtımızdan para kazanıp bir de böyle söyleniyorlar.

Lucien: Benim çalıştığım, Montbéliard'daki geçici iş bulma şirketinde sekreter, bu yüzden her şeyi kendi başına yapmaya karar vermişti... Oradaki sözleşmem bitince bir yolunu bulup benim her şeyimi Bretanya'ya, ailemin yanına gönderdi... Evraklarımı, maaş bordrolarımı, her şeyimi... Geçici iş bulma kurumu denince tamam, bir itirazım yok. Bir geçici işçi olarak, ben de ne iş olsa yaparım, paramı ödedikleri sürece ne iş olsa yaparım. Ama bu türden bir aracı kurum olup bir de bunları yaptıklarında hiç uğraştığına değmez!

Alain: BIS'te [*başka bir geçici iş bulma şirketi*] de aynısı!

Lucien: Orada da aynısı! Ben evraklarımı vereli tam üç hafta oldu, ASSEDIC [işsizlik maaşı için, t.s.n.] için sarı formu doldurdum, hâlâ ses seda yok...

Alain: BIS'te imkânı yok gelmez o maaş, ne olursa olsun gelmez. Bu BIS'teki ASSEDIC evrakı meselesiyle ilgili bir şey daha söylemem gerek, ben orada ne kadar çalıştım? 96 gün, gidip ASSEDIC evrakımı isteyince ne oldu peki? Tam üç sefer, günlük mesai süremi 8 saat 50 dk. şeklinde yazdılar. Defalarca itiraz ettim, elime geçen hiçbir şey olmadı. Ne kadar üzerinden hesaplanmış oldu? 70-80 saat civarı! Tek bir kelime de etmediler. Üç aylık emeğim boşa gitti. (...)

Lucien: Benim yaptığımı yapsaydın... Doğru tiplere gitseydin!

Alain: Tabii gittim, ortalığı ayağa kaldırdım, bütün BIS ofisini hem de!

Lucien: En iyisi!

Alain: Ama değişen bir şey olmadı. [*duraksar*] Ofisin altını üstüne ge-

tirdim, herkesin gözünün önünde. İlk sefer gitmiştim, o zaman iş aradığımı söylemiştim zaten. İlkinde daha sonra gel dediler, herhâlde ellerinde iş yoktu, falanca gün yine gel dediler. Bu bir kere oldu, iki kere oldu, üç kere oldu; dedim "Bu iş böyle olmaz!", dağıttım ofisi. "Eğer" dedim, "bir hafta içinde bir iş bulmazsanız tekrar geliyorum ve burada ne var ne yok paramparça ediyorum." O gün sekreter vekâlet ediyordu, işe bakan adam ortada yoktu. Saat beş gibi buraya geri geldim, saat altı gibi posta kutumda bir not: Ertesi güne çağırıyorlar, böylece işe girdim... Madem bu ofislerde bunu yapmak gerekiyor, ben de yaparım o zaman. İşte böyle! O gün bugündür BIS'te sıkıntı yaşamadım.

Lucien: Her hâlükârda, geçici olunca hiçbir güvencen yok, her an her şey gelebilir başına. (...)

- Peugeot yönetiminin, seni geçici iş bulma kurumlarına karşı koruduğunu hissediyor musun?

Lucien: Evet, her şeye rağmen Peugeot'da daha fazla güvence vardı, bu da gayet iyi bir şey. Oysa Citroen'de bir sorun olunca, kısım şeflerinden birinden evrak işi için yardım istediğimde filan hiç umurlarında olmazdı. "Tamam" deyip gönderirler ve arkadan iş çevirirlerdi.

- Sözleşmenizi yenilemeyeceklerini ne zaman öğrendiniz?

Lucien: Bir hafta öncesinde, ancak toparlanıp ANPE için evraklarımı hazırlamıştım, ASSEDIC için gereken evrakları yani.

Alain: Geçici iş bulma şirketlerinin en büyük sıkıntısı bu zaten, son sözleşmenin başından itibaren -yani son ayın başında-, işten çıkartılacağını haber vermeleri gerek. İnsanlar da ona göre her şeyi ayarlar, işsizlik maaşı için kayıt yaptırırlar filan. Ama böyle son günde ya da bir hafta önce olunca bir anlamı kalmıyor.

- Hayal kırıklığı olmuştur herhâlde?

Lucien: Birden silkelendim diyelim, sonuçta 800 kilometre mesafeden geldim, sırf şirketten bize, "en az altı yedi aylık sözleşme var" dediler diye, uzun süreli diye, "tamam" dedim. Geldim buraya, her şey iyiydi derken üç ayın sonunda kapının önüne koydular. Tam kriz zamanıydı... [*sinirli bir kahkaha atar*] Neyse, her hâlükârda ekonomik küçülme yüzünden, Bretanya'ya dönmeye gerek yok dedim, şansımı burada denemeye karar verdim. Ama görünen o ki burada da işler daha iyi değil. Burada da tam bir kriz ortamı, iş aramaya bile gerek yok, artık Eylül'den sonra bakacağız, o zamana kadar bu civarda hayat durmuş vaziyette.

- Peugeot'dan sonra hiç işe girmedin sanırım?

Lucien: Birkaç tane kısa süreli sözleşme oldu ama bunlar da giden işçilerin yerine baktığım işlerdi, bir hafta orada, bir hafta burada filan. Paramı ödüyorlardı ama bir yerden sonra insanın sabrı kalmıyor; çünkü başlangıçta her şey yolunda oluyor ama insan, eline geçen parayla kirasını bile ödeyemiyor; kira da 924 frank (...).

Peugeot'da geçici işçi olmak, sadece 4.000 papel demek!

- Yaklaşık 10 yıldır neredeyse hiç yeni, sabit-süresiz sözleşmeli işçi almamış bir fabrikada, gençlerle 20 yıldır orada çalışanlar arasında büyük bir mesafe olduğunu hissettiniz mi hiç? İnsanlar size farklı muamele yapıyor gibi geldi mi yani?

Lucien: Hayır, normal bir işçi gibi muamele görüyordum... Sanki işe gerçekten alınmışım gibi. Fark yoktu yani... Ayrıca olur da geçici iş bulma kurumuyla Peugeot sizi beğenirse bir avantajınız olur; çünkü sizi işe almaları ihtimali daha yüksek demektir... Şöyle söyleyeyim: Benimle aynı sertifikaya sahip bir adam vardı tesiste, iki yıl önce işe almışlar ve onun maaşı benimkinden kat kat fazlaydı. 6.000'e yakın kazanıyordu. Bense geçiciydim. [*öfkeli bir ifadeyle söyler*] Peki ben ne kadar kazanıyordum, biliyor musun? 4.000 frank, Peugeot'da geçici işçi olmak, sadece 4.000 papel demek! Citroen'de bundan daha fazla kazanıyordum.

Alain: Ben ayda 6.000 frank alıyordum.

Lucien: Ama iki yıl önce işe alınan adam yaklaşık 6.000 frank kazanıyordu... Benimle aynı sertifikayı almış... Ama sırf kadrolu olarak işe alındığı için bu kadar kazanıyordu.

- Primler hariç 4.000 frank mı?

Lucien: Primler! ... [*kulak tırmalayan bir kahkaha atar*] Benim konumumdakilere hiç prim verilmiyordu; prim, hangi konumda, hangi bölümde çalıştığınıza bağlı. En çok çelik levha kısmında prim veriliyor, orada bolca ikramiye alıyorlar.

- Fazla mesai için de mi prim almadın?

Lucien: Ben normal prim saatlerinde çalışıyordum.

- Yani normal mesai saatinde mi?

Lucien: Hayır, ben de herkesin çalıştığı saatlerde çalışıyordum: bir hafta sabah vardiyası, bir hafta öğleden sonra vardiyası... Ama fazla mesai için prim yoktu. En azından bizim için yoktu. Prim alan geçiciler de vardı ama dediğim gibi prim yaptığınız işe bağlı, ben hiç almadım.

- *Peki ilk defa 4.000 franklık maaşını alınca ne yaptın?*

Lucien: Bağırdım! İyi hatırlıyorum, sabah vardiyasıydı, sabah beşte başlayıp öğlen 13.18'de bitiriyorduk, vardığımızda saat 2'ydi. Buraya geldim, mektuplarımı aldım, o sırada maaş makbuzumu ve diğer şeyleri gördüm... İşte... İyice baktım, sonra "Burada bir yanlışlık var!" dedim. Gittim duş aldım, üstümü değiştirdim, bir iki lokma bir şeyler yedim ve doğruca geçici iş bulma şirketine gittim, oranın hakikaten altını üstüne getirdim! Dedim ki: "Kendinizi ne halt sanıyorsunuz siz! Beni taa Bretanya'dan arayıp burada Peugeot'da iş var, 6.000-7.000 frank civarında maaş verilecek, uzun süreli sözleşme yapılacak, eğer iyi bir iş çıkarırsanız sonradan kadrolu olarak iş de verebilirler." dediniz. Biz de "o zaman bir deneyelim" dedik, peki başımıza ne geldi! İlk maaş hepsi topu 4.000 frank! "Sizi şu pencereden aşağı atsam yeridir!" dedim. [*öfkeyle söyler*] Başladım elime geçeni fırlatmaya, bir tek ben de değildim! Başka bir sürü insan vardı, hepsi de tamamıyla aynı dertten muzdarip! Bayağı bir gürültü çıkardık, orası kesin! Benimle aynı kısımda, üretim bandında benden 200-300 metre ileride çalışan arkadaşlarım vardı; 5.000 frank alıyorlardı; hem de işleri benimkinden daha kolaydı! İnsanı hayattan soğutmaya yeter (...). Onlara da söyledim: "Hangi sarayda yetiştiniz acaba? Siz de aynı yerden geldiniz!" dedim. Ne gerekiyorsa söyledim ama sıkıntı şu ki: Sesi çıkan tek kişi bendim, diğerleri ağzını açmadı... Asıl herkesin sesini çıkarması gereken bir zamandı çünkü ses çıkarmayınca bir faydası da olmuyor. İşin böyle olduğunu görünce iyice bağırdım, sonra da "Çözeceksiniz bunu!" dedim.

- *Peki o sefer daha çok para verdiler mi?*

Lucien: [*iç çekerek*] Altı üstü 300 frank daha fazla...

- *Peki Peugeot'da bir kez çalışıp işten çıkınca tekrar işe girme imkânı var mı?*

Alain: Hayır, bu mümkün değil... "Sıfır kategorisi"... Yani diyelim ki Peugeot'da bir kez çalıştın ve seni işten attılar, o zaman "sıfır" kategorisine koyuyorlar seni, artık uğraşma bile... Çünkü bu, bir daha işe giremezsin demek.

Lucien: Benim başıma da geldi, sözleşmem bitince Mulhouse'daki Peugeot'ya başvurdum, işe alınmadım.

Alain: Tabii öyle olur! Bilgi gönderiyorlar her yere!

Lucien: Bence tam bir rezillik! Şimdi Mulhouse'da çalışan bir arkadaşım var, önceden Sochaux'daki Peugeot'da çalışmıştı.

[...]

Sendikaya girmek mi? Uğraştığına bile değmez!

- *Buraya geldiğinizde size sürekli olarak işe alınma şansınızın olduğunu söylediler, sonra böyle olmadığı ortaya çıktı. Fabrikada sizin hakkınızı arayacak sendikalar vardır sanıyorum.*

[*üçü birden cevap vermek için atılır*]

Alain: [*öfkeyle*] Sendikalar çok da işe yarar ya!

Lucien: Sendika bizi umursamaz, zerre kadar bile umursamaz! Hiçbir şey çıkmaz oradan!

- *Sendika üyeleriyle aranızda bir mesele mi vardı?*

Lucien: Sayılır, bir keresinde bu sendikacılar benim yanıma gelmişti.

- *Hangi sendika?*

Lucien: Sendikalardan biri işte! Bu adamlar gelip direkt, "Kadrolu musun?" diye sordular, ben de "Geçici sözleşmeyle işe alındım, yani geçiciyim." dedim. Geçici olduğumu duyunca dönüp gittiler başka birini bulmaya.

Alain: Tabii üye olman şart! Kadroya geçme şansın olsun istiyorsan sendikaya üye olmak zorundasın.

- *Hiç sendika üyesi olmadınız mı?*

Lucien: Peugeot'da bana teklif ettiler, hayatta olmaz dedim.

Alain: Uğraştığına bile değmez!

- *Kim teklif etmişti sana?*

Lucien: [*bariz bir istihzayla*] Sendika işte, kim olacak!

- *Tamam ama çok sayıda sendika var, demek istediğim: hangisi?*

Lucien: Ha, tabii bir sürü sendika var ama ne yalan söyleyeyim hangisiydi bilmiyorum. Adamın biri gelip "Sendikaya üye olmak ister misin?" dedi; ben de "Sizin zımbırtılarınızla uğraşmaya niyetim yok!" dedim. [*gayet sinirli söyler*] "Bir sendikaya bulaşınca insanın peşini bırakmıyorlar, sürekli 'şunu yap, bunu yap' diyorlar..." dedim adamın yüzüne karşı.

- *"Sizin zımbırtılarınız" derken ne kastettin?*

Lucien: Zımbırtı dediğim, her zamanki şeyler işte, hep vır vır vır, şu şöyle, bu böyle. Başlangıçta her şey iyi, hoş ama bir zaman sonra kabak tadı vermeye başlıyor. Çünkü bir kere sendikaya girdin mi işin bitti demektir. Ömür boyu çıkamazsın! Başka yol yok, bir an bile rahat bırakmıyorlar. Büyük bir

firmada olduğun sürece, Peugeot'da ya da Renault'da olman fark etmiyor... Hepsi aynı!

- *Yani CGT ya da CFDT gibi sendikalardan mı bahsediyorsun?* [Komünist veya Sosyalist Parti'yle daha yakın bağlantısı olan daha politik sendikalar, t.s.n.]

Lucien: Yani... Hangisi olduğu çok da umurumda değil, hepsi aynı sonuçta!

Alain: Hep aynı, sadece Peugeot'da değil yani... İki ay boyunca daha küçük bir firmada çalıştım, oradayken sendikaya üye olabilirdim, sonra başka bir yerde daha çalıştım, oradayken de üye olabilirdim ama istemedim...

Lucien: Kendi işinle uğraşmak en iyisi.

Alain: Her neyse, fabrikada aktif olan bir sendikaydı... Peugeot'daki Şirket Komitesinin [*Comité d'entreprise*: işçi ve yöneticilerin ortak konseyi, t.s.n.] ne işe yaradığı belli, sinemada bilet ve indirim kuponu haricinde bir fayda sağladıkları yok, bir buna yarıyorlar.

- *Kırsal kesimden gelen 40-45 yaşlarındaki işçiler, sizin yaşlarınızdayken, yani 20-25 yaşlarındayken, işe girdikten hemen sonra sendikaya üye olmuşlar genelde; bu, bazıları için yapılacak en mantıklı şeydi.*

Alain: Bana da teklif getirdiler, çok iyi hatırlıyorum, kaza olduğu zamandı; bana gelip dediler ki -sanırım CGT'ydi-: "Eğer işe alınmak istiyorsan bize katıl, seni işe aldırmak için uğraşırız." Ben de "Eğer işe girmek için sendika üyesi olmak gerekiyorsa o zaman hayatta olmaz." dedim. Ayrıca sendikaların iyi bir imajı da yok... Nasıl desem... Sendika üyelerine, geçici iş bulma kurumunda ve hatta Peugeot'da bile iyi gözle bakmıyorlar.

- *Bu az önce bahsettiğim işçiler, sendikayı, kendilerini patrona karşı korumanın bir yolu olarak görüyorlardı.*

Alain: Evet ama eskiden patrona "canın cehenneme!" demek mümkündü; çünkü kolayca başka bir yerde iş bulabilirdin. Şimdi patrona "canın cehenneme!" dersen, geçmiş olsun, işin biter. Peugeot'da olduğu gibi, "sıfır kategorisinde" bulursun kendini.

Lucien: Ömür boyu da o kategoride kalırsın!

Alain: Aynen böyle! Çünkü babam gençliğinde birçok firmada çalıştığından bahsetmişti... Canına tak edince işi bırakırmış, ne kadar alacağı varsa öderlermiş, o da başka bir yerde işe girermiş... Bazen iki işte birden çalıştığı bile olurmuş, hem benim çalıştığım yerde hem de başka bir yerde... Ama şimdi öyle mi, mesela bu CES'i ele alalım [*Contrat emploi-solidarité*: dayanışma-

iş sözleşmesi: devletin, işverenin ücret maliyetlerinin bir kısmını yüklendiği türden sözleşme, t.s.n.]; ben yarı zamanlı çalışıyorum ve CES başka bir yarı zamanlı iş yapmama izin vermiyor. Evli bile olsan ya da benzer bir durumda olsan bile yine de çalışamazsın. Bence bu tür şeyler daha kötü... Böyle devam ederse aynı maaşa, yani ayda 1.800 franka, günde sadece iki saat çalıştırıp sonra da "gün boyu boş boş gez" diyecekler. Kaçak çalışmak yasak ve sadece günde dört saat çalışabiliyorsun; o hâlde yakalanmadığın sürece, bir yandan da başka bir iş daha yapmak daha iyi. Sonra hepsi birden elinden gidiyor, o zaman fena işte. Patronlar da seni işe almak istemiyorlar çünkü korkuyorlar; sigortanın işveren tarafından ödenen kısmı, dünyanın parası tutuyor filan; geçici iş bulma kurumları desen, onlar da patronları kontrol ediyor! Öyle olmasa bile tekrar işe girmek için çok uğraşman gerekiyor; çünkü sil baştan aynı şeylerle uğraşıyorsun: stajlar, diğer şeyler...

Artık hiçbir yırtma şansımız yok

- Peki, Lucien, staj ya da eğitim programları ilgini çekiyor mu?

Lucien: Bir staj programına katılmıştım ama Bretanya'daydı. Taş işçiliğinde... [*güler*] Gerçekten çuvalladım. İşe dört elle sarıldım, iş yerindeki adam da [*güven verici ses tonunu taklit ederek*] "Hiç dert etme, göreceksin her şey yolunda gidecek. İstersen iki yıl sonra dışarıdan CAP sınavına da başvurursun." dedi. Ben de "Neden olmasın?" dedim, denemeye karar verdim ama altı ay geçti, ben hâlâ 2.000 franka çalışıyordum. 2.000 frank maaş, 2.000 frank da kira, güzel hesap değil mi! Ben de işi bıraktım. Normalde CAP için, üç hafta işverenin yanında çalışman, bir hafta da okula devam etmen gerekiyor. Ama şirkette geçirdiğim altı ay boyunca, bir gün bile okula gidemedim. Durumun böyle olduğunu görünce avazım çıktığı kadar bağırdım! Altı ayın sonunda da vazgeçtim, çalışamazdım. Elimden geleni yapmıştım, sözleşmede ne yazıyorsa hepsini yerine getirdim, sözleşmeyi okuduğum için biliyorum. Her zaman vaktinde gittim, fazla mesai bile yaptım ki mecbur da değildim yapmaya. Bir de üstüne dolandırıldım. Başlangıçta her şey yolunda gidiyor ama bir zaman sonra burana kadar geliyor, bırakıyorsun işi, benim de öyle oldu, böylesi daha kolaydı... [*duraksar*] Şöyle söyleyeyim: Sonuçta 25 yaşındayım, hâlâ işsiz olduğumu düşününce gerçekten sabrım taşıyor!.. Gerçekten çıldırtıyor bu beni! [*hiddetle söylenir*]

Alain: Bir taraftan da politikacıların ceplerini doldurduğunu düşününce...

Lucien: Politikacılar mı? Evet, kesinlikle... Ama oraya girersek çıkamayız, imkânı yok çıkamayız.

Alain: İstihdam oluşturmak için büyük planlar yapıyorlar, kesinlikle destekliyorum... Mesela şu Cresson'un önerisi [Edith Cresson: Mitterrand'ın

desteğiyle 1991 yılında görev alan, Fransa'nın ilk kadın başbakanı, t.s.n.], kesinlikle destekliyorum ama bir düşünün ne kadar parayı ceplerine koyacaklarını!.. Öyle gerçekten! Çünkü yarım gün ya da hatta günde sekiz saat çalıştırıp 1.200-2.000 frank civarı para vereceğin gençlerin olması iyi hoş ama bunun bir faydası yok; çünkü staj programında bile olsan kalacak yerin olmuyor. Peki bu kalacak yeri olmayan insanlar ne yapacak? Ev bulsalar bile, işten çıkarıldıkları zaman ne olacak? Staja yeniden başlasalar bile 1.800 ya da 1.200 ellerine geçince en az 1.200 frank kiraya gidiyor, 800 frankla ne yapacaklar? Elektrik var, diğer faturalar var. Ne yapsın bu adamlar?.. Katolik derneklere ya da adam arayan başka yerlere takılıyorlar... Bana göre değil, orası kesin! Şu da var: Gençler bundan pek bahsetmiyor çünkü faydası yok. Bir taraftan da hükümettekilerin, boş boş oturmaktan başka bir şey yapmadığını görüyorlar...

Lucien: Düşük maaşla işe alınan bu gençleri işten attıkları zaman, hükümet de iki yıldır verdiği paraları geri alıyor, onu da unutmamak lazım! Çünkü hükümet bu paraları alır... Kesin bu, hükümet hâlinden memnun; çünkü şirketlere süslü vaatlerde bulunuyorlar: "Eğer istihdam sağlarsanız iki yıl boyunca sigorta ödemesi ya da başka bir para alınmayacak sizden" gibi... Bu adamlar da birilerini işe alıyor, üçüncü yıl gelince hükümet birden dünya kadar para istiyor. Şirketler de aldıkları adamları işten çıkarıyor! (...)

Bu adamların hepsi kokuşmuş

- *Sizce siyaset alanında ne yapılması gerekir?*

Lucien: Siyaset alanında mı? Her zaman dediğim gibi önce genç bir yönetim... Yönetim genç olacak, bu eski kafalı adamlarla bir yere varmak mümkün değil... [*küçümseyerek*] Adam ellisine gelmiş, bu dinozorların hâlâ yönetimde ne işi var!..

Alain: Kesinlikle dinozor bunlar! [*öfkeli bir kahkaha atar*]

Lucien: Bunlar tam dinozor, başka bir şey değil!.. Bu ellisindeki eski kafalı adamların ne yararı var! Bu konuda çok ciddiyim... Tek bildikleri boş boş konuşmak... Vaatlerde bulunmak!.. Başka bir bildikleri yok! Ama seni, posan çıkana kadar sömürüyorlar; onu gayet iyi biliyorlar; orası kesin...

Alain: Pahalı restoranlarda ellerini ceplerine atmadan keyif sürüyorlar...

Lucien: Bizim paramızla lüks içinde yaşıyorlar, gezip tozuyorlar; bu, gerçekten berbat... Korkunç bir şey... Berbat!

- *Gelecek seçimde desteklemeyi düşündüğünüz bir aday var mı?*

Alain: Kimi destekleyelim? Hepsi aynı!..

Lucien: Bize kalırsa bu adamların hepsi kokuşmuş, hepsi birbirinin aynısı!..

Alain: Vaatler, vaatler! Sonrasında bir şey olduğu yok...

- Sizi dinlediğim zaman, hükümet, işverenlerden daha kabahatli gibi geldi?

Alain: Öyle zaten... Çünkü hükümet artık hiçbir şey yapmıyor, eskiden yapıyordu ama artık hiçbir şey yapmıyor...

Lucien: Evet, eskidendi, hükümet öyle! Artık hükümet sadece büyük vaatlerde bulunuyor, biz de bu adamlara inanacak kadar salağız ve sonunda elimize hiçbir şey geçmiyor, hiçbir şey hem de. Geçenlerde hükümet, bazı sözleşmeleri feshetmeye karar verdi, belirsiz ve çok kısa süreli dedikleri türden sözleşmeleri, bazı işverenlerle yapılan iki veya üç haftalık sözleşmeleri... Bu sözleşmelerin hepsi çöpe gidiyor çünkü bunlardan hükümetin bir kazancı yok... [*uzun bir sessizlik*]

- Bu işsizlik çok uzun süre devam ediyor, iş deneyiminiz ve vasfınız olduğu hâlde.

Alain: Evet... [*duraksar*] CAP'ını aldığın alandaki işten ne kadar uzak kalırsan her şey o kadar zorlaşıyor... Her şey gidiyor elinden!.. Bir keresinde ufak bir işletmede çalışıyordum, ısı izolasyonu yapmam gerekmişti, ısı ve su tesisatından biraz anlıyordum ama hadi yap bakalım kolaysa.

Lucien: Al benden de o kadar...

Alain: İki aylık sözleşmem vardı, işe tekrar alışmam bir ay sürdü. Ben yine şanslıydım, sitede benimle aynı katta kalan bir adamla aynı yere düşmüştüm. Onunla aynı ekipteydim, beni o aldırmıştı... Yani şansım yaver gitti... Başka türlü nasıl yapardım bilmiyorum... Herhâlde böyle olmasaydı o iş de elimden giderdi! 82'den beri öyle bir iş çıkmadı karşıma, yani 79 yılının ortasından 82'ye kadar, CAP'ımı almak için çalıştığım dönemden beri. Yani 82'den 91'e kadar pek bir şey yok... Peugeot'ya girdiğim zaman da endüstriyel tasarım kısmında olacaktım aslında, yeni Peugeot'ların taslaklarının çiziminde çalışacaktım ama kendimi yine üretim bandının başında buldum ve sonradan öğrendim ki sertifikam yeterli gelmediği için beni oraya vermişler.

- Üretim bandındaki işten bahsederken takındığınız tavır da beni çok etkiledi, yaşları 35 ila 45 arasındaki tesis çalışanlarıyla aranızdaki fark da bu: Onlar yorgun olduklarını, "yıprandıklarını" söylüyorlar; hafta sonu daha fazla boş zamanları olsun istiyorlar.

Alain: Neye yarar Allah aşkına? Soruyorum size, neye yarar? [*çok öf-*

keli] Geçici işçileri işten atmasalar her şey çok daha iyi olurdu. Ama Calvet Beyefendi Hazretleri, fabrikasında ne olup bittiğine bakacağına uçaklarda geziyor... İşte olan bu!.. Geçicileri işten atıyorlar. Atsınlar, benlik bir şey yok ama 90 yılının Mart ayında bu su baskınları yüzünden sıkıntıya girdiklerinde geçicilerden şikâyet etmiyorlardı... Çok sayıda geçici ve kadrolu işçi vardı... [*ıslık çalıp başparmağıyla işaret eder*] İşçiler boş boş geziyorlardı... Şimdi herkes işinin başına döndü ve sadece eskiden çalışan işçiler... Artık onlara yardım edecek geçici işçi de yok. Kadrolu işçiler de sızlanmaya başladılar.

Lucien: Evet doğru, hep böyle bu...

Alain: Gelecek Eylül ayında ne olacak? Tekrar işe alımlar başlayacak; Şubat, Mart aylarında birkaç geçici işçi alacaklar; sonra işler yoluna girince [*yumruğunu masaya vuruyor*] "Buraya kadarmış, işiniz bitti!" diyecekler. Sonra her şey baştan başlayacak, her yıl aynısı oluyor, bunu anlamak çok da zor değil. (...)

25 yaşındayım, çoktan düzenli bir işimin olmuş olması gerekirdi

Lucien: Bence 25 yaşına gelince, yani benim yaşımda, sonuçta 25 yaşındayım, çoktan düzenli bir işimin olmuş olması gerekirdi... Sürekli bir işim olmalı... Böyle işsiz işsiz gezmemem lazım ortalıkta... Böyle hayat olmaz!.. Yine de aklıma şu geliyor: [*duraksar*] Bretanya'ya dönsem, orada kalakalırım, her şey aynı devam eder, sekiz ay kadar sonra kendimi yinė aynı yerde bulurum, o yüzden hiç ilgimi çekmiyor dönmek... O yüzden burada kalırım daha iyi... Neler oluyor, bakıp göreceğiz... Ama her hâlükârda, kimsenin yardım etmek için kılını kıpırdattığı yok, hükümet hep vaatlerde bulunuyor, geçici iş bulma kurumlan ayağımızı kaydırmaya çalışıyor, nasıl işin altından kalkacağız bilmiyorum... Nasıl olacak hiç aklım almıyor... [*duraksar*] Bir taraftan da vergiler var, çok da yüksek vergiler... Daha çok vaat... Elimize geçen tek şey: vaat!

Alain: Benim durumum da aynı, eğer kuzeye dönersem ailemle kalamam, hiçbir şey yapamam, evim yok, hiçbir şeyim yok...

Lucien: Benim de ev için tekrar başvuruda bulunmam gerek... Ama uğraşmaya bile gerek yok... Her hâlükârda...

[...]

Alain: İşte, Lucien atılmak üzere, [*kendinden emin konuşur*] yönetici yüzünden evden çıkarılacak.

Lucien: Açık söyleyeyim, birisi beni oyuna getirdi, bundan eminim!.. Adım gibi eminim. Güya, kiramı ödemediğim için ama mesele o değil, eminim.

- *Ama kira halloldu değil mi?*

Lucien: Pek sayılmaz... Bir türlü yapamadım... Yapamadım! BIS'ten bir şeyler veriyorlar. Her hâlükârda, ödesem de ödemesem de aynısı, sonuçta atacaklar beni, değişen bir şey olmayacak. Adam kendisi söyledi, yüzü gülüyordu söylerken. (...)

Alain: Pek umut yok orada. Irkçılık gibi olmasın ama mesela arka taraftaki göçmen işçiler, onlar kirayı on ay da geciktirmiş olsalar atılmıyorlar!

Lucien: Onlara hiçbir şey demiyorlar, hiçbir şey.

Alain: Neden peki? Üst düzey meseleler... Bunlara bulaşmaktan ya da kim vurduya gitmekten korkuyorlar...

Lucien: Ne yapıyorlar o zaman, onlardan alamadıklarını bizden alıyorlar!

Alain: En ufak şeyi bile, gerçekten öyle. (...)

Lucien: Ben burada kendimi paralıyorum ekmek parası için, iş yerinde her işi benim başıma yıkan mıymıntının biri var, üç hafta oldu işsizlik evrakını doldursun diye vereli, hâlâ geri göndermedi bana!..

- *Ne kadar işsizlik parası alıyorsun?*

Lucien: Bir bilsem! Anlamak mümkün değil, bir sürü yerle bir sürü değişik sözleşme imzaladım, işin içinden çıkamıyorum.

- *Yaklaşık bir rakam?*

Lucien: Eğer her şey yolunda giderse 3.000 alacağım, 3.000 fena değil ama bütün ödemeleri de yapamam o parayla. Her şeyi yoluna koymak için iki taksitte ödemem gerek; çünkü ASSEDIC 2.000 civarı bir şey verir -ya da biraz fazla- ama 3.000 ödersem işim bitti, bana karnımı doyuracak bir şey kalmıyor, o yüzden ikiye bölüp ödeyeceğim.

[...]

Arapların kendi köşelerinde kalması daha iyi

- *Sitede bazı genç grupları var, milletlerine göre gruplaşmışlar sanki?*

Lucien: Sitede Fransız görebileceğiniz tek bina burası, gerçek Fransız yani... Geri kalanı hep Arap... Ya da en azından göçmen... Hepsinden biraz var.

- *Onları sık görüyor musunuz?*

Alain: Pek değil... Hatta neredeyse hiç görmüyoruz!..

Lucien: Ben görüyorum... Bazen Araplar çamaşır makinelerini tamir ettirmek için benim yanıma geliyorlar...

Alain: Ama pek kalabalık değiller.

- *Ama aranızda husumet yok, değil mi?*

Alain: Hayır, öyle bir şey yok. Bu sitede oldukları sürece kendi hâllerinde yaşamaları daha iyi, biz de kendi hâlimizde...

Lucien: Doğru, aynen öyle!.. [*sesini biraz yükseltir*] Böylesi iyi, herkes kendi köşesinde... O kadar işte! Bana kalırsa böylesi iyi... Gayet iyi böyle.

Alain: Her neyse, artık hayat böyle işte, herkes kendi başına!..

Lucien: Durum böyle, başarırsan da kendi başına, başaramazsan da... Bu yüzden gitmek istiyorum bu ülkeden.

- *Nereye gitmek istiyorsunuz?*

Lucien: Fransa'dan uzağa... Teksas'a!.. Evet... [*güler*] Hep hayal ettiğim şey... Her zaman... Üstelik benim gibi, atları çok seven biri için...

- *Bunu cidden düşünüyor musun?*

Lucien: Evet evet!.. Düşünüyorum, çok düşündüm... Bu fikir uzun zamandır aklımda... Orada her şey güzel.

Alain: Evet... Herkesin hayali bu herhâlde: Fransa'dan gitmek...

Temmuz 1991

Gece Çalışmak

Rosine Christin

Ufak çaplı bir çiftlikle uğraşan ve Aveyron'da [Güneybatı Fransa'da, t.s.n.] kapı komşumuz olan Juliette ve Milou C.'nin kızı Danielle G. 32 yaşında. Kendisini 10 yaşından bu yana tanırım ve o Paris'e taşmana kadar, onu her yıl sık sık görürdüm; Paris'e taşınmasının ardından ise görüşmelerimizin sıklığı azaldı.

Danielle "çapraz geçitten ayrılmıştı". Saint-Hippolyte Köyü'nün engebesiz merkezinden ayırt etmek için, Truyère Geçitleri'ne ve nehir üzerine kurulan barajın oluşturduğu göle cephesi olan bölgeye "çapraz geçit" denirdi. İkinci Dünya Savaşı'na kadar "çapraz geçitteki" çiftçilerin durumu iyi sayılırdı. Hayatlarını, meyve yetiştirip çeşitli meyve ağaçlarından -vişne ağaçları, erik ağaçları- elde ettikleri mahsulleri satarak, kestane ve yemiş toplayarak kazanıyorlardı; az miktarda şarap üretiyorlardı; inekleri vardı; kooperatif, sağdıkları sütü alıyordu; bazen de buzağı satıyorlardı. Bugün, -birkaç yıl öncesine kadar insanların kestirme yol olarak kullandığı- at arabası yollarının artık "kapandığı" "çapraz geçit" civarındaki mezralarda birkaç yaşlı çift ve birkaç dul haricinde kimse yaşamıyor. Küçük üzüm bağları terk edilmiş vaziyette, böğürtlen çalıları her yeri sarmış ve çocuklar da artık Paris'te yaşıyor.

"Çapraz geçitte" yetişen çocukların en genci olan Danielle, burada en uzun süre kalan kişi olmuştu; kendisinden on yaş büyük olan ağabeyi Maurice, Paris'te jandarma olarak görev yapıyor; kız kardeşi, civardan bir gençle evlendi ve kocasıyla Paris'e, kafe işlet-

meye gitti. Danielle, gitmek konusunda aceleci değildi; Rodez'de aldığı sekreterlik eğitiminin ardından, iki yıl daha evinde yaşadı; ara sıra çiftlik işlerinde çalıştı; anne babasına yardım etti ve civarda düzenlenen bütün dans partilerine katıldı. Zamanını "iyi yaşadığını" kabul ediyor ve bilhassa bu iki yılın mutlu geçtiğini söylüyor. Evinden ayrıldığı için de üzgün. Danielle oldukça girişken, hayat dolu, hatta biraz alımlı birisi; "perçemli" saç modeli var ve fırsat buldukça, pazar günleri etraftaki bitpazarlarına gidip kıyafet almaktan da keyif alıyor.

Onunla bir görüşme ayarladım. Davetim onu şaşırtmadı; çünkü birkaç hafta önce Aveyron'da karşılaşmış ve Paris'te görüşmek için sözleşmiştik. Bir ameliyat sonrasında izindeydi ve beraber birkaç saat geçireceğimiz fikri hoşuna gitmiş gibiydi. Ulis'teki evine gidecektim, o da beni ağırlayacak ve yiyecek bir şeyler hazırlayacaktı, fotoğraf albümünü ve özellikle de benim katılamadığım düğün fotoğraflarını gösterecekti. Yani endişe edecek hiçbir şey yoktu, onun misafiriydim.

Paris'te yaşamanın zorlukları, özellikle de kırsal kesimden gelen onun gibilerin yaşadığı sıkıntılar hakkında yaptığım bir araştırma için ona birtakım sorular sormak istediğimi de söylemiştim. Bana, dünyaya geldiği yer olan Aveyron mezrasından ayrılıp Paris'teki On Beşinci Bölge Merkez Postanesine gelmesinden ve annesinden her tatilde duyduğum, Paris'teki ilk zamanlarında yaşadığı "sorunlardan" bahsetmek isteyip istemeyeceğini sormuştum. Bana, bunun biraz sıkıntılı olduğunu söyledi ve ekledi: "Ama çok da kötü değil; çünkü şehirden kırsal kesime taşınan birisinin yaşadığı kadar zorluk yaratmıyor. Kırsal kesimden şehre taşınınca pek çok modern imkâna erişiyor insan. Şehirden kırsala, mesela Aveyron gibi bir yere taşınan birisi buna dayanamaz."

Ulis'e varmak kolay değil. Mütevazı evlerden oluşan, etrafı müstakil konutlarla çevrili, hızla gelişmekte olan bir bölge. Danielle beni RER [Paris'teki banliyö tren ağı, t.s.n.] durağında karşıladı. O gelene kadar, sözleştiğimiz yerde yarım saat bekledim; sonra o, mahcup bir ifadeyle geldi; yanlış yerde, yani her gün iş dönüşü indiği durakta beklemiş beni. Sonra bir otobüse binip düzenli banliyölerden ve bir otobandan süratle geçtik. Ulis, uzaktan

bakıldığında vinçler ve inşaat alanları (sonradan bazı evlerin tamir görmekte olduğunu fark ettim) arasında yükselen birkaç bina çatısından ibaret görünüyordu; Danielle, arkadaşlarının "Chicago'da yaşamakla" ilgili şakalar yaptığından bahsetmişti.

Bütün otobüs yolculuğu boyunca kendisinden beş yaş küçük olan kocası Serge'den bahsediyordu; kendisi farkında olmasa bile, aralarındaki yaş farkı onu oldukça rahatsız ediyor gibiydi. Babası Versailles'da bir araba tamirhanesinin sahibi olan Serge, satrancı çok sevdiği ve bütün zamanını satranca ayırmak istediği için lise bitirme sınavını geçtikten sonra eğitimine devam etmek istememiş. Kendisi, turnuvalara da katılan bir satranççı ve yakın zamanda evlerinin oturma odasında başköşede duran bir ödül de kazanmış. Danielle'in Serge'e hayran olduğu belli. Serge'in bir entelektüel olduğunu ve Serge'le tanışmadan önce anlamadığı pek çok şeyi ondan öğrendiğini söylüyor. Diğer taraftan Serge'in, hayatın pratik yönlerinde pek de parlak olmadığını itiraf ediyor. Danielle, neredeyse anaç denebilecek bir otoriteyle evi idare ediyor.

Biz yemek yerken sanki sözleşmişlercesine Serge arıyor ve gelecek hafta, dünya satranç turnuvasına katılmak için gideceği Lyon'da bir otel odası için 150 frank fazla mı diye soruyor, Danielle de Serge'in endişesini gidermek için epey uğraşıyor. Danielle telefonu kapattıktan sonra bana dönüp, koltuklarının kabardığı her hâlinden belli ifadeyle, "Zavallıcık, çok tatlıdır, ne kadar isterse harcama imkânı var, benden daha fazla kazanıyor, yine de her zaman fikrimi soruyor." diyor. (Danielle ayda 6.200 frank kazanıyor, Serge ise 6.700 frank.)

Eve gidiş ve dönüş yolculuğu esnasında bütün otobüs şoförlerinin Danielle'i tanıdıklarını ve onunla dostane bir tarzda konuştuklarını fark ettim. Gösterdikleri yakınlık, aynı işte çalışmasalar da işleri dolayısıyla birbirlerini sık sık gören ve herkesin evinde olduğu günün sakin saatlerinde dışarıda olup sıkça rastlaşan insanların birbirine gösterecekleri cinsten bir yakınlıktı. Bu gizli yakınlığın, onun için çok önemli olduğunu anlaşılıyordu.

Danielle'in yaşadığı, diğer binalardan biraz uzakta, birkaç ufak çalılığın yeşerdiği ara sokaklardan birindeki dört katlı apartmana

varana kadar, kimisi gerçekten harabeye dönmüş, kimisi resmî olarak "tadilata" girmiş çok sayıda devasa binanın yanından geçerek on dakika kadar yürümemiz gerekti. F3 tipi [üç odalı] daire, ikinci kattaydı; oturma odası ve iki yatak odası vardı; yatak odalarından birisi misafir odası olarak kullanılıyordu (Serge bu odayı egzersiz için kullanmayı istemiş fakat Danielle yatıya gelen akraba ve arkadaşlar için misafir odası olarak kullanmayı tercih etmişti). Oturma odasında çok sayıda biblo ve fotoğraf vardı; çoğunluğu Danielle'in ailesine ve düğün gününe ait fotoğraflar, Danielle'in çiçeklerle ve özenle seçtiği taşlarla süslediği bir cam sehpa da vardı. Mutfak tam teşkilatlıydı, elektrikli mikser ve mikrodalga fırın da vardı (her ikisi de Serge'in mutfakla uğraşmayı seven annesinden hediye).

Eve vardığımızda sofra çoktan hazırdı, benim şerefime alınmış bir şişe meyve şarabı da vardı masada (şişeyi açmakta biraz sıkıntı çektik). Yemek boyunca Danielle yemeği beğenip beğenmediğime odaklanmıştı, beni rahat ettirmeye çalışıyordu, rostoya lezzet verecek bir sos hazırlamak ya da hoşuma gidecek bir baharat getirmek maksadıyla birkaç kez mutfağa gitti. Sürekli, "biraz daha al, biraz daha ekmek ye, bir tabak daha yemek al," diye ısrarcı oluyordu; iyi ev sahipliği yapmak, alakasız bulduğu sorularıma cevap vermekten çok daha önemliydi onun için. Tarifini "Kilo Kontrolü" adlı bir diyet programdan aldığı bir kek de yemek masasının ortasındaydı. Bu programa, Paris'e geldiği zaman fazla şişman olduğunu düşünüp ona uygulamasını tavsiye eden bir iş arkadaşının fikrine uyarak başlamıştı.

Danielle, sanki anlaşılmamak korkusuyla, çok yüksek sesle konuşuyordu; özellikle de yakından tanımadığı ve onu tedirgin eden insanlarla konuşurken. Bu yüzden de aynı şeyleri defalarca açıklıyor, sanki karşısında anlayışı kıt bir yabancı varmış gibi, çocuksu bir konuşması vardı. Ayrıca çok belirgin bir güneybatı aksanıyla konuşuyordu. Küçükken, okulda "Fransızca", evde ailesiyleyken ise yörenin lehçesinde konuşurdu; evin en küçüğü olarak ortaokul diplomasını alıp evden ayrıldığı, Rodez'e sekreterlik eğitimi almaya gittiği zaman, hâliyle bu alışkanlığından vazgeçmiş, ailesiyle bile Fransızca konuşur olmuştu, komşularla bir araya gelinen özel akşamlar haricinde tabii. Ama kelimeleri özenle seçiyordu,

hatta konuşmasının biraz tumturaklı olduğu bile söylenebilirdi; "herhangi" derken "her" ve "hangi"yi ayırması, bir yere girmekten bahsedeceği zaman "giriş yapmak" kelimesini tercih etmesi veya dikkat etmek yerine "dikkat kesilmek" demesi konuşmasını daha gayrişahsi kılıyordu. Benzer biçimde, işinin parçası olarak yaptığı el kol hareketlerini ya da iş yerindeki hiyerarşiyi tasvir ederken titizlik gösteriyordu; kısaltmaları ve bu kısaltmaların neye karşılık geldiğini bana açıklamak için gözle görülür bir çaba sergiliyordu. Ama Danielle'in çizdiği merkez postane tablosu fazlasıyla bürokratik kalıyordu; sanki Danielle, işe başladığı zaman ona yapılmış olan bir iş tarifini bana sunuyordu ya da şefleri ulaşamayacağı bir mesafede ya da umurunda değilmiş izlenimi veriyordu.

Bütün mülakat boyunca, gece çalışmanın getirdiği fiziksel koşullardan şikâyet etti ama diğer taraftan, gündüz çalışma tecrübesi de kötü anıları hatırına getiriyordu. Bu yüzden ailesinin ve kocasının ısrarlarına rağmen gece çalışmayı tercih ediyordu; sanki gece vardiyasındaki dayanışma, onu, yaşadığı bu sürgünden uzaklaştıran bir teselli işlevi görüyordu.

Postane Merkez Dağıtım Şubesinden bir çalışanla

Mülakat: Rosine Christin

"Hiç gün ışığı görmüyorum"

- *Normalde geceleri çalışıyorsun değil mi?*

Danielle: Evet, geceleri çalışıyorum.

- *Saat kaçtan kaça kadar çalışıyorsun?*

Danielle: Akşam dokuzdan sabah beşe kadar, mesaiye alışmak gerekiyor. Buradan saat yedi gibi çıkıyorum, ailemi arıyorum...

- *Aileni her gün arıyor musun?*

Danielle: Neredeyse her gün, çok uzun konuşmuyoruz ama düzenli olarak haberleşiyoruz, onlar da alıştı. İşimiz beş, beş buçuk civarı bitiyor; ilk metroya biniyorum, bir kadın için çok da kolay bir şey değil aslında... Sevmek gerek, biraz fakl bir şey. İlk başta posta dağıtıcısıydım, 82'den beri bu işi yapıyorum... 82 Mayıs'ından beri. [*Sonrasında, neden posta görevinden gece vardiyasına geçtiğini anlattı.*]

Danielle: Pek çok avantajı var. Epey izin de var; başka bir çalışanın, senin yerine bakmasını isteyebiliyorsun; yani birisi senin yerine bakarsa, bunu normal izinle birleştirince daha uzun süre izne çıkabiliyorsun; yani durmadan iki hafta çalışırsan iki hafta izin alabiliyorsun.

- *"Durmadan" derken neyi kastediyorsun?*

Danielle: Başka bir çalışanın yerine bakıyorsun. Her üç geceden ikisinde çalışıyorsun; üçüncü gece normal boş günü kullanmak yerine, başka bir çalışanın mesaisini alıyorsun; sen istediğinde de o kişi senin yerine bakıyor. Ya da bazen pazar çalıştığın için iki gün izinli sayılıyorsun; pazar akşamı, "telafi izni"nde üç saate karşılık geliyor; çünkü saat dokuzdan gece yarısına kadar çalıştığın için ekstra telafi veriyorlar... Bu da demek oluyor ki: Eğer üç pazar çalışırsan fazladan bir gün iznin oluyor. Böylece idarenin sana vereceği o günü alıyorsun, başka bir çalışan da senin yerine bakıyor, bir de normal izin olunca... Yani sonuçta bayağı boş zamanın oluyor. Serge'le tanışmadan önce biraz ev hasreti çekiyordum, o yüzden de izinli günlerimde Aveyron'a gitmeyi düşünmüştüm. Aveyron'a gitmek için de hafta sonu yetmiyor.

- O sırada da Serge'le tanıştın değil mi?

Danielle: Hayır, o sonraydı. 84 yılında, fazla mesai yaptığım dönemde tanıştım Serge'le. Gece vardiyasındaydım, fena değildi, ben de neden devam etmeyeyim dedim. Serge benim gece çalışmamdan pek memnun değildi ama içimden dedim ki: "Bak bir sürü şey aldım onun için, o da kendisi için bir şeyler alıyor." Derken öyle gitti. Ortam da... Tabii sürekli ayakta durmak dışında, bir de insan gece uyumaya, gündüz çalışmaya ayarlanmış... O yüzden vücudun da dengesi bozuluyor ama... Ortam filan... Hepsi iyi sonuçta...

Bir yerde sürekli ayakta durmak

- İşleyiş nasıl?

Danielle: İşin başına geçince orada çelik bidonlar var, bildiğin bidon, üzerlerinde de ufak bir açıklık var bunların... Bir tane de masa var, "ayırma masası" dediğimiz bir masa, posta arabaları mektupları buraya getiriyor, "dağıtıcı" ya da "dağıtım görevlisi" denilen kişiler var, bunlar posta arabalarını boşaltıyor, büyük posta yığınlarını tekerlekli arabalarla masaların üzerine getiriyorlar, ayırma masalarına getiriyorlar. Bir görevli bu yığınları açıyor ve masanın etrafındaki diğer çalışanlar da normal ebattaki paketleri küçük olanlardan ayırıyor; bunları küçük kutulara koyuyorlar, büyükleri de kutulara, hani olur ya, metal sepetlere, oradan da küçük haznelere.

Bu odalardan birine ilk defa girdiğimde "Aman Tanrı'm!" dedim... Burası kocaman, fabrika resmen... Değil mi ama? Çok etkileyici, devasa... İşte sonra küçük ebatlı zarflar, küçük plastik bölmelere gidiyor ve küçük haznelere bölünüyor; farklı birimler var... Taahhütlü mektupların alındısını onaylama işi bir birimde... Sigortalı mektuplar, kırmızı etiketle ayrı bir yere istifleniyor; bunlara "kırmızılar" ya da "yük" deniyor ve bunlar daha ileri bir aşamada ayrılıyor, AXSG'ler tarafından [genel hizmet memurları, t.s.n.]. Ayırma işini, kapalı bir ofiste yapıyorlar ve bu tür postalar ufak bir deftere işleniyor; dağıtım sırasında, bunları dağıtırken alıcıya imzalatmak gerekiyor.

Sürekli olarak bir yerde ayakta duruyoruz. Tezgâhın önünde dört saat boyunca On Beşinci Bölge'nin [Paris, t.s.n.] postalarını ayırıyorsun, işin aslı bu, tabii işi nasıl yapacağını iyi bilmen lazım... Bütün Vaugirard Caddesi'ni bilmek gerek mesela, caddenin uzunluğunu, nereden döndüğünü bilmen şart... Bir postacının Altıncı Bölge'den Versailles Kapısı'na kadar [Paris, t.s.n.] bütün o caddenin postalarını dağıtması imkânsız, aynı bölge içindeki pek çok mahalleden geçen bir cadde o, bu yüzden beşinci mahalleyle on ikinci mahallenin postaları bir araya... On dörtle de yirmininki, bunları bilmek gerek. Her bir caddenin belirli bir hazneye gideceğini bilmen gerek.

- Ayırma masasına geldiğinde zaten biraz tasnif edilmiş oluyor değil mi?

Yani bütün Paris'in postaları oraya gelmiyordur.

Danielle: On Beşinci Bölge'nin postaları ayrılıp getiriliyor bize ama hatalar da oluyor: mesela 17. Bölge'ye ait olup 15. Bölge'ye gelen zarflar olabiliyor, bunlar "yanlış adres", yani gönderen kişi adreste hata yapıyor, mesela Raspail Bulvarı'nı [Paris'te 6 ve 14. bölgelerden geçiyor bu bulvar, 15. Bölge'nin yanında, t.s.n.] 15. Bölge'ye gönderiyor.

- *Kaç hazne doldurman gerekiyor?*

Danielle: Atmış altı, ilaveten üç "bölge", artı "ufak kartpostal veya mektuplar", artı "posta kodlu adresler", bir de "yanlış adres", yani toplamda 75 hazne var; diğer çalışanların da aynı şekilde. Ama bir de başka bir birim var, "gelen ve giden posta" birimi deniyor, bizi ilgilendiren kısım "gelen" kısmı, giden posta birimi François-Bonvin Caddesi'nde bir ek binada, orada her şey otomatik yapılıyor. PIM var, HM'ler var; (...) bir Toshiba, makineler, bilgisayarlar var; sen posta kodunu hallediyorsun, PIM'den geçiriyorsun, görevli de 75014 diye posta kodu giriyor; eğer dağıtımda posta teslim alınmaz da görevlide kalırsa HM'e gidiyor (...). Oradaki... Şey var, yani hazneye, tam anlatamadım ama işte sonra plastik kaplanıyor üstüne. Orası "giden evrak" birimi.

- *Sürekli ayakta duruyorsun, değil mi?*

Danielle: Aynen öyle. Şimdilerde biraz olsun ilgileniyorlar çünkü yıllardır gece vardiyasında olan yaşlı çalışanlar var, bacaklarında sıkıntı yaşıyorlar, doktora filan görünmüşler... Tabure olsa ne kadar rahat olur diye düşünmüşler, yani haznelerin olduğu rafa tabure monte edilse... Ama tabii mümkün değil çünkü bu raflar çok eski. Yeni hazne rafları koyulabilir ama o kadar çok hazne var ki... Bu, çok teferruatlı olur. Hazne raflarına oturak yapma önerisi var, bir de bazen iki rafı bir araya getiriyoruz, yani rafları üst üste koyuyoruz, bu şekilde oturuyoruz, yoruluyor insan sonuçta.

- *Mola veriyor musunuz?*

Dainelle: Bir çeyrekten ikiye kadar kısa bir ara var, bir iki lokma bir şeyler yemek için.

- *Peki kaç çalışan var?*

Danielle: 30 civarı.

- *Hepsini tanıyor musun?*

Danielle: Evet. Değişenler oluyor ama çoğunu uzun zamandır tanıyorum... İyi bir ortam var, sonuçta insanlar birbirine ısınıyor... Mesela bir arkadaş var, pul koleksiyoncusu, çizgi romanları seviyor, birçok tutkusu var.

Postane müdürü olabilir... Hatta bakarsın başbakan bile olur, kim bilir!

- Amirleriniz var değil mi?

Danielle: Evet, çünkü birçok derece-statü var: En alt statü, "yardımcı" statüsü, hatta bir statü bile değil, sonra posta dağıtıcıları var... Sonra memur ya da AXDAlar... Bir de CDTXler var, bunlar amirler aslında, dağıtımları denetliyorlar, posta dağıtıcılarını teftiş ediyorlar, bunların üstünde de CT var, bunlar Serge gibi idare kısmındaki denetleyiciler ama bu kısım "ofis", CTDIV denilen kısım şefleri var burada, onların haricinde de... Diğerleri zaten amirlerin altında.

- Bunların hepsi sizinle birlikte mi çalışıyor?

Danielle: Evet, evet. Bazıları öyle.

- Ama aynı işi yapmıyorlar sanırım?

Danielle: Hayır, hayır. Onlar talimat veriyor, idare ediyor... Hepsinin ayrı işi var ama mesela CTDIVler şeflerden bir kademe altta ama CDTXlerden bir kademe üstte, bir de denetçiler var, hepsi bu kadar... Çünkü asıl amir -yani postane müdürü- gündüz çalışıyor, geleceği yere çoktan gelmiş... Postane müdürü olabilir... [*doğru kelimeyi bulmaya çalışıyor*] Hatta bakarsın başbakan bile olur, kim bilir!

- Amirler size karşı nasıl davranıyor?

Danielle: Fena değil, yeterince iyi davranıyorlar, ben de elimden geldiğince işimi yapmaya çalışıyorum, her işin iyi yanları da var kötü yanları da.

Ben kalktığımda hava kararmaya başlamış oluyor

- Özellikle özel yaşamın açısından...

Danielle: Evet çünkü insanlar birbirlerini görüyorlar... İnsanlar birbirlerini görebiliyorlar... Diyelim ki Serge gece vardiyasında çalışıyor olsaydı bir sıkıntı olmazdı ama o gündüz çalışıp ben gece çalışınca birbirimizi mecburen daha az görüyoruz. Serge'le tanıştığımda zaten gece çalışıyordum, beni öyle tanıdı.

- Her üç geceden birini evde geçiriyorsun, değil mi?

Danielle: Evet ama hep geriden geliyorum, biz pek diğer insanlar gibi yaşamıyoruz... Sen de görüyorsun, ben normal düzene geçemedim. [*Geçirdiği bir ameliyatın sebebiyle üç haftadır istirahat izninde...*] Geceleri hâlâ uyuyamıyorum.

- *Peki tatillerde?*

Danielle: Aynı şey, benim uyku saatim sabah yediden, öğleden sonra üçe kadar. Bazen kış ortasında güneşi görmediğim oluyor, ben kalkıyorum... Zifiri karanlık olmuyor ama tam öyle olmasa da ben kalktığımda hava kararıyor. İşe gidip geliyorum, bakıyorum ki hâlâ gece... Böyle dönemler var yani.

- *Eşini göremiyorsundur.*

Danielle: Görüyorum, görüyorum... Çünkü o yakında çalışıyor, çalışma saatleri iyi, görebiliyorum onu. Bir de o vardiyalı çalışıyor, sabah ve öğleden sonra, sabahtan boştu, öğleden sonra işte bugün. Düzenli vardiyaları var: sabah altıdan öğlen on iki buçuğa kadar bir vardiya, on ikiden altıya öbür vardiya. En büyük sıkıntı, sabah çalışmayıp öğleden sonra çalıştığı zamanlar çünkü ben işten geliyorum, yorulmuş oluyorum, o yeni kalkıyor, benimse konuşmaya mecalim dahi kalmıyor. Öğlen evden çıkacağı sıra, kalkıp yiyecek bir şeyler hazırlıyorum ama hâlâ afyonum patlamamış oluyor, benim yeni yeni uykum açılırken de o gitmiş oluyor. Zorunda olduğumdan değil [*yemek hazırlamayı kastediyor*] ama çok iyi bir insan, sonuçta erkek, ne hazırlayacağını bilmez diyorum... Tamam, ne yiyeceğini biliyor belki ama... Hep göz kulak olasım geliyor.

[*Çocuk sahibi olmanın sıkıntılarından bahsediyor...*]

Çocuk sahibi olan evli kadınlardan bile geceleri çalışanlar var. Bakıcı parasından kurtulmak için karı kocadan biri, geceleri çalışmak durumunda kalıyor; bizde çok oluyor; çocuğa bakmak, bakıcıya para vermemek için eşlerden birisi gece çocuğa bakıyor, diğeri gündüz; gece çalışan kişi, gündüz çocuğa bakıyor. Ben alıştım, hep ailemle bir aradaydım. Annem ve babam benim her şeyim; onlara çok bağlıydım ve kırsal kesimde, doğayla iç içe yaşamayı da seviyordum; çok özedim hepsini; Paris'te boğulduğumu hissediyorum ama burada [*Ulis'i kastediyor*], Paris'e 30 kilometre mesafede, çok da uzak değil... Tam kırsal kesim gibi de değil, ikisinin arası.

20 yaşıma kadar Aveyron'da yaşadım, sonra eğitim için Rodez'e gittim; küçük bir kasaba, orada sekreterlik eğitimi gördüm -yani büro sekreterliği için BEP-CAP tarzı bir şey- yine de küçük bir kasaba, büyükşehirlerin yanında köy gibi kalıyor. Çiftlikte yaşasam mutlu olurdum ama ailemin orada işler çok zordu, her şeyi elden geçirmek imkânsızdı, evi yenilemek gerekiyordu, modern teçhizat filan yoktu, her şeyi baştan yapmak gerekiyordu, hatta daha da beteri... Ama işte, ne de olsa küçük bir çiftlik! Arazi çok engebeli, eskiden durumları gayet iyiymiş çünkü sebze meyve satıyorlarmış ama şimdi meyveler "ortak pazar"dan [AB'yi önceleyen "ortak pazar"dan bahsediyor, t.s.n.] ötürü İspanya'dan geliyor, bu da her şeyi değiştiriyor... Bir de sonuçta kadınsın...

Ben isterdim ama elden ne gelir? Ailemdekiler "bak kızım seni istemediğimizden değil ama biraz hırslı olman gerek, sınavlara gir" dediler, o zamanlar bizimkiler gazete alırdı, orada bir ilan gördüm, başvurdum, formu doldurup gerekenleri yaptım, öyle oldu...

- *Posta işi olduğunu bilmiyordun yani?*

Danielle: Biliyordum canım, açıkça yazmışlardı. Gazete de Centre Presse veya Midi Libre'di, hangisi olduğunu hatırlamıyorum ama başvurdum, Rodez'e gittim, kaçıncı sıradaydım hatırlamıyorum ama kabul edildim. Kabul edildiğimi bildirdiler, sağlık muayenesinden geçmemi söylediler ve "Paris'te posta dağıtımı işine verileceksin" dediler ama tam neresi olduğunu söylemediler. Hangi bölgeyi tercih edersin diye sordular, Rouen, Kuzey Bölgesi ya da Paris. Ben de Paris'i yazdım, Paris geldi ve ben nereye gideceğimi, çalışmaya başlamadan üç ay önce öğrendim. "15. Bölge'ye verildin ve iki haftaya işbaşı yapacaksın" dediler. Böylece yola çıktım.

Paris'e Geliş

Danielle: Başlangıçta birkaç gün yengemin yanında, Saint-Denis'te [Paris'in kuzey kısmında işçi sınıfının yaşadığı bir banliyö, t.s.n.] kaldım. [*Danielle'in dayısının eşi -dayısı daha önce Saint-Denis'te bir kafe-restoran işletiyordu, şimdi de Roissy civarında işletiyor- 30 yıldan uzun süredir Paris civarında yaşıyor, ailesinin yakınlarında bir evi var, yazın ve ekim ayının sonuna doğru birkaç haftalığına gidip orada kalıyorlar, emekliliğinde yerleşmek için her şeyi ayarlamış.*] Reyrolle Bey [*aileye yakın bir komşu*] beni Rodez'deki tren istasyonuna bıraktı, çok üzülmüştüm, daha 20 yaşındaydım ama herkesin hayatını kazanması gerek bir şekilde, biraz üzücü bir durum... Ama sonraydı bu. Ağabeylerim ve ablalarım düzenlerini kurmuşlardı; ben kalmıştım, bir başımaydım; ufak bir stüdyo dairede, hayatın dertleriyle kaşı karşıya, işe ve her şeye yeni başlıyordum; kafam karışmıştı. Ama o hâldeyken bile iş yerindeki arkadaşları sevmiştim, dışarı çıkardık, hafta sonları hiç yalnız kalmazdım, şey belki birkaç sefer... Ama hiç gerçek bir dostum yoktu, beraber zaman geçirdiğim insanlar daha çok tanıdıklarım gibiydi, dost diyemem.

- *Bir ara misafirhanede kalıyordun sanki... Hatırlıyor musun?*

Danielle: Önce postanenin misafirhanesinde kalıyordum, Pasteur Bulvarı'nda, burada üç aya kadar kalmana izin veriyorlar sonra başının çaresine bakıyorsun... Paris'e geliş aşaması oluyor bu da. Sonrasında daha uzun süre kalabileceğim bir misafirhaneye geçtim, başlangıçta sadece dört kişiydik, sürekli yeni gelenler oluyordu, o yüzden yeni gelenlere yer açmak gerekiyordu. Paris'e alışınca herkesin kalacak başka bir yer bulması gerekiyordu, kalacak yer bulmak için her yeri dolaştım... Ufak bir daire bulmak

için uğraştım, sonunda bir stüdyo daire buldum, oldukça kasvetli bir daireydi, 15. Bölge'de, Versailles Kapısı'nın yakınında, Firmin-Didot Caddesi'ndeydi, çok mutsuzdum orada... Sonra Blomet Caddesi'ne geçtim, oradan da Saint-Lambert'e taşındım [*hepsi, 15. Bölge'de, çalıştığı postanenin yakınında*]...

- *Neden oradan oraya taşındın?*

Danielle: Başlangıçta çok sıkılmıştım, ferah değildi, yeterince güneş görmüyordu ev, dördüncü kattaydı, asansör de vardı ama pek karanlıktı, alışamadım bir türlü. Sonrasında kaldığım yer hizmetçi odasıydı, o yüzden mutfağım yahut banyom yoktu orada. Ben de kendi kendime, "İyi hoş, buradan Yvette'e [*kafe işleten kız kardeşi*] gitmesi de kolay ama büyük sıkıntı, onun da kendine ait bir yer olması gerek" dedim. Ama ondan önce... Şey var, kaldığım ilk stüdyo dairedeki depozitomu alabilmek için, belirli bir süre, iki yere de kira ödemek zorunda kaldım: bir kira, hizmetçi odası için; bir de öbür kira. Hizmetçi odasında yaşadım: hem de bir yıl... Sonra iş yerinden bir arkadaş, "Bir stüdyo daire buldum, kirası da iyi, bakmak istersen..." dedi. Ben de "olur," dedim. Orada ihtiyacım olan her şey vardı: Mutfak, yatak odası da olan bir oturma odası, kiler ve banyo vardı. Bir süre orada yaşadım, sonra Serge'le tanıştım. Desnouettes Caddesi'nde F2 tarzı [iki odalı bir daire, t.s.n.] bir yere taşındık, sonra da buraya geldik.

Bir tür sakinleştirici

- *Ailenin yanından kalkıp buraya geldiğinde ilk izlenimin nasıl olmuştu, hatırlıyor musun?*

Danielle: Pek hatırlamıyorum ama gençken her şeyi bütünüyle görmüyor insan, şimdi sıfırdan başlayacak olsam daha zor gelir ama o zamanlar... Biraz tasasız biriydim. İnsan kendisine "yeni insanlar tanıyacaksın, evleneceksin, beyaz atlı prensini bulacaksın" diye telkinde bulunuyor, biraz salakça tabii. Buraya geldiğim zaman da... Gerçi ben daha önce Rodez'de de yaşamıştım, o yüzden şehir yaşantısı nasıldır az çok biliyordum. Sonra Paris'i gördüm... Tabii ki Paris, taşradan gezmeye gelen birisi için çok güzel; arkadaşlarımla gelsem, sırf anıtları ve Paris'in diğer görülecek şeylerini gezmek, görmek, tadını çıkarmak için iki üç ay kalırım, çok daha keyif alırdım ama Paris'i bu hâliyle görmüş oldum... Yani demek istediğim... Çünkü geliyorsun, belki artık öyle değildir ama o zamanlar bir an önce tayinin çıksın diye bekliyordun, bayağı da bekleniyordu, sonra insanlar sana, "Sen daha stajyersin!" diyorlar. Sürekli kadroya geçmen bir yıl alıyor, sen de "tamam, bir yıl feda ederim, olmazsa sonra eve dönerim" diye geçiriyorsun içinden. Bunun sıkıntısı şu: Gelip geçici olduğun için, etrafa doğu dürüst bakamıyorsun, hiçbir şeyin tadını çıkaramıyorsun, şu yıl bir bitsin de bir an evvel eve gideyim diye düşünüyorsun... İşte böyle. Baştan yanıltıyorlar insanı, alıştırmak için, sakinleştirmek

için gibi sanki. Biraz şantaj gibi... Alışmak istemiyorsun çünkü taşraya tekrar alışmam gerekecek diyorsun; belki istediğin yere, ailenin yanına görevlendirmeyecekler seni ya da görevlendirseler bile bu çok uzun sürecek diyorsun. Hepsini düşünüyorsun işte... Sonra akıntıya kapılıp gidiyor insanlar. Bugüne kıyasla 76 yılında şimdiki bakış açım yoktu.

- *Annen bana zamanında hep çantandan bahsederdi.*

Danielle: Evet, askılı omuz çantasıydı. Şimdilerde yakın mesafeye dağıtım yaparken el arabaları kullanılıyor, postacıları götüren posta otobüsleri var; bu da demek oluyor ki yükünün yarısını çantada taşıyorsun ve birisi -yani aracı kullanan görevli- seni dağıtım yapacağın yerlere götürüyor. Mesela, diyelim ki Bergères Caddesi'nde posta dağıtıyorum... Başlıyorum, belirli bir noktada çantamı dolduruyorum, sonra dağıtım bölgesinin ortasında çantam boşalmış oluyor, sonra bu kişinin verdiği diğer çantadaki postaları alıyorum, devam ediyorum. Dağıtım yapacağım bölgenin ayarlamasını da ben yapıyordum... Ve bu, günde üç defa tekrarlanırdı. Her sabah çalışıyordum, saat altıda işbaşı, zamanında işbaşı yapmam gerek yoksa açıklaman gerekiyor, zira "ceza notu" dedikleri bir şey var ve bunlar birikince sorun oluyor. Her sabah ve iki günde bir, öğleden sonra çalışıyorduk; en kötüsü de hem sabah hem de öğleden sonra çalıştığın günler oluyor. Üç sefer yapman gerekiyor -ki bunlardan biri havale talimatları, taahhütlü mektuplar, değerli gönderiler ve onun gibi önemli şeyler için-.

- *Bu, gece çalışmaktan daha zor gibi...*

Danielle: Öyle. Serge isterdi ki ben... Ama orada da güzel olan şey şu: Postacı, dağıtım yaptığı insanlara yılbaşı takvimi vb. götürünce onlar da teşekkür babında biraz para verirdi, çok bir şey değil fazladan bir maaş etmiyor ama yine de fena değildi... Takvim başına üç ya da dört frank veriyorsun, müşterilere bunu götürünce isterlerse kabul ediyorlar, istemezlerse almıyorlar ve ufak bir hediye olarak imkânlarına göre 50 ya da 100 frank veriyorlar, o da sana kalıyor. Bu da ufak da olsa yıl sonuna kadar birikiyordu ama burada "on üçüncü ay maaşı " var, fazladan maaş gibi bir şey.

- *Çok mu kazandın böyle yaparak?*

Danielle: Yok, hayır, hem bir de bundan hoşlanman lazım, dilenmek gibi bir şey aslında. Onun bunun kapısını çalıp el açmaktan utanmamak lazım yani, herkes yapamayabilir.

Kasım 1990

Gece Çalışmak (devam)

İlk konuşmamızda Danielle, vardiyasının olduğu bir gece, kendisinin çalıştığı Alleray'daki dağıtım merkezine benim de girebilmem için izin isteyeceğine söz verdi. İlgilendiğimi görünce şaşırmıştı; bana, anlattıkları haricinde "görülecek başka bir şey" olmadığını söylemişti; posta çekleriyle ilgilenen merkezde bütün işlerin bilgisayarlarla yapıldığını, orasının bana daha ilginç gelebileceğini de ilave etmişti. Danielle'in amiri T.M. tatildeydi ve o dönene kadar beklemek en doğru olandı; çünkü her iki günde bir onunla aynı işi yapan bu kişi tam bir "işkolik"ti. Danielle tüm nezaketiyle, bu türden bir ziyaretin çok sıra dışı olduğunu ve bu ziyarete izin alabilmek için epey pazarlık etmek gerekeceğini söyledi.

Yaklaşık iki hafta sonra, bir akşam beni aradı, tam işe başlamadan önce, muhtemelen T.M.'nin telefonundan aradı. Sadede gelmeden uzunca konuştu benimle, ikimizin de uzaktan tanıdığı ama "amirinin en iyi arkadaşlarından biri olan", Aveyron'dan bir komşumuzun, yakında Paris'e geleceğinden bahsetti (benimle konuşurken sürekli amirim diye bahsediyordu o kişiden ama tıpkı "tasnif işini yapan" diğer çalışanlar gibi, o da ismiyle hitap ediyordu). T.M.'nin "amir" konumunu dile getirmek; ona, daha üst düzeyde olan, kendisinden ricada bulunabileceği, gururla bahsedebileceği bir yöneticiyle arasındaki ilişkiyi ortaya koyma fırsatı sunuyordu. Ayrıca kendi konumu düşük olsa da en alt kademedeki ve en aşina olunandan (hatta köyünü bilen) en önemli ve erişilmez olana kadar karmaşık bir amir memur sisteminin olduğu bir kurumun mensubu olma hissini yaşatıyordu. Amirleri hakkında ve biraz da onların adına konuşurken kurumun dışarıdan ulaşılamaz oluşuna da sığınıyordu.

İlk konuşmamızda, Paris'teki hayatından bahsetmenin onu utandırdığını, konuyu Aveyron'daki tanıdıklara, anne babası hakkındaki ya da ilçedeki diğer tanıdıklarla ilgili havadislere getirmeye çalıştığını zaten fark etmiştim. Bu şekilde kendi "memleketini", Paris'teki dünyasına yerleştiriyor; küçük Aveyron köyünü, Alleray'daki iş yerine bir nebze de olsa taşımış oluyordu. Bu ortak komşumuzdan bahsetmesi ve onun T.M. ile arkadaşlığına değinmesi 15. Bölge posta tasnif merkezini benim de tanıdığım bir yere

dönüştürüyor ve benim bu yerle ilgilenmemdeki tuhaf yanı en aza indirgiyordu...

Saat 9'da, Alleray Caddesi 19 numaradaki postane merkez binasının önünde buluşmak üzere sözleştik. Bir arkadaşımla geleceğimi zaten söylemiştim. Akşam Alleray Caddesi'nde Vaugirard Metro İstasyonu civarında kimseler yoktu, küçük dükkânlar ve kafeler çoktan kapanmıştı, geceleri uğrak mekânlar olan yerlerden de uzak olduğu için nadiren birkaç araba geçiyordu. Yol çalışması sebebiyle her tarafı kazılmış caddeden yalpalayarak ilerleyen, büyük, sarı posta kamyonları geçmişti sadece yanımızdan. Üç katında da ışıklar yanan parmaklıklı pencereleriyle büyük, kare şeklindeki bina, çevreyle ciddi bir tezat içindeydi. Danielle bekliyordu ve söylediğine göre çoktan "giriş yapmıştı", yani "sorun yok"tu. Ama gergin olduğunu sezmiştim, durmadan -ama aynı zamanda çekingen bir ifadeyle- konuşuyordu. Binanın en arka tarafına, 15. Bölge için gelen postaları bütün gece taşımaya devam edecek olan posta arabalarının yüklerini bıraktıkları platforma kadar gittik.

İlk katta "basın-yayın"ın tasnifi yapılıyordu: yani genelde, hafta boyunca günlük gazeteler, bazı günler dergiler ve haftalık yayınlar gibi şeyler.

Danielle, mektupların tasnif edildiği ikinci katta çalışıyor. Pek çok ofiste görülen sarı gri kareler şeklinde boyanmış merdivenlerden geçilerek yukarı kata çıkılıyor. İki kat arasındaki yerde, duvarda, sendika bülteninin, baskı makinesinden çıkmış kâğıtların ve ufak posterlerin asılı olduğu bir pano var.

Danielle; o akşam dar bir kot pantolon, büyük siyah desenli beyaz bir kazak ve alçak topuklu siyah ayakkabılar giymişti. Uzun saçını arkadan sıkıca bağlamıştı ve birkaç tutamı daha açık renkte olan perçemi yüzüne düşüyordu. Danielle'in çalıştığı yer, hemen pencerenin başladığı hizadaydı; hemen sağında, Villefranche-de-Rourgue'dan gelen ve beraber "memleket" sohbeti yaptığı bir çalışma arkadaşı vardı; solunda ise aslen Viyanalı olan ve 1985'teki düğüne davetli olarak gittiği için "Segondy'yi bilen" genç bir kadın çalışan var. Bu samimiyet, pek hazzetmediği çalışma arkadaşlarının izne ayrıldığı veya işe gelmediği günlerde kurulmuş. Bugün

işbaşında 21 çalışan var (izin, tatil ve diğerlerinin yerine çalışma dolayısıyla sayı 31'e kadar çıkabiliyor), bunların dörtte üçü kadın. Hepsi 20-35 yaş arasında genç kadınlar. Ekipte "40'larında" yaşlı bir adam var ama bu akşam iş yerinde değil. Bazıları idarenin dağıttığı ama giyme zorunluluğu olmayan naylon, mavi bluzlar giymiş ama çoğunluk kot pantolon ve bluz ya da kazak giyiyor. Danielle için olduğu kadar diğerleri için de iş yeri, yeni bir saç modeli denemek ya da yeni bir kazak giymek için bir bahane oluyor.

Ayırma işinin yapıldığı oda oldukça genişti: Boyu 36 metre, eni 20 metre ve yüksekliği ise 7 ila 7.5 metre arasındaydı; iki sıra hâlindeki sütunlar, odayı üçe bölüyordu. Böylesi bir ortamda Danielle birden, bütün gece oturmadan ya da bir yere yaslanmadan ayakta çalışan bu "tasnifçiler"in arasında ufak bir siluet gibi, çok uzakta, zamandan kopmuş olan bu "fabrikada" kaybolmuş gibi geldi. Yerden 4.5 metre yüksekliğe kadar olan kısım, koyu griye boyanmış, daha yukarısı ise açık gri renkte. Yerdeki karolar da griydi; kalın camdan çerçeveler içine yerleştirilmiş neon lambaların saçtığı ışık da belli belirsizdi; çünkü sadece orta sıradaki ampuller açıktı (gece vardiyasında çalışanların olduğu kısım), diğer iki sıra karanlıktaydı. Sağ ve soldaki kısımlarda, bütün bölgelerin mektupları, posta çantalarına yerleştiriliyordu; her bir çalışan, ertesi gün iki postacının dağıtacağı mektupları hazırlıyordu. Ayrıca sol tarafta "değerli" gönderilerin ve taahhütlü mektupların tasnif edildiği "kapalı ofis" var. Duvarlarda birkaç poster ve birisi omurilik yapısını, diğeri tekerlekli arabaların nasıl doğru itileceğini gösteren iki afiş asılıydı; fakat afişler fazla yüksek bir yere asılı olduğu için, afişte yazılanları okumak mümkün değildi. Girişin sağ tarafındaki boş bir kısımda, montların ve ceketlerin asılı olduğu askılar vardı. Orta sıraya bakan kısım "ofis"ti ve burayı odanın geri kalan kısmından ayıran hiçbir şey yoktu; burada iki masa, bir telefon ve sentetik kumaş kaplı metalden kol desteği vardı; her şey çok yıpranmış görünüyordu. Dekorasyon namına bir tek sarılı beyazlı postane takvimiyle mavi okyanuslarda bir gemi posteri vardı. Bu ofis kısmındaki sandalyeler koca odada oturulabilecek tek yerdi ve amire sunulan bir ayrıcalıktı ama ziyaretimiz esnasında T.M.'nin bu ayrıcalığı kullanmadığını gördük. Birkaç yıl önce görevlilerden birisi, tasnif işini yapanlara döner ayaklı tabureler

verilmesi için çalışmaya başlamış ama o, görevden ayrılana kadar bu çalışma sonlanmamış, o ayrıldıktan sonra da kimse konuyla ilgilenmemişti. T.M., "Çok ciddi uğraş gerekiyordu, yönetimi ikna etmek lazımdı ama kimse elini taşın altına koymadı;" diye açıkladı ve ardından, "sadece fikir olarak kaldı." diye alçak sesle ekledi.

Biz vardığımızda "tasnifçiler" sıranın iki tarafındaki yerlerini çoktan almış, her biri bir caddenin ya da herhangi bir caddenin sadece bir bölümünün postalarına ayrılmış olan ve sorumlusu oldukları (saatte yaklaşık 1.500 mektupla uğraşmaları gerekiyordu), dikey sıralanmış 66 adet metal haznenin önünde ayakta duruyorlardı. Haznelerin üzerlerinde, bölgedeki caddelerin isimlerinin yazılı olduğu tabelalar vardı ama bu tabelalar, o kadar yukarıda kalıyorlardı ki onları okumak imkânsızdı. Her şey bir kenara fırlatılmış, tozlu görünüyordu, sanki boş bir fabrika gibi.

"Ofisin" sağ tarafında, asansörlere bakan kısımda "posta açma masası"nda görevli olan dört kişi, ilk posta yığınını açmaya başlamıştı; onlar da ayakta çalışıyorlardı. Her gece yaklaşık 30.000 mektubun ayrıştırıldığı bu masa, 1.80'e yarım metre civarındaydı. Sırf 15. Bölge'ye gidecek olan (hâlihazırda diğer postane şubelerinde tasnif edilmişti) posta, küçük zarflar "küçük kartonlara" ve büyük zarflar da "büyük metal tekerlekli arabalara" olacak şekilde "mahallelere" göre tasnif edilmişti. "Ayırma işine bakan" her görevli, kendi ilgilendiği kısma ait olan kartonu almaya geliyordu. T.M., bizimle konuşmak için fazla zaman ayırmadı; işlerin rayına girmesi için yardım ediyordu ve yaptığımız ziyaretin istisnai bir duruma yol açmasını istemiyordu. Masanın yakınında, bir dosya dolabının üzerinde, farklı tatil yerlerinden gönderilmiş renkli kartpostallar vardı, bir de SNCF'in [ulusal demir yolu işletmesi, t.s.n.] yolladığı, indirimli tatil günlerini gösteren takvimin bir sayfası buraya raptiyelenmişti. Bu devasa odada, çalışanların kendilerince şekillendirdiği tek yer burasıydı. Bir hoparlörden cızırtıyla karışık bir müzik sesi geliyordu, muhtemelen bir rock şarkısıydı ama üst üste yığılmış, tozlu, büyük evrak yığınlarını taşıyan ve asansörden ite kaka çıkarılan tekerlikli arabaların sesinden ötürü şarkıyı ayırt etmek pek de mümkün değildi.

Önünde çok büyük bir mektup yığını yoktu ve T.M.'nin sorun

çıkarmayacağı açıkça görülüyordu, yine de birkaç kez "yanımıza gelip bizimle konuşmaya zaman ayıramadığı" için özür diledi. Hem bizi yalnız bıraktığı için hem de bizimle konuşmak için işini bırakmasından ötürü mahcup bir vaziyette, bir taraftan da pek öngörmediği cinsten bir müdahale karşısında içini kaplayan korku yüzünden bizimle konuşmaya zaman ayıramayacağını hatırlatıp, biraz yüzü kızarmış hâlde arkadaşlarının yanına, işinin başına giderek bir orta yol bulmuş oluyordu.

Kısa boylu, esmerce, bıyıklı, 60'larında bir adam olan Michel B., "kısım amiri", yani T.M.'den daha üst konumda birisi. Tüm çalışma hayatını postanenin gece vardiyalarında geçirmiş. Sohbet başlatma cesaretini gösteremeden, aynı yerde gidip gelerek, her şeye karşı tetikte, tedirgin ve sessiz vaziyette bir müddet bizi izledi. Nihayet bizi görmezden gelemeyip "Demek basındansınız..." dedi. Eğer istersek bize etrafı gösterebileceğini söyledi, posta tasnif işinin yapıldığı yerden uzaklaşıp eski günlerden bahsetmek için bir tür bahaneydi bu.

Paris'e gelişini hâlâ ilk günkü gibi hatırlıyordu. 18 yaşındayken bir gün, elinde bavulu, Sait-Jean-de-Luz kasabasındaki [Atlantik kıyısında, İspanya sınırı yakınlarında, t.s.n.] evinden kalkıp Austerlitz Garı'nda trenden inmişti. Posta İdaresine ulaşması ve daha bundan zoru, kalacak bir yer bulması gerekiyordu. Geçici olarak kalacak yer verildiği için şimdilerde çalışmak için gelen gençlerin durumu çok daha kolay diye düşünülüyordu ama Michel bundan pek emin değildi. Pek bir şeyin değişmediğini düşünüyordu; kırsal kesimden ya da yurt dışındaki Fransız topraklarından gelen ve gece vardiyasında çalışan kadınların, tren istasyonu, postane ve kaldıkları yer haricinde Paris'te pek bir yeri bilmediklerini de ilave ediyordu. Bu kadınlar, ilk kez ailelerinden ayrılıp Bretanya'dan ya da güneybatı tarafından kalkıp geliyorlar, korkuyorlar ve ailelerini ziyarete gidecekleri tatil günlerini iple çekerek gün sayıyorlardı. "Ayırma işini yapanlar" her üç gecenin ikisinde, akşam dokuzdan sabah beşe kadar çalışıyorlardı (amirler her üç gecenin birinde, akşam dokuzdan sabah dokuza çalışıyordu), cumartesileri asla çalışmıyorlar ve başkalarının onların "yerine bakması" dolayısıyla bir araya getirdikleri günleri kullanarak "memleketlerinde" birkaç

gün geçiriyorlardı. Bu avantajlar da en azından başlangıçta temelli eve dönme vaadi sunmayan gece vardiyası işinin neden bu kadar rağbet gördüğünü açıklıyordu.

Taşradan gelen bu genç kadınlar (çoğu posta tasnif merkezinde çalışıyor), Paris'e vardıkları zaman memleketlerine dönemeyeceklerini bilmiyorlar, -tıpkı Danielle'in yaptığı gibi- yıllar boyunca, geldikleri kasabada postacı olarak çalışmanın hayalini kuruyorlardı. Durumun yavaş yavaş farkına varıyorlardı; çünkü geldiğin yere tayin olma ihtimalinin gerçekleşebilmesi için (bilhassa Fransa'nın batısından ya da Martinique'den [Karayiplerde bulunan, Fransa'nın denizaşırı vilayetlerinden biri, t.s.n.] gelenler için; "Martinique'den gelen kızlar hiç geri dönemiyorlar" deniyordu) aynı konumda, yani hiç terfi olmadan 10 yıl beklemek gerekiyordu.

Danielle artık 12 yıldır Paris'te yaşıyordu ve yedi yıldır Serge'le evliydi. Bazen Serge'in annesi (her şeyde bir kusur bulan, fazla otoriter bir kadın) onlarla vakit geçirmek için geliyordu, pazarları genelde Danielle'in Paris'te kafe işleten kız kardeşi Yvette'in mekânında yemek yiyorlardı. Cumartesi akşamları hep boş oluyordu, arkadaşlarıyla dışarı çıkıyorlardı. Danielle, Aveyron civarındaki küçük kasabalardan gelenlerin Paris'te oluşturduğu toplulukla arasını yakın tutuyordu. Yakınlarda bütün bir hafta sonunu "tek başına, kocası olmadan", "Pailherols kutlamasında" geçirmişti, burada verilen iki yemek ve bir dans onun için "çocukluğunu tekrar hatırlama" fırsatı sağlamıştı.

Alleray Caddesi'ndeki iş yerine yaptığım ziyaretten kısa bir süre sonra Danielle, telefonda bana Serge ile arasının artık "pek de iyi olmadığını" ve her şeyin, bir süredir kendisine "kasvetli göründüğünü" söyledi.

Sahiplik

Rosine Christin

Corinne 50 yaşında. 15 yıldan fazla bir süre küçük çaplı bir endüstriyel şirkette sekreterlik hizmeti verdikten sonra, şirket iflas edince mali sıkıntılar yüzünden işinden çıkarılmış ve şimdi iki yıldır bir mesleki dernekte çalışmakta. Şu sıra aldığı maaş pek iç açıcı değil; ayrıca uzun yıllardır patronuyla arasındaki var olan çekişmede, onun için bir tür dayanak olan ama sürekli olarak da sorgulanan bir itibar sembolü olarak gördüğü "yönetici" statüsünden de vazgeçmek zorunda kalmış.

Corinne, İtalya'dan göç etmiş olan anne babasından çok bahsetmiyor; babası "duvar işleri"nde çalışıyormuş. Annesinin ne işle uğraştığını çok net hatırlamıyor, "bir ailenin yanında bakıcılık" yaptığını söyleyerek geçiştiriyor. O küçükken "hiçbir şeylerinin olmadığını" söylüyor; evlendikten sonra "bir şeyleri olsun" istediğini, para kazanmak, "yükselmek" ve kendisi için "mücadele etmek" istediğini söylüyor. "Çok zor bir şey, insanı dizginleyen bir şey ama aşmak gerekiyor..." diyor.

Corinne, lise bitirme sınavını geçip bir yıl hukuk eğitimi aldıktan sonra 20 yaşındayken -şimdi vefat etmiş olan- bir savaş pilotuyla evlenmiş. 10 yıl boyunca onun tayin edildiği yerlere gidip beraberce yaşamışlar ve Corinne, iki çocuğunu da kendisi yetiştirmiş. Fakat kocası ordudaki işini bırakıp askeriyenin dışında, daha az bir maaş ve daha az imkân sunan masabaşı bir işe geçince

Corinne de iş aramaya başlamış. 31 yaşındayken, yaşadığı yerin yakınındaki bir ofiste iş bulmuş, Berlitz'de İngilizce dersleri almış ve sekreterlik eğitimi görmüş. Sekreter-kâtip diploması ve Fransız-İngiliz Ticaret Odasının açtığı sınav, iş bulmanın hâlen çok zor olmadığı bir dönemde, ufak bir şirkette yönetici sekreteri olarak işe girmesini sağlamış. On yıl sonra, eskiden Cezayir'deki bir matbaanın muhasebecisi olan Roger G. isimli birisi firmayı satın almış. Bahsi geçen bu kişi, her iki yılda bir, iflas etmiş şirketleri sembolik bir meblağ ödeyerek satın alan "ufak çaplı Tapie [sıfırdan başlayarak yükselmiş, kurnazlığıyla bilinen bir Fransız girişimci, t.s.n.] ya da [Robert] Maxwell" tipli birisiymiş.

Corinne'in çalıştığı şirketin 40 çalışanı varmış ve burada, -küçük çaplı şirketlerde sıkça görülen- otoriter ve paternalist bir yönetim anlayışı hâkimmiş. Roger G., "burada bir aileyiz ve aile içinde iyi geçinmek gerekir" demekten keyif duyuyormuş. Corinne burada işe başladıktan kısa bir süre sonra, patron ona cinsel anlamda yaklaşmaya çalışmış, Corinne de patronun bu çabasına net bir ret cevabı vermiş. Bu, "beş yıllık bir cehennemin" başlangıcı olmuş. Trajikomik bir üslupla, maruz kaldığı işten çıkarılma tehditlerinden ("Kıçına tekmeyi vurmayı çok isterdim!"), topluluk önünde küçük düşürülmesinden ("Bu kadının maaşı ona fazla bile!"), yöneticilerin arasına alınmamasından ve "diğer fabrika çalışanları" arasına itilmesinden, her fırsatta kendisine uygulanan ufak cezalardan ve bilhassa her gün karşı karşıya kaldığı baskıyla açık verme korkusundan bahsediyor.

O zamanlar "ayrı bir dünyada" yaşadığını, "bu ufak çaplı şirketlerde patronun cidden önemli bir şey olduğunu" söylüyor. "Patrona boyun eğmek zorundasın..." diye de ekliyor. Herkes şu veya bu şekilde hırpalanmış ama kimse buna ses çıkarmamış, kimse işinden istifa etmemiş çünkü Roger G., "iyi maaş veriyormuş". Hem başarı ölçüsü hem de göstergesi olarak, insanlar asabiyetinden ötürü Roger G.'den korkuyor ve diğer taraftan da herkesin kabul ettiği, tartışma götürmez mahareti karşısında hayranlık duyuyormuş. Corinne'in, iş yerindeki çalışma arkadaşlarından destek ya da teskin beklemesi mümkün değilmiş; herkes patrondan korkuyormuş. Corinne, onun yaşadığı sıkıntılardan diğer kadın

çalışanların keyif aldığını dahi düşünmüş ("Kim olduğunu sanıyor ki bu kadın?" diye düşünüyorlarmış). Yönetimde tam olarak belli olmayan konumu, onu kovulmaktan kurtarıyormuş; çünkü bu, şirkete çok pahalıya mal olurmuş ama bu durum, onu, günlük iş temposunda daha fazla gayret sarf ederek, hiçbir serzenişte bulunmadan profesyonel bir tavırla işe yaklaşarak konumunu ve maaşını hak ettiğini kanıtlamaya mecbur bırakmış. Her ikisi de belirli bir eğitim almadan işe başlamış olduğundan hem Roger G. hem de Corinne için her şeyin bir bedeli var: "İlerlemek istiyorsan kendin için mücadele vermen gerekiyor." Corinne için "sıradan bir sekreter gibi" cinsel taciz suçlamasında bulunmak fazlaca kolay bir çıkış yolu olurdu ve âdeta kendi meziyet ve önemini inkâr etmek anlamına gelirdi. O yüzden şikâyette bulunmuyor ve intikam arayışına girmiyor; başarıya giden yolda, oyunu kurallarına göre oynadığı için bir nebze de olsa adalet ve takdir görmeyi umuyor.

"İş dışındaki yaşantımda herhangi bir tutkum yok." diyerek iş yerindeki kararlı tavrını açıklamaya ve özel hayatına asgari düzeyde ilgi göstermesini bununla izah etmeye çalışıyor. Karşılaştığı büyük küçük hakaretlere rağmen, belki de tam da bunlar yüzünden, ofis yaşantısı onda yoğun duygular ve meseleler anlamına geliyor; yani bir taraftan korku ve aşağılanma, bir taraftan da harekete geçmenin ve başarının hazzı ile Roger G.'ye olan ve onu sürekli fazla mesaiye kalmaya iten bu tuhaf bağımlılık karşısında, "dışarıdaki" hayatında fazlaca öngörülebilir olan rolü, sıkıcı ve hatta "iç karartıcı" geliyor.

Çok zaman geçmeden Corinne, Roger G.'nin de aynı "harekete geçme güdüsü"ne sahip olduğunu fark etmiş; fakat Roger G. her yere nüfuz eden bir eril iktidar ve sürekli tetikte olan bir haysiyet kaygısıyla hareket ediyordu. İflas eden şirketleri birbiri ardına satın aldıkça daha fazla kadın ve erkek onun hâkimiyeti altına girmişti, hem bir erkek hem de bir patron olarak onlar üzerindeki iradesini ve gücünü sergiliyordu. Zaman içerisinde bütün kadınlar "bu tezgâhtan geçmişti", "halı üzerine uzanan" temizlikçi kadından, "ufak hediyelerle" kandırılan sekreterlere kadar herkes konumuna göre muamele görmüştü, Corinne'e ise garip biçimde duygusal adamı oynamaya çalışmıştı ("Beni seviyor musun?").

Corinne buna kapılmamıştı, malum sebep haricinde Roger G.'nin aşkı umursamadığını, sadece elde etmesi imkânsız, mutlak bir sahip olma arzusuyla hareket ettiğini biliyordu.

Aslında erkekler bile nasibini alıyordu bu durumdan. Hâkimiyet kurma arzusu; ne zaman iş verme, maaş veya ikramiye gibi bir konu söz konusu olsa ve ayrıca, yeri geldiğinde şantajla da desteklenen küçümseme veya topluluk önünde hakaretle ortaya çıkıyordu. Fakat Roger G. mükâfatlandırmayı da iyi biliyordu. "Geminin kaptanı olarak" karmaşık ve kısa süreli stratejiler kullanıyor, uygulanacak bir "model" oluşturma kisvesi altında, şüphe ve kıskançlık yaratmak ve bu suretle de herkesin hayatında mutlak bir hâl almasını istediği bir hâkimiyet kurmak için, bazı insanları seçip diğerlerini dışlamayı seviyordu. Fazlasıyla enerjik bir adam olan Roger G., doymak bilmez hakimiyet arzusunu tatmin etmek gayretiyle, tamamen kendi etrafında dönen kapalı bir dünya yaratmak için tüm kartları oynuyordu.

Bir sekreterle

Mülakat: Rosine Christin

"Bu tarz birisine kimse dokunamaz"

[...]

Corinne: Onun sekreteriydim. İşi akıl almaz derecede zorlaştıran çok titiz ve zor bir adamdı. O sıralar bir metresi vardı. Bu yüzden bir sıkıntı yoktu. (...) Yani işte tam o sıralar... Neyse sonra bu kadını terk etti ve bana şöyle bir alıcı gözüyle baktı, işte ondan sonra işler karıştı. Başka bir kısımda görevlendirilmiştim, o yüzden iki yıl daha...

- *Tesadüf eseri mi oldu bu görevlendirme yoksa onun parmağı var mıydı?*

Corinne: Hayır, tamamen tesadüf, ben İngilizce bildiğim için öyle oldu. İhracat işimiz çoktu, o yüzden sıkıntı yoktu. Ama sonra merkez ofise döndüm, işte ondan sonrası ciddi sıkıntıydı, nasıl desem... Bu adamın bütün öfkesine ben maruz kalıyordum, onunla yatmadığım için, çünkü istememiştim, sonra bunlar ortaya çıktı... Önce akıl almaz bir iş yükü, yani bir kişinin tek bir günde bitiremeyeceği bir iş yükü.

- *Ne tür bir iş?*

Corinne: Mesela bütün fatura kesmeler, fatura göndermeler, faturaları kontrol etmeler, gelen parayı kayda geçirmeler, telefonlara cevap vermeler...

- *Yani başka insanları görevlendirebileceği ya da başka birine verebileceği...*

Corinne: Başka birine verebileceği... İşlerin yolunda gitmediğini görünce, o sırada benim doğrudan bağlı olarak çalıştığım yöneticiye gittim ve "Eğer Roger G. beni kovmak istiyorsa kovsun ama ben bu şekilde çalışamam!" dedim. O da "İstersen git, bize hava hoş, ama kovulmadan, istifa ederek." diye cevap verdi.

[...]

Her gün endişeyle geçiyordu. Çalıştığım ofise gelirdi, etraf dosya dolu olurdu, "Corinne, bana şu dosyayı ver!" derdi, anında, dakika geçirmeden doğru dosyayı bulup vermek zorundaydım. Akıl almaz bir endişe içinde yaşardım. Beş yıl boyunca hep korku içinde yaşadım diyebilirim. Hiç yanımdan

ayırmadığım bir ajandam vardı. Evde bile elimin altında olurdu. Kocam bazen, "Ne yapıyorsun bu ajandayla? Her yanı işaretlenmiş!" derdi; çünkü bu ajanda hep yanımda olurdu, yatmadan önce yapıp bitirdiğim işleri kontrol eder, ertesi gün yapacağım işlere bakardım: yapacaklarımı yoluna koymak için. Tam beş yıl boyunca böyle yaşadım!.. İşte böyle, çalışıyorum -kolay değil, orası kesin- bunu inkâr etmiyorum ama bana öyle geliyor ki, nasıl desem...

- *Size alıcı gözüyle baktığını söylemiştiniz ama sonra sizi rahatsız etmeyi sürdürdü mü, fiziksel olarak ya da...*

Corinne: Öyle değil. Çünkü o sırada başka birisini bulmuştu. Çünkü... Önüne gelenle yatardı. Kural gibi bir şeydi bu. Bu şirkette çalışan ve Roger G.'nin yatağından geçmeyen bir tek kadın, bir tek sekreter yoktu. Kural böyle. Sırf bu yüzden bile istemezdim. Ama dediğim gibi o sırada kendisine bir hatun buldu ama bu, ona yeterli gelmedi; o yüzden bana karşı daima saldırgan bir tavrı vardı... Düşüncesine, tavrına yansıyan bir saldırganlık, hem de sürekli. Mesela iki yıl boyunca kıdem artışı almadım. Sabrımın son noktasındaydım, insanlar da böyle söylüyordu. Ama çok berbattı. Gerçekten berbattı... Ama hiç bitmedi: hiç!

- *Peki hiç onunla aynı odada yalnız kaldığınız oluyor muydu?*

Corinne: Nadiren.

- *Nadiren?*

Corinne: Bana karşı olan öfkesini başkalarının yanında da gösteriyordu. Bu adam bir gün beni yanına çağırdı, ne kabahat işledim bilmiyorum, herkes de oradaydı -sürekli yanında birileri olurdu, bunu özellikle beni üzmek için yapıyordu- ve bana dedi ki: "Kıçına tekmeyi yapıştırmayı öyle çok isterdim ki!"

- *Yani "sen" diye hitap ediyordu...*

Corinne: Herkese sen diye hitap ederdi. Ben de "İşten atın o zaman!" dedim, "Atacağım tabii, yerine iki kişiyi işe almam gerekse bile kovacağım seni çünkü bıktım senden!" dedi.

- *Peki nedenini söyledi mi? Herhangi bir açıklama yapmadı mı?*

Corinne: Hayır.

- *Hep böyle...*

Corinne: Daima ima yollu, hep böyle...

- *Böyle ama başka bir birime gönderilmeden önce aranızda, ufak da olmuş olsa, bir şey geçmiş olması gerek, değil mi?*

Corinne: Başlangıçta...

- *"Alıcı gözüyle baktı" dediğiniz zaman, ardından ne oldu?*

Corinne: Şöyle oldu, "Corinne, beni seviyor musun?" diye lafa girdi, ben de "Evet efendim, ne derler bilirsiniz: 'dünkünden daha çok, yarınkinden daha az' ama bu, bundan ibaret kalacak." dedim.

- *Peki ne cevap verdi o zaman?*

Corinne: Hiçbir şey söylemedi, çıktı gitti. Ama bir gün, "buna pişman olacaksın!" dedi. Ama demek istediğim şu, bu adam bana âşık filan değildi; aşk, onun için hiçbir şey ifade etmiyordu; hakimiyet kurmak isteyen bir kara-ayaktı[9]; demek istediğim şey: Bunu yapmak için benimle yatması gerekiyordu. İş yerinde güçlü kadınları sevmezdi, böyle yani...

- *Yani anladığım kadarıyla esasında ilgilendiği şey bu değildi, öyle mi?*

Corinne: Aynen, hiç umurunda değildi. Tamamen bundan ibaret. Bu tür adamlar tuhaftır, umurlarında olmaz. Yani benim meziyetim var mı yok mu... O değil, onunla yatmış olsan daha çok hoşuna giderdi. Yakamı bırakırdı, ben de bütün gün ofiste hiçbir şey yapmadan otururdum. Berbat bir durumdu ama yine de unuttum her şeyi, çok şeyi unuttum o zamandan beri; çünkü pek çok şeyi yitirdim, işim kaybettim, kocamı kaybettim, birçok şey geçti başımdan; şunu söyleyebilirim ki bu tarz şeyler oluyor ama sanmıyorum ki büyük firmalarda olsun, küçük yerlerde olsun, oluyor işte bunlar. Çünkü büyük bir şirkette olsa doğrudan sendikaya ya da İşçi-Yönetici Konseyine başvurursun ama bizim şirkette böyle şeyler yoktu.

Hanımefendi, mırıldanmayı kesin artık...

- *Pek ya insanlar ne düşünüyordu bu konuda?*

Corinne: Korkuyorlardı. Bir de esasında bundan hoşlanan kadınlar vardı, "Başına ne geliyorsa hak ediyor, ne sanıyor ki kendini!" gibisinden şeyler düşünenler. Erkeklere gelince, onların çoğu bu tür şeylerden hiç bahsetmezdi... Diğer birimde çalışmamın bana getirisi oldu. Faydasını gördüm; bütün bu meseleler, bana hem maddi avantaj hem de dostane bir ortam sağladı...

- *Yani patronun hakaretine maruz kalmak ve onunla beraber olmamak mı bunu sağladı, yani insanların bu durumu bilmesi...*

9 T.S.N.: *Pied-noirs*, Cezayir bağımsızlığını kazandıktan sonra, uzun yıllar boyunca orada yaşamış olmalarına rağmen anayurda dönmek zorunda kalmış olan Fransızları ifade eden terim. "Kara-ayak" ortak kanıda, maço, ataerkil, otoriter ve kadın düşkünü olarak tanımlanır.

Corinne: Bu doğru ama hepsinin de ötesinde iş ahlakımın olması, bu çok... Yani insanların umurunda değil onunla birlikte olmam ya da olmamam. Aslen fiziksel ya da cinsel anlamda değil, mesleki anlamda bir haksızlık bu; bana hep şöyle dediklerini hatırlıyorum: "Bu mümkün değil, senin yapman gereken..." Ben çok canlı, hayat dolu birisiyim ve bir şeyler mırıldanmayı da severim; bir defasında müdürlerden birisi bana şöyle demişti: "Hanımefendi mırıldanmayı kesin artık, iyi ki Roger G. buralarda değil, duyarsa öfkesinden çılgına döner." Hiç sonu gelmezdi böyle şeylerin.

- *Yani size tekrar yaklaşmaya çalışmadı ama beş yıl boyunca sizin onu reddettiğinizi de unutmadı, öyle mi?*

Corinne: Unutmadı.

- *Belki de pes edip kendinizi onun kollarına bırakacağınızı düşünüyordu... Bir gün artık dayanamaz hâle geleceğinizi ve böylece sizi elde edeceğini...*

Corinne: Bence... Bence öyle... Düşünecek olursanız o dönem tasfiye sürecindeydik, baskı altındaydık, tasfiye durumundaydık, adli makamlar el koymuştu yönetime, çalışanların çoğunluğu işten çıkarılmıştı, geride kalanlar olarak da bizler, evrak işlerini tamamlamaya uğraşıyorduk... Bir avuç çalışan kalmıştık. Bu ortamda bile tavrımı değiştirmedim ama o da bana karşı saldırgan tavrını hiç değiştirmedi.

- *Yani başı dertteydi, öyle mi?*

Corinne: Evet başı dertteydi ve -inanabiliyor musunuz- o zaman bile bana kin beslemeye devam ediyordu, şöyle diyordu, bunu müdürlere söylediğini biliyorum: "Bunların olacağını biliyordu." Bu doğru. Ama gidip de "efendim dikkat edin, böyle bir şeyler fark ettim" demedim. Hiçbir şey yapmadım ama intikam meselesi de değildi bu, böyle bir şey yapmaya kalkışmak intihar olurdu benim için. Çünkü gidip Roger G.'yi uyarmaya kalksam, "böyle bir kötü gidişat var" desem herkesi ofisine çağırır ve şunu söylerdi: "Bayan M.'nin bize söyleyecekleri varmış..." Böyle bir şey intihar olurdu. Bu yüzden böyle bir şeye kalkışmak istemedim. Ama çok kötüydü. Şöyle bir örnek vereyim: Bir gün seminer vardı, Giens'teki fabrikada çalışanlar da gelmişti, imalathane işçileri -imalathanede çalışanlara karşı bir garezim olduğundan değil-, herkes büyük masada oturuyordu ama bir tek ben arka tarafta işçilerle oturuyordum, yani bu insanlara karşı olduğumdan söylemiyorum. Hiç öyle bir durum değil. Herkes masada, masanın etrafında, hâlâ gözümün önünde o hâlim... Herkes masada isminin yazılı olduğu yeri bulmaya çalışıyor ve "Bayan M." yazan bir tane yer yok. Yok çünkü benim isim kartım arkadaki masada. Bunu bana iki üç defa yaptı.

- *Neden sizi kovmadı?*

Corinne: Çünkü tazminat ödemesi gerekecekti, demek istediğim şey şu: Ben yönetici kademesinde olduğum için beni öylece kovamazdı. Beni kovmak en kötü çözüm olurdu, hem beni kovmuş olsa... Bana karşı ölesiye bir nefret vardı içinde. Şirkette iki dil bilen bir tek ben vardım, tasfiyeye gidildiği zaman -Nijerya'yla ilgili oldukça karmaşık evraklar vardı- Londra Deniz Sigortacıları Birliğiyle irtibata geçmemiz gerekiyordu, o işi de hallettim. Sonunda ben de, aynen diğer herkes gibi, önceden haber vererek ayrılma zorunluluğunun üzerimden kalkmasını istedim, yani işte... Herkesin bu zorunluluğu kalkmıştı. Bir tek bana gelince hayır dedi...

- Ne kadar zaman önceden haber vermek gerekiyordu?

Corinne: Ne kadar önceden, şöyle söyleyeyim: Mesela 1 Şubat'ta işten ayrılacağınızı haber verince üç ay daha çalışmanız gerekiyor...

- Yani en sonunda ayrılmak istediniz...

Corinne: Evet, doğru! Ayrılmayı istediğimi bildirdiğimde sanırım Mart ayının sekiziydi çünkü herkes... Kimse önceden haber vermek zorunda kalmamıştı ama bana gelince hayır dedi.

- Hâlâ yapılacak işler vardı herhâlde?

Corinne: Yo hayır...

- Geriye kaç çalışan kalmıştı?

Corinne: Beş altı kişi olsa gerek, sadece genel müdürler ve ben. Sabahları ofise geliyordum, posta kutusunda bir zarf var mesela, beş dakikalık bir işim oluyordu genelde. Ben de radyoyu açıyordum, bütün gün bir şeyler okuyordum, başka da bir şey yapamıyordum. Büyük bir şirkette böyle bir şeyin olması mümkün değil normalde. Ama küçük ya da orta ölçekli işletmelerde çalışmamış birisi için, böyle yerlerde bir çalışanın her konuda patrona ne kadar bağımlı olduğunu anlamak mümkün değil... Bunu anlamanız mümkün değil. Çalışan, doğrudan patronun emrine tabidir. Eğer patronunuz olan kişi iyi biriyse ne âlâ ama iyi değilse yandınız, hayatınız zindan olur çünkü küçük şirketlerde İşçi-Yönetici Konseyi diye bir şey yoktur. (...) Böyle olur genelde, berbat bir şey. Elden bir şey gelmez. Ben kendimi savunamadım, bana yardım edecek kimse yoktu. Bir kişi bile!

Kötü insanlar...

- Peki ya patronun beraber olduğu kadınlar, iki buçuk yıl geçip de patron sıkıldığı zaman...

Corinne: Hayır, şöyle bir fark var. İki buçuk yıl gerçek metresleri için...

- Yani farklı farklı çeşitleri mi vardı...

Corinne: Tabii. Kızlarla, yani nasıl desem sadece yatardı.

- Onlarla arasında bir sorun olmuyor muydu?

Corinne: Asla. (...) Bakın ben on yıl bu adamın yanında çalıştım, kimsenin işten ayrıldığını görmedim. Her şeyden önce, yakınında çalışanlara iyi maaş öder. Alelade ofis çalışanlarına gelince, onlardan fazla yoktu çünkü biz merkez ofisteydik, yani yoktu işte... Beni gözünün önünde bulundurmasının ayrı bir sebebi vardı, kaba tabirle, "götürmek" için beni tutuyordu.

- Yani onun zoruna giden, birisinin...

Corinne: Zoruna gitmesi. Evet, tam da bu. Bunu etrafımdaki diğer insanlarda da gördüm... Bulunduğumuz yerde birçok fabrika vardı, 1.800 civarında çalışanın olduğu bir yerdi, buralarda tacize uğrayan başka kadınların da olduğunu duymuştum. Ama bu bahsettiklerim, kısım şeflerinin uyguladığı türdendi ve böyle bir durumda şikâyet için başvurulacak bir merci de yoktu. Benim de şikâyette bulunabileceğim kimse yoktu, hiç kimse!.. Anlatamam size. Bir dönem bize bağlı şirketlerden birinde çalışıyordum, patron teftişe gelmişti, ofisler temiz ve düzenliydi, herkesi yemeğe davet etti, bir tek beni çağırmadı. Kendisi Tanrı'dan sonra en büyük hükümdar olduğu için her şeyi yapar!.. Bu tür insanları bilirsiniz, böyle böyle şirket kurarlar, Maxwell gibi, tabii biraz daha farklı ama yine de benzer... Bu insanların böyle kusurları vardır, yani çok enerjiktirler ama bir taraftan da kötüdürler. Zaten iyi, nazik davranarak da iş kurmak mümkün değil... Asla! İşte ben bir dönem birtakım evraklar üzerinde çalışıyordum, bu da beni patronla irtibata geçmek durumunda bırakıyordu ama benimle patron arasında irtibatı sağlayan ve bir nevi aramızda paravan işlevi gören iki müdür vardı. Bu insanlar yeri geldiğinde "oraya gitmeyin" gibisinden uyarırlardı beni. Uzunca bir koridorumuz vardı, "Bayan M., koridora çıkmayın, ofisinizde kalın, Roger G. buralarda." derlerdi onunla karşılaşmamam için.

[...]

Roger G.'nin bir geziye çıkacağını öğrenmiştik... İnanılmazdı, herkes rahat bir nefes aldı! Çünkü birisini azarlayacağı zaman anons yapıp o kişiyi yanına çağırırdı, herkes duyardı, etrafta kimseler görünmezdi. Kimsecikler ortada görünmez, kimsenin sesi çıkmazdı.

- Yani herkes odasında kalırdı...

Corinne: Çünkü herkes ismi anons edilen kişinin patronun hırsından nasibini alacağını bilirdi. Çok kötüydü, çok; bir seferinde... Bir olay anlatayım. Bir sabah ofise geliyordum, saat sekizdi, yolda karşılaştık. Tabii tek kelime

konuşmadık. Binanın girişine geldik, büyük bir paket vardı orada -uzun mesafelere taşınacak şeyler için kullanılan sert paketlerden-, bağırıp çağırmaya başladı, sonra da koliye bir tekme savurdu. Artık dayanamadım, kahkahalara boğuldum çünkü ayağı koliye sıkıştı, öyle vurmuştu ki ayağı kırılabilirdi, o koli yüzünden bütün gün söylendi. Bütün gün herkese "Pılını pırtısını toplasın o kadın, defolup gitsin, benimle alay etti, kapının önüne koyacağım onu!" diye şikâyetlenip durdu. Muhasebeciyi çağırıp, beni kovarsa ne kadar para vermesi gerekeceğini hesaplattı; baktı ki çok pahalıya mal oluyor vazgeçti. Artık buradan bir fikir edinebilirsiniz sanıyorum. O gün herkes, ne olup bittiğini anlamak için tetikteydi... Bunu yaşayan başka kadınlar da var, biliyorum, sırf benim şahsımla ilgili bir durum değil, kesinlikle öyle değil, erkeklere de bunu yapardı... Eskiden de böyleydi, hâlâ da böyle! Durum böyle. Kim ne yapabilir? Hiç kimsenin yapabileceği bir şey yok, mesela şimdi Suresnes'te ufak bir şirketi var, diyelim ki yıl sonu ikramiyesini vermedi ya da birileri işten çıkarıldı... Kimse ofisine gidip de onunla konuşmaya çalışmıyor, hiç kimse, demek istediğimi anlıyorsunuzdur, kimse bu tarz birisine bir şey yapamaz.

- Ne tür bir eğitim almış?

Corinne: Yönetim üzerine bir eğitimi yoktu ama çok sıra dışı bir mizacı ve çok etkileyici bir çalışma kapasitesi vardı. Çok önemli özellikleri vardı, bu yönünü özlüyorum, açık konuşmak gerekirse demek istediğim şey şu: fikir konusunda olsun, entrika ya da sahtekârlıkla para kazanma olsun... Bunlarda çok iyiydi. Demek istediğim, "kendi çapında bir Tapie ya da bir Maxwell" denilebilir onun için. Ama... İlginç olan şu: Bir tek dosya bile beklemezdi bizde.

[...]

Benim için, mücadele gibi bir şey bu; şimdi tam ters istikametteyim ama asla vazgeçmedim; hastalanabilirdim ya da başıma bir şey gelebilirdi ama yine de boyun eğmek, her şeyi olduğu gibi kabul etmek istemedim. Bu çok kötü olurdu. Mesela başka bir çalışanı vardı, otel rezervasyonu gibi işlerini yapıyordu, bir defasında ona neredeyse vuracaktı. Berbat bir şeydi... Demek istediğimi anlıyorsunuz.

Ona uçkur delisi derlerdi

- Peki ya eşiniz? O, bütün bunlara ne diyordu?

Corinne: Kocam bu olanların hiçbirini bilmiyordu!

- Yani tüm bunları gizleyebildiniz, öyle mi?

Corinne: Kocama asla sorunlarımdan bahsetmezdim.

- Her gün bu sorunlarla karşılaşırken bile mi?

Corinne: Asla, asla evde sorunlarımdan bahsetmezdim. Asla ama asla! Kocamın hiçbir şeyden haberi yoktu. Kocam bir Amerikan şirketinde çalışıyordu (...) ve durup dururken işten atıldı. (...) Bir yıl sonra Matra Bilgisayarda çalışmaya başladı, oraya geçiş yaptı ve hiç bahsini etmedi bana. Hiç bahsetmedi. Hayır, hayır, bu benim yapım değil.

- *Eve varınca artık sorunlarınızı düşünmüyor muydunuz?*

Corinne: Yo, hayır.

- *Uykunuzu kaçırıyordur sanırım?*

Corinne: Hayır, tam tersine öyle bir uyuyordum ki... Yani... Sanki ölü gibi uyuyordum. Ölü gibi. Tabii ajandam hep başucumda oluyordu. Bu yüzden bazen kocam, "Bırak artık şu ajandayı bir kenara!" derdi. Her şeyi yazardım. Bu insanlar için yaptığım her şeyi. İşimle yaşıyordum âdeta.

- *Ama bu konuda haklıydı, yani en azından... Bir açıdan bakınca...*

Corinne: Bir taraftan da, eğer benim üzerimde bu kadar baskı kurmamış olsaydı... Yani haklı bir tarafı vardı. Bunu yapabiliyordu... Çünkü işin temelindeki prensip böyleydi, bu durumda olan sırf ben değildim, onun için çalışan herkes bu durumdaydı. Orası doğru! Bir seferinde kızım beni tenkit etmişti; tabii bu, ben işten ayrıldıktan on yıl sonraydı; "İyi ki o işten ayrıldın anne, sen farkında değildin ama o zamanlar önemli olan tek şey işindi." demişti. Öyleydi. (...) Böyle olmak zorundaydı, gerçekten. Her anlamda. Kimsenin işten sessiz sakin çıkıp evine huzurla gitmesine tahammül edemezdi, şirketteki herkes için geçerliydi bu. Ama sonuçta, onu anlayabiliyordunuz. (...) Çok çalışıyorduk ama mesele çalışmak değildi, bu muameleydi. Bu bakımdan gerçekten çok zorluk yaşattığı insanlar oldu, korkuyla sindirdiği, yıldırdığı... "Aşağılık herifler!" diyerek insanları azarladığına şahit oldum; azarladığın bu adamlar da emrinde 300-400 kişi çalıştıran insanlar: fabrika müdürleri. Hem bunu herkesin önünde yapardı, öyle kapalı kapılar ardında da yapmazdı, herkesin önünde. Temizlikçi bir kadın işe alınmıştı, bir gün işe geldiğinde kadının ismini anons etti. Zavallı kızcağız bana "Bayan M., ben işi bırakmak zorundayım, bu adam beni becermek istiyor!" dedi. Dediğim gibi, bunlar diktatör, yani şirket kuran bu adamlar, bunlar şirketin ta kendisi oluyorlar. Bu dediğim gerçek, ben kendime soruyorum, "Onun yerinde sen olsan, böyle bir adamın yerinde olsan sen ne yapardın?" diyorum. Şurası bir gerçek, iş söz konusu olunca gaddar olurdum. O gaddardı. Başka bir açıklaması yok bunun. Bizi bütün gece çalıştırabilecek olsa bütün gece çalıştırırdı. Doğruya doğru, çok korkunç bir şey... Hiçbir şey yapmamak... Mümkün değil. Şunu itiraf edeyim ki ben de aynısını yapardım. Tek fark, benim için her şeyin bir sınırı var. Onun için ise sınır diye bir şey yok. Bence öyle (...). Hatırlıyorum da herkes "uçkur delisi" derdi ona...

- Nasıl?

Corinne: Uçkur delisi, nasıl desem... Adamı tarif edecek başka ifade yoktu. Bu adamın hoşuna giderseniz yanardınız (...). Anlamak mümkün değil, gerçekten değil, bir insanın nasıl bu kadar zalim olabileceğini... Gelirdi, eğer ofisiniz tertipli düzenli değilse her şeyi yere yığardı; sanırım insanın eline biraz güç geçince, bunu taşıyabilecek olgunluğu da yoksa... Böyle bir şeye dönüşüyor insan, merak ediyorum günün birinde ne hâle gelecek acaba. Ama bütün bunlar bir tarafa, herkese göstermese de bir yüreği vardı; dediğim gibi, herkese karşı değil. Baştan aşağı paternalist bir tarafı da vardı. Böyle de olması gerekiyordu zaten, mecburdu buna... Çok zor bir şey böyle çalışmak, insanın içine işliyor, hayatına şekil veriyor bir şekilde. Biraz zalim de yapıyor insanı; çünkü yıllar boyunca, sürekli olarak gardım indirmeden yaşayıp da biraz zalim ve güvensiz olmamak mümkün değil. Ben bile... Sonradan buraya geldiğim zaman şaşkına dönmüştüm. İnsanlar fazla iyi gibi gelmişti. Alışkın değildim. İş hayatında birisine hediye almazsın, çalışanlar arasında bile böyle bir şey olmaz, kimse yapmaz... Çok zorlu bir ortamdır, iş dünyası, başka bir şey... Hep bir yarış var, hep başkalarından daha iyi çalışman gerek. Ama burada öyle değil...

- Şimdi çalıştığın yer farklı yani...

Corinne: Doğru, kendimizi göstermek için kavga etmek zorunda değiliz burada, her şey önceden belirlenmiş. Ama insan hep... Nasıl desem... Bu da biraz sıkıcı galiba.

Temmuz 1992

Bir Dünyanın Sonu

Pierre Bourdieu

"Burada ancak küçük bir şirket kurulursa iş bulma ihtimali var. Eskiden tekrar fabrikada çalışma imkânı vardı. Zamanında babalarımızın söylediği bir şey vardı, mesela ben 14 yaşındayken şöyle dendiğini hatırlıyorum: 'Senin okumakta gözün yok, doğru fabrikaya!' Anne babalarımızın böyle söylediğini hatırlıyorum. Neden akla fabrika geliyordu? Çünkü herkes, fabrikanın yılda 300-400 kişiyi işe aldığını biliyordu. Hiç sıkıntı değildi. Artık aileler 'doğru fabrikaya!' diyemiyor çünkü artık fabrika yok."[10] Longwy bölgesinden bir sendika üyesi ve (babası ve kardeşi gibi) eski metal ustası olan ve şimdilerde Belediye Meclisinde çalışan 44 yaşındaki A.'nın bu ifadeleri; bir zamanlar yaygınlaşmakta olan, bugünse bir diğer eski sendika görevlisinin ifadesine başvuracak olursak artık bir "felaket"[11] hâline gelmiş olan sendikacılığın bu krizine yol açan

10 Burada faydalanılan beş söyleşiden üçü Pascal Basse tarafından gerçekleştirildi. Hem kişilerin kimliğini gizli tutmak hem de konuşmacıların başvurduğu, kişilerin toplumsal özelliklerini yansıtan ifadeleri de aktarabilmek adına söyleşiye katılan her sendika üyesi bir harfle (A, B, C, vb.) temsil edilmiştir ve kişilerin konuşmalarına yer verilirken kişiler bu harflerle belirtilmiştir.

11 Yaklaşık yüzde otuz üye kaybı yaşayan CFDT'den (Fransız Demokrat İşçi Konfederasyonu- *Confédération Française et Democratique du Travail*) farklı olarak CGT (Genel İş Konfederasyonu- *Confédération Générale de Travail*; Komünist Parti'yle bağlantı içinde olan sendika) son yirmi yıl içerisinde toplamda üyelerinin üçte ikisinden fazlasını kaybetti. 1990 yılı için, CGT'nin 600.000 üyesi ile CFDT'nin 428.000 üyesi toplanacak olsa Fransa'nın en büyük iki konfederasyonu ancak bir milyon üye sayısına ula-

faktörler bütününün temel özelliklerini özetliyor. İşten çıkarmalar ve zorunlu erken emeklilikler dolayısıyla metal atölyelerinin büyük kısmının kapanması, işe alımların durması ve dolayısıyla da eskiden doğrudan çıraklık merkezinden gelen genç insanlar sayesinde yaşanan iş gücündeki yenilenmenin sona ermesi; 4 ila 5.000 kadar işçiyi bir araya getiren fakat şimdilerde 50 işçiden daha az kapasiteli, sendikalaşmanın neredeyse imkânsız olduğu küçük şirketler karşısında oyunu kaybeden büyük fabrikaların ve tesislerin yok olması. İş gücünün yenilenme döngüsünde yaşanan ve okul sisteminin de katkı sağladığı kırılma, her tarafa yayılan işsizlik ve bu işsizliğin iş sahibi insanlar üzerinde yarattığı, onları boyun eğmeye ve susmaya iten tehdit.

Ayrıca 36 yaşındaki, babası gibi metal işçisi olan bir başka sendika üyesinin (B.) ifade ettiği gibi, kolektif düzeyde de bir moral kaybı var: "Herkes, 50 yaşında insanların emekli olmasıyla sendikaların tekrar sıçrayışa geçeceğini düşünüyordu. Hiç de öyle olmadı. Hem de hiç. Çok insan toplayacağımızı düşünmüştük ama aksine insanlara ulaşma konusunda ciddi sıkıntılar yaşadık, yapılan yenilikler yüzünden giderek artan konut ve kira sorunları için bile destek bulamadık. (...) Fakat beni en çok şaşırtan pek çok mücadelede yer almış olan bir sendika görevlisi oldu: Arkadaşım olarak gördüğüm gerçek bir aktivistti; bu arkadaşım, emekli olur olmaz bizimle bağını kopardı; sendikal faaliyetle ilgisi kalmadı."

şıyordu ki muhtemelen bunların 860.000'i aktif üyeydi; 1970'de ise her iki konfederasyonun 2.200.000'in üzerinde üyesi vardı. Bu düşüşün yanı sıra, bu iki konfederasyonun güç dengesinde de bir değişim yaşandı. 1970 yılında CGT'nin üyeleri, CGT ve CFDT'nin toplam üye sayısının dörtte üçünü oluşturuyordu; 1980 yılında ise ancak toplamın üçte ikisine denkti. On yıl sonra aradaki fark ciddi ölçüde azalmıştı zira CGT, iki konfederasyonun toplam üye sayısının yüzde 58'ine, CFDT ise yaklaşık yüzde 42'sine sahipti. Sadece aktif üyeler dikkate alınacak olursa, üye sayısı bakımından bu iki konfederasyon neredeyse eşitti. 1970'lerde sendika üyelerinin oranı -sadece aktif üyeler dikkate alındığında- toplam iş gücünün yüzde 13'ünden yüzde 10 seviyesine düştü. 1980'ler, etkinlik kaybını daha da belirgin hâle getirdi. Bu iki organizasyon artık her 20 maaşlı çalışandan 1 kişiyi dahi temsil etmiyordu. D. Labbe, M.Croisat ve A. Bevort'un *Effectifs, audience et structures syndicales en France depuis 1945* başlıklı çalışmasından (Grnoble: Cerat, 1991).

Önceden metal işçisi olan 54 yaşındaki (C.) bir diğer sendika görevlisi de aynı şekilde, kapanan metal sanayisinin bütün kurbanlarının paylaştığı hayal kırıklığından bahsederken benzer ifadeleri kullanıyor: "Buna kendisini daha önceden hazırlamamış birisi için 50 yaşında emeklilik, gerçek anlamda bir kriz (...). Bunu ancak 50 yaşında öğrendim. Yerel sendikada faaliyet göstermeye devam edeceğimi, elimden geldiğince faydalı olmaya çalışacağımı biliyordum... Ama şirketteki arkadaşlarla irtibatım... İşte bunu kaybettim ve bu benim kopuşum oldu. (...) Diğer emekliler de CGT'den sendika emekli kartını aldı ama çoğu artık tamamen boşlukta. (...) Bowling, at yarışları ve bitmek bilmeyen kahve sohbetleri var onlar için. (...) Hep aynı şeylerden bahsediyorlar, dönüp dönüp lafı eski günlere getiriyorlar, boşluk içindeler. Öyle ki bugün artık Longwy'de büyük bir boşanma sorunu patlak vermiş durumda. Aileler işlevlerini artık yerine getiremiyorlar. Çünkü başka bir aile hayatı var artık; eskiden üç-sekiz vardiyasında çalışan, zamanının çoğu fabrikada geçen adam, birden kendisini sürekli olarak karısının yanında bulmaya başlıyor; bu da yeni bir hayatın başlaması demek. (...) Longwy civarında, 50'sindeki insanlarda onlarca değil yüzlerce boşanma vakası var. (...) İntihar vakaları da mevcut, birkaç düzine kadar, diğerlerinin de çareyi alkolde bulduğunu biliyoruz."

Durum daha da ilerledikçe, âdeta ekonomik kriz ve beraberinde gelen zorluklar daha önce insanları birbirine bağlayan dayanışmayı temelden sarstı. 72 yaşındaki İtalyan kökenli bir başka sendika görevlisi (D.) de aynı şeyi söylüyor: "Çok fazla acı, çok fazla sıkıntı var, insanlar sürekli sıkıntı içindeler. (...) Toplu konut bölgelerinde her şey tam bir belirsizlik içinde, sıkıntılar var, insanlar utanç içinde, konuşmuyorlar bile. Aileler bile dağılıyor çünkü genç kuşaklar ev ya da daire satın alıyor ve tadilat yapıp kiraya verebilmek için yaşlıların çıkmasını istiyorlar. (...) Çalışmak, bizi bir araya getirip kardeşlik ve dayanışmayı sağlarken işsizlik bizi birbirimizden ayırıyor ve içimizdeki en kötü yanları ortaya çıkarıyor: bireyselliği, bencilliği ve kıskançlığı..."

Bu hayal kırıklığı, en sadık sendika temsilcilerini bile etkisi altına alan, sendikaya bağlılık ve siyasi katılımda düşüşü de bera-

berinde getiriyor: "İşçi sınıfından oluştuğu düşünülen bölgelerde bile artık gerçek anlamda siyasi faaliyet yok. (...) Sosyalist veya komünist belediyeler de artık sadece idare ediyor, siyasal bir faaliyet orada da yok. (...) Tıpkı sağ nasıl yapıyorsa onlar da öyle idare ediyor, belki biraz farklı ama yaptıkları şey idare etmek. (...) Hiçbir şey kalmadı, faaliyet yok artık. Artık aktivist kalmadı; herkes benim gibi, olan bitene belli bir mesafeden bakıyor; herhangi bir şey yapmak için motivasyon yok..." (A).

Bugün örgütlü ve aktivist işçilerin karşı karşıya kaldığı güvensizlikte (özellikle sosyalistler ve onların 1981'den bu yana izledikleri politikalar hususunda), "hüsranların" ve (Doğu Bloğu ülkeleri ve 'komünist' hükümetlerin yaşattığı) hayal kırıklıklarının önemli bir payı olduğunu söylemeye bile gerek yok; bu da insanların yaşadığı cesaret kaybını daha da körüklüyor. "Biraz şaşkınım. Diğerleri ne düşünüyor bilmiyorum... [*uzunca bir duraksama*] Belki ben değiştim, belki de etrafımdaki dünya... Yoksa bir şeylerin değiştiğini ben mi göremedim bilmiyorum ama her hâlükârda şaşkınım. Belki de yaşlandıkça insanın kendisini başkaları için tehlikeye atması daha zor geliyordur. O da mümkün, öyle değil mi? Çünkü bana kalırsa... Ben uğruna savaş verdiğim, benliğimle özdeşleşen fikirlerin zaman karşısında gücünü yitirmeyeceğini düşünen insanlardan biriydim..." (A).

Ama CGT'ye, Komünist Parti'ye ve Sovyetler benzeri hükümetlere yöneltilen eleştiriler arasında en acımasız olanı da en eski aktivistlerden olan, 1950'lerin başlarında büyük grevler esnasındaki faaliyetleriyle tüm bölgede ün kazanan tanınmış bir figürden geliyor: "Rahatlıkla size şunu söyleyebilirim: Eğer başa gelseydik biz de (Doğu Avrupa'dakiler gibi) aynı hataları yapardık. Bu, şunu demek oluyor: 'Lenin şöyle dedi', 'Stalin böyle dedi', 'Maurice Thorez [Savaşın ardından uzunca bir süre Fransız Komünist Partisi'nin başındaki isim, t.s.n.] böyle dedi' vs. Hem vekil olan hem de Merkez Komitede yer alan bir tipe şunu söyledim bir gün; 'Peki ya işçiler, onlar ne diyor? Onları dinledin mi?' İşte mesele bu, tamamen bu. Sorun burada. (...) Bunların hepsi kendi çıkarlarına çalıştı, hepsi Côte D'azur'de villasını yaptırdı. Gerçek bu!" (D.) Ardından, koyun gibi el kaldırarak yapılan oylamaları, çok sayı-

da aktivistin çekimser kalmasını ve sendika liderlerini etkisi altına alan "kendi çıkarını kollama" mantığını tenkit ediyor: "Çünkü belli bir yaşam standartları var; yönetici olmaları, emekli maaşlarını, ikramiyelerini vs. etkiliyor. Kendi kastımızı yarattık biz. Ayrıca bu yöneticiler için özel huzurevleri bile var. Gidiyorsunuz, para da ödemiyorsunuz."

Ayrıca 1981 sonrası, özellikle Longwy bölgesinde, 1981-83 yılları arasında verilen aranın ardından hükümetin, daha önce 1970'lerin sonunda çok güçlü protestolara yol açmış olan "fabrikaları kapatma politikası"nı yeniden yürürlüğe sokmasıyla sosyalist yönetimin yol açtığı derin hüsrandan da bahsediyorlar: "Bir de sonra 82-83 yıllarında komünist bakanlar hükümetten ayrıldı ve ardından metal sanayinin iyiye gitmediğini söylemeye, sonra da 'falan fabrika, filan fabrika kapandı' diye açıklamada bulunmaya başladılar... Bütün bu sorunlar buradan çıktı. Sendikalar tarafından bakarsan da tam bir kayıp (...) açık konuşmak gerek, 83 yılında üyelerinin yüzde 10, 20 hatta 30'unu kaybetti sendikalar." (C.) Komünist Parti için de aynısı geçerli: "Parti diye bir şey yok artık. (...) Ne yöneticiler var ne de üyeler (...) biz yedi sekiz kişi ayrıldık (1988 yılında), nihayetinde artık yönetici kalmaması çok kötü, gerçekten çok kötü. (...) Hâlâ birtakım aktivistler, her daim destekçi olan aktivistler var ama artık insanları örgütleyecek yöneticiler kalmadı."(C.) 36 yaşında, hâlihazırda işsiz olan bir başka CGT aktivistinin (E.) gözlemlerine yer verecek olursak: "Komünistlerin, 'Babam boktan herifin tekiydi!' diyen evlatları olduğunu biliyorum (kusura bakmayın bunu böyle diyorum ama ifadesi buydu). Ama bu konuda şunu da söylemek gerek, biz genç kuşakları yetiştirmekte başarısız olduk. Sosyalist Parti'yi söylemeye bile gerek yok. (...) Dolayısıyla genç kuşaklar, istikrara oy veriyor. Bu da neden Le Pen'e [aşırı sağ milliyetçi partinin lideri, t.s.n.] oy verdiklerini açıklıyor. (...) Buradan ilk defa kayda değer bir oranda Le Pen'e oy çıktı."

İş yerinde kuralların değişmesi ve geçici istihdamdaki artışın tetiklediği yeni sömürü biçimleriyle karşı karşıya kalan insanlar, geleneksel hâliyle sendikacılığın yetersiz kaldığını hissettiler: "İnsanlar artık 10 kişiden az çalışanı olan küçük işletmelerde işe gir-

mek zorunda. Sendikacıların da oralara gitmesi, onların arasına girmesi, işlerin nasıl yürüdüğünü görmesi gerek. (...) Bu yüzden artık farklı düşünmemiz gerek. Eskiden fabrikanın merkez atölyesinde yaptığım gibi tesislere girmek mümkün değil. Eskiden ufak vagonlardan birinin üzerine çıkardım, ellerimi çırpıp ıslık çaldığım anda hoop birden etrafımda yüz kişi toplanırdı, ben de bu insanlara konuşurdum. İş biterdi. Artık sendikanın farklı şekillerde sunulması gerekiyor. Tanrı biliyor ya, ufak işletmelerde bir sürü sorun var, özellikle fazla mesailerin ödenmemesi gibi. İşçiler fazla mesai yapmaya mecbur kalıyor ve kendilerini toparlamaya bile vakitleri olmuyor. İnsanlar bu koşullarda çalışıyor. Çok büyük problemleri var." (E.) Bir başkası ise şöyle söylüyor: "İşsizliğin olduğu, pek çok sıkıntının yaşandığı bir durumdayız ve herkes sessiz kalıyor. Bence insanların ayda 5.300 frank için sekiz saat deli gibi çalışması kesinlikle tahammül edilemez bir şey ama olan bu. Bunu kabullenmek çok zor. Fakat şurası da bir gerçek ki: İnsanlar susmak zorunda. Bu da tahammül edilemez bir şey. Birtakım hareketler var, bunlara şahit olduk ve bazen tepkiler de oluyor, büyük firmalarda bile. Bir şeyleri koordine ederek filan, geleneksel tarzda, resmî sendikaların alt edildiğini de sıkça gördük. 'Niye böyle oldu?' diye sorabilirsiniz kendinize: 'Acaba sendikaların dili artık uygun mu gelmiyor? Niye böyle oluyor?' Belli ki 'sendika' kavramı itibar kaybetti... Çünkü artık 'sendikalıyım' dediğiniz zaman hemen, 'ama sendikalar siyaset peşinde, birbirleriyle bile geçinemiyorlar' cevabını alıyorsunuz. Belki... Belki... Şu an kendime bile cevabını veremeyeceğim birçok soru var. Artık kendinizi adayabileceğiniz bir şey yok. Belki pek çok hayali yitirdik, belki fazla inandık ve her şey bittiğinde geriye bir şey kalmadı." (A.)

Aralık 1990-Ocak 1991

Sendika Temsilcisinin Yıkılan Dünyası

Michel Pialoux

Hamid'le çok daha önceden tanışmalıydım. Ne zaman fabrikadaki göçmenlerin "sorunlarına" değinecek olsam insanlar ondan bahseder, "Hamid'i görmedin mi?" derlerdi. Aslında pek çok sefer onunla karşılaşmış ve etrafta ona rastlamıştım, bilhassa 1989 Ekim'indeki grev esnasında. Grevcilerin arasında, ön safta onu görmüştüm; kısa ve gürbüz yapısıyla onu diğerlerinin arasında ayırt edebilmiştim. Pek çok belgesel filmde rol almıştı. 1990 yılında yapılan, fabrika hakkındaki bir filmde yer almıştı; çalıştığı bölümde görüntülenmiş ve yaptığı iş, işinin gereği olarak gerçekleştirdiği işlemler ve işin zorlukları hakkında yorumlarda bulunmuştu. Ayrıca bölge haberlerinde, ne zaman HC1 -yani yeni atölyelerdeki değişen çalışma koşulları- hakkında konuşacak birisi aranıyor olsa onu çağırıyorlardı çünkü sendika temsilcisiydi ve düşündüğünü söylemekten "korkmuyordu". İşçiler adına yetkin bir üslupla konuşuyordu ve son beş altı yıldır, kadınlar ve göçmenlerin topluluk içinde kayda değer ölçüde önem kazandığı az sayıdaki "sendika temsilcileri" arasında yer alıyordu.

Hamid, yaklaşık 20 yıldır Montbéliard civarında çalışmaktaydı; 15 yılını Sochaux tesisinde geçirmişti fakat yaşı 40 civarındaydı. Kendisine, hepsi üretim bandının farklı aşamalarında olmak üzere çeşitli işler verilmişti; uzunca bir zaman, son montaj kısmın-

da çalışmıştı. Tesiste işe başladıktan iki ya da üç yıl sonra sendikaya üye olmuş ve 1981 grevinin ardından, kendisine teklif edilen sendika temsilciliği görevini kabul etmişti; o günden beri de bu görevi yürütmekteydi. Morvillars'daki -çok da iyi anılmayan- üç haftalık staj programını tamamladıktan sonra birkaç aydır HC1'de -yani 1989 yılı sonunda açılan yeni atölyelerde- çalışmaktaydı. Bu yeni atölyelerde CGT ve CFDT mensubu olan sendika temsilcilerinden sadece birkaç kişi ("bir avuç kadar") vardı. Sendika liderleri ve temsilcilerinin çoğu, "eski" montaj atölyelerindeydi. Fakat 1990 Mart'ında yapılan PD [Personel Delegesi] seçimlerinde, yeni atölyelerde CGT, bazı kısımlarda yüzde yetmişin üzerinde oy oranı elde ederek beklenmeyecek kadar çok oy aldı.

Üç gün öncesinde, Pazar öğleden sonra Sochaux'da yapılan CGT festivali sırasında Hamid'le görüşmek üzere sözleşmiştim. Festival_her yıl fabrika yakınlarında, ilçe meclisi komünist olan Bethoncourt kasabasının oyun sahasında yapılmakta. Birkaç yüz kişi katılıyor ve bu katılımcıların çoğunluğunu da aileler oluşturuyor. Eğlence, isteyen herkesin katılabileceği futbol maçları etrafında gelişiyor; metal ıstampacılar ve son montaj ekibi, gençler ve yaşlılar, şasi bölümü ve döküm işçileri, kadınlar ve erkekler gibi takımlar var. Gerçek anlamda futbol maçı değil bunlar. Pek çok erkek, kadın kılığına giriyor; kadınlar da erkek kılığına. Kadınlar çok alkış alıyor. Popüler işçilerin beş on dakika da olsa maç yapmasını bekliyor insanlar. Maçlar yirmi dakika sürüyor (üç dört yıl önce yarım saatten fazla sürüyordu ama zaman geçtikçe insanlar yaşlandı ve daha çabuk nefesleri kesilir oldu). Hem sahada hem de saha dışında keyifli anlar yaşanıyordu. İnsanlar istedikleri an oyuna girip çıkabiliyorlardı. (Bu maçları izlerken Volkswagen'in Wolfburg fabrikasında çekilen bir filmde gördüğüm metal işçileri sendikasının oluşturduğu "IG Metal" isimli bandoyu anımsadım.) Muhtemelen buradaki işçilerin tamamı üretim bandında çalışan, aşağı yukarı aynı yaştaki işçilerdi; belki aralarında birkaç idari personel vardı ama bunların da sayısı birkaçı geçmezdi. Belki sürekli görülen iki üç tekniker vardı ama yönetimden bir kişi bile yoktu. Burada işçiye benzemeyen tek kişi bendim!

Hamid'le böyle tanıştım. Epey koşturduktan sonra saha-

dan çıkmıştı ve saha kenarına uzanmış, güçlükle nefes alıyordu. "Dostları"nın arasındaydı, yanında karısı ve küçük kızı vardı. Ben de uzunca zamandır tanıdığım bir grup aktivistle bir aradaydım. Beni "Son birkaç yıldır Sochaux'ya gelip fabrika hakkında yazılar yazan bir arkadaş, belki duymuşsundur..." diyerek tanıttılar. "Sosyolog" veya "gazeteci" ifadelerinden hangisini kullanmışlardı hatırlamıyorum. Her hâlükârda Hamid bana, hiç tanımadığı bir yabancıymışım gibi bir muamelede bulunmadı. Beni birilerinin yanında muhakkak görmüştür. Sohbetin devamında, "HC1'de çalışmaktan, fabrikadaki ortamdan ve sendika temsilcisi olmanın nasıl bir şey olduğu gibi konular hakkında seninle konuşmak istiyor." dediler. Ben HC1 hakkında kendi bildiklerimden, yaptığım ziyaretlerden ve tanıştığım bazı işçilerden bahsettim. Görüşmeyi hiç sıkıntı olmaksızın ve tereddüt etmeden kabul etti.

Montbéliard'daki çok sayıda göçmen ailenin yaşadığı ve geniş bir "şerit" hâline gelmiş olan ZUP'ta [Öncelikli Kentleşme Bölgesi, t.s.n.] -ki buradaki konutlara kısaca "bloklar" deniyordu- bulunan dairesine saat 10.30'da vardım. Hamid kot pantolonu, tişörtünün üzerine taktığı önlüğüyle ailesine yemek hazırlıyordu; biraz sonra, öğleden sonra vardiyası için işe gitmeden önce yemeği bir çırpıda yiyecekti (Hamid "dönüşümlü vardiya"da çalışıyordu, bu hafta "öğleden sonra vardiyası"ndaydı, yani 1.15'den 9'a kadar çalışacaktı). Pencere açıktı, gökyüzü berrak maviydi ve aşırı sıcak vardı. Hamid'in yaptığı işten keyif aldığı her hâlinden belliydi, birazdan et suyuna atacağı sebzeleri soymuş ve balıkları ayıklamıştı: Güneyden, memleketinden bildiği ve malzemeleri, yaşadığı yere göre uyarladığı bu tarifi bana daha sonra verecekti.

Beni, gelmemden rahatsız olmadığını belli eden dostane bir havayla karşıladı; randevulaştığımızı unutmadığını ve gelmemi beklediğini söyledi. Gelişimi açıklamak zorunda kalmadım. Sanki her şey, uzun zamandır tanışıyormuşuz da yarıda bıraktığımız bir sohbete kaldığımız yerden devam ediyormuşuz gibi olup bitiyordu. Kendi kendime "bu, 'sıkıntısız' bir söyleşi olacak" dedim.

Ardından -henüz evin girişindeydik ve dolayısıyla ses kaydını başlatmak için izin istememiştim- birdenbire, önceki akşam atölyesinde olanlar hakkında kafa karıştıran bir hikâye anlatmaya baş-

ladı; öyle bir anlatıyordu ki lafını bölmek istemedim. Hikâyeye biraz karışık başladı ama hararetli sözlerinden -"Bu beni aşar...", "Hiç böyle bir şey görmedim!" "Benim boyumu aşan bir şey bu!"- anladığım kadarıyla tümüyle olağan rutinin, yani "sendika rutininin" de dışında kalan, onu kişisel anlamda etkileyen ve ona göre başlangıçta konuşmayı öngördüğümüzün dışında kalan bir olay olduğu fikrini edindim.

Peki ne olmuştu? Kısaca, önceki gün, tesiste kendi çalıştığı bölümün hemen yakınındaki bir bölümde (yani Körfez Savaşı'ndan sonra geçici işçiler gittiğinden beri fabrikanın diğer bölümlerinden gelen "eskilerin" yüzünden çalışma ekiplerinin sürekli olarak yeniden düzenlenmesi gereken bir kısımda) akranı olan ve son montaj kısmından iyi tanıdığı kıdemlilerden ("iyi ahbaplar", 1981 ya da 1989 grevlerine tereddütsüz destek vermiş olan ve sendikaya üye olmasalar bile CGT'ye oy veren "iyi işçiler"di bunlar), yani en azından prensipte, önemi tecrübeyle sabit dayanışma değerlerini paylaşan işçilerden bir grup, büyük ölçüde "onları güden birinin" kışkırtmasıyla bir işçinin "çıkarılması" için bir dilekçe yazmışlardı, hem de sırf o kısımdan değil fabrikadan tamamen çıkarılmasını istemişlerdi. Dilekçede bahsi geçen işçi, 10-15 yıldır tesiste çalışan fakat daha öncesinde hiç üretim bandında çalışmadığı için tempoya ayak uyduramamış olan kıdemli bir sendika üyesiydi. Hamid'in işçileri kararlarından caydırma çabası tam bir fiyaskoyla sonlanmıştı.

Bu durum karşısında afallamış, serseme dönmüştü. Ekseriyetle sakin ve aklı başında olan Hamid sanki önceki akşam olanların yarattığı duygulardan sıyrılamamışçasına coşkuyla konuşmaya başlamıştı. Yaşadığı öfke ve kızgınlıktan, -sendika temsilciliği için ayrılan vakitte- gidip ahbaplarına bağırdığından, kısım şeflerini sorguya çekip onları, ona göre tek kelimeyle "skandal" mahiyetinde olan ve asla kabul edemeyeceği bir olay karşısında sorumluluklarıyla yüzleştirdiğinden bahsetti. Kısım şeflerinin sergilediği şaşkınlığı taklit ederek "Niye bu kadar ısrar ediyorsun?", "Neden bu, seni bu kadar rahatsız etti? Hele de kimse, siz sendika temsilcilerine pek nazik davranmazken?" dediklerini anlattı. Bir kez daha ne kadar üzüldüğünden, kısım şefleriyle konuşmak için beş altı

sefer gittiğinden, görüşme ve toplantılar ayarladığından bahsetti. Onu derinden yaralayan, kişisel anlamda etkileyen, aktivist ve işçi olarak onurunu zedeleyen bir şeydi bu.

Siyasi olmaktan ziyade ahlaki sebeplerden dolayı karşı çıkıyor gibiydi. Ardından, sendika içi çatışmalarda ne yapacağını bilen doğuştan aktivist bir liderden bekleneceği gibi, yönetimin yaptıklarını eleştirdi. Kızgınlığı (bu; kontrol altında olduğu, beylik laflar ya da yüksek sesle ortaya dökmediği, daha ziyade sesinin tonundan anlaşılan bir öfkeydi) iki taraflıydı.

"Ahbaplarına", tahammül sınırını aşmış -işçi sınıfı dayanışmasının "temel" kurallarını çiğnemiş- olan "eski dostlarına" öfke kusuyordu. Ardından bazı Fransız işçilerin ve bilhassa CGT sempatizanı olanların tavırlarından ve Körfez Savaşı esnasında birçok kıdemli sendika üyesinin "şirketteki adamlardan" bile daha Arap düşmanı kesildiklerinden bahsediyor. Bütün bunları, aynı kontrol altında tuttuğu öfkeyle ifade ediyor. Onları tam anlamıyla affedemese de tamamen topa tutacak kadar da ileri gitmiyor; zira ahbaplarının ne zorluklarla karşı karşıya olduğunu da gayet iyi biliyor.

Yöneticilere, üsttekilere, denetleyiciler ve kısım şefleri etrafında oluşturmak istedikleri grupçuklar üzerinden gerçek işçi topluluklarını göz ardı etmelerinden dolayı ateş püskürüyor. Gruplaşmayı kızıştırtan, kıskançlık ve rekabeti tetikleyen ve Hamid'in bir gün kendilerine döneceğini iddia ettiği ahmakça ve hatta akıl dışı bir politika benimseyen "büyük patronlara" da sinirleniyor.

Bu "parçala yönet" taktiklerinin şiddeti ile bu ultramodern tesislerde bile görece düzenli bir toplumsal yaşam biçiminin temelinde bulunan asgari toplumsal birlikteliğin bozulması arasında kurduğu ilişki beni etkiliyor. Çünkü -ki bunu defalarca tekrar edecek- bu toplumsal bağlar, korku ve gelecek kaygısıyla yıpranan insanları hedef alan bu taktiklerden etkileniyor. Tabii patronların göze aldığı ve kendilerini de etkileyecek olan -bunu özellikle vurguluyor- bir risk bu, diğer bir deyişle sekip onları da vuracak bir mermi.

Biraz sonra "oturalım" dedi. Sebzeler ve balıkla uğraştığı mutfak masasındaki yerimizi aldık. Ses kaydını başlatmak için izin is-

tedim, o da sanki "söylemene gerek bile yok" dercesine "tamam" dedi. Birkaç basmakalıp lafın ardından asıl meseleye döndük: "Neden bahsetmek istediğini tam anlamadım..." dedi. Tam da bu olanların "hepsinden", insanların genelde pek ilgi göstermediği "şeylerden" bahsetmek istediğimi, bu konulara tekrar dönmek istediğimi, bütün bunların benim için önemli olduğunu, kimsenin ön saflardaki aktivistleri "gerçekten" dinlemediğini söyledim.

Uzunca bir süre masada oturduk. Birer bira, ardından da kahve içtik. Ara sıra ikimizden biri kalkıp ocaktaki tencereyi kontrol etti. Durumun "gereğine" uymak, gerekeni yapmak için bir süre sonra ben de sebze soymaya başladım.

Karısının gelmesiyle konuşmamız bölündü. Bir süre de eşiyle (bölge hakkında) konuştum. Fabrikaya gitme vaktini ileri atmak mümkün değildi.

Bir CGT temsilcisiyle

Mülakat: Michel Pialoux

"Eskiden grup içindeki dayanışma şeflere karşıydı, şimdi işçiler diğer işçilere karşı"

- *En iyisi sen istediğin şeyden bahset, ben de sorular sorayım...*

Hamid: Tamam. Ben "son montaj" kısmındaydım... Üretim bandında... 35 dedikleri yer, bant diyorlar buraya çünkü kulağa daha iyi geliyor. 405 ve 205'lerin yapıldığı bir üretim bandı. Ben oradayken henüz 605'ler üretilmiyordu, şimdi ne oldu bilmiyorum...

- *Uzun zamandır mı oradaydın?*

Hamid: 72 yılından beri hep aynı yerde. 604'leri, 205'leri, 405'leri biz piyasaya sürdük; burası pilot üretim bandı oldu çünkü burada çalışması için seçilen işçiler, işini iyi yapanlardı... Diğerleriyle kıyaslandığı zaman... Pek hata yapmayan insanlar. Şunu kabul etmek gerek: Bütün denetçiler biliyor ki CGTliler, yani genel olarak sendika temsilcileri ve özellikle de CGT temsilcileri, sendikayla ilgili bir konu olunca gerçekten baş belası olabiliyorlar ama iş söz konusu olunca her şeyi kitabına uygun yapıyorlar. Ne olursa olsun bu yönden şikâyetleri olmuyor, fabrikada da bunu söylüyorlar, "CGTlilerle hiç sorun yaşamadık" diyorlar.

- *İş söz konusu olduğunda mı?*

Hamid: Evet, iş söz konusu olduğunda; çünkü "işi götürmekte zorlananlar var" demek için gittiğimiz zaman, "tamam ama biz sendikalı olanlardan yana bir sıkıntı görmedik" diyorlar ama biz hemen lafı çeviriyoruz çünkü tuzağa düşmek istemiyoruz, yani söylenenlerden gurura kapılıp da... Ara sıra diğer işçilerin işten kaytardığını hissedebiliyorsun, neden öyle yaptıklarını da anlamak zor değil fakat "işi yoluna koyuyoruz ama elimizden de bu kadarı geliyor" diyoruz. Ama şunu da bilmek gerekir: Eğer bir sendikalı işçi işleri yoluna koyamıyorsa bilir ki iş yapılabilecekten daha fazladır, o zaman bunu bir kenara not eder ve bilir ki bu sorunları gidermesi için para alan bir son rötuş işçisi var. Ama işçiler için -hatta bazen kıdemliler için bile-, işin içinden nasıl çıkacağını bilmek zor gelebilir. Bazen işçi, işi bırakmaya cesaret edemiyor. Bir işi tamamlayabilmek için bandın dokuz, on metre kadar ilerisine gidenleri bile gördüm.

- İleri gidiyorlar ve oldukları yere tekrar dönecek kadar hızlanamıyorlar...

Hamid: ...ve denetçiler, birisinin bir yerde hatasını gördüklerinde, hatayı kendileri düzeltip sonra işçiye durumu bildirmiyorlar, asla; onun yerine, işçiyi yanına çağırıyorlar ve onu 10 metre öteye, ileriye gönderiyorlar... Sonra işçi 10 metre ileride işi tekrar yapıyor ve eğer denetçi onun yerine geçmemişse ya da yerine bakacak birisini bulmamışsa geri dönüp kendi işinin başına geçiyor. Böylece tuzağa düşüyorlar. Ama biz onlarla konuşup her şeyi anlattığımızdan beri artık öyle değil, diyoruz ki: "Eğer seni ileride bir yere gönderecekse, senin yerine işe bakacak birini bulmasını istemen lazım. Eğer düzeltilecek bir şey varsa düzeltirsin ama o esnada senin yerine bakacak birisini bulur."

Kısım şefleri bunları dolduruyor

- Ama yine de 10-15 yıldır fabrikada olan her şeyi bilen, kısım şefine ya da ustabaşına gitmekten çekinmemesi gereken kişiler bunlar!

Hamid: HC1'de işler son montaj kısmındaki gibi değil. Mesela buraya diğer kısımlardan insanlar getirdiler, farklı vasıfları olan insanlar bunlar ve bu insanları tutup üretim bandına getirdiler ve bu adamlar bu işe alışmamış, çünkü nihayetinde biz bile, nereden baksan 17, 18 yıldır üretim bandında çalışıyoruz, filan... Ama bizde bile, giderek işin temposu artıyor. Birkaç yıldan sonra... Her yıl yapılacak yeni bir şey çıkarıyorlar, her yıl daha yüksek bir üretim hedefi belirleniyor, yani biz artık her yıl temponun artmasına alıştık, tamamen psikolojik bir şey ve buna zaten hazırız. Ama bu bölüme yeni gelenler, tamir kısmında uzman olarak görev yapan ve kalifiye işçiliğe alışmış olanlar ve günün birinde kendilerini burada bulanlar, işte onlar ayak uyduramıyor...

- Böyle çok kimse var mı?

Hamid: Artık var... Mesela yüklemecileri alıp üretim bandına koyuyorlar, bu insanlar bu işi yapamıyor, başka kısımlardan gelenler de var... "Malzeme" kısmından yani malzeme depolarından gelen pek çok insan var... Dün metal presleme kısmından, daha önce hiç üretim bandında çalışmamış iki kişi geldi... Belki bunlar pres tamir teknisyeni olarak çalışıyordu ve uyum sağlayamadı... İşte bahsettiğim şu son sorun da böyle ortaya çıktı. [*duraksar*] En kötüsü de dilekçeyi verenlerin onun ekibindeki işçiler olması... Kısım şefinin dolduruşuna gelmişler... Kısım şefi, "Siz bütün gün durmadan çalışıyorsunuz ve şu basit görevi yerine getirmesi gereken bu adam, işini yapmıyor!" diyerek doldurmuş bunları. Daha sonra broşür dağıtırken öğrendik işin aslını, sonra ben bu adamların yanına gittim, sonuçta hepsini tanıyorum, ne de olsa 35 numaralı üretim bandında beraber çalışmıştık... Meseleyi onlarla bire bir konuştum; nasıl böyle bir şey olabilir, dedim. "Biz işimizi yapıyoruz, bu adam yapmıyor." dediler.

- Ve bu adamdan kurtulmak için dilekçe yazdılar, öyle mi?

Hamid: Sırf çalıştıkları kısımdan değil, direkt Peugeot'dan attırmak için! Bunlar işçiler! Hem de iyi işçiler, mesela [*89'daki*] grev sırasında çoğu, greve katılmıştı. Anlamamıştım neler olduğunu, yavaş yavaş, teker teker onlarla görüşmeye başladım ve sonra nedeni anladım. Fark ettim ki kısım şefi onları bu konuda iyice dolduruşa getirmişti, ayrıca bahsi geçen bu kişi de işin üstesinden gelemiyordu, tempoya ayak uyduramıyordu... Denetçiler ve kısım şefi, izinli olanların yerine ona güvenip de iş veremiyorlardı... Bu herkesin yumuşak karnı ve bir de kaliteli iş için verilen 50 franklık bir ikramiye var, muhtemelen bu adam yüzünden bu ikramiyeyi de alamamışlardı, onun yüzünden olması bir ihtimaldi fakat onların gözünde, kesinlikle onun yüzündendi. Sonuçta ben de onlara öfkelendim ve "Bu, sizlerden -bütün işçiler için- kesinlikle beklenmeyecek bir şey, başka bir işçiyi işinden attırmak için dilekçe yazmanız kabul edilemez bir şey!" dedim. Kısım şefi de dâhil herkesle konuştum, sonra diğer sendika temsilcileriyle görüştüm ve sonra personel şefinin yerine bakan kişiyle görüşmeye gittik ve "Dikkat edin, eğer bu tür bir şey olursa biz elimiz kolumuz bağlı oturmayız! Dilekçeyi yazan adamların ismini herkese afişe ederiz, bu adamları fabrikadaki herkese gösteririz, herkes bunların kim olduğunu... Nasıl ispiyoncu, muhbir kimseler olduğunu bilsin diye!" dedik. Bu adamlardan biriyle konuyu görüştüm ve dedim ki: "Ne yaptığının farkında mısın?.. Adamın ailesi, çocukları varsa, hele ki borcu varsa... İşten atılırsa nasıl sorunlarla karşılaşacağını aklın almıyor mu?" Adam da "Umurumda değil, tek yapması gereken, bizim gibi çalışmak." dedi.

- Kurtulmak istedikleri bu adam da 10-15 yıldır fabrikada olan eskilerden mi?

Hamid: 37 yaşında ama rahat 15 yıldır fabrikada, rahat 15 yılı var... Mesele şu: Önceden daha üst düzey bir kalite kontrol işindeymiş, hiç üretimde çalışmamış, üretim de aynı şey değil sonuçta. O da zaten bunun doğru olmadığının farkında... Zaten onu yanlış yere gönderdiklerini söylüyor... Çünkü onun bir klasmanı var; o, P1 klasmanında ve onu APF3'e veriyorlar; aynı klasman diyebilirsiniz ama o, bir yanlışlık olduğunun farkında. Daha da kötüsü bütün çalışma arkadaşları onu tamamen dışlamış, hepsi... Kısım şefi onları bu adamın kaytardığına ve ona aldanmamaları gerektiğine ikna etmiş.

Ama bu işçilerin bu adama karşı öfkesi, hiç görmediğim bir şey

- Ama bu bir tür vicdan dersi verdiğin adamlar, bunlar da 10-15 yıldır fabrikada çalışan işçiler ve kısım şefinin onları böyle ikna etmesine müsaade etmişler...

Hamid: Patrondan kaynaklı... Morvillars'daki stajda bize öğrettikleri her

şey teoriden ibaret diye düşünmüştüm, sanmıştım ki insanlar... Ama burada her şey pratiğe döküldü, konuştukları zaman ağızlarından çıkan ilk kelime "grup" oluyor; "'grubu' yavaşlatıyor o", "grubu işten alıkoyuyor" diyorlar. Ben de "Grup, grup, hep aynı laf... Yıllardır grup hâlinde çalışıyoruz... Sen de bu adam kadar burada çalıştın; yarın seni de onunki gibi bir işin başına verseler sen de ne yapacağını bilemezsin... Bu adam başka işlerde kalifiye ama bu..." dedim. Sonra kısım şefine gittim ve dedim ki: "Bak şimdi benden örnek verelim: Bir keresinde, normalde kadınlara verilen bir işe görevlendirmişlerdi beni ve bir türlü becerememiştim ve yine de beni görevlendiren ustabaşı bana iyilik yaptığını düşünüyordu. Sonra bana daha zor bir iş verdi -fren boruları işini- ve ben, o işi hakkıyla yaptım." Yani doğru yerden başlamak gerekiyor... "Eğer bu kişi bu işi yapamıyorsa onu burada tutmak konusunda neden bu kadar ısrar ediyorsun ki? Kocaman tesisteyiz; başka bir tesiste ya da başka bir kısımda hazırlık dönemi olan, üretim öncesinde kendisini hazırlayabileceği başka bir iş ver; sonra bizim kısma geri alırsın." dedim. "Çünkü stres iki taraflı çalışır; eğer sen bir ekibi bir kişiyle karşı karşıya getirmek istiyorsan, biz sendikadakiler bunu senin yanına bırakmayız; ona başka bir yer bulmak için elimizden geleni yaparız. Ayrıca burada senin de sorumluluğun var; eğer böyle bir şey yaparsan her şey mahvolur ve bu, senin peşini bırakmaz; er geç yaptığınla yüzleşirsin." dedim. O zaman neyin ne olduğunu anladı. [*duraksar*] Ama bu işçilerin bu adama karşı öfkesi, hiç görmediğim bir şey. Fabrikada çalışmaya başladığımdan beri bir sürü şikâyete şahit oldum... Ama bu tümden bir dışlama: Bu adamın adını bile duymak istemiyorlar, onlara göre "Tam bir asalak bu adam... Çalışmak istemiyor...". Ben bu adamlara şunu söyledim: "Ama ben de tıpkı sizin gibi ekiple çalışıyorum, diğerleri çalışmak istemezse umursamıyorum, ben kendi işimi yapıyorum, başkası işini yapamıyor diye yönetimin yapması gereken işi ben yapacak değilim. Kimseye gidip de sen işini yapmıyorsun, çok fazla izin alıyorsun, sürekli hastalanıp rapor alıyorsun demem." Biz bir takımız, sabah birbirimize günaydın deriz, işimizi yaparız, konuşmaya da vaktimiz olmaz çünkü bant çok hızlı ilerler. Dilekçeyi yazan adamlardan birisine, "Bu adam sana fiziksel olarak engel oluyor mu, yani işini yapmaktan alıkoyuyor mu seni?" dedim. O da "hayır" dedi. "Peki bu adama ne garezin var o zaman?" diye sordum. Bu durum beni gerçekten üzüyor çünkü dilekçeyi imzalayanlar arasında gerçekten çok iyi insanlar var, taleplerini almak için daha bir ay önce bizzat ben gittim yanlarına... Bu adamlar da tamam dediler... Ne zaman bir sorun olsa deftere not alıyorlar, bu defterler üretim bandında oldukça işe yarıyor... Bu insanlar da talepleri almamıza yardımcı oluyorlardı yani ve birdenbire kısım şefinin onları "ele geçirmesine" göz yumdular; o adam, onlara ne vaat etti bilmiyorum. Diğer kısımlardan imza atmayan birkaç kişi var hâlâ, "Bunun bizimle alakası yok... Bizi rahatsız etmiyor, ne isterse onu

yapsın, biz kendi işimize bakarız, sorunlarla kısım şefi ilgilensin, bizim imzalayacağımız bir şey değil bu!" dediler. Ama büyük çoğunluk imzaladı.

- *Büyük çoğunluk imzaladı... Ama yine de bu tür meselelerde hâlâ bir çeşit katılım var, hâlâ sisteme dâhil olan insanlar var...*

Hamid: Kesinlikle sistemin parçası çünkü onlara göre... Kısım şefleri, eskiden idare ettikleri pek çok şeyden el etek çekti; artık izinlere filan onlar bakmıyor. "Bu tür ayarlamalar gruba bağlı." diyorlar. Mesela birisi saat beşte geleceğine yedide işe gelirse kısım şefi gruptakilere soruyor, ödemeyi ne yapacağını, sonra da "Maaşından keseceğim çünkü grup böyle karar verdi." diyor. Artık maaşı veren Peugeot değil, kısım şefi veriyor artık işçilerin maaşını ve bu berbat bir şey. "Şef, benim iki saatlik ücretimi verir misin? Geç geldim." demek gerekiyor. Bu sayede kısım şefi insanlara 11.30'a kadar ya da gece yarısına kadar kalıp çalışmalarını söyleyebiliyor ya da saat 10'da ayrılıyorlar ama 11.30'a göre maaş alıyorlar...

Şirket, kontrolü tekrar ele aldı

- *Yani şirket bu türden ufak tefek şantajlar, el altından ödemeler için şefleri kullanıyor...*

Hamid: Çalışma programını ele alalım mesela; öğlen birde ya da sabah beşte işe geliyoruz ve tam çalışmaya başladığımız sırada bölüm şefi gelip "Bugün eldiven yok!" diyor. Ya da geçen gün olduğu gibi, gelip "Eldivenlerinizi atmayın, çoktan bütçemi aştım, size yenisini veremem!" diyor; sonra bütün hafta aynı eldivenle çalışmak zorunda kalıyorsun ve bu sıcak havada bayağı zor bir şey. Yeni atölyelerde işlerin bu hâle gelmesi gerçekten çok kötü. En azından her yerde böyle değil durum ama eğer dikkat etmezsek daha tehlikeli hâle gelebilir... Her iki taraf için de... Çünkü ortam kızışmış vaziyette, stres had safhada, eğer birisi Peugeot'ya baş kaldırırsa ve insanlar bu tuzağa düşerse... Bu, hem Peugeot'nun hem de işçilerin aleyhine döner... Bunu kontrol altında tutmak mümkün değil... Bu yüzden dün, bütün bu durumları ele aldığımız bir toplantı yaptık çünkü olan bitene göz yummak mümkün değil...

- *Sendika temsilcileri toplantısı mı?*

Hamid: Aynen. Sonrasında duruma baktık, diğer bölümlerde çalışan arkadaşların hepsini çağırdık ve HC1'de toplantı yaptık, bu konudan da bahsettik orada. Bu konuyla ilgili şunu söyledik: "Bunu konuşmamız lazım çünkü olayların böyle gelişmesine izin veremeyiz, eğer Peugeot böyle yapmaya devam ederse bizi bölecek ve sonra ne isterse yapacak..." Önümüzdeki ay, bir bakarız ki üretim kotası 50 araba artmış... Eylül'de mesai azaltmaları olacak... Şimdi fazla mesai yapıyoruz, o zaman daha az mesai olacak. Mesela haftada iki gün azaltılacak (cuma ve pazartesi), sadece üç gün çalışacağız

ama bu demek değil ki haftalık zorunlu üretim de ona göre düşecek çünkü Peugeot hem tempoyu hem de üretilecek araba sayısını arttıracak. Sonrasında insanlar, "Aslında çok bir kaybımız yok çünkü sadece üç gün çalışıyoruz ve iki günümüz boş..." diyecekler. Mesai azaltma programını kontrol ettik ve gördük ki ne zaman mesai azaltma olsa üretilecek araba sayısı otomatik olarak artıyor. Ama insanlar hâlâ "Buna da göz yumarız, sonuçta iki günümüz boş, cumartesi ve pazarla birleşince üç gün, ardı ardına koskoca üç gün ediyor!" diyor. Ama bu çözüm değil ki... Peugeot bunu yıllardır yapıyor ve artık insanlar, "Dikkatli olmamız gerek, eğer mesai azalırsa ve tempoyu arttırırlarsa her şey daha da kötüye gidecek." demeliler. (...) Eğer buna göz yumarsak iş nereye gidecek bilmiyorum. (...)

Bence en kötüsü prim sistemi

- Bütün bu ikramiye sistemi, baskı kurmanın başka bir yolu...

Hamid: Bence en kötüsü ikramiye sistemi... En kötüsü çünkü bütün bu sınıflandırmalara, vesaireye rağmen Peugeot hâlâ yasal ölçüde elinden geldiğince kırpıyor. Bu sınıflandırmalar konusunda durum berbat ama öte yandan ikramiyeler bol, "Eğer gece yarısına kadar kalıp çalışırsan ikramiye alırsın, eğer cumartesileri gelirsen ikramiye alırsın, eğer hiçbir şey yapmazsan hiçbir şey de alamazsın..." diyorlar. Bir de sağlık kontrolleri var, işçileri karşılarına alıp "bu hafta şu şu günlerde izin almışsın, herkesin hastalık için alabileceği izin sınırlı ve sen bu sınırı aşmışsın... Herkesin bir kalite hedefi var, sen kendininkini ancak yakalamışsın... Her gün iş başlamadan önce burada olmanı istiyoruz, beş ya da on dakika erken gelip brifingleri dinleyeceksin, eğer gelmezsen... Buraya kadar, ikramiyeni veremem!" diyorlar.

- Hepsinden öte grup ikramiyeleri. "Bir kişi grubun ikramiyeyi kaybetmesine sebep olursa..." O kısımdaki işçilerin bu dilekçeyi yazma sebebi budur belki de?

Hamid: Doğru. Gerginliğin sebebi bu, kısım şefi de bunu açıkça söylüyor, "Bu adam yüzünden ikramiyenizi kaybettiniz!" diyor, insanlar da o kadar ahmak ki 50 frankı çok büyük bir şey sanıyorlar... O adam yüzünden 50 franktan olmalarını kabullenemiyorlar! "Ben işimi yapıyorum..." deniyor. En kötüsü de şu: Peugeot, en ağır işleri bu türden insanlara veriyor; mızmızlanan insanlara da her zaman hafif bir iş bulmayı başarıyorlar; "hafif iş" burada lafın gelişi çünkü aslında hafif hiçbir iş yok... Her hâlükârda bu tür adamların işi, diğerlerinden daha iyi oluyor. Sonra diğerleri, "Onun işi kolay ve hâlâ yapmıyor, bizimki zor ama yapıyoruz ve ayrıca o hata yapıyor, biz yapmıyoruz!" diyorlar. Artık şey yok... Yani her şey, genel olarak her şey, grup meselesi... Mesela ben bir öneride bulunsam bana bir faydası olmaz ama gruba faydası olur; eğer ben yüzüstü düşecek olsam bunun faturası gruba çıkar; ben bir gün

işe gitmek istemesem, arayıp haber vermeyecek olsam gruptakiler "Neden aramadın?" der. Artık işçiler diğer işçileri arıyor... Bir kadın vardı, mesai arkadaşını aramıştı çünkü onda numarası vardı, arayıp "Senin derdin ne? Hem işe gelmiyorsun hem de arayıp haber vermiyorsun, izin alacaktım, senin yüzünden alamıyorum!" demişti. Kısım şefi ona, "Seve seve izin verirdim sana ama mesai arkadaşın burada değil." demiş. Gelmeyen kızı, kısım şefi değil mesai arkadaşı arayıp azarlamıştı. Diğer işçi bu yüzden hastalık iznini yarıda kesmiş. Sadece üç gün izin kullanmış çünkü "yıllarca bunun için başımın etini yiyecek" diye düşünmüş, dolayısıyla sadece üç gün izin kullanmış... Haftanın geri kalanını fabrikada geçirmişti ama gerçekten çok hastaydı. Ona, "Tek yapman gereken, arkadaşına defol git başımdan demek!" demiştim... Büyük bir hata yaptığını anlamasını sağladım, o da "Bir dahaki sefere böyle yapmam..." dedi ama yine de işe geldi, çalışmaması gerektiği hâlde işbaşı yaptı... Doktoru bütün hafta istirahat etmesini söylemişti... Başka bir kadın daha var, eldiven olmadığı zaman kiril eldivenleri eve götürüp yıkıyor, sonra da gelip herkese övünerek anlatıyor, "Siz de benim yaptığımı yapın." diyor. Birisi daha vardı, bu kadın da "Peugeot maaşımın yarısını istese veririm..." demişti. Ben de "Senin maaşın Peugeot'nun umurunda değil, ne yarısı ne de tamamı, saçmalama!" dedim. Ama bu kadına göre durum böyle. Şirket, kontrolü tekrar ele aldı ve artık işçilerin pek çok şeyine müsaade etmiyorlar, mesela bildiri dağıtmaya izin vermiyorlar... Mesela ben iş saatinde bildiri dağıtacak olsam kısım şefi bir şey demez ya da "İş saatinde bildiri dağıttığını buraya yazıyorum!" der, ben de "Bana uyar, ne istersen yap!" derim. Ama bana bunu işçiler diyor, genç işçiler, "Şimdi bildiri dağıtmanın sırası değil; bunları burada değil, fabrikanın dışında dağıt!" diyorlar ve bunlar iyi niyetli insanlar... Bunlara şey demişler; "'eğer birinin saçma bir şey yaptığını görürseniz bunu yapmamaya dikkat edin!". Ben de bunlara, "Siz kimsiniz de bana fırça çekiyorsunuz, başka işiniz yok mu?" dedim.

İnsanlar böyle böyle alışıyorlar... Kendilerine söyleneni dinledikçe tuzağa düşüyorlar

- Eski "son montaj" kısmıyla kıyaslarsan... Yani orada da "Peugeout ruhu" vardı... Ama burada biraz daha farklı sanki?

Hamid: Burada farklı ve yeni bir şey var, öyle ki... Bir örnek vereyim: Dün odalardan birine geçtim, ustabaşı "Burayı bulduğun gibi bırak!" dedi, ben de tamam dedim. Gittim, bir kız vardı, sigara içmek isteyen bir arkadaş ve mesai arkadaşları ona "Hayır, hayır, burada sigara içilmez..." dediler. Staj esnasında sigara içmemeleri söylenmişti, onlar da içmemişti, otomatik olarak burada da aynısı ortaya çıktı. Ama burada birisi çıkıp "Saçmalamayın, kızı rahat bırakın, niye sigara içmeyecekmişiz hem? İzmaritleri yere atmadığımız sürece, sigara içmemek için bir sebep yok!" demedi. Yemeği yiyince bazılarına, "Burayı bulduğunuz gibi bırakın." denildi; sonra herkes kendi artığını topladı; sonra kızın

biri, "Doğru aslında, burada eski atölyelerdeki gibi yemeği yiyip bırakamayız, orada temizliğe bakan birisi vardı, burada yok." dedi. İnsanlar böyle böyle alışıyor, kendilerine rağmen, bunları sürekli duyunca tuzağa düşüyorlar... Bazen tüm bu saçmalıklarla aramıza mesafe koymak için anında tepkimizi koyuyoruz ama bazen de tutup bunları kendimiz söylüyoruz, âdeta otomatik olarak, kendimiz bile inanmadığımız hâlde söylüyoruz bunları çünkü etrafımızdaki insanlar da söylüyor. Gerçek bu... Benim için de aynısı söz konusu, olan bu.

- *O hâlde her şey bu mantık içerisine girmekle başlıyor...*

Hamid: Bir şişe suyu iş yerine getirmek için izin istemek kolay bir şey değil. HC1'de insanlara, çalıştıkları kısma özel eşya getirmemelerini sürekli söylüyorlar... Arkadaşlardan biri, "Şişeyi yanında mı götürüyorsun?" diye sordu; ben de "Tabii, neden götürmeyeyim ki? Bu konuyu uzun uzadıya görüştük ve yönetim de yanımızda şişe getirmemize izin verdi." dedim. Bunun üzerine "O zaman ben de tamir sırasında gidip bir şişe alayım!" dedi ve şişesini yanında getirdi.

- *Şişe, su şişesi; değil mi?*

Hamid: Evet... Ya da naneli su.

- *Burada eski atölyelerdeki gibi şarap ya da bira getirilmiyor mu artık?*

Hamid: Hâlâ oluyor... [*gülümser*] Yeni atölyelerde bile, oluyor.

- *Şaraba izin veriliyor mu?*

Hamid: Şarap... Yeni atölyelerde her şeye izin var, yani işçiler bunu istedi... Eski atölyelerde kısım şefleri odalarında otururdu, işçiler de kantinde. Burada herkes kısım şefleriyle bir arada... Hep bir arada yemek yiyoruz, kimsenin başka yerde yemek gibi bir şansı yok... Dinlenme bölümünde işçiler, kısım şefleri, ustabaşılar, herkes bir arada oturuyor. Otuz yıldır fabrikada çalışan işçiler şaraplarını yanlarında getirmeye alışmışlar, herkes bir yudum alıyor, bu tür şeyleri bir türlü değiştiremediler... Öyle devam ediyor. Ama çok içenler var, kısım şefleri onlar üzerinde baskı kurmanın yollarını buluyor... İmza atanlar arasında sürekli içen bir adam vardı, bir nevi alkolik gibi, ona "Eğer imzalamazsan seni ele veririz, tutanak tutarız, kapının önüne koyarlar seni!" demişler, o da imzalamış. Korku ve üzerinde kurdukları baskı yüzünden...

- *Pek çok kısım şefinin tetiklediği bu korku meselesi var...*

Peugeot ruhu karşısında hayal kırıklığına uğrayanlar

Hamid: Aynen eski tesisteki gibi her şey tekrar ortaya çıkıyor, bu yeni uygulamalar eski fabrikada başlamıştı... Şimdi burada, HC1'de olanların hepsi, eski fabrikada tecrübe edilen şeyler. Yüzde 20 ya da 30 başarı ihti-

maliyle yürürlüğe koyulmuştu eski fabrikada, şimdi yeni atölyelerde her şey daha da ciddileşti... İnsanlar tuzağa düşüyor ama böyleyken bile hâlâ bunlara göz yummayan bir azınlık var... Mesela bir denetçi vardı, o yapamadı... Artık bıktı çünkü 225'den 265 puana yükselteceklerine söz vermişler... "Eğer kısım şefinin yerine bakarsan..." O da cumartesileri filan gelmiş hep... Ama şimdi canına tak etti, kısım şefine, "Lanet olsun, bırakın yerimde kalayım!" dedi. Bir de inisiyatif almaya meraklı biri var... İşçi sınıfı için değil de Peugeot için çalıştığını ispat etmeye uğraşıyor... Birden kafayı üşüttü, rüyasında Peugeot'yu gördü herhâlde, evinde Calvet'nin fotoğrafları filan vardır Allah bilir, çünkü "paramızı patron veriyor"... [*güler*] Yine de şimdi öfkeli çünkü gördü ki kendisinden daha genç, daha deneyimsiz işçiler geliyor... Aynı yerde çalışmasını istiyorlar çünkü insanların Peugeot karşısında da hayal kırıklığına uğradığı bir an geliyor...

- Doğru, Peugeot ruhu karşısındaki hayal kırıklığı, bu oluyor...

Hamid: Çünkü insanlar sadece Peugeot'nun çıkarına çalıştıklarını düşünüyorlar. Ama Peugeot... İşin aslı şu... Şirket herkesi memnun edemez... İnsanın canına tak ettiği bir an geliyor, kariyerinde ilerleyemeyince ya da hayat tarzında ya da herhangi bir şeyde değişiklik olmayınca. İşte o an, bir başkaldırı anı oluyor... Her zaman olacak bir şey değil ama oluyor... Peugeot stajda her şeyi olduğu gibi söylemiyor, doğru bilgi vermiyor, söylenen pek çok şey tam tersi çıkıyor. Mulhouse tesisinden gelen kimse buna inanamadı, "Bu ne böyle, bize doğrudan 180 puan birden kazanacağımızı söylediler, buraya gelir gelmez maaşımızın 200 frank artacağını söylediler ama hiçbiri gerçekleşmedi; bize 300 frank ikramiye sözü verildi ama bu ikramiye hiç elimize geçmedi çünkü biz işimizi yapsak bile üst kattaki bantta arıza oluyor ve sonuçta daha az araba üretiliyor..." diyor insanlar. Primlere bir sürü kriter getirdiler. Oysa eski fabrikada tek bir prim vardı ve herkese verilirdi.

- Prim sistemi yeni fabrikaya kıyasla eski fabrikada daha az etkiliydi. Verilen prim daha azdı ama o primi alma şansınız daha yüksekti, değil mi?

Hamid: Prensipte herkesin ikramiyeyi alma şansı vardı, hasta olduğu için izinde olanların da... Artık bazı işçiler şanslarını baştan kaybediyor... Yönetimle bu meseleleri konuşunca bize söyledikleri, "Anlamıyoruz, işçilerin yüzde 90'ı prim alıyor ama sizin bize dediğinize bakılırsa..." oluyor. Cevabımız "İşçilerin yüzde 70 kadarı prim almıyor, bunu rahatlıkla söyleyebiliriz." oluyor. Onlar "Yüzde 80'i prim alıyor." diyor, biz "Yüzde 70'i prim almıyor." diyoruz. Bizim söylediğimiz onlarınkine kıyasla gerçeğe daha yakın...

Arkadaş veya değil, kimse maaş bordrosunu göstermek istemiyor

- Peki insanlar primlerinden bahsediyor mu? Alıp almadıklarını söylüyorlar mı?

Hamid: Aldıklarını söylüyorlar ama şöyle söyleyeyim... Ben üretim bandında çalışmaya başladığımdan beri hep aynı; arkadaşım olsun olmasın, kimse maaş bordrosunu göstermek istemiyor, kıskançlık yüzünden midir yoksa başka bir sebebi mi var bilmiyorum ama bir rahatsızlık söz konusu. "Ne kadar aldın?" diye sorunca "6.000 frank" diyor birisi mesela ama maaş bordrosuna bakınca anlıyorsun ki 6.000 değil de 6.500 mesela. "Ne kadar aldın?" diye soruyorsun, "4.500 aldım." diyor, hâlbuki 4.500 değil 4.000 almış. Kısım şefi bile doğrusunu söylemiyor. İşçilerden birisi, "Ben 5.600 aldım, ya sen?" diye sordu bir keresinde, ben de "Demek 5.600 aldın, iyiymiş, benden biraz fazla almışsın." dedim. Ama sonra göz ucuyla şöyle bir baktım, gördüm ki 6.200 almış, dedim ki "Bakıyorum 6.200 almışsın!", "Evet 6.200 aldım ama cumartesiler de dâhil buna, sen cumartesi çalışmadın..." diye cevap verdi. Ben de "Ama ben sana, 'Cumartesiler hariç ne alıyorsun?' diye sormadım." dedim. Yani sonuçta herkesin gözü diğerlerinin maaş bordrosunda ama kimse kendisininkini göstermek istemiyor... Öte yandan benim gibi birkaç kişi var, ben maaş zarfını açıp çöpe atıyorum, maaş bordromu da atölyede bırakıyorum çünkü korktuğum bir şey yok... 170 puandayım, şirkette 17 yıl çalışmanın ardından bazen 5.600 frank alıyorum ayda, bazen 5.700 ya da 5.900... Hatta 6.000 aldığım bile oluyor, değişiyor sürekli ama benim çekineceğim bir şey yok... Hatta tam tersi, bir hafta saat sabahın dördünde işbaşı yapıyorsun, öbür hafta akşam 9.30'da eve geliyorsun...

- Ama çok az insan maaş bordrosunu gösteriyor, değil mi?

Hamid: Belirli kişiler, mesela ben sendika temsilcisi olduğum için insanlar benden daha az çekiniyor, maaş bordrolarını getirip "bak burada bir sorun var... Şu cumartesinin parası ödenmemiş... Bir yerden kesmişler... Neyin nesi anlamadım..." diyorlar. Eğer açıklayabileceğim bir şeyse hemen açıklama yapıyorum ama eğer bilmediğim bir şeyse muhasebeye gidip soruyorum... İnsanlar sendikaya iletmem için maaş bordrolarını bana veriyor... Ya da bunun kendi çıkarlarına olduğunu bildikleri için... Ama kendi aralarında böyle bir şey yok...

- Bunu 70'lerdeki durumla kıyaslayınca yine de arada fark var; çünkü o zamanlar grup içerisinde bir dayanışma vardı, hem de güçlü bir dayanışma...

Hamid: Grup içi dayanışma, kısım şeflerine ve denetçilere karşıydı. Ama şimdi işçiler işçilere karşı... Bütün bunlara karşı çıkan, bu eşitsizlikleri kabullenmeyen, iş yükünü aşırı bulan insanlar, işte bu insanlar pek de iyi bir üne sahip değiller; kısım şefleri bir şeyin anlaşılmasını sağladı: Sızlanıp dert yanan insanlar buranın sonunu getirecek, eğer herkes sızlanmaya başlarsa o zaman bir tek araba bile üretemeyiz ve işte o zaman maaş diye bir şey de kalmaz, kepenkleri indirip işi tümden bırakabiliriz, bu kadar açık. 70'den 78'e

kadar maaşı verdikleri zaman hepimiz bir araya gelip bakardık maaş bordrosuna, kıdeme göre kıyas yapardık ve insanlar "Nasıl oldu da sen benden daha fazla maaş almadın?" diye sorardı, benden daha fazla maaş alan birisi bana, "Git kısım şefinle konuş, sen benden kıdemlisin ama benden daha az maaş alıyorsun..." demişti. O zamanlar bana cesaret veren bu adam olmuştu, daha sendika temsilcisi değildim... 74-75 yılıydı... Hakkımı aramamı bu adam söylemişti bana, şimdi gidip maaş bordrosuna bakmak istesen "hayır, hayır" der, eğer cesaret eder de göstermek isterse de katlayıp sadece altta yazan meblağı gösterir, yukarıda yazanı göstermez.

- *Aslında baktığında bu bireysel düşünce tarzı oldukça ilginç; çünkü insanlar bundan bahsetmek istemiyor ama şu da bir gerçek ki bu Peugeot'nun başarılarından biri...*

Hamid: Doğru, Peugeot için bu bir zafer... Ama hep söylüyorum Peugeot'nun zaferi hep iki uçludur çünkü Peugeot öyle aptalca şeyler yapar ki yaptıkları ona karşı dönebilir... Ayrıca işçiler kabullenmeyebilir... Yani iki tarafı var bu işin: Kimileri diğerlerine kıyasla daha az maaş aldıkları korkusuyla maaş bordrolarını göstermek istemiyor, kendi kendilerine "kimseden bir eksiğim yok ama yine de daha az kazanıyorum" diyorlar ama diğer taraftan daha fazla mesaisi olanlar var... İnsanların aldıkları maaştan memnun olmamaları için özel bir şey yapmaya gerek yok ve bir de hâllerinden memnun olan ama daha büyük bir bedel ödeyen insanlar var... Çünkü gece yarısına kadar fazla mesai yapanlar da var, belki maaş bordrolarında fazladan bir meblağ oluyor ama bir de yaptıkları fedakârlığa bakmak lazım. Bu insanların yaptığı fedakârlığı da düşünmek gerek, eve ne zaman gidiyorlar... 21.30'da tesisten çıkınca ancak 22.45'de eve varıyor bir işçi, eğer 23.30'da çıkarsa saat birden önce eve varamaz. Hem bu insanlar genelde birtakım ayarlamalar yapıyor, mesela birinin vasıtası olunca o bölgede yaşayan diğer insanları da getirip götürüyor filan... Fabrikadan uzakta oturanlar için... "Müsait" olan bir kimse... Belki yakıt için para alıyordur, hatta belki Peugeot doğrudan nakit veriyordur... Tabii kısım şefi fazla mesaiyi doğrudan ödemiyorsa. Sürekli olarak arkadaşlarını getirip götürdüğü müddetçe, yani belki civarda oturan beş, altı kişiyi bırakırken epey dolanır ve eve vardığında yorgun düşmüş olur... Ve ertesi gün her şey tekrar eder... Peugeot için çalışıp Peugeot için yaşamış olur.

Bana saldıran işçiler oldu: "Kapa çeneni, tek yaptığın mızmızlanmak!"

- *Yani kısım şeflerinin bu meseleleri müzakere etme marjları var... Bu da grup dayanışmasını tersine çevirmek demek.*

Hamid: Evet, sonuçta arkadaş grubu mantığı. Geç geldin diyelim... Mesela ben, ilk defa işe geç kaldığımda... 5.15'de kalksam bile 5.30 ya da altıda

varamıyorum, normal mesai yapanlarla birlikte saat yedide varıyorum... İşe geç kaldığım gün kısım şefi, "Senin mesaini tam ödemeye karar verdik." dedi. Ben de "Bu yeni çıktı, Peugeot'da çalışmaya başladığımdan beri fazladan 15 dakika bile ödemedi kimse bana. Şimdi bu nereden çıktı?" dedim. O da "Burada grup karar veriyor, ilk defa geç geldiğin için mesaini tam ödemeye karar verdiler." dedi. Ben de "İyi o zaman, bundan sonra daha çok geç kalırım!" dedim. O da "Hiç de öyle değil, bu, işçilerin, mesai arkadaşlarının sana yaptığı bir iyilik; o yüzden en iyisi..." dedi. Diğer bir deyişle "Sana mesaini tam ödüyoruz, ona göre dikkat et, bir dahaki sefere kimsenin canını sıkma!" diyor, böylelikle insanlarda suçluluk hissine sebep oluyorlar... Pek çok kişi geç gelirdi eskiden, bunu duydukları zaman geç gelme diye bir şey kalmadı... İnsanları böyle satın alıyorlar!

- Bu çok doğru, insanları satın alıyorlar, diğer taraftan da kolektif ahlaka sesleniyorlar.

Hamid: Bir seferinde CGT dışarıda yapılan bir brifinge katılmamı istemişti. Bu tür şeylere atölye sorumlusu izin veriyor... Ben de söz alıp konuştum: "Bize konuşma imkânı vermeniz çok iyi gerçekten ama keşke kendi görüşümüzü ifade etmemiz için en azından 10 dakika verseydiniz; görüştüğüm işçiler tempo olsun, kalite olsun bunların yolunda gitmediğini söylüyor... Ellerinden geçen arabaların yeterince sorunsuz olmadığını söylüyorlar... Ama bu da normal aslında çünkü parçaları önce takıp sonra çıkarıyoruz, sonra arabayı üretim bandından indirip diğer tarafa gönderiyoruz çünkü yolunda olmayan bir şeyler hep çıkıyor... Arabaları üretim bandında ilerletmek yerine, bize bazı işlemleri yaptırıp sonra arabayı tekrar üretim bandına çıkarmayı tercih ediyorsunuz; bu yüzden çok fazla indirme çıkarma, parça söküp takma gereği oluyor; bu da araba için iyi bir şey değil. Zaten üretilen araba sayısı fazla, her ay bu sayı da artıyor... Bu da cabası!" dedim. Bunun üzerine personel şefi bana cevap vermeye başladı ama benim karşıma dikilen personel şefi değil işçiler oldu, genç işçiler beni azarladı, "Kapa çeneni, tek yaptığın mızmızlanmak! Seni burada ilk defa görüyoruz!" diyerek. Ben de "Tabii ki buradaki ilk seferim, ben bu kısma geleli ya altı ay ya da bir yıl oldu, bu da düzenlenen ikinci toplantı. Ayrıca ben buraya seninle değil personel şefiyle konuşmaya geldim genç adam, iki üç yıl önce sen buralarda değildin ama ben 20 yıldır buradayım, şimdi kapa çeneni... " dedim. Normalde bu toplantılarda geçen vakit ücretten kesilmiyor, toplantıya katılan diğer herkesin ücreti tam ödendi ama şikâyet edenlerinki... [*taklit ederek* "onlarınki ödenmedi" *diye ekliyor*]. Eyvallah, personel şefi bir sürü övgü düzdü bana ama sonra da bölüm şefine "Bu adamın ücretinden bu saatleri kes!" dedi. Ben de ona "Başka türlü olsa üzülürdüm zaten..." dedim. Allah'tan bana destek çıkıp öbür adama kapa çeneni filan diyenler oldu, kısım şefi bile müdahale edip beni destekledi, "Her

neyse, bu da Hamid'in düşüncesi, o da kendi görüşünü, fikrini söylüyor." dedi. (...) Şu bir gerçek ki diğer fabrikada farklı bir yaşama alışmıştık... Eskiden işçiler iş çıkışı eve gitmek için acele ederlerdi... Şimdi fabrikada biraz daha vakit geçiriyorlar... Sırf denetçiler, onların orada olduklarını görsün diye...

- *"Çalışmaya hazır olduklarını göstermek için" mi?*

Hamid: Aynen... Ortamda gerginlik gibi bir şey var, bu insanlar "çalışmaya hazır"lar çünkü Peugeot... Peugeot onların patronu... Yani mümkün değil... Üretim bandı işçileri için sendikal faaliyet günbegün daha... Daha güç bir hâl alıyor.

- *Neden? Eskiden sendikaların yaptığı bazı işleri kısım şefleri devraldığı için mi?*

Hamid: Öyle... Artık bugünlerde çoğu işçi, işin içine girdi... O işçiyi işten attırma dilekçesini imzalamak için sıraya girenler CGTli insanlardı...

Bu ikinci sınıf, hiçbir işe yaramayan denetçiler bir yerlere gelmek istiyorlar

- *Denetçiler 70'lerde olduğu gibi size karşı değiller mi?*

Hamid: Hayır, çok daha az karşı çıkıyorlar artık... Çünkü çok daha [*doğru kelimeyi bulmaya çalışır*] uyanıklar. Mesela yeri gelince diyorlar ki: "Bakıyorum da bildiri dağıtıyorsun..." Ben de "Ne olmuş yani? Sanki herkes dağıtmıyor mu?" diyorum. Onlar da "Sadece hiçbir sendikaya ayrıcalıklı muamele yapmak istemiyoruz." diye cevap veriyorlar. Oysa adım gibi biliyorum ki sendikasından sendikasına farklı muamele yapıyorlar, mesela CFTC [Fransız Hristiyan İşçi Konfederasyonu, t.s.n.] ile CGT'ye yapılan muamele farklı. Bana dedikleri şu... [*fazlaca nazik olmaya çalışan birini taklit edercesine*] "Ben sadece senin iyiliğin için söylüyorum..." Yani artık eski fabrikadaki gibi, birini kara koyun ilan etmenin faydası yok... Artık mesele iyi bir çalışma ortamı oluşturmak. Benim bildiri dağıtmama engel olanlar genç işçiler oldu, "Senin gibilere burada yer yok!" diyerek... Beni durdurdular. Ve bu adam (yani bunu söyleyen kişi) sadece iki yıldır bu tesiste çalışıyor, ben de ona yıllardır burada olduğumuzu ve yıllardır mücadele verdiğimizi söyledim... Adamın cevabı, "Öyle ve sizin gibiler yüzünden bizler işten çıkarılacağız!" oldu. [*uzunca bir süre duraksar*] Bu tür konuşmalar yönetimde gün geçtikçe daha kolay kabul görüyor... Bu ikinci sınıf, hiçbir işe yaramayan denetçiler bir yerlere gelmek istiyorlar... Tüm bunların payı var... Sendikal faaliyet giderek... daha zor bir hâl alıyor...

- *Sendika temsilcileri yanlış anlaşılacak bir duruma düşürülüyorlar... Denetçiler, sendika temsilcilerinin yaptıkları işi ellerinden alıyor. Sizin atölyede*

"danışman" var mı? Mesela metal işçiliği kısmında olduğu gibi? Kişisel sorunları olan insanlar gidip bu kişilerle görüşmeleri için teşvik ediliyor mu?

Hamid: Bizde "atölye danışmanları" var ama bunlar genelde yöneticilerden oluyor. Mesela ustabaşı ya da kısım şefi bir konuşma yapıyor... Diyelim ki birisinin işe gelmediğini gördüler, bu adamı arayıp "Sorun nedir bilmiyoruz ama her konuda konuşmaya hazırız, para ya da aile sorunu varsa ya da borçların varsa, ne olursa olsun biz yardım etmeye hazırız... Ama bizi böyle... [*sesini alçaltarak*] yüzüstü bırakmamalısın..." diyorlar. Aile meselesinden giriyorlar... Sonra başka birisi çıkıyor... Diyor ki: "Falanca [*isim verir*] bizimle görüşmeye geldi, karısı boşanmak istiyormuş." Onlar da "Evet doğru, gelip bizimle bu konuyu görüştü, biz de ilgilendik, falan bey ya da filan hanımla görüşmeye gittik." diyorlar. Bu işi böyle götürüyorlar, örnek veriyorlar... Özel bir durum ya da bir sır söz konusu olsa bile... İnsanlara "Görüyorsun falancanın sorununu nasıl çözdük..." diyorlar.

- *Bu da insanları yola getirmenin, onları taraf kılmanın bir başka yolu değil mi?*

Hamid: Kesinlikle öyle... [*duraksar*] Çünkü aslında yaptıklarını söyledikleri şey gerçek bile değil! Diyelim ki birisinin, çocuklarıyla filan ilgili sorunları var... Ya da kendisini iyi hissetmiyor... O zaman bu adamlar gidip "Sıkıntıların olduğunu duyduk... Hasta olduğun için izin almışsın... Bir sorunun varmış galiba, öyleyse biz yardıma hazırız." falan diyorlar. O zaman bu işçi de "yani en azından ellerinden geldiğince yardım etmeye çalıştılar" diye düşünüyor ve hastayken bile işe geliyor! Tanıdığım birisi var, adam boşanma safhasındaydı, sorunları filan vardı. Bunu görüşmeye çağırdılar, ardından bir süre izin aldı, sonra defalarca izin aldı. Döndüğü zaman yanına gittim ve adam bana ne dese beğenirsin, "CGT bana yardımcı olmak için hiçbir şey yapmadı." dedi. CGT'yi suçladı. Ben de o zaman "İyi de gelip yardım istemedin ki... Hem zaten kişisel bir sorun, burnumuzu sokmak istemeyiz..." dedim. O da "Öyle ama karışmak zorundasınız, kişisel bir sorun da olsa ilgilenmek zorundasınız..." dedi. İşte böyle, yönetimin bu tür bir müdahalede bulunması bu adamlara müstahak.

- *Ama sendikalar için asıl tehlikeli olan da bu değil mi?*

Hamid: Kesinlikle! Sendikalar için tehlikeli... [*duraksar*] Ama işçiler için de tehlikeli... Biz şunu söylüyoruz: "Peugeot'nun her yerde kulağı var... Her şeyi biliyor... Buradaki işin aslı bu... Hem fabrika içinde hem de dışında..." Ortada bir gerçek var, işler böyle giderse katiyen düzlüğe çıkamayız...

- *Bir taraftan da personel delegeliği için yapılan seçimde CGT oyların yüzde 60'ını aldı.*

Hamid: Doğru. Benim çalıştığım kısımda yüzde 77-78 civarında oy aldı. Biliyorlar ki Peugeot, insanları berbat bir duruma sokuyor... Ve yine biliyorlar ki CGT'ye güvenebilirler. Yine de Peugeot cephesi var, patron var, bunlarla geçinmek mecburi... [*duraksar*] Peugeot, her zaman işçileri CGT'nin, İşçi-Yönetici Ortak Konseyini yürütmekten aciz olduğuna inandırmıştır... İşçiler hep şunu söyler: "Çalışma şartları söz konusu olunca kesinlikle CGT olarak sizler işin ehlisiniz ama iş bizim kazandığımız paraya gelince CGT'nin Komünist Parti'den farkı yok..." [*karşı çıkan bir ifade takınır*] Şirket; işçileri, eğer CGT, İşçi-Yönetici Ortak Konseyini yönetecek olursa, işçilerin paralarının doğrudan partiye ya da diğer kuruluşlara gideceğine inandırmış vaziyette. Bunu başarıyorlar da! Bizi destekleyenler arasında bile "İşleri yürütme konusunda başarılı değiliz..." diyenler var. (...)

Kendi aralarında kavga eden işçiler, işte buna tahammül edemiyorum!

Hamid: Sanırım benim için en çarpıcı olan şey, işçilerin birbirine düşürülmesi fikri. Bana öyle geliyor ki gelecek adına en büyük tehdit bu... Benim şahsi görüşüm şu: Sendika şubelerinin yapması gereken bir şey var... Tabii ben kendi sendikamızdan, CGT'den bahsediyorum. Bizim buna yönelmemiz gerek... Tüm imkânlarımızla çabalamamız gerek... Bu Peugeot sistemine... Neyin ne olduğunu göstermemiz gerek...

- *Bunu analiz etmek gerek...*

Hamid: "Neden bu kadar ısrarcısın? Aynı gün içinde beş altı kez geldin buraya." diyen bir ekip şefine şunu söyledim: "Tek bir sebepten dolayı sürekli gelip gidiyorum buraya, denetçilerle ya da ustabaşıyla sorun yaşayan işçiler olduğunda bu beni özellikle rahatsız eden bir şey olmuyor. Zayıf noktanın neresi olduğunu görmeye, anlamaya çalışırım... Ama bir işçinin bir başka işçiyle anlaşmazlık yaşadığı ya da bir işçinin diğer bir işçiyi dışlamak istediği bir durumla karşı karşıya gelirsem o zaman kendime diyorum ki: Eğer ben bu... [*doğru ifadeyi bulmaya çalışır*] "kötü hissi" bertaraf etmek için her şeyi, yani mümkün olan her şeyi yapmazsam... İşte o zaman işimi tam yaptığımı söyleyemem. Ardından, "Kendi aralarında kavga eden işçiler, işte buna tahammül edemiyorum!" dedim ve ekledim: "Bunlar iyi adamlar, yani dilekçeyi imzalayanlar, yan yana durduğum, 89'da benimle greve giden insanlar..." İşte ben bu işçilerin, kendilerinden birisini, dört hafta greve katılmış birisini "dışladığını" görünce... İşte bu noktada "Bu beni aşar, kesinlikle benim boyumu aşar!" demek durumundaydım. İşte bunun ardından o kişi "Doğru..." dedi. Ben de ona "Doğru ama sen de dikkat et... Zira bu, iki tarafı keskin bir bıçak... İşçiler böyle 'galeyana gelmişken' yarın bir gün kısım şefi ya da ustabaşı da hedef gösterilebilir..." dedim. 89 grevinde yaşadığımız mücadeleden bahsediyorum.

Mesela o grev, işçilerin [*kendilerini kontrol altında tutma*] kabiliyeti olduğunu gösterdi. Denetçilerin, kısım şeflerinin, ustabaşlarının sözüyle hareket etmedik... Her ne kadar başımızın etini yeseler, üzerimizde baskı oluştursalar da... Birkaç alaycı söz hariç... Ama başka yerlerde olduğu gibi işler kötüye gitmedi. Ona bir de şunu söyledim: "Ama eğer 'bunun' böyle devam etmesine göz yumarsan bir gün grev olduğunda... Sana... Sana saldıracaklar... Hem de cıvata, tırabzan demeden ellerinin altında ne bulurlarsa onlarla saldıracaklar çünkü böyle bir duruma sen yol açtın... Hem de şu an yaptığın her şeyle." Böyle taktikler olmamalı, ona da söyledim. İki sendika temsilcisi ve personel şefiyle çok sayıda toplantı yaptım... Durumu biraz olsun değiştirebilmek için. Bana göre önemli olan ikinci bir şey de ustabaşı ve kısım şeflerinin insanlarla haşır neşir olma oyununa başvurması, bu insanların sıkıntılarına ne kadar önem verdiklerini göstermeye çalışması ama bana kalırsa bu tamamen ve en basit hâliyle ikiyüzlülük.

- *Buna gerçekten inanıyorlar mı? Kısmen de olsa?*

Hamid: Kısmen inanıyorlar, orası doğru. Ama "öğüt verdikleri şeyi kendileri yapmıyorlar" demek daha yerinde olacaktır! Bir işçinin bütün problemlerini çözmek istiyorlar. Ama gerçekten sorunları olan bir işçiyle karşılaştıkları zaman "Bu bizi aşar!" diyerek kaçıyorlar. İnsanlar çalıştığı sürece, daha fazla çalışmaları, daha uzun süre fabrikada kalmaları, daha erken gelmeleri konusunda onları ikna edebildikleri sürece her şey iyi, hoş! Ama iş bedenlerimize ve ruhlarımıza gelince geri çekiliyorlar, tüm söylediklerine rağmen "Biz kişisel sorunlarla uğraşmıyoruz..." diyorlar. Somut örnekler de var... Çünkü anlaşılması gereken şey şu: Artık hastalanan insan istemiyorlar! Onlar için, hasta insan engelli insan demek. Neredeyse açık açık söylüyorlar da bunu: "Hasta birisinin çalışmaması gerekir; iş, diğerlerinin olmalı, sağlıklı insanların. Eğer hastaysan bu iş sana göre değil." Ve şurası çok önemli: Aslında yıllarca geriye gidiyoruz bu şekilde... Ama bu, bir kimse engelli olup da gelemediği için değil... Hakkı olmadığı için...

- *Bu aslında, el altından yürütülen bir tür dışlama yöntemi...*

Hamid: İnsanları doğrudan dışlıyorlar... [*kısım şefini taklit eder*] "O hasta, hem de hep, işe gelmiyor, hasta..." Bunu her konuşmada dile getiriyorlar. İşçiler sürekli bunu dinledikçe... Gerçekten de hastalanmamaya çalışıyorlar. İşçilerin dikkatli olması gerekiyor bence... Bunu insanlara anlatmaya çalışıyorum çünkü kimse bunun garantisini veremez, istediğin kadar sporunu yap, her şeye dikkat et... Bir gün gelir hasta olursun, kaza geçirirsin. (...)

Mart 1991

Sendika Temsilcisinin Yıkılan Dünyası (Devam)

Örgütlü işçiler, işçiler ve yönetim arasında belirli türden bir güç ilişkisine bağlı olan eski sistem (1960'lar ve 70'lerdeki), mevcut koşullar bütününe ve her şeyden önce zaman içinde inşa edilmiş yatkınlıklar arasındaki belirli bir "uyuma" dayanıyordu. Tüm varoluş alanlarında görülen muhtelif değişimler bu düzeni temelden sarstı. Hamid'e göre yönetim, denetçileri ve ikramiye sistemiyle her şeyin içini boşaltan bir idare biçimi tesis ediyor. Bireysel çıkara sürekli surette bu çağrı, ortak yaşamın ve çalışma hayatının koşullarını kökten değiştiriyor ve Hamid'in işçiler ile sendika temsilcileri arasında "normal" olduğunu düşündüğü ilişki biçimine bir tehdit oluşturuyor.

Yönetimin bu kozu bilinçli oynadığını düşünmekte haksız değil. Bu eleştirisi elbette, yönetimdeki bazı kimselerin ekipteki işçileri teşvik etmek için başvurdukları yöntemi hedef alıyor. Kesinlikle önemli bir noktaya parmak basıyor. "Yeni" denetim personelinin yaptıkları; eski fabrikada var olan şeye karşı geliştirilen bir stratejinin, yeni çalışma grupları oluşturmaya yönelik bir stratejinin parçası... Ama işler, sırf yönetimi suçlarken düşündüğünden çok daha karmaşık. Biraz daha ileri gidersek diyebiliriz ki eski sembolik ve siyasi düzenin devam etmesini ve kendisini yeniden üretmesini sağlayan koşullar (mesela sendika temsilcileri ve ekip liderlerine belirli görevler ve net tanımlı roller biçilmesi suretiyle) birtakım değişikliklere uğradı; mesela yeni denetçilerin büyük çoğunluğu eski ekip liderlerinden hem toplumsal anlamda hem de eğitim bakımından farklı, bazıları bir kademe yükselmiş olan geçici işçiler.

Eskiden her şey, sanki sendika temsilcilerinin denetim personeliyle arasındaki ilişki, açıkça olmasa da sözsüz bir anlaşmaya, bir ahlak ilkesine dayanıyormuş gibi olurdu. Aralarındaki tartışma şiddetli bir hâl alsa da her birinin diğer tarafın müdahale etmediği, kendisine ait bir alanı vardı. Her birinin diğer tarafın kullanmadığı stratejileri (dilekçe yazmak gibi) vardı. Herkes yürürlükteki kuralları ve "ne kadar ileri gidebileceklerini" az çok bilirdi. Bu sınırlar aşıldı, bu kurallar ihlal edildi.

Aynı zamanda, Hamid'in tümüyle kabul etmek istemese de fark ettiği şey, kendi tarafındaki insanların, ahbaplarının, onun tabiriyle "grevcilerin" hiyerarşi mantığını, patron mantığını yani eski usul işçi sınıfı dayanışma kurallarına karşı geliştirilmiş bu mantığı benimsedikleriydi: Zira dilekçeyi yazanlar, "kıdemli bir grevcinin" işten atılmasını isteme raddesine kadar gelmişti. Onun da açıkça hissettiği şey, bunun uzun zamandan beri devam eden bir sürecin nihai sonucu olduğu, sadece belirli bir anda yönetimin sergilediği sapkınca bir davranış meselesi olmadığı, yavaş ilerleyen bir tahribat harekâtının parçası olduğuydu.

Burada, her ne kadar yabancı ve hâlâ görece genç de olsa, eski türden örgütlü işçi mantığıyla yetiştirilmiş geleneksel bir sendika temsilcisinin manevi çöküşünü görüyoruz. Birtakım karmaşık sebeplerden ötürü, Sochaux'daki bu model uzunca bir zaman devam etti; diğer fabrikalara nazaran daha uzun süre ve daha güçlü biçimde. Hamid, hem bir zamanlar yaptığı gibi görevini (sendika temsilciliği "işini") yerine getiremeyeceğini hem de bu durumda yüzleşmesi gereken anormal bir şey olduğunu fark ediyor; bir taraftan da "yol arkadaşlarını" müdafaa etmek için fabrikada olması gerektiğini, bundan vazgeçemeyeceğini, çalışma koşulları her zamankinden kötüye giderken "her şeyi bırakamayacağını" anlıyor.

Artık Hamid, fabrikadaki sayısı giderek artan teknisyenlerin, yani onların tabiriyle BTSlerin ve (teknikerlerinkine denk bir eğitim alan) yeni denetim personelinin, ilaveten, hepsi farklı düşünen ve hareket eden denetçilerin büyük çoğunluğunun, eski takım liderinden tümüyle farklı bir düzlemde konuşlandığını açıkça görüyor. Eski zamanlarda, eski fabrikada eğer birisi ekip liderliğine soyunuyorsa, dalkavukluğuyla tanınan bir işçi için bunun ne anlama geldiğini herkes bilirdi; nasıl bir liderlik anlayışı sergileyeceğini önceden kestirebilirdi. Bugünse yeni teknikerlerin izlediği stratejileri anlamak ayrıca bir çaba gerektiriyor.

Eskiden aşikâr olan artık çatlıyor. Eski tarz ilişki biçimleri yavaş yavaş, sanki içten çökertilmişçesine bozuluyor. Bu yavaş dönüşümün ani etkileri ise bir anda Hamid'i yakalıyor ve yıkım, tam da bu anda başlıyor.

Çalınan Emek

Sandrine Garcia

Claudie'yla ilk defa, eşcinsellerin ve feminizmin "entelektüel" kanadından en uzakta kalan aktivist feministlerin bir araya geldiği, 11. Bölge'de [Paris] yer alan "Paris Kadın Ev"inde karşılaştım. Uzun bir işsizlik döneminin ardından, seviye olarak hem gazetecilik eğitimi hem de iş deneyiminin (INSEE'de[12] kadrolu bir işte çalışmış ve ardından, şiddete maruz kalmış kadınlar için bir sığınma evi kurmuştu.) çok altında kalan birtakım geçici işlere girmesini sağlayacak olan danışma ve yönetim faaliyetleri odaklı bir "yeniden işe girme stajına" devam ediyordu.

Onunla ilk kez bir araya geldiğimizde "trajik" bakışlarından, aniden patlattığı keskin kahkahalarla bölünen ciddiyetinden etkilenmiştim; âdeta omuzlarına yük olan bir dramı her daim beraberinde taşıyordu. Bu yük öylesine ağırdı ki, nihayet bizimle paylaşmaya karar verdiğinde her şeyi teferruatlarıyla anlatmaktan, hikâyesinin her bir kısmını dinmek bilmeyen bir tutkuyla tekrar yaşamaktan kendisini alıkoyamıyordu; bütün bu hikâyenin -sığınma evinin kurulması, "onun ellerinden çalınmış olan" fakat "onuncu yıldönümü kutlanan girişiminin"- "iyi tarafını" ortaya koymaya çalışırken bile sık sık gözyaşlarına boğuluyordu.

Taşrada, karısını sürekli döven, şiddete meyilli bir babanın

12 T.S.N.: *Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques*; Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü, TÜİK'in Fransız muadili.

gölgesinde yaşayan bir aile ortamında geçen bir çocukluk ve çiftlik ortamında kadınların sömürüldüğüne şahit olmak, işte tüm bunlar, onu daha erken yaşlarda "toplumu, adaletsizliği ve özellikle kadınların maruz kaldığı adaletsizliği eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmeye" yönlendirmişti. Bu feminist mücadeleye eğilimi, 1970'lerde Fransız feminist hareketiyle [MLF: *Mouvement de Libération des Femmes*; Kadın Özgürlük Hareketi, t.s.n.] ilk defa bağlantıya geçmesiyle ifadesini buldu. Onu bir gruptan diğerine, bir tartışmadan diğerine ve bir programdan diğerine sürükleyen renkli bir süreç yaşamış. Bu süreçte kendisini "devrimci feministlere" yakın bulup "Kızıl Lezbiyenler" isimli bir komünist, eşcinsel kadın topluluğuna, ardından da "düşünce dünyasını daha da ileri taşıyan", içerisinde sosyolog ve psikologların da bulunduğu bir "bilinçlendirme" topluluğuna katılmış. O dönemde, üniversite eğitimini bırakmış olmasına rağmen büyük bir öğrenme isteği duyduğu için bu tecrübe ona çok faydalı gelmiş. İlk faaliyet döneminin ardından -araştırmalarda görev alıp ülkenin farklı yerlerine gidiyormuş-, bu ortamda tanıştığı kadınlar ve hatta lezbiyenlerle arkadaşlıktan aldığı keyfe rağmen içinde bulunduğu istikrarsızlıktan sıkılmış ve yerleşip iş bulmak maksadıyla memleketi olan Y. şehrine dönmüş. Fransa'nın güneyinde küçük bir şehir olan Y.'ye döndüğü ilk günlerde, Paris'teki aktivizm ortamını yeniden bulmak için boş yere çabalamış. Bu "ölü kasabada" iletişimde olduğu insanlar sadece, 68 Kuşağı'nın izinde sadece ve sadece "sınıf mücadelesiyle" ilgilenen koyu MLF militanlarıymış.

Bazı konulardaki anlaşmazlıklar şiddetlenmiş: "İşçiler mi" yoksa "Filistinliler mi" gibi hangi davaya öncelik verilmesi gerektiği, erkek egemenliğiyle karşı karşıya kalan kadınların problemleri, teorik düzeydeki meselelerin mi yoksa "ideolojik mücadelenin mi" öncelikli olduğu, ezilen kadınlara yardım etmek için yapılan somut atılımların ne olacağı bu konular arasındaymış. Giderek artan bir düşmanlık ve hıncın hâkim olduğu, onu hiç "rahat bırakmayan" ve yaptığı her şeyin "tipik burjuva" tabiatına sahip olduğu eleştirisini sürekli yapan bu MLF grubundan kısa süre içinde ayrılmış ve kadınlara destek olmak için daha somut faaliyetlere girişmiş.

O sıralarda Paris'te faaliyete geçen "Kadın Acil Yardım" hattı

modeline benzer bir yapılanmayı Y. şehrinde kurma fikrini "Paris'teki arkadaşları" vermiş; Paris'teki (Simone de Beauvoir'nın onursal başkanlığını yaptığı) Kadın Hakları Cemiyetiyle bağlantı hâlinde, ana hedefi aile içi şiddetle mücadele olan bir toplulukmuş bu. Bunun ardından Claudie, tüm zamanını ve enerjisini bu projeye adamış. INSEE'deki işinden geriye kalan tüm zamanda, yıllar boyunca şiddet görmüş kadınların çağrılarına cevap vermiş, içinde bulundukları durumdan -bilhassa hukuk vasıtasıyla- bir kurtuluş yolu bulmaları için yardımda bulunmuş, kamuoyunda duyarlılık yaratmak ve kurumların sorunu tanımasını sağlamak için çabalamış. Kafasında, devamında bir grup projesine dönüşecek olan fikir yavaş yavaş yeşermiş: eşlerinden uzaklaşmaları ve hayatlarına yeniden şekil vermeleri için, şiddete maruz kalmış kadınlar için bir sığınak oluşturmak.

DASS [Sağlık ve Sosyal Hizmetler Kurumu, t.s.n.] gibi ilgili kurumları, doktorları, Sağlık Bakanlığı bünyesindeki Kadın Sorunları Delegasyonunu ve yerel kamu kuruluşlarını, sığınma evinin gerekliliğine ikna etmek ve burayı döndürmek için gereken parayı alabilmek uğruna kendisini ruhen ve bedenen zorlu bir savaşa adamış. Kimi zaman sağlığı pahasına tüm engelleri aşmayı ve kendisine temelden karşı olan kurumların, en sonunda Claudie'nin yaptığı "işi" tanımaya ikna olana kadar sergiledikleri direnişi kırmayı başarmış. Ama onun için varoluş sebebi hâline gelen kadın mücadelesi burada sona ermemiş. İkinci bir sığınma evi açmak ve yeni projelere girişmek istiyormuş.

Sığınma talep eden kadınların kocalarıyla gerektiğinde tek başına karşı karşıya gelerek Y. şehrindeki mücadelede en aktif rolü üstlenmiş ve müdahil kurumlar için arabuluculuk görevini üstlenen asıl kişi olmuş. Paris'teki aktivist arkadaşları onu tavsiyeleri, manevi destekleri ve bazen yeri geldiğinde doğrudan sağladıkları yardımlarla (örneğin sığınma evinin işleyişi için elzem olan fonları DASS'tan onların sayesinde koparmış) desteklememiş olsalardı, bu meselelerde kesinlikle böylesine güçlü bir mücadele veremeyeceğini söylüyor. Ayrıca Paris'e göre çok kapalı bir yapıya sahip olan bu taşra şehrinde, üstelik orada varlığını kabul ettirmiş tek feminist grubun da kendisine sonu gelmez bir garez beslediği bir

ortamda elde ettiği başarının, davasının haklılığını gösterdiğine inanıyor. Yaptığı girişimin, Paris'teki arkadaşlarının yürüttüğü kavganın doğal bir uzantısı olduğu fikri üzerinden kendisini güven içinde hissetme ihtiyacı taşıdığım söylüyor.

Lakin tam ilk zaferini kazanmışken kendisi ile grubun diğer üyelerinin aktivizm anlayışı arasında -şüphesiz en başından beri var olan- bir anlaşmazlık ortaya çıkmış. Sığınma evi açılmadan kısa bir süre önce, temelde yıllarca süren mücadeleyle yıpranmış olan pek çok arkadaşı; kimisi çalışmalarını sürdürmek için, kimiyse "yaşamaları gereken başka bir hayatları" olduğu için gruptan ayrılmış. Onunsa o sıralar, ne grup dışında bir özel hayatı ne de feminizm mücadelesinden başka bir tutkusu varmış. Neredeyse kendi kişisel başarısı hâlini alan bu mücadelede, tek başına kaldığında artık daha çok bir yenilgi hâlini alan olan bu zaferin tadını çıkaramamış; zira artık sadece kendi gücüne güvenebilecek ve kolektif hareket ruhunu bir daha asla tecrübe edemeyecek bir durumda bulmuş kendini.

Ama mücadelesini burada bırakmamış: Sığınma evinin müdürlüğü görevini üstlenmek için işinden istifa etmiş. Sığınağın inşaat çalışmalarını yakinen kontrol etmiş, sonrasında da oraya yerleşip düzgün işleyen bir organizasyonun gerektirdiği tüm yeni sorumluluklara gece gündüz demeden kendisini adayarak orada yaşamış. Hikâyenin bu noktasında, tamamen Claudie'nin gönüllü çalışması sayesinde ayakta kalan sığınma evindeki sorunlar su yüzüne çıkıyor. Bir sekreter, bir aşçı ve geceleri sığınma evine göz kulak olması için de bir kadın tutuyor; "buraya kadar sorun yok" diyor ama bunun yanı sıra bir de "psikolog-danışman" işe alması gerekiyor ve işte o zaman tahammül edilmesi mümkün olmayan bir çalışma ortaklığının, iki farklı dünya görüşü arasındaki -bir tarafta öncelikle kalbini dinleyen ve şefkatle hareket eden, yaratıcı ve fedakârca çözümler üretmesini zorunlu kılan acil durumlarla sık sık karşılaşan bir aktivist, diğer tarafta ise kişisel bir samimiyet içermeyen davranışları katı bir bürokrasi mantığına göre şekillenmiş olan "profesyonel" bir kadın arasındaki- gerginliğin yarattığı dehşeti keşfediyor. Sonuçta, "danışmanlık... profesyonel bir uzmanlık alanı...", taleplerini kabul etmek lazım diyor Claudie.

Belli bir ima da içeren "uzmanlık" ifadesine başvurmasının daha sonra ifade edeceği, (sığınma evindeki) "personel" ifadesini "bilinçli biçimde kullanmasından" bir farkının olmadığını söylüyor. "Personel"den kastının, bu kişinin "aktivizmle bir ilişkisi olmadığından", "tek düşündüğü şeyin kendi meslek örgütü olduğundan" ve hatta "Bu benim işim değil!" dediğinden bahsediyor. Bu "vasıflı" personelle kendisini karşı karşıya getiren her şeyi yoğun duygularla hatırlaması; onu, -tüm terimleri; soyut, kişisellikten uzak idari kategorileriyle- bürokratik dünyanın nasıl işlediğini, bu düşünce ve davranış vasıtalarının belirli kurallar ve kategorileri gayet iyi bilen Sosyal Hizmetler görevlileriyle onların "müşterileri" arasında nasıl bir mesafe yarattığını, iş bölümü ve dar kapsamlı uzmanlığın konuya yabancı kimseleri nasıl dışarıda bıraktığını ve son olarak da kurumsal ve kolektif kaynaklara bel bağlamanın kişisel düzeyde katılımı ve bireysel sorumluluğu nasıl bastırdığını her yönüyle analiz etmeye yönlendiriyor. Mesela sığınma evinde çalışan danışmanın "bu kadınlar için hiçbir umut beslemediğini, onun nazarında bu kadınların tedaviye ihtiyaç duyan bir topluluktan ibaret olduğunu" dediğini vurguluyor. Sığınma evinde kalan, "kendileri ile personel arasındaki mesafeden" şikâyet eden kadınların yaşadığı, "neyin içinde olduklarını kavrayamama" hâlinden de bahsediyor. "Benimle aralarında bir mesafe sorunu yok." diyor, "Şiddete maruz kalmış bu kadınların başına gelenler benim de başıma gelmiş olabilirdi." diyor, "Kendimi göklerde ve geri kalan herkesi yerin dibinde görmüyorum..." diye de yorumunu ekliyor. "Fakat" diye devamını getiriyor, "ben sadece işimi yaparım, ben danışmanım, ben psikoloğum diyen insanlar var." Aynı değerlendirmeyi, hiçbir yanılgı ya da kötü niyet olmaksızın, gözlemleme fırsatı bulduğu diğer meslek grupları içinde de yapıyor; ona göre, iktidar karşısında saygılı bir tutum takınmaları ve deontolojik bahaneler arkasına saklanmaları hasebiyle doktorlar ve sosyal hizmet görevlileri de hiçbir zaman hiçbir risk almıyorlar. Ancak, bu meslek gruplarındaki insanlar arasında "kalp ve zihin açıklığı" bakımından farklılıklar olduğunu söyleyerek eleştirisinin herkes için geçerli olmadığını da belirtiyor, kendi yaptığı iş içinse şu masumane değerlendirmeyi yapıyor: "Mizaç meselesiydi, seviyordum bunu. İşin riskleri olduğu da bir gerçek, gerçekten çok mücadele

etmeniz gerekiyor ve bir açıdan bakıldığında, maaşı halkın cebinden çıkan insanların yapmadığı şeyi yapıyordum."

"Kuralların" arkasına sığınan, "hakları" konusunda direten, "hep daha fazlasını isteyen" ve sığınma evindeki kadınları umursamayan bu "bir nevi sendikacı danışman" kısa sürede Claudie'nin tahammülünü öylesine zorlaşmıştı ki nihayetinde deneme süresi dolmadan bu kadından kurtulmak istedi. Bunu, kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayan danışman, feminist hareket içerisinde önemli bir rol oynayan, Claudie'nin de tanıdığı ve bilinen bir kadın yazarın kardeşi Bayan X.'i bu konudan haberdar etmekten çekinmedi. Claudie, bu arada, sığınma evinin yöneticisi konumuna gelince, iki mevkide birden bulunamayacağından Bayan X.'den, esasen kendisinin yürüttüğü ve sadece saygınlık ifadesi olan dernek yöneticiliğini almasını istemişti; isminin sağladığı sembolik sermayeden istifade etmek ve siyasi, sosyal kuruluşlarla bağlantı kurmak için ondan istifade etmeyi umut ediyordu. O zamana kadar hayatını resimle uğraşarak geçiren ve sığınma evini pek önemsemeyen Bayan X. (bu arada yeni dernek başkanı olur), işten çıkarma meselesine fazlaca kafa yorar ve aniden, duruma müdahale edip kendince tehdit altındaki işçi haklarını yeniden tesis etmenin görevi olduğuna karar verir. Yürüttüğü çalışmayı denetlemek için yapılan genel kurul toplantısına çağırıldığında Claudie, kendisini bir kez daha, eski düşmanları olan, "sınıf mücadelesi" konusunda saplantılı feministlerle karşı karşıya bulur. Dernek başkanı, Claudie'nin arkasından iş çevirerek bu insanları derneğe üye yapmayı başarmış ve zaman içinde bu feminist grup, derneği ele geçirme konusunda Bayan X.'in iş birlikçileri olmuştur. Birlikte, nihayetinde görevi kötüye kullanma gerekçesiyle Claudie'yi ihraç etmelerini sağlayacak değişik stratejiler geliştirirler ve onu, istifa etmenin tek çıkış yolu olarak göründüğü bir duruma sokarlar.

Kendileri, anlamsız sözler ve boş sloganlar üretmek dışında hiçbir şey yapmazken, bir şey başardığı için onu affetmeyen bu militan kadınlardan "ölümcül bir darbe yiyerek" mağlup olan Claudie, bu "hiçbir şey olmadığı" ve "hiçbir şeye sahip olmadığı" hissinin üstesinden gelebilmek için uzunca bir zaman mücadele etmek zorunda kalır. Oysa "kendisini sığınma evine adayan" ve

"kendisini tümüyle vermek" pahasına "her şeyini" seferber eden de yine kendisidir. Hınç beslemeyi beceremeyen Claudie, bugün bile, "Sığınma evi hâlâ faaliyette ve önemli olan da bu." diyor. Neredeyse bütün feminist hareket tarihinin özeti niteliğinde bir tecrübe yaşamasının ardından militan feminist gruplara, yaptıkları toplantı ve tartışmalara ve genel olarak da etrafındaki insanlara "güvenmez hâle geldiğini" itiraf ediyor. Sosyal ve kültürel hegemonyanın feminizmi de etkisi altına aldığını, burada da iktidarın var olduğunu ve "en iyi konuşan" ve "en çok bilen" kadınların, gücü ellerinde bulundurduğunu öğrenmiş. "Kimilerine göre, bazı insanların mücadele etmesine, çalışmasına müsaade edilmeli fakat hiçbir şekilde başarmalarına izin verilmemelidir. Buna uygun olmadıklarına inanılır. Onlara uymaz bu denir. Ben bir Bayan X. değilim, ben Claudie'yim."

Feminist bir aktivistle

Mülakat: Sandrine Garcia

"Bu kadınlar toplum eleştirisi yapıyor ama içeriden, ufak oyunlarla, zarar vererek işleri halletmek daha kolay"

Claudie: Kurduğum topluluktan başlayayım. Aslında en baştan başlasam en iyisi. Her şey çocukluğumda başladı, çocukluğumda kadınların ezildiğine şahit oldum. Daha önce de söylediğim gibi annem sürekli babamdan dayak yerdi... Babam demir yollarında istasyon şefiydi, çalışmaya başladığında vasıfsız işçiymiş.

- *Peki annen?*

Claudie: Annem muhasebecilik eğitimi almış; bu yüzden, evlenene kadar memur olarak çalışmış çünkü o zamanlar çocuklu bir kadının çalışması pek duyulmamış bir şeymiş. Sürekli olay çıkardı, babam çok saldırgan bir adamdı. Demek istediğim, yerde sürükler, tekmeler, masaya fırlatırdı; daha bir sürü şey var ama detayları geçeyim. Sırf bütün parasını elinde tutmak ve başka kadınlarla harcamak için bu kadar saldırgan davranırdı, kesinlikle hiçbir sorumluluk almak istemezdi. Eve geldiğinde yemeği hazır olsun, kıyafetleri temiz ve ütülü olsun isterdi, annem de dayanamayıp "Ama çocukların var, sorumlulukların var..." deyince babam çığırından çıkardı.

- *Öfkelenir miydi?*

Claudie: Öfkelenirdi. İşin başka bir tarafı daha var, kırsal kesimdeyiz, yani kendi içinde bir dünya. Kendimi, büyükannemi ve vaftiz annemi düşününce... Kadınların erkeklerden nasıl muamele gördüğünü biliyorum. Hem de küçüklüğümden beri biliyorum çünkü insanlar, "Erkekler her şeyi yönetirler çünkü daha güçlüdürler!" derdi; tek gördüğüm, erkeklerin traktör tepesinde oturduğuydu; kadınları ise arkalarından toprağı bellerlerdi.

- *Siz de bu işleri yapar mıydınız?*

Claudie: İzlerdim, gözlemlerdim; ben tatil dönemindeydim; sürekli şahit olduğum bu şiddet, erkenden gözümün açılmasına sebep oldu. Çok genç yaştan itibaren topluma eleştirel bir bakışla yaklaşırdım. Özellikle de kadınların maruz kaldığı adaletsizliğe. Duyduğum bazı şeyler gerçekten acayipti, mesela, "Bir erkek dövüyorsa her zaman haklıdır, geçerli bir sebebi vardır!"

gibisinden şeyler; bu, benim için gerçekten çok çok zordu çünkü nelere maruz kaldığımızı biliyordum. Yani durumun farkındaydım fakat yalnızdım. Çünkü okuldaki arkadaşlarımla bu konularda konuşsak bile ne aynı tecrübeleri paylaşıyorduk ne de aynı bakış açısına sahiptik.

- Belki onlar da aynı şeyleri yaşıyorlardı fakat aynı eleştirel bakışa sahip değillerdi?

Claudie: Belki. Ama bir gün, benim gibi düşünen, aynı hassasiyetlere sahip kadınlarla karşılaşacağımı biliyordum; neden böyle düşündüğümü bilmiyorum çünkü tek başımaydım ama yine de tıpkı benim gibi düşünen kadınlarla tanışacağımı biliyordum. Sonra on dokuzumda Paris'e geldim. 1970 yılıydı ve birkaç ay sonra da feminist hareketle tanıştım (MLF-*Mouvement de Libération des Femmes*: Kadın Özgürlük Hareketi, t.s.n.). Bu geniş çaplı toplantılar, büyük tartışmalar düzenledikleri dönemlerdeydi, böylece taşradan gelen ve aynı tecrübeleri yaşamış kadınlarla bir araya gelmiş oldum. Birbirimizi bulmamız sevinç vericiydi.

- Hangi gruplardı bunlar? Çünkü MLF içerisinde çeşitli fraksiyonlar vardı.

Claudie: Başlangıçta oldukça resmiyetten uzaktı. Devrimci feministlerin arasındaydım, bir grup daha vardı, "Kızıl Lezbiyenler", hafta sonlarında toplantılar düzenleyen gruplardı, ancak istesem bile onların arasına katılamazdım çünkü şehir dışında çalışıyordum, anketördüm, sadece cumartesi akşamları evde oluyordum. Bunun dışında başka bir grubun bana çok faydası dokundu, bir "bilinçlendirme grubu"ydu. Düşünce dünyamı gerçekten ileri götürdü bu grup çünkü... Gazetecilik okuluna gidiyordum ama okulu bırakmış sayılırdım, artık nadiren okula gidiyordum ve burada benden yaşça biraz büyük sosyolog ve psikolog kadınlar vardı, onlardan çok şey öğrendim. Ayrıca güçlü bir dayanışma ve yoldaşlık bilinci vardı. Sonrasında, 75 yılı oluyor, bir müddet İspanya'da kaldım; sonra da Y. şehrine döndüm.

- İşin için mi?

Claudie: Y.'ye döndüm çünkü işim dolayısıyla çok seyahat ediyordum, anketler için sürekli yollardaydım. Bir hafta Grenoble'da, sonraki hafta Lille'de... Hep yollardaydım.

- Ne tür bir yer için çalışıyordun?

Claudie: L. [*büyük çaplı bir gıda şirketi*] için anket yapıyordum ve orada da bir grup kadındık. Feminist değillerdi ama yine de dayanışma vardı çünkü hepimiz yalnızdık, bir aradaydık, taşradaydık, genç insanlardık, çalışmak istiyorduk ama bir taraftan da eğlenmek istiyorduk; maaşlarımız iyiydi çünkü anket çok bilinen bir şey değildi, her seferinde açıklama yapmak gerekiyordu.

Oradaki tecrübe de bir nebze de olsa feminizme benziyordu; tamamen özgür, seyahat etmeye hazır kadınlardık ve yine aramızda çok sayıda lezbiyen de vardı. Ama yine de bir yerden sonra, restoranlar, oteller derken insan sıkılıyor; ben de bir süre için olsun yerleşik hayata geçmek istedim. Y.'ye döndüm ve INSEE'de işe girdim, ilk yaptığım şey buydu ve bir de Paris'le kıyaslandığında burası ölü bir şehirdi, onca yıldan sonra. Kendilerine MLF ismini vermiş bir grup vardı, oraya gittim, bir baktım 15 kadın, bir işçinin -yani bir adamın- işten atılması hakkında büyük bir tartışmaya girişmiş. (...) Ben de "olmaz canım böyle" dedim kendi kendime. Bu grupta benimle neredeyse aynı tepkiyi veren bir kadın daha vardı, adı Annik'ti ve Amerika'dan geliyordu. Yaklaşık bir yıl kadar Amerikan feministlerle çalışmıştı. Sonuç olarak feministlerle tecrübesi olan, feminist bir bakış açısına sahip, feminist bir eleştiri getiren iki kişi olarak kendimizi bu işçiler odaklı toplulukta bulmuştuk. Bir süre konuşmalarını dinledim, birkaç hafta böyle geçti, hep aynı şey konuşuluyordu, sonunda dedim ki: "Bana öyle geliyor ki siz MLF'nin parçası olan bir grup değilsiniz, hatta MLF ya da feminizmle de alakanız olduğunu sanmıyorum. Tek bahsettiğiniz işçiler. Erkek işçiler! Bunun MLF'yle ne ilgisi var?" Yaptığım bütün tartışmaya rağmen... Aldığım cevap, "Sınıf mücadelesi başarıya ulaşınca sıra kadın davasına da gelecek..." oldu.

Sırf konuşmakla yetinmeyen... Bir şeyler de yapan bir grup...

- Tamamen bir sınıf mücadelesi miydi?

Claudie: Her zaman için sınıf mücadelesiydi. Sonuçta ben, ilgimi çektiği için tarih üzerine okumalar yapmıştım ve gayet iyi biliyordum ki bu tümüyle yanlıştı. Onlara "Bu iş böyle gitmez!" dedim çünkü bazı kadınlarla tanışmıştım, sırf kadın oldukları için gerçekten sorunlar yaşayan kişilerdi, bu insanlar uzaklaştırılmıştı, onlara, "bu tür şeylerle ilgilenmiyoruz..." demişlerdi. Yani diğer kadınları yanlış yönlendiriyorlardı. Ben de açıkça dedim ki: "Bu böyle olmaz. Başka bir isim bulun kendinize. MLF grubu olduğunuzu söyleyerek insanları aldatıyorsunuz... Kimseyi kandıramazsınız ve eğer üç hafta içinde isminizi değiştirmemiş olursanız Paris'teki arkadaşlarıma durumu bildireceğim ve insanlar her şeyden haberdar olacak." [*Bu grup tarafından düzenlenen ve aslında Filistin meselesiyle ilgili olan "kadın festivalinden", kendi katkılarına getirilen eleştirilerin şiddetinden ve kadınlar için olduğunu düşünüp festivale gelen ve hiç de öyle olmadığını gören Alman kadınların yaşadığı hayal kırıklığından bahsediyor. MLF militanlarının sebep olabileceği zararı vurguluyor.*]

Birkaç ay sonra da yerel gazetelerden birinde, üç kadının kocaları tarafından dövülerek öldürülmüş vaziyette bulunduğunu okudum ve her seferinde canevimden vuruldum. Bir gün vaftiz annem beni ziyarete gelip demişti ki: "Y.'de durum gerçekten çok kötü. Kadını camdan attı ve döverek öldürdü ama

kimse bu adi herife bir şey demedi!" Sonrasında gazetedeki haberi okudum, kadının kalp krizinden öldüğü yazıyordu. Sonuç olarak olanlardan bahsetmek için, irtibat hâlinde olduğum, Paris'teki arkadaşlarımla görüştüm. Bir hafta sonra içlerinden birisi, "Bak ne diyeceğim: Biz burada kadınlar için acil yardım hattı kurduk, sizin için de iyi olabilir." dedi. Ben de "Kesinlikle ama Annik ve ben burada yalnızız, hiçbir şeyimiz yok, gerçekten hiçbir şeyimiz yok, nereden başlayabiliriz ki?" dedim. "Tabii ki bir şeyler başlatabilirsiniz Claudie!" dediler, desteklediler ve cesaret verdiler. Böylece benim evdeki telefonla işe başladık, gün boyunca INSEE'de çalışıyordum, bu da dokuz-beş mesaim olduğu anlamına geliyor, dolayısıyla evdeki telefonu kullandık ve üç yıl boyunca bu böyle devam etti. Şiddete uğramış kadınlardan neredeyse 10.000 telefon aldım. Resmen gece gündüz çalışmaya başladım.

- Bu kadınlarla ilgilenmek için yapılan bir düzenleme var mıydı? İşler nasıl yürüyordu?

Claudie: Sadece bir telefon ve arama saatleri vardı, telesekreter yoktu çünkü almaya yetecek param olmamıştı, sadece bir ev telefonuyla işe başladık. [*Sonrasında, yaptıkları faaliyetlerden bahseder: şiddete maruz kalan kadınlara danışmanlık yapmak; telefon aramalarından hareketle, yardıma ihtiyaç duyan kadınların istatistiğini oluşturmak; kadın avukatlardan yardım istemek; kalacak yer aramak; "bilinç oluşturmaya yönelik" topluluklarla iletişime geçmek; ileride kurulacak olan sığınma evi için, "saatlerce laklak etmeyecek ama gelip somut bir şeyler yapacak" gönüllüler aramak.*]

Devamında, gönüllü kadınlar da gelmeye başlamıştı. Kimisi bir ya da iki kez gelmişti, diğerleri ise daha da kendini vermişti, bazıları da gelip "Ben falanca zamanda müsaidim, eğer yapılacak bir şey varsa bana haber edin." diyordu. Her şey gayet düzenliydi. Kısa bir süre sonra "sınıf mücadelesi" ekibi döndü ve bunun yüzünden çok fazla zaman ve enerji kaybettik. Bozuk plak gibi hep aynı şeyi tekrarlıyorlar ve bir türlü gitmek bilmiyorlardı. Dosyaları oluşturmak ve diğer işleri yapmak için bir an önce "Kadın Sorunları Delegasyonuyla" irtibata geçmemiz gerekiyordu. Delegasyonun başında, bize karşı çok açık konuşan bir kadın doktor vardı. Ancak, "Bakın, ben bir doktorum ve ofisime gelen hiçbir kadının şimdiye kadar böyle bir şeyden bahsettiği olmadı. Alkolizmden ve buna benzer şeylerden... Biraz abartıyorsunuz!" dedi. Maalesef yazılı evraklarda da bu tarz bir görüş bildirdi. Ben de onun yazdıklarını hemen Paris'teki arkadaşlarıma gönderdim. O dönem, Kadın Sorunlarından Sorumlu Sekreterliğin [idari bir makam, t.s.n.] başındaki Françoise Giroud ile yakın irtibatta oldukları için bize büyük faydaları oldu. Aylar sonra bu kadın [Françoise Giroud] -bunun hem siyasi hem de insani düzeyde çok önemli olduğunu söylemeliyim-, aynı mesele üzerine Paris'te basında çıkan haberlere ilişkin olarak tüm kadınlar adına özür diledi, basın açıklamaları yaptı, basın-

da ve her yerde bunu dile getirdi. Bu kadına şapka çıkarmak gerek! Çünkü sonuçta bir politikacı, bir erkek bunu yapmazdı. Üstelik bu yüzden siyasi hayatında sorunlar da yaşadı. Çünkü sağ kanattandı ve insanlar, "Git de sen örgünle falan uğraş!" gibisinden şeyler söylediler. Sonrasında zaten görevinden istifa etti. Bu, o dönemde insanların nasıl düşündüğünü göstermesi açısından da önemli; çünkü erkek politikacılar her türlü şeyi halkın önünde ve basında söyleyebiliyordu ve hiçbir sorun da çıkmıyordu. Böylesi bir tepki ortamında, Y. gibi küçük bir şehirde, bizim şiddet görmüş kadınlar için sığınma evi yapacak bir yer aradığımızı düşünün. Yine de sosyal hizmetlerden sorumlu adamla görüşmek için bir randevu ayarladım, dudak büküp "Şehrin böyle bir imkânı yok." dedi. Ama şehirde çok fazla gayrimenkul bulunduğunu ve sonuçta büyük miktarda arazisi bulunan bir şehirde yer de olduğunu biliyordum. Peki, dedim. Bu olanlar 75 yılının sonu 76 yılının başlangıcıydı. 1976 yılının ilk aylarında kadın ölümleriyle ilgili bir araştırma yaptım. Kocaları tarafından dövülerek öldürülen kadınlar hakkındaydı, adresleri bulmayı başardım, araştırma yapmaya alışkındım ve ayrıca gazetecilik eğitimi de görmüştüm. Bu araştırmayı komşularla yaptım. Ve... İlk olarak ailelerle irtibata geçtim tabii ki. Mesela ölen kadınların ebeveynleriyle görüştüm. Öyle görünüyordu ki ölen kadınların aileleri, olanlar yüzünden tümüyle korku içindeydi; bu konu hakkında konuşabilecekleri birisini bulduklarında çoğunlukla görüşmeyi hemen kabul ediyorlar ve hatta teşekkür ediyorlardı. Ardından da komşularla devam ediyordum. Bir keresinde birisi, "Şu sıra sıra ufak evlere bir bakın, birbirlerine ne kadar da yakınlar. İşte bu adam burada yan komşumuzdu. Akşam eve geldiği zaman köpek bile yerinden kımıldamaya, havlamaya korkardı." dedi. Ayrıca adam, komşusuna "Ben bu işlerde iyiyim, eğer karşıma çıkmaya kalkarsan kafanı oracıkta ezerim!" demişti ve bunun ardından komşu da artık karışmamış, müdahale etmemişti. Böylece adam karısını dövmeye devam etmiş ve nihayet karısı dayak yüzünden ölmüştü, çocuklar da olay sırasında evdeydi, kadın bütün gece mutfakta yerde serili kalmıştı. İşte bu, başka bir şekilde erişemeyeceğim bir bilgiydi. Adam tutuklu yargılanırken bu işten sıyrılacağını düşünüyormuş çünkü toplumun saygın üyelerindenmiş, kendisine ait bir işi ve parası da varmış. Dava sürerken üç aylık tutukluluk süreciyle bu işten sıyrılacağını düşünüyormuş, işte durum böyleydi. Düzenlemeye karar verdiğim protesto gösterisi; dayak yüzünden, çocuklarının gözü önünde ölmüş olan kadınlar için hiçbir tepki gösterilmemesi, olayların genel kabul görmesi yüzündendi. Gerçekten muazzam kadınlardan yardım gördük, yapacak çok işleri de vardı, kastettiğim Aile Planlamasındaki kadınlar. Onların da kendi mücadeleleri vardı ama ne zaman yardım istesek yanımızda oldular, yaptığımız şeye saygı gösterdiler. Tabii doğal olarak, sınıf mücadelesiyle kafayı bozmuş kadınlar tekrar harekete geçtiler, "Harika, bir gösteri daha! Avazımız çıktığı kadar bağıracağız!" dediler. Çünkü onlara göre yapılabilecek tek şey, yılda bir kere -o da iki saat

boyunca- bağırmak; işler sanki böyle kendiliğinden yoluna girecek. Ama biz tamamen sessiz bir yürüyüş yapmak istiyorduk. Gerçek bir protesto gösterisi olduğunda insanlar, "Ah, evet, yine gösteri var..." derler ama eğer tamamen sessiz bir yürüyüş olursa o zaman ne olduğunu anlamak isterler. Bu, onların dikkatini çeker. Eğer mücadele etmek istiyorsanız biraz olsun hayal gücünüzün (ya da yaratıcılığınızın) olması gerekir, bilhassa paranız yoksa. [*Yapılan bu sembolik protestodan, dünyanın dört bir yanındaki feminist derneklerden gönderilen çelenklerden ve basının yardımından bahsediyor.*]

Maaşı halkın cebinden çıkan insanların yapmadığı şeyi yapıyordum

- Toplumun her kesiminden telefonlar alıyordunuz, değil mi?

Claudie: Bu doğru. Şöyle bir örnek vereyim. Bir seferinde kim aradı biliyor musunuz? Bir hukuk profesörünün karısı. Adam kanunları biliyordu, nereye vuracağını da! Bir doktor karısı da vardı, ayrıca iş adamlarının karıları. Çok sayıda ev kadını vardı, çalışan kadınlar da vardı. Normal meslek sahibi insanların sayısının çok olduğunu sanmıyorum, daha çok iş dünyasından kimseler. İşi olmayan kadınların sayısı daha fazlaydı ve hepsinden öte çocuklu kadınların... Derken doktorlar işin içine girdi. Resmî bir şikâyette bulunmak için bu kadınlar doktor raporu istiyordu. Hekimler birliği, darbe ve yaralanmalar için alınacak sağlık raporunun normal rapor ücretine tabi olmaması, daha pahalı olmasına ilişkin bir sirküler dağıttı; K5 veya K6, sayısını şimdi hatırlamıyorum ama ücret 350 franktı. Derhâl bir açıklama istedim. Bana, "Dünya kadar talep gelecek şimdi!" dediler. Yani sorunun farkındaydılar. Yaptıkları, rapor için başvuranların sayısını azaltmaktı ama ne pahasına? Diğer taraftan, vicdanlı olan, bunun tam tersini yapıp yardım etmek için, "burada durum bu" demek için bizi arayan doktorların olduğunu da unutmamak gerek. Bazıları bu kadınlara kalacak yer dahi verdi çünkü bu kadınlar nereye gideceklerini bilmiyorlardı. İnsani yönleri olan hassas insanlardı. Bazen hastaneden bir arama gelirdi, pencereden aşağı atılmış, ciddi kafa darbeleri almış kadınlar olduğunu bildirirdi. Kadınlar kendileri de arardı, hastaneler, komşular da arardı, mesela işverenler temizlikçi kadınlar için arardı, kurumlardan aramalar gelirdi. Bu da gösteriyor ki insani ilişkileri yabana atmamak gerek. Çocuklar bile arardı, en zor olanı da buydu... İnsan, babasını öldüren çocukların hikâyesini okuyunca görüyor ki çoğu zaman bu çocuklar, annelerini korumaya çalıştıkları için buna kalkışıyorlar. Daha çok insan bizden haberdar olunca, gazetelerde konuyla ilgili daha çok haber çıktıkça daha fazla insan konuşmaya cesaret etti ve sorumluluklarının farkına vardı. Çeşitli yazılarda, zor durumda olan birisine yardım etmemek yüzünden suça ortak olunduğuna daha çok vurgu yapıldı. Yani insanlar bir şekilde bilgilendirildi. Sonrasında devlet kurumlarını tek tek gezmeye başladık, nihayetinde Paris'te bu kurumlarla epey bir mesafe kat etmiştik, Y.'de ise DASS ile [Sağlık ve Sosyal Hizmetler Kurumu, t.s.n.].

[*Dosyaların bir kenara atıldığı DASS'ta karşılaştıkları direniş ve tembellikten bahsetti, sonrasında ise Paris'te bakanlıklarla yaptığı görüşmeler sayesinde sunduğu dosyaların işleme alınmasından.*]

Eskiden ara sıra Paris'e gelirdim çünkü yeni istatistiklere ve mesele üzerine ortaya atılan yeni fikirleri öğrenmeye ihtiyacım olurdu ve bunları Paris'te bulabiliyordum, ayrıca güçlü bir feminist ruhtan besleniyordum ve bu ruhu Y.'ye taşıyordum. Yani bu feminist dayanışma ve araştırmanın daha da derinleşmesi, bunun gibi şeyler. Y.'deki topluluğumuzda öğrenciler, benim gibi kadınlar ve ayrıca boşanma sürecinde olan ve şiddet görmüş kadınlar vardı. Bu kadınlar, topluluğa katılma ihtiyacı duymuşlardı çünkü birisinin onları dinlemesini istiyorlardı; artık yalnız olmamak, bir arada olmak, onları anlayan birilerinin olduğunu bilmek istiyorlardı; eylemlerinin bir bütünün parçası olmasını istiyorlardı. Kendini konuşarak pek ifade edemeyen bir kadın vardı, bunun yerine şiir yazardı. Ama çoğunluk, genç aktivistlerden oluşuyordu; hayatın zor yanını henüz görmemişlerdi. Bir de arkadaşlardan birinin erkek arkadaşı vardı, feminizmin ne olduğunu biliyordu; bunun, bizim mücadelemiz olduğunun ama yeri gelince bize yardımcı olabileceğinin farkındaydı. Erkekler, özellikle de şiddete meyilli adamlarla nasıl konuşacağını bilen erkekler faydalı bir rol oynayabiliyor, gidip bu adamlarla konuşabiliyorlar... Topluluğun üyesi olamıyorlardı ama bu tür şeyler yapabiliyorlardı... Çünkü biz acil vakalarla ilgileniyorduk. O yüzden yardım etmek isterlerse yapabilecekleri çok şey vardı ve bazıları yardımcı oldular ki bu çok hoştu, çok önemliydi ayrıca.

Bu arada Brüksel'den bahsetmek istiyorum. Kadına şiddet konulu bir toplantı yapmıştık ama tüm dünyadan kadınların, feministlerin geldiği bir toplantıydı. 76 yılıydı, feministler, hem de dünyanın her yerinden feministler vardı ve gerçekten de çok büyük bir toplantıydı. Orada kendimizi tanıttık, insanlarla tanıştık ve gördük ki kadınların sorunları her yerde aynı, gerçekten de bu ataerkil toplum meselesi. Sürekli olarak şiddetten bahsettik. Sonrasında tecavüze karşı 24 saat organizasyonunu başlattık ve genel eğilimlerin nasıl şekillendiğini gördük. Acil yardım hattı iyi işliyordu, son derece pratik ve aktifti. Bir de daha henüz kendilerini tam olarak tanımlayamamış kadınlar vardı, şiddete karşıydılar ama mesela kadınlara dava açmamalarını tavsiye ediyorlardı, o yola başvurulmaması gerektiğini düşünüyorlardı. Az önce topluluktan ve orada ne yapıldığından bahsettim ama çok kısa oldu. Şunu da belirtmem gerek ki arayıp polisin gelemediğini söyleyen kadınlar da oluyordu ve ben kendim gitmek durumunda kalıyordum. Böylece bu adamların nasıl davrandığına yakından şahit oluyordum. Bir adam vardı, bana "Git bak bakalım kapıda ne yazıyor..." demişti, ne yazdığına baktığımda ise "Ne yazıyor gördün mü?" diye sormuştu. Peki, ne mi yazıyordu? Adamın ismi. Bana, "Burada yaşayan benim!" demişti; yani diğerleri, karısı ve çocukları, bunlar onun için sürüden

farksızdı ve nihayetinde ona aitlerdi. İçeri girdim. Tabii telefon yerinden sökülmüştü, kadının arayacak kadar vakti olmuştu öncesinde ama adam gelip telefonu söküp fırlatmıştı. Ayrıca duvarlarda kan vardı. Evde iki küçük çocuk vardı, o kadar korkmuşlardı ki ses bile çıkaramıyorlardı, bir kenara sinmişlerdi ve ne olacak diye bekliyorlardı, işte böyle. Bu adam fabrikada çalıştığını söylemişti. Nasıl bir şey bu bilmiyorum. Not almak için yanımda defter gezdirme alışkanlığı edinmiştim, o yüzden beni entelektüel olarak görüyorlardı. Bu adam fabrikada çalıştığı ve yorulduğu için karısını dövdüğünü söylüyor, sebebini böyle izah ediyordu. Ben de "Ama fabrikada çalışan başka kadınlar da var. Bildiğim kadarıyla onları kocaları dövmüyor." dedim. Bu sefer her şey ortadaydı; doktor, gelmeye razı olmamıştı; ben gitmek durumunda kalmıştım. Çünkü kadının tıbbi bir rapora ihtiyacı vardı. Başka şeyler de vardı, tasmalı köpek gibi. [*Kocası tarafından köpekle korkutulan, tehdit edilen bir kadından ve ailesinin okuldan almak istediği Cezayirli bir kızdan bahsetti.*]

Yani faaliyetlerimiz çok yönlü ve çeşitli. Şimdi geriye dönüp baktığımda görüyorum ki bu bir nevi mizaç meselesiydi, ben işimden memnundum. İşin riskleri olduğu da bir gerçek, gerçekten çok mücadele etmeniz gerekiyor ve bir açıdan baktığınızda, maaşı halkın cebinden çıkan insanların yapmadığı şeyi yapıyordum.

Hiyerarşiyi kabul etmeyen insanlar her zaman var... Bu bir vicdan meselesi.

- *Peki ya sığınma evinin hikâyesi?*

Claudie: Dosyalar bir süre öylece bekledi. Toplantıya çağırıyorlardı ama hâlâ yerimiz yoktu; çünkü DASS'ın parası vardı ama bize tahsis edecek yerleri yoktu, yeri kendimiz bulmamız gerekiyordu. Paris'teki arkadaşlarımla birlikte çalışıyorduk, yani tam olarak iş bakımından bir ortaklık değil ama bizim topluluğumuz önemli; "Paris ekibiyle bağlantımız var." filan demek, bana diğer topluluklar karşısında kendimi daha güvende hissettiriyordu. Tamamen strateji meselesiydi. Ama şunu da söylemek gerek ki iş yükü inanılmazdı. Toplulukta iş paylaşımına gidiyorduk ama bazı arkadaşlar fazla bir şey yapamıyordu çünkü okuyorlardı filan, yani aslında gerçek anlamda bir paylaşım yoktu. Ayrıca lise öğrencileri geliyordu ki bu benim için çok önemliydi. Bunlar insanın reddedemeyeceği, "vaktim yok" diyemeyeceği şeyler. Lise öğrencilerinin gelmesi, bilhassa da ev ekonomisi gibi alanlarda okuyanların gelmesi, bana feminizmin geleceği açısından çok çok önemli geliyordu. Dahası bu, öğrenciler ve öğretmenler arasında yaygınlaşıyordu ve toplumsal düzeyde, yani insanlar...

- *Bu işi yapacaklar...*

Claudie: Bu, onların işi olacak; dolayısıyla zaman ayırmak gerekiyor. Bir taraftan para bulmamız gerekiyordu ama diğer taraftan da asıl proje sığınma eviydi, bunun için feminizmin daha iyi tanınması gerekiyordu çünkü bölgede yavaş yavaş bir kamuoyu da oluşturmaya başlamıştık. Toplulukta sanatla gerçekten ilgilenen bir ya da iki kadın vardı. Böylece bir kadın filmleri festivali yapmaya karar verdik. Bu, 77 yılındaydı... [*Sanat gösterileri organizasyonu ve birbiriyle siyasi çekişme içinde olan iki belediyenin rekabete girmesi sayesinde dernek için yer bulmayı başardıklarından bahsediyor. Ama sorun yaşamadan olmamış bu da: Onlara önerilen ilk yer "çakıl ocağının yanındaki bir kulübe" olmuş, itiraz ettiklerinde ise kullanılabilir hâle getirmek için 300.000 frank kadar masraf gerektiren bir yer göstermişler.*]

O zamanlar gerçekten de aşırı bir iş yüküm vardı. İnsanlar yapılan işi görüyorlardı. Sonunda birini maaşlı çalıştırmak için parayı buldum, çünkü sonuçta bu işin yirmi dört saat boyunca hiç durmadan yapılması gerekiyor. Artık dayanamaz hâle gelmiştim, hiç boş vaktim yoktu, iş haricinde hiçbir şey yoktu hayatımda. Bulduğum para, birini işe almak içindi; açılıştan önce, bir ay boyunca tadilatlar yapılırken de işin başında durması içindi. Sonuçta işin büyük kısmını ben yaptığım için ve dosyaları filan bildiğim için bu ben olacaktım; bu, gün gibi açıktı. Sorumlu kişi olmak için INSEE'deki işimden istifa ettim. Böylece tüm tadilat işlerini kontrol ettim. Sosyal hizmetler... Her şeyden bahsettim ama dinî ve sosyal hizmetlerden bahsetmedim. Sosyal hizmetler -yani DSAA- ayrı bir dünya. Bir derneğin uygun olup olmadığına DASS karar veriyor ve ancak bu karardan sonra ne yapılacağını ele alıyorlar. Off! Sosyal hizmet görevlileriyle de doktorlarla da aynı sorun. Mesele kişilerde değil aslında, vicdanlı ve açık zihinli olmak meselesi. Açık toplum olma meselesi. Mesela bir Sosyal Hizmetler görevlisi vardı, sığınma evi açıldığı zaman orada kalan bir kadınla ilgili olarak beni aramış ve demişti ki: "Falanca Hanım, bu kadın kaçmış." Ben de "Kaçmış derken ne demek istiyorsunuz? Reşit değil mi?" diye sordum. İlgisi yoktu. Kadın cevap olarak "Falanca Hanım'ın kocası onu arıyor, kadını bana teslim etmeniz gerek." dedi. Sanki bir ev köpeğinden bahsediyoruz, değil mi? Başka sosyal hizmet görevlileriyle de benzer durumlar yaşadık. Bir kadın vardı, henüz sığınma evi açılmamıştı, bu kadın bize geldi ve gerçekten nereye gideceğini bilmiyordu. Biz de bilmiyorduk. Topluluğun ilk faaliyete geçtiği zamanlarda bir ya da iki kadını eve getiriyordum ama artık mümkün değildi, olmuyordu. Bu kadının bir de küçük çocuğu vardı. İşte bu kadın geldi... Gerçekten -demek istediğim, gerçekten- sorunları vardı, bir zamandan sonra ses tonundan bile anlıyorsunuz, durumu görebiliyorsunuz, yani bir kadın gerçekten tehlikede mi yoksa bir iki hafta daha idare edebilir mi anlıyorsunuz. Bu kadın gerçekten ciddi olarak tehlikedeydi. Elimizden gelen ne varsa yapmaya karar verdik, gerekirse bir otele gitmeye ama... Ardından sosyal hizmet görevlisi aradı ve eve dönmesi için emir verdi! Sonra basından

duyduk ki bu kadın daha sonra bıçaklanmış, kaç yerinden bıçaklanmış bilmiyorum ama kadın ölmüştü. Tabii hiçbir şekilde bu, sosyal hizmet görevlisinin sorumluluğu değildi! Bir sosyal hizmet görevlisi daha vardı, gelip demişti ki... Dosyasını takip ettiği bir adam varmış, bu adam çocuğunu yatağa bağlayıp dövüyormuş. Sosyal hizmet görevlisi, bunu bana anlattığını çünkü elinden başka bir şey gelmediğini söyledi, eğer bir şey yapacak olursa adam artık kendisine güvenmez, ihanete uğradığını hissedermiş. O zaman da artık onu takip edemezmiş. Hiçbir şey yapmıyordu ama gelip bana söylüyordu, sanki ben bir şey yapabilirmişim gibi. Böyle insanlar var, "Ama polisi arayamam; bu, ele vermek olur!" diyorlar [*güler*]. Hiçbir şeyden anlamıyorlar. Üç yıl sosyal hizmet eğitimi görmüşler ve hâlâ ele vermekle -yani masum bir insanı nefret dolu yetkililerin eline teslim etmekle-, ölmek üzere olan bir kurbanı kurtarmak arasındaki farkı ayırt edemiyorlar. Bunu anlamıyorum. Güç karşısında korkmak gibi bir şey: Efendiden, en güçlü olandan, yani bu dayak atan kişiden korkmak demek. Ama başka sosyal hizmet görevlileri de var, onlar için durum tam tersi...

[*Dinî grupların üyelerinin daha açık görüşlü olduklarını ve tehlike altındaki kadınlara yardım etmeye daha eğilimli olduklarını düşünüyor.*]

Kişiler ve kurumlar arasında ayrım yapıyorum. Kabullenmeye yanaşmayan insanlar oluyor, hiyerarşiyi kabul etmeyen kişiler her zaman oluyor... Altı ay sonra sığınma evi açıldı. Hâlâ bir topluluktuk ama artık dernek olmamız gerekiyordu; hukuki statü ve sorumluluk meselelerinden ötürü. Bu aşamada ben başkandım, Annik de başkan yardımcısı... Bir süre sonra iktidar meselesi ortaya çıktı, başlangıçta bu mesele kolayca çözüldü. Şöyle bir fikir etrafında toplanmıştık: İktidar diye bir şey yok, grup hâlinde çalışıyoruz. Bir noktadan sonra, insan ister istemez fark ediyor, her şeye rağmen iktidarın varlığını orada hissediyorsunuz. En iyi konuşan, en çok bilen, sesi en gür çıkan, nasıl desem, işleri kontrol etmeyi en iyi bilen bir kadın oluyor; her hâlükârda iktidar var ortamda, sadece daha gizli ve daha negatif biçimde. Başlangıçta bir karar almıştık, "İktidar her zaman için vardır, bunun önüne geçemeyiz ama iktidar için de kriter, iş ve etkinlik olmalı." demiştik. Ben kesinlikle her kararın kolektif olarak alınması gerektiğine inanıyordum. Mesela sığınma evi için eşya almak gerekiyordu vs. vs...

- Büyük bir sığınma evi miydi?

Aşırı yıpranma

[*20 kadına kalacak yer veren sığınma evinin kurulmasının ardından arkadaşlarının yorulmasından, görevlerini tamamladıklarını düşünmelerinden, kendi tükenmişliğinden ve tek başına kalmış olmanın verdiği üzüntüden ama bunlara rağmen devam etme ve faaliyetleri genişletme kararlılığından bahsediyor...*]

Claudie: Bitmedi! Bunu bir eleştiri olarak söylemiyorum. Çünkü o zamana kadar yaptığımız şeyler gerçekten de harikaydı. Ancak hiçbir arkadaşımız artık sığınma evinde çalışamazdı. Çünkü birisinin çok önemli bir konumu vardı, avukattı, ara sıra bize tavsiyede bulunurdu, arkadaşça... Daha dün yine aradı. Bu da gösteriyor ki... [*ağlamaya başlar*] Aradaki bağlar hâlâ güçlü. Ama tabii sığınma eviyle ilgilenmek için eğitimlerini ya da işlerini savsaklayacak değillerdi. Dolayısıyla sorun çıktı, DASS belirli sayıda personel olması gerektiğini söylüyordu, bundan kaçış yoktu. Bu, gayet bariz bir engeldi. Sekreter ve aşçı sorun olmadı. Ama danışman, bu profesyonel bir uzmanlık alanı, bu işi aktivistlerden birine vermek mümkün değil. Birtakım yeterlilikleri yerine getirmek gerekiyor. Bu yüzden, [*bu noktada üzüntüyle ve kendini zorlayarak konuşmaya başlar*] bazı kişiler işe alındı. Yarım gün çalışan bir sekreter vardı, çok iyiydi, işini gayet iyi biliyordu, daha önce uyuşturucu bağımlılarına hizmet veren başka bir sığınma evinde çalışmıştı, yani sistemi biliyordu. Gece için de bir kadın vardı, geceleri göz kulak oluyordu. Altı ay öncesinde topluluğa katılmış olan bir kadın vardı, hem danışman hem de psikologtu. Ben de kendi kendime, "Aslında neden olmasın, çocuklar için [sığınma evindeki kadınların çocukları için, t.s.n.] yarı zamanlı çalışacak bir psikoloğa ihtiyacımız var. Çünkü çocuklar gerçekten, ciddi anlamda travma içindeler..." dedim. Sonra iyi bir başlangıç yaptık, kadınlar geldi ve çok sıra dışı bir şeyle karşılaştım. Kadınlar arasında hemen bir dayanışma oluştu. Çünkü bu kadınlar aceleyle evlerini terk ederken yanlarına bir çift çorap bile alamıyorlar, ne kendileri ne de çocukları için yanlarında bir şeyler oluyor. Bu yüzden onlarla birlikte kıyafetlerini getirmeye gitmek gerekiyor ve bu çok tehlikeli olabiliyor, bir keresinde bir danışmanın kadınlardan biriyle gitmesini rica ettim, sorma neler oldu! Sorunu o gün anladım. Artık bir aktivistle değil kendi meslek örgütünü düşünen ve bunun kendi işi olmadığını söyleyen bir çalışanla muhatap oluyordum. Ölesiye korkmuştu, işte mesele bu. Ama madem öyle, bir sığınma evinde çalışma o zaman. Ben merkezin yöneticisi olduğum için yapmam gereken bir sürü başka iş vardı. Yani dosyalarla vs. ilgilenmem gerekiyordu çünkü sığınma evinin, Kadın Sorunları Delegasyonunun katkısıyla kurulacak olan 50 yatak kapasiteli bir merkeze dönüşmesi planlanıyordu. Bu çok zor da değildi çünkü iyi başladığında ve şunu gösterdiğinde... Kısacası bir yıl boyunca sağlam durman gerekiyordu. Sığınma evinin nasıl idare edileceğini bildiğini kanıtlaman gerekiyordu. Sınırları aşmadığını göstermen... Bunun olacağını varsayıyorlar çünkü sonrasında DASS'tan birinin bana söylediği üzere, feminist deyince akıllarına, işi nasıl yürüteceğini bilmeyen biri geliyormuş. Aklına eseni yapmak olarak bakıyorlarmış. Görüyorsunuz ya! Bunu sonrasında söylediler bana. Kadın bakış açısından, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma babında. Tabii, bazıları için minnet dolayısıyla... Daha geçen yıl, bir kadından telefon geldi, on yıl öncesinden tanıdığım birisi, "Teşekkürler ve mutlu Noeller!" demek için aramış.

[*Topluluğun nasıl işlediğinden, eşit dağıtılan çok sayıda farklı görevden bahsetti.*]

Yani gidip kıyafet almak gibi ufacık bir iş için bile danışmana güvenemiyordum. Bir doktor randevum olduğu zaman, kadınlar, yani arkadaşlar kendi aralarında işleri hallediyorlardı. Yavaş yavaş kendi kendilerine sormaya ve bana da soruları yöneltmeye başladılar. "Çalışanlarla aramızda bir tür mesafe var. Neden böyle?" dediler. Çünkü benimle aralarında böyle bir mesafe yoktu. Çünkü "Bu bir tek bizim başımıza gelir, başkalarına olmaz..." dedikleri zaman ben, "Hiç de öyle değil, biraz şansım yaver gitmemiş olsaydı sizin başınıza gelen benim de başıma gelebilirdi!" diye cevap verebiliyordum. Kendimi göklerde ve geri kalan herkesi de yerin dibinde görmüyordum. Ama "Ben sadece işimi yaparım, ben danışmanım, ben psikoloğum!" diyen insanlar var. Kendilerini hakir görmeleri için bu kadınlara bir bakış atmanız bile yeter, zaten çok kırılganlar. Sığınma evinin amacı bu değil. Tam tersi.

- *Personelle böyle bir durum mu yaşandı?*

Bir tür sendikacıyla uğraşıp duruyordum

Claudie: Hayır, bütün personelle bu yaşanmadı. Sadece bir kadın. Maalesef, danışman-psikologluk işini yapan birisi. İşe devam etmiş olsaydı ne olurdu bilmiyorum, deneme süresindeydi... İşte bu, hiç zaman kaybetmeden "sözleşmeden" bahsetmeye başladı. Bütün gün tek duyduğumuz buydu. Sürekli kuralların arkasına sığınıyordu. Ne zaman yapılacak bir iş olsa "Ama bu benim izin günüm..." diyordu. Diyelim ki fazladan bir iş yaptı, hemen, "Bunun için fazladan maaş ödemeniz gerek, şunun için iki katı ödeme yapmanız gerek ve bir gün daha izin istiyorum!" demeye başlardı. Çünkü cumartesi ve pazar günleri de sığınma evinin faaliyette olması ve bunun için insanlara para ödemek, hep güç olmuştu bizim için. Sürekli daha fazlasını talep eden ve sığınma evindeki kadınlarla çocukların ne yaptığını umursamayan, onlara zerre önem vermeyen, bir tür sendikacı mantığıyla düşünen birisiyle muhatap oluyordum. Bu yüzden onu görüşmeye çağırdım ve üç aylık deneme süresinin yakında dolacağını ve açıkçası işlerin hiç umduğum gibi gelişmediğini ve yollarımızı ayırmanın herkes için en iyisi olacağını söyledim, insanlarla geçinmek zorunda olduğumuzu ama eğer kendi işini kurmak isterse ona yardımcı olacağımı da belirttim. Bu büyük bir iyilikti çünkü Y.'de her çevreden tanıdıklarım vardı ve kendi işini kurması için bunun faydası olurdu. Bütün bunları konuştuk, o da tamam dedi. Dolayısıyla ben de, "Ben mektubu hazırlarım, yarın da imzalarız." dedim. Bunun ardından, "Ben imza falan atmam, kesinlikle hiçbir şeyi imzalamıyorum!" dedi. Lafın kısası, bu konuşmanın ardından şeye gitti... Eskiden derneğin başkanı bendim ama sığınma evinin yöneticisi olunca artık derneğin başkanı olamıyordun, bu hak ortadan kalkıyor çünkü

bu iki tarafın da kaymağını yemek oluyor. Ben de salakça bir şey yaptım ve ünlü bir kadından, bir sanatçıdan ricada bulundum; bu kadın işte her neyse... Tanınmış bir isimdi, ben de bu kadından derneğin başkanı olmasını istedim. Bunun, yetkililer karşısında bize nüfuz sağlayacağını düşündüğümüz için bu kararı almıştık. İşte böyle oldu, bütün işi kendimiz yaptık, kendimizi paraladık ve bu kadın bana, "Tabii ben de feministim ama... Ama ben hiçbir zaman sizin kararlarınıza karışmam, sadece bu makamda ismim olsun istiyorsanız, pekâlâ!" demişti. İşte bu işten çıkarttığımız danışman, hemen, bir koşuda bu kadının yanında almış soluğu... Bu kadın [Bayan X, derneğin başına getirilen kadın, t.s.n.] S. X.'in kız kardeşiydi [*ünlü bir feminist*]. Alsace'da yaşıyordu ve ressamdı. Ama tahmin edebileceğiniz gibi, ünlü olan kız kardeşini de biraz kıskanıyordu. Her neyse, bizim danışman onun yanına gidince şöyle demiş: "Aa, demek öyle, böyle bir şey pek de feministliğe yakışmıyor, yani birisini işten atmak! Hepsi kafayı yemiş!" Kısacası ne isterseniz yapabilirsiniz, her şeyi berbat edebilirsiniz ama bir feminist asla birisini işten atmaz. Ben de dedim ki: "İşten atmak değil ki bu, deneme süresini sonlandırmaktan bahsediyorum." Ama bu kadın o kadar kalın kafalıydı ki aradaki farkı bilmiyordu, sanatçıydı sonuçta! Sanatçılara karşı bir garezim yok, ben de fotoğrafçıyım mesela ama insanın anlamadığı konulara burnunu sokmaması gerek.

İşte, işler öyle bir noktaya geldi ki yönetim kurulunu topladık ve o da başkandı, yönetim kurulundaydı. Annik de vardı, çok yorulmuştu, ben de oradaydım, gerçekten çok çalışmış olan bir ya da iki kişi daha vardı. İşte bu yönetim kurulunun huzurundaydık ve ben durumu açıkladım, her şeyi mahvettiğini ve gerçek bir feminist olmadığını anlattım, işlerin yürümediğini ve deneme süresini sonlandırmak zorunda kaldığımızı söyledim. O da bana, "Orada dur bakalım, başkan benim, sen ne yapmaya çalışıyorsun? Genel kurulu toplayacağım! Çünkü senin bu kararına karşıyım!" dedi. Bize -yani her şeyi kuran ve düzenleyenlere- bağırmaya başladı. Bütün bu süreçte sığınma evindeki kadınların ne olup bittiğinden haberi bile olmadı çünkü ben oradaydım, işimi yapıyordum, çok çalışıyordum ve bize birisi gerekiyordu. Yani DASS, "sığınma evinde sürekli birisinin olması gerek" demişti. En ufak bir şey olsa ve o esnada kimse orada bulunmasa başın gerçekten belada demektir. İnsanlar bana iktidardan bahsettiğinde, "Çalıştığım saatleri aldığım maaşla oranlayacak olursak ben aşçıdan daha az kazanıyorum!" dedim. Bu, benim söyleyeceğim tarzda bir şey değildi ama sürekli, "Senin daimî kadron var!" gibisinden şeyler duyduğum için ben de durum böyle dedim... Böyle bir şeyi yaptım çünkü yıl sonu geldiğinde hesapları mükemmel vaziyette teslim edebileceğimden emindim. İşler yürüyordu. Yedekte bekleyen 50 yatak daha vardı. Artık bizimle çalışmayan ama zamanında bizimle birlikte mücadele etmiş olan arkadaşlar buradaki hikâyeyi, burada bu kadınla ilgili ne olup bittiğini anlamıştı. Neden benimle hiç sorun çıkmıyordu da bu kadınla çıkıyordu. Kendi kendi-

lerine soruyorlardı. Bu danışman, bu kadınlar için hiçbir umut beslemiyordu; onun nazarında bu kadınlar tedaviye ihtiyaç duyan bir topluluktan ibaretti. Bu, onun işiydi! (...) Böyle öğrenmişti, buna alışmıştı ve bunun feminizmle alakası yoktu. Ama Bayan X. bunları dinlemeyi kesin suretle reddediyordu. Bunun üzerine genel kurulu göreve çağırdı. Peki üye kayıtları kimdeydi? Tabii ki bende çünkü her şeyle ben ilgilenmiştim. Dolayısıyla elimde bir liste vardı, derneğe üye olan ve aidatlarını ödeyenlerin listesi. Durup dururken "Listeyi bana verin!" dedi. Listeleri paylaşmak istemedim ama olsun.

[*Genel kurul esnasında, toplantı salonunda "dernekle hiçbir ilgisi olmayan bir sürü kadın" görür.*]

Ölümcül darbe

Claudie: Karşıma birden hikâyenin en başındaki kadınlar çıktı! Hem de hepsi! (...) Bütün bu sınıf mücadelesi saplantılıları! Hepsi! Bir tane bile eksik yoktu içlerinde! Bir de Bayan X.! Zira "Ben derneğin başkanıyım, ben Bayan X.'im!" demiş. Ben de "Nasıl oldu da bu insanlar daha önce hiç derneğe gelmediler? Nasıl hiç aidatlarını ödemediler?" dedim. Bana bir liste ve katılım formları gösterdi, 37 form, 37'si de imzalı. "Derneğin üyesi, imza." Derneği kurduğumuzda, derneğe farklı şekillerde üye olmak mümkündür şeklinde, tüzüğe bir madde koymuştuk ve o zamanlar buna çok da dikkat etmemiştim. O zamanlar şiddet gören kadınlarla, bu kadınlara kalacak yer bulmakla uğraşıyordum, dosyalarla ilgileniyordum ve gece nöbeti için de sığınma evinde kalıyordum. Bu formlar imzalıydı çünkü derneğe üye olmanın başka bir yolu daha vardı, ben sürekli bunlarla uğraşırken onlar tüzüğü incelemişler ve bana karşı bir araya gelmişler. Fakat "Bunları kim imzaladı?" dedim. O da "Al kendin bak, kız kardeşimin imzası." dedi. Aramızda kalsın, ne götürsen imzalardı. Yaptığı işi eleştirmiyorum, kardeşine iyilik yapıyordu...

- Eminim neyin söz konusu olduğunu bilmiyordur...

Claudie: Neye mal olduğunu da bilmiyordur şüphesiz, yaşından ötürü, bütün bunlar yüzünden. Yine de benim için büyük bir şoktu. Bence anlaşılabilir bir durum. Sığınma evindeki bütün kadınlar, hem de her biri iki sayfa mektup yazıp olanlara anlam veremediklerini, beni her zaman çalışırken gördüklerini, iyi bir yönetici olduğumu, neden sorguya alındığımı anlamadıklarını söylemişler. İkinci bir yönetim kurulu yapıldı, bu sefer sığınma evindeki kadınların hiçbirisi yoktu, bize onca yardımı dokunan Paris ekibinden de kimse yoktu, hiç kimse, yani feminizmle alakası yoktu, orası kesindi. İşte bu şekilde yönetim kurulu toplantısı yapıldı ve eleman alınması gereken bir durum olduğuna, benim acilen birini işe almam gerektiğine karar verdiler, DASS ile yapılan anlaşmadan ötürü. Eğer anlaşmanın şartlarını yerine getirmezsen para yok, böylece sığınma evi de kapanacaktı. Bütçende açıkça belirtilen har-

cama kalemleri var. Kısacası beni birini işe almaya zorluyorlardı. İşe aldığım kişinin maaşını nasıl ödeyeceğim, nasıl diğer ödemelerini yapacağım diye düşünüyordum. Yani ya birisini işe alacaktım ya da işi yürütemiyorum demek olacaktı bu. DASS'a verdiğim sözü tutmamış olacaktım ya da "İşe almıyorum, bu benim hatam ve yönetimin emirlerine karşı geliyorum!" diyecektim. Kabul. DASS bu olanlardan haberdar oldu ve bana, "Bak, bu iş böyle gitmez. Sen iyi çalışıyorsun. Senin yönetimde olmanı istiyoruz. Çünkü sana güvenimiz tam ve sen iyi bir yöneticisin." dediler. Sonra başka şeyler de oldu, beni bir toplantıya çağırmışlardı, bu tür kurnazlıkları bilmezdim ben, çağrıldığın zaman gidip orada bulunman gerekiyor, resmî çağrı iki kâğıdın arasında kalmış. Ben bunu görmemiştim ve son anda fark ettim. Bir kez daha ben suçlu oldum; DASS yönetim kurulunun karşısına çıkmadın, dediler.

Yavaş yavaş işler kızışmaya başlamıştı. Paris'te bir kadınla görüşmeye gitmiştim; bir arkadaşım, kendisi avukat, ona durumu anlattım; "Düzgün sayılmamış oylar varmış, orada olan diğer insanlar söylediler bana." dedim. O da "Claudie, sen bir boğa güreşindesin. İster çekil ister çekilme, bunlar ölümcül darbeyi vurmak istiyorlar. Güreşçiler mızraklarını saplıyor." dedi. Yani ben arenadaydım. İktidar onların elindeydi. Kimilerine göre, "Bazı insanların mücadele etmesine, çalışmasına müsaade edilmeli fakat hiçbir şekilde başarmalarına izin verilmemelidir. Buna uygun olmadıklarına inanılır. Onlara uymaz bu denir. Ben bir Bayan X. değilim, ben Claudie'yim." Claudie'yi her işe koşabilirsin; her mücadeleye gönderebilirsin; makineli tüfeklerin, bıçakların önüne atabilirsin; orada iyi iş çıkarır. Peki, Claudie'yi kendi kurduğu sığınma evinin yöneticisi olarak görebilir misin? Dahası aşırı derecede yıpranmıştım. Sonunda kendi kendime sordum, nasıl desem, DASS beni dikkatli olmam gerektiği konusunda uyarmıştı, bu tür şeylerin önceden kulaklarına geldiğini, yani sığınma evinin kapanabileceğini söylemişlerdi. Yani ben iyi bir yöneticiydim ama işleri yoluna koyamazsam sığınma evi kapanabilirdi. Bir de Bayan A. bana, "50 yataklık sığınma evi projesi rafa kalktı, sizin dernekte bu kadar sıkıntı olunca kimse artık bahsini bile açmıyor. İşte böyle." dedi. Ben de bu arenadaki boğa ve ölümcül darbe meselesini düşündüm ve dedim ki ben bu kadına [danışmana, t.s.n.] maaş ödeyemem, işe almayacağım. Dolayısıyla istifa ettim. Bayan X.'in bu ahmakça kumpası yüzünden oldu, doğruyu söylemek gerek. Ben ayrıldım ve ayrıldığım gün Claude doğdu, yani sığınma evine gelen bir kadın vardı, hamileydi, diğer derneklerden ve diğer şeylerdense Aile Planlamayı tercih etmiştim onun için. Bir miktar paramız vardı ve Aile Planlamadan birileri sürekli gelip bilgi veriyordu, kadınlarla konuşuyorlardı. Bu kadın da hamileydi, birtakım açıklamalara ihtiyacı vardı ve ne yapmak istediğini bilmiyordu. İnsanlar ona sürekli, kürtaj yaptırmasını söylüyorlardı; "Ne zaman kürtaj yaptıracaksın?" diye soruyorlardı. O da artık bundan bıktığını söylemişti. Bence bu doğru bir şey değil, ben kadınların kendi kararlarını

özgürce vermeleri gerektiğini düşünüyorum ama onlara "Ya kürtaj yaptırırsın ya da yaptırmazsın!" demek, bu tam bir işkence. Ben de "Yeter artık, kimse bu konuda ona tek bir kelime daha etmesin!" dedim. Sonunda çocuğu doğurmaya karar verdi ve ben vaftiz annesi oldum, oğluna Claude ismini verdi. (...) Yani gerçekten bazı güzel şeyler de oluyor, sırf kötü tarafından bakamazsın. Ama iyi şeyler ya aktivistlerden geliyor -topluluk dolayısıyla- ya da sığınma evindeki kadınlardan, hem de çok şey var böyle. Ama personelden olmuyor. Personel ifadesini bilerek kullanıyorum çünkü olumsuz bir anlamı yok. Aralarında gerçekten çok iyi olanlar da vardı.

[*Sonunda, danışmanın sığınma evindeki işinden kovulduğunu öğrenmiş...*]

- *Sığınma evi hâlâ faaliyette mi?*

Claudie: Hâlâ faaliyette çünkü bir kez kuruldu ve devam ediyor. Sığınma evi hakkında yazılan bazı makaleleri göstereyim, iyi gidiyor. Önemli olan da bu. Geçen Aralık'ta onuncu yıl dönümünü kutladılar. Ayrıldıktan sonraki birkaç yıl çok kötü hissettim çünkü her şeyimi vermiştim...

- *Bütün enerjinizi...*

Claudie: Her zerresini, her şeyimi verdim. Hâlâ faaliyetlerini sürdürüyor, hâlâ orada. Bu da baki kalan ve olumlu bir şey. Eğer dava açsaydım kazanırdım belki. Bıraktım ama sığınma evi hâlâ faaliyette. Yani ne diyebilirim ki, böyle bir darbeden sonra, genelde... Bahsetmeyi unuttuğum bir şey daha var. Çevrecilerle aramız iyiydi. Aynı zihniyeti paylaşma hikâyesi, bizden ara sıra makale falan isterlerdi, hâlen de ara sıra arıyorlar ve diyebilirim ki feminist olarak kaldım, feminist bakış açımı kaybetmedim, varlığımın derininde bu değişmedi, hâlâ içimde olduğunu biliyorum. Ama insanlara güvenemez oldum. Başkalarına güvenmiyorum, çok temkinliyim. İki yıl önce kaçırılan çocuklar için Paris'ten Cenevre'ye yapılan yürüyüşe katıldım. Yani yapılacak bir şey olunca yapıyorum. Ama toplantılar, topluluklar, bunların hiçbiri ilgimi çekmiyor. Artık bıktım. Feminist olduklarını söyleyen ama hiç de öyle olmayan kadınlar var, işte bunlar beni oyuna getirdiler, başkalarını da oyuna getirdiler. Aynısını, civarda dernek kuran bir adama da yaptıklarını duymuştum; erkek arkadaşları vasıtasıyla üye taktiğini vs. ona da uygulamışlar. Adamın intihar ettiğini duydum. İntihar! Bu, yok etmek demek. Bir insanı tamamen ortadan kaldırmak demek. Tamamen. Peki bunu neden yaptılar? İşin temeline inince, bu kadınlar toplum eleştirisi yapıyor ama içeriden, ufak oyunlarla, zarar vererek işleri halletmek daha kolay, gerçek bir değişim için dışarıya doğru eyleme geçmektense bazı feministler bunu yapıyor.

Sessiz Şahit

Rosine Christin

Longwy'ye [Fransa'nın kuzeydoğusunda, Lüksemburg ve Belçika yakınında, t.s.n.] Şubat ayında bir pazar akşamı, saat sekiz civarında varmıştım. Kar yağıyordu. Geriye kalan son birkaç yolcu da trenden inmişti, birkaç araba bekliyordu, farlarının ışığı platforma vuruyordu ve birkaç dakika içerisinde tren istasyonu karanlığa büründü, istasyon şefi kapısını kapadı ve biraz ısınmak için içeri geçti, ertesi sabah aynı tren ters istikamete hareket edecekti. Şehrin boş olan büyük meydanında, bir zamanlar gelişmekte olan bir şehrin hem şahidi hem de eseri olan belediye binasının aydınlatılmış yüzü ortama film seti havası veriyordu. Ana meydanın arkasında, Bas-Longwy [Aşağı Longwy] caddelerinde, gece, kısmen de olsa terk edilmişlik hâlini, dükkânlar kapalı olduğu için indirim ilanlarım gizliyordu.

45 yaşındaki süpermarket kasiyeri Maryse'le görüşmek için randevulaşmıştım. Lorraine'deki çelik sanayinde yaşanan krizden etkilenen işçilerin karılarıyla görüşmek istediğim bir dönemde Maryse'in 20 yaşında bir öğrenci olan yeğeni, bana ondan, yakın zamanda kocasını kaybetmiş olduğundan ve hayatıyla ilgili birkaç şeyden bahsetmişti. Bir görüşme ayarlamak zor olmuştu. Gündüzleri çalışıyordu ve -her şeyden önemlisi- biraz uzakta bir köyde ailesiyle birlikte yaşıyordu; anne babası yaşlı ve hasta olduğu için belki de, benimle evde görüşmeyi istemiyordu. Fakat satış temsilcisi olan kayınbiraderi şehirden 10 kilometre uzaktaki evinde, bir

akşam ikimizi de ağırlamayı teklif etmişti. Biz gecenin karanlığını ve karı geride bırakıp içeri girdiğimizde, iyi bakımlı ve müstakil evlerden oluşan bir mahallede bulunan, aydınlık odaları, açık renk çam kerestesinden mobilyaları ve tertipli görüntüsüyle ev, bize sıcak ve davetkâr görünmüştü. Yemek bittiğinde temizlenen masanın etrafında, Maryse'le beraber oturduğumuzda güven uyandıran bir his, her şeyin iyi gittiğine ve hayata bağlı olduklarına dair bir izlenim uyandırmışlardı bende. Kot pantolonu, onu öğrenci gibi gösteren ince endamı ve tanımadığı birisiyle konuşmanın verdiği endişe ya da rahatlık olarak yorumlanabilecek ifadesiyle Maryse, bana genç veya savunmasız birisi gibi görünmüştü. Diğerleri yan odada televizyon izlerken biz mutfak masasında oturmuştuk; ailecek yenen bir yemeğin ardından birbirine içini döken iki kadın, işte sohbetimiz ilk etapta ikimize de bunu çağrıştırmıştı.

Maryse 1947 yılında Longwy'ye 10 kilometre mesafede bir köyde doğmuştu. Babası "demir yollarında çalışmıştı", annesi ise evdeydi. Ailenin hepsi evli olan, "hiçbirisi okulda pek ilerleme kaydedememiş" dört çocuğundan ikincisiydi. Maryse 16 yaşına kadar okumuş, sonra okulu bırakmıştı. İyi bir öğrenci olduğu için, bölge ortaokulundaki öğretmeni Longwy'deki lisede eğitimine devam etmesini tavsiye etmişti. Orada müdürlerin ve endüstri teknisyenlerinin çocukları olan şehirli kızlarla karşılaşmıştı ve özellikle dışarı daha çok çıkmaya ve "bir kızın canı nasıl isterse öyle giyinmeye (...)" başladığında "farkı hissetmişti", bir fincan kahve içecek kadar bile cep harçlığı yoktu, "bir kız çocuğu için günlük hayatta bu önemli bir şeydi". Matematikte biraz zorlanmasına rağmen gayet iyiydi ama "artık sıkılmıştı", çalışıp para kazanmak için okulu bırakmak istiyordu. Postanede, yazın çalışmak için "pek sevdiği" bir iş bulmuştu ve Ekim'de okullar açıldığında okula devam etmemeye karar vermiş, sonrasında da "Prisunic'de [bir tuhafiye mağazası, t.s.n.] tezgâhtar olarak işe girmişti."

İlk evliliğini yaptıktan ve oğlunu doğurduktan sonra 1968'de, ne ses kaydına aldığımız mülakat ne de sonrasında gerçekleştirdiğimiz sohbet esnasında adını zikretmediği (ki hâlâ bilmiyorum) adamla evlenmek için 20 yaşındayken boşanmıştı; sanki adını söylemek, onu Maryse'den çekip kopartacakmış gibiydi. Hep sadakati

ve sevecenliğiyle andığı "kocası", bölgedeki büyük fabrikalardan sipariş alan küçük bir şirkette, Longwy Atölyesinde (SAF) kaynak işçisi olarak çalışıyordu. Çırak olarak işe başlamış ve sonra "bu tür işlerdeki gerçek yeteneğiyle" yavaş yavaş "en yüksek kategoriye; Kaynakçı P3 kategorisine" yükselmişti. İyi kazanıyordu ve fazla mesai maaşıyla birleşince kabarık bir maaş çeki oluyordu. Fransa'nın farklı yerlerine kısa dönemlik işlere de gönderiliyordu ve bu da onlara daha geniş ufuklu bir yaşam sürdükleri hissini veriyordu. Maryse bir seferinde, dağlık bir bölgede bir inşaatta üç aylık bir işi anımsıyor, o ve iki çocuğu da kocasının yanında gitmişler.

Longwy'nin o zamanki hâlinden bahsederken neşeleniyor: "O zamanlar bir işçi şehriydi ama gerçekten de işçi sınıfı zihniyeti hâkimdi. Muhakkak herkesten iyi olduğunu düşünen bir ustabaşına denk gelmek mümkündü ama her yerde arkadaşlara rastlar, kafelere otururduk. Genel olarak insanların hâli vakti yerindeydi, kimse masraftan kaçmazdı." "Bugünse", diyor, "tam bir çöküş (...); nereden geldiği belli olmayan serseriler, nasıl yaşadıkları konusunda hiçbir fikrimiz yok ve bir taraftan da erken emekli olanlar, her şeyleri, kendi küçük hayatları, ufak evleri ve arabalarından memnun olanlar..."

1975'te, kenarda neredeyse hiç paraları olmadığı için, verileceğini ummaya bile cesaret edemedikleri bir banka kredisiyle aldıkları ev, bu büyülü dünyanın bir parçası: "Büyük bir müstakil ev (...) sekiz odalı ama her şeyin, resmen her şeyin elden geçirilmesi gerekiyordu. Yıkıntı hâlindeydi ama benim yapmak istediğim de buydu: bütün her şeyi kocamla planlamak... Şunu yaparız, bunu yaparız demiştik (...)". "Onun maaşıyla asla bunları yapamazdık ama olsun." "Paramız yoktu ama mutluyduk... Öğleden sonra 2.30'da kocam işten gelirdi ve sonrası bize aitti! Bahçeye giderdik, civardakilerle sohbet ederdik." diye anlatıyor. Sıkıntıları, giderek kötüleşen ekonomik koşullarda gerçekçi olmayan bu yatırımla başlamış. Evin aylık 700 frank tutarındaki ödemesi, yüksek bir kiraya denkmiş ve "ödemeleri yetiştirmek gitgide daha da zor bir hâl almış".

1978'de Pompey'de işçilerin yaptığı eylemin ardından çelik sa-

nayini kurtarmak için yapılan çeşitli girişimlere rağmen, bölgedeki işlerini ve hayatlarını burada sürdürme hayallerini gerçekleştirebilmek için artık çok geçti. 1975 yılından itibaren fabrikalar giderek artan bir hızla kapanmaya başlamıştı ve 1979 yılı gerçek anlamda bir buhran yılıydı. Kısa bir süre sonra Chiers fabrikasının kapanışı, ardından, Maryse'in kocasının çalıştığı Longwy Atölyesi de kapılarına kilit vurdu, onu Senell ve Rehon izledi. Erken emeklilik ve işten çıkarma tazminatlarının önerilmesiyle işçi sınıfı dayanışması yerle bir oldu. Maryse, "Kocam CGT üyesiydi; bütün bu olanları ona açıkladılar; o da böyle düşünüyordu; diğer insanlara, hatta kendi ailemdekilere bile bundan bahsedince (...) insanlar şüpheyle bakıyorlardı; çünkü devrimci ya da sahip olduğu şeylerden bir türlü memnun olmayan insanlar gibi görünüyorduk." diyerek o günleri anlattı.

Eski bir mesai arkadaşının tavsiyesi üzerine SPIE diye bilinen, bayındırlık işleri yürüten bir şirkette geçici olarak işe girmiş. Ailelerinin yardımı ve satılan birkaç parça eşyadan ellerine geçen parayla aldıkları ikinci el bir karavanla Gravelines Nükleer Santralinin [Kuzey Fransa'da Dunkerque civarında, t.s.n.] inşaatına doğru yola koyulmuşlar. Öyle görünüyor ki -bu kaderin hiç adil olmadığını düşünmüşler lakin Maryse'in bu noktada söyledikleri zaman zaman birbiriyle çelişiyor- SPIE, yani işvereni, geçici iş bulma kurumlarının bıraktığı yerden işi devralıp doğrudan eleman almaya başladıktan sonra bile uzunca bir zaman Longwy'ye dönmeyi umut etmişler. Artık kimsenin yaşamadığı büyük evlerini ellerinde tutmaya çalışmışlar ve beş yıl boyunca daha rahat bir yere yerleşmeye bile yeltenmemişler. Gravelines'de Fransa'nın farklı köşelerinden burada çalışmaya gelmiş olan, SPIE veya diğer şirketlerin ihtiyaçları doğrultusunda bir inşaat alanından diğerine giden bu nüfusun parçası olan diğer herkesin yaptığı gibi, karavanı bir şehir kamp alanına park etmişler.

Yavaş yavaş durumu kabullenmişler, az çok "bir şeyler bulmaktan" dolayı memnunlarmış da ama işsizlikten korkar hâle de gelmişler; her ikisi de çocukluklarından beri alışkın oldukları için, rahatlığın ve yeterli yerin olmamasına aldırış etmemişler. "Büyük ev", bitmesi gereken bir rüya gibiydi ve yaklaşık dokuz metre bo-

yundaki karavan ise "iyi görünüyordu"; "Maryse'in ihtiyaç duyduğu her şey vardı" ve "mutfağı da epey kullanışlıydı". Ama zaman geçtikçe -beş yıl karavanda yaşamışlar, bir buçuk yıl Gravelines'de kalmışlar, üç yıldan fazlaca bir süre de Saint-Valery-en Caux'de (Kuzeyde, kıyıya yakın) kalmışlar- herkesin üst üste yaşadığı bu karavanda sıkışıp kaldıklarını hissetmişler. Yatak odaları kayar kapaklı dolaplara benziyormuş, "Çocukların kaldığı bir oda vardı, ne kadardı büyüklüğü? -bir yatak boyu kadar- (...) Ranzada yatıyorlardı, ikisinin de yatakları vardı ve o yatak, onların odasıydı. Yani o yaştaki çocuklar müzik dinleyemiyorlar, hiçbir şey yapamıyorlardı (...) oturma odası gibi bir odamız daha vardı, orada ufak bir kanepemiz, küçük bir masamız ve üzerine televizyonu koyduğumuz ufak bir tezgâhımız vardı. Karavandayken televizyon, hayatımız olmuştu."

Gravelines'deki kamp alanında insanlar birbirlerini pek görmüyorlardı, hepsi işlerine bakıyordu ve işsizlikten ve sürekli oradan oraya sürüklenmekten zarar görmüş aileler için bilhassa zor olan koşullarda hayatlarını yoluna koymakla fazlaca meşguldüler. Komşuları bir akşam ziyarete gelmişti ve Maryse ve ailesi de onlara iadeiziyarette bulunmuşlardı. Ama arkadaşlık edebilecekleri bu çift, kısa bir süre sonra başka bir inşaat alanına gitmişti. İki yıl sonra gitme sırası Maryse ve kocasına geldi; SPIE onları Valeryen Caux'ya göndermişti; burada bir arazinin ortasında, bir köylüden kiraladıkları yere yerleşmişlerdi. Kasabaya inmek için araba gerekiyordu. Maryse sadece alışveriş yapmak ve çocukları okula göndermek için dışarı çıkıyordu; büyük oğlunun Dieppe'deki liseye gitmek için saat yedideki otobüse yetişmesi gerekiyor, küçük kızının da Saint Valery'deki ortaokula yetişmesi için 8.30'dakine yetişmesi gerekiyordu; ardından Maryse karavana dönüyordu. Kocası ve çocuklarının dönmesini beklerken gün bitmek bilmiyor, temizlik fazla vakit almadığı için günlerini kütüphaneden ödünç aldığı kitapları okuyarak geçiriyordu; elime ne geçerse diyordu: roman, polisiye öyküler.

Bu sıkışık mekânda herkes sinirlerine hâkim olmak zorundaydı, hem de sürekli; en ufak bir beklenmedik hareket, itiraz yahut bir sabırsızlık ifadesi herkesi üzecek kadar derinden hissediliyordu.

Karavan her yere fazlaca uzak olduğundan arkadaşsız ve yalnızlığa mahkûm olan oğlu okulda çalışmayı bırakmış, sanki bütün ailenin sıkıntısını kendisi üstlenmeye niyetlenmişçesine düşmanca bir sessizliğe bürünmüştü. Karavanda kocası ve oğlu arasında çoğunlukla gergin bir ilişki vardı: "...âdeta cehennemdi... Cehennemdi diyorum çünkü ağızdan tek bir yanlış laf çıkacak olsa... Kıyamet kopuyordu, (...) oğlum kendisini tam anlamıyla dış dünyadan soyutlamıştı, ağzından tek bir laf alamıyorduk, 16 yaşındaydı ve onunla konuştuğumda ne yüzümüze bakıyor ne de cevap veriyordu." diye tarif etti. Uzun zaman Maryse, oğlunun sorununu özel durumuna bağlamış (oğlu ilk evliliğinden doğmuştu ve babası hiç onu görmek istememişti). Artık oğlunun aile yaşantısının kırılganlığı yüzünden de mutsuz olmuş olabileceğini düşünüyor; 1981'de kocasının polikistik böbrek rahatsızlığı denilen ve birkaç yıl öncesinde kayınpederinin de ölümüne neden olan irsî bir hastalıktan muzdarip olduğunu öğrenmek de onu iyice yıkmış.

Kocasının hastalığını öğrendiğinde bunun nereye varacağını biliyormuş. Doktorla uzunca bir görüşmenin ardından kocasının daha fazla çalışamayacağını da anlamış. Kocasının, tek güvenceleri olan, uğruna memleketlerini, ailelerini ve evlerini terk etmek zorunda kaldıkları işini bırakması gerekeceği ortaya çıkmış. Kırılgan denge paramparça olmuş. Ekonomik koşullar ve işsizliğin daha da beter bir hâl aldığı Longwy'ye dönme umudu olmaksızın bir kez daha bilinmeze doğru gitmek zorunda kalmışlar. Onlar için bu trajik durumlarının tekrarı, oradan oraya sürüklenmenin ve "yersiz yurtsuz kalmanın" devam etmesi demekmiş. "Ayrıca", diyor, "hiçbir yerde kendimizi evimizde gibi hissetmedik çünkü nereye gidersek gidelim hep yabancıydık, özellikle de kamp alanlarında." 1987 yılında, bir emlak dergisinde ilanını gördükleri, Asnières'deki [Paris'in dışında] gazeteci-kırtasiye dükkânını almak için ellerindeki her şeyi, Longwy'deki evin satışından ellerine geçen parayla Maryse'nin satış tecrübesini, bir araya getirmişler. İşi ve dükkândaki malları satın almak için toplamı 380.000 franka denk gelen bir borcun altına girmişler.

Maryse artık, kaçınılmaz sonu geciktirmekten başka bir şey yapmadıklarını biliyormuş. Tıpkı Asnières'deki, dükkânın arka-

sında, penceresiz bir oturma odası ve döner merdivenle çıkılan üst kattaki üç küçük odadan ibaret evden taşınırken yaşadığına benzer bir buhranın içinde bulmuş kendisini. Bina çok eski ve bakımsızmış, pek çok yönüyle de karavandan daha konforsuzmuş. Longwy'de kalan birkaç parça eşyayı getirtmiş ama bunlar daireye sığmamış: "Yatağın takımı olan gardırobu bile aynı odaya sığdıramadık; o yüzden gardırop bir odada, yatak diğer odadaydı; sefildi. Berbattı, tek kelimeyle berbat! Bir keresinde olanı anlatayım: Çok güzel, kadife bir kanepemiz vardı... Uzuncaydı, aşağıya sığmadığı için taşıyıcılar üst kattaki pencereden içeri sokmuştu. Ben bu kanepeyi alt kata indirmeyi çok istiyordum ve bir gün aşağı kata indiremediğim ve yukarıda bırakmak istemediğim için öfkeden öylesine çılgına döndüm ki çekiçle paramparça ettim."

İlk yıl çok zor olmamış çünkü henüz vergiler yokmuş ama sonrasında, kâra geçtikleri hâlde her ay 10.000 franklık ödemeler fazla gelmiş. Sıla hasreti çekmeye başlamışlar: "İlk kim ortaya attı bilmiyorum ama bir şekilde ikimiz de eve dönmek istediğimizi kabul edecek cesareti göstermiştik."

Kocasının ölümünden önceki yıl, Maryse eve dönüş planları yapıyormuş. Ailesinin hâlen yaşamakta olduğu C.'ye gitmişler -kasabanın çıkışında, yolun en sonundaki, arka bahçesinde kuyusu olan bir eve bakmak için-, dükkânı sattıktan sonra evi almayı planlıyorlarmış. Oğulları artık evliymiş ve Asnières'de inşaat denetçisi olarak kalıcı bir iş bulmuş. Hâlâ okuluna devam eden kızı, bu işe pek sevinmeyen tek kişiymiş. Maryse kolaylıkla tezgâhtar olarak iş bulabileceğini ve ailesine yakın olunca hayatın o kadar da zor olmayacağım düşünüyormuş, hatta hastalıkta bile. Kocası, geri dönmelerinden evvel ölmüş ve 1991 Ocak ayında Longwy'ye dönebilmek için "dükkânı zararına satmış".

İlk görüşmemizin ertesi günü kasabadan birkaç kilometre mesafedeki orta çaptaki bir alışveriş merkezi olan Fouillerie'ye onu görmeye gittim. Oraya varmak için, arabayla, Metz-Brüksel istikametindeki ana otoyoldan geçip daha önceleri hafif sanayi bölgesi olarak kullanılan alanda yer alan, etrafta birkaç bina, indirimli satış yapan bir süpermarket, iki otomotiv galerisi ve donmuş gıda dükkânından müteşekkil ticaret merkezine ulaşmadan evvel, terk

edilmiş bir endüstriyel alana bakan bir viyadükten geçmek gerekiyordu. "Fouillerie, dünyanın büyük pazarı", büyük betonarme binalardan birinde bir mutfak aletleri deposu ve "ayakkabı mağazasıyla" komşuydu. Mağaza, ıvır zıvır malzeme yığınları, tabaklar, kül tablaları, saksılar, püre makineleri, dinî içerikli resimler, özel koleksiyon Mısır filmleri, sentetik peluş sincapların satıldığı 334 metrekarelik bir alana sahipti. Ne aldatıcı reklamlar ne de dekorasyon vardı: sadece ticaret. Dükkânda dondurucu bir soğuk olduğu için Maryse, üst üste iki büyük kazak birden giymiş, kasasının arkasında duruyordu. Yanında bir tabure vardı ama "Para üstü verirken pek pratik olmuyor..." demişti. Çoğunluğu, ürünlere etiket yapıştıran, koca bir yığın hâlindeki büyük kolileri ayıran veya kıyafet bakan müşterilere yardım eden on kadar tezgâhtar çalışıyordu. Hafta boyunca öğlen saatlerinde zaman geçirmek için gelen emekliler ve oyuncakların fiyatlarına bakan çocukların haricinde pek fazla müşteri olmuyordu. 1950'lerin rock şarkılarından, son zamanların popüler şarkılarına kadar çeşitli şarkıların olduğu bant kaydı sürekli çalıyordu.

Güçlü floresan lambalarının altındaki bu yapmacık dünyada Maryse, kaderine boyun eğmiş, özgüvenini yitirmiş birisi gibi görünüyordu. Ailesinin ona biraz boğucu gelen ilgisinden ötürü özgürlüğünü yitirmiş olduğundan çekinerek de olsa şikâyet ediyordu: "Öğlenleri burada ya da bir yerlerde yemek yiyorum çünkü kayınvalideme, görümceme ya da erkek kardeşime gitmem gerekiyor. (...) Yorucu bir şey. Dışarıda yemeyi sevmiyorum ama bir şeyler yemem de gerekiyor, bazen aç olmuyorum, sırf benim için yemek hazırlamış oluyorlar, ben de yemek zorunda kalıyorum ve yiyorum, bazen de canım kimseyi görmek istemiyor, yalnız kalmak ve tek başıma yemek istiyorum... Yani rahatlamak istiyorum."

Bugün, kocasının ölümünden bir yıl sonra Maryse; kendisini toplumsal kimliği olmayan bir kadın gibi, kendi kasabasında bir yabancı, çekilip kafasını dinleyebileceği, yemeğini hazırlayabileceği, geldiği zaman (Nancy'de okuyan) kızını ağırlayabileceği bir yeri dahi olmayan, malı mülkü elinden alınmış birisi gibi hissediyor. Kendisine ait hiçbir şeyi yok, artık kim olduğunu bile bilmiyor. Böyle bir şey istemiş olsa da hem kendi ailesinin hem de kocasının

ailesinin şefkat dolu ilgisi, onu mümkün olan ufacık bir özgürlük ve bağımsızlıktan da mahrum ederek durumu daha da kötü hâle getirmekten başka bir işe yaramıyor. "Kız kardeşim ve ailesi sık sık, pazarları yemeğe gelir, bütün öğleden sonra da kalırlar; hepimiz, bir masanın başında pazar gününün bitmesini bekleriz. Bir de kayınvalidem var, fırsat buldukça mezarlığa gelir, sonra da ailemin evine uğrar, bütün öğleden sonrayı böyle geçiririz. Gittikleri zaman koca bir baş ağrısıyla kalakalırım. (...) Bıktım artık!" diyor.

Birkaç gün oğlunun yanında kaldıktan sonra, bir kez daha "Bu, benim hayatım değil!" diyor. "Onların yanında olmamdan memnunlardı... Ben de onları çok seviyorum. (...) Bakıyorum ki onlar kendi hayatlarını yaşıyor, o zaman diyorum ki benim için çok geç artık..." Kendisine de polikistik böbrek hastalığı teşhisi konulan ve şimdiye kadar annesiyle yakın ilişkileri olan kızı, genç bir adamla tanışmış: "Hep bana bağlıydı ve şimdi, görünen o ki..."

Keyifli günlerinde kocasıyla birlikte seçtiği ve dükkânı sattıktan sonra aldığı C.'deki küçük evi düşünüyor. Orada yaşamıyor çünkü "dört duvardan başka bir şey yok orada", her yerin "elden geçmesi gerekiyor". Şimdilik ilk katın tamirini yapacak, bu da yeterli. Yeni başladığı tamir işlerine devam etmek için erkek kardeşinin yardımına ihtiyacı var ama "Pazarları dinleniyorlar, yürüyüşe geliyorlar" ve kimsenin aklına tamir işleri gelmiyor. Belki onlar da yaşlandıkça, ailenin baba evinde bir araya geldiğini düşünmekten hoşlanıyorlar; yakında, bir kilometreden az bir mesafede de olsa Maryse'nin kendi evine taşındığını görmek konusunda hiç acele etmiyorlar. Maryse ise hâlâ ne yapacağını bilmiyor, neticede artık bir ailesi yok: Yalnız olan bir tek o var ve diğerlerinin yanlarında eşleri var.

İlk görüşmemizdeki[13], döndüğünden beri sık sık anlattığı için artık eskimiş ve neredeyse kendisinin bile inanıp inanmadığı belli olmayan hikâyenin ötesine geçmek, ancak pek çok defa görüşme

13 Bu görüşmenin transkripsiyonu yapılmadı. Maryse'in bana verdiği bilginin büyük kısmını, çoğu, ses kaydına alınmamış, mülakat dışında kalan sohbetlerimiz esnasında, bazen de telefon görüşmelerimizde edindim. Bu nedenle, önemli ifadeler çerçevesinde kronolojik bir anlatı oluşturdum.

yapmakla mümkün oldu. Birbirimize yavaş yavaş kazandığımız aşinalık, bu sohbetlerde bizi yaklaştırdı; kendisi hakkında sorular sorup mümkün olduğunca teferruatlı bir biçimde, zamanının nasıl geçtiğini, yaşadığı yerleri ya da bazı olaylar hakkında ne düşündüğünü anlatmasını istedim, böylece son 10 yılını hatırlamayı başardı.

Maryse'i dinlerken bireylerin yaşamları ile tüm bir bölgenin ortak kaderi arasındaki benzerlik çok defa beni etkiledi. Hiçbir hayali kalmamış bir dul ve etrafı başkaları tarafından sarılmış birisi olarak hayatının bittiğini düşünüyor gibiydi hep; beni, Longwy'deki sanayi bölgesinde ve civarında dolaşan, işçi sınıfının seçkinleri arasında oldukları günlerin hayaliyle avunan hâli vakti yerinde, geçmişi düşünerek avunan emeklileri düşünmeye sevk etti.

Maryse kendisinden bahsederken, kocası dolayısıyla bir işçinin hayatını ve daha genel düzeyde de yıkılmakta olan bir dünyanın gerçeklerini gösterdi bana (hepsi bir kadının endişelerinden süzülerek yansıyordu). Fark ettim ki Maryse gibi, kolektif bir tarihin izlerini taşıyan bir hayatı, ancak özel hikâyelerle, "ufak hikâyelerle", kadınlar tarafında yazılmış olsalar bile her zaman tarihin dışına atılmış kadın hikâyeleriyle anlatan insanları farklı bir dikkatle dinlemek gerekiyor. Hayat hikâyesi, oğlunun ergenlikteki sorunları, karavan, hep var olan işsizlik korkusu ve hastalıktan -defalarca anlatıldığı zaman birbirine karışan anılar- bahsederken Maryse, çelik sanayindeki işçi ailelerinin gündelik hayatını ve toplum sahnesinde sadece bir figüran olan, fakat son tahlilde her ekonomik krizin artçı şoklarından etkilenen bir kadının kendine has talihsizliğini anlamamı sağladı; hem de kendileriyle mülakat yaptığım, daha otorite sahibi, daha "yetkin", ancak sefalet üzerine bilindik şeyleri tekrarlamaktan başka bir şey yapmayan kişilerden daha iyi biçimde.

Eylül 1992

Kırılgan Bir Denge

Pierre Bourdieu ve Gabrielle Balazs

Antonio ve Linda Demoura çifti, 20 yıldan uzun zaman önce, Fransa'da iş aramak için ayrılmışlardı Portekiz'den. İyi bir futbolcu olan Antonio, inşaat sektöründe üç yıllık bir iş bulunca karısı ve üç küçük çocuğunu arkada bırakıp ülkeden ayrılmış ve ancak bir yılın ardından ailesini yanına, küçücük bir daireye getirmişti. "Ne bir battaniye, bir çarşaf ne de yatacak bir yerleri" varmış, her şeyi azar azar almak durumunda kalmışlar. Antonio'nun bir araba tamircisinde ustabaşı olarak, Linda'nın ise okullara ve şehrin önde gelenlerinin evlerine hizmet veren bir temizlik şirketinde çalışması neticesinde ve çokça gayret ve tasarruf sayesinde, Saint-Marcelin'da [Güneydoğu Fransa'da] sessiz sakin bir mahallede, küçük çaplı bir toplu konut [HLM] alanının yakınında bir ev sahibi olacak parayı denkleştirmişlerdi. Böylece "herkes gibi yaşamayı" başardıkları hissine kapılmışlardı.

Fedakârlık ve gayretleri sayesinde, kendilerine küçük kasabalarının ileri gelenleri arasında bir yer edindiklerine bile ikna olmuşlardı. Antonio'nun, ona, kasaba ahalisinin hatırı sayılır isimleriyle yakın irtibatta olma ve cemiyete (bilhassa futbol kulübünde zaman ve para harcayarak ve misafirlerle ilgilenerek) hizmet etme imkânı sağlayan, futbol takımı antrenörlüğünü üstlenmesi; Linda'nın ise iyi niyeti ve her zaman çalışmaya hazır olması sayesindeydi olmuştu tüm bunlar. "Noel zamanı bile müşteriler beni işe çağırırdı. Ben de giderdim, hayır demeye çekinirdim." diyor Linda. İnsanın gu-

rurunu okşayan bu etkileşimlerin ve kişilere evlerinde verilen bu hizmetin yarattığı özdeşleşme hissinin bir neticesi olarak Linda, kendisini aileden birisi gibi görür olmuştu.

Çok ("günde 14 saat") çalıştıktan, durmadan, dinlenmeden kendilerini işe adayıp evlerini yaptırdıktan ve çocuklarını okuttuktan sonra, Portekiz'den ayrıldıklarından bu yana kat ettikleri mesafeyi görebiliyorlardı; bilhassa 10 yaşında yetim kalan ve okulu bırakıp bir takı imalathanesinde çalışmadan evvel üç kız kardeşinin sorumluluğunu da üstlenen Linda için bu böyleydi.

Derken birden bire büyü bozulur, 1985 yılında Linda bir kalp krizi geçirir, 1990 yılında ise çim biçme makinesi Antonio'nun ayak parmaklarını keser. Bunun ardından her şey mahvolur. İşsiz kalıp herkes tarafından terk edilince Fransız toplumuna "entegre" olma hislerini de kaybederler. Çabaları sayesinde elde ettikleri ekonomik istikrarın fazlaca kırılgan olduğu ortaya çıkar. Antonio işinden çıkarılınca "saati 24.06 franka, vasıfsız işçi olarak çalışmaya" mecbur kalır. O sırada Linda, işsizlik sigortası için hak sahibi olmadığını ve sosyal sigorta kapsamına girmediğini öğrenir. Evi satın almak için çektikleri kredi borcunu ödeyemezler ve yüklü bir borcun altına girerler. "Paris'te hukuk alanında DEUG eğitimine [ön lisans, t.s.n.] devam eden" büyük kızları okulu bırakır.

Haklarının tanınması için bunca çabaladıktan sonra, kendilerini "her yerde reddedilmiş" hissederler artık. Yanlış yönlendirildiklerini hissederler, hem kamudaki hem de özel sektördeki işverenlerinin kendilerine gerçek konumlarına ilişkin bilgi vermeleri ("Belediyede söyleyemezler miydi ya da doğru bilgilendiremezler miydi?") ya da en azından ne yapacakları konusunda tavsiyede bulunmaları gerektiğini düşünürler. Arkadaşları olarak gördükleri erdemli insanların onlara yardım etmek için kıllarını dahi kıpırdatmadıklarını gördükleri zaman yaşadıkları şaşkınlığı hatırlıyorlar. Tabii parçası olmayı istedikleri "Fransız toplumunun" onların varlığından dahi haberdar olmadığını, onları tanımadığını anladıklarında yaşadıkları hayal kırıklığını da... ("Bunu beklemiyordum, hem de hiç. Fransız toplumunun ve bilhassa devlet kurumlarının, bütün hayatını çalışmaya adamış bir bireyi kabul etmesini umardım.") Vatandaşlık işlemleri için başvurmayı düşündükleri ve

başarılı "entegrasyonun" bire bir örneği oldukları hâlde "Fransız aleyhtarı" bir hâl almaya başladıklarını tecrübe ederler.

Göreli ama oldukça gerçek başarılarının ve tam anlamıyla kabul gördükleri hissinin yarattığı şaşkınlık yüzünden hafızalarından silinmiş onca şeyin farkına varırlar. Kısacası, sürekli bir işi olan ama bu istikrarı sürekli tetikte kalarak sürdürmeyi başaran insanlar için, istikrarın ne kadar da kırılgan olduğunu ve durumlarının kötüye gitmesi tehlikesinin ne kadar gerçek olduğunu anlarlar. Durumlarının kötüye gitmesine sebep olabilecek hususi olaylar -işini kaybetmek, bir yakının ölümü, boşanma, ölüm- oldukça çeşitlilik gösterebilir ve tamamıyla tesadüfi durumlara bağlı olabilirdi. Fakat toplumsal nedenselliklerin hiçbir açıklama sunmadığı şeklinde bir sonuca ulaşmadan önce ve bu tesadüfi olayların gerçekleşme ihtimalinin bazı gruplar için daha yüksek olduğu gerçeğini de unutmadan bu olayların, belirli ekonomik ve sosyal koşullarda bir potansiyel olarak gömülü bulunan sonuçları ortaya çıkaran bağlamsal nedenler olduklarını da belirtmek gerek. Bu olayların tesiri, ancak Bay ve Bayan Demoura ailesi gibi, Fransız toplumu ve ekonomisiyle kaynaşmayı başardıklarına dair inançlarından hareketle, çevrelerinden gördüklerini düşündükleri desteği fazlaca gözlerinde büyütmüş olan örnek göçmenlerin başına geldiği için güçlüdür. Öyle ki işler kötüye gittiği zaman, yani şimdiye kadar elde ettikleri statü garantisinden ya da "gerçek Fransızlara" (en azından onların öyle gördüklerine) mutlak bir güven beslemelerini sağlayan aile ve arkadaşlık bağlarından yoksun olduklarını fark ettikleri zaman huzursuzluk ve öfkeleri daha da artmıştır.

Portekizli bir çiftle

Mülakat: Gabrielle Balazs ve Jean Barin

"Fransız yaşam tarzına uyum sağlamak için her şeyi yaptım"

Bay Demoura: Bilirsiniz, bu tür şeyleri açıklamak çok zordur çünkü öyle çok haksızlık var ki... Yani...

- *Doğru, doğru... Hissediyoruz bu haksızlıkları.*

Bay Demoura: Fransa'yı çok önemserdim, ilk söyleyeceğim şey bu, beş yıl öncesine kadar Fransa aleyhinde tek bir söz duymaya tahammül edemezdim çünkü Fransa, dayanışmanın ülkesiydi; herkes başkalarının yoksulluğuna hassasiyetle yaklaşırdı ama son beş yıldır gerçekten, yani gerçekten tam tersi, söylenecek öyle çok şey var ki.

- *Peki neden son beş yıl? Ne oldu?*

Bay Demoura: Neden mi? Cevabı basit. İyi kazandığınız ve belirli seviyede, yani toplumun belli bir tabakasında olduğunuz sürece... Orta seviyede diyelim her şey iyi, hoş. Ama gerçekten alt tabakada kalanlardan birisi olduğunuzda... O zaman yok sayılıyorsunuz.

- *Kim tarafından?*

Bay Demoura: Herkes tarafından. Neredeyse herkes tarafından. Tabii herkes tarafından derken bu, benim gibi insanlar için böyle...

Bayan Demoura: Devlet görevlileri tarafından, özellikle de belediyedekiler tarafından, öyle görünüyor ki telefona cevap verecek kimse yok; ömrünü harcamış birisine cevap verecek kimse yok...

Bay Demoura: Bakın, sadece benim durumumdan bahsetmeyeceğim. Fransa'da olduğumdan, Fransız yaşam tarzına uyum sağlamak için her şeyi yaptım. Çünkü her şeyden önce benim ülkem olmayan bir yerdeydim, ikincisi dilimi veya geleneklerimi burada kimseye benimsetemezdim, dolayısıyla uyum gösteren taraf olmam gerekiyordu ya da tam tersi. Tamam, gerçekten de uyum sağlamıştım, gelir gelmez kasabanın spor kulübüne üye oldum. Beraber, buradaki Portekizlilerle bir folklor topluluğu kurduk, futbol kulübünü kurduk, Belediyenin yardımıyla kulübün binasını yaptık. İşin başından beri kasabada yaşayan birisi olarak kulübün bir parçasıydım, altı yedi yıl boyunca

antrenörlük yaptım, ta ki iki yıl öncesine kadar, hâlâ da kulübün üyesiyim. [*çok üzgün bir hâlde*] Eyvallah, katkıda bulunduğum sürece, bir şeyler verdiğim sürece kapılar ardına kadar açıktı ama ne zaman ki bir katkım kalmadı, işte o zaman olan oldu: Kapılar yüzüme kapandı. Artık arkadaşlarım yoktu.

- *Kazadan sonra mı?*

Bay Demoura: Futbolda sıkıntı bu, kulübe gidebildiğim ve iyi bir gelir elde ettiğim günlerde, karşılığında beş kuruş beklemeden kulübe destek olduğum ve elimden geleni verdiğim sürece her şey dört dörtlük gidiyordu. Toulouse'dan gelen amatör oyuncular, geldikleri zaman benim evimde kalırlardı; kulüpte bir yerim vardı; ne zaman ki bu desteği sağlayamaz oldum, o zaman yerim kalmadı.

- *Yani futbol kulübünden attılar?*

Bay Demoura: Tamamen attılar. O kadar ki... 18 yıl boyunca kulübe hizmetim oldu, destek sağladım, çok miktarda para sağladım, para bile verdim yani... Para verdim, gezi ayarladım, zamanımı harcadım, her sezon sonunda kulüpten tek bir kuruş almadan kulüp binasının tamirini üstlendim. Sonuçta benim topluluğum olduğu için kendi cebimden ödedim parasını ve şimdi stadyuma girmek için para ödemem gerekiyor. Nasıl bir haksızlık olduğunu görüyorsunuz, kulübe 19 yıl hizmet ettim, hiçbir çıkarım olmadan hep veren taraf oldum, koç olarak en çok şampiyonluğu kulübe ben getirdim, en iyi takımı oluşturan da bendim ama gel gör ki şimdi bir hiçim. Sunduğu hizmetler için Belediye Başkanlığı tarafından herkese madalya verildi. Ben hiçbir zaman alamadım. Hiçbir şey hem de.

- *Yani hizmetleriniz takdir görmedi?*

Bay Demoura: Öyle çünkü benim adım Dupont veya Durand olsaydı, madalyamı alırdım. Ama benim adım Demoura .

- *Bu yüzden olduğunu mu düşünüyorsunuz?*

Bay Demoura: Tabii ki. Eskiden böyle düşünmezdim. (...) Ama şimdi gerçekten böyle düşünüyorum. Artık çizginin öbür tarafındayım. (...)

Çünkü benim adım Demoura

Bay Demoura: Fransa'da şöyle bir şey var: İki tür toplum var. Koyunlar var ve bunlar gerçekten ahmak, biz bu koyunlardanız. Fark bu. Ayrıca Sosyal Hizmetler söz konusu olunca yolunda gitmeyen bir sürü şey var çünkü yasalara saygı duyan insanlar var, idari sorunlarla karşılaşıyor bu insanlar, ister Sosyal Hizmetlerde olsun isterse de beklemeleri gereken başka herhangi bir yerde olsun, bu insanların hakları var. Bizim her alanda mücadele etmemiz

gerekiyor. Portekizliler için durum hâlâ böyle, Portekizlilerin de içinde çürük yumurtalar var, belki yüzde on kadar ama her ırk için ya da halk için bu böyledir (...) buna yapılabilecek bir şey yok. Ama diğer grupta hakların var, sorumlulukların var ve eğer ben sorumluluklarımı yerine getiriyorsam neden haklarımı elde edemediğimi bir türlü anlamıyorum. Siz anlayabiliyor musunuz?

- *Yani size gerektiği gibi davranılmadı, Öyle mi?*

Bay Demoura: Davranılmadı. O kadar ki kendi durumumdan şöyle bir örnek vereyim: 27 Kasım'a kadar hasta olduğum için raporluydum ve Sosyal Sigortada kontrolden geçmem gerekiyordu, tabii benim adım Demoura olduğu için oradaki görevli doktor bana "19'undan itibaren raporun geçerli değil!" dedi, oysa benim 27'sine kadar resmî raporum vardı. Dolayısıyla 19'unda işbaşı yapmam gerekecekti. Durun, durun, şöyle açıklayayım...

Bayan Demoura: Ama sanmıyorum ki...

Bay Demoura: [*gayet üzgün bir hâlde lafını keser*] Bir dakika ya, bir dakika, bırak da ben konuşayım. Sosyal Güvenlikten bana ortopedik ayakkabı verdiler, bu şekilde işe gitmem gerekiyordu, terlikle yani, sizce bu olacak bir şey mi? Sosyal Güvenlik, hiç kimsenin ayağında sağlam bir ayakkabı olmadan fabrikaya girmesine izin vermiyor ve ben, bana verdikleri ortopedik ayakkabıyla oradayım ve Sosyal Güvenlik bunu göz önüne almadan beni işe gönderiyor. İşe gittiğimde patron, "Ayağında sağlam bir ayakkabı olmadan bu adamı alamam!" dedi. Dolayısıyla iş yerindeki doktorla meseleyi çözdük, Sosyal Güvenlik Kurumunu aradı, ameliyatımı yapan doktor da Sosyal Güvenliği aradı, böylece Ocak ayının 7'sine kadar izin verdiler ama o zaman çalışabilecek miyim kim bilir? Bu hâlde? Ama iş yerindeki doktor ayarladığı için...

Bayan Demoura: Ama o...

Bay Demoura: [*karısına aldırış etmeden sözüne devam eder*] Gitmek zorundayım, yapabileceğim hiçbir şey yok.

Bayan Demoura: [*gerekenden fazlasını söylediğini düşünüp onu susturmaya çalışır*] Kimsenin bunu bilmesine gerek yok!

Bay Demoura: Bak işte... Tabii ki gerek var, bunu bilmeleri lazım çünkü bu, bu, (...). [*karısına döner*] Sana ne olduğuna baksana! [*bize döner*] Hakkını alamadı, hakkını alamadı, felçliydi, şimdi değil artık.

Bayan Demoura: Biraz var hâlâ, sağ tarafımda.

Bay Demoura: Sosyal Hizmetler onunla neden ilgilenmedi biliyor musunuz? O zaman sahip olmadığı...

Bayan Demoura: Hâlâ çok ağrım oluyor.

Bay Demoura: Günlük sigorta ödemeleri yüzünden, bir yıllık ödeme gerekiyor, yani en az bir yıllık ödeme gerekiyor sigorta kapsamına girmek; peki buna imkân vermeyen kim? Sosyal Güvenlik, kim olacak? Hiç başvuru yapılmadığını söylüyorlar, başvuruyu yaptığımızı kanıtlayan mektup elimde işte, reddedildi çünkü bir yılı dolmamıştı.

Bayan Demoura: Bir ara bir gazeteci gelmişti ve o zaman ben de biraz Fransız toplumunu yermiştim, biraz da idareden şikâyetçi olmuştum... Ama etrafımdaki insanlarla ilgili hiçbir şey söylemedim. Birisi bana bakıp da benden hoşlanmayacak olursa... Sorun yok, benden hoşlanmadı der geçerim ama bir başvuruda bulunmak için devlet dairesine gittiğimizde, aksanımızı duyup bize doğru bilgi vermiyorlar. Ve biz bunun sonucuna katlanıyoruz...

Bay Demoura: Adamakıllı bilgi alamıyoruz.

Bayan Demoura: Adamakıllı bilgi alamıyoruz. Doğru dürüst Fransızca yazamayınca, Fransızcan iyi değilse... İşini halledemiyorsun. Şahsen birisi beni rahatsız ederse çok inatçı olurum...

Bay Demoura: Al işte Fransızca, Fransızca konuşuyorum.

Bayan Demoura: Evet ama ben biraz daha ileri gidip bir şey söyleyeceğim, hepsi bundan ibaret değil, her şeyi bilmiyorsunuz ve insanlar bize doğruyu söylemiyor ve bu gerçekten daha da kötüleştiriyor durumu.

[*Bay ve Bayan Demoura, Fransızcayla olan sorunlarından bahsediyor. Bayan Demoura Fransızca yazamıyor, okulda öğrenmemiş, onun aksine kocası "okulda kötü bir aksan edindiğinden" bahsediyor.*]

Her yerde geri çevrildim

Bayan Demoura: Reddedildiğimizi düşünüyorum, hangi kapıyı çalsam geri çevrildim. Süslü laflarla bizi oyalayıp duran bir müdürle defalarca görüştüğüm Sosyal Hizmetlerden geri çevrildim; bize, "Bakın, ben..." dedi. Ben de: "Asıl siz bakın, bilmem farkında mısınız 20 yıldır Fransa'da çalışıyorum, üstelik günde sırf sekiz saat de çalışmadım, her yere yetiştim, işverenlerim beni ne zaman çağırsa hayır demedim, evet para da kazandım orası doğru ama hayır demeyi öğrenemedim ve hastalandığım zaman..."

- *Ne zaman oldu bu?*

Bayan Demoura: Yedi yıl önce.

Bay Demoura: 1985'te.

Bayan Demoura: Tamam biraz abarttım, 85 yılındaydı. Beni işe alan Belediye olduğu için sigorta kapsamında olduğumu sanıyordum. Okullarda

hademelik işi yaptım... 13 yıl boyunca. Sonuçta az da olsa sigortam yatırılıyordur diye düşündüm ve işte şu ana kadar hasta olduğum günler için de maaşımı aldım, olması gereken de bu ama (...). Neyse, uzun süren hastalığım boyunca yarım mesai ücreti aldım ve sonrasında üç yıl tek kuruş alamadım, tek kuruş... Oysa tüm hayatım boyunca Fransa'da çalıştım, son 20 yıl boyunca.

- Evet ama mevzuatlar böyle, kamu hizmeti statüsü, vb., üç yıllık uzun bir hastalığın ardından bir şey kalmıyor.

Bayan Demoura: Evet ama sonrasında engelli yetişkin kategorisine alındım. Kocam çalışıyordu, para kazanıyordu... Ama masraflarımızı karşılayamıyordu. Ödemelerim vardı, iki yıl boyunca ayda 113 frank aldım...

Bay Demoura: 107.

Bayan Demoura: İki yıl boyunca ayda 107 frank, yani Belediyenin ya da Kaymakamlığın ya da Sosyal Hizmetlerin bunu öngörmediğini söyleyemezsiniz çünkü eğer şehirde çalışan yabancılar varsa en azından işsizlik için önlem almaları gerek! Yani ister Portekizli, ister Cezayirli isterse de İspanyol olsun, burada bulunan insanları neden yasal olarak işe alıyorlar da bu insanların hastalık geçirebileceğini düşünmüyorlar, bana ve başkalarına olduğu gibi ve neden "Bu insanların işsizlik dönemi için önlem almamız lazım!" demiyorlar, mesela işsizlik sigortam olsaydı mutlu olurdum.

- Doğru ama idare ... için işsizlik tazminatı öngörmemiş.

Bay Demoura: Benim anlamadığım şey şu: Hastalık yüzünden işten çıkarıldı, hem de şey olmaksınız...

Bayan Demoura: Tazminat almadan.

Bay Demoura: Her şeyden önce tazminat almadan ve şey olmadan... Aynı zamanda başka bir şey yapabilir miydi ona bile bakmadan...

Bayan Demoura: Bu doğru, kimse bana bir şey önermedi...

Bay Demoura: Öylece işten çıkarılıyorsunuz, hiçbir şey istemeksizin, işten çıkarıldığını bile bilmeden!

Bayan Demoura: Evet ve ayrıca daha lafımı bitirmemiştim.

- Devlette çalışan insanlar için kural böyle. Bir süreden sonra malulen işten çıkarılıyorsunuz...

Bayan Demoura: Sosyal Güvenlik kabul etmedi.

Bay Demoura: Uzun süren bir hastalıktan dolayı işten çıkarılmak bu...

Çünkü eğer bir fabrikada çalışıyor olsaydı hakları olur(du).

Bayan Demoura: Evet, işsizlik maaşı alırdım.

[...]

- *Kaç yıl devam ettiniz, yani böyle?*

Bayan Demoura: 20 yıl, buraya geldiğimden beri çünkü buraya ilk geldiğimde ne battaniye, ne çarşaf ne de üzerinde uyuyacak bir yatağım vardı, Bay X. sayesinde, futbol kulübünün başkanı olur kendisi, buraya gelebildim, dört çocuğumla, tavan arasında birkaç parça eşyası vardı, bir şilte, birkaç battaniye...

Bay Demoura: İşte bu yüzden Fransa hakkında kötü bir şey söylemek istemiyorum çünkü bu insanlar hemen yardım eli uzattılar buraya geldiğimde.

Bayan Demoura: Buraya geldiğimde hemen çalışmaya başladım. Neye ne dendiğini bilmeden, elimle bir bulaşık bezini gösterip soruyordum -ertesi gün, nasıl söyleyeceğimi bileyim diye-, aynı şekilde süpürgeyi gösterip soruyordum çünkü birçok insanın yanında çalışıyordum... Dr. A.'nın yanında, bir otelde, Belediye Başkam'nın yanında, Bayan S.'nin yanında, fabrika yöneticilerinin yanında... Boş bir evde çok zordu, Portekiz'de bile zor olurdu yine de mücadeleyle hayatımı kazanmam gerekiyordu. Para kazanabiliyorduk. Ben gelir gelmez çalışmaya başladım, ihtiyacımız olan şeyleri almaya başladık. İlk önce yataklar çünkü hiç rahat değildik; sonra mobilyalar ve yavaş yavaş evi döşedik; insan, elinden geleni yapıyor ve bu konuda başarılı da olduk; böyle devam ederiz diye düşündük... Hatta çok çalışarak... [*duraksar, iç çeker*] En kötüsünün geride kaldığını düşünmüştük.

- *Evet, Hepsi sona erdi diye düşünmüştünüz.*

Bayan Demoura: Şimdi en kötüsü geri geldi. Çünkü bu, benim başıma geldiği zaman yapmam gereken ödemeler vardı.

- *Ev için gereken ödemeler mi vardı?*

Bay Demoura: Hâlâ var.

Bayan Demoura: Hâlâ ödemelerim var. Dört yıl daha. Dört ya da beş yıl. Ama çok değil. Bir de kocam kaza geçirince şansımıza az da olsa sigorta poliçemiz vardı çünkü öbür türlü... İki yakamızı bir araya getiremezdik.

Çok büyük haksızlıklarla karşılaştım... Daima Fransızlar için çalışmışken...

Bayan Demoura: Fransa'da olmaktan mutluyum ve Fransızları seviyorum ama yine de çok büyük haksızlıklarla karşılaştım... Çok berbat, özellikle

benim için. Daima Fransızlar için çalışmışken.

- *Doğru ve sizin yaptığınız işi yapan birisi için...*

Bayan Demoura: Çünkü şunu kesin olarak söyleyebilirim: Eğer "ne zaman ihtiyacımız olsa yanımızdaydı" diye beni onaylamaları gerekse kesinlikle ödül alırdım. İnsanlardan... Çok yaşlı bir kadın vardı, kadının hasta bir annesi vardı, Rotary Kulübüne filan üyeydi, bu kadın "Linda sana ihtiyacım var çünkü annem başka kimseyi istemiyor, o yüzden şu şu günlerde ve şu şu akşamlarda gel, eve döndüğümüzde ben seni bırakırım." derdi. Bilirsiniz, hep aynı hikâyeyi duyuyordum ama dediğim gibi para meselesi değil, bu insan beni seviyor ve bir de hayır demek istemiyorum. Bu üç yılda kaç kere, evde yatalak annesiyle... Ben de giderdim, sabahın dördünde giderdim hem de. Hiçbir şey için pişman değilim, para ödeseler bile sonuçta emeğim geçti, yine de paramı öderdi şimdi, o saatler için adam tutmak aslında çok para tutar ama bana normal tarifeden ödeme yapıyorlardı. Ben de...

Bay Demoura: Bazen ödemezlerdi bile.

Bayan Demoura: O başkasıydı, o tamam ama günün sonunda beklentim bu değildi, hem de hiç... Beklerdim ki yani bütün Fransız toplumu, özellikle de devlet kurumları, bütün hayatı boyunca burada çalışmış birisini kabullensinler. Ben... Hastalanacağımı ve başıma neyin geleceğini bilseydim bir fabrikada işe girmeye çalışırdım. O zamanlar işe ihtiyacım vardı, fabrikada iş aradım. İş güvencesi olmayan bir yerde çalışmazdım. Ayrıca bana karşı iyi olmak isteseler, azar azar tekrar çalışmaya başlamamı söylerlerdi çünkü on beş yıl gerekiyor sanırım şeyi almak için...

Bay Demoura: [*dehşet içerisinde*] Belediyede çalışırken söyleyemezler miydi, onu doğru bilgilendiremezler miydi?

Bayan Demoura: Bana bunu söyleyemezler miydi? Tabii ki söyleyebilirlerdi. Tabii ki söyleyebilirlerdi.

- *Bu doğru.*

Bay Demoura: Yine de toplumsal bir düzeyi var bu meselenin.

Bayan Demoura: Şeyin ihmali var burada...

Bay Demoura: Çünkü umursamadılar!

Bayan Demoura: Belediyede 13 yıl çalıştım, 13 yıl altı ay, tam 13 yıl altı ay.

[...]

Bay Demoura: Her hâlükârda karmaşık şeyler bunlar, Fransızlar için bile

karmaşık, biz yabancılar içinse... Ne başvurusu ne de evraklarıyla ilgili bir şey gördüm ben...

- Yapmaları gereken şey... Bunların hiçbirini size açıklamadılar.

Bayan Demoura: Bu yüzden sitem ediyorum, aklımda şu fikir de var, ırkçı ifadesini kullanmak istemedim ama... Yine de öyle sanıyorum ki temizlik işlerine yabancıların bakmasını istemeyen birileri vardı. Ve bu, aklımın bir köşesindeydi; söylemesem bile, bunu aklımdan geçiriyorum. Hâlâ da böyle düşünüyorum çünkü bir gün yine bu masada Belediye Meclis üyelerinden birisiyle konuşuyordum ve arkadaşımız olduğunu düşündüğüm bu kişi bizim yüzümüze karşı açık açık "Her neyse, ben olsam bir işi, tek bir işi bile yabancı birisine vermem!" dedi ama ben de "Bak (...)" dedim

Bay Demoura: Aile desteği almamızı istemeyen diğer adam gibi. [çocuklar için verilen destek ödeneği, t.s.n.]

Bayan Demoura: Bu doğru. Ben de hemen atıldım, "Nasıl yani?" dedim.

Bay Demoura: Adam yabancıların neden aile desteği aldıklarını anlamıyordu.

Bayan Demoura: İşe çağırıldığım zaman Belediye Meclisinde talep formu bile doldurmamıştım. Çalışmaya gittim çünkü her tarafa koşturuyordum, havanın çok sıcak olduğu bir yıldı, 1976 mıydı? Doğru, 1976 yılıydı... Bütün temizlikçi kadınlar hastaydı, işe gelemiyorlardı, sıcağa dayanamamışlardı ve iki kişi de safra kesesini aldırmıştı... Okulda hademelik yapan tanıdığım bir kadından telefon geldi bir gün, çünkü dışarıda çalışmak istiyordum. Ben de "Tamam, sana yardım etmek için birkaç saat çalışmaya başlayabilirim..." dedim ve sonrasında Belediye Meclisi bu işte devam etmemi istedi. Yani işi ben istemedim, o günlerde iş sıkıntısı çekmiyordum. Hayır hayır, işler benim ayağıma geliyordu, çok fazla iş vardı. Sonradan da işte kalmamı istediler. Sonra... Bana, "Bu işin bir Fransız'a verilmesini istiyorum." filan diyen bir meclis üyesi vardı... Yani bu ırkçılık ihtimali burada aklıma geldi ve bu adam, size ismini söyleyemem ama...

Bay Demoura: Yok, yok, söyleme.

Bayan Demoura: Ben de "Nasıl yani?" dedim. Hatta bu yüzden adamla biraz tartıştım da, "Ama biz de herkes gibi vergimizi ödüyoruz, bizim maaşımızdan da aynı kesinti yapılıyor!" dedim ve bu yüzden hiç devlet yardımı alamadım, şu zamana kadar, hatta şu an bile ama normalde almam gerekir. İşte durum böyle çünkü artık gücüm yetmiyor. Ama tabii o zamandan bahsediyorum, ona dedim ki: "Bak, ben de herkesin yaptığı işi yapıyorum, bana işi onlar teklif etti, ben de düşündüm, çocuklar büyüyordu o zaman, ben evde

kalıp temizlik işlerine bakmasam da idare edebilirlerdi ve bu iş de gayet istikrarlı gibiydi."

Bay Demoura: Bu bir hataydı, büyük bir hataydı.

Bayan Demoura: Ben de kabul ettim bunu. Adam dedi ki: "Hayır, hiç de öyle değil, açıkça söylüyorum, bu tür işlerin yabancılara verilmemesi gerek. Bu işlere Fransızların gelmesini istiyorum." Belediye meclisinde çalışan yabancılar vardı ama onlar Fransız vatandaşlığı almıştı. (...) Ben de vatandaşlık için başvuruda bulundum ve sonra ne eksik vardı hatırlamıyorum ama işlemler ilerlemedi... Ben de peşini bıraktım, hem hastalanacağımı da bilmiyordum ve ayrıca bu hakları da bilmiyordum çünkü bilsem vatandaşlık başvurusunu sürdürürdüm. (...) Bayan L.'nin iyi biri olduğunu düşünürdüm ama son günlerde bazı... Bazı şüphelerim var (...) eğer bana, "Bayan Demoura yanıma gelin çünkü sizinle iş durumunuz hakkında görüşmem gerek, biliyorsunuz iki yıldır hastalığınız dolayısıyla çalışmıyorsunuz, üçüncü yılın sonunda size ya yarı zamanlı bir iş vereceğiz ya da..." deseydi. Kimse kılını kıpırdatmadı. Ben bilseydim çoktan... Yani gidip "Bayan L., siz muhakkak ki Belediye Meclis üyeleriyle ya da Belediye Başkanı'yla konuşursunuz, benim için yarı zamanlı bir iş olabilir." derdim, eğer bu durumların böyle olacağını bilseydim bir şeyler söylerdim.

Bay Demoura: Evde kaldı ve işten çıkarıldı. Belediye meclisi iki üç aya kadar işten çıkarılacağını biliyordu.

Bayan Demoura: Doğru, geçen Mayıs'ta.

Bay Demoura: İşlerin nasıl yürüdüğünü görüyorsunuz. [*sesini yükseltir*] Neden bize söylemediler? Neden?

Bizim uyum sağlamamızı mı yoksa dolandırıcı veya uyuşturucu satıcısı olmamızı mı istiyorlar, karar vermeleri gerek!

Bayan Demoura: Yani, kocam maaşının önemli bir kısmını alamadı çünkü hastalığından iki ay sonra fabrika maaşını ikramiyesiz olarak ödemeye başladı ama üçüncü aydan sonra 4.000 frank almaya başladı, ben de neredeyse hiç para kazanmıyordum, sadece 107 frank. O yüzden geçinemiyorduk, 1.100 küsur franklık bir su faturası gelmişti. Gerçekten sinirlendim, bir mektup yazıp Belediye Başkanı'na götürdüm ve dedim ki: "İlk defa yardım istiyorum, hastalığım ve Belediye Meclisinin ihmali yüzünden masraflarımı karşılayamıyorum ve ayrıca kocam yakın zamanda kötü bir kaza geçirdi -bunu da herkes biliyordu- ve ben ödeme yapamıyorum... O yüzden Sosyal Yardım Ofisinin faturamı ödemesini rica ediyorum, sadece bu seferlik." Bir ay sonra, fatura tahsilâtı için bir ihtarname yolladı. Bir cuma günü Belediye Başkanı'nın ofisini aradım ve Belediye Başkanı'yla görüşmek istediğimi söyledim; "Ofisinde de-

ğil." dediler, ben de "Sosyal Yardım Ofisinden kim sorumlu?" dedim. "Ben sorumluyum, Bayan A." dedi karşımdaki kişi, ben de "Bayan A., ben Bayan Demoura, bir buçuk ay önce bir mektup getirmiştim, bir ricaydı..." dedim. "Ama o reddedildi." dedi. "Ne? Bana bir cevap bile gelmedi, öyle mi? Bu Belediye Meclisinin sorunu ne? Karar olumsuzdu ve bana cevabı bildirmediniz bile!" dedim. O da "Şey, gelip Bay X. ile görüşün..." dedi; bu kişi, birtakım teknik işlere bakan birisi, tam neyle ilgileniyor bilmiyorum ama "Benim Bay X. ile işim yok, ben Belediye Başkanı'yla görüşmek istiyorum!" dedim. O kadına başka bir şey söylemeden kocamla birlikte Belediye Başkam'nın ofisine gittim ve Belediye Başkanı'na, "Efendim, sizinle görüşmek için geldik." dedim, Başkan da "Bayan A. bana durumdan bahsetti, faturanız ödenecek." dedi. Belediye Başkanı'na karşı biraz sitemliyim çünkü kocam futbol takımıyla ilgileniyordu, pazar günleri, her gün, [*sevimlilik ifadesi bir lakap söyler*] idi, böyleydi. Kaza geçirdiği zaman telefona bile cevap vermedi, zabıtalar oradaydı, onunla futbol oynayan adamlar bunlar, siren sesini duydular, onun olduğunu anladılar, geldiler. Belediye meclisinden başka kişiler de vardı, ben 20 Mayıs'ta bu ricada bulunduğumda biliyorlardı, bizim ödememe meselesi görüşülürken tüm bunları biliyorlardı... Sonra, Belediye Meclisindekilerin hepsi, "Kısa bir süre önce böyle korkunç bir şeyin başınıza gelmiş olduğunu duyduk, bilmiyorduk bile, eğer bir şeye ihtiyacınız olursa bize söyleyin..." demek için aradı.

[*Belediye meclisi üzerine bir konuşma*]

Bayan Demoura: Daha üç yıl önce, ben hâlâ hastayken Belediye Başkanı aradı ve "Bayan Demoura, kusura bakmayın, rahatsız ediyorum ama komünyon zamanı bu aralar." dedi. Mayıs ayıydı, "Gerçekten sıkıntıdayız, bir sürü misafirimiz var ve nerede kalacaklar bilmiyorum." dedi ve ben de "Efendim, benden ne yapmamı istiyorsunuz, her zaman yaptığım gibi iki kişiye yemek verebilirim, yatak işine gelince, iki tane de tek kişilik yatağım var." dedim, o da "Harika, bu çok iyi!" dedi. Bunları hatırlatıp durmak istemiyorum ama bir gün yüzüne karşı söyleyeceğim çünkü bugün bile ne zaman bir şey gerekse, biliyorlar ki her şeye evet diyen insanlar orada. Ama hayatımız paramparça olmasın diye Belediye Meclisine olan biteni anlatmak ve onların da gereken şeyi az da olsa yapmaları için... Çünkü yani, eğer benim evim başkasının eline geçmediyse hâlâ bunun sebebi, çocuklara Portekizce dersi vermem, bana bunun için para verdiler. Çünkü evimiz... Bir süre borcu ödenmedi... Ve arabanın kredisi, o bitti çok şükür.

[...]

Bayan Demoura: Ben, özel olarak kişileri hedef almıyorum, insanları ırkçı diye nitelemiyorum ama Fransız idaresi...

Bay Demoura: Bilirsiniz... Bazen kendi kendime derim... Ne diye uyum

sağlamaya çalışıyoruz ki? Haklılar; yapmam gereken şey, sosyal yardımdan geçinip para biriktirmek ve Portekiz'e yollamaktı. Sosyal yardımdan geçinip kenara para koymak? Hayır. Bu, çılgınlık. Bizim uyum sağlamamızı mı yoksa dolandırıcı veya uyuşturucu satıcısı olmamızı mı istiyorlar, yasal boşluklardan mı yararlanmamızı istiyorlar, karar vermeleri gerek! Bizim haklarımız var, bizim haklarımız var, haklarımız ve sorumluluklarımız var. Biz sorumluluklarımızı yerine getirdik, onların da bize haklarımızı vermesi gerek. Benim kabul edemediğim şey bu. (...) Çünkü ben aileden olduğum sürece her şey iyi, hoştu, her şey yolundaydı ama ne zaman işler sarpa sardı, yanımda kimse yoktu. Haklar için de bu böyle.

Aralık 1990

Pamuk İpliğine Bağlı

Pierre Bourdieu

Talihsizliğinin başlangıcı olarak evini aldığı zamana işaret ediyor, "gerçekten çılgınca bir şeydi" diyor, eski parayla 12 milyon frank ve ayrıca evin satış bedeline dâhil olan masraflar. Haklı olduğunu ortaya koymaya çalışıyor ve bütün sohbetimiz müddetince bu çabasını sürdürüyor. Yaşadığı devasa apartman bloklarında mutlu değilmiş, bir bahçesi olsun istermiş. Endüstriyel temizlik hizmetleri sunan bir firmada temizlikçi olarak çalışırken (iş güvencesinin en az olduğu sektörlerden birisi), kendisine daha ucuza mal olabilecek bir ev satın alabilmek için bir başvuruda bulunmuş fakat çeşitli nedenlerden ötürü bu başvurusu reddedilmiş.

Kötü şans peşini bırakmamış. Evi satın aldıktan birkaç ay sonra, "çelik sanayindeki yeniden yapılandırmaların" dolaylı sonucu olarak "ekonomik sebeplerden ötürü" işten çıkarılmış ve tam bir yıl boyunca annesinin desteğiyle yaşamış. Bu süre zarfında "bir sürü eğitim programına" katılmış ve sonrasında Lüksemburg'da bir iş bulmuş. Ama ulaşım imkânı olmadığı için (onu getirip götüren insanlar işten çıkarılmış) işten ayrılmak zorunda kalmış.

35 yaşlarında. Mülakatı gerçekleştirdiğimiz gün, "öğrenim merkezine" dönüştürülmüş olan büyük Usinor Ofislerinde gerçekleştirilen -sıradan bir geçici çözüm veya daha doğrusu kaçınılmaz olanın biraz daha ertelenmesinden ibaret- bir "okuryazarlık" eğitimini henüz bitirmişti. Sözlerini, tuhaf görünen kısa baş sallama hareketleri ve ardından gelen duraksamalarla vurgulayarak zapt ettiği bir öfkeyle sürdürüyordu. Dolaysız anlatımı ve olduk-

ça samimi olan üslubu, sırlarını ele vermekten ziyade haklılığını savunmaya yarıyordu. Size bakışı dâhil, ona dair her ne varsa dinlenmek ve anlaşılmak için duyduğu hararetli isteği ele veriyor; konuşacak, haklılığını kanıtlayacak ve daha da iyisi kendisine hak verip kabullenecek birisini bulmaktan duyduğu mutluluğu gösteriyordu. Bu baskının yarattığı heves öylesine güçlüydü ki yavaş yavaş mülakatı yönlendiren, her şeyden öte teşvik ve teselliye duyduğu ihtiyacın şekillendirdiği soruları ve düşünceleri yönelten de o olmuştu.

Arabadan eve, aylık ödemelerinden telefon faturasına ve ayrıca günlük masraflara kadar her bir masraf kaleminden tek tek bahsetmişti. Oğlunun masrafları da dâhil olmak üzere bütün harcamaları asgari düzeye indirmiş olsa da ev vergisi, televizyon bandrolü derken aylık 3.000 franklık bir masraf çıkıyordu. Bankanın ona yaptığı işkence onu çok üzüyordu; banka çalışanları, evi hatta arkadaşlarını bile arayıp onu evi satmaya mecbur etmekle tehdit ediyorlar ve eğer imkânı olsa zaten ödeyeceğini anlamıyorlardı: "Samimi söylüyorum, azıcık param olsa hemen ödeyeceğim ama elimden gelen bir şey yok, yapamıyorum, durum bu, elimden gelen bu." (Aynı sözleri daha sonra Cezayirli işsiz bir göçmen de tekrarlamıştı.)

Bu durumda en katlanılmaz olan, ailesinin beslediği küçümseyici bir düşmanlık ve bunun sonucu olan yalnızlıkmış. Kendisi de işsiz olan bir arkadaşı ve kocası tarafından terk edilen ve dört kızını tek başına yetiştirmek zorunda kalan eski bir işçi olan annesi haricinde etrafındaki herkes, kendisini içinde bulduğu bu sıkıntıdan ötürü onu suçlamış; kendisi de işten çıkarılmış vasıfsız bir işçi olan kayınpederi, telefonunu kullanmasına izin vermeyen ve gelen iş mesajlarını iletmeyen kayınvalidesi ve özellikle, annesinin ona yardım etmesini kıskanan ablası, hepsi, içinde bulunduğu zor durumu hatırlatmak, hem kendisinin hem de kocasının sırf aylak oldukları ve iş bulmak için kıllarını dahi kıpırdatmadıklarını ve bu yüzden işsiz olduklarını yüzlerine çarpmak için ellerinden geleni yapıyorlarmış. Hiçbirisi ne o ve kocasının iş bulmak için gösterdikleri tüm çaba ve olağanüstü fedakârlıkları ne de bu arayışta karşılaştıkları bir o kadar olağanüstü engelleri idrak edemiyormuş.

Bir bakıma başkalarının onu mahkûm ettiği, bir bakıma da bir çeşit çaresiz gururun yol açtığı bu yalnızlık, her daim varlığını sürdüren dibe vurma korkusu karşısında herhangi bir dayanaktan yoksun olmak anlamına da geliyordu. Mülakat esnasında, yaşadığı yoğun endişeden etkilenmiş bir vaziyette ve ona bir teselli sunma gayretiyle, ailesinden görebileceği çeşitli destek ihtimallerini -kız kardeşleri, onların eşleri, akrabalar ya da kocasının kardeşleri- sıralarken her öneri, yeni bir sefaleti ortaya çıkarıyordu. Küçük kız kardeşi, ablasına kıyasla ona karşı daha ılımlıydı fakat engelliydi ve yeni evlendiği adam da vasıfsız işçiydi ve o sıralar işsizdi. Sadece kendisine, ailesinin suçlamaları karşısında büyük bir şefkatle savunduğu kocasına ve okulda belli ki ciddi psikolojik sorunlardan kaynaklanan sıkıntılarını aşması için elinden geldiğince yardımcı olmaya çalıştığı oğluna güvenebilirdi.

Sefaletin kısır döngüsüne sıkışmıştı, devam ettiği kursu tamamladığında, birtakım işlere girmesi için gereken bir motosiklet ya da araba alacak durumu da yoktu (gerçi ne ehliyeti vardı ne de ehliyet sınavına hazırlanma imkânı). Kocasınınki gibi çaresiz bir umut ve hayal kırıklığı döngüsüne sıkışmış, piyasada iş olmamasından istifade edip asılsız iş garantisi vaatleri altında üç kuruş maaşa çalıştıran işverenlerin gaddarlıklarına mahkûm kalmış vaziyette. Çaresizce, kendisinden bitmek bilmeyen evrakları doldurması talebinde bulunan ("Nasıl oluyor da bizim bütün bu zımbırtıları doldurmamızı isteyebiliyorlar!") ve bütün umutlarını bağladığı RMI'yı [işsizlik parası] alabilmesi için tüm bürokratik işlemleri sonsuz defa tekrarlamaya zorlayan sosyal yardım kurumlarından destek bekliyor.

Anlaşılır biçimde ve neredeyse aynı cümle içinde, isimsiz ve suretsiz bir haksızlığa karşı bastırılmış bir isyanla, onu her şeyden vazgeçmeye sürükleyen bir çaresizlik arasında gidip geliyor. "Hayat diye bir şey kalmadı. Bazen artık her şeyi bırakmak istiyorum, hatta belge ve evraklarla ilgili bir sorun çıktığında bile... O kadar yoruldum ki her şeyi olduğu gibi bırakmak istiyorum."

Kötü niyetten başka bir şey görmediği hissi; kuşkusuz ki sürekli kendisini tekrar eden bir kâbustan, babasının önce evi terk etmesi, sonra da ölmesi ile başlayan ve büyük kız kardeşinin ezi-

yetleriyle devam eden ve sanki sürekli tekrar eden bir umutsuzluk hikâyesinden bağımsız değil: "Bir de şey var... İlk önce, babam vardı, onun ölümü, tabii çok özledim onu ve sonrasında bizi çok zor şartlarda bırakıp gitti filan... Yani bütün bunlar, ne zaman bir sıkıntım olsa sanki bir romandan fırlamış gibi geliyor."

Defalarca, kendisini sonsuz bir uçurumun kıyısında, annesinin yaşamasına pamuk ipliğiyle bağlı vaziyette hissettiğini söylüyor çünkü tamamen ona bağımlı yaşıyor: "Annemi kriz geçirirken gördüğümde kendi kendime 'İşte bu, benim başıma gelecek olan bu, kendimi sokaklarda bulacağım, ne bir evim olacak ne de beni umursayan birileri!' demiştim." diye anlatıyor. Yaşamla toplumsal anlamda ölüm arasında, kendisini güvende hissettiği annesinin eviyle hâlâ eşya ya da elektrik olmayan kendi evi arasında kalmış vaziyette; sosyal yardım ödeneğini alması ya da kocasının gerçek bir işe girmesi için sosyal güvenlik görevlisinin onun evrakına el atacağını umarak böylesi bir vaziyette ne kadar dayanması gerekiyor ya da dayanabilecek?

İşsiz bir kadınla mülakat

Mülakat: Pierre Bourdieu

"Her şey yanlış gidiyor"

- *Çok çok uzun bir süredir parasız kaldınız...*

Lydia D.: Bu doğru. Bir yıldır, hatta bir yıldan biraz fazlaca bir süredir, başlangıçta geçinmek için elime sadece 200 frank geçiyordu, bu kadar. Hiç param yoktu. Ne benim ne de kocamın.

- *Sizi yanına alan anneniz oldu, değil mi?*

Lydia D.: Doğru, bizi yanına aldı, karnımızı doyurdu, her şeyi yaptı...

- *Ve sizin yaptığınız başka hiçbir şey yoktu, dışarı çıkmak filan da yoktu...*

Lydia D.: Hayır, sürekli evdeydik. Başka bir şey yapmıyorduk, hiç de kolay değildi.

- *Kesinlikle değil. Peki kıyafet ve bu tarz şeyler?*

Lydia D.: Kıyafet konusunda, önceden biraz paramız varken aldığım kıyafetler vardı; sonrasında oğlum için birkaç parça kıyafet aldım; darda olduğumuz zamanlarda bazen annem, oğluma bir şeyler alırdı. Başka türlü bir şey almaya paramız olmuyordu, hiç...

- *Tüm bunlar birden mi başınıza geldi? Aslında her şey yolunda gidiyordu, mutluydunuz, çocuğunuz vardı, eviniz vardı...*

Lydia D.: Evi aldığım zamandan başlayarak hiçbir şey yolunda gitmedi.

- *Taksitleriniz çok mu fazlaydı?*

Lydia D.: Hem de nasıl! Bitirmem gereken bir araba taksiti var, sonra... Ne deniyordu ona... Ev için olan ödeme... Adı neydi?.. İşte noter ücreti... Telefon faturalarını ödemem gerekiyordu ayrıca, çünkü telefonum vardı, toplamda 100.000 franklık ödemem var. Ödeyemeyince bunlar birikti, yığıldı ve bir de işsizlik maaşı da zamanında gelmedi, bir milyon küsur kadar para vardı elimde [*eski parayla, şu an 100.000 franka denk*], bir kısmını ödedim çünkü çevre vergisi ve televizyon bandrolü de vardı, önceden kalan gecikmiş ödemeleri de yaptım çünkü mümkün olduğunca kurulu saat gibi düzenliyimdir,

elimden geldiğince ödedim ve bir de, neydi onun adı... Hah, hâlâ bir banka borcum var, bunun gibi şeyler işte, artık çok net hatırlamıyorum her şeyi ama ciddi bir para söz konusuydu ve hâlâ bir sürü borç var... Bir sürü...

- *Aylık ödemeleriniz ne kadar ediyor?*

Lydia D.: 3.000, her ay 3.000 küsur frank ve zorunlu...

- Peki ne zaman bitecek bütün bunlar?

Lydia D.: Bazıları bir yıl içinde bitecek, iki yıllık bazı ödemeler var, bazıları üç yıllık, 60 aylık bir ödeme var. Değişiyor, hepsi aynı değil. Param olmuş olsa bazılarını halledeceğim, mesela telefon 1.000 frank, onu halledebilirdim ama elimden gelen bir şey yok, yapamıyorum... Çünkü aşırı borçlanma kredisi aldım, normalde aşırı borçlanma kredisinde, ödemeyi kişinin kazancına oranla ayarlıyorlar ama benim için çok yüksek bir oran belirlediler ve ben de onlara bunun böyle olduğunu söyledim... Onlar da "Bizim yapacağımız bu, yoksa evinizi sizin için satışa çıkarırız. Tercih sizin." dediler. Ben de ne yapacağımı bilemedim, "tamam" dedim, bir şey söylemek istemedim çünkü eşim Panifrance'daydı ve işte şey ihtimali vardı, yani sürekli olarak işe girme ihtimali vardı, bir aylık bir sözleşmesi vardı, sadece bir aylık bir sözleşmeydi ama sürekli işe girme ihtimali de vardı. Bu yüzden bundan bahsetmek istemedim, daha bir hafta olmuştu başlayalı, ben de "Yani, bakalım, madem evi satmak istiyorlar, işin olduğunu söyle..." dedim ama sadece idare etmek içindi çünkü ödemeler için sürekli bizi arayan insanlar vardı, sürekli "Ne zaman ödeyeceksiniz?" diye sorup duruyorlardı, sanki biz ödemek istemiyormuşuz gibi... Ben de "Samimi söylüyorum, azıcık param olsa hemen ödeyeceğim ama elimden gelen bir şey yok, yapamıyorum, durum bu, elimden gelen bu..." dedim; bu insanlar, bizi sürekli taciz etmeye devam ettiler. Hatta başka kişileri de aradılar, oysa aradıkları kişiler bizi ismen tanımayan kişilerdi çünkü biz onları tanımıyoruz. "Bizim aradığımızı söyleyin yeter." diyorlarmış onlara. Sonra bir gün, kocam eve geldikten iki dakika sonra, sonuçta işteydi, Panifrance'da, bankadan biri tekrar aradı sanki eşimin döndüğünü biliyor gibi, yine taciz etmek için, hep de dosya meselesi, bankada bizim işimizle ilgilenen tek bir sorumlu yoktu, birileri gelip gidiyordu ve bizim karşımıza sürekli garip isimler çıkıyordu ve ne için olduğunu da söylemiyorlardı, bizim de elimizde bir isim ve bir telefon numarası, nereden geldiğini, neyin nesi olduğunu bilmiyoruz, bu tür şeyler dayanılmazdı. Açıkça gaddarlık!

- *Doğru, bir tür işkence gibi...*

Peki neden çalışmıyorsunuz?

Lydia D.: Doğru. İşlerini berbat etmek için elimden ne gelse yapardım çünkü banka bana karşı çok gaddardı ve herkese karşı çok öfkeliydim, işin

gerçeği bu, kimseyi de istemiyordum... İş konusunda bile... Ve ne zaman iş konusundan bahsedecek olsak... Çünkü kayınpederim sürekli iş konusunu açardı, "Ne işiniz var ne de bir şeyiniz!" derdi, ben de "Bana iş konusunda tek bir kelime daha etme, burama kadar geldi!" derdim çünkü bizi ne zaman görse tek bahsettiği bu olurdu, hep bundan bahsederdi, ben de "Kes artık bu zırvaları!" derdim.

- *Sanki siz bilerek çalışmak istemiyormuşsunuz gibi.*

Lydia D.: Benim aylak olduğumu düşünürdü ve her zaman, sürekli oğlunun da aylak olduğunu düşünürdü, sürekli aynı şeyi duyardık: "Peki ya neden çalışmıyorsunuz?" Bir de "Bir tek sizin başınıza gelmiyor bu!" gibisinden laflar. Ben de "Şanssızsak bizim suçumuz değil ya!" derdim. Bir de patronlar var tabii... Bugünlerde, şirketlerde insanlara para vermek istemeyen patronlar var -özellikle de gençlere-, yok pahasına çalışalım istiyorlar. Kocam şirketlerde çalıştı, parasını ödeyeceklerine söz verdiler, sonuçta eline hiçbir şey geçmedi, işi bıraktı, hiçbir şeyi yoktu, Meuse'de beş parasız kaldı ama bu aylaklık demek değil, yeri geldi arabada uyudu! Meuse'de marangozluk işi bulmak için arabada bile uyudu, konserve yiyecekler filan yedi, başka türlü iş yoktu. Fazla değil, 200-300 frank alıyordu, yeterli değildi. Ben de "Sırf çalışmış olmak için çalışıyorsan eğer, yol masrafını bile karşılamıyorsa, böyle devam etmeye değmez, hem de hiç!" dedim. Benim, ailemde kalmam bile sıkıntıydı... Sonuçta annemin evinde yiyip içiyordum ama bu da sorun oluyordu, "Annenin evinde yiyip içiyorsun, yemeğe bile para vermiyorsun!" filan diyorlardı.

- *Kim burnunu sokuyordu?*

Lydia D.: Kız kardeşim, kıskançtır biraz.

- *Ne iş yapıyor?*

Lydia D.: Yüzme havuzunda kasiyer olarak çalışıyor. Ama sürekli ve sürekli kıskançtır, "Annemin evinde yemek yiyorsun, para da ödemiyorsun..." filan diyor. Evi var, ihtiyaç duyduğu her şeyi var, evde bile kalmıyor, annemin kafasını ütülemeye geliyor. Gerçekten çok yıprandığı hâlde iki yaşında bir çocuğa bakıyor annem, geçen yıl neredeyse ölüyordu, onu kaybediyordum, ben Lüksemburg'da çalışırken neredeyse kaybediyordum onu, bu tür sıkıntılar yaşadım, mecbur kaldım... Gidip onu hastanede ziyaret etmem gerekiyordu, ciğerlerinde su toplanmıştı, bütün bu sorunlar üst üste geldi, aslında 1990'dan bu yana sıkıntıdan başka bir şey görmedik.

- *Doğru, kötü bir durum... Peki ya bu kız kardeşiniz, iş bulma konusunda yardımcı olamaz mı?*

Lydia D.: Randevu filan ayarladı ama her seferinde işe birisi alınmış olu-

yordu, herkes işsiz... Yani bir sürü işsiz insan var. Her şeye balıklama atlıyor insanlar. Bir iş olduğunda bunu size biraz geç söylemeleri, işin elinizden kaçması için yeterli, önceden bilmek lazım yani. Bazen "hayır, ilan daha yeni" diyor birileri, arıyorsunuz ve siz arayana kadar iş başkasına verilmiş oluyor. Bir de telefona ulaşma imkânım da olmuyordu. Kayınvalidem onun evinden telefon etmeme izin vermiyordu, kullandırmıyordu telefonunu, eskiden telefonum vardı ama artık yok, aynı şey S.'de evdeyken de oluyordu, annemi aramakta sıkıntı yaşıyordum, sorunlarım vardı, kırk yılın başında çalışan ankesörlü bir telefon vardı, arayamıyordum, annem de çoğu zaman benden haber alamıyordu ve bu yüzden...

- *Satın aldığınız evde yaşıyordunuz, değil mi?*

Lydia D.: Evet, evet.

- *Ama evin tadilatını yaptıramıyordunuz?*

Lydia D.: Hayır. Hem de hiç. Yapılması gereken şeyler vardı, neydi artık bilmiyorum ama kapıda bir sorun vardı, cereyan yapıyordu ama yine de sıcak suyum vardı, en temel şeyler vardı. Çünkü önceden kaldığım yerde sıcak su da yoktu, hiçbir şey yoktu, çok bir şey ödemiyordum, 400 franktı kirası ama hiçbir şey yoktu. En temel şeyler bile yoktu, kışın soğuk oluyordu, yalıtım filan yoktu, bir apartmanın beşinci katındaydım ve bu toplu konutlardaki yaşam... Yani çok hoşuma gitmiyordu, bir bahçem olsun istiyordum, eşim bir şeyler yetiştirirdi diye düşünüyordum ve bahçemiz olsa bir şeyler yetiştirmesine faydası olurdu çünkü artık başka türlü karnımızı doyuramıyorduk, orası kesin.

- *Bir de etrafınızdaki insanların düşüncesi sizin...*

Lydia D.: Doğru, bu tarz problemler, eleştiride bulunuyorlar, çok eleştiriyorlar...

- *Hatta aileniz bile?*

Lydia D.: İşte bu yüzden iş arkadaşlara gelince pek arkadaşım yok. Kendimden uzak tutuyorum. Tamamen yalnızım, artık neredeyse hiç kimseyi görmüyorum. Belki benimle ilgilidir ama böyleyim, böyle bir insan oldum, bazen birisine artık tahammül edemeyecek hâle geliyorum. Böyle daha iyiyim, çünkü herkes beni eleştiriyor ve "Böyle işsiz bir adamla nasıl evli kalabiliyorsun?" gibisinden şeyler söylüyorlar sürekli ve ben de "Eğer bana inanmıyorsan benim eve gel, sana gelen mektupları göstereyim." diyorum, inanılacak gibi değil, sürekli "Eğer bir şey çıkarsa size döneceğiz." gibisinden şeyler okuyorum, duyuyorum, tek duyduğum bu, bu tür şeyler, verilen sözler ve bir de matbu cevap mektupları var çünkü bir keresinde (...). Tek yaptıkları pul yapıştırmak çünkü "İş yok!" demek için hazır bir matbu mektup formu var.

Tamamen köşeye sıkışmış vaziyetteyim

- *Eşinizin uzmanlığı neydi?*

Lydia D.: Vasıfsız işçi, CAP sertifikası bile yok. Her işten biraz anlar, kasaplık, boyacılık falan yaptı, bir süre inşaatçılık yaptı. Başka ne yaptı? Satıcılık, bunun gibi bir sürü iş daha, elinden gelen her şeyi yaptı. Ne olursa, umursamaz, yapar.

- *Birbirinizle iyi geçindiğiniz sürece zaten...*

Lydia D.: Genelde iyidir, iyi birisi... Gerçekten iyi bir insan.

- *Bu önemli bir şey.*

Lydia D.: Ama benim sıkıntım, babamı 1989 yılında kaybetmiş olmam, bir de ev olunca... 1989 yılında girişmemem gerekirdi bu ev işine, bu ev meselesine kafayı gerçekten takmıştım, 1990 yılına kadar alamadım. Normalde bana evin tadilatı için bir milyon [*eski frank*] vereceklerdi. Nihayetinde normalde, ev için verilen krediye satış masraflarının dâhil olması gerekirdi ama benimkinde dâhil değildi ve masrafları ödemek için o bir milyonu elimden aldılar -gerçekten üçkâğıtçı bunlar-, üzerine iki milyon kadar daha koymam gerekti, bu yüzden iki ayrı yere kredi ödemem oldu.

- *Eviniz ne kadar tutmuştu?*

Lydia D.: 12 milyon [*yeni kurdan 120.000 frank*]. Evi olduğu gibi aldım. Hiçbir tadilat yapmadım.

- *Peki ya bu staj, nasıl başladınız buna?*

Lydia D.: Sosyal hizmet görevlisi bahsetmişti bundan, böyle bir şey olması gerekiyordu, o da "Normalde olan bir şey değil, senin için ayarladım, başladın değil mi?" dedi, ben de "Hayır, henüz başlamadım." dedim, o da "Ama olacak şey değil, senin için bu stajı, her şeyi ayarladım..." dedi. Ama bu biraz da geçici iş bulma kurumu beni aradığı için böyle olmuştu açıkçası çünkü süremin sonuna gelmiştim. Sonuçta bunu tercih ettim çünkü bir hafta bir şirkette çalışıyorsunuz ve eğer patron çalışmamdan memnun kalırsa sürekli olarak işe alınma ihtimali var ama orada da bir sorun çıktı çünkü oraya hiçbir şekilde ulaşım imkânım yoktu, ehliyetim yok, hem zaten olsa bile araba bende değil, sonuçta kocama lazım, böyle olunca nerede çalışabilirim, çalışamam, yakında olsa yine neyse, ama otobüs, M.'den V.'ye giden otobüs yok, bir tane bile. Benim için motosikletle gitmek de olacak şey değil, süremiyorum, denedim, olmuyor, hem ayrıca motosiklet almak gerek, ben de bunu yapamam, aldığım maaşla bu imkânsız. Tamamen köşeye sıkışmış vaziyetteyim. Çıkış yolum yoktu, başka bir araba alamazdım çünkü param yoktu, hem zaten ehliyetim

de yoktu, işin aslına bakacak olursanız her şey yanlış gidiyor.

- Burada, sizin için ehliyet alma imkânı yok mu? Tamamen köşeye sıkıştığınızı, para sıkıntınız olduğunu, arabanızın, işinizin olmadığını söylediniz...

Lydia D.: Tamamen, bu doğru, her şey karmakarışık bir hâl aldı. Çıkış yolu yoktu. Bu, gerçekten can sıkıcı. Hiç çıkış yolu yok, biliyorum... Bazı çözümler vardı aslında, araba kullanmayı öğrenmek isterdim ama yine de işe nasıl gideceğim bir sorundu, ehliyetim olsun isterdim...

- Eğer eşiniz düzenli bir iş bulsa bu, bütün sorunları çözmez mi?

Lydia D.: Evet ama şu an M.St.M.'de olduğu için bu mümkün değil ve çalışma saatleri de çok kötü, sabahın dördünde oraya giden otobüs yok, inanılmaz bir şey, arabayı alması gerek.

- Sabah dörtte ne yapıyor?

Lydia D.: Sabah dörtten öğlen bire kadar gidiyor, sonra saat birden akşam dokuza kadar vardiyası var, vardiyalar böyle, durum bu, akıl alacak gibi değil.

- Maaşı iyi mi?

Lydia D.: Tam bilmiyoruz, yeni başladı, henüz bir haftadır çalışıyor, bilmiyoruz cidden.

- Ne kadar maaş alacağını söylemediler mi?

Lydia D.: Normalde asgari ücret, fazla bir şey değil, 5.400 frank, yapmam gereken bütün ödemeleri bununla karşılayabilecek miyiz o da belli değil, hem geriye dönük ödemeler de var, hepsini karşılayamam, akıl alacak şey değil. Daha ne kadar böyle hiçbir şeysiz dayanmam gerekecek bilmiyorum, inanılmaz, gerçekten inanılmaz.

Kâbuslar görüyorum...

- Geceleri pek rahat uyuyamıyorsunuzdur, öyle değil mi?

Lydia D.: Eskiden kâbuslar görürdüm, kâbuslar, bütün bu...

- Ne gibi?

Lydia D.: Yaşadığım sıkıntıları, kendimi görürdüm, sokaklarda yaşadığımı görüyordum rüyamda çünkü annem hastalanınca kendi kendime "İşte bu, benim başıma gelecek olan bu, kendimi sokaklarda bulacağım, ne bir evim olacak ne de beni umursayan birileri..." demiştim.

- Peki ya eşinizin ailesi?

Lydia D.: Onlara güvenilmez. Gaddarlar, gerçekten gaddarlar. Bana karşı bile. Kocama karşı bile ve... Babası içer. Üstelik gaddar bir adam, bütün gün onu bunu çekiştirmekle geçer, herkesi çekiştirir. Ailedeki herkesin bir avuç aylak olduğundan dem vurur. Oğluna bile, ona bile aylak der, iş bulsa da ona aylak der. Ama bir gün geldi o da işsiz kaldı, ben de "Etme bulma dünyası, kimseyle alay etmeyecektin, ben sana dedim, günün birinde sen de pekâlâ işsiz kalabilirsin!" demiştim ve nitekim öyle de oldu, işsiz kaldı, erken emeklilik meselesi vardı, işsiz kaldı, gereken kademede değildi, işten çıkarıldı.

- *O ne iş yapıyordu? Çelik sanayinde miydi?*

Lydia D.: Vasıfsız işçi gibi bir şeydi, o tarz bir şey.

- *Çelik sanayinde mi?*

Lydia D.: Evet, çelik endüstrisinde, oradaydı. (...) Ama kayınvalidem, o da aynısı, o da sürekli eleştirir, pek de iyi bir aile değiller. Hiç yanlarına gitmiyorum, neredeyse hiç.

- *Kâbuslar gördüğünüzü söylemiştiniz, işle mi ilgili?*

Lydia D.: Bu doğru, bütün bunlar, bu tarz sorunlar ve bir de aile tabii, bu tür problemler.

- *Peki kayınvalideniz ve tüm olup bitenler?*

Lydia D.: Doğru, görümcelerim de var tabii... Görümcelerim de aynı, görüşmüyoruz, bir tanesiyle görüşüyorum sadece, bir de öbürü var tabii ama diğerleriyle görüşmüyorum.

- *Doğru, hep iş yüzünden ya da onların yaptığı eleştiriler ve bu tarz şeyler yüzünden, değil mi?*

Lydia D.: Evet... Bir de şey var... İlk önce, babam vardı, onun ölümü, tabii çok özledim onu ve sonrasında bizi çok zor şartlarda bırakıp gitti filan... Yani ne zaman bir sıkıntım olsa sanki bir romandan fırlamış gibi geliyor aklıma tüm bunlar.

- *Ve bunlar tekrarlayıp duruyordu değil mi?*

Lydia D.: Her şey gözlerimin önünden akıp gidiyor: küçüklüğümden şimdilerde yaşadığım sorunlara kadar.

- *Kastettiğiniz ne? Her şeyi mi hatırlıyorsunuz?*

Lydia D.: Evet, her şey gözlerimin önünden akıp gidiyor.

- *Peki gelecek tamamen karanlık derken ne demek istiyorsunuz?*

Lydia D.: Demek istediğim... Başımdan geçen bütün sıkıntılar, küçüklüğümden şu ana kadar. İşte böyle, anlamıyorum...

- *Yani gelecekten korkuyor musunuz?*

Lydia D.: Şey... Göremiyorum, işlerin iyiye gideceğini düşünemiyorum. Bilmiyorum, inanamıyorum artık. Artık hiçbir şeye inanamıyorum. Hayır, bana verilen onca sözün, vaadin ardından hiçbir şeye inanamıyorum, yapamıyorum. İnanılacak gibi değil, yapamıyorum. İyi bir şey olacak olsa "Bu, mucize; inanılmaz bir şey!" derim. Bir türlü kabullenemem herhâlde, sürekli "İnanılmaz!" derim. Hiçbir şeye inanamıyorum, ne bahse girmeye ne de başka bir şeye... Hiçbir şeye inanamıyorum.

- *Bu, bana pek yapılacak bir şey gibi gelmedi...*

Lydia D.: Hayır hayır, benim demek istediğim... Bahis oyunları filan, çünkü kocam bile, bazen çekilişler oluyor katılabileceğin ve "...kazandınız!" diyor mesela, ben kocama "Boş ver, girme böyle şeylere, gerçekten saçmalık bu, tamamen saçmalık..." diyorum, bence çalışmazsak elimize bir şey geçmez, çare çalışmak. Başka bir şeye inancım yok. Bence eğer çalışmazsak hiçbir çıkış yolumuz yok. Kendi başımızın çaresine bakmamız gerek... Kimse bize bakacak değil, bu işler böyle.

Çünkü bu bir felaket

Lydia D.: Bu böyle, kolay değil. [*biraz güler*] Sıkıntıları olan bir tek ben değilim, bazen bunu düşünmek işe yarıyor, kendime "Benden daha zor durumda olan insanlar var..." diyorum ve bu da iyi bir şey, bu durumda olan bir tek ben değilim, bu iyi bir şey çünkü öyle olsa gerçek bir felaket olurdu ama hâlâ bu tür sıkıntıları olan insanlar var ve "İnanılmaz bir şey, bugün hâlâ insanların bu hâlde yaşaması..." diyorum. İnsanlar ilerlemeden bahsediyor ama işin gerçeği bu değil. İleriye değil geriye gidiş söz konusu bence. İnanılacak şey değil, bunun bir çaresi olmalı, bir şeyler yapmaları gerek. Akıl alacak gibi değil, vaatlerde bulunup sonra da yerine getirmemek. Öylesi çok kolay, ben de vaatte bulunurum, öyle olduktan sonra. Vaatte bulunmak ya da bir devlet dairesinde çalışıp "Evraklarınızla ilgili işlemleri yaptım..." demek ve hiçbir şey yapmadan öylece oturmak aynı şey, buna da şahit oldum, hiçbir şey yapmıyorlar, sonra da "Bunlarla ilgili olarak gerekeni yapacağız ama diğerlerine biz bakmıyoruz!" diyorlar, bir de gelin bana sorun, ben de böyle memur olurum, bunda ne var. Üstelik ben hemen hallederim de çünkü bütün evrak işleri tam bir kargaşa, bu kadar karmaşık bir hâlde olması inanılacak şey değil. Ben çoktan evraklarımı teslim etmiştim ve bunlar tutup kaybettiler, inanabiliyor musunuz? Bilgisayarları koyduklarından beri yaptıkları saçmalıklar akıl alacak gibi değil. Benim yurt dışında doğduğumu belirten bir kayıt vardı. Ben yurt dışında filan doğ-

madım ki, Fransa'da doğdum ben. Göz tedavisi için biriyle görüşmem gerekiyordu, göz ameliyatı olacaktım, kim bilir kaç ayrı birime gitmem gerekti, belki elli ayrı yere gitmişimdir. "Bununla ilgilenen kişi ben değilim." deyip başka bir sıraya gönderiyorlar ve öbür tarafta da "Hayır burası değil, şu kişi ilgileniyor." diyorlar. Yani hayat bu mu? Bazen artık her şeyi bırakmak istiyorum, hatta doküman ve evraklarla ilgili bir sorun çıktığında bile, o kadar yoruldum ki her şeyi olduğu gibi bırakmak istiyorum.

- *Bilmiyorum ki, elimden bir mucize gelecek olsa kesinlikle yapardım sizin için.*

Lydia D.: İşte mesele bu, görünürde bir çıkış yok. Çok zor. Hiçbir çıkış yolu görünmüyor. Bazen insan, "Dünya nasıl bu hâle geldi?" diye düşünmeden edemiyor çünkü eskiden dünya bu kadar zalim değildi, şimdi sadece bir konuda bilgi edinmek için bir yere gidiyorsunuz, gönderiveriyorlar, bazen böyle şeyler oluyor. Kocamın başına da böyle bir şey geldi, bir keresinde RMI [işsizlik parası] için ayın 20'sinde randevusu vardı, anlarsınız işte, eşim de "O tarihte gelebilir miyim bilemiyorum..." dedi. Ne cevap verdiler biliyor musunuz? "Demek RMI'ya ihtiyacınız yok artık?" Söyledikleri şey bu, eşim de "Tabii ki ihtiyacım var ama o tarihte gelemezsem?" dedi. İnanabiliyor musunuz? Sürekli randevu veriyorlar Belediyede ama hiçbir şey çıkmıyor. Hiçbir şey çıkmıyor.

- *Hâlâ almadı o maaşı değil mi?*

Lydia D.: Hayır hâlâ alamadı.

- *Başvuruda bulundu değil mi?*

Lydia D.: Bütün evrakları filan doldurduk ama elimize geçen bir şey hâlâ yok. Hâlâ başladığımız noktadayız. (...) Başvuruyu alan kişi, eğer işler yolunda gitmezse dosyaya el atacağını söylemişti, çünkü bunu söyledi, demişti ki: "Böyle bir dosya hemen sonuçlanır." Bize söylediği buydu. Sonra da "bu dosya geçmez!" dedi. Bir noktada artık kendi kendime, birisi benim hayatımı mahvetmeye uğraşıyor diye düşünmeye başladım çünkü işlerin bu hâle gelmesi gerçekten inanılmaz gibi geldi bana.

- *Bu kadar da kötü şansa sahip olmak?*

Lydia D.: Birisi acaba bunları benim aleyhime mi yapıyor dedim.

- *Birisi sizi lanetlemiş gibi yani?*

Lydia D.: Evet, aklımdan geçen bu oldu.

- *Yani o raddeye geldi, öyle mi?*

Lydia D.: Şey, evet çünkü bu bir felaket ve benim gibi başka insanlar da var mı bilmiyorum, şimdilik benim durumumdaki birisini tanımadım, sorunları olan insanlar tanıyorum ama benim kadar sorunu olan yok, hatta bu gittiğim stajda bile.

- *Demek orada bile yok? Ama ciddi sorunları olan insanlar var.*

Lydia D.: Sorunları var ama benim sorunlarım gibi değil, onların sıkıntılarını biliyorum, o kadar ciddi değil, bazılarının sorunları var ama... Benim gibi borçları yok, o tarz şeyleri yok, işte mesela evrakla ilgili sorunlar ama RMI'yı alıyorlar, ben almıyorum, hâlâ "işlemleri devam eden" bir tek ben varım, yazdım bile çünkü staj için başvuruda bulunmamız gerekiyordu, "işlemleri devam ediyor" diye yazması gerektiğini söyledim çünkü bilmiyordum ki... İşte böyle, bazen bu evrak işlerinde birisi benim aleyhime mi çalışıyor diye düşünüyorum ya da beni tanıyan ve benden hazzetmeyen birisi...

- *Peki sizi kim sabote ediyor olabilir?*

Lydia D.: Evet, kim sabote ediyor bütün bu evrak işlerini filan, inanılmaz bir şey, inanılmaz. Teslim ettiğim evrakları yeniden istediler benden, hem de üç kere istediler.

- *Maalesef Sosyal Sigortada genelde böyle...*

Lydia D.: Hayır, hayır, RMI meselesi bu. Bana telefonda ne söylediklerini bilmiyorsunuz, ben "RMI dosyam hangi aşamada acaba? Çünkü hâlâ elime geçen bir şey yok." dedim. Çünkü bana, "On gün sonra ödeme elinize geçer." filan demişlerdi. Tam bir ay oldu ve hâlâ hiçbir şey yok. "Benden kocamın 1990 yılı belgelerini, gelir durumunu istiyorsunuz, zaten gönderdim, olacak şey değil!" dedim, böyle söyledim. Sonradan "Ama başka bir evrak var burada..." dediler. Ben de "Hayır, evrakın üzerinde 1990 yazılı, eşimin gelir durumu." dedim. Sonra da benden, benim hastalığımı belgeleyen evrak istiyorlar. Ben de "Ama bunu önceden söylemeniz gerekir, evrakta tek bir şey istiyorsunuz, ikisini birden değil! İyi ki aramışım yoksa bunu istediğinizi bilemeyecektim." dedim. Bir de "İnsanlara aptal muamelesi yapmayın!" dedim. O zaman telefondaki kişi bağırmaya başladı, "Biz insanlara aptal muamelesi yapmıyoruz, Belediyedekiler işleri ellerine yüzlerine bulaştırıyorsa bu benim suçum değil!" dedi, bana söylediği bu oldu. Böyle cevap veriyor. İnanabiliyor musunuz?

[...]

Bekleyen evraklar

Lydia D.: Herkes suçu başkasına atıyor...

- Bu doğru, Belediye ve... arasında.

Lydia D.: Doğru, sonu gelmeyen bir zincir.

- Belediye ve RMI arasında. Ve bu sırada kimse sizi RMI için mülakata almadı, araştırma bile olmadı...

Lydia D.: Hayır, sadece tek bir randevu, kocamla bir görüşme yaptılar. Adam "Siz RMI almıyor musunuz?" dedi, kocam da "hayır" diye cevap verdi. Adam da "O zaman ben bir yazı hazırlayacağım ve işlerin yürümesi için gerekeni yapacağım, işlerin yapıldığı kısma, normalde yaptığımız bir işlem değil ama bunu önemli evrak olarak işleme sokacağım." dedi. Hâlâ cevap bekliyoruz ve adam iki haftada olur demişti, tam hatırlamıyorum dediğini, "cevap alırsınız" gibi bir şey söylemişti. İşte iki hafta geçti, süre doldu. Bilmiyorum artık unuttu mu yoksa işini mi yapmıyor, Belediyede işler inanılır gibi değil. Orada bir şeyler oluyor ama ne...

- Evrakları dolduran sizsiniz değil mi, hepsini eşinizle birlikte mi yapıyorsunuz?

Lydia D.: Kocam ve ben. Ama ben bu evrak işlerini filan bildiğim için, bunun da faydası oluyor. Hatta kocamdan biraz daha iyi biliyorum, o yüzden hepsini ben doldurdum, her şeyi gönderdim, oldukça da hızlı yaptım, elime bir şey geçer geçmez hemen yolladım. Beklemede, ne zaman bir evrakı bana geri gönderseler "evrak beklemede" yazıyor, her seferinde yazan bu, inanılır gibi değil!

- Belki gerekeni yaparlar...

Lydia D.: Bilmiyorum, hakikaten bilmiyorum. Çünkü kısa bir süre önce C.'den, Belediyeden bir sosyal hizmet görevlisiyle mülakat vardı. Görevli, eşime "Evrakı hemen buraya yolluyorum!" dedi. Şimdi bekliyorum, verilen tarih geçti, Şubat ayı için göndermişlerdi, Ocak ayındaydı bu. Ocak ayının ortaları, o civarda. Hâlâ ortada bir şey yok. İnanılır gibi değil. Sonuçta bir evrakın gitmesi üç gün, olmadı bir hafta, ne kadar sürer anlamıyorum ki... İnanılır gibi değil. Bu bir sorun. Bu tür sorunlara kim yol açıyor bilmiyorum, bir şey diyemem. (Tek yaptıkları böyle sıkıntılar çıkarmak sanki?) Sonrasında oğlum için, hâlihazırda aile desteği almadığımı gösteren bir belge istediler, en son gönderdiğim evrak o oldu ve hâlâ bekliyorum, hâlâ da hiçbir şey yok. Gerçekten akla hayale gelmeyecek evraklar istiyorlar. Hastalandığım zaman elime ne ödeme geçtiğini, 89 yılının gelirini, 90 yılının gelirini, oğlum için aile desteği almadığıma dair evrakları istiyorlar, bir sürü evrak, bütün bunları isterken acaba akılları başlarında mı diye soruyorum. İnanılmaz bütün bunlar. Ne için bütün bunlar, bütün bu evraklar?

- Belki de işler zamanla yoluna girer.

Lydia D.: Evraklarımı doldurunca RMI için hesap açmamı bile istediler ama hâlâ bir şey yok. 5 Ekim 1990'dan beri. Sırf bunun için banka hesabı açtım ve hâlâ elime geçen bir şey yok. İnanabiliyor musunuz?.. İnanılır şey değil. Ödeme yapmak zorunda kaldım bir de, "Ödeme yapmanız gerekmeyecek." demişlerdi, 50 frank dosya masrafı ödemesi yaptım, onu da annemden borç aldım. İnanılır gibi değil! Yanlış giden bir şeyler var! Ne yapıyorlar bilmiyorum. Burada elektriğimi bile kestiler, 10.000 franklık bir elektrik faturası vardı, doğal gazda aynısı olmadı çünkü onun sayacı içeride, kapalı ama elektriği kestiler. Çok zor zamanlardayız çünkü hafta sonu eve gideceğim. İşleri halletmek için çünkü köpeğim de var. Bir köpeğim var ilgilenmem gereken.

- Orada mı kalıyor köpek?

Lydia D.: Onu eve -annemin evine- getiremem çünkü burası F3 tipinde küçük bir daire, kayınvalidem de bakmaz zaten, önceden onun da vardı köpeği ama kayınpederim sürekli sorun çıkarır, köpek de havlıyor, gerçi evleri uzakta, kimse rahatsız olmaz ama. Hem bir köpek için epey de iri. Onları rahatsız eder. Ama ben bu köpeği besliyorum. Hayvanları severim. Hayvanlara bayılırım.

- Doğru, insan bir de bağlanıyor hayvanlara. Kocanız da bahçe işiyle uğraşıyordu değil mi?

Lydia D.: Bahçe, biraz bahçeyle uğraşıyor, o tarz şeyler.

- Onun için mi gidiyor oraya?

Lydia D.: Evet, bahçe ve diğer işler için, turşu filan yapıyor. Turşu yapıyor... Bunlarla ilgileniyor.

- Bunun da geçiminize faydası oluyordur, az da olsa bir gelir.

Lydia D.: Şey, evet ama kolay bir şey de değil.

- Hayır, zor, gerçekten zor.

Lydia D.: Kesinlikle zor. (...) "Neden başkası değil de ben?" diye düşünüyorum, eskiden tahammül edemiyordum. Ağlardım, annem de "Kes artık!" derdi. Sonra beni ağlarken görünce "Neyin var senin böyle, hiçbir şey yolunda gitmez mi!" derdi. Ben de "Bak, senin de sorunların var, ben sana bağırmıyorum, şimdi beni rahat bırak, zaman ver biraz!" derdim. Böyle söylüyordum. Çünkü annemin de aynı sorunları yaşamış olduğunu biliyorum ve benim ağlamama dayanamıyordu. Ben de "Sorunların olduğu zaman, sen ağlamana mâni olabiliyor musun?" diye sorardım. O da "hayır" derdi, sonra o da ağlardı. Ben de "Benim durumum da aynısı, ağlıyorum diye üzülme. Elimde olan bir

şey değil." derdim.

- *Ağlamak için birçok sebep var, kesinlikle.*

Lydia D.: Kayınbiraderim de böyle, benim Marsilya'ya gitmemi istiyordu iş bulmam için, ben de gitmek istemiyordum. "İstemiyorum, evim var, ödemelerim daha bitmedi ve borçlarım da var, böylece bırakıp gitmeye hakkım yok. Mümkün değil!" Böyle söyledim. Hem zaten iş nerede?

Şubat 1992

Yitip Gitmiş Bir Hayat

Pierre Bourdieu

57 yaşındaki Pierre L. ve Henri F., yöre sakinlerinin şehre taşınmaları ve bekâr kalmaları dolayısıyla nüfusunun büyük kısmını kaybetmiş bir bölgede yaşayan, oldukça faal iki çiftçi. Kendi kuşaklarından pek çok kişinin aksine oldukça başarılılar.

Henri F.'ye kasabadan oldukça uzakta, tarımı hem zor hem de masraflı hâle getiren, engebeli bir bölgede ufak bir arazi (18 hektar) miras kalmış. Meşakkatli bir çalışma sonucunda (29 yaşındayken, iki günden daha uzun süre tarladan ayrılma imkânı olmuyormuş), tarıma elverişli alanı onlarca hektar genişletmiş. Orman arazisini temizleyip ekmek için düz bir alanda 100 hektarı işleyecek güce sahip ağır tarım makineleri almak zorunda kalmış. 27 yaşındaki, şehirli bir kızla evli olan oğlunun, karısının baskılarına boyun eğip aile evinden ayrılacağını, karısının, büyükannesinin yanına taşınacağını mülakatı gerçekleştirdiğimiz esnada henüz öğrenmişti. Oğlunun aniden fikir değiştirmesine hazırlıklı olmadığı için yaşadığı hayal kırıklığı daha da büyük olmuştu. Zira oğlu tarım meslek lisesinden mezun olup çiftliğe döndüğü zaman babasının işini devralmaya kesin karar vermiş görünüyordu. Oldukça dinamik birsi olan Henri F., çiftçilerin menfaatini koruma mücadelesinde etkin de rol alan biri. Pierre L. onun da sohbete katılmasını bu yüzden istemişti.

Pierre L., civardaki en büyük çiftliğin sahibi; çiftlikteki, tütün kurutmak ve balyaları muhafaza etmek için kullanılan geniş sundurmaların neredeyse tümünü kendisi hazırlamış ve yaklaşık yüz

süt ineğinden oluşan büyükbaş hayvan sürüsü için sütü sağmak, işlemden geçirmek ve muhafaza etmek için gereken tüm ekipmanı barındıran, devasa, ultramodern ahırları da var. Gençliğinde JAC'nin [*Jeunesse Agricole Chretienne*-Genç Hristiyan Çiftçiler Topluluğu, t.s.n.] oldukça faal bir üyesi olan Pierre, tarım alanında 1950'lerdeki modernleşme sürecine bilfiil dâhil olmuş, (arkadaşlarının çoğu o zamanlar bekârken) evlenmiş ve bir oğlu olmuş. Oğlu 30'larında, hâlâ bekâr ve iki yıl tarım meslek lisesine devam ettikten sonra babasıyla çiftlikte çalışmak için geri dönmüş. Bütün köyde ve bilhassa her sabah sütünü satmak için bizzat gittiği küçük kasabada saygı gören Pierre L., uzunca bir zaman faal bir Belediye Meclis üyesiymiş. Pierre L.'nin karısı uzun süren bir hastalığın ardından birkaç yıl önce ölmüş, kendisi de kuyruk sokumunda oluşan kireçlenme yüzünden ciddi bir ameliyat geçirmiş, ameliyatın ardından gözle görünür bir topallama kalmış.

Baba oğul yalnız yaşıyorlar ve büyük kısmı başkalarına kiralanmış olan geniş arazide -dışarıdan yardım almak yerine ağır tarım makinelerini kullanarak- birlikte çalışıyorlar. Yanımda, hiç beklemedikleri bir misafirle (Avrupa tarımı hakkında bilgilendirdiğim bir Çinli iktisatçı ile) çıkageldiğimde her yeri saran, mide bulandırıcı silaj kokuları içinde, etrafta yığılı, türlü malzemenin ortasında (eskimiş aletler ve artık kullanılmayan tarım araç gereçleri etrafa saçılmış vaziyetteydi) çamur ve tezekten müteşekkil bir dünyada, üzerlerinde mavi tulumlarıyla çalışıyorlardı.

Başlangıçta kendilerine miras kalmış ufak birer araziye sahiplerken, Henri F. ve Pierre L. ciddi zaman ve para yatırımı vasıtasıyla ve krediler "sayesinde", işledikleri araziyi genişletmeyi başarmışlardı. Arazi ve özellikle binalar gibi gayrimenkullerin yanı sıra, araç gereç ve çiftlik hayvanlarından oluşan kayda değer bir mal varlığı edinmişlerdi. Fakat bu durumda, edindikleri miras, onlar için kaderin bir cilvesi olmuştu; üzülerek belirttikleri gibi, daha büyük bir mirası devralanlar şehre gitmiş, daha az girişken olanlarsa işleri eskisi gibi yürütmüşler, böylece ya kendileriyle birlikte "çiftliklerinin" de yavaş yavaş ölmesine göz yummuşlar ya da kredi almadan çiftliklerini ve evlerini döndürebilmek için arazi satmışlar. Pierre ve Henri ise, şüphesiz ailelerinin taşıdığı inancı

yaşatmak adına, eskilerin deyimiyle "topraklarını terk etmemişlerdi". Önce devraldıkları miras, sonrasında ise yaptıkları maddi ve manevi yatırım dolayısıyla bir yeniliğin diğerini izlediği bir tür kısır döngünün içinde bulmuşlardı kendilerini. Âdeta kendilerine rağmen, giderek tarım danışmanlarının, tarım odalarının, kredi ofislerinin ve süt kooperatiflerinin telkinlerine ve çeşitli tavsiyelerine uymak zorunda kalmışlardı.

Bugünse çelişkiler içinde yaşıyorlar. Sermaye sahibiler fakat sermayelerini paraya dönüştüremiyorlar (yahut bunu ancak hem psikolojik hem de ekonomik anlamda "yok pahasına" satışla gerçekleştirebilirler). Paraya çevirebilecekleri mal varlıkları çok az, gelirleri ise bir vasıflı işçininki kadar bile değil, ancak vasıfsız bir işçininki kadar (bu gerçeği unutmayı düşünseler bile tatillerde gelen akrabaları bunu hatırlatmayı ihmal etmiyor). Onlara istediği gibi iş verip iş vermeme iradesini elinde bulunduran, her siparişle birlikte verdiği ültimatomlarla merkezî idare amirinden pek de farkı bulunmayan ve çiftlikteki ekipman ve ürünlere düzenli kalite kontrolü yapan süt ürünleri firmalarının bir nevi maaşlı işçisi olan bu insanlar, içinde yaşadıkları topluluğun da yardımıyla, hâlâ kendi çiftliklerinin efendileri oldukları yanılgısını yaşatabilirler; babadan kalma bağımsız çiftçi efsanesine inanmaya devam edebilirler. Etrafı gösterdiğim Çinli ekonomi uzmanı adına onlara sorular yöneltirken birden fark ettim ki kendi kolhozlarında çalışan ve yaşayan bir işçi topluluğuna benziyorlar. Bir zamanlar acımasızca ve beklenmedik bir biçimde kaderlerini belirleyen hava durumu ve doğal afetlerin yerini, bugün, çiftçilerin gelirlerine dair ve hatta onların ne ekip ne biçeceklerine ilişkin tercihleri üzerinde bile etkili olan siyasi kararları ile birlikte hükümet -hatta daha geniş ölçekte Avrupa Ortak Pazarı- almış durumda.

Her alanda bağlayıcı olan düzenlemeler ve zaruri olduğu kadar belirsiz de olan yardım ödenekleri, ücra köşelerdeki çiftliklerinde kalan ve kimsenin emrinde çalışmama hürriyetine sıkı sıkıya bağlı çiftçileri devletin görünmez ağlarıyla boyunduruk altına almış durumda. Böylesi bir vaziyette, şimdiye kadar karmaşa ve kaypaklıktan (bu özellikleri şehir hayatıyla özdeşleştirmişler ve topraklarından ayrılmamaya karar verdiklerinde hayatlarını bunun

zıddı olarak kurgulamışlardı) tiksinerek yetişmiş bu insanların, âdeta kendilerine rağmen, valilik önündeki protesto eylemlerine katılmaları; kimi zaman, içine düştükleri çifte açmazın tetiklediği sebepsiz şiddetin katliamdan farksız kıyımlara (çiftlik hayvanlarını öldürmek) yol açması ve hatta ses kaydı sona erdikten sonra, siyaseten ifade edilemez iç çatışmalarının onları, yükselişinin daha başındaki Milliyetçi Cephe liderine [aşırı sağcı politikacı Jean-Marie Le Pen] sempati duymaya götürmesi, anlaşılır bir hâl alıyor. Hukukun adaletsizliği, hastane odalarına ödenen fazla para, suçluları hapishanelere kapatmanın getirdiği masraf, "israftan başka bir şey olmayan" işsizlik maaşları, göç ve şehirdeki kanunsuzluk (ki bu konuda kendi tecrübeleri yoktu), karşıt saflarda yer alan politikacıların suç ortaklığı (birkaç yıl sonra yaklaşık bin kişilik nüfusa erişecek olan bu taşra *topluluğundan* Milliyetçi Cephe'ye 72 oy çıktı) gibi konularda dillendirilen tüm bu uzun, temkinli, neredeyse anlaşılmayacak derecede karmaşık ve allak bullak hikâyelerin ardından tabii.

Ekonomik ve ailevi teşebbüslerin yapısını belirleyen bu çifte açmaz, bizatihi çelişkili ve kendi içerisinde ikiye bölünmüş bir yönelimler bütününün ve dolayısıyla çelişkinin üstü kapalı biçimde ifade bulduğu bu sohbetin merkezinde yer alıyor; çelişkinin üstü kapalı biçimde ifade bulması şaşırtıcı değil zira tümüyle açığa çıkarmak, söz konusu kişi için zararlı olacaktır; kısmen açığa çıkarmak ise her zaman eksik kalmış bir çabadır yahut asıl mevzudan uzaklaşarak veya asıl mevzunun yerine benzer bir şeyi koyarak ifade edilir; mesela hem anlatıcının hem de dinleyicinin kabullenmesi beklenen cinsten, az da olsa ırkçı ifadelere başvurarak ifade edilir. Edindikleri mirasın bir anlamda hâkimiyeti altına giren mirasçıların, bu mirasın bir sonraki kuşağa aktarılması meselesiyle yüzleşmek zorunda kaldıkları an; işin başındaki kuşakla mirası devralmak istemeyen (ya da bekâr olduğu için mirası bir sonraki kuşağa aktaracak konumda olmayan), yapılacak ve söylenecek her şeyin sonuna gelindiğinde belki başından beri hiç var olmaması gereken bir teşebbüsün devam etmesinin imkânsız olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalmak istemeyen mirasçılar arasındaki bir kopuş noktasını, habitustaki bir nevi iç kırılmayı belki de en net görebileceğimiz andır. Tıpkı Henri F.'nin tecrübe ettiği gibi, bü-

tün yaşamını vakfettiği bu teşebbüsün *gayesi* olan, hem meşakkatle gerçekleştirilen bir ömür boyu çalışmanın hedefi hem de işin devamı için *olmazsa olmaz* kişi olan oğlunun mirası reddetmesinin muhtemel olduğunu öğrenmek, bütün hayatın -yani geriye dönüp bakıldığında anlamsız bir ilk tercihin sonucu olan bütün bir yaşantının- anlamını yitirmesi demek. Mirasçıların bu topraklardan ayrılması zirai teşebbüsün idam fermanını imzalamaları demektir; doğumlar vasıtasıyla hane halkına yeni katılımların sağlanması, dolayısıyla yeni iş gücünün devreye girmesi tarımsal faaliyetin devamı için şarttır. Bunun, teşebbüsün en kayda değer özelliği olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu döngü aynı zamanda, hayattan tüm beklentileri çerçeveler ve bu beklentilerin sahibi olan kişinin kaderini baştan çizer; bu kişi [baba] (kabul etmek istemese bile), kendi evladının, yani *tüm yatırımlarını* aktarması için toplumun ona varis olarak gösterdiği öteki benliğin de aynı felaketten muzdarip olmasını dilemekten kendisini alıkoyamaz. Babanın mirasına vâris olmayı reddeden evlat, "babasını öldürmüştür". Bu, babanın yerine geçerek, yani onu ortadan kaldırarak "diriltmek", Kabillilerin deyişiyle, "onu ebedi kılmak için öldürmek" veya muhafaza ederek onu aşmak, kısacası toplumun şekil verdiği ve teyit ettiği bir çeşit *Aufhebung* gerçekleştirmek yoluyla işlenen cinayetten çok daha dehşet verici bir yoldur. Mirasçı, mirası reddederek, sadece babaya ve oradan da miras geleneğine teslimiyetini geçersiz kılmakla kalmaz; mirasın neredeyse tümüyle, bu mirası devreden kişinin emeğinin ürünü olduğu bu durumda, ayrıca ve özellikle babasının emeğini, bir ömür boyu çalışmasını da geçersiz kılar. Böylece, babasını öylesine tahammül edilmez bir ikileme sokar ki, babası bu konudan ancak duraksayarak, lafı dolandırıp meseleyi hafife alarak, çelişkili ifadelere başvurarak, yani bir şeyleri ortaya koymaktansa gizlemek maksadını taşıyan bir söyleme başvurarak bahseder; ya oğlunu kendisinin de hapsolduğu bu trajik döngüye sürükleyecektir ("Kendi kendime, 'Bir şeylerim var, oğlum zamanı gelince bunu isteyecektir.' diyerek yıllarca canıgönülden çalıştım.") ya da onu toprakları bırakıp gitmeye teşvik ederek ("Ben ona seçme şansı sundum. 'Dikkat et, burası küçük bir çiftlik, istersen kooperatifte mevsimlik işe gir.' dedim.") bu ölümcül kaderden kurtaracaktır. Ufak arazi sahiplerinin, er ya da geç, evlatları az çok

bilinçli bir şantaj yapıp babalarını, onlara göre işin geleceği için elzem olan (sırası geldiğinde onları da bu döngünün içine atacak olan) şu veya bu pahalı yeniliği yapmazlarsa (tıpkı "ya otomatik süt sağma makinesi alınır ya da ben yokum"da olduğu gibi) bırakıp gitmekle tehdit ettikleri zaman yüzleşmek zorunda kaldıkları bir tercihtir bu.

Bireyin indirgenemez bir tekilliği olduğu yönündeki yanılsama -ki tarihsel olarak da beslenir bu-, kişisel olarak değerlendirilen tecrübelerin en görünür *semptomlarını okumaktan* bizi alıkoyan tek şeydir; oysa bu tecrübeler, münferit tecrübelerde ifadesini bulmaya meyilli bir tür toplumsal tecrübe şeklinin toplumsal düzende sabitlenmesinin bir ürünü olarak okunabilir. Dolayısıyla, gündelik hayatın en trajik anlarında, ritüel hâlini almış konuşmalardaki sıradanlığın, söylenemez olanın söylenmesi için tek fırsata dönüşmesi tesadüf değildir. En kişisel olan genelde -tıpkı burada olduğu gibi- en gayrişahsi şey olduğu için, kişisel olanın en iyi ifadesi noktasında gayrişahsi olan en uygun fırsattır. Mülakat yaptığım iki çiftçinin de söylediği gibi: Varlıkları, tükenmeye mahkûm edilmiş olan tarımcılıkla özdeşleşmiş olan insanlar için "toprak tükendi" demek, şüphesiz ki kendi ölümlerinden bahsetmenin, -komik duruma düşmeden, komedyenin tutarsız ve kendi kendine zarar veren cinsten repliğini dillendirmenin- yani "ben öldüm" demenin tek anlaşılır yoludur.

Bearnii iki çiftçiyle mülakat

Mülakat: Pierre Bourdieu

"Bu bir döngü ve biz bu döngüye sıkışmış vaziyetteyiz"

Pierre L.: Çiftçilik artık çok daha zor bir hâle gelecek. Çünkü her şeyden evvel, toprağı işlemek başlı başına bir sorun hâline geldi; tabii diğer taraftan da aile sorunları. Benim için öyle mesela. Sağlık sorunları da var. Ben artık iyice yavaşladım (...) işin aslı, oğlum her şeyi tek başına götürüyor... En azından ağır işleri. Bir kişinin bütün çiftliğin işini yapması mümkün değil. (...) Bundan on yıl sonra... On kişiden yedisi bekâr olacak (...) çiftliklerin çoğu boş kalacak. Ama asıl mesele, bunların nasıl boşa çıkacağı.

Henri F.: Bazı çiftçilerin oğulları kalıp işi devralacak ama alıp işleyebilecekleri o kadar çok toprak olacak ki bütün işlerin altından kalkmaları mümkün olmayacak.

Pierre L.: Peki hepsini alabilecekler mi?

Henri F.: Alabilseler de...

Pierre L.: Yani anlıyorsun işte... Mesela komşunun durumuna bak, hayvan tüccarı kendisi, arazisini de işletmek için kiraya veriyor. Meseleyi onunla görüştüm, tanıyorum onu çünkü (...) az çok ne fiyat isteyeceğini biliyorum. Bana "Açıkçası sizin gibi çiftçilerin ödeyebileceği bir şey değil... Bizler, hayvan tüccarları, semirecek birkaç hayvanı buraya koyarız ama sizin harcınız değil." (...) dedi. Sonuçta, toprakları kira olan çiftçilerin bir garantisi olması gerek.

Hayal kırıklığı... Çok büyük bir hayal kırıklığı...

Henri F.: Şimdilerde gençlerin evlendiği kızlar pek şey değil... Yani başka işlerde çalışıyorlar mesela. Benim -bölgenin tarım temsilciliğini yaptığım için de- civardaki gençlerle mücadelem de bundan kaynaklanıyor zaten. (...) Onlara, "Yaşlılar size yardıma hazır olduğu sürece sıkıntı yok. Ama gün gelip de kendinizi öğlen vakti, öyle tek başınıza tabağınıza bakar vaziyette bulduğunuzda..." diyorum. Karısı başka bir yerlerde çalışan gençlerin başına gelecek olan bu... Sonuçta bir de çocuklarına bakmaları gerekiyorsa ve işi de tek başlarına yapacaklarsa... İşte o zaman, arazisinin çok olması o kişiye bir fayda sağlamaz... Çünkü artık arazinin bütün işini kendisi yapamaz...

[...]

Mesela beni ele alalım, oğlumu yeni evlendirdim (...) artık bizim yanımızda yaşamıyor. Karısının büyükannesinin yanına taşındı. Bu, benim için tam bir hayal kırıklığı oldu; büyük bir hayal kırıklığı hem de. Çünkü bütün yıl buradaki işleri biraz yoluna koymakla geçirdim. Son dakikada oğlum çıkıp "Karım, ailenin yanında yaşayamayız, diyor. Ama yalnız da yaşamayacak, büyükannesinin yanında kalacak..." dedi. İşte o zaman gerçekten hayal kırıklığına uğradım. Tarımda çalışmayan birisiyle evlenince, devlet memuru ya da masabaşı bir işte çalışan birileriyle evlenince (...) sonuçta bu insanların bir çiftçiye kıyasla bir sürü boş vakti oluyor. İşte o zaman genç çiftçiler işi bırakıyor, isteseler de istemeseler de... Çünkü hafta sonlarının akşamları boş vakitlerinin olması gerek, çalar saat yeterince erken bir saatte çalmazsa da sorun değil onlar için... Eğer bizler -yani bizim kuşak- işi yürütebilmişsek bunun nedeni saat hesabı yapmamamızdır.

[...]

Pierre L.: Tarlada çalışan kızı nerede bulacaksın. Her neyse, bu kızlar da yapacakları şeye göre okula gidecek, işe girecekler... Bu da demek oluyor ki artık çiftlikte çalışmayacaklar, en iyi ihtimalle ailesinden çiftlik miras kalan birkaç kadın olur, hepsi o kadar...

[...]

Henri F.: Şimdilerde, bugünden çok geleceği düşünüyorum; oğlumun artık anne babasından destek görmeyeceği (...) tek başına kalacağı zamanı, işte o zaman (...) işi bırakıverecek, iş sahibi olan karısının peşinden gidecek. (...)

Pierre L.: Peki ne iş yapacak? Ne iş olursa! Artık kamyonculuk mu yapar... Yoksa başka bir şey mi... Bir çiftçi çocuğu olduğundan, onun için iş bulmak zor olmaz.

- *Karısı evdeyken kamyonculuk yapması... Yani aramızda kalsın ama...*

Henri F.: Sabit aylığı olur...

Pierre L.: Aylık maaş garantisi olur, hem bir sürü de boş zaman... Karısı zorlarsa...

Henri F.: Boş vakit meselesi. Şimdiye kadar bilmezdik biz ama gitgide daha mantıklı geliyor insana, "Boş Vakit Bakanlığı!" kurulsa işe yarayacak gibi çünkü boş vakti olan (...) bir sürü insan var. Genç çiftçileri işi bırakmaya zorlayacak olan da bu...

[...]

[*Pierre L.'ye göre mesele gayet açık: Kuşaklar arasında çatışma var.*]

Henri F.: Benim asıl tasvip etmediğim şey... Bilmiyorum... Şahsi bir şey... Yani evde olup bitenler. Gençler artık daha inatçı oldular, bütün hayatını onlara adamış olmanı umursamıyorlar, her istediklerinin anında gerçekleşmesini istiyorlar. Mesela, iyi hatırlıyorum iki yıl önceydi, en azından ekin biçmek daha kolay olsun diye orak makinesi almak istedim. Ama nerede... "Ya otomatik süt sağma makinesi alınır ya da ben yokum!" diye tutturdu, bu da nereden baksan bir buçuk milyondan fazla ediyor [*yeni parayla 15.000 frank*]... Çok ısrarcılar, üstelik yola da gelmiyorlar. Bazen oğlum "Tek yapmamız gereken bu, tek yapmamız gereken şu!" derdi. Tek yapmamız gereken, onun istediğini yapmak ve ben artık bundan bıktım. Bu kadar masraf yapınca... Belki benim durumum istisnadır. 22 hektar arazim var, 1953 yılında bunun sadece beş hektarı tarıma elverişliydi. 30 yıl içinde bu miktarı 18 hektar tarım arazisine çıkardım. Ama gerçekten çok fazla uğraşıp didinmek zorunda kaldım... O zamanlar iş makineleri de yoktu.

Pierre L.: Çünkü burası gerçekten zor bir arazi...

Henri F.: Biraz kar yağsa kayak yapmaya uygun bir yer olurdu. Burası, zorlu arazi dedikleri cinsten bir yer...

Pierre L.: Ve her yerde su var...

Henri F.: Suyun çektirilmesi gerek... Tepelerde bile... Sadece üç kişi çalışıyoruz, en azından asgari ücretimiz olsa biraz para kazanmış olurduk. Ağaçları kesmek yerine, yeni ağaç dikmem gerekirdi aslında; böylelikle daha iyi gelir elde ederdim çünkü ağaç olduğu sürece dibinde su birikmiyor. Bütün ağaçlar temizlenip yedi sekiz yıl geçince su biriktiğini görüyorsunuz.

[...]

Bütün emeğini bu işe harcayınca devam ediyor insan. Elin kolun bağlanıyor. Yavaş yavaş çarkın içine çekiliyorsun... İş, bütün bedenini ele geçiriyor ve artık sen de kendini teslim ediyorsun.

[...]

Bunu anlamak, bunun farkına varmak için, içinde olmak gerek... Eğilimli arazideki tarlaların bakımını yapmak için çok çalışmak gerekiyor: kol kuvvetiyle çalışmak. Gençler, gittikçe daha fazla tek başına kalıyorlar... Ben ve benim kuşağımdakiler, vaktimizi araziyi işlenebilir hâle getirmekle ve gerekii ekipmanları almakla geçirdik ve şimdi bakıyorum da bu gençler... Bir tek şeyden korkuyorum: vazgeçer ve işi bırakırlarsa diye. Çünkü giderek daha fazla kendi içlerine kapandıklarını görüyor insan... Bu da insanı endişelendiriyor çünkü ben... Yani son birkaç aydır... Çok endişeliyim çünkü başlangıçta

oğlumun işi bırakacağını düşünmüyordum ve sanırım artık bırakmaya hazırlanıyor (...) tamamen bırakıp gitmek için işleri hızlandırdı. (...) Yaşı ilerliyor [27 *yaşında*], beş altı yıla düzen kurması gerek ki genç çiftçilere verilen yardım ödeneklerinden istifade edebilsin, hem ben de emekliye ayrılmak için daha gencim. Elimizdeki araziler GAEC için [*Groupement Agricole d'Exploitation en Commun*; ortak işletmek için tarım arazilerinin birleştirilmesi, t.s.n.] yeterli değil. Elimizdekinin iki katı arazi gerek... 26 hektar kadar (...).

Asıl talihsizlik, bizim eğimli, zorlu bir arazide olmamız; buranın öyle olduğunu biliyoruz ama en azından "dağ eteği arazisi" sınıfına dâhil etmeleri gerek burayı. Çünkü mesela "Assap düzlüklerine" bakacak olursan (10 kilometre alabildiğine düzlük, 60 hektarlık çiftlikler de bir o kadar düz araziye sahip, her çiftlikte yaklaşık 70-80 kadar büyükbaş hayvan var, iyi kazanıyorlar), utanmadan oraya "dağlık arazi" dediklerini görürsün. Sınıflandırmayı tek tek, her çiftliğe göre yapmaları gerekirdi. "Villecomtel" süt işletmesinin en büyük süt deposu Asson'da, burada Rontignon'da, 4.500 litre süt demek, hem de dağlık arazi sınıfına giren bir bölgede... Kişi başı 150 frank kazanıyorlar...

Pierre L.: Diğerlerinden daha fazla devlet desteği alıyorlar.

Henri F.: Mesela bizim eğimli/zorlu arazi sınıfına giren arazilerimizde, mesela benimkini ele alalım, tarlayı sürmek için hektar başına 80 litreden az mazot harcadığım olmuyor (...), "yeşil mazot" için talepte bulundum (...) dağlık araziden zorlu araziye kadar bu yakıt için vergi almıyorlar ama düz arazi için bu vergiyi kaldırmak ayrı... Sonuçta biz her bir hektar otlak başına 80 ila 100 litre arası yakıt harcıyoruz, düz arazilerde ise 25 ila 30 litre arası yakıt harcıyorlar.

[*Dört çeşit arazi var: dağlık arazi, dağ eteği arazisi, zorlu arazi ve düz arazi. İlk iki gruptakiler, yakıttan vergi indirimi alıyorlar ama zorlu arazilere bu indirim yapılmıyor. Seksen litresi 2.50 franktan, tarlayı sürmek (ekime hazırlamak) 200 franka denk geliyor. Düz arazide tarla sürme işi hektar başına üç saat sürüyor; zorlu arazilerde ise, hazırlık sekiz ya da on saat sürüyor; tarlayı sürmek de bir o kadar zaman alıyor.*]

Bu; sürekli yatırım demek, sürekli bir hisse, bir hisse daha...

Henri F.: Bizim gibi yıldan yıla giderek daha fazla çalıştığı hâlde daha az kazanan başka kimseyi bulamazsınız. Son on yıldır olan bu... Artık genç kuşaklar bunlarla uğraşmak istemiyor... Gidiyorlar... Bizden daha çok okuyorlar, belki bu işlere girişmemeleri gerekir, belki de onlar için normal olan budur. Olan bu. Geçen gün son on yılın faturalarını gözden geçirdim. Çok ilginçti. 1973 yılında bir litre sütle 2.06 litre yakıt alınıyordu, bugün bir litre süt 1.5 franktan gidiyor, bu parayla yarım litreden fazla mazot alamazsınız, bu da

dörtte bir daha az demek. Artık çok daha güçlü traktörler var ve bunlar da çok daha fazla...

Pierre L.: Biz buraya çakıldık kaldık... Bu bir döngü ve biz bu döngüde sıkışmış vaziyetteyiz. Tek sahip olduğumuz şey, 20 beygir gücünde ufak bir traktör olduğu sürece bu böyle, eskiden... İki öküzümüzün olmasına denk bir şeydi bu, cennette gibiydik ama artık 20 beygir gücünde bir traktörle ne yapabilirsin ki? Hiçbir halt yiyemezsin... Bu; sürekli yatırım demek, sürekli bir hisse, bir hisse daha, hem de sürekli... Tek gereken -senin dediğin gibi- gençlerin biraz daha hırslı olması, neye ihtiyacı olduklarını anlama zahmetine katlanmaları...

Henri F.: 100 hektarı işlemeye yetecek ekipmanım var ve şundan eminim ki, düz arazide 100 hektar ekip biçen birisinin benim kadar ekipmana ihtiyacı yoktur...

Pierre L.: Doğru! Asıl yük olan şey: fazladan masraf...

Henri F.: Yani kumar gibi, kumar resmen. Çünkü eskiden, birkaç yıl önce, altı yılda bir yeni traktör alırdım. Kolay olurdu, KDV indirimi alırdım... Üzerine biraz daha para koyarak sürekli yeni ekipman almak mümkündü. En son aldığım traktör şimdi altı buçuk yaşında... Ve yeni bir tane alacak durumda değilim çünkü altı yılda fiyatlar ikiye katlandı. Hiçbir ekstra özelliği olmayan, altı yıl öncekinin aynısı şimdi (...) daha pahalıya mal oluyor. Paraları sökülmeden önce iki kat daha fazla düşünmek gerekiyor; KDV indirimini alınca, KDV'den iki milyon geri alıyorum ama yine de masraf çok fazla. Eskiden, iyi zamanlarımızda... Ekonomik krize kadar... Her beş yılda bir rahatlıkla değiştirebiliyordum... Bir şeyler yolunda gitmeyecek diye endişelenmek de gerekmiyordu. Asıl kötüye gidebilecek olan da bu, eğer oyalanmaya devam edersek gerçek bir kıyıma dönüşecek bu...

[*Hâlihazırda faaliyet gösteren çiftliklerin sayısı azalmış, 150 kadar kalmış (1970 yılında sayı 220 imiş) ki bunlardan sadece 50'si, 10 yıl sonra da faaliyet gösterebilecek ve devredilebilecek vaziyetteymiş.*]

Pierre L.: Bu 50 çiftlik de soru işareti. Bu genç çiftçiyle ilgili anlattığın... Yani bir ayağı çiftlikte, bir ayağı dışarıda olan bu çiftçi, sonuçta bu adam bekâr gibi aslında...

- Başka çözümler bulamazlar mı?

Henri F.: Benim bulunduğum yerde üzüm yetiştirerek para kazanabilirsin ama genç kuşağın ekseriyeti bununla pek ilgilenmiyor.

- Ama bu, çok emek gerektiren bir şey...

Pierre L.: Doğru ve bir de süt inekleriyle uğraşmak, gerçekten titizlik gerektiren bir iş...

Henri F.: Tanıdığım birkaç çiftçi var, üzüm bağıyla uğraşırlarsa hasat zamanı haricinde hafta sonlarını işten uzak geçirebileceklerini oğullarına anlatmaya çalışıyorlar. Hayvancılık işinde ise hiç boş zamanın olmuyor...

- *İnsanların birbirlerine yardım edebilecekleri bir mekanizma yok mu?*

Henri F.: Herkesin bir mesleği olması lazım diyorlar... Burada ise... Şimdilerde moda oldu, gençler izin yapıyorlar... Bizim zamanımızda böyle değildi. Yirmi dokuz yıl önce, evlendiğim zaman kısa bir süreliğine çiftlikten ayrılmıştık ama onu saymazsak (...) 29 yıl boyunca iki günden fazla buradan ayrılmadık. (...)

[*Yerine bakacak birisini bulmak çok pahalıya mal oluyor. Geçici de olsa böyle (ücret ve sigortayı katınca).*]

Henri F.: İşini kendin yapabilmen şart, en azından aile içinde halletmek gerek, yoksa bırak gitsin. Artık buralarda tarlada çalışan işçi sayısı azaldı.

Pierre L.: İşçi tutmak gerçekten lüks!.. Daha da beteri: Bu kadar işsizlikte bile adam bulmak neredeyse imkânsız...

Henri F.: İşsizlik maaşları da çok yüksek ayrıca. İşsizlerin hepsi asgari düzeyde maaş alsa belki iş bulurlar... Ama arada çok fark var... En düşük maaşı alan işsiz bir kişi iş bulur. (...) Ama zaten daha fazla kazanan (...). Çünkü açık olmayan birçok nokta var. Geçen akşam kooperatifte, başkana onunla görüşmeye geleceğimi söylediğimde, üzüm bağlarını yeniden yapılandırma planını da hatırlatın, dedi. Bu, kesinlikle asılsız bir vaat çünkü yanlış hatırlamıyorsam yılbaşına diye ilan edilmişti; insanlar de fideleri diktiler ama hâlâ para gelmesini bekliyorlar... Bir hektarlık alanı fidelemek için gereken masrafı düşününce insanın şevki kırılıyor. Hep böyle beklemek gerekiyor... Söz verdikleri şeylerin olması gerek...

- *Ne zaman söz vermişlerdi?*

Henri F.: 1982'den beri bu laf ortada. (...) Baise bölgesi için yapılan sözleşme de aynı şekilde. Ama bir şey gördüğümüz yok. Masraf yaptık ve... Hâlâ bir şey geldiğini görmüyoruz. (...)

[*Jurançon Şarap Kooperatifinin işleyişi üzerine ufak bir parantez: Avrupa Ortak Pazarının direktifleri doğrultusunda, üzüm kalitesi açısından iyi geçmiş bir yıl olan 82 yılı için, üretim fazlası üzümün şaraba dönüştürülmesi dayatılır. Bu karar çeşitli yerlerde protesto edilir. Aynı üretici, bir yıl cezalandırılırken (kota fazlasının çok düşük fiyattan alınması sebebiyle) diğer yıl (dolu hasarı-*

nın ardından) kotanın altında kalabiliyor.]

Henri F.: Tıpkı süt işinde olduğu gibi... Biz üretmek için kendimizi paralarken başımıza bu vergiyi sarmaları gerçekten berbat, bir de sürekli daha fazla süt isteyen süt firmaları var, onlar işlem kapasitelerini dolduramıyor, düzenlemeye tabi tutulan biz oluyoruz... Ahbaplarımız gibi (dağlık bölgelerde olanlar hariç, onlar...). Ortada bir talep var... Lons'da bir kooperatif var. (...)

[*Avrupa Ortak Pazar düzenlemelerinin Fransız üreticilere karşı bilhassa adaletsiz olduğu, devlet yardımlarının çok geç geldiği ya da hiç gelmediği, pek çok insanın verilen sözlere aldandığı konusunda hemfikirler.* "Bu da hayal kırıklığına uğramış bir sürü insan demek oluyor."]

Henri F.: Beni asıl korkutan [*gençlerin*] çok fazla sorumluluk istememesi. Eskiden kendi işimizi biz seçerdik. Bizler... Biz dakik olmaya çalışırdık... Bu, gerçekten çok üzücü. Yani benim oğlum gibi birisini görünce...

- *Okul yüzünden... Kaç yaşına kadar okudu?*

Henri F.: Hayır, alakası yok. Sadece Montondon'da iki yıl okudu. Sonrasında...

- *Yani 16-17 yaşına kadar okula gitti öyle mi?*

Henri F.: 18 yaşındaydı. Ama okulu bitirdiği zaman işe daha hevesliydi. Çünkü o zaman ben ona seçme şansı sunmuştum. "Dikkat et, burası küçük bir çiftlik, istersen kooperatifte mevsimlik işe gir, para kazanırsın." dedim. (...) Devam etmek istedi. "Bunu bir düşün, yakında başka bir şeyler istemeye başlayacaksın." dedim.

[...]

Birkaç yıl kendi kendime "Bir şeyler edindim sonuçta, oğlum bunu bir gün isteyecektir..." diyerek yıllarca canıgönülden çalıştım. Ama bir de... Gençler çok kolay heyecana kaptırıyorlar kendilerini. Birisinin aklında bir şey var, öbüründe başka şey...

[...]

Bugünlerde bana söylediği şey... Önceden anlamamıştım ama son iki yıldır, yılda iki defa aynı şey oluyor; "Gerçekten ahmaksın, neden izin yapma imkânını değerlendirmedin?" diyor. Ben de "İzne çıksaydım elinin altında bu alet edevat olmazdı!" diyorum. Hatırlıyorum da kızım liseyi bitirdiğinde sigortacının birisi, "Artık kızınıza gerçek bir tatil hediye edebilirsiniz." demişti. Tatil mi? Benim için tatil demek, işimi biraz olsun kolaylaştıracak bir makine daha almak demek. Sonuçta (...). Bu kadar alet edevat alamayanlar var ve hâlâ çok çalışıyorlar. Belki harcayacak daha çok paraları vardır ya da o kadar hırslı

değillerdir. Belki biz... Sıfırdan başlayıp bir şeyler elde etmek istedik, bu... Çok kötü.

Pierre L.: Asıl tehlike, babaların vakitlerini (...) oğullarını düşünerek harcaması çünkü evlat, babası gibi düşünmüyor... Çevre işin içine giriyor...

Henri F.: Birkaç yıl önce gerçekten işi devralmaya niyetli olduğunu düşünmüştüm çünkü kooperatifte kalmasını söylediğim zaman...

- *Peki ya karısı? O ne iş yapıyor?*

Henri F.: Bir yerlerde sekreter. Diplomaları filan var. Daha iyi bir iş arıyor ama hiç şansı yok. S.'deki engelliler merkezinde sekretarya bölümünde. Ama geçici (...).

Pierre L.: Orada da bir şeylere yeteneği olan ve çalışmaya başlayan gençler hayal kırıklığına uğradı... Bir kısmı devam etti, bir kısmı tüm bunlardan usandı ve sonunda...

[...]

Henri F.: (...) Uyuşturucu filan satan bütün bu insanların öyle ortalıkta dolaşmasına izin vermeleri gerçekten tahammül edilmez. (...) Artık insanların evlerinde silah bulundurduğunu görüyorsunuz...

[...]

Bence önceki hükümet, polisin silah kullanmasına daha fazla müsamaha gösteriyordu; ufak tefek kazalardan bir şey çıkmaz; yani bunları görmekten iyidir. (...) Nasıl oluyor anlamıyorum... Koca bir polis kordonu varken... Tek yapmaları gereken, imkânlarını sonuna kadar kullanmak, ilk kımıldayanı (...). Polise karşı insanları kışkırtmanın lüzumu yok bence (...) fazladan ateş ettikleri zaman bile (...) adamlara dava açılıyor. Ben bir yaban domuzunu öldürdüğüm zaman, ilk ateş ettiğimde ölmezse bir kez daha ateş ederim... Kendimi polisin yerine koyuyorum, eğer... Bize soruyorlar. Benim dikkatimi çeken bir şey var. Tedaviye ihtiyacı olan birisinden, hastanede yattığı için (...) para alıyorlar; bir taraftan da hapishanelerdeki, büyük paralar çalan hırsızlar için yapılan masrafa bakıyorsun: tam bir rezillik! Hapishaneleri biraz boşaltıp normal vatandaştan hastanede yatak parası istemeseler mesela... Ama olup bitenlere belli bir mesafeden bakıyorum. Herkesin fikrine katılmıyorum. Ama nihayetinde vicdanlarında dört hatta beş ölünün yükünü taşıyan insanlar görüyorum. (...) Böyle adamlara üzülmek de mümkün değil... Toplum dağılıyor...

Pierre L.: Doğru, yönümüzü şaşırmış vaziyetteyiz. (...)

Henri F.: Bunların [*politikacılar*] hepsi birbirinin dostudur muhakkak. (...) İki avukat gibi düşünün, ikisi de kendi müvekkilini savunuyor ama işin aslı

daha mahkeme salonuna girmeden önce her şeyi aralarında halletmiş oluyorlar. Bu da aynısıdır...

- *Bazen çok daha beter... Benzer...*

Pierre L.: ...benzer gruplarda, evet.

Henri F.: Yine de her şey fazla serbest ve kolay. Bütün bunları görünce kabul etmek gerek ki Le Pen'i destekleyenleri de anlıyor insan... En azından söylediği bazı şeyler doğru...

1983

Yitip Gitmiş Bir Hayat (Devam)

Bu görüşmeyi 1983 yılında, hem politik hem de bilimsel bir tür tecrübeyi denemek üzere, hayli belirsiz bir şekilde tanımlanmış bir gayeyle gerçekleştirmiştim. Niyetim, çok uzun zamandır tanıdığım çiftçi, işçi, esnaf, alt düzey bordrolulara derin sıkıntı ve memnuniyetsizliklerini ifade etme fırsatını vermekti. Ne önergeler veya parti kongrelerinin platformları ne de kamuoyu yoklamaları; "taban" ile "yöneticiler" arasındaki sıradan iletişim araçları, bunları sağlıklı biçimde tespit edip iletememekte. Söylediklerini yetkili makamlara iletmeye muktedir ve dolayısıyla da ciddiye alınmaya layık olarak algılanan bir görüşmecinin, görüşülen insanların fikirlerine başvurduğu bir anket durumunun, sıradan anketlerin onları konumladığı yarı-sorumluluk tavrından çıkarak sorunlarını, endişelerini, taleplerini ortaya koymaya kararlı ve yetkili (Pierre L.'nin, "temsil kabiliyetinden" ötürü kendisine eşlik etmesini istediği Henri F.'nin, görüşmeden evvel, beklentilerini ve taleplerini bana iletebilmek için bir şarap kooperatifinin yöneticileriyle iletişime geçmesi bundandı) sözcüler olarak konumlanmaya teşvik edeceğini düşünmüştüm. Görüşmenin tüm mantığı, sanki benim konumlandığım, kendimi tamamıyla onlara verme (politik hayatta ve hatta günlük hayatta tamamıyla istisnai) hâlinden en iyi şekilde faydalanmak isterlermiş gibi, iki muhatabımın, bu hâli, onlar için en önemli olan şeyleri ifade etmek üzere kullandıklarını bilfiil göstermektedir. Bana çoğunlukla, onları çok meşgul eden, görünürde

tamamıyla şahsî olan sorunlarını (mesela oğlanın gidişi) anlattılar ki, arazi fiyatları ya da yakıt sübvansiyonları gibi bir kaç mesele dışında, bunların ortak noktası, politikanın bu sıfatla icra edildiği evrenin söyleminin tamamıyla dışında tutulmalarıdır. Sıradan "muhatapların", kamuoyu yoklamalarının çoğu gibi, finansörlerinin ve "tasarlayanlarının" çıkarlarını merkeze alan pek çok anketin dayattığı (ve genellikle çok kötü ortaya koyduğu) meseleler üzerine her daim gerçekten düşünme zahmetine katlanmadan, az ya da çok hafife alarak verdikleri cevapların suni nitelikleri de böylelikle *a contrario* ortaya çıktı.

Politik, yani kamusal meseleleri ortaya koymaları için gelen ve buna vekil tayin edilmiş olan iki muhatabım, bana kişisel yahut özel diye adlandırdığımız meselelerini anlattılar. Sohbetimizin (üç saatin üzerinde sürmüştü) büyük kısmı, içlerinden birinin oğlunun gidişi etrafında cereyan etti. Her ne kadar bu meseleye epeydir dikkat ediyorduysam da (60'lı yıllarda, bölgede en büyük erkek çocukların bekârlığı üzerine bir çalışma yapmıştım), bana anlattıklarını aslında anlamamışım. Bunun sebebi hiç kuşkusuz, kendini "bölgenin tarım sorumlusu" olarak tanıtan kişinin, başlangıçtaki (özellikle "gençlere" dair) sözlerinin, sadece, "ciddi meselelere", yani beklediklerime gelmeden evvel "katlanılması gereken" bir giriş olduğunu düşünmüş olmamdı. Henri F.'nin, bana söyleyip durduğu şeyi ancak görüşmenin transkripsiyonunu bitirip mantığına derin biçimde nüfuz ettikten sonra anladığımı itiraf etmem lazım. Bundan, şüphesiz vakar ve münasip davranma kaygısıyla ama aynı zamanda çok net bir itirafın vereceği ızdırabın önüne geçmek üzere genelin düzlemine sıkıştığı için, başkalarının sıradan sefaletlerine bahşettiğimiz dalgın dikkati çekmeye birebir bir dille bahsediyordu.

Bana bunu söylemeden -zira kendisine söyleyemezdi-, oğlunun kendisini, gerçek anlamda öldürdüğünü söyledi. "Gençler çok katılar artık; bütün hayatınızı kaybetmişsiniz, umurlarında değil" (görüşmenin aşağı yukarı tamamında olduğu gibi, "gençler", "oğlum"un yerine geçiyor) ; ya da oğlu bekâr ama evde olan ve bir anlamda daha az dramatik olsa da, benzer bir durumda olduğu için arkadaşının dramını anlamakta zorluk çekmeyen Pierre L'nin

ifade ettiği, "baba, oğlunu düşünerek vakit kaybediyor, çünkü oğlu babası gibi bakmıyor" gibi cümleleri, ancak, halef olmanın reddini mirasın iptali ve onu üreten babanın öldürülmesi olarak açıklayan, aynı anda hem tekil hem de genel modeli geliştirdikten sonra anladım. En dramatik biçimde mahrem olanı gerçekten anlamak, ancak, gayrişahsî olanı, yani genel mekanizmayı (bu örnekte mirasa dair) anlamak üzere konunun dışına çıkmaktan geçmekle mümkündür ki o mekanizmalar da kendilerini, bütüncül olarak kavranan bir toplumsal durumun bütünlüğü içinde ele verir. Hiçbir şey, bir tekil vakaya dair inşa edilmiş olan modelin, belli toplumsal şartlarda (ve o şartlar altında) tezahür eden hâliyle, bir vâriste ya da (maddi veya manevi) bir mirasta bâki kalma kaygısını (doğal veya evrensel bir kaygı değildir) anlamaya yardımcı olabileceğini düşünmemekten men etmez: Burada, kendisiyle birlikte, peşinden koştuğu ve ona anlamını vermiş olan hedeflerin (soylularda soyadının devamını ve aile şerefini savunmak gibi) bizzat kendilerinin sonunun gelmesini engellemek suretiyle, tüm bir varoluşu absürtlüğün elinden çekip alma kaygısı yok mudur? Bu hedeflerin ortadan kalkmasıyla birlikte o varoluş, kendi anlamını da geriye dönük olarak yitirmeyecek midir?

Düşüş

Patrick Champagne

Pierre C., Doğu Fransa'da, yaklaşık 3.000 kişilik nüfusu olan ufak bir taşra kasabasında şarap tüccarlığı yapıyor. 65 yaşını geçmiş ama işini devretme sıkıntısını öne sürerek (gayet gerçek bir sıkıntı) emekliye ayrılmayı reddediyor. Onu uzun süredir tanıyorum ve yıllar içerisinde, gerek günlük hayattaki karşılaşmalarımızda olsun gerekse de çat kapı ya da sözleşerek yapılan ziyaretler esnasında olsun, oradan buradan, kasabada ya da aile içinde olup bitenlerden, havalardan, televizyon haberlerinde bahsi geçenlerden ya da "gündeme" düşenlerden bahsettiğimiz sayısız sıradan sohbetimiz oldu. Bir zamandır Pierre çevresindeki insanlarla, arkadaşları ve akrabalarıyla eskisi kadar sohbet etmez oldu; özellikle de siyasi konular açılınca... Zira pek de iyi neticelenmiyor bu sohbetler. Fedakâr, cömert ve "içi dışı bir" olan Pierre, eskilerin tabiriyle kolayca heyecanlanan, ortamda gerilim ve hatta bazen öfke patlamaları yaratan ("Nasıl olur da böyle bir şey dersin?") cinsten ifadeler kullanan "dikkafalı birisi". Dolayısıyla onunlayken, bu tahammül edilemez gerginliklerin önüne geçmek için siyasi konuları kimse açmıyor ama yine de herkes biliyor ki söz konusu kişi Pierre olunca her laf siyasete çıkıyor. Pierre kendini kaptırdığı zaman kimse onun sözünü kesmiyor ("Onunla tartışmak mümkün değil.") ve ısrarla, hararetle söylemek istedikleri bitene kadar sessizce oturup onu dinliyorlar; hem de onu tanıyan herkes, söylediklerini artık "ezbere bildiği" hâlde.

Mülakat, hem söyledikleri hem de konuşma tarzı hakkında bir fikir veriyor; sorulan soruları dinlemeden ya da -haklı olduğundan şüphe etmediği için- yapılacak itirazlara kulak asmadan sürdürdüğü bir dizi uzun tirattan oluşuyor; alkollü içeceklere gelen KDV zammından başlayıp, "kesinlikle haklı olan ihtiyar" Petan ile devam eden ve bahsetmeden geçmediği, "1940 yılında orduyu bırakıp giden" De Gaulle'e kadar... Bu mülakattaki asıl hedef, daha önceden de defalarca duymuş olduğum bu söylemin tümünü, neredeyse kelimesi kelimesine yazıya dökmekti. Pierre esasen neredeyse "kendi her zamanki hâlinde" olduğu için mülakat tam da sıradan bir sohbet şeklinde gerçekleşti, ses kaydını hiç tereddütsüz kabul etti ve bir süre sonra kayıtta olduğumuzu bile unuttu. Bu, söyleyeceklerini hiçbir otosansüre uğratmadığı anlamına gelmiyor elbette. Mesela Le Pen'e oy vermiş olduğunu ifşa etmedi ve daha önce, çok daha açık biçimde ifade ettiğine şahit olduğum aydın düşmanlığını da yumuşattı. (Ağzından bir tek "bir sürü diploması filan olan ama bilançodan bile anlamayan insanlarla" ilgili bir şeyler kaçırdı.)

Mantığını tamamen anlayamasam da ve defalarca işittiğim bu saldırgan ifadeler arasında beni şaşırtan bir şey olmasa da aynı ifadeleri, bunları dile getiren kişinin sosyal konumunu da göz önünde bulundurarak düşündüğümde (bu, sıradan sohbetler esnasında pek de yapılmayan ya da ancak polemik mevzubahis olduğunda yapılan bir şey), bu ifadelerin sosyolojik bakımdan gayet geçerli olduğu gerçeği karşısında hayrete düşmüştüm. Etrafındaki herkes Pierre'in işlerinin bir süredir iyi gitmediğini biliyordu ve hepimiz bu radikal duruşunun (siyaseten "gerici", dinî konularda "gelenekçi" ve her konuda "muhafazakâr" birisi), işinde yaşadığı sıkıntılarla ilgisi olduğunu biliyorduk. Şurası gerçek ki, siyasi yaftalar ("o bir ırkçı", "o tam bir aşırı sağcı" vs.) ya da sözde psikolojik tespitler ("laftan anlamıyor", "huysuz") insanları anlamaktan ziyade onları kategorize etmeye yarıyor.

Bu mülakatı burada tümüyle yayımlayabilmek mümkün değil. Zira toplumsal uzamda işgal edilen konuma göre kolaylıkla bir sınamaya dönüşebilir ve teyit ya da öfkeli bir itiraz şeklini alabilecek tepkileri kışkırtabilir. Pierre'in ifadeleri, ahlaki bir hoşnutsuzluk

üzerinden ("Her şey mahvolmuş, artık kimsenin hiçbir şeye saygısı yok!"), haksız bulduğu bir toplumsal düşüşü (kendi düşüşünü) dile getiriyor. İyiliğin, erdemin karşılığını alamamanın kanlı canlı örneği olan Pierre ("eğer başarılı olamıyorsa bu, fazla 'dürüst' olduğu için"), hiçbir şey için kendisini suçlamıyor ve hatta hayatının herhangi bir noktasında yapması gereken ama yapmadığı bir şey olduğunu bile düşünmüyor; onun bakış açısından bakınca yaşadığı bütün sıkıntıların sebebi, ekonomi dünyasının "dümencileri" ve "politikacılar". Eğer yokluğa mahkûm edilerek çaresiz bırakılmışsa bunun sebebi, sahtekârca taktiklerle küçük ölçekli işletmelerin yok edilmesi (büyük süpermarketlerin yaptığı şey, "eskiden buna üçkâğıtçılık denirdi").

Pierre üç farklı yönden toplumsal konumunda düşüş yaşamış. Eskiden yörenin önemli kişilerindenmiş, şimdilerdeyse diğer bölge sakinlerinden herhangi bir farkı yok. Eskiden zengin bir perakendeciyken süpermarketler karşısında yenilgiye uğramış. Son olarak, bir zamanlar millî, hatta vatansever bir havası, itibarlı bir çağrışımı olan (Birinci Dünya Savaşı esnasında "cephedeki adamların" dayanmasını ve savaşı kazanmasını sağlayanın bu şarap olduğu popüler bir efsanedir) ama artık küçümsenen hatta hor görülen "sofra şarabı", yerini Coca-Cola veya viski gibi, Pierre'e göre daha az millî olan içeceklere ya da doğal olmayan toz içeceklere bırakmış durumda.

"Vâris" olarak aile işini devralmış ama pek de isteyerek değil. Hiçbir zaman işe gerektiği kadar zaman ve enerji harcamamış, onun yerine asıl merakı olan makine atölyesinde ufak tefek şeyler yaparak vakit geçirmeyi tercih etmiş. Oysa kırk yıl önce işi devraldığı zaman, onun dükkânı bölgedeki en büyük dükkânlardan biriymiş. Zengin Champagne üzüm bağlarının yakınında, eskiden verimsiz bir tarım arazisi olan bu bölgede şarap ticareti başarılı bir iş koluymuş; savaştan sonra bölgede sekiz şarap tüccarı varmış; bunların ikisi, Pierre'in yaşadığı bölgedeymiş. Bugünse sadece ikisi kalmış, Pierre de emekliliğinin arifesine gelmişken neredeyse çevredeki herkesin çoktan bildiği bir gerçeği idrak ediyor: tam anlamıyla iflas etmiş olduğunu. Son birkaç yıldır "sermayeden yiyerek" ve (elinden geldiğince onu emekliliğe ikna etmeye çalışan) karısı-

nın birikimini harcayarak hayatını idame ettiriyor. Gençliğinde babasının aldığı lüks bir araba olan Hotchkiss'le gezerken, bugün eski, tamir görmüş bir Citroen 2CV kullanıyor.

Dört çocuklu bir ailenin en küçük oğlu olan Pierre en başından beri kötü bir gidişat çizmiş. Ailesinin teşviklerine rağmen ortaokulu bitirmemekte direnmiş ve daha işi bile devralmadan önce civardaki işçi sınıfından bir ailenin kızıyla evlenmiş. Her ne kadar Pierre'in yanında bilfiil çalışmışsa da karısı, ne sermayeye katkıda bulunmuş ne de (tahsil yapmadığı için) radikal değişiklikler yapma noktasında ve tüketim alışkanlıklarındaki değişimler ve süpermarketlerle rekabet dolayısıyla kökten değişime uğrayan bir sektörde sağlam bir iş yürütmesinde Pierre'e yardımcı olabilmiş. Aile işinin 30 kilometre uzağında, ufak bir kasabada Pierre gibi perakende satış yapan bir şarap dükkânım devralan ve yöreden zengin bir çiftçi ailenin kızıyla evlenerek durumunun kötüye gitmesini engelleyen ağabeyi için ise aynı şey söz konusu değil. Pierre'in kız kardeşi de kayda değer bir sosyal başarı elde etmiş. Ortaokulu bitirdikten sonra (o zamanlar kızlar için nadir bir durummuş) Lyon yakınlarında iyi bir burjuva ailenin antika satıcılığı yapan oğluyla "iyi bir evlilik" yapmış (bugün bile küçük kasabadaki pek çok insan bu muazzam düğünü hatırlıyor). Pek çok şeyin yanı sıra -Pierre'in özellikle tatillerde olmak üzere sıklıkla görüştüğü- kız kardeşinin Güney Fransa'da almayı başardığı oldukça gösterişli evin temsil ettiği bu toplumsal yükseliş, Pierre'in düşüşünü daha da belirgin kılıp onun için durumu daha da tahammül edilmez hâle getiriyor.

Fakat bu düşüş her şeyden önce, bir meslek kolunun ve tüm bir ticaret biçiminin düşüşü anlamına geliyor. Geleneksel kırsal hayatla güçlü bağları olan şarap ticareti, eski yaşam tarzının ve bu yaşam tarzıyla birlikte bu iş kolunun da neredeyse tümüyle ortadan kalkmasına sebep olan, savaş sonrasında yaşanan en önemli ekonomik ve kültürel dönüşümlerin pek çoğundan da ziyadesiyle nasibini aldı. Kırdan kente göçün ve -bunun beraberinde getirdiği- dışa kapalı aile yaşantısına doğru bir yönelişle birlikte kırsal kesimdeki kafe ve restoranların müşterisi gitgide azaldı. Yeme içme sektöründe işler neredeyse durma noktasına geldi, pek çok dükkân sahibi kepenk kapatmaya mecbur kaldı. Bütünlüğünü

gitgide daha çok yitiren bir topluluk için elde kalan son eğlenme biçimine dönüşen yöresel şenlikler, hâlâ yapıldığı yerlerde bu işle uğraşanlar için hem ekonomik hem de sosyal anlamda büyük önem taşıyan nadir fırsatlardan birini teşkil ediyor. Kendisini hâlâ vazgeçilmez, hatta yeri doldurulmaz hissedebildiği nadir anlardan olduğu için bu şenlikler, uzunca bir süre için Pierre'in, düşüşünü kısmen de olsa görmezden gelmesini sağlamış. Şenlik zamanları "kendini gösterme" sırasının ona geldiği, her türlü içeceği tedarik ettiği, masa ve sandalye gibi eşyaları kiraladığı (muhasebe defterine "şenlik masrafları" olarak kaydettiği bu kısım, vergi denetçileriyle biraz atışmasına da sebep olmuş) dönemler olmuş.

Dahası, perakende pazarlama sektörünün geneli gibi şarap ticareti de yeni ve bilhassa güçlü bir ekonomik rekabetle karşı karşıya. Giderek bireyselleşen meşrubat tüketimi, büyük ölçüde 1970'lerde gelişen ve ekseriyetini süpermarketlerin oluşturduğu yeni dağıtım şebekelerinin eline geçmiş vaziyette. Ona göre haksız rekabet yapan süpermarketlere, Pierre şiddetle karşı. Buralardaki satıcıların yetkinsizliğini ve iyi bir aile babası vari idareciliğin yerine konulan, "ticari dolandırıcılığa" dayalı yönetim anlayışım de eleştiriyor ("Bunlar artık iş adamı filan değil, bildiğin simsar!"). Pazarlama ağının mali sermayenin etkisine girmesi ve bu etkinin mümkün kıldığı ekonomik ve finansal kriterlerin kişilerden bağımsız olarak devreye girmesi, Pierre'in, kırsal kesimde etkin olan geleneksel ticaret anlayışıyla yakından ilişkili ahlak değerleriyle çatışıyor. Pierre'in, finansal kapitalizm yergisi üzerinden vücut bulan Yahudi düşmanı tezleri tekrarlaması ya da günah keçisi arama mantığına sığınıp siyasete bile yön verdiği düşünülen Mason cemaatlerini suçlaması neredeyse olağan.

Pierre, geleneksel taşra tüccarının mükemmel bir temsilcisi. Yüz yıldan uzun süredir bölgede yaşayan ve şarap tüccarlığı yapan bir ailenin mensubu olmaktan gurur duyuyor. Her tarafta tabelaları asılı süpermarketler sürekli müdür değiştiriyor; oysa Pierre hep olduğu yerde, avlu içindeki, ahşap, eski bir barakada duruyor; müşterileri ise yöre halkından insanlar. Deposu, malları etrafa saçılmış vaziyette bir yer. Acelesi olmayan kimselere özgü ağır ve temkinli adımlarla etrafta dolanıyor. Geçen zamanın, ona da, il-

gilenmesi için onu beklemek zorunda kalan müşterilerine de bir maliyeti olmadığı için, vaktin hesabını yapmaya da uğraşmıyor. İşi hiçbir zaman, müşterileriyle şahsi ilişkiler kurmasının önüne geçememiş. Faturaları geç gönderiyor, müşterilerin ödeme yapması ise çok daha geç oluyor. Şikâyet etmeyi aklından dahi geçirmiyor, müşterilerine nedensizce güveniyor ve müşteriler bu durumu istismar ettiğinde ise ödemeleri yetiştirme derdini karısının omzuna yüklüyor. Bir de işi konusunda oldukça ketum; maksadı, şaibeli işlerini gizlemek değil; ne kadar kazandığını gizlemeye mecbur hissettiği için böyle davranıyor. Kısacası artık zarar eden bir işle özdeşleşmiş vaziyette ve karısının ısrarlarına rağmen emekliye ayrılmamak için iyi bir sebep bulmayı da her daim başarıyor.

Halktan toplanan vergileri, Pierre'e göre hem sayıca fazla ve gereksiz olan devlet memurlarının maaşlarını ödemeye, hem de istismar edildiğini düşündüğü yeniden bölüşüm mekanizmalarına aktaran devlete karşı da fazlasıyla öfkeli; "[eskiden] İnsanlara RMI vermezdik; oraya, buraya para saçmazdık. Sosyal yardım konusunda fazla cömert davranıyoruz, hem de oldukça fazla..." diyor. Pierre'in bildiği tek devlet "kötü devlet" diyebileceğimiz bir şey: yani vergilerle esnafı mahveden, dürüst vatandaşları soyup soğana çeviren, şarap karşıtı "propagandayı" destekleyen (arada Pasteur'ün şarabı tavsiye ettiğini de belirtiyor) ya da a'dan z'ye harfi harfine uygulanan katı kurallarla dürüst vergi mükelleflerini cezalandıran bir devlet. İşini felakete sürükleyen inadı; devlete, politikacılara ve bürokratlara olan öfke ve nefretini harekete geçirmekten başka, kendisini de, hiçbir şey yapmayan vergi memurlarına karşı -baştan kaybettiği- bir mücadeleye sürüklüyor. Maliye Bakanlığının, Paris'teki eski şarap pazarının bulunduğu Bercy'ye taşınmış olmasını manidar buluyor. İçecek satışı yönetmeliklerindeki değişikliklerin belirli hükümet politikalarıyla ilgisi az olsa ya da hiç olmasa dahi, bu değişikliklerden zarar görenler, kötüye giden her şeyden hükümeti ve siyasetçileri sorumlu tutma eğilimindeler. Taşra yaşantısıyla bütünleşmiş ve dolayısıyla geleneksel rutin ve değerlerin esiri olmuş Pierre, -gerçekten farkına varmasa da- hem işini hem de kırsal toplumu etkisi altına alan dönüşümlere maruz kalmış. Mesela civardaki başka bir şarap tüccarıyla iş birliği yapıp doğrudan üreticilerle irtibata geçerek çok miktarda şarap

almaya razı olmamış çünkü bu şekliyle, ticari işlemlerde ismi yer almayacakmış. Değişim konusundaki yetersizliğini geçmişte yaptığı hür bir seçime dönüştüren Pierre, sektördeki yerini korumak için gereken kararları alamamış ve değişimin gelmekte olduğunu asla öngörememiş biri - bunun aksini iddia ederken dahi "Bunların hepsi öngörülebilir şeylerdi." diyor-. Bugün bile, gerçekleşen dönüşümlerden muğlak bir dille söz ediyor; "eğer başa dönüp her şeyi en baştan yapacak olsa" bile öngördüğü tek strateji -yine ve hâlâ- hiçbir şey yapmamak. Çaresizliği, her şeyi olduğu gibi kavramaktan aciz olduğu anlamına gelmiyor; işini mahveden ekonomik güçlerin gayet farkında (sıkça tekrarladığı teknik analizleri, büyük ölçüde kayıtta yer almadı). Zaten hâlihazırda bildiği için, ne olup bittiğini ayrıca anlaması gerekmiyor; bir tek, her şeyin onu bu değişimleri reddetmeye ittiği ve kaçınılmaz olduğunu bildiği bir fiyaskoya sürüklediği gerçeği hariç.

Köyü gözlerinin önünde değişiyor ve öyle tanınmaz bir hâle geliyor ki artık kendisini orada rahat hissetmiyor. Kendisini, yaşadığı felaketin sebebi olarak gördüğü yabancıların istilasına uğramış gibi hissediyor (şiddetle karşı olduğu göçmenler hakkında bildiği şeyler, sadece televizyon haberlerinden duyduklarından ibaret). Koruma ve güvence sağlayan sınır ve hudutların gereğine inanıyor. Birtakım somut bariyerleri yeniden kurmak gerektiğine inanıyor ve Avrupa'yı, Rusların ve nihayetinde "Sarı Tehdit"in [Asyalıların, t.s.n.] istilasına maruz bırakacağından korktuğu için "Berlin Duvarı'nın" yıkılmış olmasına hayıflanıyor. Ahlaki kısıtlamaların yeniden hayata geçirilmesi gerektiğini savunuyor; giderek talep gören yeni haklara şiddetle karşı çıkıyor ve hırsı makul sınırlar içinde tutmanın tek yolu olarak gördüğü görev ve zorunlulukları, insanlara hatırlatmanın daha iyi olacağına inanıyor.

Hararetli tepkileri, maruz kaldığı ve günbegün sadece onu değil eşini de felakete sürükleyen sosyal, politik ve ekonomik şiddete uygun düşecek cinsten; zira çift defalarca boşanmanın eşiğine gelmiş. Her şeyi bilen ve bir kadının söylediklerine asla kulak asmayan cinsten -karısı mülakat sırasında ne zaman bir şey söyleyecek olsa Pierre "Kadınlar hiçbir şeyden anlamaz!" diyor- güçlü ve baskın erkek rolüne sıkışıp kalmış olan Pierre, karısının ona

söylediklerini işitmekten uzun zamandır aciz. Bu yüzden, gücünü aşan bu kriz durumunun üstesinden gelmek için kendisinden başka güvenecek kimsesi yok. Bilhassa, herkesin her şeyi bildiği bu kırsal toplumda, çiftçilerin modern tekniklere geçmeleri için sağlanan hatırı sayılır yardımlarla kıyaslandığında miktarca çok az olan ticarete destek niteliğindeki sübvansiyonları yermeye takılmış vaziyette. Küçük dükkân sahiplerinin "mücadeleyi bırakıp ölümü kabullenmesi" için gereken "her şeyin yapıldığı" ve artık "elinde kalan tek şey(in) kendisini asacağı ip" olduğu fikrinden onu kim, nasıl caydırabilir?

Kırsal kesimden bir esnafla

Mülakat: Patrick Champagne

"Bizim için bu düpedüz cinayet"

[*Pierre C.'ye bu mülakatın, "Fransa'da neyin yolunda gitmediği" ile ilgili bir çalışma olduğunu söyledim.* "Hiçbir yerde işler yolunda gitmiyor!" *ve* "İşlerin yolunda gittiği bir yer varsa ben de bileyim!" *diyerek yanıt verdi ve* "Bugün olan her şeyi çok önceden öngörmek mümkündü." *dedi.*]

- *Dükkânı açtığın zaman (1950'lerde) şarap ticareti senin ilgini çekiyor muydu ya da yapılabilir bir iş gibi gelmiş miydi? Sonrasında neler oldu? İşlerin yolunda gitmediğini ilk ne zaman sezdin?*

Pierre: Cazip bir sektördü ve kendini idame ettiren bir işti. Şimdilerde şarap ve alkol bağımlılığına karşı bir kampanya yürütülüyor. Bir taraftan da şarap karşıtı politika sadece şarap için yürütülürken viski ya da diğer ağır alkollü içecekler ve aperatif içkiler hedef alınmıyor. Ayrıca Fransızlar dünyanın en ağır alkolikleri gibi gösterilmek isteniyor, kimse Ruslardaki alkol tüketimine ya da Amerikalılardaki viski ve bira tüketimine bakmıyor. Alkol bağımlılığı incelenirken bira tüketimi göz önünde bulundurulmuyor, bu yüzden de Fransa dünyanın en fazla alkol tüketen ülkesi gibi görünüyor. Eğer bira tüketimi dikkate alınsaydı kimseden daha kötü sayılmazdık, kimseninkinden daha kötü bir itibarımız olmazdı.

- *Yani Mendès-France dönemindeki alkol karşıtı kampanyalar dolayısıyla işlerin biraz kötüye gittiğini mi söylüyorsun?*

Pierre: Ahh, Mendès-France! Tam bir ahmaklıktı, Tournus civarında süt tesisi kurmaya kalkıştı. 1956 yılında tesisin inşa edildiğini gördüm. Okullara ve orduya süt dağıttılar ve hiç de bir işe yaramadı. Orada yaptırdığı tesis bir ütopyadan ibaretti, ortada bir art niyet olması lazım çünkü o bölgede tesisin kapasitesini karşılayacak kadar sütün üretilmesi mümkün değildi, Saône-et-Loire bölgesinin tek başına bu ihtiyacı karşılaması olanaksızdı. Ardennes'den ya da süt ineği bulunan diğer tüm bölgelerden tesise süt gelmesi gerekiyordu. Dolayısıyla süt tesise ulaştığı vakit üç gün muhafaza tanklarında beklemiş oluyordu ve artık taze olmuyordu. Sonra 3.000'in altında nüfusu olan bölgelerde, çiftliklerden direkt taze süt satışını yasaklayan bir yasa çıkardılar. Artık yağsız ya da yarım yağlı süt tüketiliyor ama inekten sağıldığı hâliyle doğal

süt içmenin insanı öldürdüğü de görülmüş şey değil. Eskiden, şimdiki kadar kolesterol yoktu. Her hâlükârda artık bu civarda süt ineği kalmadı. Kalmadı çünkü Ortak Pazar gereğinden fazla süt olduğunu söylüyor. (...) Fransa'da buzağı yetiştirebilmek için İtalya'ya süt tozu satardık, üstelik ihracat desteğiyle birlikte. Kim destek derse bil ki orada hile ve dalavereden bahsediyordur...

Olan oldu, Fransa beş parasız!

- İşlerin tam olarak kötüye gitmeye başladığı anı söyleyebilir misin?

Pierre: Şey, evet. Bunun tam olarak tarihini verebilmek mümkün. Bunlar çok önceden öngörülebilirdi. İyi bir asker, kötü bir politikacıdır; değil mi? İyi bir politikacı da kötü bir ekonomi uzmanıdır. İçinde bulunduğumuz bu karmaşa -karmaşa diyorum çünkü bir tek bizim için söz konusu olan bir şey değil bu-, her yerde aynı. Bir de diğer ülkelerle karşılaştırmak da mümkün değil, Fransa'da olup biteni görmek gerek. "Çelik fabrikalarını kapatıyoruz, çeliği dışarıdan satın almak üretmekten daha ucuza geliyor çünkü üretimi çok maliyetli" demek kolay. Bu, kolaya kaçan bir yaklaşım. Sağ ya da sol kesimin güttüğü siyaset meselesi değil bu, bazı kimselerin verdiği kararlarla ilgili. İşsizliğe yol açtık, şimdi elimizde demir madenleri var ama artık kimse bu madenlerle ne yapacağını bilmiyor. Her şey üst üste geliyor ve kendimizi bu hâlde buluyoruz, oturup hiçbir şey yapmıyoruz, bir yerlerden para bulup başkalarından bir şeyler satın almaya uğraşıyoruz. Çalışmak istiyor musun, istemiyor musun, bir karar vermek lazım...

- Kendi işinde ne zaman sezmiştin?..

Pierre: Şey, benim durumumda, yani benim işim söz konusu olduğunda durum basit, işler belirli bir gidişat izledi, her işte olduğu gibi, bu da gayet normal. Ama bizde iktisatçılarımız doğru hesap yapamadılar ya da en azından bazı insanların semirmiş bir şekilde şehirlerde yan gelip yattığı ve her şeyin giderek çöktüğü bir formül ürettiler. Peki, çöküş ne? İşler yolunda gitmiyor, olan oldu, şu an Fransa beş parasız, Avrupa'ya yalvarmak zorunda kalacak, kendi kendini idare edemediği ya da kendi başının çaresine bakamadığı için Avrupa'nın meseleye el atmasını isteyecek, şu an kendi ayaklarımız üzerinde durmamız imkânsız! Her şey yolunda gitse ve herkes tekrar işbaşına geçmeye karar verse bile bunun için on yıl gerek, işlerin tekrar rayına girmesi için on yıl gerek, bunun olacağına bir an için bile inanmıyorum. Olan biten her şeyi çok önceden öngörmek mümkündü. Bunu en başından öngörmeyenleri asmak gerek. Ölüm bunlara müstahak! Çünkü olacakları baştan biliyorlardı... Ya da kimse bu adamlara kulak asmadı... İkisinden birisi. Belki bir uyarı yapıldı ve insanlar da "Aman, bunlar dağ başında yaşayan bir avuç ihtiyar, gericiler bunlar, oysa gelecek..." diye düşündüler. Geleceğin bu şekilde gerçekleşmesi gerek, oturduğun yerde durup kalamazsın, eğer olduğun yerde durursan

mahvolmana ramak kalmış demektir. Bizler olduğumuz yerde kaldık, şimdiyse yüzüstü kapaklanıyoruz. Durum bu kadar basit.

- Kendi işinde bunu ne zaman hissettin?

Pierre: Bizim işimizi şarap sabote etti. Bu söylediğimde ciddiyim. İnsanlar şarap içmekten caydırıldı.

- Ne zaman oldu bu?

Pierre: İki sistem söz konusuydu. Sonuç veren bir propaganda sistemi vardı. Propagandadan kastım reklamlar. Meyve suyunu reklamla satmaya başladılar ama meyveleri sıkarak elde edilen meyve suyu değil, kurutulup toz hâline getirilen, hidrolize edilmiş meyveden yapılan meyve suyu bu, sonra su katıp içiliyor. Bunu bir sürahiye koy, üç gün sonra mikroskopla incele, tam bir bakteri yuvası. Bağırsaklara iyi gelir, yani bağırsağı iyi çalışmayan insanlar için işe yarar. Ama doğal bir şey değil. Bir meyveyi alınca suyunu sıkıp bir bardağa doldurursun, doğal bir şey içmiş olursun. Ama toz hâlindeki içeceği alıp su katınca... İnsanlar da bu pisliği içmeye başlayınca başka bir şey içmez oldular; sofra şarabı mesela, unuttular. İnsanlara alkolik olduklarını söylediler, böylece insanlar şarap içmekten caydırıldı. Sonunda hatalarını kabul ettiler ve 1978'de Giscard d'Estaing şarap için bir reklam kampanyası yapmaya karar verdi. (...) Alkol bağımlılığı ve sarhoşluk yüzünden yirmi yıl boyunca şaraba yüklendiler ve sonrasında reklam masraflarını karşılamak için bizler vergi ödemek zorunda kaldık! Yani bu hataydı. Pasteur'ün dediğini dikkate almak lazım: Şarap, gıda maddelerinden sayılıyor. Diğer şeylerle aynı, eğer viskiyi fazla kaçırırsan zil zurna sarhoş olursun, şarabı fazla kaçırırsan da aynısı olur ama bu alkolik olduğun anlamına gelmez. (...) Ayrıca dağıtım sistemini de değiştirdiler. Dağıtım sistemindeki değişiklik her şeyi etkiledi, artık insanlar barlarda kafayı çekmiyorlar. Barların masrafı üç katına çıktı. Fiyatlar, vergisiz maliyet [*satın alınan içeceğin maliyeti*] üzerinden belirleniyor ve üçle çarpılıyor. Mecburen böyle çünkü vergiler, vergisiz maliyetin üç katı üzerinden ödeniyor. İnsanlar süpermarkete gidiyor. Viski olsun, aperatif içkiler olsun, üreticisinden bile daha ucuz fiyata satılıyor marketlerde. Orada da gerçekten büyük, utanç verici bir düzensizlik var. Her ne kadar toptan satın alıyoruz falan filan deseler de doğru değil bu laf. (...) Birisi bana söylesin: Bu kadar viskiyi nasıl bu kadar ucuza satabiliyorlar?

- Ama tüm bunlara rağmen bu işi nasıl böyle götürebildiklerini biliyor musun?

Pierre: Nasıl mı yapıyorlar? 1968 öncesinden, her şeye KDV gelmesinden önceki bir yasayla mümkün oluyordu. [*Pierre, ona göre milletvekillerinin bile tam olarak anlamadığı bir mali düzenleme olan "destek düzenlemesine"*

ilişkin bir açıklamaya girişiyor.] Yani tüm bunlar bu kanunu başımıza saran insanlar olduğu için başımıza geliyor ve bugün bile bilinmiyor ki... Büyük mağazalar KDV'lerini, il düzeyindeki vergi müdürlüklerine ödemiyorlar, doğrudan Maliye Bakanlığına ödüyorlar ve ne kadar ödediklerini Tanrı bilir. (...) Eğer büyük mağazaların KDV konusunda ya da başka bir yönden avantajları varsa burada dolandırılan biz oluyoruz; tabii az bir maaşa çalışan insanlar da kandırılmış oluyor çünkü bu insanlar her şeyi süpermarketten alıyor olsalar da böyle. İnsanlar... Şey, şimdilerde neredeyse her şeyi süpermarketten alıyorlar ama 15-20 yıl önce -1968'den beri 15-20 yıl kadar oldu- ilk büyük süpermarketler 68, 69, 70 yıllarında açıldı. İşte ilk o zaman fark ettim KDV üzerinden yüzde 20 kadar indirim olduğunu.

[...]

"Sömürgeci Ticaret Merkezi": Büyük süpermarketlere böyle diyorum ben

- *Yani senin için 68'den sonrası...*

Pierre: 68'den sonra bu rezalet ayyuka çıktı. Her şeye KDV getirdikleri zaman tam bir felaketti. Bir taraftan ilçeler topladıkları yerel vergileri alamaz oldular. Belediye başkanları bu hakkı geri alamadı hiçbir zaman. Bir de taşradaki ufak perakendeciler, piyasadan çekilmek zorunda kaldılar çünkü 72 ya da 73 yılından sonra Sosyal Güvenlik kurallarına göre zorunlu sigorta primi ödemek zorunda kaldılar; bu da perakendeciler -özellikle de küçük çaplı iş yapan perakendeciler- için çok yüklü vergiler demek oluyordu. Kırsal kesimdeki ufak çaplı bir bakkal, fırın ya da kasap öyle çok para ödemek zorunda kaldı ki dayanması imkânsız hâle geldi. Sonuçta günde en fazla 10-12 saat çalışabilir ve bütün borçlarını tahsil ettiğinde -kimi zaman karısı da yanında çalışıyor- yılın sonunda resmî ruhsatını ödeyince geriye kalan para, iki kişinin maaşı kadar etmiyor. (...) Böyle olunca her şey tepetaklak oldu ve yok olup gitti.

Birkaç yıl sonra süpermarketler piyasaya girdiğinde ufak çaplı dükkânlar gerçekten sakata gelmiş vaziyetteydi: kimileri, dükkân sahiplerinin yaşlanması yüzünden, kimileri de maddi sebepler yüzünden, yani satış olmadığı için... Eskiden her kasabada, ufak bir fırın olsun, diğer ufak tefek dükkânlar olsun, her şey vardı... Bir canlılık vardı, hem de aradığı her şeyi elinin altında bulabiliyordu insan. Şimdi şunu alayım, bunu alayım derken altı yedi faklı yere birden gitmek gerekiyor. Bütün dükkân sahipleri ortadan kayboldu. Bir de sırf bunun için bir vergi çıktı (...) çünkü ekonomi uzmanlarımız bu "sömürgeci ticaret merkezlerinin" -büyük süpermarketlere böyle diyorum ben çünkü ilçede artık bir tek onların borusu ötüyor ve hükümet tarafından da destekleniyorlar-, depolarındaki malları artık satamaz hâle gelen küçük dükkânları yok edeceğini hesaba katıp ona göre düzenleme yapmışlardı. Her neyse,

bu sömürgecilerin ödediği bir vergi var, böylece bir dükkân sahibi emeklilik yaşına gelip mallarını satamazsa işi bırakması için tazminat alıyor. Yani bu ihtiyarların işlerinin bozulacağını ve işi bırakacağını önceden gördüler. Aynı şey taşradaki şarap tüccarları için de geçerli, insanlara, işleri bozulsun da dükkânlarını kapatıp gitsinler diye destek verdiler.

Bu yüzden büyük bir propaganda kampanyası başlatıldı; kanıt ararsan da kanıt Paris'te şarabın... Çünkü şarap ticaretinin büyük bir potansiyeli vardı, koca bir dünya, işin içinde birileri vardı yani hükümet kontrolündeydi ve hükümete de iyi gelir sağlıyordu. Paris'teki şarap pazarına karşı, yani şaraba karşı bir kampanya başlatıldı... Siyasi nitelikli bir kampanyaydı bu ama Paris'teki büyük bir alanı geri almaya da yaradı. Elden ilk giden şarap pazarı oldu, tıp fakültesine çevirdiler orayı. [*Aslında Paris VIII Üniversitesinin Fen Bilimleri Fakültesi oldu.*] Dinliyorsun beni değil mi? Bu işler giderek başka yerlere de yayılıyor, şimdi de Bercy'ye [Quai Bercy'deki eski şarap pazarının bulunduğu yer, t.s.n.] büyük bir spor kompleksi inşa ettiler, sürekli aynı şeye devam ediyorlar, şimdi de Maliye Bakanlığını oraya yaptılar. Yani Seine Nehri'nin bir kıyısına Maliye Bakanlığını, diğer kıyısına da tıp fakültesini yapmak için bütün bir meslek grubunun dağıtım merkezini yok ettiler. [*Ardından tıp bahsine geçer.*] Yani belli ki tıp tamamen başka bir sistem... Bu zavallı çocuklar ne yapacaklarını bilmiyorlar, biraz çalışıyorlar, sonra da... Veterinerlikle başlayacak olursak, çocuğun kafasının çalışması gerek sonuçta; eğer veterinerlik fakültesinde beceremezse tıp fakültesine geçebilir, o da olmazsa dişçilik okuyabilir, yine olmazsa fizik tedavi uzmanı olabilir, en sonda da eczacılar var. Doktorlar, evrak imzalayan makinelerden başka bir şey değil; farkı da Sosyal Güvenlik ödüyor! Eskiden hastalanınca devlet masrafları karşılamıyordu ama bugün her şey zıvanadan çıktı. (...) Bedava sağlık hizmetimiz olsaydı doktorlarımız olurdu, hastalanınca tedavi görürdük, daha az doktor olurdu çünkü hepsine memuriyet verilmesi gerekirdi, böyle her yerde iş adamı tipli doktorlar dolaşmazdı ve bu da hem sosyal sistem için hem de ülkenin üretimini tekrar canlandırma çabası için bir külfet.

["Daha iyi hizmet vermeden insanların üç kuruşluk kazancını da sömüren" bu prim ödemelerinin adaletsiz olduğundan bahsediyor.]

Bunlar artık ticaret ehli filan değil, simsar

- Yani ödenmesi gereken primler var ama bir de süpermarketlere avantaj sağlayan bir düzenleme var demiştin.

Pierre: Çünkü onlar büyük miktarlarda alım yapıyorlar; ürünleri, indirimli fiyattan alıyorlar. Altılı birayı, vergiler dâhil, benim bira imalathanesinden vergi üzerine konmadan kasayla aldığım fiyata satan süpermarketler var.

- Sence nasıl mümkün oluyor bu?

Pierre: Ben de biracılara bunu sordum ama cevap alamadım. "Sen bir ya da beş kasa alıyorsun; onlar kamyon dolusu, hatta dört kamyon bira alıyorlar." diye cevap veriyorlar. Bir yandan da eskiden 120 gün ödeme mühleti vardı ama artık yasak bu, mühlet 90 güne düştü. Günlük satıştan elde edilen parayla onlar daha ilk -bir kamyon dolusu- birayı, şarabı ya da viskiyi satmadan ellerine geçen parayı kıyaslayıp aradaki farka baksana. Ne oluyor bu para? Nereye gidiyor? Bunlar büyük şirketler, bilgisayarları, her şeyleri var, iki haftalık bir ön bilanço çıkarıyorlar, iki hafta sonraki sonuçları da alıyorlar -bunlar dükkân sahipleri gibi değiller, bunlar finansçı- ve bilanço primleri denilen ödemeler de yapıyorlar. (...) Üçkâğıtçı bunlar. Artık eskisi gibi birbiriyle rekabet eden dükkânlar yok. Ticaretin yeni yasası, hileyle bir şeyler satmak olamaz. Dükkân sahibi için kâr demek bütçeyi denkleştirmek demek, üzerine üç beş kuruş kalıyorsa bu, müşteriye istediği ürünü sunup hizmet ederek kazanılıyor. Büyük süpermarketlerin yaptığı ticaret değil, salt maddi kazanç; ben buna üçkâğıtçılık diyorum çünkü eskiden bunların yaptığına üçkâğıtçılık denirdi; aldığın malın parasını ödemeden üç katı fiyatına satmak bu.

[*Pierre, süpermarketlerle iş yapmak için işletmesini modernize eden ve onların belirlediği fiyatla üretimin altından kalkamayan büyük bir şarap imalatçısından bahsediyor.*]

Toptancıya parayı ödemeden önce adamların kasasında zaten para duruyor. Büyük mağazalar kendilerine mal satan bütün toptancıları bitiriyorlar. (...) Bu bahsettiğim şarap üreticisi mahvoldu, beş kuruşu kalmadı! Üzüm bağlarını, şatoyu, her şeyi ele geçirdiler! Her şey... Daha önceden Bordeaux'da üzüm bağı satın almış, Londralı bir adama satıldı. Şimdi adam yerle bir -işsizlik böyle böyle ortaya çıkıyor-; belki üç dört çalışan, elinde kalan bir ofis, iki ya da üç kişi de mahzende. Ürün büyük bakır fıçılarda muhafaza ediliyor, sonra tanker kamyonlara konup Bourdeaux'ya gönderiliyor. Orada şişelenen Beaujolais şarapları böylece gemilere taşınıyor ve oradan da yurt dışına gönderiliyor, işte hepsi bu. Artık Fransızlara hiçbir şey kalmıyor, Fransız firması battı zaten, yok oldu. Listeden bir Fransız şirketi daha eksildi. Yabancılara gitti. Neden peki? Hepsi, büyük süpermarketlerle iş çevirmeye kalktıkları için oldu!

Finansal kapitalizm, bunun pezevenklikten farkı yok

- Peki ya süpermarketler lehine olan bu önlemlerin ardında kim var?

Pierre: Politika, politikacılar yüzünden, el altından...

- Kim veriyor kararları?

Pierre: Finans sistemi! Bunu yapan finans sistemi, bu üçkâğıdı... Tüm dünyada böyle. Tarikat gibi bunlar. Katolikler hesap kitap peşinde değil, öyle

sağda solda dolanıp dua ediyorlar. Protestanlar da öyle. Ama bir de çok katı tarikatlar var, bir tarafta Yahudiler, bir de Masonlar. Hepsi birbirleriyle bağlantılı, bir de siyasi bağlantıları var ve her şeyi de ekonomi belirliyor. Tek başına kapitalist sistem iyi bir şey. Ama finansal kapitalizm, bunun pezevenklikten farkı yok. Bizim gibi ufak çaplı işletmelere, küçük esnaf ve tüccara zamanında destek verilmiş olsaydı, mesela 30 yıl önce, yüzde ondan daha az faizli borçla bize maddi destek vermiş olsaydı bugün çok daha iyi durumda olabilirdik. Bundan 30 yıl önce, 50 yıl önce iyi durumdaydık; hatta 100 yıl önce de böyleydi diyebilirim çünkü dedelerim o zaman da bu işin içindeydi; hatta yüzyılın başından beri biz bu işin içindeyiz desem yalan olmaz. Sıfırdan başlamamız gerekti. Zamanında işi geliştirmemiz ve modern teçhizata geçmemiz için bize yardım etmiş olsalardı zaman içerisinde... Şarabı tahta fıçılarda dağıtarak başladık işe, sonra litre işi satışa geçtik; o yüzden de ambalaj ve şişeler, ayrıca şişeleri yıkamak için de makineler ve başka şeyler de almamız gerekti. Bunların hepsi, sürecin bir parçası...

[...]

Şimdilerdeyse bankalar yakamızda. Ek hesaptan para alınca anında yüzde 18 faiz biniyor. Yüzde 18'lik bir faizi ödemek için, müşteriden nasıl bir fiyat çıkarmam lazım? Tabii üç kuruş kâr edecek olursan bir de hükümet vergileri yapıştırıyor. Peki geriye ne kalıyor? Kendini asacak bir ip, kalan bu. Hiçbir şey yolunda gitmiyor. Görmüyor musun, hepsi üst üste ğeliyor, hepsi ardı ardına! Savaş zamanı ihtiyar Petain [1. Dünya Savaşı'nın muzaffer Fransız mareşali, t.s.n.] az kurnaz tilki değildi; başımızda onun gibi birisinin olması iyi oldu yoksa Bocheslar [argoda Almanlar için kullanılan ifade, t.s.n.] daha fazla Fransız'ı götürür ve zorla kendi saflarına katardı... Gönüllü katılanlar oldu ama o iş başka tabii... Sonuçta eğer ki Petain başta olmasaydı... Çünkü Hitler'in Petain'a saygısı vardı, 1914'ten tanıyor onu, çetin cevizdi Petain. Ayrıca bence, tıpkı Thorez [uzun süre Fransız Komünist Partisi'nin liderliğini yapmış Maurice Thorez, t.s.n.] gibi 1940'da orduyu satan De Gaulie de öyle. Thorez 1940 yılında Rusya'ya gitti, De Gaulle de sattı ve tıpkı diğerleri gibi İngiltere'ye gidip orada kaldı.

[*Pierre, bölgedeki tarım faaliyetlerinin modern metotlara geçmesinden bahsediyor ve çiftçilerin düşük faizli hükümet desteklerinin bir kısmıyla yatırım yaparak kâr elde etmelerine karşı çıkıyor. Masabaşı çalışanlardan bir farkları olmadığı hâlde* ("Yılda 120 gün ya da 150 gün, aynı memurlar gibi... Oturdukları yerde mahsulün yetişmesini bekliyorlar!") *çiftçilerin eskiden fakirken artık zengin olmalarına (yani ondan daha zengin olmalarına) hayıflanıyor.*]

Her zaman söylüyorum, finansal kapitalizmin kötü yönü enflasyona yol açması, insanların gözünü boyadılar, 68'den sonra işleri iyice kötü hâle ge-

tiren de bu oldu. İhtiyar De Gaulle, 62'de bu *pied noirs* [*Cezayir'de yaşayan Fransızlar*] tayfası tarafından düdüklenince, onları tekrar ülkeye getirdiği zaman oyuna gelmiş oldu. 65 yılından sonra artık kontrol onda değildi. Çünkü şunu iyi bilmek lazım: Bu Cezayir'deki Fransızlar, Arapları kullanmaya alışmış tiplerdi. (...) Bunlar ülkeye sızdıktan birkaç yıl sonra her köşeyi ele geçirdiler -Masonlar gibi yani- tekrar siyasete, ekonomiye ve derken bütün bu bağlantılara el attılar. Beraberlerinde eski sistemi, yani Arapları sömürmek için kullandıkları yöntemleri de ülkeye getirdiler. Ayrıca, ayak işlerine baksınlar diye Arapları da getirdiler, evlerinde hizmetkâr olarak çalışan yakınlarını getirdiler, derken onların çocukları geldi, Fransa'nın bunlara ihtiyacı vardı çünkü bir yerde iş gücü gerekiyordu, orası bir gerçek. Bu adamları getirmek zorunda kaldık ama bunu kısa süreli sözleşmelerle filan halletmeleri gerekirdi. Sonuçta bankalardaki tüm bu pezevenkler bizim ağzımıza sıçtılar! Çok ciddi vergi ve prim yükü bindi, bankalar şirketlerin içine girdi, KDV üzerinden de devlet aynı şekilde. Milli sınırlar olduğu müddetçe içeride işler pek de kötü gitmiyordu ama ne zaman ki Avrupa'yla bir araya geldik, ekonomimiz kendi başına işleyemez bir hâle geldi. Ekonomide işler rayında gitmez oldu. Tamamen ucuz iş gücünü sömürme üzerine kurulu bu *pied noirs* sistemi yüzünden ekonomimiz altüst oldu. Ülkenin sistemini tamamen değiştirdiler.

[...]

Sence bu, uzun zaman böyle devam edebilir mi? Tüm bunların ödenmesi için insanlar vergi ödemeye devam eder mi? Artık buna inanan pek kimse kalmadı. Artık çok fazla dükkân kalmadı çünkü işler durma noktasında, gerçek bu. Hemen yakında satılık üç ya da dört bar var ama hiç alıcı yok.

- Sen, kendi işini devretmek için ne fiyat biçtin? Çünkü sen de aynı sıkıntıyı yaşıyorsun değil mi?

Pierre: 150.000 ve hiç alıcı yok.

- 150.000'e alıcı çıkmadı mı?

Pierre: Bir alıcı vardı, tam bir sahtekâr! Ben fazla dürüst davrandım. Genç bir çiftle geldiler, 100-150.000'e oldubittiye getirip satışı yapmak istediler. Alıcı çifte kredi veren tiplerdi bunlar, işimi satın almaları için.

- Yani işi devralmak istediler öyle mi?

Pierre: İşi devralacaklardı, tamam mı, 35 yaşlarında bir çift. Adam sağda solda iş kovalayacak, kadın da iş yerine bakacaktı ama adamdan her gün 60 ya da 80 kadar müşteri getirmesini istediler. İmkânsız bir şey bu. İşin durumunu biliyorum. İyi bir günde yaklaşık 35 müşteri gelir, yazın günler uzayıp da dükkânı biraz daha geç kapatınca 45 müşteriyi bulur. Bu adamlar 60 ila 80

arası müşteriyle ayda 15.000 kazanacakları sözünü verdi.

- Sen de asla 60 müşteri gelmeyeceğini söyledin herhâlde?

Pierre: "Eyvallah, ben de isterim ama dürüst olmak gerekirse 60 ila 80 arası müşteriniz olmaz." dedim. Bu insanlar indirimli ayakkabı satan büyük bir mağazadan geliyorlardı, ayakkabı satan büyük bir alışveriş merkezi... İnsanların geldiği... Kilo hesabı ayakkabı alıp sonra sattıkları bir mağaza... Ayakkabıları yığıyorlar. Bu işe bakan komisyoncu baktı ki ben fazla açık sözlüyüm, bu insanlara doğruyu söylüyorum hemen araya girip "işte doldurmanız gereken form" dedi. Ama tabii form filan doldurmadılar, eğer imzalasalardı 200.000'i cebe indirmiştim, iş hallolmuştu.

[...]

Bunun artık ticaretle filan bir alakası yok

- O zaman bugün egemen olanlar, büyük dağıtımcılar, süpermarketler?

Pierre: Süpermarketler! (...) Bir kanun var, Royer kanunu dedikleri. Royer'ı çok eleştirdiler, yerin dibine soktular resmen, adamla çok alay ettiler, tuhaf dediler, başka şeyler dediler. Ama dürüst bir adamdı ve küçük esnafı destekleyen de o oldu. İşte bu adam... İyi birisiydi. Ama insanlar Royer'la alay etti çünkü diğerleri için -yani bankalarla arası iyi olanlar, indirimli satış yapanlar, bu sistem içinde pezevenk hâline gelmiş tipler için- işlerin başka türlü yürümesi gerekiyordu. (...) Büyük mağazalar ne yapmak isterlerse hep onu yapıyorlar. İstekleri şuraya buraya sunulur, valilikten ret cevabı gelir, belediyeden ret cevabı gelir, bakanlığa kadar gider iş, orada Masonlardan ya da partiden tanıdıkları olur, ister sağcı isterse de solcu partiler olsun hiç fark etmez çünkü hepsi bu işlerin içinde. Siyasi partiler arasında ayrım yapmıyorum çünkü ekonomik sistem tamamen apolitik: "sosyalistler şöyle", "hep bu sağcılar", "hep bu solcular" meselesi değil, işin aslı bu değil. Ekonomik sistem... Bir iş yürütmekten farklı değil tıpkı ihtiyar Pinay'nın yaptığı gibi [Dördüncü Cumhuriyet döneminin önde gelen siyasetçilerinden Antoine Pinay, t.s.n.]. Adam, ticaretin içindeydi; deri tabaklama tesisi vardı; bilanço nedir, bütçe nedir, sigorta primi nedir bunları biliyordu; neyi ödemek zorunda, neyi ödemek zorunda değil, bunları biliyordu. Ama insanları bakanlığa getiriyorlar, diplomaları filan var [*abartılı bir saygı ifadesi takınır*] orası kesin ama bilançodan anlıyorlar mı? Bir milletvekili vardı [*Parlamentoda*] adamın KDV hesabını ben yapardım. Bütün bu büyük mağazalar, muazzam bir alım gücü demek, bankalara para gelmesi demek. (...) Yani artık bunun ticaretle bir alakası kalmadı.

[...]

Bizim için bu düpedüz cinayet. Artık bitti bizim için. Büyük mağazalar bizi

mahvetti. Beş yıl önce muhasebecime dedim ki: "Bak gör, bu Ortak Pazar bizi ne hâle getirecek. Tekrar 35 yaşıma dönsem dükkânı kapatır, etrafı toparlar, bütün ekipmanı dört dörtlük düzene koyardım ve Avrupa, birlik hâline gelip -yani tam bir birlik oluşunca, öyle ağır aksak gidişat değil- aradan bir iki yıl da geçince tekrar dükkânı açar ve yeniden işe başlardım. Ama o vakte kadar... İyice dibe batıyoruz, bu çukurdan çıkamadık." Çıkamayacağız da. Ama siyasetten bahsetmenin bir anlamı yok çünkü öyle...

[*Pierre, civardaki bir ev ekonomisi okulundan stajyer öğrencileri yanına aldığından ama onlara bilançoyu göstermediğinden bahsetti çünkü işiyle ilgili bilgilerin kendisine karşı ve genel olarak küçük işletmelere karşı kullanılacağından emindi:* "Onlara, öğrencileriniz ajan demiyorum ama artık bilgisayarlar etrafta olup biten ne varsa kaydediyor. Şarap tüccarından ayakkabıcıya kadar, hatta kuruyemişçi, tuhafiye ya da diğer bütün dükkânlar."]

İnsanların hakları olmasına bir lafım yok ama ödev ve sorumlulukları da var

Pierre: Mitterrand olacak baş belası, bütün o insan hakları konusundaki ödülleri filan, bütün dünyayı mahvedecek çünkü bütün bunlar, yani hepsi tam bir saçmalık! Bir şeyin varsa vardır, o kadar! İnsan haklarıymış! İnsan hakları, öyle mi! Kadın hakları, çocuk hakları! Peki ya ödevler? İnsanların hakları olmasına lafım yok ama ödev ve sorumlulukları da var ve bazı konularda sınırı çizmek gerek; "Bu özgürlük, diğerinin bittiği yerde başlar!" demek gerek. Eğer bunu hayata geçirebilirsek dünya gerçekten yaşanılabilir bir yer olacak ve başarıya ulaşacağız. Ama birileri, "Kalk oradan, ben oturacağım, defol, senin yerine ben geçeceğim ve hiçbir şey de umurumda değil!" dediği vakit anarşi baş gösterir. Yani bütün bu insan hakları meselesi yaş iş, Gorbachev de insanlara özgürlük sağlamak istedi ama öyle bir günde özgürlüğe alışmak da mümkün değil. Düşünsene oksijene bağlı yaşıyorsun, sürekli oksijen soluyorsun çünkü alışıyorsun, eğer yeterince oksijen alamazsan hasta olursun. Sonra aniden birisi çıkıp "Tamam artık iyileştin!" deyip oksijen tüpünü keser de seni, normal havayı solumaya terk ederse... Çıldırırsın, nefes alamazsın, alışamazsın, bir tür geçiş olması gerek.

[...]

İşte yine dolandırıcılığa geldi laf, ticarette, ekonomide dolandırıcılık, yani dürüst ticaret yapmak yerine üçkâğıtçılığa girişmek. Doğu Almanya inek yetiştirirken bunu, Rusları beslemek için yapıyordu. Birdenbire bu Ortak Pazar çıktı, biz Brüksel'e -yani et piyasasındakilere, üçkâğıtçılara- dedik ki bu Doğu Almanya'daki inekler... İşte bu dolandırıcılar, bu hayvanları ucuza aldı. E ne oldu? Ne olduğunu ben söyleyeyim. Ruslar aç kaldı çünkü hem ekonomileri için hem de karınlarını doyurmak için ihtiyaçları vardı bu hayvanlara. Fransız

çiftçiler de aç kaldı çünkü kendi hayvanlarını satamadılar, ellerinde kaldı. Şimdi bu tiplere ne demeli! Şunu kabul etmek gerek: Bu, berbat bir iş!

- SSCB'deki durum gerçekten karışık, orası doğru.

Pierre: Asıl saçmalık, Fransızları suçlamamın asıl sebebi 1989'da, insan hakları, özgürlük vesaire diye bağıran tipler... Eyvallah, tabii özgürlük olacak, kimse işkence görmesin ama özgürlüğün de bir sınırı var! Herkesin son moda elbiseleri olamaz, herkes tatile gidemez çünkü hiç görülmüş bir şey değil bu ve asla olmayacak da, bu kadar para nereden gelecek? Birilerini yok ettin, öbürlerini yok ettin, geri kalan para nereden gelecek? İşte artık bizim ekonomimizin işlemediği nokta bu. Bir de üstüne yabancılar var ülkemizde ve Fransa bunlara sahip çıkıyor, bu adamlar işsiz ve... Eğer oturum kartları varsa tamam olsun ama artık bunlara verecek iş yoksa ceplerine biraz para koyup kendi memleketlerine göndermek gerek, orada bir inek, bir domuz alırlar, kendi memleketlerinde bir şeyler yaparlar, buradaki gibi düzenlerini kurarlar. (...) İhtiyar Pinay ne yaptığını biliyordu, ticaretle uğraşmıştı, işin nasıl idare edileceğini biliyordu. Görüyorsun, böyle bakanlar oldukça, Eğitim Bakanlığı bir darbe alıyor, Tarım Bakanlığı da keza öyle; bir o taraftan, bir bu taraftan darbe üstüne darbe alıyor -şimdi sen "Bakanlıkların değiştiği filan yok, olduğu gibi devam ediyor." diyebilirsin- ama bence işin eğitimini almış, neden bahsettiğini bilen insanlara ihtiyaç var.

- Kesinlikle haklısın.

Pierre: Asıl sorun kimsenin bundan bahsetmemesi, Amerikalılar bunu çok önceden anladılar, Rusya'yı böyle bölerek güçsüz hâle getirdiler, yani teknik açıdan bakarsan uzaya ilk kez insan gönderenler onlar oldu. 2000'lerde en ciddi mesele Çinliler olacak, çünkü Çinlilerin istilasına karşı Avrupa'nın kalkanı Rusya ve Rusya bölünürse Çinliler rahatlıkla etrafa yayılabilirler. Eğer onlar yayılırsa işte o zaman "sarı bela". 2000'lerde Ruslar Çinlilerle birlik olacaklar, Avrupa'ya ilerlemek için Çinlilerle iş birliği yapacaklar.

- Yani demek istediğin bunları düzeltecek hiçbir siyasetçi yok mu, hiç...

Pierre: Masaya yumruğunu vurup "Tamam eğlence bitti, artık dört elle işe sarılıp her şeyi sıfırdan yapmamız gerek!" diyecek birisini mi kastediyorsun?

- Tam olarak bilmiyorum, sadece senin görüşünü öğrenmek için soruyorum.

Pierre: Ekonominin iyiye gitmesi için faiz oranlarını düşürmeleri gerek, ticareti maddi açıdan daha iyi hâle getirmek için kredi faizlerini düşürmek gerek. Ticaretle uğraşan herkes bankalardan kredi alıyor, herkes bankaların elinden geçiyor, bankalar bizi pazarlıyor resmen. Sence bu normal mi, bu

banka kartları... Yani para çekmek için bankadan kart alıyorsun, sence bu normal bir şey mi? Sence gişelerde yeterince çalışan yok mu? Bu insanlar 17 aylık maaş alıyorlar, fazla para alıyor bu adamlar. Ama tatilden önceki bir iş gününde hiçbirini yerinde bulamazsın! (...) Bütün bu modern teknoloji, kartlar filan iyi hoş ama ben bütün bu sisteme karşıyım, makinede para olmayınca kimsede para olmaz. Hiç bankamatik kartı almadım, ölesiye karşıyım bu tür şeylere. Para lazım olursa giderim bankaya, gişeden çekerim. Her neyse, zaten bunu, banka çalışanları daralmasın diye, onların işini müşteriler yapsın diye yapıyorlar. Tıpkı büyük mağazalarda olduğu gibi, insanlar kendi alışverişlerini kendileri yapıyor; sadece iki üç çalışan malları raflara diziyor ya da müşterilere alışveriş arabası falan veriyor; sonra müşteriler kendi işlerini kendileri görüyorlar ve kasaya gidiyorlar. Kasadaki kadın, gerçekten çalışan tek kişi. İşte böylelikte etrafta bir sürü işsiz insan dolanıyor çünkü küçük işletmelere kıyasla bu büyük mağazaların hiçbirisi istihdam sağlamıyor. Peki biz neden insanlara iş vermiyoruz? Hepsi sosyal mevzuat yüzünden. İnsanları işe alınca tekrar kapı önüne koyamazsınız (...) yoksa çek defterini çıkarıp yüklüce bir kısmını vermeniz gerekir. Bu sistem meselesini fazla abarttık, bunu tersine çevirmemiz gerek. Bu, gerici olmak falan da değil... Öncelikle bankalar çok büyük yük, çok fazla para gidiyor oraya. Hem faiz oranları hem de işlem masrafları, işini büyütmek isteyenler için çok yüksek. Ekipman alıp iş kurmak isteyen bir genç bile bu şartlarda boğuluyor. Bir taraftan ciddi yük olan sigorta primleri, diğer taraftan ruhsat ve işletme vergileri var. Kendi başına, makine ya da alet edevat olmadan çalışırsan o zaman para ödemen gerekmiyor. Ama ne zaman ki ufak bir nakliye kamyoneti, şişeleme makinesi, şişe yıkama makinesi ya da bir pikap alayım dersen, o zaman bütün ekipmanlara vergi biçiliyor. (...)

- Yani sana göre iki çözümden ilki bankalar. Peki ikincisi?

Pierre: İkincisi de sosyal sigorta primleri tamamen yanlış düzenlenmiş durumda. Bu kesintileri hafifletmek için öncelikle sağlık hizmetlerinin bedava olması gerekir. Aylaklardan, ömür boyu sırtını sosyal güvenliğe dayayanlardan kurtulursun, burada da böyle tipler var tanıdığım (...). Sosyal sigorta kesintileri, bu yükü hafifletmek için bedava sağlık hizmeti gerek ve bir de işletme vergileri çok yüksek.

[...]

İhtiyacımız olan, daha fazla kanun değil, mantık

Pierre: İşte böyle, burada gördüğün gibi, her yıl URSSAF'a [*Unions de recouvrement des cotisations de sécurité sociale et d'allocations familiales*, Bağ-Kur'un Fransız muadili, t.s.n.] bir sürü evrak doldurup göndermem gerekiyor ama bazen gerçekten sinirime dokunuyor. Şu gönderdiklerine bir bak-

sana; [*bana formları gösteriyor*] bu, her yıl maaşlı çalışanlar için doldurman gereken yıllık beyanname. Ocak ayının 31'i itibarıyla bilgisayara işlenmiş olması gerekiyor. 91 yılında hepsini hazırladım, nüshaları çıkardım, Ocak'ın 23'ünde gönderilmişti. 1 Mart'ta, ilgili birimden iadeli taahhütlü bir mektup geldi; form ellerine geç ulaşmış, filanca düzenlemeye göre diye bir şeyler... Yani anlıyorsun demek istediğimi, herhangi bir ödeme filan değildi, emeklilikle ilgili evrakların bilgisayara geçirilmesi için, ödenen bütün maaşları gösteren bir belge sadece, herkes için bir dosya ve 400 frank ceza kestiler. Ben de adamlara "Bir iş anca bu kadar mahvedilebilir!" dedim. (...) Formu aldım, hesap sormak için gittim. "Üzerinde postane damgalı, tarihli zarfı görmek istiyorum, sonuçta postaya veren ben değildim!" dedim. "Hıı, şey,, zarfı saklamadık..." cevabını aldım, ben de "O zaman kanıtınız nerede?" diye sordum, "Şey, yani bize güvenmek zorundasınız..." dediler. Ben de "Bana göre hiç de öyle değil durum, Şubat'ın ikisinde, beşinde ya da onunda -eğer onunda elinize geçtiyse- beni bilgilendirmeniz gerekirdi, bir ay sonra değil!" dedim. (...) Sonra Mayıs'ın sonunda bir tebligat daha aldım, iki yıl önce fazladan para ödediğimi yazmışlar, iadeyi iki yıl sonra alıyorsun, "İşleyiş böyle, sizin kayıtlarınızı inceledik, size 3.200 frank borçluyuz, 31 Ekim 1991 tarihine kadar iade çekinizi göndeririz." dediler. (...) 31 Ekim oldu, ortada çek falan yok. Kasım ayı geldi hâlâ çek yok. Aralık 10'du sanırım, Troyes'daydım, durum neymiş öğrenmeye gittim, "Bana göndereceğiniz 3.200 franklık çek ne oldu?" diye sordum. "Şey, sizin çek, şey ona bakacağız ama 400 frank kesinti yapacağız..." dediler, ben de "Aynı dosya değil ki o, ikisi tamamen farklı dosyalar." dedim. "Biz size çeki göndeririz." dediler. Sonuçta 2.800 franklık bir çek gönderdiler, 400 frankı öylece kesmişler. Bu, namussuzluk! Sen kendi kendine "Bunlar iyi insanlar, 400 frankı da gönderirler..." derken bu adamlar oradan 400 frank, buradan 400 frank kasalarına atarlarsa bunun adı namussuzluk olur!

- *Başvuruna hâlâ cevap alamadın değil mi?*

Pierre: Bir ay daha bekleyeceğim. Ama Tanrı seni inandırsın, bir ayın sonunda hâlâ ses çıkmazsa bir mektup daha yazıp onlara günlerini göstereceğim, seçmen kimlik kartımı da içine koyacağım, "Böyle namussuz bir yönetim devam ettiği sürece sürükleseniz bile oy vermeye götüremezsiniz beni!" diyeceğim. Eğer bana vatandaş muamelesi yapmıyorlarsa o zaman bir Arap gibi ya da protestocu gibi muamele etseler de olur. X.'e de aynısını söyledim, "Eğer seçim günü beni görmezsen bil ki bu, benden 400 frank aşırdıkları için!" dedim. Mesele 200 frank değil, Bölge seçimlerinde oy vermek umurumda bile değil. Her şey bu hâldeyken ne yapabiliriz ki... İhtiyacımız olan, daha fazla kanun değil, mantık. Birazcık mantıkla hepsi çözülür. Bir defasında, 81'de Mitterrand başa ilk geldiği zamandı sanırım, hatırlar mısın bilmem, yüzde indirimi olmuştu, ne kadardı tam hatırlamıyorum, düşük maaşlarda yüzde üç ya

da dört gibi bir oranda sigorta primi indirimi yapıldı. Yani brüt maaşı 4.200'ün altında olanlar, kesin bir şey söyleyemem ama diyelim ki 4.200 franktan fazla maaş almıyorsan yüzde 14 sigorta primi kesintisi yerine, kesin hatırlamıyorum ama yaklaşık yüzde 10 kesinti ödüyorsun diyelim. Yani yüzde 4 oranında bir indirim. Neyse altı ay boyunca 4.200 frank sınırının altında maaş alan çalışanlarım vardı, sonra zam geldi. Kimse uyarıp "Dikkat et, 4.200 frank barajının üstüne çıkıyorsun hatırlatmak isteriz ki bundan sonra..." filan demedi. Birkaç saat fazla mesai yapan bir çalışanım vardı ve maaşı 4.200 frankı çok az geçti. Aslında -buraya dikkat- 4.208 frank 20 centti, yani sınırın 8 frank 20 cent üzerinde. Bir yıl sonra, sigorta müfettişleri dosyaları inceliyorlardı. İşte şimdi yakaladık seni! Bu adamın 8 frank 20 cent fazlası var dediler. İster inan ister inanma, ben de "8 frank 20 cent, ne fark eder ki?" dedim. "Hayır, hiç de değil toplamda yüzde 4 fark var." dediler. 4.200 frankın yüzde 4'ünü aldı, 160 frank ediyordu ama bir iki yıllık bir gecikme de olduğu için, bir de faizler filan derken... Ben de "Tamam, belki kanun böyle ama kendinizi benim yerime bir koyun, ben kendimi sizin yerinize koyuyorum, benim yerimde olduğunuzu düşünün..." dedim. Bana "İtiraz edebilirsin, itiraz etme hakkın var, eğer..." dedi.

Neyse ben evraklarımı hazırladım, itiraz bürosuna dilekçemi yazdım, oradan da bölge idari amirliğine gitmem gerekiyordu, evraklara şöyle bir baktılar, "Aslında çok bir şey de değil ama hâkimin görüşünü alman gerek." dediler. Böylece mahkemeye gittik; orada çocuk yaşta birisi, görsen daha beşikten kalkıp yürüyeli çok olmamış dersin; bütün evraklarımı, sadece 8 frank 20 cent bir fark olduğunu ispatlayacak her şeyi toparlayıp gittim; çok saçma bir şeydi sonuçta... Avukat da tutmadım çünkü o zamanlar... Neyse işte, dinle bak, ben söz almak istedim, hâkimi görsen sanki öyle doğmuş, "Tamam, sıradaki dava!" dedi. "Ama daha izah etmeye vaktim bile olmadı..." dedim. "Hayır, hayır, bu kadar yeter. Sıradaki dava!" dedi. Derdimi anlatacak kadar vakit vermediler, bir kelime bile ettirmediler, çıktım oradan ama gerçekten sinirim bozuldu. Bir kadın vardı orada; avukat mı, sosyal güvenlik kurumunun muhasebecisi mi, temsilcisi mi ne... Koridorda bu kadınla karşılaştım. "Küçük işletmeleri yok ettiğinizin farkında mısınız? Midemi bulandırıyorsunuz!" dedim. 8 frank 20 cent fazlalık yüzünden 120.000 frank [*eski parayla*] uçlanmak zorunda kaldım. Lanet olsun! Hukuk bu mu? "Fransa'da artık adalet bu mu oldu?" dedim. Sonra da "Umurumda değil, belki kasanıza 1.200 frank girecek, parayı alacaksınız ama içinize sinecek mi bu?" dedim. "Biliyorsunuz, bizim gibi küçük işletmeler ortadan kalkınca para için o büyük mağazalara gitmeniz gerekecek!" dedim. Bütün bunlar ufak detaylar. Bir de biliyorsun yarın seçim var, laf olsun diye söylemiyorum. Herkesin, kim oy veriyor, kim vermiyor diye sürekli birbirini takip ettiği ufak bir yer olmasaydı burası, çoktan bırakırdım. Çünkü bu adamlar seçilir seçilmez, "Umurumuzda değilsiniz hiçbiriniz, daha altı yılımız var nasıl olsa..." diyorlar. Tabii iş kendi tazminatlarını düşürmeye falan gelin-

ce... Bekleme öyle şeyler!

- *Gerçekten bu tarz şeyler insanı çileden çıkarıyor.*

Pierre: Üzücü bir şey, bunlar ikinci sınıf insanlar. Belki çok para kazanıyorlar ama bence ufak insanlar. Bu adamlar gerçekten hiçbir şey değil bence.

Şubat 1992

Bitmiş Kariyerler

Louis Pinto

İşten çıkarılmak kişiyi belirsiz bir süre için oyun dışına sürmekle kalmaz, aynı zamanda onun umutlarını da yıkar. Gelir kaybının da ötesinde, eski işin parçası hâline gelmiş olan beklentilerin çoğunu yok ederek ya da söndürerek geleceğe ilişkin taleplerin de temellerini çürütür. İşsiz kalmanın üzücü sonuçlarından birisi de kimi zaman firmaların, yöneticilerine aşıladıkları narsisizmin asılsız olduğunu ortaya koymasıdır. Pek çok yönetici için, gerçekleştirilen işler ve harcanan enerji, "kariyer" fikriyle ilişkili beklentilere duyulan etkili inancın bir parçasını ve hatta hissesini teşkil eder; hem maddi (maaş, ikramiye vb.) hem de sembolik (itibar, ilişkiler vb.) kazanç biriktirme sürecinin bir parçasıdır. Bu güvence hem işte (daha küçük bir şehre ya da yurt dışına taşınmak, uzmanlaşma) hem de evde (evlilik, çocuklar, boş zaman faaliyetleri, ev kredileri gibi) birtakım, az çok bağlayıcı olan taahhütleri üstlenmeyi makul kılmıştır. İşten çıkarılmak mesleki ve kişisel beklentilerin yanı sıra "şahsi" özellikleri (dinamizm, şevk ve sadakat gibi), yani bireyin riske attığı her şeyi şüpheye mahkûm etmek gibi bir etki de yaratır. Çünkü kişinin işini kaybetmesi, onun geleceğini muğlak kılar, mevcut kaynakları gözden geçirmeyi zorunlu hâle getirir ve kimileri için o zamana kadar bastırılmış veya gizlenmiş kusurları ortaya çıkarır. İster eş, arkadaş isterse de bir komşu olsun, insanların yüzüne bakmak böylesine zor geliyorsa bu kimselerin bakı-

şı, mevcut durumla uzun zamandır karşılanan talepler arasındaki uyuşmazlığı ortaya serdiği içindir.

Bu zorlu sınavın herkes için aynı şeyi ifade etmesi mümkün değildir. Kişinin bu durumla nasıl başa çıkacağı ya da duruma göre bunun üstesinden geleceği, kişinin elinde bulunan sermayeye bağlıdır. Mesela bir tarafta -sahip olunması zor diplomalar, erkek veya genç olmak gibi- bazı olumlu niteliklere sahip yöneticileri, diğer tarafta ise bu niteliklerden yoksun kimseleri düşünün. (Herhangi bir anda kabul gören tanıma göre) tüm yöneticiler eşit düzeyde "yönetici" tipler olmadığına göre hepsi işsizlikle aynı düzeyde karşı karşıya değildir. İlk işsiz kalanlar; grupla bağı en zayıf olanlar, özellikle de büyük ölçüde, işverenin iradesine riayet eden bir istisnai ve özel durumun neticesinde bu bağı zayıflayanlardır. Bu kişiler, yöneticilik konumuna gelişlerinin tabiatında bulunan sınırların kurbanı olurlar; bu da onların özgeçmişlerinden, görünümlerinden, gerekli bağlantılarının olmamasından ve kabiliyetlerinin yetersiz görülmesinden kaynaklanır. O zaman fark ederler ki kendileri hakkındaki daha önceki olumlu görüşler, üstlerinden duydukları kibar sözler ve hatta "yönetici" unvanı bile, çok kırılgan bir başarının alametleridir.

Bekleme Odası

Bay Sapin on yıldır iş bulamamış ve umudunu da yitirmiş. 51 yaşında, iyi bir hatip ve yapılı bir adam olan Bay Sapin, henüz emeklilik yaşına da gelmemiş. 26 yaşından 43 yaşma kadar çalıştığı, termal sular sektöründeki büyük bir şirkette "cadre maison" dedikleri cinsten [yani "alaylı" bir yönetici] bir personelmiş. Lise diplomasından ibaret eğitimiyle ("iki lise diplomasından" bahsediyor), tıp sektörü çalışanlarıyla irtibattan sorumlu bölge müdürlüğüne terfi etmiş. Şüphesiz insan ilişkileri konusundaki kabiliyetiyle kabul ve saygı görmüş. Büyük süpermarketleri gezen sıradan bir "pazarlamacı" olduğunu kabul etmeyen Bay Sapin, kendisini uzmanlarla "ilginç" sohbetler edebilecek birisi olarak görüyor. Seyahat etmiş, her tür insanla muhatap olmuş ve ayrıca (işe alım ve eğitim konusunda) "sorumlulukları" da varmış. İşten çıkarılmasının sebebine gelince: Düşüşe geçmiş bir sektördeki çalışan sayısını azaltmanın gerekliliğine vurgu yapan piyasayı sebep gösteren bir açıklama ile

personel alım politikalarını hedef gösteren ve "kıdemliler" yerine "gençleri" işe alma yönündeki bariz tercihi vurgulayan bir açıklama arasında gidip geliyor.

İşsizler için oluşturulan bir destek grubunun düzenlediği "yıllık toplantıda" onunla tanışmak zor olmadı. Cana yakın ve dışa dönük bir yapısı olan Bay Sapin, kendisinden ve bu esnada işsiz kalmasından sorumlu olan toplumsal düzenden bahsetmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyor izlenimini veriyordu. Topluluk önünde konuşmaya alışkın olduğu açıkça görülen Bay Sapin televizyona da çıkmış. Toplumda kabul görme arzusu, konuştuğu insanların ilgisizliğini bertaraf etme ısrarında kendisini gösteriyor. Fransa'nın kuzeyinden orta hâlli bir ailenin evladı olan ve küçük yaşta yetim kalan Bay Sapin, ilk yılında bırakmak zorunda kaldığı üniversite eğitimine devam etme umudunu uzun zaman taşımış; eğitim sistemiyle bu talihsiz ilişkisi sürekli olarak, tekrar tekrar karşılaştığı bir ilk dehşet anı gibi. Gerekli eğitimi tamamlamamış olsa da kendisini o düzeyde görüyor. Fakat resmî olarak onaylanmış bir unvanının olmaması, konuşması içinde birbirini izleyen şüphe ve kendinden emin tavrın da temelindeki şey: "Çok başarılı" olmasa da örnek bir öğrenci olduğunu söylüyor, beslenme konusunda eğitim almış olduğunu söylüyor, ardından da diplomasının olmadığını ilave ediyor, kendisi bir yönetici ama aslında değil, bunun gibi daha pek çok çelişkili ifade... Başarı ve yenilginin etkilerini aynı anda tecrübe ediyor ve derinden bir bölünme yaşadığını hissediyor. ("İçimde iki ayrı insan var." diyor.) Kendisi bir yönetici ama aynı zamanda da işsiz fakat ailesinden miras kalanlarla para biriktirip mülk edinmeyi başardığı için elindeki imkânlarla geçimini sağlıyor. Yatırımlarından elde ettiği ve onun için görece bir güvence sağlayan gelirle hayatını idame ettiriyor. Kendisini neredeyse zengin sayıyor ama para biriktirme konusunda saplantılı olduğu için çok mütevazı bir hayat sürüyor. Kendiliğinden "solcu" olan Bay Sapin, komşularından, yani yaşadığı lüks apartmandaki diğer daire sahiplerinden farklı olduğunu düşünüyor. "Kurallara boyun eğmeyen" birisi olarak burjuva imajını da benimsemiyor; saçları uzunca ve biraz da dağınık. Ceket benzeri bir hırka giymiş. Aynı ikilik kendisini siyasi görüşünde de gösteriyor; "solcu" ama göçmenlere, kadınlara, gençlere ve öğretmenlere de karşı.

Kültürle olan ilişkisi de Bay Sapin'in sıra dışı hâlinden nasibini alıyor, "3.500" kitabından gururla bahsediyor ve az çok duruma uygun alıntılarla konuşmasını süslemeyi ihmal etmiyor, Pilsudski yönetimindeki Polonya gibi bir konuda "yarım saat konuşabileceğinden" övgüyle söz ediyor ve ayrıca televizyondaki bir yarışma programında da birinci olmuş. Siyasetle de ilgilenen Bay Sapin, işsiz kalanlara destek sağlama konusunda kısmen fakat büyük bir özenle çaba gösteriyor ve kendisinden beklenen hizmetleri sunuyor. Boşta gezen birisi olmaktan ziyade, işsizlik derdinden muzdarip insanların imrendikleri ve peşinden gittikleri birisi olarak Bay Sapin, bir nevi "başarılı" bir işsizliğe giden yolu neredeyse çözmüş gibi. Bir şeylerin yokluğunda idare etmeyi öğrenmiş birisi olarak para biriktirme konusunda birkaç tüyo da veriyor. "Kanaatkâr" bir hayat tarzına kendini mahkûm etmesi, bu ihtiyaçları azalan imkânlara uygun hâle getirme çabasından ötürü olduğu kadar, bir yönüyle de gerekli olanla gereksiz olanı birbirinden ayıran sınırı değiştirmeyi bünyesinde barındıran kısmi bir ahlaki dönüşümü savunmak amacını da taşıyor.

Bay Sapin'in, kendi hakkında gayet "olumlu" bir izlenim oluşturmaya çabaladığı durumu böyle. Bay Sapin yaklaşık bir saat konuştuktan sonra genç bir kadın aniden odaya giriyor, sürekli özür dileyerek sohbeti bölüp mutlaka söylemesi gereken şeyler olduğunu belirterek konuşmak istiyor. Endişeli ve işsizlik yüzünden gergin görünüyor; ayrıca Bay Sapin'e kıyasla, oldukça da boyun eğmiş görünüyor.

Bayan Laurent, bir personel dairesinde gayriresmî idari sorumluluklar da üstlenmiş olan bir bölüm sorumlusuymuş. İşten çıkarılmasıyla sonuçlanan rezalet, eski konumunun sağladığı tatminin de farkına varmasına neden olmuş. Bilhassa kadınlara karşı tavırların düşmanca olduğu bir dünyada, kendisini patronunun istek ve kaprislerine karşı koruyacak yüksek öğrenim derecesine de sahip görmüyormuş. Personel yöneticiliği alanındaki DESS'i ile (Diplôme d'études supérieures spécialisées; tezsiz yüksek lisans, t.s.n.) elde ettiği "uzman" sınıflandırması bile, okumuş nüfusun artışı karşısında cevap niteliğinde açılan yeni eğitim programlarının değersiz olduğunun kanıtı niteliğinde. Bayan Laurent'in bu

çarpıcı ifadeleri karşısında birden kendine gelmişçesine Bay Sapin de kendi pişmanlıklarından (yaptırmayacağı diş tedavisinden, imkânının yetmediği ve zaten gitmeyi de pek istemediği tatilden ötürü hissettiği pişmanlıklardan), korkularından, kızgınlıklarından yani konuşmasındaki ölçüsüzlük dâhilinde bile saklı kalmış olan ne varsa hepsinden bahsetmeye başlıyor.

İşini kaybetmiş yöneticilerle

Mülakat: Gabrielle Balazs ve Louis Pinto

"Gelecek: Bunun ne olduğunu bile bilmiyorum"

Bay Sapin: Hiçbir kategoriye uymuyorum.

- *Neden?*

Bay Sapin: Neden mi? Çünkü ben topluma boyun eğmeyen birisiyim, hiçbir zaman mevcut hâkim görüşe katılmadım, asla! 25'imde sıkı bir de Gaulle karşıtıydım, dört defa Mitterrand'ı destekledim ama şimdi... Beklemedeyim, çoğunluğu sağlayan partinin değişmesini bekliyorum çünkü şu an sağı destekliyorum (aslında sağcı değilim) ama demokrat olduğum için, değişimlerin sorunları makul biçimde çözdüğünü düşünüyorum. Benim bu sıra dışı hâlimi incelemeniz gerekir, çok şey yaşadım ben, henüz altı yaşımdayken annemi kaybettim, 19'umda da babamı, zamanından evvel olgunlaşmak zorunda kaldım, tüm bunlar beni biraz farklı birisi yaptı, bunlara bir de çok parlak olmasa bile iki lise diplomasını ve bir yıl okuduğum işletme eğitimini de eklemek lazım. Hatırlıyorum da lise bitirme sınavına girmiştim ve 275 aday arasında ikinci gelmiştim ve o yıl babam vefat etti. Eğitimime devam etmek için gereken aile desteğinden yoksun kaldığımı düşünüyorum. Bunu söylüyorum çünkü 21 yaşında bir kızım var ve istediği yere gidecek, şimdi lisans eğitimine devam ediyor ama ileride profesörlüğe kadar gelecek... İlk lise diplomam uygulamalı ekonomi alanındaydı ve o zaman çok yaygın da değildi bu, bununla yetinebilirdim ama bir de felsefe alanında lise diploması aldım... O zamanlar iki lise diplomasıyla istediğin yere girmek mümkündü ama zaten okumak da bana göre değildi çünkü bir düzen yoktu, ne yöne gideceğim belli değildi, bir aile ortamı, aile desteği de yoktu. 16 yaşımdayken, aradan geçen 35 yıldan sonra hâlâ hayatımı paylaştığım kadınla tanıştım -35 yıl!- ve hemen evlendik. Bir müddet okullarda gözetmen olarak çalıştım, karım da çalıştı, kendisi bir entelektüel değildir ama ayakları yere basan ve her konuya merakı olan akıllı bir kadındır. Kendisi yönetici asistanıydı ve iş dünyasına tam anlamıyla adapte olmuştu, takdir görüyordu ve yetkin birisiydi.

- *Sizin işiniz...*

Bay Sapin: Tıp sektöründe çalışanları dolaşıyordum; başlangıçta Fransa'nın kuzeyindeydi görevim ve sorumlu olduğum bölge önce genişledi,

sonra da daraldı; değişen bir dünyaydı bu ve bir an geldi kendimi kuzeyde, Picardie ve Normandiya'da buldum; LIlle'de yaşıyordum; her yılın altı ayı akşamları eve geliyordum ve diğer altı ay boyunca göç eden kuşlar gibi oradan oraya sürükleniyordum; Mart ayından itibaren dolaşmaya başlıyordum ve kışları evde geçiriyordum... Karavanla oradan oraya gidip duruyordum. Bu durum bir müddet devam etti çünkü bir iki farmakoloji laboratuvarından sonra 26 yaşımda K. Şirketinde çalışmaya başladım; kısa bir süre sonra, yani iki yıl sonra, beni yöneticiliğe terfi ettirdiler. Nantes'ta farklı bir bölgeye geçmek istediğimde beni işten çıkardılar. Makul sebeplerden dolayı işten çıkardılar. Artık işe yaramıyordum. Sonrasında Nantes'a geldim, oradaki işim halkla ilişkiler üzerineydi ve anlaşılacağı üzere ben insanlarla irtibat kurma konusunda gerçekten çok çok iyiyimdir. (...) Hiçbir şeyden çekinmem, geçen seferki "yıllık toplantıda" söz aldım, 600 kişi adına konuştum ve ANPE'nin [İş Bulma Kurumu, t.s.n.] genel yöneticisine gereken her şeyi söyledim, endişe nedir bilmem... Ama bu da alışkanlık meselesi çünkü işimden ötürü birbirinden farklı bir sürü insanla muhatap oldum; eskiden tıp sektöründen çalışanlarla bir araya geldiğimiz için, her türlü kongre ve toplantıya katılırdım. (...) Nantes'ta potansiyel olarak görüşebileceğim 20.000 kişi vardı, dolayısıyla işimi çok seviyordum... Servisteki hemşireden tıp kongresindeki büyük patronlara ya da ürik asit veya spa tedavisi gibi konularda 20 dakikalık brifingler verdiğim öğrencilere kadar, istediğim herkesle görüşüyordum. Çalışma hayatım, görüşmelerim oldukça çeşitliydi; birbirine benzeyen iki günüm olmuyordu; her zaman farklı bir yerde oluyordu iş; bunun da makul sebepleri vardı. Yani şirkette dört duvar arasında tutsak kalmıyordum, beni anlamak için (bunun gerekli olduğunu düşünüyorum); 25 yıllık ücretli bir faaliyet fakat öyle oturarak değil ve gördüğünüz üzere satış rakamlarına da bağlı değildi maaşım...

- *Doğru... Ama yine de sonuçlar bağlayıcıdır...*

Bay Sapin: Satış rakamlarına bağlı değildim. Şöyle bir durum vardı: Başlangıçta iş çok uygundu ama K. Şirketi satılınca yeni patronlar bizi gözden çıkardı. Nantes'a geçiş yaptığımda artık işlerin dağılmakta olduğunun farkındaydım, işten çıkan ya da emekliye ayrılan insanların yerine yeni çalışan alınmıyordu ve altı yılın ardından İşçi-Yönetici Ortak Konseyiyle bir toplantı yaptılar, şirketin tıp sektöründeki temsilcilerini işten çıkarmaya karar vermişlerdi çünkü pazarlama işini televizyon hallediyordu, bizim bir faydamız yoktu. Böylece çıkarıldım...

- *Şirketteki göreviniz tıbbi mümessillik miydi?*

Bay Sapin: Öyleydi, tıbbi mümessillik yaptım ama son yedi sekiz yılda yöneticilik sorumluluklarım da vardı ama öncesinde de uzun süredir yöneticilik işlerini yürütüyordum, öyle ki bir seferinde -çok sayıda personel işe

alındığı zaman- 50 kişinin eğitimini üstlendim, 30 kişiyi de ben işe aldım, işe alım esnasında beni Paris'e çağırdılar ve Montpellier'den canciğer dostum olan bir meslektaşımla birlikte işe alımı gerçekleştirdik... Şunu alalım, bunu almayalım dedik. İşe alım sürecinin ardından yeni personelin eğitiminden de sorumluydum, bu yüzden uzun yıllar boyunca bilfiil her pazar günümü tıp konusunda kendimi geliştirerek geçirdim ve kuzeyde yaşadığım dönemde şirket beni üç aylığına Paris'teki bir hastaneye staja göndermişti, insanlara eğitim verecek noktaya geldim. Patronum olan kadın bana güveniyordu; işe alımları, eğitimleri ben gerçekleştiriyordum; görevleri esnasında personele eşlik ediyordum. (...) Yani çok çok canlı bir iş hayatım vardı çünkü pek çok insanla görüşüyordum ve istediğim doktoru da seçebiliyordum, tıp alanında çalışan meslektaşlarım bana "şu doktor şöyledir, aman bundan uzak dur" gibi tüyolar veriyorlardı, dosyamda 20.000 doktor vardı ve onlarla mükemmel bağlantılarım vardı. (...)

Paris'te ve başka yerlerde pek çok kongreye katıldım, yurt dışında da kongrelere katıldım (çok çok akıcı Almanca ve İngilizce konuşuyordum), çok hoştu gerçekten çünkü bana kucak açan doktorlarla sosyal ilişkiler kurduğum bir ortamdı. Laboratuvardakilerle olan can sıkıcı muhabbetleri ise olabildiğince kısa keserdim. Genç doktorların çoğu spa kürü nasıl hazırlanır bilmiyordu çünkü kimse onlara göstermemişti, yoo çalışma ortamı gerçekten hoştu. Günlük programım oldukça esnekti... Haftalık çalışma saatlerim üç buçuk günlük bir mesaiye göre ayarlıydı, yolda olduğum günlerde deli gibi çalışıyordum, günde on iki saat çalışıyordum, mesaisine sabah yedide başlayan bir doktorla başlayıp gece yarısına kadar devam ediyordum. Ama bu durum kendi başıma olmam kadar beni rahatsız etmiyordu ve bir de sürekli seyahat hâlinde olmamı gerektiriyordu bu iş. Sürekli tek başımaydım ve sürekli yalnız olmanın sıkıntısını da çektim ve tabii yalnız olmak da zor ama karım bununla başa çıkabilen birisiydi ve bir de çift olarak kendinizi böyle bir durumda bulunca... Yani iyiydi durum, artık tabii ne kadar olabilirse...

Kültür ve elde kalan üzerine

- Peki neden "her şey dağılıyordu" dediniz? Ne oldu?

Bay Sapin: Bir süre sonra daha ucuz termal suları olduğunu keşfettiler ve hastane sektörü böylece çökmüş oldu, tam anlamıyla çöktü. Pes ettiler ve bana tam anlamıyla saçma sapan başka bir iş teklif ettiler, artık genç değildim. Dediler ki: "İstesen de istemesen de işin sona erdi, yine de tüm hakların ve tazminatını alabileceksin." Bugünün parasıyla 45.00 frankla işimden ayrıldım. Tabii o parayla gidip BMW almadım, hemen yatırım yaptım, bana rahatlık sağlayan şey bu, yine dün üç koşuldan bahsederken... Dün söylediğim şeye geleceğim bu noktada: kültür, mizah anlayışı, sinizm ve elde kalanlar. İşsiz

kalan pek çok insana kıyasla iyi durumdayım. (...)

- *Çünkü yatırım yaptınız, parayı yatırımla...*

Bay Sapin: Ayrıca büyükbabamlardan da miras kaldı bana, vs., birtakım tüyolar sayesinde de vergi ödemedim bunun için (...) ama tabii para içinde de yüzmüyorum. Aylık 9.000 franklık bir bütçem var diyebiliriz. Hikâyedeki çalışkan karınca gibi olduğum ve hayatımı en az harcamayla sürdürecek bütün incelikleri de bildiğim için, orta sınıf yaşantımı sürdürebiliyorum; sadece devlet memurlarının yaşadığı, tam anlamıyla burjuva denilebilecek iyi bir apartmanda yaşıyorum; hatta komşularım arasında eski bir vali yardımcısı, emniyet müdürü gibi insanlar var; apartmandaki herkes işsiz olduğumu biliyor çünkü lafı dolandırmadım, bilhassa belirttim durumumu, gayet yüksek sesle ve açık açık.

- *Yüksek sesle ve açıkça...*

Bay Sapin: Aynen öyle, yüksek sesle ve açıkça. Kimilerine kalırsa bunu, onları huzursuz etmek için yaptım; başkalarına soracak olursanız, gerçeği söylemek için. Benim içinse sıkıntı yok, eğitim ve kültürün sağladığı avantaj bu: Ne türden toplumsal mesafe işin içine girerse girsin, mesafeyi aşmamı sağlayacak birtakım toplumsal kodları ve uygun düşen dilleri biliyorum. Bu sıralar biraz daha rahatım çünkü daireye yaptığım ödemeler azaldı ve 60 yaşıma geldiğimde 12.000 franklık bir emeklilik maaşı alacağım.

- *Güzel, ondan sonra her şey tekrar yoluna girecek...*

Bay Sapin: Çünkü bir de ANPE'nin doğrudan yüzüme söylediği bir şey var. Bunun için onlara teşekkür borcum var çünkü bunu söyleyen kişiyle çok olumlu birtakım çözümler üretme imkânım oldu... ANPE'nin bana söylediği, "Sizin gibi birisinin asla bulamayacağı şey..." Sonra televizyona çıktım. Yaşa dayalı ayrımcılık konusunda söylediklerimi hatırlarlar. Şunu söyledim (ben biraz abartmayı seven birisi olduğum için kelimelerin üzerine basa basa söyledim): "Ben şahsen yaş ırkçılığının, insanların deri rengi yüzünden maruz kaldığı ırkçılıktan bir farkının olmadığını düşünüyorum." Bu, gerçekten etki yarattı! Herhangi bir iş bulma şansı olmuyor insanın, bunu kanıtlayan örnekler de var, şirkette çalışmaya devam eden ve pazarlama işine geçen eski bir arkadaşım var mesela... Benim için pazarlama fazlasıyla sıkıcı, süpermarketleri dolanmak, bütün o pazarlıklar filan hiç bana göre değil! Fazla...

- *Size hiç uygun değildi, öyle mi?*

Bay Sapin: Belki bir sürü diplomam yok ama ben yılda 150 kitap okuyan bir insanım, 30 yıldır Le Monde gazetesini takip ediyorum, az çok entelektüel olduğumu söylemek mümkün. Seviyem hakkında bir fikir vermesi için şunu

söyleyebilirim: Le Monde ve Le Figaro'daki bulmacaları yarım saatte çözüyorum, bu da benim kültür seviyemi gösterir, günün birinde "Question pour un champion" [France 3 kanalında uzun yıllardan beri yayımlanan, "Şampiyona soru" isimli ünlü bilgi yarışması, t.s.n.] yarışmasına katılmaktan da umudumu kesmedim. Muhteşem bir hafızam var, hafıza konusunda sırf zekâ konusunda olduğumdan daha ilerideyim, öyle çok zeki olduğumu düşünmüyorum, aşırı uyum sağlayabilen biri olduğumu söyleyebilirim, aşırı... Çünkü tanımadığım insanların -doktorlarla muhatap olduğum bir işim var- ofislerine gidiyorum, doğrudan ve 30 saniyen var, ilk üç kelime ve ilk üç bakış kuralını bilirsiniz elbette... O ofise girdiğimde her şeyi bir çırpıda kavramam gerekir! Her şeyi, tam anlamıyla her şeyi, nasıl birisi olduğunu, ofisinin dekorasyonunu... Bekleme odasında gördüğüm şeylerden ilk ipuçlarını yakalardım. Bir tür beyin jimnastiği diyebiliriz bunun için ve biraz korkutucu olduğunu da söylemek gerek çünkü insanların içine 15 saniyede nüfuz ederim. (...)

İçimde iki ayrı insan var

- *Başlangıçta çok zor olduğunu söylemiştiniz...*

Bay Sapin: Doğru. Kesinlikle, baktığınız zaman şu an her şeyin yolunda olduğunu söyleyebilirim. 45 yaşınızda "buraya kadar" dedikleri zaman suratınıza indirilen o tokat! Bununla birlikte, ben tam anlamıyla şirkette de değildim. Bir taraftan gerçekten köpek gibi, günde 12 saat çalışabilirim; Paris'te tam bir ay boyunca kongrelere katıldım mesela ama diğer taraftan da gerekirse tembellik yapmasını da bilirim; her ne kadar çok enerjik bir insan olsam da hayata karşı çok soğukkanlı bir tavrım vardır... Bütün olarak baktığımız zaman işim bana pek çok şey kazandırdı çünkü çok tatmin edici bir işti. Gerçekten harika doktorlarla çalışıyordum! Beni bir şeyler içmeye, yemeğe filan davet ederlerdi... Bir defasında doktorun birisi bana "müzik dinleyelim" dedi ve muayenehanesinde bekleyen herkesi öylece bıraktı... Şurası bir gerçek ki işkoliğin teki olmasam bile, tabii bu hiç benim tarzım olan bir şey değil, pek çok şeye ilgim vardı; mesela Normandiya'daki bütün müzeleri bilirdim. Aylak aylak dolansan bile, çalışmayı küçümsesen ve Lafargue'ın Tembellik Hakkı'nda yazdıklarını sindirmiş birisi olsan bile, bir anda başına bu geldiğinde sorun yok aslında. Ben de talihsizliği mümkün olduğunca iyi değerlendirmeye çalışıyorum...

- *Evet ama yine de hayatınıza yeni bir düzen getirmeniz gerekmiştir, değil mi?*

Bay Sapin: Şey, evet, yeni bir düzen getirmek gerçekten çok da zor değil, sürekli şirkette bulunan birisi olmadığım için zamanımı nasıl kullanacağıma kendim karar veriyordum, bu bakımdan değişen bir şey olmadı... Tekrardan -tabii sonuçta iyi bir yönü de var- ailemle bir arada olma fırsatı elde ettim çünkü sürekli yollardaydım ve bu çok da keyifli bir şey değil, şanslıyım ki...

- Evet, aslında yapacak başka bir şey olmadığı için sıkı çalışıyor insan.

Bay Sapin: Hayır, kitaplarım var... Gazeteler var ama dışarıda hayat keyif ve eğlenceden ibaret değil, ilginç insanlarla tanıştım, eyvallah, erkek olsun kadın olsun, birçok ilginç insan... Ama yine de evde olmak gibi değil, mesela spor yapamıyor insan, sürekli yolda olunca haftalık planlar falan yapamıyor işte, bu yüzden ben de düşündüm ve onlara da söyledim zaten... Hazırlanacak raporlar vardı ve bir de cumartesi ve pazar günleri kendimi tıp dergilerine veriyordum. Öyleydi çünkü pazar gününü tümüyle tıpla ilgili yazıları okuyarak, dosyaları hazırlayarak ve iş yerindeki arkadaşlara vereceğim derslere hazırlanarak filan geçiriyordum. Bu açılardan bakıldığında, işimi kaybettiğimde ailemi tekrardan buldum diyebilirim... Ailesine çok düşkün biri olduğum söylenemez, oğlumla çok zayıf bir ilişkim var, karımla aramız iyi, orada sıkıntı yok, kızım deseniz, entelektüel birisidir ama fikirlerimiz hiç uyuşmaz, örnek vermek açısından Maastricht Anlaşması [*Avrupa Birliği konusunda*] için ret oyu kullandı çünkü Le Pen'in zırvalarıyla beyni yıkanmış vaziyette. Nasıl oluyor bilmiyorum, baba solcu, kız sağcı. Tamam, kabul ediyorum, bu işler böyle, gün gelecek değişecek, değişecek.

- Bu değişim sadece hayat düzeninizi değil, dünyaya bakışınızı da değiştirdi, değil mi?

Bay Sapin: Dünya görüşüm mü! Gayet basit. Ben sıkı bir solcuydum. Seçimlerde ya çekimser kaldım ya da aşırı sola oy verdim, ama komünistlere hiç oy vermedim. Oy vermenin haricinde de fazlasıyla hayal kırıklığına uğramış vaziyetteyim, karamsar bir insanım, asla gerçekleşmeyecek umutları felaket olarak gören birisiyim. (...) Bir de astrolojiye kesinlikle inanmam ama tam anlamıyla İkizler burcuyum, astroloji saçmalıktan başka bir şey değil ama benim kadar İkizler özelliği taşıyan bir kişi daha yoktur! Yoktur yani ama benim bünyemde iki ayrı insan var, bunu biliyorum... Akıl almaz bir şey bu! Olgusal bir ikilik, bu da neden bu kadar güçlü bir açık görüşlülük kabiliyetim olduğunu açıklıyor. (...)

Tüketim konusunda aşırıya kaçmıyorum

Bay Sapin: Örnek verecek olursam: Miras edindiğim mal varlığı, oturduğum daireyi de sayarsak üç milyon franka yakın bir tutara denk geliyor... Şey, bu eve 600 frank ödüyorum, bu bakımdan biraz sıra dışı bir işsizim diyebilirim ve tabii bu durumu herkese de söyleyemiyorum. (...) Bana miras kalan mal varlığından mümkün olan en yüksek kazancı elde etmiyorum ama bu kasten yaptığım bir şey çünkü parayı farklı yatırımlarla değerlendirme taktiğini uyguluyorum, bütün yumurtaları tek bir sepete koymak gibi bir niyetim yok. Yani bir taraftan da vicdan azabı duyuyorum; tembel, mülk sahibi, burjuva kapitalistin tekiyim. Öyle gerçekten! Bütün sol yanlısı görüşlerime rağmen durum bu, beni

çok rahatsız etmiyor. (...) Pek çok insanın yaptığı gibi harcama konusunda aşırıya kaçmıyorum; tatile çıkmıyorum; arabam, değiştirmediğim sürece aynı kalacak, hatta emekliliğe kadar gider diye düşünüyorum; dışarıdan bakınca dikkat çekecek herhangi bir zenginlik göstergesi de yok hayatımda; şık bir giyimim var ama hafta içi kot pantolon giyiyorum, başka bir kıyafet alacak durumum yok. Üzerimdeki pantolon da bir başkasından, kepenklerini tamir ettiğim birisi dört, beş pantolon vermişti. Gayet iyi pantolonlardı, karım da söküklerini dikti, terzilikten anlar. Biz kuzeyliyiz, karım düzenli olarak gider, yılda bir o tarafa gideriz -"Tatile gitmiyorum." dedim ama geçen yıl kuzey taraflarına gitmiştim (Ama kuzeye gitmek de tatil sayılmaz herhâlde, değil mi?)-. Bazı şeylere ben hayatta ikna olmam, sizden gizleyecek de değilim, mesela RMI'ya [*işsizlik parasına*] karşıyım, daha önce de söylemiştim. Şunu açıkça dile getirmek gerek: Eğer bugün işsizlik varsa bunun sebebi, bu işleri bizden çalan, benim gibi aile babalarını işsiz bırakan birtakım kadınlar olduğu içindir; benim fikrim bu ve düşüncemde de ısrarcıyım.

- *Yani fikriniz bu, öyle mi?*

Bay Sapin: Evet, fikrim bu ama benim maço olduğumu da sanmayın. Kadınlar da kariyer sahibi oluyor; bu, su götürmez bir gerçek; bunun başka bir yolu da yok. Ama bunun ötesine bakmak lazım, ben de öyle yapıyorum, işlerin paylaşımı açısından bakıyorum meseleye. Ama bir de, az sayıda da olsa göçmenleri, taşradan kalkıp gelenleri filan da işin içine katıyorum. Her hâlükârda benim beklediğim iki şey var, bu insanlar için beklentim şunlar: -tabii bu, *Schadenfreude* [*başkalarının acısından zevk alma*] şeklinde düşünülmesin ya da felaket senaryosu olarak görülmesin- ilk beklentim, doğum oranının azalması, ikincisi de emeklilik maaşlarında artış. Çalışan kadınlar için (...), tek bir çocuk tam bir felaket, tek bir çocuk doğurup başka doğurmayanların cezalandırılması gerek bence, hiç yapmasalar daha iyi. Bütün o çift maaşlılar, ayda iki buçuk milyon gelir, oturduğum apartmanda emekli bir komşum var, daha geçenlerde 17 milyon ödeyip [*yeni parayla 170.000 frank ediyor*] kendisine ikinci el bir Mercedes aldı (bu, yaşadığım çevre hakkında bir fikir verebilir size), beyefendiye bir BMW, hanımefendiye de Volvo... Kadınları hiç anlamıyorum! Çalışmak gerçekten kölelik demek; bir şirkette ölesiye çalışıyorsunuz; bütün o ayak oyunları, entrikalar, diktatör gibi davranan bir patron. İnsan neden hayatını çalışarak geçirmek ister anlamıyorum. Ben, kocası iyi gelir sahibi bir kadın olsam öncelikle çift olmanın ne demek olduğunu kavramaya çalışırdım; eğer bir adamla evlenmişsen her daim onun yanında olmak içindir; hayatta sadakatten daha değerli bir şey yoktur: bir ömür boyu sadakat. İnsanların tavrını görünce... Bir kadınla üç yılını geçiriyorsun böyle ve bir de çocukların masrafları var! Hayır, hayır, hayır! Çalışan kadınlar asıl sebebi bunun...

[*Genç bir kadın olan Bayan Laurent orada belirir, kendisini tanıtır ve ko-*

nuşmak istediğini söyler.]

Size söylemeyi unuttuğum bir şey de bu

Bayan Laurent: (...) Gerçekten berbat olan şey, hayal kuramamak çünkü yarın ne olacağını bilmiyorsunuz, bekliyorsunuz ve beklerken asıl güç olan şey ise ailenin de plan yapamıyor olması... Benim söylemek istediğim şey buydu. (...)

Bay Sapin: Evet, kesinlikle haklı! Size söylemeyi unuttuğum bir şey de bu... Çok teşekkürler, gerçekten teşekkür ederim! Sizin çıkıp gelmeniz ne iyi oldu. Çünkü söylemeyi unuttuğum... Unuttum...

Bayan Laurent: (...) Çünkü bu ciddi bir şey, çok uzun zamandır işsiz olmadığım için çok fazla sıkıntı çekmedim henüz ama içten içe hissettiğim bir şey, çok canımı yakan bir şey, yani "yarın ne yapabilirim bilmiyorum" demek durumunda kalmak, tabii her konuda böyle, her konuda, ne olursa olsun...

Bay Sapin: Danielle cevabı ben biliyorum, sürekli bir şimdiki zamanda yaşıyorum ben...

Bayan Laurent: Benim de söylemek istediğim şey buydu, gerçekten de böyle, sürekli olarak anı yaşamak, şimdiye kadar hayatım, eşimle, ailemle ve yakın, yani gerçekten çok yakın arkadaşlarımla az da olsa geleceğe dönük planlar yapmaktı, hayatım buydu... Keşke insan, günü yaşamayı söyleyen Epikürcülerin dediğini yapabilse çünkü çok sıra dışı bir şey, bilirsiniz ya şu meşhur lafı...

Bay Sapin: "Anı yaşa!"

Bayan Laurent: Ama bu Epikürcülerin söylediği cinsten bir şimdiki zaman değil, hiç öyle değil hem de...

Bay Sapin: Çok ağır gelen bir şimdiki zaman, kabullenmesi güç bir şey.

Bayan Laurent: Aynen öyle. Benim açımdan bu içinde bulunduğum an, âdeta geleceği görmek istememek gibi çünkü korkuyorum, sanki uyanıp... Sanki "hep aynı, hâlâ hiçbir şeyim yok, ne yapabilirim ileride bilmiyorum" demek gibi... Tabii "bir mektup ya da daha doğrusu, ilgini çekecek bir mektup gelecek" demek gibi bir şey de. Bütün söylemek istediğim buydu.

Bay Sapin: Kesinlikle haklı...

Bayan Laurent: Hiç hayal kuramamak, kelimenin her anlamıyla herhangi bir "hayal" kuramadığın bir hayat, gerçekten ciddi bir şey...

Bay Sapin: Doğru, bu yüzden "Ne hayali?" dedim ya. Rüyadan mı bahsediyoruz yoksa hayal kurmaktan mı...

Bayan Laurent: Her zaman hayallerim olmuştur benim! Hayatta yaptığım her şey, tam olarak şimdiki zamandaydı, bu doğru, sürekli kendime, "Gelecek ay, gelecek hafta, şunu yapacağız!" derdim, hem işte hem de evde. Şimdi şu hâlime bakın, hiçbir şey yapamıyorum!.. Gerçekten de böyle, benim için gerçekten ciddi bir durum... Tabii ki daha kötü şeyler de var ama... İnsanın hiç parası olmayınca yine de ciddi bir şey bu bir insan için... Yani plan yapamamak, artık hayallerinden geriye bir şey kalmaması.

Bay Sapin: Benim durumumda daha da beter... İki çocuğumdan bahsediyorum, oğlum çok da başarılı birisi değil, yine de çabalıyor, plan yapıyor, kızımsa prensipte gelecek vaat ediyor, ilerleyecek, belki yüksek lisans yapar ya da... Bilmiyorum. Yani evlatlarım, gelecek fikrini yaşatıyorlar benim için. Ama kendi açımdan geleceği düşünmüyorum. Bu kesinlikle doğru, bu konuyu açtığın için teşekkür ederim zira tamamen unutmuştum, sonu gelmeyen bir şimdiki zamanda dolanıyorum, dolanıp duruyorum... Gelecek: Bunun ne olduğunu bile bilmiyorum. Tabii kendi kendime, "Kim bilir, emekliliğe sekiz yıl kaldı şurada!" diyorum ama yarına ilişkin bunu asla söylemiyorum. Yani zaman mefhumum tümüyle ortadan kalktı. Şunu söyleyebilirim: İşsizlik hiç uykularımı kaçırmadı ama sabahları kalkmak çok zor geliyordu, aylar boyunca hep aynı rüyayı görürken uyanıveriyordum. Bir doktorun bekleme salonunda oluyordum ve bu her seferinde farklı bir oda oluyordu. Yaklaşık 25.000 doktorla görüştüğüm için -belki o kadar olmamıştır, abartıyor olabilirim- her rüyada başka bir bekleme salonunda buluyordum kendimi. Ama hiç uykusuzluk çekmedim. Sinir krizi diyecek olursanız, nasıl bir şeydir bilmem.

- [Bayan Laurent'e hitaben] *Siz ne tür bir işte çalışıyordunuz?*

Bayan Laurent: Ben personel bölümündeydim, yani... Görüyorsunuz sürekli geçmiş zamanı kullanarak konuşuyorum, "bölümündeydim" değil aslında "bölümündeyim"... Çünkü benim hâlâ işim bu (ama yine de bu şekilde konuşmam gerçekten zavallıca). İki üç yıl boyunca, iş yerinden bir arkadaşıma ve bana yöneticilik makamı vaat ettiler, bir tür tuzak aslında, bilirsiniz, yöneticilik makamı.

Bay Sapin: Doğru, motive etmek için kullandıkları bir vaat...

Bayan Laurent: Asıl istediğimiz şey maaş da değildi ama... Yine de statü kazanmak için mücadele ediyorduk. İki kadın çalışanına karşı her zaman tavır alan yöneticimizin kişilik sorunları da vardı... Aslında terfi konusunda çok da büyük vaatleri yoktu; bilhassa bizim çalıştığımız kısımda çünkü bizi yönetici konumuna getirirlerse -yönetici olmasak da denetçiydik ve pek çok sorumluluğumuz vardı-, o sınıfa atladığımız zaman belirli bir otorite sergileyemeyeceğimizden korkuyorlardı; mesele, yönetici olmak ya da olmamak meselesiydi. (...)

"Şahane" bir iş

Bayan Laurent: Ben yönetici değilim ama yine de iyi bir özgeçmişim var (doğrudan patronumu arayanlar bile oldu, pek çok sorumluluğum vardı) ama şunu kabul etmem gerekir ki hiyerarşik yapıda benden yukarıda olan bir tek kişiyle yaşanan sorunlara rağmen çalıştığım şirkette şanslıydık (şanslıydık diyorum çünkü iki kişiydik, birlikte mükemmel bir uyumla çalışıyorduk). Avantajımız, şahane şeyler yapabileceğimiz çalışma olanaklarına sahip olmamızdı. Bir süre, durumun keyfini çıkardık, "Harika, bize özel görevler veriliyor, bize güveniyorlar, yöneticiliği alacağız, denetleme işleri yapıyoruz!" diyorduk kendimize, bizim için harika bir şeydi! Ama sonrasında, "Ne oluyor burada!" demeye başladık. Herkese yöneticilik veriliyordu ve biz neden böyle oluyor diye meraklanmaya başladık. Tabii bu, pek çok erkeğin olduğu ama çok az sayıda kadının çalıştığı bir şirketti. Biz de "Neden biz değil de başkaları?" diye sormaya başladık kendi kendimize. Sonrasında, neden biz değil dedik doğrudan -her yıl, gelecek yıla ilişkin toplantılar yaparız-, sonraki sene, incir çekirdeğini doldurmayacak, saçma sapan sebeplerden ötürü hayır dediler. Sonrasında işler daha da kötüye gitti, bütün ilişkiler kötüye gitti, personelden ziyade paradan anlayan müdürümüz, yaptığı işten pek anlamıyordu, bizim kısım üzerindeki hâkimiyetini yitirdiği hissine kapılıyordu, biz işimizi iyi yapıyorduk. Artık bizim üzerimizde pek kontrol sahibi değildi, her şey kontrolünden çıkıyordu, "Bir türlü anlamıyorum, bu şirkette muhasebe bölümünde hiç sorun yaşamıyorum ama personel bölümünde sorundan başka bir şeyle karşılaşmadım." derdi.

Bay Sapin: Evli ve çocuklu olsaydın bunu yapamazdın.

Bayan Laurent: Hayır ama bir gün sevgilim bana, "Bütün bu evrakları fırlatıp atacağım, hepsini camdan fırlatacağım!" demişti, canına tak etti! Çok ilginçti, benim aklıma gelen... Yani istemedim... Bazen hafta sonları bilmek isterdim, çalışmak isterdim ve bir de seyahat hâlinde olurdum vesaire. Bir yıl boyunca, iki haftada bir, yani her ay iki hafta şehir dışında olurdum; Bourdeaux'ya, Clermont-Ferrand'a, her yere giderdim. Başlangıçta yalnızca bir ya da iki kere kereydi ama sonrasında sürekli hâle geldi... Ve sevgilim, benim için endişelenmeye başladı... Sonra da yöneticilik makamını bir türlü alamadığım için iyice çileden çıktı. Çünkü benim için bunun... Diyorum size, bu öyle bir şey değildi, para meselesi bile değildi aslında...

- *Kabul görmek meselesiydi...*

Bayan Laurent: Öyle. Çok gurur duyardı alsaydım... Her zaman, "Kesinlikle hak ediyorsun!" derdi.

Hiçbir şey öylesine olmaz

Bayan Fournier'i, kendisinden oldukça farklı bu insanların yanında görmek biraz şaşırtıcı olmuştu. Onun anlayışına göre işsiz kalmak, insanın görünüşünü ihmal etmesi için geçerli bir sebep değildi. Koyu renk bir takım elbise, altın takılar ve kısa sarı saçlarıyla günümüzün, bir şirkette görece önemli bir konuma sahip "aktif kadını" imajını akla getiriyordu. Emin fakat ölçülü bir tonda konuştuğu insanlara "karakterini" kabul ettirmeye çalışan, fakat göründüğü kadarıyla herhangi bir hayranlık uyandırma gayretine de kapılmayan bir kadındı. Karşılaştığı her güçlük ve sıkıntı karşısında sergilediği enerjik tavrı; eğitim geçmişi (ekonomi alanında diploma ve pek çok özel eğitim) ile idari ve mali yönetim konusundaki profesyonel deneyimiyle (kendisini "bu alanda oldukça yetkin" buluyordu) de bağlantılıydı. Ancak boşandıktan sonra, Paris bölgesinde bir yazılım şirketinde iş bulunca çalışmaya başlamıştı. "Kariyer planları" çerçevesinde ya da daha doğrusu mali idareci olarak önemli bir konuma gelmek umuduyla tek kızını da yanına alarak taşraya taşınmıştı. Tutkusunu Paris'te hayata geçiremeyince, benzer bir şirkette mali yönetici görevine erişmek kaygısıyla ve nihayetinde başından beri istediği yöneticilik konumuna gelmek için Nantes'a taşınmak zorunda kalmıştı. Hızla büyüyen bir şirketin yönetimini bilgisayar sistemine aktarma görevini de kapsayan işine sıkı sıkıya bağlıydı: "Bütün sistemi yoluna koyması, çalışma ekiplerini organize etmesi, donanımı temin etmesi, programcıları eğitmesi ve personele donanımı kullanmayı öğretmesi, işler devam ederken her şeyi düzenlemesi" gerekiyordu. Ama şirketteki "aile yapılanması" içerisinde, görünüşte gayet meşru olan beklentileri ile işvereninin potansiyel bir rakip olarak gördüğü Bayan Fournier'den, gereken işi yapar yapmaz kurtulma niyeti arasındaki çelişkiyi görmesi çok zaman almamıştı.

Bayan Fournier zaten pek çok başarısızlık yaşamıştı, bilhassa, "onu, Paris'te yapılan ve bütün üyelerin erkek olduğu yönetim kurulu toplantılarına götürmek istemedikleri için üç ayrı mali idarecilik pozisyonu kendisine verilmemişti". Durumu gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirince, Nantes'daki işletme yönetimi işini kabul etmiş ve burada karşılaşacağını en başından tahmin ettiği

dezavantajlara rağmen, pek umudu olmasa da terfi imkânını burada bulmuştu. Başka bir şansı var mıydı ki? "Kısa bir süre sonra iki kişiyle -yani patron ve karısıyla- karşı karşıya geleceğimi biliyordum. Temelde yatan bir sorun olduğunu adım gibi biliyordum ama her zaman insanlara güven duymuşumdur, dedim ki bir ihtimal... Her neyse, zaten işten ayrılmayı düşünüyordum, benim düşünmediğim... Çünkü henüz bir kariyerim yoktu, oraya mesleki kariyer edinmek için gelmiştim, kendi kendime 'Her şeyi yoluna koyduğum zaman...' diyordum. Hatalı olduğum nokta, daha evvel işten ayrılmamam oldu, her şey dört dörtlük olmasa da... Ama ben gerçekten mükemmeliyetçiyim, o yüzden her şeyin dört dörtlük olması gerekiyordu benim için ama yetişemedim. Aynı sorunla başka yerde de karşılaşabilirdim çünkü bölgede hiç iş olmadığını daha sonra fark edecektim."

İlginç bir biçimde yönetimle arasındaki sorun, patronla değil de patronun karısıyla arasında geçen bir tartışmadan çıkmıştı; bu kadın, (gayriresmî) mali müdür sıfatını taşıyordu; Bayan Fournier'e göre tümüyle geçersiz olan, "işleri aile içinde halletme" mantığının temsili olan, hiçbir kabiliyeti bulunmayan bu kadın tam bir "hiç"ti. İşten çıkarılma şekli bile "kadın" olduğunu ona hatırlatacak şekilde ayarlanmıştı; patron karı-koca, gururunu zedelemeye uğraşarak (imkânsız işler yapmasını isteyerek, önemsiz şeylerden kavga çıkararak vesaire) onu istifa etmeye zorlamıştı. "Bir gün patronun karısı tam anlamıyla imkânsız bir şey istedi (istediği şey mümkün değildi çünkü iki ayrı sistemle birden uğraşıyordum, hem her şeyin elle yazılıp kontrol edildiği eski sistemle çalışıyordum hem de bir taraftan her şeyi bilgisayar sistemine geçirmeye uğraşıyordum). Hepsini de tek başıma yapıyordum. Gerçekten akıl almaz bir iş yüküm vardı; pazarları, geceleri, hep çalışıyordum... Bir Cuma günü patronun karısı benden bir işi Pazartesi'ye kadar bitirmemi söyledi çünkü Amerikalılar gelecekti. Ben de 'Bakın, bunu yapmamım imkânı yok, kesinlikle mümkün değil...' dedim, o da 'Ama ben bunu kesinlikle istiyorum.' dedi, ben de 'Hayır, mümkün değil bu...' dedim. 'Kocam kesinlikle bu işin Pazartesi günü bitmesini istiyor!' dedi, ben de "Bakın, bu işi bitirmemin fiziksel olarak bir imkânı olsa sizin için seve seve yapardım ama yapabilmem mümkün değil...' dedim. Durumu

kadına izah ettim, 'Söylediğimin doğru olduğunu gayet iyi biliyorsunuz.' dedim, o da alaycı bir kahkaha attı, benim için işi çığırından çıkaran bu olsa gerek çünkü tam anlamıyla canıma tak etti! Canıma tak etti derken gerçekten kastettiğim bu, canıma tak etti! Ona ağzının payını gerçekten verdim, 'Hiçbir şey bildiğin yok! O kadar ahmaksın ki insanın gözü korkuyor!' dedim. İşte böyle, o an eşyalarımı toplamaya başlamam gerekirdi ama bekledim çünkü beni işten çıkarmasının asıl sebebini söylemesini istiyordum çünkü ortada bir sebep yoktu. Ben de nasıl hamle yapacağını görmek için bekledim. Beni istifaya zorlamak için onunla benim aramda bir konumda çalışmak üzere birisini işe aldı. Bunu kendisi yapacak kadar cesur değildi fakat ben çok güçlü biriyim ve sıra dışı bir uyum yeteneğim var, karakterimin bir parçası bu. Benim duruma uyum sağlamama kesinlikle şaşırmıştı. Çünkü altı ay boyunca bu adam 'başımın etinin yedi', hemen yanı başımda, cam ofisindeydi, peşimde bu adam olmadan tek bir hamle bile yapmıyordum, bu adam başımda bitmeden tek bir telefon görüşmesi bile gerçekleştiremiyordum. Bütün gün 'İşlerin ne durumda, ne yapıyorsun?' diye sorup duruyordu, bu tarz şeyler yapıyordu ve benden hiçbir tepki alamıyordu: ne bir öfke belirtisi ne de başka bir şey. Bana karşı bu kötü muamelenin nereye kadar devam edeceğini merak ediyordum sadece. Benim hiçbir şey söylemiyor olmam planlarını az da olsa sekteye uğratıyordu, bu yüzden planlarını gözden geçirmek zorunda kaldılar ve yıl sonunda bu adam bana, 'Seni ekipte istemiyorum!' dedi, ben de 'Tamam ama nedenini bilmek istiyorum.' dedim, 'Bir sebebi yok, sadece seni ekipte istemiyorum, o kadar!' dedi. Ben de 'Bu konuyu mali müdürle görüşeceğim.' dedim. Patronun karısının olup bitenden haberi yoktu, gidip ona, 'Bana nedenini söyleyeceksiniz!' dedim. Kem küm etti. Bir sebep yoktu, sebep gösteremedi, ben de dedim ki: 'Bakın, söylediklerimden pişman değilim, bu işten hiç anlamıyorsunuz. Tesadüfe bakın ki şirket yöneticisinin karısısınız ve aklınıza eseni yapıyorsunuz, durum böyle olsa bile size hiçbir şeyden anlamadığınızı söyleyebilirim. Eğer bunu hazmedemiyorsanız bu sizin sorununuz ama meseleye böyle yaklaşmanız yanlış çünkü çalışmak için gereken tüm imkânları bana sağlasaydınız, yaptığınız iş formalite icabı da olsa bu işten anlamıyor olmanızı kabullenmeye hazırdım.' Sonra,

'Çok yazık, bilhassa sizin için çok yazık...' dedim ve beni işten çıkarma sebepleri olarak da 'güven kaybı' diye bir ibare koydular."

İçinde bulunduğu durumu aşmak için Bayan Fournier meseleyi analiz etmeye, anlamaya uğraşıyor; "Hiçbir şey öylesine olmaz... Her türlü sıkıntıdan yaşam enerjisi bulmak gerek ki insan dağılıp gitmesin... Eğer gerçekten durumdan bir avantaj çıkarmak isteniyorsa, herkesin işleri yoluna koyma konusunda akıl almaz bir kapasitesi var." diyor. Civarda iş imkânlarının kısıtlı olduğunun farkında olmasına rağmen, durum karşısında kaderci bir yaklaşım sergilemeyi reddediyor ve hatta sorunlarını çözmek için birtakım fikirleri de var (işsiz yöneticileri, hâlâ irtibat hâlinde olduğu bazı şirketlerle iletişime geçirecek yerel bir organizasyon kurarak). Mesleki yönden kıymetli olduğu konusundaki inancı, kontrolü dışında ortaya çıkan başarısızlıkları göreceleştirerek hınç duygusundan uzaklaşmasını sağlamış. Bu da kendi tutkularına rağmen ve bu tutkuların ötesine geçerek erkek egemen iş dünyasını, "erkeklerin yarattığı", az da olsa kendisine yabancı olan bu dünyayı, mesafeli bir gözle değerlendirmesini açıklıyor. Erkeklerin yaptığı gibi bütün "kimliğini işine" yönlendirmek ona anlamsız bir imtiyaz gibi geliyor.

Eylül 1992

BEŞİNCİ BÖLÜM

İçerinin Dışlanmışları

Pierre Bourdieu, Patrick Champagne

1986 ve 1990 yıllarının Kasım aylarında gerçekleşen protesto hareketlerine, pek çoklarının yapmış olduğu gibi, lise öğrencilerinin yaşadığı tedirginliğin bir çeşit dışa vurumu olarak bakmak ("liseler rahatsız"); içinde pek çok farklılığı barındıran geniş bir sosyal kategoriye belirsiz ve iyi tanımlanmamış bir hâl (ruhsal ve fiziksel) atfetmenin ötesine geçememekle eş değer.

Nitekim eğitim dünyası ve kapsadığı öğrenci nüfusu bir skala şeklini alsa da bu, ortak kanı tarafından genellikle iki uç nokta üzerinden kavranır. Bir taraftan, kültürel anlamda dezavantajlı pek çok çoçuğu içine alarak gettolaşan banliyölerde aceleyle inşa edilmiş bazı okullar (1950'lere kadar hâkim olan ortaöğretim yapılanmasına artık pek de benzemeyecek şekilde), diğer taraftan ise, orta ve üst-orta sınıftan öğrencilerin, babalarının veya büyükbabalarının bildiğinden çok da farklı olmayan bir öğrencilik hayatını özenli biçimde sürdürebildikleri kimi okullar. Bugün eğitimde sürmekte olan rahatsızlık, öğrencileri (ya da ebeveynleri) protesto gösterileri süresince bir araya getirebiliyor olsa da bunun aldığı güncel ve yaygın biçimler çokça ve çeşitli. Üst sınıf Paris liselerinin elit kısımlarında okuyan öğrencilerin ve ailelerinin karşılaştıkları zorluklar ve hatta kaygılar, yoksullukla karşı karşıya olan yerleşim

bölgelerindeki meslek lisesi öğrencilerinin yaşadıklarına kıyasla gece-gündüz farkı gibi kalmakta.

1950'lerin sonlarına dek, ortaöğretim sistemi kültürel anlamda dezavantajlı ailelerden gelen öğrencilerin istikrarlı bir biçimde erken ve keskin bir elemeye tabi tutulmasıyla tanımlanabilirdi. Toplumsal temeli olan bu seçim, onun kurbanı olan çocuklar ve o çocukların aileleri tarafından yaygın bir biçimde kabul görüyordu. Bunun nedeni, sistemin, tamamen bireylerin yeteneklerine ve başarılarına dayalı olduğuna dair bir izlenim vermesiydi. Eğitim sisteminin istenmeyen çocukları, sistemin kendisi tarafından, okulla ilgili en ufak bir ilgi ve beklenti duymadıklarına dair ikna edilebiliyorlardı. Basit ve açıkça tanımlanabilir öğrenme aşamalarından oluşan hiyerarşi ve özellikle ilköğretim ve ortaöğretim arasındaki keskin ayrım toplumsal hiyerarşiye yakındı, onunla benzer bir ilişkiyi korumuştu. Bu durum, kendilerini okul hayatına uygun hissetmeyen bireylerin, kendilerini eğitimin kapı açacağı pozisyonlar için de -örneğin beyaz yakalı meslekler ve özellikle de bu mesleklerdeki yönetici pozisyonlar için- yetersiz hissetmelerine katkı sunuyordu.

Hiç şüphesiz, 1950'lerden bu yana okul sistemini en çok etkileyen dönüşümlerden biri; önceleri tedrisi oyundan kendini dışlamış olan ya da pratikte dışlanmış olan ufak esnaf, zanaatkâr, çiftçi ve hatta (ortaöğretimde eğitim zorunluluğunun 16 yaşa kadar uzatılmasıyla birlikte) fabrika işçisi gibi sosyal kategorilerin tedrisi sisteme dâhil edilmesi oldu. Tüm bu süreç, rekabeti yoğunlaştıran ve önceden beri eğitim sisteminin ayrıcalıklı kullanıcısı olanların eğitime yaptıkları yatırımı arttıran bir etki yarattı.

Bu sürecin en paradoksal -biraz da aceleci bir biçimde "demokratikleşme" olarak nitelenmiş- etkilerinden biri de (sözde) özgürleştirici olduğu iddia edilen eğitim sisteminin muhafazakâr işlevlerinin en dezavantajlı kesim tarafından keşfedilmesi oldu. Nitekim yanıltıcı ve hatta coşkulu bir dönem sonrasında sistemin yeni faydalanıcıları, ortaöğretime erişimin tedrisi kariyeri garanti etmediğini ve tedrisi başarının da toplumsal konumu garantilemediğini yavaş yavaş anlamaya başladı. Geçmişte, yaş gruplarının büyük bir çoğunluğunun ortaöğrenime erişemediği bir zamanda bu

toplumsal konumlar, çeşitli sertifika ve belli derecelerle, özelikle de bakalorya ile elde ediliyordu. Eğitimle ilgili, özellikle de tedrisi başarı ve başarısızlığın ardındaki toplumsal faktörlerle ilgili temel sosyal bilim bulgularının yayılmasının, bu verilerin etkilerini pratikte tecrübe eden ailelerin ve çocuklarının okul algısını değiştirmeye yardımcı olduğuna inanmak için pek çok sebebimiz var.

Tüm bunlar, kuşkusuz, hâkim söylemdeki kademeli değişim sayesindedir: Her ne kadar kaçınılmaz dil sürçmeleri (örneğin " ileri zekâlı çocuklar") bu söylemin en derinine gizlenmiş bakış ve bölünme ilkelerini açığa çıkarsa da; "toplumsal handikaplar", "kültürel engeller" veya "öğrenme yetersizlikleri" gibi [sözde] sosyolojikleştirici muğlâk kavramlar silsilesiyle dolu pedagojik jargon, artık okuldaki başarısızlığın yalnızca, dışlanmış kişilerin "doğal", şahsi eksikliklerine atfedilemeyecek olduğu görüşünü yaygınlaştırdı. Yavaş yavaş da olsa ortak sorumluluk mantığı, "kurbanı suçlama eğilimindeki" bireysel sorumlukla yer değiştirmekte. Beceri ya da zevk gibi "doğal" görünen etkenlerin yerini; eğitim sistemindeki eksiklikler, (ailelerin de çocuklarının başarısız sonuçlarından gün geçtikçe daha fazla sorumlu tuttukları) öğretmenlerin beceriksizliği ve deneyimsizliği ya da daha da karmaşık bir biçimde, genel olarak yetersiz ve değişmesi gereken bir sistemin mantığı alıyor.

Bu noktada, belirlenimci yanılsamaları (ya da daha spesifik biçimde, kötü olanın işlevselliğini) teşvik etmek yerine; tedrisi sistemin, yeni öğrenci efektiflerinin gelişiyle birlikte ortaya çıkan bu yeni ve tamamıyla farklı durumunda, tedrisi kazançların ve bununla ilişkili olarak da toplumsal kazançların farklılaşmış dağılımına bakmak gerekir. Bu dağılım, eşitsizliklerin eksiksiz bir biçimde yer değiştirmesi vasıtasıyla korunmuş gözükmektedir. Tedrisi sistem; erteleyerek, uzatarak ve buna bağlı olarak da eleme sürecini yayarak, dışlanma ihtimalini hep potansiyel olarak kendilerinde taşıyanlar tarafından kalıcı biçimde ikamet edilir; bu zıtlık ve çatışmalarla ilişkilendirilmiş tedrisatın yegâne amacı da zaten budur. Kısacası, dönem dönem kritik seviyeye ulaşan tezahürleriyle eğitim sistemi pek çok kronik krizi içinde barındırır. Son dönemde bazı toplumsal tabakaların ortaöğretime ve hatta yükseköğretime dâhil olmasıyla ortaya çıkan bu krizlere, duyar-

sız ve sıklıkla bilinçsizce yapılan yeniden yapılandırmalarla çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Daha net ama daha tehlikeli bir tabirle, bu "işlev bozuklukları", "demokratikleşmenin" sağladığı kazançların (özellikle de siyasi olanlarının) bir bedeli olarak nitelenir.

Kültürel ve ekonomik olarak en dezavantajlı ailelerden gelen çocukların tedrisi sistemin farklı seviyelerine, özellikle de en üst seviyelere erişimini, genel olarak diplomaların sembolik ve ekonomik kıymetini derinlemesine değiştirmeksizin (üstelik bunlara hâlihazırda sahip olanlar için de bir risk oluşturmaksızın) gerçekleştirmenin olanaksız olduğu aşikârdır. Ama sisteme yeni dâhil edilmiş bu öğrenciler, sürecin ilk kurbanları olarak, diploma enflasyonundan ve artan diplomalı sayısından kaynaklı olarak ortaya çıkan, eğitimin değersizleşmesi olgusundan sorumlu tutulurlar. Sıklıkla kayda değer bir fedakârlık gerektiren uzun bir eğitim kariyerinin ardından bu dezavantajlı gruplar, değerini yitirmiş bir okul derecesine sahip olarak mezun olma riskiyle karşı karşıya kalırlar. Daha büyük olasılıkla, eğer sınıfta kalırlar yahut okulu bitiremezlerse hiç şüphesiz, yoğun damgalanma ve dışlanma veya hatta geçmişe göre çok daha mutlak bir dışlanma sürecine maruz kalabilirler. Bu noktada damgalanma daha utanç verici bir hâl alır çünkü "onların başarmak için şansları vardı" düşüncesi öne çıkar ve toplumsal kimlik çok daha etkin bir biçimde okul sistemince tanımlanmaya başlar. Bununla birlikte, damgalanma çok daha mutlaktır çünkü iş piyasasında artan sayıda pozisyon, sayışı her zamankinden çok daha hızlı bir biçimde artan lisans derecesi sahipleri için ayrılmış ve hatta onlar tarafından doldurulmuştur bile. Bu durum, alt sınıfa mensup insanların okuldaki başarısızlığı neden bir felaket olarak gördüklerini açıklar. Diğer bir ifadeyle, öğrencilerin yanı sıra aileler için de okul sistemi, gün geçtikçe bir serap, büyük bir kolektif hayal kırıklığı kaynağı, ona doğru adım attıkça uzaklaşan vaat edilmiş toprak gibi görünmeye başlar.

Giderek daha genç yaşta gerçekleşen işe alım ve seçim usulleriyle ilişkili olarak, işverenlerin farklı düzeylere ve niteliklere sahip çalışan taleplerinin çoğalması, daha yumuşakça dışlayıcı pratiklerin ya da daha doğrusu, her iki anlamıyla daha "acısız" -sürekli/kademeli ve algılanamayan/fark edilemeyen- pratiklere yol açar.

"Yumuşakça" eleme "sert" elemeye göre, bir hediye ve karşı hediye değiş tokuşu, veren-veren ilişkisi için neyse odur. Süreci yayarak, bu durumu deneyimleyen bireylerin kendilerinden gerçeği saklayabilir ve durumu "kötü talihle" ilişkilendirerek onların hayal kırıklıklarını tahammül edilebilir kılar. Bir anlamda en etkili "seçimler"; eskisi gibi bakalorya sonrası değil, erken bir zamanda, örneğin ortaokulun son sınıfında yapılır. Tedrisi kader, çok daha erken belirlenmiş olur böylece (geçenlerde yaşanan kitlesel protestoda çok sayıda genç lise öğrencisinin bulunması bu şekilde açıklanabilir). Ancak başka bir yönden bakılırsa, öğrencilerin yaptıkları tedrisi seçimlerin sonuçları çok ama çok sonra ortaya çıkacakmış gibi bir görünür. Sanki her şey, temel neticeyi ötelemek için gösterdiği çabada, *beklemedeki* öğrenciyi destekliyormuş, teşvik ediyormuş gibi gelişir; gerçeğin ortaya çıkacağı an beklemededir sanki; bu sırada okulda geçirilen zaman ise öğrenciye, kayıp zaman, boşa harcanan zaman olarak görünür.

Birden çok durumda, özellikle toplumsal uzamın bazı tekinsiz ve muğlâk noktalarında, kötü kaderin işi, okulun bitiminden sonraya da uzayabilir. Bunun nedeni, uzamdaki bu bölgelerin sınıflama dışı kalmış olması ve böylelikle de ikili oyuna serbestiyet tanıyabilmesidir. Bu, tedrisi sitemin toplumsal konumlar uzamıyla ilişkisindeki en güçlü ve en gizli etkilerden biridir. Tedrisi sistem; günbegün, az ya da çok baskılanan, tamamen ya da görece tedrisi başarısızlık deneyimlerinin yarattığı bu kronik rahatsızlıktan etkilenen daha fazla birey üretiyor. Buna maruz kalanlar, tam da bu yüzden, kendileri ve diğerleri için yaralı, incinmiş ya da sakatlanmış bir öz-benlikle blöf yapmak zorundalar. Bu sayısız, görece başarısız insanları, başarının en üst seviyelerinde bile görebiliriz; örneğin, elit okulların öğrencilerine kıyasla daha az saygınlığa sahip okullardaki öğrenciler ya da elit okullar içinde üst dereceleri elinde tutan öğrencilere kıyasla daha alt sıralarda bulunan öğrenciler. Bu durumdaki bireyin hâli, hiç şüphesiz, Patrick Suskind'in *The Double Bass* oyunundaki müzisyenin durumunu andırır. Müzisyenin içinde yaşadığı ve ait olduğu ayrıcalıklı dünyada her şey, ona, bulunduğu konumun aşağı bir konum olduğunu hatırlatmak için tasarlanmıştır âdeta.

Ancak, tedrisi sistemde (veya toplumsal uzamda) işgal edilen konumun nesnel gerçeği, hiçbir zaman tam anlamıyla bastırılamaz; hatta kurumun tüm mantığı ve ortak savunma mekanizmalarınca desteklendiğinde bile..."Yalancının paradoksu" ("Ben her zaman yalan söylerim"), kendine yalan söylemenin zorluğuyla karşılaştırılamaz bile. Hiçbir şey bu durumu, *bekleme halindeki* bazı dışlanmışların ifadeleri kadar net bir biçimde gösteremez: Bu ifadelerde, kendinden başka bir amacı olmayan bir eğitim anlayışı ve aldatıcı bir oyuna kasıtlı bir biçimde dâhil olma kararı, son derece berrak bir biçimde bir arada bulunur. Bu kişiler, tedrisi sistem tarafından sunulan boş zaman ve bedelsizlik ilkelerinden istifade ederek belki de en doğrusunu yapıyor; çünkü sistem tarafından sunulan bu yalanı sahiplenen herkes tanımsal olarak ikili bir bilinç ve çift taraflı bir çıkmaz içinde sarmalanmış durumda.

Bu türden bir resmi (bölümler olarak) ve gayriresmi (tedrisi kurumlar ve sınıflar arasındaki incelikle örülmüş hiyerarşi olarak) çeşitlenme, özellikle iyi gizlenmiş farklılaştırma/ayrıştırma ilkelerinin yeniden üretilmesine yardımcı olmakta. Konumlarına dair farkındalıkları gelişmiş, iyi rol modellere ve ailelerinin desteğine sahip elit öğrenciler; doğru yerde, doğru zamanda iyi rotalara, iyi okullara, iyi bölümlere başvurabilecek imkâna sahipler. Buna karşılık en dezavantajlı ailelerden gelen öğrenciler ise, özellikle göçmenlerin çocukları, ilkokuldan itibaren kendi başlarının çaresine bakmak durumundadırlar. Bu, gitgide karmaşıklaşan bir sistemde yollarını bulabilmek için ya okulun dayattıklarına ya da şansa güvenmek zorunda kalmaları demektir. Bu durum, onların, son derece zayıf kültürel sermayelerini zamansız veya uygunsuz bir biçimde kullanmalarıyla sonuçlanır.

Kültürel sermayenin aktarımına katkı veren bu mekanizma, tedrisi sistemin en üst seviyelerinin, özellikle de en önemli ekonomik ve siyasi konumlara götüren okulların, geçmişte olduğu kadar, sınırlı bir çevrenin elinde kalabilmesini sağlayan mekanizmalardan biridir. Herkese açık olan ancak aslında sadece mutlu bir azınlığa sıkı sıkıya hizmet eden bu sistem, "demokratikleşme" görüntüsü ile yeniden üretim gerçeğini birleştirme mahareti göstererek büyük bir sosyal meşrulaştırma etkisi de üretmeyi başarır.

Ancak karşılıkların uzlaşması bir karşı reaksiyon ortaya çıkmadan gerçekleşemez. Çok çeşitli meselelere ilişkin olarak geçtiğimiz 20 yıl boyunca gerçekleşen periyodik öğrenci gösterileri ve en dezavantajlı okullarda kalıcı bir hâl alan çeşitli şiddet biçimleri, tedrisi sistemin bu karşıtlıklarının ve sisteme uygun olmayanlara uygulanan yeni tip bir şiddettin kalıcı etkisini görünür kılar.

Eğitim sistemi, her zaman yaptığı gibi, bazılarını dışlar ama şimdilerde bunu sürekli bir biçimde ve eğitim kariyerinin her seviyesinde yapmaktadır (örneğin meslek liseleriyle geçiş sınıfları arasında sadece bir derece farkı vardır). Bununla birlikte sistem, dışladıklarını yine de içinde tutar; onları az çok değersizleştirilmiş bölümlere küme düşürür. Bunun sonucu olarak, "içerinin dışlanmışları", kuşkusuz bu cezaların dalgalanmaları ve içeriğine göre, okulun sunduğu yanılsamaya hayranlıkla bağlılık ve hükümleri karşısında tevekkül ya da kaygılı bir boyun eğme ve çaresiz bir başkaldırı arasında gidip gelmeye mahkûm bırakılırlar. Aslında onlar, kelimelerin benzerliğinin -"okul", "öğrenci," "öğretmen", "ortaöğretim" ya da "bakalorya" gibi-, şeylerin çeşitliliğini gizlediğinin az çok farkınadırlar; tedrisi yönlendirmenin onları yerleştirdiği kurum, en yoksunların toplandığı yerdir. Değersiz bir diploma içindir her şey, tıpkı bir öğrencinin söylediği gibi, "sadece küçük bir muhasebe sertifikası için". Sonuçta mezuniyet derecelerini [bakaloryalarını] alacak olsalar da bu sıradan dereceler onları, sadece adı "yüksek" olan ikincil branşlara mahkûm edecektir. Eğitim sistemince özendirilen ancak yine aynı sistem tarafından sınırlandırılan tedrisi ve sosyal özlemlerinden vazgeçmeye zorlanan bu öğrenciler, kendilerini, sonunu bilmedikleri bir eğitim kariyerinin içine umarsızca ve yılgınlıkla sürüklenmiş bulurlar.

Alt sınıfa mensup öğrencilerin eğitim sistemine bağlılıklarını ifade eden deri okul çantaları, temiz düzgün kıyafetler, öğretmenlere gösterilen saygı dolu günlerin üzerinden çok uzun zaman geçti. Bugün ilişkiler çok daha mesafeli: okul eşyalarına gösterilen özensizlik, sırtta taşman, lastikle bağlanmış dosyalar; doğum günlerinde ya da öğrencinin çalışmasını desteklemek için hediye edilmiş pahalı dolma kalemler yerine bugünün tek kullanımlık keçeli kalemleri bu emarelerden bazıları... Bu durum, öğretmenlerin git

gide daha çok provoke edilmesinde de kendini gösteriyor. Örneğin öğrencinin sınıfta volkmen dinlemesi, genellikle en son çıkan rock gruplarının isimlerinin yazdığı gündelik kıyafetlerin giyilmesi gibi, okul yaşamının tam ortasında olan pek çok şey, aslında "gerçek dünya"nın dışarıda olduğunu hatırlatıyor.

Dramatizasyon hevesi ve sensasyonel arayışıyla, "liselerin hali"nden bahsetmeyi sevenler, bunu, gündelik söylemi sıklıkla kaplayan bir düşünce biçiminin kestirmeleri vasıtasıyla, bizzat kendisi "göçmen" fantazyasına bulaşmış "banliyö sorunu"na getirerek, toplumsal dünyanın mevcut durumundaki en temel çelişkilerinden birine farkında olmaksızın değinmiş olurlar. Kuşkusuz, hiçbir zaman bugünkü kadar önemli bir rol oynamamış eğitim kurumunun işleyişinde bilhassa görünür olan bu çelişki, özellikle sembolik, maddi ve hatta politik ürünlerin tüketiminde herkese vermeye (ancak görünümün, simülasyonun, arzunun sahte türleri altında, sanki bu, bu özel ürünlerin meşru ve gerçek sahipliğini sadece bazı kişilere tahsis etmenin tek aracıymış gibi) her zaman daha meyilli olan bir toplumsal düzenin çelişkisidir.

Hey Gidi Günler!

Pierre Bourdieu

Malik 19 yaşında ve daha şimdiden "çok şey yaşamış". Onunla karşılaştığımızda -pek de iyi sayılmayan bir banliyö lisesinin, tanımı belirsiz bir bölümündeki öğrencilere dayatılmış- ücretsiz ve ona ne kattığı belirsiz bir staj yapıyordu. Birkaç yıl önce boşanmış ve yeniden evlenmemiş babasıyla küçük bir evde yaşayan Malik, düzenli bir biçimde, toplu konutlarda yaşayan annesini ziyaret ediyordu. Bu toplu konutlar onun için, nostaljiyle hatırladığı ve "paylaşım tarafı" olarak nitelediği dayanışma atmosferinin güçlü olduğu bir evrendi. Onun neşesinin ardında, belki de ailesini bir arada tutabilmek adına hâlâ duyduğu endişe ve zaman zaman ailesinin tüm yükünü sırtında taşıdığını hissetmesi gizliydi. Bir zamanlar rol modeli olarak gördüğü abisine karşı karışık hisler içindeydi Malik. Abisini hâlâ sevse ve yargılamaktan kaçınsa da onun, babasına karşı ilgisizliği ve babasını derinden etkileyen kötü davranışları yüzünden onu suçlamaktan da kendini alamıyordu. Malik, bize babasından, büyük bir hoşgörü ve anlayışla bahsediyordu; onun korkularına ve aşırı sertliğine, "kökeninin" ve ikrar görme ve entegrasyon arzusunun neden olduğuna inanıyordu. Onu korumak ve -eğer böyle bir ifade yanlış olmayacaksa- yeniden eğitmek için elinden geleni yapıyordu. Hiç şüphesiz, köksüz, uyumsuz ve babalık otoritesinden yoksun bu adamın sorumluluğunu almak, baba otoritesini üstlenmek, hayata ve topluma ilişkin olarak onda bir korkuya yol açıyordu. İçindeki istikrar arzusu Malik'i, geçici, belirsiz -ama sonuçta bir nebze de olsa rahat- lise öğrenciliği konumuna dört elle sarılmaya yöneltiyordu.

Malik bize hayatını iki farklı zamansallıkta, uzlaştırmak için hiçbir çaba harcamıyormuşçasına iki farklı bakış açısıyla anlattı. Birincisi okul perspektifinden, ikincisiyse çocukluğunu ve ergenliğinin bir kısmını geçirdiği mahallesi açısından: ancak birbiriyle ilişkilendirildiğinde anlam kazanan iki farklı, hatta karşıt iki dünya ve iki anı demeti. Malik'in ifadesinde; davranışlarında, giyiminde hatta konuşmasında bile var olan büyük bir rahatlık hissi ile kendisinin farkında olmaması olanaksız bir fiziksel çekicilik birleşmişti. Ama sanki okulun yarattığı kötü etkiyi, kırılganlık ve istikrarsızlık hissini de üzerinde taşıyordu. Bir yerde oturup kalamıyor ve sürekli hareket edecekmiş izlenimini uyandırıyordu.

Berberi mitolojisinin ergenlik ve ilkbahar arasında kurduğu analojide, bulutsuz açık günlerin ardından yağmurla soğuğun geri dönüşüyle resmedilen değişimler, ilerleme ve gerilemeler, Malik'in durumunu da örnekler nitelikte. Çocuksu bir tasasızlıkla gergin bir ciddilik arasında gidip gelen Malik, konuşurken düşüncesinin seyrinden sıklıkla şaşıyor ve bu duruma alışkın olsa bile açık bir biçimde hatta bazen abartarak rahatsız olduğunu hissettiriyor. Mülakatın daha en başında, uzun bir sessizliğin ardından, kullanacağı "kelimeleri bulamadığını" belirtiyor. Bir süre sonra, başka bir kelimeyi unuttuğunu aniden fark ediyor ve kendisini bir oyundaymışçasına yüksek sesle cesaretlendirerek onu bulmaya çalışıyor: "Takılmadım, ben takılmadım!" Her iki durumda da, okul ya da tedrisi bürokrasinin terminolojisinden öğrendiği, "iş arama teknikleri" veya "staj sözleşmeleri" gibi kelimeleri bulmaya çalışıyor. Tedrisi söylemi çok ciddiye alır bir tavırla, kitap okumak için zor zaman bulduğunu söylüyor. "Yapamıyorum, okumaya başlıyorum ve hemen bırakıyorum çünkü dışarıda bir şeyler oluyor; oysa kitaplarda ihtiyacım olan şeyler var; bitmek tükenmek bilmeyen, gerçek, harika şeyler... [*Burada tedrisi jargonun kelimelerini kullanıyor.*] Ama bunu yapabilmek için bir kütüphanenin içinde bir keşiş gibi yaşamam gerekir." Mülakat sırasında içine düştüğü bu karışıklık için kendisini suçluyor: "Kafası karışık olan benim, size söylüyorum, karışık olan benim, size söylediklerim!" Bu sözleriyle şüphesiz okuldaki deneyimlerini hatırlıyor; bu deneyimleri, bitiremediği cümlelere dökmeye çalışıyor.

Zarureti zaman zaman erdeme dönüştüren Malik, bu istikrarsız hâlini bir konumlanışa çevirebiliyor: "Kaçmam gerektiği izlenimine kapılıyorum... Kaçmak... Her zaman kaçmak ama bu kaçış her şeyden öte... Bu... Bunu yapmam gerekiyor. İstikrarı sevmiyorum. Her zaman harekete ihtiyacım var benim, bir şeylerin olabilmesi için." Ya da: "Aynı şey, benim kim olduğumu stajlarda görecekler çünkü ben her şirkette bir şeyler farklı olsun istiyorum." Söylediği her şey, okulla ve tüm çevresiyle kurduğu bütün ilişkilerinin (arkadaşları ve -gittiği okulda ders veren- sevgilisiyle), ona hayatını bir sanatçı gibi bohem biçimde yeniden icat etme yollarını açtığına inandırıyor insanı. (Bunun en görünür örneği ise burada metne aktarmadığımız, İspanya'da geçirdiği tatil.) "Bir şirketin CEO'su olmak ve sevgiline bir daha hiç vakit ayıramamak, bir daha... Hiçbir zaman... Bununla ilgilenmiyorum ben..."

Gerçekten de onun -okulda, evde, işte, her yerde- bütün varlığı, istikrarsızlık ve sürekli değişim üzerine inşa edilmiş denilebilir. Cezayir'de (Tlemcen) doğan babası, Malik'in doğumundan kısa bir süre önce Fransa'ya gelmiş, pek çok kez iş ve şirket değiştirmiş: "Çok iş değiştirdi o... Sanırım önce bir tamirci olarak işe başladı, motosiklet vs. tamiri yapıyordu. Bir süre bu işi yaptıktan sonra, sondaj operatörlüğü yaptı bir sondaj firmasında, en uzun burada çalıştı ama sonra iş yeri kapatıldı (...) bir firmada başka bir iş buldu ama o da kapandı. Daha sonra başka bir yerde çalışmaya başladı ve bugüne kadar geldi." Hem babası, hem de önceden yaşadıkları yere yakın bir havuzda, sonra da bir mağazada çalışan Yugoslav göçmeni annesi dolayısıyla "hep çok fazla taşındı, taşındı ve okul değiştirdi" Malik. Onun hayatındaki -bugüne ve geleceğe dair- derin belirsizlik, deneyimlerinin içine işlemiş sanki. Bu hâl, eğitim kariyerindeki iniş çıkışlar ve hayal kırıklıklarıyla perçinleniyor ve toplu konutlardaki hayatı da kuşkusuz bu belirsizliği arttırıyor: hiçbir şey yapmamak yerine, yapılacak bir sürü "aptallık" var; sizden yaşça büyük olanların ve ablanızın, daha 12 yaşınızdayken sizi barlara götürmesi veya iki yaş büyük erkek kardeşin, giderek artan "aptallıkları" ve para ihtiyacı yüzünden soygun yapıp hapse girmesi gibi.

Geçmişe tutunamamış ve geleceğe dair umudu olmayan diğer

işçi sınıfı mensupları gibi, yapabileceği tek şeyin süreyi belirsizlikle uzatmaya çalışmak olduğunu anlamak zor değil ("sonuçta, okulda kendimizi eğlendirebiliyoruz, gerçekten"; "sonunda, bu benim seçtiğim yol, okul hayatımın daha uzun sürmesini sağlayacak"). Bu noktada Malik'in riskli bir ütopyacılığı aşırı gerçekçilikle birleştirmesi oldukça anlaşılabilir bir durum olarak değerlendirilebilir. Bir yandan, (sık sık bir kahkaha ya da bir gülümseme ile) o ölçüsüz iddialarda bulunabiliyor: "Dikkat! Ben çok talepkâr bir insanım! Baştan sona seveceğim bir iş istiyorum!" Hatta görüşmemizin sonunda, iki arkadaşı ile düşündüğü bir projeyle karşımıza çıkıyor: hiç ziyaret etmediği Uzak Doğu'da, milyarderlerin gideceği, Club Med türünde bir tatil köyü açmak. Ama diğer taraftan, konuşmamız esnasında pek çok kez, nerede durduğunu bilen bir genç olduğunu ifade edecek davranışlar da gösterdi. Okul, onun "bocalayıp durduğu bir çöplük"tü; etrafındaki -tıpkı kendisi gibi olan- çocuklara bakarken okuldan nasıl uzaklaştığından ve okulun onun için "çıkmaz sokak" olduğundan çok net bir biçimde bahsediyordu. Çocukluğundan beri hayallerinde olan -bedeli ne olursa olsun- her şeyi bırakma isteğini ise, bu hayalin yadsımasını gerektiren gerçekliği ifade ederek dillendiriyordu: "Bir şeyden eminim: Hep burada kalacağım. Ama şimdilik bunu istemiyorum."

Malik'in konuşmasının en sonunda, tedrisi sistem üzerine şu söylediklerini ise "bilgelik" olarak nitelemekten başka ne yapılabilir bilemiyorum: "Okulda D'nin üzerinde almamı beklemiyorlar zaten... En iyisi asgari olanı vermek." Sanki okulun korumalı evreninde, en az maliyetle yaşama sanatına mantıksal bir temel oluşturmaya çalışıyordu Malik bu sözleriyle... Okulun belirsizliğini uzatmak, Malik için gerçek dünyaya dönüşü ertelemenin ötesinde, her şeyden önce bu "fabrika" korkusundan, bu katlanma hâlinden uzaklaşmaya imkân tanıyordu. Böylece, okulun durmaksızın yok ettiği arzuların, hayalî de olsa yaşamasına izin vermiş oluyordu.

Genç bir Bör[1] ile

Mülakat: Pierre Bourdieu ve Rosine Christin

"Hayatımda her şey yolunda"

- Şu anda yaptığın nasıl bir staj? Tam olarak ne yapıyorsun burada?

Malik: Yapmam gereken satış ve sunum. Bunu sabahları yapıyorum. Sipariş almıyorum, gözlemliyorum sadece. Bunun nedeni ürünleri tanımıyor oluşum, başka bir şey değil yani... Bunun haricinde, öğlenleri mağazada kalıyorum biraz ve izliyorum, öğrenmeye çalışıyorum. Öğrenmeye başlıyorum...

- Peki bu iş nasıl bir şey?

Malik: Araba parçası satılıyor burada.

- Ücretli bir staj mı?

Malik: Tam olarak değil.

- Burayı sana okul mu buldu yoksa sen kendin mi buldun?

Malik: Yok, hayır hayır... Bu, bir parçası... Bir parçası aslında... Kelimeleri bulamıyorum, önemi de yok zaten... Bu, iş arama tekniklerinin bir parçası... Yani şöyle: Aramak zorundasın... Notlar alıyorsun mesela... Ama her şey nasıl bir iş bulduğuna, ne bulduğuna bağlı yani...

- Belki biraz eğitim hayatına ve genel olarak yaşantına geri dönebiliriz, nasıl...

Malik: Anaokulundan mı başlamamı istiyorsunuz?

- Olur tabii, neden olmasın.

Her şeyden çok bir çöplüğe benziyordu...

Malik: Anaokulu iyiyiydi, sadece akşamüstleri çok fazla gitmiyordum çünkü çoğunlukla annemleydim. (...) Sonrasında annem bir süpermarkette yarı zamanlı çalışmaya başladı. (...) Başlangıçta, ilkokulda normal bir şekilde gidiyordu her şey ve sonra 6. sınıfın ilk senesini bitirdim, ilk senesi dedim çünkü

1 T.S.N.: (Beur, fr) Fransa'da yaşayan Kuzey Afrika kökenli gençlere argoda verilen ad.

sınıfta kaldım bir sene: İlk üç ayı iyiydi, sonraki üç ayı daha da iyiydi ama üçüncüsü tam bir kâbustu.

- Peki okul neredeydi?

Malik: Cachan yakınında [Paris'in güney banliyölerinden, t.s.n.]. Cachan tarafında, oralarda yani. Sonra ortaokula başladım. Başladığınızda aslında rahat yani, dersleri çok takmıyorsunuz, daha önce düşünmek lazım (...). Sonra 6. sınıfın ikinci senesinde, yarı özel bir okulda okudum. Annem ve babam beni oraya verdi. Sıkıcı bir okuldu. Sıkıcı olması sorun değildi çünkü ben zaten oldukça klostrofobik bir insanım. Ve hayat... İşler iyi gitti. İşler gerçekten iyi gitti. Ama sonraki yıl tam bir kâbustu.

- Hangi anlamda?

Malik: Şey, yani ben çok çalışmak istemiyordum. Yani sanki okulda değilmişim de başka bir yerdeymiş gibiydim.

- Peki neden böyle hissediyordun, bize söyleyebilir misin?

Malik: (...) Hayır, bilmiyorum, belki arkadaşlarım biliyordur ama ben bilmiyorum... Hayır, sonuçta, her şey benim etrafımda olmuyor, her şey... Bir mola vermem gerektiğini düşündüm bir noktada, durup bazı şeyleri anlamak için...

- Ailen sana destek oldu mu bu noktada?

Malik: Hayır. Sorun da buydu: Ailem bana ilkokul süresince destek oldu ama maalesef sonrasında olamadı... Çünkü onlar... Bir noktada, aramızda uçurum oluşmuştu...

- Ama ilkokul zamanlarında çabalarını desteklemişlerdi, öyle değil mi? Sana yardım etmişlerdi...

Malik: Evet, bir şeylerle ilgilendiler, yardımcı oldular...

- Peki ya baban? O ne yapıyor şimdi?

Malik: Babam, şimdi her işten biraz biraz yapıyor. Küçük işler yapıyor, sürücülük yapıyor, elinden her iş gelir ama sabit bir işi yok aslında...

[...]

- Ama bu özel okul oldukça pahalı olmalı onlar için?

Malik: Yok çünkü okul posta servisince işletiliyor. Adı *le Foyer des PTT*. Burada aileler kazançlarına göre para ödüyorlar. Bir kota falan var. Yani, sorun olmuyor sonuçta. Burada, bir seneyi tekrar etmemi söylediler, ben de reddettim ve sonra...

- 7. sınıfta, değil mi?

Malik: Evet, yedinci sınıfta ve sonra ben de mesleki bir eğitim, sertifika falan almak istedim. Sonra da beni bu okula koydular.

- Peki mesleki eğitim konusunda karar vermende sana ailen mi yardımcı oldu?

Malik: Hayır, çok inatçıydım, hayır, ben yapmak istedim bunu, nereye varacağını da bilmiyordum...

- Ne üzerine bir mesleki eğitim sertifikası peki?

Malik: Büro memurluğu, muhasebe falan.

- Biraz annenin işi gibi? Annen de mi muhasebeciydi?

Malik: Hayır, pek sayılmaz, o bir kasiyer. Yani biraz muhasebe de yapıyor ama...

- Neden muhasebe?

Malik: Neden muhasebe? Çünkü elektromekanik ve muhasebe arasında seçim yapmam gerekiyordu ve mekanik üzerine bir şey bilmiyordum... Gerçekten tembel bir insan da olduğumdan...

- Muhasebeyi oturarak yapabileceğinden mi yani?

Malik: Evet, bence öyle. Oturuyorsun, bir de tabii... Beni elektromekanikte korkutan şey, yani korkutan, atölyelerdi, sesler...

- Evet, yani fabrika.

Malik: Aynen, fabrika. Aynen, tam da bu kelime... Ve beni korkutan bu olmalı. (...) Ve sonra, CAP'ın ilk senesini, sonra ikinci ve üçüncü senesini bitirdim; hâlâ her zamanki gibi tembelim, neden bilmiyorum, ilerliyordum...

- Hâlâ aynı okulda mısın, burada?

Malik: Aynı okulda. Diyebilirim ki burada geçirdiğim üç sene... En iyi okul yıllarımdı... Ama okulla değil de özellikle etrafımdaki, sınıfımdaki insanlarla ilgili bu çünkü burada iki yakın arkadaşım oldu ve başka arkadaşlarım falan... Sonra CAP'ı aldım, yıl sonunda geniş bir konsey oluyor, koca bir şey böyle... Bu çok önemli çünkü devam edip edemeyeceğine karar veriyorlar. Bence bu tamamen saçmalık çünkü herkese bir şans vermeleri lazım. Yani saçma, bilmiyorum çünkü sonuçta... Saçma, yani demek istediğim bırakmayacaksan... Herkese bir şans vermen gerek ama biz de biraz kalabalığız... Bu yüzden, neden seçip ayırdıklarını anlayabiliyorum da...

- Ah evet! Yeterince yer yok, bu yüzden.

Malik: İşte [*aynı*] Liseye devam etmeme izin vermediler, olumlu görüş almadım. Yani dosyam rektörlüğe, oradan da başka okullara gönderilmeyecek, göndermeyecekler; yani bu noktadan sonra kendi başımızın çaresine bakmamız gerekecek; ben de böyle yaptım, farklı yerlere, okullara gittim baktım mesela ve sonunda bir yer buldum ama o...

- Bunların hepsini yaptın mı gerçekten?

Malik: Yapmak zorundaydım, duramazdım. Çünkü bu noktadan sonra, daha çok şansım olduğunu düşünüyordum. Yani sadece bir CAP değildi benim ilerlememi sağlayacak. (...) Pazarlamayla ilgili kısımlara baktım (...) çünkü pazarlamayla ilgili bir bölüm açmışlardı, alım satım işlemleri falan ve ben de böyle bir şey arıyordum (...) ama bulamadım, sınıflar dolmuştu ve sonunda bir adres buldum çünkü belediyenin bilgilendirme merkezindeydim ve buradan bana bir okulda bazı sınıfların açılabileceğini söylediler. Bunun üzerine bu okula gittim ve sonunda beni kabul ettiler. Ama satışa, muhasebeye ya da sekreterlik bölümüne değil. İkinci senemde muhasebeye geçebileceğimi söylediler...

- Peki neredeydi bu okul?

Malik: Gentilly'de [Başka bir Paris banliyösü, t.s.n.]. Gentilly'de zaman geçtikçe buranın bir çöplükten de beter bir yer olduğunu anladım...

- Adı neydi bu okulun?

Malik: Val-de-Bièvre Meslek Teknik Lisesi. Bunu fark edince daha zor geliyor bazı şeyler...

- Ne kadar zamanda fark ettin bunu?

Malik: Çok çabuk, okuldaki çocuklarla konuştuktan hemen sonra... Benimle aynı durumda olan çocuklarla konuştukça... Sonra baktım ki karşımdaki çocuk da benimle aynı durumda, arkamdaki sırada oturan da... Sonunda fark ettik ki bu bir... Diğer çocukların da sayesinde bir şeylerin farkına varmış olduk...

- Ne söylediniz birbirinize? Kendi aranızda konuştunuz mu?

Bunu seviyorum, evet doğru, neden bilmiyorum ama seviyorum...

Malik: Aslında sorun şu, bir kere burada kıstırıldıysan... Devam etmek zorundasın, yalnız burada... Kendimi toparlayacağım dedim, yani çok önemli değil, ikinci sene muhasebe okurum dedim ve sonrasında, yani insan alışmaya başlıyor... Hoşuna gidiyor çünkü sınıfta arkadaşların var, öğretmenlerini ta-

nımışsın falan... Yani her şey yolunda, bize öğretilenler de kötü değil: Burası bir okul, bir çıkmaz sokak, sonuçta en fazla BEP alabileceğini görüyorsun, her şeyden uzakta gibi hissediyorsun kendini ve eğer normal yolu seçmediysen buradan, okuldan geçecek yolun, bu biraz tuhaf...

- *Peki öğretmenler iyi mi?*

Malik: Evet evet, çok iyiler.

- *Peki kendileri farkında mı?..*

Malik: Evet tabii, fark ediyorlar, deli değiller sonuçta...

- *Ve yapabileceklerinin en iyisini yapıyorlar?*

Malik: Genelde. Çoğunlukla. Şöyle diyemeyiz... Bazıları böyle rahat takılıyor çünkü bir iki senelerini burada rahatça geçirmek istiyorlar, öğretmenler için de burası nihayetinde bir...

- *Bir çöplük...*

Malik: Bir çöplük değil de daha çok bir bekleme odası, başka bir şey için üç yıl falan beklemeleri gereken bir yer...

- *Başka bir okul bulana kadar, öyle mi?*

Malik: Pek çok öğretmen böyle başlıyor. Bu okulda. Genç öğretmenler falan. Buraya yapışırlarsa hep burada kalırlar. (...) Bilmiyorum yani... Çok şey var böyle. Neyse sonra ikinci senemi bitirdim ve sonunda muhasebeye geçmeme izin vermediler ve ikinci sınıfı sekreterlik bölümünde okudum. Sonra ikinci yıldan itibaren... Ben gerçekten devam etmek istedim, çok istedim. Birinci yılımı, uyum sınıfını okumak istedim.

- *Yakalamak için...*

Malik: Sınıfı yakalamak için çünkü kendime şöyle diyordum: Arkadan gelmek daha iyidir. Sonra yine aynı şey: Geri çevrildim. (...) Yani evet ben hiç çalışmadım ama geçmek için de hiç çalışmak zorunda kalmadım, bilmiyorum... Ve sonra ben... Hep ortalamayla geçtim, tamam ama çalışmış olduğunu ya da belki bir şey için çalıştığını göstermene gerek yok zaten... Çünkü şöyle düşünüyorlar: Şimdi çalışmıyorsa belki ikinci sene de çalışmayacak. Evet çalışmak gerek, o kesin. Ama gerçekten iyilerdi bana karşı, benim ikinci seneyi tekrar okumama izin verdiler, ben de okudum. Ve hayatımda ilk kez gerçekten ama gerçekten bir seçim yaptım. Bu seçim pazarlamaydı, pazarlamaya geçtim. Ve şimdi buradayım işte...

- *Az önce arkadaşlarından bahsettin; önünde, arkanda oturan arkadaşlarından... Ve dedin ki: "Elbette farkındalar..." Bunu söylerken ne demek istedin?*

Malik: Yani sen de kabul ediyorsun bir süre sonra. Kendi kendine diyorsun ki bu böyle ama kötü değil eğer farkına varırsan, becerebilirsen... Yani her olayda iyi bir şey vardır, okulu seviyorum, okul... Seviyorum doğru, neden bilmiyorum... Arkadaşlarım için değil ya da gerçekte öğrendiklerim için değil, neden bilmiyorum.

- *Tembel olduğunu söylediğinde ne...*

Malik: Yok yok, ben çok çok çok tembelim. Tembelim derken gerçekten tembelim...

- *Evet ama sen önüne bir hedef koyuyorsun okul aramaya giderken, bayağı çaba harcıyorsun.*

Malik: Bana çaba gibi gelmiyor. Daha önce yapsam çaba göstermeden yapabilirdim. Kendime diyorum ki bir şey yapman lazım, ayağını bir eşikten içeri atman lazım, neresi olduğunun önemi yok, bir yere gitmen gerek. Ama zor, zor... Ama imkânsız değil. Her şey kadar işte... Hımm hayır, tembelim sonuçta... Akşam eve gelip çalışsam, belki o zaman bana çok daha fazla şans verirlerdi, çok daha fazla seçeneğim olurdu, bu bir gerçek... Yani onlar bunun için buradalar, beni zorlayıp bana, "bu okulda kaldığın sürece sorun yok" demek için... Ama destek olmak için değil...

Kendi hayatının en dibindeydi

- *Sana nasıl yardım edeceklerini bilmiyorlardı öyle değil mi?*

Malik: Sanırım artık bana güveniyorlar. Bana güvenmeliler çünkü kendilerine şöyle diyorlar, yani eğer işe yaramasa da, nasıl bilmiyoruz ama o... Ama bu doğru, sözlerim komik gelebilir ama babam bile benim ne yaptığımı bilmiyor. Gerçekten. Tam olarak ne yaptığımı size söyleyemez. Muhasebe mi satış mı, kafasında bir sürü şeyi karıştırıyor ama tam olarak ne yaptığımı bilmiyor.

- *Onunla çok fazla konuşmuyor musun?*

Malik: Hayır, çok konuşmuyoruz; işiyle ilgili bir şeyden bahsetmiyor ve ben de bahsetmiyorum.

- *Onun için de zor... Öyle değil mi?*

Malik: Öyle olmalı bence de... Sonuçta, tam olarak okuması yazması yok değil, alfabeyi az çok biliyor ama okumaya gelince... Orda sorunları var.

- *Cezayirli mi baban?*

Malik: Evet.

- *Nerede doğmuş?*

Malik: Orada doğmuş.

- *Hangi bölgesinde?*

Malik: Tlemcen'de.

- *Ah, evet! Tlemcen. Peki ya o alışmakta zorlandı mı?*

Malik: Evet zorlandı gerçekten çünkü gerçekten de hiç okula gitmemiş. Okula bir kez gitmiş sonra hiç geri dönüp devam etmemiş. Bende şöyle bir izlenim vardı ona dair: Onun için bu öyle büyük bir yoksunluk ki kırılmış, dağılmış, neyi olduğunu da biliyorum, şimdi fark ediyor ki durum çok başka... (...) Şimdi geri dönmek isteyeceğini düşünüyorum... Biraz olsun sınırlarını zorlamayı başarabildiysen ne yaptığın önemli değil. Ve şu bir gerçek ki: O burada ve elinden gelen her şeyi yapıyor. Finansal olarak demek istiyorum. Okulda olduğum sürece bana yardım edecek. Ama eğer okulu bırakırsam da hiç ama hiç mutlu olmayacak.

[...]

- *Kardeşin için neler yaptı? Kardeşin de sizinle miydi?*

Malik: Yok, onunla da tuhaf bir durum var, kız arkadaşıyla yaşıyor, biz onun nerede olduğunu bilmiyoruz, yani bazen evde, bazen değil. Ne yapıyor dersen... Babam onu bıraktı artık. Bence öyle. Ben onu kendi hâline bıraktığını düşünüyorum. Çünkü kardeşimin ondan tamamen uzağa kayıp gitmekte olduğunu çok daha erken fark etti babam, daha 11 yaşındayken... Ama 16-17'sinde kendini tamamen çekti bizden...

- *Uzağa "kayıp gitmek"le neyi kastediyorsun?*

Malik: Kayıp gidiyordu çünkü neredeyse hiç evde durmuyordu artık, her zaman dışarıdaydı. Yani babam iki, üç sene ona ayak uyduramadı, onunla iletişim kuramadı, onun nasıl büyüdüğünü göremedi mesela.

- *Bu, onu çok kırmış olmalı?*

Malik: Bence de öyle... Çok fazla... Bence öyle... Ama her şeye rağmen, bu söylediklerimin hepsinin ancak şimdi farkına varabiliyorum çünkü o şimdi yapayalnız...

- *Artık daha çok konuşuyor mu sizinle?*

Malik: Konuşmaya çalışıyor, daha çok konuşmalı. Onun da daha çok konuşmaya ihtiyacı var bence. (...) Daha keyifli oluyor, iyi olacak konuşursa...

- *Bununla ilgili biraz daha konuşabilir misin?..*

Malik: Yani boşanmadan sonra -işte, şimdi sahip olduğum bu bakış açısıyla çok tarafsız olamıyorum- ya da diyelim ki hemen önce farkına varmamıştı... Bize her zaman, bir babanın çocuklarına baktığı gibi baktı, büyümemize pek izin vermedi, bilmiyorum ama tartışabilmek bir noktadan sonra imkânsızlaşmıştı çünkü ne zaman onunla bir konu hakkında konuşsam dikkatli dinlemiyordu beni, onun için mesele buydu zaten ve boşanmanın ardından annem gitti, kardeşim de... Ve ben kaldım, kız kardeşim zaten erkek arkadaşıyla gitmişti. Kardeşim de eve pek uğramayınca sadece ben kaldım. Ama ben de eve sık gitmeyince -kardeşimden çok gitsem de- yalnız kaldı, 10 aydan beri diyelim çünkü sonbaharda okulun son yarıyılı başlamıştı. Ve bu yüzden bir kenara itilmiş hissetti kendini ve eminim ki yalnız bırakıldığını düşündü. Annem bize daha yakındı, bu yüzden sanki unutulmuş...

- *Unutulmuş hissettiğini düşündün*? [Malik söylemeyi düşündüklerini bir anda unuttu ve yüzü asıldı.] *Ama sonuçta önceden bunları onunla konuşsaydın durum farklı olacak mıydı? Mümkün müydü bu?*

Malik: Evet ama bu bir çıkmaz sokak çünkü söylediğim gibi, zaten dipteydi, kendi hayatının en dibinde ve onunla gidebilecek, onunla konuşabilecek tek kişi bendim ama bu hep tek taraflı oldu, yani kendimden bahsediyorum. Ama her yerde aynı şey oluyor. Aslında o baba olarak...

- *İyi bir babaydı, öyle değil mi?*

Malik: Merkezde bir baba... Öyle ki onun hakkında şöyle diyemezsin... Ama o... Ama tamamen anlıyorum onu çünkü mesela geldiği yerden dolayı falan...

- *Elbette, bu doğal.*

Malik: Sonuçta iyiydi çünkü her şeyi bırakmıştı, yani demek istediğim bir dindar gibi... Tamamen şey değildi... Gerçekten tek istediği uyum sağlamaktı, hatta bu konuda paranoyaklık yapıyordu çünkü artık hiçbir problem istemiyordu yani. Hiçbir sorun istemiyordu, yerleşmek istiyordu... Ama bence bir korkusu vardı, belirsiz olan her şeyden korkuyordu ama bu da şunun yüzünden... Tamamen, yani demek istediğim, mesela ben bir otopark cezası yiyorum, bir süre sonra dikkatim dağılıyor, bilmiyorum yani... Cezayı bilgisayar gönderiyor, rakamı belirliyor, sana veriyor direkt olarak; ama o bunu, başka bir insan yerine neden bilgisayarın yaptığını anlamıyor mesela. Gerçek bir paranoyaklık, çok ciddi bir durum ama... (...) Bunu ona anlatmalısın ama daha başka da sıkıntıları var, bir sürü sıkıntısı var. Bir taraftan eğlenceli ama diğer taraftan da hiç değil... Yani böyle olunca gülüp anlatıyorsun ama sonra...

Her zaman harekete ihtiyacım var benim

- *Gelecekle ilgili ne düşünüyorsun? Planların ne?*

Malik: [*gülerek*] Burada değil. Burada değil.

- *Yani?*

Malik: Burada değil, yani Paris'te değil. Aslında Paris'i seviyorum, hayran olduğum bir şehir, demek istediğim, burada yaşamaktan mutluyum gerçekten ama görünen o ki kaçmam, buradan kaçmam gerekiyor her zaman için. Ama bu, kaçmaktan da öte bir şey, yani bu... Yapmam gereken bir şey... Hareketsizliği sevmiyorum. Her zaman harekete ihtiyacım var benim; bir şeyler olmalı hayatımda, ilerlemeli. Burada bir süre otursam mesela, her şeyin aynı şeye dönüştüğünü düşünmeye başlıyorum... Bir aletin içine kıstırılmış bir dişli gibi hissediyorum, böyle olmak istemiyorum... Ve genelde hep böyle oluyorum. Ama belki bu değişecektir. Böyle bile olsa, bazı şeyler kesin değişse bile, bir şeyden çok eminim, ben sonuçta burada kalacağım. Ama şu anda istemiyorum bunu...

- *Evet, bu, kabul etmek istemeyeceğin bir şey değil...*

Malik: Evet, evet aynen öyle. Buradan defolup gideceğim! [*güler*]

[...]

- *Peki bu staj ne işe yarayacak? Ne yapacaksın bundan şonra?*

Malik: Staj? Evet, staj, ilginç aslında, stajla birlikte benim karakterimi de anlayacaklar, çünkü çalışacağım her şirkete baktığım zaman, hepsi farklı olsun istiyorum. Yani birini bırakıyorum, büyük bir şirketi, Loreal'i mesela ve 6 ay önce açılmış yeni bir şirkete gidiyorum. Küçük bir şirket, gerçekten de çok küçük... (...) Ama aynı zamanda final raporlarım için bir farkı yok sonuçta... Sınava girdiğim günde ya da sonunda... Staj raporu üzerine sunum yapmamız gereken bir sözlü falan oluyor hep. İşte ben o gün sınavda ve sözlülerde aynı stajdan bahsetmiyorum hiç. Bununla ilgilenmiyorum çünkü sıkılıyorlar, ben de doymuş oluyorum ve anlarsın ya... Ama iki, dört tane olursa, iki senede dört tane yapabilirim... Hepsi birbirinden farklı olsun ve birbirini tamamlasın istiyorum.

[...]

- *Peki şirket seni stajdan sonra işe alırsa?..*

Malik: Ooo yok, yok, sonra yok. Hiçbir zaman beni işe almayı düşüneceğini sanmıyorum firmanın. [*güler*] Önceden belki böyleydi ama artık değil.

- *Peki ya aldığın diploma ne olacak?*

Malik: Diploma mı? Bu bir meslek sertifikası, çıkmaz sokak gibi bir şey.

Hep vardı böyle bir şey insanların elinde ama ben güvenmiyorum böyle bir diplomaya. Bir işe yarayacağını da sanmıyorum. [*Stajlar için şirketler ödeme yapmıyor.*]

- *Peki ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorsun? Biraz da olsa paraya ihtiyacın var.*

Malik: Ben mi? Değişiyor, bazen çalışıyorum...

- *Kendi işinin dışındaki işlerde, öyle değil mi?*

Malik: Yok, pek değil, ben... Daha önce de dediğim gibi: Ama çalıştığım da oldu.

- *Baban sana yardım ediyor mu biraz?*

Malik: Hayır, annemle beraber ikisi de... İyiler gerçekten, gerçekten iyilerdi bu konuda.

- *Neden "bu konuda" diyorsun?*

Malik: [*kısık bir sesle*] Adice, değil mi?

Bu, bir sürü paylaşım demek

- *Yaşadığın toplu konutlardan bahsedebilir miyiz biraz? Ne kadar zamandır buradasın? Nasıl burada geçirdiğin zamanlar?*

Malik: Olur. (...)'da büyüdüm, Paris'in içinden ayrıldım sonra farklı yerlerde yaşadım. Hatta size ailemden de bahsedeyim. Fransa'ya sanırım 64'te gelmişler, 63 ya da 64'te, emin değilim, sonra tanışmışlar. Babam Cachan'da yaşamış, annem Paris'in içinde bir evde kalıyormuş. (...) Sonra tanışmışlar, âşık olmuşlar, Paris'te beraber yaşamışlar. Çok yakın arkadaşlarmış zaten, sonra daha da yakınlaşmışlar. Sonra HLM vasıtasıyla Cachan'da bir yer bulmuşlar. Sonra ben sahneye çıkmışım. (...) Burası devasa bir banliyö değil ama büyük, diğerlerinden farklı olarak burada çok fazla insan yok... Yani burada, şöyle diyelim... Bence, kız ya da erkek fark etmiyor, kolayca arkadaş edinebileceğin bir yerde yaşamak sahiden ilginç. Bilmiyorum, bunu daha çabuk yapmaya başlıyorsun, eğer böyle bir yerde yaşıyorsan.

Ve daha çok şey paylaşıyorsun. Yani bu benim hissim, bilmiyorum benim arkadaşlarımla ilgili mi bu, gerçekten bilmiyorum ama hâlâ süren bir şey. Mesela iki üç şeker satın alabilirsin ama eğer kankan yanındaysa ikisini de kendin yiyemezsin. Ya da bilmiyorum eğer... Bilmiyorum, belki de parasızlıktandır bu, sahip olduğun her şeyi diğer çocukla paylaşmak zorundasındır çünkü başka bir gün o da aynısını sana yapacaktır. Bilmiyorum. Yani burada böyle büyüdüm ben. Sonra annem havuzun olduğu yerdeki mahallede yaşamak istedi, biz de oraya taşındık. Yani o mahalleye. (...) Ve sonra, çok yüzdüm,

antrenmanlara gittim ve yüzmede belli bir seviyeye geldim, ondan sonra fark ettim ki 13'tü yaşım, evet 13 yaşına gelmiştim ve bizi sürekli antrenmanlarda çalıştırıyorlardı... Her gün bu oluyordu, sonra her gün antrenman yaptığımızın farkına vardım: Cumartesileri, hatta belli bir noktadan sonra pazarları bile antrenman vardı...

- *Ama sen oldukça güçlüsün; bunları yapacak, bu rekabete ayak uyduracak kadar güçlüsün...*

Malik: Sanırım öyle, her şekilde yüzdüm ama bilmiyorum, bunun sağlıksız bir şey olduğunu düşünüyorum. Çok sağlıksız. Böyle zorlanmanın doğru olduğunu düşünmüyorum. (...)

- *Biraz okuldaki gibi...*

Malik: Hayır, okulda bizi böyle zorlamıyorlar. O farklı.

- *Evet, okulda sizi yeterince zorlamıyorlar ve sporda çok fazla zorluyorlar, değil mi?*

Malik: [*uzun bir sessizlikten sonra*] Okulda yeterince zorlamıyorlar.

- *Yapmaları gerektiği gibi değil...*

Malik: Ve sonra... Bence olan bu, olan bu, gerçek bu. Oysa olması gereken bu değil. Yani, iyi kurulmuş bir eğitim sistemi var, çok akademik ama birey için hiçbir şeyin olmadığını fark ediyorsun, bireye odaklanmıyorlar!

İstediğimiz şey, biraz hareketti

- *Arkadaşların önemli miydi?*

Malik: Oo evet!

- *Tüm boş zamanını onlarla mı geçiriyordun?*

Malik: Evet.

- *Mahallede yani?*

Malik: Evet mahallede, orada, yani oradaki arkadaşlarımla... Havuzun oraya taşındığımızda hâlâ ilkokuldaydım ve sonra (...) tekrar, tekrar taşındık, okul değiştirdim ama Cachan'da her şey iyi gidiyordu. Burada yaşayan diğer insanlarla tanışmaya başlamıştım. Ve bu, çok şeyi değiştirmemişti benim için çünkü ben de hep buralarda yaşamıştım. Yani kendimi bir eklenti gibi hissetmiyordum, hiç böyle hissetmedim. İnsanlarla kolay ilişkiye giriyordum, yani her şey yolunda gidiyordu, bir iki sene ve sonra ikinin sonunda -ilkokul 2'nin sonunda yani- başka şekilde bakmaya başladım şeylere, bilmiyorum gerçek salaklıklar yaptım: diğer çocuklar gibi işte, boktan şeyler... Bir şeyler çaldık;

aptallıktı; boktan, geri zekâlı şeyler işte... Gerçekten... Aptallık çünkü büyük bir banka soysaydık mesela daha enteresan olabilirdi. O kadar hırslı değildik. Evet, bu eğlenceli bir şey belki ama sonuçta bu da bir riskti bence, hatta tam tersi bu... Çocukken, yırtmak için çalmazsın, çalarsın çünkü şöyle düşünürsün: Bu şey bende yok o yüzden çalıyorum. Yani demek istediğim çocuklar aptaldır, beyinsizdir çünkü çok riskli bir şeydir bu. Bizse sadece biraz hareket istiyorduk [*güler*]... Evet, bu biraz şeye benziyor... Eğer gerçekten (...) ama neyse, sonra biraz değiştik ve benim başıma gelince, sonrasında ben de değişmeye başladım, biz değişiyorduk... Her zaman beraberdik kardeşimle; sonuçta bu, bizi biz yaptı... Hep beraberdik çocukken, buraya geldiğimizde, kendimizi burada bulduğumuzda hep beraberdik, beraber takıldık, bisikletlerimizi beraber tamir ettik, Cachan'ı fethetmek için beraber bisikletle dolaştık.

[...]

- Peki sonra ne oldu? O...

Malik: O büyüdü. Büyüdü ama biz hâlâ küçüktük. Küçüksündür: 14 olsa bile yaşın, bir şeylerin farkında olsan da, her şey yolunda olsa da... Çünkü ikimiz, iki ayrı yolu seçmiştik. Benim için o yol, meslek okuluydu; size söyledim, orası... [*sessizce*] Hayır bu doğru, aptal değilim, yani demek istediğim ben... Bilmiyorum, bununla ilgili böyle konuşamam sizinle, uzun zaman konuşmamız lazım bunun üstüne, bir sürü anı var, bir sürü... Unutamayacağım güzel şeyler... Ama öğretmenlerle olduğu gibi salakça, boktan şeyler de var: üstüne ağlanabilecek çıldırtıcı şeyler. Ama ben hiçbir şekilde ağlamadım bir dostumun yanında. Bir kere ağladıysam o da karakolda ama orada işler değişiyor [*sessizce*] ama ilk defa gerçekten çok boktandı işler. Yani arkama bakıp arkadaşlarımı tamamen değiştirdim...

- Birden fazla şeyi atladın burada. Karakola neden alındın?

Malik: Şöyle... İki kişiyle beraberdik... Komikti çünkü etrafta olan biten her şeyi görebiliyordum [*kafasına doğru bir hareket yaparak*] Ama siz... Siz göremezsiniz. Ben hayal edebilirim, ben yapabilirim...

- Bize, olan biten her şeyi anlatmıyorsun ama...

Malik: Hayır, yani hayır... [*güler*]

- Anlatabilirsin, sen bilirsin, kayda almayabiliriz.

[*Burada Malik, bazı çocuklarla "çok saçma işlere" bulaştığından, yaptıklarından gurur duymasa bile eğlendiğinden bahsetti. "Risk almak için" çalmak, ateşle oynamak ve kazayla yangına sebep olmak, terk edilmiş evlerde kalmak gibi şeyler yaparken de polisler tarafından yakalanıp ailelerine haber verildiğini söyledi.*]

Malik: (...) Sonuçta karakola götürüldük arkadaşlarımla. Evdekiler de ordaydı. En çok annem... Çünkü annem, sonuçta, beni hiç gerçek anlamda dövmedi, bana vurmadı falan ama ciddi cezaları vardı... Saçımı kesmek gibi... Bunu istemezsin sonuçta, kafanda koca bir boşluk olmasını istemezsin. Sonra pazartesi okula gidince bu kafayla, (...) yani demek istediğim hiç eğlenceli bir şey değildir. Ve işte burada. Yani aslında sorun yoktu, yani kötü bir şey olduğu yoktu. Ben hiçbir zaman kötü bir şey yapmadım. Ve hâlâ bu şirketteyim. Sonradan bu salaklıkların daha da artabileceği de doğru ve sonra bir gün öyle bir noktaya ulaşıyorsun ki... Etrafında... Yani ben ortaokul ikinci sınıfta CAP'a başladım ve burada insanları tanımaya başladım ve sonra herkesle olan ilişkilerimi anlamaya başladım, hatta tamamen anladım diyebilirim. Ben sahnede olan biten her şeyi kavramıştım ama erkek kardeşim yapamadı...

- *Yani o devam etti...*

Malik: Evet, uzun süre, hep aynı salakça, boktan şeyleri yapmaya devam etti. Ve sonrasında...

- *Sorunları mı vardı? Sorunlar mı yaşadı?*

Malik: Tutuklandı. Tutuklandı ama hapse atılmak için değil gerçekleri söylesin diye...

- *Neden? Hırsızlık falan gibi şeyler için mi?*

Malik: Şey... Bir kere şey içindi... Çünkü şey yapmıştı... Çünkü bir kez... Yok, o daha sonraydı... Bir ara okula gitmemeye başlamıştı ve hep paraya ihtiyacı vardı çünkü parasını nasıl harcayacağını da bilmiyordu, ben anlamıyorum işte bunu. Anlamadığım şey: Paraya ihtiyacı yoktu aslında o kadar ama doğrusunu söylemek gerekirse hep olayların içinde kaldı. Bir süpermarkete girdi bir akşam, herkesin Ricard [anasonlu bir içki, t.s.n.] içtiği zamanlardı o zamanlar. O da bunlardan çalıp satıyordu. Ama o, çaldığını sattı, içmedi. Ricard'ı şeylere satıyordu... Hemen burada dışarıdaydılar. İşte böyle oldu... Bunu çok kez yaptı, sık sık yakalandı evet. Sonunda... Ve sonra... Kötü şans onu buldu. Bir gece kankalarıyla eğleniyordu, scooter üstünde konuşuyorlardı, polisler geldi, onu yakaladılar, hep böyle şeyler işte... Ya da Paris'te dolanıyor, hiçbir şey yapmıyor, bir şeyler çekiyor ve yakalanıyor: aptalca, çok aptalca şeyler işte... Ben biraz daha, yani şimdi arkadaşlarım olan insanlarla tanıştıktan sonra en azından... (...)

Deniz kenarında bir yer açmak istiyoruz

- *Evet, yani senin de o kadar hoşuna gidiyordu ki çok da fazla...*

Malik: Eve girmek istemiyordum. Yok, eve kolay kolay girmiyordum. Yani 8 gibi dönüyordum. Okulda etüde kalıyordum biraz, sonra insanlarla

laflıyordum... Sonra günler böyle geçtikçe fark ettim ki...

- *Çalışmak istemediğini fark ettin, öyle mi?*

Malik: Tam olarak öyle değil. Tam da bu sıralarda, bazı insanlarla tanıştığım an kafama dank etti... Yani gerçekten çalışmak istemiyordum... Çünkü dışarıda yapabilecek çok şey vardı. Çok daha fazla fırsat vardı değerlendirilebilecek, çok daha fazla karşılaşma, önemli karşılaşmalar. Ve herkesin bu olan bitenden haberdar olmadığını düşünüyordum.

- *Ne demek istiyorsun bununla?*

Malik: Gezip görme, etkileşime girme ihtiyacı... [*Malik burada, arkadaşlarıyla yaptığı uzun ve pikaresk İspanya yolculuğunu anlatıyor.*]

- *Arkadaşların şimdi ne yapıyor?*

Malik: Biri mesleki bakalorya yapıyor. İkinci senesinde çünkü dışarıdan aday olarak girdi, onu aldılar, beni almadılar.

- *Ne dedin? Duyamadım.*

Malik: Onu aldılar, beni almadılar.

- *Neye?*

Malik: Dışarıdan aday olarak... Yani bir sene gerideydi, bir sene... CAP'ını alamadı; bir kaza geçirmişti; yani tabii bu, iyi bir tip olduğu gerçeğini değiştirmiyor...

- *Beraber projeleriniz mi var?*

Malik: Ne demek istiyorsunuz, anlamıyorum, proje derken?..

- *Hayır, bilmiyorum, bir şey, düşündüm ki...*

Malik: [*ukalaca*] Peki bir proje yapalım, diyelim ki deniz kenarında bir işletme açmak istiyoruz...

- *Nerede?*

Malik: Vietnam'da. [*güler*]

- *Peki neden?*

Malik: Çünkü Vietnam, daha yeni yeni dışarı açılan, genişleyecek bir pazar.

- *Evet, fena bir fikre benzemiyor...*

Malik: Daha yeni yeni açılıyor dışarıya ve sanki paranın yağacağı bir

ülke gibi görünüyor.

- *Evet, bir tatil köyü, fena bir fikir değil bu.*

Malik: Tatil köyü değil, tatil köyü değil... Bunu sevmedim.

- *Ne peki?*

Malik: Farklı tarzda bir tatil köyü, biraz önce dediğim gibi. Demek istediğim, burası baştan aşağı özgün bir yer olmalı.

- *Ne anlamda mesela?*

Malik: Pek çok şey olacak; kokular, sesler, her şeye dikkat edilmeli çünkü herkesin geleceği bir yer olmayacak burası. Çünkü bununla aynı zamanda başka bir yer daha açacağız, Fransa'nın batısında, kıyıda özellikle, tüm... (...) Neresi olduğunu şimdiden çok kestiremediğimizden, daha çok yerelden adamlar alacağız. Şirketlere bazı hizmetler veren bir yer olacak, evet doğru, bu yüzden de etrafımızda bu tip insanların olması gerekecek. Ve bu sırada -diyelim ki- onların bilgisi dâhilinde olmadan, onlar bilmeden bunu... Bu kişilerin içinden, böyle bir proje arayan, böyle bir projeye odaklanmış kişiler de çıkacak. Ve bu kişilere bağlı olarak, onlar için sunum yapacağız ve daha kabaca söylemek gerekirse, kıçının üstüne oturan adamlar için yapmayacağız... İyi değil mi bu?

- *Evet, evet fena değil bu...*

Malik: Hayır, hayır, iyi bir fikir olabilir. Ama en başından başlayacak bu iş. Mesela her şeyi başından sonuna sunacağız. Yani sunacağımız şey... Ama yiyeceklerden, diğer her şeyden başlayacak mesela. Gerçekten her şeyden. Çünkü bu ruhu kaybediyoruz zaten, sinir bozucu bir şey bu... Bu günlerde kaybettiğimiz şey tam olarak bu ama bizim gibi piç kuruları bundan çok para kazanacak, çünkü bunu yapmalıyız, yani biliyorum... Ama kaybediyoruz bunu ve... Yapan insanları görmeye dayanamıyorum...

- *Ve siz ikiniz de bunu yerinde görmek için oraya gideceksiniz...*

Malik: Hayır, aslında bir arkadaş daha önce Tayland'a gitmişti bir başka arkadaşla: Frédéric'le. Frédéric'in babası mühendisti, bir telefon şirketinde çalışıyordu, bu yüzden çok seyahat ediyordu. Onun sayesinde Vietnam'ı keşfettik...

- *Peki Frédéric ne yapıyor?*

Malik: Frédéric Paris'te, bir lisenin uyum sınıfında. Diğer arkadaş ise mesleki bakaloryada ikinci senesini bitiriyor ama dışarıdan çünkü ailesinin yanında yaşamıyor, çok erken bir dönemde sorunları olmaya başladı, çok

erken de yalnız bırakıldı...

- *Kim tarafından? Ailesi tarafından mı?*

Malik: Oh evet... Aslında ailesi tarafından değil tamamıyla. Durum daha karmaşık... Burada iyiydi de aslında, hayır gerçekten iyiydi, kendi dairesi vardı, özgürdü ve...

- *Yani bu işi üçünüz yapmayı düşünüyorsunuz, Frédéric'le de beraber?*

Malik: Hımm evet ama...

- *Ve hatta durumu görmek için Vietnam'a gitti öyle mi?*

Malik: Evet ama sadece görmek için değil, Laurent'le birlikte gitti...

- *Ama yeterince paraları var mıydı bunun için?*

Malik: Ayarladılar.

- *Çalıştılar mı?*

Malik: Yani yarı zamanlı çalıştı biri, yani, çalışıyor ama bu gezi ona 6 ayda ödenecek borca mal oldu.

- *Bu yaz ne yapacaksınız?*

Malik: Laurent'le çıkmaya çalışacağım tatile, yani bir hafta için çıkmaya çalışacağım. Spor da yapabileceğimiz bir yerde tatil yapabiliriz diye düşündük.

- *Nerede?*

Malik: Le Verdon'da, rafting falan yapabiliriz orda. (...)

- *Bunları yapmak gerçekten harika... Evet, bir taraftan da yorucu ama...*

Malik: Evet yorucu ama bakalım göreceğiz... Ancak şimdiden karar vermemiz lazım yoksa yapamayız, olmazsa Doğu Fransa'da bir hafta tatil yapabiliriz, biraz... Çift kızaklı yelkenli de yapabiliriz...

- *O nedir?*

Malik: Ne olduğunu bilmiyor musunuz? Bounty'de gördüğünüz gibi ama biz bunu Fransa'da yapacağız. Çok harika bir şey, kendini müthiş hissediyorsun. Böyle bir şey... 10 gün içinde... Şeyle birlikte bunu yapacağız... Benim... Benim İspanya'daki arkadaşımla... Çünkü ben seviyorum...

Cezayirli ama özellikle bunun için beraber değiliz

- *Bahsettiğin arkadaşın kim?*

Malik: Bir kız, ismi I.E.

- *Tamam, söyleyişinden anladım zaten!*

Malik: I.E.

- *Eğer çok özel değilse kim o?*

Malik: [*gülüşmeler*] Adı Fedellah. İyi biri.

- *Ne iş yapıyor?*

Malik: Öğretmen.

- *Nerede?*

Malik: Bir meslek lisesinde öğretmen [*aslında Malik'in okuduğu lisede*]; hukuk, iktisat dersleri falan veriyor.

[...]

Malik: Doğru, bir on gün izin alacağım, evet böyle yapacağım ama dur bak, evet evet, böyle daha hoş çünkü hiç gitmemiş oraya, suyu sevmiyor... Yüzme bilmiyor ama ona göstermek, öğretmek istiyorum, Gibraltar'da yapacağı tek şey ayağını suya sokmak, o kadar. Kalanını ben öğreteceğim... Gibraltar bunun için bulabildiğim tek yer, en iyi yer suyla tanışmak için. Atlantik'le Akdeniz'in birbiriyle buluştuğu bir yer burası...

- *Fedellah nereli?*

Malik: Cezayirli ama özellikle bunun için beraber değiliz. Cezayirli diye değil yani [*güler*]. Kasti değil yani çünkü tüm bunlar... Yani böyle şeyler önemli değil. Evet, güzel olabilir, bilemiyorum...

[*Malik kız arkadaşıyla olmadığı zamanlarda babasıyla yaşadığı evden bahsetti biraz.*]

Kariyer beni de korkutuyor...

- *Peki hep burada kız arkadaşınla mı kalıyorsun ya da başka bir yere mi gidiyorsunuz?*

Malik: Hayır kız arkadaşımın evinde... Evet... Çünkü... [*güler*]

- *Hayır, hayır, yanlış anlama sakın!*

Malik: Hayır, hayır, bunun nedeni iki ayrı yerde yaşamam. Ve gerçek şu ki: İki ayrı yerde uyanmak daha güzel...

- *Peki ya baban kız arkadaşını biliyor mu?*

Malik: Evet biliyor, tanıyor ve bu harika bir şey, iyi anlaşıyorlar birbirleriyle...

- *Onun ailesi... Babası da Cezayirli mi?*

Malik: Babası da annesi de Cezayirli. Şansa bak ki onlar da Tlemcenli.

- *Ooo gerçekten mi? Bu çok eğlenceliymiş. Sizinkiler birbirlerini tanıyorlar mı?*

Malik: Hayır tanımıyorlar çünkü onun anne babası... Babası buraya çok erken gelmiş: 1930'larda. Ve sonra...

- *Oysa senin baban daha sonra gelmiş, değil mi?*

Malik: Aynen öyle.

- *Hepsi bu mu?*

Malik: Evet ama bir şey hariç (...). Evet burada, okulda kalacağım. Seviyorum burayı. Hepsi bu, kesin devam edeceğim. Ve eğer bir gün kaybeder ya da dağılırsam...

- *Evet, ihtiyacın olacak...*

Malik: Kendimi burada tutmak için elimden geleni yapacağım ve herkesin yaptığı gibi maddiyat yapmaya çalışacağım.

- *Ne demek istediğini anlamadım bu sözle?*

Malik: Paraya yabancıymış gibi bakıyorum çünkü bence para en fazla bir telafi aracıdır. Ve bence herkesin kendi sorunları var ve para sadece bazı rüyalarını maddi şeylerle gerçek yapmanı sağlıyor... Yani telafi etmeni... Ben gerçekte bunu istemiyorum, ben yaşamak istiyorum bir şeyleri telafi etmek değil...

- *Yani aslında derine bakınca para önemli değil mi?*

Malik: Yok, hayır öyle değil! Ama benim asıl amacım para değil. Ama elbette yapmak istediklerim için biraz paraya ihtiyacım var. Para, yapmak istediklerimi en kolay, en radikal şekilde yapabilmemi sağlar. Diyelim para için... Ama benim temel amacım değil...

- *İlk işin için ne kadar paraya ihtiyacın olacağını düşündün mü hiç?*

Malik: Belki de Merkez Bankası kadar. [*güler*] Hayır, bilmiyorum... Parayı kazanmak için, uzun saatler çok yoğun ve iyi çalışmam, keyifli bir iş bulmam gerekecek, yani heyecan verici bir işim olsun istiyorum. Dikkat! Ben çok talepkârımdır... Baştan sona beni mutlu edecek bir işim olsun istiyorum. Yani

beni yiyip bitirecek bir iş, bir meslek değil. (...) [*gülüşmeler*] Yani şöyle, o işe gittiğimde sadece oradaki çalışanlardan biri, orda bir sayıdan ibaret olmak yerine, oradaki şeylerin biraz dışında kalabilmek istiyorum (...) bu bile önemli bence. Benim canımı sıkmaz bu ama kariyer meselesi... İşte o, beni de korkutan bir şey...

- *Evet, o hâlde bir anlamda, okumak lazım.*

Malik: CEO olmak için belki... Ve kız arkadaşına hiç zaman ayıramamak için... Bunlar beni ilgilendirmiyor hiç...

[...]

- *Ama okul aslında içten içe sevdiğin bir dünya, öyle değil mi?*

Malik: Evet evet. Okuldan hoşlanıyorum. O da benim bir parçam, kendi kendime diyorum ki: Bu, benim seçtiğim yolun bir kısmı, okulda daha fazla kalmama imkân tanıdı... Ve sonra kendime diyorum ki...

- *Aslında okulla ilgili alttan alta seni kızdıran şey, ders çalışmak zorunda olmak; öyle değil mi? Aksi takdirde çok iyi bir şey?*

Malik: Eh ama ben çalışmıyorum.

- *Evet, tam da bunu söylüyorum, yani çok güzel işte...*

Malik: Evet gerçekten güzel. Hocalar da iyi, hepsi iyiler...

- *İyiler, yani?*

Malik: Kendi kendilerine soruyorlar, neden çalışmadığımı merak ediyorlar.

- *Merak ediyorlar çünkü istesen en iyisini yapabileceğini biliyorlar.*

Malik: Hayır.

- *Evet, evet öyle.*

Malik: Hayır, hayır. Ben böyle iyiyim. Neden, neden... Benim okulda anlamadığım şey, benden en yüksek notları almamı beklememeleri. Bir A almak değil mesele, 0 ya da 100 almak. B ya da C değil mesele... Okulda bize C, C+, D alabilme fırsatı veriyorlar ama F değil çünkü F almak, çok da iyi bir şey değil... Yani yapacağın tek şey, yapabileceğinin en azını yapıp çıkmak... [*güler*] Yani D'leri doldurmak, sonra da son dönemde ortalama için C'lere kasmak ve sonra da biraz not yükseltip bu boktan şeyi başarıp sınıfı geçmek... Önceden de söyledim ya, benim sorunum işte buradan kaynaklanıyor... İstediğim şeyi alabilecek durumda olma meselesi... Çünkü onlara göre hep aynı gidecek, her şey, tüm hayatım böyle olacak, ortalama yani... Bu, gerçekten ama

gerçekten böyle onlara göre... Ama şimdi onları daha iyi anlamaya başladım çünkü kız arkadaşım öğretmenlik yapıyor, duvarın diğer tarafında yani... Orayı da görüyorum, orda da neler olduğunu görebiliyorum artık. Ama... Güzel ya... Hayatım oldukça güzel. [*gülüşmeler*]

Haziran 1991

Kayıp Cennet

Sylvain Broccholichi

Pek çok parlak öğrenci gibi Claire, Muriel ve Nadine, lise hayatlarına başlar başlamaz, eğitimin değerinin ani düşüşünden yoğun bir şekilde etkilendiler. Üçü için de tatsız olan bu keşif, umutlarının kırılmasına ve okulun yapısına ve koşullarına dair eleştirel bir bakış geliştirmelerine yol açtı. Farklı ortaokullardan gelen bu üç kız, Verlaine Lisesinde daha net biçimde hiyerarşik, "itibarlı bilim yolu"na erişimi olmayanların kıymetsizleştirildiği ve aynı değerlere sahip olmadığı bir dünyada bulunmanın şaşkınlığını yaşadılar. Bu yeni lisede gördükleri muamele ve buna bağlı olarak yaşadıkları zorluklar, öncesinde okudukları iyi okullarda tanınan ve cesaretlendirilen bu üç kız için kötü bir sürpriz oldu. Bir anda tedrisi dünyanın, kendisinin istediğine en az hazırlıklı öğrencilere uyguladığı şiddetle karşı karşıya kaldılar.

Toplumsal bölünmüşlüğü keskin bir şekilde içinde barındıran bir semtte bulunan, 1950'lerde yapılmış ve pek de iyi fiziksel koşullara sahip olmayan Verlaine Lisesi, -biri Paris'in hemen yakınında bulunan- iki ilçeden gelen öğrencilere hizmet veriyor. Her iki ilçede de çoğunlukla işçi sınıfından insanlar yaşamasına rağmen (her ne kadar "ücretli" ve "ara eleman" kategorileri artış gösterse ve hizmet sektörüne dayalı bir gelişim olsa da), bu okul fen bilimleri (BAC C ve D) ve edebiyat ve sosyal bilimler (BAC A1, A2 ve A3) alanlarında bakalorya veren bölgedeki tek okul olma özelliğini taşıyor. Okul, çevre okullar arasındaki -lise için Paris merkeze

gidenler haricinde- en iyi 12 öğrenciyi bünyesinde barındırıyor. Daha "orta seviyedeki" öğrenciler ise genel liselerde ve BAC B-E ile teknik sertifikalar sunan meslek liselerinde okuyor. Öğretmenler ve okul yönetimi bu bölümler arası "geçişi" sınırlandırmak için eğitim seviyesini talepkâr bir noktada tutmaya (örneğin fen bilimi alanına yönelenler için bu alandaki bakalorya sınavını belli bir dereceyle geçmek, herhangi bir okula girebilmek için önemli bir referans olarak kabul ediliyor) çalışıyor. Aslında bu uygulama, en çok da sosyal kökeni yüksek olan ortaokul öğrencilerinin Paris'e okumaya gitmelerini önlemek için yapılıyor.

Özellikle matematik ve doğa bilimleri alanında aldıkları sonuçlar, öğrencilerin, fen alanında başarılı olmaları için çok çaba sarf etmeleri gereken liselere yerleşmesini sağlıyor. Eğitimleri boyunca pek çok öğrencinin, bekledikleri sonucu ya da daha iyisini alması mümkün olmuyor. Bunun nedeni, lisenin seviye sınırının yukarı çekilmesinin bir anda not ortalamalarını düşürmesi olarak görülebilir. Aslında Verlaine Lisesi, en katı talepler ve en ağır derecelendirme sistemlerine sahip olmasının yanında, diğer liselerin aksine, bakaloryanın en saygın kategorileri için hazırlık sınıfı sunmuyor. Bu okuldaki sıkı not sistemi, daha önceki yıllarda yüksek notlara sahip öğrencilerin bu okuldaki ilk senelerinde yaşadıkları not düşüşlerinden de anlaşılabilir. Biçimsel olarak aynı türden sınıflara sahip olsalar da, bu düşüşün civardaki iki okuldan çok daha fazla olması da okulun zorluğunun bir göstergesi sayılabilir.

Notlardaki bu düşüşün nedeni, aynı zamanda, gelinen ortaokula da bağlı olabilir; özellikle her ortaokulun nüfusunun sosyal ve eğitimsel özellikleri, öğrenci seçme sürecinin yoğunluğuna bağlı olarak eskisi kadar eşitlenilemiyor. Hükümetin, bir öğrenci neslinin %80'ini lise son sınıfa ulaştırabilme gayesi, bir optimizasyon üretmekten öte, beklenilmeyen sonuçlar da doğurabiliyor. Ortaokulları, öğrencilerini "sırasıyla" orta son sınıfa geçirmeye zorluyor ki önceki sistemlerde bu öğrencilerin bir kısmı son sınıfa kadar gelemiyordu bile. Bu ise, 4 yıl boyunca okuyacak öğrencilerin okula girişleri için sahip olmaları gereken seviyenin düşürülmesi anlamına geliyor. Öğrencinin geldiği ortaokula göre eğitim kaderi değişebilse de (örneğin Verlaine'de BEP'e yönelme oranı, öğrenci-

nin gelmiş olduğu ortaokula göre yüzde 8 ila 50 arasında değişiyor), Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geleneksel olarak hazırlanan istatistikler, liselere girişteki seneler arasındaki bu farklılıkları ortaya çıkarmıyor. Lisede daha başarılı öğrencilerle aynı sınıfta bulunmaktan dolayı düşen ortalamalar, öğrenciler için, ortaokul notlarındaki görecelilikle bir anlamda kapanıyor.

Uzun yıllardan beri, ortaöğretim üzerine bu lise bölgesinde çalışmalar yürütüyorum ve bu çalışmalar, okul personeli, veli ve öğrencilerle pek çok kuvvetli bağ kurmamı sağladı. İşte bu çalışma sırasında Verlaine'de Claire, Muriel ve Nadine isimli üç öğrenci ile tanıştım. Bu üç genç kız, ricamı kırmayıp okulda karşılaştıkları problemleri bana anlatmak için buluşma teklifimi kabul etti; benzer durumda olan, benzer sorunlar yaşayan ve aynı zamanda da Komünist Gençlik Teşkilatına üye olan diğer öğrencilerle beni tanıştırmak da istiyorlardı. İlk toplu görüşmemizde, okulda onları en çok etkileyen şeyleri, özellikle yaşadıkları zorlukları ve şikâyetlerini dile getirdikleri sırada birbirlerini nasıl teşvik ettiklerini gözlemlediğimde onlara ikinci bir toplu mülakat önermeye karar verdim. Bu ikinci mülakat gerekliydi ve faydalı da oldu çünkü bulunduğumuz oda daha izoleydi ve görüşmeye daha gayriresmî bir hava veriyordu. Bu sayede idare ve öğretmenler hususunda daha az sansürsüz bir dil kullanabileceklerdi.

Sorunlarını okuldaki büyüklerle paylaşmalarının imkânsızlığından ve kafa karışıklıklarından ilk bahsettiklerinde, "küçük şaklabanlar" olarak değerlendirilmekten korktuklarını sürekli olarak yinelediler. Bunun, okuldakiler tarafından, yetersizliklerinin bir özrü olarak görülebileceğini söylediler. Ben de tam da bu nedenle, konuşmamda onları desteklediğimi göstermek için "siz" demekten kaçınıp geneli kapsayacak sorular sordum. Böylece, konuşurken kendilerine ket vurmalarını engellemeye çalıştım.

Claire R.: "tamamıyla değersizleştirilmiş"

Claire 15 yaşında. Sadece 3 aydır Verlaine'de, içlerinde en az konuşanı. Bir fabrika işçisinin ve hastane çalışanının kızı. Claire'in ablası edebiyat alanında BAC 1'de onur derecesi almış ve hastabakıcı olan halasının desteğiyle okumuş. Bu sefer de Claire eğitimini

ablasının desteğiyle sürdürüyor. Kültürel ve sosyal olarak daha ayrıcalıklı ailelerden gelen ve buna bağlı olarak da yaşamdaki zevklerine, ilgilerine göre plan yapmaya daha kolay cesaret edebilen Muriel ve Nadine'in aksine Claire, uluslararası ticaretle ilgilenebileceğinden ancak çekingen bir biçimde bahsediyor. Elbette bunun nedeni de oldukça mantıksal: başarılı olma şansının yüksek olması ("Bu sektörde iş olduğunu duymuştum.") ve okuldaki birikiminin işle uyumlu olması ("En iyi olduğum alan, yabancı dil."). Muriel ve Nadine gibi "iyi" bir lise öğrencisi olan (bu ibare, orta üçün sonundaki üç aylık raporlarda yedi kez geçmiş) Claire, içlerinde fen bilimleri bakaloryasından açıkça dışlanan tek öğrenci. Bunun bilincinde olan Claire, bakaloryaya erişimin kolaylaştırılmasıyla düşen not ortalamasıyla, iş pazarının bu belirsiz durumunda yönelebileceği alanların "tamamıyla değersizleştirilmiş" olduğunu düşünüyor. Claire'in geleceğine dair hissettiği kaygı, orta üçteyken öğretmenlerinin birinin gösterdiği bir dergideki resmi hatırlatıyor ona. Resimde "küçük adam, BAC A'nın yanında yerleri süpürürken BAC C, şirketin baş yöneticisi koltuğunda oturuyor". Babasının mesleki niteliğinin olmaması ve uzun süre hizmetli olarak çalışmış olması, onun bu resme daha da hassas biçimde bakmasına yol açıyor.

Sadece bazılarında değil, hemen hemen tüm derslerde başarılı olan Claire, lise 1'de sadece dil derslerinden yüksek notlar alabilmiş. Bu dersler olmasaymış notları yarı yarıya düşebilir ve eski ortaokulundaki öğrencilerin not ortalamasına kadar gerileyebilirmiş. Claire'in, bugün çoğunlukla alt sınıftan öğrencilerin gittiği eski ortaokulu, zamanında bölgenin en iyi öğrencilerini barındırıyordu bünyesinde (standartların düşüşüne bağlı bir değişim). Bu durumda Claire, öğretmenlerin beklentilerine cevap verebilen ve onlarla karşılıklı, tatmin edici bir iletişime geçebilen çok az öğrenciden biriydi. Ortaokulundan bahsederken kullandığı ve eski "iyi öğrenciler" -en çok da kızlar- tabiriyle bütünleşen nostaljik söylem, ancak içine düştüğü sıradan öğrenci grubunun içinde ve de daha önceden gördüğü ilgiyle kıyaslanınca anlamlı olabilir.

Çok fazla öğrencinin belli derslerden tamamen "koptuğu" ve onlara bir şey öğretmenin zorlaştığı bir ortaokulda öğretmenler,

Claire gibi "nadir kuşlar"ı çok daha fazla takdir ederler. Öğretmenler, okulda tutmak istedikleri bu öğrencilerin içinde debelendikleri olumsuz çalışma koşullarını bilerek hareket ederler. Her fırsatta öğrencilerini cesaretlendiren ve övgülerde bulunan öğretmenlerin bu yakınlıkları, öğretmen-öğrenci ilişkisini ebeveyn-çocuk ilişkisine dönüştürür. Benzer biçimde Claire de eski ortaokulunu şöyle tanımlıyor ve onu liseden ayrıştırıyor: "Küçük bir aile gibiydik. Arkamızda bizi destekleyen bir öğretmen her zaman vardı. Ama lise öyle değil; bir öğretmeni, istediğimde görmeye gidebileceğimi sanmıyorum."

Muriel E: "Tamamen tutarsız bir hâl aldı."

Okuldaki rahatsızlıktan bahseder bahsetmez Claire de, tıpkı görüştüğüm diğer arkadaşları gibi, Muriel'le görüşmemi önerdi. "Muriel'in kesinlikle söyleyecek çok şeyi vardır bu konuda. Ayrıca zamanı da var zira edebiyat BAC'ı A1'de..." Muriel'in babasının bir sınıf arkadaşı da (bir öğretmen) böyle bahsetmişti ondan; bakaloryasını fen bilimlerinde almak için "deli gibi çalışmak" zorunda olan kendi kızıyla, çok parlak bir öğrenci olmasına rağmen ve hatta bir sınıf atlamış olmasına rağmen (ikinci sınıfa bir yıl erken başlamış), kolay yolu seçerek edebiyata yönelen Muriel arasındaki zıtlığı ima ederek. Muriel, bu şekilde işaret edilmesini, lise temsilcisi olmasına ve Ulusal Liseliler Koordinasyonu (Genç Komünistler Teşkilatına yakın) üyesi olmasına da borçlu. Ama konuşmamızda "sözcü" konumunun arkasına gizlenmemek ve sadece kendi hikâyesini anlatmak konusunda kararlıydı.

Muriel, okul hayatında iki temel kırılma yaşamış. Bunlardan ilki: ailevari ortamı, ilkokul öğretmeni olan annesinin okul yönetimiyle kurduğu yakın ilişkilerle pekişen, evlerine yakın bir ilkokuldan, 600 öğrencinin olduğu "gri ve soğuk " bir ortaokula geçmesi. Bu okul bir zamanlar Verlaine Lisesinin orta kısmı olarak da işlev görmüştü. Fen bilimlerinin ön planda olduğu bir liseye geçmesi ve buna bağlı olarak da her zaman sahip olduğu "iyi öğrenci" imgesinin sarsılması da okul hayatındaki ikinci kilit kırılmayı teşkil etmişti.

Verlaine Ortaokulu, öğrenci alım koşulları bakımından lisesiy-

le benzerlik gösteriyor -civardaki okullar arasında en yüklü alım koşullarına sahip-, ayrıca talep edilen başarı kıstasları da çok yüksek seviyelerde. Ortaokuldaki arkadaşlarının ortalamalarına kıyasla Muriel'inkiler tersi bir istikamet gösteriyor. Genel olarak tüm alanlarda oldukça iyi bir ilerleme kaydetmiş olsa da matematik ve doğa bilimlerinde notları düşüş içerisinde. Edebiyata yönelmesini, özgür ve kişisel ilgiye dayalı bir karar olarak sunmaya çalışsa da bunun matematik ve doğa bilimleri alanında yaşadığı zorluklarla bağlantısız olduğu söylenemez. Bununla beraber, ileride işe yarayıp yaramayacağı belli olmayan "bir fen BAC'I almak için deli gibi çalışmak" hususunda gösterdiği memnuniyetsizlik de bu kararını etkilemiş gözüküyor.

Muriel verdiği kararın kendi için çevresinde yarattığı değersizleştirici etkinin farkında. Bunu bilim/edebiyat hiyerarşisinin keyfiyeti ile göreceliliğinin altını çizerek ve eşit alanlar oldukları fikrini savunarak kırmaya çalışıyor. Kendinden emin bir şekilde, "üniversitede beşerî bilimler programına girebilmek için fen bilimleri bakaloryasına sahip olmanın avantajlı olduğu" görüşünü ve edebiyat öğretmenlerinin dahi, iyi öğrencilerine fen bilimleri bölümlerini önerdiği "tamamen tutarsız" bir dünyayı eleştiriyor. Ama yine de, tüm bu eleştirileri ve reddedişleri onu okul hiyerarşisinde değersiz bir alan işgal ettiği fikrinden, başarılı "okul arkadaşlarına kıyasla daha çok hissettiği başarısızlık hissinden" kurtaramıyor. Hepimiz aynıydık. Lise 1'e geldik -ki matematik gerçekten daha zordu artık- ve ikimizin de kafasının basmadığı yerler vardı. Kendi adıma, bana matematik çalıştıracak kimse yoktu evde. (...) Ama o, annesi ve babasıyla beraber daima çalışıyordu; her zaman çalışıyordu... O yüzden yaptı, başarılı oldu demiyorum ama işte fen bakaloryasında şu anda." Muriel ayrıca, tüm bu sözlerinin arasında, ilk sene gelen ve onunla birlikte tüm sınıfı bu dersten soğutan matematik öğretmeninin olumsuz rolünü de anımsatmadan edemiyor...

Nadine B: "Rüyalarımdan yere çakıldım."

Nadine 18 yaşında, edebiyat alanında A1 BAC'ın son senesinde [lise son]. Ama onun için lise 1'de geçirdiği iki sene en belirleyici ve yorucu yılları olmuş hiç kuşkusuz.

Sosyal ve tedrisi açıdan Claire'in okulunun koşullarına benzer koşullara sahip bir ortaokuldan gelen Nadine, Verlaine Lisesine karşı Claire'le aynı isteksizliği duyuyor. Yine Claire gibi, matematik dersi istisnasına rağmen iyi bir öğrenci olarak bilindiği ortaokuluna karşı da aynı özlemi hissediyor. Nadine okul süresince ailesinden bir şey beklemeden kendi başının çaresine bakmayı bilmiş. Babası bir sendika temsilcisi, annesi ise bir laboratuvar teknisyeniymiş.

Fotoğrafçı olmayı hayal ederken ortaokul son sınıftaki bir danışmanı, bakalorya sonrası yüksek okulların çoğunun fen bilimleri derecesi istediğini ve bu yüzden BAC C ya da D yapmazsa planlarından vazgeçmek zorunda kalacağını söylemiş. Fen bilimleri sınıflarının ciddiyetinin farkında olduğundan, matematiğini geliştirmek için uğraşmış ve lise birin sonunda başarılı olmuş.

Buna karşılık aynı ortaokuldan gelen öğrencilerin çoğu gibi, lisenin birinci sınıfında notları belirgin bir biçimde -hatta ortalamanın yarısına kadar- düşmüş, özellikle de matematik dersinden senenin ilk çeyreğinde D alması üzerine öğretmeni, sınıfla arasında "çok büyük bir uçurum olduğu" uyarısında bulunmuş. Bunun üzerine Nadine hiçbir zaman yükseköğrenim yapamayacağını, fen bilimleri bakaloryasına sahip olamayacağını düşünmeye başlamış. Ancak planlarından vazgeçmekte zorlandığı için ailesinin desteğiyle aynı sınıfı tekrarlamaya karar vermiş. Geçen seneye göre çok daha stresli geçen bu tekrar senesinde, fen bilimleri ders notları yine "yeteriz" olmuş ve onu "rüyalarından yere çakılmış".

Nadine'in, hikâyesini anlatırkenki ses tonundaki duygular ve kaybolmuşluk hissi, lise birinci sınıfta yalnızca eğitim ve kariyeriyle ilgili amaçlarının yıkımını göstermiyor. Aynı zamanda bu his, birbiri ardına gelen hayal kırıklıkları sonucunda -birkaç ay öncesinde ihtimal bile veremeyeceği okul başarısızlığı, öz güven kaybı ve geçmişteki iç huzurunun yok olması- kendine, okula, yetişkinlere yönelik bakışının da çöktüğünün bir ifadesi âdeta... "Onlarla her zaman iyi anlaşırdım ama lise birinci sınıfta herkesle tartışmaya başladım.": Ailesi ve öğretmenlerinden bahsederken böyle söylüyor Nadine.

Claire ve de özellikle Muriel, fen bilimleri bakaloryasının onlara göre olmadığına kendilerini ikna edip ilgi duydukları alanda iyi öğrenci olabiliyorlarken Nadine, "iyi öğrenci olma" duygusunu tamamen ortadan kaldıracak bir şekilde lise 1. sınıfı yeniden okumak zorunda kalıyor. Ayrıca, bu başarısızlık hissini çok yoğun bir biçimde yaşamasının bir sebebi de fen bilimleri alanının onun için yalnızca aşılması gereken bir geçiş basamağı oluşu ve bu durumun, onun beklentileriyle imkânları arasında yerinde bir bağ kurabilmesini engelleyişiydi. Bununla birlikte Nadine, idealist bir okul anlayışı yüzünden gerçekçi davranmadığını çok geç fark edecekti; sırf bu sebeple ailesinin derslerine dair yardım önerilerini -özellikle de matematikle ilgili- geri çevirmişti. Yardım almadan yalnızca öğretmenlerinden aldığı bilgiye dayanarak başarılı olmaya alışkın olan Nadine, konuşmamız sırasında şöyle ifade etti bu fikrini: "Bazı çocukların onlara yardım edecek aileleri yok (...) o yüzden bu durum öğretmene kalmış... Dersten geçirmek ya da bırakmak yani. (...) Ama ben hâlâ, ailelerin dâhil olmasının doğru olmadığını düşünüyorum." Ancak buradaki sözlerine karşılık Nadine, bu ilkeyi inkâr etmese de pratikte ondan uzaklaşarak özel ders almaya başladı ve bu durumu, "bazı engelleri ortadan kaldırmak için yapılması gereken şey" olarak tanımladı.

Claire, Muriel ve Nadine'in hayatları, mutlu bir ortaokul deneyiminin ardından lisede karşılaştıkları acı verici bir tedrisi düşüşe doğru seyretti. Sözlerinden, Komünist Gençlik Hareketi üyeliklerinden beslenen üç aşağı beş yukarı benzer siyasi kategoriler seziliyordu; dışlanmanın olmadığı dayanışmacı, komüniteryan, özlenen bir ortaokul hayatına karşılık, ayrımcılığın ve rekabetin şiddetine dayanan soğuk anonim bir düzenin işleyişini eleştirdikleri bir lise evreni... Ortaokulda, kızlar için hâkim tedrisi başarı modelini izlersek, üç kız da matematik ve fen bilimleri alanında diğer derslere göre daha çok zorlanmışlardı. Burada sezilen hafif zayıflık, lise birinci sınıftan itibaren gerçek tedrisi zorluklara dönüşmüş oldu. Kızların her üçü de etkin bir aile desteğinden yoksundu (Nadine'in durumunda, bunu kendi isteğiyle reddetse de). Bu desteği almış olsalardı geri kalmayabilirlerdi. Lise 1. sınıfa geldiklerinde aynı tedrisi profil, onların önüne yine aynı seçimleri koydu (hemen üniversiteye girmek ya da elit okullar için hazırlık

sınıfı okumak): Yani "bilimin şanlı yolunda" gayretle ilerlemeye çalışmak ve muhtemel bir başarısızlık ya da "itibarlı olmayan bir edebiyat seçeneği"ni seçerek ortaokuldaki eski rahat günlerine geri dönmek.

Nadine'in ilk senaryodaki başarısız olma ihtimali, içinde bulunduğu tüm ilişkilerdeki dengeleri bariz bir biçimde bozma ve kendini değersizleştirme riskini taşıyor. Lise 1'i yeni bitirmiş ve fen bilimlerinde C, D bakaloryasını hedeflemiş ama beklenmedik zorluklarla karşılaşmış pek çok öğrenci için de ertesi yıl fen bilimleri derslerini, canını dişine takarak geçmeye çalışmak ağır sonuçlar doğurabiliyor. Öğrenciler son senelerinde pek çok psikolojik sorun yaşıyor (depresyon, anorexia, intihara teşebbüs gibi).

Lisenin ilk yılından sonra, lise dünyasına, onun sert gerekliliklerine ve disiplinler arası hiyerarşiye ayak uyduramamış eski-iyi öğrenciler için A1 edebiyat bakaloryası kurtarıcı oluyor. Çünkü edebiyat, onları sınıf içinde yeniden yüksek bir konuma oturtuyor. Ayrıca fen disiplinlerinde ikinci plana atılmış dersler, burada yeniden değerli bir hâle geliyor. Bu noktada tek güçlük -eğer güçlük sayılırsa tabii-, en iyi öğrencileri barındırdığı düşünülen fen bilimleri bölümlerinin edebiyat bölümleri üzerine düşen gölgesi olabilir.

Böylesi bir "seçim mantığı"nın hâkimiyetini sürdürdüğü lise cehennemiyle, daha önce içinde bulundukları komüniteryan cennet arasında kalan üç öğrencinin yaşadıkları bu karşıtlığın temelinde, ortaokul ve lise arasındaki farklı deneyimlerin olduğu söylenebilir. Bunların ilki; tüm öğrencilerin -özellikle "iyi sınıflardaki" tüm öğrencilerin- üst sınıflara geçebildiği, "ayrımcılığın" olmadığı ortaokullardan, öğrencilerin hiyerarşik bir biçimde net olarak dağıtıldığı liseye geçiştir. Bununla birlikte ortaokulda herkesin birbirini tanıyor olması ve liseye geçildiğinde kimsenin birbirini tanımaması ve sınıfların kalabalığının yarattığı anonimlik hissi de bu nahoş deneyimlerdendir. Ayrıca ev ödevleri de lisede yoğunlaşır, artar. Ama yine de tüm bu farklar her şeyi anlatmaya yetmez. Çünkü kendini, (kaybolan) aile ve ev metaforuyla gösteren ilkokul ve ortaokulun büyülü ve nostaljik deneyimi, aslında çok az sayıda ayrıcalıklı lise öğrencisine has bir deneyim olarak kalır. Bu küçük

çemberin parçası olan erkekler ve özellikle de kızlar çok daha fazla takdir görür ve hayranlık uyandırır. Ancak daha yüksek tedrisi gerekliliklere sahip bir liseye gelindiğinde, bu takdir edici ilişkiler ve bunun sonucunda ortaya çıkan rahatlık aniden kaybolur. Aynı seviyede olmasa da -örneğin sınıftaki tartışma alanını her daim, çalışkanlara bırakarak kendilerini dışarıda tutsalar da- benzer bir durum, dersleri daha zayıf olan öğrenciler için de geçerlidir. Diğer taraftan lise öncesinde bu iyi ilişkilerden faydalanan Claire, Muriel ve Nadine gibi öğrenciler, bu ilişkileri, sınıf sıralamasındaki yerleriyle doğrudan ilişkilendirmediler. Ancak iki yıl daha vasat bir öğrencilik süreci geçiren Nadine, bu ilişkilerin sınıf sıralaması üzerinde ne denli etkin olduğunu diğerlerine göre daha net görebilmiş. Öğretmenlerinin ve ailesinin, notlarının düştüğü dönemlerde onu eskisi gibi görmediklerinden yakınarak "Onların gözünde neyim?" diye soruyor sakin ama meraklı bir ifadeyle...

Claire, Muriel ve Nadine, "fen bilimleri öğrencilerinin çok daha fazla şeye sahip olduğunu" ve "sadece en iyi öğrencilerin fen bilimleri alanında okuma şansına eriştiğini" vurguluyor. Ama lisenin birinci senesine geldiklerinde öğretmenleriyle olan ilişkilerinin bozulmasını, içine girdikleri yeni dünyadaki gerileyen konumlarına değil, farklı bir dünyanın içine girmiş olmalarına bağlama eğilimi gösteriyorlar. Kendi tabirleriyle, "ortaokulda çok daha fazla dayanışma" ve "seni destekleyecek birileri" hep vardı ama lisedeki elenme odaklı seçme sistemi, hissettikleri "suçluluk" ve "yalıtılmışlık" hâliyle ve başarısızlıkla birleşince, tam bir kırılma riski ortaya çıkarıyor onlar için.

Bu sorunları, onlarla zamanında aynı ortaokulda okumuş arkadaşlarının da yaşıyor olabileceği akıllarından geçmiyor (bunu, kaydettiğimiz görüşme dışında yaptığımız konuşmalarımızdaki sözlerinden net bir biçimde görebildim). Bana göre, bu noktada eski-iyi okul dünyası referansı, liseyi eleştirmek ve liseye karşı öfke duyabilmek için gerekli bir koşul hâline dönüşmüş. Ama aslında öfke duyabilme yeteneğini çok çabuk kaybediyorlar diyebiliriz. Kısa vadede çok fazla dikkat çekmemek ve sorun yaratmamak için, zayıf durumdaki öğrencinin, içine düşürüldüğü aşağılık duygusuna bağlı umutsuzluk ve destek görememe hâlinin eleştirisini

engelleyecek bir tavır (iyi durumdaki öğrencileri taklit ederek sorunlarını gizlemek) benimsemekten başka çaresi kalmıyor. Claire, Muriel ve Nadine, okulda, her zaman, ihtiyacı olan öğrencilere yardımcı olan örnek öğrenciler olarak kabul edilmişlerdi; ihtiyacı olan öğrencilere el uzatabilecek bir okul imgesine inanmaya da devam ediyorlardı. Bu nedenle bugün, "Ayak uyduramayanlar mı? Yazık onlara, yapacak bir şey yok." ya da "Bir kez başarısız olduysan bunun tüm suçu sana ait!" gibi yaklaşımlardan nefret ediyorlar.

Claire, Muriel ve Nadine, belirgin bir biçimde olmasa da, sistemdeki bu çelişkiyi eleştiren (her gün artan lise öğrenci sayısına karşın değeri düşen alanlar, dalları) 1990 sonbaharındaki öğrenci gösterilerine aktif bir biçimde katılmışlar. Ayrıca sistemin içinde yetersiz okul performansına sahip öğrenciler başka yollar bulmakta haksız değiller. Bu alanlar her ne kadar iyi çalışma şartlarının garantisini vermese de ve çocukların temel istekleriyle uyuşmasa da çocukların içinde bulundukları durum -okulun yeterli desteği sağlamaması gibi- göz önüne alındığında oldukça anlaşılır bir yönelimdir.

Beş altı yıldan bu yana hızlıca uygulanan, öğrencilerin seçilme anlarını geciktirerek ileriki aşamalara bırakan politika, pek çok öğrencide, kendi değer ve umutlarını kıymetlendirme noktasında, daha öncesinde ilkokulun sonunda eleyerek yönlendirme politikasının yarattığından farklı sonuçlar doğurmuş gibi. Özellikle işçi sınıfının yöneldiği ve bu seçim sürecinin çok daha erken ve yoğun yaşandığı devlet okullarında, daha en baştan "zayıflıklarını" kabul edip elenmek durumda kalan öğrenciler, artık iyi ve ortalama konumlarda daha uzun süre kalabiliyorlar. Lisenin ikinci yılında yaşanan başarısızlıkların artan sıklığının gösterdiği üzere bu gelişim, lisenin dayattığı tedrisi gereklilikleri yerine getirme şansının gerçek bir eşitlenmesinden ziyade, idari baskı ve önlemlerden kaynaklanmakta. Ancak böylece, kendilerini "zayıf"tan çok "ortalama bir öğrenci" olarak değerlendirmeye alışan öğrenciler, başarısızlıklarının tüm sorumluluğunu üstlenmeye daha az meyilli hâle geliyorlar. Bu durum, içinde bulundukları bağlamı en çok eleştirebilecekleri bir dönemde önemli sayıda öğrenciyi etkiliyor.

Bakaloryaya erişimi genelleştirme politikası, uygulamaya konulduğu zamanki yüzdeyle (%30, o dönemki bir öğrenci nesli için) 2000 yılı için hedeflenen yüzde (%80) kıyaslandığında daha yolun yarısında bile değildir. Eğer bu politikanın uygulanması, halk sınıflarının yoğun biçimde yöneldiği okullarda başlangıçta istenen seviyenin düşürülmesi ve mevcut eğitim sisteminin sürekli kıldığı sosyal eşitsizliklerin reddine endekslenirse yukarıda bahsettiğim çelişkilerin yoğunlaşmasını bekleyebiliriz. Başarısızlık üzerinden yönlendirme/eleme daha geç ve daha az parçalı olduğu takdirde, Claire, Muriel ve Nadine gibi pek çok öğrencinin, başarısızlıklarının içinde gerçekleştiği koşulları eleştirmesi daha muhtemel olacaktır.

Paris banliyösünden üç lise öğrencisiyle

Mülakat: Sylvain Broccolichi

"Lisede öyle küçümseniyoruz ki"

Muriel: Bir tek şeyi hatırlıyorum: İlkokuldayken, modern, pilot bir okuldu burası... Gerçekten, biz okula gitmekten memnunduk. Pazar günleri okul olmadığı zaman, o kadar çok sıkılıyorduk ki... (...) Sonra ortaokula başladım...

- *Hangi ortaokul?*

Muriel: Verlaine [*Verlaine Lisesinin orta kısmı*] büyüktü, griydi, dev gibi bir binaydı, içinde hiçbir şey yoktu, soğuktu, çok çok soğuktu. Bizim için oldukça zordu... Her şekilde... İlkokulda beraber yaşamaya alışmıştık, herkes birbirini tanıyordu. Güzeldi her şey, öğretmenlerle resmî değildik, ailemizden biri gibi samimiydiler... Ve sonra buraya gelince... Bilmiyorum, lise ortaokuldan üç kat daha büyüktü zaten ama ortaokulda aşağı yukarı 600 kişi falandık. [*gerçekte 1000'den fazla*]. Kimse kimseyi tanımıyor burada. (...) Geliyorsun ve gidiyorsun... Burası artık, bir evden ziyade bir fabrika gibi oldu. Yani sonuçta liseye girince daha da kötü oluyor... Sınıftan çıkıyorsun, sınıftakilerle konuşmaya vaktin bile olmuyor, hemen diğer derse gitmek zorundasın... O kadar sıkışıyorsun ki bazen, biraz durup bir iki dakika konuşabilmek için dersten zaman çalman gerekiyor. Bir de sınıflar çok dolu, 35 öğrenci var her sınıfta... Bazen sınıftaki bazı insanların hepsinin adını bile öğrenemiyorsun! Çok soğuk, samimiyetsiz bir ortam!

Nadine: Doğru hissetmişim, ortaokula girdiğim zaman her şey yolundaydı. (...) Sınıfların aşırı kalabalık oluşu bir sorun, eskimiş binalar bir başka sorun ama başka bir şey daha var... Bu lisede, benim ortaokulda hissetmediğim bir stres oluyor. Ortaokulu özlüyorum ama liseyi özlemeyeceğim. Tek isteğim buradan kaçıp kurtulmak. Burada tek hissettiğim şey kalıcı, sürekli bir stres. Okula gelmeden önce sık sık, sakinleştirici gibi şeyler içiyorum ve gece uyumak için de... Lise birin ilk zamanlarında inanılmaz derecede uykusuzluk çekiyordum. Bilmiyorum, genel ortam, bazı iletişimsizlikler...

Hata yapma şansın yok

Muriel: Bence burada bir oyun oynanıyor, yani yetişkinler bizi böyle stres-

li olmaya zorluyorlar, belki de haklılar çünkü lise birde herkesin aklında olan yegâne şey, o şanlı yolu seçmek... Fen bilimleri alanını... Bunun herkesin amacı olması gerektiğini, herkesin yapabileceğini düşünüyorlar... Ve böyle yapmayanlar... Yazık onlara... Yapmak zorundalar! Eğer ilgilenmiyorlarsa çok kötü onlar için! Diğerleri gibi davranmaları gerek onların da... Sonuçta her dakika stres altındayız, yapmamız gereken bir tomar iş var, korkunç bir durumdayız... Ancak ödevimizin tamamını bitirince yatıp uyuyabiliriz. Diyelim çok yorgunsun, çalışacak durumda değilsin, her şeyi kaçırabilirsin, tüm bir dönemi... [*Nadine onaylıyor*] Bir gün sadece hastalanmıştım. Geçen seneydi, soğuk algınlığı gibi bir şeydi... İki kez olmuştu Aralık ortasında... Tüm sene fizik dersini toparlayamadım sırf bu yüzden... Kimyaya başlamışlardı... Daha önce hiç kimya görmemiştim zaten, tüm sene hiçbir şey anlamadım kimyadan.

Nadine: Ve sonra, kendini suçlu hissettiriyorlar... Bir şeyden başarısız olduysan suçlusun. Bir kez sorunlarım var demeyegör, bitti... Hocalar, kendini berbat hissetmene neden olacak yorumlar yapmaya başlıyorlar. Sadece bir kez sorunlarım var dediysen... Sadece hasta olduğunda okula gelmeme hakkın var... Senin psikolojik durumunu hiç göz önüne almıyorlar... Geçen sene, hatırlıyorum, birisi vardı, ailesinden birini kaybetmiş, oldukça da yakın birini, o yüzden bir hafta okula gelmemişti. Bence bu gayet anlaşılabilir bir şey. Ve aynı zamanlarda -ya da hemen sonrasında- bir başkası da çok yakın bir arkadaşını kaybetmişti, bir motosiklet kazasında ölmüştü arkadaşı... Yani, kız bu konuda konuşmakta bile zorlanıyordu. Bir hafta gelmedi okula ve öğretmenin verdiği tek tepki şu oldu: "Eminim hasta bile değildir, geçen gün onu sokakta gördüm... Okulu asıyor sadece, hasta falan değil." Bazen hata yapma şansının bile olmadığını hissediyorsun, hakkın yok hiç...

Muriel: Ruhsal durumumuz (...). Bazen onlara söylemeye çalışıyorsun ama seni o kadar küçümsüyorlar ki şeylere kıyasla... Şu izlenime kapılıyorsun o zaman... Öğretmen, gökten inmiş, tıpkı Tanrı gibi, onu dinlesen iyi edersin... Elbette, tamamı böyle değil ama çoğu böyle. Dersini bitirdikten sonra gidiyor ve sınıf dışında hiçbir öğrenciyle konuşmak bile istemiyor.

Nadine: Seninle iyi anlaşabilen bazıları hariç -ki bunlar da zaten çok az-... Bir hocaya şunu söyleyebilmeniz çok zor: "Evet ben derse gelmedim ama iyi gitmeyen şeyler vardı hayatımda... Benim için yanlış giden şeyler var... Bunu görmeniz çok zor işte...

- *Bunu denemesi bile mi çok zor, denenemez mi?*

- Hayır! [*hep birlikte*]

Muriel: Yani bu şey gibi sanki, tam da o anda başarısız olmaktan kork-

mak gibi bir his... Önceden bunun işlemeyeceğini biliyorsun, böyle bir fikrin zaten var... O yüzden denemiyorsun bile. Küçük şaklabanlar gibi görünebiliyorsun; "ama bu, derse gitmemek için makul bir gerekçe" derken mesela, sanki okula gitmemek bizi eğlendiriyormuş gibi.

Nadine: Hiçbir zaman anlamadım onlar neden... Bazen okulu astığımda ve bir tomar ödevle kendimi kaybetmişken, danışmanlardan ya da öğretmenlerden destek almak istedim ama bana bağırdılar... Benim hakkımda düşündükleri tek şey, geleceği hakkında kaygılanmayan küçük bir şaklaban olduğumdu. Ama bu doğru değil. Bir dersi kaçırdığım zaman bunun önemini biliyorum ve korkuyorum... Geleceğimin risk altında olduğunun farkına varıyorum. Bunu bana söylemelerine gerek yok ki... Dersi kaçırınca kalıcı bir anksiyete krizine giriyorum ve bu rahatsızlığım, dersimi yeniden alana kadar ya da o dersin ucundan tutana kadar devam ediyor. Bizi, gelecekleri risk altında olan ve bunu fark edemeyen ufak çocuklar olarak gördüklerini düşünüyorum bazen. (...)

- *Peki sen Claire, böyle bir şey ya da buna benzer bir şey hissediyor musun?*

Claire: Öğretmenlerle ilişki şey değil... Yani öğretmenler... Sınıfa gidiyorsun, çalışıyorsun... Bir ilişki yok aramızda...

- *Peki bir istisnai sorun olduğu zaman, onların bunu anlayabileceğini düşünüyor musun?*

Claire: Hayır... Uzun zamandır burada değilim ama gerçekten gidip bir öğretmeni görebileceğimi düşünmüyorum.

- *Ortaokulda böyle miydi?*

Claire: Ortaokulda küçük bir aile gibiydik. Herkes herkesi tanıyordu. Öğretmenler, senin kim olduğunu biliyorlardı. Seni destekleyecek bir öğretmen her zaman vardı. (...)

Her zaman fen bilimleri öğrencilerini değerli buluyorlar

- *Lise birde öğretmenler sana sadece tek bir amaç olduğunu ve onunsa fen bilimleri okumak olduğunu hissettiriyorlar ve aynı zamanda, başarılı olmak için çok çalışman gerektiğini fark ediyorsun, yani böyle bir baskı oluyor üzerinde...*

Muriel: Bazen bunu istemiyorsun.

- *Ve istemediğin zaman belki de daha az stres oluyorsun...*

Muriel: Yani, hayır! Aslında...

Nadine: Seni o kadar çok küçük görüyorlar ki. Her zaman fen bilimleri öğrencilerini değerli buluyorlar. Lise biri tekrarladığım sene anladım, karar verdim. Edebiyat okumak istiyordum ve edebiyat derslerinde her şey iyi gidiyordu. Ama bana genel ortalamada düşük notlar verdiler çünkü matematik notlarım yeterli değildi. Umurumda da değil. Matematiği seviyorum tamam, fiziği de sevmiyorum, yani devam ettim. Ama beni en çok ilgilendiren dersler edebiyat dersleriydi. Bunlarda hep iyi notlar alıyordum ama genel ortalamama yansımıyordu bunlar. Bu, benim için bir şoktu. Yapmak istediğin şey için verdiğin çabanın kale alınmaması yani... Ve sonra şunu da biliyorsun, onlar bu seneyi tekrar okumanı isteyebilirler senden, hem de hiç alakasız şeyler yüzünden...

- *Fen bilimleri dışındaki derslerin hocalarının da bunda rol oynaması şaşırtıcı...*

Muriel: Bu bir sorun çünkü şimdi fen bölümlerine illa sadece matematik fizik ya da diğer fen derslerinde iyi olanları kaydetmiyorlar... Bu sınıflarda ortalama öğrenciler de olabiliyor. Düşündükleri şey şu: Bu bölümde çalışacak ve en iyi olacak öğrenciler her hâlükârda fen bilimleri alanından olmalı. Fransızcanın en iyi öğrencilerini de mesela matematik derslerinde deli gibi çalıştırmak istiyorlar.

- *Onları zorluyorlar yani?*

Muriel: Kesinlikle. Fransızcadan iyi notlar aldığım için -matematik de ilk dönem böyleydi ama sonra notlarım düştü çünkü benim ilgimi çekmiyordu, o yüzden çok çalışmadım, yani ortalama bir hâldeydim: oldukça ortalama- matematik öğretmeni beni görmeye geldi ve dedi ki: "Diğer derslerde aldığın notlarla birlikte matematikten iki puan daha yüksek alırsan fen bilimleri alanına gireceksin." Hayır dedim ben, ilgilenmediğimi söyledim. Gelecek yıl matematik ve fizik çalışan bir köleye dönüşmek istemiyordum, istediğimi yapmak istiyordum ben. Şaşırdı tabii bunu duyunca...

Nadine: Elbette, böyle bir şeyi öğretmenlere söylersen şaşırırlar. (...) Lise biri ilk kez okuduğum yıl, çoğumuz, pek çok farklı edebiyat alanında bakalorya istemiştik ve bazı fen hocalarımız vardı -kötü insanlar değillerdi, iyi hocalardı- ama biz hiçbir şekilde onların umurlarında değildik ve sürekli, tüm sene boyunca süren bir düşmanlıkları vardı. İlk günden itibaren "Eğer üç dil dersine birden yazıldıysanız, sizi sevmeyiz... Siz bizi sevmiyorsunuz, biz de sizi sevmiyoruz!" deyip durmuşlardı sanki. İçten içe bunu söyledikleri anlaşılıyordu yani. Diğer taraftan, mesela, daha entelektüel öğretmenlerle işler daha iyi gidiyordu. Ve lise biri tekrar okuduğum yıl, çoğunluğun fen bilimleri alanına

yöneldiği bir sınıfa düştüm ve Fransızca öğretmenimizin, pedagoji konusunda yetersiz olduğunu idare bile kabul ediyordu. (...)

Claire: Sene başında üçüncü bir dil dersi aldım. A1 edebiyat bakaloryası yapmak istiyordum ama üçüncü bir dil de öğrenmek istiyordum. Onlar da beni A2-A3 bölümüne koydular [*matematikten zayıf olan öğrenciler için barınak bölüm*]. Senenin başında bize "Yani sizin matematikte iyi olmadığınızı biliyoruz; siz, geçmek için bir şey yapmayacaksınız biz de sizi zorlamayacağız." dediler. Bu beni biraz şaşırtmıştı, daha ilk günden, yani bize böyle bir cümle kurmaları...

- *Daha ilk günden?*

Muriel: Oo, tabii yani, daha ilk günden. Hiçbir zaman bize nazikçe, dikkatli bir biçimde yaklaşmadılar.

Claire: Bilmiyorum ama "matematikte kötüsün, seni zorlamayacağız" dediklerinde... [*Böyle bir ifadenin ardından Claire sınıf değiştirebilmiş.*]

[Nadine önceden bildiği, özellikle de ortaokul arkadaşlarıyla kıyasladığında daha net farkına vardığı, öğrenciler arasındaki dayanışmanın azalmasından üzüntü duyuyor.]

Nadine: Lise bire giderken benim de ailemle sorunlarım olmaya başladı, dersler açısından geriye gittiğim sene yani... Lise birin bu iki senesi dışında, ailemle hiçbir gerçek sorun yaşamamıştım ve (o yıl) okul durumumu dikkatle takibe başladıklarını biliyorum... Onları bu konuda hiç endişelendirmemiştim... Çalışmamla ilgili yani... Her zaman iyi bir öğrenci olduğum için, çalışmamla ilgili hiçbir şey için meraklanmamışlardı. O yüzden bu yeni durum ailemle ilişkimi değiştirdi, gerçekten de...

Muriel: [*Nadine'in sözünü keserek*] Ve sonra tekrar, öyle her şeyden mahrum, öyle stresli hissediyorsun ki tüm hafta boyunca, cumartesi geldiğinde hiçbir şey hissetmiyorsun artık. Sonra yeniden aynı şey oluyor tüm hafta boyunca, daha fazla hiçbir şey yapmak istemiyorsun cumartesi günü. Uyumak istiyorsun; dışarı çıkmak, iyi zaman geçirmek, arkadaşlarını görmek, cumartesi geceleri uyumayıp çalışmaktan başka bir şeyler yapmak ama ne olursa olsun... Ve anne baban çıldırıyor tabii! Aynı zamanda çok kolay yasaklayamıyorlar da dışarı çıkmamızı, bir şeyler yapmamızı çünkü biraz başka bir yerlerde vakit geçirmez, biraz eğlenmezsek, yani o zaman... Devam edemezsin. Derslere gidemezsin. Ama bir taraftan da böyle sürdürürsen, gezerek eğlenerek, okulda ipin ucunu kaçırabilirsin, yani...

Sadece okul, okul, okul...

Nadine: Bu çelişkide başka bir şey daha var. Anne babamın, okulumla ve

derslerimle ilgilenmeye başladığı yıl, lise birinci sınıftı, biliyorum çünkü o sene notlarımın düştüğünü gözlemlemeye başlamışlardı. Evde hepimizin tek konuştuğu şey, benim derslerimdi. Başka hiçbir şeyden konuşamazdın. Sadece okul, okul, okul... Ve tabii bu sınıf! Ve bu... Annemde fen bilimleri üzerine bakalorya yapacağıma dair bir inanç hep vardı, en çok da matematik dersiydi önemsediği. Mesela ona Fransızcadan A aldım diyecek olsam hemen bana "Peki ya matematik?" diye sorar. Fransızca onun için önemli değil, kategori dışıdır hatta... Her zaman böyle olmuştu. Bazı zamanlar, hatırlıyorum, kendi kendime derdim ki... "Peki, ben onlar için neyim, nerde duruyorum?" (...) Çok zor zamanlar da oldu bazen. Büyük tartışmalara girdik kendi aramızda. O günden beri bu konuda hiç konuşmadık (...) ve annem için bu konuşmalar bitti artık; bazen annem, düşük notlar aldığımda yine söylüyor bir şeyler ama yine de eskiye göre neredeyse yok denecek kadar az geçiyor böyle konuşmalar. Lise birin iki yılı oldukça zorluydu benim için!

- Aynı baskıyı hem ailenizden hem de öğretmenlerinizden gördüğünüz bir zaman oldu yani, öyle mi?

Nadine: Doğru. Ama bence anne babam da çok stres olmuştu benim eğitimim için ve sonrasında da erkek kardeşimin eğitimi için. İnanılmaz bir biçimde. Yani daha da çok annem. Stres her zaman aynı şekilde olmuyor çünkü farklı şeyler için ama bilmiyorum, yine de çok kuvvetli bir stres bu yaşadığımız...

Muriel: Aileler de gerçekten çok stres oluyor çünkü... Bizim gibi onlar da geleceğimizin tehlikede olduğunu biliyorlar. Bizim kadar onlar da geleceğimizle ilgileniyorlar. Ama belki aynı şekilde bakmıyorlar çünkü onlar hâlihazırda oradalar, geleceklerindeler. Oysa biz daha orada değiliz ama yine de biz de... Sizin bazı şeyleri önleyebileceğinizi düşünüyorlar; onların, zamanında yaptıkları bazı hataları... Ama aynı zamanda, onlar için bize önerilerde bulunmak zor çünkü onları pek de dinlemiyoruz yani [*gülüşmeler*]. İşte, gerçekten onları dinlemek istemiyoruz aslında... [*Nadine onaylar*] Çünkü zaten çok fazla ders dinledik biz, bıktık...

[...]

Muriel: Yapmak istediğimi bildiğim ve baskı altında hissettiğim herhangi bir olayda, kendi kendime şöyle diyorum: Bu baskılara alışmak, hatta onları geride bırakabilmek zorundayım! (...) Fen bilimlerine girebilmek için deli gibi çalışmak benim için çok anlamsız, çok gereksiz çünkü orada olmak istemiyorum, kendime bunu söyleyip duruyorum...

- Çünkü aileniz fen bilimlerine yönelmeniz için size baskı uyguluyor, öyle mi?

Muriel: Hayır, hayır (...). Bence daha en başından belliydi zaten. Hatta ilkokuldayken matematikte iyiydim ama ilgimi çekmiyordu hiç.

Nadine: Ailem doğrudan bir baskı kurmadı üzerimde hiçbir zaman... "Fen bilimleri okuyacaksın, o kadar!" demediler yani hiçbir zaman. (...) Bu çok garip çünkü en başarısız olduğum seneyi -yani lise 1. sınıfı- ilk kez okuduğum yıl beni o kadar zorlamadılar diyebiliriz. İkinci seferde özellikle, yani notlarım toparlanmaya başladığında daha çok zorladılar. O yıl çok stresliydi! Ama annemle... Bu daha da inanılmaz bir hâl aldı! Matematik ortalamam yükseldikçe bana "Fen bilimleri bakaloryası yapmalısın sen belki de..." demeye başladı.

[...]

Fen bilimleri bakaloryası yapın!

Claire: Ve burada delice bir şey daha var... Kız kardeşim, Henri IV'te [*Paris'in en gözde liselerinden biri, grandes écoleslere giriş sınavına hazırlık sınıfları içeriyor. Kardeşi de bu türden bir hazırlık sınıfına gidiyor.*] A1 edebiyat bakaloryası aldı... Demek istediğim: Matematik dersi almadı ondan sonra, fiziği de diğer fen derslerini de (...) ve sınıfının dörtte üçü fen bilimleri BAC C bakaloryası yapıyordu. İlk kabul edilenlerdendi bunlar hatta. (...) Diğer bakaloryalar tamamen değersizdi. Ve sonra, ben de kendi öğretmenlerime baktım; onlar da sürekli "Fen bilimleri bakaloryası yap! " diyorlardı... Çünkü sonuçta böyle bir okula girebilmek için bunu yapmak zorundasın! Bize sürekli böyle şeyler söylüyorlardı yani!

Nadine: Sanki sadece bir çeşit bakalorya olması gerekiyormuş gibi!

[...]

- *Lise 1'de fen bilimlerinde uzmanlaşmak isteyen öğrencilerin oranını biliyor musunuz?*

Muriel: 35 kişiden sadece 4 kişi edebiyat istiyorduk başından beri. (...) Kalan herkes fen istiyordu.

Nadine: En, en başında, liseye başladığım yıl, fen bilimleri istiyordum ben de. Ama bilmiyorum, fotoğraf okumak istiyordum. Ve şimdi çok büyük hayal kırkılığı içindeyim. Kendi kendime "Neden olmasın?" demiştim. O güne kadar da iyi çalışan bir öğrenciydim ve şey gibi gelmiyordu... Yani... Ve okula girdikten iki ay sonra bu kadar çalışmayı kaldıramayacağımı ve fen bilimlerine girmek için uygun olmadığımı düşündüm ve karar değiştirdim.

Claire: Sınıfın dörtte üçü fen bilimleri bakaloryası istiyordu. (...) Ben istemiyordum çünkü matematikten gerçekten nefret ediyorum...

[...]

Nadine: Ortaokul yıllarım boyunca, öğretmenlerimle iyi geçindim. Lisedeki o sene, istisnasız herkesle kavgalıydım... Çok tuhaftı, ortaokul son sınıfa kadar iyi bir öğrenci oldum. Şunun gibi bir şey oldu: Nedense bu, benim başıma gelemez... Benim notlarım düşmeyecek hissi. Ama diğer taraftan da lise birinci sınıfı tekrar etmek zorunda kalmam gayet normaldi. Zor bir sene olduğu bir gerçekti. Kardeşim de tekrar etmek zorunda kalmıştı. (...) Belki de, bunu istemese de, çok kez böyle hissetmemin nedeni annemdi. Pek çok kez konuştuğumuzda bana güvendiğini düşünüyordum... Ama hımm nasıl söylesem, erkek kardeşime benden daha çok güveniyordu. Ve lisenin başından itibaren, bana şöyle söylediğini hatırlıyorum -ama kötü niyetle değil, aksine, beni sakinleştirmek için-: "Sonuçta sınıf tekrarı yaparsan bu, ciddi bir şey değil; erkek kardeşin bile yaşadı bunu." Ama bunu tekrar düşündüğüm zaman (...) bir güvensizlik olduğunu, benim sınıfta kalmamı normal bir şey gibi gördüğünü fark ediyorum... Bu, aynı zamanda, ortaokuldan itibaren tüm öğretmenlerimden, ailemden ve biraz da tüm çevremden kaynaklanıyor... Yani ilk denemem çok stresli geçti diyemem ama ikinci sefer çok stresli bir hâldeydim!

- Ama şöyle bir hissin yok muydu yani, tekrar edeceksin bu seneyi ve her şey otomatik olarak düzelecek?

Nadine: (...) Ben de farkındayım aslında, neredeyse herkes ilk yılı tekrar okuyordu... Ama benim sınıfımda pek çok insan devam etmişti bir sonraki yıla. Ve ben kendimi hiç kimseyi tanımadığım bir sınıfta buldum (...) ve hepsi içten içe yarış atı gibi programlanmıştı, çok fazla çalışıyorlardı. Sadece iki kişiyle arkadaşlık kurabildim sınıf içinde. Diğerleriyle hiç konuşmadım, iyi anlaşamadım onlarla (...) ve çok çaba harcamak zorunda kaldım. Yani fark ettim ki bu seneyi tekrar okuyor olsam da her şey yeni gibi görünüyordu bana. Kişisel anlamda da denemem, çok çalışmam gerekti. Bakaloryalarını almış ya da bir üst sınıfa, lise ikiye geçmiş arkadaşlarımı kaybediyordum. Okul dışında bir şekilde görsek de birbirimizi, araya bir mesafe giriyor ister istemez. Ve... Şöyle diyebilirim aslında: Rüyalarımdan yere çakılmış gibi oldum lisede... İkinci yıl, "Burada ne yapıyorum?" diye sorup durdum kendime. Çünkü neticede ilk yıl, çoğunlukla geçebileceğimi düşünmüştüm. (...)

Baştan vazgeçenler, yazık onlara ama yapacak bir şey yok

Nadine: Bunu sıklıkla fark ettik. Sınıflarda bir tarafta gruplar var, diğer tarafta da izole edilmiş insanlar ve çoğunlukla onlar ilk vazgeçenler oluyor...

- Vazgeçenler hep izole edilmiş öğrenciler mi?

- Evet! [*hep birlikte*]

Nadine: Bunu hissettim (...) lisenin ilk yılını ikinci kez okuduğumda hissettim. Ama yalnız insanlar ya da çiftler de gördüm, birlikte kaybeden; okuldan

birlikte atılarak ya da çok daha kötüsü intihar etmeye çalışarak. Çünkü benim bildiğim kadarıyla, lisede bulunduğum 4 yıl boyunca 5 kişi okulda intihara kalkıştı... Bence bu çok fazla. (...) Önemli bir şey de pskisomatik hastalıklar. Bir kız arkadaşım vardı yeni toparlandı, bir buçuk ay kendine gelememişti. (...) Yine bir başka kız arkadaşımız geçen yıl stres yüzünden ciddi bir şekilde hastalandı (...) Fransızca bakaloryasıyla ilgili kaygıları onu bu hâle getirmişti... Ve daha tonlarca küçük hastalık var tabii anlatılamayacak... Bunlar sadece bazı örnekler...

[...]

- Tüm anlattıklarınızdan şöyle bir izlenim edindim: Burada sanki hiçbir şey, bir noktada zor durumda kalmış birine yardım etmek için tasarlanmamış gibi...

Nadine: Bu biraz, güçlünün ayakta kaldığı orman kanunu gibi bir şey. Eğer düşmezseniz var olabilirsiniz burada. Aynen üniversitedeki... Tutunursan dışarıdaki 500 kişi yerine amfinin içindeki 200 kişiden biri olabilirsin. Baştan vazgeçenler, yazık onlara ama yapacak bir şey yok! En güçlü olan, ayakta kalıyor hep.

- Herhangi bir desteğin, yardımın olmaması doğru mu sizce?

Nadine: Ben doğru olduğunu düşünmüyorum, sadece onların mantıklarının bir parçası o kadar. Çünkü zaten en başından beri bir seçim kanunu var. En başından beri insanların şevkini kıran bir seçim kanunu... Yani insanın şevkini kıran, bu sistemin bir parçası mı gerçekten bilmiyorum ama hımm... Ama elit bir lise, elit bir bakalorya yaratmak için bedeli ne olursa olsun insanları elemek fikrinden vazgeçmediklerini düşünürsek... Bizim geçmemize yardımcı olmayacaklar, hatta bizden, daha şimdiden kurtulmaya çalışıyorlar...

Muriel: Olanlara dışarıdan bakmayacaklardır... Yani demek istediğim şu: Onlardan çok fazla bir şey beklememek gerekir.

Aralık 1990

Sarmal

Sylvain Broccolichi ve Françoise Oeuvrard

Aşağı yukarı 30 yıldan beri, tedrisi kurumlar uzamındaki en görünür değişimler biçimsel bir birleşme (tek ortaokul sistemi, genel ve teknik lise ayrımı) yönünde oldu. Lakin bu değişimler derin bir ayrışma sürecinin üstünü örtmekte. Ortaöğretimde statülerle ve öğretmenlerin kıdemleriyle bağlantılı eski ayrışmalar ortadan kalkmadığı gibi, onlara, okullar arasındaki farklılıklari hiç durmadan derinleştiren eş zamanlı bir dizi başka değişim eklendi. Bu okullar arası farklılıkların en önemlisi, kültürel açıdan en yoksun, dolayısıyla sorun çıkarmaya en müsait öğrencilerin eşitsiz yoğunlaşmasıdır. Bugün öğretmenlik mesleğinin icra koşulları gün geçtikçe heterojenleşmekte ve okuldan okula yoğun farklılık göstermektedir.[2]

Öğretmenler, özellikle de bu gelişmelerin en çok etkilediği okullarda çalışanlar, var olan sorunların nedenlerinin çok az anlaşılmış olmasının, sorunların sorumluluğunun onlara yüklenmesi ihtimalini ve bir suçluluk duygusunu ortaya çıkartmasından ötürü, karşılaştıkları güçlükleri daha da derinden hissetmektedirler. Optimal eşitlik koşullarında bilgi iletmesi gereken okul, bu görevini neyin engellediğinin çok az farkındadır ve bu durum, bazı

2 "Okulda şiddet" ya da "öğretmenler rahatsız" damarını kullanan medya; kâh öğretmenlik mesleğine ve öğrencilerin durumuna dair farklılaşmamış bir vizyonu, kâh en aşikâr, "iyi" ile "kötü" (öğrenci, öğretmen, okul...) ya da " barbar" ile "medeni" ayrımlarınm indirgemeci bir yorumunu sunar.

okullarda mesleğin icra edilmesini olanaksız kılan şeyin hasıraltı edilmesi de demektir.

Talebin Baskısı ve Demagojik Tercih

Özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren ayrışma süreci yoğunluk kazandı ki bu da sorunların belli okullarda yoğunlaşması sonucunu doğurdu.[3] 1980'lerin ortasından itibaren tahsil sürelerinin uzaması, ortaöğretimdeki öğrenci sayısındaki artışın (özellikle liseye kaydolma ve genel -mesleki olmayan- bakaloryaya sahip olma oranlarında) çok yavaş olduğu bir on yılın ardından geldi. 1973 ile 1980 yıllarında altıncı sınıfa devam eden öğrenci gruplarını karşılaştıran idari makamlar, "tüm kategoriler tek tek göz önüne alındığında gerçek bir iyileşmenin olmadığını" tespit ettiler (toplumsal köken ve ortaokula başlama yaşından hareketle). "Şayet bu yedi senede, ortaokula başlama oranı % 41'den % 46'ya çıktıysa bunun nedeni, imtiyazlı grupların, yani yönetici ve liberal meslek mensuplarının çocuklarından 11 yaşma girenlerin, 1980'de, 1973'e göre çok daha yüksek oranda temsil edilmeleridir."[4] Daha uzun bir tahsil sürecine erişim talebi zaten güçlü ve genele yayılmış idi ve tedrisi sistem, eğitim başarısının, aynı seçim yöntemleriyle onanan aynı sosyal eşitsizliklerini üretmeye devam etmekteydi.

Buna karşılık, "2000'de öğrencilerin % 80'inin bakaloryaya erişimi" hedefi için 1985'ten sonra uygulamaya geçirilen "% 80 politikası", daha yüksek bir eğitim seviyesine yönelik güçlü toplumsal talebe hissedilir bir cevap verme isteğinden ileri geliyordu ve bu süreçte öğretmenlerin sözü gitgide daha az dinlendi. Öğrencilerin yönlendirilmesinde, pedagojik kadroların değerlendirmele-

3 Öğrenci kitleleri açısından, okullar arasındaki farklılıkların derinleşmesi hem ulusal düzeyde hem de coğrafi düzeyi daha incelikli bir biçimde (il, ilçe) göz önünde bulundurduğumuzda gözlemlenebilir. Örneğin halk sınıflarından gelen çocukların, göçmen çocuklarının ya da yaşı ortalamanın üzerinde olan çocukların oranları bakımından, ortaokullar arasındaki farklılıklar gittikçe açılmaktadır. Aynı eğilim, 10 yıllık bir dönem üzerinden, ZEP bölgesi ortaokulları ve diğer ortaokullar arasında da kendini gösterir. Dezavantajlı okullarda genç ve kadrosuz öğretmenler daha yoğun biçimde bulunmaktadır.

4 Bkz., Annexe du Plan pour l'avenir de l'Education nationale, *Education et Formations* içinde, Nisan-Haziran 1988.

rine giderek daha az riayet edildi; ebeveynlerin artan baskısı, sınıf kurullarının aksi yöndeki görüşlerine rağmen, öğrencilerin bir üst seviyedeki sınıflara geçirilmesine yol açtı. Böylece, genel liselerde ve meslek liselerinde lise son sınıfa geçiş oranı, 1985'te yüzde 36 iken 1991'de yüzde 58'e yükseldi. Diğer bir ifadeyle, artış, önceki on senede 10 iken son altı yılda 22 puana erişti.

Kargaşa ve Gerilimler

Bütün o ayrımcı sertliğiyle eski sistem, en azından belli bir tutarlılığa sahipti. Bilgi sahibi olmak ve okula ilgi noktasındaki farklılıkları güçlendirip tasdik eden eski sistem bunu, "uzun soluklu bir eğitimi kaldırabilecek" öğrencileri, davranışları ve performansları ile ortaokula veya liseye uygun olmadıklarını öğretmenlere "ispatlayan" diğer öğrencilerden ayırarak yapardı. Bu öğrenciler, 16 yaşından itibaren "mesleki" eğitime ya da "aktif iş hayatına" yönlendirilirlerdi.

VELİLERİN BASKISI

Bir üst sınıfa geçmeye dair mevcut prosedürler yüzünden, şu sıralar Okul Müdürü'nün odası dolup taşıyor. Çocukları bir üst sınıfa geçsin diye zorlayan ailelerden oluşan bu ortamı tanımlarken "İstanbul çarşıları gibi" diyor. (...) Bastırıyorlar, bastırıyorlar ve cidden bıkmış artık. "Tamam, geçecek." diyor. "(...) Burada, ortaokulda biz zaten mecburuz. Liseye geçişte ortaya biraz fark koyabilirsin ama her durumda, her seviyede, sınıfın ortalamasının altında kalan çocukları gitgide daha çok görüyoruz. Yani sonuçta önümüzde iki seçenek var -ve tamamen duygusal bir biçimde işliyor bu süreç-: Ya kendimizi paralıyor, öğrenciyi iyice zorluyoruz vb. ya da yetti artık deyip, bizi çok rahatsız etmediği sürece, bir köşede sessiz sedasız oturmasına izin veriyoruz; eğer çok rahatsız ederse, o zaman da rahatsız etmeyi bırakana kadar "burnunu sürteriz", o kadar. Öğrencin oradadır, bekler ve yıllar böylece geçip gider (...)."

Şimdi artık aileler okul müdürleriyle muhatap olmaya daha çok alışıklar ve onlara sözlerini dinietebileceklerini fark ediyorlar. Örneğin kimin hangi sınıfta olacağı eskiden kurumun işiydi. Verilen karara uyulurdu. Şimdi aileler baskı uyguladıkları takdirde yönlendirmeye dair kararları etkileyebileceklerini gitgide daha çok hissetmeye başladılar ve büyük ihtimalle kendi kendilerine, "Neden bunda da müdahil olmayalım?" diyorlar.

Öğrenci profilimizin bir kısmı müstakil evlerdeki [orta sınıf köken-

li] çocuklardan, bir kısmı da toplu konut sakinlerinden oluşuyor. Okul hâlâ ayakta durabiliyor çünkü çalışan çocukları ayırt edebiliyoruz. (...) Bizim için de diğer çocuklar için de işler bu şekilde yürüyor. Bu çalışan çocuklar olmasaydı zaten okul biterdi: Bu, çok aşikâr. (...) Hiç durmadan baskı uygulayanlar da onların aileleri ve biz de bu sebeple, örneğin daha iyi sınıflar oluşturulması için vb. pes ediyoruz. (...) "Eğer kızım şu sınıfta şu öğretmenle olacaksa özel okula gönderirim, ona göre!" diyen veliler, tekil vakalar olarak kaldıkları müddetçe onların isteklerini yerine getirebiliyorduk. Şimdi ailelerin baskısı artıyor ve aslında hiçbir şeyle ilgilenmeyen aileler, küçük "prens veya prenseslerini" iyi bir sınıfta görmek istiyorlar.

(...) Bir taraftan takım çalışmasının gerekliliğinden bahsediyoruz ama bir başka taraftan ise iş arkadaşlarımız tamamen bezmiş durumdalar. "Neden toplantıya gideyim ki? Sonuçta okul müdürü, başa çıkması gereken onca baskının etkisi altında kalıp verecek kararını..." diye düşünüyorlar. Yani sınıf kurulu, artık hiçbir gerekliliği kalmadığı hissiyatına sahip. (...)

Gitgide hiçbir kural kalmıyor; nasıl olursa, kim olursa... Öğrencileri inanılmaz nedenlerle geçiriyoruz çünkü her durumda gidecek başka yerleri de yok...

Paris'in bir banliyösündeki bir matematik öğretmeniyle yapılmış görüşmeden bir bölüm

Öğrenci kitlelerindeki dalgalanmaları düzenlemenin bu yeni biçimi, eğitim pratikleri ve öğrencileri yönlendirme usulleri arasındaki tüm dengeyi de bozdu. Bu durumun öğrenciler üzerindeki etkisini ve öğretmenlerin tepkilerini anlamak için kilit bir noktayı akılda tutmak gerek. Bugünkü eğitim sistemi, öğretmenlerin, öğrencilere yoğun ve farklılaştırılmış bir destek vermelerine izin vermiyor. Oysaki en alt düzeyde kültürel sermayeye sahip, dolayısıyla da okuldan daha çok şey alması gereken öğrencilerin artışıyla bu kaçınılmaz hâle gelmiş durumda. Okulun kendilerinden talep ettiği bilgilere erişebilmek için okula daha da bağımlı olan öğrenciler için verimli bir eğitim seferberliğinin koşullarını yaratmaksızın, eskiden olsa okuldan "dışlanmış" olacak olan öğrencileri okulda tutmak, öğretmenlerin çalışma koşullarını kötüleştirip her türden pek çok zorluğu ortaya çıkartırken bu öğrencilerin geleceğini de

gerçek anlamda iyileştirmiyor. Ziyadesiyle demagojik olan "% 80" politikasının kontrolsüz etkilerinin, öğretmenlerde eski düzene yönelik bir özlem yaratması gayet anlaşılır. "İşimi yapıyorum ama burada olmaması gereken öğrencileri kurtarayım diye kendimi parçalamak için burada değilim!" Bu söz, ortaokul ve liselerdeki öğretmen odalarında yaygın bir değerlendirme hâline gelme eğiliminde. Tahmin edilebileceği üzere, pedagojik iletişimle ve öğrenci-öğretmen ilişkisiyle bağlantılı sorunlar, zaten en ciddi oldukları yerlerde: yani halk sınıflarından çocukların öğrenim gördüğü, okula uyum sağlayamamayla bağlantılı gerilimleri ve zorlukları azaltmak üzere eskiden seçici yönlendirmeye başvurulan okullarda ve okula en uyumsuz öğrencileri ileri yaşlarda kabul eden meslek okullarında daha da kötüye gitmiş vaziyette.

Gitgide artan zorluklara çözüm bulmanın da gitgide zorlaştığı ortaokullarda bu "zorlu öğrencilerin", ortaokulun son sınıfına kadar tutulabilmesi, okul müdürlerine gönderilen bu yöndeki talimatlarla ve CAP sertifikasına yönelik sınıfların kademeli olarak azalması gibi önlemlerle mümkün olabildi.[5] Öğretmenleri sarsan, cesaretlerini kıran, umutsuzluğa sürükleyen sadece, "korkunç davranışları", "motivasyon eksiklikleri" ya da okulda yapılanlardan "hiçbir şey anlamamaları" nedeniyle "tahammül edilemez", "umutsuzluk verici" hatta "ümitsiz vaka" olarak görülen bazı öğrencileri daha tehlikeli olabilecekleri yaşa dek tolere etme zorunluluğu değil, aynı zamanda, öğrencilerin çalışmalarını değerlendirme, onları ders çalışmaya teşvik etme, dersin gerekliliklerine asgari saygıyı temin edebilme güçlerinin azalması. Sınıf geçmek, öğrencinin çalışmasına daha az bağlı oldukça öğretmenler otoritelerinin yapı taşlarından birini kaybetmiş ve kendilerini, okulla ve derslerle ilgilenmeyen öğrenciler karşısında daha da güçsüzleşmiş hissediyorlar. Ortaokullarda bu türden öğrencilerin ağırlığı görece arttıkça öğretmenlerin içine düştükleri bu durum daha da belirginleşiyor.

5 Okulların yönlendirme istatistikleri, 80'lerin ortalarında, halk sınıflarından öğrencilerin devam ettiği hem kırsal hem de kentsel çoğu ortaokulda, öğrencilerin üçte birinden fazlasının 8. sınıfa geçemediğini gösteriyor. Ulusal düzeyde halk sınıfı kökenli öğrencilerin % 40'ına tekabül eden bu oran, öğretmen çocuklarında ve yönetici çocuklarında sadece % 3 idi.

YOKSULLARIN OKULU

- Her geçen gün işlerin daha kötüye gittiği, çocukların gittikçe daha zorlu hâle geldiği izlenimi öylesine güçlü ki... (...) Daha zorlu derken, onları çalıştırmayı kastediyorum, bir motivasyon eksikliği bence. Çok sıkıldıklarını hissediyorsunuz.

- Çok mu sıkılıyorlar, çok mu pasifler?

- Daha pasif değil ille de, hayır, başka yollarla da kendini gösteriyor bu durum... Saldırganlıkla mesela... (...) Bana öyle geliyor ki okulun kitlesi değişti, artık çok daha fazla göçmen ailelerden öğrenci var ve iyi öğrenciler de yavaş yavaş bu okuldan ayrılıyor sanki. Yani yoksulların ortaokulu olduk artık. Görünen o ki devlet okulları genel olarak, zaman içinde yoksul okullarına dönüşecek; bu, beni en çok korkutan şey.

Hem baksana, ben bile çocuklarımı vermedim V.'ye. (...) Eric'in beşinci sınıfta olduğu sene, ben yedi tane yaramaz çocuğun olduğu bir altıncı sınıfın dersine giriyordum. Diğer sınıflarda rahatsızlık vermesinler diye bir araya koymuştuk onları (her zaman biraz yapılır bu). Bu, benim aklımı başıma getirdi ve Eric'i Paris'te bir ortaokula vermeye karar verdim. V.'de bunu yapan sadece ben değilim ve bu da elimizde kala kala sınıf sonuncularının kalmasını açıklıyor. (...)

Bu sene nihayet iyi bir altıncı sınıfım var. (...) İyi bir sınıfta hayat güzel geçiyor açıkçası. Gerçek bir haz: Oradasın, sınıfının yaşadığını hissedebiliyorsun, onlar sana bir şeyler katıyor... Ne bileyim işte, bir şeyler söylüyorsun, sonra arkası kendi kendine geliyor! Yani bu altıncı sınıfta böyle ve harika bir şey bu. Sekizinci sınıfta disiplin sorunum yok ama resmen ayaklarını sürüyerek geliyorlar. Uğraşmak zorundasın... Onları motive etmek için uğraşman lazım ama motive bile edemezsin onları, çok... Fazla ilişmemeye, rahatsız etmemeye çalışman lazım. (...) Aynen böyle. O noktada öğretmen bile değilim artık, sadece onları sinirlendirmemeye çalışıyorum. (...) Zor gerçekten çünkü zaman zaman ne yapabileceklerini soruyorum kendime ve tabii onlar için ne yapabileceğimi de... (...)

Yani sekizinci sınıf seviyesi beklemiyorum onlardan, beklentilerimi düşürdüm.(...) Biliyorum ki içlerinden bazıları liseye geçecek yine de, onları biraz iteklemeye çalışıyorum ama her durumda pek çoğu bunu istemiyor, okumaktan daha en başından bıkmışlar ve bir BEP'e yöneleceklerini biliyorlar, bu yüzden de zamanın geçmesini bekliyorlar, o kadar...

Paris'in bir banliyösündeki evinin yakınındaki (2 yıldır ZEP kategorisinde olan) ortaokulda on yılı aşkın süredir öğretmenlik yapan kadrolu bir İngilizce

öğretmeniyle yapılan görüşmeden bir bölüm

Sınavda Bilgi Gösterisinden Güç Gösterisine

Şüphesiz ki meslek liseleri, bu değişimlerinin sonuçlarının en çok hissedildiği okullar. Sistemin eski hâlinde BEP teknik sertifikasına hazırlanan öğrencilerin ekseriyeti şimdi liseye gidiyor. Önceden 14-15 yaşlarında meslek liselerine giren öğrenciler, şimdi bu okullara, çok daha yüklü bir okul geçmişiyle ve dolayısıyla okulla "görülecek hesaplarla", 17-18 yaşında başlıyorlar. Ortaokulda, pasiflik ve şiddet eğilimi ortaya çıkarıcı nitelikteki bir başarısızlık konumunda daha uzun süre tutulmuş olan bu öğrenciler, meslek lisesi öğretmenlerinin işlerini çok daha güç ve çileli kılan karakter özelliklerini edinmiş oluyorlar.[6] Öğrencilerle ilişkilerin düzenleniş şeklinin gerçek anlamda eğitsel bir role izin vermemesinden ötürü, okulun "başarısız" konumuna ittiği öğrencilerin öcünü almak istercesine, güç gösterileriyle öğretmenlere açıkça meydan okumaya kalkışan "çete liderine" gitgide daha fazla rastlanıyor.

Piyasa Kanunu

Okulların ayrışmasından ve öğrencilerin önce ortaokulda sonra da lisede tutulmasından kaynaklanan güçlüklerin aynı yerlerde yoğunlaşması süreci, yeni kısır döngüler yaratan iki türden gelişmeyle pekişti: "adem-i merkeziyetçilik" tedbirleri ve okulların birbirleriyle rekabete sokulması. Kaynaklarını kullanabilmedeki manevra alanları arttırılan okullar, kendilerini kitlelerine adapte etmek durumunda olmakla birlikte, aynı zamanda yerel pazardaki imajlarını ve bu imajın çekebileceği ya da kaçırabileceği müşteri kitlesini de hesaba kattılar. Bu noktada hareket alanlarının kısıtlı olmasından ötürü, net tercihler yapmak durumunda kaldılar (iyi

6 Farklı kullanımlarındaki belirsizliğe rağmen okuldaki başarısızlık veya adaptasyon eksikliği kavramlarının bize hatırlattığı bir şey var: Bugünün eğitim sisteminde en alt seviyelerde sınıflandırılan öğrenciler, okulun faaliyetlerince -ki bu faaliyetlere ilgileri de gitgide azalmakta-, düzenli bir biçimde "yeterince zeki olmayan" ifadesiyle tanımlanıyorlar. Bu durum onları iki alternatifle karşı karşıya bırakıyor: pasif bir biçimde zayıflıklarını, aşağı olduklarını ("inekler" diye adlandırıldıklarına göre) kabullenmek ya da fiziksel şiddet gibi arayışlarla kendilerini ifade etmek (örneğin, "sert" çocuk olmak, zayıf bir öğrenci olmaktan daha cazip gelebiliyor).

öğrencileri rakip okullara kaptırmamak için Eski Yunanca gibi prestijli bir yolu veya derslerinde zorlanan öğrencilere destek olacak tedbirleri seçmek gibi). "Çekim merkezi" olarak nitelendirilmeyi başaran okullarla, problemli öğrencilerle baş etmek gibi (pek değer verilmeyen ve özenilmeyen) bir özellikten başka bir uzmanlık alanı olmayan okullar arasındaki hiyerarşiler bu şekilde ortaya çıktı yahut pekişti.

Okulların kitlelerine uyum sağlamasına destek olmayı amaçlamış olan özerklik, rekabete has baskı unsurlarından ötürü, tam da buna zıt bir biçimde, taleple uyumlu hareket ederek öncelikle "iyi öğrencilerin kaçmasını" ve onunla eş zamanlı olarak da (bugün seçiciliğin azaldığı bir dönemde sayıca oldukça fazla olduğu kabul edilen) "sorunlu" öğrencilerin oranının artmasını önlemeye teşvik etmekte. Hem toplumsal hem de tedrisi bakımdan en donanımlı öğrencilerin ailelerinin, aynı zamanda, doğru tercihleri yapmaya ve istediklerini elde etmeye de en muktedir aileler olmalarından ötürü, "en çok kaçılan" okulları "doldurma" gerekliliği, güçlükleri üzerlerinde toplayan sürgün sahalarını, geçmişe göre çok daha kesin bir şekilde yaratmaktadır.

Val-de-Marne gibi, ikametgâh kuralının hâlâ geçerli olduğu bölgelerde bile -ve dahası çoğu ilde- ortaokulların öğrenci kitleleri arasında, bu türden kaçışlardan kaynaklanan bir ayrışma gözlemlenebilmektedir. Ancak göçler ve ayrışmalar oyununun en yoğun olduğu ve "reklam kokan" argümanlara ya da diğer rakiplerle karşılaştırmaya (öğrenci velileri bunlara çok kıymet verir) en çok bağımlı olan yerler, ikametgâh kuralının ortadan kalktığı bölgelerdir.[7]

Çoğunluğun hiyerarşilere olan inancı (ki bu hiyerarşiler başlangıçta kesin olmayabilir), en çok kaçılan okullardan kaçıp en çok talepte bulunulanları talep etmenin genellikle en güvenilir yol olarak görünmesinden ötürü, ayrımları ikiye katlar ve başlangıçtaki hiyerarşileri güçlendirir. Başvuru dosyasının, toplumsal kökenle

7 İkametgâh kuralının kaldırılmasının sonuçları (1985 ile 1987 arasında) bu önlemlerin getirdiği toplumsal eşitsizliklerin artması tehlikesini ortaya çıkarmış oldu. Ancak bu durum, sonuçları değerlendirilmeksizin uygulamanın, ortaokulların yarısından fazlasında yaygınlaşmasının önüne geçemedi.

bağlantılı olduğunu bildiğimiz kalitesi, bir özel okula veya devlet okuluna kabul edilme şansının temel belirleyenidir. İkametgâh kuralının uygulanmadığı bölgelerde, gerçek veya değil, bir okulu seçme özgürlüğünü veren, dosyanın kalitesidir (en az tercih edilen okullara kesin olarak yönlendirilmeden evvel, olumlu sonuçlanmayacak başvuru dosyaları hazırlamaktan ibaret olduğunda gerçek dışıdır).

İtibarlı okullardan dışlanan "sorunlu" öğrenci kitlelerini damgalanmış okullarda toplayarak var olan şüpheleri kanıta dönüştüren bu döngüsel süreç, aslında, "getto-siteler" düzeyinde herkesçe eleştirilen sistemin muadilini etkili bir biçimde üretmektedir.[8] Paris'te, bu panik dalgaları (sonuçları, başlangıçtaki kesin olmayan gerekçelerinden daha ölümcül olan bir panik) pek çok ortaokulu etkiledi ve hatta saygın bir tarihe sahip üç lise, "iyi öğrencilerin kaçması" ve sınav sonuçlarındaki, bu kaçışlarla bağlantılı düşüşler (yeni kaçışlara gerekçe oluşturan düşüşler) nedeniyle neredeyse resmî olarak "afete uğramış" ilan edildi[9]...

Suçluluk Duygusu ve Cesaretin Kırılması

Tedrisi açıdan uygun olmayan öğrencilerdeki bu yoğunlaşma, öğretmenlerin yaptıkları işi değersiz kılmasından ötürü daha da yıpratıcı: "Hiç durmadan vazgeçiyoruz, (...) bazen sonucu sıfır olan bir şey için ya da çok küçücük bir şeyler için o kadar çok çaba ortaya koyuyoruz ki, kendi kendine şöyle diyebiliyorsun: Bu çocuklar için hiçbir şey yapamazsın. (...) Bazıları var ki, onlardan tamamen vazgeçtiğimi biliyorum." Öğretmenlik mesleğinin tatmin edici biçimde icra edilebilmesini imkânsız kılan bu sistemin işleyişini eleştirmek yerine, öğrencilerin yaşadığı zorluklardan ötürü öğretmenleri suçlamak, genel bir eğilim hâline dönüştü. Oysa bu zorluklar, öğrenciler daha az seçildikçe, dolayısıyla, derslere daha

8 Okullar ile yerleşim yerlerinin, kısmen, kitleleri bakımından tanımlanmak gibi bir ortak noktaları vardır. Son gelişmeler, öğrenci grupları için bu durumu iyice pekiştirmiş oldu: Mahallede yaşayanların zaten maruz kaldığı ayrışma, yeni koşullarla ve öğrencilerin okul seçimleriyle daha da arttı.

9 Bu okulların şansızlığı, rekabetçi Paris uzamında coğrafi olarak "kötü konumlanmış" olmalarıdır zira her üçü de, Paris'i çevreleyen dış ve iç çevre yolu arasında konumlanıştır.

kolay uyum sağlamalarını sağlayan niteliklerle daha az donanmış oldukça artmaktadır. Öncelikle talimatlar düzeyinde, (ortaokula kaydolmanın yaygınlaştırılmasının hemen ardından ortaya çıkan) "her öğrenci başarıyla buluşturulacaktır" görüşüyle öğretmenlere yapılan, "eğitimin çeşitlendirilmesini ve bireyselleştirmesini sağlama" telkinleri (özellikle, ortaokul öğretmenlerine 1985 yılı talimatlarında) eş zamanlıdır. Ayrıca, birkaç yıldır mütemadiyen "okulların özerkliği"nden bahsetmek, yerel eğitim kadrolarını, büyük ölçüde merkezî "% 80" politikasının ortaya çıkartmış olduğu sorunların çözümünü kendileri bulmaya davet ediyor. Bu farklı "talimatların" öngördüğünden çok daha ciddi sorunlar yaşayan öğretmenler, ya kendilerini bu durumdan dolayı sorumlu hissediyorlar ya da bu soruna dair kendilerini aydınlatmaları gerekenlerin olan biteni gerçekten yanlış bildiklerini veya öyle göründüklerini düşünüyorlar. Bu resmî talimat veya metinlerin her hâlükârda ölçtüğü tek şey, idealle gerçek arasındaki mesafedir.

Okul ve eğitim ulusal öncelik olarak mütemadiyen sunulsa da, "herkesin başarısını" (ya da "fırsat eşitliğini") teminat altına alan bir eğitim sistemine dair resmî vizyonla o sistemin gerçek işleyişi arasındaki çelişkiler, büyük ölçüde yanlış bilinmelerinden ötürü, rahatlıkla baki kalmakta. Öğrenci akışlarını ya da bölgeler veya okullar arasındaki farklılıkları tespit etmeye yönelik istatistiksel araştırmalar, farklı sorunların ortaya çıkışıyla bağlantılı olan şartları nesneleştirmekten uzak, sözde etnolojik çalışmalarla, birbirleriyle hiçbir ilişki içinde olmaksızın aynı anda devam ediyor. Böyle bir nesneleştirmenin yokluğu, örneğin "ilgili aktörlerin donanım ve uğraşlarını" ön plana çıkartmak suretiyle, kurbanları suçlama eğilimi gösteriyor.[10] "Önde olma" arzusu taşıyan ve "değişikliklerin dahi fırsat olarak değerlendirildiği" (aktörlerin geçmişe saplanıp kalmadığı) okullarla, "ders verenlerin ve idarecilerin, hem öğrencilere karşı olumsuz bir vizyona hem de bulunacak çözümlere dair bambaşka görüşlere sahip olduğu" okullar, son derece indirgemeci bir biçimde karşı karşıya getirilmekte. Zorlukları ya küçümsemek

10 Bu ve devamındaki alıntılar Olivier Cousin ve Jean-Phillippe Guillemet'nin inişte ve çıkışta olan liseler arasındaki kaba karşıtlığı merkeze alan, "Okul Performanslarındaki Değişimler ve Kurum Etkileri" adlı makalesinden alınmıştır, *Education et Formations:* 31 (1992).

ya da bunları, onlara maruz kalanlara yüklemek tedrisi kurumların sorunlarını ciddi bir biçimde anlamanın önünde engel teşkil edici ve mesleklerini en kötü şartlarda icra edenlerin kırılmış olan cesaretlerini daha da kırıcı nitelikte. Tahsil sürelerinin, eğitim şartlarını kötüleştirmek pahasına uzaması meselesindeki kutuplaşma ve karşı karşıya oldukları güçlükler bakımından son derece eşitsiz eğitim kurumlarınm düşüncesizce birbirleriyle rekabete sokulması, sorunların, hem en yoksunların gittikçe daha fazla toplandığı yerlerde yoğunlaşmasına hem de ağırlaşmasına katkıda bulunuyor. Bu demagojik ve kontrolsüz politikaların sonuçlarına karşı koyacak tedbirlerin eksikliği eğitim sistemini, öğretmenlerin kırılmış cesaretlerinin hem bir sonucu hem de bir bileşeni olduğu derin bir krize sokmuş vaziyette.

İkili Bir Hayat

Rosine Christin

Onun hakkında her şeyi bildiğimizi sanıyorduk: taşra kökeni, köylü bir büyükbaba ve emekçi olduklarından bahsetmekte gecikmediği ebeveynler, lisedeki onur dereceleri, Toulouse Üniversitesinde aldığı beşerî bilimler eğitimi, Paris'e taşınması, sonra Val-d'Oise Ortaokulundaki günler ve bir Paris banliyösünde geçen 25 yıllık öğretmenlik hayatı...

1991 Ocak ayında gerçekleştirdiğimiz ilk görüşmede, ilk yıllarını coşkuyla anlatmıştı: genç bir öğretmen olarak aktivizminden, öğrencilerinin sıklıkla ölçüsüz olan beklentilerinden ve zaman zaman ortaya çıkan şiddetten, video kulübünden, iş arkadaşlarından, çöküş yaşayanlardan, kendi bezginliğinden. Kendini ne "tembel bir memur" ne de "Rahibe Teresa" olarak görüyordu ve "boktan bir iş" yaptığına dair direngen bir kanısı vardı.

İlk görüşmemize, okulunda önceden müdür yardımcısı olan bir arkadaşıyla birlikte gelmişti. Uzun, sarı ve kıvırcık saçları, bol kazağı, coşkulu konuşması ve canlılığıyla varoluş ve giyiniş tarzı 48 yaşında bir kadını değil de genç bir öğrenciyi akla getiriyordu. Her iki tarafın da dikkatli biçimde hazırlandığı görüşme, Maison des Sciences l'Homme'da, onun tek boş günü olan bir çarşamba günü gerçekleşti. Mizaç olarak huzursuz ve titiz biri olan Fanny, sorularımızı cevaplamaya karar vermeden önce çalışmamızla ilgili bazı araştırmalar yaptı. Fanny'den önce de, "öğretmenler rahat-

sız" klişesinin nesnesi olmuş pek çok öğretmen tanımış ve kimileriyle görüşme yapmıştık. Ancak Fanny, 10 yıldır eğitim verdiği Val-d'Oise'daki ortaokulundan ve bu okulda eğitim gören 700'e yakın, babaları ücretli ve yönetici olan çocuktan ("müstakil eve erişim" politikası dâhilinde mülk sahibi olmuş ailelerdi bunlar) o kadar yoğun ve duyarlı bir biçimde bahsediyordu ki... O gün, pek çok kez bu Ortaokulu ve daha pek çok şeyi gözümüzün önünde en ince ayrıntısıyla canlandırmayı başardı Fanny: "Kendine yağ çektiren" müdür, depresyonları ve raporlu izinleri biriktiren iş arkadaşları ve video çekmek için başının etini yiyen öğrenciler...

Cesaretinin kırılışını da kimseyi suçlamadan, kendini de kötülemeden ifade edebildi Fanny. Meselelerin kökenine indiğini düşündüğümüz, örnek bir portre gibiydi bizim için. Ancak ses kayıt cihazı işlemeye başladıktan sonra, sadece Fanny'nin mesleki hayatı konuşulmaya başlandı; sanki görüşmenin gayrişahsi dokusu ve resmî niteliği, yeşermekte olan bir mahremiyetin üstüne örtü olmuş gibi. Bu durum, benzer yaşlarda olan ve yine benzer bir hayat tarzına veya en azından ortak inançlara sahip kadınlarda son derece doğaldır.

"Görüşme dışında" öğrendiklerimizin üzerinden geçip görüşmenin deşifrelerini yeniden okuduktan sonra, son derece yaygın ve ifşa edilmiş olmasından ötürü gerçekliğini yitirmekte olan bir rahatsızlıktan fazlasıyla muzdarip olmuş Fanny'nin kendisinin görüşmede âdeta yok olmuş olduğu çarptı gözümüze. Sanki pek çokları için, hatta tüm bir meslek için geçerli olan alışılageldik cümlelerinin arkasında yitip gitmişti. Bunu başlangıçta kendimiz de kabullenemesek de, iyi bir portreye sahip olmaktan aldığımız tatmin hissinin bizi şeylerin derinine inmekten alıkoyduğunun yavaş yavaş farkına vardık. Yine de satır aralarına gizlenmiş küçük fikirler, anlaması bazı sorulara davetiye çıkaran noktalar, belli belirsiz oradaydı. 10 saati geçen mesailer, hep meşgul olması ve kocasının bundan yakınması, "kızlarının şimdi kendisini suçlamasına" sebep olacak kadar aile hayatının aleyhine kendini işi için paralaması ve çok kısa bahsettiği boşanması niyeydi? "Bir tarafın öğretmen olduğu çiftlerde benzer sorunları yaşamayan yoktu.": Her an fedakârlık gerektiren keşişvari bir kariyere adanmışlık; hem kendine hem de

başkalarına karşı, aile hayatında dahi oynanması gereken bir role bağlılık mıydı sadece bu etkiyi yaratan?

Bu kadar göstergenin, bir örneğin ve belki de pek çok öğretmenin mesleki ve özel hayatına dair böylesine yıkıcı bir değerlendirmenin verdiği ipuçlarını anlamak ve daha çok şey öğrenebilmek için konuşmamızın daha da ilerlemesi gerekliydi.

Nisan ayında, birkaç telefon konuşmasından sonra, başka bir görüşme daha ayarladık. Bu sefer görüşme onun evinde olacak ve kameraya çekilecekti. Bu fikir, Fanny'ye eğlenceli gelmişti çünkü bir kez olsun kameranın öteki tarafında olabilecekti. Biz de bu kaydın, Fanny'nin canlılığının kaçırmamıza sebep olduğu hareketleri, yüz ifadelerini veya bakışları yakalayıp analiz etmemize fırsat vereceğini umuyorduk.

Porte de la Chapelle'e otuz dakika mesafede, şehir merkezinden uzakta, ne çok kasvetli ne de çok hareketli, öğleden sonra hayli ıssızlaşmış uzunca bir cadde üzerindeydi evi. Fanny, etraflarındaki azıcık yeşillikle cadde boyunca sıralanmış olan dörder katlı küçük binalardan birinde 23 yaşlarındaki ikiz kızlarıyla oturuyor. İki yatak odası ve küçük bir oturma odası olan bu dairede 15 seneden fazla kocasıyla yaşamış, burayı onunla birlikte döşemişler. Evde her şey yeniden tadilat gerektirse de o zamandan beri hiçbir şeye dokunulmamış. Duvar kâğıdı yırtılmış ve değiştirilmesi gerekiyor; mobilyalar çok eskimiş, yenileme gerektiriyor. O da tüm bunların farkında ve bu tür şeyler, hem onun hem de kızlarının canını sıkıyor, ama kocası 1985'te onları terk ettiğinden bu yana, "dağılan parçaları toplaması" gerekmiş. Kızlarından biri eğitmen diploması almak için uğraşıyor, diğeri ise bahçıvan.

Fanny'nin hayatı köksüzleşmeler, vazgeçişler ve kırılmalarla şekillenmiş. Ariègeli bir köylünün, dokuma işçisi olan oğlunun kızı olarak dünyaya gelmiş. Geçmişten kalan aksanı yüzünden bazı ifadelerinin bize garip gelmesini engelleyemiyoruz. Babası daha o çok küçükken "mesleği öğrenmek" ve "bir fabrikada çok yoğun çalışmak" üzere kasabasını terk etmiş. O zaman küçük bir çocuk olmasına rağmen, bir aydan fazla evden çıkmamaya itecek zorluktaki bu ilk köksüzleşmeyi hâlâ gayet iyi hatırlıyor. Daha sonra ise

yatılı okul zamanları, Toulouse ve Paris, sonra Avignon'da -kısa süren, tekrardan güneyin farklı bir bölgesinde yaşam deneyimi- ve "sonunda artık nerede olduğunu bilmiyorsun". Kocasıyla taşrada kalmış olsa daha sakin, huzurlu, problemsiz bir hayatı olacakmış ama evlerinden ve ailelerinden uzak bu iki sürgün; bu iki göçmen "yapayalnız kalmış ve yenilmiş".

İspanyol bir göçmenin kızı ve "köyün fahişesi" olan annesine küçüklüğünde, "yolunu bulmuş", "para sahibi" tüccar amcası sahip çıkmış. İlköğretimden sonra erken yaşta evlenip fabrikada çalışmaya başlayan annesinin de hayali, kızının, kendisinin tamamlayamadığı eğitim hayatını tamamlaması, eğitim alanında bir kariyer ve iyi bir evlilik yapması, yani başka bir hayata sahip olmasıymış. Pavie Ortaokulunda, felsefe dersinde çok başarılı olan Fanny'nin "hekim olma" isteğine ailesi karşı çıkmış: Doktorluk kadınlar için uygun bir meslek değildir -annesi, mesleğini icra etmeyen bir kadın doktor bile tanıyormuş- ve tahsili çok pahalıdır. "Belli bir iktidar sahibi olmayı ve kafa rahatlığını" birleştiren öğretmenlik ise, aile için çok daha itibarlıymış. Bu, Fanny için yıkıcı bir darbe olmuş. Bugün artık "onları affetmiş, hatta bu konuda beraberce şakalaşıyorlar bile" ama 18 yaşında böylece ailesiyle ilk kopuşu yaşamış. Felsefe alanını seçmiş ve Toulouse'daki Pierre-de-Fermat Lisesinin hazırlık sınıfına, burslu olarak kayıt yaptırmış. Burada tıbba olan ilgisini çabucak unutmuş; üniversiteyi, büyük şehri, entelektüel tartışmaları keşfetmiş ve bunlardan "çok keyif almış". Bu arada Ecole Normal Supérieure'ün giriş sınavlarını kaçırmış ama bunu pek dert etmemiş. Üniversite derecesini "herkes gibi" beşerî bilimler dalında almış; tiyatroya, müziğe ilgi duymuş. Ancak sanki köklerini silmeye cesaret edemezmiş gibi, kültüre olan ilgisi bir kişisel kazanım ya da bireysel bir beceri olarak kalıp, nüfuz edilmesi çok zor bir hayata ciddi ve gerekli bir giriş mahiyeti taşıyamamış.

Kendisinden üç yaş küçük olan müstakbel kocasıyla Toulouse'da tanışmış. Kocası onun gibi öğrenci değilmiş. Evlilik konusunda da diğer bazı öğrenciler gibi, bir öğretmen adayıyla evlenmeyi planlamaya ya da baştan çıkarma-bağlanma oyunuyla oyalanmaya niyetli değilmiş; aşk hayatına, belki de kendisine

rağmen, gerçekçiliğin ve tevazunun belli belirsiz izleri damgasını vurmuş. Hayatta sadece kendinize ve size benzeyenlere güvenebilirsiniz. Bernard da "çok çok mütevazı bir aileden"miş, havacılık lisesine kaydolmuş, pilot olma hayalleri kurmuş... Evlenip tüm fırsatlara kavuşacakları ve özgür olacakları Paris'e gitmeyi istemişler ("O dönemde beraber yaşamak için öyle yapmak gerekiyordu."). Güzel bir geleceğin mümkün olduğunu düşünüyorlarmış; zira o sıralar ekonomik büyüme dönemiydi, kimse işsizlikten bahsetmiyordu, iş ve ev bulmak zor bir şey değildi. Azimliydiler ama fedakârlık yapmayı da bilmek gerekiyordu.

Genç adam her şeyi bir kenara bırakıp PTT'nin sınavına girmiş ve hemen ardından Paris'e memur olarak atanmış. "İşte burada da büyük hayaller..." Durumu, "Üniversite diplomamı 1966'da aldım, evlendim ve kocamın peşi sıra Paris'e geldim. İşte böyle!" diye özetleyen Fanny, yöneticilik kariyerinin başında olan eşine tabi olmuş genç evli kadına dair o romansı imgeye sahip. Öte yandan, "evliliğindeki sorunlarının burada başlamış olabileceğini" de söylüyor.

Ekim'de, Charlemagne Lisesinde stajdayken -eşi 19, kendi 22 yaşındadır- ikiz kızları dünyaya gelmiş. (O dönemde doğum kontrolü bilinçli kesimlerde yaygın olsa da yasal değildir ve dolayısıyla pek çok genç kadın için erişilebilir değildir.) Bazı şeyler kaderin işidir, hepsi bu. Fanny'nin tahsili ve işi (kökeninden ötürü) kendi kazanımları olsa da meslek hayatı ile aile hayatını bir arada yürütmek, o zamanlar bir başarı olarak görülmemektedir; bunların bahsi bile edilmez. Günlük hayat bazı zamanlarda hayal kırıklığı yaratabilir, o kadar.

Fanny annesinin karşı çıkmasına rağmen evlenmiş ve kocası onu terk edene dek gururu yüzünden tüm sorunlarını annesinden gizlemiş: "Paris güzeldi, (...) doğru dürüst bir hayat sürüyormuş gibi görünmek istiyorduk, aslında Midi'ye [Güney Fransa'da geldikleri bölge, t.s.n.] gittiğimizde biraz numara yapıyorduk." Ancak kuşkusuz ki felaketin ilk işaretlerini hem kendinden hem de ailesinden saklamaktadır. Onu içine alacakmış gibi görünen bu yeni entelektüel hayat için o kadar sabırsızdır ki...

"Kızlar (...) orada burada sürüklendi durdu." Lisede ders verirken onları, tesadüfen bulduğu bakıcı kadınlara yahut karşısına kim çıkarsa ona emanet edermiş. "(...) Olacak iş değildi, ağladıkları çok sık duyulurdu çünkü evde yalnız kalırlardı, ikisi birden oyun parkının içinde..." "İşine kendini çok fazla vermiş", "inanılmaz" derecede sabırlı davrandığı öğrencilerini seviyormuş ama kızları küçükken "eve canı sıkkın geliyor"muş, tüm sabrını "gün içinde tüketmiş oluyor"muş ve ayrıca yapılması gereken ders planları ve notlanması gereken sınavlar daima olurmuş. Evde "hiçbir şeye tahammül edemeyecek" hâldeydi, kızların ödevleri "bir felâketti". "Çok hızlı olmak gerekiyordu, hiç zamanı olmuyordu." "Nefret uyandıran" bir hâldeymiş şüphesiz. Kızları, "o günlerin sefillik olduğunu" şimdilerde, "bunca yıl sonra" söylüyorlar ona. Onları sevmenin yeterli olduğuna kendi kendini ikna ederek kızlarının sıkıntılarını yok saymıştı bugüne kadar.

Kocası kariyer yapamamış. Tahsili bırakarak kendini PTT'ye mahkûm etmiş: Şef unvanıyla, görev başında olmayan müfettişlere ya da müdürlere vekillik etmiş. Bu konuyla ilgili evde hiç konuşmamışlar ama Fanny, kocasının, tahsilini yarıda bıraktığı için pişmanlık duyduğunu biliyor. Fanny, onun işine hiç ilgi göstermemiş; onun PTT'deki, kendi iş arkadaşlarından çok farklı gördüğü iş arkadaşlarını hiç sevmemiş. Eşinin kendisinin ifadesiyle "hanımefendinin kocası"na karşı sıklıkla tepeden bir tavra sahip olan arkadaşlarının, "gerçek entelektüellerin", bir anlamda kendisine benzeyen bu adama kötü davranmasına izin verdiği için şimdi kendini çok suçluyor. "Her şeye sahip" okul arkadaşlarıyla beraberken, bazen, "fakir olan işçi sınıfı ailesinden" utandığı anlardaki gibi, eşinden de utandığını itiraf ediyor Fanny. Annesinin onun için hayal ettiği "rahat" hayat (kullanmayı çok sevdiği bir ifade) için ödediği bedel buydu: Bu "entel yanı" beslemeye devam ediyor; resim yapıyor ve şiir yazıyordu.

Gerçeklik, 1985 senesinde, kocasının onu terk ettiği gün Fanny'nin yüzüne çarpar. Bunun gelişini görememiş; şimdi boşanmışlar ama alyansını takmaya devam ediyor ve kocasının dönmesini umduğunu itiraf ediyor. Boşandıkları gün kızlarından biri liseyi bırakmış ve bu, kızlarının ardı ardına bugün de henüz bit-

memiş olan sıkıntılarının ve acı hikâyelerinin başlangıcı olmuş: uyuşturucu, evden kaçma, başarısızlıklar "büyük, çok büyük şeyler"... Fanny bunlardan bahsetmek istemiyor, ağlamaklı oluyor.

Bu çöküşü ne öngörebilmiş ne de önleyebilmişti. Çok fazla şeyi itiraf etmesi gerekirdi kendisine, bunu görebilmesi için: hayatın çok zor olduğu gerçeği, köksüzleşmeler, küçük tökezlemeler, dalga geçilen eş, kopuşlar, kesin olmayan bir yükseliş için yapılan onca fedakârlık ve âdeta bir serap olan kültürel hayata, bir o kadar kesin olmayan bir iştirak... Bugün aldatılmış olduğu hissiyatına sahip. "Entelektüel olan hiçbir şeye" yanaşmıyor kolay kolay, disk satın almıyor mesela, zaten bunun için ne "parası var" ne de dinleyebilmek için "iyi bir cihazı". Bitti onlar.

İşinde de, o genç öğretmenin motivasyonu ve heyecanı, yerini moral bozukluğuna ve zamanını, enerjisini, "kendi hayatını", hiçbir karşılık alamadan bu mesleğe fazlasıyla vermiş olduğu hissine bırakmış yavaş yavaş. Öğrenci velilerince küçümsenmiş, okul yönetimince ve Milli Eğitim Bakanlığınca yok sayılmış, entelektüel kaygılardan çok maddi başarı kaygısına ("para, para") sahip öğrencilerince anlaşılmamış olan 25 yıllık öğretmen Fanny, Touluselu umut dolu genç öğretmen Fanny'nin seçtiği mesleği tanıyamıyor artık. İş arkadaşlarıyla birlikte asil "eğitmen" misyonunu zaman zaman dile getirse bile, kendini sık sık, özellikle de bu cesaretsiz anlarında bir hemşire ya da bir çeşit sosyal hizmet uzmanı gibi hissediyor.

Öğretmen rolünün geçirdiği radikal dönüşümün yarattığı beklenmedik, umulmadık durum karşısında Fanny'nin savunmasızlığı, hiç şüphesiz pek çoklarınınkinden daha az. Geldiği yer ve kendi sürgünlüğü, "yeni gelenlerin" -kendisine emanet edilen öğrencilerden pek çoğunun içinde bulunduğu durum- zorluklarını ve sıkıntılarını anlamak konusunda onu hazırlıklı kılıyor. Hayat tecrübesi ve fevkalade coşkusu, pek çok iş arkadaşını rapor alarak izne yönlendiren ergen şiddeti korkusuna karşı bir kalkan işlevi görmenin yanı sıra, tüm bunlara, kültürü yayma aşkının verdiği tüm gücü kullanarak ve öğrencilerine "sevgisini vererek" göğüs gerebilmesini sağlıyor. Bunun karşılığında da öğrencileri ona minnettarlıklarıyla karşılık veriyor.

Ama paradoksal olarak, öğretmenlerin karşı karşıya kaldıkları yeni durumlara diğerlerinden daha kolay adapte olmasını sağlayan bu yüce gönüllülüğü, aynı zamanda kendisi için bir tuzak niteliğinde: öğrencilere kendini adama tuzağı. Verdiği ya da kaybettiği her şeyin, sadece öğrencilerinin duyabileceği o minnet için olduğunu kendisine söylememesi imkânsız.

Bir ortaokuldaki edebiyat öğretmeni ile

Mülakat: Gabrielle Balazs, Rosine Christin

"Boktan bir iş"

- *Az evvel, pek çok öğretmenin bu okuldan ayrılmak istediğinden bahsediyorduk.*

Fanny: Evet çok fazla böyle öğretmen var, ben de onlardan biriyim. Pek çoğu da kendini sıkışmış hissediyor ve ayrılmak istiyor, müzik öğretmeni olan bir arkadaşım geliyor mesela aklıma, bence okul müdürünün değişmesinden kaynaklanan bir rahatsızlık var bir kez. Geçen yıldan beri, başımızda hiç kimsenin desteğini alamayan yeni bir müdür var ve bu yüzden insanlar onu sertçe eleştiriyor. (...) Bununla ilgili bir rahatsızlık var ve bir de öğretmenlerin hâline dair bir rahatsızlık var. Bence insanlar limon misali sıkıldıklarını, çok emek verdiklerini ama karşılığında hiçbir onay, takdir göremediklerini hissediyorlar (En azından ben böyle hissediyorum.). Fransızca öğretmenleriyle konuştuğumda durumlarını yine böyle anlatıyorlar. Gerçekten kendini hiçbir şey değilmişsin gibi hissettiriyor bu, yani bir iş yapıyorsun (kaba tabirle "boktan bir iş" yapıyorsun) gibi. İnsanların böyle söylediğini duydum. Saçma sapan bir şey için mücadele verdiğini hissediyorsun o zaman. Aldatıldığını. Kariyerinde bir noktaya geldiğinde... Ben hangi derecedeyim şu an, onuncu mu, onu bile bilmiyorum. 48 yaşındayım. Doğru ya da yanlış, yaptığın her şeyin aslında hiçbir şey uğruna olduğunu düşünüyorsun. Öyle bir noktadayız ki genç insanlar başka şeyler istiyor artık. Müzik öğretmeni arkadaşım, konserlerde kendinden geçtiğini söylüyor ama bazılarının sığınacak hiçbir şeyi yok. Komünist bir iş arkadaşımın mücadelesi var... Gerçi çok da inanmıyor, şimdi tekrar dersler almaya başladı ama işte hayatının bir anlamı var böylelikle.

- *Herkes bir yana ya da diğerine kaçıyor...*

Fanny: Bir kaçış var orası kesin, okul değiştirmek de bir çeşit kaçış aslında ama bu, okuldan kaçma sadece. Okuldan bıktım, doğru ama nerede kadro bulurum, onu da bilmiyorum. Lisede ders vermek istiyorum çünkü gençlerin dediği gibi, kendimden geçmek istiyorum; çünkü şimdiye kadar hep ben vermişim, ben vermişim ve hiçbir şey alamamışım gibi hissediyorum! (...) İnsanlar yaşamak istiyor. Ortaokul ve lise, yaşam alanlarına dönüşemedi hiç-

bir zaman. Çocuklarla konuşunca, imla hatalarıyla dolu onca sözün altında yetişkinlerle konuşma arzusu seziyorum ve bu, çocukların gerçekten yaşama ihtiyacına de tekabül ediyor bir taraftan. Ayrıca ben, genç insanların, öğretmenlerinin yaşadığı rahatsızlığı da bir biçimde yansıttıklarını düşünüyorum; hatta toplumun genelindeki rahatsızlığı da... Bunun farkındalar mı, böyle ifade edildi mi bilmiyorum ama bunun geçerli olduğunu düşünüyorum.

- Onlar da kendilerini rahatsız hissediyorlar.

Fanny: Tam olarak buydu söylemek istediğim. Öğrencilerim mesela, kendim için konuşuyorum, herkes için böyledir diyemem; çok tatlılar çocuklar; özellikle de sekizinci sınıflarda gözlerinden okuyorum bunu: Yardım etmek istiyorlar, hatta bizi sevmek istiyorlar. Bununla birlikte iş arkadaşlarımın "Bunun için burada değiliz, çocukları sevmek değil bizim işimiz!" dediklerine sıkça şahit oluyorum. Ben bunu tamamen yanlış buluyorum, buna ihtiyaçları var ve öğretmenin de buna ihtiyacı var. Her durumda, benim ihtiyacım var buna. Ayrıca her açıdan düzgün olmak zorundayım onlara karşı. İyi bir iş çıkarmak istiyorsam tabii. Bu durum, o bütünün bir parçası; insanlar yaşamak istiyorlar. Ve bugünkü toplumda da çocuklar bunu yaşıyorlar, onlara paranın hükümdar olduğu bir model sunuluyor bence, bu da bir sorun... (...) Onları sağlıksız şeylerin içine sürüklediğimizi düşünüyorlar.

- Öğretmenler takdir edilmiyor derken, kim tarafından takdir görmediğinizi hissediyorsunuz?

Fanny: Öncelikle üst makamlarca... Okul müdürlerinin -hepsi değil çünkü çok donanımlı yöneticilerden de bahsediyorlar bana bazen- şirket müdürleri olduğunu fark ettim sıkça... Yani şunu demek istiyorum: Kurumun varlığı insanlar için değil; ne öğretmenler için, ne öğrenciler için... Seni uyarmak için buradalar, iş dışında bir şeyler istemek için ama yaptığın şeyin öğrencilerin iyiliği için olduğunu da hissetmiyorsun bir taraftan da, tanıtım için ya da onun gibi şeyler için... Eğer öğretmen bunu yapmaktan zevk alırsa işler böyle yürüyebilir bir süre için (ki zevk alan çok fazla öğretmen de var). Bunu veliler ve başkaları da kabul etmiş durumda.

- Evet, herkes.

Fanny: Çünkü dürüst olmak gerekirse... Öğretmenlerden bahsedildiğini duyduğumda... Yerküre kadar eski bu da... Ya da benim kendi ailemin düşüncesi: Rahat bir işimiz olduğunu düşünüyorlar. Hep tatilden bahsediyorlar... Gibi gibi...

- Ah evet... Tatil... Aileniz ne iş yapıyordu?

Fanny: Babam işçiydi, tekstil işçisi. Çok çalışırdı, iş günü çok yoğun ge-

çerdi. Ve onun için; -doktor olmak istiyordum ama o istemedi çünkü parası yoktu, "yok, yok, yok" dediler bana-; onlar için öğretmenlerin garanti bir işleri vardır, rahat bir işleri. Yani bir devlet memuru olmamı hayal ediyordu.

"Rahibe Teresa" ismiyle imzaladım

Fanny: Gayet rahat, hâlinden memnun (ya da memnun olmayan, bilmiyorum) bir memur vardı onun gözünde... Belki de memur öğretmen memnundur hâlinden çünkü sorgulamaz... Böyleleri var gerçekten, fazla soru sormayanlar var. Ama aynı zamanda eğitmen olmak isteyen bir öğretmen... Şimdi en sevdiğim konuya geliyorum: Bence bugün öğretmenleri korkutan da gerçek bir eğitmen rolüne sahip olmaları zaten. Bazı iş arkadaşlarımla tartıştım geçende bu yüzden, ben böyle düşünüyorum, gerçekten büyük bir laf belki ama söz oyunlarını sevmiyorum. Öğretmenlik sadece bilgi aktarmak değil, Milli Eğitimiz sonuçta ve öğrenciler de bunu bekliyor. Bizden beklentileri... Ebeveynlerinin yerini almamız değil ama onlara konuşabilecekleri bir rol model olmamız ve biz bunu bir kez kabul ettik mi, işe yarıyor. Ama bunu reddeden öğretmenler var. Geçen yıl zorlu bir sınıfım vardı, bir şaka yapmıştım, gerçekten şaka ama belki biraz karanlık olabilir benim şakalarım... Sınıfın sorunlarıyla ilgili bir ön danışma toplantısı düzenlemiş ve velilere gönderdiğim notu "Rahibe Teresa" diye imzalamıştım. Neden böyle yaptım bilmiyorum, belki ilahi bir esinle! Of ne kıyamet yarattı... Bence bugünlerde öğretmenlik bir eziyet, tükeniyorsun. Çünkü çocuklar için tüm enerjini veriyorsun, bunu yapmadan işin içinden çıkabilir misin o ayrı, hiç sanmıyorum... Ha öte yandan, takdir edilmiyorum hissine kapılıyorum derken, öğrencilerimle son derece iyi ilişkilerim var ve beni bu işte tutan da o zaten. Çünkü öğrencilerimle, zorlu sınıflarda bile, çok gürültü olduğu zamanlarda bile ya da sinirlendiğimizde vb., sınıfta hep bir şey var yaşanan. Ben onları seviyorum, onlar beni, beni eğitimde tutan bu. Böyle olmasaydı herhangi başka bir şey yapıyor olurdum. Bilmiyorum önüme çıkan herhangi bir işi yapıyor olabilirdim! Çünkü bu durumda öğrenciler seni takdir ediyor; bu ikrar, saygı hâli çocuklardan geliyor. (...)

- Ailenizin ne kadar yoğun çalıştığından bahsediyordunuz... Anneniz de çalışıyor muydu?

Fanny: Annem çalışmayı bırakmıştı. Ben küçükken, o da işçiydi. Biraz yoksunluğa uğramış bir işçi çünkü o zamanlar lise diploması almış. Annesi ondan çalışıp para kazanmasını istemiş, o yüzden fabrikada çalışmaya başlamış. Bana öyle geliyor ki o dönemin çocuklarının çoğunun hikâyesinde olduğu gibi, ben de annemin istediği yoldan gittim (...) ya da kendisinin izlemek isteyeceği yoldan. Bunun hakkında konuşmak istediğimizde bunu şöyle görüyor -nasıl desem-... Onun için, eğitmen, öğretmen en üst nokta, zirve... Kasaba insanının zihniyetini taşıyor, benim kasabamdakilerin tabiriyle, öğ-

retmen bir nevi "Devlet"ti; dedem de böyle söylerdi, bilgi veren kişiye karşı inanılmaz saygı duyardı. Okuma yazması yoktu ve onun için öğretmen öyle biriydi, annem de böyleydi, babam o kadar değil. (...)

Annem hayal kırıklığına uğradı

- *Aileniz, öğretmen olmak vb. gibi hedeflere göre, başarılı görüyor mu sizi?*

Fanny: Evet, tabii. Başarmıştım ona göre ama şimdi fikrini değiştirdi, gerçekten değiştirdi...

- *Ah, eskidendi yani?*

Fanny: Evet en başta... Onun için olay şuydu... Okulda başarılıydım, sınavları geçiyordum, başarmıştım. Ama şimdi nasıl yaşadığımı görünce, bu biraz da benim kendi tercihlerimle alakalı tabii ama benim kaygılarımı görünce, bana diyor ki: "E ama en nihayetinde..." Yani gerçekten böyle olsun istemiyor... Bu kadar, burada söyleyemediği çok şey var, bir şeyler hissediyor, analiz etmiyor durumumu, ben de onunla bunun hakkında konuşmuyorum çünkü zaten kendini suçlu hissediyor, o yüzden çok fazla konuşmuyorum... Milli Eğitim Krallığı'nda bir şeylerin kokuştuğu izlenimine sahip belli belirsiz, bunlarla ilgili konuşmuyorum ama hissediyorum. Azizler Günü'nde gittiğimde bana söylemişti, onu görmüştüm, yanımda iş götürmüştüm ve bana "E senin kafan hiç rahat etmiyor." demişti, gördüğü şey bu. Ya da moralimin bozuk olduğunu fark ettiğinde "En nihayetinde kardeşin senden daha mutlu." demişti.

- *Evet, yani beklediği gibi olmadığını görüyor bu mesleğin, öyle mi?*

Fanny: Öyle... Düşünüyor denir mi onu da bilmiyorum, çok belli belirsiz... İfade edilmiyor belki ama öyle. Kişisel şeylerden bahsedersek evliydim, 1985'te boşandım, kocam beni hep işim yüzünden fazla meşgul olmakla suçlardı. O kadar çok öğretmen arkadaşım eşleriyle problem yaşıyor ki. Gerçekten... Aa hatta geçen gün bir tanesiyle telefondaydım. Anaokulu öğretmeni olan bir arkadaşım ve hasta. Hasta... Ayın 15'ine kadar rapor almış ama doktor ona 22'sine kadar rapor vermek istemiş ve ona bunu özellikle söylemiş. Bunu üzerine arkadaşım sosyal hizmetlerden bir psikiyatristle görüşmüş, aldığı cevap "Sorununuz bu." olmuş. Bu bir reddiye. Telefonda bana "Gürültüye tahammülüm yok!" diyordu. Depresyonda.

- *Eşler genelde öğretmenlerin çok çalıştıklarından mı yakınıyorlar yani, çok meşgul olduklarından?*

Fanny: Evet, evet... Çok meşgul... Diğer insanlara kıyasla. Geçen gün arkadaşlarım telefonda konuşuyor. Adam vergi müfettişi, her zaman serbest, karısı öğretmen. Adam, "Noel'de Polonya'ya gidiyoruz." dedi; Polonyalıları

tanımak istiyormuş. Monique ona "Peki karın ne yapacak?" diye sorduğunda, "Soruya bak! Sınav kâğıtlarına gömülecek, usandım!" diye cevap verdi. Tatsız sözler...

- *Öyle ama önemli! Peki ya kocanızın işi neydi?*

Fanny: Kocam PTT'de çalışıyordu, hâlâ da orada çalışıyor, kafası rahat, (...) postane müdürü. (...) Uzak yerlerde başkalarına vekâlet etmesi gerektiğinde, kamyonları karşılamak için postanın geliş saatinde orada olmak için çok erken kalktığı olurdu. Ama kıyaslayınca, -bence öğretmenin problemi bu-yani bir öğretmene kıyasla, mesela beni öldüren ve yaratıcılığımı kısıtalayan bir şey hiçbir şeyin tamamlanamadığını, işin bitmediğini bilmek. Eve geliyorsun, derse hazırlanmak durumundasın ve... Bu seneki duruma geldik işte; Fransızca derslerinin saati azaltılınca, 18 saati doldurmak için dört sınıfının olması lazım. Bir okulda dört Fransızca sınıfı var, üstelik bunların üçünde de otuzar öğrenci var: Bu da, inanılmaz sayıda kontrol edilmesi gereken ev ödevi demek çünkü ortaokulda her şeyi kontrol etmelisin, metin analizleri yapıyorum çünkü öğrenci başka türlü bunu yapmayacak ve tabii her zaman notlanacak şeyler var... Yani iş günü sonrası...

Of! Her gün, okuyacağım kâğıtlar var. Her gün. Başta bazı kâğıtları okuyordum ama sonra fark ettim ki çocukların çoğunluğu ödevleri yapmamaya başlamıştı artık ve benim eğitimim bunun üzerine kurulu; yani metinlerin, yazmanın, metin incelemelerinin, yazılan metin üzerine geri dönüşlerin ve metin üzerine tartışmaların üstüne, yani öğrenciler için bu, o kadar da... Şimdi anladılar ve bu sistem işliyor artık ama ilk başta onlar hiçbir şey yapmıyorlardı, her şeyle ben uğraşıyordum. Diğer öğretmenler aynı şeyi söylemeyebilirler size çünkü mesela müzikte, öğretmen arkadaşımın eve getirdiği iş, aynı ağırlıkta değil. Gerçekten özel bir durum, her gün evde iş oluyor. Kendimi bununla yiyip bitirdiğimi, harcadığımı düşünüyorum; bu, beni gerçekten çok yıpratıyor.

- *Eleştirdikleri de buydu zaten, en nihayetinde eşinizin size eleştirisi buydu? Yeterince vakit ayırmamanız...*

Fanny: Evet. Geriye dönüp baktığımda, zamanımı çok kötü kullandığımı fark ediyorum, kendimi gerçek anlamda işime adadım, kızlarımı bana ihtiyaçları olan pek çok zamanda yok saydım, bunu maalesef yaptım...

- *İki kızınız mı var?*

Fanny: İkizler. İki kız ve az önce size söylediklerimi bana hep tekrar ediyorlar ısrarla! İhtiyaçları olduğu anda ben... Yani, şey, bu kişisel bir mesele. Evet, bir süre kendimi aşırı derecede işime adadığım doğru ve bunun bana bir tatmin vermediğini de söyleyemem aslında, doğru. Evet, kendimden çok verdim ve çocuklarla olmaktan da keyif aldım ama bunun yanı sıra en çok da

eve geldiğimde sabrım tükenmiş oluyordu... O kadar çaba sarf ediyordum ki eve gelince çocuklarıma sabırlı davranacak gücüm kalmıyordu. Kızlarım bugün bana bunu söylüyor bu yaşımda...

- Kaç yaşında kızlarınız?

Fanny: 23 yaşında çocuklarım...

- Çocuk değiller artık pek...

Fanny: Hayır ama ben hep böyle söylüyorum... Geçmişte yaşamadıklarımızı şimdi yaşama sürecinde olduğumuz için çocuklarım diyorum... Birbirimizi tekrar bulduk diyebilirim, çocukluğa ait parçaları yeniden yaşıyoruz. Psikanaliz yapıyoruz elimizden ne kadar gelirse. Öyle... Ne diyorduk? Hatırlayamıyorum...

Pek çok öğretmen çiftin durumu... Hatta yalnızca bir tarafın öğretmen olduğu durumlar... İstisnasız hepsi buna benzer sorunlar yaşıyor, bazıları üstesinden gelebiliyor ama hep bir şeyler oluyor, doğrularla yanlışlar arasında sıkışıp kalıyorsunuz... Özverili davranmak, bir hiç için kendinden, kendi hayatından vermek... Hemşireler gibi, diğerlerinin gözünde hiçbir değerimiz yok ve diğer insanlar, her neyse... Çocuklar bana şöyle diyorlar: "İyi bir iş yapıyorsunuz ama biz bunu yapmak istemiyoruz." Merak ediyorlar bu işi neden yaptığımı çünkü onların rol modelleri başarılı, takım elbiseli, kravatlı tipler: para, para, para...

Kitaplardan parçalar okuyorum

Fanny: Her yerde, her meslekte daha iyi bir hayat talebi, tanınma arzusu görüyoruz... Sosyal Hizmetler görevlilerinin de aynı şeyi istediğini görüyorum mesela, kendilerini faydalı hissetmek istiyorlar; işini, sadece yapmış olmak için yapan tembel memurlar olmak istemiyorlar. Lise protestoları sırasındaydı, bir gün, arabamda devlet radyosunu dinliyordum -zaten başka türlü vaktim de olmuyor- ve isyan ettim... Kültürel bir şeyler dinliyorsun, okul döneminde okumaya vaktin olmuyor. (...) Kısa kısa parçalar okuyabiliyorum kitaplardan sadece, çok can sıkıcı bir şey bu!..

- Ve edebiyat öğretmenisiniz!

Fanny: Evet... Okurken kitabımın içine girmem lazım; kafam her zaman bir şeylerle meşgul, sanki hiç bitmiyormuş gibi hissediyorum, bir kitaptan haz alamıyorum. Tatilde, evet. Ama okul zamanı, okumaktan keyif alamıyorum çünkü bir anda, hop! Kendi kendime diyorum ki: "Hey! Yapacak çok işin var senin!" Sonra hareketleniyorum, yapacak bir şey aramaya başlıyorum. Ve kabul ediyorum, belki yaş da bir etken olabilir bu durumda, 48 yaşındayım, yorgunluk var... Hayır, tam öyle değil ama belki de evet, eskisi kadar enerjik

hissetmiyorum, önceden sınıfta bir şeyler yapmak için fikirlerim olurdu, anlattıklarımı nasıl daha enteresan kılabileceğime dair... Biraz yorgun hissettim mi, tamam bunu yola sokarız derdim... Şimdiyse ders günü bittikten sonra beni görmeye gelen veliler... Her gün geliyor veliler...

- *Randevu var mı, öyle çat kapı mı geliyorlar?*

Fanny: Randevu yok, her gün değilse de hemen her gün oluyor. Şimdilerde, sınıf kurulları olacağı için panik var; bazıları dürüst, bazıları...

- *...şaibeli işler için...*

Fanny: Aynen! Tamam normal ama hesaplanmayan işler için geçirdiğin zamanı düşününce... İşte bundan bıktı insanlar... Hadi benim zihniyetim... Sanki kendimi çok fazla övüyor gibiyim ama çok samimiyim, inanın, tipik bir devlet memuru olmak istemiyorum, o yüzden de işle ilgili harcadığım saatlerin hesabını tutmuyorum hiç, bunu istemedim zaten ama bazı iş arkadaşlarım bana, "Kendini çok fazla kaptırıyorsun işine ve senin gibi insanlar yüzünden herkes zannediyor ki...", "Her şey rayında gidiyor izlenimi veriyorsun insanlara. Sınıfın dışında çalışmayı bırakmalı ki işlerin yolunda gitmediğini anlasınlar..." Ama ben yapamam başka türlü... Bundan başka bir şeyim de yok ayrıca. Evet çok zaman harcadığımız doğru, insanlar bunu fark etmiyorlar.

- *Bir haftada kaç saat çalıştığınızı düşündün mü hiç? Hesaplanamaz mı bu?*

Fanny: Bakın, bu yıl, öğrenci yönlendirme çalışmalarıyla salı günlerimi geçirmek dışında hiçbir şey yapmadım, bir şey yapmıyorum ders dışında. Şimdilik ama. Çünkü başlayacak. İki okul projesindeyim -biri basın, diğeri miras üzerine- bu ek saatler, filmler, montajlar ve bunun gibi şeyler demek ve bu yıl... Aşağı yukarı günde 10 saat çalışıyorum.

[*Fanny, oyuncu Philippe Leotard'ın, France Inter radyo kanalında, aşağılayıcı bir biçimde öğretmenlerin maaş talepleriyle dalga geçtiği ve "devlet memuru zihniyetini" kötüleyen bir portre çizdiği programa atıf yaparak, medyada yoğun olarak görülen, öğretmenlerin devlet memurları olarak resmedilmesinden ve bunun negatif çağrışımlarından bahsediyor.*]

Bir tomar para ve enerji

- *Az evvel söylediklerinize dönmek istiyorum çünkü başta, "Çok mücadele verip çok aldatıldığımız hissine sahibiz." demiştiniz; nitekim özel hayatta da mücadele verdiğinizi söylüyorsunuz; en nihayetinde özel hayatınızla bedel ödediniz, boşandınız. Sebeplerin bir tanesinin bu olduğunu düşünüyorsunuz...*

Fanny: Sebeplerden bir tanesi, kocamın şikâyetlerinden biri buydu, doğru...

- Diyorsunuz ki: "Çok mücadele verdik..." Bu ne demek gerçekten anlamıyla? Kendinizi işinize fazla vermek, hatta feda etmek, bir dava peşinde koşmak ya da...

Fanny: Başta evet, kariyerimin ilk başında çok aktiftim, çalıştım bunun için, St-Germain-en-Laye Lisesindeyken rapor üzerine rapor yazdım ki o zamanda okul bir çeşit pilot okuldu ve ben okuldaki başarısızlık üzerine çalışan bir çalışma grubunun parçasıydım, hatta deneyler bile yapıyorduk, çalışıyorduk... Ve bu konuda raporlar hazırladık. Ama insana öyle geliyor ki, üst mercilere söylediklerinin geri dönmesi çok uzun zaman alıyor, o süre içinde de her şey değişmiş olabiliyor. Çünkü okul meseleleri yaşayan, canlı meselelerdir, değişirler; yani 10 yıl önce istediğimiz reform sonunda hayata geçtiğinde artık çok geçti! Geçen sene ulusal düzeydeki danışma vardı. (...) Bir kaseti sakladım, kasette sistemle dalga geçiyorduk, bir video kaset hazırlamıştık ve Mariette şu meşhur "eğitim modülleri" üzerine konuşuyordu (...), bayağı bir zaman oluyor biz bunu konuşalı ve şimdi duyuyoruz ki bunlar moda olmuş. (...) Çok ağır bir aygıt bu, o yüzden de hareket ettirmesi çok zor... Bu da her şey çok geç geliyormuş hissini yaratıyor sende.

- Evet, pek çok şey yapıyorsunuz siz aslında ama geri dönüşleri o kadar yavaş oluyor ki...

Fanny: Öyle, Eğitim Bakanlığını da suçlamak istemiyorum çünkü gerçekten de işlerin nasıl yürüdüğünü bilmiyorum ama bu devasa aygıtın içinde ciddi de bir enerji ve para israfının olduğunu düşünüyorum. (...) Ayrıca söylediklerimde tehlikeli bir durum da görüyorum, az evvel bölgeselleşmeden bahsediyorduk, ulusal düzeyde harekete geçirmek zor olduğuna göre, buradan neler çıkabileceğini göreceğiz. (...)

Taleplerden, kaynaklardan ve bunun gibi şeylerden bahsettiğinde, sıklıkla ortaokulda da devam eden ve gerçek bir para kaybı gibi pek çok şey aklımıza gelebilir. İsraf! Video çekiyordum mesela, biraz yoruldum bundan, bu gerçek çünkü gözlerimle ilgli sorunlarım var, aynı zamanda da bir hayatım var benim de. Önceden yapabildiğim için, yapmak istediğim için yaptığım şeyleri yapmaktan vazgeçebilme özgürlüğümü istiyorum. Ama hayır, her an taciz ediliyorsun. Çünkü bir şeyi yaptıysan, bunu yapmaya devam etmelisin hep. Bir ekiple birlikte video çekiyorduk. O zamandan beri... Bir film çekmiştik, ilk filmimiz...

[*Fanny geçen seneki etkinliklerinden, yürüttüğü video atölyesinden bahsediyor.*]

- Öğrenciler nasıl, onları nasıl tanımlarsınız?

Fanny: Kabaca iki tip öğrenci var bizim okulda. Burası kırsal bir okul, banliyö bile değil, göl kıyısında, hatta biraz şey bile diyebilirsin, yani, sayfiye yeri gibi... Bu yüzden yakmamam, çok büyük sorunlarımız yok burada, kuzey banliyölerindeki okullardaki gibi değil mesela. İki tür öğrenci var. Bir, daha ayrıcalıklı bir ortamdan gelen bir grup var. İki büyük şirket var burada, bu şirketlerin mühendislerinin çocukları var ki onlar gayet başarılı. Bir de daha kırsal kökenli, alt seviye bordroluların, memurların çocukları var ki seviyeleri hayli düşük. Doğrusu o çocukların pek öyle hırsları yok... Yani kabaca bu iki tip öğrenci var... Yani her yerde olduğu gibi zorluk çıkartan, başarısız öğrencilerimiz var işte...

- Sınıfta bu durum nasıl kendini gösteriyor? Zorluklar yani...

Fanny: Şöyle, bu sene mesela bir tane 7. sınıfım var, 24 kişi sadece. Sınıfın genelinin seviyesi çok yüksek değil ve sınıfta üç tane ciddi davranış bozukluğu olan çocuk var, sonuçta geçen hafta içlerinden ikisi, yok üçü (...); üç okuldan kovulmuş olan bir tane var, istikrarsızlık abidesi; bir de hiçbir şey yapmayan var. Bu ikisi, hırsızlık yapmaya çalışırlarken yakalandılar. (...) Sonuçta yakalandıktan sonra polis onları alıp eve götürdü çünkü (...) bu ilk hırsızlıkları değildi, üçü tek vücut oluyor. Yani sonuçta güçlükleri olan bir sınıfın yıldızları konumundalar, bir de diğer çocuklardan daha...

- Daha mı büyükler?

Fanny: Yaşça değil. 14'ler aşağı yukarı. Yedinci sınıfta 13,5-14'ler normalde. Bazıları 14'ünü doldurmuş, iri yarı, cüsseliler. Vallahi onları konumlandırmakta zorlanıyorum (...) hiçbir referans noktaları yok; hiçbir şeyden korkmuyor, çekinmiyorlar, hiçbir şeyden! Okul cezaları, ihtar, uzaklaştırma... Uzaklaştırma onları mutlu ediyor, okuldan uzaklaştırılınca mutlu oluyorlar, ben bunu yapmamaya çalışıyorum, ailelerin de yapacak bir şeyi yok onları uzaklaştırdığımız üç gün boyunca, amaçladığımızın tersine, dışarı çıkıp başlarını belaya sokabiliyorlar... Yani bizim bir şey yapmayacağımızı adları gibi biliyorlar, o yüzden de zorluyorlar, sabrının sonuna kadar sınıyorlar seni. Aslında bunu onlardan gelen bir çağrı olarak da düşünebilirsin, onlarla ilgilenecek birine ihtiyaçları da var, istedikleri şey bu ve bir süre sonra bu çok yorucu olabiliyor. Çok yorucu!

Bir öğretmen vardı mesela, sınıf konseyi toplantısının olduğu gün geldi, hastaydı. Hasta olduğuna dair bir doktor notu getirmişti yanında. "Toplantı için kalamayacağım..." dedi, notu bir mazeret olarak elinde tutuyordu, bu da beni çok üzdü. Çünkü öğrenciler, veliler ve öğretmenler ona kindar bir biçimde bakıp ona bu mazeret iznini çok görüyor gibiydiler... "Korkunç bir sınıf bu

sınıf, kendimi öldürüyorum bu işte! Kendimi boşuna, neredeyse hiçbir şey uğruna öldürüyorum burada! Hiçbir şey uğruna! Korkunçlar, artık daha fazla dayanamıyorum" diyordu elinde kâğıtla. Ondan sonra gitti ve annelerden biri "Geçmiş olsun beyefendi..." dedi, o kadar. Bu çocuklarla ilerleyemiyor bu meslektaş, başarılı olamıyor. Bilgi aktaran bir öğretmen olmak istemiş, buna kafayı takmış, sonuçta o bir öğretmen ve görevi... Neticede işler kötü gitmiş. Bu arkadaş aynı zamanda çok da kültürlü biri. Sanırım tarih öğretmeniydi bana telefonda söyleyen çünkü bunun üzerine konuşmuşlar veli toplantısında. Karşısında iyi öğrenciler olunca mucizeler yaratabilen bir tipmiş. Ama işte sadece iyi öğrenciler yok!

- Her öğretmenin sınıfında sadece iyi öğrencilerin olması lazım... [Gülüşmeler]

Fanny: Bazen polislik yapmak zorunda kalıyorum; iki gün önce, oldukça kötü bir şöhrete sahip olan, üç okuldan atılan A. biraz hareket istedi. Saçma sapan şeyler yaptı, aslında iletişimde olmak istiyordu. Ama aynı zamanda hem öğretmen hem de eğitimci olmak çok zor bir şey. (...) Hâlihazırda derslerde sorunları olan, uçan sinekten bile dikkatleri dağılan bir sınıfta böyle sürekli ortalığı karıştıran, provoke eden bir öğrenci, sınıfı aşağı çeker... Böyle iki öğrenci bile yeter, mesela geçen akşamüstü, dersi kırdılar. (...) Aptalca şeyler yapıyorlar, bunlar tehlike altındaki çocuklar. Onların durumunu düşününce mideme yumruk yemiş gibi oluyorum. Bazen bu çocuklar karşısında kendimi çok güçsüz hissediyorum, bana kalan, yapabileceğim tek şey, konuşmak, konuşmak...

- Daha önce çalıştığınız okullarda da böyle miydi durum?

Fanny: Hayır, hayır. Genç bir öğretmenken, işe ilk başladığımda, bu çocuklarla böyle ilgilenmek gibi sorunlarım olmamıştı. Hiç olmadı, 1968'den önce lisede öğretmendim. Kendi öğretmenlerim benimle nasıllarsa, ben de öğrencilerimle öyleydim. Kişisel ilişkilerim yoktu öğrencilerle. İşimiz tam bu açıdan değişti. Bence böyle ama pek çok öğretmen bu rolü reddediyor.

Yıkıldı

- Aynı kitle değil artık hitap ettiğiniz...

Fanny: İşte tam da bunu kastediyorum. Aynı kitle değil ve insanlar "Bu rolü oynamak zorunda değiliz!" diyorlar. Geçen yıl, bu zorlu sınıfla ilgili bir tartışma yaşamıştık zaten. İki kez başıma geldi, birincisi genç öğretmenleri istemiyorlardı artık, ben de o zaman bazı çocuklarla çalışmak için gönüllü olmuştum, hepsi düşüşteydi, istikrarsız bir hâldeydiler, çoğunlukla asosyallerdi, suça yatkınlıkları vardı ve yedinci sınıfın sonunda, öğretmenler artık onları istememeye başlardı. Bazıları bunu açık açık söylemezlerdi... "Oo hayır, onu

benim sınıfıma koymayın... Aa hayır hayır, ben bundan bıktım, bir senedir ona tahammül ediyorum, artık yeter!" diyenler de vardı.

Geçen gün bazı velilerle bu bahsettiğim üç öğrenci yüzünden tartıştım. "Kapıya koyun!" diyen bir veliye "Nereye göndereceğiz?" diye sordum. Başka bir öğrencinin babası "Eğer isterseniz biz de sınıfa gelip polis rolünü oynayabiliriz." deyince "Ne diyorsunuz siz, bu çocukları yakılmak üzere fırınlara mı gönderelim? Ne yapmak gerekir onlar için? Eğer siz bu çocukların velileri olsaydınız, herhâlde biraz yardım almak isterdiniz bizden?" dedim. Veliler buna hemen karşılık verince daha da sinirlendim, bu cevapları beni gerçekten deliye döndürdü ama... Diğer taraftan Milli Eğitim Bakanlığı ve onun başındakilerden de destek yok. Böyle çocuklar olunca insan ne yapacağını bilemiyor. Çünkü diğer taraftan da bu çocuklara vakit harcadığımız için eleştiriliyoruz. İşte o zaman "Demagoga dönüşmüş bu!" diyorum. Daha fazla katlanamıyorum işte buna. Yani takdir görmemek derken kastım bu...

Onlarla ilgilenmek istiyoruz ama insani bir biçimde. Afrika'daki insanlara yardım ediyoruz mesela. Aynı zamanda UNESCO kulübündeyim; diğer insanlara maddi yardımda bulunuyoruz; ekmekleri bile yok; para, kitap gibi şeyler vermek kolay ama burada bir birey söz konusu: bir çocuğa karşı sorumluluk... Öğretmenlerin dörtte üçü bundan kaçıyor, yani bazılarında her şeye karşı bir iğrenme duygusu var. Bu, büyük bir sorun: Bu çocuklarla ne yapacaksın? Kurumsal yapılar bize yardım etmiyor, bilmiyorum bizim yaptıklarımız bir şeyi değiştirecek ama çok, çok daha fazla çocuk var böyle; benzer hayatları var, parçalanmış aileleri... Böyle sorunları olan çocuklardan öyle çok var ki... Bu durum, sınıflardaki sorunlu hâli gözler önüne seriyor âdeta...

- Sizin başınıza geldi mi az önce anlattıklarınıza benzer bir olay? Hastalanan bir öğretmenden bahsettiniz. Ortaokulda, böyle depresyon, hastalık gibi durumlarla karşılaştınız mı?

Fanny: Oo, evet. Elbette oldu. Kızımın dersine giren G. var. Hiç basit bir şey değildi yaşadığı, bir kırılma yaşamıştı, öyle demişlerdi yani, belki en kolay tabirle böyle söyleniyor. Valerie'nin dersine girdiği sene çıldırdı. O sınıfta, o üç taneyle, meslektaşım hatalı, bunu diyebiliriz; isimler çıkmaz umarım ortaya ama bu kadın o çocuklara karşı çok hatalı. Onlara hakaret ediyor, çocuklar bana bahsetti bundan, elbette gidip ona ders verecek değilim bu konuda. Bir öğretmen olarak buna benzer şeyler hep oluyor ama bir iş arkadaşımı sürekli övmek ya da tersine ona sürekli bir şeyler öğretmeye çalışmak olmaz ama bu kadın... Nasıl desem? Belki kişisel sorunlarını onlarla çözüyordur, çok zorlanıyor çünkü çok zorlar ama kendini kaybetti, öğrencileri aşağılamaya başladı ve sınıf konseyinde, bu disiplin sorunları ortaya dökülmüş oldu ve o da "Daha fazla yapamıyorum, artık yapamayacağım! Eğer böyle devam ederse üç ay

rapor isteyeceğim!" dedi. Bu da bir çeşit kaçış elbette ve... Bunlardan...

- *Bu örneklerden çok mu var?*

Fanny: Her zaman öğrenciler yüzünden mi, onu bilemem...

- *Rahatsızlık yüzünden mi?*

Fanny: Kesinlikle, geçen sene, bir toplantıda ağlayan bir arkadaş vardı... Sınıftaki çocuklar öğretmenin hor görmesini ya da hatta öğretmenin nefretini -çünkü onları sevmeyen başka öğretmenler de vardı, bunu anlayabiliyorlar- hissedince... Ama çocukları sevmeyen öğretmenler var -okulu seviyorlar çünkü hiç ayrılmamışlar okuldan- ve çocuklar bunu hissedince inanılmaz kötüleşebiliyorlar... Disiplinli bir öğrenci; doğru yerde duran, doğru yolu izleyen bir öğrencinin öğretmene bile ihtiyacı yoktur, cidden öyle. Neyin ne olduğunu bilir ama zor bir çocuk bunu hissedince kötülük yapabilir. (...) Tüm hataları öğretmenlere de yüklemiyorum elbette ama bu sorumluluğun bir kısmı da onların. Bu öğretmeni geçen yıl tehdit ediyorlarmış, ne demişlerdi tam hatırlamıyorum ama... Arabasını patlatacaklarını söylemişlerdi sanırım.

- *Daha önce de olmuş muydu böyle bir olay? Yoksa sadece tehdit miydi?*

Fanny: Tehditti ve bir gün bir toplantıda, sorunlardan bahsediyorduk, tüm hocaların olduğu bir gündü, bir anda ağlamaya başladı, sinirden... Evet, bazı insanlar gerçekten de daha fazla dayanamıyorlar, onları anlayabiliyorum ama işte tam o yüzden... Bence, eğer sınıfta böyle çocukların varsa güçlü olmalısın; manevi olarak çok güçlü olmalısın. Yahut da sevmelisin onları.

GB, Ocak 1991

"Başka âlemdeydim"

Fanny: Kocamın -yani önceden bundan bahsettik, şu bir gerçek ki ebedî bir sorun bu- bana karşı biraz kompleksliydi çünkü ondan daha tahsilliydim... Bu sebeplerden ötürü... Şimdi biliyorum artık ama o zamanlar anlamıyorsun, kendi kendine "Böyle şeyler önemli değil..." diyorsun.

- *Peki evliliğiniz, üçüncü, dördüncü yılında önemsiz miydi hâlâ?*

Fanny: Benim için önemli değildi ama onun için evet. Bunu bana sonradan söyledi, kendini sık sık "hanımefendinin kocası" gibi hissettiğini söyledi. Arkadaşlarımızın çoğu benim arkadaşlarımdı mesela. Birileriyle her görüşmemizde... Yani, ben gerçekten hatalıydım, psikologdaymış gibi bir çift olarak bizden bahsetmem gerekirse, inanılmaz derecede hatalıydım ve bunu şimdi

anlayabiliyorum. Ama eğer Avignon zamanlarında beni tanımış olsaydınız mesela, ben de onun gibi deneyimsizdim...

- *"Avignon zamanları"yla neyi kastediyorsunuz?*

Fanny: Paris bölgesindeki Marly-le-Roi'da geçen 10 yıldan sonra, Midi'ye geri dönmek istedik. Atamalarımız oldu, onunki Nimes'e.

[...]

Avignon bölgesine taşındık diyordum değil mi, bundan bahsediyordum...

- *Avignon dönemi evet...*

Fanny: Evet, hatırladım, oradaydık ve yaşadığımız binada benimle aynı ortaokulda çalışan bir öğretmenle tanıştık, arkadaş olduk. Kocası eczacıydı, o sıralar askerdeydi, şimdilerde Berre-L'étang'da bir eczanesi var. Benim kocam da Nimes'de bazı insanlara tanıştı ama ben onlara tahammül edemiyordum pek. Korkunç bir sahne hatırlıyorum -çok utanıyorum şu an ama- şimdi kendi kendime diyorum ki...

- *Neden ama?*

Fanny: Şöyle, bir kere... Nasıl anlatsam? Boğa güreşlerine bayılan Nimeslilerdi işte...

- *Anladım. Ama o biraz...*

Fanny: Ama evet, evet, çünkü... Tahammül edemedim onlara. Etmedim. Skandallar yarattım. (...) Biliyorum dayanamamıştım onlara. Öte taraftan, boşanmadan önce beni PTT'den başka arkadaşlarıyla tanıştırdı, onları çok sevdim, hâlâ da görüşüyorum onlarla, yani kendi kendime diyorum ki... Tüm suçu da kendime yüklemiyorum, PTT lafı değildi beni çileden çıkartan ama... Biliyorum, sık sık bunun için onu suçladım ve bu birçok sorun yarattı. Belki asıl sebep o değildi ama onun etrafında billurlaşıyordu tüm sorunlar ve kompleksleri vardı, o kesin. Ben ona karşı çok yumuşak değildim, biraz fazla açık sözlüyüm, o yüzden pek de hoş olmayan sözler sarf ettiğim oldu.

- *Peki eşinizin ailesi ne yapıyordu, meslekleri neydi?*

Onu boğan bendim

Fanny: Çok sade insanlardı, işçiydiler, kayınpederim bakır ustasıydı ve küçük bir mekanik şirketinde çalışıyordu, tam olarak ne iş yaptığını söylemem gerekirse... Evinden on kilometre ötedeki işine motosikletle gitmek zorundaydı ve kayınvalidem, hâlihazırda tekstil bölgesinde oldukları için, uzun yıllar tekstilde, vasıfsız işçi olarak çalışmıştı; şeyi biliyorum, okuma yazması yok demek istemiyorum çünkü yazmayı biliyordu ama pek çok hata yaparak ya-

zabiliyordu; ikisi de, annemden daha çok hata yapıyorlardı mektuplarında.

Gerçekten işçiydiler ve kocamın kardeşi de işçi, yarı vasıflı işçi, bir makine fabrikasında çalışıyor; eltim çalışmayı bıraktı çünkü tekstil endüstrisinde -bunun olacağı söylenmişti- pek çok insan işten çıkarıldı. Yani evde o ve üç çocukları var, onlar da işçiler ve çocukları okulda başarılı. Kayınvalidemle en büyük torunu hakkında dün konuştum; fen sınıfında, mühendis olmak istiyor ve dersleri de iyi. Görüyorsunuz ya, bilmiyorum, gelinen çevre önemli ama bana öyle geliyor ki, aile içinde anlaşılıyorsa çocuklar daha başarılı oluyorlar. Bu çok önemli çünkü evleri, yani son derece şey bir çevre... Mesela kayınbiraderim bana hiç yazmaz çünkü yazmayı bilmez. Her kelimede hata yapar. (...)

Cinsiyet eşitliği hakkında kendime hiç soru sormadım, kocamla tanıştığımda böyle meseleler hakkında düşünmeden evlendim ve sonuçta. Bence onu boğan bendim, insanlar da bana bunu söylediler ama benim bu konuda pek bir fikrim yok, bilmiyorum, yani sadece bilmiyorum, belki de öyledir. Bu, benim karakterimle ilgili bir şey. Fazla gururluyum, bazen kendimi çok ön planda tutuyorum, biraz kahve köşesi psikanalizi bu belki ama bu doğru, karakterim böyle.

- *Mesleğiniz hangi açıdan onu rahatsız ediyordu?*

Fanny: Yani, şöyle ki...

- *Bir öğretmenin çok zamanı olmuyor mu yine de?*

Fanny: Hayır, hayır açıkçası, tatilleri çok güzel ama insanların düşündüğünün aksine bir Fransızca öğretmeninin evde çok zamanı olmaz. İlk sene Paris'te çalışıyordum. Saat 7'de evde olurdum ve hemen ardından yedi buçukta notlamalarıma, ders hazırlıklarıma başlardım. Ve sonra bu işin beni her daim çok meşgul ettiğini düşündüm; arkadaşlarım da meslektaşlarım da öğretmen oldukları için, birbirimizi gördüğümüzden ve iş hakkında konuştuğumuzdan, eşlerin sinirlerini bozar bu. Bu, hoş değildi; bunu şimdi daha iyi anlıyorum. Ama böyle devam etti işte. Tanıdığım çiftler var: mesela eşi doktor olan bir meslektaşım... Beraber yemek yediğimizde iş hakkında konuşmayı bırakıyoruz mecburen. Çünkü görüyoruz ki... Yani ne bileyim... Onu gerçekten de sinirlendiriyordu, rahatsız ediyordu... Ama onu bu sürede en çok sıkan şey belki de... Sık sık bana "Hanımefendinin kocasıyım ben!" derdi. Bunun sadece mesleğimle ilgili olduğunu düşünmüyorum ben, biraz da benimle, benim karakterimle ilgili.

- *Evet, yani diyorsunuz ki çok fazla zamanınız yoktu... Yeterli zamanınız yoktu ona ayıracak...*

Fanny: Evet yeterince vaktim yoktu ve çocuklar için de yoktu. Zaten ben nasılsam öyleydim ve bu iş durumu da tuz biber ekti. Eğer evinde olan biri olabilseydim, yani işte, böyle olmazdı... Başka bir hayatımız olurdu.

- *Ama bence bu biraz da şöyle bir şey, eğer yanlış anlamıyorsam: Eşiniz sizin, bir entelektüel olma yolunu seçtiğinizi hissetmiş ve o da kendine başka bir yol seçmiş gibi geldi bana. Hâlbuki en başında, okuma planları varmış onun da...*

Fanny: Evet, bence de böyle bir şey de var ve belki bugün entellerden bu kadar nefret etmemin nedeni de bu olabilir. Ben yolun ortasında vazgeçtim. Bu, doğru; bir kadın olarak hayatımın başarısızlığı yüzünden şimdi o alandaki her şeye mesafeliyim... Çünkü o zamanlar, -ne kadar da uzak şimdi- dışarı çıkmayı, tiyatroya gitmeyi severdim. Şimdi disk bile satın almıyorum, yani evet belki zaman zaman ama yok... Hatta müzik dinleyecek iyi bir aletim bile yok çünkü iyi bir set alacak param yok, o yüzden müzik dinlemiyorum. Önceden her şeyi öğrenmek için hevesliydim, keşfetmek ve yeni bir şeyler yapmak için, şimdi bu isteğim tamamen geçti, boşandığımdan beri hepsi bitti. Peki neden? Hadi tahmin edin! Ama başta öyleydim, doğru ama o da severdi benim bu hâlimi, dışarı çıkmayı... Sonra, defalarca bunu tekrar etti: "Hanımefendinin kocasıydım, o kadar, başka bir şey değil!" Dümen benim elimdeydi sanırım.

Hayatımın büyük, en büyük fiyaskosu

- *Peki çocuklar, onlara çok vakit ayırmadınız mı?*

Fanny: Hayır, çocukların tüm bunlar yüzünden çok acı çektiklerini düşünüyorum, daha en baştaki anlaşmazlığımız yüzünden... Sonra da onlara ayıracak çok zamanım olmadı, doğru bu da...(...)

- *Şimdi ne yapıyorlar?*

Fanny: Kızların güzergâhları çok... Çok korku yaşatan Laurence, özel eğitim öğretmeni olacak, yakın zamanda diplomasını alacak. Ne yaptığını bilmiyorum çünkü Şubat'tan beri görmedim onu ve bu da tesadüf değil. Bence çocukken o kadar acı çekti ki -bunun hakkında konuştuk onunla, artık konuşabiliyoruz-, gençliğinde, şimdi sorunlu çocuklarla ilgileniyor. Bir merkezde çalışıyor, zor vakalarla uğraşıyor: 7. sınıfa giden çocuklarla. Valerie, babasının bizi terk ettiği gün liseyi bıraktı, bir daha okula adımını atmak istemedi, öğretmenler onun gözünde değersiz, zavallı kişiler (ben de dâhil). Onların, gençler hakkında hiçbir şeyi anlayamadıklarını düşünüyordu ve o zamandan beri -bundan bahsederken gülüyorum belki ama sinirden gülüyorum aslında- uzun yıllarca kâbustu, genç insanların dediği gibi "korkunç kâbus"; çok büyük dertler, çok büyük...

- Okulu bıraktığında kaç yaşındaydı?

Fanny: Lise sondaydı. Kaç yaşında oluyor?

- 16, 17? Peki şimdi?..

Fanny: Evet. Şimdi bahçecilikle uğraşıyor ve gayet memnun çünkü dışarıda çalışıyor. Valerie, marjinal bir hayat yaşamak için doğmuş bir kız ve diğer kızımla ikizler, onun baskı unsurlarıyla mücadele etme konusunda sıkıntısı olduğunu düşünüyorum, her şeyden yoruluyor, ofis işi yaptı bir süre, stajlar yaptı, şimdi dışarıda, şeye rağmen... Bu işe bu kadar bağlı olmasına şaşırıyorum; ister yağmur, ister sıcak, çiçeklerle ilgilenmeye devam... İki yıl sonra, yok yok, kocam 1985'te gitti, kızımla beraber tünelin en karanlığına gittim diyebilirim. Cidden, bu, benim hayatımın en büyük fiyaskosu.

- Neden, eğer kızınız ayaklarının üstünde tekrar durabildiğine göre, sorun ne?

Fanny: Bilmiyorum çünkü mutsuz oldular bence. Bunlardan bahsetmeye devam edersem ağlayacağım. Evet, bu konu, benim konuşmakta zorlandığım bir konu kesinlikle.

- Peki ama şimdi hepsi kendi yaşam yollarını bulmuşlar ve... Kaç yaşındalar?

Fanny: 23 yaşındalar, bence onlar son derece... Nasıl diyeyim, geri dönüşsüz biçimde yaralanmış vaziyetteler ebeveynlerinin hayatı yüzünden.

- Kocanızla beraberliğiniz uzun mu sürdü?

Fanny: Evet, 20 sene. Ama pek çok aptalca şey yaptık ikimiz de çünkü evlilik için yeterince olgun değildik. Ben başka âlemlerdeydim. Çocuk sahibi olmaya da hiç hazır değildik, öğretmenlik mesleği de tuz biber ekiyor bu duruma. Kızlarımla olan ilişkilerimde bana hiç yardımcı olmadı bu meslek. Hiç, hiç.

- Başka bir meslek olsa, her şey daha mı kolay olurdu sizce?

Fanny: Bilmiyorum. Hayır, bunu söyleyemem çünkü başka örnekler de var... Arkadaşlarım, arkadaşım, kadın arkadaşım var mesela, kendisi öğretmen, kocası doktor; başka bir çevre, bizim kazandığımızdan çok daha fazla para kazanıyorlar; onların da ilişkilerinde bazı sorunlar vardı çünkü arkadaşım... Tersine, burada, öğretmen arkadaşım, kocası tarafından küçük görülen taraftı... Bugün bile hâlâ konuştuklarında adam ona şöyle diyor: "Öğretmenler... Siz değersizsiniz!" vb. (Diş hekimi kendisi.) Yani kısacası sorunları var. İlişkilerinde -başkalarından bahsetmek zor ama- ciddi sorunları var. Çok tatlı çocukları var: bu sorunlardan çok da etkilenmemiş ama sorunların bilincinde olan, her şeyi duyan, gören... Bir biçimde yürüyor. Çocuklardan biri

Savigny'deki hazırlık sınıfında okuyor, diğeri sekizinci sınıf öğrencisi; dengeli, okulda sorunları olmayan çocuklar her ikisi de. Ama aslında ilişkilerinde sıkıntılar var. Çünkü o -biraz kendi kocamla kıyaslıyorum, öyle de düşünebilirsiniz- kocasıyla sorunlar yaşarken, telafiyi başka şeylerde aramaya çalıştı, benim gibi, dışarıda aramaya çalıştı. Ama bu, gerçekten de meslekle mi ilgili, onu bilmiyorum.

- Ama geçen gün hemen hemen tüm iş arkadaşlarınızın -eşi ya da kendisi ya da her ikisi de öğretmen olan arkadaşlarınızın-, (öğretmenlerin sıklıkla öğretmenlerle evlendiğini de düşünürsek) hayatlarının belli zamanlarında hep sorun yaşadıklarını söylemiştiniz, öyle değil mi?

Fanny: Yani evet, iyi gidemiyor ama bazı çiftler daha dayanıklı olabiliyor, bu "kötü gidiş"e katlanabilen biri varsa çiftte, o çift için her şey güllük gülistanlık olmasa da bir arada kalabiliyorlar ama bu... Benim en büyük sorunum mesela, bu durumun çocuklar üzerindeki tesiri olmuştu. Benim durumumda bu çok yoğundu. Pek çok çift tanıyorum bir şekilde idare eden, böyle yorumlar duyuyorum ama buna rağmen...

- Yani her şey seyrinde devam ediyor...

Fanny: Aynen öyle. Aldatmalar var iki taraflı, insanların mahreminde değilim. Mesela Breton'da bir arkadaşım var, kocası vergi müfettişi, kendisi İngilizce öğretmeni. Onun hakkında konuştuğumda kocası "Ne yapıyor ki sence, not veriyor işte kâğıtlarının arasında, bıktım artık!" diyordu. Şimdi tek başına tatil yapıyor. Polanya'da arkadaşları vardı, Polonyalılar gelmişti onlara, o da gidiyor. Ne olup bitiyor, onu bilmem. Tüm bunlara direnebilirseniz ne âlâ ama sorun yaratıyor, o kesin. (...)

Çok duygusaldım

- Sizin ve eşinizin kariyerleri birbirinden ağır ağır uzaklaştı mı? Önce posta memuruydu, şimdi posta müdürü dediniz. Bunun bir kariyerde neyi ifade ettiğini bilmiyorum.

Fanny: Şimdi posta müdürü oldu. Benden ayrıldığında terfi etmemişti henüz. Bunun haricinde... Hayır, ben ne yaptığıyla çok da ilgilenmiyordum. Hiç ilgilenmedim hatta.

- Peki ortak ilgileriniz neydi? Çünkü birlikte 20 sene geçirmişsiniz, güzel zamanlarınız da olmuştur mutlaka?

Fanny: Evet ama ortak ilgimiz... Nasıl söylesem... Size söyleyeceğim şey çok aptalca belki ama benim için, yani benim gençlik aşkımdı diyebilirim; ben çok duygusaldım; evlendikten sonra bu sonsuza dek sürecekmiş gibi gelmişti bana. O kadar. Ortak ilgi derseniz, beraber çok gezerdik, dışarı

çok çıkardık. Bunlar güzel zamanlardı. Ama gerçekte... Evet güzel zamanlarımız oldu. Oyun izlemeye giderdik, tatillerde, ailece; benim için küçük güzel bir hayattı; çok hırslı değildim ve bununla mutluydum, bununla yetiniyordum. Sorunun nerde olduğunu daha bilmeden ve ona yüklediğim imajın dışında bir şeyleri dışarılarda aramaya başladı ve çok geçti bizim için, o kadar... Ama bunu gerçek anlamda fark edememiştim o zaman... Mesleği beni gerçekten hiç ilgilendirmemişti, bu doğru. Benim başka bir tarafım ağır basmıştı, nasıl desem... Entelektüel tarafım. Bilmiyorum ama şüphesiz öyle oldu, pek çok başka şeyle ilgiliydim ama ve onun hâli bana biraz... Kendi kendime diyordum, bir şeyler postalamakta ilginç, heyecan verici olan ne olabilir, hiç ilgimi çekmiyordu. Zaman zaman, kadın dergilerinde "eşinizle ilgilenmeniz gerek" gibi şeyler okuyordum ve biraz çaba sarf ediyordum. Ama bunu yapmalıydım, gerekliydi belki de! Gerçekten çok hatalıydım bu konuda, hiç ilgilenmedim ve işin tuhafı, şimdi kendimi o zaman yaptığım çok şeyden de uzaklaştırdım. Gerçekten de durum bu...

- Evet ama mesleki hayatınız vardı bir de, değil mi? Sonuçta hayatınızı dolduran o muydu?

Fanny: Evet, nasıl yaşadığımızı gören arkadaşlarım "İşin senin her şeyin!" diyorlardı. Ama ben bunu reddediyordum çünkü böyleymiş gibi gelmiyordu bana.

- Evet ama meslek, iş arkadaşları ve daha birçok şey yok mu bu hayatın içinde? Sadece okunacak kâğıtlar değil elbette, öyle değil mi?

Fanny: Evet, öyle, işim, öğrencilerim meslektaşlarım... Hepsi hayatımı dolduruyordu.

- Meslektaşlarınız önemli miydi sizin için?

Fanny: Evet, elbette. Aynı zamanda arkadaşlarımdı bazıları. Hayatımı dolduruyordu bunlar. Yani bana öyle geliyor ki kocam kenarda kalmıştı. Ayrıca bence o da böyle hissediyordu bunu. "Hanımefendinin kocasıyım!" dediği buydu...

- Okul dışında yaptığınız aktiviteler var mı?

Fanny: Aktiviteden neyi kastediyorsunuz?

- Bir aktivist olmadığınızı söylemiştiniz ama...

Fanny: Oo! Aktivist... (...) Avignon'dayken bir dönem... Hücre lideriydim bir süre, kocam da ben de Komünist Parti üyesiydik, o daha militandı bana göre. İnançlı bir hücre lideri miydim? Bilmiyorum...

- Ne kadar sürdü?

Fanny: İki yıl. Pek çok şeye inandığım zamanlardı, bugünden bakıp üstüne düşününce... Soğudum zamanla. Spor yapıyordum, resim yapıyordum...

- *Tüm bunları bir arada yapmak zor değil miydi, iki çocuk, koca ve okulla?*

Fanny: Her gün yapmıyordum hepsini, başka da neler yaptım? Şiir yazıyordum, küçük şeyler; küçük, rahat bir hayatım vardı; hayır aslında düşününce... Kolaydı, böyle iyiydim, hiçbir şeyin farkında değildim. Biraz fazla...

- *Hiç mi farkında değildiniz? Biraz bile mi?*

Fanny: Hayır, hayır, hayır. Kocamın "benimle olmaktan" yorulduğunu -ama aldatıyordu beni, onu biliyordum, maceraları oluyordu-, ancak bunu doğrudan söylediği zaman anladım. Hiç böyle bir fikre kapılmamıştım oysaki. Hatta düşünmüştüm ki... Bilmiyorum...

- *Bunu sezmediniz mi?*

Fanny: Hayır. Ve hatta şimdi bile... Bunun gerçekten işim yüzünden olup olmadığını merak ediyorum çünkü yaptığım şeyin... Bilmiyorum ya da daha derin bir şeyler olabilir çocukluğumdan gelen, annemden gelen, beni nasıl görmek istediğiyle ilgili mesela. Bilmiyorum aynı zamanda ben de işçi sınıfına ait anne ve babamdan farklı bir şey olmak istedim.

- *Anlıyorum. Ve kocanız da biraz onlar gibiydi, belli açılardan...*

Arkadaşlarımız hep benim arkadaşlarımdı

Fanny: Evet, tam olarak böyle, evet... Yorumlardan çok çekmişti bence. Aptalca şeyler geliyor aklıma. Arkadaşlarımız hep benim öğretmen arkadaşlarımdı. Bir keresinde, yemek esnasında bir tanesi, kocamla ilgili yüksek sesle "Yani bir roket bilimcisi olduğu söylenemez!" demişti. Bence bu, onu çok incitmişti. Buna gülmüştük ve böyle başka şeyler de oldu, öğretmen çevresinde... Özellikle Paris'ten gelen arkadaşlarım vardı buraya taşındığımızda. Sahici entelektüeller. Entelektüel tartışmaları her şeyden üstün tutan, kelimenin gerçek anlamıyla entelektüeller... Bir tanesi vardı, şimdi ne yapıyor bilmiyorum ama geçenlerde bir konferansta duydum adını, yükselmiş olsa gerek... (...) Burjuva çocuklarıydı onlar, bizimkinden farklı çevrelerden geliyorlardı, gerçekten de burjuva çocukları, entel dediklerim. Ve çok küçümseyiciydiler. Gerçekten de bu yorumlar bunu gösteriyor. Başlarda ben buna inanmak istemedim, kabul etmek istemedim. Ben onların yanında rahat hissediyordum ama kocam rahat değildi ve ben bunu görmek istemedim. Bunlar çok incitti onu sanırım, aptal biri değildi ama kendini bu burjuva entelektüel ortamda nasıl savunacağını bilmiyordu. Ben bu insanlarla tüm ilişkimi kestim artık. (...) Kızlarım da öğretmenlere tahammül edemiyorlar.

- Gerçekten mi?

Fanny: Evet, Laurence çok iyi biriyle karşılaşmıştı. Öğretmenler hakkında neler söylediklerini duymalısınız ama biliyorum ki bu benim yüzümden...

- Neler söylüyorlar?

Fanny: Tanıştıkları pek çok öğretmen çok bencil, benmerkezci tiplerdi, onlarla konuşamazlardı bile... Ben de böylelerini tanıyorum işin gerçeği...

- Konuşulamayanlar mı?

Fanny: Oo evet! Valerie'nin kaçmaları mesela... Paskalya tatilinin hemen ardından babasının evi terk ettiği gündü, ben depresyondaydım. Okulu bırakmış. Bir süre anlayamamıştım bunu çünkü her sabah sırt çantasını alıp okula diye evden çıkıyordu. Sonra konuşmak istediğimde, kanunların ardına saklanıyorlardı. Yani ben de öğretmenim, kuralları ben de biliyorum ama ona gerçekten yardım etmeye çalışmadı kimse. Ben de ona karşı yeterince açık davranmamıştım, kendi derdime düşmüştüm o soruda, yani ona "o okula gitmen gerek"ten başka bir şey söyleyemiyordum, biraz konuşmuştuk bu konuda ama ona yardım edecek kimseyi bulamadım. Pek çok kez liseye gittim. Yani, o onları...

- Okuldan koptu ve kimse ona yardım etmedi, öyle mi?

Fanny: Evet, şimdi düşününce, hani başka türlü biriyle karşılaşsaydı mesela... Onu okulda yanımda tutuyordum, babası gitmişti o sıralarda. Kendi dediklerine göre, güya babaları yokmuş. Sonuçta hep erkek öğretmenlerdi bağlandıkları ve Valerie'yi de okuttuğum ortaokulumda bir tarih-coğrafya öğretmeni vardı, kocama belli belirsiz bir şekilde benzerdi ve Valerie'ye çok yardımcı oldu, mucizeler gerçekleştirdi neredeyse, zor bir kız olmasına rağmen yeniden adapte olmasını sağladı. Öğretmenlere karşı ciddi şekilde dehşet duyuyorlar. Bunun için şimdi suçluluk hissediyorum, bunu söylemekten gurur duymuyorum... Yani şüphesiz biraz da bu yüzden öğrencilerine dikkatli davranan bir öğretmen olmaya çalışıyorum.

- Midi'de kalmak daha kolay olmaz mıydı sizin için?

Fanny: Midi'de kalmayı istemedim, hem de hiç! Bu kararı veren bendim zaten. Midi'de çok sıkıldım ben. Sonuçta bu sorun... Şimdi böyle analiz edebiliyorum tabii... Şehre gidebilmek için çok sevdiğim köyümü bıraktım çünkü ailem çalışmaya "şehre" giderdi, -şehir derken parantez içinde- büyük, büyük bir kasabaydı. Daha çocuktum, lisede değildim ama kendimi bir ay eve kapatmıştım, bu benim ilk köksüzleşmemdi. Bu ilk ayrılmanın anısı yaralar hâlâ... Sonrasında yatılı yıllarım, sonra Toulouse ve Paris ve sonunda artık nerede olduğunu bilmez hâle geliyorsun. Düşünüyorum da eğer taşrada kalsaydık

daha rahat bir hayatımız olabilirdi; kayınbiraderiminki gibi mesela, çok daha kolay, çok daha huzurlu bir hayatımız olabilirdi. Bir de ailenizin yakınınızda olmaması, yeni başlarken bir handikap bence... Ben ailelerden yanayım; o eski değerleri önemsiyor, aile bağının önemli olduğunu düşünüyorum. Tüm ailenin, anne babanın bir arada olmasını önemsiyorum. Ama yapayalnız kaldık ve yenildik

- Ah! Sonuçta eşiniz Midi'ye mi döndü? Peki sonra?

Fanny: Evet evet, 1985'te Midi'ye geri döndü. Şu an küçük bir postanenin müdürü ve onun da çok zor bir hayatı olmalı, tüm heveslerini, isteklerini bir kenara atmış olduğunu düşünüyorum onun da... O da benim gibi. Bürosunda huzurlu bir biçimde oturmak istiyordu sadece. Yani nasıl olduğunu bilmiyorum ama her şekilde kızlar onu hiç görmüyorlar.

- Gittiğinden beri mi?

Fanny: Evet. Hatta önceden biz Paris bölgesini terk etmeden eve gelip de kızlarla hiç ilgilenmediği olurdu. İşiyle ilgili bir şey değildi ya da benle, belki de doğduklarında onun henüz çok genç olmasıyla ilgilidir. 19 yaşında kızların sorumluluğunu alması gerekiyordu ama aslında hiç ilgilenmedi onlarla... Şimdi kızlar bunu söylüyorlar. Ben o zamanlar bunu da görmüyordum. Benim psikolojimle ilgili en büyük sorun bu olmalı: İnsanların benim gibi olduğunu, benimle aynı tepkileri vereceğine inanıyordum -artık inanmıyorum-. Kendi bakışımla görüyorum ve yapıyorum her şeyi, istiyorum ki... Şimdi artık bilmiyorum, bunun bir hata olduğunu biliyorum aslında. Kendi bakış açımın dışına çıkamıyorum. İstiyorum ki... Böyleyim işte, onu biliyorum ve bunun hata olduğunu da biliyorum. Her şeyi kendi bakış açıma sokmaya çalışıyorum. Sonra her şeyi öyle görüyorum ve işte fark etmedim tüm bu sorunları. Bazen vuruyorduk karaya... O zaman kabulleniyor ve sorumluluğu alıyordum ve yoluna giriyordu işler.

- Çünkü evin yoluna devam etmesi gerekiyordu, öyle değil mi? Dört kişiydiniz sonuçta ve yürüten sizdiniz galiba.

Fanny: Evet, yürüyordu. Yürüyordu doğrusu.

Onları seviyorum, bu yeter

Fanny: İşte böyle. İnsanların iç sorunlarını ya görmüyordum ya da "Önemli değil, onları seviyorum, bu yeter." diyordum. Daha ne söyleyebilirim ki? Kendimden bahsettim size ama bilmiyorum sizin istediğiniz, duymak istediğiniz böyle şeyler miydi?

- Evet kesinlikle.

Fanny: Sanki psikologdaymışım gibi bu.

- *Yok, değil!*

Fanny: Daha önce gitmişliğim var.

- *Gittiniz mi?*

Fanny: Evet, kendim için değil ama Valerie uyuşturucu kullanırken bir psikoloğa gitmiştim.

- *Uyuşturucuyu bıraktı mı şimdi?*

Fanny: Hayır, hâlâ bazı haplar alıyor. Bazı tıp kitaplarında bunların çok kötü olmadığını okudum, her şekilde eczaneden alınan şeyler. Ama iki yıl eroin kullandı, sürekli olarak değil ama ben, o farkına varmamı istediğinde farkına vardım. Nerede akşam orada sabah yaşadığını biliyordum ama neyse ki benimleydi. Öğrenmemi istediği an, öğrenmemi sağladı.

- *Onun için bir psikoloğa gittiniz, öyle mi? Onunla birlikte mi gittiniz?*

Fanny: Hayır. Tek başıma. Bu işi fark ettiğimde müdürüme gittim (yani eski müdürüme çünkü şimdi Trappes'ta müdür). Beni iyi tanır, bunu biliyorum, arkadaş değildik tam olarak ama bağlantımız hep vardı. Bana Ivry'deki, böyle yolunu kaybetmiş gençlerle ilgilenen *SOS Accueil* adında bir merkezin adresini verdi. Psikolog bana "Sizinle başlayacağız." dedi ve ben de "Tamam..." dedim ve ona her şeyi anlattım, size burada anlattığım her şeyi... Psikolog da bana... Olan şu ki ona her şeyi anlattım ama bir adım bile ilerletmedi beni bu. O sırada babamı kaybettim ve ondan sonra gitmek istemedim çünkü ne diyeceğimi bilmiyordum. "Bir daha gelemeyeceğim, babam öldü." dedim ve bu ölümü kabullenme sürecine girdim... Babamın ölümü de hayatımdaki en önemli olaylardan biriydi. (...)

- *Yakın zamanda mı bunlar?*

Fanny: 1987'de. Kızlarımla birlikte, her şeyi farklı görüyordum. Bir süre için öğretmen tarafım kızlarımın doğru yolu izlememiş olabileceğini kabullenmek istemedi ve pek çok sorun bundan kaynaklandı zaten. Ve bu ölü adamla yüzleşince hiçbir şeyin önemli olmadığını düşünmeye başladım.

- *Ama en başta köşenizden çıkıp gelmek istemiyordunuz, şimdi de oraya geri dönmek istemiyorsunuz?*

Fanny: Dönmek istemediğimden değil. Burada sahip olduğum arkadaşlarımın çok önemli olduğunu düşünüyorum, onları bırakmakta çok zorlanabilirim. Avignon'dakilerden ayrıldım zaten... Şimdi zorlanırım... Her sene tayinimi isteyeceğim diyorum hatta. [*videoyla ilgili sözler*] Utanıyorum da neden? Kö-

kenlerimi tamamen reddetmiyorum. Bir sürü insan var etrafımızda taşradan gelen, şivemi değiştirebilirdim, bunun için çaba sarf edebilirdim. Eşimin ailesiyle hâlâ görüşüyorum. Kayınvalidem bana "Fanny, sizde en sevdiğim şey sadeliğinizdi." der.

- "Sadeliğinizdi" mi diyor? Neden? Değiştiniz mi?

Etrafta çalım satarak dolanan insanlar

Fanny: Geçmiş zaman kullanıyor çünkü şimdi artık... Onun için boşanma... Sanırım boşanmam benim annemleri de çok yaraladı... Babam çok acı çekti, onlar da öyle. Bana "sadeydiniz" diyor çünkü artık bitti, artık onların evlerine eskiden gittiğim gibi gidemem. "Sadeydiniz, havalı değildiniz."; çünkü beni böyle görüyor işçi bir aile açısından, bence ben onlara... Kız kardeşimin biraz kasıntı diyebileceğim ilkokul öğretmeni arkadaşları vardı. Gerçekten de öyleler miydi yoksa bir tek ben mi böyle hissediyordum bilmiyorum ama etrafta çalım satarak dolanan bu insanlardan uzak duruyorum. Diğer insanların yanındayken öğretmen olduklarını hissediyordunuz, bunu her hâlleriyle gösteriyorlardı.

- Hissediyor muydunuz? Bu komik ama! Ayrıca, annenizin, işle çok fazla meşgul olduğunuzu gördüğünde hayal kırkılığına uğradığını söylemiştiniz; öğretmenin memur olduğunu düşünüyordu...

Fanny: Evet, okul döneminde buraya geldiğinde, bunun çok zamanımı alan bir iş olduğunu fark etti. Bence bazı şeyleri anladı çünkü -her şeyi bilmese de- kızlarımla ilgili, yaşadıklarımızın normlara uymadığını görecek kadar farkında bir şeylerin. Ve sonuçta yaşananların tüm sorumluluğunu çift olarak yaşadığımız sorunlara, benim karakterime vesaire yükledi... Ama aynı zamanda bunun düşündüğü kadar rahat bir iş olmadığını da gördü, eve geliyorduk, yapacak bir şey yok, tatillerimiz vardı, harika bir hayat... Annem böyle görmüştü önceleri... Hem belli bir güç sahibi olma hem de sıkıntısız olma kısmını... Ama ders yılı içinde bize geldiğinde -babamla beraber birkaç kez geldiler-, akşamları sıkışmış, kapana kısılmış hâlimi gördü. Hatta tatilde bile çalışıyorum bazen! Mesela şimdi Paskalya tatiline çıkacağım ve elimde kesinlikle en az 90 tane notlanacak kâğıt olacak. Bunu yapmam gerek, onun dışında hazırlanacak şeyler de var. Uzun tatiller daha güzel oluyor ama yine de okul için çalışmam gerekiyor. (...) En büyük hayalim çocukları Ariege'e götürmek. Ama muhtemelen yapamayacağım bunu çünkü liseye tayinim çıkacak büyük ihtimalle, çok isterdim hâlbuki, tamamen değişmeden evvel bölgemle yeniden buluşmayı. Çünkü bölgeyi turistik bir yer hâline getirmeye uğraşıyorlar ve yakında eskiye dair pek iz kalmayacak...

- Ariege'in hangi bölgesi?

Fanny: Leran diye küçük bir köyde doğdum ben ama annem Lablanet'te yaşıyor şimdi, tekstil ve rugby memleketi ama rugby takımı çok iyi değil şimdilerde... Ariege oldukça küçük bir yer ve yönetim merkezi... Merkezi neresiydi? Aa evet, kaymakamlığı Foix'de. Çok büyük bir yer değil ama güzel bir şatosu var. Güzel bir yer ama taşınmam oraya; ayrıca olduğum yerden gayet memnunum; kendi evimi, kendi yuvamı kendim kurdum ama tek bir korkum var: Kocamla mallarımızı ayırmadık; o yüzden korkum taşınmak ve birçok şeyi değiştirmek zorunda kalmak... Yani evet olacak belki ama... Eğer başka bir yere taşınmak zorunda kalırsak, bu benim canımı çok sıkar. Eğer köksüzleşmişsen, köklerinden koparılmışsan -ki ben böyle hissediyorum, yoğun bir biçimde- başka kökler aramak zorundasın. Ben onları burada edindiğim arkadaşlarımda buldum işte. Buraya bağlanmış olmam daha önce burada kocamla yaşamış olmamdan da kaynaklanıyor olabilir. Gerçi hayatımın en güzel zamanları da değildi...

Ama Ariege'de yaşamakta zorlanabilirdim, Paris'i seviyorum. Zaman zaman gidiyorum -çok sık da değil ama- Paris'i seviyorum, o şehri seviyorum. Neden bilmiyorum ama sokaklarını, sokaklarında yürüyüş yapmayı seviyorum. Charlemagne'da öğretmenken gezintiye çıkardım, okul programımda birçok boşluk vardı ve ben genç bir öğretmendim, bana yardımcı olmuşlardı bu şekilde. Bir sürü boş zaman vardı derslerin aralarında. O yüzden yürüyecek çok fazla zamanım oluyordu. Gerçekten seviyorum o şehri... Güneydekilere bunu söylediğimde saçmaladığımı düşünüyorlar. Onlara göre Paris iğrenç bir yer, kapkara.

RC, Nisan 1991

Fransızca Sınıfı

Rosine Christin

Bugünlerde Colette F., "durum"unu çok kötü olarak değerlendirmiyor çünkü iki yıl önce *agrégation* [yeterlilik sınavı, ortaöğretimde daimî kadrolara geçebilmek için, t.s.n.] sınavını geçtiğinden beri çalıştığı Meaux Ortaokulunda doğrudan "iki tane 9.sınıf, iki tane de 8.sınıfa" atandı (ki istediği de zaten buydu); son gelen hoca olarak boşta ne kaldıysa onu alacaktı: en zor sınıflar ve en kötü saatler... Bununla baş edip edemeyeceği belli değil.

Lisans diplomasını aldıktan ve ilk CAPES[11] denemesindeki başarısızlıktan sonra Colette, öğrenimine devam ederken dışarıdan okutman olarak çalışmaya karar vermişti. Başvuru dosyalarının nüshalarını Paris yakınlarındaki çeşitli okul idarelerine bırakmış ve sonunda uzun süreli bir okutman olarak Beauvais'e atanmıştı. Asgari ücretten biraz fazla kazanıyordu ve başlangıçta bu, ona "harika" gözükmüştü çünkü o zamana dek sadece küçük işler yapmıştı; sonunda yeterli maaş alıyordu ve tatiller birbirini epey hızlı takip ediyordu. Kısa süre sonra daha "korkutucu" sınıflarla hayal kırıklığına uğradı.

İki sene sonra *agrégation*'u yine geçemedi ama CAPES'te ba-

11T.S.N.: *Certificat d'aptitude au professorat de l'enseignement du second degré*: ortaöğretimde ders verme yetkisi tanıyan sertifika; benzer başka bir sınav *agrégation* [yeterlilik] sınavıdır.

şarılı oldu ve kadrolu öğretmen statüsünü kazanarak Amiens bölgesine atandı (burası, Paris bölgesini terk etmemesine ve bir eğitim öğretim döneminin tamamı boyunca öğretmenlik yapmasına imkân tanıyordu). Artık Creil semtindeki bir sanayi bölgesinin yakınlarında yer alan bir okulda Fransızca öğretmeni olarak çalışıyordu. Yanındaki "prefabriklerle" birlikte iki beton dikdörtgen şeklinde inşa edilmiş olan ve pompalı gaz ocağıyla ısıtılan bu son derece sıradan "Pailleron Ortaokulu"na devam eden öğrenciler, çoğunlukla sosyal konutlarda ya da HLM'nin sübvanse ettiği küçük evlerde yaşayan göçmen işçilerin çocuklarıydı. Burada kavgalar ve sözlü şiddet, her gün görülen olaylardı. Ancak yaşı büyük erkek çocukların bazıları "polisler arasında ün sahibi" olsalar bile, öğrenciler hâlâ çocukluk çağındaydılar ve çocuk suçlulardan daha istikrarsız ve heyecanlıydılar. Belli bir tedrisi nizam hâlâ sürdürülmekteydi ve ilk bakışta ortak kurallara pek saygı duyulmasa bile, bu kurallara sık sık atıfta bulunulmaktaydı. Colette F.'nin anlattığı hâliyle, Fransa'nın her yerinde bulunanlara biraz benzeyen sıradan bir ortaokul işte budur. Belli sınıflarda, en küçüklerinde bile, uyuşturucu kullanımı mevcuttu ve eğer görünüşe göre, okulun içinde -öğretmenlerin yüreğine su serpecek şekilde- hiçbir uyuşturucu ticareti gerçekleşmiyor olsa bile, aşırı dozlardan kaynaklanan bulantı ve bilinç kaybı zaman zaman eğitimde trajik kesintilere neden olmaktaydı.

Daha önce, Château-Thierry'de "hiçbir sorunu olmayan, bitirilmemiş bir iş olmadığı takdirde, hiçbir zaman bir saat bile mesai yapmak zorunda kalmadığı" bir lisede öğretmenlik yapmıştı. Bu daha normal öğretmenlik deneyiminin verdiği güvenle, kendi ifadesiyle, "kandırılmaya" izin vermişti. Yeni öğrencileri, daha en baştan, onun kırılganlığını hissettiler; bütün yıl boyunca en kötü taşkınlıklardan kaçınmak için mücadele etmek zorunda kaldı.

Beş günde, 18 saat ders vermek zorunda; en kıdemli öğretmenler ve en yaşlılar ise idare tarafından kollanmakta. Bu eski öğretmenler ders saatlerinin kendi durumlarına göre ayarlanmasını istemişler. Colette gibi genç öğretmenler ise sistem içinde rotasyonlu olarak çalışırlar ve belli bir okula ancak bir yıllığına atanırlar. Gençtirler, çoğunlukla CAPES'i henüz yeni geçmişlerdir ve

çalışma koşulları daha kötüdür. Colette, CAPES'i geçer geçmez, kiralık öğrenci odasını bırakıp kendine Paris'in 18. bölgesinde, Amiens bölgesine hizmet veren Nord Tren İstasyonu yakınlarında oldukça konforlu bir stüdyo daire tutmuştu. Gün ortasında pek tren yok ve haftada dört defa 7.15 trenine biniyor, dolayısıyla 5.45'te yataktan kalkıyor, 6.30'da ise dairesinden çıkıyor. Tren istasyonunda diğer öğretmenleri görüyor, bazı günler sayıları epey fazla oluyor. Birbirlerine uzaktan kafa sallıyorlar ve aralarında gizli bir anlaşma varmış gibi, herkes biraz daha uyumak ya da son birkaç ödevi düzeltmek için yabancıların yanında bir yer bulmaya çalışıyor. Tren gelmezse hiç otobüs olmadığı için birlikte taksi tutmak zorundalar: "Üç kişi alıyorlar, dördüncü için ekstra ücret ödemelisiniz, büyük bir çanta için de öyle."

Bu andan itibaren Colette "kendi işleriyle" meşgul oluyor: Problemli sınıflarını, onları bugün sessiz tutmak için ne yapacağını düşünüyor. En zor günde sabahları üç saat ders var, öğleden sonra ise iki... Dersler arasında öğretmenler odasında kısa bir mola veriyor: Birkaç kalıplı plastik sandalyeyle, iki yeşil bitkiyle ve daha da önemlisi insanların etrafında ısındıkları, fısıldaştıkları ve şikâyetlerini dile getirdikleri, en büyük rahatlatıcı da olan elektrikli kahve makinesiyle dekore edilmiş kasvetli bir oda. Ambiyans mükemmel değil ve "eski öğretmenler"le yeniler arasında yıl boyunca sessiz bir düşmanlık sürüp gidiyor.

Okul bir sanayi bölgesinin ortasında tecrit edilmiş ve bir kafeye gitmek ya da "günlük işleri halletmek" imkânı söz konusu değil. "Akşamları, arabaları olanlar, Parislileri tren ya da otobüs istasyonuna götürüyorlar; bu, günün en iyi saati" diyor Colette, "sohbet ediyoruz, daha rahatlamış oluyoruz."

Özellikle, öğrencilerin yaşının 14 ila 16 arasında değiştiği bir altıncı sınıfı hatırlıyor: "Onları aldığım gün, mideme kramplar girmişti... İyi uyumamıştım, kendime, 'İşleri nasıl düzelteceğim de yerlerinde oturmalarını sağlayacağım?' diye sormuştum."

Grafitilerle kaplı ve sayısız insanın girip çıktığı, her zaman fokur fokur ("gerçek bir düdüklü tencere") kaynayan merdivenlerden ve koridorlardan sınıfa girdiğiniz andan itibaren "hapı yuttu-

ğunuzu" hissediyorsunuz. Her bir katta, ortadaki koridorların her iki tarafında, birbirinden yarım cam bölmelerle ayrılmış 10 sınıf var (ki bu cam bölmeler muhteşem bir eğlence kaynağı çünkü "aptallar gibi hareket edip, devam etmekte olan dersi bölmek için tek yapmaları gereken biraz sıçramak"). Gün boyu, geç gelen öğrencilerin ve koridorlarda dolaşanların yolu "sınıfta olmayanlarla", odası binalardan birinin ikinci katında yer alan rehber öğretmene gönderilmiş olanlarla kesişiyor.

İlk engel, öğrencileri sınıfın kapısında hizaya sokmak: "Bu bile imkânsız... (30 öğrenciden) 15'i sıraya giriyor fakat sonra bir tanesi diğer sınıftan bir arkadaşına sesleniyor... Neden olduğunu bilmediğin bir ağız dalaşından sonra yeniden barışmak zorundalar... Sonu gelmeyen hakaretler (en sık kullanılanı "orospu çocuğu!") ve sözlü taciz... Eğer merdiven boşluğunda biri diğerinin ayağına basarsa bir hakaret yağmuru oluyor ve bunun besbelli bir onur meselesi olduğunu düşünen diğeri, yumruklaşmaya başlamak istiyor."

Sadece sınıfa gelmek bile bazen 10 dakika sürüyor. Henüz oturmuş olmuyorlar fakat en azından "içerideler"; hemen sonra bir tanesi fantastik bir öyküyle içeri girecek: "Bir önceki gün orda olmadığı için rehber öğretmenini görmeye gitmiş, rehber öğretmeni ona hoşuna gitmeyen bir şeyler söylemiş, üzgün bir hâlde içeri girip öfkesini diğerleriyle paylaşmak istiyordur, diğerleri de ona destek olurlar." Bu şekilde dakikalar geçer.

Hepsinin aynı anda sınıfta olduğu görülmüş şey değildir: Bazıları sabah gelir, diğerleri öğleden sonra ya da birkaç hafta sonra bir anda ortadan kaybolurlar. Yılın başında, Colette her birinin yıl boyunca oturacağı yeri belirleyen bir oturma planı hazırlamıştı. Plana yeterince saygı gösteriliyor fakat birkaç hafta sonra, masa ve sandalye kapma yarışıyla birlikte karmaşa tekrar kök salıyor. Bazı eski, çizilmiş, grafitiyle kaplı tahta masalar var ve en güçsüz öğrenciler bunlarla yetinmek zorunda. "Sınıfın en cılızında, bütün ilkokul eğitimini özel bir eğitim merkezinde tamamlamış bir çocukta bu masalardan biri vardı (...) ve bütün ders boyu, yazı yazamadığı için -nedeni son derece basit: kendi adını bile yazamıyordu - bütün ders boyu bıçağını ya da pusulasını alır ve masasını kazırdı. Bir gün o kadar mutluydu ki bir delik açmayı başarmıştı ve diğer

tarafa ulaşmıştı." En iyi masalar iki öğrenci içindir. "Bunlar formikadır ve bir diş ve vida sistemiyle öğrencilerin bedenine göre ayarlanabilir.", "Dolayısıyla bu bir gösteridir... Kaldırıp indirirler, kaldırıp indirirler..." Sandalyelerin çoğu kırık, bu yüzden dersten önce sandalyelerin tamamının değiş tokuş edilmesine katlanmanız gerekir, en güçlüler en zayıflara, üzerinde delikler olanları, parçalanmış olanları ya da külüstürleri verirler: "Çünkü lider olduğunuzda, elebaşı olduğunuzda... Şey olmak istersiniz, iyi sandalyeyi alırsınız, iyi masayı alırsınız."

20 dakika geçmiştir, ders başlar. Öğrencilerin sadece yaklaşık 10'unun Fransızca ders kitabı vardır, diğerlerinin ise hiçbir şeyi yoktur, kâğıtlar ve tükenmez kalemler elden ele dolaşır. Bir okuma alıştırmasına başlarız: "sessiz" okuma ("10 tanesi gerçekten bunu yapar, diğerleri ise başka şeyler yapar."), sonra sesli okuma ("Her zaman okumak isterler ancak nasıl okuyacaklarını bilmezler.")... Bir soru-cevap alıştırmasıyla devam ederiz: "Onları sakin tutacak bir şekilde soruyu ve cevabı defterlerine geçirmelerini sağlarım, çok fazla yazı yazmalarını sağlarım ki böylece sözlü çalışma nedeniyle işler çığırından çıkmaz." Bir hafıza alıştırması da var: Kişinin bir kıyafetinin rengi ya da diğer özellikleri hakkında sorular yanıtlanır, okuduğunu anlama soruları, mantık ve söz dizimi kuralları da vardır. Çok azı gerçekte alıştırmayı yapar; çoğu, hızla bırakır; azarlamalara rağmen yanındakilerin ne yaptığını görmek için ayağa kalkar. Hiçbir şey, -ne notun çekiciliği, ne düşünsel alaka ne de rekabet duygusu- onların derse katılımını sağlayamaz. Tutkuları başkadır. "Çete vardır, birbirlerine anlatacak şeyleri vardır... Ancak aralarında birtakım korkunç çatışmalar söz konusudur. Yani müdüre ya da rehber öğretmene karşı çıkmak söz konusu olduğunda bir araya gelirlerken, kendi aralarında birbirlerine iğrenç hakaretler ederler. Örneğin her durumda pek kullanılmış olmayan defterlerini alırlar, üzerlerine çoğu zaman erkek ve kız çocukları arasındaki gerçekten küçük düşürücü şeyler çizerler."

Bu yaştaki öğrencilerde çoğu zaman olduğu gibi, konuşma ve kıyafetlerin rahat olması kuraldır; bu, hem paylaşılır hem dayatılır; bir bilmişlik göstergesi olmaktan ziyade bireysel ve kolektif bir ifadedir. Bu yılın modası aşırı bol bir sweatshirt ve dışarıya sarkan

diliyle birlikte bağcıkları çözülmüş bilekli bir spor ayakkabısı.

Bazen masada bir volkmen gözükür. Sonra kaldırılması için pazarlık başlar. El koymanın bir yararı olmaz. "Her hâlükârda bu öyle bir zıtlaşma sahnesine yol açar ki... Büyük çocuklar bizden fiziksel olarak güçlüdürler, sıkıntıya değmez. Siz tepeden tırnağa öfkelenirsiniz ve fiziksel zıtlaşmaya dönüşür." Pazarlık yapmalı, biraz belirsiz olan bir yetki ve güven ilişkisi kurmalı, peşinden ise bir sonraki ders her şeye yeniden başlamalısınız. "Hiçbir zaman hiçbir şey başarılmaz." Bazı günler, arkanızı onlara dönmemek ve onlara "sizi bıçaklamaları" için bir şans vermemek için tahtaya yazı yazmaktan kaçınmak daha iyidir.

Öğretmen, yazılı alıştırmalarda bazen sıraların arasında dolaşır ve sınıf liderlerinden biri -"yapacak hiçbir şeyi olmayanlar"dan biri-, onun kot pantolonun markası -Liberto ya da Levis olabilir- hakkında yorum yapar; fiyatını sorar; ayakkabılarına, ceketine yakından bakar; öğretmene kendinden bahseder ve hemen bir diyalog kurmaya çalışır. "Evet, biz de onu biliyoruz, giymiyoruz fakat biliyoruz, benim erkek kardeşim Chevignon spor ayakkabılarını çalıyor."

Haziran 1992

Güç İlişkisi

Sylvain Broccolichi

Görümcesi, bana Hélène'in, meslek liselerinin durumunun gidişatına kafayı çok fazla taktığını söylemişti. Ona bu konuda konuşmayı kabul edip etmeyeceğini sorduğumda hemen evet dedi, durum ciddiydi ve bunun kayda geçmesini sağlamayı istiyordu. 1985'ten beri sekreterlik dersleri vermekte olduğu okul Paris'te yer alıyor ve oldukça iyi bir üne sahip. Bazı meslektaşları ona, "endüstriyel" meslek liselerinde (kendisininki, "hizmet sektörü" ve "endüstriyel sektör" kısımlarını içeriyor) işlerin çoğu zaman daha kötü olduğunu söylemiş, bunu hayal etmekte güçlük çekiyor.

Beden eğitimi öğretmeni olmak istemiş fakat ikinci bir uzmanlık alanına girmeyi kabul etmek zorunda kalmış. Dolayısıyla "eğitiminin başından beri" bu işin ona uygun olmadığını biliyor olmasına rağmen (ki bu, iş dünyasındaki ilk çalışma deneyimleriyle pekişmiş bir görüşmüş), sekreter olmuş. İzci kamplarında çalışırken "çocuklara ve gençlere öğretmenlik yapma" isteğini keşfetmiş ve 1981'de "stage-jeunes"i (gençler için kısa süreli dersler) duyduğunda hemen fırsattan yararlanmış. Okul sisteminden dışlanmış gençlere yardımcı olmak için bu yeni uygulamalarla neler yapılabileceği hakkında "onlarca fikri" varmış ve yeniden kazandırma derslerinin sorumluluğu kendisine verilmiş, ardından bölgedeki gençlere yönelik grup çalışmalarının koordinatörü olmuş. İşine âşıkmış fakat bu uygulamaların yenileneceğinin hiçbir garantisi olmadığından, 1985'te Eğitim Bakanlığından sekreterlik becerileri öğretmeni sertifikası almış.

Başladığında, meslek lisesini daha önce ilgilendiği genç insanlara göre "çok daha az problemli", "daha sakin" çocuklara kapılarını açan, epey güven verici bir yapı olarak görmüş. Burada, "çocukların, bir şeyleri anlayabildiklerini fark ettikleri" zaman yaşanan o muhteşem anların bazılarını deneyimlemiş: "Hem kızlar hem de erkekler 15 ya da 16 yaşında bile aktivitenin, oyunun içine dalıp farkında olmadan size 'anne' diye seslenirler."

Birkaç yıl boyunca öğretim koşullarının bozulmasından ve öğretmenlerle öğrenciler arasında yaratılmaya çalışılan ilişki türünden, giderek "yıkıma uğramış:" "Biz bir yoksunluk hâli içindeyiz... Karşılıklı anlayışa dayalı ilişkilerden yoksunluk. Onlara arkadaşlarınız gibi yaklaşmak istiyorsunuz ve düşman oluyorsunuz. Hapishane gardiyanına dönüşüyorsunuz."

Geçmişinin onu zor durumlarla baş etmeye bilhassa iyi hazırladığına inanıyor. Şimdiye dek, "işlere göğüs germeyi" başarmış ancak "gerçekten bitap düşeceği" günü şimdiden düşünüyor. "Kavga etmek, sıkıntı yaratan öğrencileri, arkadaşları önünde fırçalamak, bunlar beni henüz çok fazla rahatsız etmiyor. Ancak birkaç yıl içinde yorulacağım... Eğer böyle devam ederse belki de buradan ayrılmak zorunda kalacağım."

Ona göre en kötü şey, sabrının sınanması değil; öğrencilere değersizleştirilmiş diplomalar vererek yaratılan "herkesi aptal yerine koyuyoruz" duygusu da değil. O vakte dek yerine getirdiği eğitim misyonunun giderek başarısızlığa mahkûm olduğu düşüncesi. Denetimin yetersizliği ve çocuklardaki değişiklikler; onun gözünde, eğitimin zayıflamasından ve kendileriyle aynı düşüncede olmayan öğrencilere saldırarak ya da aşağılayarak kendi kanunlarını okulda büsbütün dayatmakta başarılı olan çetelerin doğuşundan sorumlu. "Orman kanunu bu, çocuklar bu şiddete katlanmayı, sessiz olmayı, içlerine gömülmeyi öğreniyorlar."

Bir öğretmenle

Mülakat: Sylvian Broccolichi

Hélène A.: Bir sınıfa giriyorsunuz. Çoğunun aklındaki tek fikir "hiçbir şey yapmamak ya da mümkün olduğu kadar az şey yapmak" olan ve yönlendirilmiş oldukları eğitim alanıyla görülecek hesapları olan 30 öğrencinin önündesiniz. Tek muhatapları öğretmen olduğundan, öğretmenin mizacının nasıl olduğunu, onu ezip ezemeyeceklerini (...) görmeye çalışarak başlıyorlar. İlk başta basit şeyler: Sınıfa girdiğinizde size sırtlarını dönen ve muhabbete devam eden öğrenciler; sessiz olmaları ya da sakinleşmeleri için yapılan ricalara yanıt vermeyen öğrenciler; siz onlara bir şey sorduğunuzda, sadece bir kurşun kalem ya da kâğıt çıkarmayı istediğinizde bağıran çağıran öğrenciler. Örneğin, daktiloları ya da laboratuvar malzemelerini parçalarına ayırarak aslında öğretmenin bu kışkırtmaya nasıl tepki vereceğini görmeye çalışırlar.

- *Bu gerçeklik ne hissettiriyor?*

Hélène A.: Bu, beni hiçbir zaman korkutmadı: Bıçak çeken ya da birbirlerine kasklarla vuran çocuklar gördüm. Hiç korkmadım çünkü... Beni acımasız gerçeklikle yüz yüze getiren ve (...) kendinizi savunmak zorunda olduğunuz küçük düşürücü durumlara, gerçek saldırganlık vakalarına hazırlayan bir işim olmuştu. Ancak korkan öğretmenler var ve ayağa kalktıklarında boyları yaklaşık bir seksen olan toplam 30 öğrenciden korkmak için de geçerli sebepler var; onlar kadar iri yarı değilsiniz. Her zaman kendime, durum ne olursa olsun yanıtı bulacağımı söyledim. (...) Belki de öğretmenlik mesleği bugünlerde böyle fakat korkan ve kendilerine bu şekilde davranan bir sınıf üzerinde kontrol kuramayan öğretmenler var. Bu insanlar gitgide içlerine kapanıyorlar çünkü durumu yönetememekten dolayı bir şekilde utanç duyuyorlar, meslektaşlarına bundan bahsetmiyorlar ve onları hiçbir zaman öğretmenler odasında görmüyorsunuz...

- *Bu türden öğretmenler aslında azınlıkta değil mi?*

Hélène A.: Ah, hayır! Her iki öğretmenden birinin böyle olduğunu söyleyebilirim.

- *Zorlu öğrencilerin olduğu yerlerde...*

Hélène A.: Çok sorunlu öğrencilerin olmadığını iddia ettikleri yerlerde bile bence her iki öğretmenden biri bu "külhanbeyliğini" acılı bir şekilde yaşıyor. Gerçekten bir dersle, Fransızcayla, tarih/coğrafyayla ilgilenen ve yüreklerinin derinliklerinde, öğrencilerini, bu ya da şu konudaki tutkularını paylaşır hâle getirememekten derin acı duyan öğretmenler var. Bu tür bir sorun ortaya çıkarmayan bir dersin öğretmeniyim. Başlangıçta beden eğitimi öğretmeni olmak istedim ancak sekreterlik dersi ilham verici bir ders değil. (...) İşini istediği gibi, edebiyat sevgisini kazandırarak yapamadığı için sürekli depresyonda olan bir meslektaşım var. Bu, onu hasta ediyor. (...)

- BEP seviyesinde gerçekleşen değişiklikleri fark ettin mi?

Hélène A.: CAP neredeyse geçersiz oldu. Sadece BEP diplomaları var ve birkaç yıldır biliyoruz ki BEP'li öğrenciler iş bulamayacaklar. Dolayısıyla mesleki bir bakalorya alarak bunun ötesine geçmeleri gerekiyor. Bu, şu an gerçekleşiyor çünkü Eğitim Bakanlığı yönergeleri bir sınıfın yüzde 80'ini bu seviyeye getirmeye zorluyor. Bu yüzden bu BEP diplomasını almak zorundalar ve bunun nasıl olduğunu burada görüyoruz; öncelikle, içeriğin çok bariz bir şekilde her geçen yıl kötüleştiği sınavlardan. Okumam gereken sınavlarda ve diğerlerinde görüyorum ki öğrenciler kopya çekebiliyorlarsa zaten ancak tam notun yarısını alabiliyorlar. (...) Yanıtlar soruların içinde ve tek yapmaları gereken doğru yanıtı bulmak için okumayı bilmek. Fransızcada, muhasebede, her yerde aynı... Ancak buna rağmen, bazı öğretmenler işlerini düzgün yapmak istiyorlar ve bunu bile yapamayan öğrencilere kötü notlar veriyorlar. Bazen de notlar doğrudan idare veya başkaları tarafından tekrar değerlendiriliyor ki bu şekilde öğrencilerin belli bir miktarı diplomalarını alabilsin. Örneğin, sınav değerlendirme merkezinin müdürüne bir telefon geliyor ve o da oradaki diğerlerine diyor ki: Diğer yerlere kıyasla, görünüşe göre notumuz çok kıt... Bu neredeyse sistematik. Böylece öğrenciler kendilerini, sırf bu şekilde mesleki bakaloryada buluyorlar ve yüzde 80'e ihtiyacımız olduğundan dolayı aynısını burada da yapıyoruz.

[...]

Ben elitist değilim fakat böyle yapmak herkesi aptal yerine koymak demek. Önce de öğrenciler aptal yerine konuyor çünkü gerçek yaşamda da bu şekilde başarılı olabileceklerini düşünüyorlar, oysa aslında iş bulamayacaklar ve ne olmuş olduğunu bile anlayamayacaklar. Öğretmenler için de iyi değil çünkü cesaret kırıcı... Bebek bakıcılığı yapmak için burada değiliz, öğrencilere her şeye rağmen bir şeyler öğretmek istiyoruz. Miş-mış gibi yapmaktan bıktık! (...) Okul bahçesinde öğrenciler zamanlarının tamamını birbirlerine, -dersi asmak için- yaptıkları suiistimallerden, öğretmenleri bıktırdıklarından bahsederek geçiriyorlar: "Kendimi sınıftan attırdım!", "Bu yıl sınıfa bir kere bile

kitabımı getirmedim!" vb. Sonrasında ise, bingo, BEP diplomalarını alıyorlar. Bu yüzden daha sonra gerçekten havalı olduklarını düşünüyorlar, kendilerini bir şey sanıyorlar ve herkesi "becerdiklerini" düşünüyorlar -kullandıkları ifade bu-. (...) Hiç tutucu değilim, en azından öyle olmadığımı düşünüyorum fakat daha önce, okul bir değeri olan, insanlara, sınıf arkadaşlarına vb. biraz saygı duymayı öğrendiğiniz bir yerdi; beraber yaşamayı öğrendiğiniz, işlerin yerli yerine oturduğu bir mekândı. Bu günlerde bunun tersi olduğunu söyleyecek kadar ileri gideceğim. Okul eğitim-dışı bir mekân oluyor; yani okula gidenler ve hâlâ okulun ve meslek lisesinin onlara yararlı olabileceğine inananlar risk altında. Okuldaki ortam, şiddet ve yıllarca onu deneylmleyenler arasında beslediği korku insanın üzerinde, geleceğin sorumsuz ebeveyni üzerinde, vatandaş üzerinde bir iz bırakıyor elbette.

[...]

Artık gözetmen bile bulamıyoruz. 500 öğrenciye 40 öğretmen ve çoğu zaman 25-30'dan fazla öğrencinin olduğu sınıflar düşüyor. (...) Öğrenciler üstünlüğü ele geçirmiş durumdalar, özellikle de sınıf ya da okul elebaşları vb. Öğrencilerin derslere gruplar hâlinde kaydolduklarını biliyoruz. Buranın artık ne sadece ne de hatta gerçekte bir teknik eğitim kurumu olduğunu, aksine her şeyden önce diğer ortaokullardan ya da liselerden atılan öğrencileri barındıran bir merkez olduğunu dikkate alsaydık bunlar baş edilebilecek şeylerdi. Barındırmak, buna uygun yapılar ve aynı zamanda yetişkin gözetimi anlamına gelmelidir: Sosyal Hizmet görevlileri, okul doktorları, yatılı öğrenciler için gözetmenler, koruma görevlileri... Bırakın da gençler kendilerini, etrafları yetişkinler tarafından, yetişkinlerin desteğiyle kuşatılmış gibi hissetsin. Bunu yaptığımızda, insani minimum koşulları yarattığımızda ulusal eğitim sistemi tekrar eğitici bir rol kazanacaktır.

- *Şu an en aşikâr gelişmeler nelerdir?*

Hélène A.: Bana en aşikâr gelen, öğrencilerin standartlarındaki düşüş (...) Eğitim Bakanı ne söylerse söylesin. Bu çok, çok ciddi olduğunu düşündüğüm bir şey... Beni deli ediyor... Bunu nasıl açıklayacağımı bilmiyorum. [*Yüzü ve sesi bir tür ihanet duygusu ifade ediyor gibi.*] Elinizde bir taraftan, çok uslu, hatta tamamen iyi niyetli bir öğrenci nüfusu var. Ama diğer taraftan da bu çoğunluk, lider olduklarını... patron olduklarını iddia ederek şanslarını deneyen ve onları tamamen inanılmaz şeylere sürükleyen elebaşlarının ağırlığı altında giderek eziliyorlar. (...) Çünkü fiziksel olanla kafada olan arasında bir uçurum var. Onlara göre çözüm, her gün kendilerini biraz daha fiziksel olarak dayatmak. (...) Birkaç gün önce, bazı öğrencilerin daha önce bulundukları okulda yaptıkları hakkında hikâyeler anlattıklarını duydum: "Sekreterlik dersi öğretmenine gerçekten ne iyi güldük! Hatırlıyor musun?.." Bir çocuk bir maki-

neyi parçalayarak kendini eğlendiriyordu. Bir öğretmen gelip ona durmasını söyledi. Öğrenci devam etti. Öğretmen yaklaştı ve öğrenciyle makine arasına girmek için bir hamle yaptı. Ardından öğrenci öğretmeni radyatöre itti. Ayağa kalktığında boynu kanıyordu. "Ne eğlendik ama!" Çünkü o gün üstünlüğü ele geçirmişlerdi. Bu şu anki eğilimin tam anlamıyla tipik bir örneği... Bundan muaf olan bir öğretmen olduğunu sanmıyorum.

- *Bunun eskiye kıyasla daha fazla mı olduğunu düşünüyorsun?*

Hélène A.: Evet, kesinlikle. Çünkü 10 yıl önce okuldan atılmış öğrencileri okula yeniden kazandırma derslerini verirken, zaman zaman onların sisteme dönmesine yardım etmek için hapishaneye giderdim. Etrafı yakıp yıkmış veya bunun gibi şeyler yapmış ufak serserilerdi. Ancak şimdikilerin bazıları bununla kesinlikle kıyaslanamaz. Böyle bir şiddet görmedim ben daha önce!

Ekim 1992

Kurumun Şiddeti

Gabrielle Balazs, Abdelmalek Sayad

Bu kriz dönemlerinde bir okul müfettişinin tanıştırdığı iki sosyologla röportaj yapmak, "eğitimsel bir öncelik alanı" olarak sınıflandırılan "sorunlu mahallelerden" birinin yakınlarında bulunan bir ortaokulun müdürüne şaşırtıcı gelmemişti. Yaklaşık 50 yaşındaki bu eski ilkokul öğretmeni, bölgenin yerlisiydi ve daha iyi bir şeyler ummuş olabilirdi. Mesleği, okula epey uzak sosyal çevrelerden gelen çocukların karşılaştığı ve neden olduğu, Ekim 1990'dan beri okul içinde görülen gerilimlerde tercümesini bulan zorluklar tarafından yavaş yavaş dönüşüme uğramıştı. Her gün küçük ve büyük şiddet biçimlerini idare etmek zorundaydı. Grafitilerin hızlı istilasına karşın binaları temiz tutmak için daima uyanık olmak zorunda kaldığı gibi, aynı zamanda, öğrenciler her geldiğinde okulun kapısında durmak ve öğretmenlere ve öğrencilere karşı saldırganlık girişimlerini engellemek ve okul sınırları içinde öğrenciler arasındaki kavgaları durdurmak için harekete geçmesi gerekmekteydi. Bu daimî disiplinin etkili olmasını sağlamak ve şiddeti engelleyecek uygun koşulları yaratmaya çalışmak için sürekli okulda bulunması gerekiyordu ve evinde, çocuklarını ve Lyon'daki büyük bir lisede fizik öğretmeni olan karısını ancak hafta sonları görebiliyordu. Bütün belediye yetkilileriyle bağlarını sıkı tutmak zorundaydı. Hepsinden önemlisi kendisini, sorumluluğu altındaki öğrenci kitlesinin özelliklerine uyarlamalı ve onları bir şekilde, şiddeti dramatize etmeden denetim altında tutmalıydı.

Tedrisi bir yerden bakıldığında, çoğu zaman düşünülenin aksine, okulun başarı oranları başka yerlerdekinden daha düşük değil; ortaokul diplomasına erişim açısından bölgenin ortalamalarıyla uyumlu. Öğrencilerin toplumsal özellikleri açısından -çoğunluğu halk sınıfları kökenli, üçte birinin ebeveyni ise yabancı- açık arayla bölgedeki en dezavantajlı ortaokul. Örneğin tek bir öğretmen çocuğu bile bu okula devam etmiyor. Afrika'dan, Asya'dan ya da Avrupa'dan yeni gelmiş göçmen çocukları için bir oryantasyon sınıfı var; fakat öğrencilerin büyük çoğunluğu Fransa'ya uzun bir süre önce yerleşmiş Cezayirli ailelerden geliyor. Ne 1982'den beri "pilot bir meslek okulu" olma durumu ne de 1980'lerde 600 iken bugün sadece 400 öğrenciye 36 öğretmenin düşüyor olması gerçeği, hatta ne de Lyon'un yakınlığı öğretmenleri tutmaya yetmiyor. Hepsi tayin istemiş. Ne yoğun bir uğraş ne de daha genel anlamda yaygın bir destek, çevredeki meskûn mahallelerden ve hatta bazı toplu konutlardan gelen öğrencilerin okulu terk etmesini engelleyebilmiş. Ebeveynler, çocuklarının başka okullara gidebilmesi için muafiyet talep etmişler.

Cümlelerinin, inancını yitirmiş tınısına karşın, halk sınıfı kökeniyle ve cumhuriyetçi eğilimleriyle, "her zaman azami sayıda öğrenciyi kurtarmak için ne yapılması gerektiğine önem verdiğini" söyleyen bu eski öğretmen, deneyiminin onda neden olduğu bütün üzüntüyü açığa vuruyor: öğrenci şiddetinden fakat aynı zamanda eğitim sisteminin şiddetinden de tiksinti; okul ve bir eğitici olarak mesleği hakkında daha önce sahip olduğu fikirlere karşın, kendini şiddet kullanmaya zorunlu hissetmenin yarattığı huzursuzlukla kendi içinde mücadele etmek. Okullara, karakol muamelesi yapılmasını kabul edemiyor; kendini, fiziksel güç kullanmaya zorunlu bir düzen bekçisi olarak görmeye boyun eğmek istemiyor. Ulusal eğitim sistemine stajyer öğretmen olarak 16 yaşında girmiş ve kariyerine son derece yoksul bir banliyöde öğretmenlikle başladıktan sonra 38 yıl boyunca fakir mahallelerde öğretmenlik yapmış. Böylelikle, kendi kafasındaki eğitim kurumunun misyonuna uygun yaşamak için gereken her şeyi -"sorunlu" addedilen mahallelere, bu mahallelerde sıkışmış çocuklar için belki de en faydalı, en vazgeçilmez şeyi, öğretmenlerin onlara mutlak saygısını ve kurtulmalarına yardım edecek, belki bir gün özgür olmalarını sağ-

layacak bazı imkânları götürmek- yapmış biri olarak, sistemin, en fedakâr hizmetkârlarını onları bu misyonu tam anlamıyla yerine getirmekten alıkoyacak koşullara maruz bırakmasını veyahut kendilerine öğretilenleri, 20 yaşından bu yana kutsal olarak addettiği inançları ve hatta değerleri, kendi ifadesiyle, öğretmenlik "hizmetini-temayülünü", tamamen ve bir çırpıda reddetmeye mahkûm bırakılmış olmasını affetmekte zorlanıyor.

Eğitimde öncelikli bir bölgeden bir ortaokul müdürüyle

Mülakat: Gabrielle Balazs ve Abdelmalek Sayad

"Bu yıl gerçekten kan ter içinde kaldık"

Ramus Bey: Muazzam gerilim dönemleri oluyor. Ardından biraz daha sakin dönemler geliyor. Bu sene, öğrenciler okula döndüklerinde her şey bir şekilde iyi gidiyordu, sonra şu gösteriler oldu. Ve öğrencilerimiz, en azından bazıları, aktif olarak katıldılar, diğerleri ise aileleri, abileri ve ablaları aracılığıyla katıldılar. Anne babaların çok farklı iki tepkisi vardı; fakat öğrenciler iki üç hafta, bir ay boyunca bir histeri ikliminde yaşadılar. Gösteri yanlısı histeri ya da gösteri karşıtı histeri. Okul normalde olduğu gibi faaliyet gösterdi, en ufak bir aksama bile olmadı. Bazı öğretmenler olanlar hakkında öğrencilerle konuştular çünkü bazıları dersin başında, gerilimin derse başlamayı anlamsız kılacak kadar yoğun olduğunu fark ettiler, dolayısıyla olanlardan bahsetmeleri gerekiyordu, bu gerekliydi... Fakat gösterilerin ilk haftasında bile olan şey şuydu: Öğretmenler öğrencilere, "Olanlar hakkında konuşmak istiyor musunuz?" diye sordular; öğrenciler ise "Hayır, dersimizi yapalım." dediler. Dolayısıyla, deyim yerindeyse, şöyleydi... Bir sınıftan diğerine, belki de aynı zamanda bir öğretmenin kişiliğinden diğerininkine çok büyük değişiklik gösterdi.

- *Olaylar sırasında hiç ek devamsızlıklar olmadı mı?*

Ramus Bey: Hayır, hayır, bu bile olmadı. Öğrenciler okula geliyorlardı ve ben oldukça mutluydum çünkü burası onların ailedeki histeriden kaçabilecekleri tek yerdi. Hangi taraftan olursa olsun. Pek çok telefon aldık...

- *Ailelerden mi, anne babalardan mı?*

Ramus Bey: Bize, "Pekâlâ, neler oluyor, okula saldırılacağı yönünde söylentiler duyuyoruz, tehlike var mı?" diyen ailelerden, hepsi bu; çocuklar bizimleydi, bir aile vardı, baba beni görmeye geldi ve bana, "Bu imkânsız. Buradan defolup gidiyorum!" dedi. Gerçekten bir hafta içinde Drome'a (yakınlardaki bir bölge) taşındı. Fakat bu bile o kadar marjinal kaldı ki! Bana "Dinleyin, çocuklarımızı alıyoruz, onları burada bırakamayız, risk alamayız, o kadar!" demek için gelen anne babalar da oldu. Ben, "Tehlike mi, etrafınıza bakın, ne olduğunu gördünüz, geldiniz, bu bir facia değil!" dedim. Dolayısıyla bu olay üzerine, bu olaya bağlı, bir ya da iki öğrenci okuldan ayrıldı, daha fazla değil.

- *Kesin olarak mı ayrıldılar?*

Ramus Bey: Evet, öğrenciler kesin olarak ayrıldılar.

Gerginlik ortadan kaybolmadı

Ramus Bey: Ekim ayı geldi. Yani bir tür huzursuzluk vardı. Kasım'da, lise öğrencilerinin büyük gösterisi oldu ve bunun bazı yankıları bize ulaştı, dolayısıyla bir tür gerginlik devam etti. Her defasında öğrencilerin arasından şöyle bir geçtiğinizde, Ekim'den beri gerginliğin tamamen ortadan kaybolmadığını, bunun bulaşıcı olduğunu, oldukça fazla şeyin devam ettiğini gittikçe daha fazla görüyordunuz. Taşla yaralamalar, taşlamalar, 10-14 yaşındakiler için bile bir ifade yolu hâline geldi tüm bunlar; bu, gerçekten hiç sevimli bir şey değil. Okulun önünden geçen iki otobüs var. Şubat'ta bir defasında, okula giriş zamanıydı, otobüsler uğramadılar, şey vardı... Bilmiyorum, otobüste binlerce franklık hasar, kırık camlar, yırtılmış koltuklar vardı: Otobüsler okul durağına geldiğinde çocuklar biniyor, her şeyi kırıyor, sonra çekip gidiyorlardı. Dolayısıyla belli hatlarda belli saatlerde iş bırakma eylemleri vardı. Yani gergin bir dönemdi. Daha sonra, Aralık'ta kar yağdı; kar hiçbir anlam ifade etmiyor gibi görünebilir fakat bir sorundur...

- *Kar topu yapma şansı...*

Ramus Bey: Evet, kar topları, kar topu oynandığını hatırlıyorum fakat yine de aşırı, aşırı baskıcı olmadığım için ve çocukluğumdan kar topuyla ilgili güzel anılarım olduğu için, kar topunu hiç yasaklamadım; Bazı meslektaşlarımın olduğu diğer okullar kurallar koydu. Fakat ben ambulansı aramak ve öğrencileri hastaneye yollamak zorundaydım. Kar topu atmıyorlardı, buz bloklarıydı. Mümkün olan en serti, en katısı, bu nedenle elimde kafa derisi parçaları vardı ve bunun gibi şeyler. Ve özellikle mahalle sakinlerine girişte yapılan saldırılar.

- *Mahallede yaşayan insanlara mı?*

Ramus Bey: Evet, arabalarıyla geçen insanlar vardı, çocuklar ön camlara 50'ye yakın kar topu attılar, sürücüler durdular, camları açtılar ve o an yüzlerine yine kar topu yediler, insanlar yaralandı, hepsi bu. Şikâyetler yapıldı. Yani okulun toplumdaki imajı iyileşmedi. Bu, Aralık'taydı; Ocak'ta ve Şubat'ta Körfez Savaşı vardı ki size anlatamam... Dolayısıyla... Örneğin beden eğitimi derslerinde, "Saddam Hüseyin, Saddam Hüseyin" türü bağrışlara ve grafitiyle yazılan şeylere şahit olduk. Şubat'ta, buradaki sömestr tatili 21 Şubat'taydı, korkunç, korkunç bir gerilim vardı. Çok ama çok zordu. Hastalık izni alan öğretmenler vardı; bir yerden sonra elimdeki beş öğretmen hastalık iznindeydi ve yerlerine koyabileceğim sadece bir öğretmenim vardı; dolayısıyla sorunların daha da kötüleştiğini söylememe neredeyse hiç gerek yok ve öğretmenlerin devamsızlığı -haklılardı, söylediklerimde en ufak bir eleştiri yok- sorunları

daha da arttırdı; artık çok, çok yorgunduk. Şubat tatili iyi bir döneme denk geldi. Öğrenciler okula geri döndüklerinde sakin bir dönemdi; büyük huzur, ramazan hiçbir gerginliğe neden olmadı. Fakat örneğin ramazan boyunca -ki bayramın son günü 16 Nisan'dı- 410 ya da 420 öğrenciden 160'ı okula devam etti; 25 kişilik sınıflarda dört ya da beş öğrenci vardı. Yani bu anlamda burası son derece farklıdır. Çocukluğumdaki kavgaları hatırlıyorum, iki çocuk okul bahçesinde kavga ederlerdi, yani kavga eden sadece iki kişiydi, üç ya da dördü onları izlerdi; buradakiler aşırı azgınlar; en ufak bir kavga emaresine ve kavgaya tutuşan öğrencilere tolerans gösteremiyoruz...

- *Çünkü işler büyüyor, o yüzden mi?*

Ortam daha sert ve şiddetli

Ramus Bey: Evet çünkü ikisi kavga ediyorsa 200'ü onları izliyordur. Çünkü kavga eden çocuklar anlaşmazlıklarını çok, çok şiddetli yollardan başka şekilde çözemiyorlar, çünkü sıkışmışlar, heyecanlılar... Ve çünkü -deyim yerindeyse- onları kontrol edemiyoruz. Kişisel açıdan benim için sonuç, sizi temin edebilirim, istatistiki olarak size söyleyebilirim, okul içindeki kavgaların %99.5'ini zapt ettim; şimdi sokaklarda oluyor, okulun önünde. Bunun okulun imajı için çok daha iyi olduğuna ikna olmuş değilim. Dolayısıyla hâlâ oluyor olmasının, sorunların devam ettiği anlamına geldiğini söyleyebilirsiniz... Bu yerin ortamının çok daha sert ve şiddetli olduğunu söyleyelim.

[...]

Bize şeylerden bahsediyorlar, uyuşturuculardan... Pekâlâ, mahalle, Saint-Jacques mahallesi, sosyal konutlarda kalanlar uyuşturucu sorunu karşısında ne yapacaklarını tamamen bilemez hâldeler. Mahalle toplantılarında her konuştuğumda insanlar bana uyuşturuculardan bahsediyor. Uyuşturucu, uyuşturucu, uyuşturucu. Görmeye gittim, atölyelere katıldım, uyuşturucularla ilgili bir atölye yaptım, hayatımda ilk defa haşhaş ve eroin gördüm, yaklaşık bir ay önce bir atölyeye katıldığımda polisler çantalarındakini bana gösterdi (...). Kendi açımdan, bütün bu toplantılarda, her şeyden önce, bildiğim kadarıyla bu okulda ağır uyuşturucuların hiçbir zaman olmadığını söyleyebileceğimi sanıyorum. Oraya gittiğimde, söylenenlerin benim de talep ettiklerim olduğunu görünce ağzım açık kaldı ve okul yönetiminden destek aldım; hükümetin, uyuşturucuları araştırmak ve bunun gibi şeyler için kadro açtığı, maaş verdiği sözleşmeli doktorlar atadılar.

Bu yüzden iki dönemdir, iki eğitim ve öğretim yılı boyunca, iki farklı doktor, dönemin tamamını okulda geçirdi. Tüm sınıflardaki öğrencileri gözlemleyebildiler, 9'uncu sınıfa kayıtlı bütün öğrencileri sistematik olarak gözlemlediler. Sonra şüphelendiğimiz öğrencilerin tamamını incelediler... Bilirsiniz, beni gül-

dürüyor bunlar, bir toplantıya gittiğimde her şeyi bilen ve "tek yapmanız gereken, sabahları biraz kendinden geçmiş ve biraz uykulu öğrencilere bakmak" diyen insanlar. Benimkilerin yüzde 80'i gece ikiye kadar televizyon izledikleri için sabahları uykulu oluyor. 88 ve 89'da okulda araştırma yapan doktorlar her iki raporda da hiçbir uyuşturucu şüphesine rastlamadılar. Yetersiz beslenme gibi şeyler buldular ama hiçbir uyuşturucu ya da ağır uyuşturucu şüphesine rastlamadılar sanırım. Haşhaş gibi uyuşturucular ve hepsi o kadar, diyebilirim ki, okuldaki kavgaların %99.5'ini nasıl zapt ettiysem, okulda haşhaş içilmesini de yüzde 99 oranında engelledim, tel örgülü bir çit çektirdim çünkü öğrencileri her yerde kontrol edemiyoruz. Bu yüzden okul bahçesine geçişe izin vermeyen o çiti oraya çektirdim; çocukların, binaların arkalarına gitmelerini engelliyor; dolayısıyla burada olduğum ilk yıl, sağa sola koşturmak zorundaydım...

[...]

- *Dolayısıyla bütün öğrenciler görüş alanında kalıyorlar.*

Ramus Bey: Aynen. Binalarda sigara içilmediği için, gidip sigara içebileceğiniz -ki o bile çok fazla değil- tek yer tuvaletler. Burası sigara içme geleneğinin mabedi, tuvaletin içinde fakat şey, hâlâ çok, çok sınırlı. Bununla birlikte, sabah gelen öğrenciler var; okula girmeden önce, bir adım daha yakın ya da daha uzak değil, benden sadece, sigara içtiklerini görmemi sağlayacak 45-50 santimetre uzakta olduklarında izmariti söndürüyorlar. O sigarada sadece tütün mü vardı? Bunu kontrol etmenin imkânı yok; dolayısıyla hepsi bu, uyuşturucular hakkında söyleyebileceklerimin hepsi bu. Fakat kavgalar, işte onlardan korkuyorum. Hemen durduramadığımız bir kavga oldu, belinden bıçaklanan bir çocuğun bir ay hastanede kalmasıyla sonuçlandı. Bu, iki yıl önceydi. Dolayısıyla, o tarihten beri, ben biraz...

- *İhtiyatlı mı? Genel havayı, zorlukları, saldırganlığı ya da şiddeti biraz tarif ediyorsunuz fakat gösterilerden sonra farklı mı oldu? Ay ay tanımlamış olduklarınıza göre, pek çok şey var ki...*

[...]

Ramus Bey: Bence, olaylar, evet, yani o tarihten beri artan bir şekilde, size diyebilirim ki, ayaklanmalara katılan genç erkekler, hepsi, şimdi sorunların çoğuna neden olanlar onlar değil; insanlara saldıranlar ve mahallede hayatı zorlaştıranlar 10-16 yaşındakiler. Olaylar sırasında okulun arabası çalındı ve yakıldı; televizyon yayınlarını gördünüz mü bilmiyorum... Bilmiyorum hatırlıyor musunuz, CRS [Fransız çevik kuvveti, t.s.n.] ve göstericiler arasında birkaç kere gidip gelen küçük pikabı hatırlıyor musunuz, o...

- *Okulun muydu?*

Ramus Bey: Okulun arabasıydı. O tarihten beri başka hiçbir tahribat olmadı, bilmiyorum, iki şikâyet dilekçesi yazdım, yani biri okul arabası diğeri müdür odasındaki bir hırsızlık için fakat bu, şunun hakkında...

Başka yerlerde kabul edilemez olan şeylere biz burada katlanıyoruz...

- Yaşları görece büyük olup okula başlayan öğrencileriniz olabiliyor mu?

Ramus Bey: Ah, evet! Orta birde. Mümkün olduğunca hızlı biçimde normal sınıflara aktarmaya çalıştığımız uyum sınıfı öğrencileri bunlar; orta birdeki öğrencilerin yaşları 11 ila 15, 16 yaş arasında değişiyor. 16 yaşında olup da hâlâ orta birde olan bir iki öğrencim olmalı.

- Onlara müsamaha gösteriyorsunuz çünkü normalde özel eğitim sınıflarına gönderilirlerdi...

Ramus Bey: Elbette, elbette. Ama şu da var. Başka yerlerde kabul edilemez olan şeylere biz burada katlanıyoruz. (...) Sıkıntılı bir dönem vardı ve insanlar biraz tatsız ve yorgunlardı. Hayal kırıklığına uğramışlardı çünkü o yıl gerçekten çok çalışmış ve kendimizi pestile çevirmiştik. Kişisel bir itirafta bulunayım: Kendime güvenim ve sağlığım iyi olduğu için şanslıyım ve düşündüm ki böyle şeyler benim başıma gelmezdi; yani gidip bir doktoru görmek ve ona, "Artık dayanamıyorum, artık dayanamıyorum!" demek ve uyku hapları almak zorunda kalmak, bunun bana olabileceğini hiç düşünmemiştim. Bunun bana asla olmayacağına yemin edebilirdim. Ve şey, Şubat'ta, Şubat tatilinden önceki son iki haftanın üstesinden gelebilmek için birkaç tane almak zorunda kaldım. Bu, beni çok etkiledi. Tam da çok gururlu olduğum ve bu gibi şeylerin ancak başkalarının başına gelebileceğini ve benim başıma kesinlikle gelmeyeceğini düşündüğüm için. (...) Ve bu yüzden -bu konumdaki tek kişi ben değilim- zaman zaman kendimi biraz kaybolmuş ve çok yorgun hissediyorum. (...) Paskalya tatilinde biraz uyuyabileceğimi umuyorum. Fakat şikâyet etmiyorum, sadece size anlatıyorum...

Bazı okullara damgasını vuran birtakım olaylar vardı, öğretmenlere yönelik fiziki saldırılardaki artış gibi. Başka bir okuldan bir öğretmen arkadaş, Kasım olaylarından hemen sonra okulda çok ciddi bir kundakçılık girişimine tanıklık etti. İki hafta önce arabası yakıldı. Bir hafta önce, sabah okula gelen öğrencileri karşılayan gözetmeni hastaneye götürmek gerekti çünkü başından taşla yaralanmıştı. B. ve N. Ortaokullarında olan bu gibi saldırılar, işte o gizli şiddet, bunlar işte.

Ramazan Bayramı'nda üç öğrenci, N. okuluna, bekçiye ve köpeğine taş atmaya gitti mesela. Fakat artık insanlar bu gibi olaylardan bezmişlerdi. Bu konuda öylece susup durmadılar. Bekçi şikâyette bulundu, polis de bıkmıştı

bunlardan, şikâyeti dikkate aldılar ve öğrenciler karakola ifade vermeye çağrıldı. Aynı zamanda hâkim karşısına da çıkarıldılar; mahalledeki eğitmenler de görünüşe göre, anne ve babalarına "bunun olmasına izin vermeyin" demişler. Sonra o iki anne gelip bana bağırıp çağırdılar çünkü çocukları... Dolayısıyla bir şekilde, bu biraz komik, öğrenciler okula gidiyorlar ama dinî bir tatil nedeniyle okuldan da muaflar, yakınlardaki bir ortaokula gidip sıkıntı yaratıyorlar ve o okuldan kişiler şikâyette bulunuyor, sonra onlar gelip bana bağırıyorlar.

[...]

Dolayısıyla V. okulunun müdürünün arabası yakıldıktan sonra, bölgedeki dört ortaokulun ve bir meslek lisesinin öğretmenleri geçen Salı, rahatsızlık belli bir seviyeye vardıktan sonra, bir toplantı yaptılar. Biz üç müdür katıldık. Şunu söyleyeyim size: Toplantı sonunda bu okulların öğretmenlerinin hepsi, Bölge Milli Eğitim Müdürlüğüne bir mektup yazarak "işimizin ve hayatımızın zor koşullarını dikkate almanızı istiyoruz" dediler çünkü mevcut hâliyle insanların başka yerlerde katlanamayacağı pek çok şeye katlanıyoruz, öğrencilerden kaynaklı çok fazla şeye müsamaha gösteriyoruz.

Dolayısıyla bize yardım etmenin yollarından birinin şu olduğunu söylemem gerekti: Örneğin bir düz lisede bir öğrenci ortalığı karıştırdığında onu okuldan atıyorlar, bizde öğrenci aynı aptal şeyi yaptığında onu atmıyoruz. Ona bir veya beş kez uyarı veriyoruz. Nihayetinde, bir öğrenciyi atmak zorunda kaldığımızda, diğer okullardan meslektaşlarımı arayıp onlara, "Bakın, size bir öğrenci göndereceğim ama okulda da tutulması gerekiyor, onu atarsam başka bir yere alındığından emin olmam gerek." dediğimde bana, "Sen iyi bir insansın, sana gerçekten yardım etmek isteriz fakat senin okulundan bir öğrenci buraya gelirse öğretmenler buna katlanamaz, eylem yaparlar ve hepsi..." diyorlar. Bu nedenle öğrencileri kendi aramızda elden ele dolaştırmak zorunda kalıyoruz fakat onlar da bölgeden ayrılmıyorlar, dolayısıyla bölge müdürlüğünden bize yardım etmesini istemek bir yol olabilir. Bir öğrenciden, onun kendi iyiliği ya da diğer öğrencilerin iyiliği için kurtulmaya gerçekten mecbur olduğumuzda, belki de bize öğrenciyi yerleştirecek bir yer bulmamızda yardımcı olunabilir ki bu şekilde yalvarmak zorunda kalmayız... Böylece, "Bu öğrenci şu okula yerleştirilecek, işte o kadar!" türünden kararları veren bölge müdürü olacak.

[...]

- Daha önce bahsettiğiniz şey, kafasına taş gelen gözetmen meselesi, yakın zamanlarda mıydı?..

Okul bilhassa esirgenmedi

Ramus Bey: O kadar ki, daha geçen haftaydı... Ve sonrasında... Deyim

yerindeyse, işe bakın ki Lyon Milli Eğitim müdürü, yani yenisi, henüz bir ay önce atandı. Yeni gelmişti, basının eğitimdeki rolüyle ilgili pedagojik bir çalışma bağlamında bölgedeki ortaokullardan birini ziyaret etmesi bekleniyordu; Cuma gelecekti ve meslektaşımın arabası Salı akşamı yakıldı. Bu yüzden müdüre, çok kibar bir şekilde, bu ziyaretinde bizimle görüşüp görüşemeyeceğini sorduk. Bizimle görüştü ve ona bölgede büyük bir felaket söz konusu olmasa da işlerin yolunda gitmediğini söyledik çünkü daha önce benzerlerini yaşamıştık. Ve ona sorduk, o ise dedi ki: "İki olası açıklama var: bu, ya sosyolojik bir hareketin bir parçası ve o hâlde genel bir durum, dolayısıyla muhtemelen genel çözümler gerektirecek ya da ulusal eğitim sistemini istikrarsızlaştırmaya yönelik bir çabanın bir parçası, ulusal eğitim sistemi bir..." "Buraya daha yeni geldim." diye de ekledi. Bilirsiniz, bu da şu çıkarımda bulunmama neden oluyor... Çünkü bu konuda çok sistematik çalışır kafam. Eğitim Bakanlığında, okul ya da kültürel merkezlerin olaylar sırasında pek etkilenmediğini, yani yangınların, vandalizmin alışveriş merkezlerini hedef aldığını fakat kültürel ve eğitsel ekipmanlara dokunulmadığını düşünen ya da bunu düşünmenin iyi olduğunu farz eden gözlemciler var; dolayısıyla buna dayanarak pek çok açıklama biçimi geliştirdiler. Ama ben ikna olmuş değilim...

[...]

Tam da olayların olduğu gün, ortaokulun hemen karşısındaki ilkokul... Şöyle bir okul (Demem o ki bizim okulda da yenilikçi şeyler var ama onlarla karşılaştırıldığında hiçbir şey; yani çocukların bilgisayar eğitimi almış öğretmenleri var, orada bir bilgisayar merkezleri var, bilmem kaç bin franklık bilgisayar ekipmanları var, gerçekten son teknolojiye sahip bir okul ve daha neler neler...), şey, ayaklanmalar sırasında bu okuldan bir sınıf tamamen yakıldı ve bilgisayarlar, camları kırmak için fırlatıldı. Dolayısıyla okulun bilhassa esirgendiğini söyleyemezsiniz. Bu okulun özellikle hedef alındığını kastetmiyorum...

Takip eden günlerde bir anaokulu yakıldı, iki hafta kapalı kalması gerekti, dolayısıyla bu önemsiz değil. Okulun yakılan arabasından da bahsetmiyorum. Kasım'ın başındaki olaydan, P.'de bir sınıfın yakılmasından da. Alarm çalmaya başlamasaydı... Geldiklerinde bidonlar içinde, daha henüz boşaltılmamış 20 litre benzin buldular; muhtemelen 5 veya 6 litresi kullanılmıştı. Bu, bir sınıfı yakmaya yetmişti ve geriye kalan da kullanılmış olsaydı gerçekten çok ciddi bir yangın olurdu. Öyle, dolayısıyla düşünmüyorum ki...

Fakat deyim yerindeyse, gelen müdür, bir rapor okuyor ve eğitim sisteminin olaylardan esirgendiğini söylüyordu ve biz, biz ona, görünen o ki o kadar da esirgenmediğimiz bir durum olduğunu söylüyoruz, dolayısıyla tepkisi, "O hâlde... Olaylar sırasında eğitim sistemi iyi direndi, şimdi iyi direnmiş bir sistemi istikrarsızlaştırmaya dönük bir çaba mı olacak, tıpkı birkaç yıl önce poli-

sin ve diğerlerinin istikrarsızlaştırılmasına dönük planlı bir çaba olduğu gibi?" demek oldu. Tam da bu yüzden il emniyet müdüründen bir toplantı talep etti; polis amirleri bizimle bir hafta önce görüştü; yani meslek lisesinin müdürüne ek olarak, beş okul müdürü bir hafta önce polisle ne yapabileceğini görüşmek için İl Emniyet Müdürlüğündeydik; bu, şaka değil...

Tek bir grafitiye müsamaha gösteremem

- Diğer bölgelerin aksine, buradaki insanlar öylece vazgeçmiyor görünüyorlar, beni şaşırtan bu çünkü normalde bunun gibi vakalarda insanlar, öğretmenler, müdürler... Sonuçta her tür insan bunalıma giriyor, olan bu. Bezgin ve... Burada şu izlenime sahip oldum... Pek çok girişim var...

Ramus Bey: Hayatta kalmak zorundasınız... Evet, elbette hayatta kalmak zorundasınız; kimse aksini yapamaz... Örneğin sizi okulu ziyaret etmeye götürebilirim, grafitiye katlanamıyorum, -size göstermek için okulda gezdireceğiz- grafiti varsa bu bir önceliktir, grafitiyi görürsünüz, hemen kaldırırsınız çünkü bir saat bile orada bırakırsanız 10 tane daha olur, iki saat sonra 150 tane olur ve bu böyle devam eder. Personelin mesai saatleriyle ilgili yasalara kayıtsız değilim, personelle doğrudan kendim müzakere ediyorum. "41 buçuk saat mesainiz var; bu 41 buçuk saat boyunca okulda sadece oyalansanız bile umurumda olmaz; bana, öğrenciler etrafta dolanırken koridorları denetlememe yardımcı oluyorsunuz çünkü siz etraftaysanız, çok daha az eşeklik yapacaklar. Bunu daha az yaparlarsa sizin daha az işiniz olacak. Ve sizden istediğim iş karşılığında, sözleşmenizin parçası olmayan bir gözetmenlik işi karşısında, bana bunu yapmamda yardımcı olursanız size fazladan izin günü vereceğim, ben size bazı şeyler vereceğim, siz izne çıkacaksınız..."

- Yani bir nevi anlaşma...

Ramus Bey: Öyle, yani şimdi bir idari müfettiş gelir ve "Neler oluyor, bu saatte şu kadar insan işbaşında olmalı!" derse onları bulamayacak fakat mekân kesinlikle temiz olacak (...). Sizi okulda gezdireceğim. Buna takıntılıyız, hayatta kalmanın birinci koşulu fizikseldir, eğer bu darmadağın olursa, bu böyle...

- Olaylara doğru bakış açısından yaklaşırsak, eskiden bıçakları çıkarıp isimlerinin baş harflerini masalara kazırlardı; şimdi başka yöntemler mevcut, duvarlara sprey boyayla bir şeyler çiziyorlar; disiplin elbette gerekli fakat sonuçta, kamuya açık alanlarda -ki buraların kamuya açık alanlar olduğu doğru-bunu durdurmayı asla başaramadık.

Ramus Bey: Kamuya açık alanlarda fakat bizim okulumuz hariç. Hayır, ben bu konuda çok kuralcıyım çünkü bu, taviz veremeyeceğim noktalardan biri.

- Bununla birlikte buna şu anlamı vermemek...

Ramus Bey: Hayır, bunun suç işlemek anlamına geldiğini düşünmüyorum fakat en küçük bir grafiti zerresini kabul etseydim şöyle olacağını söylüyorum...

- Marsilya'da mahalleleri temizlemek isteyen Belediye Meclisi için bir çalışma yapma imkânım oldu. Onlara, "Görünür bir temizlik girişiminde bulunacaksanız sokakları günde bir kere temizlerseniz, ancak orada günde iki kere temizlemeniz gerekir, mahalle sakinleri ancak böyle duyarlı hâle gelir." dedim.

Ramus Bey: Kesinlikle. Benim düşüncem de bu; insanların, yetkililerin gelip meslektaşlara "Burası kötü değil, etraf temiz, neden şikâyet ediyorsunuz?" dediklerinde bu, beni gerçekten eğlendiriyor. Şikâyet etmiyorum, temiz kalması için mücadele ediyorum. Bununla birlikte... Bilmiyorum, belki de ailevi geçmişim dolayısıyla personele çok büyük saygı duyuyorum. Tabiri caizse, onlar da bana aynı saygıyı iade ediyorlar. Hiçbir personele bir öğrencinin hakaret etmemesi ya da böyle herhangi bir şey olmaması fikrine öncelik veriyorum; sanırım hakaret edilen kişi bir öğretmen olduğunda, düşündüğümden daha sert davranabilirim. Ve size temin ederim dört yıl içinde personele iki kere hakaret edildi; şey, çocuklar, bunu geliş gidişlerinde yaptılar. Elbette öğretmenlere gelince bu, çok daha sık oluyor. Fakat belki de annem bir restorandan bulaşıkçı olarak emekli olduğu için, eh, bu da, belki de. Belki de personele saygı gösterdiğimde gerçekte saygı duyduğum odur.

- Kaç erkek ve kadın personeliniz var?

Ramus Bey: Ah! Kadınlar, erkeklerden çok daha fazla; bu, öğretmenliğin tipik bir özelliği fakat bu konuda dikkatliyim; idareyle pazarlık yaparken Kuzey Afrikalıların olduğu bir ortamda genç bir kadının daha fazla sıkıntı yaşadığını istatistiki olarak söylüyorum. (...). Bu sadece benim kadınlar hakkında vardığım kişisel bir yargı değil, istatistiki bir gözlem. Bana genç erkekler vermeye giriştiklerinde bu her zaman kolay bir mesele değil, geçen yıl buraya bir gözetmen atadılar, adı şeydi... İyi biri, öyleydi. Bir ay boyunca kaldı. Genç bir erkekti, daha sonra onun pozisyonuna genç bir kız atadılar ve yıl sonuna kadar devam etti, yani görüyorsunuz şey değil... Yani siz de çok dikkatli olmalısınız. Bu yıl, Kuzey Afrikalı bir gözetmen atadılar, Kuzey Afrikalı genç bir adam, bir matematik öğrencisi, müstakbel bir matematik öğretmeni. CAPES öğretmenlik sertifikasını almıştı. Onu tanımıyordum. Ağustos'ta onun görevlendirme yazısını gördüğümde tepkim, "belki de idare, onun bu görevin başarıyla üstesinden geleceğini düşündü" oldu ve merakla bekledim, ilk defa Kuzey Afrikalı bir gözetmenim olmuştu. Ve... Zavallı çocuk, gerçekten zor bir dönem yaşadı fakat otorite eksikliğinden değil, sanırım Kuzey Afrikalı görüntüsünden dolayı iş birlikçi olarak görüldü ve diğerlerinden çok daha fazla hakarete maruz kaldı.

Diğerlerinden çok daha fazla devreye girmek zorunda kaldım, her gün bir şey öğreniyorsunuz.

Biz okul yöneticileri; bölge müdürüne, polise, bu okullarda bu denli zor olanın, hiçbir şeyin öngörülemez olması olduğunu söylüyoruz. Beklemediğiniz zamanlarda birden facialar gerçekleşiyor ve her zaman ince bir buz üzerinde yürüdüğümüzü hissediyoruz, son derece küçük bir kazanın başka bir şeye dönüşebileceğini ve ardından daha da kötü şeylerin olabileceğini hissediyoruz... Böyle, gerçekten şey (...) olmalısınız. Şimdi benim sorunum şu: Artık yaşlanıyorum çünkü... Pekâlâ, bu, benim özel hayatıma giriyor. Günde 12 saat bu okulun müdürlüğünü yapmayı gerçekten istiyorum ve günde 12 saat şey olabilir... Ve öyle, benim için. Artık bu dengeyi kurabilecek durumda değilim.

Hazırlıklı olmadığınızda aşağılanmak zor şey

- *Peki ebevynlerle ilişkiniz nasıl? Biraz önce sizinle özel dönemlerde konuşan aileler olduğunu söylediniz fakat normal dönemlerde şöyle diyebilir miyiz...*

Ramus Bey: Bizim için mesele, ailelerle mümkün olan en fazla teması kurmak çünkü görüyoruz ki...

- *Temas kurmaya mı çalışıyorsunuz?*

Ramus Bey: Evet. Onların okula gelmelerini rica ediyoruz. Ancak buna alışkanlık kazanmamış insanlardan okula gelmelerini rica etmek... Yani ben buraya gelmeden önce, bazı mekanizmalar zaten vardı. Ailelere hiçbir dönem sonu karnesi gönderilmiyordu, hiç birine. Aileler karneleri gelip okuldan kendileri almalıydılar. Yani bir düzen kurduk, yüzde 90 seviyesine ulaştık, yılda üç defa şey, ilk ve ikinci çeyrek için yüzde 90 oranında, üçüncü çeyrekte biraz daha az, yüzde 65, yüzde 70; fakat birinci ve ikinci çeyreklerde ailelerin yüzde 90'ı karneyi almak için okula geliyorlar, dolayısıyla sınıfın danışman öğretmeni, yani çocuklardan sorumlu öğretmen... Onları karşılayan öğretmen o. Yani yılda üç akşam bazen 4'te bazen 5'te başlıyor, 8.30'a, 9'a kadar, onlar bitap düşene kadar, burada yaklaşık yüzde 70'iyle konuşuyoruz, diğerlerini getirene kadar başlarının etini yiyoruz, yani onları bir randevu almaya zorluyoruz, hepsi bu. Dolayısıyla direnenlerin sayısı çok az. Ve her şeye rağmen, bu yeterli değil.

Bir ebeveynler derneğinin kurulmasında çok aktif görev aldım çünkü diğer yerlerde, düz liselerde, öğrencilerin anne babaları müdürler için sadece birer karın ağrısı. Burada benim onlara ihtiyacım var. Çocukların sorunları oluyorsa bunun nedeni, ebeveynlerin tamamen resmin dışında kalması ve sefalet içinde dahi anne babaların çocuklarıyla iletişimi varsa, çocukların çok daha

az aptal şeyler yaptıklarını, daha iyi çalıştıklarını gözlemliyorum. Bu nedenle deniyorum, deneme sürecindeyiz, gelecek yıl çocukları birinci sınıfa başlayan ebeveynler için onları bilinçlendirecek bir girişim başlatmak, onları bütün gün okulda ağırlamak istiyoruz. Okula gelecekler, öğretmenlerle görüşecekler, birlikte yemek yapıp yiyecekler... Korkmadan okula gelmeleri gerekiyor... Ebeveynlerin çoğunluğu için ortaokul, ancak bu kadar ileri gidebilenler için son durak, tedrisi başarısızlık anlamına geliyor ve özellikle 40-45 yaşlarındaki Kuzey Afrikalı kadınlar arasında hiç okula gitmemiş olanların sayısı hâlâ fazla. Dolayısıyla okuma yazma bilmiyorlar, ne okuyorlar ne de yazıyorlar, nadiren Fransızca konuşuyorlar, Arapça konuşuyorlar genelde, bunun gibi şeyler. Okul böyle bir yer olmamalı... Böyle insanlar görmekten bezdim...

- *Kadınlar geliyorlar mı?*

Ramus Bey: Hayır, çok az, çok azı, karneleri almaya geliyorlar ve bundan bezdim ve ancak ben onlara "oğlunuz başarılı değil" ya da "kızınız başarılı değil" diye bir şey gönderdiğimde buraya geliyorlar. Onları gerçekten görmek istiyorum, buraya gelmelerini gerçekten istiyorum, habersizce uğramalarını ve "Nasıl gidiyor?" demelerini istiyorum. Belki ben de bir gün, "Evet, iyi gidiyor..." diyebilirim. Bunu çok istiyorum. Çünkü... Size bir hikâye anlatacağım. Sınıflarından bazılarıyla ilişkisi sıkıntılı olan bir kadın beden öğretmeni vardı. 12 yıldır burada, yorulmuş... Öğrenciler spor salonuna eğlence mekânı gibi bakıyor. Oysa o, dersin diğer herhangi bir ders gibi olduğunu düşünüyor ve zorluyor. Bir gün öğrencileri havuza götürüyor, havuzdan çıkıyor ve bakıyor ki arabasının camları kırılmış. Camlarını kıranların sınıftan öğrenciler olduklarını düşünüyor, ben de öyle düşünüyordum ama bunu kanıtlayamazsınız. Dolayısıyla çok kızgın bir hâlde bana geldi ve birkaç şey söyledi: Sınıfta onu çok fazla rahatsız eden altı öğrenci varmış, benden onları cezalandırmamı istedi. "Onları geçici olarak uzaklaştırma adımını atmadan önce ailelerini çağıracağız." dedim.

Ailelerden bir gün gelmelerini istedim, hoca da benimle ve müdür yardımcımla birlikteydi, bizle beraber altı aile vardı. Altısından ikisini ayrı tutacağım. Yakasından tutup odadan dışarı atmak zorunda kaldığım bir baba vardı çünkü ona hakaret etti; ona yalancı, orospu ve daha başka şeyler dedi; bu yüzden yardımcımla birlikte onu dışarı çıkartmak zorunda kaldım... Kibarca ondan çıkmasını istedim, yok dedi, biz de onu yaka paça dışarı attık. Ve kızı hemen arkadaydı, gülmekten kırılıyordu. Fakat tam da kızının daha önce öğretmene söylediği şeyleri söylüyordu adam bize, dolayısıyla bu kız için mantıklıydı her şey, bu yüzden... Bu gibi çocuklarla ne yapmamızı istiyorsunuz?

Diğer yandan, bunun tam aksine, orda bir baba vardı, oturuyordu, oğlu önündeydi, konuşurken başı aşağıdaydı, benimle mi yoksa oğluyla mı ko-

nuşuyordu, bilmiyorum. "28 yıldır Fransa'dayım, 27 buçuk yıldır aynı işteyim çünkü patronun her zaman haklı olduğunu düşünüyorum; o, bir şey söylediğinde kabul etmeseniz bile evet dersiniz, alçak gönüllüsünüzdür, her şeyi kabul edersiniz, karşı çıkmazsınız, işler bu şekilde yürür. Ve bu tavır sayesinde karımı Fransa'ya getirebildim, çocuklarımı yetiştirebildim." Önünde duran oğlunun ona vuracağını sandım; daha önce hiç böyle nefret görmemiştim çünkü onun için, babasının söyledikleri hiçbir biçimde kabul edilemezdi.

- *Peki kaç yaşındaydı?*

Ramus Bey: 16. Bakın, alın size kuruma karşı iki aşırı uç: Topyekûn tevazu ve topyekûn saldırganlık örneği, sonuçta çocuklar açısından aynı anlama geliyor. Karşılaşmak zorunda kaldığımız durumlara başka bir örnek vereceğim. Geçen yıl, bir otobüs grevi vardı. Hiçbir otobüs hizmetinin olmadığı bir mahallede pek çok genç erkek vardı, özellikle öğleden sonraları öyle sağda solda dolaşmayı alışkanlık hâline getirmişlerdi. Okulun bir buçuk metrelik kapısından atlıyorlar -ki kötü olan taraf bu değildi-, ardından, sınıflara gelip, kapıları açıp, öğrencilere ve öğretmenlere tükürüyorlardı, onlara hakaret ediyorlardı. Haber aldığım anda peşlerine düşüyordum, onlar ise koşarak kaçıyorlardı. Bir gün üçü içeri girmişti, birileri tam da bunu yaparlarken onları gördü. Haber verdiler bana, tuzak kurdum onlara ve birini yakalayabildim. 19 yaşındaydı.

- *Eski bir öğrenci miydi?*

Ramus Bey: Hayır, yakaladığım eski bir öğrenci değildi. Gerçekten kavga etmek zorunda kaldım çünkü beni atlatmaya çalıştı. Onu yakaladım ve bana, "Ne yapacaksın?" diye sordu. "Seni odama götüreceğim." dedim. O da "Hayır!" dedi. Ben, "Evet, yapacağım." dedim." "Belki başaramayacağım ama beni engellemek için tek çaren beni öldürmek veya yaralamak..." dedim ve onu odaya götürdüm. Odamda bana, "Sana ne yapacağını söylememi mi istiyor musun?" dedi, "Polisleri çağıracaksın. Polisler gelecek, beni hırpalayacaklar. Beni karakola götürecekler, beni hırpalayacaklar, babamı çağıracaklar. Babam gelecek, ağlamaya başlayacak, polisler de beni babama verecek, o da beni eve götürecek. Tüm bunlar bir buçuk saat sürecek. İki saat içinde geri döneceğiz ve okuldan geriye hiçbir şey kalmayacak. İstediğini yap!" dedi.

O, odamda bana bunları söylüyorken içeri geldiler, üç kişiydiler. Diğer ikisi koşarak kaçmış ve 50 tane daha toplamıştı. Ve 50'si de bahçede yarım çember hâlinde duruyordu. Yardımcım bütün erkek öğretmenleri bulmaya gitti. O gün altı yedisinin odamın önünde yarım çember içinde beklediğini gördüm. İşte böyle oldu. Elbette bir sürü münakaşa oldu. Sonra dışarı bahçenin ortasına çıktım, içlerinden iki sözcü öne çıktı: "Ne yapacaksın, olmayan bir şey için polisi mi çağıracaksın, neden bahsediyorsun, bunun gibi küçük bir şey için mi

polisi çağıracaksın? Sorunun ne?" diye ağız dalaşına girdiler. "Ciddi bir şey değil bu, bizim kafamızı attırma çünkü bizim kafamızı bozarsan... Arkadaşımızın bizimle gelmesine izin verirsen iyi edersin, yoksa kötü olacak!" dedi. Öğretmenler ikiye bölünmüştü. Yarısı "Polisleri ara, öylece bizi ezmelerine izin vermeyeceğiz!" diyordu. Diğer yarısı ise "Sizi uyarıyoruz, eğer polisleri ararsanız artık işe arabayla gelemeyeceğiz!" diyordu ve şey... Psikolojik olarak aşağılanmaya hazırlıklı olmadığınızda, gururlu ve onur duygusu olan biri olduğunuzda aşağılanmak zor.

Gözetmenlerin, girişte hakarete maruz kalmalarını kabul edemiyorum; bu yüzden bunu her sabah öğrenciler içeri girdiklerinde ve her öğleden sonra kendim yapıyorum; yüzleri hatırlamakta ise çok kötüyüm. Orada bir tane bekçi var, Kuzey Afrika asıllı bir Fransız, onun hafızası daha iyi, bana şöyle diyor mesela: "Şu üçü bu okula ait değil." Dolayısıyla kapıya geldiklerinde onlara, "Beyler, burada öğrenci değilsiniz, bir şeye mi ihtiyacınız var? Eğer bir şey yapmaya ihtiyacınız varsa bana söyleyin, aksi takdirde içeri girmiyorsunuz. Hayır, içeri girmiyorsunuz." diyorum. Dolayısıyla yaklaşık üç metre geri çekiliyorlar ve çitin yanında durup aralarında konuşmaya başlıyorlar. Kendi aralarında öyle konuşuyorlar ki aşağılık bir herif olduğumu duyuyorum: "Tipe bak!" ve bunun gibi şeyler söylüyorlar ve konuşma bitmeden geri geliyorlar, tükürüyorlar, bana doğru tükürüyorlar. Böyle bir şeyi 10 dakika yaşadığınızda, bir adım önünüze yedi sekiz tükürük geldiğinde ve gururlu, onur duygusu olan biriyseniz, şey, bu zor, bu çok zor. Dolayısıyla işte böyle. Yani başka bir yerde olmayı dilediğim günler oluyor. (...)

Bıktırıncaya kadar diyalog kuruyoruz

Ramus Bey: Bunu okulda gerçekten yapıyorlar çünkü okul onlara, içlerinde bulundukları durumdan kurtulma şansı vermemiş; yani sonuçta o kadar şaşırmıyorum. Ancak yine de okul bir kısıtlama mekânı. Olaylar esnasında yaşadım... Gerçek dışıydı. 1990'da, geçen dönemin başında, Rhone bölgesindeki meslek liselerinde, 700 kişilik boş kontenjan vardı ve hiçbir aday yoktu. Bütün Eylül ayı boyunca ve Ekim'in başında sürekli olarak 700 kişilik boşluk vardı. Minitel'e [Fransa'da 1982'de kullanımı başlayan, internetin atası olarak kabul edilen bir erişim ve paylaşım ağı, t.s.n.], Minitel bültenlerine bakıyorduk; "Şu veya bu okulun bu kadar boş kontenjanı var; bunun bu kadarı boş, şunun bu kadar boş." diyorduk.

Olaylar gerçekleştiğinde genel yorum, evet, şöyleydi: Okulları inşa ettik, yeniden boyadık fakat öğrencilerle konuşmadık, diyalog kurmadığımız için isyan ettiler, dolayısıyla konuşalım... Mahalle toplantılarında bıktırana kadar diyalog kurduk. Bu toplantılarda çocukların, "Evet, okul bizim için hiçbir şey yapmadı, hiçbir şeyimiz yok, hiç eğitimimiz yok!" dediğini duyduk. Diğer yan-

dan meslek liselerinde 700 boş kontenjan vardı, sadece bir meslek lisesindeki boş kontenjan ne anlama gelir? Haftalık 32 saatlik iş, hiçbir ödeme yok. Tamam, buralara gitmeyi de kabul etmiyorlar, peki yolunu kaybetmiş bu gençler ne istiyorlar? Yaşamalarına imkân tanıyacak bir iş. Tamam, ilginç işler istiyorlar fakat ülke onlara ilginç bir iş sunacak durumda değil çünkü eğitimli değiller. Ben eğitimliyim ama benim işim de her gün daha ilginç bir hâl almıyor... Dolayısıyla, sanmıyorum, nihayetinde mucizeler gerçekleşmeyecek. Dolayısıyla kızgınlar, [*eğitim*] kurumuna kızgınlar, onlara bir tür başarısızlık imajı veren her şeyi kırmaya hazırlar fakat fazla çözümüm yok.

- Evet ama bu gençlerin, hâlâ okula giden kız ve erkek kardeşleri var, değil mi?

Ramus Bey: Evet. Abilerinin onlara, "Çalışmalısın çünkü bak, ben lise 1, lise 2 ya da lise sondayım, böylelikle başaracağım." dediklerini duyduklarında... Kitap yazmış [*bir işçi sınıfı mahallesinde yaşamış bir göçmen çocuğu olarak okul yılları hakkında otobiyografik bir roman*] bir üniversite hocasının yeğeni bizde. Amcası ona, "İşleri berbat etme!" demiş, dolayısıyla o da berbat etmiyor. Yapabileceğini yapıyor, amcası kadar iyi yapmıyor olabilir fakat bence başaracak, lise 2'de, yani daha sonra... Bazı aileler vardı, büyük erkek kardeşler, onların yedekte beklediği, diğerleri hapisteyken dışarıda her zaman birinin olacağı, dolayısıyla hepsinin aynı anda hapiste olamayacağı izlenimini ediniyorsunuz. Bir aile var, üç abilerden ikisi kadın satıcılığından hapiste, ellerindeki küçük barı idare eden anne çünkü ailenin tek kaynağı o, evden sabah altıda çıkıyor, ya gece yarısı ya da birde dönüyor ve çocuklar, bir kızı 8, diğeriyse 7. sınıfta, kendi başlarına kalmışlar, istediklerini yapıyorlar. Gerçekten baş belasılar, şey yapmak istediğim zamanlar var... Canlarına okumak istiyorum ama aynı zamanda, içinde bulundukları koşullar altında sakin, hoş, sabırlı, kibar, nazik olamayacaklarını da biliyorum. Öyle olsalardı bu, gerçekten bir mucize olurdu.

Size başka bir örnek vereceğim, anlamadığım ve gözümden kaçan şeylerin olduğu bir gerçek. Geçen yıl, sekizi çeyrek geçe, birilerinin odamın kapısını tıklattığını duydum ve kimse içeri girmedi. Görmeye gittim ve gelip bana daha ziyade yarım bir Fransızcayla "9. sınıftaki kızım bu sabah geldi, onun gelmesini istemedim fakat babası onu yine bütün gece dövmüş, nasıl olduğunu gördünüz mü?" diyen, tamamen kapalı bir Arap kadın gördüm. Nasıl olduğunu görmemiştim, görmemiştim çünkü kızı kendisini iyi saklamıştı. "Babası kafasını önce lavaboya çarpıyor, sonra masanın kenarlarına vuruyor ya da lavabonun köşesine vuruyor." Yani bana bunları anlatıyordu...

Sınıfta kızı görmeye gittim, ona baktım ve nitekim her tarafı çürük çarık içindeydi, tamamen... Onu dışarı çıkardım, anne ve kızı odama götürdüm ve

Sosyal Hizmetler görevlisini çağırdım çünkü bunlar, kadınların kendi aralarında konuşabilecekleri şeyler. Sosyal Hizmetler görevlisi bana, "Anneyi ve çocuğu tıbbi muayeneye almak mutlak surette gerekli." der. Okul doktoru kadroda var ama fiiliyatta yok, şu an yok, geçen sene de yoktu, sonunda o kadar şikâyette bulundum ki iki haftada bir yarım gün gelen bir tane oldu. Geçen yıl hiçbir tane yoktu. Onları muayene eden ve tıbbi rapor veren bir pratisyen hekim çağırdım, beni görmeye geldi ve "Karşılığı 160 frank..." dedi, bütçemde 160 frankı ödeyecek bir gider kalemim yok, 160 frankı kendi cebimden ödedim (ki bu 160 frankı ödememem için doktor yanlış bildirimde bulunmayı kabul etti, yani gelip sadece beni gördüğünü söyledi; Sosyal Hizmetler, karşılığında bana 120 frank geri ödedi). Bu, bana yine 40 franka mal oldu; şikâyet etmiyorum.

Tıbbi muayenelerden sonra babayı aradık, geldi tabii. Tarif etmek gerekirse ben makam masamın arkasındaydım, iyi korunuyordum, baba sizin oturduğunuz yerdeydi, Sosyal Hizmetler görevlisi ise buradaydı, Sosyal Hizmetler görevlisi hoş genç bir kadın, 30 yaşında. Babayla konuştu ve "Ama böyle şeyler yapamazsınız, farkında değil misiniz?" dedi. "Böyle yapmaya devam ederseniz, sizi durduracağız, şikâyette bulunacağız. Elimizde tıbbi raporlar var!" Hepsi bu. Baba ayağa kalktı -o gelmeden önce kıza şunu demiştim, "Dinle, sana bir ikinci kez daha vurmayacak çünkü ondan önce ben ona vurup yere sereceğim; fakat ilk seferinde durdurmayı başaramadım çünkü masamın üzerinden atlamak zaman aldı..."-, neyse yaklaştı ve burun burunayken öylece durdu, sonra kapıya doğru yönelirken bana "Allah'ın laneti üzerine olsun!" dedi... Bilmiyorum kaçıncı ceddime kadar gider bu lanet!.. Ve dahası, söyleyin, siz olsanız ne derdiniz ona?

Şehrin en kötü kısmında yaşıyor. Gerçekten, gerçekten tam anlamıyla en kötüsü: "Orada, sokaktaki komşularım... Çocuklar okuldan kaytarıyorlar, uyuşturucuyla kendilerinden geçiyorlar; hırsızlar, suçlular, istedikleri gibi hareket ediyorlar; hiç kimse onlara bir kez olsun bir şey söylemiyor. Benim çocuklarım hiç devamsızlık yapmaz!" diyor; doğru, "notları iyi" diyor, doğru, "nazikler" diyor, doğru: "Suçlu değiller, iyiler, temizler ve her şey... Ama sen bana sıkıntı vermek istiyorsun. Ve sen beni polise göndermek istiyorsun. Diğerlerine hiçbir şey yapmıyorsun ve... Ve bana yapıyorsun?" Çıkıp gitti, anlamıyordu gerçekten de.

- *Ve akşam sanırım... Kadın ve çocuk mutlaka...*

Ramus Bey: Aynı akşam değil, tam o akşam değil, birkaç gün beklemiş. Üzücü olan bu... Bilmiyorum, buraya geldiğimde emin olduğum fazla şey yoktu... Şimdi çok daha az çünkü bilmiyorum, şöyle hissediyorum...

- *En azından okul içinde şiddeti durdurmakta başarılısınız.*

Ramus Bey: Fiziksel şiddet yok, kavga yok... Sözlü şiddet... Bu konuda, okulda telefon var ve santral görevlisi olmadığında, örneğin şimdiki gibi, buradaki telefon çalmıyor çünkü biri okulu ararsa benim evimdeki telefon çalıyor, santral görevlisi yok, bu yüzden evdeki telefon çalıyor ve şey, karım orada olduğunda, ertesi gün gelmişti, yardımcımın odasındaydım, birlikte bir şeyler içmeye gitmiştik, karım gelmişti, beşten 8.30'a kadar yardımcımla bir toplantımız vardı, karım da evdeydi. Ve 8.30'da bizimle bir şeyler içmeye geldi. Fakat bana, "Bezdim, telefonu ben orada olduğumda ve sen olmadığında kestir!" dedi. Her 10 dakikada bir insanlar arayıp hakaret ediyorlarmış.

- *Hakaret mi?*

Ramus Bey: Hakaret. Telefonu açıyor. "Ramus Bey orada mı?", "Hayır, değil.", "Ah, sen onun karısısın, orospu, şıllık, ananı sikeyim, ananı sikeyim..." En az 20 ya da 30 kez... Karım, "Cevap vermezsem, çalıyor, çalıyor, çalıyor..." dedi. Bir keresinde 27 kere çaldığını saymış, çalmayı bırakmadan cevaplamamış.

- *Evet, bu nedenle kamusal ve özel hayat arasında ayrım yapamıyorsunuz...*

Ramus Bey: Hayır, olmuyor. Özel bir hattım yok çünkü onlara tek yapmaları gerekenin, beni telefonumdan arayıp bulmak olduklarını söyledim, numaramı gizlemeyeceğim, bu tarz şeyler yapmak istemiyorum... Dolayısıyla çarşamba günleri yapmam gereken işler olduğu için ya da kitap okuyup müzik dinlemek istediğimden kendimi eve kapattığımda, telefonun fişini çekersem bu, çocuklarımın, annemin, eşimin beni arayamayacağı anlamıma geliyor ve bu gibi şeyler. Ve bana fiziksel şiddeti durdurmakta başarılı olduğumu söylediniz, evet, doğru ama sözlü şiddet, hayır. Bu acı bir gerçek. Sorunuz neydi... Bana bir soru sormak istiyordunuz...

- *...kavgalar hakkında.*

Ramus Bey: Evet fakat ben kavga dediğimde kastettiğim şey: okulda durdurmayı başardığım fakat sokakta hâlâ başaramadığım, öğrenciler arası kavgalar...

- *Dışarıdakileri değil yani...*

Ramus Bey: Evet dışarıdakileri durduramadım. Bazen yardımcımla... Onun çalışma saatlerini uzattık, öğrenciler 12'de ayrıldıklarında o bir 15 dakika daha bekliyor, beşte çıktıklarında yine bir 15 dakika daha öğrencileri izlemek için bekliyor. Bir kalabalığın toplandığını gördüğünde hemen bana telefon ediyor. Mesela, sizle şimdi burada konuşurken beni arasa sizi bırakır ve çıkarım. Onunla oraya gideriz, bir kez bizim geldiğimizi gördüklerinde -çünkü

kendimizi görünür kılacak şekilde koşarak gidiyoruz, çünkü onları caydırmak istiyoruz- kavgalar durur genelde. Bir kez sokağa çıktığımızda genelde oradaki kavgalar durur ve biter ancak bazen, daha sonra kavganın devam edeceğini de hissediyorsunuz... Bu yüzden, zaman zaman iki kere aralarından geçecek kadar ileri gidiyoruz.(...)

Polislerle konuştuğumda bize büyük teorilerini anlatıyorlar! "Üç ihtimal var: baskı var -biz baskıcı olacağız-, diyalog var ve önleme var." diyorlar; fakat ben onlara, "Önleme orada olmak demek." diyorum. Polis arabasının, öğrencilerin çıktığı saatlerde okulun önünden geçmesini istiyorum sadece. Fakat onlar, "Hayır, bütün ortaokulları gözetleyemeyiz, bu bizim işimiz değil." vb. diyorlar. (...)

- *Ya iyi öğrenciler?*

Ramus Bey: İyi öğrenciler rahatsız oluyor çünkü onlara yalaka muamelesi yapılıyor. Beden öğretmenleri, bir sendika dergisine makale yazdılar. (...) İyi öğrencilerin rahatsız olduklarını söylüyorlar [*makaleden bir alıntı okuyor*]. Bu yıl gelen geçici bir öğretmen vardı, İspanyolca öğretmeni, genç, R.'de yaşıyor, eğlenceli olmayan koşullarda yaşıyor çünkü arabası yok, küçük bir kızı var, onu arabasıyla götürecek hiçbir öğretmen olmadığında işe gelip gitmesi bir buçuk saat sürüyor fakat sıra dışı bir kadın. Gerçekten başlangıçta mücadele etti. Ve hepimiz neler olduğunun farkındaydık; yani onu inatla destekledik ve ona, katlanması için gerçekten yardım ettik; şey, ağlayarak geldiğini görmüştüm ve onu bütün iyi niyetimle rahatlattım çünkü bir toplantıda gerçekten kadın düşmanı bir yorumda bulunmuştum... Kadınlar kendileri arasında bir tartışma yürütüyorlardı, ben de "Yüce Tanrı'm, sadece erkeklerin olduğu ve bunu yaklaşık bir saatte çözümlediğimiz bir okul hayal ediyorum... Bunu barda bir saatte çözerdik!" dedim. Bunu ciddiyetle söylemiyordum, toplantının ardından yanıma geldi ve bana, "Bu okulda canım çıktı ama buna pişman olmayacağım çünkü burada öyle bir insan sıcaklığı var ki..." dedi. Bence daha sevgi dolu hiçbir ilişki yok ve bu... Acılı unsurlardan biri, sanırım beni bu okulda rahatsız eden şeylerden biri, artık bu okulda kendinize duygusal olarak yatırım yapamıyorsunuz, yani işler iyi gittiğinde her şey iyi gidiyor, iyi gitmediğinde ise duygusal olarak çöküyorsunuz, bu bir hata, üstelik bundan nasıl kaçınılabileceğini de bilmiyorum ve öğretmenler arasındaki ilişkiler...

- *Araya mesafe koyamıyorsunuz...*

Ramus Bey: Öyle, öğretmenler arasındaki ilişkiler ya sevgi dolu ya da ihtilaflı çünkü... Her hâlükârda söz konusu olan duygu: ya gerçekten iyi arkadaşlar ya da düşmanlar... Ve yine öğlen bir şeyler anlatıyordum... Öğretmenler toplantısında artık birlikte konuşamayacak öğretmenler var ve ben diyorum ki: "Sorun, ihtilafları veya siyasi, sendikayla alakalı ya da pedagojik

farklılıkları çözmek olsaydı bir şansım olurdu fakat söz konusu olan içgüdüsel bölünmeler, fiziksel bir şey. Dolayısıyla, tabiri caizse, bunun çok ilginç tarafları var."

- Diğer meslek lisesinden meslektaşınız, o, bütün bunlar hakkında ne söylüyor? O da aynı öğrencilere sahip...

Ramus Bey: Aynı öğrenciler değil; aynı öğrenciler değil; o, onların iyi olan yarısına sahip.

- Bir seçme süreci var o zaman...

Ramus Bey: Aynı öğrenciler değil, aynı yaş gurubu değil ve aynı kısıtlamalar yok. Ve örneğin, çok aşırı ilgili olmak, onlara yardım etmek hususunda beni eleştirirdi ki bu doğruydu. Bu, çocukları hiçbir bağımsızlığı olmayan kişilere dönüştürüyor ve böylece lisede çok daha başarısız oluyorlar. Lisede zamanlarını boşa harcıyorlar, belli başlıcaları öyle...

- Orada çok daha az disiplin sorunu var...

Ramus Bey: Ah, kesinlikle aynı değil! Karım, bulunduğu lisede, disiplin sorununun ne olduğunu bilmiyor hâlâ. Ama F.'de bu türden sorunlar var. Geçen yıl öğretmenlerin arabalarına zarar verildi, tamamen mahvoldular, yani oluyor. B. Lisesinde, yine geçen sene, sınıf konseyinin sonunda, Kuzey Afrikalı bir öğrenci tarafından hırpalanan bir kadın öğretmen vardı. Yani bu böyle. Fakat sonuçta, bunun şeyle hiçbir alakası yok... Ortaokulların günlük yaşamıyla hiçbir alakası yok, bu okullarda gerçekten her türden öğrencimiz var... Bana, Fransız çocuklar olsaydı, yani kökenleri Fransız olsaydı ama aynı zamanda fakir olsalardı aynı sorunun olup olmayacağını mı soruyorsunuz? Sorunuz buysa, cevabım evet. Evet fakat şunun tamamen farkındayım: Sorun, toplumsal kökenlerine, ırksal kökenlerine bakılmadan sorunlu aileleri üst üste yığıp bir araya toplamaktan kaynaklanıyor; bu konuda son derece hemfikiriz.

- Bir çözüm, tam olarak toplumsal bir çözüm bulunabileceğinden şüpheliyim...

Ramus Bey: Fakat örneğin olabilecekleri düzeltmenin yollarından biri... 1981'de Minguettes'te, Vénissieux'de [Lyon'un iyi bilinen "sorunlu" mahalleleri, t.s.n.], o tarihten beri sorunlar azaldı çünkü aileleri bir araya toplamaktan vazgeçtiler, apartmanları boşalttılar, çok katlı yüksek binaları boşalttılar ve boşalttıklarında da yıktılar. Ben aslında Vénissieux'denim, bütün ailem oralı, babam orada doğdu, bütün amcalarım, halalarım, kuzenlerim hepsi Vénissieux'deler. 81'de, tam da Minguettes'in o en sorunlu döneminde gerçekten de dehşet vericiydi, şimdi bir şekilde nüfus aynı fakat daha az kalabalıklar. Artık daha fazla alan var. İnsanlar tekrar nefes alabiliyorlar. Dolayısıyla,

ilk olarak, buralarda yaşayanların toplumsal kategorileriyle alakalı ama kalabalık oluşturmanın da bir etkisi var diye düşünüyorum.

Nisan 1991

ALTINCI BÖLÜM

VERASETİN ÇELİŞKİLERİ

Pierre Bourdieu

Herodot'a göre, çocuklarına ata binmeyi, ok atmayı ve yalan söylememeyi öğretmekle yetindikleri sürece Persler için işler yolunda gidiyor demekti. Aslında, her toplum için temel bir soru olan *intikal sırası* sorusuyla, yani ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkinin düzenlenmesi, özellikle de soyun ve en genel anlamıyla kalıtımın devamı sorusuyla, farklılaşmış toplumların gayet titizlikle uğraştığı kesin. Evvela, bizim gibi toplumlarda soyu ihtiva eden bireyi -babayı- olduğu kadar babadan kalan mirasın esas niteliğini, yani babada yaşayan *toplumsal konumu* "kişinin kendinde devam ettirme eğilimini" sürdürmek için, kişinin sıklıkla kendini babadan ayırması, onu aşması ve bir anlamda onu reddetmesi gerekir. Bu girişim, gerek bu tehlikeli sollamayı hem isteyen hem de istemeyen baba için, gerekse sınır ihlali şeklinde yaşanması olası bu yürek parçalayan görevle karşı karşıya kalan erkek (veya kız) evlat için beraberinde güçlükler getirir.[1]

İkincisi, bundan böyle verasetin aktarımı (farklı derecelerde de olsa) bütün toplumsal kategorilerde eğitim sisteminin hükümlerine dayanır; bu hükümler rekabeti yoğunlaştırırken çoğu başarısızlık ve hayal kırıklığından mesul olan acımasız ve güçlü bir

---

1 Bu analizde ebeveynin ve çocukların cinsiyetine göre değişen intikal ilişkilerini başka bir sefere saklayarak erkek evlat üzerinde yoğunlaştım.

gerçeklik ilkesi gibi iş görürler. Bu noktaya kadar, mirasın hazırlanması ve önceden belirlenmiş gibi gösterilmesi, tamamen babaya veya anneye, vasiyetin emanetçilerine ve bütün ailenin kontrolüne kalıyordu. Bugün bu görev, ailenin hükümleri ve yaptırımlarıyla örtüşebilen ama ters de düşebilen veya karşısında yer alabilen hüküm ve yaptırımlarıyla okula da düşüyor. Bu hükümlerin kimlik inşasına sağladığı baştan sona kararlı bu katkı, mülakat yapılan kimselerin ızdırabının tam temelinde okulu neden bu kadar sık gördüğümüzü kuşkusuz açıklıyor; bu kimseler ya kendileri veya çocukları için yaptıkları planlar ya da eğitim sisteminin verdiği sözlerden ve garantilerden dönen iş piyasası yüzünden hayal kırıklığına uğramışlar.

Toplumsal yörüngenin ve bu yörüngeyle kurulan ilişkinin yatağı olarak aile de mecburen bir çelişkiler ve çifte açmazlar yatağıdır, bu çelişkiler ve çifte açmazlar varisin yatkınlıklarıyla miras dâhilindeki kader arasındaki parçalanmadan doğar. Hâl böyleyken, aile hem (ailenin kendini devam ettirme dürtüsüne bağlı oldukları için her ailede gözlemlenen) genel hem de (açıkçası mirasın karakterine göre değişen) özel gerilimler ve çelişkiler meydana getirir. Baba, miras alınan huylara veya karakter özelliklerine kazılı bir "projenin" (hatta bir "varlığını sürdürme çabası"nın) alanı ve aracıdır.[2] Kendi içinde ve olduğu gibi bilinçsizce aktarılır; hem de belirli geleneklerin "ev" tabir ettiği şeyi veya soyu devam ettirme amacındaki eğitim eylemleriyle açıkça aktarılır. Miras almak içkin yatkınlıkları aktarmayı, varlığını sürdürme çabasını yaşatmayı ve kendini bu yeniden üretim "projesinin" uysal aygıtı kılmayı kabullenmektir. Bu başarılı veraset babanın emriyle gerçekleşen bir baba katlidir, onu olduğu kadar onun kendini aşma "projesini" de muhafaza etmek amacıyla babayı aşmaktır, tabii ki aşmanın işlerin sırasını bozmaması ve bu durumda intikal sırasına uyması şartıyla. Oğlun babanın arzusunu bir muhafaza arzusu olarak görüp bunula özdeşleşmesi sıkıntısız bir vasi meydana getirir.[3]

2 Jargona teslim olmak pahasına, "proje" ile ima edilen bilinçli amaç mantığından kaçınmak için, varlığını sürdürme çabası olarak *conatus*'tan (mücadele, meyil, doğal eğilim, dürtü veya çaba) bahsedebiliriz.

3 Babayla ve babanın soyunu devam ettirme arzusuyla özdeşleşmek, verili bir toplumsal evrende ilginç sayılan oyunlara ve risklere girmek anlamıyla, eril

Veraseti miras almayı kabul eden, yani veraset yoluyla devam etmeyi kabul eden ve bu veraseti kendine aktarmayı başaran varisler, aktarımın [intikalin] çelişkilerinden kaçarlar (babası da aynı okuldan mezun olmuş seçkin mühendislik okulu mezununda veya babası çelik işçisi olan bir çelik işçisinde olduğu gibi). Oğlunun, kendisi gibi ve kendi sahip olduklarına sahip olmasını isteyen burjuva baba, bire bir kopyası ve kendi toplumsal kimliğinin üstünlüğünün onayı olarak ürettiği alter egoda kendini tamamıyla görebilir. Aynısı oğul için de geçerlidir.

Benzer şekilde, dikey hareketlilik gösteren ama izlediği toplumsal yörünge kesintiye uğramış baba için, oğlunun onu aşmasına yol açan tırmanışı, bir anlamda babanın kendi başarısıdır; artık vekâleten başardığı, engellenmiş bir "projenin" tamama ermesidir. Oğluna gelince, gerçek babayı reddetmek, oğlunun kendisini aşmasını isteyerek kendi kendini reddeden ve inkâr eden baba idealini benimsemek, yani kendi şartlarıyla devralmak anlamına gelir.

Ama bu durumda, babanın arzusu ne kadar gerçekçi olursa olsun bazen aşırı şekilde büyür ve gerçekçi sınırların ötesine geçer: Babanın yedeği olarak, erkek veya kız evlat az çok imkânsız bir ideal benliği babanın yerine ve bir yere kadar vekâleten gerçekleştirmek zorundadır. Kendi arzularını ve telafi projelerini oğullarına yükleyen, ondan imkânsızı isteyen birçok anne ve baba örneğinin olması bu yüzdendir. Bu, çelişkilerin ve ızdırabın ana kaynaklarından biridir. Pek çok insan, kendi başarıları ile anne babalarının ne tatmin ne de inkâr edebilecekleri beklentileri arasındaki boşluk yüzünden *uzun-vadede* acı çeker.[4]

Babayla ve onun "projesiyle" özdeşleşme, verasetin rahatça ak-

yanılsamaya dâhil olmanın temel aracılarından biridir.

4 Ebeveynin bir önceki toplumsal dünyada kurulu beklentileri, şimdiki dünyayla bir şekilde ilişkisiz veya uyumsuz olduğunda da durum böyledir; çocuklarının farklı toplumsallaşma koşulları altında oluşmuş beklentileri, şimdiki dünya ile daha uyumlu hâldedir. Çekilen acı, babanın ve annenin beklentileri arasındaki boşluklardan, yani iki ebeveynin veya mirasın devamı yoluyla genişleme arayışında olan ailelerinin toplumsal uyuşmazlıklarına bağlı boşluklardan kaynaklanır (annenin bu konudaki arzusunun babanınkiyle örtüştüğü durumun aksine). Çelişkilerin ve çifte açmazların olası bir başka nedeni ise babanın kendi "projesinde" saklıdır.

tarılması için gerekli bir koşulu (hatta özellikle kültürel sermaye söz konusuyken) şüphesiz yerine getirse de, intikalin tamamlanması için yeterli bir koşul değildir. Herkesten önce kültürel sermaye sahipleri için (ama daha düşük önemde de olsa geri kalan herkes için) miras okulun hükümlerine bağlıdır ve bu yüzden de tedrisi başarıyla aktarılmaktadır. "Başarısızlar", aslında ebeveynin gidişatına (toplumsal yörüngesine) ve bu yolun vadettiği geleceğe oturtulmuş "proje" tarafından toplumsal olarak alınlarına yazılmış işareti kaçıranlardır. Eğer fark gözetmeden aileye de okula da karşı geliyorlarsa, görünürde birbirine zıt bu iki kurumu aslında birleştiren ve hem sebebi hem sonucu oldukları *hayal kırıklığıyla* boy gösteren karmaşanın farkına varmaları işten bile değildir. Babanın beklentilerini ve emellerini çiğnediklerinde bu bireylerin, geriye umutsuzluğa düşmekten başka seçenekleri kalmaz. Diğer bir ifadeyle, ya bu iki müttefik kurum tarafından onlara yansıtılan tamamen olumsuz imajı kabulleneceklerdir ya da ailenin temsil ettiği her şeye karşı isyan ederek ebeveynin "projesini", tam kaynağında sembolik olarak kurutacaklardır: tıpkı solcu bir mühendisin genç oğlunun, sağcı siyasal aktivizmin en ahmakça, en aşırı işlerinde görev alması gibi.

Okul sisteminin sıklıkla özcü ve bütüncü kararları ile okulun kararları öncesinde ve özellikle sonucunda ahkâm kesen ebeveynin yargıları arasındaki ilişkinin farklı biçimlerini daha iyi incelemek gerekir. Bu ilişki, ailelerin "pedagojik sözleşme"den anladıkları -ve toplumsal kategoriye göre epeyce farklılık gösteren- temsiliyet meselesine fazlasıyla bağımlıdır; bu sözleşmenin kendisi de okula ve öğretmenlere duydukları güven derecesinde ve okul ile öğretmenin açık ve özellikle örtük isteklerini anladıkları ölçüde eş zamanlı olarak farklılık gösterir. Okulu, öğrencilerdeki düşünsel stratejilerin çeşitliliğini idrak ve idare etmekte hazırlıksız bırakan meritokratik [liyakata dayalı] bakış açısına sıkışmış okul sistemi, sıklıkla, temel travmaları yeniden tetikleyerek olası yaralar açar. Benlik imgesini etkileyen olumsuz yargılar; acıyı büyüten, inkâr, telafi veya geri çekilme taktikleriyle oyuna devam mı tamam mı seçeneklerini sunarak çocuğa veya gence meydan okuyan anne baba tarafından şüphesiz farklı kuvvet ve biçimlerde pekiştirilir. (Erkekliğin ve fiziksel kuvvete dayalı ilişkilerin olumlanışı, kültürel ve tedrisi güç

ilişkilerini bireysel veya toplumsal olarak altüst etme aracı olarak görülebilir.)

Öncekine benzer ama daha belirgin bir başka örnek, kendi yolunda gitmek için sadece ve sadece miras edinmeyi reddedip babasının yolunu inkâr etmesi gereken oğul örneğidir. Bu durum, reddedilen toplumsal verasette cisimleşen babadan aktarılan sistemi geriye dönük olarak fesheder. Görüştüğümüz çiftçinin örneğinde olduğu gibi [bkz. Yitik Bir Hayat, s.381], bu mirası, kendisiyle beraber sona erecek bu "ev"i, kendi elleriyle yoktan var etmişse, bu durum özellikle baba için (şüphesiz oğul için de) acılı bir sınavdır: Hayatının birikimi ve tüm varlığı bir anda geçersiz kılınmış, anlamından ve amacından mahrum kalmıştır.

İster içeriden ister dışarıdan gelsin, hatta yukarı olduğu kadar aşağı doğru dikey hareketliliğe bağlı olsun, kazanılan mirasın çelişkilerinin yol açtığı bütün dram ve çatışmaların içinde kuşkusuz en beklenmedik olanı, yerine geçmenin, ya yetersizlik ya da daha yeğ olan kuralları çiğneme şeklinde görülmesinden ileri gelen *parçalanmışlık* duygusudur. Babanı öldürmeye ne kadar yaklaşırsan, ne kadar çok başarırsan (yani başarmanı, mirası devralmanı, yerine geçmeni isteyen babadan aktarılan vasiyeti ne kadar iyi yerine getirirsen) o kadar yetersizsindir. Buna karşılık, (kendi reddini tamamen ve etkin biçimde arzu edemeyen babanın bilinçsiz vasiyetini yerine getirerek) ne kadar yetersiz olursan o kadar başarılı olursun. Sanki babanın konumu karşı gelinmez bir çizgi çeker; bir kere içselleştirildi mi muhalefeti, kişinin kendisini ayrı konumlandırmasını, reddetmeyi veya kopmayı men eden bir çizgiye dönüşür.

Büyük özlemlerin bu şekilde kısıtlanması babanın çok başarılı olduğu durumlarda görülür (ünlü anne babaların çocukları özel olarak incelenmeye değer). Ancak esas kısıtlanma; baba ekonomik, toplumsal (el emekçisi veya alt düzey personel gibi) ya da simgesel (damgalanmış bir grubun üyesi) olarak bastırılmış bir konumda çalışıyorsa ortaya çıkar. Bu durumda baba, hem kendi başarısı hem de oğlunun başarısı konusunda karışık duygular beslemeye eğilimlidir (oğluna duyduğu gururla, başkalarına nasıl göründüğünü içselleştirdiğinden dolayı, kendinden duyduğu utanç arasında kalmış hâldedir). Oğluna aynı anda hem benim

gibi ol, benim gibi davran, hem de farklı ol, uzaklaş demektedir. Tüm varoluşunu ikili bir emre uyarak devam ettirir: başar, değiş, orta sınıfa yüksel; bir yandan da sade kal, böbürlenme ve sıradan adamlara (bana) yakın dur. Oğlunun kendi konumunu ve yatkınlıklarını benimsemesini bekleyemez ama her davranışı, özellikle de tüm beşeri varlığını, yani habitusu, şekillendirmeye katkısı çok güçlü olan beden dili bunu sağlamak içindir. Oğlunun kendisinin alter egosu, öteki kişiliği hâline gelmesini ümit ve kuruntu ettiği gibi, oğlunun öteki, "bir başkası" olmasından hem korkar hem de bunu diler. Böylesi çelişik bir emrin sonucunda, kendi hakkında kararsız kalmaya ve kendini suçlu hissetmeye mahkûmdur çünkü bu durumda, başarmak babayı gerçekten katletmek demektir. Oğul, eğer başarırsa ihanetle suçlanacaktır, eğer başarısız olursa hayal kırıklığına uğrattığı için suçlanacaktır. Hain, babasına yeniden hayat (hakkını geri) vermelidir: alt sınıfların davasına bağlılık göstermek, babanın davasına bağlılığı da taahhüt eder (örneğin Komünist Parti'ye belirli üyelik biçimlerinin, Parti'nin içinde kurgusal olarak tecessüm ettiği düşünülen hayalî bir halkla uzlaşma arayışından esinlendiğini, yürüttüğümüz görüşmeler doğruluyor). Belirli davranış biçimleri ise (sadece siyasi olması gerekmez), toplumsal konum ve yatkınlıktaki değişimin bireyi babasından ve yaşıtlarından uzaklaştıran etkilerini büyülü bir biçimde silme girişimi olarak anlaşılabilir ("Artık bize katlanamıyorsun."). Gelinen yere gösterilen vefa, kişinin sınıfsal olarak bastırılmış bir babayla tamamen özdeşleşmesinin imkânsızlığını telafi etmeye yarar.[5]

Bu tür deneyimlerin yaratmaya meyilli olduğu habitus, kendisiyle ve belirsizliğiyle sürekli pazarlık hâlindedir ve kendi içinde bölünmüştür; bu yüzden kopyalanmaya, benliğin ikili algılanmasına, peşi sıra bağlılıklara ve çoklu kimliklere mahkûmdur.

Yani aile, toplumsal ikilemleri yaratma tekelini elinde tutmasa

5 Burada, birbiriyle uzlaşamayan iki dünya arasında kalan genç Mağriplinin (Bör) durumu akla geliyor (bkz. "Hey Gidi Günler" başlıklı kısım, s. 685.). Ne kendisini reddeden eğitim sistemini ne de koruması gereken babasını benimseyebilen biri olarak yaşadığı gerilim onu bir çözüme doğru götürüyordu; hem kız arkadaşının anne babasında kendini evlat edinen bir aile buluyordu, hem de kız arkadaşı sayesinde okul sisteminde kendisini bulma olasılığı oluyordu.

bile ve toplumsal dünya benzer etkileri yaratan durumları çoğaltsa bile, ailenin dayattığı emirler çoğu zaman ya emrin kendisiyle ya da bu emirleri kavramayı, yerine getirmeyi mümkün kılan şartlarla çelişir. Ayrıcalıktan ötürü çekilen acı gibi akla en yatmayan örnek de dâhil olmak üzere, toplumsal çilenin en evrensel yanının temelinde aile vardır. Aile, ayrıcalıklı olmanın tuzaklarını, sonradan kör çıkmazlar oldukları anlaşılan geçişlere, *muazzam çıkmaz sokaklara* yerleştirir; bu tuzaklar (aristokratlar, erkekler, büyük oğullar, sıra dışı tedrisi derece sahibi olanlar gibi, kutsanmışlığın veya seçilmişliğin her tür varis-kurbanlarının "asaletle gelen sorumluluk" eşliğinde) toplumsal kutsanmışlığın zehirli armağanlarına sahip bireyleri cezbeder. Kuşkusuz, aile, kurbanların kendilerinin (veya açıkçası yatkınlıklarını meydana getiren toplumsal koşulların) harekete geçirdiği toplumsal acının bu kısmının başlıca sorumlusudur.

Bununla birlikte, aileyi, görünüşte yol açtığı sıkıntıların en büyük nedeni hâline getirmeye karşı dikkatli olmak gerekir. Gerçekte, (ekonomik ve özellikle sembolik malların piyasasının birleşmesi gibi) en temel yapısal etmenler aile kurumunun tam merkezine yerleşmiştir; tıpkı çiftçi ailesi örneğindeki, en büyük oğul evden ayrılır veya evlenmeyi beceremezse tüm ailenin varlığı için ölüm çanlarının çalması gibi. Bu, son derece öznel gerilimlerin ve çelişkilerin, en "kişiye özel" zorlukların öykülerinde sık sık toplumsal dünyanın en derin yapıları ve çelişkilerinin nasıl dile geldiğini açıklar. Bu durum, güvencesiz işlerde çalışıp olağanüstü "pratik analistler"e dönüşenler için hiç kimseye olmadığı kadar açıktır: Toplumsal yapıların "işlediği" noktalarda konumlandıkları ve bu yüzden toplumsal yapıların çelişkileriyle hırpalandıkları için bu bireyler, yaşamak veya hayatta kalmak için, bir tür oto-analize mecbur kalırlar; onları avucunun içine alan nesnel çelişkilerin ve hem bu çelişkilerde hem de bu çelişkiler yoluyla ifade edilen nesnel yapıların farkına varma şansını elde ederler.[6]

6 Başta araştırmamız için, bilgilerine başvurmayı düşündüğümüz sosyal hizmetler çalışanlarında sıklıkla durum budur; bu kişiler, öznel deneyimleri ayrıntılarıyla keşfedildikçe daha da zenginleşecek bir analizin ayrıcalıklı özneleriydiler.

Psikanaliz tarafından uygulanan, öznelliği keşfetme usulü ile burada önerilen usul arasındaki ilişkiyi sorgulamanın yeri burası değil. Ancak, en azından bu ilişkileri birbirlerinin alternatifi gibi düşünmeye karşı dikkatli olmak gerekir. Sosyoloji, kendi açıklama usulünü psikanalizinkinin yerine koymayı savunmaz; sadece psikanalizin de konusu olan verili esasları farklı şekilde inşa etmeye çalışır, bunun için de psikanalizin, gerçekliğin ikincil veya önemsiz unsurları diye kenara ittiği veya esas unsurlara (örneğin eğitim hayatındaki güçlükler veya mesleki hayal kırıklıkları, işteki çatışmalar, vb.) ulaşmak için kırılması gereken savunmalar olarak gördüğü yönlerine odaklanır. Aslında, bu savunmalar psikanalizin de eğildiği konularla alakalı bilgi verebilir.

Habitusu oluşturan yatkınlıkların toplumsal gelişiminin tam bir analizi, iki sistem arasında bir türdeşlik ve teşvik ilişkisi mi yoksa çelişki ve gerilim mi olduğuna bağlı olarak toplumsal düzenin psikolojik süreçleri nasıl karşıladığı, kanalize ettiği, pekiştirdiği veya etkisizleştirdiğini anlamaya çalışır. Zihinsel yapıların toplumsal yapıları yalnızca yansıtmadığım belirtmeye gerek yok. Habitus ve alan karşılıklı çekim ilişkisi içindedir ve yanılsama [*illusio*] içeriden, benliği nesneye yatırım yapmaya iten dürtüler tarafından belirlenir; ama aynı zamanda dışarıdan, yatırım yapmak için toplum tarafından sunulan belirli bir nesneler evreninden yola çıkarak da belirlenir. Her bir –dinî, siyasi veya bilimsel- alana özel olasılıklar uzamı, onu temsil eden özel ayrıştırma (*nomos*) ilkesi gereği, öneriler ve cazip teklifler, bahisler, talepler ve tabii ki yasaklardan oluşan yapılandırılmış bir orkestra gibi işler. Bu mekân bir dil gibi, sıradan dünyadaki süreçlerden her şekilde farklı olan çeşitli psikolojik süreçleri engelleyen veya teşvik eden imkânlar ve imkânsızlıklar sistemi gibi hareket eder. Bu olasılıklar uzamı, sunduğu tatminler sistemi aracılığıyla, arzuyu istisnai bir tarzda kısıtlar, sonra da kendine has bir yanılsamaya dönüştürür. Örneğin Jacques Maître'in gözlemlediği gibi, dinî alan, günlük hayatı kontrol eden otoritelerin gözünde gerçekliğin hastalıklı inkârı gibi görülecek psikolojik süreçleri içine alıp meşru kılar: göksel figürler, toplumsal olarak kabul gören, geçerli ve değeri yadsınamaz bir sembolizmle etrafı çevrili hayalî nesneler, hatta ayrı bir mistik gelenekten bilinçli ya da bilinçsizce ödünç alınmış modeller

sayesinde "yanılsamanın dinen düzenlenmesi" garantilenir, onay ve kabul gören hayalet görüntüler yaratmak mümkün olur (edebî karakterlerin ve modellerin aşkı düzenlemesine benzer şekilde).[7] Aynı şekilde, *ele geçirme arzusunun* (*libido dominandi*) toplumsal olarak onaylanan ve tanınan biçimlerinin burada, *bilme arzusununkilerin* (*libido sciendi*) ise başka yerde olduğunu varsayarak arzunun -ifadesi için var edilen her evrende- nasıl kendine has ve yüce bir hâl aldığı görülebilir.

Freud, "nevrotiğin aileyle aşk macerası" analizinde, ergenlik öncesi gündüz düşlerinin ebeveyni reddeden bir fantezi eşliğinde sık sık "ailevi ilişkiler konusu"na takıldığını belirtir; bu fantezi artık küçümsenen ebeveyni, "daha yüksek toplumsal statü"dekilerle ya da kısaca "daha şanslı doğan" diğerleriyle yer değiştirir. Bu düşlerin "dilekleri yerine getirmeye ve gerçek hayatı düzeltmeye yaradığını" ve hatta "erotik ve ihtiraslı başlıca iki amacı" olduğunu da not düşer ve hemen ekler: "Gerçi erotik amaç çoğu zaman diğer amacın ardına gizlenmiştir."[8] Bu iddiayı doğrulamak veya yanlışlamak benim işim değil. Ancak, psikanalistin sessizce göz ardı ettiği tamamlayıcı iddiayı sadece hatırlatmak isterim: Arzu, her bir alanda (dinî alan bir örnekti) kendini sadece o alanın belli bir zaman diliminde onun için tayin ettiği özel bir biçimde gösterir; bu biçim, birçok kez, ihtirastır.

7 Jacques Maître, "Sociologie de l'ideologie et entretien non directif," *Revue Française de Sociologie* 16 (1975), sy. 248-56. Sosyoloji ve psikolojiyi uzlaştırma gayretini gösteren çok az kişi bunu Jacques Maître'in mistiklerle ilgili çalışmasında gösterdiği titizlik ve ihtiyat derecesinde yapmıştır. Eğer toplumsal analiz, araf-disiplinlerde olduğu gibi, her bir disiplinin kendi gerekliliklerinden kaçmaya imkân tanıyan bir tür kuru kesişimden ibaret olmayacaksa koltuğundan ahkâm kesen psikoloji anlayışının en naif fikirlerini (ihtirası benliğin ideali, eksiksiz iktidara yönelik narsisist arzuyu da amacı yitirince ortaya çıkan yenilgi olarak anlayıp) yeniden ısıtıp ortaya getirmekten başka işe yaramayan popüler "psikanalizin" seçmeci yakınlaşmalarına ve "bütüncüllük" ile "postmodernite" adına, hiçbir nesnel işareti olmadan, çelişen terimlerin karşıtlığı üstüne kurulan bir mitolojinin boş fikirlerini kendi çıkarına alet eden hafif bir sosyolojiye her şeyi göze alarak karşı durmak gerekir çünkü tüm bunlar Bergsoncu eski kapalı ve açık şarkısını yeniden bestelemeye varır.

8 Sigmund Freud, *Névrose, psychose et perversion*, Paris, PUF, 1973, s. 158-159.

Eğitim Yazgısı

Alain Accardo

Sébastien K. bir siyasi gazeteci; yerel dinleyici kitlesinin ötesine hitap eden bir radyo istasyonu için çalışıyor. 1981 yılında, kötü giden bir eğitim ve meslek hayatının ardından, epeyce ileri bir yaşta -28 yaşında- ünlü bir gazetecilik okulundan ders almaya başlamış. Görüşmemiz büyük bir taşra kentinin şehir merkezi yakınında, burjuva mimarisine ait bir binada, eski ama tadilattan geçmiş yeni dairesinde gerçekleşti; evin statüsü son zamanlarda iyiye giden mesleki durumunu daha iyi yansıtıyordu. Bu başarıdan hoşnut olmasına rağmen, Sébastien K. toplumsal matemin eninde sonunda hafifletebileceği ("İsyankâr tarafım giderek törpüleniyor." diye itiraf ediyor.) ama asla tamamen söndüremeyeceği bir acıdan muzdarip gibi görünüyordu.

Sébastien küçük burjuva sınıfının en alt basamağından gelen bir ailenin en büyük oğlu; ailesi örnek alınası bazı özverilerde bulunarak toplumsal hareketliliğe yatkınlık kazanmış ve göstermiş ama durumlarını hemen ve tamamen değiştirmeye güçleri yetmemiş, onlar da okul sistemine aşırı yatırım yaparak gerçek başarı umutlarını çocuklarına aktarmıştı. Babası, İspanyol kökenli, Fas'a göç etmiş bir demir yolu çalışanının oğluydu. İlkokulu bitirdikten sonra, Fas Demiryollarında işçi olarak çalışmak üzere eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmış ama akşam okulu ve daha eğitimli karısının yardımıyla kendini teşvik ettiği birçok yazma kursu sayesinde ustabaşı olmuştu. Aslında karısı da okulu mali yetersizlik

yüzünden bırakmadan önce sekizinci sınıfa kadar okumuştu. Yıllar önce, karısının babası da noter olmak üzere diplomasını aldığı hâlde anne babasının ani ölümüyle planları suya düştüğü için bu durum bir anlamda anne tarafının aile tarihinin talihsizce tekrarıydı. Diğer bir ifadeyle, aynı Sébastien, anne babasının iradesiyle genç yaştan itibaren, derslerde başarı beklentisi yoluyla kendini bütün ailenin terfisine adanmış hâlde bulmuştu.

Çocuğun -ailenin göze aldıklarının, bir birey olarak onu aşan önemini belli belirsiz kavradığı hâlde- omuzlarına binen bu ahlaki yükün bütün ağırlığı, okulda karşılaştığı zorlukları abartmasını kuşkusuz kolaylaştırmıştı. Bununla birlikte, "yoğun bir eziklik" hisseden ve eğitime dair "ciddi bir takıntı" besleyen aile, en büyük oğulları ilkokuldayken "ümit verir" gibi olunca, o güne dek devam etmiş talihsizlikten kurtulmanın, sonunda mümkün olabileceğini düşünmüştü. Anne babası, tamamen onun ve ondan beş yaş küçük erkek kardeşinin okul performansına odaklanmışlardı. Öyle ki, çocuklar ödev yaparken rahatsız olmasınlar diye, örneğin televizyon almaktan bile vazgeçmişlerdi. Annesi, okul (özellikle özel matematik derslerinin) masraflarını karşılamak için temizliğe gidiyor, Sébastien'ın ilk başarılarından sonra ihtirasları "uyanan" babası ise oğlunun okuldaki gidişatıyla gayet yakından ilgileniyordu. Okul aile birliği toplantılarını bir kere bile kaçırmamış, üstelik Sébastien'a göre bu toplantılar "kolay kolay ağzını açmayan" bir adam için pek çok kez "eğitim dünyası tarafından küçümsenmeye" vesile olmasına rağmen öğretmenleriyle defalarca görüşmüştü.

Ailesinin teşvik edici tavrına rağmen Sébastien, hiç kuşkusuz okulda başarılı olmaya "zorlanma"nın kurbanıydı; başlarda çok ümit verici olan (sınıfının ilerisindeydi) başarısının (söylediğine göre yedinci sınıftan itibaren) hızla yerinde saymaya başladığını fark etti. Anne babasına karşı takdir ve suçlulukla karışık duygular besleyen biri olan Sébastien eğitim hayatını, geriye dönük olarak suçu kendinde bulma yoluyla hatırlıyor ("Parlayan bir yıldız değildim.", "Hep ailemin verdiği yaşam desteği sayesinde bugüne geldim, onlar olmasaydı (...) sonuna kadar dayanamazdım."). Toplumsal yükseliş planlarına sık sık eşlik eden bu kaygılı gerilimle yaşamanın ve buna katlanmanın zor olduğunu saklamıyor.

Babasının, her yatırımın ve dolayısıyla her şikâyetin neredeyse tek hedefi olan eğitim sistemiyle arasındaki çatışmalı ilişkiyi gösteren birkaç hikâye var. Örneğin, ilkokulun ikinci sınıfında babası öğretmenle, oğlunun sınıf birinciliği hakkını bilerek yediği ve onun yerine eczacının kızına iltimas ettiğini düşündüğü için tartışmaya tutuşmuş; Sébastien o anı sakin bir tavırla şöyle yorumluyor: "Babam notları yanlış toplamıştı!" Eski bir sendika eylemcisi olan ve "payına düşene karşı hep biraz isyankâr olan" babası, bu ısrarcı tavrını eğitim sistemiyle ilişkisine de acemice yansıtmış. Kültürel olarak dezavantajlı durumda olan, okula karşı gelmek için inkârdan ve şüpheci inadından başka silahı olmayan babası, ihtiraslarına ters düştüğü zaman eğitimcilerin görüşlerini yadsıyarak oğlunun çıkarlarına, en azından okul eğitiminin ilk yıllarında, hizmet ettiğini düşünmüştü. Böylece 1960'ların başında, Sébastien altıncı sınıfa zar zor geçmiş olsa da, babası onu şehrin dış mahallelerindeki evlerine en yakın düz ortaokula yazdırmayı reddetti. Onun yerine, "o zamanki öğretmenlerinin görüşlerinin aksine", oğlunu şehir merkezindeki en büyük liseye yazdırdı; seçkinci bir üne sahip bu okul, toplama havzası politikasının gereği olarak belli banliyö mahallelerindeki öğrencileri seçiyor, onları (çoğunlukla orta sınıf öğrencilerdi) bakaloryaya ve üniversiteye hazırlıyordu.

Dolayısıyla "oğlu için en iyisini" istemekte ısrarlı baba, ağır sonuçları olacak olan ve küçük kardeşte tekrar etmeyeceği bir "aşırılık hatasına" düşmüştür. Lisenin ortaokul kısmının tuhaf ve yabancı dünyasına dokuz buçuk yaşında acımasızca tıkılan Sébastien bir nevi eğitim felcine sebep olan bir "şoka" girer: Altıncı sınıftan itibaren, durum "ani bir felakete" dönüşür, öyle bir facia ki Sébastien "sınıfta ne anlatıldığını anlamakta zorlanıyordur". Liseye geçtiğinde, iyice uyumsuz hissettiği bir ortamda olmanın, hem coğrafi olarak, hem eğitimle ilgili hem de toplumsal anlamda yerinden edilmenin derin ızdırabını yaşıyordur. Ailesinden ve tanıdık okul arkadaşlarının ortamından kopması, sabahın köründe otobüs yolculukları, tam gün okulda ve bütün gün evden uzakta oluşu; ders yükümlülüğü seviyesinin değişmesi -örneğin altıncı sınıfta "yazım konusunda tamamen beceriksiz" olduğunu keşfeder-, derste müzik notaları yazdırılan, "Fransızca-Latince-Yunan-

ca öğreten öğretmenlerin" ona birer "canavar", "yarı-Tanrı" veya "yabancı" yani kısaca onunla aynı dünyadan gelmeyen insanlar gibi göründüğü eğitim ortamının tuhaflığı gibi. Ayrıca sınıf arkadaşlarının, ebeveynlerin ve öğretmenlerin bakışları ile yorumları ona toplumsal durumunun tekilliğini sürekli hatırlatır; ait olduğu yerde bulunmadığını hisseder. Bu his, babası ile "kendi ölçütlerini tutturamayanlara karşı pek kibar davranmayan" öğretmenleri arasındaki toplantılarla ve acılı tartışmalarla güçlenir. Bu üç kara yıl, acı ve artan başarısızlıkla geçen üç yıldır. Ona göre, "bir okula korkudan ödü patlamadan adım atmayı" asla başaramayacaktır. Üstelik, çabucak "sadist"e dönüşen veya alaycı umursamaz bir tavır takınan öğretmenlerin olduğu bir sınıfta duyduğu artan dehşet duygusu vardır; oğlunun başarısızlıklarına "çok üzülen" babasının arada sert "gösterilerine" sahne olan evde ise her zaman huzur yoktur ("Evdeki olayları ve kavgaları hiç açmayayım.").. Sözünü edince bile hâlen "soğuk terler" döktüğü o "korkunç" yedinci sınıfın sonunda, "yeniden hazırlık sınıfına konulmuş", yani aslında okuldan atılmış ve babasının toplumsal olarak "yanlış yere" odaklanan -çünkü aşırıya kaçan- ihtiraslarını hunharca hiçe sayan bir kararla öğretmenleri tarafından "müphem bir geleceğe" teslim edilmiştir.

Uzun süre boyunca, hatta ders yükümlülükleri hafiflediğinde bile "son derece olumsuz etkilendiği" bu tecrübeyle yaralanmış ve aşağılanmış hisseden Sébastien, başarısızlık çemberini kıramayacaktır. Kısa dönem teknik sertifika dersinden ucu ucuna kurtulmuşsa, yine babasının ateşli muhalefeti sayesindedir. Birçok sınıfı iki kere tekrar edip nihayet en düşük dereceden teknik bakalorya alır. Sébastien, bu zor okul yaşantısı boyunca, edebiyat derslerindeki öğretmenlerle daha bire bir ve daha sorunsuz ilişkiler kurmayı başarır, -belki de itibarlı bir lisede öğrenci olarak geçirdiği zamandan dolayı- daha sonra yazılacağı düz ortaokulun orta kısmında ve meslek lisesinde diğer okuldaki öğretmenlerin ondan esirgediği ilgiyi görmeyi becerir. Kendini ifade etmesine aracı olan ve şaşkın başkaldırısını destekleyen, her şeyden önce öğrenci hareketini ve lise birdeyken, 1971-72 yıllarındaki aktif eylemciliğini keşfetmesi olur. Özellikle de, sözcülük yaparak geçirdiği çaylaklık dönemi; "utangaçlığını", "komplekslerini" ve konuşma tutukluklarını yenmesine yardımcı olur ve giderek, okuluna devam etmesi-

ni ve birtakım siyasi hareketlerde eylemciliğini sürdürmesini sağlayan bir yeterlilik ve rahatlık yaratır. Ancak, öğretim çevresiyle ilk deneyimlerinden kaynaklanan, her tür kurumsal otoriteye karşı duyduğu "içgüdüsel" tiksinti kendisini "özgürlükçü-çevreci-solcu-anarşist" olarak tanımlamasına ve herhangi bir siyaset veya emek örgütünde uzun süre kalamadığını belirtmesine yol açar.

Gazeteciliğin Sébastien'a çekici gelmesi anlaşılır bir durum; en azından, okulda başarısızlığa uğrayan ama toplumsal olarak istekli, başkaldırmaya ve kendi başına gelenlerden yola çıkarak adaletsizliklere karşı çıkmaya eğilimli bazı gençlerin gözünde gazeteciliğin prestijli imajı onu çekmiştir. Ancak, bu işe kalkışmadan önce doğal olarak çekinir çünkü böyle bir kariyer için vazgeçilmez görünen toplumsal ilişkilerden o günlerde yoksundur; ayrıca, onun gözünde iktidardaki seçkinlerin sözcüsü olan gazetecilerle kurduğu, temelde muğlak olan ilişki yüzünden de çekinir. Bu yüzden, gazetecilik okuluna girmeden önce ilk olarak, onun için kolay olan, teknik ticaret yüksekokulunda BTS [*Brevet de technicien supérieur: yüksek teknisyen brövesi]* alır, çeşitli "ufak tefek işlerde" çalışır ve hatta "aşçılık sertifikası" (CAP) almayı düşünür.

Sébastien kendini toparlayabilmiş ve görece önemli bir konuma gelerek sınıf atlayabilmişse, bu türden bir gelişme gerçekten de okul sisteminin "sonradan açılan acemilerini" şöyle ya da böyle bir yörüngeye yerleştiren tesadüfi karşılaşmalar ve olaylar sayesindedir. Kaderin bu ufak torpilleri -Sébastien için bu, bakalorya jürisinin de üyesi olan eski bir ortaokul öğretmenine kurul toplantısından hemen önce rastlaması ve bu kişinin ona aracılık etmesiydi-, mümkün kıldığı yarı-başarılarla belki bir başarı döngüsü kurmaz ama en azından yenilgi girdabını frenlemiş ve ailenin, tekrarlayan yenilgilerle ertelenen eğitim özlemlerini yeniden canlandırmıştır.

Deneyimli ve saygın bir profesyonel olarak bugün bile, Sébastien gazeteci çevresine dâhil olamıyor veya olmak istemiyor. Tek bir "gazeteci dost" aklına gelmiyor ve örneğin genel yayın yönetmeni yardımcılığı gibi bir pozisyonu geri çevirerek hiyerarşide daha üstün bir konuma gelmeyi reddediyor. Kuşkusuz bu belirgin mesafe, bazı popüler deyimleri belli belirsiz taşıyan bir dil kullanmasından da gayet iyi anlaşıldığı gibi, seçkinlerin dünyasıyla

bütünleşmeyi genel olarak reddetmesinin dışavurumu oluyor ("Birinci geldim.", "Mağazada depo stoklarında çalıştım."). Ancak bu, özel olarak radyo muhabirliği çevresini reddettiğinin de ifadesi. Gerçekte, hiçbir şeyin onu tatmin etmediği bu iş çevresine dair memnuniyetten ve hayallerden yoksun bir bakış açısına sahip: Alelacele bitirilen işler, yetersiz yayın zamanı, aşırı duygusal haberler ya da boş vermiş hatta ellerindekiyle yetinen, mesleki rutine ve entelektüel vasatlığa kapılmış iş arkadaşları var. "Birazcık kendinden bahsetme" fırsatını değerlendirmek istediği görüşmemizin etkisiyle, hafiften kendini harcayan bir tavırla, bu mesleğin bütünü hakkındaki olumsuz yargısına kendini de katacak kadar ileri gidiyor; hatta biraz aşırıya kaçarak, "fazla bir şey bilmen gerekmeyen, güzel konuşan biri olman, biraz da blöf yapman gereken bir iş" olduğu için gazeteciliği seçtiğini söylüyor.

Aslında Sébastien utanç verici bir felaketten sağ çıkmaya benzeyen okul deneyimini "sindirmeye" hâlen devam ediyor. Onu kabullenmeyi reddederek, sınıfsal horlanmanın her tezahürüne karşı şiddetli duyarlılık geliştirmesine büyük katkıda bulunan, okul sisteminin ta kendisiydi. Reddedilen bu aşığın kararsız tavrında saklı olan, kabul edilmenin cazibesi ve belli belirsiz arzusudur; bu tavır, aynı zamanda okuldaki bütün aşağılanmalara ve genel olarak, toplumsal aristokrasilerin davetsiz misafirlere haddini bildiren tutumuna karşı bir tepkidir (bir öğrenci velisinin veya bir öğretmenin yorumu, seçkinci lise ortamı gibi). Sébastien'ın hıncı, kendinden nefret edişini de gösterir; ona atılan iftirayı kabullenip "kendi kendisinin celladı" olur gibi, genç gazeteci toplumsal yargıların değersiz diye damgaladığı taraflarını küçümsemeyi öğrenmiştir.

Sébastien'ın gazeteciliğin fayda ve ayrıcalıklarına tamamen kayıtsız kalmaması da anlaşılır bir durum; en önemlisi de, özellikle seçkin sınıfın üyeleriyle röportajlarında, eline toplumsal öç alma fırsatı verdiği zaman. Bu durum en çok, fazlasıyla acı, korku ve nefrete neden olmuş öğretmenler için geçerli; o kadar ki mikrofon önündeki gerginliklerini ve utangaçlıklarını görünce, kendi öğrencilik yıllarında karatahta önünde yaşadığı korkulardan bahsetmekten kendini alamıyor. Eğer çalıştığı radyo istasyonunda toplumsal mücadelelerin içinde yer alan ve daha militan bir gazetecilik yap-

ma şansı olduğuna inanırsa, hayallere kapılmasını önleyen sağduyuyu asla yitirmiyor ve bir gün özellikle *Le Monde Diplomatique* [*Le Monde* gazetesi tarafından basılan aylık dış politika dergisi, t.s.n.] makalelerinde örneğini gördüğü yüksek nitelikli gazeteciliği icra etme ihtirasını bastırıyor. Elbette, fazla ihtiraslı planlara güvenmemeyi erkenden öğrendiği için geleceği sadece, iç karartıcı şimdiki zamanın sonsuz kere tekrarlanan basit bir projeksiyonu olarak hayal edebiliyor: "20 yıl sonra" kendisini (aynı şehirde) "aynı konumda, aynı maaşla çalışan bir gazeteci" olarak görüyor.

Bir gazeteciyle

Mülakat: Alain Accardo

"Okumaya devam etmem, annemle babamın takıntısıydı"

[...]

Sébastien: Okula dört buçuk yaşımdayken başladım; ilkokula yazıldım -çünkü eskiden anaokulu yoktu-; bir hazırlık sınıfı, derken bir hazırlık sınıfı daha okudum; yani sınıf tekrarlattılar ama pek tekrarlamak denemez çünkü dört buçuk yaş aslında çok çok erken bir yaş; sonra, işte, ilkokulun ilk senesi, sonra ikinci senesi, derken iyi gidiyordum, notlarım iyiydi. Aklımdaki bir olay: Babam ilkokul ikinci sınıftaki öğretmenimle atıştı çünkü birinci gelmem gerekirken ikinci gelmiştim; ancak sınıf birincisi eczacının kızıydı ve babam çoktan homurdanmaya başlamıştı çünkü eczacı işte, neyse... Aslında babam notlarımı hesaplarken bir hata yapmıştı, tatsız bir durumdu! Sonra, ben... Ben devam ettim... Annemle babam taşındı, küçük bir ev yaptırmışlardı; V.'ye taşındık, ben dördüncü sınıfa V.'de başladım; orada gayet... Orada çok iyiydim, hep birinci geldim. Sonrasında, beşinci sınıfta derslerim biraz kötüleşti, neden bilmiyorum ama öyle de olsa altıncı sınıfa geçtim, bu arada annem de babam da -bence bunun okul yaşantımda önemli bir yeri var- her ikisi de okulu bıraktıkları için çok pişmanlardı, yoğun bir eziklik duyuyorlardı ve takıntılıydılar ama cidden takıntıları oğullarının devam edip okumasıydı ve zor olduysa da bu bakımdan onlara çok şey borçluyum.

- *Kaç kardeşsiniz?*

Sébastien: İki. Benden beş yaş küçük bir kardeşim var; Fransa'da, burada doğdu.

- *Yani, anne ve babanız umutlarını size mi bağlamışlardı?*

Sébastien: Gayet öyle, gerçekten de bazen bunu bilmek ağır geliyor ama kıl payı başarmış olmamı açıklayan da bu, öyle işte çünkü başka türlü başaramazdım, başarmaya ikna olmuştum. Böylece altıncı sınıfa başladım, annemle babam... Bir de üstünlük hayaliyle filan, M. Lisesinde, o zamanki öğretmenlerin kanaatinin aksine filan... Of! M. Lisesi bir felaketti. Tam anlamıyla bir felaketti. Oradan aklımda kalan, öğretmenler olmuş; yani gerçekten ufacık çocuktum, bütün gün okuldaydım, vesaire ama Fransızca-Latince-Yunanca dersine

giren öğretmenler, bilmem... Canavar mıydılar, evet! O zamanlar yarı-Tanrı gibi görünürdüler gözüme. Altıncı sınıfta hiçbir şey anlamıyordum; o zamana kadar... Yazım konusunda o kadar kötü değildim [*ama o zaman*] yazmayı hiç beceremediğimi anladım, sıfırdım, bir sürü yazım hatası yapıyordum.

"Geleceği belirsiz", okul müdürünün değerlendirmesi buydu

Sébastien: Yani tamamen kafam karışmış hâlde altıncı sınıfta kalmıştım, yedinci sınıfa geçtiğimde korkunç bir yıldı, gerçekten korkunç! O yılı düşününce hâlâ soğuk terler dökerim, sonunda... Yılın ortasında... Okul müdürünün hakkımdaki değerlendirmesi, "belirsiz bir gelecek" gördüğü şeklindeydi; bir sınıf arkadaşımdan kopya çektiğim için disiplin kuruluna çıktım; yani sonuçta korkunç bir yıl oldu ve o yılın sonunda beni mesleki oryantasyon sınıfına gönderdiler. Babam bu durumdan hiç hoşlanmadı, evdeki olayları ve kavgaları hiç açmayayım [*gülüyor*].

- *Baş belası mıydınız?*

Sébastien: Hayır, hayır, bela değildim, belki giderek daha çok komplekse kapılıyordum ama işte böyle bir darbe yiyince...

- *Peki ya sınıf arkadaşlarınızla aranız?*

Sébastien: Onlarla aram iyiydi.

- *O zamanki öğrenci profili nasıldı?*

Sébastien: Şöyle anlatayım, benim için epeyce vakit harcayan babam, görüşmeye gitmiş... Öğretmenler odasında birkaç veli varmış, bir velinin ona şöyle dediğini hatırlıyor, hmmm, "Oğlunuz buraya, M.'ye ait değil!" anlamında bir şey, yani o düşünce var. M.'de bir sınıf arkadaşım vardı, onunla daha sonra erkek meslek lisesinde tekrar karşılaştım, matematik ve teknoloji alanında diploma almaya çalışıyordu ve ben lise birdeyken o çoktan son sınıftaydı: "Hayret, seni burada gördüğüme çok şaşırdım, bu kadar okuyacağını sanmıyordum, anlarsın ya." Burada, diyor! Böylece, S.'de düz ortaokula başladım, bana daha uygundu, sekizinci sınıfa kadar gittim. Doğru yer üç aşağı beş yukarı orasıydı, yalnızca babama uymadı... Annemle babamın bana paralı matematik dersi aldırmaları gerekiyordu, bu dersler dokuzuncu sınıfa geçmemi epeyce kolaylaştırdı. Dokuzuncu sınıfta, ilk çeyrekte, işler yolunda gitti ama sonra çok... Çok fena tepetaklak oldu ve yıl 1968'di. Yani o yıl bir huzursuzluk vardı, gerçi daha çok uzaktan izliyordum, malum -14 yaşındaydım- ama ortam huzursuzdu, bu da lise bire gidemem demek oluyordu, ben de elektronik meslek sertifikası (CAP) alacaktım. Babamsa, hayır! İstemedi. O yüzden aynı sınıfı tekrar ettim, özel dokuzuncu sınıf dedikleri şeyi okudum, yani o sınıfı tekrar eden herkesi alıp biraz daha fazla ödev verdiler, vesaire, yani

gerçekten sınıf tekrarı sayılmazdı. Ve sonra, teknik bölümü seçtim. Neden teknik bölüm? Ailem, özellikle de babam, bana hep şöyle diyordu, eğer başarılı olmazsam, eğer son sınıfa kadar gelemezsem, bir iş sahibi olmak için hâlâ CAP'a başvurabilirdim ama edebiyat bölümünde... Ne yapsam bilemiyordum, liseye teknik bölümde başladığımda Fransızca, tarih/coğrafya dersleri ilgimi çekiyordu, böyle olması çok kötüydü ama en azından bir bölümüm vardı. Lise birde idare ediyordum aslında, çok vasattım, F1 teknik bölümüne giriverdim. Öyle seçmemiştim, hayır çünkü onlara bağlıydı. En iyiler E'ye, sonrakiler sırasıyla F3'e, F2'ye, en kötüler de F1'e giriyordu [bakalorya-lise diploması uzmanlık alanları, teknik, fen edebiyat, vb, t.s.n.]. O zamanlar, meslek lisesi de gayet zordu; derken lise ikiye geçtim. Orada az çok gidiyordu, son sınıfta ise eh işte gidiyordu. Ve sonra bakaloryayı ilk seferinde geçemedim, ardından da bırakmak istedim çünkü nihayetinde atölye derslerinden nefret ediyordum diyebilirim. Haftada 12 saat atölyeye giriyorduk, endüstriyel tasarımı hiç beceremiyordum, sınavda da endüstriyel tasarımdan soruyorlardı, ortalama not 6 idi ve ben ilk sene 4, ikinci sene 5 aldım. Sınavda varsa, sonradan telafi etmenin yolu yok! İşte, ben de ikinci yıl P.'de girdim ve sınavı bir puanla geçtim, sadece bir puanla çünkü tesadüfen ortaokuldaki eski matematik öğretmenim karşıma çıktı, bana sıra dışı bir yardımı dokunduğuna inanıyorum, bana fazladan bir iki puan daha vermeleri için öğretmenlere yalvardı bence ve sınavı geçtim. İşte orada, sınav jürisindeydi ve şans eseri, gitmek üzereyken... Ona rastladım, jüride olduğunu bilmiyordum, sekiz puan eksiğim vardı sanırım, bir puan fazlayla bitirdim, oraya buraya birer puan serpiştirdi, katsayılara göre tutuyordu. Ve ben, işte olmuştu, lise diplomamı almıştım.

Ne pahasına olursa olsun, bu teknik alanından sıyrılmak istiyordum... Derken gazeteci olmak için başvurdum; eğitim rehberliğine uğradığımda bana, hiç bağlantın var mı bakalım, dediler. Hayır, dedim. Bana "Eğer hiç bağlantın yoksa bu mesleği yapmaman daha iyi..." dediler. Böylece ben, bağlantıları olmayan, teknik derece almış birinin bazı komplekslerine sahip ben, peki madem dedim, seçimimi yaptım öyleyse, ne yaptım, arayışa girdim, ekonomi biraz ilgimi çekiyordu çünkü... Biraz militan bir tarafı filan vardı, yani ekonomiyle alakalı olan her şey ilginç geliyordu. Böylece, T.'de verilen teknik ticaret sertifikasını (BTS) seçtim. Orası çok çok iyi gitti, tam bana göreydi. Gayet güzel gitti, BTS'yi aldım, hatta sanırım takdir derecesiyle, sonra da bir iş bakındım.

Aşçılık sertifikası ile gazetecilik okulu arasında tereddüt ediyordum

Sébastien: Birkaç ay bir mağazada depoda çalıştım, biraz da hayat sigortası işinde çalıştım, sonra da W.'ye [*uluslararası bir sanayi firması*] girdim, aldığım eğitimle alakasız ufak tefek işlerdi ama Singer'in satış sonrası hizmet ofisindeki depo stoklama işi için BTS sahibi birini arıyorlardı. O zaman bile...

Normalde lise diploması gerektirmeyen bir iş için... Yükseköğrenim dereceli birini istiyorlardı ve işte ben vardım, beni işe aldılar, niteliklerimin altında bir işti ama yöneticilik işiydi, depoda bile envanter yönetimini biraz bilmen gerekiyor yani, biraz aşırı-nitelikliydim ama orada üç yıl çalıştım, bir süre sonra bıktım ve ayrıldım. Üç yılı tamamlamam tesadüf değildi çünkü üç yıldan sonra ücretli eğitim hakkı kazanıldığını biliyordum, o zamanlar o hak hâlâ vardı, yani onu kullandım ve sonra işten ayrıldım. Bir restoranda çalıştım, X.'te bağımsız bir işletmeydi ve... Baktım aşçılık da ilgimi çekiyor, aşçılık sertifikası ile gazetecilik okulu arasında tereddüt ediyordum, bu heves de geçtikten bir süre sonra biraz değişiklik istedim, kırsala yerleştim. Orada açık havada çalıştım, sadece çalışmış olmak için... Geçimimi sağlamak için, arada bir işsizdim, bir süre sonra kendime dedim ki: "Bir şey yapmak zorundasın, ömrünün geri kalanını böyle geçiremezsin!" Sonra da gazetecilik okulunda karar kıldım çünkü W.'de beraber çalıştığım, oradan kovulmuş olan bir arkadaşım benden hemen önce gazetecilik okuluna başlamıştı. Bu, bana tekrar başvurma gücü verdi; işte böyle, yolumu bulmaya böyle başladım. Beni o noktaya taşıyan neydi? Yani açıklaması şöyle, annemle babamın verdiği yaşam desteği sayesinde bugüne geldim. Onlar olmasaydı, yani büyüdüğüm mahallede lise diploması olan tek bir genç yok, öyle diyeyim size!..

- Toplu konut muydu?

Sébastien: Bu tür konutları bilirsin, küçücük bahçeli küçük evler, ailemin o zaman ucuza, krediyle aldığı ev gibi, V.'ye girişte, küçük evlerle dolu bir konut alanı, o kadar. İşçilerin, küçük devlet memurlarının oturduğu konutlardı, başka bir özelliği yoktu. Oturanların dörtte üçü demir yollarında çalışıyordu.

- M. Lisesine gitmiş az sayıda çocuktan biriydiniz muhtemelen?

Sébastien: Tabii ki evet, evet! Kimse M.'ye gitmemişti, M.'ye giden yoktu, neyse ki annemle babam V. Ortaokuluna giden erkek kardeşimde aynı hatayı tekrarlamadılar. Onun için geçiş dönemi daha kolay oldu ve şok olmadı. Orada da ben ne anlatıldığını çözmekte güçlük çekiyordum, anlamıyordum.

- Tuhaf bir dünyaya giriyor gibi mi hissediyordunuz?

Sébastien: Evet, aynen! Hakikaten çok ufaktım, yani ben... Okula çok erken başladığım için, o kadar sınıf tekrar etmiş olmama rağmen dokuz buçuk yaşındaydım, gerçekten küçüktüm, otobüs kapılarındaki tutamaçlara yetişemiyordum, okula gitmek ve bütün günü okulda geçirmek için sabah 6:30'da kalkmam gerekiyordu, tam gün öğrenciydim, öyle çok şey vardı ki... Tabii, çocuklar alışıyor yani sorun değil; sıra dışı bir şey yok ama o, sonra da M. benim için bir şok olmuş olmalı! O zamanlar M. "parmakla gösterilen" okuldu; ailem en iyisini, oğulları için en iyiyi seçmişti. İlkokulda onları umutlandırdı-

ğım doğru, beşinci sınıfta işlerin kötüleştiği de doğru ama pek de sayılmaz, o kadar da sayılmaz, düşündükleri kadar parlak değildim, ayrıca C. Okulunda ve V.'de genel durumu da bilmen gerek, o zamanlar diğer arkadaşlarım da o kadar... Olmamalı, neredeyse hiçbirini... Sonraları görmedim, durum bu. Diploma için okumaya devam ettiğin bir dönemdi, yani yapabildiğin en iyi şey ilkokulu bitirdiğini gösteren diplomayı almaktı ve bence o zaman çoğu ilkokul arkadaşım en fazla BEPC'e kadar devam ettiler belki de, evet, kesinlikle. Ve hepsi buydu. 1960'larda C. ve hatta V. birer çukurdu. Oradan M.'ye gelip insanlarla, yanlış anlama, müzik dersleri gördük. Yani anlamadığım müzik... Derste müzik notalarını yazdırıyorlardı ve yazmayı becerebilen, müzik aleti çalmayı öğrenebilen insanlar vardı; müzik notalarını yazdırmak! Bundan not alınıyordu...

- *Çok okur muydunuz? Okumayı sever miydiniz?*

Sébastien: Hayır, okurdum işte, okudum evet daha sonraları okurdum yani, klasikleri, ama yine de okurdum.

- *M.'ye devam ederken?*

Sébastien: Sonraları da, hep okudum, klasikleri okurdum, Balzac, Zola filan okuyordum.

- *Keyif için mi?*

Sébastien: Keyif için ve ödev olduğu için ama keyif için de, evet, belki hep biraz geride kalıyordum, gençken ben... Evet, okumuş olmalıyım, televizyon yoktu. Çok sonralara kadar hiç televizyon izlemedim. Annemle babam televizyonu çok sonraları, 18 yaşımdayken aldılar çünkü televizyon istemiyorlardı. Uzun bir süre alamadılar, babam ilk arabasını 40 yaşındayken satın alabildi, 40 yaşında ehliyet aldı, biz etrafta kaykayla dolanırdık, durum buydu, kaykay ya da bisiklet, yani televizyonumuz yoktu, sonra da televizyon almadılar çünkü çalışmamı engellerdi, almak istemediler.

Ben özgürlükçü-çevreci-solcu bir öğrenciydim

- *Biraz önce, militan etkinliklerden bahsettiniz?*

Sébastien: 1968 Mayıs'ında neler döndüğünü iyi anlamıyordum. 14-15 yaşlarındaydım o zamanlar, üstelik biraz geriden takip ediyordum, yani kardeşim ve benim aramdaki farkı diyorum, aramızdaki beş yaş farka rağmen kardeşimin olan biteni benimle nerdeyse aynı anda yaşadığını, gördüğünü belirtmek gerek. Bu da okulda işler onun için çok daha kolay oldu demek, annemle babamla ilişkisi de öyle, açıklamam gerekecek... Çok ilgisi yok ama şöyle açıklamam gerek: Babam Fas'ta CGT [Komünist Parti'ye yakın işçi konfederasyonu, t.s.n.] üyesiydi; Fransa'ya döndüğünde Komünist Parti'dekiler

onu sömürgeci olmakla suçladılar. O da üyelik kartını yırtıp attı ve bir daha da sendikada yer almadı.

- *Fas'tan ne zaman döndü?*

Sébastien: 53 ile 56 yılları arasında döndü, Cezayir'den önceki olaylarda, genel havaya göre... Cezayir'de olaylar başlıyordu.

- *Cezayir 54'te başladı.*

Sébastien: Doğru, Fas'ta da bazı olaylar vardı, o zaman alt sınıflardan birçok insanın yaptığı gibi De Gaulle'ü desteklemek için döndüler. Annemle babam gibi, ben de Gaulle'cüydüm. Daha sonra farkı biraz anladım. O durumda bile okullarda bazı farklar vardı, görüyordum. Dokuzuncu sınıfı tekrarlarken, hayatımda büyük önemi olan bir Fransızca öğretmenim vardı; konuşurduk, bu kadından hep ilginç bir tartışma konusu çıkardı, sonra lise bire geçince ne oldu bilmiyorum ama pek siyasi olmayan insanlarla tanıştım, daha sonra lise ikide, öğrenci sözcüsü olacağım dedim kendi kendime, yani o zaman epeyce kompleksim vardı, kendimi aşmak ve ortamı biraz hareketlendirmek istiyordum, durum buydu. 1971-72 yıllarıydı, yavaş yavaş olaylar başlıyordu... Derken lisede gösteriler başladı. O zamanlar bendeki bilinçsiz bir strateji gibiydi, zamanla isyan hareketinde daha çok yer aldım ama kartım yoktu, hiçbir yerin kartlı üyesi değildim.

- *Gerçekten hiç örgütlü olmadınız, öyle mi?*

Sébastien: Hayır, BTS eğitiminin ilk yılında sosyalist öğrencilerle takılıyordum, sonraları bitti... Aslında *Libération*'u çıkaran insanlara katılmak istiyordum, toplantılarını kaçırınca onun yerine sosyalist öğrencilerinkine gittim [*gülüyor*]; kendimce, "siyasi parti"nin bu kadar içinde değildim; mücadele eden ve bazı şeyleri kabul eden insanlar vardı ve... O kadar içinde değildim, o yüzden kısa bir süre için takıldım çünkü aslında orada rahat değildim. 74 döneminde, Mitterrand-Giscard seçiminde takıldım, ilki Mitterrand-Giscard düellosuydu, başkanlık seçimleri, aşağı yukarı o zamanlardı, yoksa ben... Nasıl denir? Özgürlükçü-çevreci-solcu bir öğrenciydim ben, o zaman ne varsa hepsi işte...

- *Yerleşik düzene mi karşıydınız?*

Sébastien: Aynen öyle. Ama şunu bilmen gerek, zaten babam hayattaki konumundan dolayı bir şekilde... Her zaman isyankârdı. CGT'nin uzun süre boyunca üyesiydi, bu konuda duygusaldı, büyük grevlerde filan yer almıştı, hem sonra hiyerarşiye hep çok karşıydı ama kendine özgü bir biçimde... Biraz bireyci olarak evet ama kariyer konusunda değil; azıcık bireyci bir yaklaşımla, yani bütün bir öğretimin yerleşik düzeniyle arasındaki meydan okumayı dü-

şününce birkaç darbe kesin almıştır! Kendimi biraz onun yerine koyuyorum; çok iyi konuşmaz, çok çok berbat yazar, filan; epeyce canı yanmış olmalı. Öğretim sistemi, taleplerini yerine getirmeyenlere karşı her zaman çok nazik değil, doğru; öğretmenleri, müdürleri, yöneticileri filan düşününce, kesin epeyce canı yanmıştır.

Öğretmenlerin aslında sol görüşlü olabileceklerini düşünmem epeyce zaman aldı

- *Neden öğretmenler?*

Sébastien: Ahh öğretmenler... Ne zaman öğretmenlerle toplantı olsa giderdi, bir okul aile toplantısı olur olmaz öğrenci-aile grubunda yerini alırdı. Aklında tek bir hedef vardı, bana yardımcı olmak, erkek kardeşim için de aynısını yaptı. Belki bu, işleri yani... Bu açıdan bakınca diyorum ki... Tüm bu başarısızlıkları, yani çocukken birisi sizin için, "belirsiz gelecek" sözünü kullansa... Bu mesela benim için büyük komplekse yol açtı. Çekingendim ve işte, yani, ya tamamen kaybolacaksın ya da içinde bir yerde bir şeyler yapmak için... Sonra lise ikide gerçekten iyi bir tarih/coğrafya öğretmenim oldu, tarih hakkında düşünmemizi sağlardı, bir de bir Fransızca öğretmenim vardı, o yıl benim için kritik bir yıl oldu, fikir çatışması yaşadığım bir zamana da denk geldi diyebiliriz, çok zor olmadı... Fikir edinmek, ne yöne baksam fikirlerim olgunlaşıyordu.

- *Demek, bilinçsizce de olsa, mücadele eden insanların yanınızda yer aldığını hissettiniz?*

Sébastien: Evet, bilinçsizce de olsa, diyorum ya, manişeist gibiydim; dünya siyah beyazdı; solcular vardı, sağcılar vardı, o kadar, yıllarca böyle zannettim; çok sonradan aradaki ince farkları biraz anladım; aksi takdirde bana göre sadece iki türlüsü mümkündü. İşte böyle ama doğrusunu söylemem gerekirse bir dönem -çoğu kişi için böyle olur- topluluk önünde konuşamazsın filan ya, ben yine de meraklıydım; toplantılara ve benzeri yerlere katılıp kendimi konuşmaya, dünyadaki en aptalca şey bile olsa herhangi bir şey söylemeye zorladığımı hatırlıyorum; kendimi kanıtlamak için konuşmak, konuşmayı öğrenmek zorundaydım; işkenceydi, gerçekten berbattı!

- *Ama hiçbir örgüte üye olmadığınıza göre kendi adınıza konuşuyordunuz?*

Sébastien: Evet [*gülüyor*] kendi adıma, bir örgütte yer almaktan her zaman huzursuz olmuşumdur. CGT'den de kısa zaman sonra çıktım.

- *Orada üyelik kartı aldınız mı?*

Sébastien: Evet, CGT'de. Katıldıktan bir ay sonra.

- *Ne kadar süre boyunca kaldınız?*

Sébastien: Bir yıl üye kaldım ama öyle pek... Pek iyi anlaşamıyordum çünkü...

- *Ciddi bir sorun yüzünden mi bıraktınız, yoksa artık daha fazla kendinizi tutamadınız mı?*

Sébastien: O dönem, sadece aşırı-sol için demiyorum ama iktidarla, parti işleyişiyle, sendikalarla alakalı her şeyin, bürokrasinin içgüdüsel bir reddi söz konusuydu ve herkes için mesele reddetmekti.

- *Bir 68'linin kurum-karşıtlığı mı?*

Sébastien: Aynen! En başta, cidden, en başta, o zamandan beri bunu sakladım; belki ikinci sırada geliyordur ya da ikinci sırada yer aldığını düşünecek kadar mağrurum ama bu gayet içgüdüsel bir şey; örneğin öğretmenlere karşıydım, öğretmenlere karşı bir hıncım vardı! Öğretmenlerden nefret ediyordum.

- *Onlardan arada övgüyle de bahsediyorsunuz.*

Sébastien: Evet ama çok değil! Üçü ya da dördü öyledir ama kalanı, onlardan nefret ediyorum, nefret ediyorum! Berbat bir durum olduğunu biliyorum ama yedinci sınıftayken aynı ders için üç alıştırma kitabını unuttun diye aynı sabah içinde üç tane sıfır alıyorsan, öğretmen seni saçından tutup kaldırıyor diye saçını tamamen kazıtmak zorunda kalıyorsan, bilemedin diye kıçına cetvelle vuruyorlarsa, bence bu sadistliktir. Benim için, öğretmenin, öğretmenlerin aslında sol görüşlü olabileceklerini düşünmem epeyce zaman aldı, çok uzun zaman. Aynı dünyadan değildik, o kesin, bilinçsizce farkındaydım, öğretmenler başka bir yere aitti. En gülünç örnek Fransızca-Latince-Yunanca dersleriydi, benim için aya gitmek gibiydi, orası başka bir yerdi, başka gezegende yaşayan yabancılar gibiydiler; ayrıca okulla hiç sorun yaşamayan, gayet normal, güzel güzel okula giden çocukların olduğunu fark etmem de zaman aldı, bense hep korkuyordum, korkmadan okula gittiğimi hatırlamıyorum.

- *İlkokulda da mı?*

Sébastien: Hayır hayır, ortaokulu kastediyorum; ilkokulda hiç, fazla korkmazdım... Ama ortaokulda, üf! Lise kısmına geçince, lise bir-iki-üçteki siyasallaşma bunlarla arama biraz mesafe koydu; bir de belirli konularda ustalaşırken, beni seven belirli öğretmenlerin gözüne girerken, derslerimden dolayı seviyor değillerdi tabii -parlayan bir yıldız değildim- ama bir statünün, rolün filan yerleşmesinden doğan bir iktidar dengesi vardı, hepsi bu; belki de benim var olma biçimim buydu, yani varlığım notlara değil, direnmeye bağlıydı.

Gazetecilik okuyordum ama gazetecilik mesleğinden de nefret ediyordum.

- *Neden gazetecilik okulu?*

Sébastien: Liseden sonra gazetecilik okumak istedim, siyasi yanım sayesinde güncel olaylar, uluslararası meseleler, o zamanlar her tür olay, ulusal olaylar, siyasi olaylar, toplumsal meseleler ilgimi çekiyordu. Sağlam bir gazete tüketicisiydim; yani televizyonu, radyoyu, yazılı basını takip ettikçe coşuyordum ama hiçbir zaman komünist olmadım; o yüzden *L'Humanité* [Fransız Komünist Partisi'nin günlük gazetesi, t.s.n.] okumuyordum, benim kültürümün parçası değildi, üstelik bize temiz hava gibi gelen Libération'un başlarıydı; *Charlie-Hebdo, La Gueule Ouverte* [çeşitli sol yayınlar] gibi dergiler vardı ve lise ikide tarih/coğrafya dersi için, tarih üzerine gazete çıkardığımızı da hatırlıyorum, yani sıkı bir gazete okuruydum, güncel olaylara pek meraklıydım, yine de çok iddialı değildim [*gülüyor*]; demek istediğim, çok yetenekli değildim, matematiğim hiç yoktu, Fransızcam yoktu. Tek yeteneğim sohbet etmek, konuşmak, kendimi ifade etmekti çünkü bunu öğrenmiştim ve biraz beceriyordum, hepsi o. O zaman kendime dedim ki, çok fazla şey bilmen gerekmeyen, güzel konuşan biri olman, biraz da blöf yapman gereken bir iş bu, işte, gazeteci böyle biri. Ama okul biter bitmez başlama şansım olmadı. Sonra da içgüdüsel olarak öyle bir dönemden geçtim... Off, ne hınç! [*gülüyor*]. O zaman gazetecilerden de nefret ederdim ve hâlen de böyle hissediyorum ama kinim biraz azaldı. Mesleğin kendisinden nefret ederken gazetecilik okuluna gittim, yani... Gerçekten bir kinim varmış, üstelik o zamanlar artık gazete okumuyordum, yani beni kışkırtacak bir yanı bile vardı: "Ben mi, ben basında çıkan hiçbir şeyi okumam!", donakalan bir hocaya böyle dediğimi hatırlıyorum, "Hayır, artık basındakileri okumuyorum, ilgilenmiyorum!" demiştim [*gülüyor*].

- *Okuldan sonra doğrudan Radyo-Z'ye mi başladınız?*

Sébastien: O da öyle oldu, epeyce şanslıydım çünkü genel yayın yönetmeni okula gelmişti, yani seçmelere gelmişti ama ben seçmeleri geçememiştim, sıra dışı bir sesim yoktu ve öyle olanları alıyorlardı, lafı uzatmayayım, bir hoca yayın müdürüne döndü ve "Bu çocuğun eline mikrofon verirsen sana bir hikâye çıkarır." dedi, işte öyle. Okuldan altı kişi muhabir olarak alındık, bir yapımı tamamladık ve tutuldum, işte böyle, ayrıca iş deneyimim vardı, çalışmış olan herkes iş dünyasının nasıl olduğunu biliyordu, işe alınmak için ne gerektiğini az buçuk biliyordu, bense çok sorun yaşadım çünkü bir yüz karasını işe almak istemiyorlardı diyelim, W.'den birkaç referans almışlardı ve beni işe almak istemediler, neyse, işin komik tarafı Radyo-Z'de serbest (*freelance*) radyocu olarak işe alındığımı NQ'dan [*önemli bir yerel gazete*] bir muhabirle birlikte W.'yi ziyaret ettiğimde öğrendim.

- *İşiniz şu anda tam zamanlı mı?*

Sébastien: Evet, tam zamanlı, hatta siyaset uzmanı, uzman gazeteci oldum; merkezî-olmayan bir pozisyon sayılır; sonra genel yayın yönetmeni yardımcısı olmamı önerdiler ama ben hiyerarşide yükselmek istemiyorum; yeteneklerime göre, işi öğrenmek için ilerlemek istiyorum ama üstünlük kurma gücümün olacağı yerlere gelmek istemiyorum. Bu yüzden işi geri çevirdim, reddettim ve hâlâ daha reddederim, daha yeni öğrendim, ben... CNT de bana yardımcı yönetmenlik işi önermişti... Oradaydım, kışkırtmak için, benim durumum hakkında tam olarak ne düşündüklerini öğrenmek istediğim için, yayın yönetmenimle çok resmî olduğum için ["siz" dediğim için] beni kınadılar; oysa sunucu olduğu zamanlar onunla daha az resmî konuşurdum ["sen"], böyle ince farklar...

- *Gazetecilerden hâlen "nefret" ediyor musunuz?*

Sébastien: Evet [*gülüyor*], hâlen... Yani iş dışında görüştüğüm iki üç kişiyi saymazsak, kimseyle görüşmüyorum, gazetecilerle ahbaplık etmiyorum, gazeteci bir dostum yok. Evet, üç dört kişi var... Ama onlar da gazeteci olmalarına "rağmen" dostum. Radyo-Z'den hukuki bir anlaşmazlık yaşayıp ayrılan bir tanesi var, Colette D., rivayet öyle yani... Psikiyatride hemşire olan ve şimdi başka bir alana geçmek isteyen Fanny R. var, bir de sıra dışı geçmişi olan Germinal G. var, babası Direniş'e, İspanya İç Savaşı'na katılmış bir İspanyol sığınmacıymış, oğlunu okuması için zorlamış, şimdi güzel sanatlardan yüksek lisans derecesi var ama gazeteci olmuş... İşte böyle. Okuldan yeni mezun tıfıllar değiller.

Sistemi tahriş eden öğeler gibiyiz

Sébastien: Bireylere karşı kin duymuyorum! Yapılan işe karşı kin duyuyorum, yani doğrusu başka biri olma, başka bir şey yapabilme gücümüz... Biz... Benim gibiler, nihayetinde sistemi tahriş eden öğeler gibiyiz biraz, sistem bizden daha güçlü, o hâlde yaptıklarımızın % 99'u "çöp" oluyor. Kendini fazla kandırmamak lazım, kimilerine göre durum şöyle, örneğin her gün bir dakika süren röportajlar var. Bazı istasyonlar yayında 35 saniye tanıyorlar, 35 saniye! Ve bu bir savaş, gerçek bir savaş. Bir dakikan var, o hâlde dövüşmen lazım. Bir dakikayı geçersen, röportajın 1 dakika 10 saniye ya da 1 dakika 15 saniye sürerse, mecbursun, mecbursun... Ciddi bir mesele bu! Saçmalık. Bizim işimize yabancı birine göre saçma bir savaş bu ama bu savaşın bir anlamı var... Bir fikri karşı tarafa yansıtmaya mecbursun. Bana göre, şimdiki esas militanlığım, savaşım gazetecilik; gazetecilik ama gerçekten zor iş, başka her şeyde olduğu gibi. Öğretmenlikte de dağlara karşı mücadele ediyorsun ve sistem öyle bir kurulu ki avantaj sende olsa bilirdin.

- *Bireyleri değil, sistemi eleştiriyorsunuz?*

Sébastien: Bence her ikisi de hem suçlu hem değil, gazeteci de gördüğünü aktarmak zorunda olan biri. Medyayı kullanmayı en iyi bilenlerin ve en güzel konuşanların iktidar sahibi olduğu doğru. Örneğin: Belediye başkanı dün "A şehrinde denizde" bir yemek ziyafeti verdi, bu sabah da "A'daki belediye hizmetleri" hakkında bir basın toplantısı düzenledi. Boş boş konuştu. Başkası olsa bunu kabul etmezdik, geri dönerdik, tepemiz atardı, öfkeli bir yazı yazardık ve yayına girerdi. Belediye başkanı dün bütün akşam basını yemeğe çıkardı, sabah bire kadar, bu sabah da basına kahvaltı verdi, hepsi boş boş konuşmak için! Yani demek istediğim: Bütün basın gerçekten önünde eğiliyor. Bu tek bir örnek ama başkaları da var. Bilmen gereken şu: Toplum böyle işliyor, toplumun üzerinde kurşun gibi bir ağırlık var! DASS [il düzeyinde sosyal hizmetler kurumu, t.s.n.] için, bütün toplumsal alanı kapsayan bir kurum için çalışan insanları bulmayı dene. İmkânsız! Maaşlı çalışanlar işleri hakkında konuşamıyorlar; bir sosyal hizmet görevlisi, 50 tane... Çalışanlarına şişelerce bedava şarap dağıtan büyük yerel bağdan bahsediyordu ve aynı hanım gecekondu bölgelerinde düşük okuma yazma oranı olan, insanların toprak zeminli evlerde yaşadığı yerleri anlatıyordu, bunlar hakkında bir yazı duyamazsın. Çünkü oralara giden sosyal hizmet görevlileri, olan bitenden bahsedemezler, gizli tutmak zorundadırlar; tarım işçileri mesela, tabii ki, konuşamazlar! Hatta içlerine bile giremezsin; tek yapabildiğin, tüm ulaşabildiğin, hoş bir yıllanmış şarap tadımının, ünlü bir markanın keyfi filan olur. Ama olan biten hakkında asla bir haber yapamazsın.

- *Peki siz, bir gazeteci olarak, haber yapsanız?*

Sébastien: Yapabilirim zaten, hazırlayabilirim. Karmaşık bir haber dizisi olur! Aceleyle iş görüyoruz; günde -günlük yapıma giriyoruz- üç, dört, beş haber hazırlıyoruz. Ne kadar çok haber hazırlarsak işlerin iç yüzünü, orada etkili mekanizmaların karmaşıklığını filan o kadar az görebiliyoruz. Bunun gibi bir inceleme, üstüne vakit harcamam gerekir, araştırmacı gazetecilik vakit alır! Bilgiyi bulup çıkarman gerekir! Bu toplumda herkes korkuyor, çok az insan olayları derinlemesine ve her açıdan konuşacaktır. Sendikaların okullar, işletmeler vb., hakkında konuştuklarını görürsün, işçilerin haklarını savunmaya sadık olduklarını ve bunun hakkında konuştuklarını göremezsin, toplumun esasında nasıl işlediğinden bahsetmezler; işlerin nasıl yürüdüğünü anlamak için ve gerçekten bu konuda konuşmak için bir sosyolog gibi uğraşman gerekir ama sosyolog olma imkânına sahip değiliz, üniversite ortamındakilerle çalışmakta da çok zorlanıyoruz çünkü... İşler çok yavaş ilerliyor, hatta "üniversite profesörü", "konferans" der demez, herkes burun kıvırır, biliyorum: "Of, yine başladık! Hikâyelerinle bizi sinir ediyorsun!" filan.

- Gazetecilik dünyasında anti-entelektüalist bir tavır mı var?

Sébastien: Anti-entelektüalizm, "emekçi" kelimesi! Emekçi kelimesini kullanmaman gerekiyor, "emekçi" kelimesi haberimden çıkarılıyor! O zaman sormak durumundayım: "İyi de, pis bir kelime mi?"

- Ne demeniz gerekiyor?

Sébastien: Ücretli işçi, çalışan.

Sansür her seviyede var

- Kelimeyi kim çıkarıyor?

Sébastien: Gazeteciler. Yayın yönetmeninin yapmasına gerek yok, gazetecinin kendisi yapıyor. Belirsiz bir sansür var. Baskısı var. Ve her seviyede var. Örneğin, Körfez Savaşı sırasında, Irak'ı terk etme çağrısı ile ilgili olarak, Perrault hakkındaki o haber Radyo-H'de birisi tarafından sansürlendi -birisi bir röportaj yapmıştı- ama işte, Radyo-H'de sansürlendi ve yayına girmedi. Onun yerine başka bir şey koydular. Ertesi gün gösteriler üzerine bir röportaj yapıyordum, insanlara sormamı istediler, ben de genç bir adamı çevirip sordum: "Sizce Irak'ı terk etmenin zamanı geldi mi?" O da evet dedi. O kısmı kesip çıkardılar! Yani kriz durumunda sansür uygulanıyor! Körfez Savaşı sırasında savaşı destekleyen haber çıkarman gerek, başka türlüsü...

- Sansür hep gayriresmî mi?

Sébastien: Sorun çok basit, ben bile görüyorum, kullandığım söyleme, dilime, kelimelerime örtmece, üstü kapalı ifadeler katıyorum çünkü doğru...

- Ama genç adamın cevabını kesip çıkaran siz değildiniz?

Sébastien: Doğru tabii! Makasla kesip çıkardı! O makasladı ve bizse sansürlemekle suçladık onu; (...) adalet gazetecilere işlemiyor, istediğimizi karalarız, istediğimiz yöne çevirebiliriz demek bu; hiçbir şey yapamazsın, adalet sistemi bizden hesabını sormaz, sorarsa da hemen savunmaya geçeriz, "basın özgürlüğüne saldırı, vesaire". Hâlbuki saldıran çoğu zaman biziz, yani yaşanmış olayların ifadelerine örneğin şu vazgeçilmez, "yaşam" hikâyelerine [üçüncü sayfa haberi dengi, t.s.n.] bak: Hep insanların, küçük insanların hikâyeleri onlar ve "yaşamlarını ve başlarına gelenleri" anlattırarak o insanlarla alay ediyoruz; ifadeleri kötü, dilleri sürçüyor ve biz bununla alay ediyoruz; onları yayına çıkarıyoruz! Günlük hayata tepeden bakmak işte!

- Gazetecilik dünyasının özelliği mi bu sizce?

Sébastien: Tabii ki! Tabii ki! Halka tepeden bakmak bu, misal, "top 40 listesini dinleyenler" diye kestirip atmak. İnsanlara tepeden bakmak, hem hal-

ka yukarıdan bakmak hem de... Gazeteciye ait olmayan her şeye, aydın üst sınıflara yukarıdan bakmak.

- *Ama aynı zamanda bu üst sınıflara duyulan belli bir hayranlık da mı söz konusu?*

Sébastien: İktidar için. Aydın sınıfın nüfuzu yok, ekonomiyle ilgili her şeyin nüfuzu var. Herhangi bir küçük girişimcinin söz söyleme hakkı var, sesini çıkarabiliyor, kendini ifade ediyor, her konuda fikri ve tabii ki siyasi nüfuzu olabilir, evet siyasi iktidar ama işte bütün bu "Tapie and Séguéla" [dönemin önemli bir siyasi ve ekonomik skandalı için kullanılan ifade, t.s.n.] havası, bu işler.

- *Mutlu bir gazeteciye benzemiyorsunuz. Hiç öç alma duygusu hissediyor musunuz?*

Sébastien: Evet evet ama benim için şu bir gerçek, en çok isyan ettiğim... Geçenlerde, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri orada olan ve geçici evlerin bulunduğu, tren istasyonu köprüsünden sonraki civarda bir haber yapmaya gittim. Bu yoksul insanlar ayda 4.700 franktan az kazanıyorlar, zor durumda kalmışlar, kızlarının erkek arkadaşı motosiklet almak istemiş, krediye kefil olmuşlar, kaza yapmış, ikinci bir motosiklet almış, krediye yine kefil olmuşlar, oğlan çekmiş gitmiş ve ödemeleri de yapmıyormuş, şimdi de nasıl ödeneceği belli olmayan 3.000 franklık borcun içindelermiş, bazen ev almak için borca giren insanlar var, mesela 3.000 frank borç ve boğazlarına kadar batmışlar. Nefes alamadığı için oksijen tüpüne bağlı yaşayan anneleri ise hep mücadele içinde yaşamış birine benziyor. İşte... Öyle evler var ki burada nasıl yaşanır diye soruyorsun kendine! Yaşadıkları ev de yenilenecekmiş, yani kira iki katına çıkacakmış. Öyle bir yerden dönünce, hissettiğim kesinlikle... Hınç, nefret, gerçekten nefret duyuyorum. Ama öç? Bir anlık bir duygu, ilk defa bir öğretmenle röportaj yaptığımda, "Vay canına! Kusura bakmayın, alışkın değilim, titriyorum..." dediğinde ona şöyle cevap verdim: "Değil mi! Tahtaya çıktığımda ben de öyle hissederdim, ben de deli gibi titrerdim." [*gülüyor*] Eminim benim de... Doğrudur, insanlar karşıma geçtiğinde benim de -biraz- iktidarım var... Bir mücadeleye dönüyor, sorularım onları bilerek sıkıştırmak için, bilerek öyle. Ama en çok eksikliğini duyduğumuz şey bilgi silahı. Gerçekte olduğundan daha kültürlü olman gereken bir iş, biz de yeterince kültürlü değiliz.

- *Mesele eğitim mi?*

Sébastien: Evet ama bu konuda kompleks duymuyorum artık çünkü tedrisi kültürüm eksikse eksik yani; kısmen de toplumsal merakım sayesinde bu işte bir biçimde tutundum; demek istediğim, benden daha fazla kültürel birikime sahip, akademik veya üniversitede bilgi sahibi insanlardan daha fazla

şey biliyorum gerçek dünya hakkında. Bu meslekte, işlerin nasıl yürüdüğünü bilmek de önemli doğrusu.

- *Ücret açısından bakıldığında tatmin edici bir iş mi?*

Sébastien: Çok... Yüzde 30 vergi kesintisinin ardından, sinemaya, konsere para harcamadan, kitapları neredeyse bedavaya edinerek net 11.000 frank kalıyor. Ayrıca, bazen iki üç ders veriyorum. Bu da hoşuma gidiyor, bana gazetecilik üzerine bakış açısı kazandırıyor, farklı düşünme biçimi kazanıyorum, yani toplamda vergilerle beraber 13.000 franka yakın kazandım geçen sene. Epeyce iyi aslında, lise diplomasına ek iki yıl daha yüksek eğitim almış birinin kazanacağı paraya göre bu fazla bile, böyle düşünüyorum; bir hemşire de lise diploması üstüne üç yıl okuyor ve benim kazandığımın yarısını kazanıyor [*gülüyor*] ve hem de ne çalışıyor [*gülüyor*].

Gazetecilerin dörtte üçü bir sekreter tutup ofiste oturuyor

- *Bugünlerde pek çok insan gazetecilik ahlakından bahsediyor.*

Sébastien: Mesleki ahlak ekonomik bir sorun aynı zamanda, yani bu işte zamanın farkında olmak zorundasın. Biri nasıl... Dünyada bir yerde bir şeyler oluyor, muhabirini alıyorsun, olay yerine gönderiyorsun. Sorun hakkında bilgi edinmiş biridir en azından. Dolayısıyla oraya gidebilir. Ama iki yıldır oraya uğramamış, oraya vardıktan sonra iki üç saat içinde bir röportaj çıkarmak zorunda, nasıl yapabilir? Nasıl aktarabilir? O hâlde yapabileceği şey haber ajanslarıyla görüşmek, orada bulunan insanlarla konuşmak; bir iki bağlantı kuracak, haber temsilcisi bulacak ve işte sana haber; bunlar hakkında bir yazı yazacak, en iyi ya da en kötü olasılıkla, hiçbir şey bilmiyor o yüzden de bir olta atacak, hoş, ince, vesaire, bir açı yakalayacak; kısacası her şeyde olduğu gibi burada da hızlı davranmak gerekiyor.

Le Monde Diplomatique'te neden yazılar tamamen farklı görünüyor? Çünkü öncelikle ellerinde hazırlanmak için bir ay var, ayrıca mesele üstüne yıllarını vermiş insanlar buluyorlar! Bir mesele üstüne yıllarını vermek; o yüzden, karmaşık bir konu olduğu doğru; her zaman en son haberi yakaladığın da olmuyor; bütün bunlar doğru. Ama bu, sana gerçekten bir şeyler anlatan insanlarla daha ciddi, daha derinlemesine çalışmanı sağlıyor. Diğer yanda da, gazetecilerin dörtte üçü haber servislerindeki görüntüleri yorumluyor. Örneğin Radyo-H'deki sunucu, haberlerden önceki girişi sunan -çünkü haberler onun istediği formülde yayımlanmak zorunda- B.'nin eğlenceli veya dramatik bir sunumu var ve haberler de bu giriş konuşmasının tarzında olmak zorunda! Muhabirleri haber yapmaya gönderdiğinde de "Böyle istiyorum!" diyebiliyor. Genele yönelik haberler yapan başka bir arkadaşım var; kadın geçen gün bir röportajı, röportaj yaptığı adam sunucunun istediği ifadeyi kullansın diye

dört kere baştan almış! Bu kadar diyorum! Bir de ne zamandır kapıdan dışarı adım atmamış tipler var! Sekreter tutup ofiste oturuyorlar, haber servisine bakıyorlar, yetiyor! Bu insanlar, olsa olsa tanıdıkları nüfuzlu insanlarla, artık ne nüfuzları varsa, nihayetinde güçlü ama yemeğe çıkıyorlar! Toplumda olan bitenin farkında değiller.

- *Etrafınızda böyle davrananlar var mı?*

Sébastien: Bütün sunucular!

- *Bütün ülkeyi mi kastediyorsunuz?*

Sébastien: Evet, daha çok etrafımdakileri de ama. Burada "altı haberleri"ni sunan bir haber sunucusu var, bir süredir görünmüyor. Onun gözünde toplum fazlasıyla... Gazetecilik okuluna gitmiş, avukat ve yargıçlarla aynı çevrede takılmış, o kadar, geri kalanları tanımıyor. "Çaylak" nedir duymamış, çay yaprağıyla beslenen tuhaf bir hayvan mıdır değil midir bilmiyor [*gülüyor*]. Doğru söylüyorum, şaka değil! Gazetecilik okulundan çıkan gençler doğrudan France-Info'da sunucu olarak işe başlıyorlar. Gerçek dünya hakkında hiçbir şey bilmiyor bu insanlar! Nasıl haber hazırlanır bilmiyorlar! Bu işin temeli bir kayıt cihazı veya defter alıp sokağa çıkmak, sahaya inmektir, orada biraz vakit geçirip içine dalmak gerekir, o zaman eline bir şey geçer! Bu; eğitim meselesi, merak meselesi ve para meselesi.

- *Peki bu meslekte kendi geleceğinizi nasıl görüyorsunuz?*

Sébastien: İş benim için her şey demek değil; itiraf etmeliyim, demek istediğim, arkadaşlarımla buluşmayı, bir şeyler içmeyi, seyahat etmeyi, denize gitmeyi, dağ yürüyüşlerini, gezinmeyi seviyorum. Dahası, hayat bence bunlar, iş ise...

- *Demek istediğiniz, bu işi kariyere dönüştürmek istemiyor musunuz?*

Sébastien: Hayır! Ama yine de yirmi yıl sonra kendimi X.'te, aynı seviyede, aynı maaşı alan bir gazeteci olarak görüyorum.

Ekim 1991

Riskli Başarı

Charles Soulié

Kısa boylu, kısa saçlı, ufak mor sırt çantalı ve yüzünde dikkatten kaçmayan üzgün bir ifadeyle Corinne, mülakatın gerçekleştiği Montparnasse tren istasyonu yakınındaki kafede oturuyor. 50000 nüfuslu ufak bir taşra şehri olan Z.'nin çeperlerindeki en yoksul mahallelerden birinde, 32 yaşında bir ilkokul öğretmeni. Bana bu kadar şaşırtıcı derecede çabuk güvenip hikâyesini anlatmaya başlamasının sebebi, kuşkusuz kız kardeşi aracılığıyla tanışmış olmamız ve onunkine benzer bir toplumsal durumda bulunmamdı, bu da yansıtmasını kolaylaştırmış olabilir. Üstelik ben de onunla çabucak empati kurdum.

Ailesi, Beauce ile Perche bölgelerinin [Paris'in batısı] kenarına yakın bir yerde, o bölge için görece mütevazı büyüklükteki 75 hektarlık arazilerinde çiftçilik yapıyor. Uzun bir dizi mali aksiliğin ardından, kendilerini ciddi borç batağının içinde ve bir muhasebecinin ellerine teslim edilmiş halde bulmuşlar, "insan gibi" yaşamak için ekstra işlerde çalışmak zorunda kalmışlar (Corinne'in babası dört yıldır bir okul servisinin şoförlüğünü yapıyor). Corinne'in uzun uzun sohbet ettiğim kız kardeşlerinden birine göre aileleri, "kandırılmış", "malından mülkünden" edilmiş ve önceki dönemlerin aksine, eski nesillerden miras kalan şu "çiftçilik onuru"nu artık gösteremez halde. Büyükbabasının vasiyeti yüzünden patlak veren bir aile krizi, keyiflerini daha da kaçırmış. Corinne'in babası on çocuklu bir ailenin ikinci büyük oğlu olarak, tıpkı diğer dört

kız ve erkek kardeşi gibi, tarım işinde kalmış, ancak vasiyetnamede kardeşler arasında en düşük pay verilen o olmuş. Hepsi bir yana, babası okuldayken iyi bir öğrenciymiş, ama babasının çiftliğinde çalışmak için okulu çok erkenden bırakmak zorunda kalmış; hem çiftliği büyütmesini sağlamak için hem de küçük kardeşlerini okutmasını sağlamak için feragat ettiklerini hatırından çıkaramıyor; zora düşmüş bir çiftçi olarak kendi durumuna karşılık, küçük erkek ve kız kardeşlerinin durumuna bakınca (iki küçük erkek kardeşi doktor, üçüncüsü hava kuvvetlerinde jet pilotu ve eğitmen olmuş, bir kız kardeşi de sosyal hizmetler çalışanı imiş), hatta ona karşı ne şükran ne dayanışma gösterdiklerini görünce fedakârlık etmiş olma hissi daha da dokunuyor.

Corinne ve iki kız kardeşi okumuş; bir oğulları olmadığı için hayal kırıklığı içindeki anne-babaları onları okumaya neredeyse hiç teşvik etmediği halde okumuşlar. Corinne lise diplomasını aldıktan sonra heyecansız bir biçimde öğretmenlik okuluna yazılmış. Kız kardeşlerinden diğeri, liseden sonra hemşirelik okulunu terk etmiş, şimdilerde, düşük ücretli "ufak işler" yapıyormuş. En küçük kız kardeş ise, okurken kardeşlerinin yaşadığı tereddütleri, maddi ve ruhsal sıkıntıları çekmemiş gibi görünüyor; sosyolojide lisans derecesinin ardından şimdilerde, çiftçilerin yaptığı gösterilerden yola çıkarak tarım dünyasının sorunlarına eğilen bir doktora tezi yazıyor.

Mülakatın gerçekleştiği sıralarda, Corinne, psikoloji lisansı yapmasına olanak veren yıllık eğitim iznini kullanıyordu, böylece "başka bir şey yapabilmesi" mümkün olacaktı (psikanalist olmak istiyordu): Bu eğitimin gerektirdiği bütün yatırıma rağmen –belki de yatırım gerektirdiği için-, oldukça dezavantajlı ailelerin çocuklarını kabul eden bir okulda sürdürdüğü öğretmenlik kariyerinde artık kendini huzursuz hissediyor.

Büyük otoyollarla çevrili bir sitede yer alan okulunun mahallesi, aslında bir kentsel yenileme projesiyle tarihi kent merkezinden tahliye edilmiş halkı "geçici olarak" şehrin çeperlerine yerleştirmek için düşünülmüş bir "acil site" imiş. Geçici konut projesini yürüten HLM ofisinin, ödemeleri aksatan herkesi ve "dibi görmüş" tüm aileleri transfer ettiği bir yığma bölgesine dönen bu mahal-

lenin, güvenilir sayıda görüşmecinin dediğine göre, bütün yeni gelenler üzerinde "yıkıcı bir etki"si var; "başka tarafta normal hayatlar yaşadıklarını bildiğimiz, çoluk çocuk sahibi [*tanıdığımız*] insanlar burada savruluyorlar." Dörtte üçü Fransız olan sakinlerin çoğunluğu işsiz ve RMI, işsizlik yardımları, aile yardım ödenekleri (geniş aileler yaygın) ve hatta bazen hırsızlıkla geçiniyor. Corinne, mutlaka bir ferdi hapiste olan ve sıradışı maddi lüksleri sayesinde dikkat çeken aileler görüyor; "markalı eşofmanlar", "indirim mağazalarında gördüklerinden değil de en son model spor ayakkabılarını" giyen çocuklar var, genelde karışık akrabalık ilişkileri içindeki, "ardarda ayrılıklar"la parçalanmış, çocukların aynı anda "kuzen ve kardeş" oldukları aileler var.

Aynı alana toplanan bu ekonomik ve ailevi sorunların okul boyutunda yankıları oluyor, Corinne okulda aileler tarafından kabul edilmediğini görüyor: "Ailelerle ilişki kurmak çok zor. . . Örneğin, bu okulda göreve başladığım zaman, okul, garipsedikleri her şeyi temsil ediyordu. Aileler okulu garipsiyordu, çocuklar okulu garipsiyordu, her yer grafiti doluydu. Öğretmenler hakkında, okul hakkında çok fena konuşuyorlardı. Sanki okul, onların dünyasına ait değildi. . ."

Onun gibi genç birkaç öğretmen arkadaşı ile beraber Corinne durumla baş etmeyi denedi. Çeşitli girişimlerde bulundular; takviyeli eğitim desteği ve mahalleyi yenileme çalışmalarına okulu da dâhil etmek, hükümetin eğitimde öncelikli bölge ilan ettiği bu ilkokulda uzman bir öğretmen olarak Corinne'e düşen görevler arasındaydı. Çocukların boyadığı küçük seramik resimler sosyal konutların tüm merdivenlerini bezedi, bir judo odası yapıldı ve en önemlisi öğretmenler, veliler gelip çocuklarının yaptıklarına bakıp ilgi göstermeye başlasınlar diye okulun kapılarını mahalleye açmayı denediler. Bu girişimlerin en somut etkisi, öğretmenlerin arabalarını artık çizilme korkusu olmadan siteye park edebilmesi oldu. Çocukların okulla ilgili akıbetleri ise halen gayet moral bozucuydu (geçen sene altıncı sınıfa giden 12 öğrenciden hiçbiri, bir kız öğrenci hariç, yedinci sınıfa geçemedi). Bu başarısızlık oranını açıklarken Corinne, öğrencilerin dezavantajlı toplumsal ve kültürel ortamlarından ziyade bazı öğretmenlerin isteksiz ta-

vırlarını sorumlu tutuyor. Bazı iş arkadaşlarının eylemsizliği onu üzüyor ("eğer öğretmenler kendi düşüncelerini değiştiremezlerse öğrenciler hiç değiştiremez") ve özellikle bir tanesinin tutumu onu özellikle rahatsız ediyor; varlıklı bir çevreden geldiği belli olan bu kadın, diğerlerinin aksine öğretmenlik okuluna gitmemiş ve ne öğretmenin rolü üstüne anlayışlarını, ne öğrencilere düşkünlüklerini ne de okuldaki -Corinne'e göre kültürel olarak fazlasıyla mahrum çocuklarla bir yere varabilmek için vazgeçilmez olan- etkinliklere verdikleri değeri paylaşıyor. Corinne'in kendi hayatından da bildiği kültürel mahrumiyet deneyimi, zayıf durumdaki bu çocuklarla kendini özdeşleştirmesini mümkün kılıyor ve bu dezavantajlı insanların çocuklarının okulda, kendi çalıştığı okulda başarısız olacağı, sırf "belli bir yerde doğmuşlar" ve "kendilerinde hiçbir gelecek görmüyorlar" diye anne-babalarıyla aynı kaderi paylaşacağı fikrine teslim olamıyor. Bu teslimiyeti gösteren birçok öğretmenin aksine, "okulun sıkıntısız çocuklar için iyi işleyen" ve geri kalanları, "bakaloryayı geçememesi olağan karşılanan yüzde 20'yi" umursamayan bir yer olmasını kabul etmekte zorlanıyor. Böyle çocuklar için özel olarak tasarlanan bir eğitim anlayışının (pedagojinin) verimli olacağına inanmak istiyor, eğitimle ilgili sorumlulukları aileden okula aktarmaya ve -tıpkı alt sınıfların gözünde bazen esas "çocuk hırsızı" olarak görülen sosyal hizmet çalışanlarının yaptığı gibi- çocukları ailenin elinden almaya kadar varabilecek, yoğunlaştırılmış bir eğitim seferberliğine -bunun taşıdığı riskleri görse de- inanmak istiyor.

Okul sisteminin onu karşısına koyduğu bu güç durum, ona kendi ailevi birikiminden gelen sıkıntıyı sürekli hatırlatıyor olmasaydı Corinne, mesleki etkinliğine iyice sinmiş tüm zorlukları bu kadar keskin biçimde hissetmiyor olurdu. Ailesiyle arasında açılan, kendisine rağmen gözle görülür derecedeki uçurum onu mutsuz ediyor. Toplumsal olarak onlardan iyice uzaklaştığından beri aralarındaki "ayrımın derinleştiğini" ve bunun herkes için acı verici olduğunu hissediyor; bu da onun üzerinde daimi bir fren etkisi yaratıyor: "Yapmak... hmm... başarmak... için diyelim, ağır ağır yol almam gerektiğini hissediyorum." Toplumsal onay görmeme olasılığı onun için her şeyden daha çok can yakıcı çünkü bu, babasının aile tarihinin zaten parçası. Babası bir şekilde ihane-

te uğramış olmasını, erkek ve kız kardeşleri tarafından toplumsal olarak inkâr edilmiş olmasını içine sindirememiş. Şüphesiz bu, Corinne'in eğitimini, az çok bilinçli olarak ailesinin gözünde kabul görecek bir seviyede, çıraklık havasında bir ilkokul öğretmenliğinde sınırlamasını açıklayan bir durum: "Üniversiteye gerçekten devam etmek istiyordum, ama seçeneklerim zaten azdı, yani (. . .) Sonra, ailevi birikimimize bakarak, yani çiftçilikten geldiğimizi düşünerek öğretmen olmam, sembolik anlamda, ailem açısından kabul edilemez bir seçim değildi, ailemin hoşuna gitti, değerliydi, bence maddi olarak da değerliydi; böyle olmasaydı okumaya devam eder miydim bilmiyorum."

Şimdilerde Corinne, "insana kendini bir kum tanesi kadar hissettiren" ve adeta toplu halde krize sokan bu moral bozucu kariyeri bir gün terk etmesi gerektiğini kabul etmiş (okulundaki beş öğretmenden üçü ya öğrenim hayatına geri dönmüş ya da geri dönme fikrini değerlendiriyor). O da psikoloji eğitiminin, yaşadığı sıkıntıyı çözümlemeye ve duruma açıklık getirmesine yarayacağını umuyor, ama her şey bir yana, mesleki yeterliliği "o mesleğin dışında tamamen geçersiz" olan sıradan bir ilkokul öğretmenine haram bir olasılığı, bir gün başka bir şey yapma olasılığını sağlayacağını umuyor. Ancak, gösterdiği azim, öğreniminin daha başında sanki aynı frenle, öncekinin aynısı bir çekingenlik yüzünden yavaşlamış gibi duruyor. Üniversitede, diğer öğrencilerle kurduğu ilişkide ve özellikle tedrisi söylemle kurduğu ilişkide, başka yerden tanıdık problemlerin aynısını yaşıyor; içselleşmiş, babadan kaynaklanan bir tür yasağı güya delemediği ve aynen daha önce olduğu gibi, sıra kendine geldiğinde güya babasına ihanet etmekten korktuğu için, gayet iyi anladığı bu tedrisi söylemi kişisel kullanımına alıp sahiplenemiyor: "Eğer bu dilin sözcüklerini benimsersem öteki tarafa geçiyorum gibi hissediyorum, bilmiyorum, nasıl açıklanır bilmiyorum." Bu felç biçimi onu tahammül etmesi imkânsız bir konumda, uzlaşamayan iki dünyanın sınırlarında tutuyor: "Şu anda, bir tarafta ya da öbüründe tutunmayı başaramıyorum. Ama aynı zamanda, birini reddetmediğim halde ötekinin de beni çektiğini biliyorum ve aslında iki tarafta da huzurlu değilim."

Yoksun çocuklardan sorumlu bir ilkokul öğretmeniyle

Mülakat: Charles Soulié

"Ağır ağır yol almam gerektiğini hissediyorum"

[...]

-İçinde bulunduğunuz durumdan hoşnut değilsiniz ve durumunuzu değiştirmek istiyorsunuz, değil mi?

Corinne: Evet, aslında değiştiremiyorum. . . Yani benimle ilgisi var mı bilmiyorum çünkü ben de kişisel olarak değişiyorum; ama çocuklardan istediğimiz sonuçları alamıyoruz. Kendime diyorum ki, şimdi mücadele ediyorum, ama belki de kendinden fazlasıyla vermek gerekiyor ve belki ben her zaman bu kadar verici olamayacağım. Ve kendime diyorum ki, artık ödün vermek istemediğim gün, başka bir şey yapmak zorunda olacağım, istek duymadan devam edemem.

- Meslektaşlarınız gibi davranmak istemiyorsunuz? [gülüyor]

Corinne: Aynen. Şimdilik, sabah kalkınca okula gitmekten az çok mutluyum. Artık gitmek istemediğim gün, başka bir şey yapabilmem gerek. Ve genel olarak, ilkokul öğretmeniysen yeniden okula başlamaktan başka bir şey yapamazsın, çünkü bu meslek dışarıda kesinlikle geçersiz, yani pat diye çıkıp ben başka iş yapmak istiyorum dersen, öğretmenim ve başka iş yapmak istiyorum dediğinde yüzüne gülerler işte, görürsün.

[...]

Bir kum tanesi kadar olduğunu hissediyorsun

- İş arkadaşlarınızın isteksizliğine geri dönersek, nedeni hakkında hiçbir fikriniz yok mu?

Corinne: Aralarında öyleleri var ki, durumu bildikleri halde, yine de hayal kırıklığı yaşıyorlar, yani çocukların gösterdiği sonuçlar yüzünden bir şekilde moralleri bozuluyor.

- Daha çok onların acizliği mi?

Corinne: Evet, ben de onu hissediyorum. . . Şöyle geliyor bana, yani bilmem ki [*gülüyor*]. Yani okuldan ayrılmanın zamanı geldi de geçti gibi geliyor

çünkü. . . Bir adım geriye gitmem gerekiyormuş gibi [*gülüyor*]. Hayır, ama bilmiyorum, bir kum tanesi kadar olduğunu, eee, pek bir etki yaratma gücün olmadığını hissediyorsun (. . .) Yapılacak çok iş var.

- Gerçek bir ekiple daha mı etkili olurdunuz?

Corinne: Doğru, bazen başka türlü olsa bile. . . Sonra diyorum ki bazı çocuklar için daha etkili olurdum, ama öyle çocuklar var ki. . .

- Ama sorun, her şeyden önce, uğraştığınız insanların kendinde, yani ailelerde yatmıyor mu?

Corinne: Ama ailelerle ilişki kurmak çok zor çünkü bu aileler aynı zamanda. . . Yani, örneğin, bu okulda göreve başladığım zaman okulun, yadsıdıkları her şeyi temsil ettiğini görüyordun. Aileler okulu yadsıyordu, çocuklar okulu yadsıyordu, her yer grafiti doluydu. Öğretmenler hakkında, okul hakkında çok fena konuşuyorlardı. Sanki okul, onların dünyasına ait değildi. . . (. . .) Çünkü bu, bazıları için başarısızlıklarına sebep bulmanın bir yoluydu, bilemiyorum, bu şekilde kendilerini temize çekiyorlardı. Yani bilemiyorum, ama bize öyle görünüyordu. Başaramadıklarını gayet iyi biliyorlar, dolayısıyla çocuğun elinden tutamıyorlar. Birçok anne baba çocuklarının kaçıncı sınıfa gittiğini bile bilmiyor, tuhaf gelebilir ama şu veya bu öğretmenin dersinde olduğunu bilirler, ama kaçıncı sınıfa karşılık geldiğini bilmezler. Bazen, okul bu insanlarla o kadar alakasız ki onlara okuldan bahsettiğinde bütün mesele acayip geliyor izlenimi doğuyor. Birçok kişi bize diyor ki, "abartıyorsunuz, sorunu olduğundan daha da büyütüyorsunuz". Ama iş öyle değil. Bu yüzden biz de onları okula yeniden çekmeyi, okula başka açıdan yaklaşmalarını ve kendilerini buna göre konumlandırmalarını mümkün kılmayı denedik ki daha az yargılı davransınlar. Daha çok sosyal hizmetler gibi, bence bu açıdan da başarılı olduk. Ama bazı alanlarda halen tamamen, aslında tamamen oyun dışı değiliz bence, ama gerçekten başarılı da değiliz; şimdilik çocukların bilgi düzeyleri, hmmm, aslına bakılırsa eğitim düzeyleri halen görece ortalama, ama şu da var ki bunu bir yılda değiştiremeyiz. Geçen sene kendi aramızda, belki birkaç kişi daha sınıf geçer diyorduk, işte şu anda bir yıl içinde eğitim düzeyi açısından değişen pek bir şey yok. Öte yandan, diğer alanlarda gayet verimli oldu diyebiliriz. Okula bakış açısındaki değişimden bahsediyorum, o açıdan evet. En azından artık bizi yolda gördüklerinde önceki gibi yüzümüze tükürmüyorlar, tabiri caizse.

- Ama çocuklarının başarılı olmasını istiyorlar, öyle değil mi? Bu ne ifade ediyor onlara?

Corinne: Onlara mı? Çocuğun okulda ders çalışmasını istediklerini ifade ediyor, yani, hmmm. . . çok zor bir durum çünkü aslında bu değişsin isterken bir yandan da bazı şeyleri tekrar ediyorlar. Abartılınca, çocuğu okulda başa-

rısız bir konuma sokan bir tutumu tekrar üretiyorlar. Demek istediğim, çocuk okusun, dersine çalışsın isteyecekler, ama çalışmayı beceremezse de tokadı yiyecek. Hmmm... eğer çocuk çalışamıyor ve dayak yiyorsa çalışması daha da zorlaşıyor.

Çocukları size, eskisinden daha iyi durumda geri göndereceğiz

Corinne: Bazen suç bende mi yoksa sistemde mi diye soruyorum... Çünkü bazen bana öyle geliyor ki aslında... okul sıkıntısız çocuklar için iyi işliyor... Ama bakaloryada takılması olağan karşılanan yüzde 20 için, işte onlar sadece ciddiye almaya değmez yüzde 20 oluyorlar. Demek istediğim, yüzde 80 başarı oranı yakalamanız gerek, kalan yüzde 20'yi de boş vermeniz, ama işte o yüzde 20'lik kısım...

-Evet, sanki trafik kazaları gibi...

Corinne: Evet, aynen, kendimize yüzde 20 oranında kayıp olasılığı tanıyoruz, o zaman... Sorun, elinizde sadece o yüzde 20 ile çalışıyor olmanız [*sesi titriyor ve gülüyor*], o zaman yeterince...

-Daha avantajlı çocuklarla daha iyi olmaz mıydı?

Corinne: [*sessizlik*] Evet, evet... Evet ama bence onlara yardım etme şansımız veya kaynağımız yok ya da belki okulun elinden bu kadar geliyor.

-Bu anlamda, okul daha iyisini yapabilir mi diyorsunuz?

Corinne: Kesinlikle daha fazlasını yapabilir. İşleyiş seviyesinde epey bir şey değiştirmeniz gerekirdi ama [*sessizlik*]. Bilemiyorum. Bir meslektaşım, sınıfı üç haftalık bir kayak kursuna götürdü. Çocuklar her şeyi planladı, yolculuk için bütün hazırlıkları yaptılar, her şey çocukların kontrolündeydi, kar yığınlarına bakmak için planlanmış bir gezi değildi, üç hafta boyunca kayak öğreneceklerdi ve işte üç hafta çok iyi geçti, çocuklar gelişme gösterdiler. Çevrelerine, okula, duvarların ardına, her şeyin ardına geri geldiler ve üç gün sonra... Çocukları kendi ortamlarından koparmanız gerekmiyor ama demek istediğim, bazı olasılıklar var. Ne gibi? Bilmiyorum. Çocukları problemli ailelerden alıp "eskisinden daha iyi durumda size geri göndereceğiz" diyen, tırnak içindeki o iyi insanlardan olmayacağız.

-Onları, kendilerine rağmen kurtarmak gibi, şöyle: Çocuklarınıza nasıl bakacağınızı bilmiyorsunuz, o yüzden onları sizden alıp temiz, varlıklı, kültürlü falan filan olarak size geri getireceğiz.

Corinne: Tam öyle değil, hiç o açıdan değil... Dediğinizi anlıyorum ama ...

Kendi adıma, bana zor geldiğinin farkındayım

-Ancak, başarılı olurlarsa, anne-babalarına kıyasla kendilerini tuhaf bir durumda bulacaklar, öyle değil mi?

Corinne: Hayır ama o durumu gayet iyi biliyorum *[gülüyor]*.

-Kişisel olarak mı diyorsunuz?

Corinne: Evet, zor, çok zor. . .

-Çünkü dediğiniz şey, kendi sınıfının dışına taşma meselesi?

Corinne: Kendi adıma, bana zor geldiğinin farkındayım *[sessizlik]*

-Anne-babanıza kıyasla mı?

Corinne: Evet.

-Peki, tam olarak nasıl olduğunu biraz anlatabilir misiniz? Az önce ellerinizle terazi taklidi yaptınız, ne demek bu?

Corinne: [*sessizlik*] Şey. . . Ağır ağır yol almam gerektiğini hissediyorum diyelim. . . Başarmak için yani. Üniversitedeki insanlara gelince, örneğin, konuşurken epeyce sorun yaşıyorum, kendimi iyi ifade edemiyorum, işte. . . çoğunlukla anlıyorum, anlamakta sıkıntı yaşamıyorum, ama sözcükleri. . . kullanmak, işte o sıkıntı. Üniversitede insanlarla ilişkilerimde olduğu kadar konularla da sıkıntım var. Bakıyorum mesela, acaba mesele sadece psikoloji derslerinde içeriğin zorluk derecesi mi; derste, pratikte neden bahsedildiğini anlamakta hiçbir zorluk yaşamıyorum, ama konuyu kendim anlatmaya gelince adeta direniyorum ve kendimi alıkoyuyorum ve bu da bir şekilde ailemle bağlantılı ve bunu deşmek gerekiyor diyelim. . . onlar ve aramda açılan bir fark var tabii ki ve durumu. . . büyütmek de istemem, o yüzden bilemiyorum, açıklaması zor. Ama işte, gayet de açık, mesela Sylvie'yle [*doktora tezini yazan en küçük kardeş*] ve diğer kardeşimle [*ev hanımı olan ve üniversiteye devam etmemiş olan*] arama bakıyorum, diğer kardeşimle, evli olanla, konuşacak pek bir şeyim yok, hâlbuki ona daha yakın hissedebilirdim kendimi çünkü aynı yaşlarda çocuklarımız var, yani. Ama Sylvie ile aramız daha iyi, ama tabii bir açıdan Sylvie'yi benden çok uzak bulduğum zamanlar da var ve onu biraz garipsiyorum da.

-Düşünsel açıdan mı uzak diyorsunuz?

Corinne: Bu düşünsel tarafı da biraz garipsiyorum. Şu anda, bir tarafta ya da öbüründe tutunmayı başaramıyorum. Ama aynı zamanda, birini reddetmediğim halde ötekinin de beni çektiğini biliyorum ve aslında iki tarafta da huzurlu değilim.

-Peki üniversitede nasıl gidiyor işler? Tedrisatın dilini yeniden üretmekte

zorlanıyorsunuz, öyle mi?

Corinne: Evet, aslında, kullanılan dilin düzeyine gelirsek, o düzeyde. . . *[sessizlik]* Eğer bu dilin sözcüklerini benimsersem öteki tarafa geçiyorum gibi hissediyorum, bilmiyorum, nasıl açıklanır bilmiyorum.

-Peki ailen? Onlar da bunun farkında mı, yoksa sadece sizi mi düşündürüyor tüm bunlar?

Corinne: Hayır, benim kadar farkına vardıklarını sanmam. Bence bir şekilde, tırnak içinde, hayatımı pek anlamadıklarını hissediyorlardır, hatta annemin bana şunu sormasının üstünden çok zaman geçmedi: "söylesene sahiden, üniversitede tam olarak ne yapıyorsun?"

-Bu soruyu sorarak ne demek istedi?

Corinne: Gerçekten ne yaptığımı bilmiyordu, bence daha da okumak istediğimi anlamıyor, bir kariyerim var diye düşünüyor, evim var, durumum yerinde filan. . . Yaptığım şeyin içeriğini bilmiyor ve işte neden başka bir şey yapmak istediğimi anlamakta zorlanıyor.

[...]

1991

Çelişkinin Özü

Emmanuel Bourdieu

Frédéric 19 yaşında. "Küçük burjuva" olarak tanımladığı anne babası Neuilly'de [gayet varlıklı bir Paris banliyösü, t.s.n.] yaşıyor: Babası ulusal elektrik şirketinde çalışan bir mühendis, annesi ise çalışmıyor. *Le Monde* okuyorlar ve sol görüşlüler. Hatta Frédéric'in babası Sosyalist Parti'de aktif olarak yer almış. Soğuk karakterli ve aşırı derecede alıngan olan Frédéric, ailede birçok kez üzüntü kaynağı ve ailesinin gözünde hep bir "vaka" olmuş. Mülakatımız sırasında, lise son sınıftaydı, sekizinci ve onuncu sınıfları ikişer kez okumuştu. Siyasi görüşleri aşırı sağa, mutlakıyetçilere veya Ulusal Cephe'ye yakın seçkin ailelerin oğullarının yazıldığı Neuilly'de özel bir kursa gidiyor. Onuncu sınıfı tekrar ettiği yıl, Ulusal Cephe'nin gençlik kanadının Neuilly teşkilatına katılmasına denk gelmiş. Ondan kısa bir süre sonra, tam dönemin ortasında, sol gözünden fena yaralandığı bir motosiklet kazası geçirmiş; yarasının geçmediği iki yıl boyunca okula gitmemiş; şu anda sol gözünün zedelenmiş hâli hâlen canını çok sıkıyor. Babasıyla sık sık, şiddetli kavgalar yaşıyor. Artık nadiren görüşüyorlar.

Aşırı sağın gençlik kollarından bir temsilci olarak, bir arkadaşının erkek kardeşi olsa da, solcu üniversite kültürünün kendiliğinden düşman dünyasından geldiğini bildiği biri tarafından sorgu suale tutulması, göz önündeyken Frédéric'i tabiri caizse ancak savunmaya itebilir. Böylece, analiz etmeye yönelik her çaba, öncesinde, metodolojik bir sorunla karşılaşır: Kendi isteğiyle, diyaloğu hitabet stratejisi olarak gören bir konuşmacının gözlemlerini nasıl

yorumlamalı? Görüşmeyi yapan kişinin taleplerine ve varsayılan normlarına uydurulmuş, kabul edilemez pozisyonların sansürlenmesiyle ve kişisel ızdırabın özenle örtbas edilmesiyle donatılmış gerçeğin gayet kurgusal bir yeniden inşası da olabilecek bu söylemden sosyolojik hakikat çıkarımında nasıl bulunmalı?

Frédéric'e, yeni üyeler kazandırmak için ne tür görüşler öne sürdüğünü sorduğunuzda şöyle cevap veriyor: "Beraber takıldığım kişilere bağlı." Bir yandan da kültür ve retoriği, eğitimi ve hitabet eğitimini bir tutuyor gibi. Ona kulak verirsek, [Ulusal] Cephe'ye katılmak için tek gerçek nedeni, aslında "basın karşısında konuşmayı" öğreneceği bir yaz okulu programına katılmakmış; büyük bir adam büyük bir hatip demekmiş; Frédéric, Drieu La Rochelle'in sivri, "yaralayıcı" ifadelerinden esinle, "paradoks" ve provokasyondan hareketle bir siyasi estetik geliştirecek kadar da ileri gidiyor.

Bununla birlikte, bir taraftan, hatasız akıp giden bir retorik de söz konusu değil. Frédéric'in söylemi bazen sansürden ve düzeltmelerden yakayı kurtarıyor. Öte taraftan, devamlı göz önündeyken kendine biçtiği roller tümüyle sahte olmuyor ve her şeyden öte, babasıyla çatışan bir ergenin, provokatif ve coşkulu bir harekete katılmak ve gözünden düşmüş bir siyasi hayat fikri arasında bölünmüş dünyasındaki esaslı, derin gerilimleri ve çelişkileri temsilin kendisinde yeniden üretecek şekilde bu roller birbirleriyle bazen de çelişiyor. Frédéric sırayla, ya ona yöneltiğimiz sorulara cevaplar patlatıveren, tam olması gerektiği gibi ve ancak öyle olması gerektiği zaman örnek bir aktivist oluveriyor ya da yaptığı işe artık pek inancı kalmamış, "mitlere inanan insanlar" ile ve "yapmadıkları şeylerden bahseden", küçük, yapmacık askerler olan bu insanların ukalalığıyla dalga geçen, hayal kırıklığına uğramış bir amatöre dönüyor veyahut da sadece afiş asan, taban seviyesindeki bir aktiviste verilen pratik işlerle yetinerek kendini memnun eden biri oluyor ve kendisinin bir şeyi temsil etme gücüne, böylece de mülakatın meşruluğuna itiraz etmeye kadar varıyor.

Frédéric'in kişiliğindeki istikrarsızlık, bu farklı rolleri birbirine karşı dolduran çatışmalardan anlaşılıyor. Bozguna uğramış hisseden tarafı, sorgusuz sualsiz parti üyesi oldukları için, yükseliş me-

raklısı tiplere ve liderlerin (Bizzat Le Pen, Saddam Hüseyin'e karşı çıkmayarak kendi tabanına ihanet etmişti.) düzenbazlıklarına terk edilmiş bir siyasi hayata bütünüyle yatırım yaptıkları için diğer iki yanından nefret ediyor; gençlik kollarındaki afiş yapıştırıcısının salt teknik desteğini küçümsüyor; "gerçek bir angarya" olan bu iş "çabucak biten" ve "herhangi birinin yapabileceği" bir iş; tabandaki aktivist "aptal", Ulusal Cephe'nin liderlerinin ve "kendilerini asla ifşa etmeyen" esas militanların ona "kiralık bir yardımcı" gibi davrandıklarını fark etmiyor ("Ne zaman birkaç afişe ihtiyaç olsa ararlar; aksi takdirde bize işleri düşmez.").

Göreve sadık aktiviste gelince, mahalle seviyesindeki teşkilatın "harekete", "aygıta" dâhil olmuş küçük çaplı ideoloğu, kafasındaki Jean-Marie Le Pen "kült"üyle gözleri kamaşmış bir "maiyet" olarak, Parti gazetesinin [*National Hebdo*] yayımladığı "küçük haberleri" sıralamakla yükümlü ("Bayan bilmem kim Ahmed bilmem ne tarafından saldırıya uğradı.") ya da en iyi durumda, kendisinin de kaleme almadığı "bilinen hikâyeleri" tekrar tekrar anlatmakla sorumlu. Yeni katılanların çocuksu heyecanına ve doğrudan eyleme karşı olarak, hayal kırıklığı içindeki aktivist parti içi eğitimi koyuyor: "Aktivizm iyi hoş da eğitim yok." Aslında, hayal kırıklığının abartılı bir ifade biçimi de mevcut: Frédéric, paradoksu ("Tersini söylemeyi seviyorum.") besliyor ve sistematik olarak soğuk bir konuşma biçimiyle oynuyor. Cephe'nin gençlik kanadının yaz okulu meselesiyle "fazlasıyla yakından ilgilendiğini" söylüyor, ardından da düzeltiyor: "Yok, yani belki de 'çok da fazla' değil, 'ilgili' işte." Ve bir kez daha, daha sonraki bir cümlesinde, şaşkınlığını ve heyecanını yansıtarak kendi kendini düzeltiyor: "Henüz o genişliğe ulaşmadım, belki 'genişlik' denemez ama..."

Ama başka tarafta Frédéric kendiyle çelişiyor gibi görünüyor: "Bir tur afiş asmakla neyin ne olduğunu anlayamazsın." Gayet katı ve bazen riskli siyasi bir harekete kendini bedenen ve ruhen adayarak, tabandan bir aktivist olarak çalışmaya başladığı zaman kapıldığı cazibe, diğer türlü takındığı karamsarlık tarafından tamamen bastırılmamış. İlk afişlemelerin özenini ve şevkini özlüyor, o ilk afişleri asarken ortaya çıkan yoldaşlık ve etkililik hissinin tazyikiyle, kamyonette epeyce eğlendikten sonra, çabucak ve sessizce so-

kakta harekete geçerlermiş. Parti'de kalıcı olanların oynaklıklarına ve tüm enerjilerini işe yaramaz ve gülünç "gösteri"lere harcayan tiplerin aksine, etkili bir siyasi bağlılık modeli olarak aklına gelen, tıpkı bir maceraya kalkışır gibi geceleri afişlemeye çıktıkları zamanlar: "Kamyonetteyken iyi eğleniyorsun, çok heyecan verici."

Afişleme yapanın hem romantik hem de alçakgönüllü bir karakteri var. Yerel ideoloğun kibrine katlanıyor, fikirler söz konusu olunca sınırlarının ve yetersizliğinin farkına vararak meydanı ona bırakıyor. Eğer bir şeyler yazıyorsa, "Versailles'daki Parti bürosu binasının inşaatı", "bize ulaşan malzeme" gibi sadece teknik veya idari meselelere ilişkin yazabiliyor. "Derinlemesine bir makale yazmak" için henüz hazır olmadığını ve "bunu, ondan daha iyi kotarabileceklere bırakmayı" kabul ediyor. Bununla birlikte, Parti'nin "kuramcılarıyla" ilişkisi gayet bulanık: "Söyleyecek lafı" var aslında. Dahası, bütün ideolojik tartışmaları, sokağa adımını atmaksızın, birbirlerini ezme pahasına, yükseliş meraklılarının hiyerarşide yukarı tırmanmasına izin veren basit argümanlar olarak düşünme taraftarı. Kısacası, gerçek angajman, düşünmekten ve kuşkucu hatta uyanık eleştirellikten ağır basıyor.

Ancak, siyasi meselelere girer girmez, örnek aktivistin kontrollü genel söylemi yeniden baskın çıkıyor. "Durup düşünsünler diye" AIDS'li insanları tecrit etmek gerektiğini savunuyor; gelecekteki "büyük ayaklanma"nın Fransa'daki Kuzey Afrikalılar tarafından çıkarılacağını söylüyor; bunu destekleyen istatistikler ("yaş piramidinde uçurum oluşacak") ve basmakalıp iddialar ("bütün gettolardan kurtulmak için (...) onları dışarı atalım") sunuyor. Frédéric, âdeta hitabetteki sıra dışı ustalığını sergilemek için -güvenlik, seçim usulleri gibi-, herhangi bir "bilinen tematiği" kendisinin de geliştirebileceğini iddia ediyor. Hepsinden öte, kendi kendini iyiden iyiye sansürleyerek, onanmış konulara sığınıyor. Olağan siyasi tartışmaların sıkça arşınlanmış yollarından sapınca Frédéric'in cevapları içerikten iyice yoksunlaşıyor ve belli belirsiz hâlde soruların içeriğine tekrar takılmakla kendini sınırlıyor ve totolojiye yuvarlanıyor.

Bazen, ifade edilebilir söylem, ifade edilemez ya da dillendirilemez olana kayıyor ama Frédéric hemencecik toparlanıyor, sey-

reltiliyor: "Onları kovalım gitsin, tamam ama o kadar basit değil tabii, tüm gettolardan kurtulmak için." Örnek aktivist, ne afiş yapıştırıcının mütevazı heyecanına sahip ne de hayal kırıklığına uğramış bireyin ironik kopukluğunu yaşıyor; o sadece bir temsilci, Parti'nin yalın bir temsilci üyesinden başka bir şey değil.

Estetik kaygılar, gafilce avlandığı dil sürçmelerine ve hitabet kazalarına açık kapı bırakıyor, sanki estetik evrenin mantığı sansürün ve ideolojik engellerin kalkmasına izin veriyormuş gibi: "Üniformaları gerçekten seviyorum (...) ama ordudan hazzetmiyorum." Frédéric'in, çeşitli miğferler ve keplerden oluşan ufak bir askerî koleksiyonu bulunuyor. Ancak, bu askerî eşyalara duyduğu beğeni ile Ulusal Cephe'ye üyeliği arasında hiç bağlantı görmüyor. Hâl böyleyken, müzikten konuşurken sıra dışı beğenileri olduğunu göstermeye dair sıra dışı bir ihtiyaç duyuyor: Tartışmasız bir kültürel referans olarak "Skyrock'tan[9] bahsettikten sonra, aşırı sağdan en popüler askerî marşları içeren bir liste sıralıyor; bunlara önce "geleneksel şarkılar" diyor ama son tahlilde "Nazi marşı veya Alman şarkıları, nihayetinde hepsi biraz birbirine benziyor..." diye itiraf ediyor. Yeni dayanağı da şu: "Sözleri anlamıyorum, o hâlde..."

Frédéric'in sıkıntıları ve tutkuları, bir çelişkili karakterler kümesi aracılığıyla, asla açıkça ifade edilmeksizin ancak inkârlar yoluyla ortaya çıkıyor. Bir seferinde, babasıyla olan sorunlarının "siyasetle hiçbir alakası olmadığını" anlık olarak vurguluyor; hemen ardından, Ulusal Cephe'nin gençlik kanadına üyeliğinin ailevi sorunlarıyla bir ilgisi olup olmadığına dair soruya, "Evet, belki ama daha fazlası söz konusu değildir." diyerek basit bir cevap veriyor ve konuşmanın kontrolünü tekrar ele geçirmek istercesine hemencecik somut parasal dertlere atlıyor: "Bizimkilere geri dönersek, bana hiç para vermiyorlardı." Benzer şekilde, anne babası bir psikoloğa görünmesi için ısrar etmişler: "Giderdim ama eğer gerçekten gerek... Ama yardıma ihtiyacım olduğunu sanmıyorum."

9 T.S.N.: Fransa'nın, 1985'ten beri yayında olan en popüler hip-hop ve rap radyo kanalı. Banliyö kültürünün yoğun bir şekilde yer bulduğu bu kanalı Frédéric'in kendisinin de ilgiyle takip etmesi onun melez beğeni dünyasına gönderme yapıyor.

Böylelikle, tüm görüşme boyunca, inkâr edilmiş bir yardım çağrısı duyuluyor sanki. Frédéric gençlik kollarına katılma kararının özünde kişisel bir seçim olduğuna, ailesiyle arasındaki uyuşmazlığı fazla abartmamak gerektiğine çünkü "buna alışkın" olduğuna, hatta kendi ifadesini düzelterek, "ciddi bir şey olmadığına" ikna olmaya muhtaç görünüyor. Sanki ruhundaki şeytanı çıkarmaya ya da Cephe'yi "aile(si) gibi" gören, "sadece onun sayesinde (hayata) tutunan" ve "kendiyle barışık olmayan" ergeni, bir "eziği" içinden söküp atmaya kendini zorluyormuş da böylece, babasından miras olarak devraldığı keskin değerleri paradoksal biçimde yeniden keşfediyormuş gibi: "eğitim görmek", "ilk denemede bakaloryasını almak", "mühendislik fakültesine girmek" (aynen babası gibi). Babasıyla, küçümsediği ama dünya görüşünü içselleştirdiği bu "küçük burjuva adamla", ilişkisi ilk bakışta yansıdığından daha da karmaşık görünüyor. Frédéric'in temel çatışması, bütün çelişkili rollerinin kökeni, kriz içindeki bir ergenin çatışmasıdır varsayımını yürütebiliriz; bu ergen, kompleksli hâli ve derslerde zorlanması yüzünden kafası bulanmış, ailesine maddi olarak bağımlı, sosyalist eğilimli bir babanın, onun eğitim seviyesine ulaşamamış ve kendini göstermek için görece kültürlü ve ilerici bir evrenden kopmak isteyen ama o evrenden gelen değerlerden ve entelektüel iddialardan da aslında kopamayan oğludur.

Kader, kopuştan yana bir tavır almış gibi görünüyor. Mülakattan birkaç ay sonra Frédéric bakalorya sınavını geçti. Ardından anne ve babası onu, kendi isteğiyle, BTS derecesi alabileceği, ailesine maddi bağımlılığını daha da arttıracak olan, Fransa'nın güneydoğusunda oldukça pahalı, özel bir ticaret okuluna kaydettirdiler. Ancak, her şey yerli yerine oturuyormuş gibi dururken Frédéric aşırı sağcı örgüt evlerinde askerî eğitim gördü ve Hırvatlara destek için savaşmaya gitti. Yolunu kaybetmiş bir militanın hayatındaki bu beklenmedik gelişme elinizdeki metnin temel varsayımını destekler nitelikte: Frédéric'in benimleyken kullandığı söylem, gerçek hayattaki duruşundan daha az radikal olan ve söylemine hükmeden bu sansür, sadece iç çelişkileri üzerinden açığa çıkıyor.

Ulusal Cephe'den genç bir militan ile

Mülakat: Denis Podalydès

"Katılmak için hiçbir nedenim yoktu"

- *Ulusal Cephe'ye ne zaman katıldın?*

Frédéric: İki-iki buçuk yıl kadar oldu?

- *Kaç yaşındaydın?*

Frédéric: On yediydim, on altı buçuk veya on yedi yaşındaydım. Hareket hakkında eften püften bilgim vardı, aslında çok az şey biliyordum.

- *Basından, televizyondan ya da gazetelerden mi biliyordun ya da tanıdığın, zaten hareketin içinde olan arkadaşların mı vardı?*

Frédéric: Kimseyi tanımıyordum. Orada ne olup bittiğini anlamaya kalkışmanın bence manası yoktu. Benim için orası, kendi aralarında kanka olan tiplerden oluşan bir gruptu. Benim için Ulusal Cephe'nin gençlik kanadının anlamı buydu. Bir akşam, beraber scooterla gezmeye çıktığım bir arkadaşım, benimle aynı yaşta, aynı sınıfta, aynen benim gibi bir tip -öncesinde bize hoş gelen bir şeydi belki ama hepsi o kadar, oraya gitmek için bir nedenimiz yoktu- tanıdığı bir adama saçını kestirecekti, adam da Ulusal Cephe'nin gençlik kanadındaydı. O akşam, saçını kesmeyi teklif etmişti; biz de gittik. Kimse yoktu. Birkaç propaganda malzemesi vardı benim gördüğüm, birtakım gazeteler filan, benzer şeyler...

- *Neredeydi burası, saçını kesecek adamın mekânı mıydı?*

Frédéric: Hayır, lokalde.

- *Ulusal Cephe'nin mi, yoksa gençlik teşkilatının mı lokaliydi?*

Frédéric: Gençlik teşkilatınınki. Gençlik teşkilatı derken, bu gençlik teşkilatının küçük, devamlı kullandığı bir lokali var. Saçını keserken onunla biraz muhabbet ettim. Akşamın sonunda iki üç kişi daha geldi, muhabbet ettiler. Biz de katıldık.

- *Ne hakkında muhabbet ettiniz?*

Frédéric: Ben pek konuşmadım, şey, onlar muhabbet ederken dinledim.

Benim bilmediğim şeylerdi. Sokakta afiş asan kimseyi görmemiştim daha önce, hiç kitapçık hazırlamamıştım, bunların hiçbirini görmemiştim daha önce.

- Ailen de siyasi olarak hiç aktif olmamış mıydı?

Frédéric: Ha, onlar mı?.. [*küçümseme ifadesi*] O akşam eve gittiğimde, onlara uğradığım yeri anlattığımda pek hoşlanmadılar. Ve işte, tekrar gittim; oradaki tiplerle görüşmeye çalıştım; ilginç bulmuştum çünkü aktivizm hiç bilmediğim bir şeydi; ciddi bir şey diye, sırf böyle gençlerin yaptığı bir şey değil diye düşündüm... Beni gerçekten etkilemişti.

- Başka siyasi parti bürolarında da aktivizm var, afiş asanlar, kitapçıklar hazırlayanlar var...

Frédéric: [*gözlerini indirirken gülümsüyor*] Evet ama kankamın saçını kestirmeye gittiği yer başkaydı, yani... Hayır, tabii... Ama başka yer olsa beni sıkardı; o zaman da, yani...

- Arkadaşın, saçını nerede kestireceğini biliyor muydu?

Frédéric: Yani... Öteki tip aynı zamanda berberdi de...

- Ona özel bir saç kesimi miydi?

Frédéric: Yok hayır, küt kestirecekti, özel bir kesim filan değildi. Neyse işte, öyle oldu, kendimi orada buldum. Gençlik teşkilatının başkanıyla tanıştım, 23 yaşında biri, Hauts-de-Seine bölgesi başkanı...

- O ilk akşam, eve döndüğünde, onlara katılacağını düşünüyor muydun?

Frédéric: Hayır, bir yıl sonra katıldım ama özel bir sebepten çünkü topluluğun yaz okuluna gitmek istiyordum. Bir tek o zaman üye kimliğim oldu. O akşam, ilk seferinde, sadece konuşmalarını dinledim.

- Neden bahsediyorlardı?

Frédéric: Aktivizm.

- Yani?

Frédéric: Çarşamba günü afişleme yapacaklarını söylüyorlardı. Orada afişleri saran iki kişi vardı. O beni epeyce şaşırtmıştı.

- Ne yapıyorlardı ya da ne diyorlardı? Seni ikna etmeye mi çalışıyorlardı?

Frédéric: Yoo, selam verdiler. Bu adamı hiç görmedik, filan diyorlardı kendi aralarında. Ama kuşkucu yaklaşmadılar. Jocelyn adında bir adam birkaç kızla parti gibi bir şeyden bahsediyordu. Havadan sudan konuşuyorlardı.

- O akşam ile bir yıl sonra harekete katıldığın zaman arasında, tekrar görüştünüz mü?

Frédéric: Evet, onlarla tekrar karşılaştım, Çarşamba akşamı afiş astıkları sırada, çünkü akşamları dersten sonra veya fabrika çıkışında ne yaptıklarını görmek istiyordum. Bazıları fabrikada çalışıyor; Neuilly'de bile kendini okumaya verenler, genelde üst-orta sınıftan insanlar veya benim gibi küçük-burjuva insanlar. Afiş asarak, kitapçık basarak, yani pazarda kitapçık, gazete filan dağıtarak hayat nasıl oluyor, öğrenmek istedim. Ayrıca kutuları doldurmak da vardı.

- *Kutuları doldurmak ne demek?*

Frédéric: Posta kutularına kitapçık bırakmak demek. Mahalle örgütlerinin organize ettiği bir iş, özellikle seçim zamanı. Ben dâhil olduğum sırada başkanlık seçimi kampanyaları vardı, dolayısıyla bir sürü etkinlik oluyordu, yapacak epeyce iş vardı. Böylece iki üç kez afişleme yapmaya katıldım, yaparken daha iyi anlıyorsun. Sadece bir kez afişleme yaparak neyin ne olduğunu anlayamazsın.

- *Tüm bunlar katılmadan önce miydi?*

Frédéric: Öyle olmasa, bunları yapmadan topluluğa asla katılmamış olurdum. Hareket hakkında biraz bilgilenmem, içindeki tüm farklılıkları, fikirlerini, Ulusal Cephe'nin duruşunu bilmem gerekiyordu.

- *Konuyla ilgili kitaplar okuyordun...*

Frédéric: Tabii, gazete okuyorum. Yani okuduğum hep... Hiç o gazetelerden değildi, hep Le Quotidien ve Le Monde, hep bunları okudum. Le Monde'u babam her akşam eve gelirken getirir, Le Quotidien'i de aslında iki günde bir ben alıyorum. O zamanlar haftada ancak bir defa alırdım. Yani o zaman da Cephe'nin gazetesini okuyordum, neydi adı... National Hebdo'nun kesinlikle bir esprisi yok, bence. İçinde hiçbir şey yok, eğitici bir şey yok.

- *Ama harekete biraz şans eseri katıldığın izlenimini veriyorsun. Ne oldu da katılmanı mümkün kıldı?*

Frédéric: Bana göre, üyelik için, katılmak için hiç sebebim yoktu; bu harekete neden 120 frank vermem gerektiğini anlamıyordum; üye kartı almanın anlamını çözemiyordum çünkü işime yarayan bir yanı yoktu. Ama işte şu yaz okulu vardı.

Yaz okulu: "Kendi kendime dedim ki: Ne zararı olabilir, gidip neymiş göreyim..."

Frédéric: İşte, yaz okuluna gitmek için, "Nevis-en-Baronjean" şatosunda yapılacak hafta sonu eğitimi için, sadece üç gün, beş bile değil, üye kartı olması gerekiyordu. Kendi kendime dedim ki, ne zararı olabilir, gidip neymiş

göreyim, hem arkadaşlar da var. Bazı konuşmaların çok uzun olması dışında o kadar da kötü değildi aslında, kimi konuşmacılar hiç fena değildi, tabii ki en son Le Pen çıktı çünkü yaz okulu programına daha çok Cephe için gelmişti, gençlik teşkilatı için değil yani. İşte Jean-Yves Le Gallou, Maître Wagner filan gelmişti.

- *Nasıl gidiyordu?*

Frédéric: Sabahları saat yedi sekiz gibi kalkıp kahvaltı ediyorduk, ardından bir ders ve öğlene dek soru cevap kısmı oluyordu. Basın karşısında konuşmayı öğrendiğimiz dersler vardı. Herkes kamera karşısında konuşmak zorundaydı çünkü sonunda bundan not alıyordunuz. Bir de soruları cevapladığınız bir başka alıştırma vardı.

- *Senin için nasıl bir süreçti/histi?*

Frédéric: Yani bazı dersler vardı ki, bütün gruba verilen öylesine dersler vardı; iki tanesini seçmek istememiştim, ekonomi ve ekoloji, sonuncu beni en az ilgilendiren dersti. O iki dersi takip ediyordum ama derste cevap bile vermiyordum. Ekolojiden bahsediyorduk ve Frédéric Mistral'in adını [19. yüzyıl Fransa'sının önde gelen şair/edebiyatçılarından, t.s.n.] hatırlayamadım diye canım sıkılmıştı.

- *Onlar mı anlatmanı istedi?*

Frédéric: Hayır, hakkında konuşmak isteyen bendim. Sağın ilk ekolojisti o, ekolojiye giriş dersinde de bu şekilde bahsetmek istedim ama adını çıkaramadım.

- *Sağcı ekoloji nedir?*

Frédéric: Of işte, ondan bahsetmenin tek yolu öyle demekti: Sağcı veya solcu çevrecilik diye bir şey olduğu için değil, şimdi sol tarafından ele geçirildiği için öyle. Benimse kamera karşısında sözünü etmek istediğim kişi oydu. Ama alıştırma yalnızca beş dakikalıktı, sabahtı ve yeni kalkmıştım.

- *Bu yaz okulundan beklentilerin çok muydu, yoksa sadece meraktan mı ya da bir şüpheyle mi gittin?*

Frédéric: Daha çok meraktan. Çok fazla ilgimi çekti. Hayır, aslında, "çok fazla" değil belki. İlgimi çekti. Bir yıldır hareketin içindeydim ama derinliğini henüz anlamamıştım; yani belki "derinlik" demeyelim ama münazaralar, tartışmalar, böyle geçen beş gün... Harekete dâhil olan diğer şeyleri de biraz anlamak istedim çünkü şey, benim "mitologlar" dediğim bir kesim var, daima saçını kazıtan insanlar filan bunların arasından çıkıyor, her şey hakkında konuşan, yapmadıkları şeyler hakkında konuşan, bu da canımı sıkıyordu, onlar-

dan daha çok var mı onu merak ettim. Ne ilginçtir ki bir tane bile görmedim. Kısa saçlıydılar ama hepsi o kadar, benim şu hâlim gibi tipler.

Yükseliş meraklıları ve benzerleri

- *Mitologlar fanatik olanlar mı?*

Frédéric: Hayır, mesele hiç fanatiklik değil; mesele kendiyle gerçekten barışık olmayanlar; Cephe onların ailesi gibi, sadece onun için yaşıyorlar, sadece afiş asmak için dışarı çıkıyorlar, ezikler. Onlardan hiç görmediğime çok sevindim. Bununla birlikte, sadece Cephe'den konuşan kimileri de var, hatta yani Cephe de değil çünkü Cephe'den öyle bahsetmezsin, işte o kadar APTAL tipler. Neuilly'de böyle iki tip var: Biri Jean-Paul ki bence psikomotor becerileri biraz zayıf, cidden, belki biraz adilik ediyorum. Ama muhakkak bir sorunu var çünkü anne babası gayet yaşlı. Bu şekilde davranan tipleri aramıza almamamız lazım. Aramızda tutmuyoruz da. Neyse işte, ben de üye oldum nihayet. Her ay, en fazla *National Hebdo* kadar "ilginç" olduğu için nerdeyse hiç okumadığım, Jean-Marie Le Pen'den gelen bir mektup alıyordum. Sonu gelmeyen tekrarlar ya da daha çok ufak tefek haberler oluyordu. Cephe'nin bir sonraki toplantısının nerede yapılacağını bilmeye yarıyordu. Güncel olayları pek takibe almıyordu, haberler, "bayan bilmem kim Ahmed bilmem ne tarafından saldırıya uğradı" kıvamında oluyordu. İlgimi çekmiyor.

- *Cephe'yi senin için ilginç kılan neydi; illa ki basında öne çıkan konular, göç, güvenlik değildi herhâlde ilgini çeken; katılmanı ne sağladı?*

Frédéric: İyi de hiç istemedim ki katılmayı! Hiçbir harekete! Hiç ilgi uyandırmıyor.

- *Bu yaz okuluna cidden şans eseri mi gittin öyleyse?*

Frédéric: Cephe'ye en yakın bulunduğum zaman bile gelgitlerim vardı. Asla bir işi sonuca ulaştıramayız diyordum kendi kendime. Cephe'yi hep suçladığım bir şeydi bu: Aktivizm iyi hoş da, hakkında hiç eğitim görmüyoruz. Mesela, Hauts-de-Seine'deki 92. Federasyon'da -ki iyi çalışan bir federasyondur- hiç eğitim almıyorlar. İyi bir takım lideriniz, istekli üyeleriniz olsa bile o iş en fazla iki, bilemedin üç yıl sürer. İnsanlar geliyor, meraklanıyorlar, sonra da çekip gidiyorlar çünkü onları yetiştirmiyoruz. Hep aynı yüzleri görürsün, çıkıp beraber afiş asarız, bütün işler çabucak bitmiş olur. Başta eğlenceli bile olsa.

- *Çok mu yaptın bunu?*

Frédéric: Altı ay boyunca her hafta. Hiç sorun yaşamadım. Hiç saldıran olmadı. Ama Cephe'deki insanlar, gençlik teşkilatındaki bizler, çoğu zaman bir şey yapıştırmak için varız. Ne zaman birkaç afişe ihtiyaç olsa ararlar; aksi takdirde bize işleri düşmez.

- *Kiralık yardımcısın yani?*

Frédéric: Aynen öyle.

- *Cephe'ye en yakın olduğun dönemde biraz gelgitlerin olduğunu söyledin...*

Frédéric: Mesela bir toplantıya gidiyorum, iki üç dallama yanıma gelip benimle abuk sabuk konulardan konuşuyorlar, saçma sapan şeyler anlatıyorlar, bu da tepemi attırıyor, hatta bir afişi asmaya hazırlanıyorum diyelim, birinden bana yapıştırıcıyı getirmesini istediğimde ya da sadece yapıştırıcı bulmasını istediğimde [*sinirleniyor*] bunu yaşıyorum, adam onu bulma özürlü çıkıyor, sırf bunun yüzünden, afiş asmaya çağırdığım insanları eve göndermek zorunda kalıyorum çünkü yapıştırıcı olmadan nasıl afiş asabilirsin ki? Neyse ki bu tiplerden fazla yok. 20 afişleme işinden ikisini böyle iptal ettim.

- *Ulusal Cephe'nin gençlik teşkilatında ne gibi sorumluluklar aldın?*

Frédéric: İşte, asılacak afişlerin derdine düştüm.

- *Konumun yükseldi mi?*

Frédéric: Afişleme sorumlusu olarak. Bunu gerçekten yükseliş olarak düşünmüyorum. Bana iyi iş çıkardığımı söylediler ama afişleme işini organize etmek de herkesin kavrayabileceği bir iş. 10 kişi bulmak için 20 kişiyi aramaktan, kamyonet bulmaktan ibaret ki zor da değil.

- *Diğer bölgelerdeki gençlik teşkilatlarından tanıdıkların var mıydı?*

Frédéric: Evet, daha çok Lille veya Aix gibi yerlerde. Gazete çıkarıyorduk, adı *Citadel*. Sana birkaç sayısını vereyim. Kendimiz yazıyorduk. Neuilly'deki Parti bürosunun inşaatı ile ilgili kısa bir makale yazmıştım, bize ulaşan malzemeyi anlatıyordum. Kendimi henüz ayrıntılı makaleler yazmaya hazır hissetmiyorum. Kültürel her meseleyi, söyleyecek sözü benden daha çok olanlara bırakıyorum, her ne kadar benim de söyleyecek sözüm olsa da.

- *İnsanları Cephe'ye katılmaya ikna etmek için ne söylüyorsun?*

Frédéric: İnsanlar bana Cephe hakkında soru sorunca elimden gelen en iyi cevabı veriyorum, hepsi bu.

- *Örneğin diyelim, ne anlatıyorsun?*

Frédéric: Bana şöyle soruyorlar: Ne yapıyorsunuz, ne oluyor orada?

- *Bunlar çoktan katılmaya hazır, kararını vermiş olanlar mı?*

Frédéric: Evet.

- *Cephe'ye aksi görüşteki kimseyi ikna ettiğin olmadı mı?*

Frédéric: Benim olmadı ama bazen yaşlı komünistlerden oluyor, çoğunlukla yaşlılardan.

- *Bu insanlar en çok neden etkileniyorlar?*

Frédéric: Hiçbir fikrim yok.

- *Ya sen, sen en çok neden etkileniyorsun? Le Pen'in kişiliğinden mi?*

Frédéric: Sadece o değil. Cephe bir takım gibi. Le Pen bir hatip, iyi de bir hatip, ona şüphe yok. Ama ondan bir kişilik kültü de yaratmıyorum. Cephe'ye katıldığımda mutluluktan odama Le Pen posterini asmıştım, iki gün sonra indirdim. Cephe'de hayranlık duyduğum pek fazla insan yok. Şimdilerde genelde yükseliş meraklıları ve benzeri tipler var. Bir aygıt bu, Le Pen'in etrafında geniş bir maiyet dolaşıyor ama zavallı görünüyorlar bana. Bir şey kazanamazlar. Âdeta sadece harekete dâhil olarak Meclis'e seçilmeyi hayal etmem gibi bir şey. Artık o ilk günlerdeki gibi hissetmek için fazla kasmıyorum. İnsanlar "aşırı sağ" ifadesine kendilerini kaptırıyorlar ama o kadarı yetmez. Yapmak istediğimiz, değiştirmek istediğimiz, artık var olmayan bir şeye, bir yoldaşlık ve dayanışma ruhuna yeniden can vermekti.

Tabii ki, ergenlik yıllarından beri

Frédéric: Çünkü gençlik teşkilatındaki oğlanlara artık pek güvenmiyorum, bir bunalım yüzünden katılıyorlar, bir aylığına takılıyorlar, sonra devamı kesiliyor. Mitologlar da öyle, küçük gruplardakiler, üçüncü yol taraftarları, GUD'taki tipler [*Groupe Union Défense*, aşırı sağcı öğrenci hareketi, t.s.n.] ya da Sidos'lar [siyasetçi -sağ- Jacques Sidos ve Pierre Sidos kardeşler] ve de tam bir fiyasko, deli ve gerizekalı olan Olivier Mathieu [Belçika kökenli Fransız aşırı sağcı yazar, t.s.n.] gibilerin bir yere vardıkları yok. Üstelik Olivier Mathieu'nün annesi de bir yargıç. MNR [Mouvement National Républicain] ya da JNR'den [Jeunesses Nationalistes Révolutionnaires] o. O ve Paris-Saint-Germain taraftarı dazlakların Ulusal Cephe'yle, onun gençlik teşkilatıyla bir alakası yok. Bunlar, herkesten daha aptal olan ufak kanka, sarhoş grupları, komando kıyafetleri içinde, postallarla gezen, kafaları kazınmış tipler.

- *Sen hiç o şekilde, o tarzda giyinmez miydin?*

Frédéric: Biz burada asker kılıklı tiplere hoş bakmıyoruz. Afiş asarken mavi iş tulumları ya da eski kot pantolon giyiyoruz... Bu türden küçük faşist gösterileri anlamsız.

- *Ailen için hiç sorun olmadı mı tüm bunlar?*

Frédéric: Cephe'yle beraber geceleri çıktığımda evdekiler bu durumu

hoş karşılamadılar, endişeleniyorlardı. Sonraları, afiş asmaya çıktığımı onlara söylemeyi bıraktım.

- Annen Le Pen'in posterini odanda gördüğünde peki?

Frédéric: Fazla sürmeyecek bir ergen bunalımı olduğunu düşündü. Zaten nadiren siyasetten konuşuyoruz çünkü hiç anlaşamıyoruz. Yani illa ki bazı çatışmalar oluyor.

- Bu konuda onlarla konuşmayı denedin mi?

Frédéric: Tabii, onları ikna etmeyi denedim. Güncel olayları onlardan daha yakın takip ediyordum ve daha iyi konuşuyordum, iddialar öne sürerek konuyu azıcık kurcalardım. Ama bu beş dakika sürerdi çünkü babam bu konuları benimle evde konuşmak istemezdi. Asla anlaşamazdık, "Ahmaksın, aptalsın, bir şey anladığın yok!" derlerdi. Başlarda bunlardan bahsetmem normaldi, mutluydum, yeni bir durumdu ama hemen ardından "Kapa çeneni, kimden bahsettiğini bilmiyorsun!" diyorlardı. Beni dinlemeyi denemediler, asla. Erkek kardeşimleyken sorun olmuyor ama onu da çok az görüyorum. Siyaset onu çekmiyor. Ama bak, onu anlıyorum. Bugünlerde siyaset çok ilginç gelmiyor, ne fena. Oysa herkesi ilgilendirmesi gerekir. Ama durum midemi bulandıracak gibi oluyor. Ya işler değişmezse... Zaten, asla oy kullanmadım, asla. Cephe lehine bile kullanmadım. Annem diyor ki: "Cephe'ye bir oy kazandırmak için çıkıp o afişleri asıyorsun ama kendin oy bile vermiyorsun!"

- Aslında çelişkili, değil mi?

Frédéric: Tabii canım, gayet öyle. Üyelik kartımı almaya bile gitmedim. Cephe'de iki kişi daha var böyle yapan. Niye? Cevaplayamam. Oy verme ihtiyacı duymuyorum.

- Sana kusurlu görünen seçim sistemi mi?

Frédéric: Hayır, hayır. Biraz evet, tabii. Oy vermemem annemi hep şoke ediyor. Annemle babam oy kullanırlar. Tabii ki Le Pen'e oy vermezler. Ancak kime oy verdiklerini de bana söylemezler, yoksa niye diye sorardım, Chirac için mi Mitterand için mi diye, cevabı almadan bırakmazdım. Her hâlükârda, Chirac için de oy verseler, Mitterand için de oy verseler, arada neredeyse hiç fark yok. Ve bence Le Pen de onlarla birleşiyor. O da siyasi sınıf içine dâhil edildi.

- Cephe'nin gençlik teşkilatı, okulunla ilgili herhangi bir sorun yaratıyor mu?

Frédéric: Toplantılara gitmek için okulu hiç asmadım. Okulu astığımda bambaşka bir sebepten olurdu. Derse girmek istemediğim içindi. Okulumu en

çok etkileyen, geçirdiğim kaza oldu. Neuilly'de scooter kullanırken, çok içkiliydim ve kaydım. Gözümden yaralandım. Ameliyat ettiler, yine de gözümün şekli bozuldu. Şeklini düzeltmek için üç ameliyat geçirdim.

[...]

İki yıl boyunca sadece gözüme üzüldüm. Korkunç görünüyordum. Sonra da derslere düzenli gitmeyi bıraktım. Şimdi okula dönünce gerçekten büyük sıkıntı yaşıyorum. Lise son sınıftayım, bakalorya için çok çalışmam gerekiyor.

- *Cephe seni değiştirdi mi?*

Frédéric: Tabii ki, ergenlik yıllarından beri...

- *Ya da tanıdığın birini...*

Frédéric: En iyi arkadaşlarım Cephe'den değil, hatta görece apolitik bile sayılırlar. Anarşist eğilimleri olan melez bir arkadaşım var. Bazen, gecenin sonunda, çok içmişsek biraz tartışırız ama bu tartışmalar fazla ileri gitmez. Hatta tanışmamız bile öyle olmuştur.

[...]

İnsanların, benim Cephe'de yer aldığımı bilmeleri, her zaman hoşlarına gitmedi, yani bazı arkadaşlarımı kaybettiğim de oldu. Ama aslında pek de umursamıyorum. Cephe'den olduğumu bilen öğretmenler mesela, ben onları sallamadım; onlar da beni görmezden geldi. Başlarda, bu konuda çok konuşmuş olmalıyım çünkü aşırı heyecanlıydım, beni gerçekten mutlu ediyordu. Kaybettiğim arkadaşlarımın yerine de yenilerini koydum. Konu hakkında çok konuştuğumu kabul ediyorum. Öyle olmasını da beklersin.

- *Irkçı cümleler mi kuruyordun?*

Frédéric: İnsanlar bana "Cephe'densin, ırkçının tekisin!" diyordu. Doğrusu, imajımız böyle olduğu için, bilinmediği için, öyle demelerini anlıyorum da... Bana istedikleri ismi takabilirler. Ama işte insanlar ırkçılık ile gerçekten ağızdan çıkanı birbirinden ayırt etmiyorlar. Bin kere tekrarlamak zorunda kalıyorsun, yoruyor. Zamanını boşa harcıyorsun, çeneni yoruyorsun.

Eğitim verilmiyor

- *Cephe'nin kültürel etkinlikleri var mı: oyunlar, konserler, toplu olarak bilet alınıp gidilen aktiviteler?*

Frédéric: Hayır, gayet kötü olan da bu. Benim anlattığım da buydu, eğitim verilmiyor. Tam olarak böyle. Kütüphane yok ya da kitapların kaybolduğu ufacık bir köşe var.

- *Kimin kitapları?*

Frédéric: Daudet.

- *Léon mu, Alphonse mu?*

Frédéric: Bilmiyorum. Dikkat etmedim. Ama bu benim Drieu La Rochelle'i öğrenmemi sağladı. Onu seviyorum, bak. *Le Feu follet, Le journal d'un homme trompé, État civil* ve bayağı hoşuma giden *L'homme à cheval*[10] mesela, kesik kesik anlatım tarzı; öylesine ortaya attığı, acı, kısa cümleler; bazı eğlenceli karşılaştırmaları var. Özellikle de *Le journal d'un homme trompé* öyle. Genelevleri anlatıyor ve kitabın Bakire Meryem'e ithafen olduğunu söylüyor. Bu gerçekten hoş. Defalarca gözüme çarptı böyle.

- *Neden bu kadar hoşuna gitti?*

Frédéric: Kadın kültünden bahsediyor. Biraz paradoksal bir şey ve buna bayılıyorum. *Le Feu follet*'ye de hayranım. Anlatıyor, bir şey tasvir ediyor ve birden önemsiz görünen, ancak acıtan ufak bir düşünce ortaya atıyor. Brasillach da okudum ama onu o kadar sevmedim: *Comme le temps passe.* Sağdan yazarlar, kuramcılar duydum ama hiçbirini okumadım.

- *Drieu'yü kim söyledi sana?*

Frédéric: Arkadaşım Régis, zeki çocuktur. Onun karakterini biraz anlattı bana. Müziğe gelince, Skyrock dinlerim. İşte, askerî marş ve şarkılar filan seviyorum, fena sayılmaz. İtalyan faşist marşlarını ise hiç sevmem. Almanca şarkılara gelince, disklerim var ama klasik müzik de dinlerim. Nazi marşları değil ama geleneksel Alman şarkıları, aynı şey değil. Ama şu da var, bir Nazi marşı veya bir Alman şarkısı, nihayetinde hepsi biraz birbirine benziyor, sözleri anlamıyorum, yani... Fark göremiyorum. Şimdi, arada bir Cephe için afiş yapıştırıyorum, o kadar, daha fazlasını yapmıyorum. Epeyce yeni yüzler var, gidip onlarla meseleleri tartışıyorum biraz, o kadar.

Babamla aramız gerilim hattı gibi

- *Ailenle aran daha iyiye gidiyor mu?*

Frédéric: Şimdilerde fena değil. Zaman zaman ben bir çaba gösteriyo-

10 T.S.N.: *Boş Hayal, Aldanmış bir Adamın Günlüğü, Nüfus Kaydı* ve *At Sırtında Bir Adam.* Pierre Drieu La Rochelle iki dünya savaşı arası dönemin, sonraları faşizme kayan yazarlarından biriydi. Aynı zamanda Nazi işgali sırasında bir işbirlikçiydi ve 52 yaşında intihar ederek hayatına son verdi. Alphonse Daudet, saygın ve tanınmış bir natüralist yazardı; oğlu Léon ise sağcı polemikçi bir yazardı. Yazar ve film eleştirmeni Robert Brasillach (devam eden diyalogda geçiyor), Almanlarla işbirliği yapmakla yargılandı ve 1945'te idam edildi.

rum, bazen de onlar ama nadiren aynı ana denk getiriyoruz. Ancak babamla aramızdaki biraz daha eski bir hikâye. Evden ilk ayrılışımda, beş yaşındaydım. Evden kaçmıştım. Fas'taydık. İki yıl önce de annemler beni evden kovdu.

- *Niye?*

Frédéric: Özel bir sebebi yok. Biraz tepemi attırdıkları bir anda bağırıp çağırmaya başladığım için, belki de ben hatalıydım. Evde bir şey ters gitse hemen benim suçum olurdu. Sonra yemekte somurturdum, o zaman babam bağırmaya başlardı. Annem de yemeğimi yemiyorum diye bağırmaya başlardı. İşler raydan çıktı, ben de evden ayrıldım. Şimdi aynı şeyin tekrar olması için bir kıvılcım yeter. Hele de babamla. Annem, eh, idare eder. Babamla aramız ise gerilim hattı gibi.

[...]

Ama başıma gelen her şey, babamla aramızdaki sorunların yeni olmadığını göstermeye yarıyor. Siyasetle ya da geçirdiğim kazayla hiçbir ilgisi yok. Çok daha eskiye gidiyor. Babamla hiç iyi anlaşamadım.

- *Ya gençlik teşkilatına girmek, biraz ona karşı bir tavır değil miydi, onu korkutmak için?*

Frédéric: İşin özü, bilmiyorum. Öyle veya böyle, hoşuna gitmedi, o kesin. Biraz ürkek tavırlı, küçük burjuva insanlar benimkiler, dolayısıyla Ulusal Cephe söz konusu olunca akıllarına her şey geldi. Afişlemelerden sonra eve epeyce geç dönmeye başlayınca, aniden tam bir holigana dönüşeceğimi düşündüler.

- *Böyle düşündüklerini bilmek hoşuna mı gidiyordu?*

Frédéric: Hayır çünkü öyle bir şey olduğu yoktu ve öyle düşünmelerini de hiç istemiyordum. Ama anlamak istemediler, psikoloğa gitmemi istediler. Israr ettiler. Ancak gitmedim. Giderdim ama eğer gerçekten gerek... Yardıma ihtiyacım olduğunu düşünmüyorum. Babama gelince, bana deliymişim gibi davranmıyor ya da sorunmuşum gibi diyelim istersen; hayır, sadece beni "küçük bir fırlama" gibi görüyor çünkü onu hep kızdırdım. Yoksa bende bir sorun olduğunu düşünmüyor. Ben de onun için aynı şekilde düşünüyorum.

- *Küçük fırlama mı?*

Frédéric: Evet.

- *Ya sonra?*

Frédéric: Çantamı pencereden atıp çıktım işte, parasız, pulsuz... Üç gün sürdü, sonra banka hesap defterini almak için sessizce eve geldim, sonra da

bir arkadaşın evine gittim.

- *Bütün bunlar seni eğlendiriyor gibi, olan biteni rahat rahat anlatıyorsun...*

Frédéric: Çünkü alıştım artık, önemli değil.

- *Ailenle yaşadığın sıkıntılar ile gençlik teşkilatına üye olman arasında apaçık bir ilgi olduğunu düşünmüyor musun?*

Frédéric: Evet, belki ama abartılacak bir tarafı yok. Bizimkilere geri gelirsek, bana para vermiyorlardı. Peki ben ne yaptım para bulmak için, üstelik gençlik teşkilatı sayesinde oldu bu, güvenlik görevlisi oldum: Eyfel Kulesi Festivali'nde iki gece için 900 frank.

- *Bundan sonra ne yapmak istiyorsun?*

Frédéric: İlk girişimde bakaloryayı geçmeyi umuyorum, sonra da bir mühendislik fakültesine gireceğim. Çok zor olmayacağını düşünüyorum. Havacılık Mühendisliği Okulu mesela.

- *Bu sene derslerle sıkıntın var mı?*

Frédéric: Hâlen epeyce ders asıyorum.

[Artık bu noktada bitireceğimizi söylüyorum. Bana, gençlik teşkilatı içinden, konuşmak için ondan daha ilginç birini bulmayı öneriyor. Çok etkin, hareketle yakından ilgili birilerini tanıyıp tanımadığını soruyorum.]

Büyük kaosa ramak kaldı

Frédéric: Gerçekten hareketle yakından ilgili ama bir o kadar da aptal olan bir oğlan tanıyorum, hayatıyla ilgili hiçbir karar vermeyecek türden. O yüzden belki ulaşma çabasına değmez. Öte yandan, diğerleri, benim gibi davranıyorlar, ipin ucunu bırakıyorlar. Birliğimiz parçalanma sürecinde ve kimsenin buna dair bir şey yaptığı yok, parmağını bile oynattığı yok, bu hâli bile oldukça iğrenç. Bir lokalimiz vardı, kimse orada bir iş yapmıyordu. Bu lokal için bir buçuk yıl beklemiştik; birbirimize, harika olacak deyip duruyorduk; lokalimiz olduğunda ise hiçbir şey yapmadık. Ucuza kola ve bira satarak lokale bir bar kurduk ki ayakları alışsın. Koltuğa yayılıp hiçbir halt etmiyorlardı...

- *Başta o kadar azimli görünürken şimdi bu kadar tembellik niye?*

Frédéric: Grubun içinde, 30 kişiden sadece 10'unun parti kimlik kartları günceldi. Ama aslında kartı olan gerçek üyeleri biz görmüyoruz. Kendilerini göstermiyorlar, asla. Onlara ulaşmaya çalışıyoruz. Ama işte bu da iğrenç bir şey! Bir lokalimiz olursa, üyelere ulaşıp, örgütlenip bir yapı oluşturmak, bu işleri yapmak gerekir diye düşündük: İki üyeden bununla ilgilenmelerini istedik, üç kişiyi aradılar ve bıraktılar. Başka iş yapmadılar. Hepsi tembelleştiler!

Büyük kaosa ramak kaldı. Bu Irak hikâyesi, bizi bitirecek, o kesin. Yani Le Pen'in dediğini ve orada yaptığını anlamak zor ama her şey bir yana, eğer bizi bekleyen felaketi önlemenin yolunun bu olduğunu biliyorsan, ne pahasına olursa olsun, ben böyle düşünüyorum.

- *Hangi büyük kaosa?*

Frédéric: Eğer savaş çıkarsa ortalık fena karışacak, nasıl patlak vereceğini bilmiyorsun, İsrail'de de ortalık karışacak, neredeyse her yerde, sağda solda, hatta Fransa'da ayaklanma çıkmasına sebep olacak.

- *Kim ayaklanacak?*

Frédéric: Bence göçmen nüfus olabilir. Ama ayaklanmalarının büyüklüğünü ölçecek bir rakam veremiyorsun. Gerçi kanıtımız var. İki buçuk yıl önce Neuilly'de bir baskın sırasında bir Arap kafesinde makineli tüfekler, bazukalar, patlayıcılar çıktı. Eğer iki buçuk yıl önce durum buysa, şimdi on kat daha güçlüler demektir. Ayrıca nerenin olduğunu bilmediğim bir de harita buldular. Çok iyi örgütlenmiş durumdalar. Ulusal Cephe'den olup toplu konutlarda yaşayan çok sayıda bilgi kaynağımız var. Tabii ki Cephe'den olduklarını söylemiyorlar, yoksa linç filan edilirler, bir tanesini yakaladılar mı ortalık kızışıyor. Ertesi gün gidip kitapçıklar ve başka şeyler dağıtıyoruz. Hepimiz gidiyoruz. Eğer Cephe'den birine saldırılırsa tepki gösteriyoruz tabii ki, yani. Ama insanlar bize saldırmaya cesaret etmezler çünkü aşırı sağ miti diye bir şey var ve herkesi ürpertiyor. Şimdi benim bir CGT [sol-komünist işçi konfederasyonu] mitingine saldırmak aklımdan geçmez çünkü güvenlik görevlileri var! Bizim de lehimize işleyen... Kötü çocuklar, dazlaklar, bira ve jilet miti var.

- *Lehinize ve aleyhinize?*

Frédéric: Evet, bizim işimize yarıyor: Herhangi birimizin yaralanmasını önlememizi sağlıyor. Aleyhimize de işliyor çünkü adımızı kötüye çıkarıyor. Bütün bu getto nüfusu bitmiş, damgayı yemiş, gettolar var olduğu sürece entegrasyonun olmayacağı çok açık. Bunu çok iyi anlayan iki siyah tanıyorum. Birinin adı Mamadou, diğeri de Cephe'den Stéphane, hatta büronun sekreterliğini bile yaptı. Aklınıza gelebileceğinden çok daha fazlası var. Anlaşılacak açıklıkta değil. Bir de Bayan Medfetna var, o da siyah, ayrıca Cephe'de çok etkin çalışıyor. Entegrasyonu silip atmak gerektiğini çok iyi biliyorlar. Kovalım gitsin, tamam ama o kadar basit değil tabii. Bütün gettolardan kurtulmak için. Göç 1 milyar frank getiriyor, rakamları söylüyorum, sosyal sigorta sistemine de 4 milyara mal oluyor. Her geçen gün yasa dışı göçmenler artıyor. Genç Börlere gelince, yapılması gereken şu: -çünkü kültürel olarak Fransız olduklarından bu bir sorun ama- eve dönmek istemelerini sağlamak gerek. Uyruk kanununu da yeniden yazmak gerek. Çok kolay. Dili konuşmaları bile gerek-

miyor. Ve geldikleri yerde doğrudan tehlike altında oldukları bahanesiyle her tür insana sığınma hakkı veriyorlar. Kesinlikle en çetin ve en önemli sorun bu. Diğer altyapı meseleleri, güvenlik gibi konuları da söyleyebilirim. Sorun, Cephe'nin iktidara hazır bir parti olmayışında, bence kazanamayacaklar, o yüzden oy bile vermiyorum: Ama her ne kadar iktidara gelemeyeceklerini seziyor olsam da yakın hissettiğim bir parti çünkü bu konulara eğiliyorlar ve onları desteklemem gerektiğine inanıyorum.

[...]

AIDS'e gelince, her yanda hastalığı her yana bulaştıracak canlı bombalar dolaşacak... AIDS'li insanları bir araya toplayıp, ne tür bir tehlike yarattıklarını durup düşünmelerini sağlamamız lazım. Sen hasta olduğun için başkalarını da öldürmen gerekmez... Ne olursa olsun, yaş piramidinde bir uçurum oluşacak... Belki bu bir siyaset konusu ama bunu dile getirmek şart. Uyuşturucuda olduğu gibi, bu sorunlara karşı istikrarlı durmak mesele, güvenlik için de aynı ama ben, asla iktidara gelemeyecek Le Pen'in bu konuda bir şey yapabileceğini sanmıyorum.

- Ulusal Cephe'nin militarizmi mi seni cezbetti?

Frédéric: Hayır, hayır. Bir kere üniformaları gerçekten seviyorum, zira bir askerî koleksiyon var elimde ama ordudan hazzetmiyorum. Askere gitmeyi düşünmüyorum. Belki bütün bunlar çok paradoksal. Askerlik konusu benim için çok istisnai. Dört yıldır ufak çapta bir askerî koleksiyon biriktirdim: Bir Alman miğferi satın aldım, sonra birkaç asker kaskı, elimde bir sürü var, bir de epeyce kep var. Hatta Lejyon'dan, tepeden tırnağa tam bir yarbay üniforması topladım. Bir süngü buldum. Ama silahları biriktirmeye karşıyım.

- Mesela paramilitarizme yönelik, üniformaya yönelik bu beğeni ile Ulusal Cephe'ye duyduğun ilgi arasında hiçbir olası bağlantı yok, öyle mi? Üyeliğin tutkuya veya daha ziyade anlık bir dürtüye bağlı ve ortadaymış gibi görünüyor?

Frédéric: Evet, Cephe ile her zaman aynı fikirde değilim, aykırı olmayı sevdiğim kesin. Bazen sırf aykırı davranmış olmak için Cephe'deki birine karşı çıktığım olur. Tabii genelde aptal oldukları için de. Ama bu, bu tavır değişmez; o da seni tiksindirir. Üzerinde konuşmayı denediğimde ise harekete geçmek gerektiğini kimse anlamıyor.

Bakaloryamı almam lazım, sonrasına bakarız

- Afişleme yaparken hiç sorun çıkmıyor mu?

Frédéric: Hayır. Genelde pazarları sabah 4'te yapıyoruz, herkes yatağındayken; işçi mahallelerine bile girebiliyoruz. Bir keresinde, durup bize 500

frank veren ve bizi tebrik eden bir adam oldu. Parayı Cephe'nin kasasına koyduk. Onun dışında insanlar bize uzaktan seslenip soru soruyorlar, "puştlar" diye bağırıyorlar ve ardından arabayla uzaklaşıyorlar, bizi de afişlerimizle baş başa bırakıyorlar. Ama tabii, afişleme yapmak hayatta her şey demek değil. Bakaloryayı almam lazım, sonrasına bakarız.

1991

Hem Eş Hem Meslektaş

Jean-Pierre Faguer

Hélène D., bir sinema ve televizyon filmi montajcısı (Şansı yaver gitmiş ve kariyerine birçok önemli Yeni Dalga yönetmeniyle çalışarak başlamış.) ve genelde, kendisi de film yönetmeni olan eşiyle birlikte çalışmış; 20 yıllık beraberliklerinin ardından eşinin ayrılması ise hem duygusal hem profesyonel hayatını allak bullak etmiş.

50 yaşlarında; Paris'in batı banliyölerinde, parkla çevrili bir binada yaşıyor. Küçük kızıyla beraber yalnız yaşadığı dairesi artık ona fazla geniş geliyor, kocası gittikten sonra hiçbir şeye dokunulmadığı belli oluyor (Sanki yokluğu geçici bir şeymişçesine, oturma odasındaki raflardan albüm ve kitaplarını almak için arada bir uğruyor, diyor Hélène, gelmeden önce Hélène ile karşılaşmamak için arıyormuş.). Ayrılıklarının bir buçuk yıl sonrasında gerçekleşen mülakatımız sırasında, Hélène hâlen boşanma işlemlerini başlatmadığını söylüyor.

Hélène D. ile film endüstrisinin vasıflı kadrolarında kadınlara hâlen çok ender rastlanan bir zamanda, 1950'lerde okuduğu IDHEC'ten [*Institut des hautes études cinématographiques*; sinematografik çalışmalar yüksek enstitüsü] bir arkadaşı aracılığıyla tanıştım. Onun döneminde okulda erkeklerden çok kadınlar başarılı olduğu hâlde, kadınlar, erkeklerle aynı kariyer olanaklarına sahip olmayacaklarını biliyorlarmış. Televizyonun yaygınlaştığı bu dö-

nem, "film teknisyenleri"ne büyük talep yaratmıştı ve bu okuldan mezun olan kadınların çoğunluğu kendilerini, daha güvenli ama erkek meslektaşlarının çoğunluğunun gözüne kestirdiği yönetmenlik gibi işlere göre daha az tatminkâr, teknik işlerde çalışırken bulmuştu. Mesela, Hélène'in arkadaşının, mesleki hayatının ilk kısmında kurgu-montajda görev almasına ve hâlen güvencesiz bir konumda çalışıyor olmasına rağmen, o dönem okuldan çıkan tek kadın yönetmen olması manidar. Bütün mülakat boyunca, Hélène'in gözünde o, onun kuşağı için olasılık alanını göz önüne seren hem olumlu hem olumsuz bir "referans noktası" oldu.

Hélène'in bu mesleği seçeceğini düşünmek için hiç sebep yoktu, o da bunu tedrisi bir yön değişikliğinden ibaret bir "şans" eseri olarak açıklıyor. 19 yaşında, üniversite düzeyinde okutmanlık yapmak amacıyla Katolik Enstitüsünde eğitim alırken tesadüfen duyduğu IDHEC'e yazılmak için, onu pek de açmayan beşerî bilimler alanındaki öğrenimini yarım bırakmaya karar verdi. Ailesi başta sadece, giriş sınavı ile alan grande école tarzı bir eğitimi, üniversite öğrenciliğinin dikkat dağıtan taraflarından korunaklı bir lisede hazırlık sınıfını, devlet okulu diploması vb. yönlerini düşünerek uzmanlaşma alanını değiştirmesini desteklemişlerdi. İşin sanatsal yönünü umursamayıp idare etmişlerdi.

Hélène, alt-orta sınıf Katolik bir ailenin tek çocuğu; babası mühendismiş, annesi ise hiç çalışmamış. Hélène, Paris civarında, ellili yıllarda hâlâ gayet taşrada kalmış küçük bir şehrin kız lisesinde okumuş. 25 yaşına kadar ailesiyle yaşamış, ta ki evlenmeye niyeti olmadığına üzülen ailesi ona Paris'te bir stüdyo daire alana dek. O döneme göre geç bir yaşta, 30 yaşında evlenmiş; bu gecikme "biraz şans eseri" girdiği, "işin kendisine dair olağanüstü bir arzu beslemeden" daldığı sinematografik çalışmaların onu, birlikteliklerin pek de istikrarlı devam etmediği yabancı bir çevreye itmesi ile açıklanabilir; bu durum, erkeklerle işi üzerinden bile iletişim kurmasını başta zorlaştırmış.

Dolayısıyla, mülakatın ilk kısmında, evlilik hayatı boyunca gösterdiği özveri veya daha ziyade sadakatin (Sadece eşine karşı değil, "kocasının mesleği" ile de evlenmek düşüncesi, kendi adına yaratıcı olmaya dair kişisel bir arzunun yokluğu durumunda onu

kocasına sıkıca bağlamıştı.), çalışma ortamındaki erkeklerin yanında takındığı "çömez" diye adlandırılabilecek tutumun yalnızca diğer yüzü olduğunu uzun uzadıya anlatıyor. Eğitimindeki ufak bir yön değişikliği gibi duran şey aslında toplumsal çevresindeki bir değişime karşılık geliyordu ("IDHEC entelektüel bir çevreydi, hâlen de öyle.") ve kendi toplumsal tabanından farklı, "yaratıcılık" kabiliyeti olan "üstün" erkeklerle tanışmasına vesile oldu. Şimdi 50 yaşındaki hâliyle "o zamandan bu yana gözünün epeyce açıldığını" görse de, Cezayir Savaşı ile hatırda kalan o dönemdeki ("Evde hiç siyaset konuşmazdık.") siyasi ve kültürel eğitimini karşılaştığı bu erkeklere borçluydu. Başta erkeklerle ilişkilerindeki özgüveni olmak üzere, işinin bir zamanlar ondan alıp götürdüklerini, mesleki çevresine daha iyi uyum sağladıkça aynı iş yavaş yavaş geri getirdi. Erkeklerle ilişkilerindeki belirgin bir yalpalama döneminin ardından nihayet, kendinden oldukça genç bir adamla evliliği, âdeta büyülü bir biçimde, mesleki ve kişisel başarıya ulaşma arzusu duymasını mümkün kılmıştı. "Bu genç adamlara hayran olup onları gözümde yüceltmek yerine, nihayet benden daha gençlerle, zaten mesleki olarak beni bir yere koymuş bu genç adamlarla bir ilişki başlatabiliyordum. Onların gözünde artık aptal bir genç kız değildim; işini iyi bilen ve mesleki olarak ilgi çekici bir ilişki kurabilecekleri, dolayısıyla ilişkide biraz daha derinlere gidebilecekleri biriydim."

Mülakatımızın ikinci yarısı, 20 yıldan uzun bir süre boyunca beraber çalıştığı ve yaşadığı adama bakışının nasıl dönüştüğünü tarif ediyor. Kariyerinin başlarındaki, daha 22 yaşındaki ama sektörde isim yapmış bu yönetmenin Hélène'i en çok cezbeden tarafı elbette "yaratıcı duruşu" olmuştu; bu, Hélène'in, "hiçbir tutkulu yanı" olmayan teknisyenlikle geçen hayatına daha tatminkâr bir anlam, mutlak bir tamamlanma katabilecekti. En az 15 yıl boyunca, görünen o ki ortaklıklarında hiç sorun çıkmadı: Kocasının hem teknisyeni hem sırdaşı olarak Hélène, onun ilk filmlerinin montajını üstlenmekle kalmadı -bu, işinin yalnızca küçük bir parçasıydı-; hepsinden önemlisi, bir "yaratıcı"nın, asla açıkça sormadan eşinden görmek istediği, belki de çok daha belirleyici olan destek ve teselli işlevlerini gördü. Ancak zamanla, birlikte umdukları her şeyi veremeyecek bir kariyere sahip olacak kocası-

na daha az "hayranlık" beslemeye başladı. Kocasının filmleriyle ilgilenmeyi sürdürse de onu, "kolay işlerle yetinmekle" suçlayarak yavaş yavaş kendini onun projelerinden biraz geri çekmeye başladı; farkına bile varmadan, önceleri ortak olan arkadaş çevreleri ayrılmaya başladı; kendi mesleki kariyerinin kontrolünü tekrar eline alması gerekiyordu ve bu da yalnızca rekabet yoğunlaştığı için değil, öncelikle iki kızının eğitimine kafa yorduğu yıllar boyunca kariyerini bir şekilde ihmal de ettiği için eskisinden daha zordu. Kocasına gelince, Hélène'in film çevrelerine dair "teknik" bilgisi, sınırlarını görmekte zorlanmadığı bir kariyere, gerçekçi ve tahammül edilemeyecek bir ışık tutmaya yetecek güçteydi. Kendi kuşağından birçok yönetmen gibi kocası da kırklı yaşlarında, ticari sinemaya "ödün" vermeyi reddetmenin bedelini ağır ödediği -mesleki hayatını emeğine değmeyen işler yaparak ve hatta işsiz kalarak tükettiği uzun dönemler karşılığında- ve sürekli kendini kanıtlama zorunluluğunu ilk yıllardaki kadar kolay kaldıramadığı zor bir dönemden geçti ("Her film çektiğimde mezuniyet sınavına yeniden girmekten bıktım, derdi."). Hélène, ailesinin bakış açısını benimsemese de -bir "memur" ile evlenmesini ve "daha sıradan ama güvenli bir hayatı" seçmesini istemişlerdi- ayrıldığı adamın artık onunla yaşamadığına göre değiştiğini de görerek ("Huyu değişti (...) çocuklarıyla ve eski dostlarıyla pek ilgisi kalmadı.") biraz ailesi gibi düşünmeye başlıyor: "Sonuca bakınca, aradan 25 yıl geçtikten sonra, ille de olumlu diyemiyorum."

İlk zamanlar, ortak bir sinema sevgisi, her ikisi de (birkaç yıl arayla) Jean-Louis Bory ve Henri Agel'in öğrencileri olmuş bu iki insan arasında duygusal uyumun ve mesleki ortaklığın yolunu açmıştı. Kocasının gözünde, Hélène'in, 1960'lı yılların en önemli filmleri arasında yer aldığı kabul edilen filmlerin kurgusunda çalışması dolayısıyla onanmış bir mesleki deneyimi zaten vardı. Ancak, sinema onları farklı toplumsal kökenlerine (kocası bir işletme müdürünün oğluydu) ve yaş farkına (kocası ondan altı yaş küçüktü) rağmen bir araya getirdiyse, zamanla bireysel kariyerlerinde ters düşen çıkarları da onları ayıran temel bir etmendi.

İş, Hélène'in hayatının geriye dönük özetinin aslında merkezinde yer alıyor; meslek seçimi evliliğini ve çocuk sahibi olmasını

(eğitimine ve aile çevresine denk adamlardan sırf onu uzaklaştırarak bile) ertelemiş görünüyor; kocasına da hem eş hem meslektaş olarak iki misli bağlanmasına yol açmış gibi duruyor. Onun durumunda, düzenli bir aile hayatıyla nadiren uyuşan iş saatlerine rağmen, teknik statüsü, işte işlerin düzgün gitmesi için her şeyi ayarlayan ve aynı anda evi de çeviren silik, ketum ve hizmetkâr hanım rolünü pekiştirmişti. Onları, örneğin mesleki kısıtlamaları gereği ailevi yükümlülükleri eşler arasında daha hakkaniyetle paylaşan öğretmen çiftlerden ayıran -sırf bazı işler evden de halledilebiliyor diye olsa bile- fark da işte burada. Bu açıdan Hélène'in işi, erkeklerin baskın olduğu mesleki çevreleri fethetmek üzere, bir kuşak sonra boy gösterecek olan mühendis veya özel sektörde yönetici ve genelde bekâr olan kadınların işine daha çok benziyor.

Feminizmle ancak yetişkinliklerinde tanışan kadınların karşılaşmış olduğu mesleki ve manevi çatışmalara örnek oluşturan bu gidişat, bir kuşağın deneyimini tanımlayan tarihî koşulların, farklı yaş grubundan bireyleri, aile hatta sınıf ve cinsiyet dayanışmasına rağmen nasıl da ayırdığını gösteriyor.

Savaştan hemen önce doğan Hélène, okulların yaygınlaşmasından önceki döneme denk gelen kuşak ile 1968 kuşağı arasına sıkışan geçiş döneminin üyesiydi (1968'de, 10 yılı aşkın bir mesleki deneyime sahipti). Nitelikli bir işe erişimin getirdiği "bağımsızlık" deneyiminin belirsiz etkilerini kişisel hayatlarında yaşayan kadınlarla aynı kuşakta birleşiyordu. Onun yaşındaki ve çevresindeki kadınlar için, kadının yerinin evi olduğunu varsayan Katolik aile değerlerinin etkisindeki bir çevreden bahsediyoruz; "hayatını kazanmak" erkeklerle daha eşit "pazarlık" koşullarını garantilemiyordu, tam tersi demekti. Feminist kuşaktan sadece birkaç yıl önce gelen bu kuşak, aynı çatışmaları göğüsledi ama Hélène'in "klasik eğitim" dediği bir bakış açısının içinde göğüsledi; geleneksel bir evlilik temsilinde, evlilik ortaklığının mutlu mesut sürmesi için, taraflardan birinin (ve bu yalnızca kadın olabilirdi) "elbette alçakgönüllü kalmayı" bilmesi gerekiyordu.

Paradoksal biçimde, okuyarak sağladığı mesleki bağımsızlık bir biçimde onun aleyhine döndü ve kocasının hiç tereddüt etmeden onu terk etmesine yol açtı, hem de hâlen öğrenci olan iki kız ev-

ladını mali olarak desteklemeye bile mecbur hissetmeden. Geride kalan, başına gelenler geldikten sonra ne olduğunu anlamanın tatmini oldu; buruk bir tatmin olduğu bir gerçek ama besbelli ki çekilmez olan bir kaderi yeni, beklenmedik bir özgürlüğe dönüştürmeye yarayacak bir tatmin duygusu bu.

Bir film montajcısı kadın ile

Mülakat: Jean-Pierre Faguer

"Bir adamın kariyeriyle evlendiğimi düşünerek kendimi enayi yerine koymuşum"

Hélène: (...) Bu tarz bir işte çalışmak için olağanüstü bir arzu duymadım. Eğitmen olmak için bir yıl okumuştum, aniden bütünüyle yön değiştirdim, aklıma öyle esti, şimdi bakınca iyi ki de öyle yapmışım. Tesadüfi karşılaşmaların getirdiği, biraz şans eseri bir durumdu. Birisi bana IDHEC'ten, bu işten bahsetmişti; büyülendim ve gerçekte ne olduğunu bilmeden, gerçekte sinemayı pek bilmeden dedim ki: "Neden olmasın?" (...) Voltaire Lisesinde hazırlık sınıfı okudum. Bizim dönemde pek çok kız öğrenci kabul edildi çünkü o yıllarda televizyonun çok iş getiren bir alan olacağını herkes biliyordu: ORTF [*Office de radiodiffusion-télévision française; Fransız ulusal radyo ve televizyon kurumunun ilk dönemki ismi*], görkemli başlangıç dönemindeydi. Herkes, bu gelişen sektörün okuldan mezun olur olmaz insanları işe alacağını biliyordu. İşin aslı, bu doğruydu: Benim kuşağımın yarısı, hatta yarıdan fazlası, sözleşmeli olmasa da, televizyonda iş buldu. (...) 20 mezun arasından 12 kadındık (...) ama aslında kadınlar için yönetmen olarak iş yoktu, yalnızca teknik pozisyonlar açıktı (...), 12 kişiden ikisi ya da üçü yönetmen olmak istiyordu ve kendi kendilerine şöyle dediler: Biz de kurgudan başlayarak bu işi kotarırız, sonra yönetmenliğe geçeriz. Sadece biri, daha sonra yönetmen olmayı becerebildi. Kadınlar için pozisyonların açılması ancak 1968'de mümkün oldu. Her neyse, kendimizi sadece teknisyen olarak görüyorduk ve televizyon yayıncılığına girmemiz gerektiğini biliyorduk. Bir anlamda bunun için seçilmiştik. (...) Sektöre girmek için, o zamanlar, bu eğitimi almış insanlara karşı bir çeşit terslenme söz konusuydu: "Onlar IDHEC'ten; kibirlidirler, enteldirler, acayip olurlar!" (...) Ama şansımız güldü, benim durumumda öyleydi yani, önemli yapımlarda stajyerlik kapabildik. (...)

- Lisedeyken planlarınız nelerdi?

Hélène: Küçük bir şehirde kız lisesine gidiyordum, banliyöde diyelim, sosyal hizmet çalışanı olmak gibi bir fikrim vardı, bak yani bu işle hiç alakası yok (...). IDHEC'te beraber okuduğum kızların arasında ne olmak istediklerini

çok daha iyi bilen birkaçı vardı, çok daha açık ve nettiler, daha bir kararlı (...), benimse hiçbir şey bildiğim yoktu. Zihnimi açan ve bana sinemayı öğretip sevdiren, Henri Agel ve Jean-Louis Bory gibi adamlardı. Voltaire Lisesi gibi bir yerde öğrenci olup okulda iki yıl geçirmek bize belli ölçüde sinematografik bir kültür kazandırdı ama her şeyden öte sinema merakı aşıladı. (...) IDHEC'ten sonra iki üç kez ORTF'den yıllık sözleşmeli montajcılık teklifi aldım; aslında çok sayıda insan bu niyetle (okula) girmiş olmasına rağmen, iki kez tekliflerini geri çevirdim; reddettim çünkü 1960'ta, 1965'te mesleğin gidişatı fena değildi; bizim gibilerden görece çok yoktu ve çok yoğun çalışıyorduk; böylece taşlar yerine oturdu işte; gerçekten çok çalışıyorduk; öte yandan da sinemaya kaydık, "Yeni Dalga" hareketine kapılmıştık; televizyona iş yapmak istemedik.

Erkek, üstün bir varlıktı o zaman; gözüm artık açıldı

- Kadın erkek ilişkilerine yaklaşımları açısından, daha önce gittiğiniz okul ile IDHEC ve lise arasındaki fark neydi?

Hélène: Şöyle: Eğitmen okulu ortaöğrenimden sonra ara vermeden devam ettiğim bir yerdi diyebilirim, aklımda başka seçenek yoktu, oğlanlar vardı ama ben onların farkında değildim, Katolik okulundaydım, geleceğimle ilgili azıcık dertlenen annem için orası daha ciddi bir yerdi [*gülüyor*] (...). Şimdiki 18'lik kızlara göre o zamanlar pek cahildim. Uzak bir banliyöde yaşıyordum, akşamları evde oluyordum, bu da sonraları akşam sinemaya gitmek istediğimde bana sıkıntı yaratırdı, anlatması zor bir durumdu. Son treni yakalayabileyim diye sinematekte neredeyse bütün filmlerin sonunu kaçırırdım. Aslında, oğlanlarla 19 yaşımdan sonra, IDHEC'e gidince ilgilenmeye başladım ama aldığım gayet katı eğitim yüzünden onlarla pek bir ilişki kurduğumu söyleyemem. (...) Benim için önemli olan şuydu: 19 yaşımdayken etrafta oğlanlar siyaset konuşurlardı. 1956 yılıydı, *Budapeşte* dönemiydi. Bütün komünistler darbeyi destekliyordu. Benim ufkumu açan da bu oldu, yoksa siyasi bilincim yoktu. Evde asla siyaset konuşmazdık, derken bir baktım, Cezayir'de savaş vardı, insanlar gösterilere katılıyorlardı. (...) Bir şeylerin farkına varıyordum. Dinliyordum, ona göre tarafımı seçiyordum. (...) Herkes ya komünistti ya da komünizm sempatizanıydı; soldaki herkes, hepimiz Cezayir Savaşı'na karşıydık. Hep gösteriler olurdu; gösterilere ben de katılırdım; gayet içtenlikle, inanarak, gerçekten yapılması gerekenin, esas olanın bu olduğunu, herkesin payına düşenin içtenlikle bu olduğunu düşünerek yapardım bunu; 1958'de de hepimiz De Gaulle'ün tek adam iktidarına karşı oy kullanmıştık.

- Arkadaşlarınızdan bazıları zaten beraber mi yaşıyordu?

Hélène: Evet, tabii ki, kimi birlikteydi, kimi aşk yaşıyordu (...). Bende yoktu ama 19 yaşımdayken hâlâ pek gergindim, pek bir şey bilmiyordum, yani yaşamayı öğrenmem gerekiyordu, normal bir yaşantı kurmaya başlamak

IDHEC'te bütün vaktimi alıyordu. Almış olduğum eğitimden dolayı çok bastırılmıştım. Kendimi özgürleştirmek oldukça uzun bir zaman aldı. Eğer IDHEC'teki gibi bir çevreye, entelektüel bir çevreye dalmış olmasaydım, bilmiyorum, memur olurdum ya da çok daha yavaş bir gelişim gösterirdim.

- *O zamanlar erkekleri nasıl görürdünüz?*

Hélène: Sürekli şuna buna âşıktım, hayranlık duyardım.

- *Onlara hayranlık duymanıza sebep neydi?*

Hélène: Yönetmen olmak istemeleri dışında hayran olunacak bir yanları yoktu. Ben yönetmen olmak istemediğimi biliyordum. Gerçek şu ki: Hayatım boyunca elimdeki yetti, bu kadarı bana yeterdi, yeterdi de artardı bile. Dahası, yaratma arzusu duymuyordum, hırsım yoktu; bana göre, yönetmen olacak herkes, her erkek doğaüstüydü. Kimi müzisyenler de vardı. Yaratıcılıkları beni tamamen şaşkına çeviriyordu ve erkekler gözlerimi kamaştırıyordu, o yüzden onlara yakınlaşmakta çok zorluk yaşadım. Benim gözümde erkek üstün bir varlıktı o zaman, gözüm artık açıldı [*gülüyor*], pek romantiktim, şaşkındım.

Kariyerim kendi kendine bitti

- *Çift olmak, sizin işinizde bir avantaj sağlıyor mu sizce?*.

Hélène: Bence sağlıyor, bazen çiftin kendi içinde bir rekąbet olabilmesi haricinde.

- *Tanıdığınız böyle çiftler oldu mu?*

Hélène: Evet, birkaç tane tanıdım, her ikisi de yönetmen olan çiftler, bazen sonu kötü bitebiliyor.

- *Size göre, ilişkiyi yürütebilmenin koşulları neler?*

Hélène: Çift olarak, birinin gayet alçakgönüllü davranması, sabit durması, kişisel hırsları olmaması gerekiyor. Her ikisi de kişisel hırs yaparsa iş zor.

- *Her biri sırayla yapamaz mı, öylesi yok mu?*

Hélène: Vardır tahminimce, bilmiyorum ama çok da yoktur. Bu meslekte ayrılmış çok çift biliyorum, çoğunluk ayrılıyor (...). Annemleri düşündüren şey de tam olarak buydu: Bu meslekte hiçbir çiftin süreklilik taşımadığını çok iyi anlamışlardı ve bu, onları gerçekten çok üzüyordu. Ben kendimden emin olduğumu, uzun vadede başa çıkabileceğimi hissediyordum. Yaparım diye düşündüm, hâlâ da yapardım diyorum. Çok kırılgan değilim ama bence insanların çoğunluğu için uzun bir zaman boyunca ortak projeleri etkili bir biçimde yürütebilmek zor.

- *Feminizmin mesleki çevrenizde önemli etkileri oldu mu?*

Hélène: Önce şunu diyeyim: Feminist projelerde çalıştım ama herhangi bir zamanda aldığınız işlere, projelere çok bağımlı bir durum bu; kişisel olaraksa gayet bağımsız bir hayat sürdüğümü düşünüyorum; kariyerime, yani işime, mesleğime ve paraya dair konuşacak olursak, çok bağımsız bir hayat. Ama kendimi aktivist bir feminist olarak görmüyorum. Her neyse, bence hayatım ancak göreceli manada bir feminist olduğumu gösteriyor.

- *Ne gibi?*

Hélène: Bana göre feminist olmak, mesleki ve finansal bağımsızlık sahibi olmak demek, ama erkeklerle ilişki düzeyinde bu hiçbir anlam taşımıyor; bu ilişkileri hep bir eşitlik düzeyinde düşünmüşümdür, rekabet değil. İşin doğrusu, eğer yönetmenliği istemiş olsaydım, eğer bunu hep isteseydim, yönetmen olmayı denememem için bir sebep göremiyorum; ben montajcı olmayı seçtim çünkü yönetmek istemiyordum.

- *Çift olarak birinin diğerinden daha alçakgönüllü davranması gerekiyor dediniz. Böyle davranan tarafın erkek olduğu bir çift gördünüz mü?*

Hélène: Eh, evet, aslında erkeğin daha alçakgönüllü olduğu birkaç çift (...) biliyorum. Arkadaşlardan bir sürü çifti düşünüyorum (...). Böyle demem belki biraz basite indirgemek oluyor; çoğu insan gülecek ama ötekinin, bu öteki de erkek oluyor, fıtratına ve arzusuna itaat gösterecek şekilde yetiştirilmişim; eğer arzu etseydim belki başka türlü tepki verirdim ama kişisel yaratım için bir arzu beslemediğimden tek bir ihtiyacım vardı, o da bir başkasının başarmasına yardım etmekti.

- *Aslında çoğu çiftin artık beraber olmadığı bir çevrede istikrarlı bir çift olarak görülüyordunuz, öyle mi?*

Hélène: Kesinlikle. Öyle bir görüntümüz vardı ki birçok insan bana "Ah, siz ikiniz hep beraber olacaksınız diye düşünüyorduk, kesin gözüyle bakıyorduk." dedi, tabii ki böyle olmadı. (...)

- *Sizi ayıran meslek değil miydi?*

Hélène: Hayır, o sıkça şehir dışına, ülke dışına giderdi; bizi ayıran o değildi. Kariyerime eğildiğim bir dönemdi, iş biraz yoğundu, çocuklar için akşam sekizden önce evde olmak filan (...) kariyerimi biraz etkiledi, tam olarak istediğimi yapamıyordum, kariyer sahibi olma fikrinden vazgeçtim ben de. Kariyerim kendi kendine bitti çünkü ben giderek daha çok kenardaki köşedeki işleri alıyordum, (...) Böyle böyle, çöktü diyelim; tamamen çocuklar yüzünden değil, ticari sinemada çalışmadığım için de oldu biraz.

- *Ne yapmak istediğiniz hakkında belirli bir fikriniz var mıydı?*

Hélène: Evet, aklımda bir fikir vardı; o da sıradan bir iş yapmamak, vasat, önemsiz işleri reddetmekti.

- *Mesleki seçimlerinizi kendi aranızda konuşur muydunuz?*

Hélène: Evet, bu konuda çok konuşurduk. Örneğin, 1974'te kendimi kadın bir televizyon yapımcısıyla çalışırken buldum, çok kötü bir iş çıkıyordu ve tek isteğim elimi tamamen o işten çekmekti çünkü onunla çalışmak hakikaten katlanılmazdı. (...) Parasal sorunlarımız da olduğundan, kocam bana, "Tamam ama bırakmak aptalca olur, bir işe başladığında sonuna kadar götürmek lazım." dedi; o zaman nihayet, açıkçası ben de, başladığın işi bitirmelisin, diyordum kendime; dolayısıyla, kendimi işi bitirmeye zorladım, bu da bana bir yıl kaybettirdi; ardından ikimiz de, "Hata ettik, oradan sıvışmakla daha iyi ederdin." dedik.

Kişiliği değişti

(...) 20 yıldan uzun bir sürede ortak dostlarımız oldu: kimi zaman onun, kimi zaman benim dostlarım arasından (...). Ama yavaş yavaş ayrı dostlar edindik (...) ve sonra değişik bir şey oldu. Şöyle bir şey, geçen son birkaç yılda o kendi dostlarını edindi, bunlar daha kişisel dostluklar, "onun dostları" diyelim çünkü yıllar içinde ilişki kurma biçimlerimiz birbirimizinkinden farklılaşmıştı. Birbirimizden biraz uzaklaşmıştık. Ben bazı uzun metrajlı filmlerde çalışmaya başlamıştım, onun daha az tanıdığı insanlarla çalışıyordum; o da televizyon için bir şeyler çekiyordu, videolar, benim dâhil olmadığım işler yapıyordu. O zamanlar video çekim tekniklerini bilmiyordum. Onun da sinemanın ötesinde başka ilgi alanları, entelektüel ilgileri olduğundan, buna denk düşen birçok arkadaşlık kurdu, kısmen ortak dostlar da oldu; ben onun eşi olarak aralarına kabul ediliyordum ama son dönem arkadaşları onun dostlarıydı, benim değil. Bu insanlarla artık görüşmediğimi, öte yandan ortak dostlarımıza gelince, benim görüşmeye devam ettiğimi ama artık onun görüşmeye devam etmediğini fark ediyorum.

- *Hayatını mı değiştirdi?*

Hélène: Huyu değişti, bir tür kırılma ya da kopuş var. Aslında, çocuklarıyla ya da eski dostlarıyla pek ilgisi kalmadığını görüyorum.

- *Fiziksel olarak da mı değişti?*

Hélène: Fiziksel olarak evet ama muhtemelen, benim anladığım, son 10 yıldır daha ziyade kişiliğinde gizliden gizliye meydana gelen bir değişiklikti. (...) Bazı şeylerin farkına son 10 yılda vardım; 1985'te ayırdında olduğum ve bildiğim bazı şeyler ve kırılmalar zaten vardı ama baştan aldık; sonraları

daha az önemsedim çünkü hayat meşgalesi, annemleri kaybetmem, hayatın getirdiği bir sürü şey, çocuklarım için, annem babam için daha çok, kocam için daha az endişe ediyor oluşum derken işte bu noktadayız. Bir de tabii ki yeniden uzun metrajlı filmlerde çalışmaya başladığımdan işime daha çok eğildim, bu son yıllarda çok çalıştım.

Mesleğimiz artık bizi birbirimize bağlamıyordu

(...) Ve bir de şu var: Yaklaşık son 10 yıldır mesleğimiz artık bizi birbirimize bağlamıyordu, yani o daha çok televizyonda belgesel çekerken ben daha çok kurgusal filmlerde çalıştım, 1985'te çok hoşuma giden bir film çekmişti ama çok uzaklaşmıştım, bunun farkındaydı.

- *Yaptığı işin yargılandığını mı hissediyordu?*

Hélène: Belki de işinin yargılandığını hissetti, ona daha az hayranlık duyuyordum, o konuda gerçekten hiç konuşmadık. (...) İnanılmaz kapasiteli, kültürel bakış açısı yönünden olsun, duyarlılık yönünden olsun ya da yaratıcılık yönünden olsun, çok zengin biriydi; işin ticaretine bulaşarak adım adım zor birine dönüştü çünkü yaptığı iş çok zordu; mesleği izin vermediği için yapmak istediklerini gerçekten yapamıyordu, uzun metrajlı filmler çekmek istiyordu ama beceremiyordu çünkü başka herkes gibi televizyona iş yapması gerekiyordu; böylece o durum onu biraz yoksullaştırdı ve gitgide mesleki olarak yapmak istediklerini yeterince talep etmez hâle geldi, kolay işleri üstlendi, fazla kolay olan televizyon işlerini kabul etti; bunu kabul etmeyen, kabul etmedikleri için bu durumu atlatan başka arkadaşlarım var. Ama zor oldu, zor dönemlerden geçtiler, o ise belki de bunu kabul etti çünkü aslında çocuklarımız vardı, gerçi diğerlerinin de çocukları vardı. (...)

- *Onu uyarmadınız mı?*

Hélène: Sonlara doğru onu da yaptım ama şüphesiz yeterince uyaramadım. Dahası, onu uyarmaya hakkım var mıydı ki? Belli bir zamandan sonra onun kariyerini etkilemeye artık hakkım olmadığını düşündüm; bence o, kendi kendisinin efendisiydi.

- *Ona dair, tırnak içinde "profesyonel bir bakışa" sahip olduğunuzu hissetti belki de?*

Hélène: Belki de sonunda bu profesyonel bakıştan sıkıldı ve bundan uzaklaşmak istedi, aynı zamanda da bunu bana şimdi söylüyor, beraber çalıştığımız zaman en çok beraber olduğumuz dönemdi, belki de çok doğru, yani gerçekten böyleyse üzücü ama muhtemelen gayet gerçek bu. Profesyonel hayatının ona yardım edebildiğim ilk 15 yılında mesleğinin ona bir şey verdiğini düşünüyordu. Şimdi de kuşkusuz ona artık destek olmadığımı, ona bir

fayda getirmediğimi düşündü; büyük ihtimalle onunla aynı mesleki hedeflere sahip olan birine artık ihtiyacı yok, bilmiyorum, bunu bilmeme imkân yok. (...) Beraber çalışan ve uzun süredir birliktelikleri devam eden çiftler, çok örnek bilmiyorum, bildiklerim içinde, aslında kadın genelde aynı işi yapmıyor: Erkek, yönetmen, kadın değil, belki de kadın sinema sektöründe çalışmıyor ya da çalışıyorsa da yapımcılık yapmıyor, evrak ya da yazı çizi işlerine bakıyor ama kenarda. Aksi şekilde bu kadar uzun süre beraber olmaya devam eden çok insan bilmiyorum.

- *Aynı işi yapmadıkları zaman işler daha kolay mı yürüyor sizce?*

Hélène: Bence böylesi daha zor çünkü genelde mesleğin içinde olmayan insanlar kendini tamamen işine vermen gerektiğini anlamıyorlar, bununla bütünleşmiyorlar; ama uzun vadede öylesi daha iyi değil mi?

Eş değiştirmek, bu işte alışıldık bir durum

- *Peki bu mesleğe başlayan daha genç kuşaktan kadınlar, onlar çoğunlukla bekâr mı?*

Hélène: 40 yaşındaki daha genç kadınlar mı, hayır. Bekâr kalmayı kabullenmiş benim yaşımdakiler, bunu kabullendiklerini hâlen söyleyebiliyorlar ama 50'sini geçmiş kadınlar çok mutsuzlar; neredeyse kendi seçimleri sonucu bekâr yaşayanlar için bir felaket bu; çuvallıyorlar, çok mutsuzlar; gerçekten başka her şeyden daha kötü bir durum; çoğu zaman meslekleri uğruna, özgürlük, bağımsızlık, kariyer seçimi uğruna hayatlarını berbat etmiş oluyorlar. Yaş 40'a varınca, nasıl bir enerjiyle, ne şekilde olursa olsun, birdenbire çocuk sahibi olmaya çalıştıklarını görmen lazım. Başarılı olamayınca da bir felaket oluyor. Öte taraftan, tanıdığım diğer 40 yaşlarındaki, aslında "normal" yaşta "normal" bir çocuklu çift hayatı kurmuş ve 15, 18 yılın ardından hâlen beraberlikleri devam eden kadınlar, aslında başarıyorlar; çok sadık olduklarını düşünüyorum, biri ötekini bastırıyor -ki bu genelde erkek oluyor-, mutlaka diye düşünüyorum, böyle gördüğümü söylemem lazım, kadının ağır bastığı durumlar nadir; eğer eşlerden kadın ağır basıyorsa bağımsız kaldığını, evlenmediğini düşünüyorum ya da evlenmeden çift olarak yaşıyor; her hâlükârda, kendine yeterli olmak adına bir daha evlenmiyorsun; ama bizim gibi çiftlere bu meslekte artık rastlanmadığını düşünüyorum. (...) Bugün çiftler çocuk yapıyor, birkaç yıl beraber yaşıyorlar ve sonra 30 ya da 40 olunca, hayatlarının geri kalanını evlenmeden beraber geçirecekleri başka bir eş buluyorlar. Durum giderek buna dönüyor diye düşünüyorum. Sanki ikinci seçimleri daha kesinmiş gibi. Benim kocam için de durum bu muydu bilmiyorum, hiçbir şey bilmiyorum. (...) Benim için durum farklı, bu kopuş çok geç başıma geldi, benim hayatımda çok sonraları meydana geldi. (...) Ben bu sektörde çoğunlukla yaşanan duruma kural teşkil etmiyorum. Genelde, bir erkek için eş değiştirme meselesinin hep

kolay olduğunu düşünüyorum. Bir kadın için belli bir yaşta artık kolay olmuyor (...) ama belki de böyle söylemek biraz fazla basite kaçıyor, size anlattığım biraz basit oluyor.

Kendi kendime yettiğimden dolayı biraz enayi yerine konulduğumu hissediyorum

(...) Çocukların eğitimini organize etme meselesinin ötesinde tamamen bağımsız ve özgür bir hayatımız vardı; o, ne istiyorsa, nasıl istiyorsa, ne zaman istiyorsa yapıyordu. Ama belki o böyle düşünmüyordur.

- *Çocukların sorumluluğunu siz mi almıştınız?*

Hélène: Evet, sorumlulukları bendeydi.

- *İşleri paylaşan şimdiki kuşağın parçası değil misiniz?*

Hélène: Hayır, işlerin paylaşıldığı kuşağa dâhil değilim; maalesef biraz eski kafalı yetiştirilen, evdeki sorumlulukların, dolayısıyla çocukları beslemenin, hane halkını beslemenin, alışverişin ve her şeyin hâlen hep hanıma ait olduğu fikriyle büyütülen şu önceki kuşağın parçasıyım sanırım; işin doğrusu, şimdi katıldığını düşündüğüm işlere o zamanlar yardım etmiyordu. Ama bu, benim suçum; daha ısrarlı sormam gerekiyordu fakat evdeki işleri yapmak bana normal geliyordu; yalnızca sormam yeterliydi; belki de yapardı; işiyle, işiyle ve yine işiyle ilgili bir tip olduğu için ona o noktada tamamen, yüzde yüz özgür davranma fırsatını bıraktım. Büyük ihtimalle yanlış yaptım. (...) Belki çok net, çok kusursuz bir temel üstünde yola çıkmadık, bilmiyorum, olanları çok iyi analiz edemiyorum. Bir şekilde beni bastırmış olduğunu hissediyorum. Çürük bir temelden başladık galiba, o gideli daha bir buçuk yıl oldu, daha her şeyi çözmüş değilim...

- *Hayatınızda somut olarak ne değişti?*

Hélène: Çok şey. Doğrusunu isterseniz biraz enayi gibi hissediyorum. Duygusal yönden, bu konuyu konuşmamayı tercih ederim çünkü belki çok hassas, romantik gelebilirim; o yüzden üstüne konuşmaya değmez; ancak safi sosyal açıdan ve bu da size epeyce klasik gelecek ve hatta söyleyeceklerim size biraz gerikafalı görünecek ama 20 yılı aşkın süredir beraber her yönden paylaştığımız bir şey vardı ve bu bakımdan kendimi biraz enayi yerine konulmuş hissediyorum ve şimdi kendimi finansal açıdan her şeyin yükünü tek başıma taşırken buluyorum. Açıkçası beni fena bir şekilde terk etti; göz açıp kapayıncaya kadar, finansal açıdan giderlerime, hatta kızlarımız için bile, biraz daha katkıda bulunma zahmetine girmeden terk etti; açıkçası da bunu bağımsız olduğum, hayatımı kazanabildiğim, özgür olduğum, kendime yetebildiğim için bu kadar kolayca yapabildi. Sonuçta babamın istediği neydi,

kendime yetmem; benim istediğim neydi, kendime yetmem; feminizmin, kendine yetmenin, bu tür şeylerin biraz kurbanı olduğumu hissediyorum; şuna eminim ki çalışmayan kadınlarla evlenen onun kuşağındaki bazı erkeklerin o kadınları terk etmesi bu yüzden asla söz konusu değil; bence bunu ona söylesem gülerdi ve derdi ki "Yok daha neler, tabii ki hayır, ne olursa olsun terk ederdim!"; şüphesiz doğru da, kesinlikle terk etmiş olurdu ama diyelim ki bunu belli bir arsızlıkla yaptı ve "Ödemek zorunda olduğun şeyleri ödemeye devam et, ben de bundan böyle hiçbir şeyle ilgilenmiyorum!" dedi; yani her şeyi benim üstüme yıksaydı (...). Boşanma işlemlerine hâlihazırda başlamadığımdan, meseleyi resmî, yasal olarak çözmedik ama kendimi şimdi aynı sorumlulukları taşır hâlde bulduğum bir gerçek; küçük kızım hâlâ benimle yaşıyor, babasının katkısı olmadan bu çok yorucu, çok zor oluyor ve bağımsız olduğumu bildiği için çok daha kolaylıkla beni terk edebiliyor. Son zamanlarda iyi kazandığım için de artık hiçbir suçluluk duygusu taşımıyor.

- *Meslek hayatlarınızı birbirinizle hep paylaşır mıydınız?*

Hélène: Her birimizin hep kendi hayatı oldu; ben kendi filmlerimi çekerdim; mesela benim çektiğim filmleri beğenmiyor mu, sorun değil, üzerine konuşurduk; filmi izledikten sonra "Şöyle düşünüyorum, böyle düşünüyorum, iyi olmuş, iyi olmamış, şurası olmamış, şunu yapmamalıydın..." diyebiliyordu ancak sanırım son yıllarda ne yaptığımı cidden umursamıyordu ve ben de onun yaptıklarına daha az hayranlık duyuyordum. (...) Sanırım kocamın gidişi bizim çift olarak hayatımızın sonu olmakla kalmadı, ayrıca onun mesleki hayatının da değişim esnasına denk geldi, dengesinin kaydığı bir dönemdi, ne yöne derseniz bilemem, bundan bahsedecek yeterli veriye henüz sahip değilim, benimkisi açıkçası yön değiştirmiyor çünkü kişisel hırslarım yok, amacım kurgu-montaja devam etmek, değişmiyor, yani benim işimle alakalı bir kriz yok. (...) Benim hayatım daha basit, kurgu, çocuklarım ve bir de ondan ibaretti; onunkinin bundan ibaret olmadığı apaçık ortada: her şeyden önce mesleki başarıya dayalı; bu, o kadar açık ki şu son yıllarda şöyle bir sorun vardı, sadece onda olmayan, bütün kuşakta aynı sorun, gelecek yıllarda tüm bir kuşağı derinden etkileyecek bir sorun: yapmak istediği işi gerçekleştirmeden 50 yaşına merdiven dayamak, belli bu; son 10 yılda tüm becerebildiği bu; bazı iyi işler çıkarmış olsa da sadece iyi işler yapmadı, vasat işlere de imza attı; onun için acil durum, ya şimdi ya hiç; bence bunun da farkında, bence bundan da korkuyor ve burayı terk ederek ayrıca -böyle derken ben biraz daha basit bakıyorum, düşüncelerim azıcık daha net, hayattaki tercihlerim daha kesin, daha ahlaki diyelim, tırnak içinde daha düz bir çizgide gitmeye çalışıyorum- kuşkusuz ben de onu, hayatta nerede durduğunu artık bilemediği bir hâlde rahatsız hissettirdim; o da filmi tamamen bırakmak da dâhil bir sürü olasılık arasında gidip geldi, bunu bana anlatmadı ama kızlarına söyledi, belki

de kendine de söylüyor; 20 yıldır kendimi kandırdım, doğru yoldan gitmedim diyor; yani bilemiyorum, birçok şeyi sorguluyor olmalı.

"Her film çektiğimde mezuniyet sınavına yeniden girmekten bıktım!" derdi

(...) Bizim mesleğimizde, kariyerin ille de giderek daha güvenceli bir hâle gelmiyor. Bu durum onu mutsuz ederdi ama o da derdi ki "Her film çektiğimde mezuniyet sınavına yeniden girmekten bıktım!"; doğrusu her defasında var olduğunu, en iyisi olduğunu, iyi bir iş çıkardığını kanıtlaman gerektiğini hissediyorsun ki aslında teknisyenler için bu, büyük bir sorun değil. Eğer tutulmayan bir film çekersek, birkaç olumsuz eleştiri alırız da, bir yönetmen kadar almayız. Onun içinse dramatik bir durum, her bir defasında fark edilmeyen bir işe imza atması ona tesir ediyor; 40 yaşında daha fazla tanınmayı arzu ediyor; eğer en iyi olarak tanınmıyorsa bu, yıkım demek. (...) Kadın yönetmenler de aynı soruna karşı çetin bir mücadele veriyorlar, hatta kadın oldukları için daha da büyük mücadeleleri çünkü her şeye rağmen hâlen daha zor, kadın olarak bir şey yapmak bugünlerde bile zor, becerebildiğini kanıtlamak daha zor.

- *Bir kadınla çalışmak sizin için daha mı kolay?*

Hélène: Bir kadınla çalışmak benim için daha zor; (...) kadınlarla ilişkilerim bazı dönemlerde iyi, diğer dönemlerde ise berbat olmuştur; (...) kadının kendini her zaman kanıtlaması gerekiyor ve işin tuhafı bir kadın başka bir kadınla çalışırken çatışabiliyor ve baskıcı davranabiliyor. (...) Yöneten kadınlar gerçekten çok sert kadınlar oluyorlar ve kadınlığını koruyanlarsa (...) çok zorluk çekiyorlar çünkü sırf kadınsı özelliklerinden dolayı, kadınsı bir üslupla sinema yaptıkları için meydan okumayla karşılaşıyorlar ve insanlar onları hemencecik mahkûm ediyor. Aksi takdirde tıpkı erkeklerin tarzında sinema yapmak istemeye mecburlar. (...)

- *Erkeklerin mesleki krizlerine geri dönersek, sizce bir çift bu şekilde birlikte yaşamayı sürdürebilir mi?*

Hélène: Bence bu şekilde birlikte ayakta kalmak mümkün. Sorun herhâlde şu: Aslında belki içinde yaşarken farkında değilsin, sonradan ayırdına varıyorsun. (...)

- *Peki meslektaşlarınız, daha genç olanlar, bu kadınlar mesleki ve aile hayatını uzlaştırmayı başarabiliyorlar mı?*

Hélène: Bu konuda bir şey diyemem, yeterince genç çift tanımıyorum. Bildiğim en genç örnek 40 yaşında ve 10 yaşından büyük çocukları var. Tanıdıklarımdan en genç olanlar ise bekâr, 26'sında, 30'undalar ve şimdilik bekâr kalmak ve işlerine odaklanmak istiyorlar; mesleki başarıyı garantiye aldıktan

sonra bir ara çocuk yaparlar şüphesiz.

- Peki aynı zamanda diğerleri için baskı oluşturmuyorlar mı?

Hélène: Evet evet, bazıları tabii ki evet. Ama her şeyden öte işten, bu meslekten dolayı bir baskı oluşuyor. Örneğin, uzun metrajlı bir filmde bir mixin iyi olduğundan emin olmak istediğinde ve her akşam saatlerce, gece dokuza ona kadar başında kalırken, tabii ki yeni bebeği olmuş bir kadını bu işe almayacaklar. Yönetmene saatle ilgili baskı yaparak işimi elimde tutmayı başardım, zaten tepedekilerden biriydim, asistan değildim. Hâlen asistan olmuş olsaydım başa çıkabilir miydim, emin değilim.

- Bir yönetmenin, ekibinde çalışanlardan birini, aile hayatını iş hayatının önüne koydu diye terslediği hiç oluyor mu?

Hélène: Doğrudan azarlamak mı, hayır ama dolaylı azarlamalar var. (...) Asistan alıyorsanız bu kaçınılmaz, onların zamanı uygun olmak zorunda.

Sonunda tamamen yalnız kalıyorsun

(...) Genç kadınlar, çift yaşamına güven duyuyor olabilirler ama bütün kartlarını buna oynamıyorlar; aslında her an her şey olabilir, hiçbir şey kesin değil diye düşünüyorlar; ben de kendime hiçbir şey kesinlikle kader değil diye hatırlatırdım ama yine de her şeye rağmen bazı şeylerin kesin olduğuna inanırdım; güvenmek isteyen bir yanım vardı, ne bileyim, yaradılışım da böyleydi; ama her şeye rağmen böyle oluşuna inanmak istedim. Eski eşim de ona inanmak isterdi, inanmayı da denedi; derken hayat ona bunun zor olduğunu gösterdi; ancak hayatında bu tür bir kırılmanın acısını şüphesiz aynı derecede yaşıyor çünkü belki de bizim ilişkimize benden daha az katkıda bulundu; ben 20 yılımdan fazlasını verdim buna. Yani bu tür bir... Yıkımdan daha az canı yanan o. Yani o kurban değil de ben kurbanmışım gibi hissediyorum, haksız yere. Benim kuşağımdakiler artık benim durumumda değil diye düşünüyorum, bu durumu daha sakince karşılayabilen birçok kadın var.

- Ama yine de işinizin aile hayatınıza çok az vakit bıraktığı aşikâr. Somut anlamda, film montajcılığı iş saatleri anlamında ne ifade ediyor?

Hélène: Oldukça katı süre sınırlarımız var. Eğer günde normalde sekiz ya da dokuz saat çalışıyorsan bu yeterli, sekiz değil de dokuz iyi. Ben genelde saat dokuz gibi evden çıkıyorum ve akşam 7.30 gibi dönüyorum, yaklaşık 11 saat boyunca evde yokum, bunun dokuz saati işteyim. Biraz daha işi üstlendiğim filmler oluyor. Hatta daha da uzun saatler boyunca çalışan, deliler gibi çalışan montajcılar var; özgür olmak için çalışan, işini seven, çok çalışan, özel hayatı artık hiç olmayan, özel hayatı olmadığı için de boşluğu doldurmak için çalışan kadın arkadaşlarım var. Bir tür kısır döngü var burada: Yalnız başı-

na para kazandığın için çalışıyorsun, çalışman sayesinde yalnız kalıyorsun, tamamen yalnız, sonra da bir bakmışsın 45 yaşında büsbütün yalnızsın ve hayatının sonuna dek işten başka bir şey yok elinde. Benim durumum da biraz böyle, şimdi bakınca kendimi işe güce çok verdiğimi ve çalışıp çabalayıp çocuklarımı büyüttüğümü düşünüyorum ama merak ediyorum: Sırada ne var? Şimdi çalışmaya devam etmem gerek, önce bazı durumları kabullenmem gerekiyor, tamamen yalnız yaşamak zorundayım, yani şansıma çocuk sahibi olduğumu saymazsak bekâr gibiyim. (...) Kusursuz sanılmaması gereken bir iş bu; kurgu-montaj, çok zaman alıyor; çok dostane ilişkiler kuruluyor; çok samimi bir ortam ve film biter bitmez, puf, herkes yok oluyor. Film bitince bu tür ayrılıklara alışmak lazım; 30 yılın ardından sıradanlaşıyor ama başlangıçta zor geliyor çünkü hakikaten çok, çok fazla emek veriyorsun. (...) Benim için, çıkan bilançoda birliktelik söz konusuysa gayet eksilerdeyim çünkü kendi ilişkimin paramparça olduğu aşikâr; ayrıca artık birlikte yaşamak istemeyişinin nedenine, kişisel olsun mesleki olsun, nedenlerine baktığında, bir ölçüde at gözlüğü takmış olduğunu fark ediyorsun. (...) İki kuşağın arasındayım ben: Kendime yetmek ve özgürlük istedim; hem de nasıl gördümse ve belki de öyle yaşamayı arzuladığımdan, değişmez, klasik bir kalıp içinde yaşamak istediğim için bunları hakkını vererek yaşayamadım. (...) Kendimi tamamen azat edemedim, dolayısıyla aldığım eğitimin kurbanı oldum biraz, tabii bir de fazla yaşlı olduğum gerçeği var, bunu doğru dürüst yaşayabilmek için 15 yıl daha genç olmam gerekirdi. (...) Nihayetinde, herkesin fikri kendini bağlıyor. Bir adamın kariyeri ile evlendiğimi düşünerek kendimi enayi yerine koymuşum, birkaç yıl boyunca öyle de olmuştu, bazen böyle de yürüyor ama nadiren. Mutlak doğru değil. Niyesini anlamaya çalışmadım, fazla zahmetli geliyor.

Aralık 1991

Özgürleşme

Abdelmalek Sayad

Burada kısmen yayımlanan mülakatların kendilerine has bir evveliyatı var. İki üç saat süren üst üste üç mülakattan bağımsız olarak bazen öncesinde (sırf hazırlık olsun diye), bazen de beraberinde veya akabinde gerçekleştirdiğimiz sohbetler, tam istediğimiz gibi, mülakatların hakkını vermemizi sağladı. Bu çalışmaya yol açan önceki başka bir araştırmayı ilkin genişletmeyi ve tamamlamayı hedefliyorduk: (başta Faslı ve Tunuslu olmak üzere) .belirli göçmen ailelerin çocuklarının okul durumlarına bakmak, bize, küçük bir taşra üniversitesinde uygulamalı diller lisansını (1986'da) yeni bitirmiş olan ve araştırmaya memnuniyetle katılacağını söyleyen genç bir kadınla tanışma şansı verdi. O zaman araştırmanın biriminin, öğrencinin kendisi değil bütün aile ve ailedeki çocuklar olduğunu bildiğimiz için, ablasıyla, mümkünse diğer erkek ve kız kardeşlerinin de eşliğinde görüşmek istedik. Öğrenci bizi, o sırada geçici olarak yanında kaldığı ve farkında bile olmadan kendini aşıp "yolunu aydınlatan" ablası Farida ile tanıştırmayı öneriverdi.

İşte ve toplumsal hayattaki deneyim yoksunluğundan dolayı, 35 yaşındaki bu kadın genç bir ergenin tepkilerini gösteriyordu ve başlarda fazlasıyla çekingen, çok güvensiz ve aksiydi. Tabii ki kız kardeşinin ısrarıyla, okulla ilişkisine değinmeyi hedefleyen bir görüşmeye razı oldu. Ancak Farida'nin gerçek bir memnuniyetle ve içini dökmek için ayrıntılarıyla anlatmaya rıza gösterdiği, aslında tüm hayat hikâyesiydi. Fransa'ya göç etmiş bir babanın kızı olarak (hem göç sebebiyle hem de savaş yüzünden), anneanne ve dede-

siyle yaşamak için Cezayir'e geri dönmesi ve çocukluk hikâyesi; sonra, anaokulu yaşında Fransa'ya tekrar dönüş hikâyesi; zorunlu eğitimin sınırı olan 16 yaşma kadar devam eden okul yılları... Sonrasında, "eve kapatılma", "tecrit" edilme ve daha sonra annesiyle arasındaki çatışmanın, babasına duyduğu nefretin hikâyesi; ondan küçük olan erkek ve kız kardeşlerine yönlendirdiği sevgisi; geçirdiği birçok "depresyon" krizi ve "akıl sağlığını korumak" için aklına gelen direniş eylemleri ("Beni taşıyan bu ayakların yürümesi yasaklanmış olsa da, aklımı yitirmemek için önemli olan bu."). Bir de, nihayet, özgürleşme hikâyesi ve onun deyimiyle, yirmi yıl içinde "yüzyılları aşmasını" ve sahip olduğu hayatın esas yoğunluğunu geriye dönük olarak keşfetmesini sağlayan bu yolu izlerken çıkardığı dersler. Hayatı, "Hiçbir ilgi alanı veya çekiciliği olmayan... örtük, neredeyse bitkisel bir hayat... İşsiz güçsüz ve anlamdan yoksun bir hayat; hissiz, içi boşaltılmış bir hayat... Nereden anlam kazanır ki?.. Atıl bir hayat... Her şeyin kendini tekrar ettiği dümdüz bir hayat... Günlerin, yılların geçmesi fark etmiyor, gündüzü geceden ayıran, birbirinden farklı kılan hiçbir şey yok... İçi boş, anlamsız bir hayat... Sadece uğraşlardan bahsetmiyorum -günlerini ve hatta uykun kaçarsa gecelerini, takvimini her zaman bir şeylerle doldurabilirsin - kafanda dönenlerden, düşüncelerinde geçenlerden bahsediyorum." şeklinde tanımlıyor. Dünün hesabı bu, doğru. Ancak bu hesap, bu anlayış, bir kere, kişi ne kadar yol kat ettiğini ölçmek üzere "*can sıkıntısını* geride bıraktığı" takdirde mümkün oluyor; çünkü önceden tek çare "Aynı şeyin üzerinden tekrar tekrar gitmek... Sürekli aynı otu çiğneyerek geviş getirmek... ve konu kendime gelince, tekrar tekrar, aynı sorular: 'Niye başıma bu geldi, bu adaletsizlik niye, yukarıdakine ne ettim, neden bu kadar bedbaht doğdum... Bu açmazın çözümü nedir, filan...' " diye debelenmekti. Ayrıca bu, bir de kişi, isabetli bir ifadeyle *oto-analiz tavrı* denen tavrı benimsemeye nesnel anlamda mecbur kaldığı takdirde mümkün oluyor. Belirli koşullarda, kişinin benliği hakkındaki fikri işe yarar tek hayatta kalma mekanizması demek oluyor. Kimi durumlar öyle sert çelişkilerle dolu ki açmazın anlaşılması için o belli sorunun ayrıntılı olarak sorulması gerekiyor. Kuşkusuz, kişi bu açmazlarda, etkili "dışarıdan" çözümlerin var olmadığını, kurulu prosedürlere başvuramayacağını ve

açmazın sorumluluğunu hazırda bulduğu faillere yıkamayacağını -bu, başkaldırı fikrini de eler- bildiği için, eleştirel soru sorma modu sosyolojik hakikat arayışına da temas ediyor. Bunun haricinde, kişinin durumu, görünürde tarafsız idraki, duruma nispeten hâkim kılıyor ve hayatta kalma koşulu hâline geliyor; buradaki durumda ise nihai "diriliş" koşuluna dönüşüyor. Eşitsiz durumlara düşmek hükmedenin sıklıkla kendi sosyo-merkezciliğini pekiştiriyorsa eğer, hükmedilen kişinin de (sömürgeleştirilen, siyah, Yahudi, kadın, göçmen vb.nin) bu ilişkiyi açığa çıkarmaya çalışmasını zorunlu kılar, bu da kendini yaratması, tamir etmesi demektir. Bu, toplumsal analiz eğilimini dayatan gerekli, hatta kimine göre yaşamsal bir pratiktir; bu eğilim kişinin "ikincil doğası" hâline gelir ve bireyin her edimine, her hareketine rehberlik eder.

Farida'nin durumunda, kim olduğunu, bugüne neden ve nasıl geldiğini veya daha sıradan bir ifadeyle nasıl bir başkası değil de kendisi olduğunu bilmek istemesi, yalnızca bir "kimlik arayışı" değil, bugünlerde kullandığımız bir ifadeyle sahici bir takıntıdır, hem de biyografik veriler (doğumu resmî kaynaklarda usulünce kaydedilmemiş, dünyaya geldiği toplum tarafından bile kayıt altına alınmamış, aynı şekilde anne-babasının evliliğinin de kaydı tutulmamış) sayesinde tutunduğu ve kendi gözünde dramatize ettiği bir takıntı: "Kendimi tanıtmam lazım diyelim... Kimim ben? Bilmiyorum... Merak ediyorum, sadece merak... Yaşımdan bile emin değilim, yaşım bile benim değil... O bile sahte... Acaba var mıyım diye merak ediyorum; herkesin bir doğum tarihi var; günü, ayı, yılı belli... ve bir doğum günü (...) doğum yerim için de aynısı geçerli... O da yok. Bütün bunlara gülesim geliyor... Devlet kayıtlarından çıkarıldığımı söylediler, ne hoş bir kelime, çıkarılmışım ve "çıkarmak" fiilini zamanlarına ve kiplerine çekmeye başlayacağım (çektim de). Sevdiğim bir fiil var... bu işin doğrusunu anlatan bir fiil..." Özgürleşmesi tamama erince, idari bürolar ona bir kez daha "asıl hata ve yanlışlığı" nasıl hatırlatıyorsa, Farida de takıntısından o kadar kurtulmuş sayılırdı. İşin gerçeği, vatandaşlığa geçme işlemlerinde, (uydurma) doğum tarihi ile anne-babasının (yine uydurma) evlilik tarihi arasındaki boşluğa dikkat eden ilgili bürolar, üç yıl aradan sonra, "ebeveynlerinin dinî (*sic*) nikâh tarihini gösteren belgeleri getirmesini" isteyecek kadar ileri gitmişlerdi.

Farida'nin hayatını ve ona dayatılan sayısız "bölünmüşlük" deneyimini ve "kesinti"yi anlattığı upuzun hikâyeden yalnızca genel gidişatı, genel olarak çok hızlı gelişen, ailesindeki kadın-erkek davranış modellerini, aile içi ilişkileri ve genel sevgi kalıplarını olduğu kadar aileler arasındaki duyguların da tamamen yer değiştirmesine yol açan değişimi yansıtan kesitler seçtik. "Annesi ve babası rollerini öğrenmişti, nasıl ebeveyn olunur biraz öğrenmişlerdi," iki kız kardeş bu konuda hemfikir oldukları gibi, esas öğretmenin, mecburi veya arzulanan bir çıraklığa (hem mecburi hem istenen bir şeydi) vesile olanların, ailede oğlanlardan çok kızlar olduğu konusunda da hemfikirler; özellikle de en büyük abla, çünkü kaderine düşen muameleye boyun eğip teslim olarak ve kız kardeşlerinden çok sonra özgürleşmeye "cüret ederek", tuhaf ama aslında "yollarını aydınlatan" ablaları olmuş. İki küçük kız kardeşi oldukça iyi yüksekokullarda okuyup okul bittikten sonra baba evini terk etmişler: Bugün biri Almanya'da öğretmen, diğeri ise Barselona'da turizm sektöründe çalışıyor.

Seçilen yaşam biçimleri ile bu konuda ebeveynlerin nesnel sorumlulukları arasındaki ayrılığın etkisiyle (bu ayrılığı göze sokmanın, mercek altına almanın âlemi yok, zaten herkes öyle davranmamaya özen gösteriyor), muğlak bir kabahatlilik hissi, anne-baba ile çocuklar ya da erkek kardeşler ile kız kardeşler arasındaki ilişkiler bütününe musallat oluyor: önce en büyük çocukla, yani feda edilmiş sadık "kurban"la anne-babası arasındaki ilişkilere; sonra da kurban ablalarını söze dökmedikleri bir şekilde takdir eden erkek ve kız kardeşleri arasındaki ilişkilere. Kuşkusuz, Farida'nin hoşlandığı bu kurban konumu, vicdan azabıyla harekete geçerek bir yere varan kurbanın konumu, tüm kardeşlerine, özellikle de erkek kardeşlerine nazaran anne-babasının gözünde "en iyi" kız evlatları olarak "büyüklere saygıda" örnek evlat olmasına izin veriyor. Hem anne-babasından hem de kendinden, geçmişinden (kendi kendini yetiştirmiş, azimli bir alaylı o) bir öç alma biçimi mi bu yoksa? Bu vakada, affetmeyi ve affettiğini göstermeyi bilmek, hayatın ızdırabına karşı zafer kazanmanın en yüce biçimi gibi görünüyor.

Cezayirli genç bir kadın ile

Mülakat: Abdelmalek Sayad

Farida: Okula gittim ama sadece gittim, ne işe yaradığını bilmeden... Bence zaten hiç kimse ne işe yaradığını bilmiyor. O hâlde annemle babam okulun ne işe yaradığını nasıl bilebilir? Hiç okula gitmediler ki. Ben de zorunlu olduğu için okula gittim işte, hepsi o. Biraz daha büyüdüğümde, ortaokulda, yedinci sınıfta ofis çalışanı olmaya yarayan CAP'a yönlendirdiler -daktilo ve biraz steno öğrettiler... artık unuttum gerçi- derken babamla münakaşalarımız başladı. Sürekli gözü üzerimdeydi, evden çıktığım an izlenmeye başlıyordum. Dışarı çıkmak... okula gitmek için çıkmaktı, evden okula, okuldan eve, o kadar. Onun dışında evden çıkmak yoktu. Hatta bu mecburi çıkış bile sakıncalıydı. Artık utanıyordum, babam beni okul çıkışında almaya gelirdi ve küçük bir kız çocuğuymuşum gibi eşlik ederdi... Yoo, öyle değil. Biriyle dışarı çıkmış gibi yan yana değildik hiçbir zaman; birbirimizi tanımıyormuşuz gibi, o bir yanda, ben öte yanda yürürdük. Kız erkek bütün arkadaşlarım bana gülüyordu: "Baban gelmiş! Görmüyorsun musun! Yanına gitmeyecek misin?!" Evin penceresinden okul rahatça görünüyordu, sokağın sonunda ise babam camdan bana bakardı. Dürbün edinmek neden aklına gelmedi, bilmiyorum... Ben büyüdükten sonra ortam çok değişti, neredeyse inanılmaz derecede. Değişim hızlı oluyor gerçi. Ben küçükken babam, takıntısı yüzünden herkese "Kızımı otobüste katiyen göremezsiniz, öyle bir şey olsa ne hâle gelirim bilmem!" derdi, böyle dediğini kaç kere duydum. Böyle bir şey olursa kendini öldüreceğini bile söylerdi. Ben de inanırdım, herkes inanırdı. Şantaj yapıyordu âdeta... bana bir sürü zaman kaybettiren, yıllar boyunca hayatımı berbat etmekten başka işe yaramayan bir şantaj. Oysa o zamanlarda bütün duyduğum, "Bilmem kimin karısını şurada görmüşler... şunların kızı... sokaktaymış, pazardaymış, otobüsteymiş!" olurdu. Yani dışarı çıkan bir avuç kadının dışarıda görülmesi ayıptı. Utanç vericiydi, erkeklerin dediğine göre namus meselesiydi. O yüzden, saklana saklana yaşıyordum ve evin duvarları üstüme yıkılsın da altında kalayım, tamamen saklanayım diye bekliyordum. Bana en çok ızdırap veren de buydu. Okuldaki son yılımda babam kimsenin geçmediği bir güzergâh bile buldu bana; yolumu epeyce uzatıyor, özellikle de kışın hiç güvenli gelmiyordu ama babam o yolu kullanmamı istedi. Böylece kimsecikler Bay ---'nin kızını gördüm diye konuşmayacaktı. Öylesi karizmasını çiziyordu.

- Şimdiki hâline bakınca, bu dediklerine inanmakta güçlük çekiyorum.

Herkes ne kadar değişmiş! Bir şeylerin değiştiğini, neredeyse inanılmaz derecede değiştiğini söylemekte o kadar haklısın ki.

Farida: Daha da değişmeli. Olanlara dışarıdan bakınca şimdi, artık oradan kurtulduğuma göre, kurtulmak doğru kelimeyse tabii, babamın bütün inadının, tüm bunların boş çabalar olduğunu bilmek beni yaralıyor; kendi bakış açısından doğru olanı yaptığını düşünüyordu ama amaç neydi? Koca bir hiç! Bugün esas acınacak kişinin o olduğunu düşünüyorum. Aklının bir köşesinde, bu konuda ne düşündüğünü bilmek isterdim. Pişman mı, değil mi? Bilmiyorum. Sanmıyorum da. Onu yeterince tanıyorum. Sahip olduğu ahlak anlayışının doğruluğundan kuşkusu yok; ahlak anlayışı onu terk etti ama o ahlak anlayışını terk etmedi; peki o zaman bizim hakkımızda, ben ve kız kardeşlerim hakkında ne düşünüyor? Annem bile, erkek kardeşlerim bile, onun arzu ettiği gibi olmadılar. Şimdi yürüyüşe çıkıyorum, yolculuk ediyorum, eve gece saatlerinde dönüyorum, dışarı çıkıyorum, hatta annemi de benimle beraber yürüyüşe çıkarıyorum. Ona etrafı gezdiriyorum, onu sinemaya götürüyorum, yemeğe çıkarıyorum, Seine nehrinde tekne turuna bile çıkardım.

- *Bu geçmişin en çok nesinden pişmanlık duyuyorsun?*

Farida: En büyük pişmanlığım okulla ilgili. Asla desteklenmedim. Elbette en büyük çocuklarıydım, önümde bir örnek yoktu, bana o sırada ve sonrasında rehberlik edebilecek kimse... Annemle babama okulun ne olduğunu öğretecek kimse yoktu, bu gerçeği artık telaffuz edebiliyorum. O zamandan beri olan bitene bakarak konuşacak olursam, artık öğrendiler. Düşününce insanın hâlen gücüne gidiyor, sadece birkaç yıl önce -en fazla 10-12 yıl önce- başımı camdan dışarı uzatmak iki tokat sebebiydi, şimdiyse plaja gidebiliyorum, eve gelince mayomu kuruturken kimse tek laf etmiyor.

- *Başını camdan dışarı uzattın diye tokat yemek derken?*

Farida: Ya! Böyle bir olay. Uzun zaman önce, okul bittikten sonraki yıldı, demek ki 17 yaşındaydım. Evden erkek kardeşimin sokakta ağladığını duydum. Ne olduğunu anlamak için başımı camdan uzattım. Besbelli biri görmüş: bir akraba, aileden biri, babamın sevmediği bir kuzen, o da bizi sevmezdi -ona ne şüphe-, babama küs, ama o gün beni camda görür görmez koşarak babama yetiştirmiş, demiş ki: "Kızını camdan dışarı bakarken gördüm..." Bu lafı işitmenin ve kızının ipini bıraktı diye suçlanmanın babamı ne kadar kızdırabileceğini anlıyorum. Babam eve geldi ve ben sebebini bile anlamadan birkaç tokat yedim. Gıcık oldum o tokata. Şimdi dahi, aklıma geldikçe üzülüyorum. Başka bir sefer -neredeyse kırda, tenha, uzak bir evde yaşadığımız hâlde- bir sabah saçımı yıkamak istedim ama baktım ki şampuan kalmamış. Hemencecik, pürdikkat, kapının eşiğinden fırladım, annem beni gözüyle kolluyordu, koşup sokağın hemen öte ucuna geçtim, yaşlı bir kadıncağızın ufak bir bakkal

dükkanı vardı, baraka gibi bir şeydi. Ufak bir şampuan aldım, o zamanlar küçük şeker paketleri gibi satılıyordu. Şampuanı alıp eve dönecek kadar vaktim vardı. Ama tabii ki o zaman da biri görmüş, tabii ki babama yetiştirmiş. Sürekli bu şekildeydi. (...)

Zamanla, özellikle de erkek ve kız kardeşlerim büyüyüp yetişkin olduklarında her şey değişti. Başkaları için, daha genç olanlardan isteyemedikleri şeyleri artık bana da dayatamıyorlardı. Aynen öyle oldu. Peki o dönemi nasıl geçirdim? Karanlıkta kalarak, hayatımda bir kara delik oldu o dönem, hakikaten bir kara delik. Gece ile gündüzün artık birbirinden farkı kalmamıştı; yalnız kalabildiğim için gece olsun istiyordum. Hayatımı, programımı günde 24 saat boyunca herkesin arasında yalnız olacak şekilde düzenledim. Konuşmadan, tek kelime etme ihtiyacı duymadan, kimseden de tek söz duymadan günlerce idare edebiliyordum. Sağır ve dilsiz gibi. Gün içinde ne işe bakmam gerektiğini biliyordum, evdeki işlerden benim payıma düşenini yapıyordum, onlar ufakken erkek ve kız kardeşlerimi uyandırıp hazırlıyordum, kahvaltı ettiriyordum, sonra evi temizliyordum, yemekten sonra bulaşıkları yıkıyordum. Bitirince kendimi odama kapıyordum, kimseyi içeri almıyordum, tek kelime konuşmadan. Canımı acıtan özellikle bu sessizlikti. Küçükken erkek ve kız kardeşlerimle avutuyordum kendimi, işte hepsi bu.

Bana panter diye isim takmışlardı

- Annen babanla ilişkin nasıldı, özellikle de evin içinde ikiniz sürekli beraber olduğunuz, yüz yüze baktığınız için, annenle aran nasıldı?

Farida: Babamla iletişim sıfırdı; varlığını unutmuştum âdeta, bence o da benim varlığımı unutmuştu. Tuhaf, çünkü varlığı annem üstünden hissediliyordu, annem bana şöyle şeyler derdi, aşağı yukarı kastettiği, "baban bana şöyle dedi... baban böyle düşünüyor... baban böyle istiyor... baban soruyor... baban ne der buna... babanın haberi var mı..." olurdu. Sadece böyle konularda adı geçerdi. Aynı şekilde, sanırım ben de annemin bahsettiği kadarıyla vardım onun için... veya konu ben olunca birbirlerine söyledikleri kadarıyla. Annemle iletişimse, zıtlaşma şeklindeydi. Sinirimi bir tek ondan çıkarabiliyordum. Sonlara doğru, birbirimizle konuşmuyorduk bile artık. Her şeyden onu sorumlu tuttum, babamdan daha kötü, daha baskıcı olduğunu düşündüm; açıkçası her şeye... kızının ahlaklı olmasına göz kulak olmaktan annem mesuldü. Babamın ona, "o senin kızın..." veya "kızın şöyle yapıyor... kızın böyle düşünüyor..." dediğini duyardım; o hâlde bu kızın annesi olarak suç onundu. Şimdi düşündükçe!.. Pasaklının tekiydim, pistim, kötü kokuyordum kesin; yıkanmazdım, tam bir tembeldim. Hep... mutfak önlüğümü takardım, üstümü çıkarmazdım, uyurken bile; giysilerimi değiştirmezdim. Yemek bile yemezdim... Ya anoreksi krizlerine girerdim ya da ne bulursam, oturmadan yerdim... asla

masada, herkesle beraber yemek vaktinde değil. Sonunda berbat bir uykusuzluk çekmeye başladım, gözlerimi kırpmadan art arda kaç gece, artık uyuyamaz oldum. Zaman kavramım hiç kalmadı: Hangi gündeyiz, hangi aydayız sallamıyordum. Bence bütün bunları bilerek sallamıyordum, gazeteyi okurken gününe dikkat etmiyordum, gece ile gündüz aynı şeydi, hep ya karanlıkta ya da elektrik lambasıyla oturuyordum, odamın perdelerini hiç açmıyordum. Bu, doğrusunu istersen, bana tanıdıkları tek ayrıcalıktı; başka şansları yoktu: Bir odam vardı, oda gece gündüz bana kalıyordu, kız kardeşlerimden hiçbiriyle paylaşmıyordum. İşte, annemle birbirimize porselen köpek bibloları gibi dik dik bakardık. Hıncımı ondan çıkarıyordum, tek yapabildiğim buydu. Hep agresiftim ama kim olsa öyle davranırdı... Ve hâlâ izleri devam ediyor... sen de bundan payını aldın [*gülüyor*]. Dışarıdan bakınca sadece pençe. Kardeşlerim bana panter diye isim takmıştı. Ama bir tek onlarla biraz olsun diyalog, birazcık suç ortaklığı kurabiliyordum.

- *Hem oğlanlarla hem kızlarla, erkek kardeşlerinle olduğu kadar kız kardeşlerinle de yani.*

Farida: Genelde evet. Hatta erkek kardeşlerimle kızlarla olduğundan daha çok, çünkü erkek kardeşlerim daha büyüktü, benden hemen sonra gelen iki erkek kardeşim var. Kendi çaplarında, farkında olmadan bana büyük yardımları olmuştur.

- *Tamam, bunu şimdi bir kenara bırakalım, annenden, annenle ilişkinden bahsetmeye devam edelim.*

Farida: Annemle ilişkim... nefrete değil de daimî husumete dayanan bir şeydi. Nefret... Bunu söylediğime utanıyorum ama nefretim babama yönelikti... Ondan gerçekten nefret ettim. Bugün bile eve uğradığımda bir şekilde becerebilirsem onu atlatıyorum, görüşmeden çıkıyorum. Üstelik, duygularımız karşılıklı. Sanıyorum onun için de böylesi daha iyi. Yalan söylemenin başka bir biçimi. Böylece, hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi, evden ayrıldığımı, tek başıma, yani bekâr, başka yerde oturduğumu, kendi hayatımı yaşadığımı bilmiyormuş gibi davranabiliyor. (...) Ama annemle sürekli kavga ediyorduk. Herkese yaptığım gibi ona da agresif davranıyordum, bu da onu gerçekten çok kızdırıyordu, o zaman da ben daha agresifleşiyordum. Onu ağlatana kadar bırakmazdım, sonra ben de kendi odama saklanıp ağlardım. Ona göre canavarın tekiydim, doğrusu ona karşı canavar gibi de davrandım...

- *Hâlen de böyle mi?*

Farida: Yoo! Hayır. Şimdi birbirimize bayılıyoruz. İkimiz de âdeta o zamanlara geri gitmek, bağışlanmak, birbirimize çektirdiklerimizi telafi etmek istiyoruz. Şimdi annem bir tek benim üstüme yemin eder. Bunun için kendine

göre sebepleri var, sana sonra anlatırım. Önceleri bana beddua ederdi, başıma en kötüsünün geleceğini söylerdi, en kötüsü olsun ister, başıma kötülük gelmesini dilerdi, onun da dediği gibi: lanet etmekti bu... Annemi, "Allah'a ne ettim de evlat diye bana bu kızı layık gördü?" diye şikayet ederken, ağlarken bile duydum. Hatta aynen şu kelimeleri kullanırdı: "Böyle bir kız vererek beni lanetledi! Beni böyle cezalandırdı!" Ve tabii ki günahı neyse affolsun diye Allah'a yalvarırdı, böyle bir canavar doğurmuş olmak için ne suç işlediğini bilmiyordu! Kötü bir insandım, kötünün ta kendisi... Doğru. Kız kardeşlerimin aklını çelmeseydim bari. Annemin derdi takıntısı buydu, annemin saplantıları hayli çoktu.

- *Diğer saplantıları neydi?*

Farida: Annem okula takmıştı. Hepsi okulun suçu. Çünkü 16 yaşıma kadar okula gitmiştim; sadece 16, bir gün bile fazla değil. Okul da ne okul! Hava cıva okulu. Ama ona rağmen, okul annemin deyişiyle "başımı döndürdü". Bir de okula izin vermeyeceğine, diğer kız kardeşlerimle ilgili aynı hataya bir daha düşmeyeceklerine, 16'larına basmadan onları okuldan alacağına yemin ederdi. [*kahkahayı patlatıyor*] Şimdi düşününce... En iyi üniversitelere gittiklerini, birinin Almanya'da, Frankfurt'ta bir lisede Fransızca öğrettiğini, diğerinin İspanya'da, Barselona'da turizm sektöründe çalıştığını filan! Buralara geldiler işte. Annem bugün çok gurur duyuyor diyebilirim, hem de eve yapışmış oğullarından ziyade çalışma hayatına atılmış ve evden ayrılmış kızlarıyla gururlanıyor, sonuncusu da benim işte, hep sonuncuyum. Oğulları sadece meslek lisesinde okudular, acınası bir hayatla yetinmekteler. Ama bu, durumun tepemde şantaj malzemesi görevi görmesini engellemiyor. Kaç kere kaçmayı düşünmüştüm. Hayır, tam öyle değil. Kaçma fikrine gerçekten hiçbir zaman hoş bakmadım. Sonu hep kötü bitiyor. Evden kaçan, benim gibi yetiştirilmiş kızlar tanıyorum, akrabalar veya komşular arasından. Sonları hep kötü oldu çünkü başarmak için gelirleri, olanakları yoktu, hayatını kazanmak için geliri olmanın ya da bir işte çalışmanın neye benzediği, ev tutma, bağlantılar kurma, herhangi bir yerden, tanıdıkları, devlet daireleri, sosyal hizmet görevlileri, işsizlik hizmetleri aracılığıyla yardım alma konusunda bir fikirleri yoktu -tüm hayatları boyunca evde tıkılı yaşarlarsa bu olanaklar hakkında nereden fikirleri olsun-, bunlardan haberleri bile yoktu. Dolayısıyla kaçmak boşuna. Ancak ses getirecek bir darbe indirmek aklıma yattı, ince tezgâhlar kurarak gerçek bir isyan başlatmak, herkesin yüzüne kapıları çarpmak... Sonradan başlattım da, üstelik daha büyük bir beceriyle, şartlar değişmişti. Önceden annemin tehditlerini ciddiye alıyordum, acısını kız kardeşlerimden çıkarırlar diye korkuyordum. Ciddiyim, annemin şantajlarına inanıyordum. (...) Söylemem gereken her şeyi söyleyecek olsaydım... Uykusuzluk çektiğim dönemlerde, ağlama nöbetleri sırasında, efkâr ve bunalım krizleri esnasında yazmaya baş-

lamıştım. Sonra hepsini yaktım. İşe yaramazdı; hem de birinin eline geçer, kardeşlerimden biri bulur diye korktum; onların bilmelerini istemedim. Bir de kişisel şeylerdi.

Her şeyi yeni baştan öğrenmek zorundaydım

- Bu seni zihnen ve bedenen yıkmış olmalı.

Farida: Kesinlikle. Dediğin gibi, bana verdiği zararı ve yıkımı evden ayrılınca fark ettim. Her şeyi yeni baştan öğrenmek zorundaydım... Yoo, her şeyi ilk defa öğrenmek zorundaydım. Normal konuşmayı, titremeden dinlemeyi; aynı anda düşünüp konuşmayı, daha önce bilmediğim bir şeydi bu; dinlemeyi, daha önce dinlemediğim için birinin anlattıklarına nasıl karşılık vereceğimi bilmiyordum. Yürümeyi, kaçmayıp insanlarla arkadaşlık kurmayı öğrendim; tek kelimeyle yaşamayı öğrendim. Bir şeyi hâlen aşamadım: Kamusal alanlarda duramıyorum; sinemaya gitmem, yalnız başına kalabalığın ortasında, karanlıkta bir şeyler izlenen, her zaman da çok "doğru" olmayan şeyler izlenen bu lanet yere, sinema salonuna girmem epeyce zaman aldı! Restorana tamamen tek, yalnız başıma hiç gidemem; dışarıda hiç yemek yemedim. Büyük bir çabayla... benden başka herkesin doğal olarak yaptığı şeyleri öğrenmek için kendimi baştan eğitmem gerekti. Benim için doğal değillerdi çünkü. Kaldığım misafirhanede kat görevlisi olarak işe alınmayı bile talep ettim bir ara. Sosyal sigorta ve hastalık izni gibi sorunlar çıkmasaydı neredeyse işe başlıyordum. İlaçların yardımıyla, tıbbi ilaçlar, antidepresanlar ve kendi ilaçlarımla ayakta durdum.

- Kendi ilacın nedir?

Farida: İlacım... okumaktı. Çok okurdum. Uykusuzluk çektiğim geceleri okuyarak geçirirdim. Önceleri, kardeşlerim küçükken evde okuyacak neredeyse hiçbir şey bulunmazdı, gazete bile yoktu. Manavdan marul alırken sardıkları gazete kâğıtlarını saklar, bir daha, bir daha okurdum. Bir de komşumuzun kızı, aynı yaşlardaydık, bana gazete, dergi, özellikle de kadın dergileri verirdi. Daha sonraları erkek kardeşlerim bir şeyler getirirdi, çok bir şey değilse de en azından piyasada bulunan gazete, dergi, kitaplardı, erotik romanlar ve hatta biraz pornoya kaçan... romanlar. Ama en çok kız kardeşlerim getirirdi. Eve getirdikleri her şeyi, ders kitaplarını bile, ve tabii ki okudukları roman, edebiyat ne varsa okurdum. Aslında önce komşudan, gidip şehir kütüphanesine üye olmasını istemiştim. O da gitti üye oldu. Bana ne kitap getireceğini ısmarlamazdım bile: "Oraya git, içeriye gir, eline gelen ilk üç kitabı kap, bana getir, madem tek seferde üç kitap alabiliyorsun." Bu sayede epeyce okudum, anlasam da anlamasam da hepsini okudum. Bana çok faydası dokundu. Sadece o zaman değil. Eğer bunu yapmasaydım, bence her şeyi unutmuş olurdum, evde tek kelime Fransızca konuşmadığımız için Fransızcayı unu-

turdum. Kendi aramızda Fransızca konuşmayı doğal karşılamamız için bütün çocukların büyümüş olması gerekliydi, bir tek Fransızca ama. Şimdi herkes bunu normal görüyor. Artık bu da değişti. Tabii ki annemlerin... hiç hoşuna gitmeyecek biçimde değişti. Şimdi annem bile Fransızca konuşuyor... ve üstelik aksansız, çok da iyi konuşuyor, her hâlükârda babamdan iyi konuşuyor. Neyse, yalnızca konuşmama değil, yazmama da katkısı oldu kütüphanenin. Çünkü okulda yalnızca CAP teknik sertifikası aldığın zaman, ofis çalışanı olmak için gereken sertifika bu, ha okumuşsun ha okumamışsın, aynı şey; o, sana nasıl yazı yazılır öğretmiyor. Şimdi, abartmıyorum, işteyken mektupların hiç yazım hatası yapmadan, en önemlisi dilbilgisi hatalarına düşmeden nasıl yazılacağını en iyi bilen kişi deyince ben akla geliyorum. O yüzden, bunu bana öğreten okul değil, kitap okumaktı... Yani, her işte bir hayır vardır. Şimdi kendi kendime böyle diyorum.

- Kendinle uzlaşman nasıl oldu? Karşılıklı ettiğiniz bütün kötülükler için birbirinizi affetmek gerektiğini büyük bir yeni sevgi sayesinde hissettiğini söylemiştin bana; bu sevgi kendini nasıl, ne şekilde gösteriyor?

Farida: Uzlaşma kendiliğinden gerçekleşti. Evden ayrıldığım ve herkesin bunu kabullenmiş göründüğü zamandan itibaren, gerçek şu ki adım adım, ailemde de değişim baş gösterdikçe bu mümkün oldu. Ben, ilk çocuk olarak bunun acısını çektimse, erkek ve kız kardeşlerim, benden sonra gelenler, özellikle de kız kardeşlerim, onlardan çok sonra da olsa kendimi özgürleştirmeme imkân yaratan değişimleri aileye soktular; özgürleşme diyorum çünkü bu gerçek bir kurtuluş. Herkesin erkek kardeşler hakkında dediklerinin aksine, erkek kardeşlerime de çok şey borçluyum. Annemle babamı özünde en çok allak bullak eden, onları daha da çıldırtan, oğlanların, oğullarının bile onların sözünü dinlemediğini, görüşlerini paylaşmadığını fark etmeleri oldu. Annem, erkek kardeşlerimle aramdaki rahatlığa hep hayret etmiştir. Hiçbir şey demeden, annemle babama hiç karşı çıkmadan ve belki kendileri de bilmeden erkek kardeşlerim bana gerçekten destek oldular. Benim tarafımı özellikle tutmadan -ki bu işe yaramazdı-, zaten doğal olarak benim tarafımdaydılar, tek yapmaları gereken doğal davranmak, gezmek tozmaktı.

Çünkü bir anlamda suç ortağıydık biz, erkek kardeşlerim -kız kardeşlerimden daha fazla- işbirlikçim olmuştu. Oğullarının ayıplayan, denetleyen rolüne bürünmesini, bakış açılarını desteklemesini uman annemleri bu tamamen delirtiyordu; annem onlara dayanmak istiyordu, "Görürsün, erkek kardeşlerin büyüyünce seni yola getirirler!" derdi çünkü onun için sapmış, yoldan çıkmıştım (*mà aw ja*): "Beklesen bir şey kaybetmezsin... Senin yerinde olmak istemezdim, zaten hak ettiğini bulacaksın..." Orada da dediği çıkmadı, gerçekten kendini kandırdı. Hayal kırıklığına mı uğradı? Uğrasa bile farkına varacak vakti olmadı, şimdiyse bütün bunlar yalandı deyip geçecektir. Üzerine hiç kafa yor-

madı. Aynen babam gibi. Her şeyin değiştiğini fark edince sen de değişirsin. Çalışma meselesi bile, 16 yaşındayken hatırlıyorum, babam, o hayattayken kızının çalışmayacağına yemin etmişti. Ama eğer çalışmaya başlamak için 15 yıl beklediysem, bir şirkette sadece önemsiz bir sekretersem sebebi, kız kardeşlerimin aksine okuyamamış olmamdı; babamsa yükseköğrenimin ne olduğundan habersizdi, öyle bir şeyin mümkün olduğunu bile bilmiyordu.

- *Annenle nasıl uzlaştınız; her şeyden öte, "Birbirimize bayılıyoruz..." demiştin ya bana, bu yeni hissiyatın işaretleri nasıl ortaya çıktı?*

Farida: Evet. Annemin çok hasta olduğunu belirtmeliyim. Hastalığı bir süredir devam ediyor, kilo kaybediyor, evin içinde sürükleniyor, bir şey yemiyor, sürekli kusuyor. Tedavi niyetine, ne yazdığını gerçekten bilmeden bir ilaç listesini eline tutuşturan semt doktoruna gidiyordu. Her akşam evi arayıp durumunu soruyordum. Nihayet, hastaneye yatmaya mecbur kaldı. Bir sürü test yaptılar, her yanını muayene ettiler, bu beni endişelendirdi.

[*Annesi hastanede yatıyordu. Ağzına tek damla alkol sürmediği hâlde annesinin karaciğerinde siroz geliştiğini buldular.*]

Farida: Bütün bu dönem içinde, annem hastaneleri dolaştığı her seferinde, gelip benim yanımda kalıyor; misafirim oluyor ve bu rolü çok güzel oynuyor. Onu sinemaya, restorana, tekne turuna götürdüm demiştim ya, işte bana geldiği zaman filme gittik, şeytan işi olmadığını görsün diye, tabii ki filmi seçerken dikkat ettim, evde televizyonda haberler dışında bir şey izlemezler. Bunlar, onun için bir şeyleri değiştirdi diye düşünüyorum; oğulları onunla hiç ilgilenmiyor, sadece hâlen onun sırtından geçinmeleri bir yana, onun ötesinde, hatırını bile sormuyorlar, aynı evde yaşıyorlar, onu her gün görüyorlar, yani onlar için her günkü düzen devam ediyor. Hatta bunun ufak tefek bir mesele olmadığını, işin çok ciddi olduğunu görmeleri için onları biraz sarsmam gerekiyor. Babam nihayet fark etti; tabii ki annem ona söylemek zorunda kalmış. Galiba şu yorumu yapmış: "Artık biliyorum, artık kime sırtımı yaslayabileceğimi biliyorum. Eğer bana bir şey olursa, yanı başıma kimin (beni kastediyor) koşacağı belli!" İnanılır gibi değil!

[...]

Gecemi gündüzüme kattım, gerçekten çalıştım

- *Her şeyi anlamak için geriye bir tek şeyi çözmek kaldı. Evden nasıl ayrıldın? Deneyimli insanların bile işe alınmasının zor olduğu bir zamanda nasıl iş buldun? Evini nasıl tuttun? Kim yardım etti? Aileden biri, örneğin sana ödünç para vererek filan yardım etti mi?*

Farida: Hayır. Hiç öyle bir şey olmadı. Kuzenim bahane oldu. O zaten ev-

lenmiş, çocuklu bir kadın. O da çok mücadele verdi. Biz hep mücadele ettik. Belki bugünkü nesil, burada doğmuş, buraya uymuş, henüz 15-16 yaşındaki kızlar, bizim yaşadıklarımızı, Fransa'ya ilk gelenlerin, ilk ailelerin yaşadıklarını yaşamadılar [*gülüyor*]. Bu işten en çok yarar görenler de en genç olanlar. İyi ki o zamanları görmediler. (...) Kuzenim bizim eve iki üç defa gelmişti, sohbet ederken dedi ki: "Neden birkaç günlüğüne bende kalmıyorsun, senin için de bir değişiklik olur, buradan çıkar biraz nefes almış olursun?" Annemlerden tık yok, ne evet ne hayır diyorlar, sanki dediğini duymamışlar, bir teşekkür bile yok, kibarlık gösterisi yapmak bile yok. Benim için bu bir işaretti. Bunun için sözleşmiş filan değildik. İki gün sonra, gideceği gün, annemlere veda etmek için yanlarına geldi, o sırada benim de valizim hazırdı. Onun evinde kalırken, eğer kurtulmak istiyorsan şimdi tam sırası, dedim kendime. Bütün olasılıkları, ilanları, ANPE'yi [ulusal iş bulma kurumu, t.s.n.], meslek kurslarını taradım. ANPE beni iki aylık bir sekreterlik kursuna yönlendirdi. Üstelik, kurs sırasında ücret veriyorlardı. Bu sayede biraz param da oldu. Gecemi gündüzüme kattım, gerçekten insanüstü bir çabayla çalıştım. Sınıfta tam anlamıyla bir başarı sıralaması yoktu ama bir sınıf değerlendirmesi yaptılar, birinci oldum sanırım. Hemen ardından daha uzun bir kursa başlatmayı önerdiler, 10 ay sürecekti, daha yüksek ve nitelikli bir seviyeye, yine ücretli olarak başlayacaktım. Bu kuzenimin yanında bir aydan uzun süre kaldım. Paris'te kalacak yer aradım, bir yurtta yer buldum, iki yıl boyunca bu şekilde üç farklı yerde yaşadım. ANPE kursu bitince, beni işe yerleştirdiler. Tercih yapmadım, saatleri veya yeri konusunda, hatta ücret konusunda bile özel bir isteğim yoktu. Başarabildiğimi, tek başıma yaşayabildiğimi gördüğüm için o kadar mutluydum ki, kendi emeğimle, kendi evimde... Rüya gibi! Sonradan, Paris'te pahalı olmayan bir oda kiraladım, ama berbattı. Umursamadım. Hiç işsiz kalmadım. Uzun ve geçici işler arasında hep çalıştım.

[...]

- *Şimdi de çalışıyor musun?*

Farida: Evet, işime hâlen devam ediyorum. Kâğıt üstünde de yönetici asistanlığı seviyesine yükselmek istiyorum. Yaptığım işin hakkını almadan çalışıp durdum hep. İngilizceyi de iyice öğrenmem lazım. Üstünde çalışıyorum. Sanat Meslek Okulunda ders alıyorum. Bir şeyleri derleyip toparlama sürecindeyim. İngilizce öğrenim sertifikası için başvuruyorum şimdi. İşte böyle. Artık hakkımda her şeyi biliyorsun bence. Ne işine yarayacak bilmiyorum, ancak tahmin edebiliyorum. Bu hikâyeden çizeceğin portrenin pek hoş olacağını sanmıyorum ama okumak için yine de heyecanlanıyorum...

Yanlızlık

Gabrielle Balazs

Louise B. ile görüşmemizi sağlayan, Paris'in büyük bir hastanesinde acil servis personelinden gelen bir öneriydi. Acil servisteki hiçbir şey, araştırma yapmayı kolaylaştıracak şekilde tasarlanmamış. Hasta bakım personelinin geliş-gidişi, itfaiyeciler, siren sesleri ve sedyelerin tıkırtısı, plastik kapıların çarpması, sedye taşıyıcılarının bağırışları kadar, taşınır yataklara yer açmak için tasarlanmış açık bir alanda yalnız olmanın imkânsızlığı ile odalardaki diğer hastaların daimî varlığı, hemşirelerin ve diğer ziyaretçilerin pat diye odaya dalması: Bunların hiçbiri mülakat yapmaya olanak veren durumlar değil.

Ancak, çok zor koşullarda, oksijen maskesi takılmasını, ateşinin ve tansiyonunun ölçülmesini beklerken görüşmemiz kesintiye uğrasa da, kalbinden endişe duyan 80 yaşındaki bir hasta ile, Louise B. ile yaptığımız mülakat; yaşlı birinin, kontrolü başkasına geri dönüşsüz olarak kaptırma sürecinin başlayışını, hastane travmasını deneyimleme şeklini oldukça acıklı bir biçimde hissettiriyor.[11]

11Çeyrek yüzyıllık süre zarfında, 1965'ten 1989'a kadar geçen zamanda, 60 yaş ve üzerinin Fransa nüfusundaki oranı yüzde 17'den yüzde 19'a yükseldi. Kadınlar için hayatta kalma beklentisi 80 yaşın üstüne, erkekler içinse 72'ye çıktı. Kadınlar ve erkeklerin ortalama ömürleri arasındaki bu sekiz yılı aşan fark, 55 yaş ve üzeri yalnız yaşayan nüfusun dörtte üçünün kadınlardan oluşmasına açıklık getiriyor. 1989'da tek kişilik haneler tüm hanelerin yüzde 27'sini oluşturuyordu (bu oran 1901'de yüzde 16, 1968'de ise yüzde 20 idi);10 kişiden en az biri ise yalnız yaşıyordu (1990'daki oran yüzde 10,6 idi). 75 yaş ve üzeri bir milyondan fazla kişi yalnız kalıyor. Yaşlı nüfus içinde, 450.000'i başkasının bakımına muhtaç yaşıyor; bu bağımlılık,

Louise B.'yi acil servise getiren şikâyet, o zamana dek fark edilmeden süregelmiş izolasyonu görünür kılıyor. Tıbbi bir sorundan çok, ilk tedavinin ardından bakım altına alınması meselesini gözler önüne seriyor. Hastane acil merkezleri, giderek daha çok sayıda yaşlı insanın, yaşayabilecekleri korunaklı bir yerde olması gerekenlerin uğrak yeri oluyor.

Yorgun olduğunu, "taşınma" -acil servise hastalar gece gündüz akın ediyor- yüzünden iyi uyuyamadığını belirtince mülakatı kesmeyi önerdim ama Louise B. kabul etmedi. Kişisel öyküsünü anlatmaya devam etmekte ısrarlıydı.

Louise mülakatın başında, kendinden bahsederken, oldukça sıklıkla, sanki hasta bakım personelinin gayrışahsi dilini benimsemiş gibi konuşuyor ("Bu sabah biraz ateşimiz çıkmış."). Bir de, sosyal hizmet çalışanı olarak uzun süre gönüllülük esasında -burjuva bir çevreden gelen genç bir kadın olarak çalışmak zorunda değilmiş, babası "kendi işinin sahibi"ymiş-, savaştan sonra ise maaşlı olarak çalıştığı işinden uzun uzadıya bahsediyor: Her şeyden, sesinden, edasından, arada konudan saptığı hikâyelerden, hatta kendini daima, özel hayatında bile sosyal hizmet çalışanı rolüyle öne çıkardığı anekdotlardan -kasaptan alışveriş yaparken ona Bayan B. diye hitap ediyorlarmış ve akıl danışıyorlarmış- anlaşılan, bu role sürekli tekrar bürünüyorsa bu, kendini ağır bir çuval gibi hissettiği hastanede olduğu kadar, Paris'in 6. Bölgesi'ndeki evinde de ve hatta onu artık yalnızca çözülecek "sorun" olarak akıllarına getiren ailesi de dâhil herkesin unuttuğu şu mesleki ve toplumsal kimliğini teyit etmek içindir. Benzer meslek sahipleri gibi, bir sos-

hayatta kalma beklentisi yükseldikçe daha da artma riski taşıyor. 1990'da 210.000 yaşlının bakımını sağlık sistemi üstlendi (43.000'i evde, 67.000'i uzun süreli bakım merkezlerinde, 100.000'i ise huzurevinde bakım altına alındı.) Ancak, bu demografik etmenler yaşlı nüfusun izolasyonunu açıklamıyor. Ailedeki konumları değişti. En az bir çocuğunun yanında hayatına devam eden yaşlı nüfusun oranı düşüş göstermedi. Yaşantılarımızı düzenleme biçimi değişmekle kalmadı, üstelik kuşaklar arasındaki bütün bir değiş-tokuş döngüsü başkalaşmış oldu. Kaynak olarak bkz. *Données sociales* (Paris: INSEE, 1990). Ayrıca bkz. Remi Lenoir, "L'invention du troisième âge, constitution du champ des agents de gestion de la vieillesse," *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 26-7 (Mart-Nisan 1979) ve Jean-Claude Boulard'ın bakıma muhtaç yaşlı nüfus sorunu üzerine raporu.

yal hizmet görevlisi olarak tüm hayatını başkalarının sorunlarıyla uğraşarak geçirdiği için ızdırabı daha da büyüyor. Mesleki deneyiminden bildiği bir şey varsa o da bakıma muhtaç yaşamayı, ne kurumların, ne çalışanlarının ne de bağımsızlıklarını yitiren insanların kaldırmaya hazır olduğudur. Örneğin, onu kabul edecek bir yere taşınmak gibi uygun bir çözümü bulmak için ortalama bir yıl beklemeyi gerektiren kurumların görece kifayetsizliklerinin bilincindeki Louise, maddi ve manevi destek almak zorunda kalma, onda takıntıya dönüşen "yük" olma fikrinden dolayı acı çekiyor.

Onun kuşağındaki çoğu sosyal hizmet çalışanı, hemşire ve öğretmen gibi, Louise B. de bekâr ve ailesi, taşrada yaşayan bir erkek kardeş, kardeşinin eşi ve yeğenlerinden ibaret. Çekiştirir gibi ya da itirafta bulunur gibi değil de daha çok gevezelik eder gibi bir ses tonuyla anlatıyor, sesindeki hafiflik âdeta durumunun ağırlığını örtsün istiyor. "Düşünceliler canım, çok ama çok düşünceli," diyerek tekrar tekrar yadsıdığı durum, ailesinin ilgisizliğini vurguluyor. Tamamen yalnız olduğu hâlde, "şanslı" olduğuna, destek gördüğüne, ailesinin onunla ilgilendiğine kendini ikna etmekte ısrarlı; oysa bir an önce huzurevine gitmesi için onu ikna etmeye gelen yeğeninin ziyareti ile fazlasıyla "sarsılmış" olan da o. Kısır döngü içerisinde bir hâlde "her şey yolunda" diyor ve hayatını dolduran yok denecek kadar küçük şeyleri nasıl da üzgün üzgün sıraladığını fark ediyorsunuz: bir komşunun ziyareti, yeğeninin telefonla araması, geçerken uğrayan bir temizlikçi kadın. Hastanede ortaya dökülen esas sorun o kadar ızdırap verici ki tamamen ifade etmesi, hatta akıldan bile geçirmesi imkânsız. Mülakat, somut ıssızlığına onu her yaklaştırdığında -artık eve dönemiyor, ailesi onu eve kabul edemiyor ve etmek de istemiyor- teyit üstüne teyit dalgası altında onu öldürecek kadar duru gerçeği gömüveriyor: "dostlarım var benim", "etrafımda bana bakanlar var", "şanslıyım".

Yaşlı bir kimseyle

Mülakat: Gabrielle Balazs

"Kocamış bir büyükanneyi nereye koyacaksın?"

- *Önce karşılaştığınız zorluklardan bahsedelim istiyorum...*

Louise B.: (...) Sizi uyarayım, epeyce yorgunum. Cuma öğlen geldim buraya, biraz topallayarak... derken bir de bu akşam iyi uyuyamadım çünkü beni oldukça sarsan bir ziyaret yaşadım. Kaç defa git gel yaptığımı bilemiyorum, gözüme tek damla uyku girmedi... gürültüden, şundan bundan! O yüzden bu sabah pek havamda değildim, sonra biraz düzeldi. Bu sabah biraz ateş vardı. O yüzden... Evet... Nedenini sormayı düşünmedim. Üstelik onlar da sormadı niye böyle oldu diye ama neyse... Gerçekten berbat bir gece geçirdim.

- *Eğer yorgunsanız dururuz. Siz bana söyleyin.*

Louise B.: Yoo, görüyorsunuz, idare ederiz.

- *Konuşmak isteyip istemediğinizi söyleyin yeter, beni yönlendirin... Doktor buraya ambulansla getirildiğinizi söyledi bana ama sonra eve dönmek istememişsiniz...*

Louise B.: Dönemem ki. [*ki'nin üstüne basarak konuşuyor*] Durum başka! [*gergin bir kahkaha*]

- *Evet. Peki niye dönemezsiniz? Nedenmiş?*

Louise B.: Bir başımayım, eskiden sosyal hizmet görevlisiydim, 20 yıldan uzun süre böyle geçti, yakında 25 olacak, evet... Ne diyordum, tam değilse de yakında, neyse, emekli oldum. Paris'te Sosyal Hizmette çalıştım, taşrada da sosyal hizmet görevlisiydim, taşrada çalışanları gerçekten takdir ediyorum. Herkesi tanıyorsunuz, bilmemkim beyin sorunu, bilmemkim hanımın derdi neymiş biliyorsunuz (bütün aileyi görüyorsunuz); hissediyorsunuz çünkü ya fırında ya kasapta, herhangi bir yerde karşılaşıyorsunuz. İşimi gerçekten çok seviyorum, seçtiğime hiç pişman değilim.

- *Peki ne zaman bıraktınız? Emeklilik ne zamandı?*

Louise B.: 1971'de kireçlenmelerim azınca; Sosyal Hizmette çalışırken çok acı verici oluyor çünkü sürekli yoldasınız, ufacık bir arabanın içinde taş-

ra yollarındasınız. Ondan önce de bisikletle git gel. Ta 1949'da ortaya çıktı, derken artmaya başladı... Çünkü sanatoryumda çalışıyordum o ara, kısa süreli ama beni zorlamaya başladı, ofis sonra bana bir motosiklet sağladı, fena değildi, o zamanın zor şartlarında farkına varmıyor insan. Tepelik bir bölgede olduğundan motosiklet hem gidiyordu hem gitmiyordu, tepeye çıkarken itiyordum... ya da motosiklet beni çekiyordu. Neyse, işte böyle. Derken nihayet 1953'te arabam oldu.

- *Sonraları Paris'te yaşadınız değil mi, öyle demiştiniz, emekli olduktan sonra Paris'te mi yaşamaya başladınız?*

Louise B.: Paris'te yaşıyorum, evet. Yani, Normandiyalıyım ama... taşrada dostlarımın yakınında emekli olayım dedim. Derken, taşrada tek başına yaşamak için pek genç olmadığımı fark edince... Arabamla her yere gidebiliyordum ve keyfim yerindeydi, iyi hoş, ama sonlara doğru artık mümkün değildi. Paris'teki bu küçük daireye gelirsek, çalışırken almıştım, yani arada kaçıp kafa dinlemek için. Pazarları ekmek almaya gidince [*işi dolayısıyla karşılaştığı kişileri taklit ediyor*] "Bakın Bayan B., bu iyi mi? Benim sosyal yardımlar geldi mi?", "Bayan B., ..." Neyse, sözün kısası, insanlar size rastlayınca, çok hoş bir şey bu tabii ki, ama sonuçta, insan uzaklaşmak da istiyor... [*neredeyse sesi çıkmadan söylüyor*] Neyse, bu küçük yeri edinmiştim. Geri gidince baktım ki taşrada artık yaşayamıyorum. Arabadan da... bir gün vazgeçmeyi bilmek gerek... işte.

[...]

- *Evde yardımcınız var mıydı? Manav alışverişi, temizlik gibi işleri nasıl yürütüyordunuz, evde size yardımcı birisi bulunuyor muydu?*

Louise B.: Emekli olunca mı? Şu kadarcık evim vardı, bir de, çok şükür sağlığım yerindeydi...

Azar azar yokuş aşağı iniyorsunuz, iniyorsunuz, derken...

- *Evet ama size yardım eden kimse yokmuş, temizlikte veya...*

Louise B.: Ha, öyle! İhtiyacım olursa, tabii tabii. Binada çok düşünceli biri vardı, alışverişe gideceksem, yani çok çok nazik bir öneride bulunurdu, "Olur da yorulursanız, burada biraz kestirmek isterseniz..."; çünkü koridora bakan mutfaklı tek göz bir odaydı ve avlu içindeydi, gerçek bir avluya bakıyordu, giriş katındaydı ve az biraz güneş alıyordu, gökyüzünü görebiliyordunuz. Benim evimden gökyüzü görünmüyor, köşeden bakmam gerekiyor görebilmek için...

- *Giriş katı olduğu için mi karanlık?*

Louise B.: Karanlık oluyor. Üstelik, şu anda tadilatta, yani [*ironik*] krallar

gibi bir hayat. Çok nazik bir kapıcı, aynı zamanda bir dost, Cezayirli bir kadın, çok ama çok nazik biri (biliyorum, ona yardımım da dokundu ama yine de son derece takdir ettiğim bir iyi kalplilikle yapıyor her işi, iyi dostuz), bana geçen "annem gibisiniz" diyordu, Cezayirli bir kadın bu... [*sessizlik*]. Ya, işte böyle, azar azar yokuş aşağı iniyorsunuz, iniyorsunuz, derken... bu hâle geliyorsunuz.

- *Pekâlâ, evde yardım almak için nasıl bir yol izlediniz?*

Louise B.: Bu Cezayirli kadını diyordum, evet, o var, çok işimi görüyor, sonra Belediyenin dernekleri var, onlar da gayet iyi; benim evimin yakınında üye olduğum bir tane vardı, ne zaman isterseniz gidip öğle yemeklerini orada yiyebiliyorsunuz, kaydolup maddi... gücünüze göre bir ücret ödüyorsunuz [*öksürüyor*]; çok hoş bir yer, güzel hizmet ediyorlar, gününe bağlı tabii, çok avantajlı bir yer. Hem sonra hiç fena da değil, geçmiş günlerden bahsediyorsunuz, hoş oluyor; bu arada, bu arada kalbim de açıkçası yorgun düşmüş... Haziran'da düşüp kolumu kırdım, dolayısıyla bu beni epeyce aksattı. O yüzden burada hastanede birkaç gün geçirdim, sonra eve kolum o hâlde döndüm, şu üç parmağımı görüyor musunuz, oynatamıyordum... Neyse işte, ondan sonracığıma, derneğe tekrar gitmeye başladım; bana temizliğe gelen kadıncağız beni gerekirse arabayla derneğe bırakıyordu, yanımda (...) o da çok iyi kalpli, yardımsever biri, beni arabayla alır, yemekte tabağımdaki eti dilimler, benim gücüm yetmiyor diye...

- *Tamam, evde her işinizi böyle mi hallettiniz, dışarı çıkamıyor muydunuz?*

Nihayetinde işler tepetaklak oldu

Louise B.: Çıkamıyordum, bu kadıncağız vardı (...) pırıl pırıl biri, tamamen güvenebilirsiniz, anahtarı emanet ederim, her şeyi bilir; böyle çalıştığı için onu tutmayıp da ne yapayım... Mesela, bir saatliğine evime uğrar, "Sizin için ne yapayım istersiniz?" diye sorar. Ancak... İşte sonbaharda işler tepetaklak oldu, haziranda düştüm, o zamandan beri defalarca alçı değiştirdiler, tamamen alçılandı, güzel yapmamışlar, çok ızdıraplı oldu kısacası. Sonra, Ağustos'un 15'inde, o tarihlerde filandı... [*gülüyor*] Uzun iş. Her zaman komik değil tabii, Ağustos'ta kimi bulacaksınız?.. Kimsecikler yok... (...) Bana yardım edebilecek kişiler var ama... Neyse işte, işte, işte sonra hayatıma kaldığım yerden devam etmeye çalıştım, aksaya topallaya, bastonla yürüdüm filan, kısacası, elimden geldiğince evden çıktım. İşte ondan sonracığıma, nihayet işler tepetaklak oldu. Tetikleyen de... evet, evde düşmem oldu. İşte o zaman tehlike çanları çalmaya başladı. O zaman ayağa kalkamadım. [*sedye sesleri, insan sesleri*] Ondan sonra, sabahın köründe oldu bu, gazın göstergesi sönmüştü, çok daha trajik sahneler oluşabilirdi; neyse ki telefona kadar emekleyip kapıcıya haber vermeyi başardım, "Ne oldu?" diye meraklandı. Üzüldü tabii ki,

dolayısıyla bu kaza tetikledi, dedi ki: "Yoo, böyle devam edemez!" İşte böyle.

- *Kapıcınız mı yalnız yaşamamanızı tavsiye etti?*

Louise B.: Ah, o ne düşünceliydi, bana hep yardım eder, istemediğim bir şey tabii bu, bana yardımcı olmaya mecbur değil, mesela o gün ekmek alacaksa "Gitmişken bir tane de bana alır mısın?" diye sorarım, bir şey olmaz, postaları dağıtırken geçerken uğrar, yatağımın kenarına oturur, biraz laflarız, hepsi o. Ama işimi görsün istemem, onun işi bu değil, hem sonra, ağırım da, beni kaldıramaz, taşıyamaz, açıkçası, sonra her şey giderek... O yüzden işte buradayım. Sonbaharda tehlike çanları çalmaya başlayınca, erkek kardeşimi aradı filan [*gülüyor*], o zaman biraz...

- *Erkek kardeşiniz ne diyor bu duruma peki?*

Bana dair ne çözüm bulabilirler ki

Louise B.: Ne desin... Kardeşim benimle ilgilenir ama onların... Neyse, ertesi gün Sosyal Hizmetlerden biri kardeşimi arıyor -kardeşimin eşi de ayrıca çok ama çok düşüncelidir-, evleri La Rochelle'de [Bordeaux'nun kuzeyinde, Atlantik kıyısında, t.s.n.], sonra... Eşi çok ama çok düşüncelidir, tıpkı kardeşim gibi, çözüm arıyorlar, onlara haber veren buradaki sosyal hizmet çalışanı... Bana dair ne çözüm bulabilirler ki, beni nereye yerleştirsinler diye... Belli bir yaşa gelmiş insanların dramı bu. Kardeşimin eşinin aklına Broca geliyor, çünkü Broca'ya, başıma bu geldiğinde bir süre tereddüt etmiş ama sonra dönmek zorunda kalmıştım, ne tür önlemler alınabilir filan diye. Ondan sonra sosyal hizmet görevlisi bana Broca'dan bahsediyor, bense Cezayirli arkadaşımla, Belediyenin yakındaki derneğiyle filan idare ederim diye düşünüyordum. Fakat [*sessizlik*], bitti o günler!

- *Mümkün değil mi artık?*

Louise B.: Nasıl yapabilirim ki [*duruyor*]. O merkezde gerçekten de, sizi yerleştiriyorlar, yani çok iyi bakıyorlar, insanlar da beni ziyarete gelebilir, zaten kapım hep açık. Aynen öyle, yoo ama, o kadar iyi ağırlanıyorum ki, çok hoş, iyi karşılanıyorsunuz... Çok hoş, çok... Neyse, ondan sonracığıma, tabii ki düşünce, bir de gaz meselesi üstüne gelince insanlar ürktü ve tabii ki ondan sonra herkesin haberi oldu. Kapıcı, La Rochelle'de yaşayan kardeşime haber verdi, sonra o da bütün iyi niyetiyle... Gazla ısınıyordum, ocağım da gazla çalışıyordu, bu olunca gazı kaldırıp her şeyi elektrikle çalışır hâle getirmek istediler, anlıyorum, böylesi daha mantıklı, aslında açıkçası... Bir de ev fare yuvasıydı, onu keşfettiler, evde fare yaşadığını biliyordum, dışarıda yiyecek bir şeyler bırakmamaya çalışıyordum ama yeterli olmadı. Kapıcım biraz üzüldü çünkü elektrik bağlamak için yapacakları tadilatı, evde fareler varken yapamazlardı. Dolayısıyla ev şu an ne durumda haberim yok, kim ne yapıyor

haberim yok, hiçbir şeyden haberim yok [*gülüyor*].

- Yani eve dönmek isteseniz, içinin yenilenmesi, yeniden yapılması mı gerekecek?

Louise B.: Gördüğünüz gibi... Ah, tadilat mı?.. Hayır, mesele gazdan elektriğe geçme meselesi; hiç de haksız sayılmazlar değil mi? Bir de, gördüğünüz gibi, tek başıma yaşayamam artık; üstelik evden neredeyse hiç çıkmıyordum; bastonumla çıkıp şöyle bir tur atıyordum; aile toplantılarına gidebildiğim için şanslıydım; ama tabii ki beni arabayla almaları gerekiyordu... Evet evet, 1 Ocak'tan iyi istifade etmiştim ama taa Ocak ayıydı...

- Paris'te ailenizden kimse var mı?

Louise B.: Tabii, Paris'te akrabalarım var, birkaç kuzen, birkaç da... Yeğenlerim burada tabii ki, özellikle bir tanesi... beni bu hâlde gördüğüne çok üzülüyor. Biliyorum, hissediyorum, ama üç çocuğu var, kocası da epeyce bir süre işsizdi, o yüzden çalışması gerekiyordu, anaokulu öğretmenliği yapıyor, dolayısıyla işe geri döndü. Yani onun da derdi başından aşkın, çok yoruluyor. Sonuç olarak ondan da istemek olmaz...

[*Bir hemşire kontrole geliyor.*]

Başkalarına yük olmak bana yakışmaz

- Evet, ondan da yardım istemediniz?

Louise B.: İstemem elbette!

- Yapamaz diye mi düşünüyorsunuz?

Louise B.: Yapabileceği bir şeyse yapar elbette, bir yere telefon edilecekse ilgilenir filan, dahası, bana geldiğinde "Taksiye bin." derim, taksi parasını ben öderim. Bir saatliğine uğrar, günü boşken... Günü boşken ama üç çocuğu var onun da, başkalarına yük olmak bana yakışmaz.

- Demek yük, ama neden onlara yük olacağınızı düşünüyorsunuz? Evde yerleri yok mu ya da...?

Louise B.: Çünkü meşguller. İşleri başlarından aşkın, anlıyorsunuz, kocası yeniden işe girdi, kocasının moralini yüksek tutmak durumunda, bir de ben yük olmayayım; bana telefon ettiğinde çok iyi geliyor, yeğenlerim de... gerçekten çok nazik, düşünceliler, ama beni ziyaret edemiyorlar, gelmelerini istemiyorum da, yalnız arada bir diyorum ki: "Taksiye atlayıp uğrasanıza."

- Yeğenlerinizden hiçbiri evinize gelemez mi?

Louise B.: Benimle yaşamak için mi?

- *Evet, sizinle yaşamak için.*

Louise B.: [*Bir ses duyuluyor: 8 numarada hasta var, buraya bir doktor!*] Yoo, mümkün değil, çünkü iç karartıcı bir oda. Belki beş, zar zor sekiz metre, sonra bir koridor, yemek yapmak için kullandığım daha genişçe bir koridor...

- *Peki, birini daha alamayacak kadar ufak bir yer, öyle mi?*

Louise B.: Evet, aynen, o yüzden bazen Zorah (benim Cezayirli işte) "Hani," derdi, "yatıya kalacak olsam...", ki sık gelirdi, yere bir döşek sererdik, kaç kere öyle benim evimde kaldı. "Merhaba... Evet, döşeği serelim, burada kal." derken, ertesi gün uğradığında zavallıcık üşütmüş olurdu -o sırada havalar soğuktu- çünkü kapının altından soğuk esiyordu. Bu yüzden mümkün değil, bir de yer çok dar... olmaz, yerde o adi döşek varken... [*sinirli bir kahkaha*]

- *Peki, bu geçici bir çözüm ama kalıcı olarak yanınıza gelecek birisi belki vardır?*

Louise B.: Yok yok, iki kişi sığmaz oraya.

- *Öyleyse şimdi ne olacak dersiniz, erkek kardeşinizle eşinin evine mi taşınacaksınız?*

Louise B.: Yoo! Yok, hayır! Kimsenin evine gidemem... Aa, hayır! Üstelik, kurulu düzenleri var işte, malum, üçüncü torunları yeni doğdu, çocuklarından birinin yakınlardaki evinde. Herkesin düzeni kurulu, değil mi? Hayır, hayır, olmaz... Kardeşimin eşi de durumun farkında, sık sık arıyor beni, çok düşüncelidir, "Nasılsın?" diye soruyor; çünkü elimden geleni yaptığımı, onlara yük olmadığımı görüyor. Hayır, onlar... Söz konusu onlar olunca, bu konuda takıntılıyım...

Ömrümüzü uzatıyorlar...

- *Kimseye yük olmak istememe takıntısı nereden geliyor peki? Mesleğinizde sürekli başkalarını düşünen siz değil misiniz?*

Louise B.: Kesinlikle öyle, çünkü başkalarına yük olmak ne demektir biliyorum, kocamış bir büyükanneyi nereye koyacaksın? Olmaz, malum... Ömrümüzü uzatıyorlar, mesele biraz daha yaşatmak işte, ama buna yaşamak denir mi bilmem [*gülüyor*]. Okumayı seviyorum, gördünüz, bulmaca çözmeyi seviyorum, birileri uğrayınca, inanın, hemen kapıyı çalarlar, bir tur scrabble oynarız, televizyonum çalışmayınca... Tabii, yeğenlerim var, ama yeğenim gibi benimsediğim türden, yani dostlarımın çocukları, onların teyzesi gibiyim. Mesela birkaç gün önce beni arayıp "Bak şimdi sana kaynanamın televizyonunu getiriyoruz." diyen bir aile vardı; böylece düzgün çalışan bir televizyonum oldu, yatağımdan izleyebiliyorum... Ta oradaki... İşte böyle, beni

mutlu etmenin yollarını arayan bir sürü düşünceli insan var. [*daha yüksek ses tonunda*] Ancak anlayışı çok daha kıt olanlar da var. [*kızgın ses tonuyla*] Ve her şeyi bildiğini, her şeyi idare edebileceğini, yönetebileceğini sananlar da var tabii: [*yeğeninin otoriter ses tonunu taklit ederek*] "Niye böyle ayakkabılar giyiyormuşum?" Dünkü manzarayı... görseydiniz, ah, ne acıklıydı! Bu yeğenim, cidden, yargılamaya bayılır, 40 yaşında...

- *Diğer erkek kardeşinizin kızı mı? La Rochelle'de yaşayanın değil de diğerinin kızı mı?*

Louise B.: Ayy dur, kaydediliyor, ona göre, aaa!

[*Geleceğinden çok endişeli ve yeğeninin ziyaretinden dolayı çok "sarsılmış" bir hâldeki Louise B. gereğinden fazlasını söylediğinden de endişelenip kayıt cihazını kapattıktan sonra konuşmaya devam etmek istiyor; kısa bir kesintinin ardından kaldığımız yerden devam ediyoruz.*]

Louise B.: Erkek kardeşim ve eşi diyordum, evet, gelinimizin ağzı çok sıkıdır. Aslında sosyal hizmet görevlisi söyledi, beni arayıp dedi ki, yarın yola çıkıyorlarmış, Paris'e uğrayacaklarmış, bizim gibi yükleri nereye taşıyacaklarını tartışmak üzere sosyal hizmet görevlisiyle buluşacaklarmış ama kim olduğunu bilmiyorum, henüz bilmiyorum. [*gülüşmeler-koridordan gelen gürültüler*] Doğru. Hakikaten de yük. Benim gibi kaç tane daha var kim bilir? Kendime diyorum ki, hâlen şanslıyım çünkü... Elimdekilerin farkındayım; insan elindekilerin değerini bilmeli yine de. Evde telefonum düzgün çalışıyor, dolayısıyla o beni hayata bağlıyor...

- *Peki ama nasıl olmasını tercih ederdiniz?*

Louise B.: Ben mi, yeterince gördüm, yaşadım; bir huzurevinde huzurlu köşeme çekilmek isterdim...

- *Huzurevinde mi?*

Louise B.: [*kısık ses tonuyla*] Ya, evet... Başka çare kalmadı. Çok uzak da değil, o yüzden insanlar ziyarete de gelebilir eskisi gibi...

- *O zaman, Paris'te...*

Louise B.: Evet, Paris yakınlarında da olabilir... [*sessizlik*] O yüzden sanırım yarın bu konu konuşulacak; yeğenimin sonu gelmez tavsiyelerinin ardından. [*onun sesini taklit ederek*] "Hepsi bir yana, bu önerilerini sakın boşverme." Ne işlere bulaştım! Sanki hayatıma devam edebilmek için onlardan yardım dilendim... Öyle bile olsa, artık bu tavırdan sıkılmaya başladığım için ona da hatırlattım dün, 1938'de bir sanatoryumda iki yıl geçirdim, kimsenin ruhu duymadı! O yüzden, "Bak," dedim, "cesaretse cesaret, bende yeterince

var, hâliyle, yeter artık!" Başka bir gün de ona dedim ki: "Dinle, bana az önce söylediklerini daha önce hiç kimse cüret edip de söyleyemedi." Sanırım o an biraz haddini aştığını fark etti. Ağzınızdan çıkanı kulağınız duyunca üzüleceğinizi bilerek konuşmak lazım.

- *Mesleği nedir? Ne iş yapıyor?*

Louise B.: Psikoloji okudu. Tabii. [*Gülüyor*] Görüyorsunuz, tek başına bir şey ifade etmiyor... Psikoloji. Üstelik sürdürmedi -çalışmasına da gerek olmadı-, kocasının işi rahat yaşamasına yetiyor, o yüzden arada endişeleniyorum -fazlasıyla- çocukları için. Ama herkes o değil, başkaları ona benzemiyor. Daha bu sabah Montpellier'den bir telefon geldi mesela; arayan, yeğenim gibi sevdiklerimden biriydi. Dün Rouen'den aradılar, kim desem, Cannes'dan bir arkadaşımdı, bak işte. O yüzden insan elinde olanların değerini bilmeli. Yalnızca ne olacağım dememeli. (...)

[*Bir hastabakıcı giriyor: "Merhaba, sizi yine rahatsız ediyorum..."*]

Louise B.: Ne istiyorsunuz?

[*Bir ziyaretçinin ona getirdiği gazeteyi alıp çıkıyor.*]

Şubat 1992

ANLAMAK

Pierre Bourdieu

Burada, teoriye ya da metoda dair, sadece araştırmacılara hitap eden mülahazalara çok fazla yer vermek istemedim. "Birbirimizi yorumlamaktan başka bir şey yaptığımız yok." demişti Montaigne. Yaptığım, başka bir şekilde de olsa bunu yapmaktan ibaret olsa dahi, Hermenötik'e ya da "ideal iletişim durumuna" dair akademik yazımdan kaçınmak arzusundaydım. Genel olarak iletişimi incelemenin, görüşenle görüşülen arasındaki etkileşim örnek vakasının su yüzüne çıkarttığı, ayrılamaz biçimde hem teorik hem de pratik olan sorunlara bağlı kalmaktan daha gerçek ve daha gerçekçi bir yolu olmayacağı inancındayım.

Öte yandan, görüşme teknikleri üzerine, metodolojik diye anılan ve görüşenin, kendine rağmen tatbik edebileceği etkileri aydınlatmaları hâlinde faydalı olabilseler de, *esası* neredeyse her daim gözden kaçıran sayısız yazıyla yetinilebileceği kanaatinde değilim. Bunun sebebi, hiç şüphesiz, söz konusu yazıların, en kabul görmüş bilimsel disiplinlerin bilimselliklerine dair (protokollerin standartlaştırılması ideali gibi) dış alametleri taklit etme iradesinin sonucu olarak, eski metodolojik ilkelere sadakatin tahakkümünde olmaya devam etmeleridir. Her hâlükârda, bunları yazanların, hem nesnelerine en saygılı hem de toplumsal faillerin, hayatlarının günlük akışında devreye soktukları handiyse sınırsız stratejinin in-

celikleri konusunda en titiz araştırmacıların her zaman ne yapmış ve ne bilmiş olduklarının farkında olduklarını zannetmiyorum.

Etnolojiden sosyolojiye, ucu kapalı denilen sorulardan en açık-serbest görüşmeye, anketin her türlüsünü yıllar boyunca icra etmiş olmak beni, bu yöntemin en eksiksiz ifadesinin, ne bilimselden ziyade bilimci nitelikteki bir metodolojinin reçetelerinde ne de hissi yakınlık müritlerinin bilim karşıtı ihtiyatlarında bulabileceğine ikna etti. Burada sonuçlarını verdiğimiz araştırmada taşıdığımız niyetleri ve izlediğimiz yollara dair ilkeleri izah etmeye çalışmak bana bu sebeple kaçınılmaz görünüyor. Böylelikle okuyucu, metinleri okurken, ürünü oldukları inşa ve anlama çalışmasını tahayyül edebilir.[1]

Her ne kadar anket ilişkisi, katıksız bilgi hedefi gütmesiyle hayatın sıradan etkileşimlerinin çoğundan ayrılıyorsa da, elde edilen sonuçlar üzerinde etki icra eden (ilişkiyi etkileyebilecek farklı parametrelere göre değişiklik gösterebilecek etkiler) bir *toplumsal ilişki* olmaya devam eder.[2] Bilimsel araştırma, cevaplar üzerinde

1 Farklı çalışma toplantılarında, son birkaç yıl içerisinde şahsımın ve birlikte çalıştığımız bazı meslektaşların (başta Rosine Christin, Yvette Delsaut, Michel Pialoux, Abdelmalek Sayad) tecrübelerinden çıkarttığım araştırma hedeflerini ve (geçici) görüşme ilkelerini takdim etmiştim. Çalışmanın toplumsal özellikleri uyarınca, mümkün tüm tematik ve biçim seçeneklerini her seferinde titizlikle inceledik. Pek çok örnekte, ilk görüşmenin dinlenmesi ya da okunması, ikinci bir görüşmeyi gerekli kılan yeni soruları (bilfiil ya da değerlendirmelerle) ortaya çıkarıyordu. Ayrıca, herhangi birimizin görüşmeleri gerçekleştirirken karşılaşabileceği sorunları, güçlükleri ve dersleri de 1991-1992 akademik yılındaki *Collège de France* seminerim bünyesinde tartıştık. İzlenen yolların peyderpey açıklanıp kaideleştirilmesi ile metodun zamanla netlik kazanması, tecrübelerin ve katılımcıların düşüncelerinin mütemadiyen karşı karşıya getirilmesiyle hayata geçti.

2 Soru formuyla yapılan anketler ya da nicel denilen yöntemler ile nitel denilen yöntemler (mülakatlar) arasındaki geleneksel karşıtlık, hepsinin de toplumsal yapıların tazyiki altında gerçekleştirilen toplumsal etkileşimlere dayanmak gibi bir ortak noktalarının bulunduğunun üstünü örter. İki yöntem kategorisinin (nicel ve nitel) savunucuları, söz konusu yapıları yok saymakta buluşurlar; toplumsal dünyaya dair öznelci vizyonları yüzünden, nesnel yapıların, sadece kaydedip analiz ettikleri etkileşimler (mesela doktorlarla hemşireler arasındaki) üzerindeki değil, aynı zamanda gözlemlenmeye ya da sorgulanmaya tabi kişilerle kendi etkileşimleri üzerindeki etki-

etki icra etmeye muktedir herhangi bir sembolik şiddet icrasını, tanımı gereği dışlar. Öte yandan, bu konularda salt iyi niyetle yetinemeyeceğimiz de açıktır, zira her türden tahrifat, anket ilişkisinin bizzat yapısına nakşolmuştur. Söz konusu tahrifatları tanımak ve onlara vakıf olmak lazım gelir ki bu da ancak, üzerine düşünülebilecek metodik bir pratiğin hayata geçirilmesiyle mümkündür; ancak bir metodun uygulanması yahut da teorik bir mülahazanın pratiğe geçirilmesi değildir bu.

Toplumsal yapının etkilerinin, bizzat görüşme esnasında, *derhâl* farkına varmak ve bunları kontrol altına almak, sadece ve sadece, metodun eş anlamlısı olan, bir mesleğe, sosyolojik bir "göze" dayanan bir düşünümsellikten, ancak *refleks* hâline gelmiş bir *düşünümsellikten* geçebilir. Kendi ön kabullerimizi bilimin nesnesi yapma çabasını göstermeden, hele de, bizzat anketin etkilerini kontrol altına almak ve sorgulamanın kaçınılmaz etkilerine vakıf olma sorgulamasına girişmek üzere, sosyal bilimin kazanımlarının düşünümsel bir şekilde kullanma çabasını göstermeden, ön kabullerin bilimini yaptığımızı nasıl iddia edebiliriz?

Kusursuz epistemolojik masumiyete dair pozitivist hayal, ayrımın inşa yapan ve yapmayan bilimler arasında değil, inşa yaptığını bilmeden inşa yapanla, bunu bilmesinden ötürü, kaçınılmaz inşa edimleriyle bu edimlerin bir o kadar kaçınılmaz biçimde ürettiği etkilere olabildiğince eksiksiz bir biçimde hâkim olmaya gayret edenler arasında olduğu gerçeğinin üzerini örter.

"Şiddet İçermeyen" Bir İletişim

Bir görüşme ilişkisini kurarken ne yapmakta olduğunuz bilgisine erişmeye çalışmak, öncelikle, karşılıklı etkileşimin barındırdığı, her daim bir miktar keyfilik içeren bu türden bir *müdahaleyle* farkında olmadan üretilecek olan etkilerin (özellikle kendini tanıtma ve anketi tanıtma şekliyle, yapılan veya reddedilen cesaretlendirmelerle) bilgisine erişmeye çalışmaktır. Bunun anlamı aynı zamanda, görüşülenin, duruma dair ve genel olarak ankete dair, anketin kurduğu özel ilişkiye ve amaçlarına dair tasavvurunu gün ışığına çıkartmaya ve onu bu etkileşim ilişkisine dâhil olmaya iten se-

sini de yok sayan etnometodologlar da hakeza.

bepleri ortaya çıkartmaya çalışma gerekliliğidir. Mülakatı yürüten kişi, ancak ve ancak, kendi tarif ettiği şekliyle anketin nesnesiyle, cevap verenin algıladığı ve yorumladığı nesne arasındaki gediğin boyutunu ve doğasını ölçmek suretiyle, o gedikten kaynaklanan tahrifatları azaltmaya ya da en azından, neyin söylenebileceğini ve neyin söylenemeyeceğini, bazı şeylerin söylenmesini engelleyen sansürlerlerle başka şeylerin söylenmesine teşvik mahiyetindeki unsurları anlamaya çalışabilir.

Oyunu başlatan ve oyunun kuralını tesis eden, mülakatı yürüten kişidir; mülakatın bazen kötü belirlenmiş amaçlarıyla kullanımlarını tek taraflı olarak ve müzakere etmeksizin tayin eden çoğunlukla O'dur. Bu asimetri, anketçinin, farklı sermaye türleri, özellikle de kültürel sermaye hiyerarşisi içerisinde, görüşülenden daha üst bir konumu işgal ettiği durumlarda, toplumsal bir asimetriyle ikiye katlanır. Görüşme münasebetiyle tesis edilen *dilsel ve sembolik ürünler pazarının* yapısı, görüşenle görüşülen arasındaki nesnel ilişkiye göre yahut da -aynı kapıya çıkan- dilsel sermayeler başta olmak üzere, her ikisinin de sahip olduğu her türden sermaye arasındaki ilişkiye göre değişiklik gösterir.

Görüşme ilişkisine içkin olan bu iki niteliği göz önünde bulundurarak etkilerine hâkim olabilmek için (etkileri tamamen ortadan kaldırma iddiası taşımaksızın), yani daha net bir ifadeyle, *o ilişki vasıtasıyla tesir edebilecek sembolik şiddeti asgariye indirmek* için her türlü önlemi almaya gayret ettik. Bu cihetle, serbest mülakatın katıksız müdahalesizliğine de soru formunun yönlendiriciliğine de eşit derecede uzak, *aktif ve metotlu bir dinleme* ilişkisi tesis etmeye gayret ettik. Pratikte riayet etmesi kolay olmayan, çelişkili görünen bir duruştur bu ve görüşülen kişiye tam olarak kendini vermeyi, onun özel hikâyesinin tekilliğine boyun eğişi -ki bu, az ya da çok vakıf olunabilen bir tür taklitçilikle onun dilini benimsemeyi ve görüşlerine, hislerine, düşüncelerine nüfuz etmeyi getirebilir-, tüm bir kategorinin müştereken sahip olduğu nesnel şartların bilgisi üzerine temellendirilen metodik bir inşayla birleştirir.

Bu ideal sınıra olabildiğince yakın bir anket ilişkisinin mümkün olabilmesi için yerine getirilmesi gereken şartlar vardı. Her "iyi" anketçinin spontan bir biçimde yaptığı gibi, *etkileşimde* bi-

linçli veya bilinçsiz kontrol edilebilecek olan unsurlar (özellikle de kullanılan dilin seviyesi ile sorulara yerinde cevaplar verebilmeleri o soruları temellük edebilmelerinden ve onların öznesi hâline gelebilmelerinden geçen, görüşülenleri iş birliğine teşvik edecek sözlü veya sözsüz tüm işaretler) üzerinde etkide bulunmak yeterli değildi. Bazı durumlarda bizzat ilişkinin *yapısı* (ve dolayısıyla dil pazarının ve sembolik pazarın yapısı) hasebiyle, görüşülenlerin ve anketçilerin *tercihi* üzerinde etkide bulunmak gerekti.

Dayatma

Görüşülenlerin, özellikle kanaat yoklamalarında kendilerine yöneltilen pek çok tuhaf, keyfî yahut yersiz soruya onca iyi niyetle yaklaşmaları bazen şaşırtıcıdır. Öte yandan, söylenmekte olana (sadece kelimler vasıtasıyla değil) berdevam olarak dikkatini toplamanın ve bir yandan bir tür teorik "çizgiyi" takip etmeye devam ederken, diğer yandan sohbetin sürekliliği içerisine "doğal bir şekilde" girebilecek olan soruları öngörebilmenin ne denli zor olduğunu bilmek için bir kez görüşme yapmış olmak yeterlidir. Bu demek oluyor ki, naif bir şekilde benmerkezci ya da dikkatsizce sorulan soruların muhtemel dayatma etkisinden ve bu şekilde elde edilen cevapların, kendisi farkında olmaksızın ürettiği bir yapay olguyu değerlendirmesinde ciddiye alma riskiyle her daim karşı karşıya bulunan analist üzerinde doğurabileceği etkiden kimse azade değildir. Örnek olarak, esasında hem hassas hem de dikkatli olan bir anketçi, ömrü boyunca aynı atölyede kalmış olmanın ne büyük bir şans olduğunu söylemiş olan metalürji işçisine aniden, "şahsen Longwy'den ayrılmaya hazır olup olmadığını" sorduğunda işçi, şaşkınlık dolu küçük bir bekleyişten sonra, işini hızla yapması gereken kodlayıcının onay olarak kaydedeceği türden bir nezaket cevabı verir: "Şimdi mi [şaşırmış] ? Niye ki? Gitmenin neye deva olabileceğini göremiyorum... Bu fikir aklımın ucundan bile geçmedi şimdiye kadar... Hayır, Longwy'den ayrılacağımı sanmıyorum... Kaldı ki karım hâlâ çalışıyor. Belki de engel budur... Ama Longwy'den gitmek... Bilmem ki, neden olmasın? Bir gün... Bilemem... Ama şimdilik yok aklımda. Hiç aklıma gelmedi, e ben de kalıyorum... Bilmem ki, niye olmasın [güler], bilemem, böyle şeyler bilinmez..."

Dolayısıyla, anketçileri, görüşecekleri kişileri *tanışlar* arasından yahut da tanışları aracılığıyla bulacakları insanlar arasından seçmekte özgür bırakmayı tercih ettik. Nitekim toplumsal yakınlık ve aşinalık "şiddet içermeyen" bir iletişimin temel şartlarındandır. Bir yandan, soru soran, sorguladığı kişiye toplumsal olarak çok yakın olduğunda, yer değiştirebilirlikleri sayesinde ona, öznel ne-

denlerinin nesnel sebeplere, özgür olarak tecrübe ettiği seçimlerinin, analizin gün ışığına çıkarttığı bir nesnel determinizme indirgenme tehdidine karşı teminatlar sunar. Öte yandan, iletişimin içeriklerine ve biçimlerine dair ön varsayımları üzerine derhâl varılan ve berdevam olarak teyit edilen bir uzlaşma da hayata geçer. Bu uzlaşma, sözlü işaretlerle koordineli olan, şu veya bu ifadenin ya nasıl yorumlanması gerektiğini ya da muhatap tarafından nasıl yorumlandığını bildiren tüm sözsüz işaretlerin -ki bilinçli ve kasıtlı bir biçimde üretilmeleri zordur- ayarlı iletimiyle kendini ortaya koyar.[3]

Öte yandan, mümkün olan en iyi aşinalık şartlarında ulaşılabilecek olan toplumsal kategoriler evreninin de sınırları vardır (her ne kadar konum denklikleri aynı zamanda, sosyologla, hâkimler veya görüşülen insan kategorilerinden bazıları arasındaki gerçek yakınlıkların temelinde bulunsa dahi). Bu evreni olabildiğince geniş tutabilmek için, daha önce başka anketlerde yaptığımız gibi, *rollere girmek* gibi stratejilere de başvurabilirdik: bir şey satın alırmış yahut bilgi istermiş (özellikle telefonda) gibi yapmak üzere belli bir toplumsal konumu işgal eden bir görüşülen kimliğine bürünmek. Burada, William Labov'un Harlem'deki siyah diline dair çalışmasındaki stratejisine metotlu bir biçimde başvurmak suretiyle, anketçileri çeşitlendirmeyi seçtik: Labov, meşru dilin dayatma etkisini etkisiz hâle getirmek üzere, dil anketini yürütmelerini siyah gençlerden istemişti. Biz de aynı şekilde, mümkün olan her durumda, ulaşmak istediğimiz görüşülen kategorisine aşinalık yoluyla erişimi olabilecek kimseleri anket teknikleri konusunda eğitmek suretiyle, anket ilişkisinin en önemli tahrifat unsurlarından birini etkisiz hâle getirmeye çalıştık.

Genç bir fizikçi, pratiklerinin ve temsillerinin başat açıklayı-

---

3 E. A. Schegloff'un *response tokens* diye adlandırdığı "evet", "yani", "tabii ki", "ah !" gibi *geri bildirim* işaretleri ve ayrıca onaylayıcı kafa sallamalar, bakışlar, gülüşler ile sözlü veya bedensel, tüm ilgi, dikkat, onay, cesaretlendirme ve ikrar işaretleri etkileşimin düzgün bir şekilde devam etmesinin şartlarını oluşturur (öyle ki, dikkatin bir an için dağılması, bakışın kayması, çoğunlukla, görüşülende bir tür rahatsızlık doğurmaya ve sözün takibini kaybettirmeye yeterli olur). Doğru zamanda geldiklerinde tüm bunlar, anketçinin hem entelektüel hem de duygusal iştirakinin kanıtı niteliğindedirler.

cı etmenleri görevi görebilecek özelliklerin neredeyse tamamım paylaştığı ve derin bir aşinalık ilişkisiyle bağlı olduğu bir başka genç fizikçiyle (yahut bir aktör başka bir aktörle, bir işsiz başka bir işsizle vb.) görüşme yaptığında soruları, kurucu unsurlarını, görüşmecinin, görüşülenle nesnel bir şekilde uyumlu olan yatkınlıklarında bulur. Sorularının en şiddetli şekilde nesneleştirici olanlarının dahi, saldırgan yahut tehdit edici görünmesi için hiçbir sebep yoktur; zira muhatabı, söz konusu soruların kendisini ortaya koymaya ittiği temel noktayı ve dolayısıyla o noktayı ortaya koyarak maruz kaldığı riskleri kendisiyle paylaştığını gayet iyi bilmektedir. Buna ek olarak görüşmeci, görüşüleni nesnelleştirirken kendi kendisini de nesnelleştirdiğini aklından hiç çıkaramaz. Bazı sorularına getirdiği, nesnelleştirici *sen*'den gayrışahsi bir kolektife gönderme yapan edilgen kullanıma, oradan da *biz*'e geçen ve böylelikle nesnelleştirmenin kendisini de kapsadığını açıkça ifade eden düzeltmeler bunu gayet güzel gösterir: "Bu demek oluyor ki, gittiğin bütün okullar, gidilen bütün okullar, bize teoriyi sevdirmekteymiş." Böylesi bir ilişkinin içerisindeki neredeyse tüm görüşmecilerin, bazen tüm görüşme boyunca, bazen de sadece analizin belli bir noktasından itibaren hissettiklerini ifade ettikleri rahatsızlığın sebebi, hiç kuşkusuz bu toplumsal yakınlıktır. Bu türden durumlarda araştırma, gayet tabii bir şekilde, analistin, sorguladığı kişi kadar tabi olduğu ve sınandığı iki kişilik bir sosyoanalize dönüşme eğilimine girer.

Ancak Labov'un başvurduğu stratejiyle benzeşme kusursuz değildir: Mevzubahis olan sadece, kültürel disimetrinin etkisine olabildiğince az maruz kalmış bir "doğal söylemi" ortaya çıkartmaktan ibaret değildir. Bu söylem aynı zamanda, öyle bir bilimsel inşaya tabi tutulmalıdır ki, kendi izahı için gerekli olan unsurları ele versin. Daimî ekibimize mensup olmayan mülakatçılara dayattığımız beklentilerimiz peyderpey arttı ve her ne kadar her biriyle, muhataplarına dair sahip oldukları bütün bilgileri toplamaya ve bir sorgulama stratejisinin ana hatlarını onlarla birlikte belirlemeye yönelik ön görüşmeler gerçekleştirmiş olsak da, bu şartlarda gerçekleştirilmiş pek çok anket, çalışmanın dışında bırakılmak durumunda kaldı. Çünkü kendilerinin yorumlanmasına imkân verecek araçları tedarik etmenin çok uzağındaki sosyolingüistik

verilerden fazlasını içermiyorlardı.[4]

Sosyoloğun, bir anlamda bir ikame bulduğu bu durumlara ek olarak, toplumsal mesafeyi aşinalık ilişkileri ve toplumsal rahatlık hissi sayesinde kısmen aşmayı başardığı anket ilişkileri vardır. Karşılıklı anlayış için gerekli olan teminatları tartışmasız sağlayabilen çeşitli ikincil dayanışma bağlarının mevcudiyetinin garanti altına aldığı bu rahatlık hissi, açık sözlülüğe elverişli bir zemin sağlar. Aile ilişkileri ya da çocukluğa uzanan arkadaşlıklar yahut bazı kadın anketçilere göre, kadınlar arasındaki yakınlık birden fazla örnekte, şartların farklılığından kaynaklanan engelleri, özellikle de sınıf temelli hor görülme korkusunu aşmaya yaramıştır. Sosyoloğun toplumsal açıdan üstün olarak algılandığı durumlarda bu sonuncu, herkeste değilse de çok yaygın biçimde rastlanan nesnelleştirilme korkusunu çoğunlukla perçinler.

Manevi Bir Egzersiz

Ancak, aradaki mesafeyi azaltması için tasavvur edebileceğimiz tüm süreçlerin ve tüm manevraların da sınırları vardır. Her ne kadar transkripsiyon, sözün ritmini ve temposunu kaçırsa da birkaç görüşmeyi art arda okumak, anket durumunun zımni gerekliliklerini en az karşılayan kişilerden dirhem dirhem kopartılan söylemlerle, en azından kendi tasavvur ettikleri hâliyle, talebe neredeyse tam uygun (bazen aşırı derecede) düşenlerinkiler arasındaki farkı görmek için yeterlidir. Bu grup duruma öylesine hâkimdir ki, bazen oyuna dair kendi tanımımı anketçiye dayatmayı başarır.

Toplumsal mesafeyle bağlantılı disimetrinin toplumsal etkile-

4 Bu başarısızlığın başat nedenlerinden biri, hiç kuşkusuz, görüşen ile görüşülen arasındaki mükemmel uzlaşıdır. Zira bu durum, görüşülenlere, aşikâr olanlar, sanki doğalmış gibi malum olanlar hariç her şeyi (çoğu tanıklıkta veya tarihsel belgede olduğu gibi) söyleme eğilimini özgürce ortaya koyma fırsatını verir (örneğin, şüphesiz karşısında bir aktör olduğu için, cinsiyetler veya yönetmenler arasındaki hiyerarşiyi ve ayrıca belli bir anda tiyatro alanının kurucu unsuru olan tüm zıtlıkları es geçen aktris). Yani her sorgulama, hiç kuşkusuz hiçbir zaman erişilmeyen iki sınır arasında konumlanır: görüşenle görüşülen arasında, hiçbir şey sorgulanmadığı için bir şeylerin söylenmesini gerektirmeyen, dolayısıyla hiçbir şeyin söylenemediği tam çakışma; birbirini anlamanın da güvenin de imkânsız olacağı tam ayrılık.

rini etkisiz hâle getirecek ya da bir süreliğine devreden çıkartacak hiçbir imkânın bulunmadığı hâllerde, anket durumunun etkilerinden azade sözler kopartma umudu, ancak aralıksız bir inşa çalışmasıyla mümkün olabilir. Paradoksal olarak, bu çalışma kendini ne kadar belli etmezse o kadar başarılı olur ve "doğal" (günlük hayatın sıradan etkileşimlerinde ortaya çıkan anlamında) denilebilecek bir görünüme sahip bir etkileşimin yolunu açar.

Sosyoloğun, toplumsal olarak kendisine en uzak olan muhatabının, olduğu kişi olabileceğini hissetmesini sağlaması ancak, (kendi bakış açısı kör noktası olan popülist vizyondan farklı olarak) onu kendisinden ayıran mesafeyi yok sayarmış gibi yapmadan, sorularının tarzı ve özellikle de içeriğiyle, *düşüncede kendini onun yerine koyabildiğini* ona gösterebilmesiyle olur.

Görüşülenin toplumsal uzamda işgal ettiği yerde, söz konusu yerden yola çıkmak suretiyle ona sorular sorarak onu *gerektirmek* için ve bir anlamda *tarafında olmak* için (Francis Ponge'un "şeylerin tarafında olmak" dediği anlamıyla[5]) düşüncede konumlanmaya çalışmak, fenemenologların bahsettiği türde bir "benliğini ötekine yansıtma" operasyonunu gerçekleştirmek değil; ne olduğuna dair, ürünü olduğu toplumsal şartlara (teorik yahut pratik) hâkimiyete dayanan, *genel ve genetik bir kavrayışı* ortaya koymaktır: etkileri, ait olduğu kategorinin (liseliler, vasıflı işçiler, hâkimler ve savcılar vb.) tüm bireyleri üzerinde kendini hissettiren hayat şartlarına ve toplumsal mekanizmalara hâkimiyet ve toplumsal uzamdaki tekil konumuyla ve güzergâhıyla bağlantılı, aynı anda hem psişik hem de toplumsal olan şartlanmalara hâkimiyet. Dilthey'in o kadim ayrımına karşı, a*nlamanın ve açıklamanın tek bir bütün olduğu* ortaya koyulmalıdır.

Bu türden bir anlama, hayırhah bir halet-i ruhiyeden ibaret olmayıp, hem görüşmeyi anlamlı, teskin edici ve müdahil olmaya

5 T.S.N.: Francis Ponge, 1942 yılında yayımladığı *Şeylerin Tarafında Olmak* [*Parti pris des choses*] başlıklı, nesir olarak kaleme alınmış şiir derlemesinde, kâh olanca sadelikleriyle kâh metaforlar aracılığıyla, ama her durumda yeni bir dille tasvir ettiği günlük hayatın nesnelerine dair hâlihazırdaki klişelerin kırılmasını ve bu nesnelerin özgünlükleriyle yeniden keşfedilmelerini amaçlamıştır.

davet edici bir şekilde takdim etme ve yürütme tarzında (araştırmanın ve bizzat anket durumunun cevap veren için anlamlı olması böyle sağlanabilir) hem de en önemlisi, sunulan sorunsalda uygulanır. Söz konusu sorunsal, aynen beklediği muhtemel cevaplar gibi, görüşülenin konumlandığı şartların ve ürünü olduğu şartların doğrulanmış bir temsilinden çıkar. Bunun anlamı şudur ki, mülakatçı, ancak nesnesine dair, bazen araştırmayla geçen bir ömür boyunca ve aynı zamanda, daha doğrudan bir biçimde, bizzat muhatabıyla ya da bilgi sağlayıcılarla yaptığı önceki anketler esnasında edinilmiş olan engin bir bilgi birikimine sahipse o nesnenin üstesinden gelme şansına sahip olabilir. Yayımlanan görüşmelerin ekseriyeti, uzun bir etkileşim süreci içerisindeki, hiç şüphesiz önemli bir ânı temsil etmektedir ve herhangi bir özgül donanıma sahip olmayan mülakatçıların ayaküstü gerçekleştirdiği bir kereye mahsus, keyfî ve tesadüfi mülakatlarla hiçbir ortak yanı yoktur.

Her ne kadar kendini sadece bütünüyle olumsuz bir biçimde, yani mesela görüşüleni, güvenmeye ve oyuna dâhil olmaya sevk eden tedbirlere ve özenli davranışlara başvurmak ya da zoraki veya yersiz soruları dışarıda bırakmak şeklinde tezahür etse de, görüşülene özel hazırlanmış formülün insiyaki ve geçici bir temsiline dayanan gerçek *hipotezler* konumundaki yerinde soruları berdevam olarak doğaçlayabilmeyi sağlayan, bu ön bilgilerdir.[6]

Yakınlık ve aşinalıkla bağlantılı pratik bilginin teorik müdahili olabilecek olsa da, "ötekine" ihtimamla yaklaşmanın ve çömertçe bir açılımın eşlik etmediği -ki bunlara, günlük hayatta nadiren

6 Tüm diğerlerinde olduğu gibi bu noktada, temelleri her daim bilinçdışında ve bilgisizlikte olan en tipik hatalara dair örnekler verdiğimiz takdirde daha iyi anlaşılabiliriz. Kendi etkilerine karşı hassas bir sorgulamanın bazı iyi özellikleri fark edilmemeye mahkûmdur, zira özellikle eksiklerde/olmayanlarda tezahür ederler. Bürokratik sorgulamaların önemi buradan gelir. Kurumsal ön varsayımlarına ve doğruluklarından emin olduğu etik kanaatlerine hapsolmuş olan sorgucunun, sorgulananın "münasip" tutumu benimseme kapasitesini ölçtüğü, yaşama sanatına dair gerçek birer sınama niteliğindeki bu sorgulamalar, sorgulanan kişinin durumunu ya da pratiğine yansıttığı eylem felsefesini tam olarak temsil eden bir tabloyla uyumsuz olacaklarından ötürü, ön bilgilere dayanan saygının dışarıda bırakma eğiliminde olduğu tüm soruları su yüzüne çıkarırlar.

rastlanır- en derin ön bilgi dahi, gerçek bir anlamaya götürmekte yetersiz kalır. Gerçekte her şey bizi, birbirlerine az ya da çok yakın sefaletlere ilişkin az ya da çok ritüelleşmiş sözlere, aşağı yukarı, onları tetikleyen "nasılsınız" ritüeli kadar altı boş ve şekilsel bir dikkatle yaklaşmaya itmekte.

Miras ya da komşuluk ihtilaflarına, okulda yaşanan zorluklara ya da iş yeri rekabetlerine dair, şahsiyi gayrışahsiye, münferit dramı bir üçüncü sayfa haberine indirgeyerek bir anlamda düşünmekten, ihtimamdan, etkilenmekten, kısacası anlamaktan tasarrufa gitmeyi sağlayan hikâyeleri hepimiz dinledik. Mesleki dikkate ya da şahsi anlayışlılığa ait tüm imkânlarımızı seferber ettiğimizde dahi, "daha önce gördüm ve daha önce işittim" yanılsamasının yol açtığı dikkat azalmasından kurtulup bir hayatın hikâyesine girmeye ve bir varoluşun dramlarını hem birlikleri hem de genellikleri içinde anlamaya çalışmak çok güçtür. Dalgın ve aleladeleştirici bakışın derhâl ulaştığı yarı-anlama, her birimizin küçük sefaletlerimizi de en büyük acılarımızı da yaşadığı ve dile getirdiği genel sözlerin oluşturduğu perdeyi ortadan kaldırmak için gösterilmesi gereken gayreti pek de teşvik etmez. Hepimizi içine alan ve felsefi açıdan damgalanmış, edebî açıdan kıymetsiz öznesiz edilgen kullanımın ("söylenir", "düşünülür" vb.) umutsuzca "inandırıcılıktan uzak" olan imkânlarıyla söylemeye meylettiği, hiç şüphesiz, tekillik taleplerinin en yaygınının olduğumuza inandırdığı "ben" için dinlemesi en zor olan şeylerdir.

Nesnelleştirmeye Direnç

Sosyolog, anket ilişkisinin her daim son derece karmaşık ve çeşitli olan etkilerini, salt düşünümsellik erdemi sayesinde bütünüyle kontrol altına alabileceğini düşünmemelidir. Hatta görüşülenler, duruma dair kendi tanımlarını dayatmak ve kendilerine dair sahip oldukları ve hem kendilerine hem de dışarıya karşı vermek istedikleri imgenin mevzubahis olduğu bir etkileşimi kendi leyhlerine çevirmek üzere, o etkilerle bilinçli veya bilinçsiz oynayabilirler. Ayrıca, anketin konusunun onları sevk ettiği gibi, hayatlarında "neyin yolunda gitmediğini" dile getirirken, meşru sefaletlere dair, siyasetin, hukukun, psikolojinin, edebiyatın sağladığı meşru ifade biçimlerini kullanmayı bilmemelerinden ötürü, musibetlere ve talihsiz hâllerine dair tüm olumsuz varsayımlardan bahsederler. Pek çok görüşmede (özellikle Ulusal Cephe üyeleriyle yapılanlarda), görüşen ile görüşülen arasındaki toplumsal ilişki, ka-

yıt cihazının varlığının da iyice perçinlediği, çok kuvvetli bir sansür etkisi vardır: Bazı görüşler, çok kısa süreli kaçaklar veya lapsuslar haricinde, itiraf edilemezdir. Bazı görüşmeler, görüşülenin, kendi nesnelleştirmesini kendi eline alabileceğini ve anketin hedefinde yer alan düşünümsel bakış açısını benimsediğini göstermek üzere, duruma nakşolmuş baskı unsurlarına hâkim olmak için gösterdiği gayretin pek çok izini taşır.

Nesnelleştirmeye direnç yollarının en incelerinden biri, bilinçliden ziyade bilinçsiz bir biçimde, görüşmeciyle toplumsal yakınlıklarından faydalanarak, kendilerini korumaya çalışanlarınkidir. Bunu da görünürde oyuna katılıp, her zaman farkında olmadan otoanaliz benzeri bir şeyi dayatarak yaparlar. Öyle görünmese de hiçbir şey, görüşmecinin, görüşlerinin ve pratiklerinin itiraf etmesi ve kabullenmesi en zor olabilecek kısımlarının toplumsal belirleyicilerini gün ışığına çıkartma yönündeki, hem meşakkatli ve çileli hem de aynı zamanda başarılı olduğunda tatmin edici bir gayrette görüşülene eşlik ve yardım ettiği katılımcı nesnelleştirmeye, esasa dair hiçbir şeyi sorgulamaksızın açıklığın tüm hazlarını sağlayan, yarı gayrımistikleştirici (dolayısıyla mistikleştiriciliği ikiye katlanmış) aşırı müsamahakâr yanlış nesneleştirmeden daha uzak değildir.

Tek bir örnek vereceğim: "Kendimi nerede konumlandıracağımı bilememeye götüren bir tür rahatsızlık hissediyorum (...) toplumsal olarak nerede olduğumu pek bilmiyorum artık... Belki Ötekinin ikrarı düzlemindedir (...). İşgal ettiğin toplumsal konuma göre, Ötekinin sana bakışının tamamıyla farklılaştığı ve bunun çok sarsıcı olduğu bir gerçek. Benim için birden fazla toplumsal statü sahibi olmak o kadar kolay değildi, bazen kendimi bulmakta zorlanıyordum, hele de Ötekilerin bakışlarında."

İtirafmış gibi görünen bir sözü bir açıklama görüntüsü altında veren bu türden sözlerin, kendininkilere benzer düşünce araçlarına ve ıfade biçimlerine göre inşa edilmiş olduklarından ötürü kendinden bir şeyler bulan mülakatçıda, popülist hayranlıkla birleşebilecek ya da onun arkasına saklanabilecek olan bir entelektüel narsizmi tetiklemesine rastlanır.

Dolayısıyla, göçmen bir ailenin kızı, bazı sözlerinde, eğreti konumda olma tecrübesinden bazı şeyler bulabilecek olan bir mülakatçının önünde, paramparça olmuş hayatının zorluklarından bahsederken paradoksal bir biçimde, takdim ettiği varoluşunun son derece üsluplu olan bakış açısının altında yatan esası unutturmayı başarır: devam etmekte olduğu dil tahsili. Bu durum, muhatabına ikili bir tatmin sunar: mağdur bir kategoriye dair kendi fikirlerine çok yakın sözlerin sunduğu tatmin ve toplumsal ve kültürel farklılıkla bağlantılı tüm engelleri ortadan kaldıran bir kendini gerçekleştirme hissi.

Görüşmeci: Farkına varma Fransa'ya geldiğinde oldu. Ama tam olarak neyin farkına varma?

Görüşülen: Gerçekliğin farkına varmak. Yani şu anlamda ki, hayatımın şekil almaya başlaması burada oldu. Annemle babamın ayrılmasını gerçekten tecrübe ettim. Bu ayrılık benim için, ebeveynlerimle, daha doğrusu annemin ailesiyle orada (annenin, ayrılıktan sonra kaldığı Fas) yaşadığım dönemden, nihayet babamı keşfettiğim yer olan buraya geçtiğim dönemle birlikte bir anlam kazandı. Annemle evli olduğu zaman bile sosyal hayatı buradaydı, dolayısıyla birbirlerini çok az görüyorlardı, yani onu çok az görüyorduk. Babamın, gerçek anlamıyla ilk defa tanımakta olduğum biri olduğu hissine sahiptim. Dolayısıyla onun bilincine varırken ayrılığın da bilincine varıyorsun. (...) Birlikte yaşamaya başlamamızla birlikte hayatıma giriyordu. Fark ediyorsunuz ki, sahip olduğunuz babanızla hiç birlikte yaşamamışsınız. (...) Ayrıca başka bir ortamın bilincine varmak. Artık aynı uzam-zaman yoktur. (...) Biliyorsun ki, annenden babana geçiyorsun artık. Biraz heyecanlanıyorsun da belli bir açıdan, ama gerçeklik yavaş yavaş gelip rengini vermeye ve aslında olana hayat vermeye başlıyor. Yani artık aynı ortam, aynı manzara yoktur, aynı insanlar yoktur, aynı uzam-zaman yoktur. Kendi adıma, o andan itibaren hayli sisli bir döneme girdim; yani o andan itibaren, iki dünya arasında köprü kurmak gerekiyordu ki bana göre apayrı iki dünyaydı bunlar. Orada, o ayrılıkta kaldım biraz açıkçası. Basit bir anne-baba ayrılığının çok ötesindeki bir ayrılıktı. Biraz daha ilerideyse: "Açıkçası bir şeye demirlenmiş gibiyim biraz. Şimdi önümde duran soru da, bu durduğum yerde mi kalacağım yoksa tamamıyla çıkmak için mi uğraşacağım? Açıkçası buna pek de inanmıyorum. Yani her daim ortada bir yerde olacağım kesin. Şöyle ya da böyle olmak pek umurumda değil, o doğru. Bu cereyan benzeri şeyi, iki arada bir derede konumu koruma arzusu var sanki. Bilmiyorum."

Burada görüşmenin, görüşülenin soruları kendi kendisinin sorduğu ve tek nefeste uzun uzun cevapladığı, görüşmeciye (onun da bundan daha iyisini beklemediği açık) sadece sorunsalını değil, tarzını da ("Burada doğandan kopmuş mu hissediyorsun kendini?" veya "Başat tatminsizliğin nedir?") dayattığı, bunu yaparken de ortaya koyma niyetinde olduğu otoportre tasarımına girenler hariç, güzergâhına dair nesnel verileri sorgulamanın bilfiil dışında bıraktığı bir monoloğa dönüştüğünü görüyoruz.

Bu etkileşim ilişkisinde, her iki taraf da hem kendini hem de karşı tarafı kandırmaktadır: Başkalarının görmeyi ya da tetiklemeyi bilmediği katıksız, yoğun, el değmemiş bir söylemi (bazı az ya da çok şık köylü ya da işçi söylemi biçimleri böylesi bir cezbetme etkisine sahiptir) keşfettiğine inanan görüşmeci, tanıklığın "hakiki" olduğu tuzağına düşer; bu görüşmede, olması

*beklenen göçmeni oynayan görüşmeci, böylelikle, açıkça arkasında durmak durumunda kalmaksızın, hem bir iç parçalanmasına dair samimi bir tanıklık hem de üslup aracılığıyla ikrar arayışı niteliğindeki sözlerinin edebî değerinin ikrarını teminat altına alır.**

* Kimliklerin karşılıklı olarak onaylanmasına dair bu ikili oyun, anket ilişkisindeki yüz yüzelikte, kendisine ziyadesiyle elverişli bir saha buluyorsa da sadece, kitabın dışında bırakmak zorunda kaldığımız "başarısız" anketlerde (sayıları hayli fazla) devrede değildir. Nina Bouraoui'nin şu son romanı gibi (*La Voyeuse Interdite*, Paris, Gallimard, 1990), bunu kusursuz bir biçimde örnekleyen pek çok eser sayabilirim. Daha genel olarak, bazı yeni popülist edebiyat biçimleri, onları bir araya getirme kisvesi altında, gerçek anlamda sosyolojik tanıklığın da gerçek anlamda edebî romanın da gerekliliklerini bertaraf etmektedirler. Zira kendi bakış açıları, kör noktalarıdır. Ancak bunun en güzel örneğinin, David Lodge'un romanı Small World (New York, Warner Books, 1984 [Dünya Küçük, çev: Abbas Örmen, Adam Yayıncılık, 1998]) olduğunu düşünüyorum. Akademisyenlerin kendilerine ve evrenlerine dair vermeye bayıldıkları, gururları okşayan, açıkmış gibi görünen ama olmayan ve narsistçe temsilin tüm klişelerini taşıyan bu mistikleştirici gayrımistikleştirme, tabiatıyla, akademik çevrelerde ve akademik çalışmalarla haşır neşir olmuş tüm çevrelerde müthiş sükse yapmıştır.

Dolayısıyla, katı metotçuları da yaratıcılık yanlısı Hermenötikçileri de kızdırma pahasına, görüşmenin, *kendini unutma* vasıtasıyla, başkalarına günlük hayatın sıradan koşullarındaki *bakış* şeklimizi kökten *dönüştürmeyi* hedefleyen bir manevi egzersiz addedilebileceğini rahatlıkla söyleyebilirim.[7] Görüşülenin sorunlarını kendi sorunu hâline getirmeye meyilli kılan hayırhah yatkınlık veya onu olduğu gibi alma ve anlama becerisi, bir tür entelektüel sevgidir; gerekliliğe, "Tanrı'ya karşı entelektüel sevgi" tarzına, yani Spinoza'nın en üst bilgi biçimi olarak aldığı doğa düzenine cevaz veren bir bakıştır.

Görüşmenin "saadet şartları"nın en önemli kısmı, tabiatıyla fark edilmez. Görüşmeci, günlük etkileşimlerin çoğunda ağırlığını hissettiren, baskı unsurlarından azade (özellikle de zamansal baskı unsurları), müstesna bir iletişim ortamını ona sunmak ve önün-

7 Bu noktada, evrensel davaya bağlı olan her şeyi müthiş bir cömertlikle karşılama yatkınlığından, doğal dünyaya neşeli bir şekilde bağlanmaktan (*prosthesis*) bahseden Epiktetos'a ya da Marcus Aurelius'a atıfta bulunabiliriz.

de, ifade ederken keşfettiği sıkıntıları, noksanlıkları ya da talepleri ifade etmeye teşvik ya da müsaade eden bir alternatif açmak suretiyle, olağan dışı/olağanüstü bir söylemin ortaya çıkışına katkıda bulunur. Belki de hiç ifade edilmeyecek olan bu söylem, aslında oradadır ve hayata geçişinin şartlarını beklemektedir.[8] Her ne kadar görüşmecinin kendilerine böylesine açık olmasına dair tüm işaretleri bilinçli bir şekilde fark etmeseler dahi, pek çoğu en mahrum durumdakilerden olmak üzere bazı görüşülenler, bu durumu bir fırsat olarak görürler: tanıklık etmeleri, kendilerini duyurmaları, özel alandaki tecrübelerini kamusal alana taşımaları için kendilerine sunulmuş müstesna bir fırsat; aynı zamanda *kendilerini açıklamak* için (ifadenin en geniş anlamıyla), yani hem kendilerine dair hem de dünyaya dair kendi bakış açılarını inşa etmek için ve bu dünyanın içerisinde, kendilerini ve dünyayı gördükleri, anlaşılabilir hâle geldikleri ve temize çıktıkları (öncelikle kendi nazarlarında) noktayı açık hâle getirmek için bir fırsat.[9] Hatta görüşmecinin elinde basit malzemeler olmak şöyle dursun, görüşmeyi ve söylemlerinin yoğunluğunu ve derinliğini bir anlamda yönettikleri örnekler hiç de az değildir.

Bu durumda *kışkırtılmış ve eşlik edilmiş bir otoanalizden* rahatlıkla bahsedebiliriz. Sorgulanan kişinin, kendisini sorgulamak üzere kendisine sunulan fırsatı ve sorularımızın yahut (her daim açık ve çeşitli, sıklıkla sessiz bir bekleyişten ibaret) telkinlerimizin kendisine sağladığı güven duygusundan aynı anda hem ızdırap hem de tatmin verici bir açıklama mesaisini hayata geçirmek ve uzun müddet kendisine sakladığı ya da bastırdığı tecrübe ve düşünceleri, bazen olağanüstü bir *ifade yoğunluğuyla* dillendirmek

8 Açıklamaya yardım etmekten mürekkep "Sokratçı" mesai, bazen açık bir şekilde bu sıfatla takdim edilen (demek istediğiniz ... değil mi?) ve görüşülenin sözlerine, tereddütlerine yahut ifade arayışlarına çok çeşitli ve ucu açık öneriler getirmeyi amaçlayan bazı formülasyonları, dayatmaksızın telkin etmeyi hedefler.

9 Görüşülenin, kendisini, kendisine dair, yani konumuna dair aydınlatan kelimeyi veya cümleyi çok açık bir memnuniyetle tekrarladığını birden fazla kez gözlemledim. (Örneğin, görüştüğüm bir kişinin, kurumu içerisindeki hiyerarşideki kritik konumunu tanımlamak için kullandığım ve tüm ima ettikleriyle, yaşadığı yoğun gerilimleri çok iyi ifade eden "elektrik sigortası" kelimesi.)

üzere kullandığı hissine birden fazla kez kapıldık.

Gerçekçi Bir İnşa

Aynen bu şekilde yaşandığına rastlansa dahi, görüşmecinin öngörüleri ve öngörülüğü ile görüşülenin beklentileri arasında gerçekleşen bu uzlaşının mucizevi bir etkisi yoktur. Söz konusu veri bir toplumsal mantığa göre inşa edilmiştir ve veriye gerçekten de boyun eğmek, o mantığa pratik hâkimiyete dayanan bir inşa edimini gerektirir. Mesela, 3 liseli arasındaki, son derece olağan görünen bir sohbette neler söylendiği, kayıt cihazlı onca sosyolojinin yaptığı gibi, üç genç kızı, onları tanımlayan isimlerine indirgemenin önüne geçip sözlerinde, güzergâhlarıyla, devam ettikleri okulların yapısı arasındaki ve onun vasıtasıyla, eğitim sisteminin, kendini bu sözlerde ifade eden tüm yapısı ve tarihi arasındaki, hâlihazırdaki ve geçmişteki nesnel ilişkilerin yapısını okumayı biliyorsanız anlaşılabilir.

Toplumsal kişilerin tekilliğine dair naif bir biçimde kişiselci vizyonun düşündürebileceğinin aksine, genç kızlardan her birinin *nevi şahsına münhasır özelliklerinin* nasıl oluştuğunu ve eylemleriyle tepkilerinin tüm kendine has karmaşıklığını esas itibarıyla kavrayabilmek, ancak ve ancak, anlık bir etkileşimdeki bağlamsal sözlere içkin yapıların gün ışığına çıkartılmasıyla olabilir.

Bu şekilde kavranan diyalog analizi,[10] söylemlerde sadece bir alışveriş olarak etkileşimin yapısını değil, aynı zamanda onu düzenleyen görünmez yapıları da okur: yani bu örnekte, üç kızın, baştan itibaren konumlandıkları toplumsal uzamın yapısı ve her birinin, içerisinde farklı güzergâhlardan geçtiği tedrisi uzamın yapısı. Geçmişe ait olsalar dahi, bu güzergâhlar geçmişlerine, tahsil geleceklerine ve aynı zamanda kendilerine dair vizyonlarını yönlendirmeye devam eder.[11]

---

10 Yani katılımcıların toplumsal ve kültürel özellikleri dikkate alınmaksızın, nesne olarak, diyaloğu yürütme tarzı, mesela açılış ve kapanış stratejileri alındığında ona verilen anlamından çok farklı bir şekilde.

11 Goodman'ın kullandığı anlamıyla, eğitim sisteminin, içerideki dışlanmışlarının artmasına sebep olan dönüşümlerini örnekleyen ve yine Goodman'ın ifadesiyle, mevzubahis görüşmecinin bu yeni liseli kategorisinin mükemmel bir "numunesini" oluşturduğu, göçmen bir aileye mensup liseli deli-

Dolayısıyla, yansızlığı gözlemcinin devreden çıkmasında aramaktan müteşekkil yanılsamaya karşı, "spontan/kendiliğinden" denenin de basbayağı inşa edilmiş olduğunu görmek gerekiyor. Ancak, *gerçekçi bir inşadır* bu. Bunun anlaşılması ya da en azından hissedilebilmesi için, kaydetme niyetinde olduğu gerçeklikleri, ancak gerçekliklere dair bir ön bilgiye dayandığında su yüzüne çıkartabileceğini bize gösterecek bir anektodu anlatacağım. Konut meselesine dair yaptığımız araştırmada, özellikle de satın almaya ya da kiralamaya dair tercihlerin soyut gerçek dışılığından kaçınmak amacıyla, görüşülenlere, şimdiye dek oturmuş oldukları evleri, o evleri hangi şartlarda bulduklarını, onları bu evleri seçmeye ya da terk etmeye iten nedenleri ve sebepleri, bu evlerde yaptıkları değişiklikleri vb. sormayı tasavvur etmiştim. Bu şekilde tasarlanan görüşmeler, bizim nazarımızda son derece "doğal" bir şekilde geçmiş ve hiç beklenmedik derecede samimi tanıklıklar ortaya çıkartmıştı. Bundan uzunca zaman sonra, metroda, tamamıyla tesadüfen, kırklarındaki iki kadın arasında geçen bir diyaloğa şahit oldum. İçlerinden, yakın zamanda yeni bir eve taşınmış olan, o zamana kadar oturduğu evlerin hikâyesini anlatırken muhatabı âdeta, görüşmelerimizi yürütürken kendimize koyduğumuz kurallara riayet ediyordu. Hemen ardından hafızamdan yaptığım transkripsiyon şöyleydi: "- Yeni bir eve ilk defa taşınıyorum. Ne güzelmiş... - Paris'teki ilk evim Brancion Sokağı'nda, 14-18 Savaşı'ndan beri tadilat görmemiş eski bir evdi. Baştan aşağı tadilat gerektiriyordu ama her şey çarpık çurpuktu. Ayrıca öylesine kararmışlardı ki, tavanları elden geçiremedik bile! - Tabii canım, çok iş çıkarır... - Önceden annem-babamla suyu olmayan bir evde otururduk. İki çocuk olunca, banyolu ev şahaneydi. - Bizimkilerde de aynen öyleydi. Ama pis de değildik. Yine de böyle çok daha kolay... - Sonra Créteil'e taşındık. Modern bir binaydı ama bir on beş senesi vardı yine..." Anlatı böylece, bazen sadece olumlu veya olumsuz bir modda son cümlenin "mesaj alındı" mahiyetinde tekrarıyla bazen de önemsemeyi ya da hemfikir olunduğunu ("Bütün gün ayakta çalışınca zor tabii..." veya "Benim annemlerde de aynen böyleydi...") ifade eden müdahalelerle kesilerek, müthiş bir doğallık içerisinde devam etti. Diyaloğa kendini vermenin işareti olan ve

---

kanlıyla yaptığımız görüşmeyi de örnek verebilirdim.

muhatabı da diyaloğa kendini vermeye teşvik edici mahiyetteki bu müdahaleler, sıradan bir sohbeti ya da bizim hayata geçirdiğimiz şekliyle görüşmeyi, görüşmecinin, yansızlık kaygısıyla kendini her türden şahsi müdahaleden men ettiği görüşmeden ayıran özelliktir.

Bu türden bir doğurtucu [*maïeutique*] biçim, zoraki ve suni soruları, kaydettiklerine inandıkları sunilikleri tepeden tırnağa insan yapımı bir ürün olarak üreten pek çok kamuoyu anketinin (röportaj yapılan kişilerden, televizyonun kendilerine dair sahip olduğu sözleri kopartan televizyon röportajlarından bahsetmiyorum bile[12]) gerçekleştirdiği, kendi sorunsalını dayatma operasyonunun tam zıddıdır. İlk farklılık, tehlikelerin bilincinde olmaktır ki bu bilinç, görüş diye adlandırdıklarımızın kaypaklığının farkındalığına dayanır: Derin yatkınlıklar farklı ifade biçimleri için ve görece farklı, hazır formüller hâlinde (kapalı uçlu soru formlarındaki önceden hazırlanmış cevaplar ya da kullanıma hazır politik sözler) tedavülde olabilir. Bunun anlamı şudur ki, sorunsalın dayatılması son derece kolay ve bir anlamda "doğal" bir şekilde gerçekleşir. Gerçek ihtiyaçlarının ne olduğunu tanımlayabilecek imkânlara her zaman sahip olmayan bireylerin görünürdeki beklentilerini onaylamak için her daim tetikte bekleyen anket ve daha genel olarak her türden demagoğun, çoğunlukla son derece masumane bir bilinçsizlik içerisinde gerçekleştirdiği "görüşlerin kötüye kullanılması" hâllerinde çok açık görünür bu (kamuoyu yoklamaları böylelikle, akılcı bir demagojinin araçları olarak hizmet görür).[13] Bu şekilde dayatılmış olan fikirlerin yayımlanmasının, dayatılmalarına ve bir toplumsal varoluşa kavuşmalarına katkıda bulunması ve böylelikle, anketi yapanların itibarını ve inanırlığını arttıracak bir doğrulama görüntüsü vermeleri, yansızlık kisvesiyle gerçekleşen dayatma etkisini daha da tehlikeli kılar.

12 Bu konu üzerine, başka yerlerde daha sistematik bir şekilde geliştirdiğim tahlilleri hatırlatmakta fayda var (özellikle bkz. "L'opinion publique n'existe pas", *Questions de Sociologie*, Paris, Minuit, 1984, s.222-250). [Bu eseer *Heretik*'te yayına hazırlanmakta, t.s.n.]

13 Bu mülahazaların hedef kitlesi, özellikle, kamuoyu anketlerine getirilen eleştirilerin demokrasiye getirilmiş eleştiriler olduğunu tedris edenlerdir.

Özenli bilginin, neredeyse her zaman ortak kanının [*sens commun*], müştereken sağduyuyla [*bon sens*] özdeşleştirilen, doğal addedilen, aşikâr gelen şeylerle az ya da çok çarpıcı bir kopuşu gerektirmesi, ampirist bir bilim temsilini güçlendirici etkiye sahiptir. Her türden müdahaleden kaçınarak akışına bırakmak, hataya düşmek için yeterlidir. Zira o zaman sahayı, ön-inşalara ya da en temel bilimsel operasyonlarda (soruların tasarlanması ve formüle edilmesi, kodlama kategorilerinin tanımlanması vb.) dahi devrede olan toplumsal mekanizmaların otomatik etkisine açık hâlde bırakmış oluruz. Görüşmecilerin ve görüşülenlerin sürekli olarak tabi oldukları toplumsal gerçeklik temsillerinin etkilerinin karşısında, ancak, ortak kanının zımni ön varsayımlarının aktif ifşasıyla durulabilir. Özellikle basının ve hepsinden evvel televizyonun ürettiği, özellikle de en mağdur durumdakilere, kendi tecrübelerini yansıttığına inandıkları hazır formüller olarak dayatılan temsiller geliyor mesela aklımda.

Toplumsal failler, ne olduklarının ya da ne yaptıklarının ilmine doğuştan vakıf değillerdir. Daha net bir ifadeyle, memnuniyetsizliklerinin yahut sıkıntılarının esas unsurunu bilemeyebilirler ve en spontan ifadeler, bir şeyleri gizleme niyeti taşımasalar dahi, söyler göründüklerinden bambaşka bir şeyi ifade ediyor olabilir. Sosyoloji -ki onu, âlimsiz bilim olan kamuoyu yoklamalarından ayıran budur-, sadece görüşülenin değil, görüşenin de zihninde mevcut olan ve anket ilişkisinin sıklıkla, bilinçdışıları arasındaki bir uzlaşma temelinde yerleşmesine sebebiyet veren tüm ön inşaları, tüm ön varsayımları öncellikle bizzat kendi sorgusunda sorgulamasını sağlayacak araçlarla donanması gerektiğini bilir.[14]

14 Siyasetçilere dair (Giscard, Chirac, Marchais vb.), Çin oyunu modeline göre (bir ağaç olsaydı, bir hayvan olsaydı vb.) tasarlanmış olan bir kamuoyu yoklamasında, cevap verenlerin cevaplarında farkında olmadan devreye soktukları tasnifleyici şemaların (güçlü/zayıf, katı/esnek, asil/değersiz vb.), soru formunu hazırlayanların, sorularında (kendileri de ankete cevap verenlerden daha fazla farkında olmaksızın) devreye soktuklarıyla aynı olduğunu, cevapların ayrıntılı bir tahliliyle göstermiştim. Soruları hazırlayanların, yayımlanan istatistiki tablolara ekledikleri yorumların lüzumsuzluğu, kendi ürettikleri verilerden ve tabiatıyla, bu verileri üreten operasyondan hiçbir şey anlamadıklarını müthiş bir şekilde göstermekteydi (bkz. *La Distinction*, Paris, Minuit, 1979, s. 625-640).

Sosyoloji, kamuoyu yoklama kuruluşlarının, işini çabucak yapması gereken anketçisini ve anketi ısmarlayanı tatmin eden en spontan, dolayısıyla görünürde en hakiki görüşlerin, psikanalizin gün ışığına çıkarttığına çok benzeyen bir mantığa riayet edebildiğini de bilir. Bu, örneğin, göçmenlerle hiçbir doğrudan tecrübeye sahip olmayan bazı çiftçilerde ve küçük esnafta rastlanan *a priori yabancı düşmanlığı* için de geçerlidir. Kavrayıcı bir değerlendirmenin tam karşısında duran böylesi bir düşmanlığın opaklık ve absürtlük görüntüsünün ötesine geçmek, onun, proleter gelirine sahip bu kapitalistlere özgü çelişkilere ve kabul edilemez bir bölüşümden sorumlu tuttukları devletle tecrübelerine bir *yer değiştirme* vasıtasıyla çözüm sunduğunu görmekle olur. Kendini böyle dolambaçlı yollardan ifade eden memnuniyetsizliğin ve hoşnutsuzluğun gerçek temelleri bilinince, yani sarih söyleme, ancak, onları yaşayan ve hem bilmeyen hem de bir anlamda herhangi birinden daha iyi bilenlerde gömülü olan bu şeyleri gün ışığına çıkaracak bir mesaiyle ulaşabilir.

Sosyolog bu işte onlara, âdeta bir ebeymiş gibi yardımcı olabilir. Ancak bunun şartı, hem ürünü oldukları hayat şartlarına hem de anket ilişkisinin ve bu ilişki vasıtasıyla kendi konumunun ve ilkel yatkınlıklarının tatbik edebileceği etkiye dair derin bir bilgiye sahip olmaktır. Ancak, bir "meslek" biçiminde hayata geçmediği takdirde, bilimsel gayenin kurucu unsuru olan hakikati bulma arzusu, pratik tesire sahip olmaz. Tüm önceki araştırmaların bedenselleştirilmiş bir ürünü olan bu mesleğin, soyut ve salt entelektüel bilgiyle alakası yoktur. Kendini takdim stratejilerini, yerinde cevapları, onay işaretlerini, uygun soruları vb., tam o esnada, görüşme durumunun aciliyeti içerisinde, hakikatini ifşa etmek ya da daha da güzeli, hakikatinden kurtulmak konusunda görüşülene yardım edecek şekilde doğaçlayabilmeye yatkın kılan bu meslek, gerçek bir "hakikatin peşinden gitme yatkınlığıdır" (Aristo'nun Metafizik'te ifade ettiği gibi: hexis tou *alètheuein).*[15]

15 Bir yandan sosyal olarak teşekkül etmiş ilkel yatkınlıkları etkisiz hâle getirmek ve köklerini kopartmak (daha da güzeli: gayrıbedenselleştirmek) üzere bilince vardırmayı hedefleyen bir mesaiyi; bir yandan da farklı metotların bilinçli biçimde tanımlanarak kullanılabilir hâle getirilmiş ilkelerini bedenselleştirmeyi, dolayısıyla neredeyse "bilinçdışı" hâle getirmeyi hedefleyen

Yazının Riskleri

Kaydedilmiş olan görüşmenin maruz kaldığı inşa çalışmasında devrede olan da aynı yatkınlıktır ki bu, süreçlerin transkripsiyonunda ve analizinde daha hızlı ilerlememizi sağlar. Kelimesi kelimesine yazıya dökme işinin dahi, gerçek bir *tercüme* hatta yorum olduğu açıktır (sadece noktalama, mesela bir virgülün yeri bile bir cümlenin anlamının taşıyıcısı olabilir). Burada seçtiğimiz yöntemde de fazlasıyla geçerlidir bu: Söylenenlerin "izahtan vareste" olmasına dair kendiliğindencilik yanılsamasıyla köprüleri atan bu yöntem, okurun dikkatini, donanımsız yahut dalgın algının kaçıracağı, sosyolojik açıdan önemli yerlere yönlendirmek üzere, *yazının pragmatiğine* kasıtlı olarak başvurmaktadır (özellikle de görüşmeden alınan başlık ve alt başlıklara yer vererek).

Kaydedilen sözlerin, transkripsiyonun yazarının ortaya çıkarttığı sunumu, bağdaştırılması genellikle zor olan iki tür baskı unsuruna tabidir: görüşme esnasında vuku bulmuş olan her şeye sadakate dair baskı unsurları -ki bunlar, manyetik banta kaydedilmiş olana indirgenemez-, yazıya geçişin ve noktalamanın son derece zayıf ve son derece yetersiz olan sıradan araçlarının kaçırmamaya çalıştığı ve genellikle de o sözlerin en kıymetli kısımlarını oluşturan şeyleri konuşmaya iade etmeye çalışır; öte yandan, bambaşka donanım ve anlama seviyelerine sahip potansiyel okuyucularla ilişkiyle tanımlanan okunabilirliğe dair baskı unsurları, sözlüden yazılıya geçişte kaybedilen her şeyi; -yani sesi, telaffuzu (özellikle de toplumsal açıdan anlamlı olan değişkenlerinde), tonlamayı, ritmi, jestlerin, mimiklerin ve tüm vücudun duruşunun vb., dilini de sözlere iade edecek olan notlarla bezeli fonetik bir transkripsiyonun yayımını imkânsız kılmaktadır.[16]

---

bir mesaiyi -ve idmanı- gerektiren bilimsel habitusun tüm paradokslarını incelemenin yeri burası değil. (Bilinçli "bilgiler" ile bilinçsiz/bilinçdışı "bilgiler" arasındaki, burada aktarma gerekliliklerinden ötürü başvurduğumuz karşıtlık aslında tamamıyla suni ve yanlıştır. Esasında bilimsel pratiğin ilkeleri hem bilinç düzeyinde var olup -anlara göre ve pratik "düzeylerine" göre farklı seviyelerde- hem de bedenselleştirilmiş yatkınlıklar biçiminde pratikte işleyebilir.

16 Mesela, çoğunlukla, bedensel sembolik ile sözlü sembolik arasındaki ya da sözlü ifadenin farklı seviyeleri arasındaki kasıtlı bir uyumsuzluktan doğan

Yani kaydedilmiş olanı yazıya dökmek, "yeniden yazmak" anlamında, yazmaktır[17]: Tiyatronun gerçekleştirdiği yazılıdan sözlüye geçiş gibi, sözlüden yazılıya geçiş de malzemenin değişimiyle, gerçek bir sadakatin şartı olan bazı sadakatsizlikleri gerekli kılar. Popüler edebiyatın gayet iyi bilinen antinomileri, sözlerini olduğu gibi ortaya dökmenin, sözü, o söze normal şartlarda sahip olmayanlara bırakmak olmadığını hatırlatmak üzere hazır ve nazırdır. Yavaşlıklar, tekrarlar, jestlerle kesilen ve devam ettirilen cümleler, bakışlar, iç çekişler ya da nidaların yanı sıra, konudan uzaklaşan gayretkeş açılımlar ile transkripsiyonun kaçınılmaz bir şekilde netleştirdiği müphemlikler, somut durumlara atıflar, bir kentin, bir fabrikanın, bir ailenin vb., ona has tekil tarihiyle bağlantılı olaylar vardır (konuşan, muhatabı kendisine ne kadar aşinaysa, yani tüm yakın çevresine ne kadar aşinaysa, bunları o kadar memnuniyetle gündeme getirir).

Dolayısıyla, zaman zaman, metni bazı parazit niteliğindeki açılımlardan, kafa karışıklığı ürünü ifadelerden, lüzumsuz kelimelerden, dil tiklerinden ("yani"ler, "eee"ler) kurtarmayı tercih etmemiz, paradoksal bir biçimde yazara hürmettendir. Zira her ne kadar sözlü ifadeye kendine has renkliliğini verseler ve iletişim esnasında önemli bir işlevi yerine getirerek nefessiz kalmış bir söze can vermeye ya da muhatabı sözlerine tanık kılmaya yarasalar da

ironinin, transkripsiyonda neredeyse kaçınılmaz bir biçimde kaybolduğunu biliyoruz. Sözlü dilin ayırt edici nitelikleri olan ve yazının, özellikle de noktalamalarla neredeyse kaçınılmaz bir biçimde ortadan kaldırdığı müphemlikler, ikili anlamlar, tereddütler ve kararsızlık için de aynısı geçerlidir. Ama bir de, evreni bilenler için anında bir şey ifade eden (ve neredeyse her daim, görüşülenlerin anonimliğini korumak adına ortadan kaldırılması gereken) çoğunlukla yapılandırıcı bölümlemelerin sıkıca bağlı olduğu özel isimlere, kişi isimlerine, yer isimlerine, kurum isimlerine nakşolmuş olan tüm bilgiler var. Mesela, bir aktrisin, bir bulvar tiyatrosu oyuncusuyla büyük bir klasik trajedi oyuncusunun isimlerini karıştırmasının tüm anlamı, araştırma tiyatrosuyla bulvar tiyatrosu ayrımında yatar. Bu, daha başlangıçta, iki yol arasındaki yanlış bir yönelimden kaynaklanan bir başarısızlığın tüm hakikatini, onu anlayabilecek olana ele veren gerçek bir lapsus idi.

17 Bkz. P. Encrevé, "Sa voix harmonieuse et voilée", *Hors cadre*, 3, 1985, s. 42-51. (Tüm görüşmelerin (182 adet) tam (fonetik olmayan) transkripsiyonu yapılmış ve ilgili kayıtlarla birlikte arşivlenmiş).

transkripsiyonu, bazı durumlarda, özgün sözleri işitmemiş olanlara okunmaz kılacak derecede karışık hâle getirirler. Aynı şekilde, giriş metnine dolaylı üslupla dâhil edilebildikleri hâllerde, salt bilgilendirici nitelikteki (toplumsal kökene, tahsile, mesleğe vb. dair) sözleri azaltma hakkını da kendimizde gördük. Ancak hiçbir zaman bir kelimenin yerine bir başkasını koymadık ve ayrıca soruların sırasını yahut görüşmenin seyrini değiştirmediğimiz gibi, tüm kesintileri de belirttik.

Deşifre edilmiş görüşmeler, hayata geçirdikleri ve kendilerine bazen edebî metninkine yakın bir duygusal güç ve dramatik yoğunluk tevdi eden örnekleme, somutlama ve sembolleştirme sayesinde, özellikle de muhataplarıyla şu ya da bu genel özelliği paylaşanlarda, bir *ifşa* etkisi yaratma kabiliyetine sahiptir. Peyamber kıssaları misali, karmaşık ve soyut kavramsal analizlerin, daha herkesçe anlaşılabilir bir muadili görevi görürler: Bilimsel çalışmanın ortaya çıkartmaya çalıştığı nesnel yapıları, görünürde en kendine has olan özellikleri vasıtasıyla (tonlama, telaffuz vb.) hissedilebilir hâle getirirler.[18] Sansasyonel olanın verdiği hazza kadar gitmeksizin, dokunaklı, duyguları uyandırıcı ve hassasiyete hitap edici olabilmelerinden ötürü, anlamanın genellikle ilk şartı olan düşünce ve bakış dönüşümlerinin yolunu açabilirler.

Ancak duygusal yönün kuvvetli olmasının müphemlik, hatta sembolik etkilerin karışması gibi bir karşılığı da olabilir. Irkçı sözler, bu sözleri söyleyenler anlaşılır olacak, ancak ırkçılık da meşrulaştırılmayacak şekilde aktarılabilir mi? Bu sözler, mantıklarına teslim olunmadan, onlara hak verilmeden nasıl anlaşılabilir? Ya da daha gündelik hayata dair bir örnek: Bir alt düzey çalışanın saçlarının, meşru estetiğin değerlerinin hâkimiyetindeki bir gözde yarattığı ve o kadının en kaçınılmaz nesnel gerçekliğinin parçası

18 Posta tasnif çalışanının söylemi, onu da söylemekle birlikte, mesleğe girebilmek ya da kariyerlerinde ilerleyebilmek için çoğunlukla Paris'te uzun bir sürgün dönemine katlanmak zorunda olan taşralı posta çalışanlarının güzergâhlarına dair bir analizde soyut dilin tüm o soğukluğuyla söylenenden çok daha fazlasını söyler: "Örneğin, mesleğe erişimin veya ilerlemenin uzun süreli bir sürgüne tabi kılındığı bazı kariyerlerin -örneğin postane çalışanları- içerdiği ikamet zorunlulukları gayet iyi bilinir." P. Bourdieu, *La Distinction*, Paris, Minuit, 1981, s.136.

olan izlenimi, sınıf ırkçılığını gıdıklamadan ve o izlenimi onaylamadan nasıl dile getirebilirsiniz?

Analistin müdahalesinin, zor olduğu kadar gerekli olduğunu görüyoruz. Benveniste'in gözlemlediği gibi, "muhatabı etkilemeye yönelik belli bir niyeti zımnen taşıyan pragmatik bir durumda" konumlanmış olan söylemleri oldukları gibi yayımlama sorumluluğunu alan analist, sembolik etkinliklerini iletme ama özellikle de okuma oyununun serbestçe oynanmasına, yani her okurun okuduğu şeyleri ister istemez tabi tuttuğu spontan, hatta rastgele inşaya kapı açma riskini taşır. Bu oyun özellikle iki durumda tehlikelidir: yazılmamış olan, dolayısıyla şüpheci yahut inkâr etmeye meyilli okumalara karşı kendini baştan müdafaa etmemiş metinlere tatbik edildiğinde ve kitap gibi konuşmanın çok uzağındaki muhatapların ağzından çıkmış olan sözlere tatbik edildiğinde. "Naifliği" ya da "beceriksizliği" kültürlü bakışın ürünü olan popüler denen edebiyat ürünleri gibi, okurların çoğunun, hatta en iyi niyetlilerinin dahi şefkatine mazhar olma şansı çok düşük olan bu ikinci tür için tehlike daha da kuvvetlidir.

Okuyucunun özgürlüğüne her türden kısıtlamayı reddetmek adına hiç müdahale etmemeyi seçmek, ne yapılırsa yapılsın, her okumanın, yorumlayıcı şemaların baskısı altında olduğunu, bu şemalarca en azından yönlendirildiğini unutmak olur. Nitekim, konudan uzak okuyucuların, buradaki tanıklıkları, kendilerine özdeşleşme ama aynı zamanda farkını fark etme, yargılama, kınama, ortak değerlerin ilanıyla bir ahlaki uzlaşmayı ilan etme fırsatını veren, bir arkadaşlarının kendileriyle paylaştığı sırlar ya da daha ziyade, üçüncü kişilere dair sözler (ya da dedikodular) işitirmiş gibi okuduklarını doğrulama imkânımız oldu. O zaman, normal şartlarda kamusal düzleme ulaşmayanı ya da en azından *bu biçimle* hiç ulaşmayanı yayın vasıtasıyla oraya ulaştırmaktan müteşekkil olan, özel türdeki bir politik eylem, bir anlamda yolundan saptırılmış ve içi boşaltılmış olurdu.

Dolayısıyla, transkripsiyonların sunumuna, başlıklar ve alt başlıklarla ve özellikle de, okuyucuya etraflı, metnin ürünü olduğu duruşu ortaya koymaya muktedir bir okumanın araçlarını tedarik edecek olan bir girişle müdahale etmek kaçınılmaz görün-

dü. Her bir tanıklığın nevi şahsına münhasır gerekliliğine nüfuz edebilmek için gerekli olan ve normal şartlarda büyük edebî ve felsefi metinlere sakladığımız geniş ve hayırhah bakışı, bir nevi *Hermenötik duruşun demokratikleştirilmesiyle*, sıradan maceraların sıradan anlatımına da tevdi edebiliriz. Öğretmen Flaubert gibi, Konstantinopolis'e seve seve bahşettiğimiz bakışla, Yvetot'ya bakabilmeyi öğrenmeliyiz[19]: Mesela, bir kadın öğretmenin postane çalışanıyla evliliğine, kötü [dengiyle yapılmış olmayan anlamında, t.s.n] bir evliliğe göstereceğimiz edebî ilgi ve dikkati göstermeli; bir metalurji işçisinin sözlerine, belli bir okuma geleneğinin en yüksek şiir ve felsefe türlerine sakladığı ilgiyi sunmalıyız.[20]

Yani okuru, okuyacağı sözlere, kavrayan, görüşülen kişiye kendi varoluş mantığını ve gerekliliğini teslim eden bakışla bakabilmesini sağlayacak araçlarla donatmaya gayret ettik. Daha net bir ifadeyle toplumsal dünyanın, görüşülen kişinin, söz konusu dünyaya dair tüm bakış açılarına kaynaklık eden noktasında, yani dünyaya bakışının aşikâr, öyle olması gereken, *taken for granted* hâle geldiği yerde konumlanmaya çalıştık.

Ancak şu kesin ki, arzuhâlcinin, kendisine emanet edilen me-

19 T.S.N.: Flaubert'in, "Sanatta güzel konu diye bir şey olmaz. Yvetot [Fransa'nın kuzeyinde bir kasaba] bir Konstantinapolis eder!" sözüne atıf.

20 Sosyolojik söylemin alımlanmasının, tam şimdiye yahut "aktüaliteye" dair olmasına çok şey borçlu olduğuna şüphe yok -aynen, taban tabana zıt olduğu gazetecilik gibi-. Tarihsel çalışmalar hiyerarşisinin, nesnelerinin zaman içerisindeki uzaklığına karşılık geldiğini biliyoruz. Retorik incelik ve teolojik-politik donanım bakımından aynı zenginlikte olsa da Créteil Papazı'nın vaazına, Adalbéron de Laon'un, üstelik de Latince yazılmış olan bir metniyle aynı dikkatin verilmeyeceği; Ormesson hanedanının kurucusu Olivier Lefevre'in, doğruluğu şüphesiz şaibeli bir sözüne, soyundan gelen son temsilcilerden biriyle yaplmış bir gazete röportajından daha fazla kıymet verileceği de aşikârdır. Bu *apriori* hürmet yahut kayıtsızlığın dağılımını yönlendiren akademik bilinçdışının mantığından hiçbir şey kaçmaz ve gazeteler ile dergilerin, öğretmenlerin sıkıntısına veya hemşirelerin öfkesine dair, yüce davalara bahşedilen türdeki, alışılageldik iyi niyetleri tatmin etmeye çok daha uygun olan, duyguları tetikleyici tanıklıklarla dolu olmasından ötürü, bu husustaki kendi engellerini aşmayı başaran sosyolog, ürettiği belgeler ve o belgelere dair tahlillerinin gerektirdiği asgari hürmeti elde etmekte güçlük çekecektir.

sajlara iliştirdiği metinden daha tehlikeli yazı yoktur. Yazının öznesiyle nesnesi arasındaki ilişkiye, daha doğrusu onları ayıran mesafeye hâkim olmak üzere mütemadiyen çaba göstermek zorunda olmasından ötürü (Benveniste'in modelinde olguları, klinik vakanın soğuk mesafesini reddederken anlatıcının müdahalesine de yer vermeksizin nesnelleştiren) "tarihsel ifadenin" nesnelliği için gayret göstermesi gereken arzuhâlci, sorgulanan kişinin nesnel algısına dair, gerekli tüm unsurları ona teslim etmeyi hedeflerken dilin tüm imkânlarını kullanmalıdır (serbest, dolaylı üslup ya da Flaubert'in o güzelim *mış gibi*si). Aksi takdirde, o dille yerleşen nesnelleştirici mesafe kişiyi sorgudaki bir şüpheliye ya da daha beteri teşhir edilmekte olan bir suçluya dönüştürür. Bu esnada yazarın, kendisini, hoşuna gitsin ya da gitmesin, bir nesne olmaya devam eden bu *alter ego*'ya hatalı biçimde yansıtmaktan kategorik biçimde men etmesi (*mış gibi*'nin işlevlerinden biri daha) gerekir ki, olmaması gereken bir biçimde o kişinin dünya görüşünün [bakış açısının] öznesi hâline gelmesin.

Bu durumda katılık ve titizlik, bakış açısının, kendini mütemadiyen yazının ayrıntılarında ortaya koyan kontrolünde yatar (mesela, mevzubahis kurumda olup bitenin hikâyesinin, analistin değil, görüşülen öğretmenin bakış açısıyla formüle edildiğini belirtmek üzere *lise* demek yerine *lisesi* demek). Roland Barthes'ın ifade ettiği gibi "kişinin sesi" ile "bilimin sesi" arasındaki ayrımı ve birinden diğerine bilinçsiz geçişlerin reddini mütemadiyen ifade edecek olan, tamamıyla gözden kaçmasalar dahi, sadece edebî şıklıklar ya da gazeteci araçları olarak görünme şansları son derece yüksek olan bu türden ayrıntılardır.[21]

Sosyoloğun bakış açısının ayırt edici özelliği, bir bakış açısına

21 Bu, bakış açısının daimî olarak kontrol altında tutulmasının en gerekli ve en güç olduğu zaman, aşılması gereken toplumsal mesafenin, yakın konumlardaki son bir ayrım olduğu zamandır. Sıkça başvurduğu ("kendimi suçluyorum", "çiftlerin yaşadığı sorunlardan" vb.) gibi ifadelerin, ifade ettikleri dramın gerçekliğini hissetmenin önünde engel teşkil ettiği kadın öğretmenin durumu buna örnektir. Burada, onları karikatürleştirerek, sadece ve sadece kendi sorunlarınızı görmekten korktuğunuz için o denli katlanılmaz görünen bir hayatı ve hayat tarzını nitelemek üzere günlük polemiklerin çağrışımını devreye sokmak işten bile değildir.

dair bakış açısı olmasıdır ve "O", bu gerçeği görmezden gelemez. Nesnesinin bakış açısını kopyalayıp bu sıfatla kurabilmesi için, onu, mümkün olan tüm bakış açılarına (düşüncede) sahip olunabilen bu son derece eşsiz (ve bir anlamda son derece imtiyazlı) bakış açısından yola çıkarak toplumsal uzamda yeniden konumlandırması elzemdir. Toplumsal dünyada kendisine geri dönülmez biçimde tahsis edilmiş olan yerde kalmakla birlikte (kendisi de en azından belli ölçüde bir *alter ego* olan) nesnesinin konumlandığı yere düşüncede gidebilmesi ve böylelikle onun bakış açısına sahip olabilmesi, yani onun yerinde olsa onun gibi olacağını ve düşüneceğini anlaması, ancak ve ancak sosyoloğun kendi kendisini nesneleştirebilmeyi başarabilmesiyle mümkündür.

Derkenar

Pierre Bourdieu

Siyasi hayat peyderpey kendi içine dönmüş; iç çekişmelerine, kendine has sorunlara ve dertlere kapanmış vaziyette. Tıpkı Antik Roma'nın pleb liderleri [tribunes] gibi, seçmenlerinin beklentilerini ve taleplerini anlamaya kadir siyasetçilerin gitgide seyrekleşmesi bir yana, bu türden siyasetçilerin kendi örgütlerinin içerisindeki ağırlıkları zayıflıyor. Geleceğin yöneticileri televizyon tartışmalarında ya da parti aygıtlarının içerisinde belirleniyor. Ülke yöneticileri, yurttaşlarının günlük hayatlarına dair aşağı yukarı hiçbir fikri olmayan, hiç kimsenin de cehaletlerini yüzlerine vurmadığı güven verici genç bir teknokrat çevresinin esiri olmuş vaziyette. Başta rekabet ve onun sonucu olup, tefekkür açısından hiç verimli bir saha sunmayan acelecilik olmak üzere, içeriden ve dışarıdan güçlerin baskı ve sansürlerinden kaynaklanan baskı unsurlarına maruz kalan gazeteciler, çoğunlukla, gündemin en ateşli meselelerine dair, alelacele tarif ve analizler sunuyorlar. Birbirlerini karşılıklı olarak doğrulamaya ve rakip söylemlerin (mesela sosyal bilimlerinkinin) dolaşımını kontrol altında tutmaya kadir olmalarından ötürü, hem entelektüel evrendeki hem de siyasi evrendeki etkileri son derece menfi olabilmekte. Geriye kala kala sessizlikleri kınanan entelektüeller kalıyor. Onların bazıları da hiç durmadan konuşuyor, sıklıkla da "vaktinden önce" konuşuyor. Göçe dair,

konut politikalarına dair, iş hayatındaki ilişkilere dair, bürokrasiye dair, siyasi dünyaya dair duymak istenmeyen şeyleri söylemek için, anlaşılmayan bir dilde konuşuyorlar. Genel olarak, yalan yanlış, kötü bir şekilde sorulmuş sorulara iyice düşünülmeden edilmiş sözlerin etkilerinden kaygılanmaksızın konuşanlara rastgele kulak vermek tercih ediliyor ve bir yandan onları hor görmekten de geri kalınmıyor.

Oysaki siyasal alanda meşru ifadelerini bulamadıkları için zaman zaman yabancı düşmanı ve ırkçı çılgınlıklar şeklinde tezahür edebilen rahatsızlıkların bütün işaretleri önümüzde. Ellerinde, üzerlerine düşünmek için sadece o eskimiş "toplumsal" kavramı bulunan siyasi örgütler, bu rahatsızlıkları algılayamamaktalar; üstlenmeye gelince, asla. Bunu yalnızca geçmişten devraldıkları sığ "siyaset" vizyonunu genişletmek ve yalnız (diğer öznelerin yanı sıra) çevreci, ırkçılık karşıtı veya feminist hareketler tarafından kamuoyuna taşınan başlıkları değil, ama aynı zamanda çoğun insanların kendi kimlikleri ve öz saygılarına temas ettiği için kişisel bir mesele addedilip meşru yoldan siyasi tartışma sahasının dışına çıkarılan çeşitli beklenti ve umutları da kapsamak suretiyle yapabilirler.

Gerçek anlamda demokratik olan bir siyaset, kendisini, kendilerine rağmen insanlara mutluluk götürme iddiasını taşıyan teknokratik kibir seçeneğinden ve piyasa araştırmalarında, izlenme oranlarında ya da siyasetçilerin sevilirliklerine dair derecelendirmelerde ortaya çıktığı hâliyle talebin kanununa teslim olan demagojik vazgeçmişlikten kurtaracak araçları geliştirmelidir. "Sosyal teknoloji" öyle bir noktaya ilerlemiş vaziyette ki, görünen (hâlihazırdaki yahut kolaylıkla gerçekleşebilecek olan) talebi bir anlamda fazla iyi biliyoruz. Ne var ki her türden hedefe hizmet eden basit bir araç olan ve akılcılaştırılmış bir demagojinin kör bir aracı hâline gelme riski taşıyan kamuoyu yoklaması gibi bir yöntemin sınırlarını hatırlatabilecek olsa da sosyal bilim, siyasetçilerin kendi başarılarını sağlama almak üzere, siyaseti, bu durumunu güç bela saklayabilen bir marketing türü hâline getirerek yüzeysel bir talebe cevap verme eğilimleriyle tek başına mücadele edemez.

Siyaset sıklıkla tıpla karşılaştırılmıştır. Başarılı siyasetin, aynen

tıp gibi, birden fazla örnekte kendi etkilerinin bilinçsizce sorglanmasının ürünü olan ifadelerin kaydedilmesi sonucu ortaya çıkan bilgilerle yetinemeyeceğini görmek için, Emmanuel Terray'in yakınlarda yaptığı gibi, "Hipokratçı Külliyat"ı yeniden okumak yeterlidir: "Semptomları ve ifadeleri kör bir şekilde kaydetmek herkesin yapabileceği bir iştir: Eğer bu etkili bir müdahale için yeterli olsaydı, doktorlara gerek olmazdı."[1] Doktor, aşikâr olmayan hastalıkları (*àdèlà*), yani pratisyenin "ne gözleriyle görebileceği ne kulaklarıyla işitebileceklerini" bulma gayretine sadık kalmalıdır. Hasta şikâyetleri geniş ve müphem; bedenin, anlamlarını ağır ağır ve genellikle darbeden sonra veren işaretleri de anlaşılmazdır. Bu demek oluyor ki, ifadelerin ve görünürdeki işaretlerin sadece ve sadece üzerlerini örterek ifşa ettikleri gerçek yapısal sebeplerin ifşası için muhakemeye (*logismos*) dönmeliyiz.

Modern epistemolojinin derslerini bu şekilde öngörmüş olan Yunan tıbbı, bilimin nesnesinin, Durkheim'in "ön kabuller" diye adlandırdığı, toplumsal faillerin kendi durumlarına dair temsillerinden koparak inşa edilmesi gerektiğini baştan ortaya koymuştu. Nasıl ki tıp erken evrelerinde kâhinlerin, büyücülerin, şarlatanların, "hipotez üreticilerinin" haksız rekabetiyle karşı karşıya idiyse, sosyal bilim de bugün, toplumsal rahatsızlığın en görünür işaretlerini yorumlama (mesela başa örtülen örtüyü hemen "İslami örtü" diye adlandırmak) hakkını kendinde görenlerle karşı karşıya. Bu "yarı-vasıflılar", "sağduyuları" ve iddialı tavırlarıyla, ne bilmelerini ne de anlamalarını sağlayacak hiçbir etkili araca sahip olmadıkları bir toplumsal dünyanın ne hâlde olduğunu anlatmak üzere gazete sayfalarına ve kameraların önüne akın etmekteler.

Yine Hipokratçı geleneğe göre, gerçek tıp, görünmeyen rahatsızlıkları -yani hastanın bahsetmediği, bilincinde olmadığı ya da dile getirmeyi unuttuğu olguları- bilmekle başlar. Kendini çıplak gözlere, görünürde son derece aşikâr olmalarından ötürü yorumlanmaları zor olan toplumsal belirtilerle ifade eden rahatsızlığın gerçek sebeplerini bilmeyi ve anlamayı dert eden sosyal bilim için de aynısı geçerlidir. Spor karşılaşmalarında ya da başka ortamlarda yaşanan anlamsız şiddet patlamaları, ırkçı suçlar ya da felaket

1 E. Terray, *La politique dans la caverne*, Paris, Seuil, 1980, s.92-93.

tellallarının seçim galibiyetleri var aklımda. Bu sonuncular, sefalet ve sosyo-ekonomik yapıların "pasif şiddeti" eliyle ve en önemlisi, bütün ufak mahrumiyetler ve gündelik sessiz şiddet eliyle üretilen manevi ızdırabın en ilkel ifadelerini sömürmeye ve güçlendirmeye çok heveslidirler.

Platon'un "doksozoflar" diye adlandırdığı "kendini-âlim-zanneden-kanaat-teknisyenlerini" veya "görünenin âlim görünenlerini" çok heyecanlandıran görünen tezahürlerin ötesine geçmek için, bugün şahısların özgürlüğüne ve mutlu olmak, kendini gerçekleştirmek yönündeki meşru beklentilerine sayısız saldırının (sadece iş ve konut piyasalarının acımasız baskı unsurları değil, aynı zamanda eğitim piyasasının hükümleri veya iş hayatının, açık yaptırımları ile sinsice saldırganlıkları) gerçek ekonomik ve toplumsal belirleyenlerine ulaşmak şarttır. Bunun için de rahatsızlığı ya da ızdırabı, kendilerini ifade ettikleri ölçüde maskeleyen çoğunlukla absürt, bazense tiksindirici yansıtmaların perdesini yırtmak zaruridir.

Hayatı eziyet hâline getiren, hatta yaşanmaz kılan bu mekanizmaları bilinç düzeyine eriştirmek onları etkisiz hâle getirmez; çelişkilere ışık tutmak onları çözmez. Ancak etkililiğine dair kuşku taşınabilecekse de sosyolojik mesajın, ızdıraplarının toplumsal sebeplere isnat edilebileceğini bilmelerini sağlayarak ızdırap çekenleri suçluluk hissinden kurtarmak ve en mahrem, en gizli olanı da dâhil, tüm biçimleriyle mutsuzluğun müştereken gizlenen toplumsal kökenini geniş kitlelerce bilinir kılmak suretiyle etki ettiğini kabul etmek gerekir.

Görüntünün aksine, bu gözlem, umutsuzluğa kapılmak için sebep değil: Toplumsal dünyanın yaptığını, bu bilgiyle donanmış olarak, yine o toplumsal dünya yıkabilir. Her durumda, kesin olan bir şey varsa o da hiçbir şeyin, akışına bırakmaktan daha az masum olmadığıdır. En korkunç ızdırapların altında yatan ekonomik ve toplumsal etmenlerin çoğunluğunu, özellikle de emek ve eğitim piyasalarını düzenleyenleri ortadan kaldırmanın hatta değiştirmenin hiç kolay olmadığı doğruysa da, eyleme geçmek için önlerinde olan ve bilimin üzerindeki örtüyü kaldırmaya yardımcı olabileceği tüm imkânları (minicik de olsa) kullanmayan tüm siyasi program-

lar, tehlikede olan insana yardım etmemekten ötürü suçlu addedilebilir.

Her ne kadar etki alanları ve dolayısıyla sorumluluk payları daha az, her durumda daha dolaylı olsa da aynısı, bilimsel aklın siyasete her türden müdahalesini (çoğunlukla, bilime ve akla atıfta bulunan zorbaca kullanımlara gönderme yaparak) geçersiz kılmak için uğraş gösteren ve çok revaçta olan tüm felsefeler için de geçerlidir. Bilim, ne bir uçtaki, dogmatik akılcılığın totalize edici aşırılıkları ne de diğer uçtaki, akıl dışı bir nihilizmin estetçe vazgeçmişliği arasında tercih kullanmak durumundadır. Bilim, yaygın görüşler ve entelektüel doksa karşısında kazanabileceği ve özgürlüğe, yani politik eyleme kalan manevra alanından en iyi şekilde istifade etmeyi sağlayacak yegâne akılcı yöntemleri ortaya koymaya mahir olan kısmi ve geçici hakikatlerle yetinir.

KISALTMALAR

ANPE: *Agence nationale pour l'emploi:* ulusal işsizlik ajansı.

ASSEDIC: *Associations pour l'emploi dans l'industrie et le commerce*: Özellikle iş kaybından doğan tazminat ödemelerini yapan kamu kurumu.

BAC: Bakaloryanın kısaltılmış kullanımı.

BAFA: *Brevet d'Aptitude aux Fonctions d'Animateur*: kamplarda veya kültür merkezlerinde animatör olarak çalışabilmek için gerekli bir sertifika.

BEP: *Brevet d'études professionnelles*: mesleki-teknik eğitim sertifikası.

BRB: *Brigade de répression du banditisme*: örgütlü suçlarla mücadele birimi.

BTS: *Brevet de technicien supérieur: yüksek teknisyen brövesi.*

CAF: *Caisses d'allocations familiales:* aile yardım sandığı.

CAP: *Certificat d'aptitude professionnelle*: mesleki yeterlilik sertifikası

CAPES: *Certificat d'aptitude au professorat de l'enseignement du second degré*: ortaöğretimde ders verme yetkisi tanıyan sertifika; benzer başka bir sınav *agrégation* [yeterlilik] sınavıdır.

CES: *Collège d'enseignement Secondaire*: ilkokuldan sonra okula devam etmek isteyen ancak liseye devam edecek seviyede addedilmeyen öğrencilere yönelik olarak 1960-1975 arasında tesis edilmiş eğitim kurumlarıdır.

CFDT: *Confédération Française et Democratique du Travail*: Fransız Demokrat İşçi Konfederasyonu.

CGT: *Confédération Générale de Travail*: Genel İş Konfederasyonu.

CNL: *Confédération nationale du logement*: ulusal kiracılar konfederasyonu.

CREAI: *Centre régional pour l'enfance et l'adolescence inadaptée*: uyum sorunu yaşayan çocuk ve ergenler için bölgesel bir merkez.

CSCV: Confédération *syndicale cadre vie*: yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlı bir konfederasyon.

DDASS: *Direction départementale des affaires sanitaires et sociales:* hijyen, halk sağlığı ve sosyal işlerle ilgili, vilayet seviyesindeki müdürlük.

DDE: *Direction départementale de l'équipement*: vilayet seviyesindeki teçhizat müdürlüğü.

DESS: *Diplôme d'études supérieures spécialisées*: stajla sonlanan tezsiz yüksek lisans.

DEUG: *Diplôme d'études universitaires générales*: 2 yıllık üniversite eğitimine denk düşen diploma.

DRAC: *Direction* régionale des affaires culturelles: bölgesel kültürel işler müdürlüğü.

DSQ: *Développement social du quartier*: mahalle merkezli sosyal kalkınma.

EDF: Fransız Elektrik Kurumu.

ENA: *Ecole Nationale d'Administration* [Ulusal İdare Okulu]. Gerek özel gerekse kamu sektöründeki yüksek düzey yöneticilerin ekseriyetle bitirdiği bir okul. Önemli *Grands Ecoles*'lerden biridir.

FR3: Fransız devlet televizyonunun bölgesel yayın yapan kanalı.

GAEC: *Groupement Agricole d'Exploitation en Commun*: ortak işletmek için tarım arazilerinin birleştirilmesi.

HLM: *Habitation à loyer modéré*: düşük kiralı konut olarak karşılanabilir. Kamunun sunduğu düşük kiralı ve ekseriyetle şehrin çeperlerinde bulunan ve yüksek bloklardan oluşan toplu konutlardır.

JAC: *Jeunesse Agricole Chretienne*: genç Hıristiyan çiftçiler topluluğu.

INSEE: *Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques*: ulusal istatistik ve ekonomik araştırmalar enstitüsü, TÜİK'in Fransız muadili.

MLF: *Mouvement de Libération des Femmes*: kadın özgürlük hareketi.

RG: *Renseignements généraux*: Genel istihbarat servisi.

RMI: *Revenu minimum d'insertion*: asgari gelir desteği-işsizlik parası.

RPR: *Rassemblement pour la République*: Cumhuriyet için Birleşme; merkez-sağ parti.

SNCF: Fransız Ulusal Demiryolu Kurumu.

TUC: *Travaux d'utilité collective*: kamu yararı güden işler.

UDF: *Union pour la Démocratie Française*: Fransız Demokrasisi için Birlik; merkez-sağ parti.

URSSAF: *Unions de recouvrement des cotisations de sécurité sociale et d'allocations familiales*: Bağ-Kur'un Fransız muadili.

ZUP: *Zone à urbaniser en priorité*: öncelikli kentleşme bölgesi.

PIERRE BOURDIEU vd.

DÜNYANIN SEFALETİ

1990'lı yılların başlarından itibaren 3 yıl boyunca, Bourdieu'nün yönetiminde bir araştırma ekibi, toplumsal sefaletin çağdaş veçhelerinin izinde Fransa'yı boydan boya arşınlar. Amaç, neoliberal kasırga altında acı çeken Fransa'yı konuşturmak, şimdiye dek söz hakkı tanınmamışlara bu hakkı vermektir. Mekânlar, insanlar ve yaşam kesitleri, "dillendirilmemiş-dillendirilemeyen" ortak bir toplumsal ızdırabın tanıkları olarak arz-ı endam ederler: banliyöler, kenar mahalleler, göçmenler, gençler, işçiler, sendikalar, memurlar, esnaflar, polisler, öğretmenler, yargı mensupları, öğrenciler, emekliler, işsizler, çiftçiler…

Sosyolog burada artık bir ebedir; ezilene giderek, onu dinleyerek toplumsal sefaleti doğurtacak ve bunu kolektif bir "yüzleşme" (acıyı kusturma) seansına tahvil edecek olan odur. Mülakatın kendisi, özellikle de yürütülüş biçimi, tüm bu tahakküm kırıcı "müşterek psikanalizin" merkezinde yer alır. Bourdieu, bilinen tüm standart yöntemleri, sosyoloji derslerinde anlatılabilecek türden yöntemsel "zırvaları", sıradan yöntem kitaplarının kuru ve anlamsız tasniflerini unutun der gibidir: Yakın yöntem kitaplarını! Sanki bilimin o alışılagelen karmaşık ve mesafeli dili; sosyoloğun, sözcüsü olmaya soyunduğu o insanların ızdırabını içinde hissetmesinde ve bu duyguyu, öfke ve isyanı olabildiğince sadık biçimde aktarmasında yetersiz kalacakmış gibi… Yalın ve dolayımsız "gerçeklik": Sefalet! Başka bir sosyoloji pratiği, başka bir Bourdieu…

